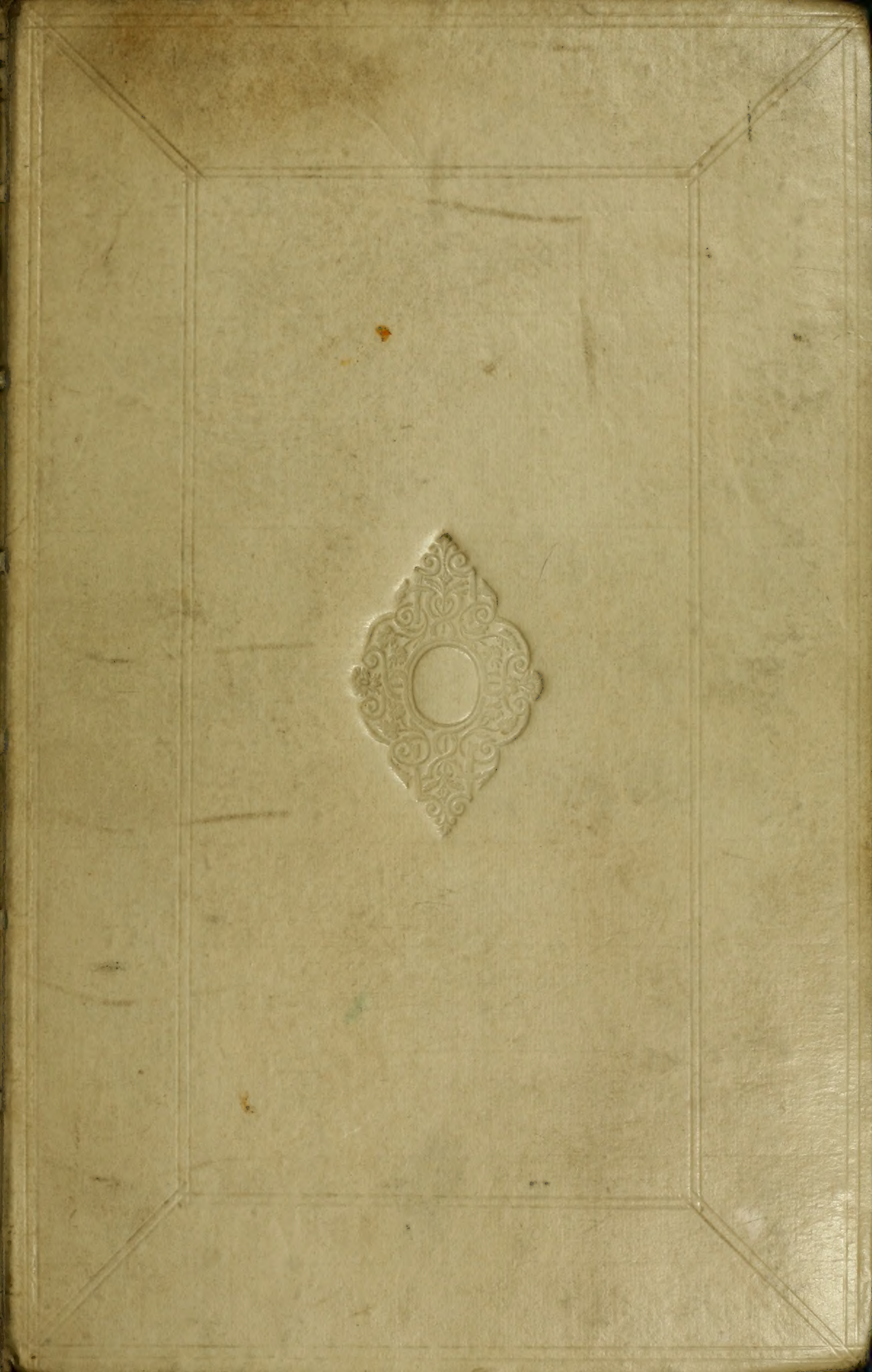

BESCHRYVING DER STADT EN LANDE VAN BREDA:

Behelzende de Oudheid van het Graafſchap STRYEN, deſzelfs eerſte Bewoonderen, en oude Geſtalte, met een Hiſtoriſch Verhael van het Leven der Graven van STRYEN, en daar op gevolgde Heeren van BREDA;

MITSGADERS

De Opkomſt en eerſte Beginſelen der Stadt BREDA, deſzelfs Benaming, eerſte Omwalling, en verdere Vergrootingen en Verſterckingen, met de voornaemſte, zoo Wereldlycke als Geeſtelycke Gebouwen, de wyze der Regeering, Hoogheden, Voorrechten, enz.

ALS MEDE

Eene naeukeurige en beknopte Beſchryving van het Landt van BREDA, deſzelfs Dorpen, Vryheden en Heerlykheden, met der zelver Oudheden, Regeeringen, Aanhangzelen en gemeene Gebouwen:

Uyt veele Oude en Nieuwe Schryvers byeen verzamelt, en met een aanmerckelyck getal van tans noch onuytgegevene echte Stucken, Brieven, enz. beveſtigt,

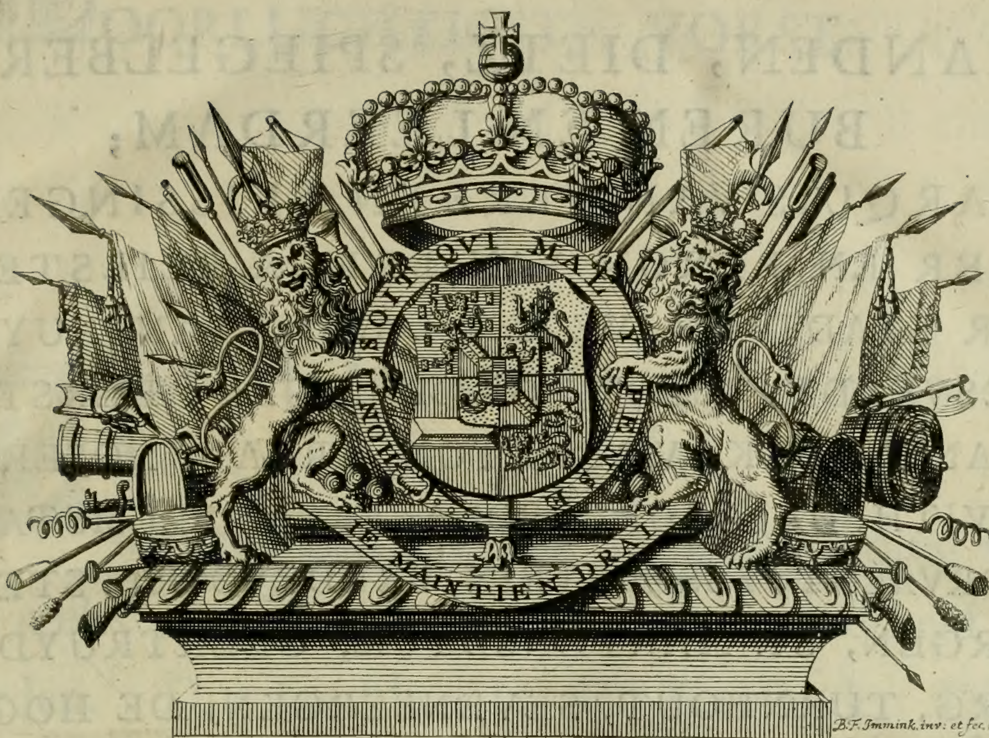
DOOR

THOMAS ERNST VAN GOOR,

MET KOPERE PLAATEN.

IN 'sGRAVENHAGE,
By JACOBUS VANDEN KIEBOOM,
MDCCXLIV.

OPDRACHT

AAN DEN

DOORLUCHTIGSTEN VORST

EN HEER

WILLEM KAREL HENDRIK FRISO,

BY DER GRATIEN GODS

PRINS VAN ORANJEN EN NASSAU, GRAAF VAN KATZENELLEBOGEN,

VIANDEN, DIETZ, SPIEGELBERG, BUREN EN LEERDAM;
MARQUIS VAN VERE EN VLISSINGEN;
HEER EN BARON VAN BREDA, BEILSTEIN, DER STADT GRAVE EN LANDE VAN KUYCK, LIESVELDT, DIEST, GRIMBERGEN, HERSTAL, KRANENDONK, WARNETON, ARLAY, NOSEROY, St. VITH, DAESBURG, POLANEN, WILLEMSTADT, NIERVAERT, YSSELSTEIN, BREDEVOORT, STEENBERGEN, St. MARTENSDYCK, GEERTRUYDENBERG, TURNHOUT, SEVENBERGEN, DE HOOGE EN LAAGE ZWALUWEN, NAALDWYCK;
HEER VAN AMELANDT;
ERFBURGGRAAF VAN ANTWERPEN, EN BESANÇON;
ERFMARSCHALK VAN HOLLANDT;
STADHOUDER, KAPITEIN, EN ADMIRAEL GENERAEL VAN GELDERLANDT, EN HET GRAAFSCHAP ZUTPHEN;
ERFSTADHOUDER EN KAPITEIN GENERAEL VAN VRIESLANDT;
STADHOUDER EN KAPITEIN GENERAEL VAN GRONINGEN, DE OMLANDEN, EN VAN 'T LANDSCHAP DRENTHE;
MITSGADERS
RIDDER VAN DEN KOUSSEBANDT.
ENZ. ENZ. ENZ.

DOOR-

DOORLUCHTIGSTE VORST,

DE natuurlycke zucht en neyging, welke den Menſch als ingeſchapen is, tot zyn Geboorte-plaats, is door de ondervinding van een reeks van Eeuwen genoegzaam bewaerheid geworden. Dus hoorde men den beroemden Dichter OVIDIUS in zynen tyd al opzingen:

Neſcio, qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui.

Dat is:

Ik weet niet, door wat zucht de Menſch ſtaag wordt bezeten,
Tot zyn Geboorte-plaats, en die nooyt kan vergeten.

Door deze Neyging zyn zoo veele brave Mannen opgeweckt en aangemoedigt geweeſt, om de handt aan de ploeg te ſlaan, en de Landen, Steden, en Plaatzen, alwaar zy eerſt het licht zagen, met hunne pennen te vereeuwigen.

Deze Neyging heeft my insgelyks, reeds in myne jeugt, al aangeport, om myne Landsgenooten ten nutte te zyn, en alles optezoeken en te verzamelen, wat eenigzints tot opheldering der Oudheden en Ge-

ſchiedeniſſen myner Vaderſtadt, welke als in eene diepe duyſternis bedolven lagen, zoude mogen ſtrecken.

Dit Werk, in diervoegen door my by de handt genomen, is van tyd tot tyd uytgebreid geworden, en geſtadig, als een ſneeuwbal, voortrollende, eyndelyk in dien ſtaat gebracht, waar in ik tans de vryheid neme, 't zelve op het aldernedrigſte UWE HOOGHEID aantebieden.

En waarlyk, DOORLUCHTIGSTE VORST, aan wien anders zoude ik het konnen of mogen opdragen, dan aan UWE HOOGHEID, op Wiens grondt het als een tedere plant is opgekweekt, en onder Wiens gunſtige beſcherming het alleen zyn volkomen wasdom kan erlangen.

In deze bladeren zal UWE HOOGHEID konnen zien de Beſchryving eener Stadt, die wegens haare hooge Oudheid, aangename gelegentheid, en 't groote deel, 't gene zy, door haare byzondere Lotgevallen, in de Geſchiedeniſſen dezes Lands heeft gehadt, ten hoogſten is vermaart geworden: Eener Stadt, die zich beroemen kan, dat door het geluckig Huwelyk van deszelfs Erfdochter JOHANNA VAN POLANEN met GRAAF ENGELBRECHT, het DOORLUCHTIGST HUYS VAN NASSAU zich

in

in deze Landen heeft nedergezet, en aldus een gezegent middel in Gods handt is geworden, om dezelve van Gewetens-dwang en Slavernye te verloſſen: Eener Stadt, zeg ik, welke, door haare beproefde trouwe, en onwrikbaar aankleven aan den dienſt van deszelfs Baanderheeren, altyt heeft uytgeblonken: Gelyck ook alle de Gunſten, en Voorrechten haar deswegen, door de gemelde Heeren, van tyd tot tyd gracieuſelyk verleent, zulks overbodig te kennen geven; en waar van UWE HOOGHEID zelf, ten tyde van Deszelfs plechtige en heuchelyke Inhuldiging, genoegzame blycken heeft gezien, hebbende UWE HOOGHEID doenmaals veel meer bezit genomen van de harten Uwer getrouwe Onderzaten, dan van Deszelfs zoo aanzienelyk Erfdeel.

Het behage dan UWE HOOGHEID deze myne Beschryving der Stadt en Lande van Breda met een gunſtig oog te beſtralen. De Edelmoedigheid, welke te gelyck met alle andere Vorſtelycke deugden en hoedanigheden, in zoo een ruymen maate, in UWE HOOGHEID uytſchittert, geeft my daar een welgegronde hoope toe; en dan zal mynen arbeid, die ik daar aan heb te koſte geleid, ryckelyk vergolden wezen.

Leef

Leef lang, DOORLUCHTIGSTE VORST, tot heil en welstant Uwer Onderzaten! Hunne oogen zyn alleen op UWE HOOGHEID geslagen, en zy verwachten onder UWE HOOGHEIDS geluckige Regeering alle bedenkelycke zegeningen. Leef lang met Uwe Koninglycke Egtgenoot! De Algenoegzame vervulle Uwer harten wensch, en doe UWE HOOGHEDEN zien een reeks van Mannelycke Naazaten, door welke het DOORLUCHTIGST HUYS VAN NASSAU moge werden uytgebreid en bestendig gemaakt tot in latere Eeuwen!

Ick ben met het alderdiepste ontzag en schuldige eerbiedt

DOORLUCHTIGSTE VORST,

UWE HOOGHEIDS

Onderdanigste en gehoorzaamste Dienaar,

Breda den 3 April 1744.

THOMAS ERNST VAN GOOR.

NOBI-

NOBILISSIMO DOCTISSIMOQUE

VIRO

D. THOMAE ERNESTO VAN GOOR, J. U. C.

URBIS PATRIAE SCABINO, ETC. ETC.

LITERARUM ET LITERATORUM AMANTISSIMO,
CUM BREDAE ANTIQUITATEM, ORTUM, INCREMENTUM,
ET STATUM,
OMNIAQUE, QUAE AD EJUS HISTORIAM PERTINENT,
ACCURATISSIME COLLECTA ET DESCRIPTA,
IN LUCEM EDERET
EGREGIUM, ET MULTIS LUCERNIS EVIGILATUM
OPUS.

Otitiam rerum ſecretis quaerite chartis,
Quisquis amat Patriae diſcere fata ſuae.
Abdita venturis tradit monumenta Papyrus,
Linigerae quondam munera digna Deae.

Haec facit, ut clarae gentes, & facta priorum
A sera possint posteritate legi.
Omnis in humanos apte convertitur usus,
Seu Pacis scribas, seu grave Martis opus.
Litera, si mandes, ab Iberis Gadibus usque
Ibit ad extremos fida ministra Getas,
Sermonum longis peragit commercia terris,
Famaque suspecta est, si caret hujus ope.
Mortales vitas longos producit in annos,
Quaeque mori debent, non sinit illa mori.
Haec tibi praeteritum, quoties lubet, advocat aevum,
Et praesens acti temporis acta refert.
Certior & cantu, magicisque potentior herbis,
Exanimes cogit post sua fata loqui.
Nunc quoque Laomedon struit altae moenia Troyae,
Frustraturque duos fraude doloque Deos.
Divitis hic Priami florent felicia regna,
Ut fuerint Grajis invidiosa viris.
Mox tibi subjectis uruntur Pergama flammis,
Et volat ante oculos atra favilla tuos.
Hac fugit Aeneas oneratus pondere sacro,
Atque alio jussum quaerit in orbe locum.
Verte, precor, folium, brevis est labor ille, videbis
Creverit ut parva maxima Roma casa.

Hinc

Hinc eadem ſeptem dominos ad ſidera montes
Evehit, & Latii ſaxa ſuperba Jovis.
Caeſaris haec domus eſt, cui ſurgit Apollinis aedes
Proxima, & Auguſto bibliotheca foro.
Singula qui referat: citius flaventis arenas
Litoris, Hyblaeas & numeraret apes.
Omnia quis nos haec docuit? niſi charta fidelis,
Praecipue docta quae ſit arata manu.
Saepe tamen caſus & ſunt ſua fata libellis,
Ut quibus interdum non ſit habenda fides.
Scrinia nonnunquam populatur barbarus hoſtis;
Namque etiam hic metuit, ſenſit & arma locus.
Quot libros avidis hauſere incendia flammis!
Quot calidae furum ſubripuere manus!
Incuſtoditus propriis, miſerabile, morbis,
Aut tacito tineae carpitur ore liber.
Interdum bibula vitiata volumina charta
Vidimus humenti non bene tuta loco.
Quid quod barbarico ſaepe horret epiſtola ductu,
Aut antiquatis litera ſcripta notis.
His tandem atque aliis rerum primordia cauſis
Saepe tenebroſa condita nocte jacent.
Haec quoque, BREDA, *tibi quondam res obfuit, ut non*
Natalem facile ſit reperire tuum.

Et tua fortassis jam nunc latuisset origo,
Sedula nî GORÎ *cura tulisset opem.*
Pervigil ille moras omnes, obicesque removit,
Unus sollicitas ausus inire vias.
Ille vetustatem lustrans, caecosque recessus,
Condidit hoc rarae nobilitatis opus.
Inspice materiam; longis deducitur annis,
Quaeque diu latuit fit novitate recens.
Est quiddam affectis naevos detergere scriptis,
Aut lucem obscuro spargere posse loco.
Est quiddam hic atque hic chartas reperire latentes,
Quarum usu gaudens construit auctor opus.
Occultum Aeaciden si non revocasset Ulysses,
Moeonidae Iliados copia nulla foret.
Haec tibi non tituli, nec habendi nominis ardor,
Sed BREDAE *solus scribere suasit amor.*
Scilicet officium est generosi civis, ut urbi,
Qua possit, Patriae serviat usque suae.
Inter finitimas urbes memorabile nomen,
Parsque est historiæ, Belgica terra, tuae.
Illa patet tandem solo te vindice, GORÎ;
Hoc erat immensae sedulitatis opus.
Quando sit orta doces, quibus aucta sit incrementis,
Ardua quis primus moenia condiderit.

Enu-

Enumeras veteres; primasque ab origine gentes,
Utque sit ingenio terra beata suo.
Qui fuerint quondam Taxandri, sub quibus olim
Strinae Principibus fluxerit amnis avis.
Claraque facta Ducum, casusque per horrida bella,
Urbs fuerit quoties victa, quibusque modis.
Haeredes, Thalamos, Tabulas, Dotalia, Pacta,
Ostendit fida pagina scripta manu.
NASSAVIAMque domum, & tangentes sidera turres,
Et bustum Pario marmore conspicuum.
Praecipuasque aedes, & tot castella, tot arces:
Ut pars propositi non vacet ulla tui.
Urbs ipsa in medio tanquam Regina theatro
Regali cultu suspicienda sedet.
Quam bis septeni cingunt toto aequore pagi,
Bredani *juris qua patet omnis ager.*
Sed quorsum abripior! tibi cedimus omnia, Gorî,
Area sola tuis illa terenda rotis.
Non caruisse illos successu gratulor ausus,
Velaque te ventis explicuisse suis.
Gratulor ante alios, Patria est communis utrique,
Illa tuas cunas vidit, & illa meas.
Omnes Bredanos *haec tangit gloria cives,*
Omnes pars urbis magna minorve sumus.

 Acci-

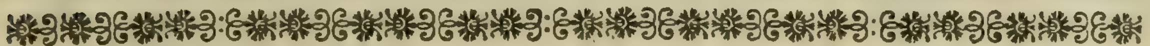
Accipe nunc laudes magnorum, ERNESTE, *virorum,*
Doctrinae atque animi praemia digna tui.
Nec mea me fallunt vatis praesagia, vives
Clarus BREDANA *scriptor ab* HISTORIA.

P. G. CROYZÉ.

TAFEL

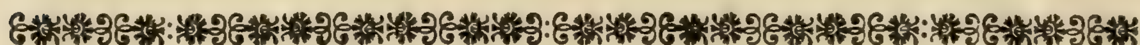
TAFEL
DER
HOOFTSTUKKEN.

EERSTE BOECK.

I. HOOFTSTUK.

VIII.

TWEEDE BOECK.

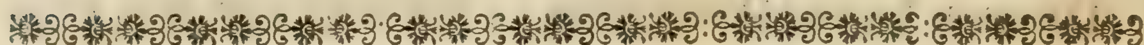
I. HOOFTSTUK.

X.

DERDE BOECK.

I. HOOFTSTUK.

VIERDE BOECK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Coſtuymen, en andere, zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BREDA, meeſt dienende tot bewys en opheldering der Geſchiedeniſſen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt: Namentlyk

N°. 6.

N°. 6.

Hendrick, Hertog van Lothryck, geeft aan Godevaert, Heer van Breda, het Goedt van Breda te leen.

7.

Brief, waar by Dirk de VII., Graaf van Hollandt, afstaat van al 't Recht 't gene hy meende te hebben op 't Landt van Breda.

8.

Godevaert, Heer van Breda, geeft zich met zyn Landt over, in Vasallagie, aan Hendrick Hertog van Lothryck.

9.

Gifte der Hoeve van Nieulandt aan 't Klooster van Tongerlo.

10.

Overeenkomst van den Hertog van Brabant, en den Heer van Breda, wegens de Stadt en den Burgt van Breda.

11.

Hildegond, Abtdis van Thoor, noemt den Hertog van Brabant haren Advocaat.

12.

Verdrag tusschen Hendrick Hertog van Brabant en Heer Gillis van Breda, ter beslissing der geschillen onder hen gerezen.

13.

Uyterste Wil van Godevaert den IV, Heer van Breda.

14.

Privilegie, waar by de Poorters van Breda vry verklaart worden van alle Schattingen.

15.

Brief, waar by Hendrick, Heer van Breda, 't Beggynhof aldaar begunstigt.

16.

Bevestiging van den voorgemelden Giftbrief door Hendrick, Bisschop van Luyck.

17.

Brief, waar by Arnout van Gaesbeek goedkeurt de oprechting der Kerk van Rosendael, tot eene Parochie Kerk.

N°. 18.

Arnout van Loven, Heer van Breda, geeft aan die van Oosterhout den vrydom van alle Tollen, enz.

19.

Arnout van Loven noemt zich Richter of Drossaert van den Lande van Breda.

20.

Brief, by welke Arnout van Loven veele Goederen schenkt aan 't Klooster van St. Katarinen Dal.

21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van Thoor de Thienden van Etten.

22.

Brief, waar by Arnout van Loven aan die van Breda geeft 't Landt gelegen tusschen Emelenberg en den Ypelaer.

23.

Jan Hertog van Brabant geeft aan Arnout van Loven 't Landt van Breda, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruyken.

24.

Afdeeling van Breda en Bergen op Zoom, tusschen Heer Raso van Gaveren, en Heer Gerard van Wesemale.

25.

Limietscheyding tusschen de Heeren van Breda en Bergen op Zoom.

26.

Brief, waar by Raso van Gaveren aan de Stadt Breda geeft 't recht om Kasseygelt te vorderen.

27.

Uytgift van Sevenbergen, door Willem Heer van Stryen.

28.

Brief, waar by blykt, dat de Kerk van Gilze is geweest de Moederkerk van Etten en Merterson, of de Hage.

N°. 29.

N°. 29.

Uyterste Wil van Heer Jacob, Deken van Beeck, waar by hy de Parochie Kerk van Breda oprecht tot eene Collegiale Kerk.

30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk.

31.

Scheyding der Kerken van Ginneken, Mertersen, Etten, en Bavel, van de Moederkerk van Gilze.

32.

Gerard van Rassegem vergunt aan die van Breda, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

33.

Verlegging der Weekmarkt te Breda van Maandag op Dingsdag, met het Recht der Laken neering aldaar.

34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht het Huys te Stryen.

35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van Oosterhout aan Heer Willem van Duvenvoorde.

36.

Gerard van Rassegem verkoopt 't Landt van Breda aan Jan den III. Hertog van Brabant.

37.

Aanstelling van Klaas van Nispen tot Schoutet van den Lande van Breda.

38.

Brief, waar by de Hertog van Brabant aan Klaas van Nispen volmagt geeft, om Schepenen en Dingbanken te mogen aanstellen in 't Landt van Breda.

39.

Overdracht van den Hertog van Brabant, en Jonkvrouwen Marie en Margriet van Liedekerke, wegens 't Landt van Breda.

N°. 40.

Acte van Legitimatie van Heer Willem van Duvenvoorde, door Keyzer Lodewyck van Beyeren.

41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van Breda.

42.

Jan Hertog van Brabant maakt de Schepenbanck der Stadt Breda 't Hooft van 't geheele Landt.

43.

Vonnis en Uytſpraak van Philips van Valois, Koning van Franckryck, tuſſchen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Raſſegem, wegens de Verkoping van 't Landt van Breda.

44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by Philips Koning van Franckryck, ter beſliſſing der verſchillen, gerezen tuſſchen Jan Hertog van Brabant, en Gerard Heer van Raſſegem, wegens 't Landt van Breda.

45.

Brief, waar by Jonkvrouwe Marie van Liedekerke aan Heer Willem van Duvenvoorde al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van Breda nog voorbehouden hadt.

46.

Jan Hertog van Brabant verkoopt 't Landt van Breda aan Jan van Polanen, Heer van de Leck.

47.

Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft aan die van Breda de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

48.

Vergunning aan de Stadt Breda om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

49.

Acte, waar by Wenſelin en Johanna, Hertog en Hertogin van Brabant, verklaren, dat die van Breda geene bede aan den Hertog ſchuldig zyn.

N°. 50.

N°. 61.

Blyde Inkomſt van Engelbrecht den II, Graaf van Naſſau, als Heer van Breda.

62.

Engelbrecht Graaf van Naſſau beveſtigt aan die van Breda alle hunne voormaels verkrege Vorrechten.

63.

Maria van Loon, Gravin van Naſſau, ſticht het Klooſter van Vredenburg, op de Hoeve van Wueſtenberg, te Bavel.

64.

Philips Aertshertog van Ooſtenryck, Hertog van Brabant, ſtelt die van Breda en Bergen buyten bedwang van alle Heeren, Bancken, en Rechteren.

65.

Blyde Inkomſt van Hendrick Graaf van Naſſau, als Heer van Breda.

66.

Fundatie by Hendrick Graaf van Naſſau gedaan, om hondert arme Perſonen jaarlyks te kleeden enz.

67.

Ordonnantie, gemaakt by Hendrick Graaf van Naſſau, op de timmering der afgebrande Huyſen en Hofſteden binnen de Stadt Breda.

68.

Keyzer Karel de V. ontſlaet die van Breda, voor den tyd van agtien jaaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt enz.

69.

Octroy, waar by de Stadt Breda wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den Brabantſchen Tol.

70.

Bekrachtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

71.

Verbondt der Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Staten.

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderſchap en Steden van Brabant, ten voordeele van Engelbrecht Graef van Naſſau enz.

85.

Requeſt, by Prins Willem den I. aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te Breda in eene Reformatie te veranderen.

86.

Ordonnantie van Hendrik Graef van Naſſau, aangaende de Veſtkamer te Breda, enz.

87.

Nadere Ordonnantie van Maurits Prins van Oranjen, nopens de Veſtkamer ter Secretarye van Breda.

88.

Vonnis van den Raad van Brabant, belangende de Veſtkamer ter Secretarye der Stadt Breda.

89.

Brief van Jan van Beyeren, Biſſchop van Luyck, waar by die van Hertele, Seymaer, Heyde en Wagenberg, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van Terheyden uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

90.

Uytſpraak van de Heeren van Dongen, van Zelbach, van Aſſche enz., als verkore Scheydsmannen, tot beſliſſing der Verſchillen, gerezen tuſſchen Engelbrecht Graef van Naſſau, en Hendrick Heer van Bergen, over het Landt en de Heerlykheid van Breda.

91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den Haegdyck te Breda, door de Uytvoerders der uyterſte Wille van Heer Anſelmus Smit, gezegt Fabri.

92.

Engelbrecht Graef van Naſſau zegt aan Jan Biſſchop van Luyck, zyne Manſchap op.

93.

Brief, waar by Jan Hertog van Brabant, den Grave van Naſſau ſchadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manſchap aan den Biſſchop van Luyck.

NAAM-

N A A M - L Y S T

D E R H E E R E N

I N T E E K E N A R E N.

D E H E E R E N

A.

Jacob Willem van Alphen, *Controlleur van 's Heeren Domeynen te Breda.*
Dirck van Andel.

B.

Mr. Andreas de Bons, *President der Stadt Breda.*
W. H. van Borsselen, *Heer van Geldermalsem.*
Petrus van Beek, *Raad en Rentmeester van het Hoog Vorstelyk Stift Thoor.*
Bernardt de Brengues, *Schepen der Stadt Breda.*
Pieter de Bruyn, *Rentmeester van de Braak.*
Jacob de Bruyn.

C.

P. G. Croyzé, *M. D. en Oud Schepen der Stadt Breda.*
F. J. C * * *, Groot Papier.
H. V. D. C.

D.

Arent vander Dussen, *Raad der Stadt Delft, en Gedeputeerde ter Admiraliteyt &c.* Groot Papier.
Johan Hendrik Damisse, *Stadthouder der Stadt en Baronnie van Breda.*
Paulus Demony.
De Regenten der Heerlykheid Terheyden.

F.

D. Gerardus Fabritius, *Predicant te Etten.*

G.

Joris Gesteranus.
Floris van Gilst, *Schoutet van Alphen, Baarle en Chaam.*
Hendrik van Gils, *Secretaris der Vryheid Oosterhout.*
A. de Grand.
A. van Gaalen, *Substitut Secretaris der Heerlykheid Terheyde.*

H.

Mr. Samuel van Hulst, *Raad der Stadt Delft.*
A. Hardy.
D. Martinus Hasebrouk, *Predicant te Breda.*
P. de Hasselaer.
C. Henny, *Stokhouder der Stadt Breda.*

K.

Mr. Gaspar Rudolph van Kinschot, Heer van Nieuwerkerk, *Secretaris der Stadt Delft, &c.* Groot Papier.
Andreas David Knollard, *Schepen der Stadt Breda.*
D. Jacobus Koets, *Predicant te Baarle-Nassau.*
Johannes van den Kieboom, *Boekverkooper in Breda.*

L.

Hendrik Willem van de Luyster.
F. L.
J. L.
Mr. Hendrik Leuftink Hendriksz.

M.

DE HEEREN

M.

M. S. Meſtral, *Luytenant-Collonel van een Regiment Zwitſers ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Sebaſtiaen van Meyers, *Griffier der Stadt en Landen van Breda.*

N.

Carel van Naarſſe, *Rentmeeſter der Domeynen der Stadt en Baronnie van Breda.*
Gerard Johan Nooſtberg, *Raad en Weesmeeſter der Stadt Breda.*
N. N.
J. Nummer, *Secretaris der Heerlykheid de Hage.*

O.

Mr. Louis van Overbeke, *Burgemeeſter der Stadt Breda.*

P.

Pronk, *Burgemeeſter der Stadt Harderwyk.*

R.

Chriſtiaen Graaf van Reghteren, *Collonel van de Cavallery ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Jacob Rygersma, *Ordinaris Raad en Reekenmeeſter van Syne Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Naſſau.* Groot Papier.
Mr. Cornelis van Ryckevorſel.
Mr. Huybreght van Ryckevorſel.
Jan van Rhyn.

S.

Hendrick van Slingelandt, *Burgemeeſter van 's Gravenhage, &c. &c. &c.*
Bouthout van Slingelandt, *Raad en Vroetſchap der Stadt Delft, &c. &c. &c.*
L. T. de Saumaiſe, *Majoor ten dienſte deezer Landen.*
Mr. Abraham Santvoort, *Schoutet van Ginneken en Gilze.*
Mr. J. J. Steurman, *Droſſaart van het Weſtquartier van 't Marquiſaat van Bergen op Zoom.*
Dr. Jan George van Son, *Schepen der Stadt Breda.*
Willem Schoorn, *Rentmeeſter der Geeſtelyke Goederen, en Schepen der Stadt Breda.*

T.

Jan Fredrick Troomer, *Oudt Schepen en Poſtmeeſter der Stadt Breda.*
Mr. P. J. Tollius, *Griffier van de Leenen der Stadt en Landen van Breda.*
Iſaac Tirion, Groot Papier.

V.

Mr. W. H. Verbrugge, *Schepen der Stadt Breda.*
Conſtantinus van Vechelen, *Secretaris der Stadt Breda.*
Mr. J. T. van Vechelen.
P. van Vechelen.

W.

Mr. Cornelis Elias van Wenſſenburgh.
Mr. Albertus Gerard Waalwyk, *Auditeur Militair van 't Garniſoen te Breda.*
Weſtervelt, *Burgemeeſter der Stadt Harderwyk.*

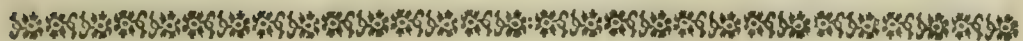
Z.

Mr. Remees Floris van Zanen, *Regerend Schepen der Stadt Haarlem.*
J. Zylmans, *Subſtitut Ontfanger van de Vryheid Ooſterhout.*

BESCHRY-

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA.

EERSTE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Van de eerste Bewoonderen van 't Landt van STRYEN, *en deszelfs oude Gestalte.*

HEt Landt van Stryen is oudtyts, zoo verre men kan naagaan, bewoont geweest by de Taxanders, gelyk Plinius zulks getuygt, zeggende: *A Scaldi incolunt extera Taxandri pluribus nominibus*; dat is, van de Schelde, in de buytenste plaatzen, woonen de Taxanders onder verscheide benamingen.

Plin. Hist. nat. l. 4. c 17.

Marcellin. Hist. l. 17.

Omtrent de bepaling van 't eygentlyke Landt, 't gene de Taxanders zouden bewoont hebben, zyn het de Geleerden niet eens. P. Cluverius meent, dat de Zeeuwen de rechte Taxanders zyn, welke de Eylanden aan den mont van de Schelde en Maas bewoonden; nemende de woorden van Plinius in deze betekenis op, dat de Taxanders aan den buyten-kant der Schelde, of over de Schelde gezeten waren; 't gene echter met den zin dier woorden gantsch niet overeenkomt: vermits Plinius, bezig zynde met de Belgische Provintie te beschryven, en ook de Volkeren aldaar op te tellen, over de Schelde niets te verrichten hadt, en by gevolg ook geen voornemen kan gehadt hebben om eenige melding te maken van de Bewoonderen der Eylanden aan de overzyde van de Schelde gelegen. Andere wederom, als Ortelius, Pontanus, Valesius, stellen, dat de Taxanders hunne woonplaatzen gehadt hebben van de Schelde af tot aan de Maas, en langs den Demer, tot in de Luykse kempen, en de Meyerye van 's Hertogenbosch: welk gevoelen ook het meest gevolgt is, als best overeenkomende met de tegenwoordige gelegentheid der Landen waar van in de oude Brieven gewaagt wordt.

Inleyd. der Oudh. en Gest. van Zeeland, §. 5.

Havermans kort Begrip van Brabant, cap. 8.

Divai Antiquit. Belg. pag. 42.

Tot

Tot beter verſtant van 't gene gemeld is, zal men eens naauwkeurig gaan onderzoeken den ouden loop van de Maas en Schelde, voornamentlyk in deze Landen, zynde zeer verſchillende met dien welke zy hedendaags hebben; om dus een recht denkbeeld te konnen maaken van de waare gelegentheid van Taxandrië of Teſſenderlandt, gelyk het doorgaans by de latere Schryvers genoemt wordt.

De Maas, voorheen een ſcheydpaal tuſſchen de Gauliërs en de Batavieren, houdende de eerſte den Zuiden kant, en de Batavieren den Noorden-kant van die Rivier, neemt haren oorſprong uyt den berg Vogeſus, en naa verſcheide Plaatzen van Lotteringen, Frankryk en der Nederlanden voorbygeſtroomt te hebben, behoudt zy haren ouden naam en loop noch langs Grave, Raveſtein en Megen. Deze Rivier plagt van daar verder te loopen bezuiden 't huys te Bokhoven naar Hermikhuyzen, daar 't oude kanaal, nu gantſch verlandt doch echter gezien wordt; als mede Zuidwaarts de Stadt Heusden naar Doveren, en voorts midden door den Dordrechtſen verdronken Waard, volgens de paalen tuſſchen de Viſſcheryen van de Graaffelykheid van Hollandt en van den Prins van Oranje heden nog bekent, latende Geertruidenberg aan de Zuidzyde, en Dordrecht aan de Noord- en Noord-ooſtzyde leggen. Van daar heeft de Maas voortgeſtroomt naar Maasdam, daar ze nu door eenen dam is afgeſneden, en zoo Weſtwaarts aan tot Weſtmaas, verder tot de Goriſſingen, naderhant bedykt onder den naam der Beyerlanden, en van daar langs 't Landt van Putten, tuſſchen Puttenſtein in 't Weſten, en Godſchalkoirt in 't Ooſten, voorby de Stadt Brielle in de Noordzee.

Someren Batav. cap. 5. Balen Beſchr. van Dord.

De Rivier de Schelde heeft haren oorſprong uyt 't Graafſchap Vermandois in Pikardyen, van waar ze, een groot gedeelte van Henegouwen en Vlaanderen doorſtroomt hebbende, liep langs de woonplaatzen der Menapers en Moriners, de oude Bewoonderen van Brabant en der Zeeuwſche Eylanden, ſcheidende die van de Taxanders. Van daar verder ſtroomende, ging zy hare wateren ſtorten in de Maas, gelyk Julius Cæſar getuygt. Doch dat gevoelen wordt door Plinius tegengeſproken, die den loop der Schelde beſchryvende, dezelve in de Noord-zee brengt, zonder van eenige menging harer wateren met de Maas te gewagen. Maar deze twee tegenſtrydende gevoelens konnen echter zeer lichtelyk overeengebragt worden, indien men de ſtelling wil volgen van den Heer Alting, die den ouden loop van de Schelde zeer klaar affchetſt in de eerſte Kaart van zyn geleerd Werk, daar men ziet, hoe die Rivier, by hem mede Tabuda en Tunger genaamt, zich verdeelt in twee armen, waar van de eene, loopende naar 't Zuid-weſten, de Zeeuwſche Eylanden aan de linkerzyde beſluyt, de andere, langs dezelve Weſt- en Noord-weſtwaarts aan loopende, zich vereenigt met de Maas, en dat dan die twee Rivieren te ſamen haren loop meer Noordwaarts wenden, tot dat zy met den onderſten arm van den Rhyn, te weten de Waal, vereenigt zynde, te ſamen met dien afgryſſelyk grooten mont, waar van Tacitus gewaagt, zich uytſtorten in de Noord-zee.

Jul. Cæſ. de bello Gall. l. 6. Plin. Hiſtor. nat. l. 4. 13. 17. Alting Not. Germ. infer. tab. 1. 2. 3. Tacit. Annal. 2. 6.

Behalven deze twee Rivieren kwam eertyts nog uyt de Maas, niet verre van Dordrecht, vloeyen een Riviertje de Streene, by anderen Unſtrit, genaamt, 't gene Weſtwaarts aan ſtroomende, omtrent Bergen-op-zoom zich met de Schelde vermengde. Ter plaatze alwaar de Streene uyt de Maas ſtroomde lag voormaals 't Dorp Stryenmonde, aldus genoemt naa die zamenvloeying, 't welk met die Rivier in den grooten Vloed van 't jaar 1421. vergaan is: men ontfing aldaar den tol van de voorbyvaarende ſchepen. De Bredaaſche Kronyk-ſchryver verhaalt, dat een zekere Strenius, Landvoogd over dit Geweſt, deze Rivier, omtrent 't jaar 603, zoude hebben doen graven en leyden uyt de Maas, van Stryenmonde tot by Stryenham in de Schelde, op welke Rivier hy mede een Tolhuys deedt bouwen, Streenberg genaamt, 't gene den naam zoude gegeven hebben aan de Stadt Steenbergen.

Leeuwen Batav. ill. Bl. 1238. Van der Heeren Handv. Kronyk. Someren Batavia Bl. 72. Bred. Kronyk op 't jaar 603.

Den loop der voorgemelde Rivieren dus beſchouwt hebbende, zoo zal men den rechten ſtant van Taxandrië in dezer voegen bepaalen. Die Landſtreek hadt dan tot grensſcheyding de Maas ten Ooſten, de Schelde ten Zuiden, 't Riviertje de Streene ten Weſten, en 't Markgraafſchap van Antwerpen

Butkens Troph. de Brabant l. 1. ch. 6.

pen met den Demer ten Noorden, begrypende 't grootste gedeelte van 't Graafschap van Loon; 't Landt van Hoorn, Kuyk, Kessel en Ravestein; 't Landt van Stryen, en 't oude Graafschap van Orten, tegenwoordig behelzende de Landen onder de Meyerye van 's Hertogenbosch behoorende.

Dat de voorschreve Landen onder Taxandrië behoort hebben, kan men met verscheide echte bewys-stukken bevestigen; en derhalven is 't te verwonderen dat Geleerde Mannen, die zoo veel werks hebben gemaakt om de Taxanders in de Zeeuwsche Eylanden te plaatzen, daar omtrent niet eenige opmerking genomen hebben. Want 't is niet te geloven en uyt geene Historischryvers bekent, dat de Taxanders, zedert den tyd van Plinius tot omtrent 't jaar 700 naa de Geboorte des Heylands, hunne woonplaatzen zouden verandert, en zich van de Zee-kusten dieper landtwaarts in begeven hebben: immers uyt de volgende stukken zal blyken, dat in de agste, negende en tiende Eeuwen verscheide plaatzen in Taxandrië al opgenoemt zyn, welke in die Landtstreek heden nog gevonden worden.

1. De H. Willebrord, Aartsbisschop van Utrecht, en zoo genaamde Apostel dezer Landen, tekent in zynen uytersten wil, gemaakt in 't jaar 726, verscheide Plaatzen aan in Taxandrië gelegen, namentlyk *Wadradoch*, nu Weert; *Peplo*, nu Poppel; *Duthmala*, de Dommel; *Diosna*, Diessen, en *Alpheim*, nu Alphen; meerendeels in de Meyerye van 's Hertogenbosch en in 't Landt van Breda heden nog bekent. *Proeven* n. 1.

2. Men vindt mede gewag gemaakt van 't gemelde Dorp *Alphen*, als gelegen in Taxandrië, by den Brief waar in Engelbrecht, de Salische Frank, 't zelve schenkt aan den H. Willebrord en 't Klooster van Epternaken, omtrent 't jaar 711. n. 2.

3. Keyzer Otto de I., in den jaare 966, aan de Kerk van Nivelle haare goederen en bezittingen bevestigende, noemt in 't byzonder de Erffenis van de H. Geertruid in 't Landt van Taxandrië, gelegen aan de Rivier de *Streene* in de Stadt van *Bergen*. n. 3.

4. Keyzer Karel de Kaale, en zyne Gemalin Richildis, by haaren Brief aan de Kerk van Nivelle in 't jaar 877 gegeven, welke naderhant door Zuentibold, Koning van Lothryk, in 't jaar 897 bevestigt is, gewagen onder andere van 't Dorp *Forest* in 't Landt van Taxandrië, 't gene, hedendaags Voorst genaamt, gelegen is omtrent den Demer. *Miraeus Donat. Belgic.* cap. 14. 15. lib. 2.

5. De Dorpen *Northrevic* en *Edingehem*, nu Norderwyk by Herentals, en Edighem of Eghem, tusschen Antwerpen en Lier, worden opgenoemt, als in 't Landt van Taxandrië gelegen, in den Brief waar by Keyzer Otto de II. aan de Monnikken van St. Bavo te Gendt hunne ontnomene goederen weder geeft, in 't jaar 976. *Miraeus Donat. Belgic.* lib. 1. cap. 14.

6. In 't oudt Jaar-getyde-boek der Kanonniken van Utrecht wordt onder andere, ten tyde van Koning Zuentibold, gewag gemaakt van *Stenem*, nu Steenbergen, als gelegen in Taxandrië. *Grammaye Antiq. Bred.* cap. 19.

7. Het Dorp *Tessenderlo*, gelegen in 't oude Graafschap van Mansuariën, omtrent de Stadt Diest, wordt by alle de Schryvers gehouden voor zeer oudt, en als zynen naam ontleent hebbende van Taxandrië of Tessenderlandt, willende zoo veel zeggen als *Taxandriae locus*. *Ammian. Marcell.* lib. 17. *Divai Ant. Belg.* pag. 41.

8. In den Brief door Keyzer Otto den I. aan de Abtdye van St. Bavo te Gendt, ter bevestiging van deszelfs bezittingen, in 't jaar 965 gegeven, wordt onder Taxandrië wel byzonderlyk opgenoemt het *Dorp Risbecha op de Rivier Atua, met den Molen enz.* Welk Dorp, nu Rysbergen genaamt, met den Watermolen op de Rivier de Aa of Weerreys, in 't Landt van Breda tans nog bekent is. *Grammaye Antiq. Bred.* cap. 2.

9. *Bladelle*, nu Bladel, gelegen in de Meyerye van 's Hertogenbosch, voorheen het Hof der Koningen van Oost-frankryk, het gene in die tyden een zeer prachtig en door zyne grachten omvange vierkant Slot was, staat omtrent de negende Eeuw bekent als in Taxandrië leggende. *G. van Loon oude Holl. Hist.* 1. Deel, bl. 146.

Men zoude veelvuldige diergelyke bewyzen konnen bybrengen, maar het zal genoeg zyn aangetoont te hebben, dat in der daat oudtyts de bepaaling van Taxandrië zoodanig is geweest als hier voor is ter nedergestelt.

Het Landt van Stryen dus, gelyk gemeld is, een gedeelte van Taxandrië uyt- *Butkens*

Troph. l. 1. ch. 6. uytmaakende, hadt zynen naam van de Hooftplaats Stryen, gelegen aan de Rivier de Streene. Het was een zeer wyd uytgeſtrekte Landtſtreek, in zynen omtrek begrypende al 't gene nog heden tot 't Landt van Stryen behoort, met verſcheide Dorpen in den Vloed van 't jaar 1421 verdronken; 't Landt van Breda (waar onder behoorden Bergen, Steenbergen, Scoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout, Ooſtmal, enz.) Geertruidenberg, Zevenbergen, en zoo voorts alle 't gene gelegen was tuſſchen 't Markgraafſchap van Antwerpen en den loop van de oude Maas en Streene.

Omtrent wat tyd 't Landt van Stryen eerſt is bekent geworden, zulks is niet wel te bepaalen, nademaal in de oude Kronyk-ſchryvers daar van niets zekers geboekt is. De alderverſte geheugenis die men 'er van kan naavorſchen, vindt *Wendel. de Leg. Sal.* men in de Saliſche Wetten, welke de Franken, in de vyfde Eeuw naa de Geboorte des Zaligmakers, als zy onder de regeering van Faramond, hunnen eerſten Koning, over den Rhyn getogen waren, hebben gemaakt: ten welken eynde zy hunne Vergaderingen in verſcheide Plaatzen of Maalſteden, by hen *Mallos* genaamt, hebben gehouden, waar van Wendelinus eenigen opnoemt, te weten *Streona*, nu Stryen; *Baurg*, nu Bergen; *Turnbal*, Turnhout; *Scoten*; *Etten*; *Cham*; meerendeels in 't Landt van Breda of daar omtrent gelegen. Deze Wetten hadden haaren naam bekomen van de Saliërs, 't edelſte Volk der Franken.

Vooral eer wy nu verder gaan tot betooging der byzondere zaaken 't gemelde Landt betreffende, zullen wy eerſt eens onderzoeken de oude geſtalte van 't Landt van Stryen, waar in zeer groote veranderingen, zoo in de Wateren als in 't Landt, van tyd tot tyd zyn voorgevallen; en dan vervolgens opgeven een korte lyſt der Vorſten, onder wiens heerſchappye dat Landt van oudts her af geſtaan heeft.

Ten opzicht der Wateren is 't zeker, dat, behalven den ouden loop van de Maas en Schelde, zeer verſchillende met den hedendaagſen, gelyk hier boven aangewezen is, insgelyks in deze Landen andere mindere Stroomen en Beeken zyn geweeſt, die, of door de kracht der Vloeden, of door 't toedoen van menſchen, verandert of gantſch te niet gegaan zyn.

Proeven n. 4. 1. In den Sticht-brief van Thoor, van 't jaar 992, wordt gewaagt van een Boſch, leggende tuſſchen de twee Marken. Waar dat die twee Wateren geloopen hebben, kan men niet zeker melden, weshalven men alleen eenige giſſingen zal bybrengen, waar uyt, met eenige waarſchynelykheid, derzelver gelegentheid zal konnen betoogt worden. By 't nieuwe Veer aan de Haagſche zyde, legt een laagte, welke men gewoonlyk de oude Mark noemt. In oude Veſt-brieven vindt men, dat de Leurſe Vaart voorheen door de oude Mark in Zwartenberg heeft geloopen, maar met de indyking van dien Polder, in 't jaar 1507, is uytgeſloten, en door een Vliet van Kreytenberg geleid. In 't oudt Landt van Zevenbergen, aan den Haſeldonkſen weg, is de oude Mark bekent. Noch ziet men in de Ettenſche beempden een doorgaande laagte, de oude Vaart genaamt. De Huyzen op de Leur, aan de Noordzyde, worden in de oude Brieven gezegt te ſtrekken voor van de Straat tot agter aan den Zee-dyk. Uyt alle deze bygebrachte redenen is wel eenigzints af te nemen, dat de twee voornoemde Marken omtrent deze ſtreek moeten gelegen hebben, doch daar van is tot den huydigen dag geen geheugenis overgebleven.

2. De Barlaake liep van Haſeldonk, voorby den Oudenboſch, Weſt- en Zuid-weſtwaarts in 't Diep van den Appelaar, alwaar zy haaren naam verloor, en zoo voorts langs 't Diep van de Dintel, tot in 't Volkerak, doch is nu voor een groot gedeelte, door de indyking van den Appelaar, afgeſneden.

3. De Vaart of Beek van Rozendaal plag te loopen Noordwaarts in 't Diep van den Appelaar, tegen over de ſtelle van den Fynaart: doch ſtroomt nu, langs den dyk van Kruyslandt, Noord-weſtwaarts in 't Volkerak.

4. De oude Stroom van de Donga is hedendaags onzeker: in 't Broek van Ooſterhout was hy by ſtaande landen aan wederzyden bedykt, en liep van de Noord ooſtzyde der hoeve van Sandoel, aan en voorby de muuren van Geertruidenberg, alwaar een brug was, waar over men naar Raamsdonk kon gaan, en voorts tuſſchen de Heerlykheden van Stanthaſen en Raamsdonk, tot by

Klooſter-

Kloosteroort in de Maas. En alzoo de Donga dikmaals 't zware opperwater niet konde lossen, en daar door de kaadyken overliepen en doorbraken, heeft Willem de Goede, Graaf van Henegouwen en Hollandt, tot behoef der Gemeenten van Oosterhout en Dongen, een vryen watergang verkogt, om de Donga door 's Gravenlandt tot in de Maas te leyden. Waar van de Brief by Graaf Willem, Jan van Henegouwen, Heer van Beaumont, zynen broeder, en Willem van Henegouwen, Graaf van Zeelandt, zynen zoon, op Maria Magdalena avondt 1335., te Binch bezegelt is. *Van der Hoeven Handv. Kron.*

5. Zevenbergen wordt in de uytgift van den jaare 1290. bepaalt tusschen de Okkerlake en de Lindonk, en tusschen de Mark en de Zwaluwe, alzoo als de Okkerlake uytter Marke Westwaarts liep en reede op de Sprange, en als de Sprange uytter Zwaluwe weder tegen de Okkerlake liep. In de plaats van de Okkerlake, die uyt de Mark voortkwam, en Zevenbergen en de Niervaart bepaalde, is door den Elisabeths Vloed, in 't jaar 1421., gekomen een groot Diep, leggende tusschen den Moerdyk en 't Landt van Zevenbergen. Dit Diep heeft, boven den weg-sloot, den naam gehadt van de Blooken, en beneden den naam van Leechte of Lichte; de Leechte beginnende aan de Westzyde van den weg-sloot, zoo die van oudts plagt uyt te loopen in 't Diep van der Sprange, tusschen de Blooken en 't Landt van Zevenbergen. Hier van is de Moerdyk van oudts genaamt de *Sprangblok*, en mogelyk 't *Eyland van Sprange* in 't Landt van de Schelde, waar van Keyzer Otto de II., in den Brief aan 't Klooster van Nivelle van den jaare 967, gewag maakt. De Rivier de Zwaluwe, waar van 't Dorp de Zwaluwe den naam voert, is hedendaags onbekent, en is daar van geen 't minste teken overgebleven, waar die geloopen heeft. *Proeven n. 27.* *Goudhoev. Kron. Bl. 92.*

Door de watervloeden en overstroomingen van Landen heeft 't Landt van Stryen ook groote veranderingen moeten ondergaan, en voornamentlyk in 't jaar 1421 op St. Elisabeths nacht, wanneer den grooten Thieselaars of Thyselingwaart doorbrak, en daar in twee-en-zeventig Parochien door 't water overstroomt wierden. Op wat wyze zulks veroorzaakt is, wordt door de Schryvers zeer verscheiden verhaalt. Zommigen stellen vast, dat door 't verwaarloozen van een zeyl, leggende in den dyk te Achthoven onder Wieldrecht, den inbreuk geschiedt is, daar by haalende 't Hantvest van Willem Graaf van Hollandt, gegeven in den Hage den twintigsten van Sprokkelmaandt 1414. Maar 't zelve komt wat onwaarschynlyk voor, als men overweegt, dat in zulken geval de Waard door een langzamen loop zoude vervult zyn geworden, en bygevolge zoo veele duyzende menschen niet konden verdrinken, gelyk verhaalt wordt. Weshalven lichtelyker te vermoeden is, dat door den zwaren stormwindt, en 't daar door opgejaagt vloey-water, de dyk alomme gelykelyk is overstort, en aldus de Landzaten met dien haastigen overval van water overylt en versmoort zyn. Behalven een groot gedeelte van 't eygentlyke Landt van Stryen, met de Hooftplaats van dien, en veele en verscheide Parochien daar onder behoorende, zyn door dien Vloed ook overloopen de Niervaart, Gastel, Nieuwenbosch en andere Plaatzen, die naderhant weder ingedykt zyn. En dus heeft 't Landt van Stryen door dien grooten Vloed een geheel andere gedaante gekregen, wordende in de plaats van de Maas en Streene, die 't zelve bepaalden, huyden gezien een zeer wyd uytgestrekt Diep, waar door de Maas, gelyk hier voor is aangewezen, haaren ouden loop heeft verloren, en van de Rivier de Streene zelf geen geheugenis is overgebleven. *Balen, Beschr. van Dordrecht.*

By deze gelegentheid zal 't niet t' onpas komen, om eens naader te onderzoeken, of deze en nabuurige Landen beneden aan den Rhyn, Maas en Schelde, van oude tyden af bedykt zyn geweest. Het gemeenste gevoelen is, dat de Inwoonderen van dien, hen van den beginne af aan met kaaden, dyken en andere middelen tegen 't water beschut hebben, hoewel niet met zulke wetenschap als zy daar naa van de Romeynen hebben geleert, of gelyk hedendaags by nadere bevinding gebruykelyk is. Tot bewys daar van dient dat de Celten, welke de oudtste Bewoonderen beneden aan den Rhyn geweest zyn, de kennis hadden om den slag der Zee met hunne gereedschap- *Ælian. Var. Hist. lib. 4. Dio, lib. 4.*

 pen

pen te breeken; 't gene van Spaden, Zooden, Paalen, Planken, Rysch, Keyen, en diergelyke stoffen verstaan moet worden.

Jul. Cæs. de bell. Gall. lib. 4. Ten tyde van Julius Cæsar maakte de Rhyn niet verre van de Zee veele Eylanden, waar van een groot gedeelte bewoond wierdt, 't gene zonder middel van dyken of kaaden niet mogelyk is geweest, zoo om de spring- en hooge vloeden, als wegens de krachtige opperwateren van den Rhyn, Maas en Schelde, voornamentlyk als door een zwaren wint 't zee- en opperwater tegen elkanderen steigerden. Indien 't waar is dat de Schelde in de *Idem; l. 6.* Maas heeft geloopen, gelyk Julius Cæsar getuygt, en waar van reeds breeder gehandelt is, zoo volgt daar uyt, dat 't Landt van Stryen van die tyden af al in wezen was, en ongetwyffelt bewoont wierdt. Want naa 't zeggen van *Tacit Hist. l. 4. c. 12.* Tacitus, zoo hebben de Batavieren met 't innemen van 't Landt tusschen de armen van den Rhyn, ook bezit genomen van de uyterste oorden van Galliën, waar mede de Landen beneden tusschen de Merwe en Maas verstaan *Cluver de Rhen Alv. cap. 8.* moeten worden: maar terwyl dat niet kon geschieden zonder 't leggen van kaaden en dyken, en die dikwyls niet hoog en geweldig genoeg hier en elders gemaakt wierden, zoo zyn dezelve veelmaals door de kracht der wate- *Strabo.* ren en groote stormen ingebroken: en hier door zyn de Cimbren en andere Volkeren genootzaakt geweest hunne woonsteden te verlaten.

Dan na dat de Inwoonderen dezer Landen Bondgenoten der Romeynen geworden waren, is 't te gelooven dat zy, tot hun eyge behoudenis, van dezelve geleert hebben de manier van hooge en zware dyken te leggen, op de proeve van den spring- of hoogsten vloed: want van de kloekheid en ervarentheid der Romeynen, om vyandlyke Steden met grachten en wallen te besluyten, kaaden en dyken, zelfs midden door moerassen, te maaken, is een ieder genoeg bewust, die maar eenigzints in de Romeynsche Geschiedenissen en Wetten ervaren is.

Naa de Romeynen zyn de Saxen, Franken en Deenen ofte Normannen ook niet minder zorgvuldig geweest om hen met dyken tegen de wateren *Helmold, Histor Sclavon l. 1. c. 89.* te beschutten. Helmold, een zeer oudt en geloofwaardig Schryver, getuygt, dat de Saxen eertyts aan de Elve dyken gelegt hebben. Van de dykagien der Franken vindt men mede veel gewag in hunne oude Wetten, ten tyde van Karel den Grooten uytgegeven, voornamentlyk in 't vierde Boek, onder 't *Douza, Annal. lib. 6.* Hooftstuk van Dyken te leggen aan de Loire. De Deenen hebben ook voormaals de Eylanden van Zeelandt, welke zy met de wapenen overheert *Eyndii Chr. Zel l. 1. c. 20.* hadden, tegen de Zee bedykt. En de Ingezetenen dezer Landen zyn daar na, door de gestadige oeffening, in 't dyken zoo ervaren geworden, dat zy alle Volkeren daar in overtroffen hebben.

Het Landt van Stryen heeft niet alleen in 't Water, maar ook in 't Landt groote verandering geleden: want voorheen is aldaar meer Bosch en Hout ge- *Jul Cæs. de bell. Gall. l. 6.* weest als nu ter tyd. Julius Cæsar getuygt, dat de Maas in de Schelde liep in 't uyterste gedeelte van Galliën en van 't Bosch van Ardenne, en dat de Inwoonderen van die Landen zich, uyt vrees voor de Romeynen, in de Bosschen verstoken hadden.

Zozim. Histor. l. 3. princ. Zozimus gewaagt, dat Keyzer Juliaan, in 't jaar 357, in de uyterste paalen en deelen van Duytschlandt, daar de Rhyn in de Zee valt, uyt de Bosschen daarby en omtrent gelegen, agt-hondert schepen hadt doen bouwen, om koren uyt Engelandt te haalen, tot onderhoudt der Duytsche Volkeren en ter bezaaying der Landen die door de Saxen en Franken verwoest waren. Jacob van den Eynde, Heer van Haemstede, in zyn Kronyk van Zeelandt, deze plaats van den Griekschen Schryver nader verklarende, beweert met goede redenen, dat door den Rhyn alhier de Schelde of Maas moet verstaan worden. En tot bevestiging van dat gevoelen dient aangemerkt te worden, en 't *Balderic, in Chron. Camer.* blykt ook uyt de Histori-schryvers, dat 't Eylandt van Merwede, in den jaare 1018, onbewoonbaar was wegens de menigte der Bosschen en Moerassen.

In den Sticht-brief van Thoor, van 't jaar 992, wordt gemeld van zeker Bosch, gelegen tusschen de twee Marken, over welkers plaatzing hier boven *Van der Hoeven, Hol. Kron. 2 B. 4 kap.* nader gehandelt is. In zeker Handvest van Floris den V. Graaf van Hollandt, gegeven in 't jaar 1213, wordt gewag gemaakt van een Bosch tusschen Oosterhout

terhout en Schenlo (mogelyk Steelo, nu Steelhoven.) In de Hoevenſche Charter van den jaare 1267. vindt men opgenoemt een Boſch onder Etten, *Vuchte* genaamt. En Arnout van Loven in zynen Brief, op Servaas-dag 1380. aan de Inwoonderen van Breda gegeven, gewaagt van een Boſch, *Verdeboſch* genaamt, leggende tuſſchen Ernelenberg en den Ypelaar. *Froeven n. 22.*

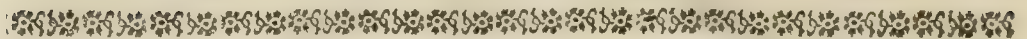
Men kan ook uyt de menigte der boomen en ſtruyken, die in deze Landen onder den gront gevonden worden, zekerlyk afnemen, dat dezelve zeer boſchachtig geweeſt zyn; en hier komt het van daan, dat verſcheide Dorpen en Gehuchten deſwegen benoemt zyn. Als van *Hout*; den Hout, Ooſterhout, Loenhout, Wernhout, Kalmthout, Minderhout, Ulvenhout, Heuſenhout, Vroenhout, Groenhout, en 't Hout onder de Hage: van *Boſſchen*; den Oudenboſch, Nieuwenboſch, Eykelenboſch en Boſſehoven onder Baarle: van *Heggen*; de Hage, Mishagen: van *Rys*; Rysbergen, Rysbroek: en van *Doornen*, Weſtdoorn.

Het is zeer waarſchynelyk, dat de gemelde oude Boſſchen in een zwaren Storm en grooten Vloed der Zee overſtolpt en ter nedergevelt, en naderhant van tyd tot tyd met moer of veen overdekt zyn geworden: want onder alle diepe moeren vindt men takken en geheele boomen gekrookt, en de ſtronken met de wortels in 't zant vaſt zitten. Deze boomen zyn van allerlei geſlacht, naar den aart van den gront, doch meeſt maſt- en pynboomen, welke in deze Landen zeer licht voortgroeijen, gelyk uyt de Boſſchen onder de Hage, Ginneken, Gilze, Zundert en elders gelegen, heden nog genoegzaam te zien is. Goropius Becanus verhaalt, dat hy onder de moeren boomen gezien heeft ter lengte van de maſt van een groot ſchip. In de moeren te Zundert heeft men voormaals een eykenboom gevonden, welke de lengte van tachtig voeten hadt; boomen van zeventig voeten en mindere grootte worden 'er veeltyts uytgedolven. Men bevindt dat alle de toppen van deze boomen gekeert leggen naar of omtrent 't Zuid-ooſten; waar uyt af te nemen is, eerſtelyk, dat het in den voorgemelden Vloed uyt 't Noord-weſten geſtormt heeft. De oplettendſte Schryvers tekenen aan, dat de zwaarſte ſtormen en vloeden, in deze Landen, byzonder omtrent de Slachtmaandt geſchieden, wanneer het tegen de volle Maan, uyt 't Weſten ſtormt, en de wint naar 't Noorden keerende, 't Zee water op de kuſten dringt: ten anderen, dat de gemelde Boſſchen op eenen en denzelven tyd ter neêrgeſtort zyn, 't welk voor zeker geſtelt zynde, zal men voorbygaan 't gevoelen der genen die dryven, dat de gemelde boomen van elders onder de aarde gevoert zyn, of onder dezelve waſſen. *Becan. Hiſtor. Antverp.* *Pontan. Hiſt. Gelr.* l. 8. *Meteren, Nederl. Hiſtor.* 3 B. *Eyndii Chr. Zel.* l. 1. 2. 3.

Om den rechten tyd van den voorgemelden Storm en Vloed te weten, is groot verſchil onder de Schryvers. Zommige willen alhier op den tyd zien dat de Cimbren en Duytſchers, door den inbreuk der Noord-zee, uyt hun vaderlandt verjaagt zyn. De hedendaagſche Geſchiedenis-ſchryvers zyn meerendeels van gevoelen, dat die Storm gebeurt zoude zyn in 't jaar 860. Die 't zelve wat nader meenen onderzocht te hebben, ſtellen daar toe 't jaar 1170.: doch den vaſten tyd, naa zulken verloop van jaaren, te willen bepaalen is zeer onzeker, alzoo geene oude Schryvers, nog die van de Middel-eeuw, daar van eenig gewag maaken. *Florus,* l. 3 c. 3. *Heda. Junius Batav.* [illegible] 13. *Douza Ann.* l. [illegible] *Cluver. de Rhen.* [illegible] c. 6.

De moer of 't veen waar mede men deze boomen gemeenelyk bedekt vindt, en die van tyd tot tyd door de verrotting van 't moſch en bladeren aangroeyt, legt in deze oorden gewoonlyk van twee tot twaalf voeten diep, en behelſt eene ſulferachtige ſtoffe, waar van delf- en ſlag-turf, tot brant, gemaakt wordt. Deze ſtoffe vat zeer licht vuur, en in drooge zomers heeft men verſcheide malen voorbeelden gezien, dat die moeren door 't een of 't ander toeval zyn aangeſtoken geworden. Onder andere is 't gebeurt in den jaare 1590. dat een Schaapherder onder Dongen in de moeren aldaar eenig vuur liet vallen, waar van zeer ſchielyk zulken fellen brant ontſtont, dat de lucht van vuur en vonken glinſterde. Die van Dongen, Loon en Tilborg hadden wel getracht dien met water te bluſſchen, doch te vergeefs, waarom zy eindelyk genootzaakt wierden groote ſlooten en grachten tot op 't zandt uyt te delven; door welke voorzorg de brant ten laatſten geſtuyt wierdt.

II. HOOFT-

II. HOOFTSTUK.

Van de Vorsten onder wiens Bestier 't Landt van STRYEN, *van 't Jaar 500. tot 't Jaar 631., gestaan heeft.*

Bred. Kronyk.

DE Franken zich in deze Landen, gelyk hier voor gemeld is, nedergeslagen hebbende, brachten die vervolgens onder de macht hunner Vorsten, welke ze weder aan voornaame Krygslieden, onder zekere jaarlykse erkentenis, uytgaven, of, gelyk zommige willen, dezelve door Landvoogden lieten bestieren, ter tyd toe dat 't Frankische Ryk, naa 't overlyden van Clodoveus, deszelfs eersten Kristen Koning, verdeelt zynde onder zyne zoonen, deze Landen, in 't jaar 511. zyn gebracht onder 't Koningryk van Australiën of Oost-Frankryk, waar van alsdoen Koning was Theodoric, oudste zoon van den voorgenoemden Clodoveus.

Havermans kort Begrip der Hist. van Brab. 10. kap.

Het zal tot ons oogmerk niet ondienstig zyn, dat wy hier wat nader melden de opvolging der Koningen van Oost-Frankryk, onder welkers heerschappye 't Landt van Stryen lange jaaren gestaan heeft, ter tyd en wyle het door zyne Heeren en Graven is bestiert geworden.

Mezeray, Histoire de France.

Koning Clodoveus op den zes en twintigsten van Slachtmaandt 511. te Parys gestorven zynde, volgde hem zyn oudste zoon Theodoric op, als Koning van Oost-Frankryk, die den Koninglyken zetel te Mets vestigde, en deswegen veelmaals in de Kronyken van Frankryk Koning van Mets genoemt wordt. Dees, naa drie-en-twintig jaaren geregeert te hebben, stierf in 't jaar 538. latende 't Ryk aan zynen eenigen zoon Theodebert, welke mede in 't jaar 548. overleden zynde, opgevolgd wierdt door zynen zoon Theodebald. Dees Koning was zeer zwak van lichaam en geest, en stierf zonder kinderen omtrent 't jaar 555., latende 't Ryk van Oost-Frankryk aan zynen oom Clotarius, die te gelyk Koning van Neustriën of West-Frankryk zynde, door die erffenis de gantsche heerschappye der Franschen in zyn persoon vereenigde.

Clotarius in 't jaar 561. te Compiëgne overleden zynde, wierdt 't Fransche Ryk wederom tusschen zyne vier zoonen verdeelt, en viel 't Koningryk van Oost-Frankryk te beurt aan zynen derden zoon Sigebert, welke stervende in 't jaar 575, naaliet een eenigen zoon genaamt Childebert, nog maar vyf jaaren oudt zynde, die gedurende zyne regeering veele moeijelykheden en oorlogen moest ondergaan, en stierf in 't jaar 595., den ouderdom van vyf-en-twintig jaaren naauwelyks bereykt hebbende, zoo men vermoed, van vergif hem gegeven door zyne moeder Brunehaud, eene vrouwe, wegens haare gruwelyke wreedheden en ellendig einde, in de Geschiedenissen zeer vermaart.

Hy wierdt opgevolgt van zynen zoon Theodebert, tien jaaren oudt zynde, onder de Voogdye van deszelfs grootmoeder Brunehaud. Dees Koning was zeer woest en wreed van aart, en hadt in zyn leven eenen gedurigen oorlog met zynen broeder Theoderic, Koning van West-Frankryk; welke twist voornamentlyk aangestookt wierdt by de Koningin Brunehaud, tot zoo verre, dat Theoderic zynen broeder Theodebert in twee veltslagen t' eenemaal verwonnen hebbende, dien met zyn gantsche geslacht deed uytroeijen.

Naa de doodt van Theodebert viel 't Ryk van Oost-Frankryk onder de macht van den Overwinnaar Theoderic, die mede, op gelyke wyze, door vergif omgebracht wierdt in 't jaar 612., en zyne Staten naaliet aan eenen van zyne bastaart-zoonen, genaamt Sigebert, welke, nog jong zynde, bleef onder 't bestier van de gemelde Brunehaud. Clotarius, Koning van West-Frankryk, broeder van den bovengemelden Childebert, niet konnende dulden dat een bastaart zich stelde in 't bezit der Landen hem by wettige opvolging toekomende, deedt aanstonts zyne krygsbenden aanrukken, versloeg Sigebert in een veltslag, en liet hem met alle zyne broeders ombrengen.

Clotarius, dus meester zynde van de gantsche heerschappye der Franschen, heeft dat Ryk met voorspoet geregeert tot zyn afsterven, voorgevallen in 't jaar

Geflacht Tafel der Graven van STRYEN, tot
Graaffchap is afgezonc

WITGER de I. Graaf van STRYEN, by erffenis van *Geertruid*, dochter van *Pepyn* van *Landen*, en eerfte Vrouwe van dit Geweft, getrouwt met *Imenia*, Dochter van *Fudulfus* Landvoogd van *Auftrafien*, of *Ooftfranckryck*, fterft omtrent 't jaar 680.

< WITGER de II. Graaf van STRYEN, fterft omtrent het jaar 700.

< WITGER de III. Graaf van STRYEN, geftorven omtrent het jaar . . . .

< WALBERT Graaf van STRYEN, getrouwt met *Kunegunda*, Dochter van *Dirck* Graaf van *Kleef* en *Teifterbant*, geftorven in 't jaar 759.

< WITBERT Graaf van STRYEN, die fterft omtrent den jaare....

< ELI… van S… getro… *Hilde*… Doch… *Boud*… van … zyn … den … *Bred*… omtr… 840.

..., tot tyde 't Landt van BREDA van 't zelve ...rt in den jaare 1039.

...t Graaf ... STRYEN, ...t met ...rd, ... van ...n Graaf ...ena. In ... wierdt ...rgt te ...ebouwt ... 't jaar ...40.

WITGER de IV. Graaf van STRYEN, ſtichte den Burgt te *Bergen*, en maakte *Breda* tot eene Stadt, doende die met wallen omgraven in den jaare 888.

WITGER de V. Graaf van STRYEN, getrouwt met *Ermengard*, dochter van *Berenger* Graaf van *Namen*, ſterft omtrent den jaare . . . .

HILSONDIS Gravin van STRYEN, getrouwt met *Ansfrid* Graaf van *Teiſterbant* en *Huy*, in 't jaar 956. Die beyde den Geeſtelycken Staat aanveert hebben. *Ansfrid* wierdt Biſſchop van *Utrecht*, en *Hilſondis* ſtichte, in 't jaar 992, het Klooſter te *Thoor*.

BENEDICTA Gravin van STRYEN, Eerſte Abtdis van het Klooſter te *Thoor*, geſtorven in 't jaar 1000.

REINILDE, getrouwt met N. N.

RAGINER, naa 't overlyden van *Benedicta*, Graaf van STRYEN, die zyn Graafſchap tuſſchen zyne twee Soonen verdeelde in 't jaar 1039.

LAMBERT Graaf van STRYEN, naa de afzondering van 't Land van BREDA, van 't zelve Graefſchap, in 't jaar 1039, getrouwt met *Oda*, dochter van *Edouard* Graaf van *Orten*, ſterft in 't jaar 1087.

HENDRICK, Eerſte Heer van BREDA, naa de gemelde Verdeeling, ſterft omtrent 't jaar 1090.

jaar 628. Hy gaf by zyn leven 't Koningryk van Oost-Frankryk aan zynen zoon Dagobert, onder 't bestier van Pepyn van Landen, Grootmeester van 't Paleis. Deez' Pepyn was een zoon van Karloman Graaf van Haspengouw, en wordt van de meeste Brabantsche Historie-schryvers gehouden voor den eersten Hertog van Brabant. Hy was getrouwd met Itta of Iduberga, dochter van Godin Graaf van Gasconjen, en zuster van den H. Ruothald, Aartsbisschop van Trier, en van de H. Severa, Abtdis aldaar; by dewelke hy wan eenen zoon, met name Grimoald, naa zyn overlyden Grootmeester van 't Paleis, en twee dochters.

Butkens Troph. l. 2. ch. 1. *Le Roy Not. March. S. R. Imp.* *Dinter. Chr. Brab.* l. 1. c. 25.

De oudste, genaamt Begga, hadt ten huwelyk Ansigisus, naa 't afsterven van Grimoald, Hertog van Brabant, en is moeder geweest van Pepyn van Herstal, eerst Grootmeester van 't Paleis, en naderhant Prins der Franschen. Doch naa de dood van haaren Gemaal in den Geestelyken staat overgegaan zynde, reisde zy naar Romen, van waar zy te rug keerende, te Ardenne op den Maas-kant een Klooster stichtte, der Zeven Kerken genaamt, ter gedachtenis van de zeven Hooft-kerken door haar te Romen zoo godvruchtig bezogt. Zy stelde ook in de Orden der Beggynen, die deswegen naa haar benoemt zyn, en stierf den zeventienden van Wintermaandt 698.

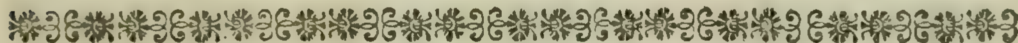
Vander Hoeven, Holl. Kron. 7. B. 6. kap. *Reyckel Vita S. Beggæ.*

En de jongste, met name Geertruid, stichtte met haare moeder Itta de Kerk van Nivelle, waar van zy Abtdis wierdt. Zy wordt gerekent voor de eerste Vrouw van 't Landt van Stryen, alwaar zy lang verkeert, en verscheide godvruchtige instellingen gedaan heeft.

Reyckel Vita S. Gertrudis.

De voorgenoemde Pepyn van Landen hadt mede eene zuster, genaamt Amelberga, die trouwde met Graaf Walbert, en van dewelke men zegt dat Amelenberg, buiten Breda aan de rivier de Marke gelegen, nog heden den naam voert.

Butkens Troph. l. 2. ch. 1. *Bred. Kron.*

III. HOOFTSTUK.

Van de H. GEERTRUID, *eerste Vrouwe dezer Landen, en daar op gevolgde Graven van* STRYEN.

GEertruid, jongste dochter van den voorgemelden Pepyn van Landen en zyne vrouw Itta, geboren te Landen, te dier tyd eene zeer groote en vermaarde Stadt van Brabant, alwaar 't Hof van den Hertog gehouden wierdt, dus in den jaare 651. Vrouw van 't Landt van Stryen (waarschynelyk door gifte van Dagobert, Koning van Oost-Frankryk) geworden zynde, heeft dat Landt met veel roem geregeert, overal blyken naalatende van haare uitmuntende deugden en Godsvrucht. Zy stichtte in de Stadt Bergen, by Vrouw Hilsondis, naderhant den Berg des oevers genaamt, een Kapel. Dit Kapelleke, hoewel door den oorlog verwoest, en nu staande buiten de Stadt Bergen, omtrent een lopende Bron van zoet water, welke, niet tegenstaande 't gestadig overstroomen van zout water, echter zyn smaak en zoetigheid behoudt, is in 't jaar 1631, ter begeerte des Prinsen van Oranje, van harden steen weder opgemaakt, en wordt nog jaarlyks van de Roomsch-gezinden bezocht, en de H. Geertruid aldaar geëert. Zy bouwde insgelyks te Bergen de groote Kerk, ter haarer gedachtenis van ouds de Ste. Geertruids Kerk genaamt, en deede die door den H. Amandus Bisschop van Maestricht inwyden. Boven den ingang dezer Kerke stonden voormaals nog in gulde letteren de volgende woorden:

De Rouck Nederl. Herauld, bladz. 230.

Sancta Gertrudis, hujus terræ quondam
Domina, interveni pro populo tuo.
Dat is,
Heilige Geertruid, eertyds Vrouwe dezer
Landen, bidt voor uw Volk.

Reyckel Vita S. Gertrudis. Zy is op den zeventienden van Lentemaandt 664. in den ouderdom van drieën-dertig jaaren te Nivelle overleden, en aldaar by haare Ouders begraven. Omtrent 't jaar 1220. heeft Paus Honorius de III. haar onder 't getal der Heiligen geplaatst.

Naa haare dood volgde haar op Witger, zoon van den bovengemelden Graaf Walbert en zyne huisvrouw Amelberga. Deez' staat bekent als de eerste Graaf van Stryen: doch door wien en op wat wyze dat Landt tot een Graafschap is opgerecht, vindt men in geene Schryvers vermeld. *Kronyk van Breda.* Hy hadt ten huwelyk Ismenia, dochter van Fudulfus, Landvoogd van Oost-Frankryk, en liet by dezelve naa eenen zoon, mede genaamt Witger; dewelke, omtrent 't jaar 700. overleden zynde, opgevolgt wierdt door zynen zoon Witger, den III. van dien naam. Dezes zoon Walbert, naa zyns vaders dood de vierde Graaf van Stryen, was gehuuwd met Kunegunde, dochter van Dirk Graaf van Kleef en Teisterbant, en stierf in 't jaar 759, naalatende eenen zoon, genaamt Witbert; welke mede in 't jaar 820. gestorven zynde, opgevolgt wierdt door Elbert, zesden Graaf van Stryen; in wiens tyd de Burgt te Breda door de Normannen gebouwt wierdt. Doch vooral eer wy de verdere opvolging der Graven van Stryen verhandelen, zal 't niet ondienstig zyn ietwes te melden wegens den inval der Noordsche Volkeren, die, onder den naam van Deenen of Normannen, omtrent dezen tyd, bynaa gantsch Europa in rep en roer stelden, en onder andere zich mede aan dezen oort nedergezet hebben.

Regino, ad annum 800. Omtrent 't jaar 800. hebben de Normannen, onder welke benaming wy alleen de Deenen en Noorwegers verstaan, op de kusten van Duytschlandt, niet sluipswyze, als wel te voren, maar met machtige Heirlegers en Vlooten beginnen te stroopen. Keyzer Karel de Groote heeft tegen hen op alle zeehavens en monden der rivieren Sterktens gebouwt, en die met zware bezettingen van krygsvolk voorzien, daar hy Liderik, Forestier of Woudmeester van Vlaanderen, als Zeevoogd van de Noord-zee, over gestelt hadt: *Aventin. fol.* 201. zoo dat, om de goede wacht die overal op de kusten ten tyde des gemelden Keyzers gehouden wierdt, de Normannen weinig schade in Duytschlandt en Frankryk gedaan hebben.

Sigebert. ad ann. 838. Dan in den hoogen ouderdom van deszelfs zoon Lodewyk den Godvruchtigen, die wegens de kwelling, hem door zyne zoonen Lotharius, Pepyn en Lodewyk aangedaan, hart en moedt verloren hadt, hebben de Normannen in 't jaar 838. Wyk te Duerstede, 't Eylandt Walcheren, Doorne, Lier, Mechelen, Landen en andere plaatsen verwoest en verbrant, en den Friesen, inwoonders van Bataviën, zware schattingen afgeperst. *Van Loon, Hollandsche Historie, 2. Deel bl. 63.* Antwerpen wierdt by hen door verrassing ingenomen en in koolen gelegt, desgelyks ook Witlam, of, gelyk het andere noemen, Willant of Wiltlandt, doenmaals een vermaarde koopstadt, gelegen aan den mont van de Maas, waarschynelyk op 't Eylandt Goeree by de Oost-duynen, doordien ter zelver plaatse nog aanmerkingswaardige overblyfzelen van eene oude verwoeste Stadt of Haven gevonden worden, welke zedert door de Zee ingezwolgen, en by de Stuurlieden onder den naam van de oude Werreld als nog bekent zyn.

Beka. En als naa deszelfs overlyden in 't jaar 840. de meeste Adel en de oude ervare Krygslieden, in den oorlog die tusschen zyne kinderen ontstaan was, omgekomen waren, zyn zy zonder ophouden met koninglyke Vlooten en Heirlegers de rivieren de Elve, Weser, Eems, Rhyn, Maas, Schelde, Somme, *Pistorii Chronic. pag.* 57. Seine, Loire en Garonne ingeloopen, en hebben verscheide binnenlandsche gewesten van Duytschlandt en Frankryk overvallen en vermeestert. Frieslandt hebben zy onder hun jok en slaverny gebragt, en in den jaare 856 Utrecht *Crantz. Norveg. l. 1. c. 38. Regino, pag. 41.* overweldigt, bouwende op veele en verscheide oorden, voornamentlyk aan de rivieren, Kasteelen en Sterktens, en die met krygsvolk en alle nootdruft wel toerustende.

In 't Landt van Breda hebben zich de Normannen by deze gelegentheid mede nedergeslagen, gelyk in een zeer oud Boek, voorheen in de Kerk aldaar bewaart geweest, op de volgende wyze verhaalt wordt. *Grammaye Antiquit. Bred. cap. 10.* De dochter eens Konings van Deenmarken, die met een scheeps-vloot naar Engelandt geleid wiert, om met den Koning van dat Ryk te trouwen, onderweg op zee verdronken zynde, is haar overgebleve volk, bevreest zynde in Deenmarken of Engelandt aan

aan te landen, de Maas ingeloopen, en heeft aan de rivier de Mark, omtrent de plaats daar nu 't Kasteel van Breda gelegen is, een Burgt of Sterkte gebouwt, en dien Bruneshein genoemt, vermoedelyk naa hunnen Oversten Bruno of Brunes. Hooger de Marke op trekkende, onder 't beleid van hunnen Oversten Gelmelius, hebben zy den Burgt te Gelmel gesticht, ter plaatse daar nu 't Kasteel van Hoogstraten staat. Men vindt nog blyken van die oude benaming in het Grafschrift van Jan van Kuyk Heer van Hoogstraten, 't gene in de Kerk van 't Klooster te Korsendonk te zien is, als mede by den huidigen naam van Germel of Gelmelstraat, strekkende van de Vryheid Hoogstraten naar 't Kasteel aldaar. Den rechten tyd van het neêrslaan der Normannen op de rivier de Marke weet men niet zeker; dan 't is waarschynelyk, dat het in den hoogen ouderdom van Keyzer Lodewyk den Godvruchtigen, en ten tyde van Elbert, zesden Graaf van Stryen, geschiedt is. *Grammaye, Antiquit. Antverp.* l. 4. c. 11. *Le Roy, Notit. March. S. R. Imper.* lib. 7. c. 1.

Dit bovenstaande aangaande de Normannen verhandelt hebbende, keeren wy weder tot Elbert Graaf van Stryen. Deez' was getrouwt met Hildegaard, dochter van Boudewyn Graaf van Altena, en wan by dezelve Witger den IV. van dien naam, die naa zyns vaders dood wierdt de zevende Graaf van Stryen. *Bred. Kronyk.*

Deez' Witger leefde omtrent 't jaar 888, en bouwde op den oever van de Schelde een Burgt, by de stadt Bergen-op-zoom. Men zegt ook voorzeker, dat hy Breda, alwaar doenmaals niet dan weinige Visschers woonden, tot eene Stadt heeft doen maaken, en die met wallen omgraven. Hy is mede met de andere Graven van dien oort, aan 't hooft hunner onderhorige benden, verscheenen te Vlaardingen, hooft-zetel van 't Graafschap van dien naam, om aldaar Zuentibold, Koning van 't Lothrykische Ryk, te ontfangen, en hem, omtrent 't jaar 894, te helpen tegen Keyzer Karel den Eenvoudigen, die met zyn Heir reeds tot by Nimmegen was doorgedrongen: van welken Zuentibold hy met den vollen eigendom van verscheide koninglyke goederen in dien oort beschonken wierdt, welke zedert, door deszelfs klein-dochter Hilsondis, aan het door haar gestichte Klooster van Thoor gegeven zyn. Hy wierdt naa zyn overlyden opgevolgt van zynen zoon Witger den V. van dien naam, en agsten Graaf van Stryen, die tot zyne gemalin nam Ermengard, zuster van Berenger Graaf van Namen, by dewelke hy verwekte alleen twee dochters, Hilsondis en Reinilde, en stierf omtrent 't jaar 950. *Annal. Met. ad ann.* 898. *Proeven* n. 4. *Bred. Kronyk.*

Hilsondis wierdt naa haar vaders afsterven Gravin van Stryen, en trouwde met Ansfrid Graaf van Teisterbant en Huy, in rechte lyne afstammende van Wittekind Hertog der Saxers: hoewel Butkens uit verscheide oude Schriften tracht te beweeren, dat hy is geweest Graaf van Brabant, Loven, Huy, enz. de zoon van Lambert Graaf van Loven, die een zoon was van Gislebert Hertog van Brabant, en van zyne huisvrouwe Gerberge, welke, naa haar gemaals dood, hertrouwde met Lodewyk den IV. Koning van Frankryk. Deze te zamen een reeks van jaaren in liefde en eendracht doorgebragt hebbende, gedurende welken tyd zy eene dochter, met name Benedicta, verwekt hadden, kwamen met onderlinge toestemming overeen om de wereld te verlaten, en zich geheel en al aan den dienst van God en zyne Kerk toe te wyden. Ten welken einde Hilsondis, op den raad van Ansfrid, een Klooster stichtte in haar eigen goedt van Thoor by Maseyk, 't welk zy begiftigde met veele goederen, onder andere met de Kerk van Stryen, den Berg des oevers, alwaar de H. Geertruid lichaamelyk verkeert heeft, Gilze, Baarle, met den Outaar by haar aan den H. Remys toegewyd, 't Kasteel van Sprundelheim en nog eenige verdere giften, breeder vermelt in den Brief daar van gegeven den eersten van Zomermaandt 992. Ansfrid begaf zich mede tot den Geestelyken staat, en wierdt kort daar naa Bisschop van Utrecht, in welke hoedanigheid hy aan de Kerk van de H. Maagd Maria en St. Maarten gaf de Dorpen van Westerlo, Odlobolo nu Oelen, Meerbeke, Honbeke en Burente, alle gelegen in 't Landt van Rhyen, welke hy te voren in eigendom bezeten hadt. Hy stichtte ook in 't jaar 1006, op den Heiligen berg by Amersfoort, voor de Benedictyner Monnikken een Klooster, alwaar hy in den jaare 1009 zyne dagen geëindigt hebbende, ook begraven is. Dit Klooster is naderhand in 't jaar 1050 overgebragt binnen de Stadt Utrecht, en genaamt de Abtdye van St. Paulus. *Van Loon, Holl. Hist.* 2. Deel, bl. 111. *Butkens Troph.* l. 2. ch. 6. *Proeven* n. 4. *Sigebert. ad ann.* 997. *Miræi Donat. piar.* c. 42. *Historie van het Utrechtsche Bisdom,* 1. Deel. bladz. 349.

J. à Leidis Chr. Belg. ad ann. 990. Butkens Troph. l. 2. ch. 6. De Hollandsche Kronyk verhaalt, dat 't volgende geval wel voornamentlyk aanleiding heeft gegeven tot scheiding van dit huwelyk, en tot eene zoo uitmuntende bekeering. De Gravin Hilsondis, eene zeer godsdienstige vrouw, was gewoon des nachts op te staan en zich alsdan uit haar Slot, gelegen by Driel aan den Maas-kant, te begeven naar de voorplaats, alwaar een kapel met een outaar stont, om aldaar God in stilte en eenzaamheid te bidden. Een der huisgenoten van den Graaf zulks bemerkende, kreeg kwaad vermoeden, en ging het zynen meester op eene hatelyke wyze aandienen, die daar door misleid en ontrust zynde, voornam haar op een nacht, wanneer zy naar gewoonte uit 't Kasteel tradt, heimelyk te volgen en haar doen te verspieden; doch tot zyne groote verbaastheid wierdt hy gewaar dat de Gravin zich naar de kapel begaf, alwaar zy haare gebeden ging uitstorten, gedurende welken tyd haar hooft omringt was met een hemelsch licht vol schitterende straalen. Door dit gezicht wierdt de Graaf dus bewogen, dat hy zynen dienaar meende om 't leven te brengen, maar de Gravin belette zulks, zeggende, dat een die zoodanig voor de eer van zynen meester waakte, veel meer lof dan straffe waardig was. Zedert dien tyd wierdt Ansfrid met zulk een eerbied en agting voor zyne gemalin Hilsondis ingenomen, dat hy te gelyk met haar 't voornemen nam om de wereld te verlaten, en hen t'eenemaal tot de oeffening van Godsvrucht af te zonderen.

Butkens ibid. Naa deze scheiding heeft Hilsondis nog eenige jaaren in 't Klooster van Thoor doorgebragt, en is aldaar in den jaare 996. gestorven, naalatende tot haare eenige erfgenaam in alle haare Graaflyke en andere goederen, mitsgaders tot eerste Abtdis van Thoor, haare voorgemelde dochter Benedicta. Deze mede omtrent 't jaar 1000. overleden zynde, viel 't Graafschap van Stryen, met de daar onder horende Landen, te beurt aan Raginer, zoon van haare moeye Reinilde, die een zuster was van de Gravin Hilsondis.

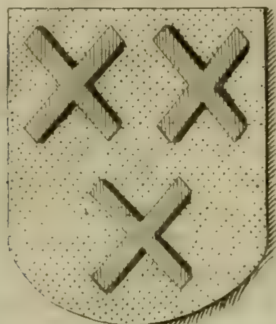
Bred. Kronyk. Men vindt niet met wie Raginer Graaf van Stryen gehuuwd is geweest, maar wel dat hy naagelaten heeft twee zoonen, tusschen welke hy zyn Graafschap in 't jaar 1039. verdeelde; latende aan zynen oudsten zoon Lambrecht, als Graaf van Stryen, al 't Landt 't gene gelegen was Noord-oostwaarts van Brede Aa af, tot op de Maas en Streene, daar onder begrepen waren de Landen van St. Geertruydenberg, Zevenbergen en Stryen, mitsgaders de Dorpen in den grooten Vloed van 't jaar 1421. meest verdronken: en aan zynen tweeden zoon Hendrik, al dat Zuid-waarts strekte van de Aa en Streene af, langs de Schelde tot Zandvliet toe, paalende tegen 't Markgraafschap van Antwerpen, en vervattende Breda, Bergen-op-zoom, Scoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout, Oostmal en andere plaatsen: waarom hy ook bekent staat als de eerste Heer van Breda.

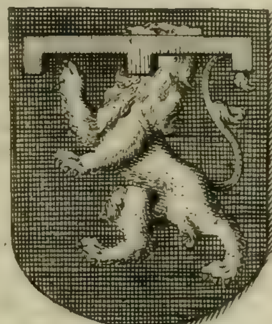

IV. HOOFT-

IV. HOOFTSTUK.

Van de Heeren van BREDA, *uit de Huizen van* STRYEN, BREDA *en* LOVEN.

HEndrik, eerste Heer van Breda naa de verdeeling en afzondering dezer Landtstreek van 't Graafschap Stryen, heeft dat Landt bezeten met zoodanige macht, recht en onafhankelykheid, als 't zelve was voor dat het nog 't Graafschap van Stryen was ingelyft, en te zamen een Graaflyk lichaam, met de hooft-plaats van dien, uitmaakte: ende gelyk voor die afzondering 't Landt van Stryen was een hooge Heerlykheid op zich zelve, niet onderhorig aan Holland of Brabant, zoo is, naa de voorschreve verdeeling, Breda en deszelfs Landt mede geweest een Landtstreek op zich zelve, niet erkennende in opperhoofdigheid, noch den Hertog van Brabant, noch den Graaf van Holland; waarom de Wethouderen van Breda in vorige tyden de gedingen voor hen hangende by arrest vonnisten, zonder elders daar van beroep te mogen doen.

Deez' Heer Hendrik omtrent 't jaar 1090 gestorven zynde, is hem zyn zoon Engelbrecht opgevolgt als Heer der Stadt en Lande van Breda. Naa wiens dood hem in alle zyne Heerlykheden volgde zyn zoon Hendrik, de II. van dien naam, welke met de Deenen of Normannen, die, niet tegenstaande hunne landsgenooten zedert lange jaaren uit derzelver wingewesten verdreven waren, echter 't Slot Brunesheim nog inhielden, in oorlog geraakte, om zyn Landt van dat roof-ziek volk te ontlasten: voornamentlyk steunende op de gunst en bystant van Godevaart met den Baard, Hertog van Lothryk. De Heer van Wesemale, die hem op 't bevel des Hertogs te hulp gekomen was, heeft een grooten hoop van die Deenen, welke te Minderhout, in 't Landt van Hoogstraten, bezig waren met plonderen en stroopen, overvallen en alle dood geslagen. De overwinnaars der nedergeslagenen kleederen aangetogen hebbende, zyn in dien schyn naar Brunesheim getrokken, en van de wachters der poort, die niet beter wisten of 't waren hunne medemakkers, ingelaten zynde, hebben zy den Burgt overweldigt, en deszelfs sterktens en torens tot den grond toe afgebroken; van al 't welke de geheugenis nog is bewaart door 't volgende tyd-veers: *Bred. Kron.*

Anno milleno centeno bis duodeno,
Castrum de Breda cum turri corruit alta.

Hendrik Heer van Breda was getrouwd met Ludgaard, dochter van Ansfrid Graaf van Kleef, by dewelke hy verwekte twee zoonen, met namen Arnout en Engelbrecht, welke in 't jaar 1125. ondertekent hebben de Kaart, waar by Boudewyn Graaf van Aalst, en zyn broeder Jan, de Kerk van Affligem verscheide goederen schenken, en ook te dier tyd genoemt worden onder de Baander-heeren van Brabant. *Miræus Donat. piar. cap. 79.*

Deez' Hendrik omtrent 't jaar 1125 overleden zynde, wierdt zyn oudſte zoon Arnout Heer van den Lande van Breda, die onder andere goederen aan zynen broeder Engelbrecht, tot deszelfs aandeel in zyns vaders erffenis, toevoegde de helft in de Heerlykheden van Scoten en Mercxem, waarom hy ook met den toenaam van *Scoten* bekent ſtaat: welke gemelde goederen door den voornoemden Engelbrecht in 't jaar 1148 geſchonken wierden aan den Abt en 't Konvent van Villers.

Proeven n. 5.

De oude Geſchicht-ſchryvers melden niet met wie Heer Arnout is getrouwd geweeſt, maar wel, dat hy heeft naagelaten twee zoonen, Godevaart en Hendrik, die beide als getuigen voorkomen in den Brief door Godevaart den III. Hertog van Brabant aan de Kerk van Villers in 't jaar 1160 gegeven, waar by hy de voorgemelde gift van Engelbrecht van Scoten in alle deelen goedkeurt en bekragtigt; en van dewelke Hendrik, die den toenaam van *Scoten* mede gevoert heeft, in den jaare 1179 ondertekende 't huwelyks Verbond, geſloten tuſſchen Hendrik, oudſten zoon van Godevaart Hertog van Brabant, en Mathildis, klein-dochter van Philip Graaf van Vlaanderen.

Butkens Preuves, pag. 41.
Miræus Donat. tiar. c. 99.

De Kronyk-ſchryver van Breda, als mede het zoo genaamde *Diſcours van de Heeren van Breda*, geplaatſt voor 't Stadts oude Keur- en Perkament-boek, noemen tot opvolger van den gemelden Hendrik eenen Gerard, die met zyne vier zoonen, Zeger, Jan, Gerard en Hendrik, in 't jaar 1145 zoude geweeſt hebben in den ſtryd van Grimbergen, met Hertog Godevaart in de Wieg, tegen de Berthouts, Heeren van Grimbergen en Mechelen, alwaar de twee eerſte zouden dood gebleven, en de twee andere gekweſt zynde, met hun vaders baniere ontkomen zyn. Maar dewyl de geloofwaardigſte Brabantſche Hiſtori-ſchryvers dien gantſchen veltſlag voor beuzelachtig en verciert houden, zoo als Butkens en andere zulks met veele en bondige redenen betoogen, dienvolgens komt ons deez' Heer Gerard mede als verdigt voor: immers vindt men hem in geene oude Brieven of Charters, noch ook onder de Baander-heeren van Brabant in dien tyd vermelt; daar in tegendeel Arnout met zynen broeder Engelbrecht en zyne twee zoonen Godevaart en Hendrik zeer dikmaals voorkomen. Indien men ook den voorſchreven Gerard onder de Heeren van Breda wil plaatſen, zoo ſpruit 'er die ongerymtheid uit, dat hy zoude moeten geleeft hebben ter zelve tyd als Godevaart en Hendrik, welkers wezentheid echter vaſt ſtaat, en geveſt is op de oude Charters en Archiven der Abtdyen van Brabant, die in deze duiſtere Eeuwen, by gebrek van goede Schryvers, alleen moeten dienen tot een richtſnoer, om daar uit de waare opvolging der Heeren van Breda te konnen naaſpooren.

Bred. Kron. op 't jaar 1147.
Butkens Troph. l. 4. ch. 3.

Naa 't overlyden van Arnout wierdt zyn oudſte zoon Godevaart Heer van den Lande van Breda, die eenen zoon naaliet, mede genaamt Godevaart, den II. van dien naam. Deez' heeft met meer andere Ridderen, in 't jaar 1180, geſtaan over de gifte van Hendrik den I. Hertog van Brabant aan 't Klooſter van St. Michiel te Antwerpen. Hy gaf in 't jaar 1190 zyn Kaſteel te Breda, met alle zyne goederen gelegen in den Hage, met de Venne te Stryen, en den Geley-tol te Breda, in handen van den gemelden Hertog van Brabant, die dezelve wederom aan hem in rechten leen overgaf. Hy bezwoer onder andere mede 't Verbond van vrede en eenigheid, in 't jaar 1197 geſloten tuſſchen Hendrik Hertog van Brabant en Otto Graaf van Gelderland. Hy ſtaat insgelyks als getuige bekent in den Brief van Vergelyk tuſſchen den Hertog van Brabant en den Graaf van Holland van 't jaar 1203. waar van wy, als tot de zaaken van Breda eenigzins opzicht hebbende, een woord in 't voorby gaan zullen ſpreeken.

Proeven n. 6.
Butkens Troph. l. 4. pag. 158.
Ant. Matthæi, Anonymi Chronic. Brab. pag. 38.

Het Landt van Breda, naa de afzondering van 't Graafſchap Stryen, een Landtſtreek zynde die op zich zelf was, zoo hadden de Hertogen van Brabant en de Graven van Holland, tuſſchen welkers Staten het gelegen was, daar op begonnen een gewaant recht te maaken, beide beweerende Breda onder hun gebiedt te behooren: welk geſchil eerſt een einde heeft genomen in 't jaar 1203, wanneer Diederik de VII. Graaf van Holland door Hendrik den I. Hertog van Lothryk en Brabant verſlagen en gevangen zynde, zyn voorgewendt recht op de Stadt en 't Landt van Breda heeft afgeſtaan ten behoeve van den Hertog.

Dinter. Chronic. Brabant. l. 4. c. 10.
Proeven n. 7.

Heer

Heer Godevaart heeft mede als borg ondertekent het Verdrag, in den jaare 1206 gesloten tusschen Hendrik Hertog van Brabant en Lodewyk Graaf van Loon, welke ten huwelyk hadt Ada, dochter van Diederik Graaf van Holland, gemeenlyk in 's Lands Jaarboeken de ongelukkige Gravin genaamt, en die door dat huwelyk zich veel onheil op den hals haalde, wegens den gedurigen twist en oorlog, zoo met 's Lands Edelen, als met Willem Graaf van Oost-Friesland, welkers zyde Hertog Hendrik gekozen hadt. *Butkens Troph.* l. 4. pag. 171. *L. Smits Schatk.* Bl. 7.

In 't jaar 1208 was 'er groote twist gerezen tusschen den Abt en 't Konvent van Villers aan de eene, en Godevaart Heer van Breda aan de andere zyde, over 't goedt van Scoten, 't gene Engelbrecht, oom van Godevaart, aan de Kerk van Villers geschonken hadt: om welk verschil te beslissen, de Hertog zyne Mannen vergaderde binnen de Stadt Lier, en naa een naauwkeurig onderzoek verklaarde, dat de Heer van Breda geen 't minste recht hadt tot 't goedt van Scoten; volgens den Brief daar van gegeven in Lentemaandt 1208. daar by en tegenwoordig waren Hendrik Proost van Loven, Reynier van Hugaarden Notaris van den Hertog, Reynier van Lens zyn Kapellaan, Arnout van Wesemale, Hendrik van Hildebiernes, Niklaas van Tomines, Ridderen, en nog verscheide andere Mannen van den Hertog. *Butkens Troph.* l. 4. ch. 4.

Wy hebben hier voor gezien, dat Heer Godevaart in 't jaar 1190 Leenman is geworden van den Hertog van Brabant: doch in Lentemaandt 1212 is Breda, 't gene te voren van 't Hertogdom Brabant verscheiden was, daar geheel aan gekomen en vastgehecht; wanneer Godevaart, mits de gift der helft van den Geley-tol op de Schelde, en der Heerlykheden van Schakerloo en Ossendrecht, aan Hendrik Hertog van Lothryk plegtig belooft heeft, dat hy en zyne erfgenamen voortaan, met hunne Kasteelen, Mannen, Landen en Ambagtslieden, den Hertog en zyne nakomelingen getrouwelyk zouden dienen. Ten welken einde de Ridders van Godevaart, en der Ridderen zoonen, en twee-hondert en veertig mannen van de twaalf Dorpen 's Landts van Breda, plegtig hebben gezworen, zoo Godevaart zyne beloften niet naakwam, dat zy den Hertog tegen Godevaart dienen zouden: en is alzoo de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog ontfangen tot een recht Leen. *Dinter. Chron. Brabant.* l. 4. c. 12. *Proeven* n. 8.

Heer Godevaart hadt tot zyne vrouwe Ludgaard, nicht des Hertogs van Brabant, by dewelke hy wan Godevaart, zynen navolger; Gillis, Heer van Alphen; Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht; Sophia, getrouwd met Raso Heer van Gaveren en Liedekerk; en Beatrix, gemalin van Arnout Heer van Wesemale. Hy stont op den dertienden van Louwmaandt 1214 over den Brief, waar by Keyzer Otto de IV. aan Willem Graaf van Holland vergunt alle de Leenen by deszelfs voorzaten de Graven Floris en Dirk bezeten. Hy gaf mede in 't jaar 1216 aan de Kerk van Tongerlo de Hoeve van Nieuwlandt te Alphen, en stierf kort daar naa; leggende in de Abtdye-kerk van Tongerlo begraven. *Butkens Troph.* l. 4. pag. 186. *Proeven* n. 9.

Naa deszelfs dood gaf zyne nagelate weduwe Ludgaard, in Grasmaand 1219, aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen, twaalf ponden Vlaamsche munte, daar voor verbindende eenige goederen gelegen te Perke by Vilvoorden, om daar voor op den outaar van O. L. V., voor dewelke zy ook haar begraafplaats verkoos, eene dagelyksche misse te doen, tot laaffenis der zielen van wylen haaren man Godevaart, van haare ouders, van Godevaart van Rhenen voormaals Bisschop van Utrecht, en van Gerard zynen broeder, van welken die goederen op haar verstorven waren; volgens den Brief daar van gegeven onder haar zegel, en dat van haaren oudsten zoon Godevaart, en by toestemming van haare verdere kinderen, Gillis, Hendrik, Sophia en Beatrix: welke gift de Hertog van Brabant in 't zelfde jaar bekragtigt heeft. *Butkens* Ibid.

Naa 't overlyden van Godevaart den II., wierdt zyn oudste zoon Godevaart, de III. van dien naam, Heer van Breda. Hy hadt by zyne huisvrouw Machtelt van Bethune gewonnen twee kinderen, namentlyk Hendrik en Godevaart. Tusschen dezen Heer Godevaart en den Hertog van Brabant is in Bloeymaandt 1223 een nader Verdrag getroffen binnen de Stadt Lier, waar by verklaart wordt, dat 't Kasteel en de Stadt van Breda een eigen goedt van den Hertog is, 't gene hy van niemand verheft, en dat Godevaart, vader van den gemel- *Proeven* n. 10.

gemelden Godevaart, 't zelve in zynen tyd van den Hertog te leen hadt gehouden.

Godevaart de III. ſtierf in 't jaar 1223, en zyn zoon Hendrik volgde hem op in alle zyne Landen en Heerlykheden: die kort daar naa mede overleden zynde, gevolgt wierdt van zynen broeder Godevaart den IV., nog jong zynde; gedurende wiens minderjaarigheid Gillis Heer van Alphen, zyn oom, 't Landt van Breda als voogd regeerde, en in dien tyd veele moeyelykheden en geſchillen hadt met Hendrik Hertog van Lothryk en Brabant, welke ten laatſten in een openbaren kryg uitbarſteden, waar in, naa verſcheide ſchermutſelingen, Heer Gillis veel buit bekwam. Eindelyk is tuſſchen beide de partyen in 't jaar 1232 een Verdrag getroffen, waar by bevoorwaart wierdt,
Proeven n. 12. dat de Hertog alle 't leed en ongelyk, hem by Heer Gillis, zyne aanhangers en medehelpers aangedaan, zoude vergeven: waar tegen Heer Gillis aan den Hertog zoude wedergeven allen den buit hem en den zynen ontweldigt, daar en boven aan den Hertog betalen zekere ſomme van penningen, tot boete van 't gedane leed, en nog verder in handen des Hertogs ſtellen den Burgt of 't Kaſteel van Breda, onvermindert echter 't recht van zyne weezen, derzelver erven en nakomelingen.

Deez' Heer Godevaart gaf in den jaare 1243 de Landbouwing van Chaam aan Willem, brenger van den Brieve, gelyk hy hem noemt, ten erffelyken rechte, op den laſt van 's jaarlyks aan den Heer van Breda te betalen, in den naam van bede, twee ſeſteren Rogs, vier ſeſteren Gerſt, en zes ſchellingen Lovens; met verder beſprek, dat Willem zoude gehouden zyn, gelyk de andere Lieden van 't Landt van Breda, hem Godevaart te helpen met lyf of goed, in krygstochten, als hy beoorloogt mogt werden, of zyne dochter ten huwelyk zoude beſteden, of hy in gevangenis mogt gehouden werden.

Hy nam ten huwelyk Machtelt, zuſter van Arnout Heer van Dieſt, welke 't Beggynhof te Breda ſtichtte, en wan by haar Godevaart, jong geſtorven, Hendrik, mitsgaders eene dochter, naamaals getrouwd met Arnout Heer van
Proeven n. 13. Gaasbeek. Hy maakte in 't jaar 1246 zynen uiterſten wil, en by denzelven veele erfmaakingen aan Kerken, Klooſters en Gaſthuizen, en dede veele milde giften aan verſcheide byzondere perſoonen daar in benoemt. Hy ſtelde tot uitvoerders van dien de Abten van Villers en van St. Michiel, den Overſten der Preekheeren te Antwerpen, Heer Anc. Berthout, Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen; en ſtierf kort daar naa, leggende in de Klooſter-kerk der Preekheeren te Antwerpen begraven.

Naa zyn afſterven wierdt Heer van 't Landt van Breda zyn zoon Hendrik, de III. van dien naam, omtrent welken Butkens, anderzins een der naauwkeurigſte naavorſchers der Brabantſche Oudheden, merkelyk mistaſt. Hy ſtelt,
Butkens Troph. l. 5. dat Godevaart de IV. zonder kinderen is geſtorven, alleen naalatende een baſtaart-zoon, met name Hendrik, en dat hy in zyne Landen opgevolgt is door zynen oom Hendrik, Deken van St. Maarten te Utrecht, die, den Geeſtelyken ſtaat verlatende, zoude getrouwd hebben Iſabelle, en daar by gewonnen eenen zoon met name Hendrik. Op wat grond Butkens dit verhaal bouwt, heb ik niet konnen naagaan, dewyl, tot beveſtiging van dien, geen de minſte preuve bygebragt wordt: doch hoe ongerymt het zelve is, zal aanſtonds voor 't oog komen, indien men maar met naauwkeurigheid acht geeft op den voorgemelden uiterſten wil, by Heer Godevaart kort voor zynen dood gemaakt;
Proeven n. 13. alwaar hy met uitdrukkelyke woorden ſtelt: *Item, maak ik aan mynen eenigen zoon Hendrik, enz.* Door welke woorden immers geen baſtaart-zoon kan verſtaan worden, die nooit in eenige oude Brieven onder de benaming van *eenigen zoon*
Diſcours van de Heeren van Breda, MS. voorkomt. Wy konnen derhalven 't gevoelen van Butkens in dit geval niet aannemen; maar willen veel liever volgen den inhoudt van 't meergemelde Diſcours, alwaar de voorſchreve Hendrik mede bekent ſtaat als een zoon van Godevaart van Breda en van Machtelt van Dieſt, en als opvolger in alle zyns vaders Landen en Heerlykheden.

Proeven n. 14. Deez' Hendrik gaf in 't jaar 1252, aan zyne Poorteren van Breda het oudſte nog in wezen zynde voorrecht, houdende vrydom van alle ſchattingen, behoudens alleen de Ridderſchap van zyne zoonen, 't Huwelyk van zyne dochters,

en

en de Verlossing van zyn Persoon uit de gevangenis, indien hy mogt gevangen worden; mits dat zy gehouden zouden zyn hem bystant te doen in Heirvaarten, als hy des van noode zoude hebben ter bescherming zyner Landen: Verders aan de Wethouderen van Breda vergunnende, dat, als zy lieden in eenige zaaken voor hen hangende zwarigheid vonden, zy daar van raad zouden mogen halen by die van Antwerpen.

De voorgemelde Heer Hendrik liet naa eenen zoon, mede genoemt Hendrik, den IV. van dien naam, welke, naa zyns vaders dood, voorgevallen in 't jaar 1260, bleef onder de voogdye van Wouter Berthout, Heer van Mechelen, wiens dochter, genaamt Sophie, hy naamaals trouwde in 't jaar 1266.

Hy verkogt in 't jaar 1263, met de toestemming van zynen voogd Wouter Berthout, onder andere, zekere menigte van moeren onder Halteren gelegen, en in 't jaar 1267 gaf hy aan de Inwoonderen van Etten, in de paalen van de Hoeven, hun Landt-recht, gemeenlyk de Hoevensche Charter genaamt, 't gene zy hedendaags nog agtervolgen. Hy verleende mede 't recht van Patronaatschap, en de Outaren der Kerken van Scoten en Mercxem aan 't Kapittel en de Kanonniken van de Hooft-kerk te Antwerpen. In Bloeymaandt 1265, hebben Godevaart van Wesemale, Heer van Perk, en Isentrudis van Alphen, zyne huisvrouw, bekragtigt de gift by Ludgaard Vrouwe van Breda, met kennis van haare kinderen, in 't jaar 1219 aan de Kerk van St. Michiel te Antwerpen gedaan; volgens de Brieven daar van by veele Edelen en anderen bezegelt. Deze Isentrudis Vrouwe van Alphen was eene dochter en erfgenaam van Gillis Heer van Alphen en zyne gemalin Oliviere, nicht van den Hertog van Brabant.

Zie hier onder III. Boek 10. Hoofdst.

Butkens Troph. l. 4. ch. 7.

Men vindt niet dat Heer Hendrik eenig wettig mans-oir heeft naagelaten, maar wel twee dochters, waar van de oudste, Aleida genaamt, gehuuwd was met Hendrik van Loven, Heer van Herstal, zoon van Godevaart van Loven, die een broeder was van Hendrik den III. Hertog van Brabant; welke hen in 't jaar 1272. toegeschreven hebben den titel van Heer en Vrouwe des Lands van Breda, en stierven beide kort daar naa, zonder eenige wettige geboorte agter te laten.

Idem, Preuves pag. 20. 21.

Middelerwyl hadt de gemelde Hendrik zynen broeder Arnout van Loven gehuuwd met Elisabet van Breda, zyner vrouwen zuster, en hem aangestelt tot Rechter of Drossaart over 't Landt van Breda. En wierden deze Arnout en Elisabet, naa 't overlyden van de voornoemde Hendrik en Aleida, Heer en Vrouwe van Breda; welke gedurende haar leven veele godsdienstige werken verrigt, en aanmerkelyke giften en vergunningen aan Kerken, Kloosters enz. gedaan hebben, gelyk uit 't volgende verhaal blyken zal.

Proeven n. 19.

Zy stichtten omtrent 't jaar 1272 't Klooster der Guillelmiten te Huybergen, alwaar zy ook begraven leggen. Den negen-en-twintigsten van Zomermaandt 1272, gaven zy aan hunne Mannen van Oosterhout in voorrecht, dat zy zouden vry wezen van alle Tollen, Straat-gelt en Gruyte, door geheel Brabant, en dat zy mogten hebben hunne Week- en Jaar-markten, gelyk haare andere goede Steden in den Lande van Breda.

Le Roy Notit. M. S. R. Imp. l. 2. c. 14.

Proeven n. 18.

Zy verplaatsten mede 't Klooster der Premonstratenser Nonnen van St. Katarinen Dal, 't gene Servaas van Liedekerke, in den jaare 1270, te Vroenhout by Woude gesticht hadt, vermits het door de wateren verwoest was, by de Stadt Breda, en gaven aan die Nonnen de gronden waar op zy nog heden den grond-cyns heffen onder Sonseel, als mede nog veertig buinderen Made by Rosendaal, daar voor zy tegenwoordig jaarlyks veertig gulden heffen uit den grond-cyns van Rysbergen, en onder andere goederen nog agt-en-veertig buinderen moers, met de gronden van Vroenhout.

Proeven n. 20.

Zy gaven aan de Stadt en Inwoonders van Breda alle de beemden en wilderden die gelegen waren tusschen Emelenberge en den Ypelaar, de Molengracht en Verdebosch, thans uitmaakende 't Dorp van Teteringe, met alle de nieuwe Thienden aldaar, gelyk blykt by den Brief daar van verleent in 't jaar 1280. Zy richtten de Stadt Steenbergen, toenmaals maar een Dorp wezende, tot eene Vryheid, en verleenden aan dezelve haare plaatselyke Rechten, die men voor 't grootste gedeelte aldaar nog agtervolgt. Zy gaven aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo de Kerk en de Thienden van Nispen, Ro-

Proeven n. 22.

Rosendaal en klein Zundert. Zy verkogten aan de Abtdis en 't Klooster van Kortenberg omtrent een-hondert en vyftig buinderen moeren en woestynen, gelegen in 't broek van Oosterhout. Zy verkogten insgelyks aan de Abtdis en 't Konvent van Thoor alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van den Dorpe en Parochie van Etten.

Proeven n. 21.

Zy gaven in den jaare 1275, enkel om Gods wil, tot een eigen vry goedt, aan den Abt van St. Bernards op de Schelde, alle de nieuwe Thienden van de Parochie van Gastel, en 't bosch met de gronden, genaamt Baarlebosch, alwaar tegenwoordig den Oudenbosch gelegen is; mitsgaders daar by nog twee-hondert buinderen moeren, met alle de Heerlykheid en de Thienden, alleen 't hooge Rechtsgebiedt aan hen behoudende. Daar naa verkogten zy, in 't jaar 1276, aan denzelven Abt en 't Konvent van St. Bernards, zes-hondert buinderen, te weten vyftig hoeven moers en woestynen in dezelfde Parochie gelegen, met voorbeding van 't hooge Rechtsgebiedt, en gaven hen nog daar en boven hondert en tien buinderen in vryen eigendom.

Butkens Preuves pag. 218. 219. 220.

Daar naa verkogten zy nog, in 't jaar 1277, aan den gemelden Abt en de Geestelyken van St. Bernards, op de voorverhaalde wyze, twee-hondert agt-en-veertig buinderen moeren, al te zamen gelegen aan en by de Parochie van Gastel, en gaven hen daar benevens 't recht der begeving van de Parochie-kerk aldaar. Zy verklaarden verders, aan den voorschreven Abt en 't Konvent overgegeven te hebben alle de Thienden, zoo oude als nieuwe, van de Dorpen Woude en Loenhout, benevens de Thienden gelegen ter plaatse genaamt de hooge Schoten, de Erbrandt, de Lyderwyk en de Kardepolder, als mede nog 't recht der begeving van de Kerk van Eekeren, met 't gebruik van alle de gemeenten, zoo van beemden als wateren, door 't geheele Landt van Breda. Zy verkogten nog aan den meergemelden Abt en 't Konvent, in den beginne van 't jaar 1282, by toestemming van Jan Hertog van Lothryk en Brabant, hondert hoeven, elk houdende twaalf buinderen moers en woestynen (welke heden nog uitmaaken 't Dorp deswegen de Hoeven genaamt) voor vyf-hondert ponden Cleve munte eens, met 't middele en laage rechtsbedwang, 't hooge alleen overal aan zich behoudende. Alle welke voorgemelde en nog meer andere giften, vergunningen en verkoopingen, by Heer Arnout en Vrouwe Elisabet enkel en alleen gedaan wierden uit inzicht van haarer zielen zaligheid.

Grammaye Antiquit. Bredan. in fine.

Vrouw Elisabet van Breda, in 't jaar 1282, zonder kinderen naa te laten overleden zynde, bleef Heer Arnout, met goedvinden des Hertogs van Brabant, 't Landt van Breda in vrugt-gebruik bezitten zoo lang hy leefde, te weten tot den jaare 1193.

Proeven n. 23.

Nu dient geweten, dat de bovengemelde Godevaart de IV. Heer van Breda eene dochter hadt, welke moeye was van Hendrik Heer van Breda, en getrouwd met Arnout Heer van Gaasbeke, die zich in 't jaar 1263. nog schreef en tekende Voogd en Heer des Lands van Breda, als daar in hebbende, uit hoofde van zyne vrouwe, eenige gedeelten; onder andere, Kalfdonk, Hulsdonk, Langdonk en Rosendaal, daar van den eigendom toebehoorde aan de twee dochters die hy van zyne huisvrouw hadt behouden; van welke de oudste, met name Aleida, ten huwelyk hadt Raso Heer van Liedekerke, die te zamen, omtrent 't jaar 1291, nog in 't leven waren. De andere, genaamt Beatrix, was gehuuwd geweest met Heer Arnout van Wesemale, en stierf, agterlatende eenen eenigen zoon, namentlyk Heer Gerard van Wesemale, Ridder.

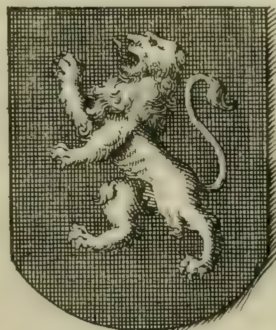
Butkens Preuves pag. 217.

V. HOOFT-

V. HOOFTSTUK.

Van de Verdeeling van 't Landt van BREDA, *en de Huizen van* GAVEREN, LIEDEKERKE *en* RASSEGEM.

VRouw Elisabet van Breda, huisvrouw van Arnout van Loven, overleden zynde, zoo heeft Jan Hertog van Brabant, des zondags voor St. Jan Baptist 1287, uit aanmerking der getrouwe diensten hem reeds gedaan, en toen ter tyd nog te doen by Gerard van Wesemale, Ridder, denzelven toegevoegt, als zyne gerechte erflykheid, de eene helft van 't geheele Landt van Breda, met alle de vruchten daar toe behoorende, gelyk als 't binnen den omtrek van Brabant was gelegen, om, naa 't afsterven van Heer Arnout van Loven, dat te hebben en vryelyk te bezitten, in dier voegen dat Raso Heer van Liedekerke zoude behouden de Stadt van Breda, en ontfangen alle de Leenen aan denzelven Lande behoorende, van welke Heeren die ook afgekomen waren. Ten aanzien van de gemelde Stadt en Leenen, zoude Heer Gerard van Wesemale, voor zyn gedeelte hem van 's moeders wegen aangekomen, goederen hebben de voorgemelde Stadt Breda gelyk wezende; en dat zulks gedaan zynde, 't overschot van 't voornoemde Landt alsdan tusschen Heer Gerard van Wesemale en den Heer van Liedekerke voorts zoude gedeelt worden van voet tot voet, in hoogen en leegen, in natten en droogen, in bosschen en beemden, en zoo vervolgens; en dat Heer Gerard van Wesemale zyn gedeelte, voor zich en zyn oir, gehouden zoude zyn van den Hertog en deszelfs nakomelingen te Leen te ontfangen, naa 't recht des Leenhofs van Brabant. *Proeven* n. 24.

Dienvolgens gelastte de Hertog Heer Jan de Bere, en Everden Schoutet van Antwerpen, om de grensscheiding en paaling daar van te doen; die 't zelve hebben verricht in Grasmaandt 1290, kort naa 't overlyden van Heer Arnout van Loven, voor zoo veel aanbelangde den verschen Wildert, in dier voegen dat Breda, Oosterhout, Nispen, Hulsdonk, Kalfdonk, Gilze, Ginneken, Bavel, ten Ryen, klein Oosterhout, Dorst, Dongen, Hage, Etten, ter Heyden en Teteringe, met hunne gevolgen, zyn aanbedeelt aan Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke. En aan Heer Gerard van Wesemale, Bergen, Woude, Heerle, Halteren, Noordgeest, Borgvliet, Hildernisse, Woensdrecht, Put, 's Gravenwesel, Schoten, Mercxem, Rucvenne, Schakerloo en Ossendrecht, met haare toebehoorten; zoo dat de paalscheiding der Heerlykheid Bergen zich strekte ten Oosten aan 't Landt van Breda en den Abt van Tongerlo, ten Zuiden aan 't Landt van Eekeren en met den Dam van Eekeren en Borgvliet, ten Noorden aan 't Waterlandt ten midden van de Schelde tot Zeeland, en met een einde tot den gemeenen van Steenbergen. En 't verdere Landt, 't gene zy in gemeenschap bleven bezitten, paalde West- en Noordwaarts tot in den stroom van Zeeland en Holland, en Oost en Zuidwaarts tot aan 't Landt van Breda. *Proeven* n. 25. *De Rouck Nederl. Herauld* Bl. 287.

En belangende de Stadt van Steenbergen, die toenmaals nog maar een Vryheid was, en de Dorpen van Oud-Gaſtel, (daar onder begrepen waren alle de woeſtynen van Zout en Wildert, als 't geheele Kruiſlandt, Calleloo, en alle andere nu ter tyd bedykte polders, gorſſingen, aanwaſſen en wateren onder Steenbergen;) den Ouden en Nieuwen Boſch, de Hoeven, St. Meertens Polder, Nieuw-Gaſtel, Stant-daar-buiten, Fynaart, Ruygenhil, Appelaar, en voorts alle gorſſingen en wateren daar aan behoorende, bleven de bovengemelde Heeren in 't gemeen en onverdeelt bezitten tot den jaare 1458, gelyk hier naa breeder zal verhandelt worden.

Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke, de eerſte Heer van Breda naa de voorſchreve afdeeling, gaf by zyne inkomſt, in 't jaar 1290, aan de Stadt Breda en derzelver Ingezetenen 't recht van 't Kaſſey-gelt, 't gene men aldaar nog dagelyks vordert en ontfangt van wagens en paarden daar in komende en weder uitvaarende. Hy was mede, op den vyfden van Zomermaandt 1288. in den ſlag van Woeringen, alwaar hy met zyne Baniere veel dienſt aan den Hertog van Brabant dede. Hy ſtelde zich in 't jaar 1290. tot borg voor Jan van Aveſnes, Graaf van Henegouwen, ten behoeven van die van Valençyn, dat de gemelde Graaf de voorrechten en oude herkomſten dier Stadt zou handhaven.

Proeven n. 26. Butkens Troph. l. 4. pag. 313. Martene Theſaur. Anecdot. tom. I. fol. 1236.

Heer Raſo hadt by Vrouwe Aleida, zyne gemalinne, vier zoonen en eene dochter, namentlyk Raſo van Liedekerke Heer van Boelaar, Philips van Liedekerke Heer van Ulvenhout en Alphen, en Zeger van Liedekerke namaals ook Heer van Boelaar, alle drie Ridders; en nog eenen jongeren zoon, mede genaamt Raſo: mitsgaders Katrine van Liedekerke, die in 't vervolg trouwde met den Heer van Morſele.

Naa 't overlyden van Vrouwe Aleida, nam Heer Raſo ten huwelyk Adewyne, dochter van Willem Heer van Stryen, aan welke hy, met toeſtemming van zynen oudſten zoon Raſo Heer van Boelaar, gaf en bewees voor haar en haare kinderen die hy by haar verwekt hadt, de erffelykheid en 't inkomen der Dorpen van Ooſterhout en Roſendaal, met de middele en laage Heerlykheid van dien, 't hooge Rechtsgebiedt voor zich, zyne kinderen, en hunne naakomelingen voorbehoudende. Van dit huwelyk zyn in rechte lyne afgeſtamt de Heeren van Lodyck en Rymerswaal in Zeeland.

Raſo Heer van Liedekerke en Breda gaf nog, te gelyk met Heer Gerard van Weſemale, in 't jaar 1291, aan den meergemelden Abt en 't Konvent van St. Bernards op de Schelde, op de voorwaarden hier boven gemeld, twee-en-zeventig buinderen, en daar naa nog hondert en negen buinderen moeren en woeſtynen, alle te zamen gelegen in de Parochie van Gaſtel. Hy verkogt nog, met toeſtemming van zynen oudſten zoon, in 't jaar 1293, aan de Meeſters van 't Godshuis van St. Jan en den H. Geeſt te Brugge, zeven-hondert agt-en-dertig buinderen moeren en woeſtynen in de Parochie van Etten, die men namaals noemde den Monniken-moer. Hy verleende mede, in den jaare 1299, aan den Paſtor van Gilze, de begeving der Parochie-kerk te Etten.

Heer Raſo omtrent 't jaar 1203 overleden zynde, volgde hem zyn oudſte zoon, Raſo Heer van Boelaar, op in de twee Landen en Heerlykheden van Liedekerke en Breda; welke, in 't zelfde jaar 1203, de Cure of Paſtorye der Parochie-kerk van Breda, waarvan hy 't recht van begeving hadt, met alle de Thienden en verdere inkomſten daar toe behoorende, gaf aan 't Kapittel, en hechtte dezelve aan de Kanonniksdyen, toenmaals eerſt in die Kerk door Heer Jacob, Deken van Beek en Paſtor van Gilze, opgericht. Hy plaatſte, in 't jaar 1308, het Klooſter der Nonnen van Ste. Katarinen-Dal ter ſtede alwaar 't nog in wezen is, en ſcheidde die Jonkvrouwen van de Geeſtelyken aan wie de zorg over 't Gaſthuis aanbevolen was, en met welke zy, in den jaare 1295 vereenigt waren.

Proeven n. 29.

In 't zelfde jaar heeft Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, den Abt en 't Konvent van Tongerlo, wegens de Hoeve van Nieulandt te Alphen, met de inwoonderen van dien, ontheven van alle ſoorten van dienſten, laſten en ſchattingen.

Heer Raſo verkogt nog, op dingsdag naa Dertiendag 1310, aan eenen Peter van Dilf, en meer anderen in den Brief genoemt, twee-hondert zeventig buin-

buinderen moeren, die gelegen waren boven Vlassele, Sonseel afgaande, en paalende aan 't Landt van Zevenbergen, voorheen genaamt de Zevenbergse Moer, doch nu de Polder van Krauwelsgorsch, gelegen aan de rivier de Marke, tusschen ter Heyden en Zevenbergen.

Men vindt niet dat deez' Heer Raso gehuuwd is geweest, en bygevolg eenig wettig oir heeft naagelaten; weshalven hy, in 't jaar 1314 overleden zynde, door zynen broeder Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout en Alphen, in beide de Heerlykheden van Liedekerke en Breda opgevolgt is. Deez' droeg de Heerlykheden van Ulvenhout en Alphen, te gelyk met de Baanderye van Boelaar, op aan zynen broeder Zeger van Liedekerke, zynde Raso zyn jongste broeder reeds gestorven zonder kinderen agter te laten.

Philips Heer van Liedekerke en Breda was getrouwd met Sophia van Gent, by dewelke hy wan drie dochters; namentlyk Adelise, die trouwde met Gerard van Rassegem, Heer van Lens; Margriet, gehuuwd met Jan van Leefdale, Heer van Oorschot en Perk, Burggraaf van Brussel; en Marie, welke bleef buiten huwelyk, en omtrent 't jaar 1350 eerst overleden is.

Heer Philips heeft met zynen broeder Raso mede als getuige gestaan over den uitersten wil van Jan den II. Hertog van Brabant, in 't jaar 1312; en in 't jaar 1314. ondertekende hy met veele Ridderen en Edelen de blyde Inkomst van Jan den III. Hertog van Brabant: waar naa hy stierf in 't jaar 1318. *Butkens Troph.* l. 4. pag. 367.

Naa 't overlyden van Heer Philips van Liedekerke wierdt Gerard van Rassegem en zyne huisvrouw Adelise Heer en Vrouw van Breda, welke, naa de voltrekking van hun huwelyk, binnen Breda, in 't jaar 1321. gehuldigt zyn, en alstoen, uit aanmerking van hunne blyde Inkomst, aan de Stadt in voorrecht gaven, dat in dezelve zoude mogen Accyns geheven worden. Zy verleiden de Week-markt aldaar van maandag op dingsdag, met zulke vryheid, dat niemand om schuld beslagen kan werden, van dingsdag naa zonnen opgang tot woensdag 's middags, 't en ware de schuld op den Marktdag gemaakt was. *Proeven* n. 32. *Proeven* n. 33.

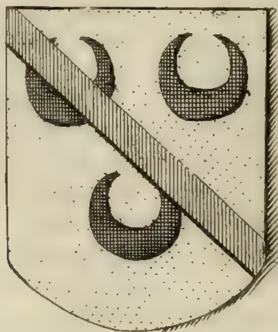
Heer Gerard van Rassegem groote schulden gemaakt hebbende, heeft op St. Valentyns-dag in Sprokkelmaandt 1326, zonder kennis van zyne huisvrouwe en haare zusters, aan dewelke nog geen bewys van eenige afdeeling gedaan was, de Stadt en 't Landt van Breda verkogt aan Jan den III. Hertog van Brabant, die daar van aanstonts bezit nam: waarom kort daarnaa groote twist ontstont, zoo tusschen den Hertog en den Heer van Rassegem en zyne vrouwe, als tusschen denzelven en haare twee gemelde zusters met haare naaste vrienden en bloedverwanten. Zulks dat die gemelde vrienden, in den naam van de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke, in 't jaar 1328 verscheenen voor den Hertog van Brabant, met verzoek en bede, hy wilde hen-lieden bewyzen 't Landt van Breda, zoo als 't gekomen was van den Heer van Liedekerke haaren vader; waarop de Hertog antwoordde, dat gaarne te willen doen, en gaf hen-lieden de keuze, of zy wilden volgen 't Landt-recht, of 't verschil met de gemeene vrienden en bloedverwanten in der minne slissen. En zy droegen overeen met een gemeen verdrag, dat middelerwyl de Jonkvrouwen Margriet en Marie van Liedekerke zouden hebben en gebruiken doorgaans de eene helft van 't Landt van Breda, gelyk het de Heer van Liedekerke haar vader bezeten hadt, en dat, niettegenstaande alle verkoopingen, verminderingen of vermeerderingen zedert gedaan, haar deel niet zoude te minder wezen. Welk verdrag gemaakt wierdt op St. Jacobs-dag 1328. *Proeven* n. 36. *Proeven* n. 39.

En dewyl de Hertog 't gemelde verdrag niet agtervolgde, en des niettemin 't Landt van Breda bleef bezitten, zoo zyn Gerard van Rassegem en Adelise zyne huisvrouwe, welke in de verkooping van haar Landt zoo weinig als haare zusters hadt willen toestemmen, genootzaakt geweest hen te beklagen aan Philips Koning van Frankryk, die als scheidsman, op den zeventienden van Wintermaandt 1334, uitspraak dede tusschen den Hertog van Brabant en den Heer van Rassegem met Adelise zyne huisvrouwe, en by voorgaande toestemming des Hertogs beval, dat de Heer van Rassegem aan den Hertog zoude wedergeven zoodanige penningen als hy van hem voor 't Landt van *Proeven* n. 43.

 Breda

Breda genoten hadt, en dat hem de Hertog van Brabant zoude ontfangen in hulde van 't zelve Landt, en hem ftellen of doen ftellen in 't werkelyk bezit van dien. Beveelende voorts, dat, tot verzekering der redelyke, nootzaakelyke en voordeelige verbeteringen, de Heer van Raffegem weder in handen van den Hertog zoude overdragen 't Landt van Breda, en dat by den Koning zekere goede Mannen zouden werden afgezonden, om te weten en te onderzoeken de waarheid van den redelyken verlegge, ter zaake van de voorfchreve verbeteringen gedaan, en om hem getrouwelyk over te brengen 't gene zy zouden bevonden hebben daar in verrigt te moeten werden; mitsgaders dat de Heer van Raffegem zoude genieten 't volle inkomen van 't Landt van Breda, op die wyze gelyk het zyne Voorzaten genoten hadden, ter tyd toe dat by den Koning de wedergeving van 't Landt zoude wezen vaftgeftelt: en indien de Heer van Raffegem van zulks te doen bleef in gebreke, zoo wilde de Koning, dat de Hertog van Brabant ophief en dede opheffen 't inkomen van 't gemelde Landt, tot de bovengemelde fomme toe.

Maar des niettegenftaande bleef de Hertog 't Landt van Breda bezitten, en heeft daar af, op dingsdag naa *Divifio Apoftolorum* 1334. verzet aan Rafo van Liedekerke de Dorpen van Ulvenhout, Bavel, Alphen en Gilze, te loffen met duizent ponden Parifis, gerekent den grooten Tornoife voor tien penningen: en verzette daar naa 't overfchietende gedeelte van 't Landt van Breda, op donderdag naa St. Niklaas-dag 1339. voor de fomme van agt-en-twintig duizent kleine florynen, aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, en Jan zynen zoon, Ridderen, niettegenftaande hy den voorigen dag 't zelve Landt gegeven hadt aan Willem van Duvenvoorde, Heer van Oofterhout, om het gedurende zyn leven te houden en te bezitten, en zulks voor de getrouwe dienften door hem aan den Hertog van Brabant reeds gedaan, en nog te doen.

Deez' Heer Willem van Duvenvoorde was een baftaart-zoon van Jan van Duvenvoorde, Heer van Polanen, die vader was van Jan van Polanen, Heer van de Leck. Doch wierdt, uit aanmerking van zyne zonderlinge deugden en uitmuntende hoedanigheden, door Keyzer Lodewyk van Beyeren op den elfden van Oogftmaandt 1329. te Pavie gewettigt. Hy was in zyn tyd een zeer vermogend en ryk Heer, groot-Kamerling en Schat-bewaarder van Willem den III. Graaf van Holland, en een der Hoofden van de Hoekfe Edelen aldaar. Hy hadt ten huwelyk Hedwig, dochter van Zweer Heer van Vianen, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Hy heeft gedurende zyn leven verfcheide godvruchtige inftellingen gedaan: als 1. fondeerde hy, op den eerften dag van Wynmaandt 1336. St. Antonis Gafthuis, in de Kapel ten Houte onder Oofterhout. 2. Stichtte hy in 't jaar 1353, op een heuvel aan de Oostzyde van de Donge, naa by Raamsdonk, een Kartuyzers Kloofter, genaamt 't Huis des Bergs. 3. Wierdt nog door hem gebouwt 't Kloofter der ryke Klariffen te Opbruffel, by de Stadt Bruffel. Boven deze godvruchige werken dede hy den Burgt te Geertruydenberg maaken, en fterkte die Stadt. Hy veftte mede de Stadt Vianen, en liet die met muuren en wallen omringen.

Proeven n. 40.

Le Roy Not. March. S. R. Imp. l. 11. c. 2. pag. 459.

Heer Willem van Duvenvoorde heeft nevens Jan van Polanen, Heer van de Leck, en meer andere Ridderen en Edelen, op den derden van Louwmaandt 1348, geftaan over den Brief, waar by Keyzerin Margriet de erfvolging van Hol-

Groot Plakaat Boek, 3. Deel, Bladz. 1.

Holland en haare andere Landen vastſtelt op haaren zoon Willem Hertog van Beveren. Hy verkreeg van Willem Graaf van Holland, in 't jaar 1319, 't Burggraafſchap van Geertruydenberg, met de Wedden en Heerlykheid dier Stede, en de Gerechten van Almonde, Dubbelmonde en Twintighoeven, met alle de Thienden en Renten daar toe behoorende. In 't jaar 1324. verkreeg hy van Gye van Vlaanderen, Heer van Rykenborg, en Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, zyne huisvrouwe, in Erf-pacht, 't Steenhuis of haare wooning te Oosterhout, dat men noemde 't Huis te Stryen, met alle de goederen daar toe behoorende, en alle vervallen daar af komende, zoo aldaar, als binnen Dongen, Dorst, Ulvenhout, Wernhout, tot Zundert en tot Steelhoven gelegen. Hy verkreeg daar en boven nog van Adeliſe Vrouwe van Liedekerke en Breda, en van Gerard van Raſſegem haaren man, by gift, 't Dorp van Oosterhout, met alle de hooge en laage Gerechten van dien, volgens den Brief daar van gegeven woensdags naa St. Jan Baptist 1325. Boven dien was hy nog Heer van Dongen en Raamsdonk.

Proeven n. 30. en 31.
Proeven n. 34.
Proeven n. 35.

Dezelve Willem van Duvenvoorde hadt ook weder belooft in 't jaar 1342, aan de uitvoerders der uiterste wil van den bovengemelden Raſo van Liedekerke, met kennis en goedvinden des Hertogs van Brabant, de vier aan hem verpande Dorpen van Alphen, Baarle, Ulvenhout en Gilze, van hen te zullen overnemen, en de Brieven daar van gemaakt te kwyten, alzoo Heer Raſo, by zynen uiterſten wil, al 't recht 't gene hy op de voorſchreve Dorpen, volgens de Brieven van verzette, hadt, kwytſcholdt en daar van afging. Hy hadt ook, met goedvinden van Margriet van Liedekerke en van Jan van Leefdaale, Heer van Oorſchot, Perk en Beek, haaren wettigen man en momboir, in den jaare 1344 verkregen haar recht en gezag dat zy, voor haar vaderlyk en moederlyk erfdeel, in 't Landt van Breda nog eiſchte. Hy verkreeg ook daar naa, in 't jaar 1349, van Marie van Liedekerke, met Diderik Staken haaren voogd, gelyk recht en gezag, 't gene haar mede van 's vaders en moeders wegen op 't voorſchreve Landt toekwam; en alle deze zoo verkrege giften, loſſingen en koopen, met meer anderen, gaf hy Willem van Duvenvoorde, volgens zynen uiterſten wil, gemaakt in 't jaar 1350, daar naa over aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

Proeven n. 45.

Heer Willem van Duvenvoorde ſtierf in 't jaar 1358, en legt in de Kerk van 't door hem geſtichte Klariſſe Klooſter by Bruſſel begraven, naalatende alleen eenen baſtaart-zoon genaamt Willem, en vier dochters, waar van de oudſte, met name Beatrix, getrouwd was met Roelof van Daalhem, aan wien hy de Heerlykheid van Dongen opdroeg. Berta, de tweede dochter, tradt in huwelyk met Gerard van der Heyden, Droſſaart van Brabant. De derde, Amelberga, huwelykte met Jan van Coſſelaar, Heer van Withem, baſtaart van Jan den II. Hertog van Brabant. En de vierde was getrouwd met N. Bak, Edelman van 's Hertogenboſch.

Gouthoeven Kronyk, Fol. 142.

Naa dat de Hertog van Brabant alle de gemelde verzettingen en giften van 't Landt van Breda hadt gedaan, zoo heeft hy eindelyk, op den eerſten van Grasmaandt 1350. zynde donderdag naa Paaſchen, by toelaten van Godevaart, en Johanna van Brabant, Gravin van Henegouwen en Holland, zynen zoon en dochter, de erffelykheid van 't geheele Landt van Breda, met alle deszelfs toebehoorten (alleen aan Heer Willem van Duvenvoorde zyn lyftocht voorbehoudende,) verkogt aan Jan van Polanen, Heer van de Leck, deszelfs oir, erven en naakomelingen, te bezitten in rechten erf-leen, voor de ſomme van drie-en-veertig duizent gulde hallingen, daar van hy bekende wel en wettiglyk betaalt te zyn.

Proeven n. 46.

Gedurende den korten tyd dat Jan Hertog van Brabant de Stadt en 't Landt van Breda onder zyn gebiedt hadt, heeft hy 't zelve niet weinig begunſtigt. Want eerſtelyk gaf hy aan de Stadt, op Kers-avond 1331 't voorrecht, dat alle wolle-werk inkomen moet binnen de poort van Breda; dat is, dat niemand zyne lakenen maaken, noch binnen 's Lands doen maaken, noch weven, noch vollen, noch ſcheerders houden, noch lakenen ſnyden mag, 't en zy hy woone binnen de voorſchreve Stadt, en daar van Poorter zy. Ten tweeden, heeft hy, op St. Remys-dag 1328, aan Klauſe van Niſpen, dien hy op denzelfden dag hadt aangeſtelt tot Schoutet of Droſſaart van 't Landt van Breda, volkomen

Proeven n. 41.
Proeven n. 37.

komen macht gegeven, om in alle Dorpen van 't gemelde Landt Schepenen en Dingbanken te zetten. Ten derden, maakte hy de Schepen-bank der Stadt Breda, 't hooft van allen Schependomme in 't zelfde Landt.

Proevin n. 38.

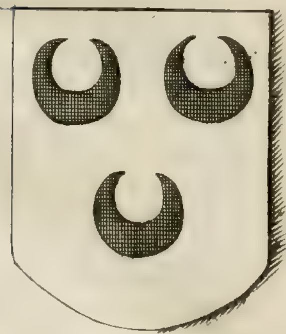
De voorgemelde Adelise Vrouwe van Liedekerke en Breda, liet by haaren man Gerard van Rassegem geene zoonen naa, maar verscheide dochters, waar van de oudste, met name Johanna, gehuuwd was met Arent van Gaveren, Heer van Lens. En nadien haar moeder, noch zy, de verkooping van 't Landt van Breda, by Gerard van Rassegem gedaan, ooit hadden willen goedkeuren, zoo verschenen zy in 't jaar 1355 voor Wenselin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, en ontfingen van dezelve 't Landt en de Heerlykheid van Breda, met alle deszelfs toebehoorten, te Leen, en deden voorts voor den Hertog en de Hertoginne rechtelyk dagen Jan van Polanen, Heer van de Leck, en allen anderen die hen eenig recht vermeten wilden tot 't Landt van Breda. En naa lange rechtsvorderingen hebben beide de partyen hen omtrent die zaak onderworpen aan de uitspraak van den Hertog en de Hertoginne, die 't gemelde Landt eindelyk toegewezen hebben aan Jan van Polanen, deszelfs oir en naakomelingen; en dat Vrouw Johanna met haaren man en momboir al 't recht hen op 't voorschreve Landt toekomende zoude afstaan, en bekennen van alles voldaan te zyn, mits ontfangende eene somme van zeven-duizent oude schilden, die Jan van Polanen aannam tot hunnen profyt binnen Mechelen of Brussel by wissel te zullen verstrekken. Waar op Arent van Gaveren, Heer van Lens, verklaarde, dat hy willig en bereid was de uitspraak van den Hertog en de Hertoginne te zegelen en te voldoen, voor zoo verre hy zulks vermogt, maar dat hy Johanna van Liedekerke, zyne huisvrouwe, om geene zaake daar toe kon brengen. En heeft dezelve Vrouw in die weigering volhart tot 't jaar 1395, wanneer zy aan Hendrik van de Leck, Heer van Heeswyk en Dinter, eerst belooft heeft, dat zy, ten vermaanen der Jonkvrouwe van de Leck en Breda, de Leenen, die zy van haar schuldig was te ontfangen, zoude komen verheffen.

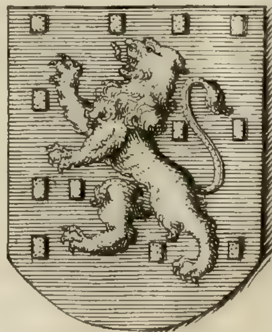
Discours van de Heeren van Breda. MSS.

VI. HOOFTSTUK.

Van de Heeren van Breda, *uit de Huizen van* Polanen *en* Nassau.

Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, was afkomstig uit den Huize van Duvenvoorde, 't gene een tak is van 't oud Adelyk Geslacht van Wassenaar: want Philips, jonger zoon van Philips van Wassenaar, die omtrent 't jaar 1200 Burggraaf van Leyden was, tot zyn erfgoedt verkregen hebbende de Heerlykheden van Duvenvoorde en Polanen, liet by zyne huisvrouwe, de dochter des Graven van Stryen, naa twee zoonen, met namen Arent en Jan. Arent kreeg tot zyn aandeel de Heerlykheid van Duvenvoorde, en is ook de eerste geweest die daar van den naam gevoert heeft.

Simon van Leeuwen, Bat. ill.

Geſlacht-Tafel der Heeren van BREDA, uit de Huizen va[n] Po[lanen …]

JAN van POLANEN, Heer van *de Leck*, als mede van BREDA, by koop van *Jan*, Hertog van *Brabant*; getrouwd 1. met *Oede* van *Hoorne*; 2. met *Margriet* van *Rotſelaar*; 3. met *Marie*, dochter van den Graaf *van der Lippe*, ſterft in het jaar 1384.

- JAN van POLANEN de II. Heer van *de Leck* en BREDA, uit de 1ſte. Vrouw; getrouwd 1. met *Maria*, baſtaart dochter van *Jan* Hertog van *Brabant*; 2. met *Odilia* Gravin van *Solms*, ſterft in den jaare 1394.
  - JOHANNA Jonkvrouw van *de Leck* en BREDA, uit de tweede Vrouw, getrouwd in den jaare 1403, met *Engelbrecht* Graaf van NASSAU, ſterven in de jaaren 1443 en 1446.
    - JAN Graaf van NASSAU, Heer van *de Leck* en BREDA, getrouwd met *Maria* Gravinne van *Loon* en *Heinsberg*, ſterft in het jaar 1475.
      - ENGELBRECHT de II, Graaf van NASSAU, Heer van BREDA, getrouwd met *Limburg*, dochter van *Karel* Markgraaf van *Baden*, zonder kinderen geſtorven in 't jaar 1504.
      - JAN Graaf van NASSAU, getrouwd met *Eliſabet*, dochter van *Hendrik* Landgraaf van *Heſſen*, ſterft in den jaare 1516.
        - HENDRIK Graaf van NASSAU, naa de dood van zynen oom *Engelbrecht*, Heer van BREDA; getrouwd 1. met *Françoiſe* van *Savoyen*, Gravin van *Romond*; 2. met *Claude*, dochter van *Jan* van *Chalons*, Prins van *Oranje*; 3. met *Mençia* de *Mendoza*, Markgravin van *Zenette*, ſterft in 't jaar 1538.
          - R… van … van … naa … van … derh… *Phil*… *lons* … OR… trou… doch… *toni*… *Lott*… der … in 't …
        - WILLEM Graaf van NASSAU, getrouwd met *Juliane* Gravin van *Stolberg*, ſterft in 't jaar 1559.
          - W… den … Wil… Prin… *je*, … Prin… JE, … BRE… 1. m… *Egm*… *Ann*… 3. … de … met … *ligny*… jaar …
          - J… NA… trou… *bet*, … *Geor*… van … ſterf… re 1…
      - MARIE, getrouwd 1. met *Philips* Grave van *Katzenellebogen*; 2. met *Otto* Hertog van *Brunswyk*.
      - ADRIANE, getrouwd met *Philips* Graaf van *Hanau*.
      - JOHANNA, getrouwd met den Graaf van *Waldeck*.
      - ODILIA, Priorin van het Klooſter *Vredenburg*.
    - HENDRIK, getrouwd met *Genoveva* van *Vernebourg*.
    - MARIA.
    - WILLEM.
    - PHILIPS.
- PHILIPS van *de Leck*.
- HENDRIK van *de Leck*, Heer van *Heeswyk* en *Dinter*.
- WILLEM, Kanonnik te *Luyk*.
- OTTO, Heer van *Hedel* en *Almſtein*.
- BEATRIX, getrouwd met *Hendrik van Bouterſſem*, Heer van *Bergen*.
- OEDE, getrouwd met *Hendrik*, Burggraaf van *Montfoort*.

Polanen en Nassau.

...er Graaf ...sau, Heer ...da, wierdt ...afſterven ...en moe- ...oom, ... de *Cha-* ...rins van ...e, ge- ...net *Anna*, ... van *An-* ...rtog van ...en, zon- ...eſtorven ... 1544.

Philip Willem, uit de iſte Vrouw, Prins van Oranje, Heer van Breda, getrouwd met *Eleonora de Bourbon - Condé*, zonder kinderen geſtorven in 't jaar 1618.

Maurits, uit de 2de Vrouw, naa zyn broeders dood, Prins van Oranje, Heer van Breda, ongehuuwd geſtorven in het jaar 1625.

Willem de II. Prins van Oranje, Heere van Breda, getrouwt met *Maria Stuart*, dochter van *Karel* den I. koning van *Engelant*, ſterft in den jaare 1650.

Willem de III. Koning van *Groot-Brittanje*, Prins van Oranje, Heer van Breda, getrouwd met *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* den II. Koning van *Groot-Brittanje*, zonder kinderen geſtorven in 't jaar 1702.

Louise, getrouwt met *Fredrik - Willem*, Keurvorſt van *Brandenburg*.

Fredrik de I. Koning van *Pruiſſen*, Keurvorſt van *Brandenburg*, ſterft in 't jaar 1713.

Fredrik Willem Koning van *Pruiſſen*, Keurvorſt van *Brandenburg*, ſterft in 't jaar 1740.

Fredrik de II. Koning van *Pruiſſen*, Keurvorſt van *Brandenburg*.

...em, by ... uiterſten ... *Reinier* ...an *Oran-* ...oemt tot ...an Oran- ...eer van ... getrouwd ... *Anna* van ...; 2. met ...an *Saxen*; ... *Charlotte* ...*rbon*; 4. ...*iſe de Co-* ...terft in 't ...4.

Fredrik-Hendrik, uit de 4de Vrouw, naa zyn broeders *Maurits* afſterven, Prins van Oranje, Heer van Breda, getrouwd met *Amelia* Gravin van *Solms*, ſterft in 't jaar 1647.

Albertina-Agnes, getrouwt met *Willem-Fredrik*, Vorſt van *Naſſau*, Stadhouder van *Vriesland*.

Hendrik-Kasimir Vorſt van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, Princes van *Anhalt-Deſſau*, ſterft in 't jaar 1696.

Jan Willem Friso Vorſt van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, by den uiterſten Wil van *Willem* den III. Koning van *Groot - Brittanje*, verklaart tot Prins van Oranje, Heer van Breda, getrouwd met *Maria-Louiſe*, Princes van *Heſſen - Kaſſel*, ſterft in het jaar 1711.

Willem Karel Hendrik Friso Prins van Oranje en Nassau, Heer van Breda, Stadhouder van *Gelderland*, *Vrieſland*, *Groningen*, enz. getrouwd met *Anna*, oudſte dochter van *George* den II. Koning van *Groot - Brittanje*.

Henriette, getrouwt met *Georg Johan*, Vorſt van *Anhalt - Deſſau*.

Marie, getrouwt met den Paltsgraaf *Lodewyk - Hendrik Maurits*, Hertog van *Simmeren*.

...Graaf van ...u, ge- ...met *Eliſa-* ...chter van ...Landgraaf ...*uchtenberg*, ...n den jaa- ...5.

Willem-Lodewyk Grave van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Anna*, dochter van *Willem* Prince van *Oranje*, ſterft zonder oir in 't jaar 1620.

Ernst-Kasimir Grave van Nassau, Stadhouder van *Vrieſland*, getrouwd met *Sophie - Hedwig*, Princes van *Bronswyk - Lunenburg*, ſterft in 't jaar 1632.

Hendrik-Kasimir Vorſt van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, ongehuuwd geſtorven in 't jaar 1640.

Willem-Fredrik Vorſt van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Albertine-Agnes*, Princes van *Oranje*, ſterft in 't jaar 1664.

Hendrik-Kasimir Vorſt van Nassau, Stadhouder van *Vriesland*, getrouwd met *Amelia*, dochter van *Georg-Johan* Vorſt van *Anhalt-Deſſau*, ſterft in den jaare 1696.

Jan Willem Friso Prins van Oranje en Nassau, getrouwd met *Marie-Louiſe* Princes van *Heſſen - Kaſſel*, ſterft in den jaare 1711.

Willem Karel Hendrik Friso Prins van Oranje en Nassau, getrouwd met *Anna*, Kroon-Princes van *Groot-Brittanje*.

heeft. Van hem zyn voortgekomen de volgende Heeren van Waſſenaar-Duvenvoorde. Jan wierdt Heer van Polanen, en hadt ten huwelyk Katarine, dochter van Dirk Heer van Brederode en van Beatrix Vrouwe van Valkenburg, die hem de Heerlykheid van de Leck aanbragt. Hy wan by haar Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, welke, gelyk zyn vader, dien naam voerde van 't Slot Polanen, niet wyd van de muuren van Delft gelegen, 't gene in den jaare 1359, ten tyde van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, door die van Delft omvergeworpen is. Hy was een der hoofden van de Hoekſche Edelen in Holland, onder welke hy getelt wordt in 't Verbond, by Willem Hertog van Beyeren met de zynen van de Kabeljaauwſche party gemaakt den drie-en-twintigſten van Bloeimaandt 1351. *Groot Placcaat Boek*, 3. Deel bl. 2.

Jan van Polanen is gedurende zyn leven driemaal getrouwd geweeſt: als 1. met Oeda, dochter van Willem van Hoorn, Heer van Gaasbeek, en van Oede Vrouwe van Putten en Stryen; 2. met Machtelt Vrouwe van Rotſelaar; en 3 met Vrouwe Margriet, dochter des Graven van der Lippe. Hy wan by zyne eerſte huisvrouwe eenen zoon, met name Jan, zynen opvolger in de Landen van de Leck en Breda: en by zyne twee andere vrouwen verwekte hy verſcheide kinderen; te weten 1. Philips van de Leck; 2. Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter; 3. Willem, Kanonnik te Luyk; 4. Otto van de Leck, Ridder, Heer tot Hedel en Almſtein, die trouwde met Sophie, dochter van Fredrik Heer van den Berg en Bilandt, en welke, verlatende den naam en de wapenen van zyn Stamhuis, die van den Berg aannam, welke zyne nakomelingen, de Graven van den Berg, nog voeren, en ook in 't Landt van Breda twee Windmolens, den eenen te Zundert en den anderen te Alphen, met den Watermolen te Kaarſchot onder Rysbergen, bezeten hebben; 5. Beatrix van de Leck, die in 't jaar 1356 trouwde met Hendrik, oudſten zoon van Hendrik van Bouterſſem en Maria van Mercxem, Heer en Vrouwe van Bergen-op-zoom. By de huwelykſche voorwaarden, gemaakt op St. Servaas-dag, was beſproken, dat met Beatrix vyf-hondert gulde hallingen, en met Hendrik, de goederen van Mercxem, Scoten en Brecht, ter waarde van agt-hondert gulde hallingen, beide aan erffelyke renten, ten huwelyk zouden gegeven worden; behoudelyk alleen aan Heer Hendrik en Vrouwe Maria, om met de gemelde goederen hunnen vryen wil te mogen doen, naadien de Heerlykheid van Bergen op hunnen oudſten zoon moeſt afkomen: en verbonden zich de wederzydſche ouders, dat zy de voorgemelde beloften niet zouden breeken, op de verbeurte van twee-duizent oude ſchilden; 6. en laatſtelyk Oede van de Leck, getrouwd met Hendrik Heer van Montfoort: by de huwelykſche voorwaarden, die gemaakt zyn op St. Maurits-dag 1377, geeft Jan van Polanen de II. met zyne zuſter twee-duizent vyf-hondert oude ſchilden, goed van goude. Dan alzoo daar naa verſchil ontſtont tuſſchen die twee zwagers over de erffenis van den ouden Heer van de Leck, zoo hebben Reinaut Heer van Perk en Gennep, en Dirk van Polanen Heer van Aſperen, als gekoore Scheidsmannen, by uitſpraak van den elfden van Bloeimaandt 1379, verklaart, dat de goeding in de huwelykſche medegave van twee-duizent vyfhondert oude ſchilden zoude blyven in 't geheel, en dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, daar en boven aan zyne zuſter Oede zoude gehouden zyn jaarlyks uit te keeren vyf-hondert gulden in oude ſchilden. *Archiven der Heeren van Breda.*

Heer Jan van Polanen leyde, op den tienden van Bloeimaandt 1350, den eerſten ſteen van 't oude Kaſteel te Breda, 't gene hy verders, naar de wyze dier eeuw, zeer ſterk met vier hoek-torens deed optimmeren, van 't welke men heden alleen overig ziet den zwaren vierkanten hoek-toren ten Zuid-weſten, met nog een gering ſtuk van 't oude gebouw: zynde de twee andere, met de zaal, kapel, en andere vertrekken, by Hendrik Graaf van Naſſau, in 't jaar 1535, en de derde, by Willem den III. Prins van Oranje, in 't jaar 1686, ter neder geworpen.

Hy gaf in 't jaar 1355 aan de Stadt Breda 't voorrecht om de Accynſen te mogen hoogen en laagen, ten meeſten nutte der Poorteren. En in 't zelfde jaar, op den zevenden van Herfſtmaandt, gaf hy aan dezelfde Stadt de Halle en Waag. Hy richtte de Laken-hal aldaar mede op, en ſtelde die tot een Rechtbank. Hy gaf aan zyne lieden van Breda een geſchikte order, hoe en op *Proeven*, n. 48. n. 47.

D wat

wat wyze de Dorpen de Stads Baniere ter heirvaart zouden volgen. Hy verkogt insgelyks, te zamen met Hendrik van Bouterssem, Heer van Bergen-op-zoom, in den jaare 1356, aan hunne onderzaten van Steenbergen en anderen, 't landt toenmaals genaamt Oud Kromwiele, en nu 't Oude Landt, om het te bedyken tot een versch korenlandt, en in 't jaar 1376 't landt leggende in den polder genaamt 't Westlandt. Hy dede in zyn leven groote diensten aan Albrecht Hertog van Beyeren, Ruard van Holland, voornamentlyk gedurende de belegering van Delft, wanneer hy aan denzelven veel gelts opschoot, waar voor de Hertog, by zyne bezegelde Brieven, gegeven Vrydag naa St. Pauwels Bekeering 1359, hem, ter somme van vier-duizent vyf-hondert en twintig oude schilden, op de Poorters van Delft bewees.

Butkens Troph. l. 4. p. 489. Miraeus Notit. Eccl. Belg. c. 216. 221.

Hy was met zynen zoon Jan van Polanen, in den jaare 1371, met zyne Baniere mede in den slag van Baaswylre, tegen Willem Graaf van Gulik, alwaar hy met den ongelukkigen Wenselin Hertog van Brabant gevangen bleef, tot welkers lossing die van Breda veel gelts opschoten. In 't volgende jaar was hy, nevens de andere Baander-heeren, mede tegenwoordig op de vergadering der Staten van Brabant te Kortenberg, alwaar veele heilzame Wetten gemaakt wierden.

Dinter. Chr. Duc. Brabant.

Hy wierdt ook, nevens Jan van der Aa, Heer van Grimbergen en Gruythuize, Koenraad, Deken van O. L. V. Kerk in 's Gravenhage, Godefroid van Clory, en Rutger Willemszoon, verkoren tot Scheidsman ter beslissing der verschillen die gerezen waren tusschen Wenselin en Johanna, Hertog en Hertoginne van Brabant, ter eene, en Albrecht Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, ter andere zyde; ten welken einde zy binnen de Stadt Breda vergaderden, en op den agtienden van Wynmaandt 1374 aldaar hunne uitspraak deden.

Jan van Polanen stierf te Breda in 't jaar 1384, en legt in de Kerk aldaar nevens 't hooge koor begraven onder eenen verheven zerk-steen, waar op hy tusschen zyne twee vrouwen, Oede van Hoorn en Margriet van Rotselaar, afgebeeld legt.

Naa zyn overlyden wierdt Heer der beide Landen van de Leck en Breda, Jan van Polanen de II. van dien naam, en oudste zoon van den voornoemden Heer van de Leck en deszelfs huisvrouwe Oede van Hoorn. Hy hadt reeds in 't jaar 1362, by zyn vaders leven, naa de dood van zyne moeder, van Vrouw Beatrix, zyne moeye, by erffenis verkregen 't Landt en de Heerlykheid van Niervaart.

Butkens Troph. l. 4. pag. 449.

Hy nam ten huwelyk, eerst Maria, bastaart-dochter van Jan den III. Hertog van Brabant, die weduwe was van Willem, oudsten zoon van Jan Heer van Rotselaar, Seneschal van Brabant, welke zynen vader in die ampten opvolgde, en in 't begin van den jaare 1354 stierf. Hertog Jan gaf zyne dochter mede ten huwelyk agt-duizent konings-guldens, welke gift door Keyzer Karel den IV, by zyne opene Brieven, gegeven den eersten van Herfstmaandt 1354, bekragtigt is. Daar naa, Vrouw Maria zonder kinderen overleden zynde, trouwde hy met Odilia, dochter van Jan Graaf van Solms en van Philipote van Valkenburg, welke in den jaare 1384 in 't landt kwam. Zy lieten te zamen agter alleen eene eenige dochter, genaamt Johanna, die geboren wierdt in Louwmaandt 1392.

Proeven n. 50.

Van der Eyck Besch. van Zuid-Holland. bl. 12.

Jan van Polanen beleende, op den agtsten van Sprokkelmaandt 1387, van Vrouwe Johanna Hertoginne van Brabant, de Heerlykheden van Groot-Zundert, Klein-Zundert, de Hage, Sprundel en Nispen met de somme van duizent franken. Hy fondeerde, in den jaare 1388, in 't Kasteel te Breda een Kapellanye van eene dagelyksche Misse, behoudende aan zich de vryheid om die Kapellanye te begeven, en die Missen ook te mogen doen lezen in zyne Kapel in de Parochie-kerk van Breda. En op den dertienden van Bloeimaandt 1390 droeg hy zyne Heerlykheid van Niervaart op in handen van Albrecht van Beyeren, Graaf van Holland, die hem daar weder mede verleide tot een onversterflyk Erf-leen. Ten zelven dage maakte hy die Heerlykheid aan zyne huisvrouwe Odilia van Solms in lyftocht. Waar naa hy stierf op den tienden van Oogstmaandt 1394, en Vrouw Odilia in 't jaar 1428.

By zynen uitersten wil, daags voor zynen sterf-dag gemaakt, begeert hy,

dat

dat zyne lieve gezellinne, Vrouw Odilia, zal behouden alle de kleinodien die zy hem bragt, en maakt haar zyne wooning beneden in de Stadt, met den inboedel daarin, gedurende haar leven, indien zy ongehuuwd blyft, en niet langer. Hy bezette Oede, zyne baſtaart-dochter, duizent oude ſchilden eens tot haar huwelyks goedt, en aan twee knechtkens zyne baſtaarden, elk vyftig oude ſchilden 's jaars. Hy verkoor zyn begraaf-plaats in de Kerk te Breda, aan 't hooge koor voor het H. Sacrament, onder eenen verheven toets-ſteenen zerk, waarop zyn beeltenis gehouwen legt: welke Tombe naaderhand by Hendrik Graaf van Naſſau verplaatſt is recht tegen over daar die plag te ſtaan, om redenen dat hy aldaar 't Sacraments-huisken deed bouwen. Men vondt ter zelve tyd onder den zerk-ſteen eenen gemetſelden kelder, waar in de kiſt ſtont, daar 't lichaam van Heer Jan van Polanen nog in lag, en op dezelve een roode fluweele met goud doorſtikte beurs, waar in allerlei ſoort van goude en zilvere munte was; welke beurs, naa de verplaatſing van 't graf, wederom op de kiſt, als te voren, is gelegt geworden. Hy begeert verders, dat zyn broeder Hendrik van de Leck zal aanvaarden de voogdye en momboirſchap over zyne onmondige dochter Johanna, en haare Landen en Heerlykheden wel bezorgen: ſtellende tot uitvoerders van zynen voorſchreven uiterſten wil Dirk van Polanen, Hendrik van de Leck, Jan van Campen Droſſaart van Breda, Broeder Gillis van den Boſch zynen Biecht-vader, en Willem van Oeſterzeel Rentmeeſter van Breda.

Niet tegenſtaande by den gemelden uiterſten wil Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, als vaderlyke oom, tot voogd van de eenige nagelate Erf-dochter was verklaart, zoo heeft nochtans Hendrik van Bouterſſem, Heer van Bergen, als in huwelyk hebbende Vrouwe Beatrix van de Leck, moeye van 't gemelde weeskindt, naar die voogdye geſtaan, en heeft hem als voogd beginnen te dragen, nemende Roſendaal en Steenbergen met gewelt in. Dan is de momboirdye aan den Heer van de Leck toegewezen, die zich in die bediening ook zeer weerdig gedragen heeft.

Jan van Polanen dus, als gemeld is, in 't jaar 1394 overleden zynde, is hem zyne eenige dochter Johanna in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt, onder de voogdye van Hendrik van de Leck, Heer van Heeſwyk en Dinter, die in den jaare 1400, beveſtigt en bezegelt heeft 't Verdrag, getroffen tuſſchen de Stadt Breda en de Gezworenen en Gebuurmannen in de Vierſchaar van Hartel; waar by die van Hartel, Schymaar, Heyden en Wagenberg, nu gezamentlyk ter Heyden genoemt, voor dezen een aanhangſel der Kerke van Breda, voor altyd daar van geſcheiden zyn, en hen vergunt wierdt een Kerk of Kapel te mogen bouwen. Waar tegen zy-lieden hen ten eeuwigen dagen erkennen verbonden te zyn in de uitreiking der Stads Accyns, als mede ten inhalens, dat is, dat een Poorter en Ingezeten van Breda vermag eenen inwoonder van ter Heyden raauwelyks in te roepen, en voor Schepenen van Breda te dagen, zonder dat hy gehouden is dien voor zynen dagelykſchen Rechter aan te ſpreeken. *Proeven* n. 52.

Johanna van Polanen, Vrouwe der Landen van de Leck, Breda en Niervaart, tradt, op den eerſten van Oogſtmaandt 1403, in huwelyk met Engelbrecht Graaf van Naſſau, zoon van Jan Graaf van Naſſau en Vrouwe Margriet van der Marck; aan welke de Stadt Breda, in aanmerking van hunne blyde Inkomſt, verſtrekte twee-duizent goede zware Rhyns-gulden, volgens den Kwyt-brief daar van by Graaf Engelbrecht verleent op den een-en-twintigſten van Slagtmaandt 1405. Ten aanzien van dit huwelyk hebben Hendrik van de Leck Heer van Heeſwyk, Dirk van de Leck, Otto van de Leck Heer tot Hedel, Ridderen en broeders, by gezegelde Brieven van den twee-en-twintigſten van Lentemaandt 1404, aan Graaf Engelbrecht hunnen neef belooft, dat zy, des verzogt zynde, hem hulp en byſtant zouden doen met hunne Sloten, Landen en Luiden, tegen allen daar mede hy geſchil mogt krygen, al zoo verre als zy machtig mogten zyn: en dat zy hem de Stadt, den Burgt en 't Landt van Breda zouden helpen houden en weeren, tegen allen die hem daar in hinder of ſchade zouden willen doen. *Proeven* n. 54. n. 55. n. 56.

Zy wonnen te zamen zes kinderen: te weten 1. Eenen zoon, genaamt Jan, geboren den eerſten van Oogſtmaandt 1410, die over de Vonte gehouden wierdt

 by

by Willem Hertog van Beyeren, Graaf van Holland, Adolf Hertog van Kleef, en de Vrouw van Teylingen; 2. Eenen zoon, geboren in 't jaar 1414, met name Hendrik, die in den jaare 1435 trouwde met Genoveva Gravin van Verneburg, en, uit aanmerking van dit huwelyk, zoo van zynen vader Engelbrecht Graaf van Nassau, als van zyner vrouwen vader Robert Graaf van Verneburg, verkreeg hunner beiden aandeel in de Sloten en Landen van St. Vyt en Butgenbach; 3. In 't jaar 1415 eene dochter, genaamt Margriet, die naamaals, in 't jaar 1429, trouwde met Diderik Graaf van Zeyne; 4. Daar naa in 't jaar 1418, eene dochter, met name Maria; 5. Nog in 't jaar 1419 eenen zoon, genaamt Willem; en laatstelyk, in 't jaar 1420, eenen zoon, genaamt Philips.

Graaf Engelbrecht liet in 't jaar 1410 aan de Parochie-kerk van Breda 't koor bouwen; en gaf aan de Poorteren dier Stadt verscheide voorrechten: onder andere, dat nergens in den geheelen Lande van Breda opslag van goederen mogt zyn dan binnen de Stads Vryheid. Hy heeft veele loffelyke Keuren en Wetten met die van de Stadt en de Hoofdbank gemaakt, die alle gestelt zyn in 't Stads oud Keur-boek, gemeenlyk 't Houte-boekske genaamt. Hy verkreeg van Willem den VI. Graaf van Holland de Heerlykheid Drimmelen, van de Graaffelykheid te houden tot een onversterffelyk Erf-leen, volgens den Brief daar van verleent op St. Margrieten-dag 1411. Hy gaf, te gelyk met zyne gemalinne, aan de Reguliere Kanonniken van St. Michiel, (een Klooster van den Orden van den H. Augustinus, staande in den Hem, buiten Schoonhoven) een stuk lands, de Donk genaamt, gelegen binnen de Parochie van Brandwyk in den Alblasserwaart, om aldaar een Klooster-kerk en Bouw-huis te timmeren, volgens den Brief daar van bezegelt op den agtsten van Zomermaandt 1424. Hy heeft ook in 't jaar 1426, als Raadsheer van Jan Hertog van Brabant, gestaan over de Acte, by dewelke de Hertog, op den zevenden van Slagtmaandt, de Universiteit van Loven opricht.

Oudh. en Gesticht. van Zuid-Holland. bladz. 152.

Martenne Thes. Anecd. tom. 1. fol. 1769.

Omtrent het jaar 1418 verviel Graaf Engelbrecht, die wegens zyne uitmuntende hoedanigheden van een ieder geacht en gelieft was, en deswegen veele nydige oogen naar zich trok, in ongunst van den Hertog; welk geval zich in dezer voegen toedroeg. Willem van den Berge, Schatmeester van Brabant, en vertrouwde Raad en gunsteling van Jan den IV. Hertog van Brabant, wist den Hertog zoo afkeerig te maaken van Engelbrecht Graaf van Nassau deszelfs Raad en Kamerlink, van Heer Hendrik van Bergen, en van Hendrik van de Leck Heer van Heeswyk en Dinter, dat de Hertog hen noch zien noch hooren wilde: jaa men verbreidde, dat de Schatmeester den Hertog geraden had, om Heer Hendrik van Bergen, en nog twee of drie der voornaamste Baanrodsen van kant te helpen, onder voorgeven, dat de Hertog anders nooit oppermachtig Heer zoude zyn. Waar door de Schatmeester zich bovenmaten gehaat maakte, en, zoo het uit de gevolgen blykt en toeschynt, ook de verschillen tusschen den Hertog en deszelfs Echtgenoot, Vrouw Jacoba van Beyeren, Gravin van Holland, zoude vermeerdert hebben; want eerlang wierdt de gemelde Willem van den Berge, door de bastaarden van Holland, de natuurlyke halve broeders van Vrouwe Jacoba, om hals gebracht. Kort naa het omkomen van dezen, wist Vrouw Jacoba den Grave van Nassau, als geen deel gehadt hebbende aan 't gene hem was te last gelegt, met haaren gemaal den Hertog te verzoenen, die hem ook onschuldig verklaarde by zyne opene Brieven, gegeven te Nivelle op den negen-en-twintigsten van Hooimaandt 1422. Gelyk ook de Edelen en Steden van Brabant hem insgelyks vry kenden van den laster hem naagegeven door Reynier van den Berge, even of hy het Verbondt, tusschen den Hertog en de Staten van den Lande, tot onderlinge rust en eendracht, te Loven op den twaalfden van Bloeimaandt 1422 gemaakt en gesloten, zoude verbroken hebben, volgens den Brief by hen verleent den tienden van Grasmaandt 1423.

Divæi Rer. Brab. pag. 224. 226.
Heræi Annal. Brabant. tom. 1. pag. 388.

Dinter. Chr. Brab. l. 6. c. 199.

Proeven n. 83.

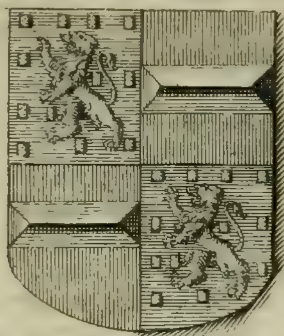
Proeven n. 84.

Graaf Engelbrecht en Vrouw Johanna verkogten in 't jaar 1430, erflyk op 's Heeren cyns, vier-hondert buinderen, gelegen in de woestynen tusschen de Dorpen Etten en Rysbergen, heden nog de Kyfmoer genaamt, en ontfingen boven dien cyns van zes schellingen Lovens op 't buinder, nog van elk buinder twintig nobelen, en nog andermaal op den hoop veertien-hondert

oude

oude schilden; en zulks nog boven andere verscheide buinderen moeren by hen uitgegeven voor zekere bruik-jaaren, den grond aan zich behoudende. Zy gaven ook in 't jaar 1420, met Jan van Glimes Heer van Bergen, andermaal uit, om weder bedykt te worden, 't Westlandt by Steenbergen, 't gene zedert lange jaaren door de wateren overstroomt en verlaten was geweest.

Graaf Engelbrecht stierf op den derden van Bloeimaandt 1443, en zyne vrouw Johanna daar naa in 't jaar 1446; en leggen begraven in den Noorder omgang van 't koor der Kerke van Breda, onder een verheve Tombe, door hen in hun leven doen maaken. By zynen uitersten wil, op zyn sterf-bed, den vier-en-twintigsten van Grasmaandt 1443 gemaakt, heeft hy zyn begraafplaats verkoren aan de deur van 't Kanonniken koor, agter de pylaaren daar hy gewoon was de Misse te hooren. Hy bezette aan Jonkvrouwe Marie, zyne dochter, drie-hondert gulden eens; aan Margriet, zyne bastaart-dochter, Huge Wynricx wyf, twee-hondert gulden eens, en aan Lysken Jans, zyns broeders naturelyke dochter, een-hondert gulden eens: stellende tot uitvoerders van dien Heer Aart Wonder Persoon tot Rosendaal, Hendrik van Ringelbergen zynen Drossaart, en Dirk van Oesterzeel, Rentmeester 's Lands van Breda.

Jan Graaf van Nassau, Vianden, Dietz enz. volgde zynen vader in alle deszelfs Landen en Heerlykheden, en wierdt op den laatsten van Hooimaandt 1446 te Breda van zyne onderzaten gehuldigt. Hy gaf ter zelve tyd, uit aanmerking van zyne blyde Inkomst, aan de Poorteren van Breda 't groot voorrecht van hun eigen drinke Bier te mogen brouwen, zonder daar af eenig accyns of gruyt-gelt te betalen: welk voorrecht naaderhand by Maximiliaan en Marie, Hertog en Hertoginne van Brabant, op den zevenden van Wintermaandt 1477, goedgekeurt en bekragtigt is. *Proeven* n. 58. *Proeven* n. 59.

Hy verkogt, te zamen met Jan Heer van Bergen, als Heeren der gemeen gebleve Landen, in 't jaar 1446, erffelyk op Heeren cyns, 't landt in den polder genaamt Nieuw-Kromwiel, by Steenbergen. De twee gemelde Heeren bragten ook te wege, dat de Hertog van Brabant, op den agtsten van Wintermaandt van 't zelfde jaar, verklaarde, dat die van Breda en Bergen vry waren van 't Rechtsgebiedt van Antwerpen, en dat zy tot 't Markgraafschap des H. Ryks niet behoorden als deszelfs leden, maar onmiddelyk afhingen alleen van den Hertog van Brabant. *Proeven* n. 64.

In den jaare 1458 deelden Jan Graaf van Nassau en Jan Heer van Bergen te zamen 't gemeene Landt van Breda, 't gene hunne voorzaten en zy-lieden dus lange onverdeelt gebruikt en bezeten hadden. Als wanneer de Heer van Breda, voor zyn aandeel, verkreeg de Stadt Steenbergen met deszelfs toebehoorten, met den gemeinen van Steenbergen, en met den gemeinen van Rosendaal en van Woude, met alle de Heerlykheden, cynsen, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen hadden gehadt, of schuldig waren te hebben, gelyk de voornoemde Stadt gelegen is, Noordwaarts aan de Graaffelykheid van Zeeland, Westwaarts aan de Graaffelykheid van Holland, Zuid-waarts aan 't geheele Landt van Bergen, Woude en Rosendaal, tot in 't diep van 't water der Beeke van Rosendaal, ten halven diepe toe, gelyk de schepen altyd haaren gang moeten hebben. West- en Noord-westwaarts tot den halven diepe voor Calleloy, en van daar voorts langs den diepe Noordwaarts, tot den halven diepe van den Appelaar, en *De Rouck Ned. Her.* bladz. 289.

 van

van daar voorts langs den diepe Noord-ooftwaarts, tot den diepe van 't Volkerak aan de Graaffelykheid van Holland: en dit alles onder die zonderlinge voorwaarde, dat de Stadt Steenbergen haar hooft en geding zoude halen te Breda.

En den Heer van Bergen bevielen daar tegen, als zyn geregt aandeel, de Dorpen van Gaftel, Oudenbofch, Nieuwebofch, en de hoeven, met hunne toebehoorten, in Heerlykheden, renten, opkomingen, voordeelen en vervallen, die zy te zamen in 't gemeen aldaar gehadt hadden of fchuldig waren te hebben, mitsgaders met alle opkomende gronden, zanden, flyken, wateren en ftroomen daar toe behoorende, mede onder voorwaarde, dat die Dorpen haar hooft en geding zouden halen te Bergen. Welke fcheiding en deeling, in alle derzelver leden, Philips Hertog van Burgondiën en Brabant, by zyne opene Brieven, gegeven in 't jaar 1458, bekragtigt heeft.

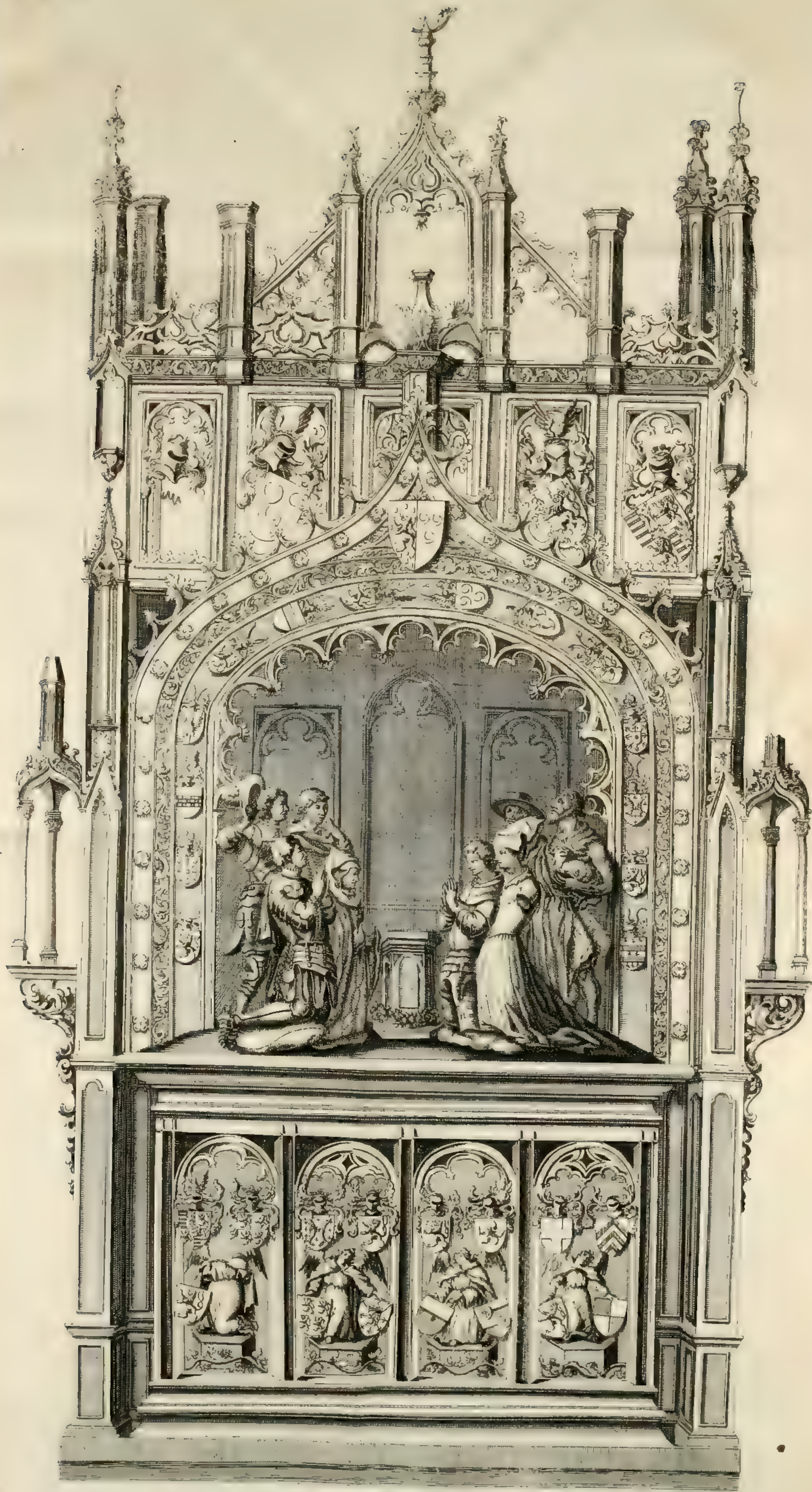
Dan naaderhand, in den jaare 1505, over de voorfchreve gronden, zanden, flyken, wateren en ftroomen, voor den grooten Raad van Mechelen geding gerezen zynde, eerft tuffchen de gemelde Heeren van Breda en Bergen, en vervolgens tuffchen den Procureur-generaal van Brabant en beide die Heeren, onder voorgeven, dat die opkomende gronden niet de gemelde Heeren, maar den Hertog van Brabant toekwamen; zoo is, by vonnis van den zeventienden van Hooimaandt 1510, den Procureur-generaal zynen eifch ontzegt, en zyn de voorfchreve opkomende gronden en wateren aan de Heeren van Breda en Bergen toegewezen, gelyk die ook vervolgens, in 't jaar 1512, door Afgezondenen van den grooten Raad, zyn geftelt in 't werkelyk bezit van dien. En tot grens-fcheiding tuffchen hen beide, en dienvolgens tuffchen Brabant en Holland, is aangewezen en vaftgeftelt de Tonnekreek en de verdroogde kromme Marke, volgens de fcheidraaye nog heden tuffchen den kleinen Fynaart en de Niervaart bekent. Uit kracht van welk gewysde, de Heeren van Breda en Bergen die opkomende gronden, flyken en wateren, ieder in 't zyne, ook geruft bezeten hebben, en van tyd tot tyd daar van hebben bedykt en goedgemaakt verfcheide landen en polders; gelyk de Heer van Breda in verfcheide polders aanbedykt heeft 't gantfche Eylandt van den Ruigenhil, of Willemsftadt, en de Niervaart gezegt de Klundert; en de Heer van Bergen, mede in 't jaar 1548, ten wederzyden van 't diep den Appelaar, den polder genaamt Vrouw Jacobs Polder, nu den ouden Fynaart, daar 't Dorp van den Fynaart in gelegen is; en in 't jaar 1551, aan de overzyde van dat diep, aan den Brabantfchen kant, langs den Oudenbofch en Gaftel, den polder, van ouds genaamt St. Jans-landt, en nu Nieuw-Gaftel.

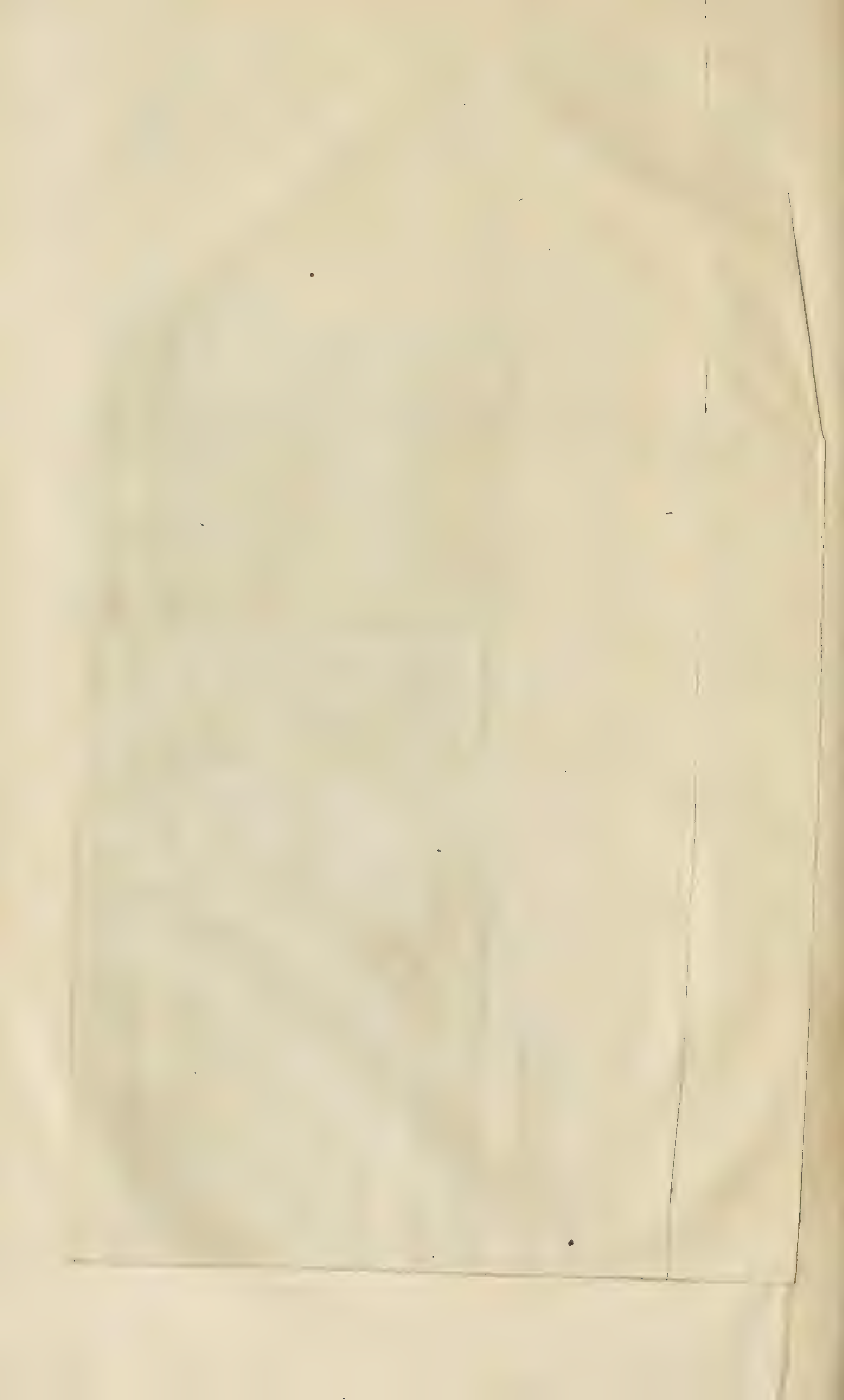
Graaf Jan van Naffau gaf uit, by zyn leven, verfcheide groote en merkelyke ftukken van moeren, om voor zekere lange jaaren, en op eenen gezetten hooft-fchat en laft-gelt, gebruikt te worden, den grond aan zich en zyne naakomelingen behoudende; mitsgaders ook eenige aanwaffen erffelyk, op den gewoonlyken grond-cyns. Maar daar tegen verkreeg hy wederom by koop verfcheide andere landen, en onder dezelve de Baanderye van Grimbergen en Couroit, met alle de geregtigheden daar aan behoorende.

Hy nam tot zyne gemalinne Maria Gravin van Loon en Heinsberg, eene zeer groothertige vrouwe en een uitmuntend voorbeeld van Godvruchtigheid, en wan by haar twee zoonen, waar van de oudfte genaamt was Engelbrecht, en de ander Jan; over welke hy, by opene Brieven van den twintigften van Louwmaandt 1450, momboirs geftelt heeft, uit kracht van de zonderlinge toelating van Philips Hertog van Brabant, verleent den negenden van Wynmaandt 1448. Mitsgaders nog vier dochters; namentlyk Marie, eerft getrouwd aan Philips, Graaf van Katzenellebogen, en naaderhand aan Otto Hertog van Brunswyk en Lunenburg; Adriane, gehuuwd met Philips Graaf van Hanau; Johanna, huisvrouwe van den Graaf van Waldeck; en Odilia, welke de eerfte Priorin is geweeft van 't Kloofter Vredenburg.

Jan Graaf van Naffau, Heer van Breda, overleedt te Dillenburg op den derden van Sprokkelmaandt 1475, en zyn lichaam wierdt gebracht te Breda, en aldaar, den dertienden derzelfde maandt, in de graf-plaats van zynen vader Engelbrecht begraven. Maria van Loon en Heinsberg bleef nog in 't leven tot 't jaar 1500, wanneer zy ftierf, en in de gemelde graf-plaats mede bygezet

wierdt.

wierdt. Gedurende haaren weduwelyken staat heeft zy verscheide godsdienstige werken gedaan. In 't jaar 1476 stichtte zy, met toestemming van Lodewyk van Bourbon, Bisschop van Luyk, 't Klooster van Vredenburg, op de hoeve van Wuestenberg te Bavel, 't gene naderhand overgebracht is te Boeimeer onder de Hage. Zy begiftigde, in den jaare 1486, zeer rykelyk de arme maagden en weduwen, woonende by St. Wendelins Kapel in de Katerstraat: en zy liet buiten 't Ginnekens-einde verscheide huiskens maaken, tot wooningen voor arme luiden, en voorzag dezelve van hunnen nootdruft. Haare liefde tot Godsvrucht en liefdadigheid is ook van den Hemel gezegent geweest, want zy, tot haare groote vergenoeging, uit haare drie gemelde dochters heeft voortgesproten gezien twee-en-twintig kinderen, waar van zy of groot- of over-grootmoeder was. Paus Niklaas de V. maakt ook zonderling gewag van haare deugden, in eene byzondere Bulle, gegeven te Romen den zes-en-twintigsten van Zomermaandt 1448, waar by hy aan haar verscheide rechten en gunsten verleent.

Proeven n. 63.

Proeven n. 82.

Volgens den uitersten wil van Graaf Jan, behieldt Engelbrecht, zyn oudste zoon, alle de Landen en Heerlykheden aan deze zyde van den Rhyn, en onder die de goederen in Brabant en Holland gelegen. En Jan, zyn andere zoon, hadt tot zyn aandeel alle de Landen aan geene zyde van den Rhyn, welke hy met veel lof geregeert heeft, zynde altyd geweest een zeer godsdienstig Heer, meer zoekende 't voordeel van 't gemeene dan van zich zelf te betrachten. Hy heeft ook uit Godvruchtigheid een reis naar 't H. Landt en Jerusalem gedaan, om 't Graf des Zaligmaakers te bezoeken.

Naa de dood van Jan Graaf van Nassau, wierdt zyn oudste zoon Engelbrecht, de II van dien naam, Graaf van Nassau, Vianden, Dietz, enz. Heer van Breda, en nam tot zyne huisvrouwe Limburg, of Cuymburg, dochter van Karel Markgraaf van Baden, en van Anna van Oostenryk, zuster van Keyzer Maximiliaan, door wien hy wierdt aangestelt tot Stadhouder en Kapitein-generaal over alle de Nederlanden, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies.

Hy gaf, by zyne Inkomst en huldiging, aan de Stadt Breda veele voorrechten, en by eenen byzonderen Brief bekragtigde hy aan dezelve de Rechten, Keuren en Geregtigheden, by zyne voorzaten aan haar van tyd tot tyd vergunt.

Proeven n. 61.

Proeven n. 62.

Hy was tweemaal in den oorlog gevangen: als eerstmaal in den slag by Nancy, met Karel den Stouten Hertog van Burgondiën, die aldaar doodt bleef, in 't jaar 1477 wanneer die van Breda veel gelts tot deszelfs lossing opschoten: en andermaal in den veltslag by Blangis, tegen de Franschen, voorgevallen den zevenden van Oogstmaandt 1479, en by zynen broeder Jan gerantsoeneert voor tagtig-duizent Franken. Hy won, met den Graaf van Romond, den slag by Guinegate, en dede den Keyzer Maximiliaan en de Nederlanden groote diensten, zynde altyd geweest en kloek verstandig Heer, en een groot man van oorlog.

Em. van Meteren 10 Boek fol. 187.

Om welke groote rantsoenen te betalen, was Graaf Engelbrecht verpligt zyne Landen met veele lasten en renten te bezwaren, ten welken einde hy octroy hadt bekomen van Marie Hertoginne van Brabant, volgens derzelver opene Brieven van den agtienden van Bloeimaandt 1477: welke renten hy bynaa alle weder loste, voornamentlyk met de penningen van den legschat der gorssingen en aanwassen besloten in Sinte Oncommers polder by Steenbergen, heden genaamt 't Kruislandt, groot omtrent vier-duizent gemeten; welke aanwasse hy, in den jaare 1482, erffelyk verkogt, aan zich behoudende de Thienden, Heere-cyns en andere heerlyke rechten.

Hy dede daarenboven in de Stadt Brussel bouwen het huis van Nassau, en verkreeg by koop de Stadt Landen en de Heerlykheden van Diest, Caggelune, Sichem, Meerhout, Vorst, Holede en Seelhem, daar toe gevende een gedeelte van 't gene hem kwam in de goederen zyne moeder Maria van Loon bestorven in de Steden van Gangelt, Vucht en Millen.

In 't jaar 1490, den zeven-en-twintigsten van Oogstmaandt, hadt Graaf Engelbrecht binnen Breda doen houden een Ridderlyk Tournoy of Steek-spel, waar toe veele Ridders en Edellieden genodigt waren: maar gedurende die vermaken ontstont aldaar, aan de Visch-markt, zeer schielyk een hevigen brandt,

die

die met zoo veel gewelt van daar voortging, langs de Haver-markt, naar de Haagdykfche poort, dat binnen weinige uuren, meer dan hondert en zeventig huizen in de affche gelegt wierden.

Goudhoeven Kron. fol. 150.

Graaf Engelbrecht overleedt te Bruffel op den een-en-dertigften van Bloeimaandt 1504, zonder wettige geboorte, alleen by Katrina van Haaften naalatende eenen baftaart-zoon, genaamt Jan. Vrouw Limburg van Baden, zyne gemalin, was reeds te voren in 't jaar 1500 geftorven, en zy leggen te zamen begraven te Breda in de Kapel, aan de Noord-zyde van 't koor der Parochiekerk, onder eene zeer pragtige Tombe, by Hendrik Graaf van Naffau, deszelfs opvolger, naamaals doen maaken.

Jan Graaf van Naffau en Dietz, broeder van Engelbrecht, was gehuuwd met Elifabet, oudfte dochter van Hendrik Landgraaf van Heffen, Graaf van Catzenellebogen, en hadt by dezelve twee zoonen, Hendrik en Willem, die, naa haar moeders affterven, by erffenis verkregen de eene helft van 't Graaffchap Catzenellebogen; de andere helft toekomende aan Jan Hertog van Kleef, zoon van Odilia van Heffen, zufter van de bovengemelde Vrouwe Elifabet, die naamaals zyn gedeelte aan de Graven Hendrik en Willem verkogt. Deez' Hendrik wierdt van Graaf Engelbrecht, als zyns broeders oudfte zoon, benoemt tot zynen eenigen algemeenen Erfgenaam in alle zyne Landen en Heerlykheden.

Proeven n. 65.

Hendrik Graaf van Naffau, Vianden, Dietz en Catzenellebogen, Heer van Breda, Grimbergen, Dieft, enz. was in zyn leven Ridder des gulden Vlies en groot-Kamerlink van Keyzer Karel den V, en trouwde, by 't leven van Graaf Engelbrecht, met toeftemming van zynen vader, met Françoife van Savoyen, dochter van Jacob van Savoyen, Graaf van Vaulx en Romond, en van Marie van Luxemburg, naaderhand Hertoginne van Vendomois.

By de huwelykfche voorwaarden, door den Hertog van Brabant in zynen Raad op den vierden van Hooimaandt 1503 bekragtigt, ftaat Graaf Jan toe, dat, ingevalle Graaf Engelbrecht zyn broeder voor hem ftierf, zyn zoon Hendrik van hem zoude gaan, en de erffenis van Graaf Engelbrecht hebben terftondt naa deszelfs affterven, niet tegenftaande hy nog mogt in 't leven zyn. En dienvolgens verklaarde Graaf Engelbrecht ter zelve tyd den gemelden Hendrik tot zynen eenigen Erfgenaam, indien hy zonder kind van echten bedde overleedt. En Vrouw Maria van Luxemburg verdroeg, tot profyt van haare dochter en Graaf Hendrik, al 't recht dat zy hadt op de Landen en Heerlykheden die de Graaf van Romond, voor zyn erfdeel van 't Huis van Savoyen, waar van hy een jonger zoon was, gedurende zyn leven bezeten hadt, of, in plaats dier Landen, zoodanigen fomme van penningen als men geeft aan de dochters van 't Huis van Savoyen, begroot wordende op hondert duizent gulden, der munte van Savoyen. Daarenboven gaf zy nog aan haare dochter 't Landt en de Heerlykheid van Rodes, in Vlaanderen gelegen, en beveftigde de gift, die zy voorheen gedaan hadt, van de Heerlykheid en Kaftelenye van Vendeuil, op den laft van tocht, die haar zoon Karel van Luxemburg, Biffchop en Hertog van Laon, zyn leven gedurende daar aan hadt. Deze voorwaarden waren gefloten by Engelbrecht Graaf van Naffau, de gemachtigden van Vrouwe Maria van Luxemburg, en by Jan Graaf van Naffau met deszelfs gemalin Elifabet Landgravin van Heffen. De getuigen waren Philips van Kleef Heer van Raveftein, met Françoife van Luxemburg zyne gemalin, de Biffchop en Hertog van Laon, Vrouw Jacoba van Luxemburg Gravin van Portian, Willem van Croy Heer van Chievres, groot-Bailjuw van Henegouwen, Lodewyk van Halewin, Heer van Piennes, Karel Heer van Lalaing, Antoni d'Ally, Heer van Barêmes, Jan baftaart van St. Paul Heer van Belle, Karel van Viefville Heer van Frefny, Senefchal van St. Paul, en meer andere.

La Pise Hift. des Princ. d'Orange.

Vrouw Françoife van Savoyen zonder kinderen overleden zynde, verkreeg Graaf Hendrik, door voorfpraak en bemiddeling van François den I. Koning van Frankryk, tot zyne gemalinne Claude, eenige dochter van Jan van Chalons, Prins van Oranje, en van Vrouwe Philipote van Luxemburg, by dewelke hy verwekte eenen eenigen zoon, genaamt Reynier. En naa 't affterven van zyne huisvrouwe Claude Princeffe van Oranje, trouwde hy ten derdemaal,

maal, met Mencia de Mendoza, Markgravin van Zenette, dochter des Hertogs van Calabriën, welke hem 't Markgraaffschap van Zenette ten huwelyk aanbragt.

Graaf Hendrik verkogt, op de wyze als zyne voorzaten gedaan hadden, in 't jaar 1505, 't landt leggende in den polder van Swartenberg, om tot versch korenlandt bedykt te worden, ter grootte van een duizent gemeten; als nog, in 't jaar 1515, 't landt gelegen in den polder van de Heye by Steenbergen, groot een duizent buinderen; en nog, in 't jaar 1537, 't landt leggende by de Stadt Steenbergen, in den polder, naa hem Graaf Hendriks Polder genaamt. Hy gaf daarenboven uit, voor een groote somme van penningen, 't gebruik van verscheide groote stukken moeren, alleen voor zekere jaaren, den grond aan zich behoudende, waar onder eenige gelegen waren te Rysbergen in de woestynen, en onder de Zwaluwe, als mede de Bloemen te Rosendaal, en nog twee-hondert buinderen op de Leur ter Wete uitkomende.

Hy verkreeg ook de verbeurt verklaarde Heerlykheden van Dongen en de Laage-Zwaluwe, die Heer Jan van Daalhem was houdende van de Graaffelykheid van Holland en van den Heer van Breda, ter zaake van zekeren manslag, en nog meer andere feiten, by den gemelden Jan van Daalhem begaan: volgens de gewysdens des Leen-hofs van Breda van den vyf-en-twintigsten van Sprokkelmaandt 1513, mitsgaders van 't Hof van Holland van denzelfden jaare. *Vonnis der Hooft en Leenbank. MS.*

Hy wierdt in den jaare 1515 als Gezant door Keyzer Maximiliaan gezonden aan François den I. Koning van Frankryk, om in deszelfs handen den Leen-eedt te doen wegens de Graafschappen van Vlaanderen en Artois. En op den derden van Wiedemaandt van 't zelfde jaar tekende hy onder andere mede in de Vergadering der Staten, gehouden te Dordrecht, de Acte van huldiging van Karel Koning van Kastiliën als Graaf van Holland. Hy bragt ook door zyn verstant en onvermoeiden yver by de Keurvorsten van 't Duytsche Ryk te wege, dat de gemelde Karel in den jaare 1519, op den Ryksdag te Frankfort, tot Roomsch Keyzer verkoren wierdt. *La Pise.* *Groot Placaat Boek 3 Deel bladz. 10.* *Apologie du Prince d'Orange, pag. 13.*

Hy heeft ook, op den zesden van Louwmaandt 1532, gesticht eene Dotatie en eeuwige Aalmisse van vyf-hondert guldens jaarlyks, en daar voor verbonden zyne Heerlykheid de Hooge-Zwaluwe, om uit dezelve alle jaaren, ten eeuwigen dagen, hondert arme lieden eens te kleeden met twee hemden, eenen tabbert, een paar hozen, een paar schoenen, een bonnet of hoet, en daar toe jaarlyks aan elken armen te geven twintig stuivers, en een brood van eenen stuiver: en dit alles ter eeren van God Almachtig enz. *Proeven n. 66.*

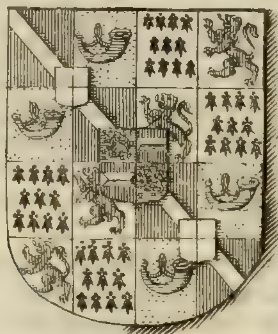
Omtrent dezen tyd is de Stadt Breda in groot gevaar geweest van t'eenemaal verwoest te worden, zynde te gelyk overvallen van een zware Pest en Brandt. Want naa dat die Stadt, zes jaaren naa den anderen, was bezogt geweest van besmettelyke ziekten, waar door 't grootste gedeelte der inwoonderen was weggerukt; zoo is, op den drie-en-twintigsten van Hooimaandt 1534, omtrent de Kapel van St. Jan in de Veter-straat, een zeer hevigen brandt ontstaan, die, by gebrek van genoegzamen tegenstant, zich zoo verre uitspreidde, dat binnen weinige uuren, zoo in de Stadt, als in de Voorsteden, die toenmaals nog niet binnen den wal gesloten waren, meer dan dertien-hondert huizen, met een ongelooflyke menigte van graanen, huisraadt en koopmanschappen, door de vlamme verteert zyn, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Gasthuis-kerk, die van de Graauwe Zusters, de Kapel van St. Wendelin, en de gebouwen van 't Klooster van St. Katarinen-dal, uitgenomen de Kerk en de slaap-plaatsen. *Officiaal Boek L. A.*

Door deze onheilen waren de meeste ingezetenen genootzaakt de Stadt te verlaten, en hen elders heen te begeven, Graaf Hendrik zulks trachtende voor te komen, en de overgeblevenen aan te moedigen om hunne afgebrande huizen weder op te bouwen, verkreeg van Keyzer Karel den V. vrydom van alle Tollen voor zyne Stadt Breda, gedurende den tyd van agtien jaaren, volgens de Brieven daar van gegeven den een-en-twintigsten van Sprokkelmaandt 1535. Hy maakte ook, op den zes-en-twintigsten van Slagtmaandt 1534, een Keure en Ordonnantie, waarby hy vaststelde, dat niemant voor aan eenige huizen zoude mogen weder opbouwen, 't en zy met steene gevelen, *Proeven n. 68.* *Proeven n. 69.*

 muuren

muuren en harden dake, waar toe hy beloofde een vierde gedeelte der onkosten te zullen afdragen. Door welke voorzorg 't is gebeurt, dat de Stadt Breda veel heerlyker als te voren is herbouwt, en met veele pragtige gebouwen verciert.

Graaf Hendrik rechtte binnen Breda nog op de Weeskamer, tot nut en voordeel der onmondige Weezen, waar omtrent nog niet voorzien was, en gaf aan dezelve een wydlopige Ordonnantie, by hem getekent den dertienden van Wintermaandt 1535. Hy ſtelde mede, op den dertigſten van Herfſtmaandt 1536, de Aalmoeſſeniers aan: en ſtierf op den zevenden van Wynmaandt 1538, tot groote droefheid, verdriet en verlies der Stadt Breda, wordende in de bovengemelde pragtige Grafſtede by zyne twee eerſte vrouwen begraven.

Naa 't overlyden van Hendrik Graaf van Naſſau, Heer van Breda, is hem zyn eenige zoon Reynier in alle zyne Landen en Heerlykheden opgevolgt. Hy was reeds, by den uiterſten wil van Philibert de Chalons Prins van Oranje, zynen oom van 's moeders zyde, die in 't jaar 1531, gedurende de belegering van Florencen, zonder kinderen was overleden, verklaart tot deszelfs algemeenen Erfgenaam in 't Prinsdom van Oranje, en andere heerlyke goederen in Burgondiën gelegen, onder die voorwaarde, dat hy, met zyne erven en nakomelingen, zoude verlaten den naam en de wapenen van Naſſau, en die van Chalons aannemen; waarom hy ook daar naa meeſt bekent ſtaat met den naam van Reynier van Chalons Prins van Oranje. Hy wierdt op den drie-en-twintigſten van Louwmaandt 1539. te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, van zyne onderzaten plegtig gehuldigt. En in 't jaar 1540. nam hy ten huwelyk Anna, dochter van Antoni Hertog van Lotteringen en Bar, met dewelke hy op den zeven-en-twintigſten van Herfſtmaandt te Bruſſel kwam, en aldaar met groote pragt en ſtaatſie ingehaalt wierdt. Hy wan by haar alleen eene dochter, genaamt Marie, die naauwelyks drie weeken oud zynde ſtierf. *La Piſe.*

Reynier Prins van Oranje wierdt kort naa de dood van zynen oom Philibert aangeſtelt tot Landvoogt over Burgondiën, en in 't jaar 1543. verklaarde hem Keyzer Karel de V. tot Stadhouder van Gelderland, Zutphen, Holland, Zeeland en Vrieſland, mitsgaders tot Ridder van 't gulde Vlies. Doch in 't volgende jaar met den Keyzer zynde in 't beleg voor St. Dezir, wierdt hy dus van 't geſchut getroffen, dat hy des anderen daags, den agtienden van Hooimaandt 1544, aan zyne wonden overleedt, naauwelyks den ouderdom van zes-en-twintig jaaren bereikt hebbende, en zonder wettige kinderen naa te laten. Zyn lichaam wierdt naar Breda gevoert, en aldaar in de pragtige Grafſtede van zynen vader bygezet. *Orlers Genealog. Com. Naſſ.*

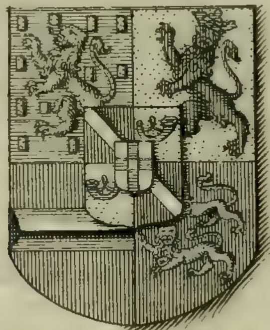
Aldus ſtierf Prins Reynier in den bloei zyner jaaren, tot groote ſmert en droefheid van zyne onderzaten. Hy was in zyn leven zeer gemint van den Keyzer, geëert van de grootſte Krygsmannen dier eeuwe, en van een ieder, wegens zyne uitmuntende hoedanigheden, ontzien en geacht. In de krygs-tochten, door 's Keyzers bevel gevoert, gedroeg hy zich altyd met 't grootſte beleid en dapperheid, en bragt ze gelukkig ten einde, zoo dat men de verwachting hadt, dat een Prins, die in zyne eerſte jeugd zoo veele Landen en Steden voor den Keyzer hadt gewonnen, tot mannelyke jaaren voortgeklommen zynde, den hoogſten top van roem en eer zekerlyk zoude bereikt hebben. *La Piſe.*

Hy

Hy benoemde by zynen uiterſten wil, volgens krygs gebruik gemaakt, tot zynen Erfgenaam en Opvolger in alle zyne Landen en goederen, zynen vollen neef Willem, oudſten zoon van Willem Graaf van Naſſau, die een broeder was van Graaf Hendrik. Hy maakte verders aan Anna van Lotteringen, zyne gemalinne, 't vrugt-gebruik van alle zyne goederen, tot haar overlyden of hertrouwen toe, mits aan zynen Erfgenaam jaarlyks uitreikende twintigduizent guldens: doch naadien zy niet lang daar naa hertrouwde met den Hertog van Aarſchot, zoo geraakte Prins Willem haaſt aan 't volle genot der geheele naalatenſchap. Voorts maakte hy aan zynen baſtaart-zoon Palamedes vyftien-hondert guldens aan jaarlykſche renten. Aan Johanna van Chalons, baſtaartdochter van zynen oom Philibert van Chalons Prins van Oranje, gelyke vyftienhondert guldens jaarlyks, en eindelyk aan Alexis van Naſſau Heer van Gourri, en aan Eliſabet van Naſſau, huisvrouwe van Jan van Reneſſe Heer van Mal, baſtaart-zoon en dochter van zynen vader Graaf Hendrik, ieder vyf-hondert guldens aan jaarlykſche renten.

De voorgemelde uiterſte wil wierdt, naa de dood van Prins Reynier, ten verzoeke van Jan van Reneſſe Heer van Mal, Droſſaart van Breda, en van Hugo de Maubus, Raad van den overleden Prins, uit den naam der Princeſſe weduwe, op den zes-en-twintigſten van Hooimaandt 1544, te Bruſſel, voor Vrouwe Maria Koninginne van Hongaryen en Landvoogdes der Nederlanden, geopent, in de tegenwoordigheid van Philips van Croy Hertog van Aarſchot, Antoni van Croy Heer van Sampi, Ridders van 't gulde Vlies, van Lodewyk van Schore, Voorzitter van den geheimen Raad, en Claude van Bouton Heer van Corbaron, Ridderen, van Philips Nigri, Aarts-diaken van Terouane, Raad van State en Kancelier van de Orden, en Engelbrecht van Dalen, Ridder, Heer van Leefdale, Kancelier van Brabant, mitsgaders van Pieter Verreyken, Pauſſelyken en Keyzerlyken Notaris, eerſten Geheimſchryver en Audiëncier des Keyzers, en van Jan le Begge, Notaris.

Apolog. du Prince d'Orange. pag. 17.

Naa 't openen van den voorgemelden uiterſten wil, kwam Willem Graaf van Naſſau in de Nederlanden, en verzogt van den Keyzer, dat Willem, zyn zoon, verwekt by Juliane Gravin van Stolberg, en te Dillenburg op den veertienden van Grasmaandt 1533. geboren, mogt worden geſtelt in 't bezit der Erf-goederen des overleden Princen van Oranje, welk verzoek by den geheimen Raad redelyk en billyk geoordeelt zynde, echter door den Keyzer niet volkomen ingewilligt wierdt, maar verſtaan dat de gemelde Willem, nog jong, onder de macht en tucht van bekwame Meeſters in Duytſchlandt opgevoedt wordende, aan hem zoude werden overgelevert, die dan ook vervolgens in Herfſtmaandt 1544. door de Princeſſe weduwe van Oranje te Bruſſel gebragt, en aan de Koninginne Maria overgelevert is. Hy wierdt daar naa by den Keyzer aangenomen als Pagie van eer, en gedurende den tyd van negen jaaren in deszelfs kamer opgetogen, onder de voogdye des Aartsbiſſchops van Keulen, des Heeren van Weſterlo en van Claude van Bouton, Heer van Corbaron, mitsgaders onder 't beſtier en opzicht van Fredrik Perenot, Heer van Champigny, jongſten broeder van Antoni Perenot, Biſſchop van Utrecht, en naamaals Kardinaal van Granvelle.

Apologie du Prince d'Orange. pag. 11.

Prins Willem tot zyne mondige dagen gekomen zynde, is by den Keyzer in

 groote

Leven van Willem den I. Prince van Oranje.

groote gunst geweest, die hem tot Edelman der Bedkamer en Opper-bevelhebber van Nederlands Ruiterye aanstelde. Vervolgens wierdt hy van Koning Philips den II. tot Ridder van 't gulde Vlies, mitsgaders tot Stadhouder over Holland, Zeeland, Vriesland en Utrecht, als mede over 't Graafschap Burgondiën verklaart. Doch bemerkende dat die Koning alleen voorhadt om de Nederlanden van alle hunne oude voorrechten en geregtigheden te berooven, en aldaar eene vrymachtige heerschappye op te richten, zoo heeft hy zich met de uiterste kloekmoedigheid daar tegen gekant, en onder den Goddelyken zegen de zaaken dus verre gevordert, dat door de tekening van 't Utrechtsche Verbondt de grondslag is gelegt van de vryheid der Vereenigde Nederlanden.

Myn bestek laat niet toe het leven en de daden van dezen Held, als mede van deszelfs doorluchtige Opvolgers, hier uitvoerig te beschryven. Het zal genoeg zyn eens voor al te zeggen, dat myn voornemen is, alleen zulke zaaken voornamentlyk aan te halen, die betrekkelyk zyn tot de Stadt en 't Landt van Breda, en voor 't overige de kortheid te behertigen: te meer, naadien zoo veele deftige Schryvers de beruchte daden van dat doorluchtig geslagt vereeuwigt hebben, en ik ook hier naa, onder het IX. Hooftstuk, gelegentheid zal hebben om iets naders deswegen te verhandelen.

Proeven n. 70.

Prins Willem wierdt te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, door zyne onderzaaten, op den negen-en-twintigsten van Lentemaandt, zeer pragtig ingehaalt en gehuldigt. En in 't jaar 1581. bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Stadt Breda, met toestemming der Staten van Brabant, op 't advies van den Aartshertog Matthias, als Gouverneur en Kapitein-Generaal der Nederlanden, wierdt opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, en voor altoos vry verklaart van den Brabantschen Tol.

Deez' Prins heeft vier vrouwen gehadt: de eerste was Anna van Egmond, eenige dochter van Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren, en van Françoise de Lannoy; by dewelke hy heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Philips-Willem, en Maria, naamaals getrouwd met Philips Graaf van Hohenlo, beide zonder kinderen overleden.

De tweede huisvrouwe was Anna, eenige dochter van Maurits Keurvorst van Saxen, by dewelke hy verwekte drie kinderen: 1. Maurits, zynen Opvolger in 't Stadhouderschap en andere hooge bedieningen; 2. Anna, gehuuwd met Willem-Kasimir Graaf van Nassau, Stadhouder van Vriesland, zonder kinderen gestorven; 3. Emilia, die trouwde met Don Emanuël Prins van Portugaal, by denwelken zy verscheide kinderen heeft gewonnen.

Zyne derde huisvrouwe is geweest Charlotte van Bourbon, dochter van Lodewyk Hertog van Montpensier, gesproten uit koninglyken bloede van Frankryk, die hem zes dochters ter wereld bracht: 1. Louise-Juliane, getrouwd met Fredrik Keurvorst van de Palts; 2. Elisabet, in huwelyk getreden met Hendrik de la Tour, Hertog van Bouillon; 3. Katarina-Belgica, gehuuwd met Philip-Lodewyk Graaf van Hanau; 4. Charlotte-Brabantine, naamaals huisvrouwe van Claude Hertog van Trimouille en Touars; 5. Flandrina, in Frankryk tot den Roomschen Godsdienst overgegaan zynde, wierdt Abtdis van 't H. Kruis te Poitiers; 6. Emilia, getrouwd met den Paltsgraaf Fredrik-Kasimir, Hertog van Landsberg.

Zyne vierde gemalin was Louise de Coligny, dochter van Kaspar de Coligny Graaf van Chatillon, Admiraal van Frankryk, en weduwe van den Heer de Teligny, beide in de Parysche moord omgebragt; welke hem alleen eenen zoon, met name Fredrik-Hendrik heeft gebaart, van welken hier naa zal gehandelt worden.

Boven en behalven deze gemelde twaalf wettige kinderen, heeft hy nog eenen bastaart-zoon naagelaten, genaamt Justinus van Nassau, welken hy ook opentlyk erkent heeft. Hy hadt dien verwekt by Eva Elincx, naamaals getrouwd met A. Arondeaux, Geheimschryver der Stadt Hulst. Deez' Justinus te Leyden studeerende, en ziende dat de Studenten geene vrydom van Accynsen, gelyk in andere hooge Schoolen, hadden, heeft die by zynen vader verzogt en bekomen. Hy is eerst geweest Zeevoogt van Zeeland, en daar naa Stadvoogt van Breda. Hy trouwde in 't jaar 1597. met Anna van Merode,

zuster

zuster des Heeren van Petershem, en weduwe van den Engelschen Oversten Morgan, by dewelke hy alleen twee dochters gewonnen heeft, waar van de oudste, met name Anna, in huwelyk tradt met Willem-Hendrik Graaf van Hoorn.

Justinus van Nassau stierf te Leyden op den zes-en-twintigsten van Zomermaandt 1631, oud zynde twee-en-zeventig jaaren, en Anna van Merode, op den agtsten van Wynmaandt 1634, den ouderdom bereikt hebbende van een-en-zeventig jaaren; en leggen beide aldaar in het koor der Hooglandsche of St. Pancras-kerk onder eenen zerk, waar op twee verheve beelden, een man in 't harnas en eene vrouw, gehouwen zyn, begraven.

Prins Willem, naa veele loffelyke daden, die hem een onsterflyken naam verzorgt hebben, uitgevoert te hebben, is eindelyk op eene moortdadige wyze, door eenen Balthazar Gerards, geboortig uit het Graafschap Burgondiën, daar toe door den Koning van Spanje en den Hertog van Parma omgekogt, op den tienden van Hooimaandt 1584, te Delft in 't St. Agnieten Klooster doorschooten. En dus was het einde van dien Prins, die naa zyne zinspreuk, *Sævis tranquillus in undis*, dat is, *Gerust in 't midden der woeste baaren*, geleeft heeft, en ook gestorven is.

Hy was een welgemaakt man, van middelmatige lengte, eer mager dan vet, bruin van aangezicht en hair, minzaam en aantrekkende in het spreeken en ommegang, mededogend, mild, geen verachter, niet trots of hovaardig, vermaakelyk daar het te pas kwam, zonderling aan tafel, anderzints zynen tyd gestadig met zorg en arbeid doorbrengende, ook wel met lezen in de Historien en Staatkundige boeken. Hy was begaaft met een kloek verstant en een uitnemend geheugen, waarby de ervarentheid komende, hem verreziende, en van een scherp en doordringend oordeel gemaakt hadt: en door behulp der Latynsche taale hadt hy groote kennis van de Wysgeerte, zoo dat zyne vertoogen en schriften volkrachtige bewys-redenen waren om zynen raad aan elk een te doen smaaken. In de Wiskonstige wetenschappen was hy wel geoeffent, en in Krygskunde ging hem niemand, in zynen tyd, te boven. Omtrent agtien jaaren lang hadt hy eenen geweldigen oorlog tegen den machtigsten Koning van gantsch Europa gevoert, die voor geheel Duytschlandt, Vrankryk en Engelandt vreesselyk geweest was, en nochtans was hy dien, door zyne voorzichtigheid, volstandigheid, grootmoedigheid, billykheid, geduld en matigheid, dus verre te boven gekomen: welke deugden, naa de getuigenis van den Voorzitter de Thou, naauwelyks in een mensch zoo groot geweest zyn. En overzulks hebben ook de Staten der Vereenigde Nederlanden, tot eene eeuwige gedachtenis en ware erkentenis, t'zyner eeren, binnen de Nieuwe-kerk te Delft, een koninglyke en konstryke Grafstede doen oprechten, met een opschrift waar in alle de roemruchtige daden van dien Prins opgetelt worden. *Thuani Histor.*

Naa deszelfs overlyden is hem zyn oudste zoon Philips-Willem in 't Prinsdom van Oranje en andere heerlyke goederen opgevolgt. Deez' Prins was te Breda geboren den negentienden van Oogstmaandt 1554, en wierdt, op den vier-en-twintigsten van Louwmaandt 1568, omtrent dertien jaaren oud zynde, door Vargas, Voorzitter van den Bloedraad, in den naam des Hertogen van Alba, uit zyne studien te Loven weggehaalt, en tegen de voorrechten van Brabant en van die Universiteit, gebragt te Antwerpen, onder de bewaring van den Graaf van Ladron: van waar hy door Don Pedro de Toledo, met een wacht van twaalf Kapiteins en twaalf Vaandrigs, naar Spanje gevoert is. In Spanje gekomen zynde, wierdt hy aldaar zeer naauw bewaart, en vervolgens gezonden naar de hooge School van Alcala de Henares, om zyne studien te voltrekken, doch onder zoo strikten hoede, dat hy niemand, dan de genen die verlof hadden hem te naderen, mogt aanspreeken. Hy is in Spanje agt-en-twintig jaaren gevangen geweest, ter tyd toe dat de Kardinaal Albert van Oostenryk, by den Koning van Spanje benoemt zynde tot Opper-landvoogt der Nederlanden, en bevroedende, dat zyne komst aldaar des te aangenamer zoude zyn indien hy den Prins van Oranje met zich bragt, door zyne voorspraak van den Koning verworf, dat de Prins in alle vryheid met hem mede zoude reizen. Waar naa de Kardinaal, met den Prins van *La Pise.*

 Oranje

Oranje en veele Grooten en Edelen, op den agt-en-twintigſten van Herfſtmaandt 1595, uit Spanje is vertrokken, en voorts onder 't geleide van zes-en-twintig galeyen, waar over de Prins Doria 't bevel voerde, den zevenden van Wynmaandt te Genua aankwam. En naadien de Kardinaal genootzaakt was aldaar eenigen tyd te vertoeven, wierdt de Prins van Oranje middelerwyl naar Romen gezonden, die den vyf-en-twintigſten dier maandt aldaar aankwam, en aanſtonts ter gehoor en voetkus van den Paus toegelaten wierdt. Hy wierdt van denzelven met zeer groote eer en achting ontfangen, en gedurende zyn verblyf zeer pragtig onthaalt. Waarnaa hy op zyn vertrek van den Paus met heerlyke geſchenken begiftigt wierdt, 't gene insgelyks deden de andere Italiaanſche Vorſten, welker Hoven hy in 't voorbyreizen bezogt. Van Genua is de Prins met den Kardinaal naar Turin vertrokken, van waar zy den weg namen door Savoyen, 't Graaffchap Burgondiën, Luxemburg enz. en op den elfden van Louwmaandt 1596 hunne intrede te Bruſſel deden.

La Piſe.

Daar naa, in 't jaar 1599, wierdt de Prins door Philips den II Koning van Spanje tot Ridder van 't gulde Vlies verheven, en in die hoedanigheid door de Ridders van die Orden te Bruſſel met veel luiſter ontfangen.

Hy trouwde den drie-en-twintigſten van Slagtmaandt 1606, te Fontainebleau, met Eleonore van Bourbon, zuſter des Princen van Condé, by dewelke hy geene kinderen verwekt heeft. Ten aanzien van dit huwelyk verworf hy van den Koning van Frankryk 't volle bezit des Prinsdoms van Oranje, met alle de vryheden, hoogheden en onafhanglykheid daar toe behorende, veel volkomener dan zyne voorzaten oit te voren genooten hadden, zelf met afdoening van al 't gewaande recht 't gene de Kroon van Frankryk op dat Prinsdom nog behouden hadt.

Hy wierdt op den twaalfden van Hooimaandt 1609 te Breda, als Heer dier Stadt en Baanderye, plegtig ingehaalt en gehuldigt, en den vyftienden daar aan volgende kwam de Princes mede aldaar, te Zundert door den Prins met zes kornetten paarden en veertien vaandelen voetknechten ontmoet zynde. Van waar zy naar de Stadt geleidt, en door den Magiſtraat en de Borgeren zeer feeſtelyk ontfangen is.

Ter zelfde tyd wierdt de Prins door den Heer van Brederode, en andere Afgezondenen van wegen de Algemeene Staten, te Breda plegtig verwelkomt, die van den Prins zeer minnelyk ontfangen, en naa een heerlyk onthaal, met den volgenden Brief, in de Franſche taal geſchreven, te rug gezonden wierden.

MYNE HEEREN,

„ Ik houde het voor een groote gunſt en eer, de betuigenis die Gyl. my „ doet, zoo door Uwen Brief, als door de bezending van den Heer van Bre- „ derode, en andere Heeren uit het midden van Ul. Vergadering, van Uwe „ vriendſchap en goedwilligheid te mywaarts; en ik gevoel een innerlyk „ genoegen en blydſchap, wegens de geheugenis die Gyl. betoont te heb- „ ben van de weldaden door wylen mynen Heer Vader aan Uwen Staat „ bewezen, en van 't gene hy voor Uwe zaak geleden heeft. Het moeit my „ alleen dat myne wederwaardigheden, die my zoo ſchadelyk zyn geweeſt, en „ my de beſte jaaren mynes levens benomen hebben, Ul. van zoo weinig „ vrugt en nut hebben mogen wezen. Ik bid God, dat ik in den tyd, die „ my nog overig is, gelegentheid mag hebben om Ul. te betoonen, dat er „ niemand is die meer verlangen heeft om ietwes toe te brengen tot be- „ veſtiging, zekerheid en welſtant van Uwen Staat, dan ik, die door geboorte „ en genegentheid ben „

UL. zeer toegenege en dienſtvaardige Dienaar,

DE PRINS VAN ORANJE.

Deez'

Deez' Prins Philips-Willem was een zacht, goedertieren en vroom Heer, en 't bleek genoegzaam dat de Koning van Spanje hem meer tot Godsdienstigheid dan tot den oorlog hadt laten optrekken. Hy heeft in zyn leven en sterven grooten yver betoont voor den Roomschen Godsdienst, 't gene hy by zynen uitersten wil voornamentlyk heeft te kennen gegeven, bewyzende aan zyne dienaren en de armen groote vriendschap en mildadigheid, hoewel nochtans ook zorg dragende voor de eer en hoogheid van zyn Huis en Geslagt, 't gene door de Princen Maurits en Fredrik-Hendrik, zyne broeders, zeer doorluchtig geworden was. Daarom hy ook den verschillenden Godsdienst niet heeft aangezien, maar alle zyne heerlyke en andere goederen gelaten aan zynen volgenden broeder Maurits, volgens zynen uitersten wil, gemaakt te Brussel op den twintigsten van Sprokkelmaandt 1618; op welken dag hy ook aldaar overleden is: wordende zyn lichaam, volgens zyn begeerte, naar Diest gebragt, en aldaar met weinig staatsie begraven.

Maurits, Prins van Oranje, Graaf van Nassau enz. die gedurende zyns gemelden broeders gevangenis in Spanje, alle deszelfs goederen, zoo in de Nederlanden als elders gelegen, beheert hadt, is, uit kracht van den voorschreven uitersten wil, hem in 't Prinsdom van Oranje, en andere Graafschappen en Heerlykheden opgevolgt. Hy wierdt op den veertienden van Slagtmaandt 1567, te Dillenburg geboren uit Anna van Saxen, zyns vaders tweede echtgenoot, en naa zyns vaders smertelyk afsterven, wierdt hy, nog maar agtien jaaren oud zynde, aangestelt tot Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, Zutphen, Utrecht en Overyssel, en Opper-zeevoogt der Vereenigde Nederlanden.

Hy verkreeg van Vrouwe Walburg Gravin van Meurs, eerst weduwe van Philips van Montmorency Graaf van Hoorn, te Brussel onthalst, en daar naa van Adolf Graaf van Nuenaar, volgens haaren uitersten wil, het Graafschap en 't Landt van Meurs.

In den jaare 1613 wierdt deez' Prins, door Jacobus den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kousseband vereert, die hem door 's Konings Gezant in den Hage met veel staatsie wierdt omgehangen.

Prins Maurits heeft in zyn leven den Lande groote en uitmuntende diensten gedaan, en door het winnen van verscheide Veltslagen, en 't veroveren van omtrent veertig Steden en Sterktens, de Spaansche macht zoodanig gesnuikt, dat de Koning van Spanje, by het twaalf-jaarig bestant, te Antwerpen in den jaare 1609 gesloten, genootzaakt is geweest den Staat der Vereenigde Nederlanden te erkennen voor vry en onafhankelyk, waar op noch de Kroon van Spanje, noch de Aartshertogen van Oostenryk, ietwes te eisschen of te verhalen hadden.

Hy deed op den dertigsten van Bloeimaandt 1620, als Heer der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne blyde Inkomst, en wierdt van zyne onderzaten, welke hy op eene wonderbare wyze van het Spaansche jok verlost hadt, met de uiterste blydschap en vergenoeging ingehaalt.

Prins Maurits is nooit gehuuwd geweest, doch hy hadt by de Jonkvrouwe van Mechelen twee naturelyke zoonen verwekt, met namen Willem en Lodewyk, welke hy ook erkent, en met veele goederen, en daar onder met de Heerlykheden van de Leck en Polanen begiftigt heeft.

By zynen uitersten wil, gemaakt in den Hage op den dertienden van Grasmaandt 1625, benoemt hy zynen broeder Fredrik-Hendrik tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam en Opvolger: en kort daar naa, te weten op den drie-en-twintigsten der gemelde maandt, is hy in den Hage overleden, van hertzeer, zoo men zegt, dat hy de Stadt Breda, welke hy in 't jaar 1590 door middel van 't Turf-schip verovert hadt, door den Markgraaf Spinola in den jaare 1624 belegert zynde, niet kon ontzetten.

Deez' Prins was een zeer wys en dapper Vorst, verciert met alle de hoedanigheden welke in een groot Krygs-oversten vereischt worden; en hy verstont de krygs-kunde in zoo groote volmaaktheid, dat veele voorname Vorsten der Christenheid het zich tot eene eer rekenden die onder hem te mogen leeren.

Zyn lichaam is met een grooten stoet en gevolg naar Delft gevoert, en aldaar

daar in de konſtryke Grafſtede, door laſt der Algemeene Staten ter gedachtenis van zynen vader Prins Willem opgerecht, begraven.

Naadien Prins Maurits ſtierf zonder eenige wettige geboorte naa te laten, volgde zyn eenige broeder Fredrik-Hendrik, geboren te Delft den negen-en-twintigſten van Louwmaandt 1584, hem op in alle deszelfs goederen en waardigheden.

Leven van Fr. Hendr. Pr. van Oranje. Hy wierdt naa zyns broeders afſterven, met eene algemeene toeſtemming, aangenomen tot Stadhouder van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyſſel, in welke hoedanigheid hy, in Herfſtmaandt 1625, de gewoonlyke eeden afleyde. In 't vervolg wierdt hy, naa 't overlyden van Hendrik-Kaſimir Graaf van Naſſau, nog aangeſtelt tot Stadhouder van Groningen, Ommelanden en 't Landſchap Drente. Hy dede den Lande uitnemende dienſten, deszelfs grenſſen verzekerende door 't veroveren van een reeks bynaa onwinbare Steden en Sterktens. Weshalven ook de Staten der voorgemelde Landſchappen, tot een blyk van erkentenis en dankbaarheid, zynen eenigen zoon Willem Prins Oranje, in den jaare 1630, tot Opvolger in 't Stadhouderſchap en andere hooge waardigheden verklaart hebben.

Prins Fredrik-Hendrik trouwde in Grasmaandt 1625 met Amelia, dochter van Jan-Albert Graaf van Solms, welke hem eenen zoon en vier dochters ter wereld bragt: namentlyk Willem, geboren in den Hage den zeven-en-twintigſten van Bloeimaandt 1626; Louiſe, naamaals getrouwd met Fredrik-Willem Keurvorſt van Brandenburg; Albertina-Agnes, die huwelykte met Willem-Fredrik Vorſt van Naſſau, Stadhouder van Vrieſland; Henriette-Katarine, getrouwd met Georg-Jan Vorſt van Anhalt-Deſſau; En Maria, die in huwelyk tradt met den Paltsgraaf Lodewyk-Hendrik-Maurits Hertog van Simmeren.

Hy hadt nog, boven de voorgemelde wettige kinderen, eenen naturelyken zoon verwekt, welke bekent is geweeſt onder den naam van Heer van Zuylenſtein, naderhand Bevelhebber van 't Staatſche heir en Stadvoogt van Breda, die in den jaare 1672, gedurende 't beleg van Woerden, geſneuvelt zynde, eenen zoon naaliet, denwelken Koning Willem tot Graaf van Rochefort verheven heeft, en van welken nog afkomelingen in wezen zyn.

Aitzema. In 't jaar 1627 wierdt de Prins, door Karel den I. Koning van Engelandt, met de Ridder Orden van den Kouſſeband vereert: en in den jaare 1637 ſchonk hem Lodewyk de XIII. Koning van Frankryk den eernaam van *Alteſſe*, of Hoogheid, welken eer-titel de Prins, met toeſtemming der Algemeene Staten, ook aannam.

Naa dat de Prins, in 't jaar 1637, de Stadt Breda weder onder 't gebiedt van den Staat gebragt hadt, begunſtigde hy die met veele voordeelen. Onder andere bragt hy door zyn gezag te wege, dat de Algemeene Staten, by derzelver beſluit van den derden van Sprokkelmaandt 1643, beveſtigden het voorrecht, octroy en den vrydom van den Brabantſchen Tol, voorheen, in 't jaar 1581, by den Aartshertog Matthias, in den naam van Philips Koning van Spanje, en met toeſtemming der Staten van Brabant, aan de Stadt Breda verleent, tot eene belooning, zoo zy zeggen, van de onuitſpreekelyke dienſten van Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, den Lande gedaan. *Preeven n. 71.*

Hy rigtte binnen Breda ook op eene illuſtre School en Collegie, welke hy in 't jaar 1646 met veele beroemde Hoogleeraars verzorgt hebbende, op den zeventienden van Herfſtmaandt plegtig deed inwyden: ten welken einde verſcheide gehoor-plaatſen vervaardigt wierden in de Kerk der Premonſtratenſer Nonnen van Sinte Katarinen-dal, die hy, met haare bewilliging, verplaatſte te Ooſterhout.

Prins Fredrik-Hendrik ſtierf, naa eene langdurige kwynende ziekte, in den Hage, op den veertienden van Lentemaandt 1647, in den ouderdom van drie-en-zeſtig jaaren. Zyn lichaam wierdt den tienden van Bloeimaandt daar aan volgende met de uiterſte pragt naar Delft gevoert, en aldaar by zynen vader en broeder begraven.

Deez' Prins bezat zeer groote deugden: hy was zeer beleeft, minzaam en gemeen, getrouw aan zyn vaderlandt, en zeer gematigt omtrent 't ſtuk van den Godsdienſt. Van zyne grondige kennis en bekwaamheid in de Krygskunde,

kunde, heeft men doorstralende blyken gezien in de veelvuldige zware belegeringen door hem uitgevoert. Zyn moedt was zoo groot, dat die dikwils tot vermetelheid ging. Hy was standvastig en onverzaagt, waakzaam en stipt in den krygsdienst. Hy was edelmoedig, sprak nooit kwaad van iemant, maar prees de goede daden opentlyk in de tegenwoordigheid van jonge lieden, om hen tot derzelver naavolging aan te sporen. Hy zonderde steeds eenige uuren van den dag af, tot oeffening der geleertheid, waar in hy zeer verre gevordert was, dragende de Aantekeningen van Cæsar in 't Latyn gemeenlyk by zich. Hy handelde zyne vyanden met zachtmoedigheid, en verliet nooit zyne vrienden, wat ongeluk hen ook overkwam. Hy was agterhoudend, en stelde geen vertrouwen op niemant, voor en aleer hy hem verscheide malen beproeft hadt. De vleyery hadt geen toegang by hem: hy was zeer oplettende op al 't gene eenigzints strekken kon tot roem en grootheid van zyn Geslagt; en wat zyne innerlyke Godsvrucht aanbelangt, zyn voorbeeldig en stichtelyk gedrag in zyne laatste ziekte en sterven, geeft daar genoegzame blyken van.

Ik moet hier nog melden, dat als de Stadt Breda in 't jaar 1625 voor den Koning van Spanje was vermeestert, en dezelve met de gantsche Baanderye wierdt verbeurt verklaart, zoo hadt Jan Graaf van Nassau, welke den Staatschen dienst verlaten hebbende, in dien van Spanje was overgegaan, en aldaar 't bevel over de Ruiterye voerde, zich by den Koning aangegeven, met verzoek dat hy, als de naaste in den bloede en den Roomschen Godsdienst toegedaan, mogt werden gestelt in 't bezit der voornoemde Stadt en Baanderye. Waar over geding ontstaan zynde voor den Raad van Brabant te Brussel, tusschen Graaf Jan en den Procureur generaal van Brabant, was 't zelve van dien uitslag, dat de gemelde Graaf door den Koning als Heer van Breda wierdt erkent, en in den jaare 1630 gestelt in 't werkelyk bezit dier Stadt en Baanderye. Zedert dien tyd, tot 't jaar 1637, staat Jan Graaf van Nassau als Heer der Stadt en Lande van Breda in alle de Stads Registers en Handelingen bekent; hoewel hy in de eigentlyke opvolging der Heeren van Breda geen plaats kan hebben, alzoo door die geweldige bezitneming 't recht des Princen van Oranje niet kon werden verkort. Men vindt deswegen het volgende aangetekent. *Resolut. der Stadt Breda.*

„ Myne Heeren Drossaert, Schouteth, Borgemeesters, Schepenen en Tien-
„ raedsmannen der Stadt Breda, uyt liefde en affectie die sy tot syn Forst.
„ Gen: Graef Jan van Nassau, honnen genadigen Heere, syn toedragende, en
„ om hen devoir te thoonen, hebben, gelyck de voorige Heeren van Breda
„ thaerder blyder incomste, oft nemen der possessie van dese Stadt als Heer en
„ Baron van Breda, beschoncken mette somme van duysent R: guld: eens, tot
„ veertig grooten 't stuk. Biddende den voorsz: Drossaert, Schouteth, Borge-
„ meesters, Schepenen en Tienmannen, dat het syn Forst: Gen: gelieve de voorsz:
„ gifte in dancke aentenemen, en dese Stadt en welvaren derselve te houden
„ voor gerecommandeert, ende haere oude Privilegien genadelyck te bevesti-
„ gen, maintineren ende vermeerderen. Aldus gedaen by myne voorsz:
„ Heeren, den 10 Juny 1630. „

Naa 't overlyden van Prins Fredrik-Hendrik volgde hem zyn eenige zoon Willem Prins van Oranje, uitwyzens zyns vaders uitersten wil, in alle deszelfs heerlyke goederen en waardigheden, waar van hem de overleving, door de Staten der bovengemelde Landschappen, reeds in 't jaar 1630 opgedragen was.

Onder zyne regeering wierdt de langdurige en bloedige oorlog tusschen den Staat en den Koning van Spanje, gedurende welken de Stadt Breda zoo veele rampen geleden heeft, gelyk hier naa, onder het IXde Hoofdstuk, breeder zal verhaalt worden, in den jaare 1648, door een plegtig Tractaat gelukkig geëindigt, waarby de Koning de Vereenigde Nederlanden erkent voor eenen vryen en onafhankelyken Staat, waar op noch dezelve, noch zyne naakomelingen ietwes te eisschen of te verhalen hadden.

Prins Willem de II. van dien naam, wierdt, op den zevenden van Louwmaandt 1650, als Heer der Stadt en Lande van Breda plegtig ingehaalt, en

ter zaake van zyne blyde Inkomst aldaar, van Stadswegen beschonken met eene gifte van twaalf-duizent guldens.

Deez' Prins, naauwelyks bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren, wierdt, in het einde van Wynmaandt 1650, zeer schielyk van eene geweldige kinder-ziekte overvallen, die met zoo veele hevigheid voortging, dat hy, op den zesden van Slagtmandt van 't zelfde jaar, daar aan overleedt, ten hoogsten beklaagt van allen die zyne uitmuntende hoedanigheden van naaby kenden.

Hy hadt in 't jaar 1641 ten huwelyk genomen Maria Stuart, dochter van Karel den I. Koning van Engelandt, welke hy op zyn afsterven zwanger naaliet, en waar uit, op den veertienden van Slagtmaandt 1650, agt dagen naa zyn vaders dood, gebooren wierdt een zoon, welken men noemde Willem-Hendrik, en die zynen vader in alle deszelfs heerlyke en andere goederen opvolgde.

Willem-Hendrik Prins van Oranje, Heer der Stadt en Lande van Breda, bleef onder de voogdye van zyne moeder tot haar overlyden toe, voorgevallen den vyf-en-twintigsten van Wintermaandt 1660; wanneer zyne grootmoeder, Princes Amelia, de voogdye aanvaardde, en zich in dezelve zeer loffelyk gekweten heeft, doende den jongen Prins met veel zorg en vlyt optrekken, op eene wyze overeenkomende met zyne hooge geboorte.

Deez' Prins wierdt, nog in zyne tedere jeugd zynde, ongeacht de krachtige vertogen door Princes Amelia zyne groot-moeder, den Koning van Engelandt en den Keurvorst van Brandenburg zyne oomen, aan de Staten van Holland gedaan, door het zoogenaamde eeuwig Edict, ontzet van alle de hooge waardigheden by zyne doorluchtige voorouders met zoo veel luister bezeten: doch tot zyne mannelyke jaaren gekomen zynde, wierdt hem door de Algemeene Staten, in 't jaar 1672, het Opper-bevelhebberschap over het krygsvolk van den Staat aangeboden, in welke hoedanigheid hy, op den vieren-twintigsten van Sprokkelmaandt van dat jaar, de gewoone eeden afleyde. Kort daar naa wierdt hy mede aangestelt tot Stadhouder over Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en Overyssel; en door zyn voorzichtig en wys beleid bragt hy te wege, dat het Algemeene wezen der Vereenigde Nederlanden, 't gene door den inval der Franschen, welke zich binnen korten tyd reeds van drie Provintiën hadden meester gemaakt, met eene geheele omwenteling gedreigt was, op eene wonderlyke en gantsch onverwachte wyze uit het gevaar wierdt geredt. Weshalven de Staten van Holland, Zeeland en Utrecht, uit eene oprechte erkentenis en ware dankbaarheid, in den jaare 1674, besloten de waardigheden van Stadhouder en Kapitein Generaal erffelyk te verklaren op de mannelyke afkomelingen van den Prins.

Prins Willem tradt in 't jaar 1677 ten huwelyk met Maria Stuart, oudste dochter van Jacob Hertog van Yorck, die naa de dood van zynen broeder Karel den II. wierdt Koning van Engelandt; met dewelke hy, in Wynmaandt van 't zelfde jaar, in Holland kwam, en op den veertienden dier maandt zeer pragtig binnen den Hage ingehaalt wierdt.

In 't jaar 1682 liet de Prins de Stadt Breda met nieuwe vestingwerken omringen, en kort daar naa voltrok hy den bouw van 't Kasteel, 't gene zedert lange jaaren, door de gestadige oorlogen en den wisselvalligen stant dier Stadt, tot nog toe hadt onvoltooit gelegen, en bragt het zelve in dien heerlyken staat waar in het tegenwoordig nog gezien wordt.

Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, in den jaare 1685, zonder wettige kinderen agter te laten, overleden was, wierdt hy door zynen broeder, den Hertog van Yorck, onder den naam van Jacobus den II. opgevolgt. Deez' hadt, gedurende zyn verblyf in Frankryk, den Roomschen Godsdienst aangenomen, en trachtte niet alleen dien in zyne Koningryken in te voeren en voort te planten, maar teffens de grond-wetten des Lands met de voeten tredende, daar in een volstrekte vrymachtige heerschappye op te rechten. De Engelschen hen in gevaar ziende om te gelyk hunnen Godsdienst en Vryheid te verliezen, namen hunnen toevlucht tot den Prins van Oranje, die, door de voornaamste Grooten van dat gemelde Koningryk aangemoedigt wordende, zich,

zoo

zoo uit hoofde van zyne geboorte, als ten aanzien van zyn huwelyk aangespoort vondt, om, in weerwil van alle tegenkantingen, het onderdrukte volk te hulp te komen. Hy vergaderde dan, met kennis en toestemming der Algemeene Staten, een aanzienelyk getal krygsvolk by een, met 't welk hy, op den tienden van Slagtmaand 1688, in zee stak, en op den vyftienden daar aan volgende op de kusten van Engelandt aanlandde.

De Prins ontscheepte terstond zyn heir, en met veele Engelsche benden versterkt zynde, trok hy zonder zich ergens op te houden recht aan naar Londen, in welke Stadt hy, op den vyftienden van Wintermaandt, zyne plegtige intrede deed, naa dat Koning Jacobus even te voren uit zyn Paleis was gevlucht naar Rochester, van waar hy zich in stilte begaf aan boord van een Fransch schip, 't gene hem behouden in Frankryk overbragt.

De Engelschen, door de gemelde vlucht des Konings, van hun Opperhooft berooft zynde, toefden niet lang om de kroon van dat Ryk den Prins van Oranje, als hunnen Verlosser, nevens deszelfs doorluchtige Gemalin aan te bieden, welke ook, op de krachtige aanhoudingen van 't gantsche volk, door hen wierdt aangenomen: waar naa de Prins en de Princes door 't geheele Ryk tot Koning en Koninginne wierden uitgeroepen, en op den een-en-twintigsten van Grasmaandt 1689, te Westminster, met groote vreugde en plegtigheid gekroont.

Koning Willem de III. hadt, gedurende zyne regeering, een gestadigen oorlog, zoo met den onttroonden Koning Jacobus, als met Lodewyk den XIV. Koning van Frankryk, dien hy gelukkig in 't jaar 1697 ten einde bragt. Waar naa hy, zyne Ryken en Staten met veel roem geregeert hebbende, te Kensington, op den negentienden van Grasmaandt 1702, is gestorven, zonder eenige kinderen naa te laten, zynde de Koningin Maria, op den zevenden van Louwmaandt 1695, te vooren reeds overleden, en leggen beide in de Kapel van Koning Hendrik den VII. in de Abdye van Westminster begraven. Door deze dood eindigde de Hooft-tak van 't doorluchtig Huis van Nassau-Oranje, 't gene door de gantsche wereld was beroemt geworden.

Willem de III. hadt 't zelve ten top van luister en heerlykheid opgevoert, zynde een Vorst geweest die uitermaten van zyne vrienden en onderdanen gelieft, en van zyne vyanden gevreest was. Hy liet den naam naa van een groot Koning, een wys en afgerecht Staatsman, een dapper Veld-overste, en een goed Christen geweest te zyn. Hy was wys in zyne raadgevingen, omzichtig in zyne besluiten, stantvastig en vaardig om die uit te voeren, onverzaagt in gevaar, waakzaam en onvermoeyelyk in zyne krygs-bedryven, oprecht in zynen handel, een vyand van bedrog en valschheid, en vooral getrouw in 't houden zyner verbintenissen. Hy liet zich door zyne grootheid niet verblinden, maar was vriendelyk en gespraakzaam met een ieder daar 't te pas kwam, anderzints stilzwygende en ondoorgrondelyk omtrent Staats-en Krygszaaken: zyne Godsvrucht was onopgesmukt, en de liefde voor zyn Vaderlandt was 't grootste doelwit zyner handelingen.

By zynen uitersten wil, gemaakt in den Hage den agtienden van Wynmaandt 1695, benoemt hy tot zynen eenigen en algemeenen Erfgenaam in alle zyne naatelatene heerlyke en andere goederen, Jan-Willem-Friso, zoon van Kasimir Vorst van Nassau, Stadhouder van Vriesland, die in rechte lyne afstamde van Jan Graaf van Nassau, broeder van Willem den I. Prins van Oranje, en tot zyne grootmoeder hadt Albertina-Agnes, tweede dochter van Prins Fredrik-Hendrik: en stelde tot Uitvoerders van dien de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

Jan-Willem-Friso Prins van Oranje en Nassau, Heer van Breda, Erf-Stadhouder van Vriesland, was te Dessau geboren den vierden van Oogstmaandt 1687, en bleef naa zyn vaders dood, voorgevallen den vyf-en-twintigsten van Lentemaandt 1696, onder de voogdye van zyne moeder Amelia, dochter van Jan-Georg Prins van Anhalt-Dessau. Welke kort naa 't openen van den gemelden uitersten wil, onophoudelyk by de Algemeene Staten aanhield, ten einde haar zoon mogt werden gestelt in 't vredige bezit der goederen door den Koning van Engelandt met de dood ontruimt: doch die naalatenschap wierdt hem, onder andere, voornamentlyk betwist door Fredrik Koning van

Pruissen, welke, uit hoofde van zyne moeder Louise, oudste dochter van Fredrik-Hendrik Prins van Oranje, en uit kracht van den uitersten wil van dien Prins, een groot gedeelte derzelve voor zich eischte. Dit verschil toenmaals niet konnende beslist worden, gaf vervolgens aanleiding aan de Algemeene Staten, om den geheelen boedel van wylen Koning Willem, uitgezondert eenige Landen door den Koning van Pruissen dadelyk in bezit genomen, onder hunne beheering te houden, en die by afgezondene Raden te laten bestieren, 't gene dus lang is geschiedt, tot dat eindelyk in 't jaar 1732 deswegen, tusschen den Koning van Pruissen en den Prins van Oranje, een minnelyk Verdrag is getroffen, gelyk hier naa zal worden gemeld.

Deez' Prins was, naa zyn vaders overlyden, in 't jaar 1696 reeds aangestelt tot Stadhouder van Groningen en Ommelanden, mitsgaders van het Landschap Drente; en in 't jaar 1704 wierdt hy door de Algemeene Staten verkoren tot Opper-bevelhebber van het Voetvolk; in welke hoedanigheid hy telkens met een onverschrokken moedt zyne onderhorige benden tegen den vyand aangevoert, en de grootste gevaaren niet ontziende, te gelyk getoont heeft, dat hy in geenen deele ontaart was van het doorluchtig bloed van Nassau, waar uit zedert eenige eeuwen een reeks van dappere Krygshelden is voortgesproten.

Hy nam, in 't jaar 1709, ten huwelyk Maria-Louise, oudste dochter van Karel Landgraaf van Hessen-Kassel, en van deszelfs gemalin Maria-Amalia Princes van Koerlandt, by dewelke hy alleen heeft gewonnen twee kinderen, namentlyk Charlotte-Louise, geboren den dertienden van Wynmaandt 1710, naamaals getrouwd met Fredrik, Erf-prins van Baden-Durlach, en Willem-Karel-Hendrik-Friso, geboren te Leeuwaarden den eersten van Herfstmaandt 1711, omtrent zes weeken naa zyn vaders ongelukkig omkomen.

De Koning van Pruissen, een der voornaamsten die zich, als hier voor gemeld is, tot de groote erffenis van wylen Koning Willem gerechtigt achtte, hadt zedert een geruimen tyd met veel naadruk aangehouden, ten einde de verschillen tusschen hem en den Prins van Oranje eindelyk eens mogten werden afgedaan. Hy kwam deswegen in Zomermaandt 1711 zelf in 's Gravenhage, en liet van zyne aankomst aldaar aan den Prins, zich toenmaals in Vlaanderen, in 't Leger der verbonde Machten bevindende, kennis geven, welke, op de verdubbelde aanhoudingen der Algemeene Staten, ook besloot de reis derwaarts aan te nemen. Hy vertrok te dien einde op den elfden van Hooimaandt uit het Leger, alleen verzelt van den Heer Hilken, zynen Opper-Stalmeester, en eenige weinige bedienden, en kwam den veertienden aan den Moerdyk, alwaar hy eerst in een gewoon vaartuig stapte, om daar mede over te steeken, doch hy verliet dat weder, en tradt in de groote schuit, waar in de koets geplaatst was, om zich daar in tegen den schielyk opkomenden wind en regen te bergen: maar omtrent twintig schreden van het landt, terwyl 't scheeps-volk bezig was om de haven van 't Stryensche Zas te winnen, wierdt de schuit door een dwarrel-wind zoodanig over zyde gesmeten, dat ze hellende veel waters inkreeg. De Prins sprong in aller yl uit de koets, en viel met zyn byhebbende gezelschap in den stroom, en terwyl hy zich ter redding aan een touw vasthoudt, komt 'er een geweldige golf, die hem daar af rukt, en te gelyk met zynen getrouwen huisgenoot Hilken naar den grond dryft.

Dus eindigde Jan-Willem-Friso Prins van Oranje en Nassau, op eene ontydige en gantsch beklaaglyke wyze, zyne dagen, in den bloei zynes levens, nog niet bereikt hebbende den ouderdom van vier-en-twintig jaaren: een Vorst die, in zyne tedere jeugd, reeds zoo veele doorslaande blyken van wysheïd, dapperheid, beleid en edelmoedigheid hadt gegeven, dat men de verwachting hadt, dat hy by meerdere jaaren den hoogsten top van eer en roem zoude bereikt hebben.

Zyn lichaam, in 't begin te vergeefs gezogt, wierdt eindelyk, naa verloop van eenige dagen, gevonden en naar Dordrecht gevoert, van waar het, gebalsemt zynde, naar Leeuwaarden wierdt overgebragt, en met eene heerlyke, doch uitermaten droevige Lyk-staatsie in 't graf zyner Voorvaderen gezet.

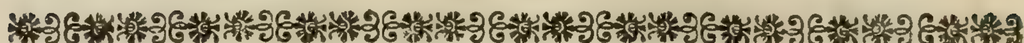
Willem-

Willem-Karel-Hendrik-Friso Prins van Oranje en Nassau, Heer van Breda, kwam, gelyk hier voor gezegt is, omtrent zes weeken naa zyn vaders smertelyk afsterven ter wereld, en vervulde het gantsche Hof, 't gene in een diepen rouw gedompelt lag, met eene overmatige blydschap, naadien men de hoop en verwachting hadt, dat deez' doorluchtige Spruit uit den afgeknotten Stam voortschietende, en met luister opwassende, eens den roem en heerlykheid van het Nassausche Geslagt weder zoude oprechten, en in deszelfs voorigen bloeyenden stant herstellen.

Deez' Prins volgde zynen vader op in alle deszelfs goederen, doch bleef, gedurende zyne onmondige jaaren, onder het bestier van de Princes zyne moeder, en van den Landgraaf van Hessen-Kassel, zynen moederlyken grootvader. Hy wierdt, op den tweeden van Slagtmaandt 1722, door de Staten van Gelderland benoemt tot hunnen Stadhouder, Opper-Veldheer en Algemeenen Zeevoogt, welke hooge bedieningen, ingevolge den gemaakten Last-brief, hy in Wynmaandt 1729 eerst aanvaardde. In 't jaar 1731 wierdt hy door de Staten van Vriesland meerderjarig verklaart, en nam dienvolgens met veele plegtigheid bezit van het Erf-Stadhouderschap dier Provintie; gelyk hy kort daar naa mede in 't bezit wierdt gestelt van het Stadhouderschap der Provintie van Groningen en van 't Landschap Drente.

Wy hebben hier voor gewag gemaakt van de verschillen, welke, even naa het overlyden van Willem den *III.* Koning van Groot-Brittanje, over deszelfs aanmerkelyke naalatenschap, tusschen Fredrik Koning van Pruissen, en den overleden Prins van Oranje, waren opgekomen. Zedert dien tyd waren 'er verscheide voorslagen tot een minnelyk Verdrag gedaan, die telkens, dan van de eene en dan van de andere zyde, wierden van de hand gewezen, 't gene zoo lang geduurt heeft, tot dat eindelyk, in 't jaar 1732, door een plegtig Tractaat van Verdeeling, dat groote werk, door de Gemachtigden van Fredrik-Willem Koning van Pruissen en van den Prins van Oranje, is afgehandelt, en aan ieder der verschillende partyen zyn aandeel in de gemelde erfsenis toegewezen. By deze overeenkomst vielen meest alle de heerlyke en andere goederen in de Nederlanden gelegen, en daar onder de Stadt en het Landt van Breda, te beurt aan den Prins van Oranje; welke goederen dan ook by de Algemeene Staten, als Uitvoerders van den uitersten wil des gemelden Konings van Groot-Brittanje, volgens derzelver Besluit van den agt-en-twintigsten van Slagtmaandt 1733, aan den Prins zyn uitgekeert en overgegeven geworden.

In 't jaar 1733 wierdt de Prins door George den II. Koning van Groot-Brittanje tot Ridder van den Kousseband benoemt, welk Ordens-teken hem met de gewoone plegtigheden wierdt overhandigt; en op den vier-en-twintigsten van Lentemaandt 1734 voltrok hy, binnen Londen, zyn huwelyk met Anna Kroon-Princes van Groot-Brittanje, oudste dochter des gemelden Konings. Welk doorluchtig Echt-verbondt God met zyne allerdierbaarste zegeningen wil agtervolgen, op dat het Huis van Nassau moge bestendig zyn tot in de verste naageslachten!

VII. HOOFTSTUK.

Byzondere Beschryving der Stadt BREDA, *derzelver Opkomst, Versterking, Uitlegging, en gemeene Gebouwen.*

BREDA een der oudste en een der voornaamste Steden van Brabant van den tweeden rang, is gelegen in 't midden van 't Landt van dien naam, in een zeer aangename landsdouw, agt uuren ten Westen van 's Hertogenbosch, zeven uuren ten Oosten van Bergen-op-Zoom, tien uuren ten Noordoosten van Antwerpen, en drie uuren ten Zuiden van Geertruydenberg.

Over deszelfs naams oorsprong wordt niet zeer getwist: men kan die 't allergevoeglykst afleiden van *Brede Aa*, om dat de rivier de Aa, door de zamenvloeying met de Mark, zich aldaar 't breedste uitstrekte; en deswegen zal men, als beuzelachtig, verwerpen 't gevoelen der genen die deze benaming willen doen voortkomen van *Bredenwal*, en daar van by verkorting, *Bredaal*, zoo als de Stadt nog menigwerf van 't onkundig gemeen genoemt wordt, of wel van *Bredendam*, gelyk Valerius Andreas stelt; voor reden dier benaming bybrengende, dat de grond om en by de Stadt zeer laag is. *Topogr. Belg.*

Op wat tyd de Stadt Breda eerst is gebouwd, kan men met zekerheid niet melden, om dat oude Gedenk-stukken, die men voor handen heeft, niet verder gaan dan tot de twaalfde Eeuw, wanneer dezelve reeds als een Stadt bekent staat. Men zoude dien aangaande meer licht en kennis hebben, indien niet de Stads oude Schriften, met 't Stadhuis, tot een onherstelbare schade, in 't jaar 1534, door de vlammen verteert waren. Alleen wordt gewaagt dat Witger, de IV. van dien naam en zevende Graaf van Stryen, Breda, alwaar toen-

toenmaals niet dan geringe Visschers woonden, welke, wegens de grootte en breedte der wateren, hen aan dien oort hadden nedergezet, en zich met de vischvangst geneerden, in 't jaar 888 tot eene Stadt zoude hebben gemaakt, en die met Wallen doen omgraven. *Bred. Kron.*

Eer wy tot de verdere Beschryving der Stadt Breda overgaan, zal 't niet ondienstig wezen voor af te beschouwen den oorsprong en loop der twee Rivieren welke die Stadt besproeyen, te weten de Mark en de Aa.

De Mark, of Merk, begint te Koekhoven, een gehucht onder Merksplas, gelegen in 't Kwartier van Turnhout, 't gene daar van den naam voert, en loopt van daar langs Hoogstraten, Meersel, Strybeek, Galder en Ginneken, door de groote sluis, in Breda. Deze rivier was eertyds veel wyder en dieper dan die nu is, en wierdt by die van Hoogstraten, van 't Bosch aldaar, beschouwt op de wydte van zeven voeten; van daar tot by den Strywiel, staande op de scheiding van Breda en Hoogstraten, op vier-en-twintig voeten, en van daar nederwaarts hoe langer hoe breeder.

Over de vaart dezer rivier is dikwils verschil ontstaan tusschen de Heeren en Wethouderen van Breda en Hoogstraten, en nog laatst, in 't jaar 1550, wanneer 'er geding zynde ontstaan voor den Kancelier en Raden van Brabant te Brussel, by vonnis van den vier-en-twintigsten van Wintermaandt 1554 wierdt gewezen, dat die van Breda voortaan zouden gehouden zyn, in de rivier de Mark alle beletsel, 't gene de scheepvaart eenigermaten kon hinderen, af te doen, en dienvolgens alle boomen, stronken, paalen en staalen weg te ruimen, en te gedoogen dat een ieder ongemoeit daar op en over mogt vaaren. In 't vervolg van tyd is deze rivier boven de Stadt merkelyk verlandt, zoo dat men tegenwoordig naauwelyks met een bevracht schip kan komen tot aan 't Dorp Ginneken, omtrent een half uur van Breda gelegen.

De rivier de Mark de Stadt doorstroomt hebbende, neemt haaren loop nederwaarts voorby ter-Heyden, Zevenbergen, den Oudenbosch en Stant-daarbuiten, alwaar zy haaren naam verandert, en de Barlaak, gemeenlyk de Blaak, wordt genoemt. Van daar verder vloeyende, neemt zy den naam van Appelaar aan, naa 't Diep den Appelaar, 't gene in den jaare 1598 is ingedykt, en loopt voorby Nieuw-Gastel en den Fynaart, in de Dintel, die van daar verder langs Dinteloort of Princelandt stroomende, zich in 't Volkerak ontlast. Door middel van deze rivier wordt de scheepvaart van Breda naar Holland en Zeeland met veel gemak en geringe kosten bevordert, en de onderlinge koophandel op die wyze aangekweekt.

De Aa, nu Weer of Weegreys, in 't jaar 1273 Weegreese genaamt, heeft haaren oorsprong uit twee aderen; de eene boven Loenhout, Zuidelyk, en de andere boven Westdoorn, Noordelyk uit de heide komende. Deze rivier loopt van daar door Zundert en Rysbergen, alwaar zy den Kaarschotschen watermolen doet omwenden, en viel voorheen in de Stads Vesten, voornamentlyk dienende om den grooten watermolen te doen maalen: het overige water, 't gene door den watermolen niet kon verzwolgen worden, liep door twee kanaalen, beide nog in wezen, in de Stadt; waar van 't eene, genaamt de Gampelsche Gracht, boven de Tolbrug, en 't andere, de Donk genoemt, beneden de Tolbrug, zich in de Mark ontlasteden.

De Weerreys of Aa hadt dus geene gemeenschap met de Mark, dan binnen de Stadt door de twee gemelde kanaalen, en 't gene door den watermolen doorging, en mede in de Mark viel. Doch die van de Moer-neering binnen Breda (die voor omtrent hondert en twintig jaaren een vaart hadden gegraven uit de moeren by Zundert, welke voorheen omtrent 't gehucht Over-Aa, een weinig beneden den Kaarschotschen molen, in de Weerreys viel, maar die in 't jaar 1646 langs de Hage wierdt verleydt, en een kwartier uurs boven de Stadt, gelyk nu nog, in de Weerreys valt:) hunne zware Turf-schuiten langs dezelve niet konnende in de Stadt brengen, waren zy genootzaakt, naa dat zy hunne vaart met de Weerreys hadden vereenigt, even boven de Stadt een kanaal te graven, gemeenschap hebbende met de rivier de Mark, om hunne schuiten langs dien weg in de Mark, en dus verder in de Stadt te voeren. Doch alzoo dat kanaal aan beide zyden, zoo tegen de Mark als tegen de Weer-

reys,

reys, eene fchutting hadt, bleef de Weerreys altyd, zonder haare wateren met die van de Mark te vermengen, haaren eigen loop behouden tot den jaare 1682, ten tyde der laatfte verfterking van Breda; wanneer men, onder voorgeven dat door de Weerreys te veel flib en zand in de Veften wierdt gevoert, goedvondt, den loop welken die rivier van alle oude tyden hadt geheel en al te ftoppen, en dien, door 't voorgemelde kanaal, boven de Stadt in de Mark te leiden; zoo dat die twee rivieren, op die wyze te zamengevoegt, en met een zwaren fteenen beer van de Stads Veften gefcheiden, door de groote fluis thans in de Stadt ftroomen. Door deze afleiding van de Aa zyn deszelfs twee fprankels, de Gampel en de Donk, mede t'eenemaal afgefneden, en krygen 't water alleen door den gewoonen vloed uit de Mark. De Gampelfche Gracht heeft door middel van een fluis in de Stads Veften, omtrent den Fellen-oort, zyne uitwatering wel behouden, maar de Donk loopt, aan 't einde van den Haagdyk, tegen den wal te niet.

Den loop dezer twee rivieren dus befchouwt hebbende, keeren wy weder tot de befchryving der Stadt Breda. Deze Stadt was in haare eerfte omwalling veel naauwer dan zy zich nu vertoont, beflaande alleen den grond van de oude Water-poort af, tot agter 't oude Beggyn-hof, heden nog de binnen-Stadt genaamt, welke van de oude Lombaart- of Eind-poort, tot voorby de oude Gafthuis-poort, met kleine Muuren en Torens is geveft geweeft, waar langs men de rivier de Mark met geringe koften hadt omgeleidt, om tot een graft voor die vefting te ftrekken: konnende zulks nog eenigzints afgenomen worden uit 't Handveft gegeven by Rafo van Gaveren, Heer van Breda, in 't jaar 1290, waarby hy den Poorteren en Lieden van Breda in voorrecht geeft, dat zy mogen nemen Kaffey-gelt, ten haaren oirbore, *om de Poort te beteren:*

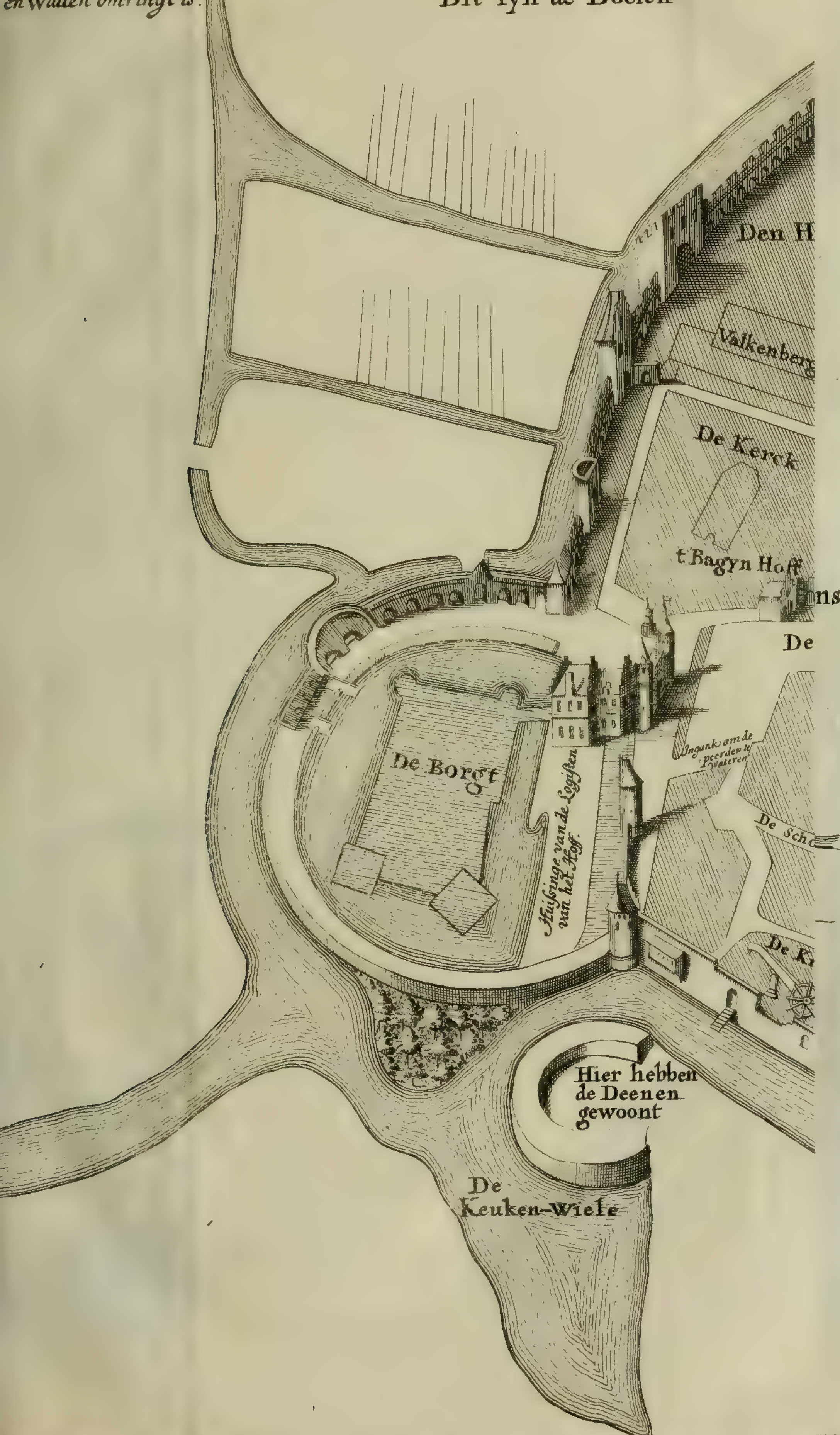
Proeven n. 26.

Naa dat Jan van Polanen, Heer van de Leck, de Stadt en 't Landt van Breda, in den jaare 1350, by koop van den Hertog van Brabant hadt verkregen, heeft hy begonnen de Stadt met hooge Muuren en Blokhuizen te befluiten; ten welken einde hy, in 't jaar 1355, den Poorteren 't recht verleende om hunne Accynzen te mogen hoogen en nederzetten, om dat zy *de Poorte zouden veften en fterken*; welk werk omtrent 't jaar 1410 eerft is voltrokken in een bynaa ronde gedaante, gelyk in de nevenftaande Kaart, gefchetft naa die gene welke heden nog op 't Stadhuis wordt bewaart, te zien is. In diervoegen was de Stadt gefterkt met Blokhuizen of Torens met tichelen gedekt (van dewelke heden nog een is overgebleven, namentlyk de Gevangetoren, aan 't einde der Molen-ftraat: en onlangs was 'er nog een in wezen, welke diende voor een Poeder-toren of Kruid-magazyn, ftaande omtrent de Waterpoort-ftraat op de Stads oude Vefte, doch die in 't jaar 1702 is afgebroken, en op wiens grond eenige nieuwe huizen gebouwd zyn.) Verders hadt de Stadt hooge fteene Muuren en Poorten, mitsgaders hooge en opgaande aarde Wallen, binnen en buiten de Muuren, met breede Bogen nevens dezelve: zoo dat de breedte der Muuren met de Bogen en Wallen, van de Water-poort af tot het Beggyn-hof, en verder, was van drie roeden.

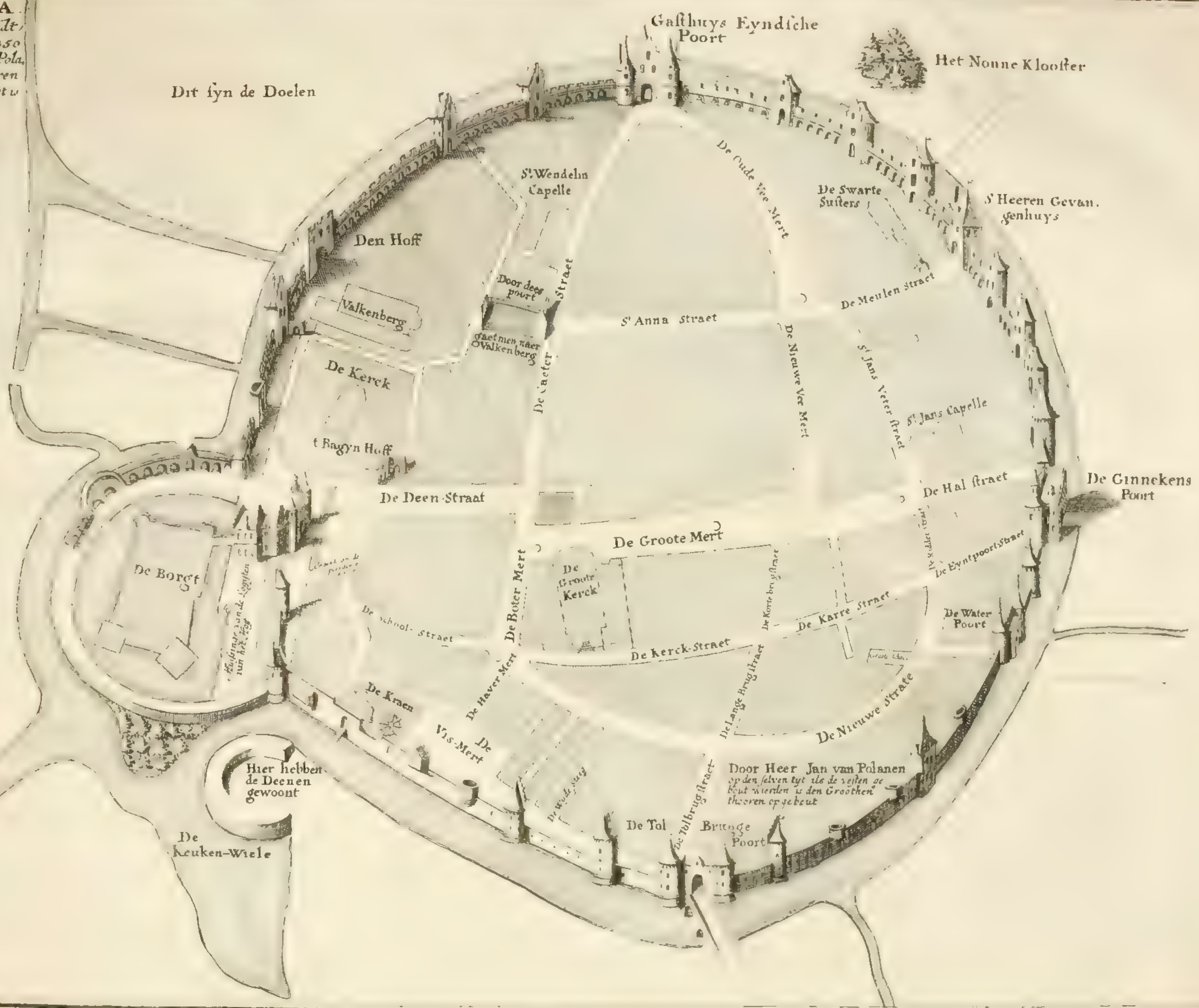
Proeven n. 48.

De Stadt aldus omveft zynde, hadt drie voorname Poorten; als 1. de Gafthuis-poort, ftaande alwaar nu de Gafthuis- of Bofch-brug is; 2. de Lombaart-of Eind-poort, ter plaatfe alwaar tegenwoordig de Ginnekens-brug is gelegen; 3. de Tolbrug-poort, die naar de Stads zyde eertyds gefterkt was met twee ronde Torens, welkers grondveften tegenwoordig nog in wezen zyn: mitsgaders nog twee mindere Poorten, de eene aan 't einde der Molen-ftraat, waar door men ging naar het Kloofter van St. Katarinen-dal, en van welke men nog heden, in den muur naaft de Gevangen-toren, de overblyfzels ziet; en de andere, geftaan hebbende aan 't einde der Waterpoort-ftraat, nu gemeenlyk het Water-ftraatje genaamd, doch niet meer in wezen. Kort daar naa wierden de Bruggen van den Haagdyk over beide de armen van de Aa, namentlyk van St. Meerten aan den Fellen-oort, van Gampel, en van Donk, met Poorten gefloten, en in de Mark, agter den Burgt, een Draai-boom gelegt. In 't opgraven van den dyk aan de rivier de Mark, alwaar in 't jaar 1620 een fteene beer wierdt gelegt, zyn nog ontdekt de grondveften van een oud huisken, waar in de Boomfluiter voormaals heeft gewoont. Boven dien was 'er

nog

BREDA.
zoo als die Stadt, in het Jaar 1350 door Jan van Polanen, met muuren en Wallen omringt is.
Dit ſyn de Doelen
Den H
Valkenberg
De Kerck
t Bagyn Hoff
ns
De
De Borgt
Huisinge van de Logijsten van het Hoff
Ingank om de peerden te waeteren
De Sch
De K
Hier hebben de Deenen gewoont
De Keuken-Wiefe

B.F.I.Fc.

BREDA
zoo als die Stadt, in het Jaar 1350 door Jan van Polanen, met muuren en Wallen omringt is
Dit syn de Doelen
Gasthuys Eyndsche Poort
Het Nonne Klooster
St. Wendelin Capelle
Den Hoff
De Swarte Susters
S' Heeren Gevangenhuys
Door dees poort
gaet men naer Valkenberg
Valkenberg
De Caeter Straet
St. Anna Straet
De Oude Vee Mert
De Meulen Straet
De Nieuwe Vee Mert
St. Jans Veter straet
St. Jans Capelle
De Kerck
't Bagyn Hoff
De Deen-Straat
De Groote Mert
De Hal straet
De Ginnekens Poort
De Eyntpoort Straet
De Borgt
De Boter Mert
De Groote Kerck
De Karre Straet
De Water Poort
De school-Straet
De Kerck-Straet
De Haver Mert
De Lange Brugstraet
De Nieuwe Strate
De Kraen
De Vis-Mert
Door Heer Jan van Polanen
op den selven tyt als de vesten ge bout wierden is den Groothen thooren op gebout
De Tol
De Tolbrugstraet
Brugge Poort
Hier hebben de Deenen gewoont
De Keuken-Wiele
B F L Fe

. de L. V. Kerk en Toren
2. Het Beggijne hof
. de Kapel van St. Wendelin
4. de Gast huijs Poort en Brug
. de Kapel van St. Jan
. de Nonnen Poort en Brug
. Het Klooster van St. Katarina Dal
7
6
5
P. De Swart del. 1739.
BRE
B. F. Immink Sculp 1743

BREDA zoo als die Stadt zig vertoonde omtrent het Jaar 1500.

nog een Poort ſtaande in 't hekelwerk op den Dam aan de groote ſluis, agter de Viſchmarkt, van welke Poort in de Stads Reekening van 't jaar 1559 wordt gewaagt, mitsgaders de jaarlykſche wedde van den Portier aldaar verantwoort.

Voor de drie gemelde Poorten der Binnen-Stadt zyn van oude tyden af drie Voorſteden geweeſt, te weten het Gaſthuis-einde, het Ginnekens-einde, en de Haagdyk, die van tyd tot tyd aldaar zyn aangelegt en gebouwd. Deze drie Einden meer en meer bewoont en volkryker wordende, zoo hebben de Heeren van Breda geſtadig de Borgeren aangezet, om die met wallen en graften binnen te ſluiten; ten welken einde, in 't jaar 1512, Meerten Thomaszoon van Oelkens-Plaat, een beroemd Landmeeter, naar Breda wierdt ontboden, om te komen overſlaan, op wat wyze de nieuwe Omgraving gevoegelykſt zoude konnen ondernomen worden. En naa een ryp overleg en onderzoek der verſcheide ontwerpen, is eindelyk de graving der nieuwe Wallen om de Buiten-Stadt begonnen den elfden van Herfſtmaandt 1531. De afgebroke huizen, die op de rooying der nieuwe Wallen ſtonden, en de weggegrave erven zyn van Stads-wegen betaalt, of daar voor renten op het lichaam der Stadt verleden. De Borgeren hebben, tot hulp en vordering van dat werk, veele en verſcheide laſten en ſchoten toegeſtaan. Die van den Haagdyk gaven in 't byzonder daar toe, gedurende den tyd van zes jaaren, jaarlyks een-hondert en veertig guldens, en die van de Gaſthuis- en Ginnekens-einden, ieder een-hondert guldens. Graaf Hendrik, als Heer van Breda, verſtrekte in den tyd van vier jaaren, dat de graving duurde, jaarlyks zes-hondert guldens; en de Dorpen der Baanderye gaven insgelyks tot dat einde, in agt paayen, negen duizent guldens.

Naa dat de nieuwe Veſten waren voltrokken, heeft men in 't jaar 1536 begonnen de oude Muuren, Torens en Poorten af te breken, waar mede men vier jaaren is bezig geweeſt, en zyn de erven der Binnen-wallen ten behoeven der Stadt verkogt, of in erf-cyns uitgegeven; ten welken einde de Burgemeeſteren den grond der gemelde Wallen en Binnen-veſten hadden doen meeten, om aan een ieder zoo veel erf, als agter derzelver huizen of erffeniſſen was gelegen, of by koop of op cyns te konnen vergunnen. De nieuwe Gaſthuis- of Boſch-poort, met deszelfs Bruggen, is aangelegt in het jaar 1537, de nieuwe Ginnekens-poort in 't jaar 1538, en de nieuwe Haagdykſche-poort in 't jaar 1546. Middelerwyl wierdt in 't jaar 1542 een begin gemaakt met het planten der Olme heeſters op de Wallen.

De Stadt dus, door die nieuwe Omwalling, met de Buiten-einden vereenigt zynde, is in dien ſtaat gebleven, uitgezondert eenige kleine veranderingen en verbeteringen in 't begin der Nederlandſche Beroertens daar aan gedaan, tot den jaare 1578, wanneer men begon dezelve merkelyk te verſterken en met Bolwerken te omringen; ten welken einde de Magiſtraat de volgende Afkondiging liet doen.

„ Alſoe van weghen ſyne Ex^tie en der Stadt van Breda beſloten is ſekere
„ nyeuwe Bolwercken te maecken, ende deſe Stadt te fortificeren, ſoe men daer
„ af alreede in dwerck is: Soe wort van sHeeren ende der Stadt Breda geor-
„ donneert ende bevolen, Dat alle de ghene die onder de vyer gehoude Ven-
„ delen ſyn, ende voorts alle andere die onder deſelve Vendelen nyet en ſyn,
„ tſy man oft vrou, gheeſtelyck oft wereltlick, oudt oft jong, nyemant
„ bynnen deſe Stadt uytgeſcheyden, ſchuldich ſullen ſyn in perſoene aen de
„ Bolwercken voirſz:, daer hen dat geweſen ſal worden, te comen wercken,
„ oft yemanden boven de xv jaeren oudt ende daer toe bequaem ſynde te
„ ſeynden, met halve Vendelen teſſens, ſmorgens preciſe ten acht uren met
„ dluyden van de poortclocke, ende daer te blyven tot elf uren toe, ende naer
„ noen preciſe wederom met dluyden van de voirſz: clocke ten een ure, ende
„ daer te blyven tot ſavonts dat men de poortclocke luyt, ſonder voor de ge-
„ paſte uren, tot dat men gelycker hant met 't Vendel afgaet, te vertrecken, op te
„ pene van een Str. telcke reyſe, ſoe wel naer noen als voor noen, ende ſoe wel
„ die voor de ure vertreckt als die na de ure compt, te verbeuren, tot des Rots
„ behoef daer onder die Defaillant behoirt, ende daerenboven noch enen dach
„ te moeten wercken: mer ſoe wye abſent ſal blyven, ſal daer mede telcke

„ rey-

„ reyse, soe wel voor noen als na noen, verbeuren vyer Strs. eens, oock tot
„ behoef als voir, wel verstaende dat de ghene die onder de Vendelen voirsz.
„ nyet en syn, by de vyer Corporalen van deselve Vendelen onder wyens
„ wycken sy geseten syn, geordonneert sal worden, om by hen te weten met
„ welcke Corporaelschappen en onder wat Rot elck schuldich sal syn opt werck
„ voirsz. te comen ende te wercken. Aldus gepubliceert op ten yersten dach
„ in Meerte anno xv^{c} Lxxviij. „

Om welke kosten goed te maaken, men genootzaakt was eenen buitengewoonen hondersten Penning om te slaan, mitsgaders op allerlei waaren en koopmanschappen, buiten de Stadt gevoert wordende, eene nieuwe Belasting te stellen. Naaderhant heeft Prins Maurits, in 't jaar 1622, de Vestingwerken der Stadt insgelyks zeer vermeerdert, en daar aan gebragt nog vyf groote Hoornwerken; als een voor de Gasthuis-poort, een voor de Ginnekens-poort, een voor het Bolwerk agter het oude Klooster, een voor de Haagdyksche-poort, en een voor het Kasteel.

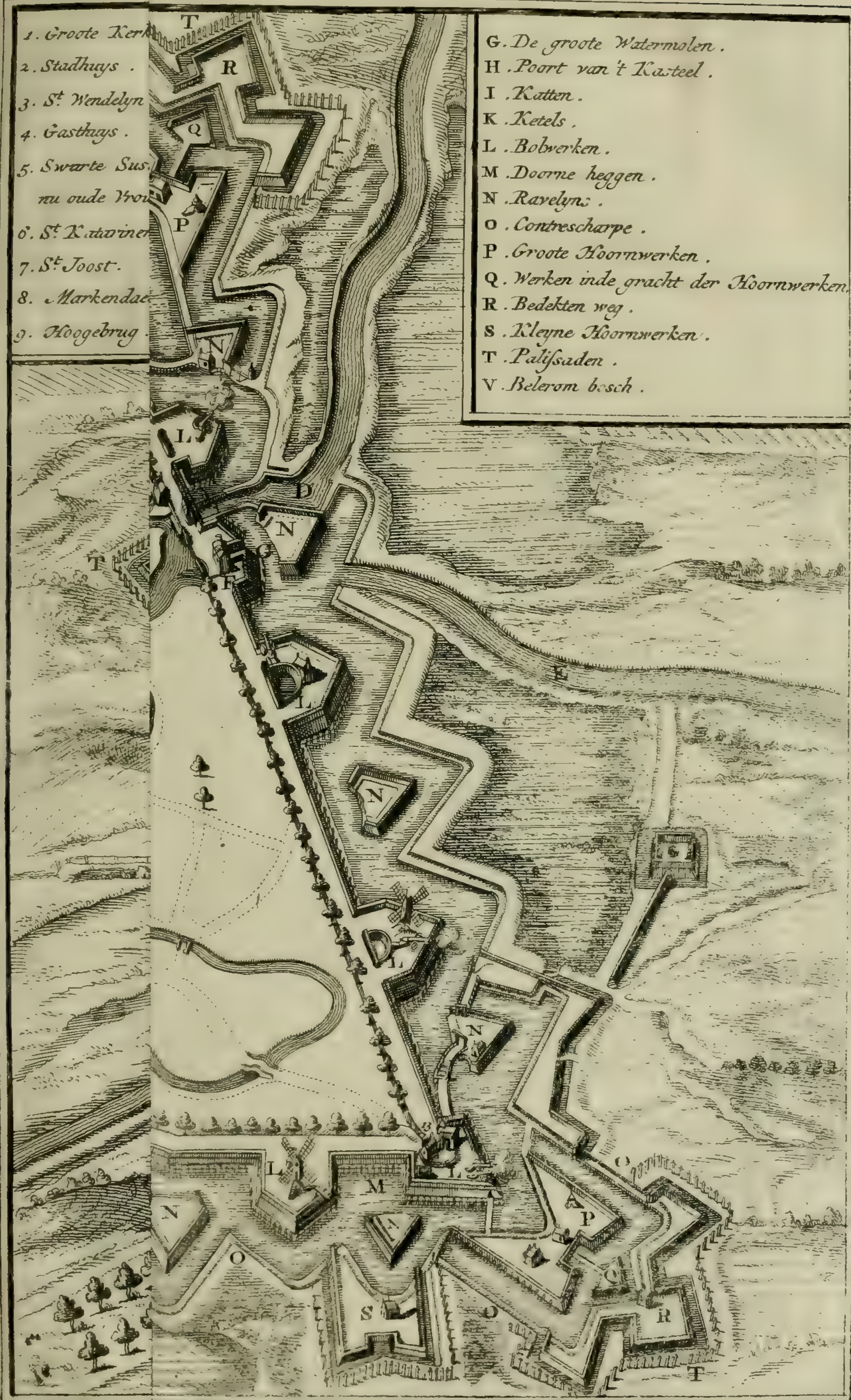
In dier voegen zyn de gemelde Werken, zoo onder de Spaansche als de Staatsche regeering gebleven, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, Heer van Breda, in 't jaar 1682, de oude Vestingwerken geheel en al heeft doen ter nederwerpen, en de Stadt op eene gantsch andere wyze doen versterken, in die gedaante waar in men die nu ziet, en gelyk die hier nevens verbeelt staat. Ter uitvoering van dat gewichtig werk deed de Prins een groot getal krygsbenden rondom de Stadt het veld betrekken, die alle in den arbeid aan de Vesten wierden gebruikt, tot welkers vordering de Stadt en 't Landt van Breda drie-en-zeventig duizent guldens verstrekten. By deze nieuwe Omwalling zyn de drie Stads-poorten eenigzints verplaatst, en voor ieder derzelve een ruime Wapen-plaats gemaakt. Ter zelve tyd wierdt mede aan de Haven nog een kleine Poort gebouwd, alleen voor de voetgangers, om langs de rivier de Mark, alwaar men te voren met een schuit wierdt overgehaalt, den vryen uitgang te hebben. Dit Poortje, gemeenlyk het Water-poortje genaamt, moet niet vermengt worden met de oude Water-poort, die eertyts ten einde der Waterpoort-straat, aan de Stads oude Vesten stont.

De Stadt op de gemelde wyze vergroot en gesterkt zynde, heeft in haaren omtrek omtrent vyf duizent schreeden, en begrypt in zich meer dan vyftienhondert huizen, behalven de Barakken, welke van wegen het gemeene Landt, tot huisvesting van het krygsvolk, daar in gebouwd zyn. Zy heeft drie voorname Markt-plaatsen; de Groote Markt, gelegen in 't midden der Stadt, welke van eene aanzienelyke lengte en breedte is, en waar op zeven voorname Straten uitkomen, de Vee-markt, en de Haver-markt; mitsgaders omtrent vyftig, zoo groote als kleine, Straten, namentlyk:

In de Binnen-Stadt:

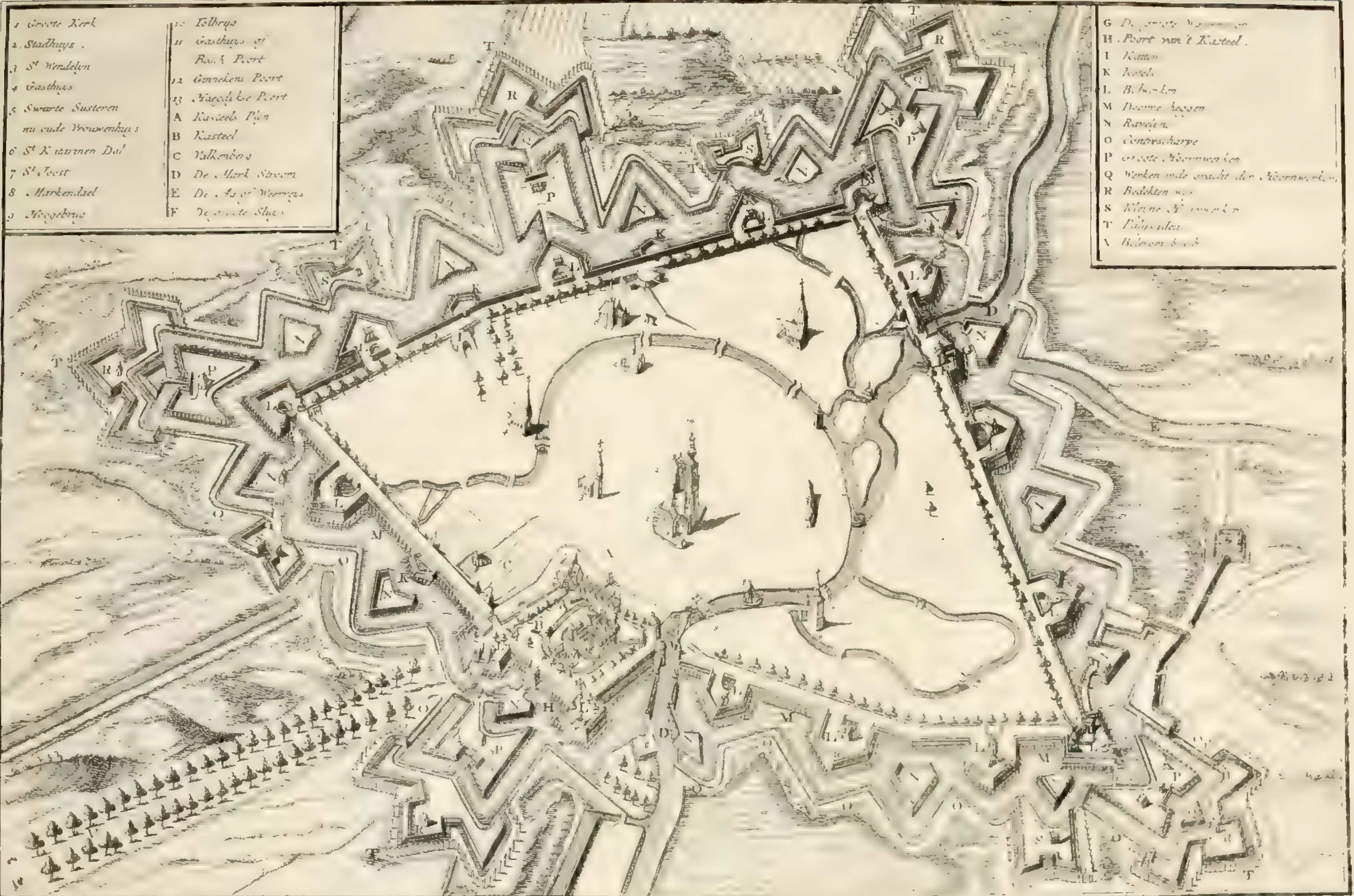
De Kater-straat,
St. Anne-straat,
Gasthuis-straat,
Veemarkt-straat,
St. Jans- of Veter-straat,
Molen-straat,
Hal-straat,
Oude Hout-markt,
Nieuwe Hout-markt,
Eindpoort-straat,
Ridder-straat,
Kar-straat,
Kerk-straat,
Korte Brug-straat,
Lange Brug-straat,
Tolbrug-straat,
Steenbrug- of Nieuw-straat,
Waterpoort-straat
Oude Vest,
Visscher-straat,
Vischmarkt-straat,
De Haven, of oude Kaay,
Kraan-straat,
Cingel-straat,
School-straat,
Reiger-straat, of Kerkenhuiskens,
Kasteels Plein.

…esterkt in het Jaar 1622.

B F L fec 1743

BREDA, door PRINS MAURITS met nieuwe Vesting werken gesterkt in het Jaar 1622.

A. Bolwer u. H. Ginnekenspoorts Bolwerk. I. Noort Bolwerk.

K. Gasthu . Waterpoort. R. Boschpoort of Gasthuys eyndsche Poort.

S. Ginneke Ruyterve. Z. Groote Sluys.

A Bolwerk van Bekat B Duyfhuys C [illegible] D [illegible] Bolwerk E Prins Maurits F Martini G Nassau H [illegible] Bolwerk I [illegible] Bolwerk

K Gasthuys Velden L Watermolens Bolwerk M [illegible] N Penne Bolwerk O Princesse Bolwerk P [illegible] Q [illegible] R [illegible] Gasthuys [illegible] Poort

S [illegible] T [illegible] Antwerp [illegible] V [illegible] W Arsenalen X Katten Y [illegible] Z [illegible]

In de Buiten-Stadt:

Gafthuis einde,
Doel-ftraat,
Bouwerye-ftraat,
Pasbaan,
Nonnenveldt,
Keyzer-ftraat,
Vingerhoet-ftraat,
Akker-ftraat,
Hooge Barakken,
Ginnekens einde,
Zwaan-ftraat,
Bleik-ftraat,
Haagdyk,
Rozemaryn-ftraat,
Gampel-ftraat,
Gampelfche Barakken,
Fellen Oort,
Donk-ftraat,
In Vlaanderen, enz.
Zout-ftraat,
Nieuwe- of Prince-Kaay.

Verfcheide dezer Straaten, voornamentlyk de Kater-ftraat, Viffcher-ftraat, Nieuw-ftraat en andere, waren voormaals, byzonder ten tyde als de Graven van Naffau, Heeren van Breda, hunne vafte woonplaats aldaar hielden, met veele groote Edellieden huizen verciert, te weten die van Elderen of Reneffe, Affendelft, Brecht, Hocrom of du Blioul, Conroy, Maffchereel, Gruter, Waalwyk, Weffel, Wardenburg, Wyngaarden, Bruheze, Steelant, Pigghen, Montens, Haansberg, en meer andere. Onder deze munteden boven alle uit de huizen van Elderen, Affendelft en Brecht, welke deswegen verdienen wat nader befchouwt te worden.

Het huis van Reneffe, mede genaamt van Elderen, gebouwd door de Heeren van dien naam, ftont aan de Noord-zyde der Reiger-ftraat: het zelve was zeer oud, en wierdt omtrent den jaare 1500 bezeten by Fredrik van Reneffe, Heer van Many en Mal, Droffaart der Stadt en Lande van Breda. Dit huis was voormaals het grootfte en aanzienlykfte gebouw der Stadt, en befloeg den gantfchen grond, beginnende van de Weft-zyde van 't Hof van Holland, tot voorby de Herberg de drie Morianen. Doch in laatere tyden is het zelve, by de erfgenamen van het Huis van Elderen, verkogt, en daar naa tot zes byzondere wooningen verordent, welke thans nog uitmaaken 't grootfte gedeelte van de Noord-zyde der Reiger-ftraat.

Het huis van Affendelft, een der oudfte Ridder-huizen van Breda, met eenen uitftekenden toren, ftaande aan de Weft-zyde der Steenbrug- of Nieuw-ftraat, wierdt omtrent 't jaar 1540 bezeten by Heer Klaas van Affendelft, Ridder, Schoutet van Breda: welke huizinge, met deszelfs groote erven, naderhant by de erfgenamen van den Heer van Kralingen, in 't jaar 1626, is verkogt aan de Paters Minder-broeders, die dezelve, met toeftemming van den Magiftraat, in 't begin des jaars 1631, hebben gefticht tot een Konvent van die Orden. Maar de gemelde Minder-broeders, naa 't herwinnen der Stadt in 't jaar 1637, volgens de Verdrag-punten, genootzaakt zynde hun Kloofter te verlaten, hebben 't zelve, met toeftemming der Overheden, weder verkogt. Het voorgemelde huis beftaat thans in drie byzondere wooningen, wordende de eene bezeten by den Advocaat Mr. Jan Cheeuws, de andere by den Rentmeefter van 's Heeren Domeinen, Karel van Naarffen, en de derde by den Schepen Jan Waalwyk.

Het huis van Brecht, een fchoon en fterk gebouw, ftaande aan de Noord-zyde van de Cingel-ftraat, en ftrekkende agter tot aan de Veften van 't Kafteel, is mede zeer oud, en omtrent de dertiende Eeuw reeds bekent geweeft. Het tegenwoordig huis is in 't jaar 1525 gebouwd door Godevaart van Brecht, Ridder, Heer van Duffen en Bailleriën; van wiens erfgenamen het naamaals, by koop als anderzints, aan verfcheide byzondere eigenaaren gekomen zynde, thans wordt bezeten by den Overften Lt. Michiel Samuël Meftral.

De overige Adelyke woonhuizen zyn meeft alle, in den grooten brandt van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt, doch naderhant weder herbouwd, en in 't vervolg van tyden door voorname luiden bezeten en bewoont geweeft.

Het Stadhuis.

Aan de Ooſt-zyde der Groote Markt heeft van alle oude tyden geſtaan 't Raadhuis der Stadt Breda, zonder dat men weet op wat tyd, of door wien 't zelve gebouwd is; hoewel men uit eenige oude gedenkſtukken genoegzaam kan afnemen, dat het door de eerſte Heeren van Breda moet geſticht zyn. Dit oude Stadhuis is, op den drie-en-twintigſten van Hooimaandt 1534, met 't grootſt en 't beſt gedeelte der Stadt, door de vlamme verteert.

Het tegenwoordig Raadhuis is, kort naa den brandt, op de oude grondſlagen in der haaſt weder opgebouwd. Het hadt voormaals van binnen die gedaante niet waar in men het heden ziet, zynde 't zelve toenmaals onderſcheiden in hooge en benede - vertrekken. Het hoog gedeelte beſloeg de gantſche linker zyde van 't gebouw, en daar in de Voor-zaal, de Vierſchaar, de oude Schepenen-kamer, nu de Secretarye, de Griffie enz. Het beneden vertrek aan de rechter zyde, gemeenlyk 't kleine Raadhuis of Vogelſank genaamt, was met den grond der Groote Markt gelyk, doch is in laatere tyden verhoogt, en met 't ander getimmerte geëffent zynde, geſchikt tot de vergaderplaatſen van den Magiſtraat en andere Collegien.

De Voorgevel heeft niets zonderlings om aan te merken, verbeeldende alleen een oud gebouw, 't gene de Overheden, door de volgende oorlogen en ongelukken des tyds, verhindert zyn geweeſt in een beteren ſtant te brengen. Echter heeft men naamaals de binnen-vertrekken merkelyk verandert, en op de agter-plaats een zeer ſchoone Zaal, met nog eenige vertrekken voor den Concierge, de Stads Bibliotheek en andere doen bouwen.

Boven de Voor-zaal van 't Stadhuis is een zeer ruim en aanzienelyk vertrek, 't gene thans gebruikt wordt by 't Gilde der Schutteren, de Kolveniers genaamt, tot 't houden hunner gewoone vergaderingen. Van deze en andere kameren zal vervolgens, onder 't X^de^ Hoofdſtuk van 't tweede Boek, naader en breeder gehandelt worden.

Tot de gemeene maaltyden, die voorheen by de Stadt wierden gegeven, was nog een byzonder huis, gewoonlyk het Teir-huis genaamt, 't gene agter den toren ſtont, ter plaatſe alwaar nu 't Haverloopen uithangt, en naderhant verplaatſt is in 't huis de Noort, 't welk, met het daar agter ſtaande Kaats-ſpel, in 't jaar 1536 van Stads-wegen verkogt is.

De Vleeſch-hal.

Aan de Weſt-zyde der Groote Markt, tuſſchen de Korte Brug-ſtraat en de Ridder-ſtraat, ziet men de Vleeſch-hal, een zeer groot en ſterk gebouw, zynen uitgang hebbende in de Kard-ſtraat. Dezelve is in 't jaar 1613 eerſt gebouwd, in plaats van de oude Halle, die voorheen aan 't einde der Hal-ſtraat ſtont, en die naaderhant tot een Zaai-hal is verordent, gelyk hier naa breeder zal gemeld worden. De Voorgevel is van een tamelyke Bouw-orden, en de Poort van den ingang vry aanzienelyk. Boven deze Halle hebben de Schutters van den Voetboog, of van St. Joris, in de Stads Schriften gemeenlyk de *oude Schutten* genaamt, een kamer, die by den Magiſtraat aan hen is vergunt tot het houden hunner onderlinge byeenkomſten.

Het Gouvernement.

Van de Groote Markt Noordwaarts afgaande komt met op het Kaſteels Plein (oudtyds de Deene-ſtraat genaamt, naa de Deenen of Normannen, die daar by het Slot Brunesheim gebouwd hadden) een zeer ruime en aangename wandel-plaats, met linde-boomen beplant, uitzicht hebbende op 't Kaſteel en den tuin van Valkenberg; aan welkers Weſtelyke zyde zich opdoet de woonplaats der Stadvoogden van Breda, gemeenlyk het Gouvernement genaamt. In voorige tyden hielden de Stadvoogden hun gewoon verblyf op het Kaſteel, alwaar hen, zoo door de Princen van Oranje, als ten tyde der Spaanſche regee-

ring,

ting, een bekwame wooning wierdt vergunt. Doch Justinus van Nassau, natuurlyke zoon van Willem den I. Prins van Oranje, de Stadvoogdye van Breda in 't jaar 1606 hebbende bekomen, heeft kort daar naa omtrent 't Kasteel eenige erven gekogt, en op derzelver grond een treffelyk gebouw gestelt, alwaar hy vervolgens, tot den jaare 1625, zyn verblyf heeft gehouden. In 't vervolg van tyd, naa de herwinning van Breda in 't jaar 1637, hebben de Stadvoogden geene vaste wooning gehadt, doch op den dertienden van Slagtmaandt 1680, is het gemeld huis by den Raad van State, van Willem-Hendrik Graaf van Hoorn, en deszelfs gemalinne Vrouw Anna van Nassau, voor negen duizent zeven-hondert vyf-en-zeventig guldens gekogt, en voor 't toekomende geschikt tot eene vaste en gestadige woonplaats der gemelde Stadvoogden. Men ziet nog heden de wapens van den gemelden Justinus en deszelfs huisvrouwe Anna van Merode boven de Poort in steen gehouwen staan. Het huis zelf is een zwaar en sterk gebouw, voorzien met veele fraaye vertrekken, en zeer bekwaam om een talryk gezin te konnen huisvesten. Aan de overzyde van het Plein zyn de stallingen en koets-huizen, en agter dezelve heeft men een aangenamen tuin.

De Haven, Visch-markt, Waage, Kraan, enz.

Van 't Kasteels Plein gaat men door de Cingel-straat naar de Haven, welke door de rivier de Mark, vereenigt met de Aa of Weerreys, binnen de Stadt wordt gemaakt, en van eene aanmerkelyke lengte en breedte is, aan beide zyden verciert zynde van eene schoone Kade met linde-boomen beplant. Voorheen was de grond aan wederzyde der Haven onbetimmert, en strekte zich ten Oosten, binnen de Stadt, uit tot aan de Visscher-straat, welke den naam heeft ontleent van de Visschers die in overoude tyden hen alhier nedersloegen, en het eerste beginsel aan de Stadt hebben gegeven; en ten Westen, buiten de Stadt, tot aan 't laage Landt, 't gene telkens by een hooge vloed wierdt overstroomt.

Naderhant vindt men, en het blykt ook uit de Stads oudste Reekeningen, dat tusschen de Visch-markt en de Tolbrug veele scheeps-timmerwerven zyn geweest, die in 't vervolg van tyden, naa dat de Haagdyk met de andere buiteneinden in 't jaar 1531, door de nieuwe omgraving der Wallen, binnen de Stadt was gesloten, plaats hebben gemaakt voor een reye fraaye huizen, welke omtrent dien tyd aldaar gebouwd zyn. In 't jaar 1552 heeft men, langs de Oostzyde van de Haven, begonnen eene Kade van blaauwen steen, daar toe van Namen aangevoert, uit het water op te metselen, die in 't jaar 1563 eerst is voltrokken, en gemeenlyk de Oude Kade wordt genoemt. En naadien de West-zyde mede van tyd tot tyd wierdt verhoogt, en met huizen betimmert, zoo vondt men goed aldaar insgelyks eene nieuwe Kade te bouwen, welke in 't jaar 1613, ten tyde van Philips-Willem Prins van Oranje, Heer van Breda, is voltooit, en deswegen den naam voert van de Nieuwe of Prince-Kade.

Over deze Haven leggen twee steene Bruggen, de Tolbrug en de Nieuwe of Hooge Brug. De Tolbrug, van ouds met twee torens aan de Stads zyde gesterkt, is een werk van eene hooge oudheid, en reeds over veele eeuwen gebouwd geweest. Aan deze Brug wierdt eertyts 's Heeren Tol ontfangen van de schepen die hooger de Mark opvoeren naar Hoogstraten. Op St. Leenaartsavondt 1530 is deze Brug door een grooten vloed, welke een gedeelte der Stadt overstroomde, ingestort, doch kort daar naa weder opgebouwd. De Nieuwe of Hooge Brug is aangelegt omtrent het jaar 1550, en in den jaare 1698 t'eenemaal vernieuwt, bestaande uit drie zware bogen, met eene wyde opening in 't midden, geschikt tot de doorvaart der schepen, welke opening met een dubbelde Valbrug wordt gesloten. Behalven deze twee, zyn 'er binnen de Stadt nog verscheide andere steene Bruggen over beide de rivieren, of derzelver armen, van tyd tot tyd gebouwd: te weten over de Mark, de Ginnekens- of Lombaart-brug, de Keyzers-brug, de Nonnen-brug, de Gasthuis- of Bosch-brug, de Doel-brug en de Steen-brug; en over de Aa, de St. Meertens-brug, de Gampel-brug, de Donk-brug en de Brug by Markendale.

Aan de Ooſt-zyde van de Haven, by de Hooge Brug, ziet men de Viſch-markt, alwaar de Zee-viſch wordt afgeſlagen en verkogt, welke omtrent 't jaar 1500 aldaar is gebouwd, op den grond van een gedeelte van 't huis van ouds het Paradys genaamt, 't gene in den jaare 1492 te dien einde van Stads-wegen is gekogt. In 't jaar 1554 wierdt het Int-huisje daar by getimmert, 't gene thans meeſt gebruikt wordt by het Gilde der binnen-Voerlieden.

Omtrent 't jaar 1490 heeft de Magiſtraat mede verſcheide Erven gekogt, zoo van Willem Egels als van Kerzyn Zeemants, en dezelve doen effenen en ſlegten tot een bekwaam Plein, waar op naamaals de Kraan is gebouwd. Aan dit Plein ſtaat de Stads Waage, waarſchynlyk in den jaare 1355 eerſt getimmert; want Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, geeft op den zevenden van Herfſtmaandt van dat jaar aan de Stadt de Waage, *om die by haaren Eedt te verwaren ter Poorten behoef en tot der Koopluiden behoef.* Het tegenwoordig gebouw, 't gene niets merkwaardig behelſt, is in 't jaar 1659 aangelegt. Het boven-vertrek is door de Overheid vergunt aan de Schutters van den Ed. Handboog, of van St. Sebaſtiaan, tot het houden hunner gewoone vergaderingen.

By de oude Viſch-markt, onder welke benaming de gantſche ſtreek, daar nu de Kraan, de Waage en de Viſch-markt gebouwd zyn, eertyts wierdt begrepen, was voormaals de Koren-markt gelegen, van dewelke reeds in 't jaar 1355 wordt gewag gemaakt. Hier omtrent moet mede geſtaan hebben de oude Halle, welke door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, op den zevenden van Herfſtmaandt 1355, aan de Stadt is vergunt, volgens de belending in den Brief vervat, in dier voegen dat die gelegen was *by der Corenmarct, alrenaeſt Jorys erve, dye men heit Matthys die Smit, aan die Oeſtſide, en Jans Coninex erve was aen die Noertſide, en aen die Suytſide en aen die Weſtſide ſtreckende neffens die Strate.* Naa de nieuwe omgraving der Wallen in 't jaar 1531, by 't verleggen der Haven en 't wegruimen der Veſten en Poorten die by en omtrent de Viſch-markt voormaals geweeſt waren, is die Halle, naa alle waarſchynlykheid, mede afgebroken, immers vindt men 'er naaderhant niet meer van gewaagt; en zedert dien tyd hebben de Dekens en Gezworens van den Wollen-werke, of van de Laken-hal, welke, volgens de voorgemelde vergunning, hunne Rechtbank op die Halle hielden, ook hunne vergadering op het Stadhuis gehouden.

De Latynſche School.

In de Steenbrug- of Nieuw-ſtraat, heeft van oude tyden af geſtaan de Latynſche School, zynde een zeer oud gebouw van weinig aanzien. Men weet niet op wat tyd, of door wien dezelve is geſticht; alleen vindt men, dat ze voor 't jaar 1500 reeds moet ingeſtelt zyn geweeſt, want omtrent dien tyd beſpeurt men uit de Stads oudſte Schriften, dat door den Magiſtraat tot Rector dier Schoole is benoemt Jacobus Zevitius, toenmaals Beſtierder der Latynſche Schoole te Hoogſtraten. Deze School is verdeelt in drie byzondere Claſſen, door een Rector en een Conrector bedient wordende. Het opperbeſtier derzelve ſtaat aan eenige Leden van den Magiſtraat, die jaarlyks daar toe verkoren worden, en by dewelke gemeenlyk de oudſte Predikant der Nederduitſche Hervormde Gemeinte wordt gevoegt: dezelve zyn voor den jaare 1742.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Sebaſt: Jan van Meyers.
D. Samuel Hoeufft, *SS. Th. Dr.*

Het Tuchthuis.

Aan 't einde der Ooſt-zyde van de Hal-ſtraat, ſtont eertyts de oude Vleeſchhal, waar van die ſtraat nog heden den naam voert. Men vindt van dezelve omtrent 't jaar 1490 reeds gewag gemaakt, wanneer ze belendt wordt, ten Weſten van 't huis toenmaals bezeten werdende by Heer Willem van Gaal-

Gaallen, eerst Kanonnik, en naaderhant Deken van 't Kapittel te Breda, 't gene in 't jaar 1639 is bekeert tot een Arm-kinderhuis. Naa de verplaatsing dezer Vleesch-halle op de Groote Markt, is dit gebouw, in 't jaar 1613, verordent tot een Zaai-hal, welk handwerk te dien tyd binnen Breda in een grooten opgang was. Maar naa het verval dier neeringe, bleef de Zaai-hal buiten eenig merkelyk gebruik tot den jaare 1707, wanneer by de Regeerders der Stadt en Lande van Breda wierdt besloten, om, volgens het Octroy hen by de Algemeene Staten verleent, binnen de Stadt Breda op te richten een Rasp- en Tuchthuis, ter beteugeling van Dieven en Vagebonden, mitsgaders van ondeugende en lichtvaardige Vrouwlieden; welke heilzame instelling ook in dat zelfde jaar wierdt volvoert, en de gemelde Zaai-hal, met nog een gedeelte der nevensstaande huizinge, op gemeene kosten, gebouwd en verordent tot een Tuchthuis. Wat nu de regeering en 't bestier van 't gemelde Huis aangaat, zulks zal men ten vollen konnen zien uit 't volgend Reglement.

Octroy van 't Tuchthuis der Stadt en Lande van BREDA.

„ De Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Allen den genen, die „ dezen zullen zien, ofte hooren lezen, Salut, Doen te weten, dat Wy ontfangen hebben de ootmoedige Supplicatie, aan Ons gepræsenteert uit de „ naam ende van wegen Drossard, Burgermeesteren en Schepenen der Stadt, „ mitsgaders Officieren en Regenten der Vryheden en Dorpen van de Baronnye van Breda, inhoudende, hoe dat zy, tot beteugelinge van Dieven, „ Vagabonden en Bedelaars, die tropswys en gewapender hand langs het „ Land lopen, tot groote schade van de Ingezetenen ten platten lande, die „ gedwongen werden alles te geven wat van haar geëischt werdt, ende „ by weigeringe, bevreest waren afgebrand ende t'eenemaal geruïneert te „ zullen werden, genegen zouden wezen op te rechten een Rasp- ofte Tuchthuis; Verzoekende, dat Wy haar te dien einde zouden willen verleenen Acte „ van Approbatie ende Octroy tot het oprechten van het voorsz: Tuchthuis, „ volgens het Reglement hier naa volgende geïnsereert.

Reglement voor het Rasp- ende Tuchthuis der Stadt en Baronnye van BREDA.

I.

„ Over het welk, eerstelyk, zullen werden gestelt twee Regenten van „ de Stadt, ende drie van de Baronnye, mitsgaders nog twee Regentinnen-„ Moeders van deze Stadt, zullende die Regenten voornoemt respective ree-„ keninge doen van hun bewind alle jaaren, 's maandags voor den Vasten, „ ten overstaan ende voor den Stadhouder met de Commissarissen en Sche-„ penen dezer Stede in der tyd, ende die van de Baronnye, welke bui-„ ten afgelegde of aangevangene administratie van den voorsz. Huize, haare „ rouleerende en gewoonlyke Commissaris-tour hebben van de Baronnye „ voorgemelt; ende zal de regeering ten dezen zynen aanvang nemen, on-„ der den Octroye van Haare Hoog Mogentheden, met den dag van 't ver-„ leenen van 't zelve.

II.

„ Zullen in denzelven Huize worden gebragt alle alzulke Delinquanten, als „ by de Heeren van de Wet, daar toe gequalificeert, zullen werden geoor-„ deelt voor zekeren tyd in dien te mogen werden geconfineert, gelyk mede „ daar inne zullen werden gerecipieert alle Vagabonden, Landlopers en „ Vreemdelingen, gezond lyfs zynde, ende met bedelen of anderzints, in „ de Steden of ten platten lande onder de Baronnye, quaad of overlast doen-„ de, alvorens door de Magistraten, des geregtigt, wezende geëxamineert, „ en vervolgens de plano gedisponeert, of dusdanige, en hoe lange zy in den

„ con-

„ confinemente zullen verblyven; zullende ook alle die zelve voorſz. by de „ Magiſtraten in de Baronnye niet gequalificeert om dien aangaande te diſpo- „ neren, præparatorie werden ondervraagt ende gehoort, omme conſecutive- „ lyk door de Wet van de Stadt te wezen geoordeelt, gelyk boven gemeld.

III.

„ Gelyk mede daar inne zullen werden ontfangen Hoeren, geabandon- „ neerde en andere roekelozen, zoo Vrouwen als Mans, oude en jonge per- „ ſonen, mitsgaders Quiſtgoeden, en die van quade huishoudinge zyn, alle die „ niet alleen wegens de voorſz. hunne eigene quade gangen, maar ook die „ alzoo, met juſte en gefundeerde redenen haarer Vrienden, worden aange- „ geven.

IV.

„ Indien men bevindt, dat in den Huize door dusdanige Geconfineerden „ was gebroken van importantie, of dat zy andere grove Crimens hadden ge- „ pleegt, dat alsdan by de Regenten den Officier zal worden kenniſſe ge- „ geven, op dat die van den Gerechte daar over, naar merite en bevind, „ zouden konnen ſtraf exerceren.

V.

„ Dat de Tuchtelingen vechterye, diſobediëntie, luiheid of andere ongere- „ geltheden plegende en begaande aan iemand der Suppooſten van den Hui- „ ze, of onder hen zelfs, zullen, naar merite van dien, ter diſcretie van de „ Regenten, mogen werden geſtraft, met touw-, met ſtok-, of met roede- „ ſlagen, aan een geeſſel-paal of blok daar toe opgeregt; of ook, naa dat „ het hoog loopt ende verre gaat, dat men dezelve zal vermogen te ſtellen „ te water en te brood, in eenen hoek van een kelder eenige dagen opgeſlo- „ ten, ja zelfs dat zulke zullen mogen werden geſtelt op eenen rooſter van „ ſcherpe eyken ribben, mede daar toe in een kelder gemaakt, zoo lange, „ ende ter tyd en wyle toe, dat genoegzaam vermurwt, beteringe beloven en- „ de mede bewyzen.

VI.

„ Dat verder binnen denzelven Huize zullen worden geſtelt een deugt- „ ſaam en vroom Binne-Vader en Moeder, die, met een goed en trouw „ Knecht en Meid, de Tuchtelingen en Geconfineerden behoorlyk zullen op- „ paſſen, dienen ende bezorgen, ende daar voor ſtichtelyke Gebeden doen „ des morgens ende des avonds, tuſſchen tyd ook acht gevende, dat voor „ ende naa den eeten behoorlyk werde gebeden, ende dat daarenboven de „ voornoemde Vader en Moeder des Zondags, en op andere hooge vaſt- „ geſtelde ende geordonneerde Bede-dagen, in aanhoor van dezelve, zullen „ lezen ende doen ſtichtelyke vermaningen en predikatien.

VII.

„ De Tuchtelingen ende Geconfineerden zullen, naar hunne bequaamheid, „ zoo men bevindt, kaarden, ſpinnen, of anderen gepermitteerden arbeid „ en werk doen, omme daar uit, zoo veel mogelyk, te konnen hebben „ nodig onderhoud, als volgt.

VIII.

„ Zondag of Feeſt-dagen, gezouten of gekookt Vleeſch of Spek, Boonen, „ Kool ende een ſtuk Roggenbrood van ruim een vierdeel pond, 's avonds „ Karenmelk met Havergort, en twee ſneden Roggenbrood met Boter of Kaas.

IX. 's Maan-

IX.

„ 's Maandags 's morgens twee ſtukken Brood met Boter of Kaas, s'middags graauwe Erweten met vet en azyn, en twee ſtukken, als 's morgens; 's avonds een pint Karenmelk met Roggenbrood gekookt, en twee ſtukken, als voren.

X.

„ Dingsdags 's morgens als voren; 's middags witte Erweten met ſalie gekookt, ut ſupra.

XI.

„ 's Woensdags 's morgens, ut ſupra; 's middags Potje-beuling met vet daar over, en twee ſtukken Brood met Boter of Kaas; 's avonds een pint Karenmelk met Havergort, en een dubbeld ſtuk als voren.

XII.

„ Donderdags 's morgens, als voren; 's middags Stokvis met weinig boter, met een vierendeel Brood met Boter of Kaas; 's avonds Karenmelk, als voren.

XIII.

„ Vrydags als Dingsdags.

XIV.

„ Zaturdags 's morgens, als voren; 's middags een pint Karenmelk met Havergort; s'avonds als 's Maandags.

XV.

„ Den Drank zal zyn voor yder des daags anderhalve kanne Bier, van een gulde tien ſtuivers de ton, behalven op Feeſt- en drie Kermis-dagen, wanneer zy een anderhalve kanne Bier zullen hebben, van zes guldens de ton.

XVI.

„ Zullen ook werden verzorgt van een Bultzak met twee dekens, benefens klederen tot nooddruft, alles, naar opkomende goeden of dieren tyd, te verminderen of vermeerderen, en by de reſpective Regenten, naar voorvallende gelegentheid van zugt of ziekten der Tuchtelingen en Geconfineerden te reguleren.

„ Welk Reglement voorſz:, naa alvorens daar op ingenomen te hebben de Adviſen, zoo van den Raadt van State als van den Raadt van Brabant, Wy hebben geapprobeert ende geconfirmeert, gelyk Wy 't zelve in alle zyne Articulen approberen en confirmeren mits dezen; mits dat de onkoſten zullen moeten werden gedragen voor een derde by de Stadt, en voor twee derde by de Baronnye van Breda; ende dat de Regenten van het voorſz. Raſp- of Tuchthuis niet aanſpreekelyk of ſchuldig zullen zyn, indien iemand van de Tuchtelingen, willende uitbreeken gewapender hand, en in 't oppoſeren tegens de Regenten van 't voorſz. Tuchthuis of haare Bedienden, tot haare verweeringe wierde gekweſt, en daar van mogte komen te overlyden. Conſenterende en Octroyerende dienvolgende aan de voorgemelde Supplianten, het voorſz. Raſp- of Tuchthuis te mogen oprechten op het Reglement hier voren geïnſereert: Laſtende ende beve-

„ lende voorts allen ende eenen iegelyken dien het aangaan mag, de Supplianten het volkomen effect van deze Onze Approbatie ende Octroy te doen ende te laten genieten; want Wy zulks bevonden hebben tot gerustheid ende securiteit van de goede Ingezetenen, ende tot inteugeling van de kwade en ondeugende Menschen, dienstig en nootzaakelyk te wezen. Gegeven in den Hage, onder 't Cachet van den Staat, de Paraphure van den Heer Præsiderende in Onze Vergaderinge, en de Signature van Onzen Griffier, op den twaalfden January zeventien-hondert zeven.

(*Was geparapheert*,)

F. B. van REEDE.

(*Onder stont*,)

Ter Ordonnantie van de hooggemelde
Heeren Staten Generaal,

(*En was geteekent*,)

F. FAGEL.

Op dit Tuchthuis hoort men den vermaarden Dichter Pieter Nuyts, dus zingen:

Pœna feros, Tigresque domat, tumidosque Leones.

Hier straft men na verdienst, de Boosheên, de euveldaden,
En alles, wat de rust van Stadt en Landt beroert.
Hier brengt men weer te recht, door strengheid en genade,
't Geen wierdt, door wangedrag, van 't spoor der deugd vervoert.
Het oeffenen van straf en tucht dempt snoode zeden,
En baart de Veiligheid van Lieden, Landen, Steden.

Gevangen-Huizen.

Binnen de Stadt Breda zyn nog twee byzondere Gevangen-huizen: het een, staande aan 't einde der Molen-straat op de Oude Vest, is nog de eenige overgebleve Toren waar mede de Oude Stadt in 't jaar 1350, door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, is begonnen omvest en gesterkt te worden. Deez' Gevange-toren behoort aan den Heer van Breda, en wordt bewoont by een Cipier, door den Drossaart aangestelt wordende. Op denzelven worden in hegtenis gestelt alle de Misdadigen, die, zoo in de Stadt als in 't Landt van Breda, uitgenomen Oosterhout en Rosendaal, worden gevat, en voor de Schepenen van Breda te recht gestelt. Het ander, zynde een fraay en sterk Gebouw, wierdt op 't bevel der Algemeene Staten, in 't jaar 1684, aan 't einde der Gampelsche Barakken, omtrent de Haagdyksche-poort, gesticht, en verordent tot eene Gevangenis voor de Bezetting en 't verder Krygsvolk zich binnen de Stadt ophoudende. In 't zelve heeft de Geweldige-Provoost, die by den Raad van State wordt benoemt, zyne huisvesting.

De Gasthuis-Velden met de Tuighuizen, enz.

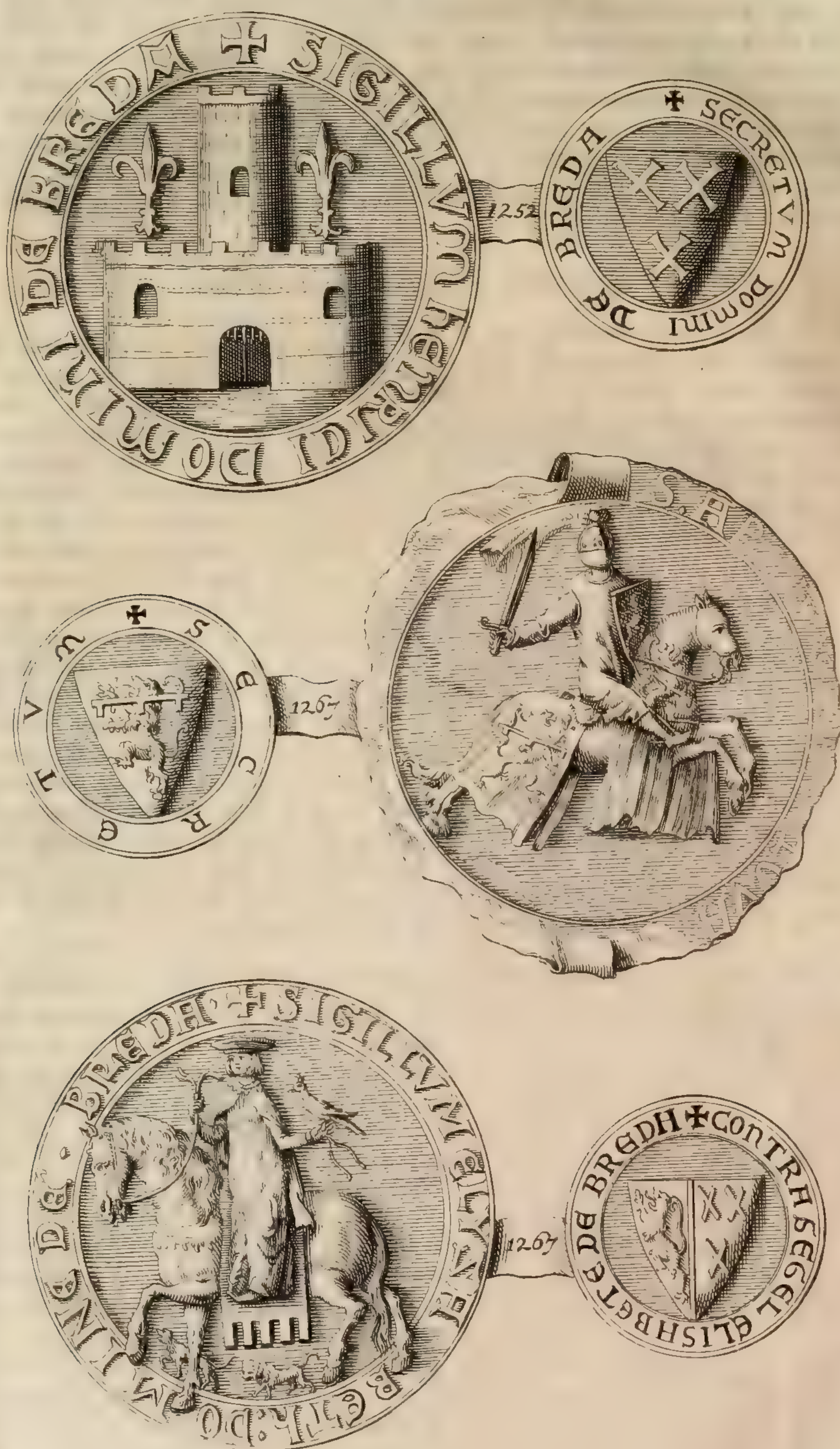
Niet verre van daar, tusschen de Haagdyksche- en Ginnekens-poorten, tegen de Wal, ziet men een zeer ruim vierkant Plein, omringt met een dubbelde reye van olme- en linde-boomen, gemeenlyk de Gasthuis-Velden genaamt, om dat de grond toebehoort aan 't Gasthuis van Breda, welke by de laatste Omwalling der Stadt, in 't jaar 1682, op 't bevel van den Raad van Sta-

State is ingenomen, en tot een Wapen-plaats gemaakt, waar op de Bezetting thans nog jaarlyks in den krygshandel wordt geoeffent. Aan de Ooſt-zyde van dit Plein, op den linker oever der rivier de Mark, ſtaan twee groote Tuighuizen, welke aldaar in 't jaar 1682 zyn gebouwd, en waar in 't nodig Geſchut en 't verder Oorlogs-tuig van 't gemeene Landt wordt bewaart. Aan de Weſt-zyde ſtaan mede twee zware Gebouwen, zynde het eene een groot en ſterk Kruid-magazyn, aldaar in 't jaar 1699 geſtelt; en het ander, 't Laboratorium of 't Werkhuis der Bus-ſchieters, waar in alle ſoorten van Krygsvierwerken bereidt worden.

De groote Water-molen en Sluis.

By dit voorgemeld Plein is, in 't jaar 1543, ten tyde van Reynier Prins van Oranje, Heer van Breda, begonnen gebouwd te worden de groote Water-molen, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden. Dezelve beſtaat uit vier molens, gaande met drie paar Steenen, behelzende, binnen de muuren, de lengte van een-hondert en tien, en de breedte van veertig voeten. Het onderſte gedeelte is van witten arduin-ſteen opgemetſelt, en heeft boven de molens vier verdiepingen, en drie byzondere zolders, elk ter lengte en breedte voorgemeld, als mede verſcheide kamers en andere gemakken, tot gebruik en gerief der Molenaaren, en der genen die daar verders woonachtig zyn. Voor dat de Huizinge en 't Molenwerk wierdt gemaakt, was men afgeſproken, dat de Heer van Breda zoude bekoſtigen al 't gene tot de Molens en 't Molen-werk nodig was, en de Stadt 't gene tot derzelver Blok-huis en ſterkte behoorde. Deez' Molen maalde voorheen alleen op 't water der rivier de Aa of Weerreys, doch nu, naa de vereeniging van de Mark en Aa buiten de Stadt, op 't water dier twee rivieren. Aan de Ooſt-zyde van de gemelde Water-molen, in den Wal, legt de groote Sluis, welke voormaals twee bogen hadt, ieder breedt negentien voeten, doch die in 't jaar 1700 ingeſtort zynde, weder is herbouwd, alleen met eene opening ter breedte van omtrent agtien voeten. Door middel van deze Sluis kan men, in tyd van nood, 't water der twee buiten de Stadt vereenigde rivieren, de Mark en Aa, ſchielyk doen ſteigeren, en 't gantſch omleggend Landt overſtroomen.

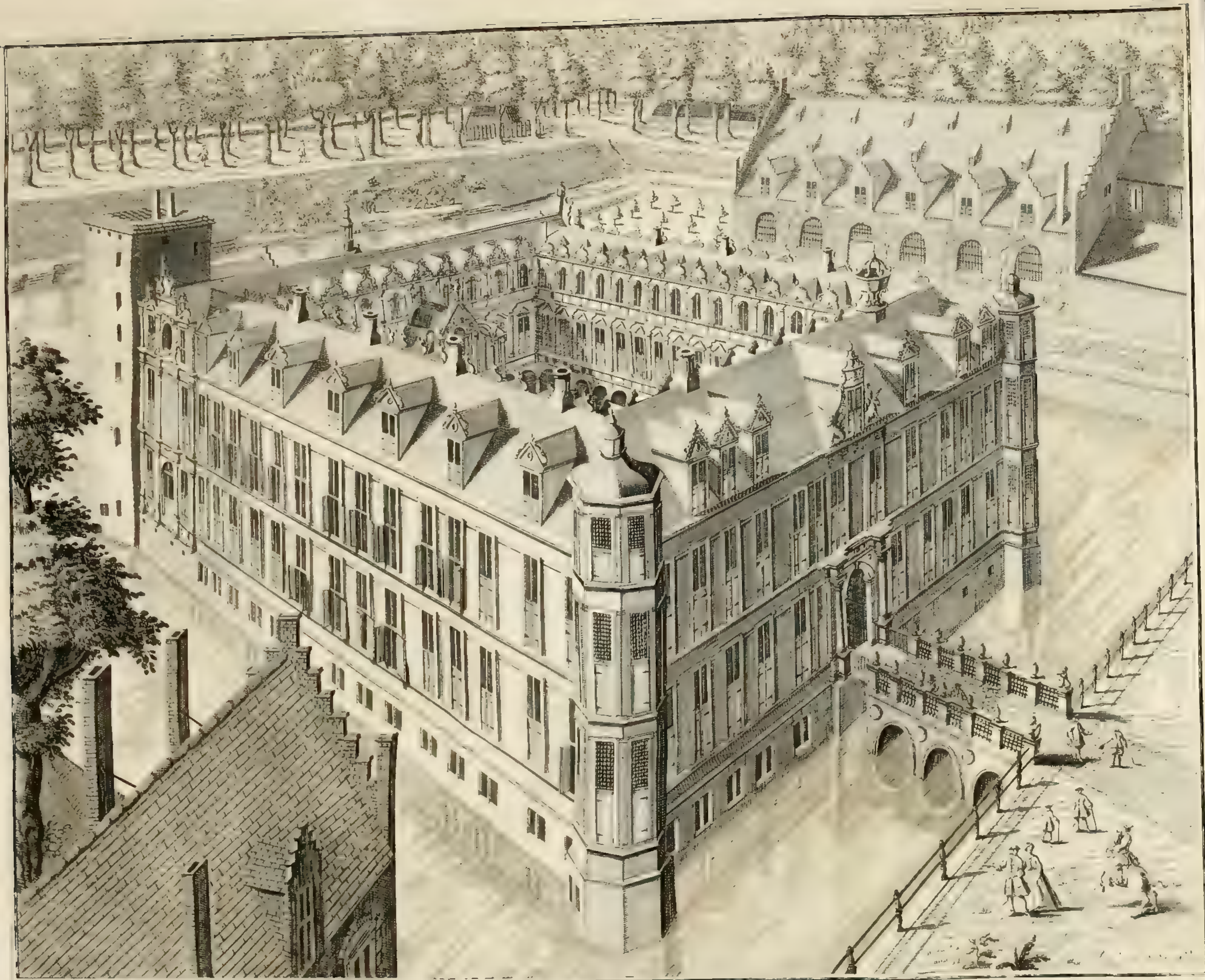
De Stadt Breda voert in haar Wapen drie zilvere St. Andries Kruiſſen op een rood Velt, in die gedaante als hier voor ſtaat afgebeeldt. Door wien of op wat tyd dat Wapen aan die Stadt is gegeven, kan men met gene zekerheid bepalen; hoewel het, naar alle waarſchynlykheid, zeer oud moet wezen, want men vindt reeds de drie Kruiſſen verbeeldt op 't Zegel, waar mede 't groot Voorrecht, by Heer Hendrik den III. aan die van Breda in 't jaar 1252 verleent, bezegelt is. Het is echter te vermoeden, dat de meeſte Steden en Plaatſen onder 't Graafſchap van Stryen behoort hebbende, tot eene eeuwige gedachtenis van den ouden ſtronk waar uit zy voortgeſproten waren, met eenige verandering hebben aangenomen de Wapenen van Stryen, beſtaande in drie roode St. Andries Kruiſſen op een goudt Velt; en dat Breda uit dien hoofde voert drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt: Bergen-op-Zoom mede drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt, met een groen heuveltje daar onder: de Niervaart of de Klundert, drie goude Kruiſſen op een zwart Velt: Zevenbergen, drie roode Kruiſſen op een goudt Velt: Almonde drie goude Kruiſſen op een zwart Schilt: Dubbelmonde, drie zwarte Kruiſſen op een zilver Velt: Driemylen, drie zilvere Kruiſſen op een zwart Velt: Wieldrecht, drie zilvere Kruiſſen op een blaauw Velt: Willemſtadt, in 't onderſte kwartier, drie roode Kruiſſen op een zilver Velt; en Dinteloort, of Princelandt, drie zilvere Kruiſſen op een rood Velt, met een Poſt-horen in 't midden.

Het Kasteel.

Gedurende 't verblyf der Deenen of Normannen te Breda, hebben de Heeren van Breda waarschynlyk hunne woonstede gehouden te Zundert op 't Huis te Laar, 't gene nog eenigzints is af te nemen uit den Sticht-Brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft gestaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilsondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kastelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kasteel,

Proeven n. 4.

Het HOF der Princen van Oranje te BREDA.

Huis te [illegible] uit den Sticht-brief van Thoor, van den jaare 992, over welken, onder meer anderen, mede als getuige heeft gestaan G. de Zundert, dien Vrouw Hilsondis Gravin van Stryen aldaar haaren Kastelein noemt: maar naa dat Hendrik Heer van Breda 't Kasteel,

Proeven n. 4.

ſteel, 't gene voormaals by de gemelde Deenen omtrent de rivier de Mark was gebouwd, in 't jaar 1124 hadt ingenomen, en deszelfs Torens en Sterktens ter neder geworpen, hebben zyne nakomelingen hun hof op den Burgt gehouden; naa welken Burgt, Brunesheim genaamt, eenige jongere zoonen der Heeren van Breda, en laatst nog Arnout van Loven, by 't leven van zynen broeder Heer Hendrik van Herstal, den naam gevoert hebben: en zomwylen ook wel op 't Slot te Scoten, 't gene voornamentlyk blykt by den uiterſten wil, door Hendrik den III. Heer van Breda, in 't jaar 1246. gemaakt, waar by hy eenige voordeelen vergunt aan de Kapellanye in zyn huis te Scoten, onder beding, dat als hy of zyne nakomelingen hun verblyf aldaar niet hielden, de Kapellaan gehouden zoude zyn den dienſt in de Parochie-Kerk te doen. *Proeven n. 13.*

Dit Slot plag te leggen binnen de Wal en Gracht van 't tegenwoordig Kaſteel, ter plaatſe daar 't Reiger-boſch, 't gene gedurende de belegering van 't jaar 1624 by die van de Stadt is afgehouwen, geſtaan heeft, en waar van, omtrent een eeuw geleden, nog overig waren de grondpalen van de Brug, nevens de rivier de Mark, en eene diepte, toenmaals genaamt de Kokenwiel, en by 't gemeld Boſch de grontveſten der vervalle muuren, die eenigen tyd te voren, in 't verleggen der Haven, waren afgebroken. *Recueil van Havermans.*

Jan van Polanen, Heer van de Leck, een ryk en machtig Heer, de Stadt en 't Landt van Breda van den Hertog van Brabant by koop hebbende verkregen, heeft den ouden Burgt omver geworpen, en daar omtrent in 't jaar 1350 begonnen een ander Kaſteel te bouwen, 't gene in den jaare 1362 eerſt voltooit is, en waar van men heden nog een vierkanten hoek-toren, met een ſtuk van 't oud gebouw, by de Kapelle van 't Kaſteel ziet ſtaan.

Het nieuw Kaſteel of 't binnenſte Hof, 't gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik Graaf van Naſſau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in 't jaar 1536, onder 't beſtier van den beruchten Italiaanſchen Bouwmeeſter Bologne, die een groot gedeelte van 't zelve, namentlyk alle de Gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor 't overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit. Reynier Prins van Oranje, Graaf van Naſſau, heeft naa zyns vaders dood den bouw merkelyk gevordert; doch naa zyn ontydig ſneuvelen is dat werk, eerſt om de minderjaarigheid van Willem den I. Prins van Oranje, en vervolgens wegens den langdurigen oorlog en wiſſelvalligen ſtant der Stadt van Breda, gantſch onvolmaakt blyven leggen, tot dat eindelyk Willem de III. Prins van Oranje, naamaals Koning van Groot-Brittanje, 't overig gedeelte aan de linker zyde van den ingang, door den vermaarden Bouwmeeſter Romans, naa 't bewerp van den ouden bouw, heeft doen optimmeren, onder wiens opzicht 't zelve ook in den jaare 1696 t'eenemaal is voltrokken. Een koſtelyk en uitmuntend Paleis, wiens gelyk in de Nederlanden niet wordt gevonden, en 't gene deswegens waardig is wat nader beſchouwt te worden.

Van 't buitenſte Plein, gemeenlyk 't Kaſteels Plein genaamt, komt men langs een Brug, leggende over de gracht welke 't Kaſteel van de Stadt ſcheidt, door eene zeer fraaye Poort, die met veel Lof- en Beeldwerk, als mede met de Wapens van Keizer Karel den V., van Hendrik Graaf van Naſſau, en van zyne gemalin Claude de Chalons, Princeſſe van Oranje, verciert is, op een zeer groot Voor-plein, met linde-boomen beplant; van waar men ter linker hand over een ſteene Brug, bezet met de Wapens van Reynier, Willem, Philips-Willem en Maurits, Princen van Oranje, gaat naar de Poort van 't Binnen-Kaſteel; boven welke Poort men in de voorgevel ziet een ruime Niſſe, voormaals verordent om daar in 't Stantbeeldt van Graaf Hendrik te plaatſen, waar boven men deszelfs Wapen, en daar onder deszelfs voornaam HENRICUS in gulde letteren, nog tegenwoordig ziet: hier door gegaan zynde, komt men op een vierkante Binnen-plaats, lang hondert zeven-en-dertig, en breedt twee-en-negentig voeten, omringt van eene ope Galderye, welke tien voeten breedt, en onderſteunt is door blaauwe arduin-ſteene Pylaaren van de Doriſche Bouw-orden, tuſſchen welkers kapiteelen veele Hoofdſtukken van Roomſche Keizers, als mede van Griekſche en Romeinſche Krygs-

 helden

helden en Wysgeeren, op de wyze van Medaillons, geplaatst zyn. Onder deze Galderye wierdt nog onlangs tot eene gedachtenis bewaart de vergulde wagen, waar mede Prins Willem de I., twaalf jaaren oud zynde, op den zesden van Herfstmaandt 1544, in de Nederlanden gekomen is.

Aan 't einde van deze Plaats, recht over de Poort van den ingang, ziet men een heerlyken Trap, mede van blaauwen arduin-steen zeer konstig gemaakt, throons-gewyze overdekt, en met verscheide Pylaaren van de bovengemelde Orden ondersteunt, mitsgaders met veele Beelden, Wapens en Lofwerk verciert, langs welke men door verscheide wegen opklimt in een zeer groote en ruime Zaal, geheel op Pylaaren gevest, die de gantsche agter-zyde van 't Kasteel beslaat, en hondert zes-en-zestig voeten lang, en negen-en-dertig voeten breedt is: uit 't midden dezer Zaale gaat men neder in de Kapel, door Prins Reynier gebouwd, welke Anna van Egmont Gravin van Buuren, eerste gemalin van Prins Willem den I., door Gregorius Silvius, Bisschop van Raguza, Vicaris van Robert van Bergen Bisschop van Luyk, heeft doen inwyden met een Outaar, ter eeren van Godt Almachtig, van de H. Maagd Maria, en van alle de Heiligen; waar van 't Stichting-feest zoude invallen op den dag van Maria-Hemelvaart.

Van deze Zaal gaat men verders door twee groote opslaande deuren in eene Galderye, die, even als beneden, de gantsche Binnen-plaats omringt, insgelyks ondersteunt van blaauwe arduin-steene Pylaaren van de Ionische Orden, welke omtrent een derde in den muur gevat zyn, en tusschen welke men de vensters geplaatst heeft. Agter deze Galderyen, zoo boven als beneden, heeft men een menigte van pragtige Vertrekken, waar in, onder andere cieraden, uitmunten de zeer kostbare en konstig met goud en zyde doorweve Tapyten, verbeeldende de oude Graven en Gravinnen van Nassau, als mede de Princen en Princessen van Oranje, Heeren en Vrouwen van Breda, alle bynaa levens grootte, te paard zittende.

Boven deze Vertrekken is nog een derde verdieping, op dezelfde wyze als de twee andere, bestaande uit eene Galderye, mede steunende op arduinsteene Pylaaren van de Korintische Orden, die insgelyks omtrent een derde in den muur gevat zyn, met veele Vertrekken en Kamers tot gebruik der Huisgenoten en andere Bedienden van 't Hof.

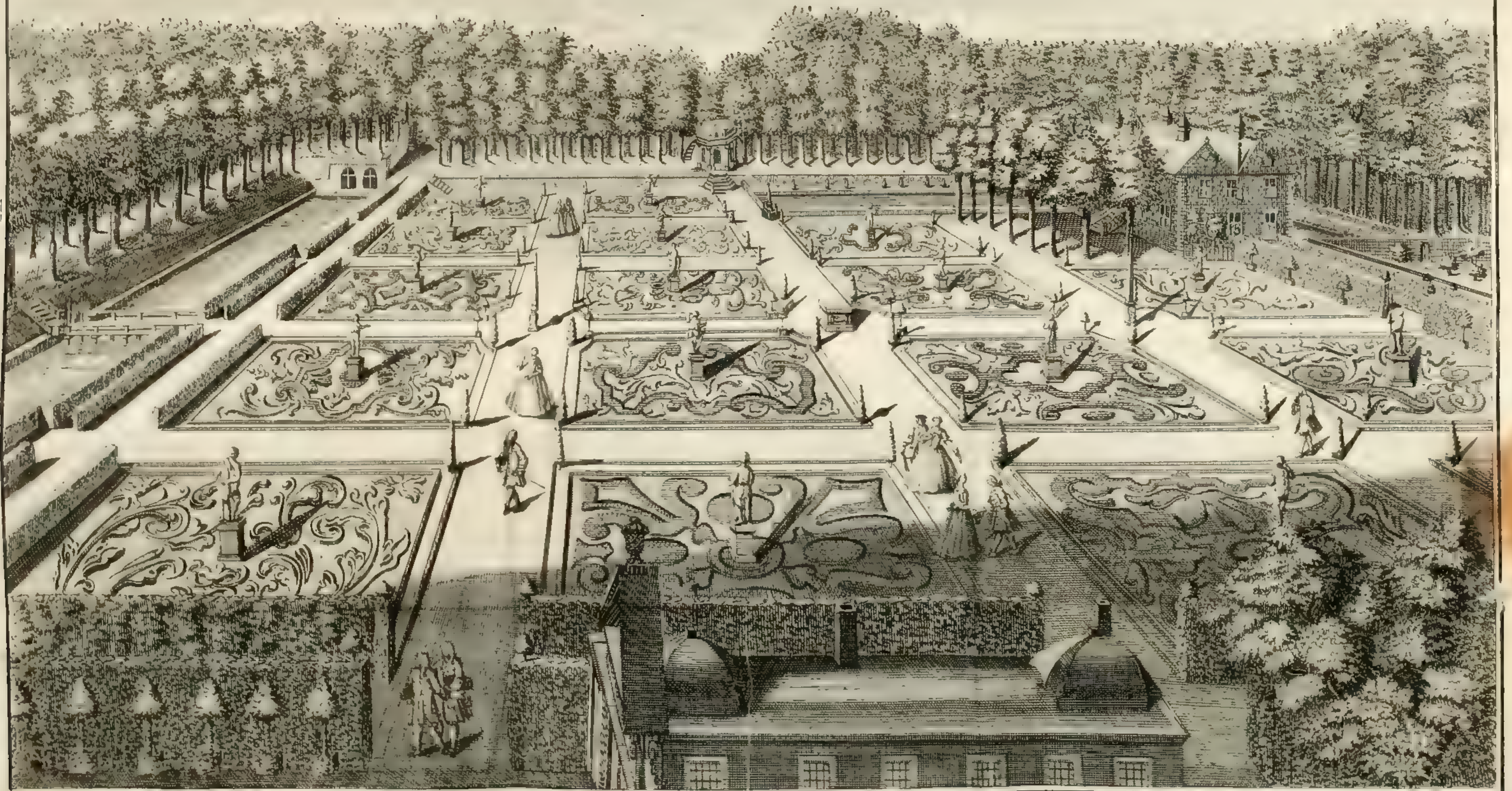
Beneden, bezyden de Kapel, vertoont zig nog de vierkante Hoek-toren, met een stuk van 't oud getimmerte, het eenig overblyfzel van den Burgt door Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1350 gebouwd; waar in tegenwoordig de Keukens, Kelders, enz. van 't Hof geplaatst zyn.

Tegen 't voorste Plein, of den ingang van de Stadt in 't Kasteel, ziet men nog een Galderye, welkers voorgevels eertyts verguldt waren. Deze Galderye heeft de lengte van hondert vyf-en-veertig, en de breedte van zes-en-twintig voeten, en rust op vier-en-dertig Pylaaren van blaauwen arduin-steen; waar aan ten Oosten, op de wyze van een Bolwerk, uit de gracht, by Hendrik Graaf van Nassau, is opgetogen een zwaar en sterk Gebouw, genaamt 't Blokhuis of 't Bolwerk van 't Kasteel, met eenen uitstekenden Toren, die genoemt wordt het Plombé, voor dezen de woonplaats van Graaf Hendrik, van Prins Reynier, en van Prins Willem, die 't Donjon hielden voor de Vorsten en Heeren welke hen kwamen bezoeken; en aan de andere of West-zyde, insgelyks een hoog Gebouw, alwaar de Reeken-kamer van 't Huis van Nassau wierdt gehouden, zelfs ook ten tyde der Spaansche Regeering, by afgezonde Raden, van 't jaar 1568 tot 1577, en van 't jaar 1581 tot 1590.

Van 't midden dezer Galderye gaat men recht naar den Water-molen, die op 't water van de Mark maalt. Deez' Molen is by Graaf Hendrik mede Bolwerks-gewys uit 't water opgebouwd, en boven met veele Kamers en Vertrekken voorzien, alwaar de Markgravin van Zenette, de Graaf van Buuren, voor zyn vertrek naar Loven en zyne vervoering naar Spanje, Prins Maurits en Graaf Philips, eenigen tyd voor 't jaar 1581, hun verblyf hebben gehouden.

By dezen Water-molen, ten Westen, is door Prins Reynier gebouwd een zeer ruim Tuighuis, waar in een groot getal Geschut en veelerhande Wapentuig is geweest, de Heeren van Breda toekomende; onder andere veel oud metaal Kanon, waar mede de Koning van Hongaryen 't Huis van Nassau, wegens dien-

Apologie du Prince d'Orange. pag. 13.

Den Hof van VALKENBERG.

Apologie du Prince d'Orange. pag. 13.

ruim Tuighuis, waar in een groot getal Geschut en veelerhande Wapentuig is geweest, de Heeren van Breda toekomende; onder andere veel oud metaal Kanon, waar mede de Koning van Hongaryen 't Huis van Nassau, wegens dien-

diensten tegen de Turken, voormaals heeft vereert; desgelyks vier-en-veertig, zoo groote als kleine stukken metaal Geschut, die Ferdinand Koning van Kastiliën aan Graaf Hendrik in 't jaar 1531 hadt geschonken, welke alle naamaals, op bevel des Hertogs van Alba, daar uit genomen en vervoert zyn. Dit Wapenhuis dient thans tot een Magazyn voor 't Krygs-tuig der Algemeene Staten.

Commelin Leven van Pr. Maurits.

Nevens dit Magazyn loopt de uitwatering van den Water-molen, waar langs men uit de rivier de Mark allen oorlogs-voorraad met weinig moeite en kosten door de Sluis kan aanvoeren. Hier door wierdt eertyts binnen gehaalt 't vermaarde Turf-schip, waar mede 't Kasteel, en vervolgens de Stadt Breda, in 't jaar 1590, verovert zyn. Men ziet nog heden aan de Oost-zyde van die gracht, omtrent den agter-hof van 't Kasteel, eenige blaauwe arduin-steenen in den muur uitsteken, tot een gedenk-teken, zoo men zegt, dat 't Turf-schip aldaar heeft gelegen. Aan beide de zyden dezer Sluis, tegen de Haven, staan nog twee groote ronde Gebouwen, waar van 't eene tot een Kruid-magazyn, en 't ander tot 's Lands Turf-huis wordt gebruikt.

Van 't Binnen-Kasteel Oostwaarts, gaat men over een Brug, die in 't jaar 1739, op 't bevel des Princen van Oranje, over de Stads Gracht is geslagen, in den vermakelyken Hof van Valkenberg, dus genaamt, om dat voorheen aldaar een Vogel-huis stont, 't gene den naam van Valkenberg voerde. Graaf Hendrik heeft dat Huis in 't jaar 1531 doen afbreeken, en daar aan veele Erven gekogt, om eenen wyd-uitgestrekten Tuin voor 't Kasteel te maaken. Deez' Hof, beslaande omtrent die mergen lands, bestaat thans in een groot Perk, omheint van hooge beuke-haagen, en in zeventien byzondere Palm- en Gras-perken verdeelt, in ieder van welke een wit gepleisterd Stantbeeldt geplaatst is. Ten Noorden heeft men een Terras uit den grond opgemetselt, lang driehondert en twintig schreeden, breedt zestien en hoog zes voeten, beplant met eene dubbelde reye hoog-opgaande linden; waar aan zich ten Oosten opdoet een dichtbewassen Bosch van linde- en beuke-boomen, in veele wandelpaden doorsneden. Ten Zuiden was voorheen een klein Bosch, waar in buitengewoone hooge en zware boomen stonden, 't gene door den fellen stormwindt, op den eersten van Herfstmaandt 1717, t'eenemaal vernielt zynde, in 't volgende jaar weder is herplant, en in vier, door haagen afgezonderde, vierkanten verdeelt. In 't midden van den Hof ziet men een vischryken Vyver, nevens welken gebouwd is de huizinge van Pergamont, aldus genaamt naa deszelfs Stichter Jan de Boubert, gezegt van Pergamont, Groot-Kamerling van Graaf Hendrik; naa wiens afsterven, op den eersten van Wynmaandt 1550, dat huis aan den Heer van Breda is gekomen, die het nog bezit. Dit Valkenberg verstrekt den inwoonderen van Breda voor een aangename wandelplaats, welkers gelyk in geene Stadt der Vereenigde Nederlanden wordt gevonden.

Aan de Zuidwest-zyde van 't Valkenberg, omtrent de Poort van den ingang, vertoont zich nog een groot vierkant Gebouw met een Binnen-plaats, behelzende de wooning des Tuinmans, de Stallingen en Koetshuizen van 't Hof, als mede een ruime en welgeschikte Kaatsbaan, die zyn uitzicht heeft op 't Kasteels Plein. Ten Oosten was voorheen de Bouwerye van den Heer van Breda, waar van de Bouwerye-straat nog heden den naam voert, met de nodige Stallen voor paarden en beesten: doch voor eenige jaaren is 't Bouwhuis geschikt tot een bekwame wooning, en ten voordeele van den Heer verhuurt. In 't jaar 1741 is dit huis, op 't bevel des Princen van Oranje, verkogt.

Agter 't Kasteel, Noordwaarts, tusschen 't zelve en de kleine Warande, van ouds Amelenberg genaamt, is het Belcrombosch geweest, 't gene met staketsels was omheint en besloten, en waar in veele Harten en Reën wierden onderhouden, verstrekkende tot een Diergaarde of Park voor het Slot. Men ging derwaarts door de agter-poort van 't Kasteel, langs een dubbelde Laan van ype-boomen, waar nevens een Palmasie-baan was. Dit alles is, in 't begin der Belegering van 't jaar 1624, by die van de Stadt afgehouwen en geslecht: men ziet echter heden nog op een heuvel een agtkant steene Speelhuis staan, 't gene in den jaare 1620 is gebouwd; voor en nevens 't welke men in 't vervolg van

van tyd weder eenige dreeven of laanen van eyke- en linde-boomen, tot cieraad en eene aangename wandeling heeft geplant.

Naam-lyst der Stad- en Slotvoogden *van* Breda.

1567.

De Heer van Schouwenberg.

1568.

Pieter van Quaderebbe, Ridder, Heer van Berchem.

1572.

Adriaan d'Etournel, Heer van St. Remy.

1577.

Francisco Verdugo.

1578.

Jonkheer Roelof van Stakenbroek.

1581.

Claude van Barlaimont, Heer van Haultepenne.

1583.

Camillo del Monte.

1585.

Odoardo Lanciavecchia.

1590.

Karel van Heraugier.

1606.

Justinus van Nassau.

1625.

Claude de Rye, Baron van Balançon.

1630.

Jan de Maisieres, Heer van Chault, Vallon, Noiret, enz.

1636.

Gomar Fourdin.

1637.

François de l'Aubespine, Markgraaf van Hauterive.

1669.

Fredrik van Nassau, Heer van Zuylestein.

1672.

Karel-Florentyn, Rhyn- en Wiltgraaf.

1677.

Jan-Theobald, Baron Weibnum.

1696.

Ernst-Willem, Baron van Salisch.

1713.

Willem, Prins van Hessen-Kassel.

1723.

Borchard, Baron van Rechteren.

1738.

Jan-Warner, Vryheer van Pallandt.

1741.

Fredrik-Jacob, Landgraaf van Hessen-Homburg.

VIII. HOOFT-

VIII. HOOFTSTUK.

Beſchryving van den Godsdienſt, mitsgaders der Kerken, Kapellen, en andere openbare Geeſtelyke Gebouwen binnen de Stadt BREDA.

De Inwoonders dezer Landen waren van oude tyden herwaarts, gelyk hunne nabuuren de Duytſchers, zeer overgegeven aan den Afgodendienſt. Julius Cæſar, in zyne Aantekeningen, zegt wel, dat de Duytſchers noch Prieſters noch Offerhanden hadden, noch eenige Goden eerden, dan die der menſchen zinnen onderworpen waren, en van welke zy dagelyks hulp en baat ontfingen, gelyk de Zon, de Maan en 't Vuur; want van andere Goden wiſten zy niet, ook hadden zy niet van hen gehoort: doch Tacitus, veel oplettender omtrent de zeden en pligten der Inwoonders van Duytſchlandt en hunne aanpalende Gebuuren, getuigt, dat zy boven alles eerden Tuiſto, en zynen zoon Mannes, als de eerſte grondleggers van hunnen Landaardt. Het blykt ook dat de Duytſchers, in den tyd van Tacitus, al kennis der Romeinſche Godheden gekregen hadden; want hy ſchryft, dat zy van alle Goden Mercurius 't allermeeſt eerden. Boven dien hadden zy hunne eige byzondere Afgoden, welke alle hier op te noemen ons te verre zoude afleiden, en waar van door de naauwkeurige Onderzoekers der Nederlandſche Oudheden, elders breeder en uitvoeriger gehandelt wordt.

Jul. Cæſ. de Bell. Gall. lib. 6.
Tacit. de mor. Germ. §. 2.
Idem §. 9.
Van Loon Holl. Hiſt.

Onder dit blinde Heidendom hebben de eerſte Bewoonderen dezer Landen gelegen, tot dat het Chriſten Geloof in deze Geweſten is uitgebreidt. Men houdt het gemeenlyk daar voor, dat Clement Willebrord, van wiens uiterſten wil hier boven gewaagt wordt, en die in 't jaar 736 of 739 ſtierf, geweeſt is de eerſte Verkondiger van 't Chriſten Geloof in Taxandrië of Teſſenderlandt. Dan daar mede wordt groot ongelyk gedaan aan de heilige Mannen, die veele honderde jaaren te vooren aldaar de Chriſtelyke Leere gepredikt hebben: want niet lang naa de dood des Zaligmaakers, heeft Maternus 't begin gegeven aan de Kerk van Tongeren, waar van het Chriſten Geloof door Teſſenderlandt voort verſpreid is. Servaas, de X. Biſſchop van Tongeren, dien eenigen willen dat Bloedverwant van Jeſus Chriſtus zoude geweeſt zyn, heeft het waar Geloof getrouwelyk tegen de Arrianen, in de Kerk-vergadering van Rimini, in den jaare 358, voorgeſtaan. Deez' gevlucht zynde van Tongeren, om den inval der Hunnen, is binnen Maaſtricht geſtorven, en zyn zyne navolgers, 't zy onder den naam van Biſſchoppen van Tongeren of van Maaſtricht, aldaar blyven woonen, ter tyd toe dat Huibrecht, de navolger van Lambrecht, die van Dodo, den broeder van Alpaïs, byzit van Pepyn van Herſtal, vermoordt is, den Biſſchoplyken Stoel in 't jaar 710 te Luyk geſtelt heeft, waar onder 't Landt van Stryen vervolgens in 't Geeſtelyke altyd heeft geſtaan, tot dat de nieuwe Biſſchoppen door Philips den II. Koning van Spanje in de Nederlanden ingevoert zynde, de Stadt en 't Landt van Breda den Biſſchop van Antwerpen onderworpen is.

Miræi Annal. Belg.
Scribani Orig. Antv.
Sigebert. ad ann. 399.
Sulpit. Sever. lib. 2.
Val. Andr. Topogr. Belg.
Miræi Annal. Belg.

De oorzaak waarom Willebrord gemeenlyk de Apoſtel van Teſſenderlandt genoemt wordt, vertrouwt men deze te zyn, om dat hy aldaar, als Afgezant van den Paus, de inſtellingen van Romen in de Chriſten Kerken 't allereerſt ingevoert heeft; gelyk omtrent denzelfden tyd ook in Duytſchlandt een Engelſche Monnik, genaamt Bonifaas, eerſt medehelper van Willebrord, en daar naa Aarts-Biſſchop van Ments, mitsgaders in Engelandt een Roomſche Monnik, met name Auguſtyn, om dat zy beide van den Paus van Romen afgezonden waren, ook om die reden Apoſtelen van Duytſchlandt en Engelandt zyn genoemt geworden.

Aventin. Annal. Bojor. lib. 3.
Beda de Geſt. Angl. l. 1. c. 29.

Deze Landen hebben dus in 't Geeſtelyke onder de heerſchappye der Roomſche Pauſſen geſtaan, tot dat Luther, in 't jaar 1517, tegen de Pauſſelyke

ke macht en de Roomſche Leer begon te prediken, als wanneer het licht der Hervorming in deze Geweſten ook doorbrak. Men vindt dat Hendrik Voes en Jan van Eſch, Auguſtyne Monniken, de eerſte zyn geweeſt die in de Nederlanden als Lutheranen geleden hebben, en om die Leere, op den eerſten van Hooimaandt 1533, te Bruſſel levendig verbrandt zyn. De ervarentheid heeft daar naa geleert, dat niettegenſtaande de ſtrenge bevelen van Keyzer Karel en van Koning Philips, en de wreede vervolgingen door de Onderzoekers des Geloofs gepleegt, de genen die men *Evangeliſchen* noemde, echter vermenigvuldigt, en als tegen de byl opgewaſſen zyn.

Polydor. Virgil. l. 8. c. 4

In eene Reekening der Stadt Breda vindt men aangetekent, dat Ruardus, de Onderzoeker des Geloofs, met de zynen, op den twee-en-twintigſten van Hooimaandt 1550, aldaar gekomen was om 't Kapittel te hervormen.

Te Breda wierdt de vervolging door de gemelde Onderzoekers ook begonnen in 't jaar 1556, wanneer Jan de Scheerder, anders genaamt Jan de Leſer, aldaar om het Geloof gevangen wierdt; welke in zyne belydenis voor den Droſſaart, de Burgemeeſteren en Schepenen, veele luiden binnen Breda woonende, die van dezelfde gezindheid waren, bedragen heeft.

Deze Evangeliſchen hielden groote onderlinge gemeenſchap met hunne Geloofs-verwanten binnen Antwerpen; en naa dat derzelver Vergaderingen te Antwerpen en te Breda, zoo binnen als buiten de Steden heimelyk gehouden waren, zoo hebben zy, in Bloei- en Zomermaandt 1566, buiten Antwerpen, mitsgaders buiten de Ginnekens-poort by Breda, in de Zandbergen, openbaarlyk, en in de volgende maandt met een wonderlyken grooten toeloop gepredikt.

Op Dingsdag den twintigſten van Oogſtmaandt 1566 is binnen Antwerpen, en Donderdags daar aan volgende, met nog twee dagen en nachten, de Beeldſtormerye te Breda geſchiedt, en niet geweert. En hoewel daar naa die van den Hervormden Godsdienſt te Antwerpen te vrede waren, de Kerken die zy in de Stadt ingenomen hadden te verlaten, en volgens 't Verdrag tuſſchen de Hertogin van Parma en de verbonde Edellieden op den drie-en-twintigſten van Oogſtmaandt 1566 gemaakt, hunne Predikatien voorts te houden buiten de Stadt op de gewoone plaatſen; zoo heeft nochtans de Magiſtraat dier Stadt, om verſcheide redenen, geraden gevonden, hen, op den vier-en-twintigſten derzelfde maandt, daar toe plaatſen binnen de Stadt te vergunnen: 't gene die van denzelfden Godsdienſt binnen Breda, van Prins Willem, hunnen Heer, dien de wyze der gepleegde Beeld-ſtorming zeer mishaagde, niet hebben konnen verwerven, niettegenſtaande door hen het volgende Smeekſchrift wierdt overgegeven.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ *Aen onſen Genedigen Heere den Prince van Oraengien, Grave van* „ *Naſſou, &c. Heere van Breda, &c.*

„ Supplicéren in alder oitmoet ende venerencie Uwer Ex[tien] goetwillige en-
„ de onderdanige onderſaten de Borgeren ende Ingeſetenen van Uwer Ex[tien]
„ Stadt Breda, door de openbare Predicatie van Gods Woordt, in ende omtrent
„ derſelver Uwer Ex[tien] Stadt nu onlancx gedaen, totte liefde van denſelven
„ Woorde ende van ſyn heylich Evangelium beruert ende ontſteken ſynde,
„ ende verſtaen hebbende, dat deſelve begonſte Predicatie voirtaen gedaen ſou-
„ de moeten worden buyten deſelve Stadt, Dat Uwer Ex[tien] gelieve te conſi-
„ dereren ende te aenmercken de onbequamicheden ende inconveniënten daer
„ in gelegen, en die daer uut ſouden mogen toecomen: In den yerſten de
„ onbequaemheyt ende ongelegentheyt der plaetſe, mitsdyen de winter nu aen-
„ ſtaende ende nakende is, Dat men nu alreede begonſt heeft de jonge Kyn-
„ deren in de godſalige Leere te leeren ende te onderwyſen; dwelck, over-
„ mits de groote ongelegentheyt ende onbequamicheyt alnu ſoude moeten
„ werden geïnterrumpeert, Datter veel crancke Vroukens ende van kynde be-
„ vrucht ſyn, denwelcken het oick ſeer qualick mogelick ſoude ſyn ſoo verre
„ buyten te gaen, Dat het oick nyet wel gelegen en ſoude ſyn, de cleyne
„ nyeuw geborene Kynderkens buyten de Stadt, door coude, regen ende

„ wynt

„ wynt te dragen, om deselve ten Doope te presenteren, Dat het oick seer
„ sorchelick ende periculoos soude wesen, want hoewel sy Supplianten van
„ Uwe Genad: wegen geassecureert souden syn, soo souden nochtans de
„ quaetwillige van daer omtrent, als Boeren ende andere, by andere hatige
„ ende misgunstige, soo wel bynnen als buyten der Stadt, hen Supplianten en-
„ de de godsalige Predicatie des heyligen Evangeliums met veele leugenen
„ ende lasteringen beswarende, beruert ende opgestooct wesende, hen Sup-
„ plianten verstooren ende oproer maecken mogen, eer dat men denselven daer
„ in belet, of hen Supplianten daer tegens succours soude connen doen, Ende
„ en soude men sulcken hatigen ende misgunstigen, oft den ghenen die sy daer
„ toe opruеren ende verwecken souden mogen, nyet connen beletten, sy en
„ souden by nachte de bouwinge ende tymmeringe, die by hen Supplianten al-
„ daer gemaect souden mogen worden, afbreken ende vernyelen, Door welc-
„ ke oirsaecken ende considератien oick soude mogen gebueren, datter vele
„ die de godsalige Leere souden hebben begonst te smaecken, ende hen van
„ der Roomsche Religie afgesondert, hen selven hier toe oick nyet begeven-
„ de, souden in een enckele godloosheyt mogen vallen. Alle 't welck des hier
„ voir geruert is, ende des meer daer in geconsidereert mach worden, by
„ Uwer Ex^tien genadelick aenmerkende, Bidden ende suppliceren dese Sup-
„ plianten, Uwer Ex^tien goede onderdanige ondersaten, seer oitmoedelick, dat
„ derselver Uwer Ex^tien gelieve hen totte Predicatie van Gods Woordt ende
„ administratie ende uutdeylinge van de heylige Sacramenten, ennigen Tem-
„ ple in der voirsz Uwer Ex^tien Stadt te gonnen ende toe te laten, als Marcken-
„ dale, oft ennige andere bequame, van de ghene die doch ledich staen, ende
„ geacht mogen werden als oft se buyten de Stadt waren, naedyen dezelve
„ buyten het yerste begryp van deselve Stadt staen ende gelegen syn, Daer
„ by oick considererende, dat deselve Templen tot dyen eynde geërigeert en-
„ de opgericht syn, om den Godsdienst ende de Gebeden daer in te doen, soo
„ als het van Gode in syn heylich Woordt bevolen is, het welck gheender
„ prescriptie der tyden, door abuys van menschen, en can onderworpen syn,
„ Ende dat sy Supplianten, borgeren ende ingesetenen Uwer Ex^tien Stadt voirsz,
„ (Die in alle behoirlicke gehoirsaemheyt willen Uwer Ex^tien onderworpen syn,
„ soo als sy tot noch toe oick altyt geweest syn, ende vooirts begeren te bly-
„ ven) nyet en hebben misdaen waer door sy souden mogen worden geban-
„ nen uut der voirsz Stadt gemeyne plaetsen, by honne voirouders geërigeert,
„ ende tot reparatie ende onderhoudinge van dewelcke sy luyde ende hon
„ voirouders altyt gewillichlick hebben gecontribueert, Dwelck dat voirsz is
„ de voirsz Supplianten oick verhopen des te beter van Uwer Ex^tien te mogen
„ vercrygen, gemerct sy verstaen dat die van Antwerpen, ende in meer ande-
„ re plaetsen, bynnen de Stadt blyven hon Predicatien doende, Zal oick Uwer
„ Ex^tien gelieven te aenmercken, dat tghene des by hen Supplianten alnu mit de-
„ sen versocht wordt, sal dienen tot peyse, vrede ende eendrachtigheyt van
„ den ganschen Lande, want het kenlick is dat de menichfuldige seditien ende
„ beruerten om der Religie wille int Conincryck van Vranckryck honnen yer-
„ sten oirspronck genomen hebben, uut dyen de Predicatien buyten de Steden
„ geordonneert waeren, soo alst genoech blyct uut den jammerlycken moort
„ tot Vassy geperpetreert, gelyck men oick nu onlancx gesien heeft te Tho-
„ louse, alwaer groote bloetstortinge onder de Predicatie by de vyanden der
„ waerheyt gedaen is geweest, nyettegenstaende dat de gemeynte aldaer asseu-
„ rance ende versekeringe van den Coninck ende van alle de Staten des Lants
„ hadde, Aengesien dan dese petitie ende begeerte der Supplianten voirsz is
„ redelick, ende dienende tot gemeyn welvaert ende vrede des Lants, ende
„ besondere tot stichtinge van alle menschen, ende tot grootmaeckinge des
„ Goddelicken naems, denwelcken men boven al eere ende dienst schuldich is,
„ soo bidden ende suppliceren sy Supplianten seer oitmoedelick als voir, &c.

De Apostille op den kant staande, was van den volgenden inhoudt:

„ Syne Excellentie gesien hebbende dese Supplicatie, heeft wel willen ver-
„ claren nyet te willen oft begeeren te contrarieren der Resolutie gegeven by

„ de Hoocheyt van myn Vrouwe die Hertoginne van Parma Regente, op de
„ Supplicatie by de Heeren ende Edelen gepresenteert op tsayt van de nyeuwe
„ Predicatie, waeromme sullen die Supplianten hen daer na mogen reguleren.
„ Act., onder Syn Ex[tie] name, tAntwerpen, tweeden dach van Septembri 1566.

(*Getekent*)

GUILLE DE NASSAU.

Ondertusschen hadt Prins Willem, op den vyfden van Herfstmaandt, van 't Stadhuis te Breda, in 't bywezen van den Schoutet, de Borgemeesteren en Schepenen dier Stadt, doen verkondigen de volgende Religions-Vrede, om binnen de Stadt en Lande van Breda agtervolgt te worden, ter tyd toe door den Koning, by advies der Algemeene Staten van den Lande, of ook by den Prins, anders zoude wezen vastgestelt.

„ Om van ons genedigen Heeren des Princen van Oraengien, Grave van
„ Nassau ende Heere van Breda, &c. ende van derselver Syne Genad: Stadt
„ Breda wegen te versien tegens alle dissensien, tweedrachten ende discorden,
„ die om der Religien wil bynnen dese Syne Genad: Stadt ende Lande
„ van Breda souden mogen opstaen, ende alle quaet ende inconveniënten
„ die geschapen souden syn daer uut te rysen, in tyts te obviëren, te ver-
„ hueden ende te beletten, soo is van Syns Genad: ende der voirsz Synre
„ Genad: Stadt wegen, tot peyse, ruste, vrede ende eendrachtigheyt van
„ alle Syne Genad: goede ondersaten, voir dese tyt geordonneert, gestatueert
„ ende overdragen.

„ In den yersten, dat nyemant, van wat state, qualiteyt oft conditie hy sy,
„ deen den anderen omt fayt van der Religien, tsy van deen oft van dandere,
„ oft in oft omd exerceren van deselve, en sal mogen injuriëren, misdoen oft
„ misseggen, behynderen oft beletten, met woorden oft met wercken, oft in
„ enniger manieren; mer sal een yegelyck blyven ende hem houden mogen
„ in syn Religie ende int exerceren van deselve, onbehyndert ende onbelet
„ van de ghene die van andere Religie souden mogen syn, oft van yemanden
„ anders: Ende in soo verre yemanden om synder Religie wille, tware van
„ deen oft van dandere, by yemanden ennigen overlast, hyndernisse oft belet
„ gedaen werde, soo sullen de Borgers deser Stadt, ende andere ons genad:
„ Heeren ondersaten, van wat Religie deselve oick mogen wesen, malcan-
„ der daer tegens alle assistentie, behulp ende bystandicheyt doen, als goede
„ medeborgers ende mede Ingesetenen, tot conservatie van den gemeynen
„ peyse, vrede ende eendrachticheyt, Ende oft geviele dat yemant den an-
„ deren met woorden oft met wercken injurieerde, sal de geinjurieerde sulcx
„ te kennen geven den Wethouderen, om daer aff de kennisse te nemen,
„ ende geslicht te worden, soo sy bevynden sullen te behoiren, tsy by correctie
„ van honne persoonen, oft anderssins, sonder dat alsulcke geinjurieerde hem
„ daerom sal mogen wreken.

„ Dat de ghene van de nyeuwe Religie, oft soo men deselve noemen macht,
„ hon Religie exerceren sullen moeten ter plaetsen die hen by de Overicheyt,
„ te weten by onsen gened: Heere voirsz, oft van Syne Genad: wegen be-
„ wesen syn oft bewesen sullen worden, ende nergens anders.

„ Dat nyemant tot ennige Predicatien en sal mogen comen met ennige weer-
„ barige wapenen, dan alleenlick met hon dagelicx oft gewoonlick geweer,
„ te wetten Rappier oft Dagge.

„ Dat een yegelyck, soo wel van deen als van dander Religie, gehouden
„ sal syn te obtempereren en gehoirsaem te syn de Overicheyt, sonder by
„ yemanden yet te doen, te attempteren oft voirts te stellen tegens de Or-
„ donn: ende bevelen van onsen gened: Heere voirsz, ende van Syne
„ Genad: Officiers ende Wethouderen, ende denselven in alle manieren voir
„ te staen tot conservatie van den gemeynen welvaren, wel verstaende dat
„ tselve nyet en sal syn in prejuditie van deen oft van dander Religie.

„ Dat egeen Predikanten oft Ministers van deen oft van dander Religie,
„ en

„ en sullen mogen predicken seditieuselyck oft oproerlick, daer uut ennige se-
„ ditie oft oproer soude mogen rysen oft opstaen; welverstaende, dat voir
„ geen seditieuse oft oproerige Predicatien verstaen en worden, straffingen
„ van de abuysen oft erreuren in de Leeringe oft Ceremonien, oft tegens en-
„ nige quade seden, leven oft manieren; behoudelick dat 't selve geschiede
„ sonder ennige injurieuse woorden.

„ Ende om eenen yegelycken wel geassecureert ende verzekert te syn
„ vryelick te mogen blyven in syn Religie, soo wel in deen als in dandere,
„ soo neemt de voirsz onse gened: Heere de Prince, alle Syn Genad: goede
„ Ondersaten, soo wel van deen als van dander Religie, in Syne Genad: pro-
„ tectie en sauvegarde, Bevelende mits desen allen Syne Genad: Officieren,
„ elcken peyselick ende vredelick in syn Religie te houden, sonder ter saec-
„ ken van dyen yemanden yet misdaen oft missegt te mogen worden in en-
„ niger manieren, uitgesondert de Anabaptisten, die Syne Genad: hyer inne
„ nyet en wilt hebben begrepen.

„ Des worden oick van Syne Genad: wegen met desen seer scherpelyk
„ verboden alle seditieuse ende opruerige fayten oft voorstellen, soo wel van
„ deen als van dander parthye, soo dat in soo verre ennige sulcke gebuer-
„ den, deselve van Syne Genad: gepunieert ende gestraft sullen worden nae
„ exigentie van deselve.

„ Ende in soo verre yemandt contrarie den Ordonn: bovengescreven
„ dede oft voirtstelde te doen, deselve als Infracteurs ende Perturbateurs van
„ den gemeynen peyse, vrede ende eendracht, sullen van den voirsz ons
„ gened: Heere wegen, sonder ennich verdrach daer aff gestraft worden, tsy
„ metter galge, of anderssins, soo als men nae exigentie ende gelegentheyt der
„ saecken oft delicten sal bevynden behorende.

„ Allet ghene des ende gelyck voirsz is onderhouden ende achtervolcht te
„ worden, ende een yegelyck hem daer nae te reguleren, totter tyt toe by
„ onsen alregened: Heere den Coninck, by advyse van de gemeyne Staten
„ van den Lande, oft oick by onsen gened: Heere den Prince voirsz, an-
„ ders geordonneert sal syn. Onder ende achtervolgende welcke Ordonnan:
„ een yegelyck gehouden sal syn hem te submitteren. (*En was getekent*)

LOUIS DE NASSAU.

(*Onder stont*)

Duer bevel van myn genadigen
Heer den Prince.

(*Ondertekent*)

JACOB TSERAERTZ. MICHIEL PIGGEN.
JACOB VLAS. N. STEELANT.
JAN VOGELSANCK.

Omtrent het begin van den jaare 1567, naa den nederlaag te Oosterweel en de beroerte binnen Antwerpen, wierden de Predikatien overal in deze Landen verboden, ten welken einde Prins Willem, op den laatsten van Bloeimaandt, te Breda het volgende Bevel tegen dezelve liet afkondigen, waar by hy zyn ongenoegen tegen de oproerige Byeenkomsten, en den oploop die eenige maanden te voren aldaar was voorgevallen, te kennen gaf. *Resolutien der Stadt Breda.*

„ WILHELM, by der Gratien Goidts Prince van Oraengien, Grave tot Nas-
„ sou enz. Heere tot Breda enz. Onsen Drossaert ende Schouteten der Stadt
„ ende Lande van Breda Saluyt. Om te verhueden dat in toecomende tyden
„ bynnen onse Stadt en Lande van Breda gelycke oploop, rebellie ende be-
„ ruerte als sekere maenden geleden in onse Stadt van Breda ende daeromtrent
„ is gebuert, nyet en geschiede, ende gesien hebbende dOrdonnantie by ende

„ van wegen der Co: M[t] opten xxviij[en] dach Mey tot Antwerpen gepubli-
„ ceert, Soe eeſt dat Wy hebben geordonneert ende geſtatueert, ordineren en-
„ de ſtatueren by deſen de Punčten ende Articulen hier nae volgende: In den
„ eerſten, dat alle valſche Predicanten ende Leeraers, Miniſters ende gelycke
„ verleyders des volcx by der doot ende galge geſtraft ſullen worden, boven
„ de confiſcatie ende verbeurte van alle henne goeden. Ende de ghene die
„ huns wetens ennige huyſen, hoven oft andere plaetſen hen toebehoirende
„ leenen . ende toelaten ſullen om aldaer Conventiculen ende ongeoirlofde Ver-
„ gaderingen gehouden te worden, ſullen mette ſelve pene van der galge en-
„ de confiſcatie van goeden geſtraft ende gepunieert worden. Ende belangen-
„ de den Receptateurs ende den ghenen die ſulcke valſche Leeraers, Predi-
„ canten ende verleyders favoriſeren ende onderhouden, indien ſy gewoen-
„ lyck ſyn tſelffde te doen, en daerenboven obſtinate ende verherte ketters
„ ſyn, willen ende ordineren Wy, dat ſy oeck metter doot ende confiſcatie van
„ goede geſtraft ſullen worden, gelyck de verleyders ſelve. Ende de ghene
„ die hen in de voirſz Conventiculen ende onbehoirlycke Vergaderingen vin-
„ den ſullen, deſelve daer van arbitralycken gecorrigeert worden, mits by
„ den Rechters aenſchouw nemende op henne qualiteyt, oft deſelve deur
„ nyeuſchiericheyt oft curioſiteyt hen in de voirſz Prekingen oft Vergaderin-
„ gen gevonden hebben, oft aldaer geſtoćt, geſtaeſt ende met wapenen ge-
„ comen ſyn om de voirſz Predicanten voir te ſtaen, ſuſtineren ende beſcher-
„ men, welcke Predicanten Wy verſtaen en willen uyt onſe Stadt ende Lande
„ van Breda gebannen te worden op de galge. Willende ende ordinerende
„ voirts meer, dat de Vaders ende Moeders, Broeders, Suſters, Ooms,
„ Moeyen, Meeſters, Meeſtreſſen oft ander, gehouden ſullen ſyn te verant-
„ woirden van de misdaet van heure kynderen ende van den ghenen die on-
„ der hun bevel ende laſt ſtaen, ende oick van hun huysgeſin, boven de pene
„ tſy van geeſſelinge oft andere die de voirſz kynderen oft joncvolck daerom-
„ me ſullen moeten lyden, tot arbiterſchepe van den Rechters, ten ware dat de
„ voirſz Vaders ende Moeders, oft andere van tſelve joncvolck laſt hebbende,
„ deden blycken hun beſte ende uyterſte neerſticheyt gedaen ende behoirlycke
„ ſorge en toeſicht gedragen te hebben om hen van ſulcke Prekingen, Con-
„ venticulen en onbehoirlycke Vergaderingen te houden ende keeren. En-
„ de om deſelve te beletten en voircomen, willen Wy dat de ghene die ont-
„ decken oft aenbringen ſal ennige die de voirſz Prekingen, Conventiculen en-
„ de onbehoirlycke Vergaderingen gehouden ſullen hebben, indien ſy daerinne
„ geweeſt hebben, voir die reyſe daer van ontlaſt ende vry ſullen weſen, ſonder
„ dat men hen daeromme ſal mogen ſtraven, mits nochtans beloovende, dat ſy
„ hen des nyet meer onderwynden en ſullen, ende ſoe verre ſy anders van on-
„ ſen heyligen Gelove ende van den Sacramenten der Kerken goet gevoelen
„ hebben. Ordinerende onſen Droſſaert ende Schouteten onſer Stadt ende
„ Lande van Breda wel ernſtelycken, dat ſy by alle mogelycke ende gevue-
„ chelycke middelen verſien, dat de voirſz Prekingen, Conventiculen ende
„ onbehoirlycke Vergaderingen belet mogen worden, ende tghene des voirſz is
„ ſcherpelyck doen onderhouden ende obſerveren, op pene van tſelfde te
„ verhalen op den ghenen die daerinne onachtſaem ende gebrekelyck bevon-
„ den ſoude worden, aengeſien dat den dienſt Goidts ende de gemeyne ruſte
„ daer aen ſoe grootelycx gelegen is. Ende ſeggen, verclaren ende ordineren
„ by deſen, dat ſoe verre yemant, wie hy ſy, hem vervoirdere ennige Kerc-
„ ken, Clooſteren, Cappellen oft andere geeſtelycke plaetſen te plunderen,
„ berooven, bederven, verbranden oft daer aen overlaſt oft gewelt te doene,
„ oft daer toe hulpe, byſtant oft aſſiſtentie te geven, direčtelyck oft indirečte-
„ lyck, Aultaren, Reliquien oft Beelden van den heyligen Cruyce, Sančten
„ oft Sančtinnen, tſy op die gemeyne ſtraten oft geweyde plaetſen, te bre-
„ ken, vernielen oft onder de voeten te treden oft werpen, oft op de heylige
„ Sacramenten van der Kercken ennigen overlaſt oft injurie te doene, dat de-
„ ſelve ter galgen verweſen ende geëxecuteert, ende heuren goeden geconfiſ-
„ queert ſullen worden als Kerckſcheynders, Rovers ende openbare Dieven,
„ Vyanden van Godt, van Ons en van der werelt, permitterende ende toela-
„ tende eenen yegelycken deſelve te mogen vangen, aentaſten ende in han-

„ den

„ den van de Justicie te leveren ende stellen om gestraft te worden soe voirsz
„ is. Daerenboven gebieden ende bevelen Wy allen Officiers, Wethouders
„ ofte andere, van wat qualiteyt oft conditie die mogen wesen, dat sy de voirsz
„ plunderingen, berovingen ende brekingen met alle heure cracht ende macht
„ weederstaen ende beletten, op arbitrale pene ende correctie, boven de restitu-
„ tie van de schade die aen de Kercken by de voirsz Beeldebrekers ende Kerck-
„ rovers gedaen sal wesen, totter welcke gehouden sullen syn de ghene die
„ omtrent ende binnen der Prochie, daer sulcke brekinge oft schade geschie-
„ den sal; geseten syn, ende deselve nyet belet oft wederstaen en sullen heb-
„ ben, gemerct dat alsoe de voirsz Kercken onsen Heere Godt ende tot ge-
„ bruyck van der Gemeynte gededicеert syn, een yegelyck daer voor particu-
„ liere sorge dragen moet, als wesende een saecke die alle Cristene menschen
„ bevolen ende gerecommandeert is te beschermen ende voirstaen, ende sun-
„ derling de Prochie-Kercken by den ghenen van heure Prochie, dwelck Wy
„ oeck willen verclaren ende verstaen onderhouden ende achtervolcht te wor-
„ den voir ende aengaende den Cloosters, Cappellen ende andere gewyde
„ plaetsen die bynnen de limiten van de voirsz Prochie gestaen syn. Insge-
„ lycx verbieden Wy wel scherpelyck te usurperen tghene dat den Geestelycken
„ staet toebehoirt, te weten tDoopen, Huwelyck, Nachtmael, Psalmodien
„ ende gemeynen publicken Sank in onbehoirlicke ende ongeoorlofde Vergade-
„ ringen ende Conventiculen, Begravinge ende dyergelycke acten, dwelck Wy
„ verbieden ende interdiceren wel ernstelycken allen ende eenen yegelycken
„ meer te doene, ende dexercitie van de nyeuwe Secten te gebruycken, op
„ pene ende verbeurte van den lyve voir de ghene die sulcx souden doen oft
„ doen doen; te executeren, tsy metter galgen oft metten sweerde, ter discre-
„ tien van den Rechters, met confiscatie van goede. Ende aengaende den ghe-
„ nen die daer over staen, jegenwoordich oft behulpich wesen souden, op
„ pene van extraordinarisen straff, nae de qualiteyt van heure misdaet ende
„ misbruyck. Verbiedende int generael alle andere sorte ende manier van
„ exercitie van Religie, dan alleenlick die oude van allen tyde in de Catho-
„ lycxsche Kercken ontfangen, ende in onse voirsz Stadt ende Lande van
„ Breda openbaerlick gebruyct. Ende bevelen ende willen wel ernstelyck,
„ dat men de kynderen, terstont nae dat die geboren sullen wesen, sal open-
„ barelyck doen doopen in de Prochie-Kerken, nae oude gewoonte, ende dat
„ van denselven doopselen by den Pastoir oft Prochiaen regifter gehouden
„ sal worden, inhoudende die dagen dat die geschiet sullen wesen, de namen
„ van den Kynde, van den Vader ende Moeder, ende van den Peters ende
„ Meters, sonder dat men de voirsz. kynderen vant voirsz Doopsel uyt den
„ Prochien sal mogen dragen, op pene tegens de Vaders ende Moeders, die
„ onachtsaem souden wesen henne kynderen te doen doopen, van sware
„ ende rigoureuse correctie, nae circumstancie ende gelegentheyt van der
„ saeken, ende soe verre sy heure kynderen anders deden doopen, op ver-
„ beurte van den lyve voir ende tegens hen, ende den ghenen die deselve
„ gedoopt souden hebben, mitsgaders tegens den ghenen die de voirsz kyn-
„ deren anders souden doen oft dragen doopen, met adjudicatie ende confis-
„ catie van haere goeden. Ende om alle misbruyck ende bedroch te verhue-
„ den, ordineren Wy dat de Vroede Vrouwen, als sy tkynt ter werelt ont-
„ fangen sullen hebben, indien tselve bynnen xxiiij. uren daer nae nyet ge-
„ doopt en worde, den Pastoir oft Prochiaen van der Prochie daer van de
„ wete sullen moeten doen, op pene dat sy daer van gecorrigeert sullen wor-
„ den, nae tmisbruyck dat sy daer inne gedaen sullen hebben. Gebiedende
„ ende ordinerende dat alle Vroede Vrouwen terstont solempnelen eedt doen
„ ende sweeren sullen in handen van den Wethouders, heur nae dese onse Or-
„ donnantie ende gebot te vuegen ende te reguleren. Verbiedende oeck seer
„ scerpelick dat nyemant, wie hy sy, hem en vervoirdere de kynderen te leren
„ oft Schole te houden, in wat tale tselfde soude mogen wesen, tsy int se-
„ creet oft openbaer, sonder yerst ende voir al geëxamineert te wesen by den
„ Capittele ende twee Gedeputeerden van der Wet, daer toe geordineert, de-
„ welcke hem neerstelyck vragen sullen van syn Geloove, ende en sullen egheen
„ daer toe mogen admitteren dan die ontwyffelick van de Catholycxschen ge-
„ loove

„ loove syn, ende yerst solempnelen eedt doen, dat sy geen boecken oft leeringe,
„ van der Catholycxschen Kercken gereprobeert synde, leeren en sullen, daer
„ van hen bewys by gescrifte gegeven sal worden; Ordinerende dat alle die
„ ghene die jegenwoordelick Schole houden, binnen tien dagen nae de publi-
„ catie van desen, hen nae dese onse Ordonnantie sullen moeten vuegen ende
„ reguleren; op pene van arbitrale punitie ende correctie, ende soe verre sy
„ bevonden worden hier naemaels ennige Dwalingen oft valsche Leeringen
„ heur Scholieren geleert te hebben, op verbeurte van den lyfve ende con-
„ fiscatie van heure goeden, als valsche Leeraers ende Predicanten. Ende
„ de Vaders, Moeders, Meesters ende Momboirs, die de kynderen tot sulcke
„ gereprobeerde Scholen wetens gesonden souden hebben, sullen daer van
„ arbitralyck gestraft ende gecorrigeert worden nae den eysch van den mis-
„ daet. Bevelende oeck onsen voirsz Drossaert ende Schouteten, tegens Pren-
„ ters ende Vercoopers van Boecken, Scriften, Liedekens, Contrefeytselen,
„ Figuren, Schilderyen ende Papieren, scandeleus ende injurieus wesende,
„ inhoudende blasphemie ende bespottinge tegens Godt ende syne heylige
„ Kercke, oft tegens de Co. M[t], te procederen mette penen ende verbeurten
„ van den lyfve, ende confiscatie van goede, indien sy gewoon syn sulcx te
„ doen; oft des neen, dat sy daer van extraordinaerlyck ende rigoureuselyck
„ gestraft sullen worden, sonder nochtans daeromme te moeten sterven, ende
„ oeck op straff ende boete arbitrale voir ende tegens den ghenen die deselve
„ gecoft souden hebben ende wetens onder hen behouden. Ordinerende ende
„ bevelende mede onsen Drossaert ende Schouteten, te procederen tegens alle
„ de ghene die opgestelt ende opgericht hebben Consistorien, gelt ende pen-
„ ningen op onse Borgeren ende Ondersaten gelicht, bedwingende deselve
„ heur gehoirsaem te wesen al tegen die Overheyt die men Ons schuldich is,
„ mitsgaders tegens de Wet daer toe by Ons behoirlyck gestelt, ende dat meer
„ is, tegen de Co: M[t], onsen ende heuren natuerlicken Prince gewapent heb-
„ ben, hen daerenboven onderwonden de gemeyn aelmoessen, ende deselve
„ aenvaert, doende deselve uytdeylen tegens gewoenlicke forme, nae henne
„ discretie, by gesuspecteerde Aelmoesseniers, die de aelmoessen onder hen
„ hielden, sonder daer van rekening te doen, sluytende uyt deselve de arme
„ Catholicque, ende oeck mede tegens de ghene die sulcx in toecomende tyde
„ sullen doen, ende tegens de ghene die Hoefden ende Autheurs van de voirsz
„ beroerte hebben geweest, willende dat tegens alle de voirsz straffelyck
„ ende rigoreuselyck geprocedeert worde by executie van der doot metten
„ sweerde, ende van confiscatie van goeden, onder wat titule dat sy hen ver-
„ voirdert sullen hebben over ons volck te ordineren, bevelen ende gebieden,
„ tsy van Ouderling, Diaken, Toesiender, Superintendent oft ander dierge-
„ lycke. Ende beroerende den ghenen die op onse Ondersaten ennige pennin-
„ gen oft goet heffen, lichten oft collecteren sullen, alwaert dat sy tselfde wil-
„ lichlicken wilden geven, sonder des van Ons last, bevel, macht, authori-
„ teyt, orloff en consent te hebben, Wy willen dat deselve arbitralick daer aff
„ gestraft ende gepunieert sullen worden nae den eysch van der saecken, ende
„ boven dien betalen vyermael soe veel als sy gelicht ende ontfangen sullen
„ hebben, te bekeren, deen helft tonsen proffyte, ende dander helft tot prof-
„ fyt van den ermen. Verbiedende ende interdicerende oeck den voirsz Sec-
„ tarissen, tsimpel volck te verleyden oft aen te trecken by aelmoessen, werck
„ te geven, oft anderssins, op pene van exemplaren straff. Ende indien de
„ opheve van de voirsz penningen geschiet ware, oft alnoch geschieden, te-
„ gens de Co: M[t], oft om Cryschvolck te lichten, willen Wy dat de ghene die be-
„ volen penningen gelicht oft gecontribueert hebben, oft alnoch souden mo-
„ gen bevelen ende gebieden penningen te lichten oft contribueren, metter
„ doot gestraft sullen worden als rebelle, wederspanniche ende seditieuse men-
„ schen, ende oversulcx henne goeden geconfisqueert. Verclaren oeck mede
„ de Hoefden ende Autheurs van de Vergaderingen, daer inne dat men ge-
„ sloten heeft Nachtmael te houden, Cryschvolck te lichten, ende daer toe
„ contributie te doen, Kercken te bederven, dauthoriteyt van heur Consisto-
„ rien te hanthouden ende vermeerderen, der Co: M[t] ende onse bevele te
„ beletten, voir rebellen, wederspannichen ende vyanden van de gemeyne
„ Wel-

„ welvaert, verbiedende alsulcke Vergaderingen meer te houden, op te pene
„ van de galge ende confiscatie van goede. Verclarende alle de ghene die
„ ongeoorlofde Vergaderingen tot quaden eynde houden sullen, tsy om de
„ Religie en om 't gemeyn ruste in beroerte te stellen, voer wederspennige
„ rebelle seditieuse menschen ende Verstoorders oft Perturbateurs van de ge-
„ meyne ruste, Ordinerende dat sy oversulcx metter doot gestraft ende gepu-
„ nieert, ende heure goeden geconfisqueert worden zoe voirsz. is. Ende
„ voirts soe Wy onderricht syn dat zedert ennige jaren herwaerts ennige Le-
„ dichgangers, Vagabonde, Apostaten en Fugitiven, hen bynnen onse voirsz.
„ Stede vertrocken ende hen onthouden hebben, sunderlinge om de Reli-
„ gie, bevelen Wy daeromme, dat alle de voirsz. persoonen bynnen xxiiij.
„ uren na de publicatie van desen, hen vertrecken ende gaen uyter voirsz.
„ Stede, op pene van gegeesselt ende gebannen te worden, oft van der doot,
„ nae dat sy door hun misdaet bevonden sullen hebben verdient te hebben.
„ Gebiedende, willende, ordinerende ende statuerende voirts, dat alle de
„ ghene die uyt ennige plaetsen van herwaertsovere bynnen onser voirsz. Stadt
„ van Breda van nyeuws sullen comen woonen, by den Officier ende Wet-
„ houders neerstelycken ondervraegt sullen worden oft zy uyt andere Stadt of
„ Lant gebannen zyn, in welcken gevalle zy heuren tytle van bannissemente
„ den selven Officier ende Wethouders sullen moeten exhiberen ende over-
„ brengen; ende indien deselve gebannen zyn om tstuck van der Religie, Ket-
„ terye oft andere redenen daer aen clevende oft dependerende, by wien den
„ selven ban uytgesproken soude mogen syn, en sullen die in onser voornoem-
„ de Stadt van Breda nyet ontfangen worden, noch aldaer vry syn, noch oick
„ in andere plaetsen in onsen voirsz. Lande van Breda, mer sullen hen uyter
„ voirsz. Stadt moeten vertrecken, op pene indien sy zulcx nyet en deden,
„ wederomme uyter selver Stadt gebannen te worden voor anderen gelycken
„ tyt, ende op de selve pene als in heuren ban gestelt sal zyn, soe verre zy ge-
„ vangen worden, ten ware dat onse Officiers ende Wethouders voor goet
„ bevonden tegens deselve van nyeuws te procederen, dwelck zy in sulcken
„ gevalle sullen mogen doen; ende indien de voirsz. Ballingen heuren Van
„ verswygen, ende men sulcx daer nae te weten quame, sullen dezelve ge-
„ straft worden na inhouden van den tytel van heuren voirsz. bannissemente,
„ ten ware oick dat onse voirsz. Officier ende Wethouders, om sekere merc-
„ kelycke redenen, bevonden tselve te mogen oft behoiren te modereren. Ende
„ aengaende andere, geen Ballingen wesende, die in onse voirsz. Stadt voirtaen
„ willen comen woonen, sullen deselve gehouden worden over te brengen
„ certificatie van heuren Pastoor ende Wethouders van den Plaetsen daer uyt
„ sy vertrocken sullen zyn, inhoudende getuychenisse van heuren leven ende
„ conversatie, mitsgaders redenen van hun vertreck, sonder welcke certifi-
„ catie en sullen nyet toegelaten worden in onser voirsz. Stadt te mogen woo-
„ nen. Bevelende onsen Drossaert, Schouteten ende Wethouders onder on-
„ ser Jurisdictie geseten, tselfde alsoe nae te volgen, sonder dissimulatie, gunste
„ oft conniventie. Eyntelicken verbieden Wy wel expresselycken allen ende
„ eenen yegelycken, van wat qualiteyt oft conditie die zyn, ennige ongere-
„ geltheyt oft schandael te doen opt stuck van der Religien, oft Catholycke
„ Priesters, Religieusen oft andere Geestelycke Persoonen, te injurieren met-
„ ter daet oft met woorden, oft hen oick te vervoirderen, den selven Catho-
„ licken ennich belet oft hynder te doen in dexercitie van de voirsz. oude
„ Religie, Acte oft ongeregeltheyt voirts te stellen, daer deure de goede ende
„ Catholycke vercort, geoffendeert ende verhindert souden mogen worden,
„ op pene van der doot, indient schandael seer groot, uytnemende ende exces-
„ syf ware, en oick van confiscatie van goede; ende indien tschandael minder
„ ware, van arbitrale correctie na den eesch ende qualiteyt van der sake, tot
„ exempel ende vreese van den anderen. Alles soe lange ende ter tyt toe dat
„ by Ons hier op anders versien ende geordonneert sal zyn. Aldus gedaen tot
„ Breda voirsz. op ten laesten dach der maent van Meye, int jaar ons Heeren
„ dusent vyffhondert sevenentsestich. (*Onder stont geschreven.*) By mynen
„ genadigen Heere in synen Rade. (*Onderteekent*) M. Piggen. (*Hier onder*
„ *stont noch geschreven aldus*:) Dit Placcaet oft Ordonnantie is tot Breda ter

„ Puyen af gepubliceert des Dincxdaechs den derden in Junio anno xv^c lxvij.,
„ tvolck aldaer by dluyden van den clocken in groten getale vergadert zynde,
„ present Schoutet ende alle de Schepenen, behalven Jan van den Berghe.
„ Uytgelesen by my, (*en was ondertekent*) B. de Corput.

Op den derden van Zomermaandt daar aan volgende, is Peter Petersz. van Keulen, Borger ende Goudsmit te Breda, om den Godtsdienst gevangen genomen; By den zelven wierdt de volgende Getuygenis in schrift gevonden.

„ Wy Dienaren der Gemeynten tot Breda, betuyghen by desen van Peter
„ Peterssen van Keulen, onsen medebroeder, en d'een met ons in den dyenst
„ des Ouderlincx onser voorsz. Gemeynten, dat hy is gave in der Leere en
„ Geloove, ende stichtig in syne wandelinge, in kennissen der waerheyt heb-
„ ben wy dese ondertekent den xiij. April anno 1567. *Robert Janssen*, *Pie-*
„ *ter van den Baarle*, *Jan Anthonis Wiltens*, *Goris Andriessen*, *Hubrecht van*
„ *Baarle*, Franciscus Adriani.

In de eerste ondervraging, op den vyfden der gemelde maandt, gedaan, zegt hy in den dienst der Kerke, behalven de voornoemde Personen, nog gekent te hebben Hendrick van den Corput, Mr Frans van Etten, en Felten Diaken. Omtrent negen maanden daer naa wierdt Betteke zyne dienstmaagd mede op 't Kasteel gevangen gezet; en zyn zy beyde eyndelyck te zamen, den negen en twintigsten van Bloeymaandt 1568, op het Pleyn voor het Kasteel levendig verbrant. Waar van de geheugenis nog tot den huydigen dag bewaart wordt door den grooten Keysteen, leggende voor de Brug van 't Kasteel, ter plaatze alwaar de Paal, waar aan Peter van Keulen vastgeketent was, gestaan heeft.

In Hooymaandt 1569 kwam Franciscus Sonnius Bisschop van 's Hertogenbosch te Breda, om onderzoeck omtrent de Boecken te doen, en wierden daarnaa op 't uytdruckelyck bevel des Hertogs van Alba, den negentienden van Oogstmaandt, op de groote Markt voor 't Stadhuys opentlyck verbrant, *Colloquia Erasmi*, *J. Carionis Chronicon cum appendiciis*, en meer diergelycke Boecken.

In de groote Kerkvergadering, by de Hervormde Gemeynten te Embden, in Wynmaandt 1571 gehouden, wierdt goedgevonden, dat de Gemeynten van Brussel, Antwerpen, 's Hertogenbosch, Breda, en andere die in Brabant mogten wezen, te zamen een Klassis zouden uytmaken.

Naa dat de Stadt Breda, in 't jaar 1577, door Prins Willem den I. was verovert, wierdt, op 't verzoeck van die der Hervormde Leer, binnen de Stadt een provisionele Ordonnantie van den Aertshertog Matthias, aangaande den Religions Vrede, op den veertienden van Herfstmaandt 1578, afgekondigt, en dienvolgens by de Wethouderen aan die van den gemelden Godsdienst, wiers Predikant was Johannes Capito, de Kerk van Markendaal vergunt, ten wederzeggen der Algemeene Staten. Daarnaa hebben de Roomschgezinden hunnen dienst verricht in 't Markendaal, en de Hervormden, op den vyfden van Louwmaandt 1581, voor de eerste maal in de Groote Kerk gepredikt. Naa het innemen van Breda by de Spaanschen, op den agt en twintigsten van Zomermaandt 1581, is binnen dezelve alleen de Roomsche, en naa 't veroveren dier Stadt door Prins Maurits, op den vierden van Lentemaandt 1590, de Hervormde Godsdienst openbaerlyck in de Kerken gepleegt: Dan wierdt eerst, in Bloeymaandt 1591, de Groote Kerk geopent, en de Beelden daar in afgenomen.

Resolut der Stadt Breda.

In 't begin van het twaalfjaarige Bestant, te Antwerpen, op den negenden van Grasmaandt 1609, gesloten, wierden op verscheyde Dorpen der Baanderye Predikanten geplaatst, niet zonder grooten tegenstant der Roomschgezinden, aan welke de Gezanten van Franckryck te zelve tyd, een handschrift verleent hadden, dat op de Dorpen van Brabant, behoorende onder de Steden van den Vereenigden Staet, geene verandering in den Godsdienst zoude gemaakt worden; Doch de Staten verstonden niet, dat daar by de oeffening der Hervormde Leer wierdt uytgesloten.

Als daarnaa, in Hollandt, de Kerken Dienaren onder elkanderen verdeelt waren

ren wegens de Verschillen, tusschen de beroemde Hoogleeraren Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus, over de Leer van Gods eeuwige Voorbeschicking, gerezen, en daar van de voncken oock binnen Breda overgevlogen waren; zoo heeft de Magistraet, op den vierden van Wintermaandt 1615, bevolen de Leeraers in geschrift te doen aanzeggen, dat zy hen voortaen zouden wachten de in verschil zynde stucken in hunne Leerredenen aan te roeren of te dryven, of deswegen by iemanden der Gemeynte aanhang of partyschap te maken, en zoo zy lieden het te vooren gedaan hadden, daar van op te houden, en hunne Toehoorders tot rust, vrede en Kristelycke eenigheid aan te maanen, mitsgaders met elkanderen in onderlinge liefde en stichting te wandelen, en alle oneenigheid te weeren, zoo veel mogelyck zoude zyn, ten eynde het niet van noden was by andere voegen en middelen daar in te voorzien, Met verder verbod, dat niemandt der Kerkendienaren buyten het Landt van Brabant zoude mogen reyzen, zonder alvorens daer toe van den Magistraet verlof gevraegt en verkregen te hebben. Door welke voorzorg het kwaad geweert, en de Gemeynte in rust behouden is. *Resolut. der Stadt Breda.*

In de eerste Klassicale Vergadering te Breda, in 't begin van den jaare 1616, gehouden, heeft de Magistraet, om de eenigheid in de Kerk en het Klassis te onderhouden, vier hunner Leden gemagtigt, om in die Vergadering te verschynen, die daar in oock zitting genomen hebben.

De Stadt Breda, in 't jaar 1625, door den Markgraaf Spinola, onder de gehoorzaamheid des Konings van Spanjen gebragt zynde, zoo is de Roomsche Godsdienst aldaar weder ingevoert: Doch, in 't jaar 1637, naa het verwinnen dier Stadt door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, zyn de Roomschgezinden genoodzaekt geweest de Kerken aan die van den Hervormden Godsdienst in te ruymen, en hen te vergenoegen met hunnen Godsdienst, onder oogluyking, in byzondere daer toe geschickte Plaetzen te mogen oeffenen.

Naa het sluyten der Munstersche Vrede, in 't jaar 1648, zyn alle de Kerken ten platten Lande van Brabant, onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet, die dus lange door de Roomschgezinden waren ingehouden geweest, aan de Hervormden overgelevert: Weshalven de Prins van Oranjen, als Heer van Breda, in alle de Dorpen der Baanderye, welke nog van geene gewoone Leeraars voorzien waren, Predikanten plaatste, om die Kerken te bedienen. En nadien men beducht was, dat de plechtige bezitneeming dier Kerken mogt gestoort worden door de tegenkanting der Roomschgezinden, zoo wierdt op 't uytdruckelyk bevel der Algemeene Staten, den Stadvoogd van Breda gelast, om gewapenderhant de nieuwe Leeraers en Kerkenraaden in 't bezit hunner toegewezene Kerken te stellen en te handhaven, 't gene oock vervolgens, in de jaaren 1649 en 1650, is verrigt, en zedert dien tyd tot heden toe is de Hervormde Leer in alle de Kerken der Baanderye gerust en vreedzaam verkondigt: Werdende alleen aan de Roomschgezinden toegestaen de vrye oeffening van hunnen Godsdienst in Schuuren en andere plaetzen, geene uyterlycke gedaente van Kerken hebbende. *Acta Classis Bred.*

De Nederduytsche Hervormde Gemeynte te Breda, is zedert 't jaar 1590, bedient geweest door drie Leeraers, doch in 't vervolg van tyd, voornamentlyck naa het herwinnen der Stadt in den jaare 1637, door 't vermeerderen der Inwoonderen en Ledematen, de dienst zwaarder wordende, heeft Willem de III., Prins van Oranjen, Heer van Breda, goedgevonden in 't jaar 1666, eenen vierden Predikant te beroepen. Welke vier Predikanten dus gezamentlyck den Godsdienst aldaer hebben waargenomen tot den jaare 1739, wanneer het den Prins van Oranjen, Willem Karel Hendrick Friso, behaagt heeft, uyt inzicht van den bloeyenden staat dier Kerk, by de vorige vier Leeraers eenen vyfden te benoemen: invoegen dat de Kerkenraad van Breda tans bestaat uyt vyf Predikanten en ses Ouderlingen, waarby, tot het inzamelen en uytdeelen der liefdegaven, gevoegt zyn ses Diakenen.

Deze vyf Predikanten maken met die van Oosterhout, Dongen, Gilze, Alphen, Baerle, Chaam, Ginneken, Zundert, Rosendael, Nispen, Etten, Leur, Sprundel, De Hage en Terheyden, nevens die van Princelandt, het Klassis van Breda uyt, 't gene in den jaare 1649, het Synode van Zuidhollandt is ingelyft, waar van het tans het elfde Lit is. De gemelde Hooge Kerk-

 ver-

vergadering wierdt echter te Breda noch niet gehouden, niettegenſtaende door het Klaſſis ten dien eynde telkens kragtige aanhoudingen wierden gedaan. Doch, op den drie en twintigſten van Zomermaandt 1684, namen de Staten van Hollandt een beſluyt, dat voortaen het Synode van Zuidhollandt mede te Breda op haar gewoone tourbeurt zoude gehouden worden; En dienvolgens is die Kerkvergadering voor de eerſtemaal aldaar, in 't jaar 1686, geopent, 't gene aldus tot heden toe alle elf jaaren vervolgt wordt. Het gemelde Klaſſis heeft jaarlycks drie gewoone Byeenkomſten, namentlyck op Woensdag naar Paeſſchen, op Dingsdag veertien dagen voor het houden van het Synode, en op den eerſten Dingsdag in Herfſtmaandt.

Groot Placaet-Boeck. 4 Deel. bl. 348.

Naamlyſt der PREDIKANTEN, *die in de Gemeynte van* BREDA *den H. Dienſt, zoo onder 't Kruys, als vervolgens, waargenomen hebben.*

1559.

Adriaan de Kuyper.

1560.

Hermannus Stricker.

1565.

Franciſcus Junius.
Lodewyck de Vogel.

1567.

Franciſcus Adriani.

1568.

Johannes Capito.

1579.

Henricus van den Corput.

1580.

Johannes Milius.

1590.

Nicolaus Sophingius, *geſtorven* 1592.

1591.

Johannes Milius, *herſtelt.*
Johannes Næranus.

1592.

Iſaac van den Corput, *vertrocken naar Dordrecht.* 1595.

1596.

Lucas Verhagen, *geſtorven.* 1602.

1601.

Henricus Boxhornius.

1603.

Iſaacus Næranus.

1604.

Michaël Hogius.

1609.

Iſaacus Diamantius, *vertrocken naar Delft.* 1616.

1616.

Cornelius Hanecops, *vertr. naar Amſterdam.* 1625.

1638.

Chriſtianus Loſecatius, *Emeritus* 1666.
Ludovicus à Reneſſe, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1671.
Johannes Hankius, *geſtorven* 1656.

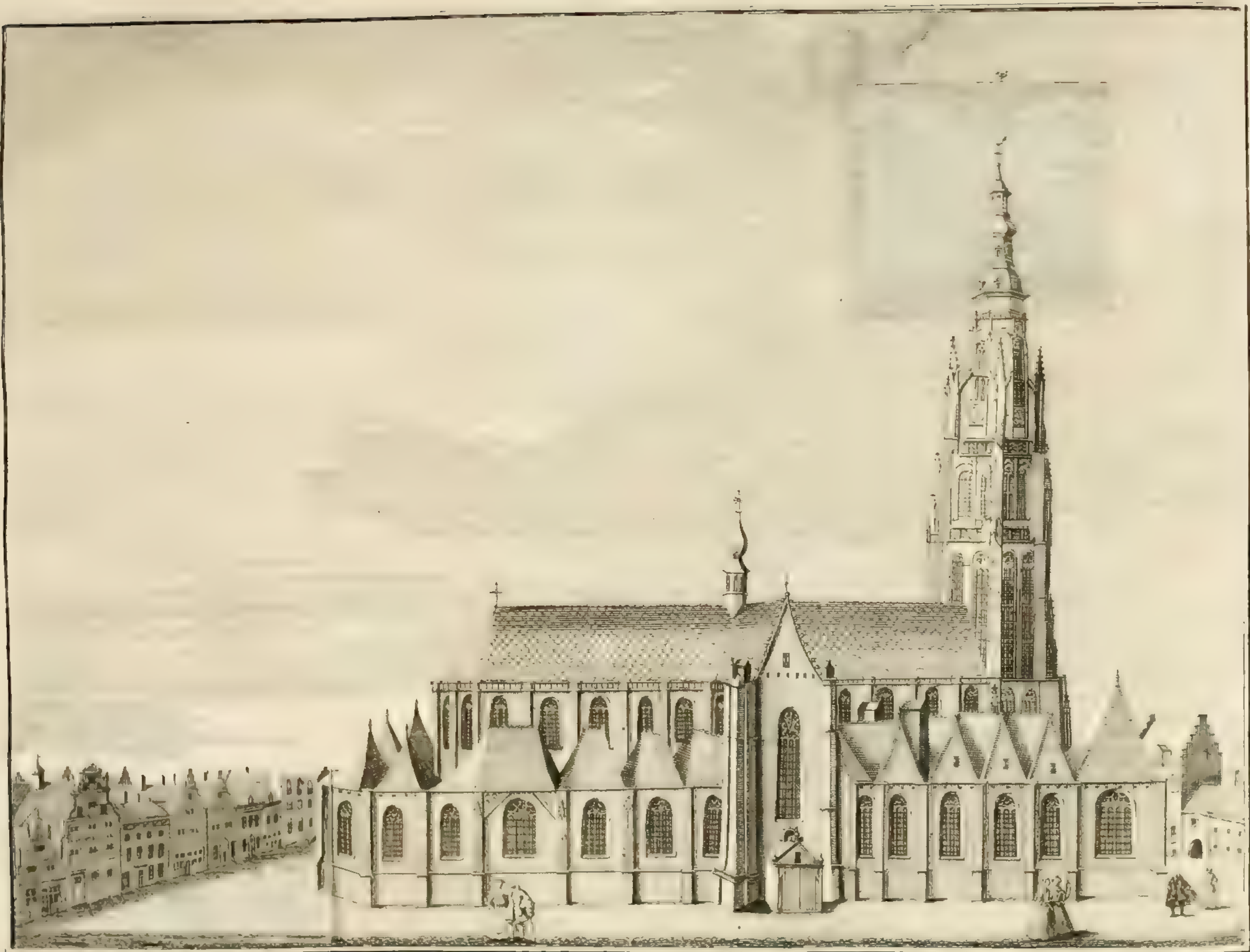
1647.

Martinus Lydius, *geſtorven* 1655.

1656.

Johannes Schulerus, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1674.
Franciſcus Plante, *SS. Th. Profeſſor, geſtorven* 1690.

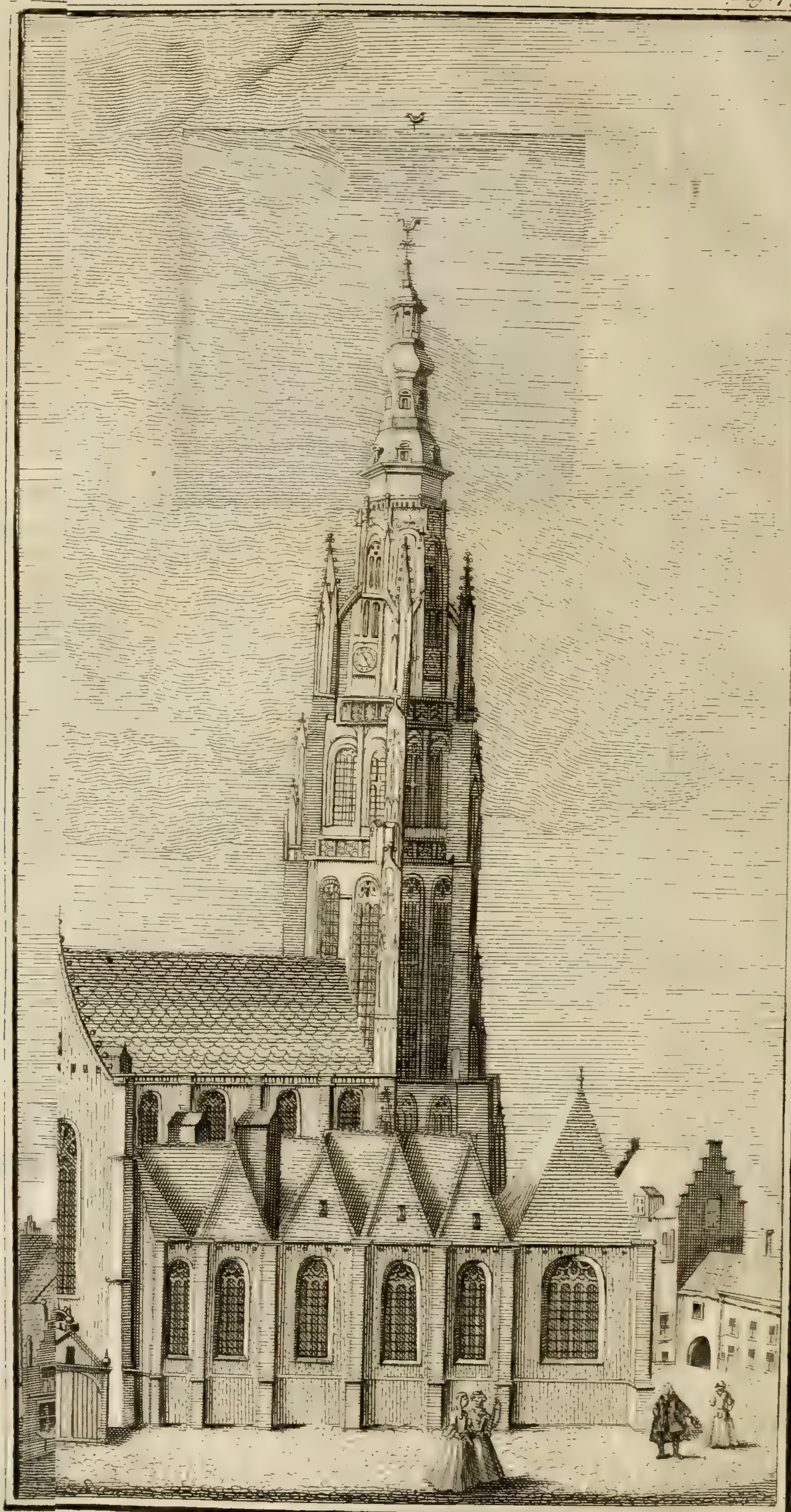
1666.

[illegible]

AFBEELDING VAN DE GROOTE KERK EN TOREN

[illegible]

Maar voor al wie in het Woestynen stond verdwaald
Tot Bloeimaand elfde zag myn kruin en ingewanden
Van't bLIXIM VIer VerVonkt, InVaLLen en VerbranDen.

Pr. Nuyts.

1666.

Henricus Misspelblom, *de eerste* Vierde *Predikant*, *gestorven* 1674.

1672.

Petrus van Balen, *gedimitteert* 1678.

1674.

Robertus de Gier, *gestorven* 1677.

1675.

Henricus Troyen, *vertrocken naar Middelburg* 1677.

1677.

Jacobus Artopé, *Emeritus* 1704.

1678.

Jacobus Triglandius, *vertrocken naar Utrecht* 1680.

1679.

Philippus Visscherus, *gestorven* 1691.

1680.

Casparus Wachtendorp, *vertrocken naar Gouda* 1682.

1682.

Johannes Noortberg, *gestorven* 1720.

1692.

Hermannus de Moor, *vertrocken naar Utrecht.* 1698.

1693.

Johannes Kaskee, *Emeritus* 1731.

1699.

David Knibbe, *vertrocken naar Leyden* 1702.

1703.

Theodorus Bolten, *vertrocken naar Londen* 1711.

1704.

Marcus Boerhaven, *gestorven* 1719.

1711.

Gabriël van den Velde, *Emeritus* 1740.

1720.

Daniel Patyn, *gestorven* 1737.

1721.

Willem Velse, *vertrocken naar Delft* 1724.

1724.

Gisbertus Rumpf, *gestorven* 1731.

1731.

Benedictus de Graeff, *gestorven* 1739.

1732.

Samuël Hœufft, *SS. Th. Dr.*

1739.

Martinus Hazebroek.

1739.

Ægidius Burs Fruitier, *de eerste* Vyfde *Predikant.*

1740.

Petrus van Gilst.

1740.

Johannes de Roos.

De Groote Kerk.

De Kerk van Breda is van overoude tyden een Parochie Kerk geweest, zonder dat men weet, wanneer die eerst gebouwt, of tot een Parochie Kerk ingestelt is. De Kanonniken van Breda, in zeker oudt Geding tegen de Kerkmee-

meesters, verhalen wel, dat omtrent 't jaar 1100, in 't gansche Landt van Breda maar een Parochie Kerk was, namentlyck te Gilze, alwaar de Sacramenten moesten werden bedient: En terwyl zulks aan die van Breda zeer ongelegen en moeyelyck was, dat omtrent den jaare 1200, aan den Heer en de Ingezetenen toegelaten is geweest, om binnen de Stadt eene nieuwe Kerk te mogen bouwen, welke van de Moederkerk van Gilze zoude afgezondert zyn. En hoewel de Kanonniken hun zeggen met geene bewyzen sterken, zoo worden echter voor dat gevoelen by hen de twee volgende redenen bygebracht. Eerstelyck, dat onder de Aanhangzelen van Gilze, behalven Ginneken, Bavel, de Hage, en Etten, Breda oock begrepen zoude geweest zyn. Ten anderen, dat ingevalle binnen Breda, op die tyd, een Kerk was geweest, die zekerlyck zoude gestaan hebben onder de Parochie van Gilze, welke zich aan weerzyden der Stadt uytstreckte. Dan deze twee redenen, zonder verder bewys, zyn niet voldoende; Want indien de Kerk van Breda onder de Parochie van Gilze gehoort hadt, zoo zoude eenig teken van de afscheyding van Gilze, of van de overgift van het Stift van Thoor bekent zyn; Want een Pastoor van eene Moederkerk behoudt de voorstelling der Filiale Kerk, en de Persoon der Moederkerk de instelling; Daar integendeel de Heeren van Breda, van overoude tyden af, altyt de begeving der Pastorye van Breda gehadt hebben. De tweede reden besluyt mede niet byzonders; Want Vrouw Hilsondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, van 't jaar 992, verbindt Gilze met de Aanhangzelen aan 't gemelde Stift, zonder die te noemen, en zoude deswegen te betoonen staan, dat de Stadt Breda, met deszelfs Vryheid, daar onder is begrepen geweest; Daar in tegendeel blykt by de afzondering dier Aanhangzelen van haare Moederkerk, geschiedt in het jaar 1316, dat die doenmaels waren, en van ouds geweest zyn Ginneken, Merterssen of de Hage, Etten en Bavel, wordende in den Scheidings brief geen 't minste gewag gemaakt van Breda.

Dit zegt men alleen voorzeker, volgens eene oude overlevering, dat deze Parochie Kerk, die ter eeren der H. Maagd Maria gewyd is, en deswegen door de Roomschgezinden gewoonlyck de Lieve Vrouwe Kerk genoemt wordt, eerst aan de H. Barbara, als Patrones, is toegeeygent geweest.

Proeven n. 29. In den jaare 1303, heeft Heer Jacob Persoon van Gilze, en Deken van Beeck, deze Kerk tot eene Collegiale opgericht, en daar in gesticht een Kapittel van agt Kanonniken, waer van drie zouden zyn Priesters, drie Diakenen, en twee Onder Diakenen, aan welke hy, by zynen uytersten wil, gemaakt daags voor S^t. Denys dag, uyt zyne goederen genoegzame inkomsten heeft aangewezen, en voorts zoodanige schicking gemaakt, dat die agt Kanonniksdyen tot twaalf zouden konnen vermeerdert worden, gelyck in 't vervolg van tyd oock geschiedt is. *Ibid.* Raso van Gaveren, Heer van Breda, heeft niet alleen deze instelling met zyn goedvinden bekragtigt, maar nog boven dien 't geheel inkomen der Pastorye dezer Kerke, waar van hy 't recht van begeving hadt, aan de Kanonniksdyen gehecht, onder beding, dat die Pastorye altyt by eenen der Kanonniken zoude bedient worden. Al 't welke Theobaldus Bisschop van Luyck, met den Officiael, in 't zelfde jaar, mitsgaders Gerard van Nassau Aartsdiaken, in 't jaar 1307, bevestigt hebben. Volgens die Stichting wierdt de Deken by de Kanonniken, de Kanonniken by den Heer, en de Kapellanen by den Deken en de Kanonniken aangestelt.

Acta Capituli Bred. Proeven n. 30. Om deze nieuwe instelling des te meer te vorderen, wierdt door Bisschop Theobaldus naar Breda afgezonden M^r. Macharius van den Bosch, Kanonnik te Luyck, die, op Sondag naa St Peter en Pauwels 1309, aldaer gekomen zynde, volgens zynen last, eene algemeene hervorming, zoo omtrent 't Hooft en de Leden van 't Kapittel, als ten opzicht van 't geestelyck en wereldlyck Regtsgebiedt, heeft ingevoert, en ten dien eynde verscheyde heylzame wetten gemaakt, die ten allen tyden oock in die Kerk zyn agtervolgt geworden.

Voor 't invoeren der nieuwe Bisschoppen in de Nederlanden, wierden de Deken en 't Kapittel gehouden onder 't getal der Secundarie Kerken van Luyck, en stonden, voor de Hervorming, nog zonder middel, alleen onder 't bedwang der Pausen van Romen.

Als in 't vervolg van tyden dit Kapittel, nevens verscheyde anderen, omtrent dezen Oort gelegen, in hunne rechten, vryheden en oude gewoontens merckelyck

lyck wierdt benadeelt, zoo hebben de Kapittelen van S[t] Jan te 's Hertogenbosch, van O. L. V. te Breda, S[t] Pieter te Hilvarenbeeck, S[t] Pieter te Oorschot, S[t] Oda te S[t] Udenrode, S[t] Katarina te Eyndhoven, en van S[t] Pieter te Boxtel, in 't jaar 1505, een nieuw verbond van vereeniging aangegaen, om hunne Vrydommen tegen alle Kerckelycke en Wereldlycke Machten te beschermen, en die voor onderdrucking te behoeden: welk verbond namaels, in 't jaar 1563, wederom is vernieuwt en nader bekragtigt. *Miraei. Diplom. Tom. 3. pag. 112.*

Dit Kapittel is, in 't jaar 1637, naa het innemen der Stadt Breda, en 't herstellen van den Hervormden Godsdienst, teenemael vernietigt, en deszelfs goederen en inkomsten gehecht aan de Domeynen van den Heer van Breda, die daer uyt, mitsgaders uyt de verdere geestelycke goederen in den Lande van Breda gelegen, volgens overeenkomst met den Raad van State, aan een gedeelte der Predikanten, Kosters en Schoolmeesters, zoo in de Stadt als in de Baanderye, hunne jaarlykse Wedden verzorgt, wordende de overige uyt 's Lands gemeene middelen onderhouden.

Nadien dit Kapittel door de Heeren van Breda en andere godvruchtige Perzonen, met veele vryheden, rechten en aanmerckelycke voordeelen en Proven, van tyd te tyd, is begiftigt geworden, zoo vindt men oock onder de Dekens en Kanonniken veele genoemt, die uyt voorname Geslachten van Brabant en Hollandt zyn voortgesproten: En deswegen zal het niet ondienstig wezen daar van een Lyst te laten volgen, in zoo verre men die uyt de oude Registers en Jaargetyde boecken van 't Kapittel heeft konnen te zamen brengen. *Necrolog. Capituli Bred.*

Naam Lyste der DEKENS *van 't Kapittel van O. L. V. Kerk te* BREDA.

1303.

Henricus de Grusere.

Bonifacius } *onzeker op wat jaar.*
Guillelmus. }

1340.

Zigebertus de Beke.

1341.

Reynerus de Valle.

1350.

Egidius de Rivo.

1398.

Guillelmus Fortis, *alias* Stercken.

1401.

Henricus de Bye.

1420.

Hugo Decanus.

1423.

Johannes van der Venne.

1461.

Carolus Oudart.

1492.

Raso Voecht.

1506.

Guillelmus de Gaellen.

1539.

Hieronymus de Blioul.

1566.

Balthazar Masschereel.

1569.

Antonius Vaillant.

1570.

Gerardus Vlemincx.

1590.

Cornelius Wortel, *naa het innemen der Stadt van zyn Dekenschap berooft, naderhant Plebaan van St. Gudula te Brussel.*

1625.

David à Mauden, *naa de vernietiging van 't Kapittel, in 't jaar* 1637, *Pastoor te Brussel.*

Naam-

Naamregister der KANONNIKEN *van O. L. V. Kerk te* BREDA.

Arnoldus Meldert.
Bartholomeus Cant.
Johannes Voecht, *alias* Snoeyen.
Wilhelmus van Ykel.
Johannes van Ymhuysen.
Walterus de Bye.
Walterus van Ykel.
Theodorus van Duvenvoorde.
Johannes de Prones.
Walterus Smits.
Philippus van Duvenvoorde.
Hermannus Schenkel.
Lambertus de Rivo.
Simon vander Steen.
Petrus de Oerom.
Johannes Pynappels.
Gerardus Grusers.
Arnoldus Binstroo.
Petrus van Megen.
Henricus Corput.

Van deze Kanonniken kan den rechten tyd niet bepaalt worden, by gebreck van behoorlycke aantekening.

1312. Gerardus Ludekens.
1329. Franco de Benouda.
1393. Egidius Kaerle.
1414. Petrus Norys.
1435. Johannes de Rivo.
Arnoldus van Druenen.
1437. Jacobus Beys.
1438. Philippus van Waardenburg.
Adelbertus Varentrap.
1439. Johannes de Neel.
1440. Florentius Tierloot.
Hugo Cloet.
1451. Petrus van der Hagen.
1457. Antonius Belle.
1460. D. Gidmarid.
1464. Johannes Zibben.
1473. Godefridus van Loemel.
1474. Arnoldus Sanctus.
1481. Johannes Voecht.
1484. Ludovicus de Loen.
Henricus van Heerle.
1489. Gummarus Dricx.
1493. Wilhelmus Alfim.
1496. Jacobus de Zeghen.
Johannes van Aath.
1497. Giselbertus de Castro.
1498. Zibertus de Neel.
1500. Michaël Keyen.
Arnoldus van Hoorne.
Johannes à Rivo.
1502. Wilhelmus van Oesterzeel.
1504. Henricus van Avoert.
Egidius van Buerstede.
1509. Engelbertus van Buerstede.
1510. Johannes Storm.
Servatius de Mera.
1514. Hieronimus van Oesterzeel.
1515. Cornelius van Zelbach.
1517. Johannes Vuchtschoot.
Johannes Barchman.
1518. Antonius de Buyten.
1521. Johannes Wyesz.
Arnoldus van der Noot.
1522. Alexius Pharifcauph.
1535. Petrus van der Strepen.
1549. Guarinus Poliet.
1557. Otto van Gaellen.
Jacobus Son.
1558. Fenerus Schynveldt.
1561. Wytoldus Stout.
1568. Johannes Buys.
1570. Fredericus à Renesse.
1572. Nicolaus van Gaellen.
1575. Engelbertus Montens.
1576. Petrus Hoock.
Severinus Montens.

Deze Kerk is naderhant, by de Heeren van Breda, zeer fraey verwelft, en met een Koor met den Omgang en nog verscheyde Kapellen vergroot. Voornamentlyck heeft Graaf Engelbrecht de I., in 't jaar 1410, voltoyt het Koor met alle de cieraden, en in 't jaar 1412, heeft hy daar aan gebragt het kopere Traliewerck, zoo dat men dezelve, niet t' onrecht, onder de aanzienelycke Kerken tellen kan, waar in het volgende waardig is om aangemerkt te worden.

Ter regter zyde der deure van den Noorden Omgang van 't Koor, ziet men de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den I. Heer van de Leck en Breda, waer op zyn Beeltenis tusschen die van zyne twee vrouwen, Oeda van Hoorne en Machtelt van Rotselaer, geplaatst is. Het Opschrift, 't gene in een kopere plaat gesneden was, is afgebroken; tegen den muur staat alleen nog 't Wapenschilt van Hoorn, zynde die van Polanen en Rotselaer door den tyd vernielt.

Daer benevens Oostwaerts is de prachtige Grafstede van Engelbrecht den I. Graaf van Nassau, Heer van Breda, en van Graaf Jan zynen zoon en Opvolger,

B F Immink, fecit 1742

[illegible] Heer van Breda en van [illegible] van Bre[illegible] [illegible]

ger, doch zonder opschrift. Boven welke staan de Beeltenissen van Graaf Engelbrecht en Johanna van Polanen, aan de eene, en die van Graaf Jan en Maria van Loon, aan de andere zyde; alle knielende en biddende: zynde Graaf Engelbrecht verzelt van S^t^. Joris en een Heremyt, en Graaf Jan van S^t^. Jan en een Kardinael. Boven deze Beelden, die, hoewel uyt slechten steen gehouwen, echter van waarde zyn, staan de Wapenen van Nassau en Polanen. Op deze Grafstede stont voormaels mede dat vermaerde Lieve Vrouwen Beeld, waar van Hermannus Hugo, in zyn belegerd Breda, met zoo veel ophef gewaagt, en 't gene, naa deszelfs getuygenis, geduurende de belegering, in 't jaar 1624, van daar vervoert is. *Herm. Hug. obs. Bred. pag. 111.*

Tegen den muur, naast de bovengemelde Tombe, ziet men het afbeeldzel van S^t^. Joris, zeer zwaar verguld zynde, geplaatst, waar onder staat:

„ *Hier beneden legt begraven* JORIS VAN FROENHUSEN, *Camerlinck was*
„ *van Graaf Jan van Nassau*, a°. 1512.

Hier voor legt een platte Zerk, waar op gehouwen staet:

„ *Hier legt begraven* GENOVEVA VAN VERNEBOURGH Gravinne van
„ NASSAU, *sturf int jaar ons Heeren* M. CCCCXXXVIJ. XVIIJ *dage in April*,
„ *bidt voor hare ziele.*

Daar tegen over is de Kapel van de H. Maagd Maria, of het Koor der Heeren van Breda; waar in door Hendrik Graaf van Nassau, ter eeren van zynen Oom en Weldoender, Graaf Engelbrecht den II, en deszelfs Gemalinne Limburg van Baden, is geplaatst de alom beroemde Grafstede, gemaakt door den vermaerden Konstenaer en Beeldhouwer Michiel Angelo de Buonarota, van Albast of Oosterschen doorschynenden Marmer. Dezelve bestaat uyt twee Beelden, een Man en eene Vrouw, leggende op eene van toetsteen verheve Zark ruggelings uytgestreckt. Boven dewelke een zware tafel van dien zelfden steen gedragen wordt door vier Mansbeelden, alle op hunne eene knie zittende; op welke tafel het Wapentuyg des Graafs, zeer konstig uyt marmer gehouwen, nederlegt. Deze vier marmere Beelden hebben hunne Opschriften, op vierkante albaste plaatjens, beneden hen gestelt, waar van 'er nog twee in wezen zyn. Het eene Beeld vertoont den Roomschen Keyzer Julius Cæsar; in Romeynsch Krygsgewaadt, met 't volgende Opschrift:

„ *C. Julius Cæsar*, *Virtute bellica imperavi.*
„ *Fortitudo.*

Dat is:

C. Julius Cæsar, door Krygsdeugd heb ick geregeert.
De Dapperheid.

Het tweede verbeeldt den beruchten Roomschen Veldheer Regulus, met zyn bovenlyf gansch naakt, van eene verwonderings waardige kracht en konst. Waar onder staat:

„ *M. Attilius Regulus*, *Fidem infractus servavi.*
„ *Magnanimitas.*

Dat is:

M. Attilius Regulus, myn gegeven Woord heb ick onverbroken gehouden.
De Edelmoedigheid.

De twee andere, wiers opschriften afgebroken zyn, verbeelden, naa myn oordeel, twee Griekfche Helden. Men kan nog bemercken, dat de Wapen-

L kle-

kleederen dier twee Standbeelden voorheen vergult zyn geweest. Op den voet van den leggenden Zark, aan de Zuydzyde, staan de Kwartieren der Wapenen van den Graaf, en aan de Noordzyde, die van de Gravinne, zonder eenig verder opschrift.

In een glas aan de Oostzyde dezer Kapel, stont voormaels geschreven: „ *Daem Jan Matys woonende tot Donghen, heeft dit Venster gegeven ter beternisse,* „ *van dat hy op d'eere en eedt van den Scoutet ende Schepenen van Gilze afaragende* „ *woorden gesproken hadde*". Welk opschrift alleenlyk hier wordt aangehaalt, om daar mede aan te toonen den misslag van Simon van Leeuwen en anderen, die het geven van dit glas toeschryven aan Jan van Daelhem, Heer van Dongen, wiers Heerlykheden, wegens zyne begaane misdaden, in 't jaar 1513, ten behoeven van Hendrick Graaf van Nassau, zyn verbeurt verklaart.

Simon van Leeuwen Batav. Illust.

Voorby 't gemelde Koor der Heeren van Breda, ten Oosten, is de verheve Grafplaets van Jan van Polanen den II., met een Mansbeeld, in zynen Wapenrock, daar op leggende, en het volgende opschrift:

„ *Hier leghet begraven* JAN *Here was* VAN DER LECKE *ende van* BREDA,
„ *die sterf int jaar ons Heren als men screef* M. CCCXCIIJ. XJ *daghe in Oeghst-*
„ *maant, bidt voer syn ziele.*

Recht over deze Tombe ziet men de Grafstede der Heeren van Renesse of Elderen, bestaande in een verheve Zark, waar op twee marmere Beelden geplaatst zyn. Daer boven tegen den muur staat de Passie, of het Lyden des Heylands, in zeven marmere zwaar vergulde rondeelen, die in de beeltstormerye eenigzints geschonden zyn, zeer konstig verbeeldt. Beneden staat het opschrift in een blaeuwen Arduynsteenen Zark gehouwen, van den volgenden inhoud:

D. O. M.

„ *Clariss. Equiti Dn̄o* FREDERICO A RENESSE D. DE MAL, *Cæs: Consi-*
„ *liario & ditionis Bredens: Præfecto summo*
„ D. Anna ab Hamelen, Elderen & Many *dn̄a Conjugi charissimo Patrique*
„ *op: mer: Uxor liberiq: cum lachrymis posuere.*
„ *Vixit ann:* 68. *obiit Kal. Jun: an. a Christo nato* 1538.

„ *Dn̄a* ANNA AB HAMELEN, ELDERIS, MAL *ac* MANNY *dn̄a ob singu-*
„ *larem ejus in pauperes pietatem ubiq: laudatiss. istud Sepulchrum elegit. Vixit*
„ *ann:* 77. *mens:* 8. *obiit a°.* 1550. 26. *die mensis Junii.*

Verders zyn in den gemelden omgang de volgende Grafschriften te lesen. In den muur aan 't Koor Noordoostwaerts, staat:

D. O. M. S.

„ *Nobili & virtute bellica claro viro D.* JOANNI TENERAMUNDANO *D. de*
„ BORGNIVAL, *Caroli V. Cæsaris a Machinis bellicis primario : primo Torna-*
„ *censium & deinde Trajectensium (postquam Cæsaris imperium agnovissent)*
„ *Dynastæ, heredes posuerunt. Obiit Bredæ Kalend: Maj:* a°. 1536.

D. O. M. S.

„ *Ill: ac generoso viro d°* PETRO GUERRE, *nobili Medio & unius cohort:*
„ *mil: Ital: duci extr: qui in obsidione Antverp: in acerrimo conflictu prope*
„ *flumen Schaldim viriliter inter primas acies pugnans ictu tormenti percussus*
„ *occubuit pridie non: Junii* a°. 1585.

„ *Icy gist* GABRIEL DE BIEST, *en son temps Ecuyer descuyerie du tres Haut*
„ *& tres Puissant Prince Charles Empereur de Rome Roy d'Espaigne, & au*
„ *illu-*

✠ hier leghet begraven Jan, heer was vander Lecke ende van Breda die sterf int jaer ons heren alsmen screef M. CCC. XCIV. xi. daghe in Oeghst maent bidt voor syn Ziele.

B. F. Immink fecit 1743.

Geſlacht Tafel van de Heeren van Breda, uyt de Hu

Hendrick, eerſte Heer van Breda naa deſzelfs afzondering van het Graefſchap van *Stryen*, ſterft in 't jaar 1090.

Engelbrecht Heer van den Lande van Breda, geſtorven in den jaare....

Hendrick de II. Heer van Breda, getrouwt met *Lutgaard*, Dogter van *Ansfrid* Graaf van *Kleef*, ſterft in 't jaar 1125.

Arnout Heer van den Lande van Breda, die ſterft omtrent het jaar 1150.

Godevaert Heer van Breda, geſtorven in 't jaar.....

Godevaert de II. Heer van 't Landt van Breda, getrouwt met *Ludgaard*, Nicht des Hertogen van *Brabant*, geeft zich met zyn landt in vaſſalagie aan den Hertog, in de jaaren 1190. en 1212, en ſterft in 't jaar 1216.

Hendrick, bekent onder den toenaam van *Scoten*, in het jaar 1160.

Engelbrecht van *Scoten*, getrouwt met *Berta* van *Loon*, dochter van *Gysbrecht* Graaf van *Duras*.

...n STRYEN, BREDA, LOVEN, LIEDEKERKE, en RASSEGEM.

HENDRICK, kort na zynen Vader gestorven.

GODEVAERT de IV. Heer van BREDA, getrouwt met *Machtelt*, Suster van *Arnout* Heer van *Dieſt*, ſterft in het jaar 1246.

GODEVAERT, noch jong zynde geſtorven.

HENDRICK de III. Heer van den Lande van BREDA, geſtorven omtrent den jaare 1260.

HENDRICK de IV. Heer van BREDA, getrouwt met *Sophie*, dochter van *Wouter Berthout* Heer van *Mechelen*, ſterft in 't jaar 1270.

ALEIDA, getrouwt met HENDRICK van LOVEN Heer van *Herſtal*, Heer en Vrouw van BREDA, zonder kinderen geſtorven in 't jaar 1272.

ELISABETH, getrouwt met ARNOUT van LOVEN, Broeder van Heer *Hendrick* van *Herſtal*, en naa deszelfs doot, Heer en Vrouw van BREDA, mede zonder kinderen overleden in de jaaren 1182 en 1190.

N. N. getrouwt met *Arnout* Heer van *Gaesbeke*.

ALEIDIS, getrouwt met RASO van *Gaveren*, Heer van LIEDEKERKE, naa de doodt van Hr. *Arnout* van *Loven*, en de afzondering van 't Land van *Bergen*, in den jaare 1287. Heer van BREDA, ſterft anno 1202.

RASO van LIEDEKERKE, eerſt Heer van *Boelaer*, naderhant van BREDA, zonder oir geſtorven in 't jaar 1312.

PHILIPS, naa zyn broeders doot, Heer van BREDA, getr: met *Sophie* van *Gent*. Sterft anno 1324.

ADELISE, getrouwt met GERARD Heer van RASSEGEM, Heer en Vrouw van BREDA; welcke *Gerard* 't Landt van *Breda* verkogt aan *Jan den III.* Hertog van *Brabant*

JAN de III. Hertog van BRABANT, gaf 't Landt van *Breda*, in den jaare 1339, aan WILLEM van DUVENVORDE Heer van *Ooſterhout*, om het geduurende zyn leven te bezitten, en in 't jaar 1350, verkogt hy 't zelve aan JAN van POLANEN, Heer van de *Leck*, voor drie en veertig duyſent gulde hallingen.

MARGRIET, getrouwt met *Jan* van *Leefdale* Heer van *Perck*, Burggraaf van *Bruſſel*.

MARIE ongehoud geſtorven.

ZEGER, Heer van *Boelaer* en *Ulvenhout*.

RASO, zonder oir geſtorven.

KATRINA, getrouwt met den Heer van *Morſele*.

BEATRIX, getrouwt met *Arnout* Heer van *Weſemale*.

GERARD van *Weſemale* Ridder, eerſte Hr. van BERGEN, naa deszelfs afzondering van 't Landt van *Breda* in den jaare 1287.

„ *illustre Conte Henry de Nassau grand Chambellan dud^t Empereur tres hum-*
„ *ble Serviteur; trespassa l'an* 1545 *le* 30 *de Mars, prie Dieu pour son ame.*

„ *Icy gist Mess:* JEHAN DE HOCROM, *en son vivant chlr S^r dudit lieu grand*
„ *Bailly de Tournay & Tournesis & grand mre dhotel du Prince d'Orange lequel*
„ *trespassa le* 4. *de Febr.* 1542.

„ *Prudentia & integritate vitæ ornatissimo Viro* NICOLAO VIERLING *illu-*
„ *strissimis Heroibus Henrico Comiti a Nassau, ac Renato & Guillelmo Princi-*
„ *pibus Auraniæ a consiliis & rationibus. Liberi patri opt: merito tumulum*
„ *cum lacrymis posuere.*

„ *Vixit ann:* 72. *mens:* 8.
„ *Obiit* 6 *Junii* a° ·1546.

„ *Integritate Vitæ & prudentia insignis* MICHAEL PIGGEN, *illustr. Principis*
„ *Auraici Castellanus in Nyervaert ac in supremo ejus consilio ration: apud Bre-*
„ *danos consiliarius. Vixit ann:* 77. *obiit* 4. *id: Decemb:* a° M D. XIIIC.

„ *Hier leet begraven* GHERIT VAN STREPEN, *Secretaris d'Heeren Joan:*
„ *Engelbert en Hendrick Greven tot Nassou, sterf den lesten February* a° xv^c
„ *thien.*

„ *Wel hem die in tyts bevroet*
„ *Dat wel leven wel sterven doet.*

„ JOHANNI JUSTINIANO JANUENSI, *mercatori fido proboq. florente adhuc*
„ *ætate vita functo, Jeronimus frater lugens posuit. Vixit annos* 36. *menses* 6.
„ *dies* 2. *obiit a°* 1529 *die* 2. *Octobr. cum novi & incogniti sudoris morbi Ant-*
„ *verpiæ vigentis vitandi gratia huc me contulissem, ipsomet morbo humanis*
„ *exemptus, hoc sub Saxo mortales reliqui exuvias.*

„ JEAN DE BOUBERT *dit* PERGAMONT *cy gist, jadis Chambellain du feu*
„ *Conte Henry Seigneur de Nassau aussy de Breda &c. au premier jour d'Octobre*
„ *trespassa quand xv^c cinquante on escrivit. Dieu par sa grace luy face*
„ *mercy.*

„ *Sistite Viatores, vos moneo, ne ætas quamvis tenella reddat socordes immemo-*
„ *resque mortis vitæque post hanc futuræ. Ego in tenera ætate annos nata non-*
„ *dum septem a patre* Johanne ab Asseliers, *qui jam ante matre mea*
„ Margareta de Duysborgh *privatus erat, quæ tantum quinque lustra ali-*
„ *quantulum excesserat. Sic Deo imperante, illo suam* CATILINAM *lugente,*
„ *hinc etiam abripior. anno* 1571, 10 *Januarii.*

D. O. M.

„ *Si vos chara Parens Sororque chara, si te chare Vir occubans fefelli. Partus*
„ *post triplicis pios labores, languore ex subito polo repente transscripta & supero*
„ *evocata nutu. Queri parcite, nec vocate duram, neu frustra teneros ciete*
„ *fletus, nec sancto invidiam movete cœlo.*
„ *Haud vos deserui, sed antecessi.*

Het gemelde Koor, 't gene Engelbrecht de I. Graaf van Nassau, Heer van Breda, in 't jaar 1410, aan de Kerck heeft gebouwt, heeft de lengte van negentig en de breedte van drie en veertig voeten, behalven den Omgang, die nog vyf en twintig voeten breed is, en is tans nog voor een gedeelte bezet met de fraeye gestoeltens der geweze Kanonniken, die aan de Zuidzyde van den Omgang hunne Vergaderplaets hadden, alwaer het Kapittel gehouden wierdt: Welke Kamer, die zeer ruym en verwelft is, tegenwoordig gebruykt wordt tot 't houden der Vergaderingen, zoo van den Kerkenraad, als van het Klassis van Breda. Dit Koor behelst verders niet byzonders, dan alleen

eene groote menigte van Wapenfchilden, die boven de Grafplaetfen, ter eeren en gedachtenis van veele hooge Krygs Overften, Stadvoogden van Breda, en andere aanzienelycke Perzoonen, opgehangen zyn.

De Kerk is van een fraeye Bouworden, naa de Gottifche wyze, en heeft van 't Koor tot de Weftpoort, de lengte van eenhondert feventig, van de Zuid tot de Noordpoort de breedte van eenhondert dartig, en in 't geheel van den Toren tot het eynde van 't Koor, met den Omgang, de lengte van tweehondert vyf en tagtig voeten; hebbende boven dien doorgaans de hoogte van vier en zeventig voeten.

De Buyck of 't Ruym dezer Kerk is omringt van veertien Kooren of Kapellen, welke ter gedagtenis der volgende Heyligen, voor een gedeelte, gefticht waren: als 1. van S^t. Anna. 2. Ste Katarina. 3. Den H. Geeft. 4. S^t. Andries. 5. S^t. Joris. 6. S^t. Huybert. 7. Het H. Kruys. 8. S^t. Antoni. 9. De H. Maagd Maria. 10. Ste Barbara. 11. S^t. Francifcus. 12. S^t. Michiel. 13. Aan de H. Maagd gewyd door den Heer Wouter de Gouda. 14. De Nifpens Kapel. Zeven dezer Kapellen ftaan tuffchen de Zuid- en Weftpoort der Kerk: In de laatfte by den Toren, ziet men een zeer fchoone kopere Doopvont, met veel konft en uytvoering bewerkt. Tuffchen de Weft- en Noortpoort zyn mede zeven Kapellen: In de vierde is de fraeye Grafftede van 't Huys van Affendelft, doch zonder opfchrift.

In alle deze Kapellen, als mede in 't ruym der Kerk, ftonden, voor de Hervorming, zeer veele Outaren, welke daar in gefticht, en met veele Renten en inkomften, ter onderhouding der Kapellanen, begiftigt waren. Waar van men een naeukeurige Lyft zal laten volgen, zoo en indiervoegen die getrocken is uyt een zeer oudt Regifter, voorheen in de Kerk beruft hebbende.

OUTAAREN *in de Kerk van O. L. V. te* BREDA.

1. Den Outaar van den *H. Geeft*, gefondeert in het jaar 1300, hadt aan jaarlykze renten en inkomften *twintig Rynsguldens.*
2. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, onder den toren, in 't Koor van S^t. Anna, gefticht in 't jaar 1301, hadt aan inkomen *drie en twintig Rynsguldens.*
3. Den Outaar van 't *H. Kruys*, gefticht in het jaar 1305, begiftigt met *twintig Rynsguldens* aan jaarlykze Renten.
4. Den Outaar van S^t. *Peter en Laurens*, gefondeert in 't jaar 1311, in 't Koor van Ste Katarina, hadt aan inkomen *tien Rynsguldens.*
5. Den Outaar van *S^t. Salvator*, in de H. Geeft Kapel, gefticht in 't jaar 1335, begiftigt met *twee en twintig Rynsguldens* 's jaars.
6. Den Outaar van *S^t. Joris*, gefticht in den jaare 1340, hadt aan jaerlykze renten *een en veertig Rynsguldens.*
7. Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, in de Kapel van S^t. Andries, gefticht in 't jaar 1352, hadt jaarlycks *veertien Rynsguldens.*
8. Den Outaar van den *H. Theobaldus*, gefticht in 't jaer 1355, in S^t. Katarinen Koor, hadt aan jaarlycks inkomen *twee en twintig Rynsguldens.*
9. Den Outaar van *O. L. V. S^t. Anna en Katarina*, gefondeert in 't jaar 1358, begiftigt met *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
10. Den Outaar van *S^t. Andries en S^t. Jooft Confeffor*, in de Kapel van S^t. Joris, gefticht in 't jaar 1340, hadt aan jaerlykze renten *vier en twintig Rynsguldens.*
11. Den Outaar van *Jefus Chriftus, O. L. V. en S^t. Huybert*, gefticht in S^t. Huyberts Koor, in 't jaar 1370, gaf jaerlycks *vyftien Rynsguldens.*
12. Den Outaar van *O. L. V. en alle de Heyligen*, in 't Koor van S^t. Andries, gefticht in 't jaar 1370, hadt aan jaarlyks inkomen *dartien Rynsguldens.*
13. Den Outaar van *S^t. Laurens*, in 't Koor van Heer Wouter de Gouda, Prooft van S^t. Pieter te Utrecht, gefondeert in 't jaar 1378, hadt *tien Rynsguldens* jaarlyks.
14. Den Outaar van *S^t. Agatha* de eerfte fondatie, gefticht in 't jaar 1385, begiftigt met *tien Rynsgulden* 's jaars.

15.

15. Den Outaar van S^t. *Agatha* de tweede fondatie, gesticht op den Outaar van S^t. Franciscus in 't jaar 1388, hadt insgelyks aan jaarlykze renten *negen Rynsgulden.*
16. Den Outaar van *O. L. V. en alle de Heyligen*, in de Kapel op 't Kasteel, of in 't Koor der Heeren van Breda in de Kerk, was gesticht by Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1388, en hadt aan jaarlyks inkomen *tagtig Rynsguldens.*
17. Den Outaar van S^t. *Laurens*, in 't Koor van S^t. Joris, gesticht in 't jaar 1390, en begiftigt met *zeven Rynsguldens* jaarlyks.
18. Den Outaar van S^t. *Jan Baptist*, gefondeert in S^t. Antonis Koor, in den jaare 1392, was begiftigt met *negentien Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
19. Den Outaar van *O. L. V.* de eerste fondatie, gesticht in 't jaar 1393, in O. L. V. Koor, hadt jaarlyks *negen en twintig Rynsguldens.*
20. Den Outaar van 't *H. Kruys*, in 't Koor der Heeren van Breda, gefondeert by Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, in 't jaar 1405, hadt *twintig Rynsguldens* aan jaerlykze renten.
21. Den Outaar van *O. L. V.* de tweede Fondatie, gesticht in 't jaar 1414, was voorzien met *twintig Rynsguldens* aan inkomen.
22. Den Outaar van S^t. *Michiel*, de eerste fondatie, gesticht in 't jaar 1414, met *agt en twintig Rynsguldens* aan inkomen.
23. Den Outaar van S^t. *Joris en Barbara*, in Nispens Kapel, gesticht by Heer Jan Uytencamp, in 't jaar 1418, hadt *vyftig Rynsguldens* 's jaars.
24. Den Outaar van *O. L. V.* de derde Fondatie, gesticht in O. L. V. Koor, in den jaare 1426, begiftigt met *vyf en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze inkomsten.
25. Den Outaar van *O. L. V.* de vierde Fondatie, gesticht mede in 't jaar 1426, hadt insgelyks *vyf en twintig Rynsguldens* aan renten.
26. Den Outaar van *O. L. V. Boodschap*, gesticht in den jaare 1426, in 't H. Geest Koor, was voorzien met *vier en twintig Rynsguldens* 's jaars.
27. Den Outaar van de eerste Misse, gefondeert ter eeren van S^t. *Jan Baptist en Evangelist*, in 't jaar 1426, by Heer Wytman vander Eeck, hadt twee fondatien, waar van ieder een jaarlyks inkomen hadt van *zeven en dartig Rynsguldens.*
28. Den Outaar van S^t. *Jan Baptist*, in S^t. Antonis Koor, gesticht in 't jaar 1440, met *ses en twintig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
29. Den Outaar van 't *H. Kruys*, voor het hooge Koor, gesticht in 't jaar 1440, door Jan Overgheer, ter verzoening der ziele van Engelbrecht Graaf van Nassou, Heer van Breda, hadt aan jaarlyks inkomen *vyftig Rynsgulden.*
30. Den Outaar van S^t. *Pieter en Eligius*, gesticht in 't jaar 1440, met *ses en dartig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
31. Den Outaar van S^t. *Michiel*, de tweede Fondatie, gesticht in den jaare 1443, hadt aan jaarlyks inkomen *zeven en twintig Rynsgulden.*
32. Den Outaar van *O. L. V. en S^t. Joris*, in Ste Barbaras Kapel, gesticht in 't jaar 1444, by Heer Niklaas Uutencamp, hadt *twintig Rynsguldens* 's jaars.
33. Den Outaar van *O. L. Vrouwen Boodschap*, gesticht in den jaare 1445, hadt aan jaerlykze renten *ses en twintig Rynsguldens.*
34. Den Outaar van S^t. *Crispyn en Chrispiniaan*, gesticht in S^t. Michiels Koor, by 't Kapittel, met de Dekens en Gezworens van 't Schoenmakers Gilde, in den jaare 1446, begiftigt met *agtien Rynsgulden* aan jaarlykze renten.
35. Den Outaar van den *H. Adrianus en Christophorus*, gesticht in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* 's jaars.
36. Den Outaar van *O. L. V. ontfangenis*, gesticht in 't jaar 1447, hadt *agtien Rynsguldens* aan erffelycke renten.
37. Den Outaar van de H. Apostelen *Petrus en Paulus*, gefondeert in 't jaar 1447, by den Heer en M^r. Wouter de Gouda, Proost van S^t. Pieter te Utrecht, met *twee en twintig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
38. Den Outaar van de H. Weduwe *Elisabet*, gesticht in 't jaar 1447, met *agtien Rynsguldens* aan renten.

39. Den Outaar der *Almogentheid Gods*, *van O. L. V*, *St. Kristoffel en Adriaan*, gesticht in 't jaar 1447, hadt *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
40. Den Outaar van *St. Andries en St. Laurens*, in St. Katarinen Koor, gefondeert in 't jaar 1448, met *veertien Rynsgulden* 's jaars.
41. Den Outaar van *St. Cosmus en Damiaan*, gefondeert in 't jaar 1499, met *een en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
42. Den Outaar van *St. Servaas*, gesticht in den jaare 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens*.
43. Den Outaar van *St. Simon en Judas*, gesticht in 't jaar 1507, met *twintig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
44. Den Outaar van *St. Franciscus*, in 't Koor der Visschers, gesticht in 't jaar 1506, hadt aan jaarlyks inkomen *tien Rynsguldens*.
45. Den Outaar van den *zoeten naam Jesus*, *St. Bartholomeus enz.* by de Vonte, gesticht in 't jaar 1506, hadt insgelyks *tien Rynsguldens* 's jaars.
46. Den Outaar van *St. Antoni*, gefondeert in den jaare 1507, met *dartig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
47. Den Outaar van *St. Henricus en Agatha*, in 't Koor van Lamora, gesticht in 't jaar 1520, hadt 's jaars *vyftien Rynsguldens*.
48. Den Outaar van *St. Willebrord*, gesticht in den jaare 1521, in St. Antonis Koor, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.
49. Den Outaar van *St. Huybert* de tweede fondatie, gesticht in 't jaar 1522, hadt jaarlyks *veertien Rynsguldens* aan inkomen.
50. Den Outaar van de laatste Misse, gesticht ter eeren van *St. Servaas en St. Antoni*, in 't jaar 1519, by den Heer en Mr. Servaas de Mera Kanonnik te Utrecht, verdeelt in twee fondatien, waar van elck aan jaarlycks inkomen hadt *veertien Rynsguldens*.
51. Den Outaar van *St. Anna en Katarina*, in St. Annen Koor, gesticht in 't jaar 1525, met *vyf en dartig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.
52. Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, in 't Koor der Heeren van Breda, gesticht by Vrouwe Mençia de Mendoza Markgravin van Zenette, in 't jaar 1539, met *vyftig Rynsguldens* aan erffelycke renten.
53. Den Outaar van *Alderzielen*, op 't hooge Koor, gesticht in 't jaar 1550, met *twintig Rynsguldens* 's jaars.
54. Een *Erfmisse*, op St. Barbaras Outaar, gefondeert by Alyt Engels, in 't jaar 1573, met *zeven guldens* aan jaarlyks inkomen.
55. Een *jaarlykze Weeckmisse*, op St. Antonis Outaar, gesticht by Marie Adriaansz Potters, huysvrouwe van Hendrick van den Ryen, in 't jaar 1574, met *tien Rynsguldens* aan jaarlyks inkomen.

Boven dien waren nog in de gemelde Kerk verscheyde andere Proven of Prebenden, die met een jaarlyks inkomen voorzien waren. Namentlyck,

1. De kleyne Prebende gefondeert by *Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda*, op den een en twintigsten van Hooymaandt 1372.
2. De Prebende van den Heer en Mr. *Antoni Vaillant*.
3. De Prebende van den Heer *Niklaas van Gaellen*.
4. De Prebende van den Heer *Jacob van Son*.
5. De Prebende van den Heer en Mr. *Gerard Vlemincx*.
6. De Prebende van den Heer *Kristoffel van Isselsteyn*.
7. De Prebende van den Heer *Steven Gobbincx*.
8. De Prebende van den Heer *Peter de Hooch*.
9. De Prebende van den Heer *Daniel de Clerck*.
10. De Prebende van den Heer en Mr. *Hendrik sGraeuwen*.
11. De Prebende van den Heer *Jan Donckers*.
12. De Vicarye van den Heer *Willem van Oesterzeel*.

Alle deze voorgemelde Outaaren wierden bedient door veele en verscheyde Kapellanen, die daar toe by den Deken en de Kanonniken aangestelt wierden, uytgezondert alleen de Outaaren in 't Koor der Heeren van Breda, welke aan zich

zich hadden voorbehouden 't Recht om dezelve t'allen tyde te begeven. Volgt nu een Lyst der Kapellanen in de Kerk van Breda, met alle naeukeurigheid getrocken uyt de oude Registers en Jaargetyde boecken van 't Kapittel.

Naam Lyst der KAPELLANEN *gedient hebbende in de Collegiale Kerk van O. L. V. te* BREDA.

Hermannus Maech.
Jaspar de Lira.
Bartholdus Heyman.
Ludolphus van Uden.
Johannes Buriau.
Adrianus Heys.
Johannes Bracht.
Adrianus de Buyten.
Johannes van Chaam.
Michaël Damaessen.
Guillelmus Chenu.
Petrus Oppers.
Christianus de Mera.
Marcelis van Turnhout.
Ægidius de Buyten.
Josephus Damaessen.
Petrus Rudolphi.
Florentius Tieleman.
Johannes van de Zande.
Raso Arnoldi.
Antonius Regis.
Christophorus de Gaellen.
Arnoldus van der Eept.
Johannes Nagel.
Simon Le Hardi.
Reinerus Sterken.

Van deze bovenstaande Kapellanen wordt 't jaar hunner aanstelling niet gevonden by gebreck van behoorlycke aantekening.

1327. Henricus Cuypers.
1372. Johannes à Pael.
Johannes Broech.
1418. Antonius Rybaert.
1420. Arnoldus Stephani.
1428. Bartholomeus Sterken.
1433. Ludeken van Uden.
1442. Petrus Block.
1444. Petrus van den Eynde.
1445. Johannes Groese.
1451. Johannes Hagebeeck.
1452. Johannes Piper.
1464. Gualterus Strick.
Guillelmus Smit.
1466. Antonius de Mera.
1470. Henricus van Nieuwenhuysen.
1471. Johannes van Ob.
1472. Johannes Apsel.
1473. Johannes Norys.
1475. Johannes Slachregen.
1476. Johannes Clericus.
1479. Johannes Valckeners.
1480. Henricus Vriese.
Johannes Gruyter.
1483. Henricus de Mola.
1484. Egidius Oeghe.
Johannes van Nyspen.
1485. Florentius Tierloot.
1486. Bartholomeus de Wilde.
1489. Egidius Schoedonk.
1492. Johannes de Rosendael.
1493. Johannes Buysschel.
1494. Godefridus Petri.
1498. Lambertus Goedmans.
1499. Laurentius Buer.
1500. Michaël Beys.
Johannes de Buersteden.
1503. Jacobus Pigghen.
1504. Arnoldus Vept.
1505. Nicolaus van Aerle.
1506. Michaël Heys.
1507. Rudolphus van Otterdyk.
1508. Johannes van Heerle.
1510. Johannes Daniels.
1511. Alstinus Petri.
1512. Cornelius van Apsel.
Joh. Jacobus Bartholomei.
1516. Walterus Heye.
1518. Petrus de Couwelaar.
1519. Johannes van Bergen.
1521. Laurentius de Heydis.
1522. Jacobus Wolfs.
1523. Walterus van der Eept.
Johannes van der Hulst.
1525. Johannes Back.
1526. Sebertus Boele.
Henricus Vogelaer.
1527. Arnoldus Blerincx.
1530. Johannes Bers.
1531. Johannes Merman.
1533. Johannes Regis.
Josephus Draeck.
1534. Johannes Barck.
1535. Theodorus de Mera.
Johannes Hose.
1537. Gerardus Mersel.
Johannes Anselmi.
1538. Johannes Luysterborg.
1543. Florentius Ryswyck.
Arnoldus Langhe.
1538. Petrus Bont.
1544. Hermannus Marck.
Franciscus Eyndmeer.
Florentius Rysdonk.

1549.

1549. Johannes van Brecht.
1550. Adrianus Rolandus Heys.
1551. Antonius Roberti.
1555. Guillelmus Weert.
Adrianus Richardi.
1556. Lubertus Scilders.
Johannes 's Gravemoer.
1557. Joſephus Achel.
1558. Arnoldus Petrus Yſaac.
Petrus Ypelaar.
1559. Cornelius Hoodonk.
1562. Judocus Eerenbout.
1564. Cornelius 's Graeuwen.
1566. Guillelmus Stephani.
1571. Franciſcus Alexandri.
1572. Hubertus Tilborg.
1573. Johannes Potters.
1574 Gerardus Velmans.
Gerardus Olmen.
1575. Adrianus Snavels.
1576. Chriſtianus van Dun.

Het gewelf dezer Kerke is, te tyde van Hendrick Graaf van Naſſau, in 't jaar 1537, door den Schilder Yaiant, zeer fraey met lofwerck beſchildert. En in 't jaar 1715 is het Orgel, 't gene te voren ter zyden de Zuidpoort der Kerk ſtont, en alleen gedient hadt voor het Koor der Kanonniken, tegen 't gewelf van den Toren geplaatſt en zeer aanmerckelyck vergroot en verbetert.

De Toren, aan deze Kerk ſtaande, is een der hoogſten en ſchoonſten in de Nederlanden. De gene die voor dezen was, is op S[t]. Marcelis nacht, den ſeſtienden van Louwmaandt 1457, ter nedergeſtort, waar van dit Tyd veers nog overig is.

aLta bredæ tVrrIs MarCeLLI noCte Cadebat.

De tegenwoordige is in Hooymaandt 1468, in de weeck van Maria Boodſchap, begonnen gebouwt te worden. Ten welken eynde Philips Hertog van Bourgondien en Brabant, aan Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, als
Proeven Baanrods van Brabant, den Vrydom verleende van alle Tollen, tot het aan-
n. 60. voeren der bouwſtoffen, volgens den brief daar van verleden, den zevenden van Sprockelmaandt 1462. Adam van Niſpen, Droſſaert van Breda, leyde daar van den eerſten ſteen: En dezelve is eerſt in 't jaar 1509, te tyde van Engelbrecht den II. Graaf van Naſſau volmaeckt. Het kruys wierdt daarop gezet den een en twintigſten van Hooymaandt, omtrent den middag. In 't eynde des jaars 1503, zyn de klocken in de Zantbergen gegoten. De groote klock, die Salvator genoemt was, is gegoten op St. Lucien dag, ter zwaarte van tien duyzent ponden. Op deze klock, anders oock Roelant, en gemeenlyck den Bom genaamt, welke, in den brant des Torens, op den elfden van Bloeymaandt 1694, geborſten en daar naa vergoten is, ſtonden de twee volgende veerskens:

1.

„ *Myn naam is Roelant*,
„ *Als ick luy aan eenen kant*,
„ *Dan is tot Breda allarm of brant:*
„ *Als ick gaa aan beyde ſyden*,
„ *Dan is Breda in groot verblyden.*

2.

„ *Die tot Breda in vreucht wil leven*,
„ *Die moet de Vrouwen de overhant geven.*

Des anderendaegs naa St. Thomas, zyn gegoten de klocken genaamt Maria Barbara, wegende ſeſduyzent ponden, en St. Jan Evangeliſt zwaar vyfduyzent ponden; voor 't gieten van welke klocken de Meeſter ontfing ſes en vyftig gulden. Daarnaa, op den twaalfden van Zomermaandt 1511, heeft men een begin gemaakt met 't vervaardigen van den Voorſlag, en wierden voor eerſt daer toe ſes klocken gegoten, die naderhant tot agtien vermeerdert zyn. Dees Toren was hoog vierhondert en veertig trappen van beneden tot aan den Lantaarn.

Men

Men verhaalt voor zeker, naa luyd eener oude overlevering, dat dees Toren voornamentlyck gebouwt is uyt het offer van 't Sacrament van Niervaert, werwaerts in vorige tyden, van alle kanten een groote toeloop was van Pelgrims en Devotarissen: Waar van de geschiedenis op de volgende wyze verhaalt wordt.

Omtrent 't jaar 1300, is 't gebeurt, dat een zekere Jan Bantoen, torf stekende in de Moeren van de Niervaert, in tegenwoordigheid van twee Vrouwen, eenen gewyden Ouwel of Hostie vondt, welke door hem opgenomen zynde zeer sterk begon te bloeden. Hy daar door zeer verschrikt en verslagen wordende, liet de Hostie, al bevende, uyt zyne handen vallen, wanneer die zich van zelf op de vorige stede plaatste. Een der Vrouwen liep deswegen met grooten haast naar den Parochiaan van de Niervaart, om hem van zoo een wonderlyck geval kennis te geven. De Parochiaan kwam aanstonts, met zyne gansche gemeente, blootvoets derwaerts, en de Hostie met groote eerbiedigheid opgenomen hebbende, voerde die naar zyne Kerk. De Bisschop van Luyck hier van onderrigt zynde, heeft, om de waerheid dezer zaak te onderzoeken, derwaerts gezonden eenen Regtsgeleerden Voorspraak, genaamt Macarius, Die, na dat hy Jan Bantoen en de twee Vrouwen ondervraegt hadt, echter ongelovig blyvende, met een yzere priem viermael getracht heeft die Hostie te doorgrieven, dan telkens sprong het yzer van zelf te rug: Doch voor de vyfde reyse het nogmaels hervattende, heeft de Hostie, in 't gezicht van alle de omstanders, uyt vyf plaetzen overvloedig bloedt gestort. Waar over hy gansch verbaast en dol geworden zynde, zyne handen heeft afgebeten, en is gestorven, eer hy te Luyck weder te rug keerde.

Augusl. Wichmans Brabant. Mariana. Lib 2. cap. 62.

Daarnaa, als in 't jaar 1421, door den schrickelycken Vloed op St. Elisabets nacht, de Stadt Dordrecht van 't vaste Landt geruckt, en de geheele Waard ondergelopen was, waar door de Niervaart in groot gevaar kwam, om mede overstroomt te worden: Zoo heeft Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, met bewilliging van Jan Graaf van Loon, Bisschop van Luyck, dit zoogenaamde Wonderbaar Sacrament, met een grooten stoet en geleyde van Geestelycken en Wereldlycken, van de Niervaert doen afhalen, en op den dartienden van Lentemaandt 1449, in de Kerke te Breda brengen, alwaar het op een prachtig Outaar omtrent de Sacristye is ter nedergestelt, en tot welkers eer naderhant, in 't jaar 1463, een Broederschap opgerecht is. Van al 't welke geen geheugenis binnen Breda is overgebleven, dan alleen een Tafereel, heden nog op 't Stadhuys bewaart wordende, 't gene voormaels boven den gemelden Outaar geplaatst was, en waarin de gansche geschiedenis staat afgemaalt. In 't begin der Nederlantsche beroertens, te tyde der Beeldstormerye, is dit gewaande Sacrament vernielt of weggevoert geworden, zonder dat men weet waar het gebleven is. De Schilderye raakte te zelve tyd mede aan stucken, om welke weder by een te zamelen, naa 't innemen der Stadt door Spinola, en 't invoeren van den Roomschen Godsdienst, de volgende afkondiging geschiede.

Proeven n. 76.

„ Men laat weten van 's Heeren en Stads wegen, soo wie enige stucken
„ van de Schilderye het H. Sacrament van Miraculen van Niervaert aan-
„ gaande, en eertyts in de Kerk alhier gestaan hebbende, onder sig heeft,
„ dat hy niet en late deselve op 't Stadhuys alhier te brengen, en sal hem
„ van Stadswegen een vereeringe gedaen worden. Gepubliceert den 3.
„ July 1625.

(*getekent*)

JOH: COOLS.

Dees Toren dus opgebouwt zynde, heeft buyten eenigen merckelycken ramp, gestaan den tyd van omtrent tweehondert jaaren: Doch is op den elfden van Bloeymaandt 1694, van den blixem geraakt, en niettegenstaande allen aangewenden vlyt, voor een groot gedeelte met den schoonen Voorslag en alle de Klocken afgebrant. Korten tyd daarnaa is dezelve, voornamentlyck door de mildadigheid van Koning Willem den III. Heer van Breda, weder heerlyck, doch met eenige verandering aan 't bovenwerck, herbouwt, en

in 't vervolg van tyd met veele zware Klocken voorzien. In 't jaar 1723, is daar in mede geplaatst een konstig Klockenspel, 't gene, zoo wegens zyne zonderlinge form, als aangenaam geluyd zeer te roemen is.

Van ouds zyn te Breda twee Omgangen, of zoogenaamde Processien geweest. De eerste, anders de groote of van het H. Kruys, geschiede op Pinxterdag des namiddags. De andere of kleyne van 't Sacrament van Niervaert, wierdt gevierdt op den Sacramentsdag. Op beyde deze Omgangen trocken de Gilden en Schutters der Stadt en Baanderye, in de volgende order. Eerst de Oude Schutten voor den Omgang of Processie; Voor de Oude Schutten de Haegdyck; Voor den Haegdyck het Ginnekens eynde en 't Gasthuys eynde, tegen een; Daar voor die van Terheyden; Daar voor de Schutten van de Hage; Voor de Schutten van de Hage die van Ginneken; Daar voor die van Oosterhout; Daar voor die van Etten; Voor de Schutten van Etten die van Zundert en Rysbergen; Daar voor die van Alphen; Daar voor die van Chaam; En daar voor die van Gilze. Men gebruyckte oock Pypers en Snaarenspeelders, en op den grooten Omgang Zweert- en Kalverdansers, en van 't spel van Ste Barbara. Andere speelden van S^t. Huybert, van S^t. Joris met den Draeck, van de vier Aimons of Heemskinderen, van Herodes, van de Herderkens, van S^t. Jan Baptists Legende, en diergelycke meer. Verders gingen mede de Reus en Reussinne, de Wildeman, en de dragers van den grooten Roeland. Al dit tuyg wierdt bewaart in de Stads huysinge, deswegen genaamt de Spilschuur, staande in de Steenbrug- of Nieuwstraat; En om dat de Kerkmeesters 't zelve onderhielden, wierdt hen van Stadswegen gelaten het intgelt van den Visch. Al dit gemelde Speelgevaart is, om den benaeuden en zorgelycken tyd in 't jaar 1574, niet meer gebruyckt, en daar naa in 't geheel agtergelaten.

St. Jans Kapel.

Naa dat Godevaert van Bouillon, met de andere verbonde Vorsten der Kristenheid, in 't jaar 1099, zich hadt meester gemaakt van 't Heylige Landt en de Stadt Jerusalem, en aldaar, in 't jaar 1118, was opgericht de Orden der arme Ridders van de H. Stadt, naderhant bekent onder den beruchten naam der Tempelieren: Zoo heeft Hendrick Heer van Breda, korten tyd daar naa, in zyn Landt gesticht eene Commanderye van die Orden, en dezelve met veele goederen te Oosterhout, Dongen en Alphen ryckelyck begiftigt, gelyck uyt de Brieven deswegen verleent genoegzaam te zien is. Men vindt onder anderen, dat reeds in 't jaar 1184, Gerard van Duffele Ridder, verscheyde goederen, onder Turnhout gelegen, heeft geschonken aan de Commanderye der Tempelieren te Breda, volgens den Brief daar van in 't zelfde jaar gegeven by Rogier Bisschop van Kameryck. Men vindt mede, dat Beatrix Vrouwe van Putten en Stryen, by haaren Brief, gegeven te Stryen in 't jaar 1199, aan de gemelde Tempeliers gegeven heeft de Thienden onder Oosterhout. Ongetwyfelt is van dien tyd af, de Kapel van St. Jan binnen Breda gebouwt geweest: Want hoewel die benoemt is na de Ridders van St. Jans Gasthuys te Jerusalem, nu van Malta, zoo moet men weten, dat met het uytroeyen der Tempelieren, oock alle gedachtenis derzelve met nieuwe benamingen uytgewist en vernietigt is.

Miræi Diplom. Belgic. Tom. 2. pag. 1332.

Bezyden de Kapel in de Veter Straat, en agter tot de oude Halle, nu het Tuchthuys, is de Hofstadt der Ridders geweest, met eenen steenen muur van de straat afgescheyden. Welken gront, met nog twee beemden agter den Haegdyck over Gampel, de Stadt, in 't jaar 1614, van de Ridders van Malta heeft gekogt, en dat Erf naderhant uytgegeven, om tot de oude Halle toe betimmert te worden, 't welk nog heden uytmaakt het oostelycke gedeelte der Hal straat.

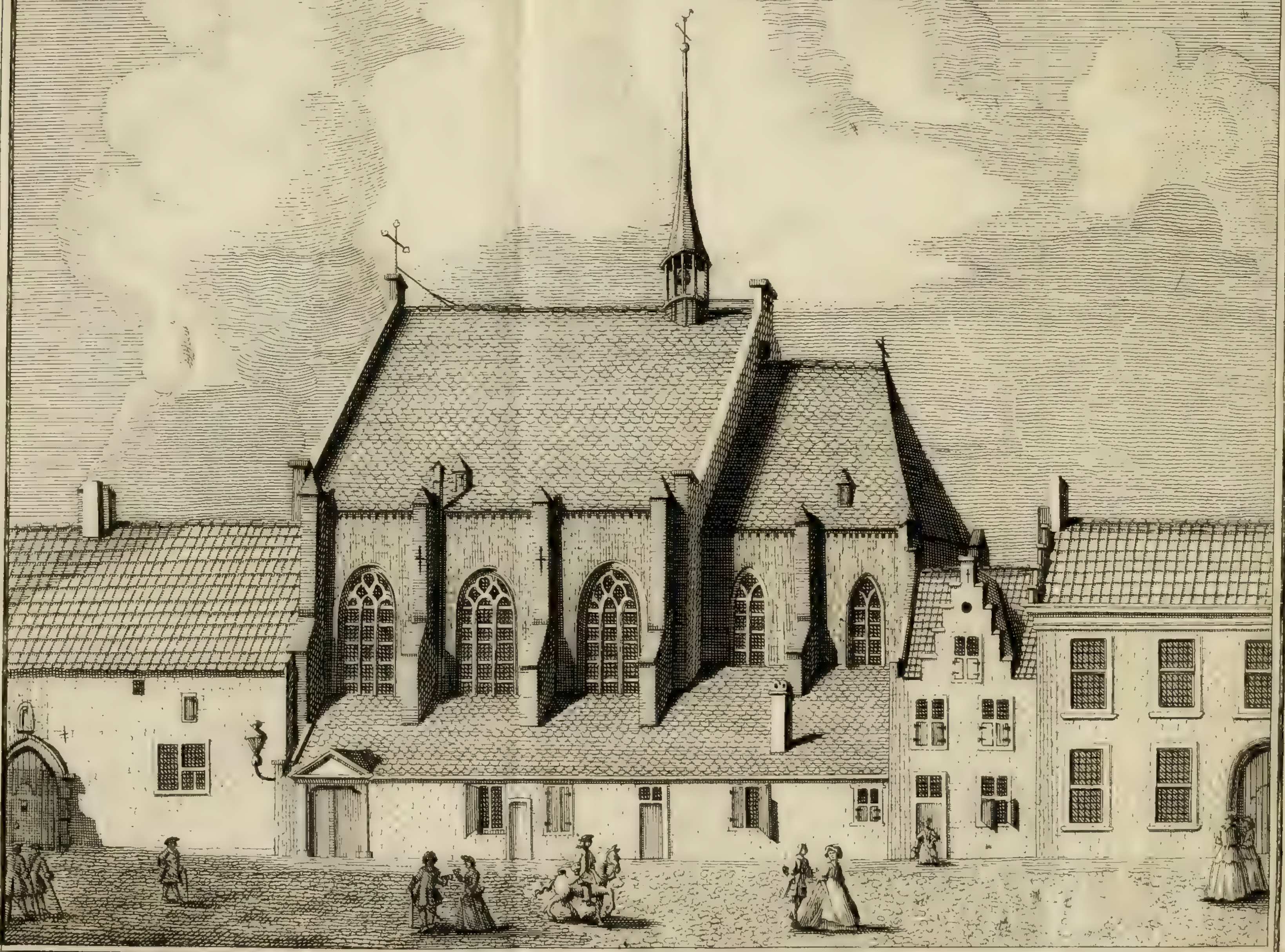
In 't begin der Nederlantsche beroertens, hebben de Albanoisen, die voor den Koning van Spanjen, binnen Breda in bezetting lagen, hunnen Godsdienst in deze Kapel gepleegt, naa de wyze der Grieksche Kerk. Doch nu, zedert een lange reeks van jaaren, is dezelve geschickt voor de Militaire Hoofwacht.

St. Wen-

maye
iquit.
dan:
. 17.

ei Di-
a: Bel-

m. 3.
. 489.

P. de Swart. ad viv. del. B. F. Immink fec. et sculp. 1743.

S.t WENDELINS CAPELLE, of de FRANSE KERCK, met het BEGYN HOF.

maye
quit.
lan:
. 17.

ai Di-
: Bel-

m. 3.
. 489.

P. de Swart del. B. F. Immink fecit 1743.

De Kleyne Kerk, van outs genaemt, MARKENDAEL.

St. Wendelyn.

Deze Kapel, staande in de Kater straat, is buyten twyfel zoo oudt als die straat zelf, welke een van de oudsten dier Stadt is, en aan den H. Wendelinus toegewyd geweest. Dezelve is mede, in den grooten brant van 't jaar 1534, door de vlamme vernielt: Doch naderhant weder opgebouwt, en gevoegt aan 't Beggynhof, 't gene Hendrick Graaf van Nassou, Heer van Breda, in 't jaar 1531, aldaar hadt doen timmeren. Tegenwoordig wordt de Kapel gebruyckt by de Walsche Hervormde Gemeente, aan dewelke Maurits Prins van Oranjen die, in den jaare 1590, heeft doen inruymen. Deze Gemeente wierdt voormaals bedient by eenen Predikant, doch heeft nu twee Leeraars, welke Leden zyn van de Walsche hooge Kerkvergadering dezer Landen.

Naamlyst der PREDIKANTEN, *die in de Walsche Gemeente te* BREDA *den H. Dienst waargenomen hebben.*

1590.

Chrétien du Bloc, *Gestorven* 1609.

1608.

Lazare Bayard, *tot het jaar* 1625, *daar naa herstelt in 't jaar* 1638. *Gestorven* 1643.

1643.

Antoine Hulsius, *Vertrocken naar Leyden* 1668.

1668.

Etienne Croyzé, *Gestorven* 1717.

1686.

Jordain Olivier, *Vertrocken naar 's Hage* 1689.

1710.

Daniel Clarion.

1725.

Jean Louis Clapparéde, *Vertrocken naar Maestricht* 1727.

1727.

Claude Jean Trinquand, *Vertrocken naar Yperen* 1732.

1732.

François Louis Faigaux, *Vertrocken naar Namen* 1735.

1735.

Frederic Guillaume Labroue.

Marckendael.

Deze Kerk is zoo oudt, dat men niet recht kan nagaan, by wien of op wat tyd die gebouwt is. Het gemeene gevoelen komt echter daar op uyt, dat naa dat de Haegdyck door de St. Meertenspoort gesloten was, op de zamenvloeying der Aa en Marke, in 't jaar 1362, een Kapel zoude gebouwt zyn, die om die reden Mark en Aa, waarvan in 't vervolg van tyd, by verbastering, Markendael gekomen is, genoemt wierdt. Deze Kapel met den Haegdyck, Nieuwe Kaay, en al 't gene aan de overzyde der Marke legt, behoorde voormaels onder de Parochie van Mertersheim of de Hage.

Gramaye antiquit. Bredan: cap. 17.

In 't jaar 1582, naa 't overrompelen van Breda door den Heer van Haultepenne, was, door Alexander Hertog van Parma, Opper Landvoogd der Nederlanden, bevolen aan Willem van Pamele Voorzitter van den Geheymen Raad, en Jan van Stryen Bisschop van Middelburg, om te overleggen, op wat wyze de Roomsche Godsdienst aldaar gevoegelykst zoude konnen bevordert werden. Welke onder andere middelen oock voorsloegen, om al wat over de rivier de Mark binnen de Stadt besloten was, van de Pastorye van de Hage

Miræi Diplom: Belgic: Tom. 3. *pag.* 489.

te ſcheyden, en de Kapel van Marckendael op te rechten tot eene tweede Parochie Kerk, mitsgaders tot onderhoudt van een Paſtoor daar aan te hechten een gedeelte der Thienden van Steenbergen. Doch die voorſlag, hoewel in alle deelen goedgekeurt, is echter, wegens den korten tyd, dat Breda doenmaals onder de Spaanſche regeering bleef, onvervolgt gelaten.

Zedert lange jaaren herwaarts is deze Kerk gebruykt tot den Godsdienſt der Nederduytſche Hervormde Gemeente, en gemeenlyck genaamt de kleyne Kerk. De Toren is zeer hoog, en met verſcheyde Klocken en een Uurwerck voorzien.

De Kapel van St. Antonis.

Op 't eynde van den Haegdyck, over de St. Meertensbrug aan den Fellen Oort, heeft van ouds geſtaan de Kapel van St. Antonis, welke, in 't jaar 1382, by de inwoonders van dien Oort is gebouwt, ter eeren van den H. Antoni, om dat zy geloofden, door zyn voorſpraak van de beſmettelycke ziekte verloſt te zyn. Deze Kapel was mede onder de Parochie van Mertersheim of de Hage, doch is tans niet meer in wezen.

Gramaye Antiq: Bred: cap. 17.

St. Jooſt.

De Kapel van St. Jooſt, op 't Ginnekens eynde, is omtrent 't jaar 1300, te tyde van Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, begonnen gebouwt te worden, doch 't Kerkhof is eerſt, op den vierden van Oogſtmaandt 1518, door den Suffragaen van Luyck gewydt. Men vindt, dat in deze Kapel de volgende Outaaren geſticht zyn geweeſt, die ter begeving ſtonden van 't Kapittel der Lieve Vrouwen Kerk.

Den Outaar van *St. Jooſt*, geſticht in 't jaar 1311, hadt ***twee en twintig Rynsguldens*** aan jaarlyks inkomen.
Den Outaar van *St. Salvator*, geſticht in 't jaar 1336, met ***twintig guldens*** aan jaarlykze renten.
Den Outaar van *St. Salvator*, *O. L. V*, *St. Andries*, *St. Coſmus en Damianus*, gefondeert in 't jaar 1363, hadt ***vier en dartig Rynsguldens*** jaarlyks.
Den Outaar van *St. Salvator*, *St. Jooſt*, *St. Jacob*, *St. Lucas Evangeliſt* enz:, geſticht in 't jaar 1412, met ***agtien Rynsguldens*** aan erffelycke renten.
Den Outaar van *St. Anna*, geſticht in 't jaar 1519, was begiftigt met ***twintig Rynsguldens*** aan jaarlyks inkomen.

Zedert de herwinning der Stadt Breda, is deze Kapel niet meer gebruykt tot den Godsdienſt. De toren, die een fraeye naald of ſpits heeft, is voorzien van een Klock en Uurwerk, tot dienſt en gemack van dat gedeelte der Stadt.

Beggynhof.

Reyckel Vita S: Begga. Fleury Hiſt: Ecclesiaſt:

Dat de Beggynen haren oorſprong en benaming hebben van Begga, Dochter van Pepyn van Landen, en ſuſter der H. Geertruid, is uyt de oude Hiſtoriſchryvers bekent, en hier boven genoegzaam aangewezen: hoewel zommigen beweeren, dat die vergadering, eerſt op lateren tyd, te Luyck is ingeſtelt door eenen Lambert le Begue, waar naa zy, in 't franſch, *Beguines* genoemt zouden zyn. De Beggynen zyn, eygentlyck genomen, geene zoogenaamde Religieuſen, maar leyden een middel ſoort van leven tuſſchen 't Klooſter en de Wereld. Zy ſtaan alle onder zekere Wetten, doch zyn vry van geloften, en leven elck byzonder op haren eygen koſt.

Le Roy not: M: S: R: Imp: l: 9. c: 1.

Uyt de oude Schriften van dit Beggyn hof is lichtelyck af te nemen, dat 't zelve, in 't jaar 1240, geſticht is door Machtelt van Dieſt, huysvrouwe van Godevaert den IV. Heer van Breda. Men vindt mede aangetekent, dat het een der oudſte Hoven van ganſch Brabant is, doch zonder eenig verder bewys.

Hen-

Hendrick de IV. Heer van Breda, heeft, in 't jaar 1266, de Beggynen ontslagen van den Chyns, die zy jaarlyks aan hem en zyne Voorzaten betaalt hadden voor den gront van haar Hof, en aan haar toegestaan, dat zy een Kapel en Kerkhof zouden maken, 't gene by Hendrick Bisschop van Luyck, in 't jaar 1270, is goedgekeurt. *Proeven* n. 15. n. 16.

Dit Beggyn hof stont voormaals binnen de Stadt, ter plaetze, alwaar tegenwoordig gelegen zyn de Kaatsbaan, de Stallingen van den Heer, met de plaats daar voor, mitsgaders de Burggracht, met 't groote vierkante steene Bolwerck, en Woonhuys nevens de poort van 't Kasteel. Dan alzoo 't zelve te naa aan 't Slot en 't Kasteel gelegen was, is het op 't verzoeck van Hendrick Graaf van Nassau, en toestaan van Erard de la Mark Bisschop van Luyck, in 't jaar 1531, verplaatst en gebouwt in de Katerstraat, by de Kapel van St. Wendelyn, alwaar 't zelve tans nog in wezen is, en van tyd te tyd, door de vergrooting der gebouwen merckelyck verbetert wordt. Deze Beggynen staan onder 't opzicht eener Meestresse, en hebben eenen byzonderen Priester, tot verrichting van den Godsdienst, die te gelyck haar Biechtvader is. Zy waren, voor 't jaar 1730, nog omtrent veertig sterk; Doch, volgens 't Besluyt der Algemeene Staten van 't zelfde jaar, moeten zy uytsterven, en mogen derhalven in dit Hof geene nieuwe Beggynen ingenomen worden.

In de Kapel van dit Beggynhof zyn voormaals verscheyde Outaaren gesticht, welke ryckelyck begiftigt waren tot onderhoudt der Priesteren, die ze bedienden; en meerendeels ter begeving stonden der Heeren van Breda. Waar van wy de volgende Lyst, getrocken uyt een oudt Register van 't Kapittel, hier laten volgen.

Den Outaar van *O. L. V. en Katarina*, gesticht in 't jaar 1301, hadt jaarlyks *sestien Rynsguldens* aan inkomen.

Den Outaar van *S. Katarina*, gesticht in 't jaar 1315, was begiftigt met *ses en twintig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van de *H. Maagd Maria*, gefondeert in 't jaar 1440, met *drie en veertig Rynsguldens* aan renten.

Den Outaar van *St. Antoni*, gesticht in 't jaar 1440, hadt aan jaarlyks inkomen *dartig Rynsguldens*.

Den Outaar van *St. Wendelyn*, gefondeert in 't jaar 1446, met *negen en dartig Rynsguldens* aan jaarlykze renten.

Den Outaar van *St. Joris*, mede gesticht in 't jaar 1446, was begiftigt met *agt en dartig gulden* aan jaarlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Servaas*, *Monulphus en Godulphus*, gesticht by Mr. Roeland de Mera, Kanonnik van St. Servaas te Maestricht, op den elfden van Zomermaandt 1491, met *sestig Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Ste. Katarinen Dal.

Heer Servaas van Liedekerke, met zyne huysvrouwe Ymmezoete, en zynen zoon Victor, heeft, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, een Klooster van Jonckvrouwen gesticht, en 't zelve de Orden van St. Norbert, anders Premontré genaamt, ingelyft, waar van de Kerk, tot lof en eer der H. Drievuldigheid, en van de H. Katarina, Maagd en Martelares, in 't jaar 1270, gewydt, en 't Klooster deswegen Ste. Katarinen Dal genaamt is. *Le Roy notit: M: S: R: Imp:* l. 9. c. 1. pag. 456.

Arnout van Loven en Elisabet zyne gemalin, Heer en Vrouw van Breda, hebben niet alleen deze instelling met hun goedvinden bekrachtigt, maar boven dien de goederen van de Priorin en Susters van St. Katarinen Dal by bezegelde brieven van den jaare 1271, in hunne beschutting genomen, en dezelve met veele goederen en gronden van Erven onder Sonseel, Vlasselt, Oosterhout, Mertersheim, en elders begiftigt. *Proeven* n. 20.

Als dit Klooster wegens 't doorbreeken der Dycken by Lillo, met veele omleggende Plaatzen, in 't jaar 1288, door de wateren overlopen en vergaan was, heeft Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, de Nonnen, in 't jaar 1295, overgebracht by de Stadt Breda, en dezelve gevoegt by 't Gast-

 huys,

huys, waar in zy vertoeft hebben tot den jaare 1308, wanneer zy, om gemeenen oorboir, daar van weder gescheyden zyn. Te zelve tyd wierdt aan haar vergunt, om even buyten de Stads oude Vesten een Klooster te bouwen, 't gene nu nog in wezen is.

Memorie der Rechten van 't Klooster van Oosterhout. MS.

Dit Klooster is door de Heeren van Breda, voornamentlyck door Die uyt het Doorluchtig Geslacht van Nassau, van tyd te tyd, met veele rechten en voordeelen begunstigt, Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, heeft te gelyck met zyne Gemalinne Johanna van Polanen aan 't zelve veele weldaden bewezen, in wiens tyd Elisabet van de Leck en Machtelt van Polanen, beyde Moeyen der gemelde Johanna, de eerste als Priorin, en de andere als Geestelycke, in 't voorschreve Klooster geweest zyn, met veele andere Jonckvrouwen, die alle van Edelen stamme waren.

Jan Graaf van Nassau, deszelfs zoon en Opvolger heeft het welwezen der Nonnen niet weynig behartigt, in zoo verre, dat hy zelf jaarlyks over haare Rekeningen zat, om te weten, of zy geen gebreck leden. Hy heeft 't Klooster eenige jaaren op zyne eyge kosten onderhouden, en verkreeg van den Paus van Romen, dat 't zelve, in 't jaar 1463, in verscheyde leden hervormt wierdt, onder andere, dat de Nonnen zouden onderhouden het eeuwig Slot, niets in eygendom bezitten, geene dienstmaagden voor haar zelven hebben; En in plaats van den Proost alleen eenen Biechtvader houden. Hy deed verscheyde wegen en stegen omtrent 't Klooster verleggen, om alle gedruys en straten gerucht daar van te weeren; zelf trock hy zyne dochter Odilia uyt het Konvent van Bethanien by Mechelen, en deed haar in dit Klooster aannemen.

Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, noemde zich Momboir van 't Klooster, en deed 't zelve nader hervormen, door 't onderhouden van het Slot, indiervoegen dat de Priorin alleen de sleutel zoude hebben van 't Binnen Klooster, en geene Mansperzoonen daar in toegelaten worden. Hy schonck met zyne Gemalin, de Princes van Oranjen, in de Kerk, nieuwelyks in 't jaar 1501 gebouwt, het fraey gestoelte op 't Koor: En als 't Klooster, door de nieuwe graving der Wallen om de buyten Stadt, veele erven verloren hadt, geboodt hy den Magistraat deswegen behoorlycke vergoedinge te doen. In 't jaar 1534, hebben de Nonnen zeer zware schade door den grooten brant, waar mede het grootste en beste gedeelte der Stadt verteert wierdt, geleden. Alle de huyzingen van 't Klooster, uytgezondert alleen de Kerk en de Slaapplaatzen, wierden in assche gelegt, gelyck mede veele aangebouwde huyskens, die daar by en omtrent stonden, welke alle naderhant weder opgetimmert zyn.

Te tyde van Willem den I. Prins van Oranjen, heeft 't Klooster mede veel geleden door de beeldstormerye, voorgevallen den drie en twintigsten van Oogstmaandt 1566, en vermits zulks den Prins zeer mishaagde, nam hy de Nonnen in zyne byzondere hoede, en beschutte die voor allen overlast. Hy beval mede zynen Rentmeester, dat hy des Kloosters goederen zoude beschermen en gade slaan; Uyt dien hoofde wierdt 't Klooster zedert altyt genoemt 't Klooster van Nassau: Waarom oock de Heer van Haultepenne, te tyde der Spaansche furie in 't jaar 1581, 't zelve vyandlyck aantaste, en door zyn Krygsvolck met de uyterste woede liet uytplonderen.

Naa de verovering der Stadt Breda, in 't jaar 1637, heeft Fredrick Hendrick, Prins van Oranjen, Heer van Breda, by eenen byzonderen gezegelden Brief, den Proost, die, in 't jaar 1625, van den Algemeenen Oversten der Premonstratenser Orden, volgens de eerste instelling, weder over 't Klooster gezet was, nevens den Vikaris en verdere Religieusen, met alle de inwoonderen van 't Klooster, in zyne bescherming genomen. Hy beval, dat de Nonnen 't Slot neerstig zouden onderhouden, ten welken eynde hy 't Klooster ontlaste van alle inkwartiering der Zoldaten.

Doch de Prins, in 't jaar 1646, voorgenomen hebbende binnen Breda op te richten een Illustre School en Collegie, en deswegen een bekwame Wooning en andere geschikte plaatzen nodig hebbende, zoo tot huysvesting der Hoogleeraren, als tot de verdere Academische oeffeningen, heeft, op den twintigsten van Grasmaandt, met den Proost Balthazar Kruyt verdragen, dat hy 't

hy 't Klooster met den bygang en de Kerk aan den Prins zoude overgeven, op de volgende voorwaarden. 1°. Dat de Prooft, Vikaris, en verdere Religieusen 't Klooster zouden overbrengen naar Oosterhout, aldaar leven zonder iemands tegenzeggen naa hunnen regel, en vervolgen nieuwe Nonnen in te nemen. 2°. Dat zy zoo veele goederen zullen mogen aanwinnen, als zy te Breda verlaten, en voormaals by de nieuwe uytlegging der Stadt verloren hadden. 3°. Dat 't Klooster in zyne oude Vryheid zal gehandhaaft worden, en altyt blyven in de byzondere bescherming van 't Doorluchtig Huys van Nassau. 4°. Dat zy in dringenden noot hun verblyfplaats zullen mogen nemen in de Proostdye, die ten dien eynde aan hen vergunt wierdt met den hof daar aan gelegen, of wel een andere bekwame plaats daer toe nader te verkiezen. 5°. Dat de Nonnen zullen genieten allen agterstal harer goederen, tot 't jaar 1649 ingesloten. 6°. Dat aan hen zal vry staan, om allen den huysraad en de cieraden der Kerk en des Kloosters mede te voeren. 7°. Dat zy in tyd van Oorlog zullen mogen vertrecken buyten de Baanderye, en echter de Vruchten hunner goederen genieten, mits weder te rug keerende zoo ras den noot zal ophouden. In 't zelfde jaar wierdt nog een nader verdrag gesloten, waar by bevoorwaardt is, Dat de Prooft en Nonnen, op den sestienden van Herfstmaandt, de Kerk zouden inruymen, ter inwydinge van de Illustre School en Collegie; Dat zy, tot vergoeding van zoo een haastig vertreck, zouden genieten 't volle inkomen der Prove Ten Hout; Dat van wegen den Prins aan hen zoude gegeven worden een Erf, agter de stallingen van den Heer, uytkomende in de Kater straat, om daar op een Refugie te bouwen; Dat zy gehouden zullen blyven 't Slot zeer naeuw te onderhouden; En dat, byaldien zy genootzaakt worden binnen de Stadt te vluchten, zy alsdan zullen vry wezen van den honderften penning, en alle borgerlycke Wachten. Ingevolge deze Voorwaarden is de Prooft met de Nonnen naar Oosterhout vertrocken, alwaar zy, naaby de Vryheid, een Erf gekogt, en daar op een nieuw Klooster getimmert hebben, waar in zy tans nog hun verblyf houden.

Prins Willem de II, heeft, naa zyn Vaders overlyden, door eenen zonderlingen bezegelden Brief, alle de gunsten, voordeelen, rechten en gerechtigheden, by zyne Voorouders van tyd te tyd, aan 't Klooster gunstig verleent, naader bekragtigt, en den Prooft met de Religieusen in zyne beschutting genomen. En op dat zy met rust zouden genieten de uytwerkzelen der overeenkomsten met zyne Voorzaten aangegaan, zoo wilde hy, dat niemandt hen deswegen eenige moeyenis zoude aandoen, onder bedreyging van zyne hoogste ongenade. Zelf, als volgens 't Besluyt der Algemeene Staten van den sestienden van Zomermaandt 1648, alle de geestelycke geordende Perzoonen 't Vereenigde Nederlandt moesten ruymen, zoo verklaarde hy, dat de Prooft en Vikaris daar onder niet begrepen waren, welke dienvolgens oock ongemoeyt in 't Klooster gebleven zyn.

De Prooft en Religieusen, op de gemelde wyze, zich te Oosterhout in hun nieuw gebouwt Klooster nedergezet hebbende, leefden aldaar in alle rust en stilte, tot den jaare 1672, Wanneer zy, naa dat den oorlog opgerezen was tusschen den Staat en den Koning van Franckryck, uyt vreese van vyandlycke overvalling, plonderen en verwoesting, wedergekeert zyn tot hun oudt Klooster binnen Breda, 't gene, wegens de vernietiging der Illustre School en Collegie, ledig stont en zeer vervallen was; zy hebben aanstonts de gebouwen van 't Klooster, als mede de Kerk, waar in een Bende Krygsknechten eenigen tyd huys gehouden hadt, met groote kosten weder herstelt en bewoonbaar gemaakt, in dat vast vertrouwen, dat zy voortaan aldaar hun verblyf zouden blyven houden; Doch naa 't eyndigen van den Oorlog in 't jaar 1679, vondt de Prins raadzaam, dat zy weder naar Oosterhout zouden keeren, onder uytdruckelycke belofte, van hen aldaar in zyne bescherming te zullen houden. Werwaarts zy oock, in 't begin van den jaare 1680, vertrocken zyn, en zedert dien tyd tot heden toe, met bewilliging der Algemeene Staten, zich aldaar in rust en vrede opgehouden hebben.

Naa 't vertreck der Nonnen, zyn de gebouwen van dit Klooster in vier byzondere Wooningen verdeelt, welke of door gunst bewoont, of ten voordee-

le

le van den Heer verhuyrt zyn. In 't jaar 1740, zyn de zelve alle met de Kapel, op 't uytdruckelyk bevel des Prinsen van Oranjen, verkogt.

Naam Lyst der PROOSTEN *van St.* Katarinen Dal.

1270.

Johannes de Rotselaar, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1323.

Michaël van Liedekerke, *uyt de Abtdye van Nienoven.*

1360.

Henricus Thomas van Meterſche, *uyt de Hooft Abtdye van Premontré.*

1369.

Lambertus Ranghs, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1403.

Petrus Dyn, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1420.

Joannes van Brant, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1434.

Egidius van Edam, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1439.

Martinus van der Hulst, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1446.

Theodorus van der Strepen, *uyt de Abtdye van Bern in Hollandt.*

1460.

Petrus van Dun, *uyt de Abtdye van Tongerlo.*

1461.

Laurentius Oskens, *uyt de Abtdye van Premontré.*

1463.

In dit jaar is, op 't verzoeck van Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda, 't Klooster door den Paus gesloten, en by den zelven verstaan, dat de Nonnen, in plaats van eenen Proost, eenen Biecht- vader

Naamlyst der PRIORINNEN *van St.* Katarinen Dal.

1270.

Ave Soete de Bortendonck.

1301.

Elisabeth de Risloe.

1319.

Catharina de Bergis.

1349.

Catharina van der Kameren.

1373.

Lutgardis van Goirle.

1406.

Elisabeth, dochter van Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda.

1435.

Jutta van der Sterren.

1447.

Elisabeth van Oosterzeel.

1459.

Margareta van Yrsick.

1476.

Gerarda van Zallant.

1504.

Adriana van der Veken.

1536.

Lutgardis van Zallant.

1555.

vader zouden kiesen, 't gene oock vervolgens is geschiedt, tot den jaare 1625, wanneer aan de Nonnen wederom is toegelaten, om, volgens de eerste instelling, eenen Proost te benoemen.

1625.

Leonardus Lemmens, *uyt de Abtdye van Parck.*

1626.

Dionisius Mutsaert, *uyt de Abtdye van Tongerlo.*

1635.

Balthazar Cruyt, *uyt de Abtdye van St. Michiel.*

1655.

Henricus Assels, *uyt de Abtdye van Parck.*

1676.

Josephus van der Malen, *uyt de Abtdye van Parck.*

1701.

Rolandus de la Haye, *uyt de Abtdye van Parck.*

1727.

Hermannus Josephus de Goede, *uyt de Abtdye van Parck.*

1729.

Alexander Slootmans, *uyt de Abtdye van Parck.*

1730.

Thomas Danis, *uyt de Abtdye van Parck.*

1555.

Magdalena Masschereel.

1590.

Walburgis Spierinx.

1623.

Johanna van der Stegen.

1627.

Barbara Ortinx.

1646.

Catharina Snyders.

1651.

Maria Nelst.

1676.

Petronella van den Kieboom.

1710.

Anastasia van Hoydock.

1728.

Dorothea Pullen.

De Swarte Susteren.

De Swarte Susteren, aldus genaamt van de swarte kleederen, die zy dragen, waren in 't eerst weynige Weduwen, die op 't platte Landt van Brabant, omtrent 't jaar 1371, begonnen de ziecken te bezorgen, zonder onderscheid van krankheden en buyten Wetten, tot dat zy, in 't jaar 1462, den regel en de kleeding van den H. Augustinus aannamen, waar van zy dan oock Augustiniane Susters genoemt worden. *Scribani Origin: Antverp: cap. 12. Lipsii Lovan: l. 2. c. 18.*

Op wat tyd deze Susteren eerst in Breda zyn komen woonen, is niet wel te bepaalen, Dit is zeker, dat zy, omtrent 't jaar 1500, haare Kerk en huyzingen gebouwt hebben aan de Oude Stads Veste, recht over 't Klooster van St. Katarinen Dal. Men vindt oock, dat op de voorstelling van wegen Graaf Hendrick aan den Magistraat gedaan, dezelve, in 't jaar 1538, aldus geantwoort heeft.

„ Aanmerkende, dat de Swarte Susteren in de Stadt Breda niet alleen in
„ tyden van Pest, maar oock in alle andere ziektens een groot onder-
„ stant voor de arme borgeren waren, en een ygelyk die haar versoch-
„ ten, zonder onderscheyd moesten bystaan, hen geraden docht dezelve

„ te onderhouden, en dat men die mogte doen blyven op hare Woon-
„ plaatze, alwaar zy op die tyt waren.

Alwaar dezelve vervolgens haar verblyf gehouden hebben, tot den jaare 1580, wanneer zy, wegens begaan bedrog van bloet zwetende beelden, daar uyt gezet zyn. Waar van de geschiedenis, getrocken uyt de Stads oude Registers, dus in 't kort is.

Resolut. der Stadt Breda. Deze Susteren hadden twee houte Kruysbeelden, en eenen zoo genaamden *Ecce homo*, met ossenbloet bestreecken, 't welke zy uytgaven een wonderdaad Gods te zyn, even of die beelden, om der menschen zonden, bloet zweteden, de zelve aan de luyden voorleggende, om die te kussen, en daar voor bedevaarden en offerhanden te doen. Het gene by den Drossaert en den Magistraet bevonden zynde bedrog en valsheid te wezen, hebben zy, tot overtuyging dier Susteren, die twee bebloede Kruysbeelden en *Ecce homo*, voor 't Stadhuys, op een tafel voor een ieder ten toon gelegt, en alle de Susteren, om die begane misdaet, in hechtenis gestelt: Aan welke Prins Willem haare schult vergeven heeft, uytgezondert de Kosterinne, die uyt de Stadt gezet wierdt. De Prins beval verders, dat 't Klooster der gemelde Susteren tot een Pest of Ziekhuys zoude geordent worden, en dat een of twee der oudste Susteren, door den Magistraat, mogten onderhouden worden. Ten welken eynde aan vier der oudste Susteren onderhoudt en huysvesting verleent is. Daarnaa hebben Lynke Gysbrechts eenige overgebleve geprofesside, en Jenneke Meertens gekleede in de gemelde Orden, op den twintigsten van Zomermaandt 1602, de Kapel, huyzinge, en verderen bouw van 't Swarte Susters Klooster, voor Schepen van Breda, vertegen en opgedragen ten behoeven der Stadt, met bespreck, dat Lynke Gysbrechts, 't groot huys ruymende, geduurende haar leven zoude bewoonen het kleyn huys nevens den put.

Het gemelde huys is naamaels, in 't jaar 1606, bekeert tot een Weeshuys voor arme ouderlose borgerweesen, en 't kleyn huys, met den cingel, tot woningen voor oude Vrouwen, die van de Armbezorgers, wiers Vergaderplaats mede in dit huys is, onderhouden worden.

De Graeuwe Susteren by Valckenberge.

Maria van Loon, Weduwe van Jan Graaf van Nassau, heeft ten behoeven van ses Graeuwe Susteren, vyftig gulden erflyck gemaakt, en daar naa, by bezegelde brieven van den eersten van Wintermaandt 1478, aan Katarina Bastaert dochter van Graaf Jan, gegeven een erflycke rent van drie en twintig gulden, op de gorssen van Sonseel en Swartenberg, met beding, dat ingevalle de gemelde Katarina zonder kinderen stierf, gelyck oock geschiedt is, die rent vervallen zoude op de Vergadering der Geestelycke arme Susteren, woonende aan de poorte daar men ging in Valckenberg, en dat men daar tegen in die Vergadering tot tien Geestelycken zoude aannemen.

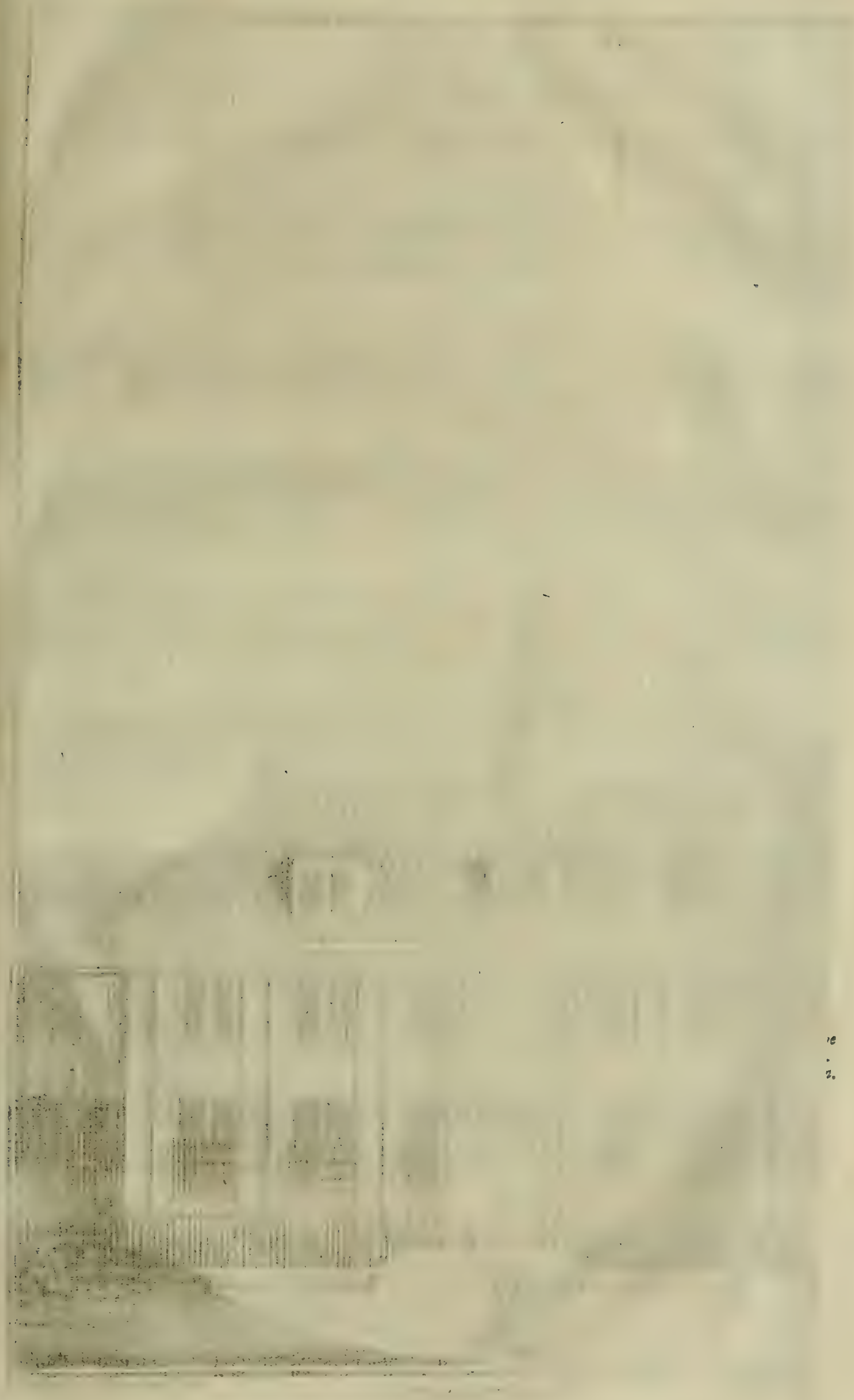
Dit Susterhuys, staande in 't midden der Katerstraet, en uytkomende in 't Valckenberg, is in de overrompeling van Breda door den Heer van Haultepenne, gemeenlyck de Spaansche furie genaamt, teenemaal afgebrant, en die Vergadering naderhant, met de Susteren, uytgestorven.

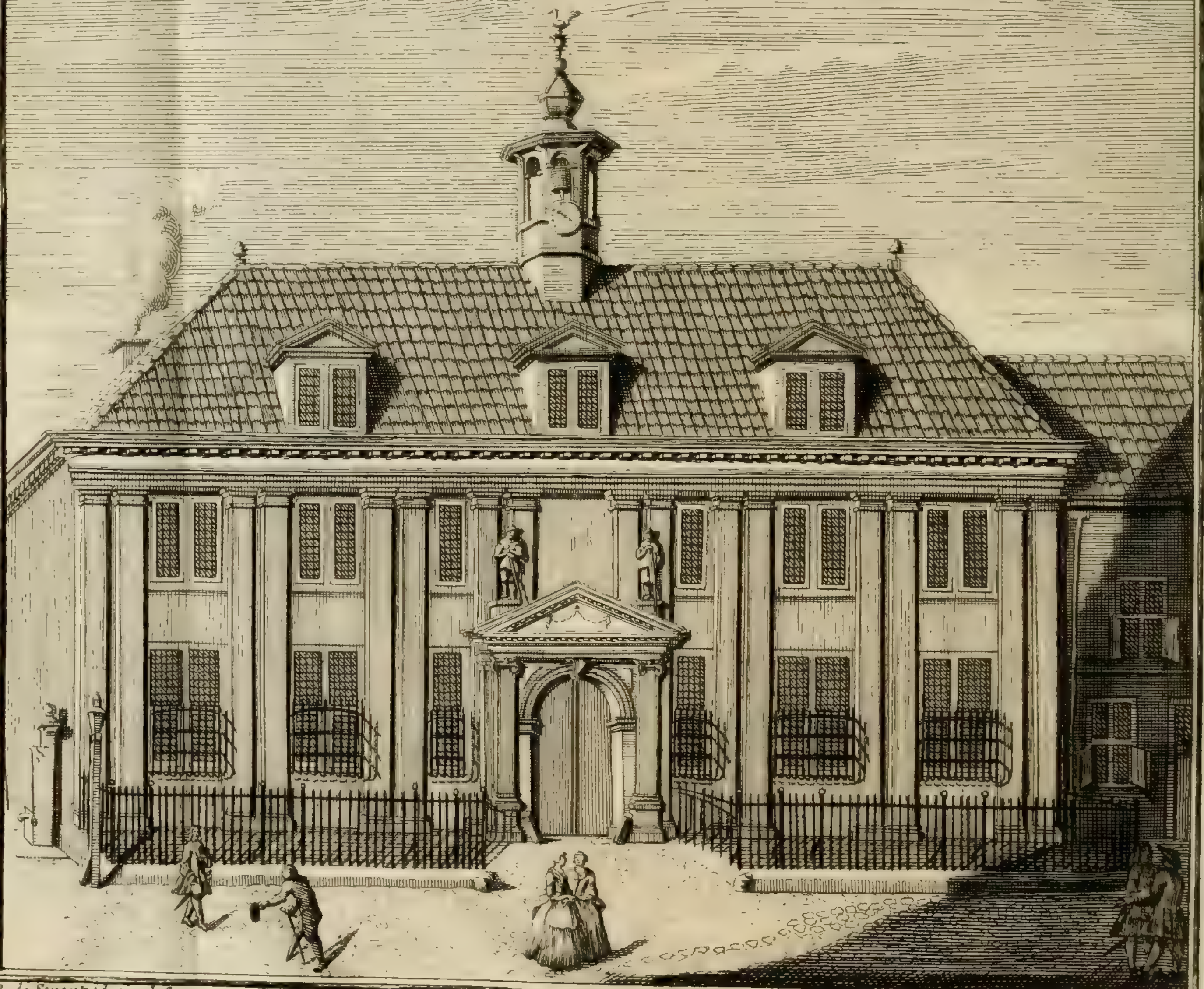
Mans Kloosteren.

De Heeren van Breda hebben nooyt eenige Mans Kloosteren binnen hunne Stadt willen toelaten, oock zoodanig daar tegen geweest, dat Hendrick Graaf van Nassau door de Wethouderen, Armbezorgers, en Meesters van 't Gasthuys, in 't jaar 1517, verzocht zynde, dat zy, tot hulp en gerief der borgeren en inwoonders, agt of negen Cellebroeders mogten innemen, welke in tyd van pest de zieken zouden bystaan, en de dooden ten grave dragen, zulks nooyt heeft willen gedogen.

Dan naa de Spaansche belegering en 't innemen der Stadt, in 't jaar 1625, heeft de Magistraat der Stadt Breda, op 't verzoeck der Infante Isabella Clara *Resolut.* Eugenia, de Kapucynen, en Jesuiten ingenomen, volgens derzelver Besluyt

van

P: de Swart ad viv del.

GASTHUYS.

B F. Immink fec et sculp 1743

van den twintigsten van Zomermaandt 1625, die hunne Kloosters en Collegie vervolgens aldaar gesticht en geopent hebben: namentlyck de Kapucynen in 't eynde der Katerstraat, en de Jesuiten in de St. Jans of Veterstraat; tot inkoop van welke huyzingen, de Infante aan de Jesuiten vyfduyzent gulden, en aan de Kapucynen vierduyzent gulden verstrekte.

der Stadt Breda. Herm. Hugo Obs. Bred. pag. 123.

Te zelve tyd hadden zich mede aangegeven de Paters Augustynen en Minderbroeders, verzoekende insgelyks een Konvent, binnen Breda, te mogen stichten; doch hun verzoeck afgeslagen zynde, hebben de Minderbroeders zich, op den ses en twintigsten van Grasmaandt 1626, weder vervoegt by den Magistraat, ten eynde aan hen mogt toegestaan worden, om ten hoogsten drie Paters te mogen zenden, die binnen Breda hun verblyf zouden houden, zonder kost of last van de Stadt, alleen om dezelve te dienen, en zonder 't getal te mogen vermeerderen, of een Klooster te bouwen, dan met byzondere toestemming van den Magistraat; doch wederom te vergeefs.

Waar op zy echter niet rustende, met kennis der Overheid, hebben gekogt 't Huys van Assendelft, met deszelfs erven en toebehoorten, staande in de Steenbrug- of Nieustraat, onder beding, dat uyt de vesting van 't gemelde Huys in 't minste geen gevolg zoude getrocken worden van eenige inneming of toelating van die Orden binnen de Stadt, als verstaan wordende, dat zy zich daar mede niet anders of verders zouden mogen behelpen, dan andere borgeren en Ingezetenen, die op de gewoone wyze in huysen en erven gevest worden.

Eyndelyk is de Magistraat, op de sterke aanhoudingen van Claude de Rye, Vryheer van Balançon, Stadvoogd van Breda, genootzaakt geworden de Paters Minderbroeders, volgens derzelver besluyt van den zeventienden van Louwmaandt 1631, op de volgende voorwaarden, in te nemen. 1°. Dat de Paters Acte zullen leveren van haare Doorluchtige Hoogheid de Infante, van dat geene andere Ordens of Geestelycke gemeenschappen zullen werden gezonden of ontfangen dan die binnen de Stadt reeds gezonden en ontfangen zyn, te weten de Kapucynen en Jesuiten, dat anderzints de inneming zal worden gehouden van onwaarden en als niet gedaan. (De gemelde Acte van haare Hoogheid de Infante, van den zeven en twintigsten van Sprockelmaandt 1632, is by de voorschreve Paters bezorgt.) 2°. Dat de Paters geene andere Erven binnen de Stadt zullen mogen koopen, buyten de genen die zy tegenwoordig bezitten. 3°. Dat de Paters niet zullen mogen omgaan om vleysch, bier, brouwkoren, enz. geduurende den oorlog. 4°. Dat de Paters maar eens in 't jaar zullen mogen omgaan om kaarsen. 5°. Dat de Paters niet sterker zullen mogen in de Stadt wezen, dan ten getale van agtien. Alle deze voorwaarden, door de Paters Minderbroeders, daar toe by den Provinciael gevolmachtigt, ondertekent, en met 't groot Zegel van 't Konvent bekrachtigt zynde, zoo zyn dezelve dienvolgens oock binnen Breda ingelaten, alwaar zy in 't gemelde Huys van Assendelft hunne wooning genomen, en dat tot een Klooster of Konvent gesticht hebben.

Resolut. der Stadt Breda.

Als naa de verovering van 's Hertogenbosch, in 't jaar 1629, alle de Geestelycke Ordens moesten vertrecken, zoo zyn de Dominicanen of Preeckheeren, die aldaer een zeer voortreffelyck Klooster hadden, mede genootzaakt geweest die Stadt te verlaten, wanneer zy hen eerst nedergezet hebben te Boxtel, naderhant te Eyndhoven, en vervolgens te Breda, alwaar zy, in 't laast van 't jaar 1636, ten getale van vyf en twintig Monnicken zyn ingelaten, en in de huyzinge, genaamt 's Hertogenbosch, staande in de Tolbrug straat, eenen korten tyd vertoeft hebben.

De Jonghe desol. Bat. Dominican. pag. 100.

Alle deze Geestelycke Ordens zyn, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, volgens de Verdrag punten, vertrocken, en derzelver Kloosters en Wooningen naderhant in schoone wereltlycke gebouwen verandert.

Gasthuys.

Het Gasthuys, staande aan de Zuidzyde van 't Gasthuys eynde, is zoo oudt, dat men niet kan naagaan, by wien of op wat tyd, 't zelve gesticht en gebouwt is, de verste geheugenis, die er van voorkomt, vindt men in den uytersten

Proeven, n. 13. tersten Wil van Godevaert den III. Heer van Breda, gemaakt in 't jaar 1246, waar by hy aan dit Gasthuys twaalf ponden Lovens geeft.

Dit Huys wierdt voorheen bedient by weynige Geestelycken, die daar van, zoo omtrent 't Geestelycke, als 't wereldlycke, de zorg hadden, de zieken moesten bystaan, en de armen hunnen nootdruft bezorgen. Doch 't Klooster der Premonstratenser Nonnen van St. Katarinendal, 't gene Heer Servaas van Liedekerke, in 't jaar 1268, te Vroenhoudt by Woude, hadt gesticht, door eenen zwaren inbreuk van wateren, in den jaare 1288, overstroomt zynde, zoo heeft Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, deze Nonnen, die zedert dat ongeval geen vaste verblyfplaats hadden, in 't jaar 1295, overgebracht by 't Gasthuys, alwaar zy verbleven zyn tot den jaare 1308, wanneer zy weder van 't zelve gescheyden wierden. Geduurende haar verblyf aldaar, waren de Nonnen verpligt een afgezondert huys te houden, tot 't ontfangen der Zieken en Armen, gelyck te voren, tot dien tyd, gebruyckelyck was geweest, en die van hunnen kost en hulpmiddelen te voorzien. Vorders was bevoorwaart, dat, indien iemandt in 't Gasthuys wilde blyven, zulks moest geschieden met kennis van den Heer, den Proost en 't Klooster, en van de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt.

Het Gasthuys heeft van ouds bestaan in twee byzondere huyshoudingen, 't *Gasthuys* eygentlyck zoo genaamt, alwaar de oude gebreckelycke luyden van de Stadt wierden onderhouden; mitsgaders den *Beyaert*, alwaar de Pelgrims in hunne bedevaarden, en andere reyzende perzoonen wierden geherbergt: Maar alzoo naamaels bevonden wierdt, dat, onder schyn van Pelgrimagie, veel geboefte en kwaaddoenders hunnen opstal in den Beyaert namen, zoo hebben de Wethouderen, om die misbruycken en onbehoorlyckheden te weeren, den Beyaert gesloten, en deszelfs inkomsten gevoegt aan 't gemeene Gasthuys. Daar naa is den Beyaert gebruyckt voor een Pesthuys, en als die, wegens de langduurige Pestziekte, te naeuw viel, zyn op deszelfs plaats, in 't jaar 1599, van Stadswegen, nog ses nieuwe huyskens getimmert. In 't vervolg van tyden is dezen Beyaert bekeert tot een Geck en Dolhuys, en zyn de ses Pesthuyskens, nadien die van geen dienst meer konden wezen, in 't jaar 1740, ten voordeele der Stadt verkogt.

In 't jaar 1643, is de Voorgevel van dit Gasthuys zeer cierlyck opgebouwt, met een schoone poort en ingang van witten harden steen, boven dewelcke twee oude mannen in beeltenis staan. Op 't gebouw is een fraey torentje geplaatst, met een klock en uurwerck, tot gerief der borgeren en inwoonderen van dien Oort. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude arme borgeren, die, ten getale van sestien, alhier hunnen kost en nootdruft hebben, onder 't opzicht van den Binnenborgemeester, als Oppergasthuysmeester, en van twee uyt de Wet, als Gasthuysmeesters, die daar toe jaarlycks by den Magistraat verkoren of aangehouden worden, en welke een Rentmeester toegevoegt is, die by den Heer voor zyn leven wordt aangestelt. Zedert eenige jaaren herwaarts heeft men in dit huys oock Proveniers aangenomen, die voor zekere zomme gelts, hun leven lang, daar in onderhouden worden.

Hier by staat nog een Kapel, voorheen ter eeren der H. Maagd Maria gewydt, en van de Geestelycken van 't Gasthuys bedient geweest zynde; Doch zedert lange jaaren geschickt, eerst voor de Engelsche Kerk, en nu tot 't Stads Werckhuys. In deze Kapel waren eertyts de volgende Outaren gesticht.

Den Outaar van *O. L. V.* gefondeert in 't jaar 1294, hadt jaarlyks *vyftien Rynsguldens* aan erffelycke renten.

Den Outaar van *St. Joost*, gesticht in 't jaar 1340, met *vier en twintig gulden* aan jaarlycks inkomen.

Tot onderhouding van een goeden regel in dit Huys, zyn door den Magistraat van tyd te tyd, verscheyde Ordonnantien gemaakt, welke alle op te halen, gansch onnodig zoude wezen. Het zal genoeg zyn hier te laten volgen 't laatste Reglement van den jaare 1660, 't gene tans in 't Gasthuys nog wordt agtervolgt.

Re-

Reglement van 't Gasthuys der Stadt BREDA.

„ De Edele Heeren Drossaert, Borgemeesters en Schepenen der Stadt Breda, hebben goedgevonden en verstaan, dat men deze Artikelen en Ordonnantie van nu voortaan in 't Gasthuys deser Stadt sal onderhouden en obserferen, ende dat op soodanige pæne en straffe, als hier naer volgt, 't zy met hare tafel, of wel hare portie te verbeuren, of soodanigh als de sake sal vereysschen.

1.

„ In den eersten, dat men alle maeltyden sal bidden, voor ende naar den eeten, voor zyne Hoogheydt den Prince van Orangien &c. voor de Ed: Achtbare Heeren van de Magistraat, ende voor de Regeerders en Weldoenders van desen huyse, als mede dat God de Heere de Gasthuysbroeders, en de spys en drank gelieve te segenen.

2.

„ Dat alle broeders van desen huyse, gesont synde, gehouden sullen wesen des Sondags in de groote Kerke te gaan, om God den Heere te dancken voor syne genade, en des donderdags voormiddags in de Predicatie in desen huyse, om het woort des Heeren oock aan te hooren, ende die nalatig is eenigsints te versuymen, ende desen Articul niet precies naarkomt, sal verliesen syn tafel en portie, of soodanigh als de sake sal vereysschen.

3.

„ Dat niemandt den naam Gods ydelyk sal gebruycken mogen, of den een den anderen qualyk bejegenen, injurieren of andersints, maar sullen gehouden syn malkanderen te bejegenen met alle vriendschap, liefde en eenigheyt, en alsoo met malkanderen leven en sterven, ende die desen Art: eenigsints komt te misbruycken, sal soodanigh worden gestraft naa merite ende gelegentheyt van saaken.

4.

„ Dat alle broeders tot oordeel van de Regenten, sullen moeten werken soo binnen als buyten den huyse op den acker en elders, ende alle 't gene den huyse aangaet, ende dat hen luyden belast ende geordonneert zal worden, ende soo iemandt daar in onwilligh of weygerachtigh wierde gevonden, sal verbeuren syn tafel en portie, ende dat voor soo veel tyt, als de Regenten sullen oordeelen te behooren, en ingevalle van verder weygeringe, sullen werden gestraft naa gelegentheyt van de saaken.

5.

„ Dat alle broeders, die sterk genoegh syn, ter tafel sullen komen ter ordinarise uyre, ende wie niet ter tafel komt, sal verliesen syn portie, en die voor die reyse niet mogen genieten, ofte van tafel dragen in geender manieren, ende de sieken sullen werden getracteert naer gelegentheyt of soodanigh als haer siekte sal vereysschen.

6.

„ Dat yegelyck syn spys en dranck altyt matelyk sal genieten ende gebruycken, ende soo iemandt eenige gulsigheyt of onbehoorlykheyt pleegde, sal daar voor werden gestraft naer merite ende gelegentheyt van de saken.

7.

„ Soo iemant van ſyne ordinariſe portie van koſt yet overſchoot, dat over-
„ ſchot ſal hy van de tafel niet mogen dragen, maar ſal het ſelvige op de tafel
„ moeten laten leggen, ende die bevonden wordt contrarie gedaan te hebben,
„ ſal werden geſtraft als vooren.

8.

„ Dat niemandt van de broeders gaan ſal in den kelder om bier te tappen of-
„ te yet anders daar uyt te halen, maar ſal 't ſelve gedaan worden by de gene
„ die de Regenten daar toe ſullen ordonneren ende gelaſten, ende oft yemandt
„ de gene, die daer toe ware geſtelt, met eenige onbehoorlycke woorden qua-
„ me te gebruycken, ſal daar voor werden geſtraft naer gelegentheyt van
„ ſaken.

9.

„ Dat niemant in ſyn kamer vier ſal mogen ſtoocken ſonder conſent van de
„ Meeſters, ten ware hy ſieckelyck was, en den noot ſulks vereyſchte, ende
„ die bevonden worden contrarie gedaan te hebben, ſal verbeuren ſyn tafel
„ en portie.

10.

„ Dat de broeders en Proveniers de Regenten en hare Vrouwen in alles en
„ overal binnen en buyten gehoorſaam ſullen ſyn, en alle het gene henluyden
„ belaſt wordt, ſullen moeten nakomen ſonder tegenſeggen of murmureren,
„ op de verbeurte van hun tafel en portie, ende of de ſaake ſwaarder quame
„ te vereyſſchen, ſullen daar voor worden geſtraft naa behooren tot diſcretie
„ van de Regenten.

11.

„ Dat niemandt van de broeders, ſonder conſent van de Regenten, wie hy
„ zy binnen de poorte van deſen huyſe ſullen mogen inlaten of inbrengen, an-
„ ders als de gene die daar behooren, maar wel vreemde luyden van buyten,
„ die quamen om dit huys te beſien.

12.

„ Soo yemandt hem binnen of buyten den huyſe misdroege in woorden of
„ werken, hoedanigh dat ſoude weſen, ſal verbeuren 't profyt van deſen huy-
„ ſe, oft ſal daar over werden geſtraft naa gelegentheyt van ſaken.

13.

„ Dat niemandt van de broeders ſal mogen vernachten buyten deſen huyſe
„ in geenderley manieren, oft ſal daer toe moeten hebben expres conſent van
„ Regenten, of die bevonden ſal worden contrarie gedaan te hebben, ſal daar
„ over werden geſtraft naa merite.

14.

„ Dat alle ende yder broeder des morgens als hy opſtaet, ſyn eygen bedde
„ ſal uytſchudden ende opmaken ende ſynen waterpot uytdragen ende dien
„ ſpoelen, uytgeſondert die ſiek of anders onbequaam ſyn mits hare gebreken
„ van kreupel, blint of diergelyck tot oordeel van de Regenten.

15.

15.

„ Dat niemandt binnen of buyten den gehelen huyſe, ſlaepkamer, ſtalle, „ ſchure of elders geenen toeback en ſal mogen drincken op te verbeurte van „ tafel en portie, voor ſoo veel tyt, als de Regenten ſullen oordeelen te be- „ hooren.

16.

„ Ten leſten, dat de Regenten de ongeregeltheden van de broeders ſullen „ vermogen te corrigeren ende ſtraffen naa haare diſcretie, ende gelyck ſy- „ luyden van ouden tyden herwaarts altyt hebben vermogen te doen ende ge- „ daan hebben, ten ware in ſware ſaken met kenniſſe van den Oppermeeſter.

„ Aldus gedaan ende gearreſteert ter Raetkamer van myne opgemelte Hee- „ ren, den 20 January 1660.

(*En was getekent*)

In abſentie des Griffiers

J. VEREYCK.

Naam Lyſt der MEESTERS, *of* REGENTEN *van 't Gaſthuys.*

1514.

Jan Boghe.
Dirk Aart Michielſz.

1515.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Cornelis Keyen.

1516.

Gecontinueert.

1517.

Cornelis Keyen.
Cornelis Anſſem Betten.

1518.

Cornelis Keyen.
Roelof Heymans.

1519-1521.

Gecontinueert.

1522.

Roelof Heymans.
Cornelis Ygrams.

1523.

Roelof Heymans.
Cornelis Betten.

1524.

Roelof Heymans.
Antonis van den Brant.

1525.

Roelof Heymans.
Jan Boghe.

1526.

Gecontinueert.

1527.

Jan Boghe.
Marck Reyns.

1528. 1529.

Gecontinueert.

1530.

Jan Boghe.
Roelof Willem Jooſten.

1531.

1531 - 1533.

Gecontinueert.

1534.

Roelof Willem Jooſten.
Roelof Piggen.

1535.

Roelof Willem Jooſten.
Hendrick van den Corput.

1536.

Antonis van Bernagien.
Wytman van Buyten.

1537 - 1545.

Gecontinueert.

1546.

Wytman van Buyten.
Aart Gielis.

1547.

Paulus van Haeſtrecht.
Hendrick van den Corput.

1548 - 1552.

Gecontinueert.

1553.

Paulus van Haeſtrecht.
Gabriel Joriſz.

1554.

Gecontinueert.

1555.

Cornelis Willem Daemſz.
Peter Corn. van den Kieboom.

1556.

Gecontinueert.

1557.

Gerrit van Baerle.
Jan Cornelis Roevers.

1558.

Jan Cornelis Roevers.
Aart van der Wark.

1559.

Jan Cornelis Roevers.
Jan Marcelis Jan Meertens.

1560.

Rochus Keyen.
Jan Marcelis Jan Meertens.

1561.

Rochus Keyen.
Adriaan Beljaarts.

1562.

Adriaan Beljaarts.
Simon Betten.

1563.

Gecontinueert.

1564.

Simon Betten.
Pieter Godert Jacobſz.

1565.

Gecontinueert.

1566.

Simon Betten.
Jan Adriaanſz.

1567 - 1569.

Gecontinueert.

1570.

Jan Adriaanſz.
Quiryn Klaaſz.

1571.

Quiryn Klaaſz.
Willem Snellen.

1572.

Willem Snellen.
Simon Jacob Betten.

1573.

Simon Jacob Betten.
Antonis Leendert de Haen.

1574. 1575.
Gecontinueert.

1576.

Jan Aart Michielsz.
Pieter Willem 's Graeuwen.

1577.
Gecontinueert.

1578.

Pieter Willem 's Graeuwen.
Jan Cornelis Cheeus.

1579.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Gerritsz van Baerle.

1580.

Jan Gerritsz van Baerle.
Antonis Godert Jacobs.

1581.

Antonis Godert Jacobs.
Cornelis Hendrick Biekens.

1582.

Dirk van Giffen.
Meerten Frans Beens.

1583.

Meerten Frans Beens.
Dirk de Haen.

1584.

Dirk de Haen.
Gerrit Aartsz van Loon.

1585.

Jan Peter Rovers.
Jan Adriaan Rombouts.

1586.
Gecontinueert.

1587.

Peter Fray.
Cornelis Jan Reynen.

1588.

Huybert Frans Beens.
Cornelis Jan Reynen.

1589.

Huybert Frans Beens.
Willem Jan Hulshout.

1590.

Willem Jan Hulshout.
Antoni Jacob Antonisz.

1591.
Gecontinueert.

1592.

Antoni Jacob Antonisz.
Peter Verhoeven.

1593.
Gecontinueert.

1594.

Peter Verhoeven.
Cornelis Peters van Etten.

1595.

Peter Verhoeven.
Cornelis Hendrick Maas.

1596 - 1599.
Gecontinueert.

1600.

Peter Verhoeven.
Thomas Hendrick Maas.

1601.
Gecontinueert.

1602.

Jan Jacobs Crillaerts.
Adriaan Antonisz de Haen.

1603.
Gecontinueert.

1604.

Adriaan Antonifz de Haen.
Jafper Adriaanfz.

1605.

Jafper Adriaanfz.
Aart Aartfz Rovers.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jafper Adriaanfz.
Antonis Janfz de Kick.

1608.

Antonis Janfz de Kick.
Melchior Maes de Loecker.

1609.

Melchior Maes de Loecker.
Maerten Spierings.

1610.

Gecontinueert.

1611.

Maerten Spierings.
Goris Janfz van der Wien.

1612.

Goris Janfz van der Wien.
Jacob Peters van Buerftede.

1613.

Gecontinueert.

1614.

Jacob Peters van Buerftede.
Klaas Janfz van den Kieboom.

1615. 1616.

Gecontinueert.

1617.

Klaas Janfz van den Kieboom.
Hendrick Thomas Maes.

1618. 1619.

Gecontinueert.

1620.

Hendrick Thomas Maes.
Cornelis Hermanfz Olieflagers.

1621 - 1624.

Gecontinueert.

1625.

Jan Jan Dirven.
Jan Commers van Cuyck.

1626.

Gillis Peters van den Kieboom.
Cornelis Janfz Stickers.

1627 - 1631.

Gecontinueert.

1632.

Joris Hendrikfz van der Wien.
Jan Laureys Spyckers.

1633 - 1641.

Gecontinueert.

1642.

Jan Antonifz Hul.
Cornelis Peter Rauws.

1643 - 1645.

Gecontinueert.

1646.

Jan Antonifz de Kick.
Marcelis Janfz Coens.

1647.

Marcelis Janfz Coens.
Cornelis Peter Blaeuwen.

1648 - 1653.

Gecontinueert.

1654.

Antoni van der Noot.
Cornelis Peter Blaeuwen.

1655.

Cornelis Peter Blaeuwen.
Hugo Jacobs.

1656.

N. Faesen.
Jan Cornelisz van de Werck.

1657.

Gecontinueert.

1658.

Jan Cornelisz van de Werck.
Adriaan Meermans.

1659.

Adriaan Meermans.
Pieter van der Wien.

1660-1663.

Gecontinueert.

1664.

Pieter van der Wien.
Antoni Betselaer.

1665-1667.

Gecontinueert.

1668.

Antoni Betselaer.
Mr. Jacob Knaep.

1669.

Mr. Jacob Knaep.
Antoni van der Noot.

1670-1674.

Gecontinueert.

1675.

Mr. Jacob Knaep.
Niklaas Knollaerts.

1676. 1677.

Gecontinueert.

1678.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan Rauws.

1679-1680.

Gecontinueert.

1681.

Niklaas Knollaerts.
Adriaan van Overvelt.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Adriaan van Overvelt.
Cornelis van Rotterdam.

1684.

Jan Cornelisz Visser.
Cornelis van Rotterdam.

1685. 1686.

Gecontinueert.

1687.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerling.

1688.

Gecontinueert.

1689.

Hendrick Kamerling.
Cornelis Floren van Gils.

1690.

Cornelis Floren van Gils.
Jan Meermans.

1691.

Gecontinueert.

1692.

Jan Meermans.
Gosuin van Bernagie.

1693.

Gosuin van Bernagie.
Cornelis van Rotterdam.

1694.

Cornelis van Rotterdam.
Jan Huren.

1695.

Gecontinueert.

1696.

Jan Heeren.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1697.

Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Jan Meermans.

1698.

Jan Meermans.
David Bourſſe.

1699.

David Bourſſe.
Jan Heeren.

1700.

Jan Heeren.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1701.

Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis Vereyck.

1702.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1703.

Gecontinueert.

1704.

Cornelis Vereyck.
Mr. Jan Gerard van Goor.

1705-1707.

Gecontinueert.

1708.

Jan François de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerling.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Mr. Jan Gerard van Goor.
Huybert Jan Ooms.

1713.

Mr. Jan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1714-1719.

Gecontinueert.

1720.

Mr. Karel van der Heyden.
Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Huybert Jan Ooms.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1723.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1724.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1725.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1726.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Thomas Ernſt van Goor.

1727.

Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.

1728.

Cornelis Baillet.
Andries David Knollaert.

1729.

Andries David Knollaert.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1730-1732.

Gecontinueert.

1733.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1734.

Jan Fredrick Tromer.
Dr. Paulus Snellen.

1735.

Dr. Paulus Snellen.
Antoni Geurts.

1736.

Antoni Geurts.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

1737.

Mr. Jan Gerard Michgorius.
Jan Fredrick Tromer.

1738.

Jan Fredrick Tromer.
Antoni Geurts.

1739.

Antoni Geurts.
Willem Schoorn.

1740.

Willem Schoorn.
Thomas Ernst van Goor.

1741.

Thomas Ernst van Goor.
Bernard de Bringues.

1742.

Gecontinueert.

Manhuys.

Pieter Cant Zangmeester, Jan de Brouwer Tresorier, en Jan de Potter van Breda, Kanonniken van Antwerpen, uytvoerders der uyterste Wil van den Heer en Mr. Anselmus Smit, gebooren te Breda, Koordeken en Corrector van Antwerpen, mitsgaders Protonotaris van den Roomschen Stoel, door hem, op den eersten van Oogstmaandt 1449, binnen Florencen in St. Antonis Klooster gemaakt, hebben deszelfs huys, staande binnen Breda op 't eynde van den Haegdyck, verordent en gesticht tot een Gasthuys en woonplaats voor agt oude Mannen, of tot dartien toe, als men voor elcken een pont groot Vlaams erflyck zoude verkregen hebben, en 't zelve met de nodige goederen en inkomsten voorzien. Alles volgens de Brieven der Stichtinge van den dartigsten van Bloeymaandt 1455, welke by Graaf Jan van Nassau, Heer van Breda, en den Magistraat der zelfde Stadt, op den ses en twintigsten van Hooymaandt 1455, als mede by Jan Bisschop van Luyck, op den sesden van Wintermaandt daaraanvolgende, aangenomen en bevestigt zyn.

Dit Manhuys is zedert deszelfs oprechting altyt bestiert geweest door twee Regenten, die jaarlyks by den Magistraat daer toe uyt de voornaamste borgeren worden verkoren of aangehouden, over welke de Buytenborgemeester 't Oppergezag heeft. Aan deze Regenten is de gansche beheering van 't huys, als mede 't bewint over deszelfs inkomsten aanbevolen, mits dat zy gehouden zyn deswegen aan den Magistraat behoorlycke Reeckening te doen.

Vermits dit Manhuys, door verval van tyden, maar matiglyck van jaarlycks inkomen voorzien is, zoo worden daar in zelden meer dan tien of twaalf oude Mannen ingelaten, die aldaar van hunnen kost, en verderen nootdruft voorzien worden.

Lazarye.

Buyten 't Gasthuys eynde, onder de Vryheid en den byvanck der Stadt Breda, aan de Noordzyde van den Teteringschen weg, heeft van ouds gestaan een Lazarye, welke op 't bevel des Heeren van St. Remy, Stadvoogd van Breda van wegen den Koning van Spanjen, in 't jaar 1574, is afgebroken, zoo dat er niet van is overgebleven, als alleen, dat dezelve den naam heeft

gegeven aan de Lazarye ſtege, heden nog aan den Teteringſchen Weg, buyten de Stads Veſten, uytkomende.

Weeshuys.

Dit Weeshuys hebben de Wethouderen der Stadt Breda, in 't jaar 1606, opgerecht op alzulcken regel en Ordonnantie, als hier naa volgt. En naadien doenmaels geen fonds was, om de Weeskinderen daar in behoorlyck te onderhouden, zoo wierdt vaſtgeſtelt, dat de H. Geeſtmeeſters of Aelmoeſſeniers koren tot brood, kleederen en linnen voor twaalf kinderen zouden verſtrecken, en dat door de Diakenen den verderen koſt zoude bezorgt worden; 't gene zoo lang agtervolgt is, tot dat, uyt hoofde der milde giften, erffeniſſen enz. van veele liefdadige Luyden 't uytreycken der aelmoeſſen niet meer nodig is geweeſt, en 't Weeshuys gebragt is in dien bloeyenden ſtaat, waar in het zich tans bevindt.

Het gemelde Weeshuys wordt beſtiert by een Binnenvader en Moeder, welke moeten wezen twee eerlycke geëchte lieden zonder kinderen, by zoo verre men die krygen mag, of ten minſten niet belaſt met kleyne kinderen die nog tot geen ſtaat gekomen zyn. Het opzicht en de beheering van 't huys ſtaat aan vier Buytenvaders, wiers huysvrouwen Buytenmoeders zyn, die jaarlyks by den Magiſtraat uyt de voornaamſte borgeren worden verkoren en oock wel aangehouden, aan de welke een Rentmeeſter, zedert eenige jaaren, toegevoegt is.

By de oprechting is 't groote huys van 't Swarte Suſteren Klooſter, ſtaande op de Stads oude Veſte, tuſſchen de Moleſtraat en 't Gaſthuys eynde, geſchickt tot een Woonplaets der Weeskinderen; Welk huys in 't vervolg van tyden zeer is verbetert, en onder andere verciert met een ſteene poort, boven dewelke met vergulde Letteren ſtaat:

GOD IS EEN VADER DER WEESEN.

Ordonnantie en Oprechting van 't Weeshuys der Stadt BREDA.

„ Alſoo myne Ed. Heeren de Regeerders der Stadt van Breda vertoont en
„ te kennen gegeven is by den Predicanten, Ouderlingen ende Diakenen der
„ Kercken, de groote inconvenienten en by den Chriſtenen niet te lyden er-
„ gerniſſe, die alle dagen bevonden worden, door faute van een Weeshuys,
„ het welk tot nog toe in deſe Stadt niet geweeſt is, Verſoeckende, dat by
„ mynen Heeren voorſz. daar inne ſoude mogen werden voorſien, mits ordon-
„ nerende een bequame plaetze, daer die ſchamele vader- en moederlooſe
„ Weeskinderen chriſtelyck ende eerlyck ſouden mogen onderhouden worden.
„ Soo hebben myne Heeren rypelyck op die voorſz. verthooninge gelet heb-
„ bende ende willende remedieren die gebreken, die men dagelyks ſiet te ge-
„ ſchieden, dat door verlatentheyd van Ouders ende armoede, mede veele arme
„ Weeskynderen tot quaet comen, die anders goede luyden ſouden worden,
„ indien ſyluyden in de Vreeſe Gods ende tot deuchden mochten opgevoet
„ worden, daar door oock groote menichte van ongeregelde leechgangers da-
„ gelycx aangroeyet, ende anderen conſideratien in deſen genomen, gecon-
„ ſenteert ende geordonneert hebben, opgerecht te werden ende gemaeckt
„ een Weeshuys ter eeren van Godt Almachtig ende tot vertrooſtinge ende
„ onderhoudt van de armen miſerabele Weeskynderen. Ende om 't ſelve te
„ beginnen ende eenige Ordonnantien daar op te concipieren, daer toe ge-
„ committeert Dionis Piggen en Joris Wynands van Bernagien, gelyck by den
„ Kerkenraad gecommitteert waren Henricus Bocxhoren Predicant, en Jacob
„ Wachmans oud Ouderlingh voor een beginſel omme deſelve ſaecke te helpen
„ vorderen ende handelen, verhopende dat 't ſelve begonnen ſynde, veele
„ goede menſchen 't ſelve beginſel met heurlieder aelmoeſſen dagelycx ſoo
„ langer ſoo meer ſullen vorderen, dewelcke tot ſulcken vorderinge meeſt
„ verweckt ſullen mogen werden, als ſy bemercken die goede toeſicht, or-
„ donnan-

„ donnantie ende regule, daermede sulcken huys begonnen ende achtervolgt „ ende hun luyden hope gegeven werdt, omme wel gedispenseert te worden „ 't gene syluyden mildelyck sullen geven. Ende hebben myne voorsz. Heeren „ daer toe oock geordonneert het Vrouwe Susters Clooster, gelyck dat gele- „ gen is binnen Breda, met den hoff ende syne toebehoorten, uytgenomen 't „ gene Suster Lyn haer leefdage te gebruycken heeft, na wiens afsterven het „ selve oock tot den Weeshuyse sal geappliceert worden. Syn oock die voorsz. „ Heeren geaccordeert met den Kerkenraadt oft gecomitteerden van denselven „ in tegenwoordigheid van den boven vier genoemde Vaders van het Weeshuys, „ dat van de Aelmoessleniers, die men noemde H. Geestmeesters, coren tot „ broot, cleederen ende lywaet voor twelff Weeskynderen, ende dat van die „ Kercke uyt die aelmoessen ende liberale giften der litmaeten ende anderen „ den cost sal verstreckt ende besorcht worden. Hier op gesien hebbende seke- „ re Ordonnantien van Weeskynderen in andere Steden gebruykelyck, heb- „ ben myne Heeren collegialiter vergadert synde geconcipieert ende op een „ verbeteren geraamt sekere navolgende pointen ende artikelen, die in het „ Weeshuys ende by den Binnenmeester ende Buytenvaders sullen onderhouden „ worden, ten minsten ter tyt toe, tot het verloop der saecken anders vereys- „ schen, ende met advys van de Buytenvaders van de voorsz. Heeren Regeer- „ ders sal verordonneert worden.

1.

„ In den eersten sal dit Weeshuys nu ende altyt genaempt werden *het Arme* „ *Weeshuys der Kercken ende der Stadt van Breda.*

2.

„ Item sal in dit Weeshuys gestelt ende altyts onderhouden worden een bin- „ nen Weesvader en Weesmoeder wesende twee eerlycke geechte personen „ sonder kynderen soo verre men sulcke krygen magh, oft ten minsten niet „ belast met eenige kleyne kinderen, die nogh tot geenen staet gekomen en „ syn, soo die eenigsins te vynden syn, ende indyen niet, andere Vrouwen „ daer toe dienende sonder kynderen; Welcken binnen Vadere ende Moedere „ den Weeskynderen sullen administreren spys ende dranck, ende by een dienst- „ maegt of meer nae dat den noot vereysschen sal, (die men huyren sal) doen „ reynigen en havenen, ende oock metter tyt den selven daer toe houden, „ dat syluyden op gesette tyden hen selven sullen leeren havenen ende reyni- „ gen, ende die oudste kynderen totter jongste behulpicheyt onderwysen.

3.

„ Ende boven alle sullen die voorsz. binnen Vadere ende Moedere deselve „ Weeskynderen onderwysen in de vreese ende tot den dienste Gods, leerende „ vooral huerlieder Vaderonse, Geloof, Tien gebooden, ende andere goede „ gebeden, doende denselven oock by gebeurte des noenens ende avonts ter „ maeltyden *benedicite* ende *gratie* seggen, ende bidden voor de salicheyt ende „ welvaren van die genen, die dit Weeshuys met heurlieder goeden begift en- „ de voorts gevordert ende goetgedaen hebben, ende noch dagelycx begiften „ ende heurluyden deucht doen sullen. Van gelycken sullen sy deselve kynde- „ ren God doen dancken ende bidden, als sy slapen gaen, ende als sy opstaen, „ ende oock hen te leeren reverencie doen allen notabelen persoonen ende allen „ die in 't Weeshuys commen sullen.

4.

„ Ende aangaende de geregeltheyt van de kynderen binnen den huyse ende „ heur dagelickse conversatie opter straten, als van God te bidden, op te staen, „ slapen te gaen, ende hen selven te reynigen, te leeren ende te wercke te „ gaen, sullen de Binnen Weeshuysvader ende Moeder metter tyt by advyse „ van de buyten Weesvaders stellen sulcke regule, als syluyden naer der gele-

„ gentheyt

„ gentheyt van der tyt ende qualiteyt van de kinderen bevynden ſullen noote-
„ lyck te weſen ende te behooren. Omme welcke geregeltheyt te beter te
„ onderhouden ſal daer een taeffelken geſtelt ende gehangen worden in de Eet-
„ plaetſe van den kynderen, daer inne oock mede geſtelt mogen worden eeni-
„ ge peynen daer mede men den kynderen meer met eerlycke ſchaemte dan
„ met groote ſtraffinge tot deuchden ſal mogen opvoeden; Ende ſullen die bin-
„ nen Weeshuysvader ende Moeder hen daer ſulcks in dragen, dat die boos-
„ heyt geſtraft, ende die deucht geoeffent werde.

5.

„ Ende oft gebeurde, dat eenige goede huyshouders, alſt wel te verhopen
„ is, quamen hen te begeven ende woonen tot binnen Vader ende Moeder,
„ denwelcken niet gelegen en ſoude ſyn heurlieder huysraet te vercoopen,
„ ofte die begeren ſouden den ſelven mede in 't Weeshuys te brengen, ſal ge-
„ maeċt werden goeden pertinenten Inventaris van de beddens, laeckens,
„ deeckens, linnen, wollen, cleeren, tin, coperwerck, houtwerck, ende
„ anders, dat ſyluyden in 't ſelve Weeshuys vynden ſullen, of dat naemaels
„ daerinne gemaeckt oft gelevert ſal worden, omme in 't ſcheyden uyt 't
„ voorſz. Weeshuys oft anders ſulcx gebeurde, by henluyden ofte heurluyden
„ Erven daer aff verantwoort te worden. Van gelycken ſal oock een pertinen-
„ ten Inventaris gemaeckt worden met ſpecificatie van den huysraet ende in-
„ boel, die ſulcken binnen Vadere en Moedere in 't voorſz. Weeshuys bren-
„ gen, ende daer niet en ſullen begeeren te laeten, omme alsdan hen op den
„ ſelven Inventaris gereſtitueert te mogen werden als ſy des begeeren ſullen.

6.

„ Item ſal van den Marcktgang ende diergelycken uytgeef by de Binnen-
„ moeder ende Marcktganckſter een Cedulle gehouden worden, welcke Ce-
„ dulle teynden veertien dagen oft naar den tyt weſen ſal, overgelevert ſal
„ werden ten Comptoire in handen van de Buyten Weesmrs omme by den
„ Boeckhoudere in ſynen blaffaert geregiſtreert te worden, omme daer uyt te
„ mogen bemercken hoe die laſten waſſen oft verminderen.

7.

„ Item ſullen by myn Heeren den Droſſaert, Schouteth, Burgemeeſteren,
„ Schepenen en Raedt der Stadt van Breda op den vierden Martii, als men
„ de Dienſten gewoonlyck is te ſtellen, geordonneert worden twee notable
„ perſoonen, Luyden met eeren en van qualiteyt, die daer toe nut ende bequa-
„ me ſullen ſyn, tot welcken dyenſte geëligeert ſynde, nyemandt en ſal mo-
„ gen 't ſelve weygeren op peyne van Twee hondert goude Croonen tot pro-
„ fyt van 't Arme Weeshuys, Ende ſoo voorts alle jaers anderen vernieuwen
„ oft twee nieuwe te ſetten, Desgelyckx oock van den Kerckenraedt twee
„ bequame mannen tot Weesvaders tot die twee voorgen^de^ verkieſen om
„ 'tſamen het voorſz. Weeshuys te bedienen.

8.

„ Item ſal altyts een van de voorſz. Buyte Vaders gehouden weſen net perti-
„ nent Regiſter te houden van den Ontfangh ende uytgaeff van den goeden
„ jaerlicx incomende ende aelmiſſen, die den armen Weeshuyſe gegeven ſul-
„ len worden, met behoorlycke diſtinċtie van de Capittellen, tot welcken laſt
„ myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede ſullen mogen committeren den
„ genen van de buyten Weesvaders, die ſylieden bevynden ſullen beſt daer
„ toe geſtilleert ende gequalificeert te ſyne, dewelcke jaerlyks op daegs naer
„ Allerkynderen dach, Reekeninge, bewys ende Reliqua doen ſal voor den
„ andere ſyne mede Weeshuysmeeſters, ende twee Commiſſariſſen te ordon-
„ neren uyt de Camere Judiciele der voorſz. Stede, ende twee uyt den Kerc-
„ ken-

„ kenraet. Juſtificierende deſelve Boeckhouder ſyne Reeckeninge in ſommen „ excederende twee Carolus guldens, met deugdelycke behoorlycke quitantien, „ ende dye cleyne parthyen daer beneden tot den minſten ſtuver toe, by ken- „ niſſe van ſyne Collegen ende Medebroeders.

9.

„ Van gelycken ſal mede in 't voorſz. Weeshuys een goet pertinent welge- „ bonden in leere ende welgeſloten Regiſter gehouden worden met pertinente „ quotatie van Blaeren ende taeffele: daer inne geſchreven ende geregiſtreert „ ſullen worden ; Eerſt deſe Ordonnantie ende opſtellinge van 't voorſz. „ Weeshuys, ende ſoo deſelve nae verloop van der tyt ende exigentie van „ ſaecken by myne Heeren de Regeerders der voorſz. Stede gealtereert ende „ nogh gemaeckt ſal worden ; Ende daer naer de Brieven ende munimenten „ van de Renten en anderen jaerlicxen incommen van 't voorſz. Weeshuys, „ ende noch in toecomende tyden ende wylen, als te hopen is, den voorſz. „ Weeskynderen gemaeckt, gegeven ofte anders gelaten ſullen werden. Alle „ welke Copyen by een van de Secretariſſen deſer Stede geauthentiſeert ſul- „ len worden, omme t'allen tyden daer toe recoers te hebben, alſt van noode „ weſen ſal, en de Originele brieven minſt te roeren.

10.

„ Item ende ſoo wanneer eenige Rentebrieven geloſt worden , ſal op de „ marge van 't ſelve Regiſter, voor op 't hooft van den ſelven Rentebrieff by „ handen van een van de Secretariſſen deſer Stede in der tyt ſynde, geſchre- „ ven worden by wien ende op wat tyt ſulcke loſſinge gedaen ſal weſen, en- „ de in wiens handen dye penningen getelt ſullen weſen , ende voorts daer „ naer, waer de ſelve hooftpenningen van de loſſinge weder beleyt ſullen ſyn, „ ende de quotatie van 't blat daar de nieuwe Rentebrief daer mede oft met „ meerder ſomme aengecoft, geregiſtreert ſtaet.

11.

„ Item de voorſz. Buytenmeeſters oft meerendeel van dien ſullen ten minſten „ eens ter weeke, als Sonnendaegs nae de predicatie voor den middag oft „ naer den noen, ſoo 't hen lieden gelegenſte ſal ſyn, gehouden weſen te „ vergaderen in 't voorſz. arme Weeshuys in een Cameren ofte Cantoir, ende „ aldaer communiceren ende reſolveren op te nootelickheyt ende affairen van „ den ſelven Weeshuyſe, in ofte boven welke Camere oft Cantoir ſullen lig- „ gen alle voorſz. Regiſters ende Blaffaerts, ende oock die proviſie van Wollen „ ende Linnen, Laeckene, oft andere diergelycke den Armen Weeskinderen „ toebehoorende.

12.

„ Item ſal in den ſelven Comptoire nogh geſtelt worden een ſterke kiſte, „ daer inne geſloten ſullen worden de Originele Brieven ende Munimenten van „ de Renten en anders den voorſz. armen Weeshuyſe toecomende, mitsgaders „ oock 't hooftſtal van gelde, dat men ſoude moegen bewaren tot aencoopen „ van Renten en anders 't gene van merckelyke importantie ſal ſyn; ende oock „ een dobbel van 't Regiſter van de Rentebrieven, ende Munimenten als vo- „ ren, omme daer uyt in alle toecomende tyden te moegen weten die aug- „ mentatie ofte veranderinge van de Weeskynderen goeden, tot welcke kiſte „ drye ſloten, diverſche ende verſcheyde ſleutels gemaeckt ſullen worden, „ daer van den eenen bewaart ſal worden by den Burgemeeſter deſer Stede in „ der tyt, de tweede by den oudſten Weeshuysvader, en den derden by den „ Boeckhoudere, ten ware off dye ſelve oudſte Buytenmeeſtere ſelver Boeck- „ houder ware, in welken gevalle den anderen oudſten Weeshuysmeeſter daer „ aenvolgende de bewaerniſſe van den derden ſleutel hebben ſal.

13.

„ Van gelycken ſal in den voorſz. Comptoire oock gehouden worden een
„ Regiſterken, daer inne jaerlyks geſchreven ſullen worden de naemen ende
„ toenaemen van de binnen en buyten Weeshuysvaders, ende onder een an-
„ der Capittel de naemen ende toenaemen van de Weeskynderen, die in 't
„ voorſz. Weeshuys ontfangen ſullen werden, ende de naemen van haere Ou-
„ ders, mitsgaders daer teynden aen den dach en jaer wanneer ſyluyden daer
„ uyt geſcheyden ſullen ſyn oft geſtorven, ende tot wat ambacht of dienſte
„ die gene die daer uyt geſcheyden ſyn, hen begeven ſullen hebben, omme
„ alſoo te beter toeſigt op te ſelve uyttеſcheyden kynderen te nemen.

14.

„ Item ſullen alle jaers de Weeshuysmeeſters in der tyt ende noch twee an-
„ dere notable perſoonen, daer toe te ordonneren by myne Heeren de Re-
„ geerders der voorſz Stede, twee en twee te ſamen in de vyer quartieren
„ van der Stede tot twee reyſen met een ſchaele of buydel ommegaen, om ael-
„ miſſen tot onderhoudt ende vorderniſſe van 't voorſz. Weeshuys, te wetene
„ alle jaers omtrent Baemmis ende omtrent Paeſſchen op ſulcken dach als 't
„ beſt gelegen ſal ſyn.

15.

„ Welcke dagen dat men ommegaen ſal de Weesmeeſters te voren ſullen
„ doen vercondigen by den Predicanten binnen deſer Stede, verſoeckende,
„ dat ſyluyden met corten woorden een hertelyck vermaen willen doen tot
„ caritate ende aelmoeſſe, op dat de arme deſolate Weeskynderen (dye door
„ verlatentheyt ende armoede tot ondeuchden ſouden mogen geraecken) by
„ aenhout en goet onderwys tot deuchden ende in de vreeſe Gods opgevoedt
„ mogen worden.

16.

„ Item in dit voorſeyde Arme Weeshuys en ſullen by den Weeshuysmeeſters
„ geen kynderen ontfangen werden, dan geechte kynderen, die verſtorven
„ ſyn van Vader ende van Moeder, en dye heurluyden Ouders de achte leſte
„ jaeren van huerlieder overlyden poorters geweeſt ſyn, daer inne men oock
„ regard nemen ſal, dat de Innegeboore poorters kynderen geprefereert ſullen
„ ſyn der luyden kynderen, dyer van buyten ſyn commen woonen.

17.

„ Ende en ſullen in 't voorſz. Weeshuys geen kynderen geaccepteert worden
„ dye onder de vier oft vyff jaeren oudt ſyn, nochte oock die 's nachts onreyn
„ liggen, al waren die oock boven de vyff of ſes jaren oudt, nogh geen out
„ ſynde over de tien jaeren, als ſy ontfangen worden, noch oock dye van
„ eenige euvelen oft andere vallende ſieckten kranck ofte beſmet ſyn, oft
„ oock van anderen ſieckten dye contagieus, voortſmettende oft nyet lichte-
„ lyck curabel en ſyn, daer op in 't aannemen van de kynderen ſonderlinge
„ regardt genomen ſal worden; Ende en ſullen daer nyet langer inne blyven
„ dan tot ſeſtien jaeren incluys.

18.

„ Item ſal in dit huys een Camerken oft plaetſe, ſoo men dat gevoegelykſt
„ ſal konnen vinden, apert gehouden werden daer men ten minſten twee ſiecke
„ kynderen (die van den anderen geſcheyden ſullen ſyn) ſal moegen logieren
„ ende heurlieder gemack doen; Maer off God yemant van de voorſz. Wees-
„ kin-

„ kinderen met der haeftiger oft andere contagieufe fiekte vifiteerde, als Pefte,
„ lazerye, oft andere diergelyke, foo fal 't felve kynt oft kynderen terftont
„ gebragt worden ter plaetfe daer men gewoonlycken is fulcken armen te on-
„ derhouden, ende niet wedercommen voor dat fy gantfelycken en al genefen
„ fullen wefen.

19.

„ Item in dit voorfeyde Weeshuys fullen voor 't eerfte ontfangen werden
„ Twintigh oft Vier en twintigh Weeskynderen, eensdeels knechtkens, eens-
„ deels meyskens, dye al gecleet fullen fyn met een couleur van habyt, als de
„ rokskens van eenre verwe te weten tameyt, paerts, of gefits graeuw oft
„ anders fulcks als de Weeshuysmeefters bevinden fullen geduerlykft te fyne,
„ met een kleyn biesken van wit en root in de bragoenen van de mouwen ne-
„ dergaende, Ende den Weeskinderen oirbaerlickft, welcke couleuren de
„ Weeshuysmeefters oock fullen mogen veranderen, foo wanneer bevynden
„ fullen de oude oppercleeden meeft al verfleten te fyne, ende dat men op
„ dye elders fal mogen befigen, ende dat men die fal behoeven te veranderen
„ by verloop van goetheyt oft fnootheyt van laeckenen, dat deur eenige beter
„ gedueriger laeckenen van matelycken pryfe uytcommen fal.

20.

„ Item die Weeskinderen die in 't Weeshuys ontfangen fullen worden, be-
„ halven dat hier vooren generalyck ende vooral gefeyt is, dat fy in de vree-
„ fe Gods onderwefen ende opgevoedt fullen werden, fullen oock des Son-
„ dachs en alle predickdagen 't famen twee ende twee malcanderen geleyden
„ ten Sermoene, Ende alfoo oock 't faemen wederomme thuys komen fonder
„ clappen oft praeten, ende aldaer blyven, te wetene dye knechtkens op een
„ plaetfe, die men hen daer wyfen fal in 't ooch van den Binnenvader, ende
„ de meyskens in 't ooch van de Binnemoeder, daer op de Binnen Weeshuys-
„ vader ende Moeder fonderlinge regard nemen fullen, foo in 't gaen nae der
„ Kerken als anders, dat fy geen brooddronkenfchap oft andere infolentie en
„ plegen, maer hen eerlicken ende manierlicken dragen tot ftichtinge van an-
„ deren goeden kynderen, daer inne den Binnenhuysvader fal mogen gebruyc-
„ ken difcretie, omme in fonderlinge couwe dagen oft diergelycke faken den
„ alderjoncxften kynderen uyten Sermoene te moegen houden, omme nye-
„ mant te turberen, ende oock onder 't Sermoen defelve fal mogen la-
„ ten 't huys gaen, omme hen te wermen ofte ontbyten naer vereyffchen
„ des tyts.

21.

„ Item fal eenen Meefter geftelt worden, die dagelicx fal commen omme
„ de voorfz. kynderen te leeren tamelycken lefen ende fchryven, ende fal goet
„ regart genomen worden, dat den genen, die den Meefter ofte de Wees-
„ huysmeefters bevynden fullen van goeder aart ende verftant te fyne, omme
„ defelve te oeffenen ende goet gefchrift te fchryven, Latyn te laten leeren,
„ om eenige goede luyden ten eerften te mogen dienen, oft anders naer de
„ gratie die fylieden van God hebben ontfangen, beftelt te worden, ende
„ den genen daer inne geen fonderlinge vernuftheyt oft verftant bevonden en
„ fal worden, fullen na dat fy luyden redelycke fullen konnen lefen en fchry-
„ ven, naer dat fy luyden fullen connen begrypen, des werckendaegs gefchikt
„ worden elcx op fulcken ambacht of hantwerck, als de Weeshuysmrs van
„ buyten en van binnen bevynden fullen den felven dienftlicxte te fyne naer de
„ fterckheyt van leden, ende induftrie oft verftant, dat fy luyden in elcken
„ van den jongers fullen connen bemerken. Daer inne oock goede toefigt
„ genomen fal worden, dat fyluyden ter gewoonlyker ueren op huerlyeder am-
„ bacht gaen, ende thuys komen, fonder lancx der ftraten te loopen, Ende
„ fullen nyettemin defelve ambachtsjongers des predicdaechs ende op eenige

„ ledige ueren soo in de Kercken als thuys geoeffent werden, omme heurlye-
„ der lesen ende schryven te onderhouden ende noch beter te leeren.

22.

„ Ende aangaande de Meyskens seer jongh synde, sullen voor 't eerste ge-
„ leert worden haer Onse Vader ofte Christelyck gebedt, het Geloof als voo-
„ ren, ende oock metter tyt lesen ende oock schryven, naer syluyden begry-
„ pen sullen connen en doenlicxt sal wesen, ende daer naer gestelt worden
„ omme matelyck te leeren linnen ende wollen naeyen ende nae de gratie dye
„ hen God voorts verleenen sal, gehouden ende geoeffent te werden tot alle
„ huyswerck, van by eenige goede luyden te dienen, oft in eenige neringe
„ gestelt te mogen werden.

23.

„ Ende dye ghene tzy meyskens oft knechtkens dye tot eenige hantwerck
„ oft neringe gestelt sullen werden, sullen ongehouden syn eenich gildegelt oft
„ jaergelt te betalen soo lange sy onder 't Weeshuys bewaernisse staen sullen.

24.

„ Item soo wanneer yemant van de voorsz. Weeskinderen tzy knechtken oft
„ meysken gecomen sal wesen tot sestien jaren incluys ofte eer soo kloeck ge-
„ worden sal syn, dat de selven synen cost ende matelyck onderhoudt sal mo-
„ gen winnen oft heurlyeder ambacht oft hantwerck redelyck connen, soo
„ sullen alsdan deselve uyten huyse gestelt worden, mits hunluyden gevende
„ twee nieuwe hemden, een paer nieuwe schoen, een redelyck sterck gemeen
„ habyt nyet uytmuntende van eenige couleuren naer discretie van de Wees-
„ meesters. Ende sullen de voorsz. Weeshuysmeesters oock gehouden syn 't
„ selve kynt te bestellen by een goet meester ist doenlyck, al soude men 't
„ selve kynt met een pondt Vlaems weynich min oft meer moeten te baete
„ commen voor 't eerste jaer, mits weder nemende gelofte ende borch van
„ den Meester, dat hy 't selve kynt in redelicheyt tracteren sal, ende niet
„ van hem stellen sonder merckelycke redenen ende buyten wete van de Wees-
„ huysmeesters.

25.

„ Indyen de Weeshuysmeesters 't selve kint oft kinderen sulcx als voren niet
„ en weten te bestellen, soo sal sulcken Weeskynt (met vrientschap uyten
„ Weeshuyse gesonden ofte verlaten synde) des Sonnendaegs alst synen cost
„ niet wel en soude mogen winnen, voor 't eerste jaer nae dat uyten Weeshuy-
„ se gesceyden soude syn, mogen comen eten in 't Weeshuys, ende genieten
„ de portie in 't voorsz. Weeshuys met den anderen Weeskynderen, ten eyn-
„ de dye Weeshuysmeesters te beter regart moegen nemen, hoe hy hem sel-
„ ven aensc hickende is.

26.

„ Item oft gebeurde, dat yemant van de Weeskynderen in 't Weeshuys we-
„ sende hem oneerlicken aenschickte ofte tot eenige rabauwerye ofte rebel-
„ licheyt ware voegende, ende hy daer van tot twee oft drymalen verboden
„ synde des niet en liete, ofte hem niet beter aenenschickte, soo sullen de
„ Weesmeesters 't selve uyten huyse mogen stellen ende eenen anderen in syn
„ plaetse ontfangen.

27.

„ Item sal dit Weeshuys ende de kynderen persoonen daer inne woonende
„ al-

„ altyt vry wesen van Excysen, contributien ende andere personele lasten, als
„ oock nae rechte, soo lange syluyden in 't Weeshuys sullen woonen.

28.

„ Ende indien eenige apparentie is, dat de Weeskinderen dye in 't voorsz. „ Weeshuys ontfangen sullen worden eenige goeden van heurlieder Ouders „ oft andere Vrienden aanbestorven waren eer sy daer commen sullen, soo sul- „ len in dyen gevalle dye Weeshuysmrs mogen eyschen ende dye naeste „ vrienden, die heurlieder Weeskint in 't Weeshuys sullen willen bestellen, „ gehouden syn te leveren den selven Weeshuysmrs inventaris ende bewys „ van den goeden, dye 't selve Weeskynt aenbestorven sullen syn, Ende van „ den selven goeden de Weeshuysmrs 't vruchtgebruyck oft usufruct hebben „ soo lange als 't selve Weeskint oft Weeskinderen in 't Weeshuys onderhou- „ den worden, ende soo wanneer dye daer uyt sullen scheyden oft verlaten wer- „ den, sal hem syn hooftstal volgen tot synen ambachte oft neringe, by dis- „ pensatie van de Weeshuysmrs, sonder dat die Weeshuysmrs sulcken Wees- „ kynderen gehouden sullen syn te laten volgen eenige cleederen oft dyerge- „ lycke meubelen, uytgesondert nochtans 't gelt en de Rentebrieven, daer van „ de hooftsomme oft hoofstal alleenlyck totter Weeskynderen behoeff sal be- „ waert worden, behoudelyk mede, dat niemandt van heurlieder naerste „ Vrienden eenige querele van cleederen oft diergelycke meubelen en sullen „ mogen maecken. Ende in gevalle 't selve kynt in 't Weeshuys quam te over- „ lyden, sal 't gunt dat sulcken Weeskynd in 't Weeshuys gebragt heeft, al- „ daer blyven soo wel in meubelen als immeubelen.

29.

„ Item indien dat er eenich Weeskynt in 't Weeshuys wesende eenig gelt „ aanbestorf, daer van sal die vruchtgebruyck of renten komen aen 't Wees- „ huys voorseyd soo langhe als 't selve Weeskynt in 't Weeshuys blyven sal, „ oft sullen dye naerste Vrienden van 't selve Weeskynt by advise van den „ Weeshuysmrs 't selve kynt met syn goet naer hen mogen nemen, mits beta- „ lende voor elck jaer montkosten ende onderhoud dat 't selve kynt daer ge- „ woont sal hebben dartich gulden 's jaers naer beloop des tyts.

30.

„ Item indien eenich Weeskynt sulcken goet aenbestorven synde aflyvich „ worde nogh in 't Weeshuys wesende, sullen dye Vrienden of erfgenamen „ alsdan 't selve goet daer inne tot 's Weeshuys behoef laten, indien sy willen, „ oft mogen d'een helft van dien naer hen nemen mits betalende voor elck „ jaer montkosten ses ponden grooten Vlaems 't sjaers. als vooren, metten „ dootschulden, ende laten d'ander helft tot proffyte van 't Weeshuys.

31.

„ Item soo verre yemande van de Weesen in 't Weeshuys wesende yet by „ testamente oft andere gifte gemaeckt oft gegeven worde, sal 't vruchtge- „ bruyck ofte renten van dyen 't Weeshuys volgen, soo lange 't Weeskynt „ dye 't selve gemaeckt is daer inne sal blyven. Ende 't selve Weeskynt uyten „ Weeshuyse scheydende by believen ende goetduncken van de Weesmrs sal 't „ selve gemaeckte oft gegeven goet hem volgen sonder aftreck van eenige „ voorgaende costen, oft anders ten ware oft selve Weeskynt quaeme binnen „ 't Weeshuys te overlyden, in welcken gevalle sullen d'Erfgenamen van 't „ selve Weeskynt d'een helft van sulcken goet naer hen mogen nemen, mits „ betalende naer advenant van den tyt, dat 't Weeskynt aldaer geweest sal „ syn jaerlycx de somme van ses ponden grooten Vlaems mette dootschulden „ als voren, en latende d'ander helft tot profyte van 't Weeshuys.

,, Gesien by myne Heeren de Drossaert, Schouteth, Borgemeesteren, Sche-
,, penen ende Raedt de voorsz. Ordonnantie van 't Arme Weeshuys, mitsga-
,, ders het versoeck van den Gecommitteerden voorseyt, hebben de voorsey-
,, de Ordonnantie eensdeels oock de selve gecorrigeert ende geaugmenteert
,, hebbende, in alle syne poinčten, sulcx als boven, geapprobeert ende appro-
,, beren deselve mits desen; Consenterende den Gecommitteerden hier voren
,, genomineert heurlieder versoeck ende conditien ende voorwaerden in 't voor-
,, seyde Contract begrepen. Ordonnerende voorts mits desen een ygelyken
,, die 't selve aengaen mach hem naer den inhouden van de voorseyde Ordon-
,, nantie te reguleren. Ende reserveren Myne Heeren voorseyt aen henluy-
,, den dese Ordonnantie te mogen vermeerderen, verminderen ende verande-
,, ren naer heuren goeddunckcn ende discretie, naer verloop des tyts ende ge-
,, legentheyt van der saecken. Gedaen binnen de Camere Judiciele der Stede
,, Breda op ten 15ᵉ. dach in Mayo des jaers xvjᶜ. en sesse.

Naemlyst der BUYTENVADERS *of* REGENTEN *van 't Weeshuys der Stadt* BREDA.

1606.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Jacob Wachmans.

1607.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Jacob Willemsz Schuyfhil.

1608.

D. Henricus Boxhornius.
Dionys Piggen.
Jan de Bergaigne.
Jacob Wachmans.

1609. 1610.

Gecontinueert.

1611.

D. Henricus Boxhornius.
Jan de Bergaigne.
Dionys Piggen.
Peter Willemsz Schuyfhil.

1612.

D. Henricus Boxhornius.
Dionys Piggen.
Peter Willemsz Schuyfhil.
D. Isaacus Diamantius.

1613.

D. Henricus Boxhornius.
D. Isaacus Diamantius.
Peter Willemsz Schuyfhil.
Paulus Huybrechts.

1614.

Gecontinueert.

1615.

D. Henricus Boxhornius.
D. Isaacus Diamantius.
Peter Willemsz Schuyfhil.
Paulus Huybrechts.

1616.

D. Isaacus Diamantius.
Peter Willemsz Schuyfhil.
Christoffel van Campen.
Willem Huybrecht Beens.

1617.

Peter Willemsz Schuyfhil.
Christophel van Campen.
Willem Huybrecht Beens.
Nicolaes Aertsen Vermolen.

1618. 1619.

Gecontinueert.

1620.

Peter Willemsz Schuyfhil.
Nicolaes Aertsen Vermolen.
Jan Felten de Ghintre.
Adr: Fransz van den Berge.

1621.

Nicolaes Aertsen Vermolen.
Jan Felten de Ghintre.

Adr:

Adr: Franſz van den Berge.
Bartholomeus Peter Snellen.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Jan Felten de Ghintre.
Adr: Franſz van den Berge.
Barth: Peter Snellen.
Mr. Willem Hanecop.

1624.

Adr: Franſz van den Berge.
Mr. Willem Hanecop.
Herman Peterſz van Gennep.
Huybert Janſz de Wyſe.

1625.

In dit jaar, de Stadt Breda, door Ambroſius Spinola, onder de gehoorſaamheid des Konings van Spanjen gebracht wezende, zoo zyn de kinderen, zich doenmaels in 't Weesbuys ophoudende, vervoert naar Delft, om in de Hollandſche Weesbuyſen verdeelt te worden, alwaar zy tot naa de herwinning der Stadt vertoeft hebben, en zyn wedergekeert in 't eynde van den jaare

1637.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.

1638.

Mr. Willem Hanecops.
Dr. Michiel Ryers.
Abraham Kegelaers.
Marten Cornelis Spierings.

1639.

Mr. Willem Hanecops.
Abraham Kegelaers.
Marten Corn: Spierings.
Hendrick Jooſten.

1640. 1641.
Gecontinueert.

1642.

Hendrick Jooſten.
Marten Corn: Spierings.
D. Lodewyck van Reneſſe.
Geraert van Campen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

D. Lodewyck van Reneſſe.
Geraert van Campen.
Jan Willemſz van Bergen.
Anthonis Knollaerts.

1645.

Gerard van Campen.
Jan Willemſz van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Johan Hausman.
Gerard van Campen.
Anthony Knollaerts.
Jacob Hanecops.

1648.

Gerard van Campen.
Johan Jacob Hausman.
Peter van Bernagien.
Reinier Coirmans.

1649.

Antony van Buerſtede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1650.

Gecontinueert.

1651.

Antony van Buerſtede.
Johan Jacob Hausman.
Gerard van Campen.
Hendrick van Berlicum.

1652.

Antony van Buerſtede.
Hendrick van Berlicum.
Damis Janſz.
Nicaſius Le Clercq.

1653.

Damis Jansz.
Nicasius Le Clercq.
Jan Willemsz van Bergen.
Jan Claasz Keysers.

1654.

Jan Willemsz van Bergen.
Nicasius Le Clercq.
Jan Claasz Keysers.
Jan van Alphen.

1655.

Jan van Alphen.
David van Leeuwen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.

1656.

Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.
Johan Buyckx.
Rogier Meyers.

1657. 1658.

Gecontinueert.

1659.

Anthony van der Noot.
Cornelis Bouaerts.
Rogier Meyers.
Govert van Alphen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Govert van Alphen.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Vingerhoets.
Dr. Eduard Nieuwenhoven.

1662.

Govert van Alphen.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Vingerhoets.
Antony Knollaerts.

1663.

Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.
Johan van Bergen.
Hendrick van Berlicum.

1664. 1665.

Gecontinueert.

1666.

Cornelis Vingerhoets.
Bastiaen van Bernagie.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.

1667.

Anthony Knollaerts.
Bastiaen van Bernagie.
Cornelis van Erfrenten.
Jan Baptista de Leerse.

1668.

Gecontinueert.

1669.

Cornelis van Erfrenten.
Johan Baptista de Leerse.
Johan Buyckx.
François de Bons.

1670.

Gecontinueert.

1671.

François de Bons.
Johan Baptista de Leerse.
Cornelis Bouaerts.
Adriaen Meermans.

1672.

François de Bons.
Adriaen Meermans.
Paulus van Heusden.
Adriaen Vereyck.

1673.

Paulus van Heusden.
Adriaen Vereyck.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.

1674.

Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.

1675.

1675.

Cornelis Vingerhoets.
Anthony Knollaerts.
Baſtiaen van Bernagie.
Dr. Louis Le Clercq.

1676

Dr. Louis Le Clercq.
Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.

1677.

Cornelis Botteyke.
Pieter Rauws.
Leendert van Erfrenten.
Pieter Luchtenburgh.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Pieter Rauws.
Pieter Luchtenburgh.
David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.

1680.

Pieter Rauws.
David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1681.

David Bourſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.
Hildegaert Wierts.

1682.

Gecontinueert.

1683.

Cornelis Vereyck.
Hildegaert Wierts.
Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.

1684.

Cornelis Botteyke.
Dr. Louis Le Clercq.
Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.

1685.

Mr. Johan van Bernagien.
Leendert van Erfrenten.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1686.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.

1687.

Mr. Laurens Pels.
Mr. Jacob Martini.
Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.

1688.

Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Govert van Alphen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.

1689.

Mr. Arnoldus Swaens.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
David Bourſſe.
Johan Meermans.

1690.

David Bourſſe.
Johan Meermans.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Jacob Knaep.

1691.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Cornelis Vereyck.

1692.

Gecontinueert.

1693.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Botteycke.
Rombout Damiſſe.

1694.

Cornelis Botteycken.
Rombout Damiſſe.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.

1695.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.

1696.

Gecontinueert.

1697.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Cornelis Vereyck.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.

1698.

Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Huybrecht Kip.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1699.

Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Peſſer.

1700.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Peſſer.
Hendrick Kamerlingh.
Rombout Damiſſe.

1701.

Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Hendrick Kamerlingh.
Johan Heeren.
Mr. Laurens Pels.

1702.

Hendrick Kamerlingh.
Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Johan Meermans.

1703.

Mr. Laurens Pels.
Matthys van Overbeke.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1704.

Matthys van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.

1705.

Matthys van Overbeke.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Anthony Peſſer.

1706.

Matthys van Overbeke.
Anthony Peſſer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1707.

Gecontinueert.

1708.

Anthony Peſſer.
Dr. Lambert Bernard Noortbergh.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Hermannus Stuerman.

1709, 1710.

Gecontinueert.

1711.

Anthony Peſſer.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jan François de Raedt van Kerkum.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.

1712.

Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacobus van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noeſt.

1713-1716.

Gecontinueert.

1717.

Jacob van Vechelen.
Mr. Johan Antoni Noeſt.
Johan Fredrick Tromer.
Mr. Sebaſtiaen van Bernage.

1718.

Gecontinueert.

1719.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Sebaſtiaen van Bernage.
Cornelis Baillet.
Conſtantinus van Vechelen.

1720.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis Baillet.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Ernſt Jacob Michgorius.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Cornelis Baillet.
Mr. Ernſt Jacob Michgorius.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.

1723.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.

1724.

Jacob van Vechelen.
Dr. Paulus Snellen.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.

1725.

Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeſt.

1726.

Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Johan Antony Noeſt.
Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.

1727.

Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.
Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.

1728.

Dr. Jan George van Son.
Mr. Abraham Santvoort.
Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.

1729.

Thomas Ernſt van Goor.
Mr. Willem Havius.
Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.

1730.

Jan Fredrick Tromer.
Mr. Andreas de Bons.
Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.

1731.

Cornelis Baillet.
Cornelis van der Hult.
Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.

1732.

Antoni Geurts.
Hermannus Stuerman.
Mr. Aernout Duirkant.
François Le Maire.

1733.

Mr. Aernout Duirkant.
François le Maire.
Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.

1734.

Jan Waelwyck.
Dr. Jan George van Son.
Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.

1735.

Jan Fredrick Tromer.
Cornelis van der Hult.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.

1736.

Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Albertus Waelwyck.
Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.

1737.

Mr. Abraham Santvoort.
Willem Schoorn.
Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.

1738.

Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.
Bernard de Bringues.
N. Pichot.

1739.

Bernard de Bringues.
Mr. Jacob Laurens Swaens.
Gerard Jan Noortbergh.
Conſtantinus van Vechelen.

1740.

Gerard Jan Noortbergh.
Conſtantinus van Vechelen.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.

1741.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Hendrick van Baerle.
Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.

1742.

Mr. Aernout Duirkant.
Pieter F. de Bruyn.
Antoni Geurts.
Jan Fredrick Tromer.

Oude Vrouwen Huys en Aelmoeſſenie Kamer.

In 't jaar 1536, op den dartigſten van Herfſtmaandt heeft Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, de Aelmoeſſeniers aangeſtelt en aan hen gegeven een wytlopig Reglement, 't gene door 't verloop van tyden, voor een groot gedeelte in onbruyck is geraakt.

De Aelmoeſſenie Kamer, van welke de Buytenborgemeeſter 't hooft is, beſtaat tans uyt ſes Regenten, waar van er zedert eenige jaaren drie zyn van den Hervormden en drie van den Roomſchen Godsdienſt, met eenen Rentmeeſter. Boven dien zyn 'er nog twee Aelmoeſſeniers, welke twee jaaren moeten dienen, en aan wie de dagelyckſe en weeckelyckſe uytdeeling, mitsgaders 't opzicht over de Armen aanbevolen is.

Deze hebben hunne Vergaderplaets in 't kleyn Huys van 't Klooſter der Swarte Suſteren, uytkomende in de Molen ſtraet: zynde nog een gedeelte van dat Klooſter met den cingel verordent tot wooningen voor oude Vrouwen en Weduwen, die aldaar door den Aelmoeſſenye van koſt en verderen nootdruft verzorgt worden.

Ordonnantie en Inzetting der Aelmoeſſeniers.

„ HENRICK Grave tot Naſſou, Marcgrave tot Zenette, Grave tot Catzenel-„ lebogen, tot Vyanden, tot St. Vyt, Heere tot Breda, Dieſt, Grimbergen, „ enz. Allen den genen, die deſen ſullen ſien, Saluyt. Alſoo de Keyſer onſe „ alregenadigſte Heere, remedierende ende voorſiende in 't jaer XV^{c}. twee „ en dertich leſtleden, op vele abuyſen en ongeregeltheden weſende in deſen „ ſynder Majeſteyts Nederlanden, onder andere ſekere expreſſe Ordonnantie „ gemaakt heeft op te abuyſen weſende onder de Armen ende Bedelaars, ten „ eynde dat de gerechte Armen te bath geholpen ende onderhouden ſou-„ den werden tot ſunderlingen ſoulaes, ende andere die van der aelmoeſſen „ niet en behoorden te gebruycken, daer af worden geprohibeert, om tot „ beteren leven hen te ſtellen. Welke Ordinancie by diverſche Steden te „ warcke geſtelt ende onderhouden worden tot ſunderlingen Godsdienſte, tot „ eeren ende commoditeyt van den ſelven Steden, ende tot groote hulpe, on-„ derhoudt ende aſſiſtentie van de arme luyden. Begeerende daerom dat ſulck

„ deuch-

„ deuchdelick Werk oock in myne Stadt en Lande van Breda onderhouden „ werde, hebbe ick doen visiteren die manieren ende Statuyten in sommige „ Steden hier op geobserveert, oock daer op gecommuniceert met Johanne „ Ludovico Vives, die seer in sulcke Ordonnantien gelaboreert heeft ende „ expert daer af is, Ende voorts dit alles doen communiceren den Borgemees- „ teren, Schepenen ende Raade mynder voorsz. Stadt van Breda, die heur „ advys daer op in geschrifte gegeven hebben, Ende dit al gesien ende voorts „ daer op gehadt het advys van den Luyden van mynen Raede, hebbe ick „ by rype deliberatie geordineert ende gestatueert 't gene ende alsoo hier nae „ volgt.

1.

„ In den eersten, dat men van mynen ende der Stadtwegen sal ordineren „ ende stellen alle jaren drie eerlycke Mannen van goeden loffelycken leven „ ende van goeder competentie, die men heyten sal Aelmoesseniers oft Re- „ geerders van den Armen, door welke drie handen alle de goeden van den „ Armen sullen worden ontfaen ende geadministreert ende gedeelt, soo dat „ naa Godt ende heure conscientie ende nae deser Instructie oft andere die by „ my ende der voorsz. Stadt namaels daer op gemaekt sullen worden, bevyn- „ den sullen behooren. Van welke drie Mannen d'een sal wesen van der Wet- „ te van Breda, ende d'ander twee borgers der selver Stadt. Welcke drie „ Mannen sullen ondersoeck doen ende rapporteren, oft den last van desen by „ dryen mach onderstaen werden. Ende indien men vynt van noode, soo sal „ men nogh eenen tot den drien adjungeren, ende om dat sy te bath daer toe „ verstaen mogen, soo sal men hen toevuegen ende deputeren eenen Rent- „ meester, om alle de goeden daer af sy administratie hebben sullen, het sy in „ renten, koorn of chynse te innen, ende hen luyden de selve in handen te „ leveren, die daer aff wettelick ende deuchdelick reekeninge ende bewys „ doen sal.

2.

„ Item men heeft overslach ende taxacie gemaakt van alle de goeden, die „ de tafel 's Heylichs Geest, Gasthuys, Manhuys op ten Haechdyck, ende „ die Huysarmen tot Breda incomende hebben, ende van alle de selve goeden „ sal men maecken een Register, d'welck onder de Wette van Breda berusten „ sal ende blyven, ende die Copye daer af sal men doen in handen van de „ drie Regeerders voorsz. Ende soo wat den Armen nae dees tyt aencomen „ sal in erffdomme oft jaerlycxe renten, oft incominge sal men oock int Re- „ gister voorsz. stellen, Daer af de voorsz. Rentmeester oock een Register „ hebben sal, om deselve op te brengen ende te innen soot voorseyt is.

3.

„ Ende dat men niettemin sal voldoen de meyninge ende goede begeerte „ van den Fondatoren, dat men die gewoonelyke deyldagen ende aelmoessen, „ die men gewoonlick is te doen, ende te houden, sal achtervolgen soo ver- „ re die alsoo gefondeert zyn, soo nae als men can. Ende soo wes den Ar- „ men op sulcke dage van al sulcke aelmoessen genieten, sal men hem afslaen „ aen 't gene dat sy meer behoeven sullen.

4.

„ Item men sal in der Kercken van Breda Blocken ofte Kisten stellen met „ eenige teeckenen, daer men by kennen sal, dat die aelmoessen, daer in ge- „ bracht, sullen werden bekeert totter Armen behoeff, Ende van desen Blocke „ sullen syn drie sleutelen, daeraf deen slotel sal syn onder den Deken oft „ Cureyt, den anderen onder den Drossaert oft synen Stedehoudere, ende „ den derden onder oft by die drie Regeerders voorsz., Ende sullen te samen

 „ met

„ met hen dryen die de ſlotelen hebben, alle XIV. dagen deſe Blocken viſite-
„ ren, ende de aelmoeſſen daerinne geleyt ſullen de Regeerders voorſz. uytne-
„ men, ende de ſomme daer aff tekenen in twee boeken, daer aff de Deken
„ oft Cureyt den eenen boeck oft Regiſter, ende die drie Regeerders voorſz.
„ den anderen boeck hebben ſullen, Welcke Deken oft Cureyt, ende Droſ-
„ ſaert oock daer by ſullen comen, ſoo wanneer de Regeerders voorſz. alle
„ jaere heure Reeckeninge doen ſullen.

5.

„ Item ſullen die voorſz. Regeerders oft enich van hen oft die ſy daer toe
„ deputeren, alle Sondagen ende Heylich dagen ommegaen in der Kercken van
„ Breda met toegeſloten Boſſen, begeerende om Godswillen aelmoeſſen voor
„ die arme Menſchen.

6.

„ Ende ten eynde dat die goede Luyden daer te meer toe ſullen ſyn genegen
„ ende getrocken, ſoo wort bevolen ende belaſt den Curyet der Kercken van
„ Breda, ende oock alle andere Predicanten tot Breda ſtacie hebbende van
„ prediken, dat ſy alle wegen ende ſeer dickwils in heur Sermoon den volc-
„ ken verclaren, de groote weldaden ende verdienſten, die in dit ſalich werck
„ gelegen is, Ende dat tſelve nyet mogelick en is voortganck te hebbene noch
„ te volbrengen dan by hertelycke ende milde ſubventie van den genen dies
„ macht hebben, ſoo ſy alderbeſt ſullen mogen extenderen, daer ſy vele ende
„ bequaem materie toe vynden ſullen uyter heyliger Schrifften, indien ſyt ter
„ herten nemen, Ende dat de voorſz. Cureyt ende ſyn Subſtituyt in 't maken
„ van allen teſtamenten, 't beſoeck van allen ſiecken luyden ende andere be-
„ quaeme plaetſen ende tyden insgelycx doen ſal. Ende dat doende, hoopt
„ men genoech gegeven te worden, om dit al uytgericht te wordene by der
„ gratien Gods.

7.

„ Ende oft dat noch nyet genoech en ware, ſoo ſal men op een oft meer
„ dagen ter weecken, de Stadt ommegaen by de Regeerders oft Aelmoeſſe-
„ niers voorſz., oft den genen die ſy daer toe deputeren, voor der Luyden do-
„ ren metten voorſz. beſloten Buſſen, maar ſoo wanneer dat van geenen noo-
„ de en is, en ſal men dat nyet doen.

8.

„ Soo verre dat van noode waere eenich huys te verkieſen daer in men al-
„ derhande Victalie ende berninge ſoude in bewaerniſſen leggen, om in be-
„ quamen tyde te diſtribuerene, ſoo ſal men daer toe nemen des Heylichs
„ geeſt huyſen in de Molen ſtraet tot Breda, of de Regeerders mogen dat van
„ ſtonden aen deylen, oft ter tyt toe dat gedaen ſy, binnen heuren huyſen
„ bewaren.

9.

„ Item ſullen de voorſz. drie Aelmoeſſeniers oft Regeerders alle jaer teenen
„ geſetten dage voor den Droſſaert, Schoutet, Borgemeeſteren en Schepenen
„ in Breda, daer oock over ſullen weſen die Deken ende Cureyt van Breda
„ voorſz., op ter Stadthuyſe van Breda goede wettige Reekeninge ende reli-
„ qua doene van allen heuren ontfangh, bewinde ende adminiſtratie, die ſy
„ dat voorleden jaer ſullen gehadt hebben. Ende ſoo verre ſy in eenige fau-
„ ten oft gebreken worden bevonden, dat ſal ſtaen ter correctie ende arbi-
„ tragien van der Wette, nae der gelegentheyt der ſaken.

10. „ Item

10.

„ Item ten selven tyde sullen de Regeerders van den voorleden jaere over-
„ geven vier andere persoonen die hen duncken nut ende bequame totter ad-
„ ministratien van desen, uyten welcke by mynen Heeren en der Stadt we-
„ gen twee sullen gestelt worden totter administratien, houdende van dryen
„ altyt een gecontinueert, om den anderen den handel en bedryf te instrue-
„ ren, oft men salder min oft meer continueren oft destitueren, soo de voorsz.
„ Drossaert, Schouteth, Borgemeesters, en Schepenen nootelyck oft oir-
„ baerlyck vynden sullen.

11.

„ Item sal elck van den Regeerders voorsz. tot synen aencomen doen voor
„ de Wette solemnelen eedt, van dat sy den Armen getrouwe sullen syn,
„ sonder yet te ontrecken oft te versteken, en dat sy hen in 't administreren
„ quyten sullen nae heuren vermogen sonder ongeordineerde faveure, haet,
„ nyet oft andere passien, Ende soo sy dien eedt ten aencomen doen sullen de
„ futuro, sullen sy in 't affscheyden dien renoveren geen ontrouwicheyt gedaen
„ te hebben, als sy heur Rekeninge doen sullen.

12.

„ Item al ist dat de opperste, sekerste ende beste loon hier aff is, die men
„ van God verwacht hier ende hier namaels, soo sal nochtans de Wette elc-
„ ken Regeerder toevuegen sulcken loon, als sy nae den eysch van den moet-
„ sel en de last, dat men uyt de Regeerders van den iersten jaere verstaan sal
„ daar toe wel behooren, gracelyck sullen ordonneren, ende des daer aen ge-
„ breeckt sal Godt voort loonen, Ende is yemandt van de Regeerders tot den
„ Armen wel geaffecteert, als men hoopt eenige vynden sal, die mogen na-
„ derhant heur loon van aelmoessen totten Armen behoeff geven.

13.

„ Item soo wie binnen der Stadt van Breda van buyten syn komen woonen,
„ ende aldaer nyet een jaer volcomelyck gewoont en hebben, indien sy anders
„ niet doen en willen dan van de aelmoessen leven, sal men die verseynden ter
„ plaetsen van daer sy comen syn, mer comen en willen sy wercken ende
„ daer mede by nae heuren cost winnen, ende men 't gebreck van die on-
„ derstaen can, soo sal men dat uyt charitaten doen, mer indien neen, is meer
„ van noode ende behoorlyck, dat men die van binnen versien, dan buyten
„ lieden, ende naa desen tyt en sal men hyer nyemanden van buyten laten
„ woonen oft van de aelmoessen leven, die synen cost selve nyet winnen kan.

14.

„ Item indien eenige Arme als buyten luyden verseynt syn, de sonder oir-
„ loff wederom comen, sal men die stellen in hachten te vastene tot sekeren
„ tyde, en sal men dan wederom verseynden ende verbieden op sekere penen
„ weder te keeren, ende comen sy daer tegen, sal men die daer nae corri-
„ geren.

15.

„ Item oft yemandt van den Armen op oft over de Regeerders voorsz. oft
„ den Gedeputeerden van hen murmureerde oft quade ontamelycke woorden
„ sprake, sal daer aff van stonden aen ten exempel van anderen worden ge-
„ corrigeert ter arbitragien van den Weth, Indien hy sulcx meer oft meerder
„ dan te vooren doet, die sal men slaen met roeden ende verseynden oft uyter
„ Stede bannen, Ende oft yemandt tweedracht oft oploop maeckte oft be-

„ geerde te maecken, ſal gecorrigeert worden, ſoo als men ſulcke behoort
„ ende gewoonlick is te ſtraffen.

16.

„ Item men ſal toeſicht hebben, dat men deſe aelmoeſſen nyemanden en ge-
„ ve, die macht heeft ende weet ſynen coſt ende byleven voor hem ende ſyn
„ familie te winnen, mer iſſer yemandt die wel wat, mer nyet ſoo veel win-
„ nen mach als hy behoeft, ſal men den ſelven doen wercken ende ſyn beſte
„ doen, ende wes hem dan gebreeckt, ſal men hem uyter Armen goeden ſup-
„ pleren, ende ſullen de Aelmoeſſeniers ende Regeerders toeſien, dat de gene
„ die ſy de aelmoeſſen deylen ſullen, hen oock ſtellen ende houden tot eenen
„ deuchdelycken ende Kerſtelycken leven. Ende oft yemandt ſoo onnaxaem en-
„ de ongevreeſt ware, dat hy ſyn winninge niet thuys en brachte ende ſyn
„ huyſvrou ende kynderen daer mede niet en ſorchde te onderhouden van
„ heur nootſaecken, dien ſal men by alle ſtrangicheyt ende naa de gelegent-
„ heyt daer toe bedwingen in Juſtitie ter arbitragien van dien van der Weth.

17.

„ Indien dat ſoo ſy, dat yemant wetende wat te winnen geen werck en vynt
„ om ſynen nootdorft daer by te vercrygen, de Regeerders voorſz. ſullen ſulc-
„ ken beſorgen, om wat te doene, dat ſy anders ter Armer proffyt coopen
„ oft om gelt ſouden moeten doen maken, oft ander werck doen hebben om te
„ winnen heuren coſt ſoo verre mogelyck ſyn ſal.

18.

„ Alle Saterdage ſal men de armen behoefftigen perſoonen deylen ende ge-
„ ven ſoo veele vynden ſal hen voor de toecomende weke van noode te ſyne,
„ den meeſten deele in Victualien, ende ſoo luttel in gelde als men can, doch
„ tot diſcretie van de Aelmoeſſeniers ende nae qualiteyt van den perſoonen,
„ Ende oft daer en boven eenigen Armen eenige nootſaeke het ware van ſiec-
„ ten, tegenſpoet oft ander wittige ſaeke toequame, ſal die de Regeerders
„ voorſz. dat te kennen geven ende ſullen daer op verſien ſoo 't behoort.

19.

„ Item om der Arme kynderen tot eere ende vreeſe Gods ende goede ma-
„ nieren van jongs op te ſtieren, ſal men ordineren twee Scholen, d'een voor
„ die Knechtkens d'ander voor die Meyskens, in welke Schoolen men oock ſal
„ aannemen ende onderhouden van heuren nootdorft, arme Kynderen die Va-
„ der noch Moeder noch ander toeſicht en hebben, en den ſelven Scholen ſal
„ men verſien van eenen Meeſter, die de Jongers leeren ſal van des daer meer
„ toebehoort.

20.

„ Item ſoo verre het te ſwaar ſoude vallen voor de drie Regeerders voorſz.
„ alle deſe Jongers te dirigeren, ſoo ſal men ordineren twee eerlycke verſtan-
„ dighe Mannen, die de voorſz. Jongers ende Meyskens ſullen regeeren by
„ advys van de Schoolmeeſters, eenige die men bevynt ſeer bequaem tot lee-
„ ringe ende vluchtich van verſtande, houdende ter ſcholen, en de ander ſtel-
„ lende op Ambaghten oft goede luyden te dienen, nae dat men elck ge-
„ merckt ſyn conditie, beſt geraden vynden ſal. Ende alles des men daer
„ toe behoefft ſullen de twee Regeerders verſorgen, en daer aff den ſelven
„ jaerlyck Reekeninge ende reliqua doene, Welcke Kynderen ſullen al-
„ le Sondagen ende Heylich dagen ter Kercken komen ende openbaerlyck ge-
„ leyt worden, oft ſoo dickwils alſt de Regeerders believen ſal. Ende die van
„ der Weth ſullen tweemael sjaers toeſight nemen ende viſitatie doen, hoe
„ deſe

„ deſe Kynderen geregeert ſullen worden, oft ſoo dickwils alſt van noode we-
„ ſen ſal.

21.

„ Item oft ymant dochte, dat hy hem niet ſoude mogen bedragen voor „ hem ende ſyn huysgeſin op t gene dat hem de drie Regeerders bedeylden, „ en de voorſz. Regeerders niet verſtaen en wilden ſyn clacht om meer te ge- „ ven, ſoo ſal ſulcke Arme ſyn clacht voorts doen der Wette, dewelcke twee „ van hen luyden ſal ordineren om daer in te doen naer den eyſch der ſaken.

22.

„ Item ſoo en ſal nyemanden, na dat deſe Ordonnantien ſullen beginnen, „ te wetene naer Alreheyligen dach naeſtcomende, geoorloft ſyn meer te be- „ delen oft aelmoeſſen van goede luyden te begeeren, tſy voor der doren 't ſy „ in der Kercken oft daar voor oft elders tot geenen dagen oft uren, dan al- „ leen van de Regeerders voorſz. op pene deſelve te ſtraffen als de gene „ die tegen deſe Ordonnantie opſtellen te doen, ter arbitragie van der Weth, „ als voorſz. is.

23.

„ Gebeurdet dat ymant, van buyten der Stadt comende, ende van deſe „ Ordonnantie noch nyet wetende, bedelt of broot bidt, daer en ſal men geen „ ſtraffinge over doen voor en der tyt den ſelven by yemanden van de Officie- „ ren van der Wette by den drie Regeerders, oft by den tween totter armen „ Scholen gedeputeert oft ymanden dergelyck behoorlyck gewaerſchouwt ſy, „ Ende alsdan ſal men den ſelven Armen voor ſynen nootdorft geven eenigen „ penningen oft Victalie, daer hy hem die reyſe op bedragen mach, ende „ ſal keeren van daer hy comen is, ten ware dat hy eenich hantwerck wiſte „ oft wilde doen, daer hy hem ſelven mede voeden ende onderhouwen moch- „ te voor hem ende ſyn huysgeſin in der manieren als voorſz. is.

24.

„ Item ſoo wie ſtadelyck van der Armen goeden onderhouden wordt, ſal „ alſulcken goet, als hy achterlaet, vervallen ende toecomen tot behoeff van „ den gemeenen Armen, ten ware dat ſy getroude kynderen hadden, die van „ der aelmoeſſen niet leefden, dien dan 't ſelve goet ſal volgen om hen daer „ mede te onderhouden. Maer daer inne en ſullen niet begrepen ſyn eenige „ Armen, die mits ſiecten oft ander ongevallen met tyden oft eensdeels der ael- „ moeſſen behoeven, ende voorts op andere tyden oft eensdeels der aelmoeſ- „ ſen niet behoeven, oft wercken ende den coſt winnen, noch oock de gene „ die in eenen jaere voor heuren ſterfdach op der aelmoeſſen niet geleeft „ hebben.

25.

„ Maar dat aleer men dit te werck ſtellen ſal, men in elcke ſtrate twee, „ ende op elck eynde twee oft drie perſoonen ſal ordonneren, die ſoo dick „ alſt van noode weſen ſal, beſoeck ſullen doen van alle arme menſchen in „ heur quartier, die hen ſelve int geheel of in deel nyet en mogen bedragen, „ oft nootdorft winnen, Ende ſullen die met heure laſten en conditien, te we- „ ten oft ſy gehouwt ſyn, oft ſy kinderen hebben, en hoe veel, ende alle an- „ dere gelegentheyt noteren ende regiſtreren, ende dat overbrengen in handen „ van der Wette oft die daer toe gecommitteert ſullen ſyn ofte worden, om „ alsdan voorts t'overleggen ende te grooten wes men wel tot deſer ſaken ſou- „ de behoeven, welke perſoonen om dit onderſoeck te beth te doen, die van „ de Weth breeder inſtructie daer toe geven ſullen.

26.

„ Ende ſal men furneren een borſe oft ſomme van gelde die men verwerven
„ ſal aen de reſten van den incominge der Armen voorſz. nu ter tyt onbetaalt
„ ſtaande, oft met aelmoeſſen voor de Arme te bidden ende anders om dit
„ werck te beginnen, hoopende dat Godt de Heere gratie ende vervolginge
„ doen ſal, dattet tot ſynre eeren ende welvaert van alle den volcke voort-
„ ganck hebben ſal, ende valt daer inne gebreck, ſoo ſal ick 't ſelve daer toe
„ leenen om deſe Ordinancie te wercke te ſtellen.

27.

„ Ende om dat de penningen van Armen ende miſerabele perſoonen nae
„ Recht gepreviligieert ſyn, ordonneere en ſtatuere, dat men der voorſz. Ar-
„ men penningen, goeden oft renten ſal mogen executeren by heerlycker exe-
„ cutien, Ende ſal de Rentmeeſter dat mogen over alle dorpen des Lants van
„ Breda alſoo executeren, ſonder gehouden te ſyne dat dagelycx Recht daer
„ over te gebruyckene. Ende bevele tſelve mynen Droſſaert, Schouteth en
„ Schepenen der Stadt ende Lande van Breda ſulcx te achtervolgen.

28.

„ Ende roerende de ongeregeltheyt van den armen Melaetſchen ofte Laſa-
„ ruſſche menſchen, ſal ick daer inne verſien, ſoo nae gelegentheyt der ſaken
„ behooren ſal.

29.

„ Welcke Ordonnantie Ick by advyſe van dien van der Weth van Breda
„ voorſz. altyts ſal mogen vermeerderen, veranderen oft innoveren, alſt my
„ goet en proffytelyck duncken ſal nae gelegentheyt des tyts ende der ſaken.
„ Ende bevele ſcherpelyck alle myne Officieren, Schepenen ende onderſaten,
„ ende den genen die tot executie van deſe voorſz. Ordonnantie geſtelt ende
„ gecommitteert ſullen worden, deſelve te obſerveren ende achtervolgen en-
„ de hen daer in quyten, ſoo nae Godt, recht ende als voorſz. is behoort.
„ Gedaen tot Breda onder myn hantteecken, den leſten dach Septembris int
„ jaer ons Heeren Duyſent vyff hondert feſſendertich.

H. DE NASSAU.

Zedert de voorgemelde oprechting der Aelmoeſſeniers, zyn 'er van tyd te tyd eenige nadere Reglementen omtrent de behandeling der Armen gemaackt, die door 't verloop van tyden en verandering der ſaecken in onbruyck geraakt zyn; Eyndelyck is, in 't jaar 1692, de volgende Ordonnantie vaſtgeſtelt, welke heden nog in allen deelen agtervolgt wordt.

Ordre ofte Reglement, waar naa de Gecommitteerden van de Aelmoeſ-ſeniers Kamer der Stadt BREDA, *by proviſie, in het bedeylen der Armen haer preciſe ſullen hebben te reguleren.*

I.

„ In den eerſten, ſal het Corpus ofte Leden der voorſz. kamer beſtaen uyt
„ den Rentmeeſter van den Armen, die alleen ſal hebben den ontfanck van
„ alle het inkomen der Armen voorſz., en twee adminiſtrerende Aelmoeſſe-
„ niers, mitsgaders ſes Gedeputeerden uyt de borgerye, uyt yder Wyck een;
„ Ende ſal daer over het opzicht en de directie ſtaan aan den Heer Borgemeeſ-
„ ter in der tyt als Superintendent, met aſſiſtentie van twee Heeren Tienraads-

„ man-

„ mannen: zullende deze Heeren hunne vergadering ofte Collegie houden in „ de kamer van het Oude Vrouwen huys binnen deze Stadt, ende zulks alle „ acht dagen op Zaturdag naa den noen de klocke twee uuren.

2.

„ De voorſz. Gecommitteerden zullen alle arme Perſoonen, die tot noch toe „ zyn bedeylt geworden, de voorſchreve bedeylinge opſeggen, tot ſoodani- „ gen korten tyt, als ſy luyden ſullen beramen, ſullende de voorſchreve Ar- „ men, als dan de novo mogen verſoecken tot de bedeylinge weder geadmit- „ teert te mogen werden, formerende eene behoorlyke Lyſte van alle de aan- „ genome Armen.

3.

„ De ordinaris bedeylingen ſullen voortaan op de kamer werden gedaan, „ en ſal de Man of Vrouw, die bedeylt worden, hare bedeylinge gehouden „ ſyn zelfs te komen afhaelen, doch by ziekte ofte ander ongeval, ſullen de „ adminiſtrerende aangeſtelde Aelmoeſſeniers zich daer van exactelyk informe- „ ren, ſonder haer buyten dit iets te geven.

4.

„ Ende alle extraordinaris bedeylingen in ſiekte ofte ander extraordinaris „ toeval, ſullen by ſpeciale Reſolutie van het Collegie moeten werden ge- „ accordeert.

5.

„ Voorts en ſal niemant tot de bedeylinge werden geadmitteert, ten ſy de „ Man met zyne kinderen, ofte daer geen Man is, de Vrouw deſelve perſo- „ nelyck komt te verſoecken.

6.

„ De Perſoonen welcke eenige aſſiſtentie verſoecken, ſullen by het Colle- „ gie werden ondervraagt naa de quantiteyt, ouderdom, handtwerck ende „ winſt van haere kinderen: Item wat inkomen ſy ſyn hebbende van hare „ neeringe of elders, ende ſal ſoodanigh onderſoeck alle jaeren op nieuws „ werden gedaen.

7.

„ De Gecommitteerden ſullen alle jaeren ende voorts van tyt tot tyt, „ goedt regardt nemen op de vermeerdering van de winſten der kinderen, „ mitsgaders op het affterven ofte ontlaſtinge der zelver, als mede op het in- „ komen, 't gene ſy geduerende hare bedeylinge, ſyn genietende.

8.

„ Oock en ſal aan geen huysgeſin, waer van de Man in het leven is, ende „ alleen belaſt is met twee kinderen, eenige bedeylinge werden toegeſtaen, „ geduerende de Somermaanden, die beginnen met den eerſten Martii tot „ den laaſten October, ende des winters aan geen huysgeſin belaſt met een „ kindt, ten ware nochtans uyt ſeer preſſante noot en redenen.

9.

„ Geen bedeylinge ſal oock mogen werden gedaen aan Soldate Vrouwen,

„ welckers mans in andere guarnisoenen ofte in dienst van andere Heeren syn
„ vertrocken.

10.

„ De Gecommitteerden sullen niemandt mogen bedeylen, die haer met be-
„ delen erneren, ofte die hare kinderen tot ledig gaen ofte bedelarye hou-
„ den, nemaer sullen dezelve de bedeylinge ontrecken, ter tyt toe sy ha-
„ re kinderen aan handtwercken, oft om goede luyden te dienen, hebben
„ besteedt.

11.

„ Ende soo de selve Gecommitteerden bevinden, dat eenige van de Armen
„ haar gelt qualyck gebruycken, soo sullen sy deselve in plaetse van gelt, ver-
„ zorgen met broodt, ofte wel andersints gansch affnyden.

12.

„ Soo ymandt van de Armen met onwaerheden de Gecommitteerden, op
„ het examen ofte ondersoeck, komt te abuseren, soo sal soodanige Per-
„ soon ofte Persoonen aanstonts zyne bedeylinge afgenomen ende onthouden
„ worden.

13.

„ Voorts soo sullen, geduurende de Somermaanden, geen andere Persoo-
„ nen, als oude ende gebreckelycke, ofte wel die gene, die met seer one-
„ reuse familien syn belast, mogen werden bedeylt, edoch ten tyde van de
„ Wintermaanden naar dat den noodt bevonden sal worden, en 't selve sal ko-
„ men te vereyschen.

14.

„ Gelyck de Gecommitteerden insgelycks gepermitteert wordt aen die ge-
„ ne, die de Gecommitteerden komen bekent te maecken, dat ymandt van
„ de voorschreve Armen een ongeregelt leven leyde, ofte de bedeylinge mis-
„ bruyckte, mitsgaders van de Gecommitteerden qualyck spreecke, daer voor
„ eenige belooninge te doen naer discretie van de Heeren Gecommitteerden.

15.

„ Ende worden de Gecommitteerden by desen geauthoriseert ende geper-
„ mitteert de Armen, 't haerder bedeylinge staende die een ongeregelt leven
„ leyden, ofte de bedeylinge misbruykten, oock de gene, die de Gecom-
„ mitteerden qualyck bejegenen, ofte van de zelve qualyck komen te spreken,
„ met kennisse van de Heeren Drossaert, Burgemeesteren en Schepenen, soo-
„ danig te straffen, als naer exigentie sal bevonden worden te behooren.

„ Aldus gedaen ende gearresteert by de Ed: Heeren Drossaert, President,
„ Burgemeester en Schepenen der Stadt Breda, op den derden November 1692.
„ (*Onder stont*) My present (*en was getekent*)

D. BOURSSE, *Griffier.*

Arm Kinderhuys.

Wanneer, naa 't overgaan der Stadt Breda, in 't jaar 1637, de oeffening der Hervormde Leere wederom was herstelt, en men teffens oplettende was, om de Gods en Armhuysen in een bloeyenden staat te brengen, zoo wierdt, onder

onder andere, bevonden, dat de Aelmoessenie naeuwelycks konde dragen den last van 't onderhouden en besteden der vader en moederloose Weesen, Vondelingen, verlate Kinderen, en anderen geen recht hebbende tot 't Borger Weeshuys. Waarom de Wethouderen, willende daar in tydig voorzien, in 't jaar 1639, goedvonden een Huys op te rechten, waar in de gemelde Kinderen zouden opgevoedt en behoorlyck verzorgt worden. Ten dien eynde wierden, op den dartienden van Oogstmaant van 't zelfde jaar, benoemt Jacob Drabbe, Schepen, D. Ludovicus van Renesse, Predikant, Daem Jansz, Tienraadsman en Aelmoessenier, en Bastiaen Willemsz, Ouderling der Kerke van Breda, die te gelyck oock, zoo ras het Huys in staat zoude gebracht zyn, zouden dienen als Buytenvaders, met last en bevel, om alles, tot vordering van dat heylzaam oogmerck, in een goede schicking te brengen. Dewelcke dan oock, met kennis en goedvinden van den Magistraet, van de Buytenvaders van 't Weeshuys hebben gekogt een Huys en Erve, van ouds genaemt het Huys van Gaellen, staande agter de oude Vleyschhal, omtrent de Keyzers brug, op de Stads oude Veste, en 't zelve geschickt tot een Kinderhuys, op de Inzetting en Regel hier onder vermeldt.

In den beginne wierdt dit Huys, voor 't grootste gedeelte, verzorgt uyt de middelen en inkomsten van den Aelmoessenie of H. Geest Armen: Doch in 't vervolg van tyd is het tot dien staat gekomen, dat het daar van gescheyden is, en door de milde giften van Godvruchtige en liefdadige Perzoonen, en verdere weeckelyckse en jaerlyckse inzamelingen, zoo verre heeft konnen bestaen, dat in 't zelve menigwerf tagtig en meer kinderen onderhouden worden.

Dit Arm Kinderhuys wordt geregeert door vier Buytenvaders, welckers Vrouwen te gelyck Buytenmoeders zyn, die jaerlycks, naa 't veranderen der Wet, by den Magistraet uyt de voornaemste borgeren daer toe verkoren of aangehouden worden: mitsgaders by een Binnevader en Moeder, aan wie de zorg der huyshouding, en de opvoeding der Kinderen aanbevolen is.

Ordonnantie en Reglement van 't Arm Kinderhuys.

I. KAPITTEL.

Van het Huys zelfs.

„ 1. Het Huys aen de Keysersbrugge op de Oude Veste gekogt van de „ Buytenvaders van het Weeshuys, sal van nu voortaen blyven geappro- „ prieert ende hebben ende behouden de naam van *het nieuwe opgeregte Arm* „ *Kinderhuys.*

„ 2. De Slaepplaetsen sullen in het byzonder gemaeckt ende gehouden wor- „ den voor de knechtkens ende meyskens elk alleen, dog sy sullen een Eetplaet- „ se en Schole hebben, ten sy het getal soo aanwaste, dat men anders geraden „ vonde.

„ 3. Dit Huys sal altyt vry syn van acchynsen, contributien, en andere „ Personele lasten.

„ 4. Men sal een Kamerken houden van het Huys afgesondert voor eenige „ siecken, dog in besoekinge van de Peste ofte diergelycke nooden, sullen se „ buyten dit Huys gebragt werden.

„ 5. In dit Huys sal een vertreck kamer syn, daar de Buytenvaders ofte Buy- „ tenmoeders alle weecken vergaderen, en daar inne een sterke kiste ofte „ kasse om boecken, papieren en wat meer nodig sal bevonden worden, in te „ sluyten, en sullen voor elcken Buytenvader sleutelen daar van gemaeckt en „ haer gegeven worden.

„ 6. Den tuyn ofte hoff sal bezaeyt worden ende beplant, met het gene „ tot de keuken nootsakelyk is, en sullen de oudste knegtkens by beurten op „ speeldagen gebruykt worden om den hoff te wieden en klaar te houden.

II. KAPITTEL.

Van de Buytenvaders.

„ 1. Tot opſigt van dit Huys ende dat daar aan dependeert ſullen altyt wor-
„ den verkooſen vier Buytenvaders.
„ 2. Deſe ſullen worden genomen uyt de gequalificeerſte ingeſetenen deſer
„ Stadt, het Vaderlandt en de Gereformeerde Religie toegedaan ende getrouw
„ ſynde.
„ 3. Deſe haere Vrouwen ſullen oock gebruyckt worden als Buytenmoe-
„ ders, tot opſigt van 't gene de menage, de kleedinge, het linnen en het ha-
„ venen der Kinderen aangaet en ſoo voorts.
„ 4. Deſe Buytenvaders ſullen alle weken des Woensdags naa den middag
„ ten twee uyren 't ſamen komen om te ſpreken van ſaecken dat Huys aen-
„ gaende, tot vier uyren toe; ende met de gebeden de actie beginnen en eyn-
„ digen.
„ 5. Alle Reſolutien ſullen by pluraliteyt van ſtemmen beſtaan.
„ 6. Alle jaar ſullen de Buytenvaders worden vernieuwt ofte gecontinueert
„ volgens het goedvinden van de Achtb: Magiſtraet.
„ 7. Een der Buytenvaders ſal de actie der Vergaderinge altyt dirigeren en-
„ de Boeckhouder ſyn, namentlyck die daer toe by de Magiſtraet en Buyten-
„ vaders verkoren wordt.
„ 8. Die buyten noodt afblyft ſal verbeuren tot profyt van den Arme elke
„ reyſe ſes ſtuyvers.
„ 9. Daer ſullen drie diſtincte boecken ſyn, een tot een Regiſter van de
„ naemen van de Buyten en Binnenvaders, en in een byſonder Capittel van
„ de naemen, qualificatien, jaeren, afkomſten en comportementen der Kin-
„ deren &c: geteykent met A. B. C. &c:, het tweede tot een Reſolutie boeck,
„ het derde een Rekenboeck voor den Boeckhouder.
„ 10. Alle jaer ſal de Boeckhouder reekeninge doen den 10. October, en
„ ſal de eerſte Reekeninge gedaan worden den 10. October 1640.
„ 11. Geene maeltyden ſullen ooyt by haer gehouden worden tot laſte van
„ het Huys.
„ 12. Al het gene tot welſtant van het Huys dient, ſal by de Buytenvaders
„ en Buytenmoeders om Godswille gedaan worden.
„ 13. Al 't gene tot den inboel van dit Arme Kinderhuys behoort, ſal by
„ den Boeckhouder opgeteekent, en alle jaer vernieuwt worden in het doen
„ van Reekeninge.
„ 14. Alle Reekeningen ſullen moeten gedaan worden by quitantien ofte by
„ blyck van Reſolutien van de Buytenvaders ofte van de Heeren van de Ma-
„ giſtraet.
„ 15. Ordinaris ſal men betalinge doen aan de lieden op de gewoonlyke
„ Vergaderingen.
„ 16. Een igelyck ſal een ſleutel hebben van het Huys, om daer in te
„ gaen, en te letten op den welſtant der kinderen, ſoo dikwils hy het ſal ge-
„ raden vinden.

III. KAPITTEL.

Van den Binnenvader ende Binnenmoeder.

„ 1. In dit Huys ſal een Binnenvader en Binnenmoeder ſyn, van eerlycke
„ Egte lieden ſonder kinderen ofte ten minſten niet belaſt met kleyne kinde-
„ ren, ook een dienſtmaegt.
„ 2. Deſe Binnenvader en Binnenmoeder ſullen ſyn borgers van Breda ende
„ profeſſie doen van de Gereformeerde Religie, ende genoegſaem tot dit ampt
„ gequalificeert, en gecoſen worden by de Ed: Agtb: Magiſtraat na voor-
„ gaande communicatie met het Collegie der Buytenvaders.

„ 3. De-

„ 3. Dese sullen by Inventaris overleveren den huysraet hunlieden toeko-
„ mende, ende sal 't selve in 't boeck van den Boeckhouder worden geinven-
„ tariseert.

„ 4. Dese sullen oock hebben te verantwoorden van allen 't gene het Arm
„ Kinderhuys daer inne is toebehoorende, gelyck het haarlieden by Inventaris
„ is overgelevert, en by hunlieden onderteykent.

„ 5. Van 't gene by de Binnemoeder tot nootsakelyke minutien en oock
„ voor haar tafel tot behoorlycke nootdruft uytgegeven wort, daar van sal se
„ aan de Buytenvaders alle maent overgeven specificatie, om haer die onkosten
„ te voldoen, en het selve by den Boekhouder op den blaffaert te stellen.

„ 6. Het ampt van den Binnenvader sal syn, om de Kinderen op te trecken in
„ lesen, schryven, cyfferen, gebeden &c. volgens het bysonder Reglement
„ op de schoole genomen, en hier agter by gevoegt.

„ 7. Het ampt van de Binnenmoeder sal syn op de haveninge der Kinderen
„ en op het linnen, wollen en voorts op de menage in alles wel te letten, en
„ de meyskens leeren naeyen, speldewercken, spinnen, huyswerck doen &c.
„ daar van hy en sy elk in haar beroep haar werk sullen moeten maeken, son-
„ der eenige kinderen van buyten in te nemen, ten sy met voorgaende con-
„ sent van het Collegie der Buytenvaders.

„ 8. Dese sullen ook altyt ten dienste staan ende gehoorsaemheyt bewysen
„ den Buytenvaders en Buytenmoeders ende hunlieden altyt naa dit Reglement
„ ende andere haare Ordonnantien hebben te reguleren.

„ 9. En sy sullen daer over met hun beyde in alles van cost, drank, vier
„ en licht, en huyshuer vry syn, ende daerenboven tot tractement genieten de
„ somme van Tweehondert gulden, te betalen alle vierendeel jaars het vier-
„ de part daer van, 't welck verschenen sal syn, ingaande het eerste vieren-
„ deel jaars by vertooninge van syne Acte van aenneminge, ende den datum
„ daerinne geexpresseert.

IV. KAPITTEL.

Van de Kinderen.

„ 1. In dit Huys sullen komen alle sodanige Kinderen, die ouderloos ende in
„ het Weeshuys, nae haer Reglement daer van synde, niet ontvanckelyck
„ en syn.

„ 2. Namentlyck die boven de vyf jaeren ende onder de sestien jaeren syn,
„ ofte wat jonger ende ouder naer de bequaemheyt der sodanige, daer van het
„ Collegie der Buytenvaders oordeelen sal.

„ 3. Dese sullen gekleedt worden bruynblaeuw, de Jongskens met bruyne
„ hoeden ende haire hoedebanden, de Meyskens met swarte hullen, en alle-
„ mael met eenerley slag van blaeuwe koussen.

„ 4. Sy sullen altyt op haren regter arm hebben een N met Orangie zyde ge-
„ teekent, dat is *Nassou*, overmits ook een goet deel van de aelmoessen, uyt
„ welke dit Huys nu werd opgerigt, van dit Doorlugtigh Huys gesprooten syn,
„ en om de Kinderen tot gehoorsaemheyt van dit Huys te gewennen. Sy sul-
„ len ook aen de bragoenkens hebben een biesken roodt ende wit.

„ 5. In dit Huys sullen eerst werden ingebracht, die dus lange by de bor-
„ geren ende boeren syn bestaeyt geweest, ende sonder discipline geleeft
„ hebben.

„ 6. En men sal voortaen niemandt daer in brengen, dan met voorgaende
„ kennisse ende approbatie van de Buytenvaders.

„ 7. Die nogh te jongh syn en tot eenige ambachten nog onbequaem, sullen
„ daer en tusschen in lesen, schryven, bidden, en alle Godzaligheyt worden
„ opgetrocken: Die bejaarder syn sullen ook op ambachten ider nae syne ge-
„ legentheyt bestadet worden.

„ 8. Alle die op ambachten bestelt worden, sullen in het gilde en jaergelt
„ vry syn.

„ 9. Die haer met dieverye off andersints groffelyck verloopen oft boven
„ ver-

„ vermaninge en bestraffinge ongeregelt dragen, sullen gestraft worden naer „ goedvinden van de Buytenvaders.

„ 10. Die oock d'een d'andere mogte verwyten eenige merkelyke aanstoo- „ telyke dingen, van 't gene dese oft gene haere Ouders door de Justitie mog- „ te wegens haere misdaden wedervaren syn, sullen met roeden in tegen- „ woordigheyt van de Buytenvaders ofte Buytenmoeders gegeesselt worden.

„ 11. Sy sullen oock gekomen synde tot haere jaaren, en haeren kost kon- „ nende winnen, voor haer vertreck de Heeren van den Magistraet ende de „ Buytenvaders bedancken voor de liefde en sorge soo verre voor haerlieden „ gedragen.

„ 12. Sy sullen oock beloven God ende dese Staet getrouw te sullen bly- „ ven, en met een oock dat sy professie doen sullen van dese onse waere Ge- „ reformeerde Religie, daer inne sy soo lange binnens huys geoeffent syn ge- „ weest.

„ 13. In 't uytsetten sal men haer met linnen ende kleederen versien ter dis- „ cretie van de Buytenvaders of Buytenmoeders.

„ 14. De oudste ende geschickste onder de Meyskens sullen het Huys moe- „ ten dienen als Keukenmaagden, eer se daer uyt gaan, een half jaer ofte jaer „ ter discretie van de Buytenmoeders.

„ 15. Men sal by inventaris der Kinderen goet aannemen, waar van het „ Usufruct dit Huys sal toekomen tot haer vertreck, als wanneer de hooftstaet „ tot haer ambacht ofte neeringe daar aan sal volgen, sonder de ingebrogte „ kleederen ofte diergelycke meubelen, dan wel het ingebragte gelt ende „ Rentebrieven, dan die daerinne sterven, daer van blyven alle mobelen en „ inboel aan het Arm Kinderhuys.

„ 16. Dien goedt aanbesterft ende daer mede uytgaet, moet voor elk jaar „ montkosten betalen dertig Rynsguldens.

„ 17. Soo hy daerinne naer 't aanbestorven goet nog is en sterft, sal 't sel- „ ve goet aan 't Arme Kinderhuys blyven, of mogen de Vrienden d'eene helf- „ te van dien trecken, mits betalende voor ider jaar montkosten ses en dartig „ gulden met de doodt schulden.

„ 18. By testament oft andersints, aen de arme Kinderen iets gemaekt wer- „ dende, sal in het uytscheyden aan de Arme volgen, sonder afbreuck van „ voorgaande costen, ofte andersints daer inne stervende, sullen de Erfgena- „ men d'een helft nae haer mogen nemen, mits betalende voor elk jaar mont- „ kosten ses en dartigh Rynsguldens met de doodt schulden.

V. KAPITTEL.

Van de School ordere en Kerkgang der Kinderen.

„ 1. Alle morgen sullen de Kinderen des somers ten ses uyren, en des win- „ ters ten seven uyren opstaan, en des avonds tydelyk te bedde gaan.

„ 2. En hebbende haer gereynigt en gewassen te samen komen in de Eet- „ plaetse, alwaar by beurten rondsomme van de oudste beginnende, het Mor- „ gen gebedt met gebogen knien, gevouwen handen en blote hoofden sal wer- „ den gedaan in tegenwoordigheid van den Binnenvader en Binnenmoeder.

„ 3. Des avonds sal insgelyckx op sekere wyse het Avondt gebedt gedaan „ worden by beurten, en men sal in dese gebeden altyt ook voornamentlyk „ gedenken syne Hoogheyt en syne Doorlugtige familie, ende de Regenten, „ nae de formulieren daer van gemaeckt.

„ 4. Des morgens nae gedane gebede sullen de Kinderen geoeffent worden „ op de volgende wyse.

„ Vooreerst sal de bequaemste van de Kinderen elk synen dagh een Capit- „ tel in den Bybel met luyder stemme voorlesen, en dat tweemael daegs onder „ het eeten.

„ Ten tweeden. De Meester sal se oeffenen successivelyk in driederhande „ Catechismus, waar van de gedructe exemplaren hem sullen worden behan- „ digt; De eerste sal wesen voor de ignoranten; De tweede voor de tweede

„ soort

„ soort van Leerlingen ; De derde voor de Catechumenen die wat verder syn „ gekomen tot wetenschap. En sullen de Buytenvaders dickwils een proeve „ nemen van het toenemen der Kinderen in de waere kennisse der Godsalig- „ heyt.

„ Ten derden, soo sal de Meester de Jongskens onderwysen in lesen en „ schryven en fondamenten van de Christelyke leere van buyten te leeren, „ en dat van agten tot elven, en des naamiddags van een uur tot vieren.

„ Ten vierden, insgelyks sal ook gedaan worden by de Binnenmoeder ten „ aensien van de Meyskens, met naien, spinnen, speldewerken en soo voorts, „ die men wat langer op haer werck, nae gelegentheyt van jaeren, sal hou- „ den, soo als van tyt tot tyt de Buytenvaders sullen goedvinden.

„ Ten vyfden, sy sullen ook sorge dragen, dat die op de ambachten gaan, „ tydelyk op hare ambachten mogen gaan, en des avonts tydelyk wederom „ thuys komen, en oock tusschen tyde, en op Sondagen die oeffenen in Gods „ Woort en Catechismus.

„ Ten sesden. Niemant sal mogen uytgaan sonder consent van den Binnen- „ vader, nogh buyten trecken, nog 's nagts uytblyven, sonder consent van „ de Buytenvaders of Buytenmoeders.

„ Ten sevenden, De Binnenvader sal se Sondaegs en op andere Feest, Bid „ en Dankdagen tweemaal in de Kerke brengen voor en na de middagh twee „ en twee in ordere. Eerst de Meyskens, daer nae de Knechtkens, en nae „ de gedane Predicatie de Texten en de gesongene Psalmen doen naeleesen, „ en des avonds catechiseren, om alsoo de jonge jeucht vast te maeken in al- „ le de fundamenten onser Christelyke Religie.

„ Ten agsten, de Kinderen sullen tweemaal in de weeke speeldagen heb- „ ben, gelyck in andere Scholen, en binnens huys, in de plaetse daer toe be- „ quaem synde, haer vermaacken met eerlycke exercitien.

„ Ten negenden. In de Kerk sullen se een bysondere plaetse hebben, om „ toe te luysteren met stilligheyt ende eerbiedigheydt op de Predikatien.

„ Ten tienden, Sullen se ook op hare beurten de Catechetische vragen „ opentlyck beantwoorden in de Kerke Gods alhier.

„ Ten elfden. Voorts als van eenige Ingezetenen dit Arm Kinderhuys iets „ word gemaeckt, soo sullen de Kinderen de lichamen ofte lycken van sooda- „ nige ter aarde vergeselschappen, en voor aan gaan twee en twee, en dat „ in het bywesen van de Binnevader, 't welck oock altyts plaets sal hebben „ in het afsterven der Buytenvaders en Buytenmoeders.

VI. KAPITTEL.

Van het Reglement der Taeffel en Keuken.

„ 1. De Buytenmoeders sullen alle weeken eens des naemiddags by een ko- „ men, en letten en besorgen alles wat tot de meeste menage des Huys en vor- „ dering der Kinderen, in het bysonder der Meyskens, strecken en dienen „ magh.

„ 2. Ende sullen voorts, tot naeder order en gelegentheyt van tyt ende voor- „ val van saecken, de Buytenvaders soodanige andere Wetten ende Regle- „ menten mogen ordineren, als sy bevinden sullen te behooren; behoudende „ aan haar de interpretatie, additie ende diminutie van de selve.

Militair Hospitael.

Vermits de Wethouderen der Stadt Breda, van tyd te tyd, ondervonden, dat by gebreck van een Gasthuys, veele ziecke en gekwetste Soldaten, die tot dien tyd toe, in hutten en andere diergelycke plaetzen gelegt wierden, door 't ontbeeren van genoegzame hulp en toezicht, meerendeels verloren gingen, hebben zy hen, in 't jaer 1640, by de Algemeene Staten vervoegt, met verzoeck, dat aan hen lieden mogte verlof vergunt worden tot 't doen van een

collecte of inzameling van vrywillige en liefdadige giften ter oprechting van diergelyck Gasthuys. Welkers toestemming, mitsgaders brieven van voorschryven aan de Staten der byzondere Landschappen verkregen hebbende, zoo zyn tot het doen dier inzameling afgezonden Jacob Drabbe, en D. Christianus Losecatius, Schepen en Predikant te Breda. Die dan oock zoo van zyn Hoogheid den Prins van Oranjen, de Staten van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Utrecht en Vrieslandt, verscheyde Steden en Leden van dien, als mede van eenige byzondere liefdadige perzoonen, binnen en buyten de Stadt, in de jaaren 1640, 1641, 1642 en 1643, eene genoegzame somme gelts hebben verzamelt, om met 't gene deswegen door 't gemeene Landt verstreckt is, het gemelde Gasthuys te konnen opbouwen.

Ten dien eynde wierdt van Stadswegen aangewezen een zeker ledig Erf, gelegen aan de Stads oude Veste, ten Oosten van 't Borger Weeshuys, alwaar 't zelve, in 't jaar 1644, is gebouwt, en met een groote Zaal en andere gemacken, tot gerief der ziecke en gekwetste Soldaten, voorzien.

Dit Gasthuys, gemeenlyk het *Militair Hospitael* genoemt, wordt bestiert by drie Regenten, van welken de Buytenborgemeester het hooft is, die jaarlyks by den Magistraet uyt de voornaemste borgeren worden aangestelt of wel aangehouden. Als mede by eenen Binnenvader, aan wien de huyshouding, verzorging, en 't onderhoudt der ziecken of gekwetsten aanbevolen is. Boven dien wordt nog, tot hulp en genezing der gemelde ziecke en gekwetste Soldaten, door den Magistraet in dit Gasthuys bestelt een ervare Arts en Heelmeester, met de verdere bedienden daer toe betreckelyck.

Aan dit Gebouw staat het *Theatrum Anatomicum* of de Ondleedkamer, waar op de Heelmeesters hunne gewoone Vergaderingen houden, en alwaer men verscheyde fraeye stucken der Ondleedkunde zien kan.

IX. HOOFTSTUK.

Gedenkwaerdige Zaecken binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *voorgevallen.*

DE Stadt Breda heeft veele rampen en ongelucken, zoo van Brandt, als van Pest en Oorlog, zedert veele jaaren herwaerts, moeten ondergaan, waar van wy voorgenomen hebben een kort verhael te doen, meest getrocken uyt de Acteboecken en Registers der Stadt, voor zoo verre men die heeft konnen naagaan, doordien veele zaecken tans onbekent zyn, eensdeels wegens 't gebreck van goede Schryvers, ten anderen, om dat de Stads oude Schriften en Gedenckstucken, in den grooten Brandt van 't jaar 1534, met 't Stadhuys, tot eene onherstelbare schade, door de vlamme vernielt zyn. Vervolgens zullen wy opgeven al 't gene merkwaardigs binnen de Stadt en 't Landt van Breda, of daar omtrent, is voorgevallen.

Goudhoeven Kron. fol. 544.

In Lentemaandt 1489, kwam Heer Jan van Naeltwyck, met een grooten drom krygsvolks, van Rotterdam naar Geertruidenberg afzacken, om die Stadt daar mede te beleggen, welke hy oock innam, en zich daer in sterk verschanste. Die van Dordrecht en Schiedam zulks vernemende, togen aanstonts met alle hunne macht derwaerts, om hem van daer te verdryven; maar den aanslag misluckt zynde, vielen zy in 't Landt van Breda, allezints met rooven en plonderen veel wanorden bedryvende: Weshalven Jan van den Wyngaerden, Drossaert van Breda, genootzaekt wierdt de Landzaten by een te trecken, met welke hy tegen die Roovers optrock, en naa eene scherpe schermutzeling, eenigen van hen versloeg, en verscheyde gevangenen binnen Breda bragt, die hy meest alle liet onthalsen. Kort daer naa ontruymde Heer Jan van Naeltwyck de Stadt Geertruidenberg by verdrag, mits daar voor genietende eene goede somme gelts, welke die van Breda opschoten, om dat zy vrees-

vreesden groote schade en verwoesting te zullen lyden van 't Krygsvolck, 't gene de Hertog van Saxen by een zamelde, om Geertruidenberg daar mede te besluyten.

Op den zeven en twintigsten van Oogstmaandt 1490, branden binnen Breda af, de Tolbrugstraet, de Visscherstraet, de Havermarckt, de Vischmarckt, en dus het derde en beste gedeelte der Stadt; zoo als de brieven van kwytschelding van negen jaaren Bede, door Keyzer Maximiliaen, ten behoeven der Stadt Breda verleent, te kennen geven.

In den jaare 1515, begon binnen Breda de Pest zeer sterk te woeden, en ruckte in korten tyd veele borgeren en inwoonderen weg. Zedert dien tyd, tot den jaare 1539, is de Stadt daar van nooyt bevryd geweest, maar den meesten tyd zoo jammerlyck geplaagt, dat die, als verlaten, van alle menschen geschuwt wierdt. Ondertusschen openbaerde zich aldaer, in 't laatst van Herfstmaandt 1539, mede de nieuwe ziekte, die men noemde het Zweeten, of de Engelsche ziekte, welke insgelycks veele menschen wegsleepte.

Een vry grooter en droeviger ongeval moest de Stadt Breda ondergaan op den drie en twintigsten van Hooymaandt 1534, wanneer omtrent negen uuren voor den middag aldaer, by de Kapel van St. Jan een hevigen Brandt ontstont, die, door gebreck van behoorlycken tegenstant, met zulken gewelt voortging, dat binnen weynige uuren bynaa dartienhondert huysen door de vlamme verteert wierden, en daar onder de Kapel van St. Jan, de Kercken van 't Gasthuys, en van 't Swarte Susteren Klooster, de Kapel van St. Wendelin, de gebouwen van 't Klooster van St. Katarinen Dal, behalven de Kerk en de Slaepplaetzen, mitsgaders het Stadhuys, en daar in alle de Archiven en oude Gedenkschriften, uytgezondert eenige weynigen, zoo dat 'er niet overbleef dan alleen de groote Kerk, met omtrent hondert en festig huysen. Van dezen Brandt vind men in de Stads Registers het volgende aangetekent.

„ In dit jaar xv^c xxxiiij den xxiij in Julio is gebeurt een grooten Brandt te „ Breda, die began omtrent St. Jans Cappelle in de Veterstrate, ende daer me- „ de verbrande de Veterstrate, en de Ridderstrate, Eyndstrate, Steenbrug- „ strate, tot Otte van Bruheze Wed:, ende Philips Peters Heeren huysingen, „ ende tot M^r. Symon de Wesalia in de Waterpoortstrate, Karstrate, Kerk- „ strate tot de Maan toe, Cortebrugstrate, Langebrugstrate, tot Lambregt „ Ygrams huys, ende tot Jans van Overacker huys toe. De Merckt ende 't „ Kerkhoff tot de Kerke toe, ende aan de andere syde tot de seven Sterren „ toe, de Katerstrate van de Gasthuys poorte af, tot de Susterkens in Valc- „ kenberge, tot M^r. Zeger Cobbelgiers huys toe Mediçyn, nu Don Pedro „ aan de Nieuwstrate aldaer, ende daer toe Everts van Wisschels huys was, „ Jonk^r. Wynand Masschereel Wed. huys, M^r. Peter Wolfgancx huys, tot „ Wynants van Buyten huys toe, de Gasthuysstrate, Molenstrate, 't Gast- „ huys eynde, en de Doelstrate tot der Haenberchs huys toe aan de Westzy- „ de, ende tot Anthonis Godertsz Sprenkels huys toe aan de Oostzyde. *Officiael Boeck. Lit: A.*

En alzoo men beducht was, dat de borgeren en inwoonders, die met hunne huysen allen huysraed, en gereedste middelen verloren hadden, gebreck zouden lyden, zoo is, in alle haest, broodt en bier van Dordrecht ontboden, en te scheep aangevoert.

In zekeren Vrydom van den Geervlietsen Tol, van 't jaar 1552, word van den gemelden Brandt dus gewaagt: „ Mits den grooten Brandt, daer mede „ de Stadt in Julio 1534, meest al verbrant was, ten eynde dat men de bor- „ geren by malkanderen zoude houden, en oock op dat de Stadt weder opgetimmert zoude werden, heeft Keyzer Karel aan die van Breda vrydom ver- „ gunt van den Tol van Geervliet voor den tyt van agtien jaaren." In een andere Vrydom, van 't jaar 1562, staat aldus: „ Die van Breda hebben a^o „ 1534 een onverwinnelyke desolatie geleden by den subiten Brandt, waer „ door meer dan drie vierden van de huysen van de Stadt met alle hare sub- „ stantien afbranden, en zedert door de langduurige siekte van Pest enz. *Proeven n. 68.*

Op den vyf en twintigsten van Oogstmaandt 1540, kwam Keyzer Karel de V., naa dat hy zyne Landen van Hollandt en Zeelandt hadt bezichtigt, te Breda, alwaar hy van Reynier Prins van Oranjen, op 't Kasteel gehuysvest, en twee dagen zeer heerlyck onthaelt wierdt.

In 't jaar 1542, hadt zich Meerten van Rossum, verzelt van de Heeren van Longueval en van Welle, met een leger van vyftien duysent mannen, vyandlyck te Oosterwyck, Tilborg, en Gilze nedergeslagen, en verbrande het Dorp Alphen: En als men vreesde, dat hy het op Breda gemunt hadt, liet Reynier, Prins van Oranjen, all' 't Krygsvolck, uyt zyne Landvoogdye van Hollandt, lichten en te Breda by een brengen. In de Stads Schriften vindt men genoemt de Kapiteynen Lubert Turck en Struys met hunne Voetknechten, en tien Vaandelen onder den Oversten Burmannia. Prins Reynier bemerkende, dat de Vyanden een aanslag op Antwerpen hadden, toog met 't gemelde Krygsvolck, waar by hen zyne Leenmannen en veele jonge Gezellen gevoegt hadden, met alle spoed derwaerts, sterk zynde omtrent drie duyzent mannen te voet, en vierhondert te paert. Meerten van Rossum middelerwyl 't Kasteel van Hoogstraten vermeestert hebbende, sloeg aldaer zyn leger neder, en van den Optocht des Prinssen van Oranjen kondschap bekomende, is hy denzelven op den weg voorgekomen, en heeft te Brasschaet, op de volgende wyze, een hinderlaag gelegt. Hy liet zyn Voetvolck achter de heggen op de ackers nederleggen, de Ruyterye stelde hy bedeckt achter een Kasteel, en deed vierhondert zwarte Deensche Ruyters hen, buyten de heyningen op de heyde, vertoonen. De Prins viel met zyn Voetvolck aanstonts op die Ruyters aan, welke langs de Brasschaetsche straet binnenwaerts in 't landt te rug wyckende, door den Prins met de zynen tot in de Hoeven vervolgt wierden: waar op de Vyanden, in de hinderlaag leggende, schielyck opstoven, de aanvallers van alle kanten omringden, en ze teenemael overhoop smeten. Men rekent, dat 'er omtrent een duyzent Voetknechten gesneuvelt, en twee duyzent gevangen zyn. De Prins is het met 't meerendeel der Ruyterye binnen Antwerpen ontkomen. Deze nederlaag geschiede op St. Jacobs dag.

Willem de I., Prins van Oranjen, wierdt op den negen en twintigsten van Lentemaandt 1552, als Heer der Stadt en Lande van Breda, gehuldigt, van welke plegtigheid het volgende in de Stads Registers aangetekent is.

Officiael Boeck. Lit. A.

„ Myn geneden Heer, Heer Willem Prince van Auraingien, Grave tot „ Nassou, Heer tot Breda, is binnen der Stadt van Breda gehult op den dinxdag „ den XXIX in Meert anno XV^{c} lij, Ludix style. Ende de Onderzaten in groten „ getale versaamt synde hebben syn Geneden yerst huldt en eedt gedaan, soo „ als Heer Jacop Tseraerts, Ridder, Drossaert der Stadt en 's Lants van Breda „ dien den Ondersaten gestaeft heeft in 't cort. Ende dairna is Myn Heer den „ Prince van Auraingien door den Drossaert voirsz: voorgelesen den eedt in „ forma, soo die staet beschreven, *mutando primam personam in tertiam*, te weten, Myn genaden Heer den Prince van Auraingien gelooft en sweert, dat „ syn Genade alle poorteren en Ingesetenen &c. Ende myn Genade Heer „ voirsz. heeft soe den eedt gedaan. Present aldaer oock Myn Heer van Elderen, J. Corput Borgem^{r}, Aerts, Buysen, Ghoris, Lier, Wouwer, Vierlinck Schepenen, ende veel andere luyden, dienaren, Poorteren en ingesetenen van de Stadt, en veele Gecommitteerden van de dorpen. Ende is „ geboort met den slach van elff uuren op ten middach. Op de selve tyt was „ myn genad: Vrouwe de Princesse ende hare Vrouw Moeder met honne State oyck op ter Stadthuys. Oick was de Heer van Champaigny by myn „ Genad: Heere.

Proeven n. 74. 75.

Alle deze hooge Perzoonen en meer anderen wierden door den Magistraet des middags op 't Stadhuys, aan negen byzondere Tafelen zeer prachtig onthaelt. Voor 't Stadhuys wierdt groote viering gedaan, en onder andere hadt men aldaer een schoone vercierde Zuyl geplaatst, waar uyt witte en roode wyn sprong. Ter gelegentheid dezer huldiging wierden van wegen de Stadt en 't Landt van Breda, aan den Prins, twintig duyzent gulden geschoncken, in welke gift de Stadt een derde droeg.

Op den twaalfden van Louwmaandt van 't gemelde jaar, zyn door een zwaren Stormwindt uyt 't Noordwesten, alle de Polders, tusschen Antwerpen en Bergen op zoom, ingebroken, en stont de Vloedt, binnen Breda, op de groote Marckt tot aan den Bornput, en rondom het Kerkhof.

Pont: Heuter: l. 13. c. 2.

Naa dat Keyzer Karel de V., op den vyf en twintigsten van Wynmaandt 1555, de regeering zyner Landen aan zynen zoon Philips, met groote plegtigheid

tigheid, te Bruſſel, hadt afgeſtaen, zoo wierdt dezelve in alle de Brabantſche Steden, als Hertog van Brabant gehuldigt. Onder andere kwam hy, den twee en twintigſten van Herfſtmaandt 1556, te Breda, en ontfing aldaar op 't Stadhuys, met veel pracht en ſtatie, den gewoonen eedt van hulde en trouw. Ten aanzien dezer inhuldiging verkreeg Koning Philips van de Brabantſche Steden, tot een geſchenck, Agt en ſeſtig duyzent gulden, boven en behalven de aanmerckelycke giften, door de byzondere Steden aan hem gedaan.

In den beginne van 't jaar 1566, wanneer de Koning van Spanjen de harde beveelen omtrent den Hervormden Godsdienſt, de invoering der Inquiſitie, met het aannemen der nieuwe Biſſchoppen en de inzettingen der hooge Kerkvergadering van Trenten, op 't alderſtrengſte deed uytvoeren, en deswegen veele belyders van den Hervormden Godsdienſt ten viere gedoemt wierden; Zoo is te Breda, door toedoen van Lodewyk Graef van Naſſau, en van Philip van Marnix, Heer van St. Aldegonde, de eerſte byeenkomſt gehouden van omtrent vierhondert misnoegde Edelen, alwaar de eerſte hant gelegt wierdt aan 't Verbondt, uyt kracht van 't welke vervolgens, op den vyfden van Grasmaandt van 't zelfde jaar, door de gemelde Edelen, het alom beruchte Smeekſchrift, aan de Hertoginne van Parma, Landvoogdeſſe der Nederlanden, in haar Hof te Bruſſel, is overgegeven.

Den twee en twintigſten van Oogſtmaandt 1566, geſchiede te Breda de Beeldſtormerye, die twee dagen, en twee nachten aldaer met veel hevigheid en wanorder gepleegt wierdt. En vermits, door de groote drift van 't Volck, de Overheden niet in ſtaet waren, om die onbehoorlykheden en geweldenaryen te weeren, en men egter bezorgt was, om allen oploop en beroerte langs de ſtraten voor te komen, en de Vrede en eendracht tuſſchen de borgeren en inwoonders te bewaren, zoo wierdt by den Magiſtraet, met de Raedsluyden des Prinſſen van Oranjen beſloten, dat men van wegen den Prins, op Stads koſten, zoude in dienſt nemen vyftig perzoonen, die de Officieren der Juſtitie, binnen de Stadt, zouden byſtaan, om recht en gerechtigheid te handhaven in alle borgerlycke en halsſtraffelycke zaecken, en alle gewelt daar tegen te ſtuyten: Maar aangaande den Godsdienſt, dat men een iegelyk by den zynen zoude laten. Dienvolgende heeft Govert van Haeſtrecht, Heer van Druynen, Schoutet van Breda, de gemelde knechten, zoo te 's Hertogenboſch, in de Langeſtraet, als elders, aangenomen, welke, geduurende die onluſten, eenigen tyd gedient hebben. *Reſol. der Stadt Breda.*

Daar naa is Prins Willem, voorziende het nakende onweder, op den elfden van Grasmaandt 1567, van Breda naar Duytſlandt vertrocken, tot groote droefheid zyner Onderzaten: Naa wiens vertreck de Heer van Schouwenborg de Stadt Breda, voor den Koning van Spanjen, in 't bezit nam, en door den Magiſtraet de volgende Afkondiging deed doen.

„ Men doet kundigen van wegen myne Gen: Heer den Prince van Oran-
„ gien en deze Stadt Breda, eenen ygelycken, dat alle Vagebonden, Ballin-
„ gen, Miniſters, Predikanten van quade Secten, Apoſtaten, en dyergelycke
„ perſoonen den Gemeynten hynderlick weſende, die hoofden ende Au-
„ theurs van der brekinge van de Beelden, Altaren en Kercken, oyck de hand-
„ dadige, metgaders de gene die hen hebben laten inneſchryven, en in het
„ velt wapenen tegens zyne Maj[t] hebben gedragen of genomen, hen begeven
„ hebbende in dyenſt buyten Steden van eenige Heeren der Co: Maj[t] contra-
„ rie weſende en contrarierende de Placaten van wegen zyne Maj[t] gepubli-
„ ceert, hen vertrecken tuſſchen nu en donderdag naeſtkomende ten xij uren
„ voor noene uyt deſer Stadt en Lande, op te pene van metter coirden en gal-
„ ge geſtraft te worden. Aldus gepubliceert Martis xiij May xv[c] LXVIJ, preſent
„ Schoutet, Wouwer, Broek, Montens, Wyfvliet. „

Waar op de langdurige inlantſche Oorlog gevolgt is, die geene Stadt der Nederlanden zoodanig getroffen en geſmert heeft, als de Stadt Breda, gelyck uyt het volgende verhaal blycken zal.

Den twintigſten van Sprockelmaandt 1568, is Pieter van Quaderebbe, Heer van Berchem, Meyer van Loven, te Breda gekomen als Stadvoogd, en als Afgevaardigde des Konings van Spanjen, om de Stadt en 't Landt van Breda

 in

in beslag te nemen, die op den twaelfden van Zomermaandt den eedt van getrouwigheid ontfing, naa dat, op den elfden van Bloeymaandt te vooren, aldaer in bezetting gelegt waren twee Benden Italiaensche Ruyteren van Camillo de Gonzaga Graef van Nivellaro, en van den Graef van St. Sigondo. Hy brantschatte de Stadt, die vervolgens eene goede somme gelts aan den Koning moest opbrengen. Hy beschreef mede de Dorpen der Baanderye, ten eynde zy genoegzaam volck zouden bezorgen, om aan de Wallen te wercken, en dwong de Stadt aan ieder arbeyder anderhalven stuyver daags te betalen.

Resol. der Stadt Breda.

Op den sesden van Hooymaandt daar aanvolgende, kwam de Hertog van Alba zelf binnen Breda, verzelt door veele Grooten en Edellieden, om van de Stadt, in den naam des Konings, bezit te nemen, op wiens aankomst de groote klock geluyd, en van wegen de Stadt openbare vreugde bewyzen en vieringen gedaan wierden. Naa deszelfs vertreck wierden aldaer de Brieven van kwytschelding afgekondigt van den volgenden inhoudt.

„ *Don* FERNANDO ALVARES DE TOLEDO, *Hertoge van* AL-
„ VA, *en Stadthouder, Gouverneur, en Capiteyn Gnael. &c:*

„ Lieve ende Beminde, Alsoe wy boven alle saken begheren ende zoucken
„ alle goede middelen, om een eynde te maken van de Proceduyren opt feyt
„ van den voirleden turbelen, Ende dat men nochtans zonder quaet exempele
„ ende consequentie nyet en can dissimuleren metten ghenen die van der Ligue
„ en Confederatie van den Edelluyden geweest hebben, metten welken wy
„ nochtans besien ende adviseren zullen te gebruycken van particuliere gracie
„ ende pardon, zoo verre zy 't selve verdienen, en datter alsulcke concurrentie
„ van redenen zyn, dewelke ons moveren moegen hun de voersz. gracie te
„ verleenen, ende dat op de conditie hier naer verclaert. Versuecken wy
„ u daeromme, ende nyettemin van wegen ons Heeren des Conincx ordine-
„ ren, Dat gy terstont nae den ontfanck van desen, doet uytroepen ende
„ publiceren alomme binnen de Stadt van Breda, daar men gewoinlyck is uyt-
„ roepingen ende publicatien te doene, Dat alle de ghene die nyet en zyn ge-
„ bannen, verloopen, oft latiteren, maar altyt syn jegenwoordich geweest
„ ende althans jegenwoordich ende present syn, hen vindende belast ende
„ beswaert van geweest te hebbene van den voorsz. Geconfedereerden als on-
„ dertekent hebbende zeker geschrift by hun genoemt het Compromis oft de
„ Supplicatie gepresenteert den vyfsten van April int jaar 1565, oft eenige
„ andere rolle, billiet, oft dyergelycke, daer by zy hen getoocht ende ge-
„ declareert hebben te wesen van de voorsz. Aliantie ende Confederatie, zy
„ gehouden worden hen te presenteren in persoone oft by Procureur voer ons,
„ oft die van onsen rade daer toe gedeputeert binnen dertich dagen na de pu-
„ blicatie van desen, om aldaer te verklaren ende lyden al 't gene dat in de-
„ sen voorleden mach wesen, zonder yet daerinne te verswygen, met at-
„ testatie gepasseert voer Commissarissen opt feyt van den turbelen aldaer oft
„ in hun affwesen voer die Weth ter plaetse wesende, Doende oock genoeg-
„ samelick blycken, dat zy onse Moeder der heyliger Kercken gereconci-
„ lieert zyn, om dezelve reconciliatie gesien, van syne Maj[t]. oock te moegen
„ vercrygen gracie en pardon, op pene, indien zy binnen den selven tyde
„ ende termyn nyet en verschynen oft compareren, en zullen ten gheenen ty-
„ de in gratie ontfangen worden, maer zal tegens hen in alle rigeur ende
„ strangheyt van Justicie gehandelt ende geprocedeert worden, als weder-
„ spanningen ende Vyanden van zyne voirsz. Maj[t]. ende zyne Landen. Ordonne-
„ rende ende bevelende daer en boven die van der Weth om dezelve te laten
„ uytroepen ende publiceren, dat de voirsz. uytroepinge gedaan zynde, zy daar
„ van behoorlycke Acte maken met declaratie van den dach, maent en jaar,
„ dat de voirsz. publicatie gedaen zal zyn geweest, ende dezelve ons over-
„ zeynden in alder vliet, ende neerstigheyt, ende zoe haest 't zelve doenlyk
„ werdt.

„ Lieve Beminde, onse Heere God wil u hebben in zyne heylige bewaringe.

„ Van

„ Van 'tsHertogenbossche den xxiiij Augusti a° 1568. (*Onder stont:*) Uytgelesen
„ ende gepubliceert alhier tot Breda ter puyen af op ten Sondach den vyfsten
„ dach in September anno xv^c lxviij, present Keessel Stadhouder, Wouwer,
„ Vloet, Borgemrs, Broeck, Montens, Wyfvliet, Joost Cornelissen Schepe-
„ nen, by my, (*en was onderteekent:*) C. WERCK. „

En dewyl de voorgemelde Brieven onder zoo veele bepalingen gegeven waren, dat niemandt deswegen zeker was, zoo zyn veele borgeren en inwoonderen, den Hervormden Godsdienst belydende, genootzaakt geweest de Stadt te verlaten, en elders veylige schuylplaetzen te zoecken. Zedert is de Stadt met zwaare bezettingen van Krygsvolck, zoo van de Benden te voet van den Graaf van Reulx, Liques, Julian Romero, Graaf Hannibal, Fugger en anderen, als die te paard van Don Bernardin de Mendoza en Pedro de Tassis Spanjaerden, mitsgaders van Niklaas Vasta, en Jan George Massuca Albanoisen, overlast geweest, voornamentlyck, naa dat 't Volck des Prinsen van Oranjen, op den laatsten van Oogstmaandt, de Stadt Geertruidenberg hadt ingenomen.

Peter van Quaderebbe, op den vyf en twintigsten van Zomermaandt 1570, in 't overgaen van Dordrecht, werwaerts hy als Stadvoogd verzonden was, van 's Prinsen Krygsvolck gevangen zynde, die daarnaa te Buren in de gevangenis stierf, wierdt Adriaen d'Estournel, Heer van St. Remy, van den Hertog van Alba, tot Stadvoogd van Breda aangestelt. Geduurende wiens bewind, die van Breda een aanslag smeeddeh, om de Niervaert by verrassing te vermeesteren, ten welken eynde zy, onder 't beleid van N: Blommert, eenige schepen uytrusteden, om ze in dien tocht te gebruycken. Deze schepen stonden op stapel en wierden gebouwt op 't Nonnenveldt, doch waren zoo groot gemaekt, dat zy onder de Ginnekensbrug niet konden doorvaaren; Waarom dien tocht agterbleef, en men daar van spotswyze dit Liedeken zong:

Hebt dy niet op de Klundert geweest
Mette Bredasche Vlote,
Ic hebber geweest ic en com er niet meer,
Ic wierd bynaa doorschoten.

In 't jaar 1575, is er binnen Breda gehandelt wegens den Vrede tusschen den Koning van Spanjen, en de Staten van Hollandt, Zeelandt en andere Bondgenooten. De Heer van St Aldegonde hadt met den Heer van Noircarmes reeds in Lentemaandt 1574, en vervolgens de Heer van Champigny met Karel Boysot Landtvoogd van Zeelandt, in Zomermaandt daaraanvolgende, verscheyde onderhandelingen deswegen gehouden. Waar door eyndelyk wierdt te wege gebragt, dat de Groot Kommandeur van Kastilien te rade wierdt Dr Elbert Leoninus, onder vry geleyde, naar Hollandt te zenden, Welke, op den agtienden van Wintermaandt te Delft aankwam, en met den Prins van Oranjen, en de Afgezondenen der Staten beraamde den Vredehandel te Breda voort te zetten. Ten dien eynde wierden derwaerts, van wegen Keyzer Maximiliaen, als Middelaars, gezonden de Graven Gunter van Swartzenburg, en Philip van Hohenlo, de eerste gehuuwd met de Suster, en de ander met de dochter van Willem Prins van Oranjen, Van wegen den Groot Kommandeur van Kastilien, in den naam des Konings van Spanjen, verschenen aldaar N. de Lannoy, Graaf van La Roche, de Heer van Rassegem, Stadvoogd van Ryssel, M^r. Arnout Sasbout, Kancelier van Gelderlandt, M^r. Karel Suys, Voorzitter van 't Hof van Hollandt, nu de Spaansche zyde houdende, en Dr Elbert Leoninus; En van wegen de Staten van Hollandt, Zeelandt en verdere Bondgenooten kwamen aldaer Arent van Dorp, Karel Boysot, Landvoogd van Zeelandt, Philip van Marnix Heer van St Aldegonde, Willem van Zuylen van Nyevelt Schout van Dordrecht, Jacob van der Does, Jan Junius de Jonge, Stadvoogd van Veere, M^r. Adriaen van der Myle, en M^r. Paulus Buys Voorspraak van Hollandt. Deze vergaderden voor de eerste mael te Breda op 't Stadhuys, den tweeden van Lentemaandt 1575. Wanneer van de zyde des Prinsen en der Staten deze drie punten voornamentlyck aangedrongen wierden: 1. Het vertreck van 't

Em. van Meteren Nederl. Historie 5. Boek.

Spaansch

Spaanſch en ander vreemd Krygsvolck uyt de Nederlanden; 2. Het intrecken der ſtrenge beveelen tegen den Hervormden Godsdienſt; 3. Het beroepen en vergaderen der Algemeene Staten. De Spaanſchen toonden uyterlyck groote genegentheid tot den Vrede, doch zochten alleen tyd te winnen, en brachten ten dien eynde verſcheyde uytvluchten voor den dag, die telkens by die van Hollandt bondig wederlegt wierden: zoo dat de Graven van Swartzenburg en Hohenlo bemerkende, dat er, niettegenſtaande allen hunnen aangewenden arbeyd, niets gevordert wierdt, beſloten van daer te vertrecken; Ten welcken eynde zy, op den ſesden van Grasmaandt, in de Zamenkomſt, van de overige Afgezanten affcheid namen, onder ernſtige betuygingen van hun leedwezen, dat zy, door de bemiddeling des Keyzers, tot herſtelling der ruſte in de Nederlanden, niet 't minſte hadden konnen toebrengen. Naa het vertreck dezer Gezanten zyn er nog eenige weynige byeenkomſten in de volgende maanden gehouden, doch zonder eenig gevolg. Waer naa men dien Vredehandel, in Hooymaandt 1575, vruchteloos te Breda zag afloopen.

Naa 't overlyden des Heeren van St. Remy, is Franciſco Verdugo, by laſtbrief van den vierden van Louwmaandt 1577, tot Stadvoogd van Breda aangeſtelt; Die in de volgende maandt, met de Spaanſche Benden, naer Maeſtricht, en vorders uyt den Lande vertrocken is, uyt kracht van het eeuwig Edict geſloten te Marche en Famine, op den twaalfden van Sprockelmaandt 1577.

Niettegenſtaende 't vertreck van 't Spaanſche Krygsvolk, bleef de Stadt nog belaſt met drie Vaandelen Duytſche Voetknechten, onder 't gezag van Hans Jacob van Caſtel, Overſten Luytenant van den Baron van Fronsberg, die met drie andere Vaendelen van zyne onderhorige Bende, uyt Antwerpen verlopen, in 't Dorp de Hage gekomen zynde, van de Stadt tweehondert gulden ontfing, om van daar, en verders uyt de Baanderye te vertrecken: Dan des niettegenſtaende is hy met zyn Volck, op den elfden van Oogſtmaandt 1577, binnen Breda geruckt, en heeft zich by de drie andere Vaendelen gevoegt.

Reſolut. der Stadt Breda.

Deze drie laatſte hebben, op den vyftienden der gemelde maandt, de wapenen opgenomen, en zyn met vliegende Vaendelen en een groot gedruys, voor 't Kaſteel getogen, eyſſchende van hunnen Overſten Fronsberg, in 't bywezen van den Droſſaert en eenigen uyt den Magiſtraet, dat aan hen gelycke zoldye van duyzent Kroonen, voor tien dagen, zoude werden verſtreckt, als men voor den middag aan de drie andere Vaendelen hadt gegeven, of dreygende anderzints in de huyſen en den koſt der Borgeren te zullen vallen.

Niettegenſtaende verſcheyde minnelycke Vertoogen daar tegen by den Overſten gedaan, bleven de Krygsknechten echter in hunnen eyſch volharden, hoewel zy twee dagen te voren van Stadswegen Vyfhondert Kroonen hadden ontfangen: Weshalven de Magiſtraet genootzaakt wierdt die knechten verlof te vragen, om op 't Stadhuys te mogen gaan. 't Gene hen toegeſtaen zynde, zoo wierden alle de Leden van den Magiſtraet, de Raedsluyden des Prinſen van Oranjen, en de Tienraaden op 't Stadhuys geroepen, terwyl de deur der Raadkamer, geduurende de Vergadering, met gewapent Volck wierdt bezet gehouden. En naa lange onderhandelingen, is men ten laaſten overeengekomen, dat aan de drie gemelde Vaendelen, den volgenden dag voor den middag, een leening van agt dagen zoude getelt worden, om aldus de zoldye der ſes Vaendelen op een gelycken voet te brengen; Waarnaa de gemelde Heeren eerſt omtrent elf uuren in den nacht, door de Krygsknechten losgelaten zyn. Zedert dien dag tot den uyttocht dier Vaendelen, hebben die van de Stadt de beſtemde leening van een duyzent, negenhondert, ſes en vyftig gulden moeten uytreycken van tien tot tien dagen.

Deze gemeene Krygsknechten hebben, op den twintigſten daer aanvolgende, den Droſſaert Jonkr. Jan van Berchem, met gewelt, uyt zyn huys gehaelt, willende, dat de Borgeren aan de Wallen zouden werken. Zy dreygden oock den Borgemeeſter Jan Cheeus, dat zy hem en den Magiſtraet, ten ware tot 't wercken bevel gegeven wierdt, zouden dootſlaen. Waerom men genootzaekt was de volgende Verkondiging met de belle te laten doen:

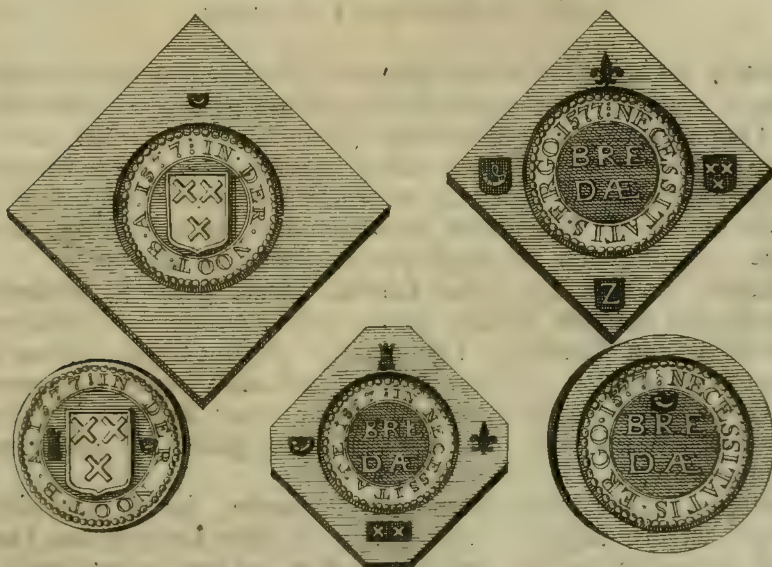
„ Men

„ Men adverteert van wegen en ten bevele van den Coronel Frensborgh en
„ van de gemeyne Knechten van zyn Regiment alhier in guarniſoen leggende,
„ dat een iegelick borger en ingezeten deſer Stad huyshoudende, gehouden ſal
„ ſyn terſtont na de publicatie deſes eenes Mans of Vrouwsperſoon uyt te
„ doen, om aan de Wallen te werken, en ſullen verſamen op het Nonnen-
„ veldt.

De Overſte Fronsberg hadt daar doen byvoegen en verkondigen, dat by aldien de borgers niet aanſtonts aan 't werck toogen, de Krygsknechten hen daer toe zouden dwingen.

Omtrent dezen tyd heeft de Graef van Hohenlo de Stadt Breda begonnen in te ſluyten; hy hadt alleen de wegen naer de Stadt opgegraven, en was met zyn Volck, van buyten, niet ſtercker in getal, dan die van binnen, maar maakte des nachts een groot gedruys met heen en weer te trecken, om den Vyandt te miſleyden.

De Stadt dus ingeſloten zynde, waren de borgeren genootzaekt, om de gemelde leeningen aan 't Krygsvolck te voldoen, hun zilverwerck in de munt te brengen, waar van, op 't bevel van den Magiſtraet, by de Goudſmeden, tuſſchen de vyf en ſes duyzent gulden aan vierkante zilvere Stucken geſlagen zyn, die voor een en twee gulden wierden uytgegeven. Boven dien wierden er nog by de vyf duyzent gulden aan tinne penningen geſlagen, die voor drie en vier ſtuyvers gangbaer waren. Deze Noodmunten, waar van er tans zeer weynige gevonden worden, hadden de volgende verbeelding.

I. Het eerſte Stuck is vierkant, heeft in 't midden het Wapenſchild der Stadt, en omhoog een ander ingeſtempelt, zynde dat van Oranjen; tot een teken dat door des Prinſen laſt de inwiſſeling en vergoeding geſchiet is. Het Omſchrift verder is dusdanig: *Van Loon Nederl. Hiſt. Penn. I Deel Bl. 237.*

IN DER NOOT. Breda. Anno 1577.

II. Het tweede Stuck, dat van zilver en voor twee guldens gangbaar geweeſt is, als uyt de ondergeſtelde Z blyckt, heeft omhoog eene Lelie, in den rechter hoeck het Wapenſchild van Oranjen, en in den ſlinker dat van Breda, wiens naam oock in het midden, en binnen dit Omſchrift ſtaat:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

III. Het derde en kleynste is van lood, en heeft in 't midden het Wapen van Breda, ter slinker dat van Oranjen, en ter rechter zyde een Burgje gestempelt, binnen dit Omschrift:

IN DER NOOD. Breda. Anno 1577.

IV. Het vierde is mede van zilver, en voor eenen gulden gangbaar geweest, als blyckt uyt de twee ondergestelde talduydende letteren XX, en in den rechter hoeck staat het Wapenschild van Oranjen, in den bovensten een Burgje, en in den slinker eene Lelie; verder leest men tot Op-en Omschrift:

IN NECESSITATE BREDÆ. 1577.

Dat is:

IN DEN NOOD VAN BREDA. 1577.

V. Het laatste, dat van lood en rond is, heeft in 't midden den naam der Stadt, en daar boven het Wapenschildtje van Oranjen gestempelt; binnen het Omschrift dezer woorden:

NECESSITATIS ERGO. 1577.

Dat is:

NOODSHALVE. 1577.

Geduurende het beleg hebben de gemeene Zoldaten hunnen Oversten Fronsberg, met de verdere Kapiteynen op 't Stadhuys gevangen gehouden, en daar naa den Oversten met den Heer van Kinsick een geheelen nacht aan den bornput op de Markt met ketenen vast gemaekt, begeerende Spitsrecht over hen gedaan te hebben, doordien zy voorgaven van hen trouwloos gehandelt te zyn: En om dat de Magistraet deswegen niet op 't Stadhuys kon komen, wierden de vergaderingen ten huyse des Drossaerts gehouden.

Een Fransche zoldaet zyn bloot lichaem zwart gemaekt hebbende, is by nacht van buyten door de Vesten geswommen, en den wal beklommen hebbende, heeft hy een Vaendel, 't gene aldaer geplant stont, en van den schiltwacht, uyt vrees dat het de Duyvel was, verlaten wierdt, weggenomen, en aan den Graef van Hohenlo gebracht, waar voor hy, naa 't overgaen der Stadt, door den Magistraet, met een vierkante goude Noodmunt ter waarde van Negen gulden, beschoncken is.

Ten laasten de Belegeraers, vernomen hebbende, dat de Duytschers eenen Kwakzalver, andere zeggen eenen Hopman, met brieven aan Don Jan van Oostenryck gezonden hadden, hebben zy dien, op zyn te rug komst, waargenomen, en als zy hem wel onthaelt en droncken gemaekt hadden, hebben zy zyne doosen en zalfbussen wel doorzocht, waarin een verborge brief van Don Jan wierdt gevonden; waarby hy de Duytsche knechten groote beloften deed, om de belegering tot 't uyterste te houden: In plaats van welcken brief zy eenen anderen, zeer konstig in de ondertekening en 't zegel naagebootst, gestoken hebben van den volgenden inhout: „ Dat hy hen bedankte voor hun„ ne trouw en dapperheid, en dat hy hen in al te groote weerde hield, om „ hen te Breda in gevaar te laten, en daerom beval, dat zy, zonder dralen, „ de Stadt opgevende by hem zouden komen om hunnen achterstel te ont„ fangen". De Kwakzalver, wacker geworden zynde en zich alleen bevindende, is in stilte doorgeslopen en binnen de Stadt gekomen. De Krygsknechten by trommelslag op de groote Markt vergadert zynde hebben den vercierden brief gelesen, en dien gelooft; Waer naa zy in onderhandeling met den Graef van Hohenlo zyn getreden, en naa eenige voorbedingen, hebben zy de Stadt, met hunnen Oversten, op den vierden van Wynmaandt 1577. in deszelfs handen overgegeven. Naa de overgave wierdt Jonk[r]. Coenen, met zyne Bende, op 't Kasteel in bezetting gelegt. Geduurende dit beleg zyn de meeste huysen op den Fellen Oort afgebrant.

Naa

Naa dat de Duytsche Zoldaten uyt de Stadt getrocken waren, bleven eenigen van hen te Terheyden en Teteringe leggen, tot last en verdriet der Ingezetenen, waerom de Drossaert Heer Jan van Berchem, met het Vaendel jonge Gezellen derwaerts trock, en hen van daer verjoeg, brengende eenige gevangenen, en daar onder den Luytenant Blomt, binnen Breda.

Op den vier en twintigsten van Louwmaandt 1580, wierdt Prins Willem de I, naa zyn te rugkomst uyt Duytslandt, met den Aertshertog Matthias van Antwerpen komende, te Breda met alle bedenckelycke vreugde tekenen en vieringen ingehaelt. De Prins huysveste den Aertshertog op het Donjon, en onthaelde hem, geduurende den tyd van ses weecken, met de uyterste pracht. Onderwyl wierdt de Prins, met den Aertshertog, de Marckgraven van Havré en Bergen op zoom, en verscheyde andere Edellieden, op den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, door den Magistraet, met een heerlyck feest en avondmaeltyd, op 't Stadhuys, onthaelt. Waar naa de Aertshertog, over Bergen, naer Antwerpen, te rug keerde.

Naa 't overgaen der Stadt Breda, en 't vertreck der Duytsche Krygsknechten, hebben de borgeren weynig tyd gehadt, om onder 't gebiedt van hunnen rechtgeboren Heer den adem te scheppen; Want op den agt en twintigsten van Zomermaandt 1581, is de Stadt, door het Kasteel, by de Spaenschen met gewelt en verrassing ingenomen, welk geval zich op volgende wyze heeft toegedragen.

In 't begin van Zomermaandt 1581, hadt de Overste La Garde de bezetting uyt de Stadt Breda gelicht, om de kleyne steden en versterckte huysen daar omtrent gelegen, te vermeesteren, latende alleen in de Stadt de helft der Bende Voetknechten van Jonkr. Floris van Brederode en eenige weynige Krygsknechten op het Kasteel leggen. Klaude van Barlaimont Heer van Haultepenne, daar van kondschap bekomen hebbende door Karel van Gaveren Heer van Fresin, die wegens verbode verstandhouding met den vyandt in 't Kasteel van Breda gevangen gehouden wierdt, deed aanstonts door den Oversten Maarten Schenk te Eyndhoven veel volcks by een vergaderen, onder voorgeven van daar mede Geertruidenberg, Heusden, en andere byleggende Plaetzen te willen overvallen. La Garde zulks vernemende sloeg zich met zyn volck neder tusschen Turnhout en Hoogstraten: Haultepenne daar en tegen legerde zich by Hilvarenbeeck, van waar hy, den zeven en twintigsten des avonds, seer stil opbrack, en des morgens omtrent twee uuren, met zyne benden, voor 't Kasteel van Breda aankwam.

Eman: van Meteren Ned. Hist. 10 Boek.

Ick vind uyt den mont der Weduwe Maubus, doenmaels Kasteleinsche van 't Kasteel, aangetekent; dat dien nacht aldaar in bezetting lagen vyf en dartig soldaten, onder 't bevel van den Kapiteyn Barvoets, van welke twee, d'een genaamt Baléfre een Luykse Overloper, en de ander een zoetelaer, met den vyandt gemeenschap hielden. Baléfre was dagelyks in de keuken met de bedienden van den gevangen Heer van Fresin, en wierdt van hen, om geen vermoeden te geven, voor een dief, struyckrover en deugeniet gescholden. Dien nacht, als 't Kasteel verrast wierdt, stont hy drie uuren agter een op schiltwacht, en als een ander Krygsknecht kwam om hem af te lossen te zelve tyd, als de Vyand bezig was de Vesten te beklimmen, wist hy dien, onder verscheyde voorgevingen, te rug te zenden, zeggende, Ick zal voor u nog wat schilderen, naderhant kond gy het voor my doen. Op die wyze is de Vyand, zonder gerucht te maken, langs de gracht, die wegens eenige verbeteringen aan de Vestingwercken droog gemaakt was, op de Wallen geklommen, jaagende de bezetting, die meerendeels beschonken was door 't drincken van een ton bier, hen van wegen den Heer van Fresin gegeven, van daar te rug naar 't binnen Kasteel. Twee en twintig soldaten, de overige of gedoodt of gevangen zynde, verweerden zich aldaar nog eenigen tyd, maar ten derdemaal van de Spaanschen opgeeyscht zynde, gaven zy hen over, op 't aanraden des gemelden Heeren van Fresin, onder beding van hunne wapenen te behouden, die hen echter naderhant zyn afgenomen. De Kasteleinsche wierdt insgelycks, tegen 't gegeven woordt, geplondert en van alle haere goederen beroofd.

Godevaert Montens, Binnenborgemeester of President der Stadt Breda,

 een

een braaf en wacker Man, kennis bekomen hebbende, dat 't Kasteel door de Spaanschen verovert was, ging aanstonts, verzelt van den Wachtmeester Wierick van den Biestraten, naar de Wallen, deed die door de borgeren alom bezetten, en toog met een gedeelte derzelve naar 't Kasteel, om de Vyanden te beletten van daar in de Stadt te dringen. Aldaar gekomen zynde liet hy op 't Pleyn tegen 't Kasteel een affnyding maeken, het Kaatspel en de daar by staande huyzingen wierden vol Volks gelegt; Omtrent 't huys van Brecht in de Cingelstraet wierdt een tweede verschantzing opgeworpen, en op de groote Kerk en Toren eenig Volck, met dubbele haaken, geplaatst, om was 't mogelyck, door een sterken tegenweer de Vyanden zoo lang op te houden, tot dat de Overste La Garde, kennis van 't overrompelen van 't Kasteel bekomen hebbende, met zyne Benden, tot ontzet der Stadt, spoedig zoude konnen aanrucken.

De Heer van Haultepenne meester van 't Kasteel zynde kwam terstont langs de poort in de Stadt vallen; doch wierdt door den dapperen tegenstant der Borgeren, ondersteunt door een gedeelte van 't Vaandel voetknechten van Jonk^r. Floris van Brederode, onder 't beleid van den Vaandrig Dorp, die aldaer oock gekwetst wierdt, genootzaakt met groot verlies af te wycken. Aan dien kant gestuyt zynde nam hy voor, om langs de Valbrug in 't Valckenberg te dringen, en van daar de Stadt aan te tasten. De Borgeren hadden voor die brug in aller yl eene affnyding opgeworpen, waarin zy zich dapper verweerden; maar door de groote macht der Vyanden overmant zynde, waren zy genootzaakt te rug te deinsen. Het Vaandel jonge Gezellen, onder den Kapiteyn Hendrick Feckens, die aldaar doot bleef, hield nog een korten tyd den Vyand met schermutselen op, maar was eyndelyck genootzaakt dien post mede te verlaten. De Vyand dus meer en meer doordringende maekte zich meester van 't Kaetspel, de Stallingen van den Heer, en de daar by staande huysen, en stack terstond de Stallingen in brant: Doch niettegenstaande door de opgaande vlamme eerst wat schrick veroorzaekt wierdt, hield de bende Jonge Gezellen echter aldaer wederom stant, en belette den Vyandt verder voort te gaan.

Haultepenne in deze aanvallen veel volck verliesende, en beducht zynde, dat de benden onder den Oversten La Garde reeds in de Stadt gekomen waren, nam in beraad om in 't Kasteel te rug te trecken: Maar de Overste Maarten Schenck hield zulks tegen, en zyne benden een hart in 't lyf sprekende, viel met groot gewelt uyt 't Kaatspel in de Stadt. De Borgeren van alle kanten door versch volck aangetast wordende, konden niet langer tegenstaan, maar waren gedwongen de Stadt dieper in te trecken, en verschansten zich in 't begin van de S^t. Anne straat aan de Veemarkt, in de S^t. Jans of Veterstraet, en aan de Halstraat, alwaar 't zwaarste gevecht voorviel, en veele vyanden gedoodt wierden. De Borgeren, zoo wel die van den Roomschen als van den Hervormden Godsdienst, kweeten zich moedig, Vrouwen en Kinderen ontzagen zich niet alles aan te brengen, dat tot de Verschantzingen nodig was: Jaa de Geestelycken zelf toonden hunnen yver met een ygelyk tot 't waarnemen van zynen plicht, aan te moedigen.

De Vyanden in de binnen Stadt door de Borgeren te rug gedreven zynde keerden weder naar 't Valckenberg, en van tyd te tyd sterker wordende, deden zy de Borgeren, die zich aldaer weder geposteert hadden, al vechtende te rug deinsen: Waar naa zy zich over den wal naar de Gasthuyspoort begaven, en die, naa een korten tegenstant, vermeesterden, langs welke zy aanstonts hunne Ruyterye binnen de Stadt brachten. De Burgemeester Montens hier van verwittigt wordende, trock ten spoedigsten derwaerts, om, was 't mogelyck, de poort en brug nog tydig te bezetten, maar de Vyand was alreeds zoo sterk binnen de Stadt gekomen, dat hy, nog de Wagtmeester van den Biestraten, met hun onderhorig Volck, die konden tegenhouden, zoo dat zy teenemael wierden overhoop gesmeten, en veele borgeren aldaar gedoodt. De Wachtmeester ontkwam het door de Vesten; de Borgemeester wierdt zwaar gewondt, en van twee Albanoische knechten gevangen genomen, maar door hen, op hoop van grooter buyt, weder verlaten zynde, begaf hy zich naar de Haegdyckse poort, werwaerts de Luytenant der Jon-

ge

ge Gezellen, een Vaandrig van de Borgerye, en de Opziender der Vestingwercken mede geweken waren. Zy bolwerkten hen aldaar, zoo veel als de tyds gelegentheid hen toeliet, alleen maar in hoop, om 't Krygsvolck onder den Overften La Garde aldaer te mogen afwachten, aan wien ten dien eynde verfcheyde booden afgezonden waren; Doch de Vyand merckende, dat die poort door de Borgeren nog gehouden wierdt, kwam met al zyn macht te paert, langs de Straten, en te voet langs de Wallen, derwaerts aanrucken, en dwong de Borgeren, naa een korten tegenweer, de vlucht te nemen en die poort te verlaten.

Als nu Haultepenne van alle de poorten meester was, en die met veel Krygsvolck hadt doen bezetten, keerde hy weder naar de groote Markt, alwaar 't Stadhuys, de Kerk en de Toren van de Borgeren nog ingehouden wierden, welke van daar zeer sterk schoten, en veele Spanjaerden deden sneuvelen. Hy tafte die met veel gewelt aan, en naa een wackeren tegenstant, wierd er eyndelyck van Verdrag gesproken, 't gene op de schoone beloften van Haultepenne oock getroffen, doch aanstonts trouwloos verbroken wierdt.

De Stadt aldus, naa eene wackere verdediging van omtrent tien uuren, vermeestert zynde, wierdt tegen 't gegeven woordt, aan de Soldaten ten roof gegeven, en met de uyterste razernye en wreedheid geplondert. Men spaarde nog Vrouwen nog Kinderen, jongen nog ouden, Geestelycken nog Wereldlycken, alles wierdt in de eerste woede op de straten en in de huysen dootgeslagen, en de overgeblevenen op en zwaar en ondraaglyck rantzoen gestelt. Onder andere vondt men meer dan tagtig duyzent Veertelen granen van allerley inlantsch gewas, die opgetekent en ten behoeven des Konings aangeslagen zyn.

Naa deze Woede, heden nog de Spaansche of Haultepens Furie genaamt, wierden omtrent vyfhondert vier en tagtig gesneuvelden, daar onder drie Priesters, begraven, en zyn daar naa de meeste borgeren naar Oosterhout en elders metter woon vertrocken. Men vindt zelf in een Vertoog, door den Magistraat, in den jaare 1583, aan den Stadvoogd Camillo del Monte, tegen de onophoudelycke geweldenaryen der bezetting, gedaan, dat de Stadt doenmaals zodanig ontvolkt was, dat er naeuwelyks vierhondert borgeren in waeren, waar van er nog dagelycks eenigen door gebreck en armoede stierven. *Resolut. der Stadt Breda.*

Ondertusschen wierden, op den vyf en twintigsten van Louwmaandt 1582, van 't Stadhuys te Breda afgekondigt de volgende brieven van Pardon of Kwytschelding door den Koning van Spanjen gegeven in Slachtmaandt 1581.

„ Philips by der gratien Gods Coninck van Castillien, van Leon, van Arra-
„ gon, van Navarre, van Napels, van Cicilien, van Maillorque, van Sar-
„ deyne, van de eylanden Indien, en den vasten landen der Zee Oceane, Erts-
„ hertoge van Oostenryck, Hertoge van Bourgoingnien, van Lothryck, van
„ Brabant, van Limburgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Haes-
„ bourch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoingien, Palsgrave van
„ Henegouwen, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen,
„ Prince van Swave, Marcgrave des Heylichs Rycx, Heere van Vriesslant,
„ van Salins, van Mechelen, van de Stadt, Steden en Landen van Utrecht,
„ Overyssel ende Groeningen, ende Dominateur in Asien en in Africque. Doen
„ te weten allen tegenwoordigen ende toecomenden, dat alsoo het lichaem en
„ de gemeene borgers ende ingesetenen der Stadt Breda, dewelcke van ons
„ gehouden is geweest te leene, ende naderhant verbeurt ende geconfisqueert
„ tonsen profyte, deur die Rebellie ende misdaet van Willem van Nassau
„ Prince van Oraengien, sich tegens alle verbant ende devoir van goede Vas-
„ salen ende ondersaten, gerebelleert, opgestaen, ende de Wapenen tegen
„ ons haeren Souverainen Heere ende Natuerlycken Prince aengenomen heb-
„ ben, Oock binnen derselver Stadt gebrocht ende gelaten onse Vyanden,
„ heretycken, Rebellen, Ketters ende valsche predicanten van diversche
„ secten, contrarierende onser heyliger religie ende geloove, ende daerenbo-
„ ven verjaecht ende gedoocht verjaecht te wordene de Religieusen ende an-
„ dere Geestelyke persoonen, gescheynt ende gevioleert de weerdige heylige
„ sacramenten, bestormt ende afgebroken de altaaren ende beelden in diver-

 „ sche

„ ſche Kerken gededicееrt ende gewydt ter eeren ende dienſt Gods en van ſynen
„ heyligen, gefurneert ende opgebracht penningen, beden ende contributien
„ tot voetſel ende onderhout van honne ongehoorſaemheyt, Rebellye ende
„ wederſpannigheyt, mitsgaders oock gebruyckt ende voorgewent alle wegen
„ van hoſtiliteyt ende vyantſchap tegens ons ende onſe krysknechten liggen-
„ de in onſe landen daer omtrent, alles ter tyt toe ſy ende de voorſz. Stadt van
„ Breda metter hulpe van Godt, ende by cracht ende gewelt van onſe wape-
„ nen onder onſe gehoorſaemheyt herbracht ſyn geweeſt. Ende hoewel dat
„ overmits alle de voorſz. Rebbellien, wegen van feyten, ende andere grou-
„ welycke ſtucken, excеſſen ende misdaden de voorgeñ: van Breda opentlyck
„ gevallen ſyn in de pene van 't Crym *Læſæ Majtis divinæ & humanæ*, en volgentlyck verbeurt lyff en goet, insgelycx oock allen de privilegien, Vryhe-
„ den, Statuyten, Rechten ende authoriteyten, die ennichſins ſouden mogen
„ toeſtaen ende competeren ſoo den lichame en de gemeynte der voorſz. Stadt,
„ als den Ambachten derſelver, ende anderſſins in 't generael ende particulier.
„ In der vuegen dat wy in verſaeckinge ende deteſtatie van alſulcke hertnecki-
„ ge boosheden, Rebellien en misdaden hadden mogen met recht ende reden
„ de voorſz. Stadt ganſelyck ſlechten, effenen ende ter ploege brengen, ten
„ exempel en vreeſe van allen, die van gelycken gedaan hebben, oft alnoch
„ ſouden willen beſtaen te doen. Soo iſt, nochtans, dat wy gebruyckende
„ onſer gewoonlicker genade ende barmherticheyt, ende ſtellende gratie voor
„ ſtrangheyt van Rechten en Juſtitie, hebben met goeden rypen advyſe van
„ rade, ende ter deliberatie van onſen ſeer lieven ende ſeer beminden goeden
„ Neve den Prince van Parma en Plaiſance, Stadhouder, Gouverneur ende Ca-
„ piteyn generael van onſen landen van herwaerts overe, vergeven, quytge-
„ ſcholden ende geremitteert, vergeven, ſchelden quyte ende remitteren,
„ uyt onſer ſunderlinge gratie by deſen tegenwoordigen, den lichaem en de
„ gemeente der voorſz. Stadt van Breda, borgers ende inwoonders derſelve,
„ van wat ſtaet, qualiteyt oft condicie ſy ſyn, alle die exceſſen, crimen ende
„ misdaden boven verhaalt, mitsgaders alle penen ende boeten corporelle, cri-
„ minele ende civile, daerinne ſy uyt ſaken van dien gevallen ſyn, hen ont-
„ fangende in gratie ende reſtituerende tot hunnen goeden namen, famen en-
„ de geruchten, mitsgaders in hunne goederen alnoch niet weſende gecon-
„ fiſqueert, in derſelver vuegen ende manieren gelyck ſy waeren voor en al
„ eer de geſchiedeniſſe van de ſaken voorſz. Behalven nochtans ende uytge-
„ ſteken de gene die tegenwoordiglyck by onſe Commiſſariſſen weſende tot
„ Breda, in gevanckeniſſe geſtelt ende gehouden ſyn, ende alle andere geweeſt
„ hebbende principale hoofden, autheurs ende aenhangers van de voorſz. Re-
„ bellie en crimen: Als te weten, Miniſters, Diakenen, Conſiſtorianten,
„ Prophanateurs ende Scheynders van de H. Sacramenten, Rovers, Stormers
„ ende Brekers van Kercken, altaren ende beelden, ende generalyck alle an-
„ dere geweeſt hebbende hoofden ende Capiteynen van de voorſz. Rebellen
„ ende Heretycken. Ende namentlyck *Roelant van Stakenbroeck*, *Chriſtiaen*
„ *Baers*, Doctor *Johannes Baſius*, Mr. *Jacob Vlas*, *Marck Steelant*, *Baptiſta*
„ *Vogelſanck*, *Johan Back*, *Claes Cornelisſen*, *Godevaert van Luchtenborch*, *Gode-*
„ *vaert Montens*, *Chriſtianus Back*, *Hendrick Frekens*, *Corñ. Wachmans*, Mr.
„ *Cornelis Buyſen*, Mr. *Jan van Etten*, *Anthonis Franſſen*, *Bartholomeus van den*
„ *Corput*, *Willem Jaſpaer Wiltens*, *Cornelis Beens*, *Seger Geritſen van Wyck*,
„ *Wouter Bouwens*, *Cornelis* Brouwer in 't Haentken, *Henrick Janſſen van den*
„ *Corput* Predikant, *Jan van der Heyden* de Sieсketrooſter genaemt, *Coenraet*
„ *Ewouts* geheten *Coman Coen*, *Wouter* den *Yſeren Man*, *Henrick Puttens*,
„ *Corñ. Schermers*, *Corñ. Keſens*, *Corñ. Claeſſen*, *Symon Wyngans*, *Michiel*
„ *Meynaerts*, ende *Peter Hanneton*. Soo oock van gelycken nyet en ſullen ge-
„ nieten van deſe onſe voorſz. gratie ende genade alle de gene, die tſedert de
„ reductie ende veroveringe van de voorſz. Stadt hen daer uyt vertrocken ende
„ geabſenteert hebben, ende alnoch hertneckigh daer uyt blyven, hen hou-
„ dende in Steden ende Landen geoccupeert by onſe Vyanden ende Rebellen,
„ Tegens den welcken reſpectivelyck ſal geprocedeert worden zoot nae recht
„ ende juſtitien behooren ſal. Dat wy willen ende verclaren, dat onder deſe
„ onſe voorſz. gratie ende pardon insgelycx begrepen ſullen worden ſoo wel

„ de

,, de lichamen ende gemeenten, als die particuliere Ingesetenen ende Inwoon-
,, ders van den lande van Breda voorsz. voor soo veel sy tegen ons ende onsen
,, Staet ende Lande souden mogen hebben misbruyckt ende misdaen, soo verre
,, sy nochtans niet en syn van gelycke conditie, als synde genen van de
,, voorsz. Stadt van Breda hier vooren uytgesteken, wel verstaende dat de voorsz.
,, uytgesteken persoonen (behalven de gene die hier boven by namen ende
,, toenamen verclaert syn) sullen mogen ons versuecken ende bidden om gra-
,, tie particuliere, daerinne verclarende ende te kennen gevende allen de cir-
,, cumstantien ende gelegentheden van de saken, waerop gelet sal worden,
,, soo in termen ende manieren van genade ende gratie bevonden sal worden
,, te behooren; Ende voor soo veel aengaet 't lichaem en de gemeente van de
,, voorsz. Stadt Breda, mitsgaders de goederen, renten ende innecomen der-
,, selver, Wy willende daerinne insgelycx gebruycken ende bethoonen onse
,, miltheyt ende genade, hebben uyt sonderlinge gratie quytgescholden ende
,, vergeven de confiscatie, die ons deshalven verschenen ende toegecomen is,
,, om by hen lieden daer van te gebruycken, genieten ende besigen in dersel-
,, ver vuegen ende manieren, soo sy deden voor de voorsz. Rebellie ende al-
,, teratie, mits alleenlyck ons daer op betalende de renten, Actien ende Obli-
,, gatien die sy mogen schuldich wesen den genen, die houdende syn onse
,, wederparthye. Ende belangende 't gene by der voorsz. Stadt souden mogen
,, schuldich syn uyt saken van de goederen ons toegecomen by confiscatie,
,, Wy verclaren, dat wy daer van quyt ende ontlast gehouden sullen syn, soo
,, wel ten opsiene van de voorsz. Stadt, als oock van de particuliere per-
,, soonen, voor soo veel aengaet de renten, lasten, ende obligatien die deselve
,, particuliere souden mogen vercregen hebben op de goeden van den voorgeñ.
,, Oraengien geduurende dese troubelen ende beruerten, om wat saken dattet
,, sy; Casserende ende voorts te niete doende, insgelycx verclarende nul ende
,, van geender waarden allen brieven ende obligatien soo van indemniteyt als
,, andere, uyt cracht van welcken wy souden mogen gehouden syn ende
,, verobligeert aen de Stadt voorsz. 't sy int geheel oft in deel, te samen oft
,, besundere. Ende nopende de justitie ende politie van de voorsz. Stadt, Wy
,, hebben geordineert ende ordineren by desen, dat de selve sal worden gehan-
,, delt ende geadministreert gelyck zy eertyts van allen tyden gewoonlick is
,, geadministreert te worden; Te wetene by Drossaert, Schouteth, Borgemeeste-
,, ren ende Schepenen, dewelcke van nu voortaen by ons tonser believten
,, ende nae ons goedtduncken gecosen ende gesedt sullen worden, soo oock alle
,, andere Justicieren ende Officieren tsy van de voorsz. Stadt, oft van de sub-
,, alterne ende smale bancken der selver, welcke Rechteren ende Wetten
,, sullen wysen vonnissen, ordineren ende disposeren, soo wel int feyt van de
,, Justitie als van de Politie, op den voet ende in gelycker vorme ende manie-
,, ren, als de Wethouderen ende Magistraten aldaer gewoonlyck waeren
,, te doene die overleden jaeren, ende namentlyck tsedert den jaere 1567,
,, totten tyde ende geschiedenisse van deser voorsz. Rebellien, Ende dat
,, achtervolgende de gewoone geschreve Rechten, en daer deselve geen stadt
,, grypen, volgens de Stadt eygen rechten, Costuymen ende privilegien; al-
,, les by provisie ter tyt en wyle toe wy sullen hebben doen visiteren de
,, voorsz. Privilegien, Costuymen ende Stads rechten, dewelcke sy tot dien
,, eynde gehouden sullen wesen terstont voor de publicatie van dese on-
,, se tegenwoordige gratie over te leveren in handen van onsen voorsz. Com-
,, missarissen, om deselve publicatie gedaen ende de voorsz. Privilegien ende
,, Costumen oversien ende geexamineert synde, daerinne te ordineren tsy in 't
,, geheel oft in deelen; Ende voorts stellen sulcke vorm ende voet van justitie
,, ende politie, als tonsen meesten dienst, ruste ende welvaren der voorsz.
,, Stadt sal bevonden worden te behooren. Ende om dies wille dat men te
,, meer stonden ondervonden heeft, dat de Cameren van Rhetorycken der Ste-
,, den hynderlyck ende prejudiciabelyck syne, hebben Wy deselve in de voorsz.
,, Stadt van Breda gecasseert ende geannulleert ende te niette gedaen, casse-
,, ren, annulleren ende doen te niet by desen, Verclarende hunne gemeyne
,, goeden verbeurt ende geconfisqueert tonsen proffyte, om geappliceert ende
,, gevuecht te worden tot onse Domeynen. Wel verstaende dat overmits

,, dese

„ dese onse tegenwoordige gratie die van de voorsz. Stadt Breda gehouden
„ sullen worden op hunnen eygenen costen ende met hunnen eygenen goede-
„ ren ende innecomen te restaureren ende opmaken de Kercken, Capellen,
„ Cloosteren ende Conventen, ende deselve te stellen in sulcken orden, staet,
„ ornamenten ende vercyersel, gelyck sy geweest syn te vooren al eer sy
„ affgeworpen, bestormt ende gescheynt waren, ende noch daerenboven be-
„ talen alle de oncosten soo men heeft moeten dragen ende noch dragen sal
„ om de voorsz. Stadt, soo int geestelycke alst wereltlycke wederomme te
„ brengen op eenen goeden ende behoorlycken regel, staet ende orden,
„ waerinne wy die van Breda hebben gecondemneert ende condemneren
„ mits desen. Verclaerende voorts nul en van geender waerden alle coopin-
„ gen, vercoopingen ende alienatien gedaen van gewyde plaetsen ende geeste-
„ lycke goeden, indien geduerende dese troubelen aldaer eenige gedaen ende
„ geschiet syn geweest, oock alle vercoopingen van Ornamenten, Reliquien,
„ Kelcken en alle andere diergelycke dingen gedediceert ter eeren ende dienst
„ Godts, dewelcke men sal wederom mogen eyschen ende vendiceren van
„ de gene die men sal weten deselve onder hen oft by hen te hebben. Alle
„ welcke poincten ende articulen wy willen ende bevelen in alles achter-
„ volgt te worden, reserverende tot ons, onsen Erven ende nacomelingen
„ Hertogen ende Hertoginnen van Brabant deselve te mogen interpreteren,
„ veranderen, amplieren, vermeerderen ende verminderen, soo tot beter
„ bewaernisse, welvaert ende prosperiteyt van der voorsz. Stadt ende tot on-
„ sen dienst bevonden sal worden te behooren. Ontbieden daeromme ende
„ bevelen onsen lieven ende getrouwen den Cancellier ende luyden van onsen
„ Rade in Brabant, en allen anderen onsen Rechteren, Justicieren, Officie-
„ ren ende ondersaten, ende dyen van onser Vassalen ende Smalreheeren van
„ onsen lande ende Hertochdom van Brabant ende van Overmase, dien dit
„ aengaen sal, dat sy onse tegenwoordige Gratie, pardon, genade, declara-
„ tie, Ordonnantie ende Cassatie, op de conditien in der vuegen ende manie-
„ ren boven vermelt, onderhouden ende observeren onverbrekelyck ten eeu-
„ wigen dagen, sonder daer tegens te doen oft laeten geschieden nu oft in
„ toecomende tyden eenich hynder, letsel oft moeynisse ter contrarien; niet-
„ tegenstaande eenige Wetten, Statuyten, Privilegien, gebruycken oft Cos-
„ tuymen ter contrarien: Want ons alsoo gelieft. Ende op dattet sy een sake
„ vast ende gestadich ten eeuwigen dagen hebben wy onsen segel hier aen doen
„ hangen. Behalven in andere saken ons Recht, ende eenen ygelycken 't
„ synen in allen. Gegeven in onsen Veltleger voor Doornick in de maent van
„ Novembri int jaer ons Heeren xv^c. een en tachentich, van onsen Rycken
„ te weten van Spaignien, Sicilien &c., den xxvj^en ende van Napels den
„ xxviij^en. (*Op de plycke was geschreven aldus:*) By den Coninck in synen Rade,
„ (*ende onderteeckent:*) VERREYCKEN. (*Voorts op den rugge stont:*) Gepubli-
„ ceert ter puyen aff van den Stadhuyse der Stadt Breda ter presentie van Hee-
„ ren Desiderius Tzestich Ridder en Cancellier van Brabant, Heeren Claude de
„ Barlamont Heere van Haultepenne Gouverneur derselver Stadt van Breda,
„ en de Heeren en Mrs. Philipsen Veusels ende Gooswyn Batson beyde Ra-
„ den Ordinaris in Brabant, Jan de Vos Schouteth der voorsz. Stadt, ende
„ my Philips van Berchem Secretaris oock ordinaris in Brabant, ende eenen
„ grooten hoop omstaenderen, den xxv^en January int jaer ons Heeren xv^c.
„ ende twee en tachentich. (*Ende was ondertekent:*) P. BERCHEM. Ende
„ met eenen grooten Segel in groenen wasse aen een dobbele coorde van
„ gout ende silver gedraeyt uythangende besegelt. (*Nog lager stont:*) Gecol-
„ lationeert aen den Originelen brieve van pardon van date, ondersz ende
„ besegelt als voore, is dese voorsz. Copye daer mede bevonden concorde-
„ rende, by my Secretaris der Stadt Breda ende oock openbaer Notaris.

(*En was geteeckent:*)

P. HEGELSOM.

De

De Heer van Haultepenne, als Stadvoogdt van Breda aangestelt zynde, heeft, op den dartigsten van Bloeymaandt 1582, de Burgemeesteren en Schepenen op 't Kasteel gevangen gestelt, en hen gedwongen, om binnen twee dagen agt duyzent gulden op te brengen. Waar by het nog niet gebleven is, maar in de jaeren 1583, 1584, en 1585, hebben de borgeren, onder Verbandtschrift van de Stadt, vyftien duyzent negen hondert en zeven en tagtig gulden geschoten, en in alles te samen vier en vyftig duyzent en negen gulden moeten opbrengen.

Naa den Heer van Haultepenne, is Camillo del Monte, Bevelhebber van een bende Italiaensche Voetknechten, volgens den lastbrief by den Prins van Parma, gegeven den drie en twintigsten van Zomermaandt 1583, Stadvoogd van Breda geworden: In wiens afwezen, geduurende 't beleg van Antwerpen, 't gebiedt gevoert wierdt by den Kapiteyn Morozini, op wiens bevel dartig Italiaansche Knechten gekomen zyn ten huyse van den Burgemeester Jan Cheeus, om te eeten en te drincken, die zelf de tafel deckten, en uyt de Schappray en de Kelder al dat hen goedtdacht voortbrachten, en zulks, om dat zy zwaarder zoldye van de Stadt begeerden te hebben.

Kapiteyn Morozini, den vyftienden van Slachtmaandt 1585 op 't sterk aanhouden van den Magistraet, met de Italiaensche Voetknechten uyt de Stadt gelicht zynde, is den anderen dag Odoardo Lanciavechia, als Stadtvoogd, met Waelen en Italianen daar binnen gekomen, van welcke de borgeren wederom grooten overlast geleden hebben, 't gene zoo lange geduurt heeft, tot dat, op den vierden van Lentemaandt 1590, het Kasteel van Breda en vervolgens de Stadt, op eene wonderlycke wyze weder onder 't gebiedt van den Vereenigden Staet zyn gebragt: En naadien dit zeldzaam geval by alle de Historieschryvers zeer is geroemt, zoo zal 't de moeyte weerdig zyn, dat in alle zyne omstandigheden wat nader en uytvoeriger te verhandelen.

Adriaen van Bergen, Torfschipper woonende op de Leur, een Dorp omtrent anderhalf uur van Breda, en niet verre van de rivier de Mark gelegen, gewoon jaerlyks den Torf aan 't Kasteel van Breda te leveren, hadt al overlang by zich zelven een aanslag gesmeedt, om door middel van zyn Schip de Stadt Breda van 't Spaansche jock te verlossen. Ten dien eynde sprack hy eerst met Philip Graaf van Nassau, aan wien hy zyn voornemen openbaarde. Dees nam genoegen in den voorslag en raadpleegde daarover met Maurits Prins van Oranjen. De Prins vondt den aanslag niet ondoenlyck, doch echter zeer hachelyck, en wilde, dat er deswegen nader zoude gehandelt worden met Karel van Heraugier, Edelman van Kameryck, en Kapiteyn van een Vaandel Voetknechten, een stout en dapper Krygsman, die naa een ryp overleg, en naa ingenomen advies van Jan van den Oldenbarnevelt Voorspraak van Hollandt, besloot het stuck, onder verwachting van Gods hulp, uyt te voeren.

Eman van Meteren Ned. Hist. 10. Boeck.

Middelerwyl hadt Adriaen van Bergen, op de Leur, in 't ruym van zyn Schip laten maken een bekwame zoldering, waar onder omtrent zeventig mannen konden verborgen leggen, over welke zoldering hy den Torf zeer dicht en in goede orden deed opstapelen. Alles dus gereed zynde, vergaderde Heraugier zyn volck, 't gene hy uyt verscheyde Vaandels hadt zamengetrocken, namentlyck uyt dat van Graaf Philip sestien mannen, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Logier, uyt 't Vaandel van den Heer van Famars mede sestien mannen, onder den Kapiteyn Jan Fernet, uyt dat van den Heer van Lier twaalf Soldaten onder den Luytenant Matthys Helt, en uyt zyn eygen Vaandel vier en twintig mannen onder 't geleide van Gerard de Preys Schiltknaap, alle jonge en onverzaagde Krygslieden. Deze liet hy naar de Leur in stilte afzacken, met bevel om hen voor een korten tyd van montbehoeften te voorzien. Naeuwelycks waren zy daar aangekomen, of men besloot, op Zondag den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, scheep te gaan: Maar door een onverwacht toeval scheen dien tocht vruchteloos te zullen uytvallen, Want de Schipper vermist zynde, wierdt 't Volck moedeloos, en voor verraad duchtende wilde het den aanslag laten vaaren, en 't Schip, om niet ontdeckt te worden, in brant steken. Doch in de volgende nacht kwam de Schipper weder te recht, en 't Volck moedt scheppende besloot voort te gaan: Ondertusschen wierdt aan

Prins Maurits, die met zyn Leger tot by de Niervaert genadert was, van den voorgenomen tocht kennis gegeven.

Op maandag den ſes en twintigſten, tegen den avondt, ging Heraugier met zyn Volck ſcheep, doch wierdt door tegenwint en opkomende vorſt tot donderdag 's morgens opgehouden, niet zonder groot ongemack van koude, en gebreck van leeftocht, waar door 't Volck verflaeuwt zynde begon te morren, en wilde niet langer in 't Schip vertoeven. Heraugier gaf hen derhalven vryheid, om naar de Schants Noordam te trecken, ten eynde de Krygslieden zich aldaer eenigzints zouden konnen ververſchen. Eenen dag in dat Fort uytgeruſt hebbende, ging hy, donderdag 's nachts den eerſten van Lentemaandt, weder ſcheep, en kwam Vrydag 's morgens voor 't Reygerboſch by 't Kaſteel van Breda, alwaar hy, door gebreck van water, tot zaturdag morgen ten tien uuren bleef leggen. Geduurende dien tyd kreeg 't Schip van onderen in de kiel een leck, door 't welcke veel water inkwam, en de Krygslieden genootzaakt wierden tot de knien in 't nat te zitten, maar door 't waſſende water 't Schip weder vlot wordende, bevondt men, dat 't leck op eene wonderbare wyze geſtopt was.

Terwyl men hier lag, kwam een Corporael van de Wacht uyt 't Kaſteel, om naa gewoonte 't Schip te doorzoecken, en tradt in den roef, alwaar hy een luyk opende, 't gene tegen de zoldering, waar onder 't Volck bedeckt lag, aankwam; maar niets gewaar wordende ging hy weder te rug, om daar van verſlag te doen. Het is te verwonderen en te gelyck een baarblyckelyck teken van Gods voorzienigheid, dat in dien tyd niemandt zich door den hoeſt ontdeckte. De Luytenant Matthys Helt hadt, onder anderen, door de zware koude zoo veel geleden, dat hy zich niet onthouden kon van telkens te hoeſten, en deſwegen beducht was zyne mede Soldaten te zullen verraden: Waarom hy, zyn dolk uyt de ſchede treckende, dien zyne mackers aanboodt, zeggende, *Spitsbroeders, boort my dien door 't hart, indien ick voortvaar met hoeſten, ick wil liever ſterven, dan door myn ſchult u lieden alle in gevaar brengen.*

Als het water genoegzaam gehoogt was, wierdt de Sluys van 't Kaſteel geopent, en alzoo, door de menigte van het ys, 't Schip daar niet wel kon door komen, wierdt het door de Italiaanſche Soldaten binnen getrocken: Niet ongelyck aan 't houte Griekſche Paart, 't gene oudtyts door de Troyanen, tot hun eygen bederf, binnen de Veſten van Troyen gehaalt wierdt.

Het Schip dus in de gracht van 't Kaſteel leggende, gaf de Wachtmeeſter bevel, dat de Wachthuyſen dien avondt nog, mits de felle koude, van torf moeſten voorzien worden. De Soldaten vielen derhalven aanſtonts aan 't werck, en haalden in korten tyd zoo veel Torf van daer dat de zoldering reeds begon ontbloot te worden; Doch de Schipper bemerckende 't groote gevaar, waar in hy zich bevondt, veynsde moede te wezen, en gaf de Soldaten eenig drinckgelt, hen toeroepende, *De Wachthuyſen hebben nu voor eerſt Torfs genoeg, gaet gylieden met myn knecht eens drincken, morgen zullen wy tyds genoeg hebben, om 't overige te ontladen.* Het werck wierdt in dier voegen geſtaakt; Waarnaa de Schipper laſt kreeg, om nog voor den nacht uyt 't Kaſteel naar de Stadt te gaan, die zich aanſtonts van daar maekte, en naar buyten ging, om Prins Maurits den geluckigen voortgang van hunne onderneming te boodſchappen. Eenige dagen te voren was de Stadtvoogd Odoardo Lanciavechia, op kondſchap, dat Prins Maurits, die met zyn Krygsvolck by de Niervaert gelegert was, eenig voornemen op Geertruidenberg hadt, met een gedeelte zyner benden derwaerts getrocken, en hadt op die wyze de Stadt en 't Kaſteel van 't nodige volck berooft.

Als de nacht gekomen was, maende Heraugier zyn Volck tot kloeckmoedigheid aan, en leyde 't zelve, omtrent elf uuren uyt 't Schip; terwyl de Schippers knecht met pompen zoo veel gedruys maakte, dat de Wachten daar door belet wierden ietwes gewaar te worden. Aan land getreden zynde, verdeelde hy zyn Volck in twee hoopen, den eenen, onder 't beleid der Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, beval hy te trecken over den Wal naar de kant van de haven, met den anderen ging hy zelf beneden, langs 't Magazyn, naar 't Wachthuys ſtaande by de poort naar de Stads zyde. Der-

waerts

waerts gaande ontmoete hem een Italiaanſche Soldaat, dien hy onverhoeds by de keel greep, en dus belette eenig gerucht te maken, en door wien hy van den ſtaat der bezetting grondig onderrecht wierdt. Van daar toog hy in ſtilte naar 't Wachthuys, en den ſchiltwacht, die allarm maakte, nedergevelt hebbende, taſte hy de Wacht met veel gewelt aan, en naa veel ſchietens door de deur en venſters, dwong hy de Soldaten om lyfs genade te bidden, welke hy hen zeer gewillig hadt willen ſchenken, doch de omſtandigheid des tyds liet zulks niet toe, en deswegen wierden zy alle met den gebiedvoerenden Vaandrig afgemaakt.

Ondertuſſchen was de krygsroep gekomen tot in 't Binnen Kaſteel, alwaer Paulo Antonio Lanciavechia, in 't afwezen zyns vaders, 't bevel voerde. Dees kwam met een gedeelte van zyn Volck op de bende, onder de Kapiteynen Lambert Charles en Jan Fernet, die reeds dus verre genadert was, uytvallen; dan gekweſt zynde wierdt hy met veel verlies in 't Kaſteel te rug gedreven.

Zoo ras dit alles verricht was, en men 't Wachthuys, om alle ontzet uyt de Stadt af te ſnyden, wel bezet hadt, liet Heraugier de beſtemde ſeynen geven, Waarop de Graaf van Hohenlo, met de voorhoede van 's Prinſen leger, voor 't Kaſteel naderde, maar alzoo door de zware vorſt en het ys de buyten poort niet ſchielyk genoeg kon geopent worden, wierdt het Volck langs eene opening in de ſtormpalen by de ſluys ingelaten. Hohenlo binnen gekomen zynde, deed aanſtonts den jongen Lanciavechia met zyn onderhorig krygsvolck opeyſſchen, en verdroeg met hem, dat hy, behoudens lyf en goedt, met de zynen zoude uyttrecken: Kort daer naa kwam de Prins met de overige benden, zoo te voet als te paart, in 't Kaſteel, verzelt van Graaf Philip, den Graaf van Solms, François Vere, Bevelhebber der Engelſche benden, Juſtinus van Naſſau, Zeevoogd van Zeelandt, de Heeren van Famars, van der Does, en veele andere hooge Krygsoverſten.

Het Kaſteel van Breda aldus verovert zynde, wierden de Borgeren van wegen den Graaf van Hohenlo aangemaant, om zich weder onder de beſcherming van hunnen rechtgeboren Heer te begeven, met bedreyging van anderzints met zyn Krygsvolck in de Stadt te zullen vallen. Waarop de Borgemeeſteren Hendrick Montens en Jan Cheeus naar 't Kaſteel wierden gezonden, die met Prins Maurits wegens de overgave gehandelt hebben.

Het is aanmerckelyck, dat 's nachts, op de eerſte tyding dat 't Kaſteel aangetaſt was, de ganſche bezetting der Stadt, namentlyck de bende Ruyteren van den Markgraaf del Guaſto, en vyf vaandelen Italiaanſche Voetknechten, onder de Kapiteynen Graaf Franceſco Vintimiglia, Cæſar Guerra, Dominico Rappetti, Jeronimo Gratiano en Jacomo Filiaſſo, zoodanig met ſchrick bevangen wierden, dat zy de poort openbrekende zeer ſchandelyck naar Antwerpen gevlucht zyn, en in diervoegen de Stadt buyten ſtaat van tegenweer hebben gelaten.

Naa de Overgave der Stadt, zondt Prins Maurits de Heeren van Sonsfeldt, van Famars, en den Onder Zeevoogd van der Does op 't Stadhuys, om met den Magiſtraet over de rantzoenering te ſpreken. De Borgeren wierden van de plondering wel bevrydt, gemerkt zy onſchuldig door de Spaanſchen overrompelt, en naa een grooten tegenweer overweldigt zynde, medelyden verdient hadden: Dan wierdt hen opgelegt twee maanden zoldye te moeten betalen aan 't Krygsvolck in den tocht gebruyckt. 't Gene in den beginne op veertien duyzent gulden geſchat wierdt, maar dagelycks vermeerderde den hoop, en daar vloeyden van alle kanten veele Bevelhebberen met hun onderhorig Krygsvolck naer toe, die alle, even of zy mede deel in 't uytvoeren van den aanſlag gehadt hadden, door gunſt en voorſpraak des Graven van Hohenlo, op de lyſt geſtelt wierden; zoo dat de lyſt der hoofden en Krygslieden eyndelyck zoodanig aangroeyde, dat de plondering bynaa weyniger zoude geſmert hebben, en de Borgeren genootzaakt zyn geweeſt tot betaling van 't rantzoen, op te brengen zeven en tagtig duyzent ſes hondert en vier en tagtig gulden, gelyck uyt de volgende Aantekening blyckt: Welk ongeluck aan geene Stadt der Nederlanden, geduurende den Oorlog, wedervaren is.

E. Reyd Nederl. Oorlog.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't eerste Furnissement van't Rant-*
„ *zoen wegens twee maanden Solts door de Stadt Breda verschuldigt.*

„ De Engelsche Troupen	f	20468	-- //:	-- //:
„ Drie Soldaten van Baex	f	156	-- //:	-- //:
„ De Guarden	f	5244	-- //:	-- //:
„ De Compagnien uyt Heusden sonder de Kapitey- „ nen	f	5950	-- //:	-- //:
	f	31818	-- //:	-- //:

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't tweede Furnissement.*

„ De Zeeuwsche Vaandelen sonder de Kapiteynen .	f	9698	-- //:	-- //:
„ De Compagnien van Graaf Philip, Jonk^r Jan van „ Egmont, en Nicolaes van Noorden	f	5134	-- //:	-- //:
„ De Compagnien van de Kapiteynen Brock, Ver- „ gnier, Bernevelt en Vaddel	f	3530	-- //:	-- //:
	f	18362	-- //:	-- //:

„ LYSTE *der Partyen bewezen op 't derde oft laatste Furnissement.*

„ De Kapiteynen op Zeelandt	f	1400	-- //:	-- //:
„ De Kapiteynen van Graaf Philip	f	600	-- //:	-- //:
„ De Compagnien van Sax en Max	f	4388	-- //:	-- //:
„ De Kapiteynen uyt Heusden	f	600	-- //:	-- //:
„ De Compagnien van Liere, Wyngaerden, Lynden „ en Melvil	f	7974	-- //:	-- //:
„ De Kapiteynen Brock, Wyngaerden, Lynden en „ Melvil	f	800	-- //:	-- //:
„ De Sergeant Majors van de Willemstadt en Clun- „ dert	f	200	-- //:	-- //:
„ De Compagnien van Kinsky en Edmont	f	9944	-- //:	-- //:
„ De Gouverneur, Collonels &c.	f	8000	-- //:	-- //:
„ De Kapiteynen en andere Appointez	f	1870	-- //:	-- //:
„ De Commisen van de Ammonitie, Timmerlieden „ en Canonniers	f	452	-- //:	-- //:
„ De Matroosen	f	940	-- //:	-- //:
„ De Hellebardiers	f	336	-- //:	-- //:
	f	37504	-- //:	-- //:

(*Onder stont*:)

„ Syne Ex^tie ordonneert hier mede de Magistraat deser Stede, dat se haar „ int betalen van de resterende penningen van de taxe heur luyden opgelecht „ voor de twee maanden Solts reguleren achtervolgende dordre hier boven „ gespecificeert. Act. Breda den xij^en Martii 1590.

(*En was getekent*:)

MAURICE DE NASSAU.

En hoewel by den Magistraat Gemagtigden afgezonden waren, om aan de Algemeene Staten zoo mondeling als schriftelyck te vertoonen den ellendigen en deernis weerdigen staat der Borgeren, die, om een gedeelte van 't gemelde rantzoen te betalen, genootzaakt waren geweest hunne gereedste goederen te verkopen of te verpanden, zoo dat zy geene middelen meer hebbende tot dat uyterste zouden moeten komen, om de Stadt en hunne huysen te verlaten, 't gene van een deerlyck voorbeeldt zoude zyn, en strecken tot groot naadeel der gemeene zaak; Met verder verzoeck, dat de Staten hen geliefden by te staan met veertig duyzent gulden aan gereede penningen, om daar uyt te

te konnen voldoen de nog verschuldigde soldye van 't Krygsvolck, volgens de bovengemelde verdeeling door Prins Maurits eygenhandig ondertekent. Zoo vermogten de Staten nochtans dat versoeck niet in te willigen, maar namen alleen 't volgende besluyt, waar mede die van Breda genootzaakt zyn geweest genoegen te nemen.

„ Die Staten Generael der geunieerde Nederlantsche Provintien, gesien „ ende behoorlyck overwogen hebbende het inhoude van desen remonstran- „ tie, Verclaren dat zy geheelycken genegen zyn ende tallen tyden zullen bly- „ ven om de Stadt van Breda, Borgers ende Ingesetenen van dezelve te hou- „ den in goede recommendatien, ende dezelve alle assistentie ende faveur te „ doen ende te bewysen nae haere uyterste vermogen, Ende dyen volgende „ de Remonstranten te gunnen ende accorderen mits dezen tot haren soulage- „ meenten en de vervallingen van een gedeelte van de twee maenden solts by „ hen lyeden belooft voor alle het Crychsvolck gebruyckt in het exploict op te „ voorsz. Stadt, die twee derdendeelen van het geheel innecommen van „ drye jaren van de generale middelen die in dezelve Stadt ten behoeve van „ de gemeene saecke van wegen der Generaliteyt alreede in treyn zyn oft ge- „ brocht zullen worden, op ten voet gelyck dezelve cours hebben en betaelt „ wordden in de Provincien van Hollandt ende Zeelandt, accorderende ende „ consenterende dat zy daerop zullen mogen negotieren zoo veele mogelyck „ die penningen in dese versocht, ende deselve employeren aen de betalinge „ van het voerseyde Crychsvolck, alsoo sy hen niet en vinden gelast aen de „ Remonstranten eenige gereede penningen oft voir deselve haer crediet, vol- „ gende het versoeck alhier gedaen, aen jemanden te verstrecken, diewyle „ voer dese tyt alles aengeleght wordt tot afbreuck ende wederstandt des „ Viands. Aldus gedaen in de Vergaderinge van de voorsz. Heeren Staten „ in sGravenhage den xxviij[en] Mey xv[c] tnegentich ".

(*Onderteekent:*)

HEERMALE.

De verovering der Stadt Breda verweckte een onuytsprekelycke vreugde in de harten der Vereenigde Nederlanders, die deze Stadt niet te onrecht aanmerkten als een voormuur van den Staat. Men vierde die overwinning zeer plegtig door 't gansche Landt, en men sloeg, ter vereeuwiging van dat gedenkwaardig geval, goude en zilvere Penningen, in diervoegen als hier onder afgebeelt staan.

I. Op de voorzyde van den eersten, ziet men uyt het beschreven Turf- schip, daar het in de Haven of Gracht van 't Slot legt, de verborgene Krygs- knech- *Van Loon Nederl.*

Historie Penning. 1 Deel. Bl. 408. en 409.

knechten te voorschyn komen, en den rand daar rondom bestempelt met deze woorden:

PARATI VINCERE AUT MORI. 4. NONARum MARTII.

Dat is:

BEREYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4. VAN LENTEMAANDT.

Zynde de Nacht op welken zy 't Slot gewapenderhandt en de Stadt Breda vervolgens by verdrag hebben gewonnen. De rugzyde heeft geen verbeelding, maar binnen een lauwerkrans dit opschrift:

BREDA A SERVITUTE HISPANICA VINDICATA. DUCTU PRINCIPIS MAURITII A NASSAVIA. ANNO CIƆ IƆXC.

Dat is:

BREDA VAN DE SPAANSCHE SLAVERNYE VERLOST DOOR 'T BELEYD VAN PRINS MAURITS VAN NASSAU. IN 'T JAAR 1590.

II. Op de voorzyde van den tweeden, ziet men de verschoole manschap, als vooren, uyt het Turfschip te voorschyn komen, en de rand omzoomt met deeze woorden tot Op- en Omschrift:

INVICTI ANIMI PRÆMIUM. PARATI VINCERE AUT MORI. 4. MARTII.

Dat is:

BELOONING DER ONVERWINNELYKE ZIELEN. BEREYD OM TE WINNEN OF TE STERVEN. DEN 4. VAN LENTEMAANDT.

Onder het Wapenschild van Prins Maurits en den Leeuw der Vereenigde Gewesten, die in den eenen klaeuw eenen Bundel Pylen, en in den anderen een bloot Zwaard voert, leest men op de achterzyde het zelve Opschrift als op den eersten Penning.

Karel Heraugier wierdt, ter belooning van zyne beproefde dapperheid, vereert met de Stadtvoogdye van Breda, de Kapiteyn Lambert Charles verkreeg het Sergeant Majorschap, de verdere Kapiteynen en Officieren wierden met eene goede somme gelts, en ieder Soldaat met eenen gouden Penning en belofte van Vordering beschoncken.

Em. van Meteren Nederl. Histor. 16. Boeck.

In 't begin van Grasmaandt daaraanvolgende, is Karel Graaf van Mansvelt Spaansch Bevelhebber, met een vliegent leger, omtrent Breda gekomen, en heeft te Terheyden aan de Mark een schants opgeworpen, met een brug over die rivier, waar mede hy de Stadt te water heeft besloten: Doch Prins Maurits, met zyne Krygsbenden, in Wynmaandt, daar voor geruckt zynde, dwong den Heer van Grobbendonck, welke daar in 't gebiedt voerde, de schants, naa vyf dagen belegs, aan hem over te geven, Waarnaa hy die door de huyslieden deed slechten.

Goudhoeven Kronyck 2. Deel. Bl. 280.

Zedert 't veroveren van Breda, hadden de Spaanschen verscheyde pogingen gedaen, om zich op de eene of andere wyze daar van weder meester te maeken. Onder anderen hadden zy, in Sprockelmaandt 1599, een aanslag gesmeedt, om die Stadt by verrassing in te nemen; Ten welken eynde zy eenen Krygs-

Krygsknecht der bezetting, genaamt La Roche, voor twee duyzent kroonen hadden omgekocht; Doch dees maekte zulks aan Prins Maurits bekent, die met den Stadvoogd Heraugier en den Burgemeester Montens overleyde, om den Vyandt te betrappen. De Spaanschen onbewust van 't ontdeckte verraad, hadden den seftienden der gemelde maandt vastgestelt, om den aanslag uyt te voeren, en waren onder 't beleid van den Heer van Grobbendonck en van Augustyn Mexia reeds voor eene der Stads poorten genadert, welke voorbedachtelyck voor hen geopent wierdt: Doch de Valbrug der buytenste poort, uyt vrees van gevaer, al te schielyck opgehaelt, en te gelyck op den Vyandt geschoten wordende, trock die met weynig verlies te rug.

Op den vyfden van Sprockelmaandt 1600. is op de heyde, tusschen Loon op 't Zant en 's Hertogenbosch, voorgevallen 't beruchte gevecht tusschen den Heer van Breauté, Fransch Edelman in dienst van den Staet, en Gerard Abrahams, anders genaemt Leckerbeetken, Luytenant des Heeren van Grobbendonck Stadvoogd van 's Hertogenbosch, yder verzelt van twintig uytgelese Ruyters: En vermits dat geval zeer verscheyden in 's Lands Jaerboecken verhaelt wordt, zoo zal 't de moeyte waerdig zyn hier te laten volgen de oorspronckelycke Verklaring des Trompetters, die op hooge last, voor, in, en naa 't gevecht, aldaar is tegenwoordig geweest, in diervoegen als dezelve, in de Fransche taal, in de Stads Registers geboekt staat.

„ *Ter Ordonnantie van zyn Graaff. Ex^tie. Informatie genomen by „ Schepenen van Breda, in maniere als volgt.*

„ Aaron Fredrick van Engelandt oudt 35 jaeren, Trompetter onder de Compagnie van den Heer Themple, garnisoen houdende binnen deze Stadt Breda, rechtelyck gedagvaert zynde by Govaert Petersz (*loco Prætoris*) ten eynde de waerheyt te zeggen, en deswegen gevraagt, wat hy gezien heeft aangaende 't gevecht voorgevallen tusschen den Heer van Breauté aan d'eene, en Leckerbeetken Luytenant van den Heer van Grobbendonck aan d'andere zyde, Verklaart, op den eedt aan zyn Ex^tie en de Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden gedaan, dat hy Deponent door zynen Luytenant den Heer Beringhen voorleden Vrydag en agt dagen, zynde den vierden dezer tegenwoordige maandt, is gezonden naar Dongen, om te vernemen, waar zich de Heer van Breauté bevondt, den welcken hy aldaer aantrof, verzelt zynde van een en twintig Ruyters. Dat zy te zamen van daar den weg hebben genomen naar Loon op 't Zant, hebbende de voorsz. Breauté by zich eenen Trompetter van den Heer van Grobbendonck, Dat hy Deponent des anderen daegs, met den gemelden Trompetter, is gegaan naar 's Hertogenbosch, om aan den Heer van Grobbendonck kennis te geven, dat de Heer van Breauté reeds in 't dorp Vucht aangekomen was; Dat hy Grobbendonck daar op aan hem Deponent schriftelyck antwoort heeft gegeven met een flesch wyn, om die aan den Heer van Breauté te brengen, als mede nog eenige brieven, om die te behandigen aan den bovengemelden Leckerbeetken, dien hy Dep^t. ontmoete voorby 't Gerecht van 's Hertogenbosch naar de Stads zyde, mede verzelt van een en twintig Ruyters. Op welck antwoort Leckerbeetken hem met zynen Trompetter te rug zondt, om de Ruyters van Breauté te tellen, en naadien zy, zoo aan de eene als andere kant, ieder een en twintig Ruyters by zich hadden, is er van elck eenen Ruyter weggezonden, zoodanig dat met den aanvang van 't Gevecht van wederzyden een yegelyck niet meer hadt dan twintig Ruyters.

„ Verklarende verders, dat terwyl hy, op order van den Heer van Breauté, bezig was 't getal der Ruyters van Leckerbeetken op te nemen, hy met een oock acht gaf op de wapenen, waar mede zy voorzien waren, Dat hy Dep^t. alsdoen niet anders kon bemercken, of ieder Ruyter hadt alleen, boven en behalven 't gewone zydgeweer, twee pistoolen, en dat hy echter in 't gevecht bespeurt hadt, dat ieder der Ruyters van Leckerbeetken, boven de twee voorschreve pistoolen, nog by zich hadt een lange busse of cara-

„ byn.

„ byn. Dat hy Dep^{t}. verders door den Heer van Breauté gelaſt wierdt, om „ den gemelden Leckerbeetken te gaan aanzeggen, dat hy nog wat meer aan „ deze zyde van 't Gerecht zoude naderen, welke hem Dep^{t}. tot antwoort gaf, „ dat hy naaby genoeg was, en aldaer een goedt pleyn en veldt was om te „ konnen ſlaan, Waarop de Heer van Breauté en de voorſz. Leckerbeetken „ van wederzyde zeer langzaam begonnen te naaderen en op elkanderen los te „ gaan, zoodanig dat den Heer van Breauté twee paarden onder 't lyf doot-„ geſchoten wierden, die zich naa 't verlies van 't tweede paart gevangen „ moeſt overgeven; gelyck hy dan oock door de Ruyters van Leckerbeetken „ naar 's Hertogenboſch is geleyd geworden: Maar alzoo hy zwaar in de dye „ gekwetſt was, en deswegen niet kon gaen, wierdt hem een hunner paar-„ den gegeven.

„ De Deponent verklaart verder, dat naa dat het voorſz. was voorgeval-„ len, hy zich alleen op den weg begaf naar de Stadt, om te zien wat het „ eynde zoude wezen van die zaak, Dat hy te zelve tyd gewaar wierdt dat „ drie of vier Ruyters van Leckerbeetken hem zeer ſchielyck opvolgden, „ met grooten haaſt komende aanrennen uyt 't dorp Vucht, al roepende, „ *Onſe Luytenant is doot, zy moeten alle met hem ſterven.* Dat daer op een dier „ Ruyters het recht op den Heer van Breauté aanzette, en met zyn Carabyn „ denzelven zoo een zwaren ſtoot van vooren op de borſt toebracht, dat hy „ van zyn paart ter aarden nederviel, te zelve tyd nog bekomende een houw „ met een degen door zyn aangezicht. Dat ondertuſſchen de Neef des Hee-„ ren van Breauté, welke met nog twee andere gevangenen weggeleydt wierdt, „ aldaer ter plaetze mede aankwam, Waar naa zy alle zoo door Carabyn „ ſchoten, als met houwen en ſteken wierden afgemaakt, uytgenomen een Kor-„ porael, die behouden wierdt door eenen zekeren Lamhaer, hem agter de „ andere gevangenen om leydende.

„ Verders gevraagt zynde, of de Heer van Grobbendonck niet tegenwoor-„ dig was ter plaetze, alwaer de Heer van Breauté met de zynen wierdt doot-„ geſlagen, Verklaart hy Dep^{t}. van neen, maar dat hy naar 's Hertogenboſch „ gaande, den Heer van Grobbendonck heeft gezien uyt de Stadt komende, en „ dat hy hem op de brug heeft ontmoet; En dat by het geval tegenwoordig „ zyn geweeſt vier of vyf perzoonen zoo Borgers als Soldaten, die naa 't ge-„ vecht uyt de Stadt gekomen waren.

„ Aldus gedeponeert op den Stadhuyſe van Breda den 14 February 1600, „ preſent Govaert Peterſz (*loco Prætoris*) en Job Wynants van Ruth Sche-„ penen der voorſz. Stadt Breda. In kenniſſe van my,

(*En was getekent:*)

B: VAN DEN CORPUT.

In 't jaar 1603. was er te Breda weder een grooten Brant, welke, op den ſes en twintigſten van Zomermaandt, 's nachts omtrent een uur, begon in zeker Achterhuysken ſtaende op den Haechdyck, tegen over de Gampelſtraat, beneven het huys genaamt Antwerpen, alwaar een Franſche Soldaet met eene lichte Vrouwe gehuysveſt was, door welke den Brant veroorzaakt wierdt, en daar mede verbranden drie en vyftig wooningen, beſtaande in vyf en twintig Woonhuyſen, en agt en twintig Agterhuyſen.

Op den dartigſten van Bloeymaandt 1620, deed Prins Maurits, als Heer der Stadt en Lande van Breda, aldaar zyne plegtige intrede, welke geſchiede op de volgende wyze. Naa dat de Prins op de grenſen der Baanderye gekomen was, wierdt hy aldaar door den Droſſaert en alle de Schouteten der Vryheden en Heerlykheden, mitsgaders door den Stadvoogd Juſtinus van Naſſau met eenige Kornetten Ruyteren, ontfangen, van welke hy tot aan de Stadt begeleydt wierdt. Hy kwam des namiddags aldaar aan, en vondt voor de Gaſthuys eyndſche poort de ſes Vaandelen Borgeren in orden geſchaart, en van den Magiſtraet nevens de Officieren der Borgerye verwilkomt zynde, tradt hy binnen de poort, van dewelke tot aan 't Kaſteel de Bezetting in wa-

penen

penen langs de straten gestelt stont. De Prins reedt daar midden door, onder 't lossen van 't geschut op de Wallen, en eene gestadige toejuyching der inwoonderen, tot voor de Kamer van Vreugdendal, alwaar op een Zegenpoort de geschiedenis van Gideon vertoont wierdt. Op 't Pleyn voor 't Kasteel zag hy op een Praalboog mede eenige andere vertoningen. Vervolgens op 't Hof gekomen zynde, wierdt hy andermael van den Magistraet en verdere hooge en laage Stantsperzoonen begroet, terwyl ondertusschen 't Krygsvolck en de Borgerye uyt hun handgeweer verscheyde eerschoten deden. Naa dat de Prins wat gerust hadt, kwam hy met zyn gansche Stoet van het Hof, en liet de Borgeren, onder hunne byzondere Vaandelen, voorbytrecken, over welkers goede houding hy zich zeer vergenoegt toonde. Des avonds wierdt de Triomfklock geluydt, en onder 't afsteken van een menigte Vierwerken, groote vreugde bedreven.

De Kamer van Rhetorica, genaamt *Vreugdendal*, stak boven al uyt in deze Vieringen en Vreugde bedryven, weshalven Prins Maurits benieuwt zynde die Kamer te bezichtigen, zich nog dien zelven avondt, met zyn geheele Hofstoet derwaerts begaf, en van de Leden met de uyterste hoogagting en blydschap ontfangen wierdt. Te zelve tyd las men aldaer verscheyde Versen, ter eeren van den Prins gedicht; Waarvan men er die twee zal melden, welke doenmaels den hoogsten prys verkregen, om dus een kleyn staaltje te geven van de Dichtkonst dier Kameren.

BALADEN

Tot lof van zyne Vorst: Gen: MAURITIUS Prince van ORAENGEN, Grave van NASSOU &c. Baron van BREDA, uytgesproken by de Kamer van *Vreuchdendal*, op syn blyde Inkomste binnen de Stadt Breda, op den 30. Mey 1620.

NU *triumpheert* Breda, *ô Princelyke Stadt,*
Gy Borgers singt en speelt, en wilt ook vreugt beginnen;
Want uwen Ed'len Prins 's Lands kostelycken Schat,
Uw Heer goet en getrouw, die hebt gy nu hier binnen.
Daer gy na hebt gewenst, gewacht met vier'ge sinnen,
Bedroeft door syn vertoef, die geeft u nu de hant,
Komt groeten desen Heldt, wilt hem int hert beminnen,
Die voor ons goet en bloet, en leven stelt te pant.
Looft den vermaerden Vorst, die voor het Vaderlant,
Tegen het Spaens *gewelt, zoo vinnig heeft gestreden,*
Van al syn daden roemt, die hy door liefden brant,
Gedaan heeft tot 's Lands nut, in Velden en in Steden,
Komt en besiet hoe schoon en heerlyck dat nu heden
Tot Spaenjens *schrik en spyt,* ORANJEN *heerlyck bloeyt,*
Wiens blad'ren groen en schoon, belomm'ren ons in Vreden,
En syn vermaerde Vrucht ons hert met vreuchde voeyt.

Als Josue *vermaert, soo heeft hy ons geleydt,*
In 't soete Canaän, *vol vruchten t'onser baten,*
In plaats van 't Tranendal, *soo heeft hy ons bereydt,*
Een lieflyck Vreuchdendal, *daer wy genuchte vaten.*
Wy die als Israël, *in* Midians *jock saten,*
Met haar afgodery moetwil en pracht gequelt,
Hy kloecklyck heeft verlost, en vry in rust gelaten,
Van Godt daer toe beweecht. Als Gideon *den Helt,*

 Den

Den Godsdienst, heel verdruckt, heeft hy weer opgestelt,
En met een yv'rich hert Baäls *altaar doen breken,*
Al was den Vyandt sterck en kwam met groot gewelt,
Sy syn van Godt verschrickt, en schandelyk geweken.
Gelyck als David *kloeck heeft* Goliath *gestreken*
En 't Philisteensche *heyr doen vluchten metter spoet,*
Soo is Bourgoengien *oock van onsen Prins doorsteken,*
En heeft al haaren roem vertreden met den voet.

Het Spaensch *verschricklyck vier, daer 't al voor heeft gebeeft*
Socht desen Ed'len Prins te krencken en verteiren
Maar na Salmanders aart, heeft hy daar in geleeft,
En tot ons herten vreucht, geblust na syn begeiren,
't Trots Huys van Oostenryck, *dat meend' hem te verveiren,*
Met vreesselyck geschut, en brengen heel tot niet,
Maar hy heeft kloeck gestaen, en gaat hem soo verweiren,
Als den Salmander doet, dat Spaenjen *vreest, diet siet.*
Al meent hem 't Roomsche *Vier te brengen in 't verdriet,*
En syn vermaerde deucht en eere te doen sincken,
T' is al verloren moeytt', want soo het Gout geschiet,
Soo sal syn eer en deucht door 't vier veel schoonder blincken,
En synen grooten naam sal eeuwich loff'lyck klincken,
Want hy uyt rechte lieffd', gelyck den Pellicaen,
Het bloet uyt syne borst, syn Jongskens geeft te drincken,
En heeft met raet en daet ons trouw'lyk bygestaen.

Dus Bredaesch *Borgerye verheucht u kleyn en groot,*
Want desen Ed'len Heer Prins MAURITS VAN NASSOUWEN,
Wiens deucht, loff, eer en prys om al des Werelts kloot,
Tot op den hoochsten graet, men heerlyck hoort ontfouwen.
Een Prins, die Breda *soeckt recht prinslyck op te bouwen,*
Een Vorst, die voor Gods Woort en Kerke sorge draegt,
Een Heer, die 't recht bemint en onrecht soeckt te schouwen,
Een Herder, die den Wolf van syne Schaepkens jaecht.
Dus laet ons met gesanck en dichten onvertsaecht,
Hem will'com heeten hier, als onsen Heer verheven,
En dancken onsen Godt, van dat hem heeft behaecht,
Ons, naer ons herten lust, volmaeckten wensch te geven,
Oock bidden, dat hy mach in voorspoet lange leven,
En houden metter hant Gods Woort en Waerheyt schoon,
Op dat hy tot 's Lands heyl, door Godes geest gedreven,
Verkryg al's Werelts eer, en namaels 's levens Kroon.

1.

DES *Baladen syn gesproken*
Van het vreuchdich Vreuchdendal
Als men vierden overal,
'*t* Berckenrys *heel schoon ontloken,*
Heeft gesongen loff en eer
Van den nieuw gekomen Heer.

2.

Een Salmander onbesweken
Stont in brant, in vlam, in vier,
Maar geen schaed' en leed' het dier
By den Prins met recht geleken,
Die als eenen Helt met lust,
'*t* Spaensche *vier heeft uytgeblust.*

3.

'*t* Boergoensch *Huys, seer hoog verheven*
Heeft oock groot getier gemaekt,
En met syn geschut gekraekt,
Om Salmander te doen sneven,
En te brengen heel tot schant,
Maar hy stak het selfs in brant.

4.

Onsen Heer, en Prins der Vromen,
Is dien avont, onverwacht,
Met 't geheel NASSOUWS *Geslacht,*
In het Vreuchdendal *gekomen,*
Daer hy ons, tot liefdens pant,
Gaf syn trouwe rechterhant.

5. '*t* Ber-

5.

't Berkenrys *dat groeyd' en bloeyde*,
Want het had nooyt blyder dach,
Dan alst desen Prince sach,
Hipocréne *overvloeyde*,
't Vreuchdendal *en* Phebi *schaer*
Hiet hem will' com allegaer.

6.

Hy aansach ons jonst en toonde,
Dat ons doen en werck bequaem,
Hem was lieff en aangenaem,
Metter Minnendronck hy loonde
Onse moeyten in de Konst,
En beloofden ons syn jonst.

7.

Als hy nu van ons ging scheyen,
Gevende het Berckenrys
Van haer werck den Opperprys,
Hebben wy noch gaen bereyen,
Nieuwe dichten en gesanck,
Tot NASSOUS *lof, eer en danck.*

8.

Hebben oock den Heer gebeden,
Dat hy onsen Prince goet
Segen voort in overvloet,
Op dat wy in rust en vreden,
Door hem mogen blyven vry
Van de Spaensche *Slaverny.*

De Spaanschen geen kans ziende, om, door heymelycke verstandhouding, hen wederom meester van Breda te maken, hadden al overlang beraadslaagt, om die Stadt met gewelt aan te tasten, en onder hunne macht te brengen. Ten dien eynde wierdt de Markgraaf Ambrosius Spinola, Opperbevelhebber van 't Spaensche heyr, door den Koning gelast de belegering van Breda ten spoedigsten te ondernemen, en met allen yver voort te zetten. De Markgraaf hadt tegen dat ontwerp wel ernstige vertoogen gedaan, en aan 't Hof vertoont de sterkte dier Stadt, welke van Krygsvolck en leeftocht wel voorzien was, en vooral het reeds zoo verre verlopen jaargetyde, en den aennaaderenden winter, waar door 't beleg zeer langzaam zoude voortgaan, en 't volck middelerwyl veel lyden. Doch de Koning by zyn voornemen volhardende, was Spinola genootzaackt een talryck leger onder het bevel van Jan Graaf van Nassau en van Hendrick Graaf van den Berg, te doen by een zamelen, met 't welcke hy zeer onverwacht naar Breda optrock, en den agt en twintigsten van Oogstmaandt 1624, in 't Dorp Gilze aankwam.

Dien zelfden nacht liet hy 't Dorp Ginneken nog bezetten, en de brug over de rivier de Mark aldaar versterken. De Borgeren, onder 't bevel des Drossaerts Jan van Aerssen, waren derwaerts wel opgetrocken, om dien post te verdedigen, maar de Vyand was reeds te sterk, en deswegen weken zy te rug, en staken 't Dorp, voor 't grootste gedeelte, in brant. Het Dorp Terheyden te zelve tyd van de Spaenschen bezet zynde wierdt in aller yl met veele wercken gesterkt, gelyck mede de Groote Warande, tusschen Breda en Terheyden gelegen, alwaar, onder 't opzicht van Don Jan de Medicis, over de rivier de Mark een Schipbrug geslagen wierdt, die ter beveyliging aan wederzyden met een halve maan gedeckt was. Boven en beneden die brug liet Don Jan nog een staketzel van palen in de rivier heyen, waar door alle gemeenschap te water met de Stadt afgesneden wierdt.

Aitzema Zaken van Staat en Oorlog 5. Boeck.

Herm. Hugo Obs. Bred.

Van daer trocken de Spaanschen, onder 't bevel van Claude de Rye, Vryheer van Balançon, naar Teteringe, en de Graaf van Ysenburg vestigde zich met zyne onderhorige benden in 't Dorp de Hage. Om alle deze Kwartieren te decken, hadt men van buyten eene Linie van *Circumvallatie* of van Omwalling gemaekt, welke in dezer voegen gericht was. Van 't Dorp Terheyden, alwaer Karel Roma 't bevel voerde, was die Linie getrocken over de Gehuchten van Hartel en Monnickhof, tot aan Teteringe, 't gene door den Vryheer van Balançon bezet was. Van daar liep dezelve over Heusenhout naar Ginneken, alwaar 't Hooft kwartier van den Markgraef Spinola was. Van Ginneken was die verder getrocken, langs de versterkte brug over de Mark, tot aan 't Dorp de Hage, waarin de Graaf van Ysenburg 't gebiedt voerde; En van de Hage over Hoogsteen en Gageldonck, langs eenen dyck, die van daar, ter dickte van twintig en hoogte van ses voeten, door de laage landen, gelegt was, tot aan de rivier de Marke, ter plaatze alwaar de bovengemelde

Schipbrug geslagen was. Van daer begon mede een Linie van *Contrevallatie* of van Tegenwalling om alle de kwartieren tegen de uytvallen der Belegerden te decken. Deze was getrocken van de Groote Warande door den Polder de Vucht, langs den Swarten dyck; Van daar over den Teteringschen weg, langs den Ypelaer, tot aan de Zantbergen, stuytende tegen de Mark; En van daer nog verder, langs een brug over de Weerreys, door de Haagse straat en 't laage landt, tot aan den Emer; zynde nog boven dien een affnyding gemaekt van den bovengemelden Dyck tot aan de rivier, recht over Amelenberg of de kleyne Warande. Langs beyde deze Linien waren, ter tusschenwydte van vier tot vyf hondert schreden, menigvuldige Schantzen en Reduyten opgeworpen, om de onderlinge gemeenschap tusschen de byzondere kwartieren open te houden. Alle deze zoo ongemeene wercken wierden, door de buytengewoone wackerheid van den Markgraaf Spinola, in den tyd van zeventien dagen voltooyt.

Resol. der Stadt Breda.

Ondertusschen waren de Belegerden niet min bezig, om alles tot een kloecke tegenweer te vervaardigen. Men liet alle de bosschen en boomen rondom de Stadt afhouwen, en voornamentlyck alle de speelhoven, die doenmaels in groote menigte tusschen de Gasthuyseyndsche en Ginnekens poorten gelegen waren, in der haast afbreken en slechten, om, zoo veel mogelyck, den Vyandt gelegentheid te benemen van aldaer post te vatten, en de Stadt onverhindert te naderen. De Magistraet droeg oock zorg, om alle de granen en verdere eetwaeren, die men in de borgers en andere huysen vondt, naeukeurig te doen opteykenen, waar van een nette uytrekening gemaakt wierdt, hoe verre die voorraad zoude konnen strecken. Men deed boven dien door de bezetting al het Vee en 't koren, 't gene by de huyslieden gevonden wierdt, binnen de Stadt brengen, als mede de Vestingwercken in goeden staet stellen, en die met veele nieuwe vermeerderen.

De Stadvoogd Justinus van Nassau hadt middelerwyl mede bezorgt, dat de Borgeren zoo wel als de Krygsknechten de wallen zouden bewaken, en bragt door zyn gezag te wege, dat aan den Drossaert Jan van Aerssen in den Krygsraadt zitplaats vergunt wierdt, om te gelyck met de andere Krygsoversten by alle raadsplegingen tegenwoordig te zyn, ten eynde door dat middel de goede eenigheid tusschen de Borgerye en 't Krygsvolck des te naeuwer te verknochten. Men deed verders afkondigen, dat een ygelyck, van wat rang en hoedanigheid hy oock mogt wezen, gehouden zoude zyn, aan den Magistraat by eede te verklaren, wat gemunt gout en zilver hy onder zich hadt, om 't zelve, in den naam der Algemeene Staten te leen op te nemen, tot betaling van 't Krygsvolck en de arbeyders, die in grooten getale aan de Vesting werckten. Men kreeg op die wyze een hooftzom van omtrent driehondert duyzent gulden byeen, waar uyt de gemelde kosten, voor 't grootste gedeelte, goed gemaakt zyn.

Herm. Hugo Obs. Bred.

Als de Markgraaf Spinola, door de voorgemelde verschantzingen, de Stadt Breda teenemael hadt ingesloten, en er een groote roep door gansch Europa was opgegaen, wegens die beruchte belegering, zoo vervoegden zich veele Vorsten en voorname Krygsoversten derwaerts, om die ongemeene Vestingwercken uyt nieuwsgierigheid te bezichtigen. Onder andere kwam Uladislaus Sigismond Prins van Polen en Grootvorst van Moscovien, een zeer vermaart Krygsman, naa dat hy zich eenigen tyd te Brussel, by de Infante van Spanjen, hadt opgehouden, den Markgraaf Spinola in 't Leger bezoecken, die met de uyterste naeukeurigheid alle die wyd uytgestreckte verschantzingen beschouwt hebbende, niet kon nalaten deswegen zyne hoogste verwondering te betoonen, en den Markgraaf van de aanstaande overwinning te verzekeren.

Middelerwyl was er tyding gekomen, dat Prins Maurits met zyn leger naar Geertruydenberg in optocht was, weshalven Spinola, door den Vryheer van Baillon, een voordeeligen post by Oosterhout tydig liet verstercken, waar uyt anderfints aan de Belegeraars veel schade en ongemack kon toegebracht worden. Welcke post, naa dat de Prins meer genadert was, met zeven duyzent Voetknechten en dartig Kornetten Ruyteren bezet wierdt.

Aitzema.

Prins Maurits hadt zich ondertusschen met zyn heyr te Made nedergeslagen, alwaer hy twee en twintig dagen bleef leggen; Doch bemerkende, dat hy

hy op de sterke verschantzingen der Vyanden geen 't minste voordeel kon behalen, besloot hy met zyn leger af te trecken, 't welke hy, niettegenstaande de krachtige tegenpogingen van Spinola, in goede orden, en zonder afbreuk verrigte; Waar naa hy zyne benden in twee hoopen verdeelde, zendende den eenen, onder Graaf Ernst, naar Rosendael, en den anderen, onder 't bevel van zynen broeder Prins Fredrick Hendrick, naar Sprang. De Prins zelf te Rosendael ziek geworden zynde, uyt verdriet dat hy 't verlies van zyne Stadt Breda tans voor oogen zag, liet zich, in 't eynde van 't jaar 1624, van daer naar den Hage brengen, alwaar hy, in Grasmaandt 1625, aan die ziekte overleedt.

In 't begin van 't jaar 1625, wierdt by den Algemeenen Staet ernstelyck geraadpleegt over de middelen, die tot 't ontzet van Breda voorgeslagen wierden, en onder anderen besloot men allen toevoer naar 't Spaensch leger, zoo veel doenlyck, af te snyden, en den Vyandt, door gebreck van Mont en Oorlogsbehoeften, tot 't opslaan der belegering te nootzaken. Ten dien eynde wierden scherpe bevelen afgezonden en de Landluyden op dootstraf verboden eenige eetwaren in 's Vyands leger te voeren. Men worf veel nieuw Krygsvolck, en men deed veele posten bezetten, om den toevoer van leeftocht derwaerts te verhinderen. Door deze strenge bevelen waren de Landlieden bevreest ietwes in 't Spaensch leger te brengen, waar door in 't zelve een groote schaersheid en dierte ontstont, zoo dat de Krygslieden gedrongen wierden 't vleysch der doode paarden onder hen te verdeelen, en tot spys te nuttigen.

De Markgraaf Spinola zat middelerwyl niet stil, en nam daar tegen alle bedenkelycke voorzorg; Hy geboodt in de Stadt Lier een groot magazyn van granen op te rechten, van waer hy dezelve, door 't meerendeel der Ruyterye, onder 't gebiedt van Hendrick Graaf van den Berg, van tyd te tyd naar 't leger liet begeleyden. Graaf Hendrick hadt, om die Convoyen des te meer te beveyligen, te Baerle een Schants doen opwerpen, in dewelke hy een bende Ruyteren tot bezetting leyde. Hy liet nog boven dien drie andere Schantzen tusschen Lier, Herentals en Turnhout, in aller yl vervaardigen, gelyk mede de Graaf van Ysenburg een diergelycke Schants hadt laten maeken in 't Dorp de Leur, niet verre van de rivier de Mark gelegen. Door deze voorzorg wierdt alle noodige voorraad, met weynig gevaar, in 't leger aangevoert, en de Vyand in staat gestelt, om 't beleg en de uythongering van Breda met yver te vervolgen. De Markgraaf Spinola trachtende verders de gemoederen der Krygsknechten te winnen, en hen te gewilliger te maeken, om den zwaren regen, koude, en andere ongemacken des Winters met gedult door te staan, hadt aan hen, boven 't gewoone aandeel van broodt, oock een zekere maat bier doen uytleveren; En op 't zonderlinge bevel der Infante van Spanjen wierdt aan ieder Schiltwacht eenen dicken gevoerden rock, en aan 't verdere Krygsvolck kousen en schoenen gegeven. Door welcke mildadigheden Spinola de Krygsknechten in toom hieldt, en dezelve in alle voorvallen zeer bereydwillig tot den dienst maakte. *Herm: Hugo Obs. Bred.*

Het beleg dus langzaam voortgaande, nam Spinola voor de Stadt meer en meer te benaeuwen, en liet ten dien eynde in de drie voornaemste Kwartieren Beukeryen oprechten. De eerste en grootste was geplaatst voor 't Kwartier van Ginneken, met negen stucken grof geschut; de tweede in dat van Teteringe met ses stucken, en de derde in 't Kwartier van de Hage insgelycks met ses stucken grof geschut. Terwyl men hier mede bezig was, deden de Belegerden verscheyde uytvallen, om de vyandlycke wercken overhoop te smyten, doch telkens wierden zy met verlies te rug gedreven; En na dat de gemelde Beukeryen in staat waren gebragt, wierdt de Stadt van drie zyden onophoudelyck beschoten.

De Belegerden dus benaeuwt wordende zagen mede naar middelen om, ten eynde de Stadt tot 't uyterste te houden. Men was beducht, dat door 't langdurig beleg de montbehoeften eyndelyck zouden ontbreken, En derhalven vondt de Magistraet goedt, in alle huysen en korenzolders een nader onderzoeck te doen, en alle den voorraad van Granen, die voorhanden was, op te tekenen, 't gene geduurende de belegering, van maandt tot maandt herhaelt wierdt, gelyck

 daer

daer van in de Stads Regifters nog overvloedige blycken gevonden worden. Alle de huysgezinnen wierden ten laatften mede opgefchreven, en 't broodt, zoo verre het ftrecken kon, aan dezelve op eene evenredige wyze, en tot een redelycken prys uytgedeelt. In Louwmaandt 1625, gefchiede een algemeen onderzoeck, in tegenwoordigheid der Burgemeefteren en der Afgezondenen van den Krygsraadt, en men deed de Borgeren en Ingezetenen, onder eedt en op ftraf van meyneedigheid, verklaren, hoe veele granen en meel zy in hunne huyfen hadden, al 't welke in de Stads gemeene Korenfchuuren wierdt opgelegt.

Refol. der Stadt Breda.

En naadien tot betaling van 't Krygsvolk en andere behoeften weynig gelt meer voorhanden was, zoo wierdt, op 't bevel der Overheid, afgekondigt, dat een ygelyck Borger en Ingezeten zyn gemaakt zilverwerck moeft op 't Stadthuys brengen, waar van verfcheyde zoorten van vierkante Stucken geflagen zyn, welkers afbeelding hier onder ftaet, en die voor een, twee en drie gulden gangbaer waren. Te zelve tyd wierden mede verfcheyde zoorten van kopere Munt geflagen ter waarde van een, twee en drie ftuyvers.

Van Loon Nederl. Hiftoripenn. 2 Deel Bl. 157.

I. Het eerfte, dat voor veertig ftuyvers gangbaar geweeft is, als blyckt uyt de Punifche cyfferletteren, die in den bovenften hoeck geftempelt ftaan, heeft in den rechter hoeck het Wapen van Oranjen, in den flincker dat der belegerde Stadt, en in 't midden rondom den Leeuw der Vereenigde Geweften dit Omfchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

II. Het tweede is aan 't eerfte Stuck gelyck, uytgezondert dat het wat grooter, en voor feftig ftuyvers ftaande het beleg gangbaar geweeft is, volgens den prys, die in den bovenften hoeck met Punifche cyfferletteren geftempelt ftaat.

III. Van dezelfde waarde als 't eerfte Stuck is oock het derde, en beftaat defzelfs verfchil hierin, dat in plaatze van den Leeuw der Vereenigde Geweften, hier in 't midden het Wapenfchild van Prins Maurits, als Heer van Breda, geftempelt ftaat.

IV. Het

IV. Het onderſte, mede van zilver, en voor twintig ſtuyvers gangbaar geweeſt, voert rondom het Wapen der Stadt dit Omſchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

V. De twee andere zyn kopere Noodſtucken, waar van het eerſte voor twee en een halve ſtuyver is gangbaar geweeſt, hebbende, boven het Wapenſchild der belegerde Stadt, tot Opſchrift:

BREDA OBSESSA. 1625.

Dat is:

BREDA BELEGERT. 1625.

VI. Het kleynſte, mede van koper, is voor eenen ſtuyver gangbaar geweeſt, als blyckt uyt den prys, die ter wederzyde van 't Stads Wapen is uytgedruckt; waar boven ſtaat:

BREDA. 1625.

Prins Maurits, niettegenſtaande zyne doodelycke ziekte, echter voorgenomen hebbende de belegerde Stadt van mont en oorlogs behoeften te voorzien, liet veel Koren en andere Eetwaeren, in de havens der nabygelege Steden byeen brengen, en deed agtien platbodemde ſchuyten toeruſten, om over de onder water ſtaande Landen te konnen vaeren. Deze ſchuyten waren met een zwaren boort, tegen de musket ſchooten, geſterkt, en boven dien bezet met vier tot ſes ſtucken zoo metael als yzer geſchut, en een goedt getal uytgeleſe manſchap. Van deze uytruſting liet de Prins aan die van Breda kennis geven, met laſt, om mede eenige gewapende ſchuyten tegen den beſtemden dag gereed te houden, met dewelcke zy onvoorziens uyt de Stadt zouden vallen, en de brug der Spaenſchen trachten te vernielen. De Belegerden, hier van onderricht zynde, wapenden aanſtonts veertien Ponten, waar van men ſes met geſchut voorzag, op welcke zy driehondert Krygsknechten plaatſten, mitsgaders nog aan ſeshondert Voetknechten bevel gaven, om te landt, langs de rivier de Marke, een uytval te doen.

De Markgraaf Spinola van deze onderneming tydig kondſchap bekomen hebbende, verſterkte met alle ſpoedt de bezetting van Terheyden, hy liet langs de Dycken daaromtrent gelegen verſcheyde affnydingen maeken, en vooral ſtelde hy in de Vucht, langs den Swarten dyck, een aaneengekoppelt paalwerck, tuſſchen de vier Schantzen, die hy op dien Dyck hadt doen leggen, op dat van dien kant over de laage Landen, welke op ieder getyde door 't opkomende Vloeywater overſtroomt wierden, geene ſchuyten zouden konnen doordringen.

Maar terwyl alles tot den aanſlag gereed was, veranderde de wint, die zedert langen tyd uyt 't Weſten gewaeyt, en 't Landt met water vervult hadt, en naar 't Ooſten omſlaande deed 't gewoone getyde zeer verminderen, en dreef 't water van de overſtroomde Landen in de rivier, en van daer verders zeewaerts in: Waar door de ſchuyten niet konnende over die Landen gevoert worden, in de havens bleven leggen, en den aanſlag dus vruchteloos afliep.

Op die wyze wierdt de belegering van Breda vaſt voortgezet. De Markgraef Spinola beneerſtigde zich om alle de kwartieren, niettegenſtaande 't ſtrenge Winter ſaiſoen, in dien ſtaat te houden, dat ze nog op de eene of d'andere wyze konden verraſt of overrompelt worden. Hy droeg voornamentlyck zorg, dat de proviand naar 't leger in een genoegzame menigte wierdt aangevoert; Ten welken eynde hy een groot getal karren hadt doen by-

byeenbrengen, die veel lichter dan wagens over de kwade en bedorve wegen konden gevoert worden; Door welke middelen hy de verwachting van Prins Maurits en der Algemeene Staten, die al te veel vertrouwen op 't wintergetyde gestelt hadden, teenemael te leur zette.

Ondertusschen begon, door de langduurige insluyting, 't gebreck aan leeftocht zich in de Stadt meer en meer te openbaren; Alle eetwaren waren op een overmatigen prys geklommen, door welke dierte de Bezetting en de verdere Inwoonderen gedrongen wierden kwaad voedzel te nuttigen. Hier uyt sproten zware ziekten, heete koortsen, en eyndelyk de Pest, waar door wel vyfduyzent zoo Krygsknechten als Borgeren en inwoonderen wierden weggeruckt. Echter hield de Stadvoogdt Justinus van Nassau, met de verdere Bevelhebberen, en den Magistraet, zich stantvastig, en moedigde door zyn voorbeeldt de Krygsknechten aan, om de Stadt, op hoop van een goedt en spoedig ontzet, tot 't uyterste te houden.

Ten dien eynde wierdt in Lentemaandt 1625, voorgeslagen, om de rivier de Mark, door 't leggen van een dyck dwars door dezelve, omtrent Zevenbergen te stoppen, en aldus door 't ophouden van 't menigvuldige van de heyde afzackende water, de wercken der Spaanschen te vernielen, en hen te nootzaken de belegering op te breken. Dees voorslag goedgekeurt zynde, viel men aanstonts aan 't werk; Men liet een grooten hoop steenen zincken ter plaatze, alwaer de rivier 't ondiepste was, welke met kley en vette aarde aangevult wierden, en door de zonderlinge neerstigheid der Werkbaasen scheen die dyck, binnen korten tyd, zyn volkomen beslag te zullen krygen; Maar een schielycke verandering van 't weder, in den tyd der volle Maan, bracht zulcken overvloedt van water by, veroorzaekt door de aanhoudende sneeuw en regens, dat niet alleen de begonne dyck, maar zelf verscheyde Vestingwercken van de Stadt weggespoelt wierden. Dit afkomende water deed aan de Spaanschen mede grooten hinder, want de wegen tusschen derzelver wyd uytgestreckte kwartieren, met de daar by gelege verschantzingen, waren zoodanig overstroomt, dat men er niet dan met schuyten kon bykomen: Waar door de onderlinge gemeenschap tusschen die kwartieren wierdt afgesneden, en 't Krygsvolck, 't gene aldaer in bezetting lag, genootzaakt veel honger en kommer uyt te staen. Dees watersnoodt duurde vier dagen, geduurende welken tyd veele Spaansche knechten van koude en ongemack stierven, en 't aanvoeren der granen en anderen leeftocht wierdt daar door, in den tyd van drie weeken, dus veragtert, dat er bynaa geen andere voorraadt in 't leger kwam, dan 't gene door de stroopende Soldaten aangevoert wierdt.

Zoo ras 't water weder gevallen was, wierdt 't werk aan den gemelden dyck hervat, en om de kracht des waters van Breda afkomende, des te beter te breecken, wierden voor den dyck twee hoofden tegen over elkanderen in de rivier uytgestoken, tusschen welkers opening zware balken, op de vorm van een drietandige vorck, zeer dicht by een gezet wierden. Het werk dus met yver gestadig wordende voortgezet, was men in hoop dat voorspoedig te zullen ten eynde brengen, vermits alleen een kleyne opening in den dyck te sluyten was. Maar de loop der rivier, zoo naeuw bedwongen wordende, nam uytermaten toe, en kwam met zulken gewelt op de nieuw gemaekte hoofden aanzetten, dat 't welzant zich opwerpende de balken uyt den gront deed oprysen, en zoodanig tegen een stoten, dat de gemelde hoofden daar door voor 't grootste gedeelte omvergeworpen wierden. Daar op ontstont nog zoo een buytengewoone storm, dat de schepen, steenen, en boomen, die men hadt doen zincken, om den Dyck vast te maecken, in stucken wierden geslagen, en te gelyck wegdreven. Door dezen ongeluckigen uytslag wierdt den arbeyd aan den dyck teenemael gestaakt, en deze onderneming, waar van men zich zoo veel goeds beloofde, viel gansch vruchteloos uyt.

Middelerwyl stierf Maurits Prins van Oranjen, in den Hage, op den drie en twintigsten van Grasmaandt 1625. Naa wiens doot zyn broeder Prins Fredrick Hendrick 't Opperbevelhebberschap van 't Leger aanvaert hebbende, voornam om nog een kans tot 't ontzet der Stadt Breda te wagen. Hy gaf ten dien eynde bevel, om op den vyftienden van Bloeymaandt 't Spaansch Kwartier te Terheyden aan te tasten, en liet de Engelsche en Fransche benden, onder

onder 't beleyd van den Overſten François Vere, langs den Dyck van de Zwaluwe, derwaerts aanrucken. Deze kwamen met veel dapperheid op de Spaenſchen aanvallen, en maekten zich aanſtonts meeſter van verſcheyde wercken en verſchantzingen, uyt dewelke zy de Vyanden met veel verlies te rug joegen. Carlos Roma, die aldaar 't gebiedt voerde, bemerkende, dat zyne benden van alle kanten te rug weeken, kwam met eene weergaloofe kloekmoedigheid de Engelſchen te gemoet trecken, en naa een ſcherp gevecht, waarin van weerkanten veel volcks ſneuvelde, dwong hy dezelve te wycken, en alle de veroverde wercken weder te verlaten. François Vere trachte wel, met alle mogelycke dapperheid en beleyd, dat verlies te herſtellen, maar de Spaenſchen kwamen met zulken macht op zyne benden aandringen, dat hy genootzaakt wierdt den aftocht te nemen, 't gene hy in goede orden verrichte. Waar naa hy, zonder eenig verder verlies, met zyn Krygsvolck, in 't Leger onder den Prins van Oranjen, 't gene te Dongen nedergeſlagen was, aankwam.

Prins Fredrick Hendrick eyndelyck bemerkende, dat de Verſchantzingen der Belegeraers in zulken ſtaat geſtelt waren, dat 't niet mogelyck was daar tegen ietwes met vrucht te konnen ondernemen, verliet, op den zeven en twintigſten van Bloeymaandt, zyn legerplaets te Dongen, en trock met zyn heyr naar de Langſtraet, door welk ſchielyck vertreck aan die van Breda alle hoop van ontzet benomen wierdt.

De Belegerden waren nu tot den uyterſten noodt gekomen, de voorraad van broodt en meel liep ten eynde; de Peſt en honger rukten dagelyks veele menſchen weg: Daer en boven waren alle middelen van verloſſing afgeſneden, zoo dat men voorzag het niet langer te zullen konnen houden. Derhalven wierdt, op den een en dartigſten van Bloeymaandt, een buytengewone Krygsraadt vergadert, waarin, naa een ryp overleg, beſloten wierdt met den Markgraaf Spinola in onderhandeling te treden. Ten dien eynde wierden van weerzyden gevolmachtigden benoemt, welke ter beſtemder plaatze, even buyten de Stads poorten, zamen gekomen zynde, wegens de Overgave der Stadt gehandelt, en naa verſcheyde over en weerſpraken eyndelyk de Verdragpunten op den tweeden van Wiedemaandt getekent hebben. De voorwaarden by den Magiſtraet en de Borgerye bedongen zyn van den volgenden inhoudt.

1.

„ Dat er zal belooft en toegeſtaan worden een algemeene vergiffenis en volle vergeting van al 't gene by eenige Burgeren en inwoonderen der Stadt Breda, van wat hoedanigheid die zouden mogen weſen, voor of naa 't innemen der Stadt, zedert 't jaar 1590, tot nog toe, zoude mogen wezen begaan, zonder deswegen eenig onderzoeck te doen, nog in geenderley maniere, onder wat voorgeven dat zoude mogen wezen, yemandt daar over te beſwaren, als van misdaet van gekwetſte Majeſteyt of anderzints.

2.

„ Dat alle Borgeren en inwoonders tegenwoordig of afwezig zynde, van wat ſtaet of waardigheid die zouden mogen zyn, in dienſt en eedt van de Staten, den Heer Prince van Oranjen, en van de Stadt, of daer buyten zynde, hunne wooning den tyt van twee naeſtvolgende jaeren in de Stadt ſullen mogen vervolgen, zonder aldaer te worden onderſocht, nog in hun gewiſſe ontruſt, nog tot een nieuwen eedt gedwongen, mits dat ſy aldaar in alle zedigheid leven, zonder eenige ergernis te geven, om geduurende dien tyt van twee jaaren, te overleggen of zy daer willen blyven woonen of niet, en ingevalle zy begeeren te vertrecken, zal het hen vryſtaen van daer te gaen als 't hen gelieven zal, en zal alsdan aan hen gelaten worden 't vrye genot van alle hunne goederen, om dezelve te mogen beſtellen, vervoeren, verkoopen, vervreemden, belaſten en verzetten, ſoo als 't hen goedduncken zal, of dezelve te laten ontfangen en door zulke als zy begeeren te laten beſtieren. En komende tot Breda of daer buyten te ſterven

„ met of zonder uyterfte wil, zullen nogtans hunne goederen aan hunne ge-
„ noemde Erfgenamen of hunne naaste Vrienden en Bloetverwanten volgen.

3.

„ Dat een ygelyck van de voorgemelde Borgers en inwoonders zynde in
„ dienst als boven beëedigt of niet, welke naa dit Tractaet uyt de Stadt zul-
„ len willen vertrecken, 't zy om van woonplaets te veranderen, of om an-
„ dere inzichten, 't zelve altyt zullen vermogen te doen naa hun believen te
„ water of te landt, met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezinnen, Huys-
„ raadt, Koopmanfchappen, en andere roerende goederen, zonder dat hen
„ defwegen eenig belet, onder wat voorgeven het oock zy, zal mogen aan-
„ gedaen worden, nog dat zy oock geen anderen Vrybrief zullen nodig heb-
„ ben, dan dit tegenwoordig Tractaet. En de genen die zullen willen ver-
„ trecken en hun woonplaets nemen in Koningrycken, Landen, Gewesten,
„ onzydige plaetzen, of wel daer Contributie betaalt wordt, zullen altyt vry
„ en ongemoeyt mogen gaan, doorgaan en te rug keeren, koopmanfchap-
„ pen en hunne byzondere zaeken verrichten in de Landen, en Steden onder
„ de gehoorfaemheid des Konings van Spanjen, en naa hun believen met hun-
„ ne zoo roerende als onroerende goederen mogen handelen. En die van
„ den Roomfchen Godsdienst zyn, zullen hunne woonplaets binnen de Stadt
„ weder mogen nemen, zonder daer toe eenig ander verlof te hebben dan dit
„ tegenwoordig Tractaat.

4.

„ Wat aangaet de gene, die in de Vereenigde Nederlanden zullen willen
„ trecken, om aldaer hunne zaeken te verrichten, die zullen zulks vryelyck
„ viermael in 't jaer mogen doen, met voorweten des Gouverneurs, van den-
„ welken zy gehouden zullen zyn en Vrygeleybrief te nemen, die oock ver-
„ pligt zal zyn hen die te geven, ten zy hy wettige redenen daar tegen hadt.
„ Waar naa zy, geduurende den tyt van twee jaeren, naa de teykening van dit
„ Tractaet, zullen moeten wederkeeren en hunne wooning binnen deze
„ Stadt vervolgen, of wel hun woonplaats nemen in onzydige plaatzen, of
„ die Contributie betalen, alwaar zy zullen genieten de voorfz. vryheid van
„ te konnen gaen, doortrecken, en handelen altyt en overal, met alle verde-
„ re effecten van 't gemelde Tractaet, zoo als boven gezegt is.

5.

„ Dat de Predikanten met hunne Vrouwen, Kinderen, Huysgezin, Goede-
„ ren en Meubelen vry zullen mogen vertrecken, zonder dat hen eenig hinder
„ of fchade zal toegebragt worden; En ten dien eynde zullen zy met wagens of
„ fchuyten voorzien worden, En zal hun toegestaan worden denzelven tyt,
„ als hier boven gemelt is, om van hunne onroerende goederen te difponeren.

6.

„ De genen die zedert 't verraffen der Stadt, als Ouderlingen en Diake-
„ nen gedient hebben, en die eenige bedieningen in de Kerk gehadt hebben,
„ zullen in dit Tractaet begrepen zyn.

7.

„ Insgelycks zullen hier in mede begrepen zyn, alle Officieren, Commifen,
„ Ontfangers en andere Borgers en inwoonders, die eenig bewint van pen-
„ ningen, Reekeningen, of betaling van 't Krygsvolck, of eenige andere aan-
„ neming gehadt hebben, welke met alle hunne goederen, huysraadt, en pa-
„ pieren vry uyt de Stadt zullen mogen trecken, en boven dien met alle an-
„ dere Borgeren genieten 't effect van dit Verdrag.

„ 8. De-

8.

„ Dezelve vryheid zullen oock genieten alle Schippers, die binnen deze
„ Stadt zyn, en de gene die aldaer hunne Schepen hebben, welke daar mede
„ zullen mogen vertrecken werwaerts 't hun gelieven zal.

9.

„ Ingevalle de Stadt niet genoegzaam voorzien is van Schepen en Wagens,
„ om de Burgers en inwoonderen, die met hunne goederen en huysraadt zul-
„ len willen vertrecken, te bedienen, zoo zal aan hen den tyt van twee jaa-
„ ren gegeven worden, om ondertusschen uyt Hollandt of van elders andere
„ Schepen en Wagens te laten komen, die daar naa vryelyck zullen mogen te rug
„ keeren, zonder eenigen anderen Vrybrief, dan dit tegenwoordig Tractaet.

10.

„ Dat aan de Borgers en inwoonders der Stadt geene andere Impoſten of
„ laſten zullen opgelegt worden, dan die door geheel Brabant, by de groote
„ en kleyne Steden even gelyck gedragen worden.

11.

„ Dat de Bezetting, zoo te voet als te paardt, zal gelogeert worden in de beſ-
„ te order, en ten minſten laſt der Borgeren, als immers mogelyck zal wezen.

12.

„ In dit Verdrag zullen begrepen zyn alle de genen, die wegens Stads of
„ hunne eyge zaeken afwezig zyn, om in alle vryheid te mogen in de Stadt
„ te rug komen, en van al 't gene voorſz. is mede deel te hebben. Gelyck
„ oock alle de Landlieden in de Stadt gevlucht, die hen vryelyck weder naar
„ 't platte Landt zullen mogen begeven.

13.

„ Indien yemandt van den Hervormden Godsdienſt, in den tyt van de ge-
„ melde twee jaeren, binnen de Stadt kwam te ſterven, die zal op een eerlycke
„ plaets in een tuyn aldaer begraven worden, of zyn lichaem zal buyten de Stadt
„ gevoert worden, daer hy of zyne Vrienden het zullen beſchickt hebben.

14.

„ Dat alle Vonniſſen by den Magiſtraet of die van de Hooftbanck gewezen,
„ van dewelke niet in tyts is gereformeert, zullen van waarde blyven, en
„ haar ſtant grypen.

15.

„ Dat alle de gene, die voor dezen gelt aan de Stadt geſchoten hebben, 't
„ zelve zullen mogen weder eyſſchen, en daer van voldoening erlangen, met
„ den intreſt van dien. Insgelycks zullen oock alle Rentheffers door de Stadt
„ betaalt worden van hunne renten en agterſtallen, die verſchenen zyn ende
„ nog verſchynen zullen.

„ Alle deze Voorwaerden, Pointen en Artikelen zyn vaſtgeſtelt, beſloten
„ en toegeſtaen, en by den Heer Markgraaf Spinola, en de Gevolmagtigden
„ van de Stadt ondertekent. Beloovende gemelde Markgraaf dezelve, door
„ opene brieven van de Infante van Spanjen onder haar groot Zegel, bin-
„ nen den tyt van veertien dagen te doen goedkeuren en bekragtigen. Al-
„ dus gedaan den 2 Juny 1625.

Naa dat, op den vyfden der gemelde maandt, de Stadt Breda door de Spaanſchen in bezit genomen was, kwam de Infante Iſabella Clara Eugenia, van Antwerpen, in 't Leger, en wierdt door den Markgraaf Spinola en andere Bevelhebberen met veel luyſter ontfangen. Den volgenden dag deed zy haare plegtige intrede binnen Breda, Waar van men 't volgende in de Stads Regiſters aangetekent vindt.

Reſolut. der Stadt Breda.

„ Op den ſesden Juny 1625, is gekomen op het Stadhuys der Stadt Breda, „ ten vyf uyren na den middag, de Doorluchtigſte Princes Dôna Iſabella Clara „ Eugenia Infante van Spanjen en Regente dezer Nederlanden, vergeſelſchapt „ met Don Alphonſo de las Cuevas Kardinael en Gezant van zyne Majeſteyt „ den Koning van Spanjen, den Aertsbiſſchop van Ceſarëen, den Markgraef „ Spinola, den Hertog van Nieuburg, den Hertog van Aerſchot, den Hertog „ van Bournonville, den Hertog van Saxen, den Prins van Portugael, den Graaf „ van Salazar Generael van de Cavallerye, Don Carlos de Colonna, Graaf Fredrick van den Berg Luytenant Generael van de Cavallerye, de Graven van „ Middelburg, d'Eterres, en van Yſenbroeck, met veele andere Barons en Edellieden, en ook by haer hebbende veele Gravinnen en Edele Jonckvrouwen „ van haer Hoff. Ende is haar Hoogheyt eerſt geleyt geworden op de Kloveniers kamer, alwaer Deſelve ſeer devotelyk heeft aangeſien het beelt van „ het hoogweerdig H. Sacrament van de Niervaert. Ende alſoo op de tafel „ aldaer wierde geſtelt een groot ſilver ſeer ſwaar vergult Kruys met een Remonſtrantie en andere Reliquien weſende aldaer nog bewaert ſedert het innemen van de Stadt, ſoo heeft den Aertsbiſſchop het Kruys genomen in de „ hant, en 't ſelve aan de Infante laten kuſſen, 't welke ſy gedaen heeft met „ groote reverentie, Ende heeft daer na hare Hoogheyt daer mede de benediƈtie gegeven, gelyk ook hare Hoogheyt de Reliquien, die aldaer wierden „ op de tafel geſtelt, devotelyk heeft aengeſien en gekuſt. Daerna is deſelve „ geleyt na de Vergaderkamer van de Magiſtraet, alwaer ſy ſag de agt Vaandelen der Borgerye, dewelke door de Magiſtraet aan haer aengeboden ſynde, deſelve daer voor bedankt en niet aangenomen heeft. Van daer gegaen „ ſynde na de Vierſchaer heeft aldaer aandachtig beſchouwt ſeker Crucifix, „ d'welke aldaer nog was blyven ſtaen. Ende vorders gebragt ſynde in de „ Nederzalen van het Stadhuys heeft aldaer bereyd gevonden een prachtig „ banket, te weten een Tafel voor hare Hoogheyt, ende een voor alle de „ Jonkvrouwen. En na dat deſelve aldaer hadde geweeſt omtrent een half „ uyr, is hare Hoogheyt van daer met een blyde gelaat vertrocken. Zynde „ ter ſelver tyt op 't Stadhuys tegenwoordig geweeſt, Mr. Henr: Montens „ Preſident, Dingeman van der Locht Treſorier en Buytenborgemeeſter, Dr. „ van de Warck, Mr. Melis Janſſen, Jan van Putte, Mr. Jan van Ceters, „ Peter van den Broeck, Mr. Adriaen van den Broeck, Cornelis Hulshout en „ Gerard van Arendonk, Schepenen ".

Reſolut. der Stadt Breda.

De Stadt Breda dus, naa eene belegering en uythongering van bynaa elf maanden, onder de macht des Konings van Spanjen gebragt zynde, wierdt de oeffening van den Hervormden Godsdienſt aldaer, op zware ſtraf, verboden, Weshalven veele borgeren en inwoonderen van die Gezinte genootzaakt wierden de Stadt te verlaten, en zich elders heen te begeven. Door dit vertreck wierdt de Stadt zeer ontvolkt, en leedt een groot verval in deszelfs neeringen en ambachten. Geduurende de Spaenſche regeering is dat getal nog geringer geworden; Want als, in 't jaar 1631, uyt vrees eener nakende belegering, een algemeene omſchryving wierdt gedaen, om naa de menigte der inwoonderen by tyds de noodige voorziening te doen van leeftocht en andere behoeften, zoo vondt men in de Stadt alleen ſeshondert en een Mansperzoon, ſeshondert een en negentig Vrouwen, hondert zeven en twintig Knegten, tweehondert zeven en negentig Meyden, en negenhondert zeven en tagtig Kinderen, makende in alles te zamen Tweeduyzent zevenhondert en twee zielen.

Geduurende den tyd, dat de Stadt Breda in diervoegen weder onder de heerſchappye des Konings van Spanjen is geweeſt, heeft dezelve, door de zware bezettingen van Spanjaerden, Italianen en Walen, by de Stadvoogden, den Vryheer van Balançon, en Gomar Fourdin, voornamentlyk naa 't overgaan van 's Hertogenboſch, telkens in de Stadt gebracht, veel geleden, en tot onder-

derhoudt van dat Krygsvolk, 't gene door wanbetaling hunner veragterde soldyen, veelmaals aan 't muyten raakte, veele penningen moeten opschieten, 't welck zoo lang geduurt heeft, tot dat de Stadt, in 't jaar 1637, op de volgende wyze, wederom is gebragt onder de gehoorzaemheid der Vereenigde Nederlanden.

Wanneer Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, met 't Staatsche heyr, in Hooymaandt 1637, voor Rammekens ten anker leggende, door de aanhoudende tegenwinden belet wierdt, om den voorgenomen tocht naar Duinkerken te bevorderen, nam hy voor 't Beleg van Breda te ondernemen, ten welken eynde hy met zyne Krygsbenden, op den een en twintigsten der gemelde maandt, 's morgens van Rammekens onder zeyl ging, en 's middags te Bergen op Zoom aanlande. Hy liet aanstonts al 't Voetvolk met 't geschut en verderen Oorlogstreyn te Noordgeest, en de Ruyterye by Woude ontschepen. *Aitzema Sak: van Staat en Oorl: 17. Boeck.*

Middelerwyl hadt de Prins bevel gezonden aan Hendrick Graaf van Nassau, Stadhouder van Vrieslandt, die met eenige Krygsbenden, zoo te voet als te paardt, by Nimmegen gelegert was, om met dezelve in aller yl naar Breda op te trecken, en die Stadt ten spoedigsten te berennen. Graaf Hendrick kwam dienvolgens met zyn leger, op den een en twintigsten van Hooymaandt, te Oosterhoudt, en sloeg zich nog dien zelven dag neder te Teteringe, alwaar hy zyn kwartier nam, en door eenige Vaandelen post liet vatten op de groote Warande, tusschen Breda en Terheyden, naaby de rivier de Mark gelegen, welke plaats hy sterk liet verschantzen.

Op den drie en twintigsten dier zelfde maandt, kwam de Prins voor Breda, en vondt de Stadt reeds door Graaf Hendrik ingesloten. Hy ging terstont alle de voornaemste toegangen bezichtigen, en verdeelde de kwartieren op de volgende wyze. Het Dorp de Hage wierdt bezet met zeven benden Voetknechten, namentlyck die van Graaf Willem, Graaf Hendrick, Eerenreiter, Beverweert, en drie Schotsche van Balfour, Sandelhans en Hamont, met nog twee benden Ruyteren van La Force en Brochum, onder 't gebiedt van Willem Graaf van Nassau. De Prins zelf nam zyn kwartier, met de vyf Fransche Benden van Chatillon, Hauterive, Candale, Maisonneuve, en Charnassé, en vier Engelsche van Morgan, Culpeper, en Goring, by 't Dorp Ginneken, tusschen 't Mastbosch en de Mark, over welke rivier hy een schipbrug liet slaen, die aan de overzyde door de Walsche benden van Solms en Brederode bezet wierdt. Van deze brug, langs de Gehuchten de Molengracht en Zantbergen, tot aan 't Dorp Teteringe, wierdt 't grootste gedeelte der Ruyterye gelegert. De Overste Ysselstein hadt zynen post met eenige benden Voetknechten en Ruyteren te Terheyden, alwaar twee Reduyten opgeworpen wierden, om te beletten, dat de Vyand, langs de rivier, eenige versterking in de Stadt zoude werpen. De Groote Warande hadt Graaf Hendrick, door den Oversten Varick, met twintig vaandelen Voetknechten reeds doen bezetten, en over de rivier aldaer wierdt een schipbrug gelegt, om de gemeenschap met 't Kwartier van Graaf Willem open te houden. Tusschen deze brug en 't Dorp de Hage kreeg de Overste Luytenant Boshuysen zynen post, en wierdt met eenige Vaandelen Voetvolck geplaatst te Gageldonck. *Memoires de Fred. Henry.*

De Prins, de Kwartieren dus verdeelt hebbende, gaf bevel, om die ten spoedigsten te verschantzen, welk werck, door den grooten yver van 't Krygsvolck, nog dien zelfden dag voltooyt wierdt. Waar naa men begon eene Linie van *Circumvallatie* of Omwalling, van 't eene Kwartier tot 't andere op te werpen, waar mede men drie dagen bezig was. Deze Linie nam zyn aanvang aan 't Kwartier van den Prins, en was getrocken langs 't Mastbosch tot aan Papemuts, een kleyne schants, door Spinola, geduurende de belegering van Breda, aangelegt, en nu door de Staatschen weder opgemaakt; Van daar door de Hage tot aan Gageldonck, en zoo voorts tot aan de rivier de Mark over Terheyden. En wederom aan de andere zyde van syn Hoogheids logement, over de brug tot aan Teteringe, en van daar voorts over de Velden langs den Swarten Dyck tot aan 't Dorp Terheyden. Deze Linie was op eene evenredige tusschenwydte met veele Schantzen, Reduyten, en andere Wercken gesterkt. Boven dien wierden de rivieren de Mark, en de Aa of Weer-

reyse boven de Stadt gestopt, waar door alle de laage landen overstroomt en de verschantzingen der Belegeraars ontoeganckelyck gemaeckt wierden. Om alle deze wercken des te vaster te maeken, groef men een gracht voor dezelve ter wydte van twaelf en ter diepte van agt voeten; en men liet de aarde aan beyde zyden opwerpen, om 't naaderen der vyandlyke Ruyterye te beletten. Tot 't vervaardigen van alle deze zwaare schantswerken gebruykte men omtrent drieduyzent boeren, en veele arme lieden, die uyt de Paltz, Hessen en Westerwalt, om den honger verloopen, zich in Hollandt ophielden.

Commelyn Leven van Fredrick Hendrick.

Boxhorn. Obs: Bred:

Ondertusschen was Gomar Fourdin, Stadvoogd van Breda, een Krygsman uyt Edelen Stamme te Diest geboren, die door zyne dapperheid en beleyd tot de hoogste Krygsbedieningen gevordert was, niet min oplettende, om de Stadt in een behoorlycken staat van tegenweer te stellen. De bezetting was even voor 't beleg tot drieduyzent vyfhondert mannen aangegroeyt; De Vestingwercken waren in een goeden staat, en de Stadt was met genoegzame krygs en montbehoeften voorzien, in zoo verre, dat men van hem niet dan een wackeren tegenstant te wachten hadt.

De Magistraet droeg oock zorg, dat alle de granen en verdere eetwaren, die in de Stadt gevonden wierden, behoorlyck wierden opgetekent, en naa een naeuw onderzoeck vondt men aldaer vierduyzent zevenhondert agt en negentig Veertelen Rogge, tweeduyzent vier en dartig Veertelen Tarw, vierduyzent vierhondert twee en zeventig Veertelen Gerst, agthondert zeven en vyftig Veertelen Boekweit, en eenduyzent vyfhondert negen en negentig Veertelen Haver. En nadien de voorraad der granen, buyten verwagting, zoo overvloedig was, wierdt, op 't bevel van den Magistraet, de prys derzelve vastgestelt, namentlyck de Veertel Tarw op zeven gulden, Rogge en Gerst op vier gulden, Haver op drie gulden, Boekweit op vier gulden, een pont Boter op zeven stuyvers, en een pont Kaas op vyf stuyvers.

Memoir: de Fred: Henry.

De Kardinaal Infant, Opperbevelhebber van 't Spaansche heyr verwittigt zynde, dat de Prins van Oranjen Breda belegert hadt, trock ten spoedigsten alle zyne benden, die uyt vrees eener landing der Staatschen, langs de kusten van Vlaenderen verspreyt lagen, by een, en een leger van omtrent twintig duyzent koppen verzamelt hebbende, kwam daar mede, op den vier en twintigsten van Hooymaandt by Antwerpen, alwaar hy met drieduyzent Keyzerschen versterkt wierdt, en door middel van een Schipbrug over de Schelde toog. Den een en dartigsten sloeg hy zich neder te Hoogstraaten, en eenen dag aldaar uytgerust hebbende, trock hy recht op de Verschantzingen der Staatschen aan, eenige Ruyterye vooraf zendende, om de naastgelege Kwartieren van Graaf Willem in de Hage, en van den Oversten Luytenant Boshuysen te Gageldonck te verspieden. Den tweeden van Oogstmaandt legerde de Kardinael zyn heyr te Rysbergen, omtrent een uur van de Kwartieren van den Prins van Oranjen en van Graaf Willem, in eene gelycke tusschenwydte, afgelegen; Van waar hy die dagelyks door zyne Ruyterye liet bestoken.

Aitzema.

De Vyand zoo naa by de Linie van Omwalling gekomen zynde, zondt de Prins terstont eenige Vaandels, onder 't geleyde des Graven van Solms, naar Gageldonck, om dien post te verzekeren, en hield zich 's nachts zelf aan 't hooft van een gedeelte zyner benden, welke tusschen 't Mastbosch en 't Dorp de Hage in slagorden geschaert stonden. Ondertusschen liet men aan alle de meest bloot gestelde Posten, en voornamentlyck aan 't Kwartier te Gageldonck, gestadig arbeyden, om dezelve in een goeden staat van tegenweer te stellen; Veertien dagen verliepen daar mede, in welken tyd de belegeraars genootzaakt waren zich in de gemelde stant en orden te houden.

Naa dat de Kardinael Infant omtrent drie weeken in zynen Post te Rysbergen stil gelegen hadt, zonder middel te konnen vinden, om door de wercken der Belegeraers heen te breecken, vondt hy raadzaam van daar te trecken: Dienvolgens brack hy, den vyftienden van Oogstmaandt, met zyn leger van Rysbergen op, en omtrent Meersel een brug over de Mark geslagen hebbende, toog hy daer over, en sloeg zynen weg in naar Loon op 't Zant, van

Commelyn.

waar

waar hy verders, zynen aanslag op de Schants Voorn misluckt ziende, het naar den Maas kant wende, en de Stadt Venlo, naa vyf dagen belegs, veroverde.

Alle de Verschantzingen in goeden staat gebragt zynde, begon de Prins, op den agtienden van Oogstmaandt, de Stadt Breda te naderen, en liet een Wapenplaets maeken by den Watermolen, staande op de Molenley, tusschen de Stadt en Ginneken. De Belegerden zulks bemerckende, kwamen met seshondert mannen daar op uytvallen, maar wierden door de Belegeraars zoo dapper ontfangen, dat zy gedwongen waren, naa eenig verlies aan weerkanten, de wyck te nemen.

Ondertusschen wierden de Loopgraven geopent, en men taste de Stadt van vier byzondere kanten aan. De Fransche benden maakten eene Linie, om de linker punt van 't Hoornwerk, voor de Ginnekens poort, bedeckt te konnen naaderen, terwyl de Engelsche insgelycks bezig waren, om eene diergelycke Linie te trecken naar de rechter punt. Graaf Willem richte zynen aanval op 't Hoornwerck aan de Haegdyckse poort, en Graaf Hendrick taste 't Kasteel aan, welkers buytenpoort mede met een groot Hoornwerck gedeckt was. Alle deze naderingen wierden met de uyterste vlyt en wackerheid, niettegenstaande 't geweldig schieten der Belegerden, dag en nacht voortgezet, en de Prins van Oranjen moedigde met zyn voorbeeldt de Hoplieden en gemeene Krygsknechten dagelycks aan, om door hunnen gestadigen arbeyd die wercken krachtig te bevorderen.

De Linien der Franschen en Engelschen begonnen middelerwyl zeer sterk te naderen aan 't Hoornwerck voor de Ginnekens poort, en nadien zy wat verre van een gescheyden waren, trock men eene Linie van Gemeenschap van de eene tot de andere, om in geval van noot elkander te konnen byspringen. In 't midden dezer Linie wierdt een Beukerye van agt halve Kartouwen opgeworpen, en aan beyde kanten maakte men nog twee diergelycke, ieder van ses stucken, van welke de struckweeren der vyandlycke wercken onophoudelyck beschoten wierden. Onder begunstiging van dit gestadig vuur zetteden de Arbeyders hunne wercken zoo kragtig voort, dat men, hoewel niet zonder veel moeyte en verlies, den tienden dag naa 't openen der loopgraven, tot aan den voet van den bedeckten weg genadert was, alwaer de Franschen en Engelschen hen te gelyck begroeven, en aan ieder punt een Wachtplaats maekten, om de vyandlycke uytvallen te konnen tegengaan. Van daer begon men verder te *sapperen*, 't gene in 't begin, wegens 't vervaerlyck schieten der Belegerden uyt het grof en handtgeschut, zeer beswaerlyck viel, doch echter, door den onverschrocken moedt der hooge en laage Krygslieden, in 't vervolg merckelyck gevordert wierdt. *Mem: de Fr: Henry.*

Onderwyl was Graaf Willem, met zyne Loopgraven aan de Haagsche zyde, mede zeer genadert, en hadt aan 't hooft derzelve eene beukerye doen oprichten van ses stucken grof geschut, van dewelcke 't Hoornwerck aldaer gedurig beschoten wierdt. Vervolgens liet hy nog twee diergelycke maeken, de eene op den weg naar de Hage, en de andere tusschen de Stadt en 't Huys te Zuylen, van waar hy met twee Linien teffens de naderingen deed voortzetten.

Graaf Hendrick zat immiddels mede niet ledig, en deed met groote naerstigheid zyne wercken vorderen naar 't Kasteel, Doch om de hinderpaelen, die hy ontmoette, was hy genootzaekt, in plaats van 't Hoornwerck van vooren aan te tasten, langs deszelfs vleugel te *sapperen*, welken hy op verscheyde plaatzen doorsneden vondt, 't gene zyne werken niet weynig verachterde. Echter naderde hy, naa veele zwarigheden verwonnen te hebben, tot aan den Dam, die de graft van 't Hoornwerck van de Stads graft scheyde: Maar denzelven regelmatig versterckt vindende, was hy genootzaakt dien naa Krygsorden aan te tasten. *Aitzema.*

De Franschen en Engelschen vorderden te gelyck hunne *sappes* van elcke punt, langs den bedeckten weg, en bragten die in 't midden by een; Waar door de Vyanden zoodanig verschrickt wierden, dat zy den bedeckten weg van 't Hoornwerck verlieten, alleen zich handhavende in den bedeckten weg der Vesting, welken zy aan wederzyde van dien van 't Hoornwerck, door eenige ver-

verschantzingen, afgesneden hadden. De Belegeraars aldaar post gevat hebbende, vielen aanstonts aan 't werck, om de graft van 't Hoornwerck, die zestich voeten wyd en zes voeten diep was, te vullen, ten wel en eynde men een groote menigte rysbosschen liet aenvoeren, waarmede die graft eyndelyk, naa verlies van veel volck, 's nachts tusschen den laatsten van Oogstmaandt en den eersten van Herfstmaandt gedempt wierdt: Doch vermits die Rysdam zeer bloot stont voor 't gestadig vuur der Vyanden, en 't byna onmogelyck was daar over te gaan, zonder gekwetst te worden, wierdt men te rade aan elcken overtocht een blinde van rysbosschen te maeken. Terwyl men daar mede bezig was, wierdt de Overste Goring, aan wiens voorzichtig beleyd de goede voortgang van dat werck voornamentlyck te dancken was, door een kogel uyt een slang, zeer gevaarlyck in den enckel gekwetst.

Na dat de Rysdam dus over de Graft gebracht was, begon men den volgenden nacht te *sapperen*, langs den berm van 't Hoornwerck, en aan de rechter zyde van deszelfs hoorn te *mineren*. De Belegerden schoten zeer sterk, met voornemen om den Dam te vernielen, en deden veele Soldaten sneuvelen. Onder andere wierdt in die nacht de Heer van Charnassé, Fransche Afgezant en Overste van een bende Fransche Ruyteren, terwyl hy bezig was, om aan de arbeyders de nodige bevelen te geven, door 't hooft geschoten.

Op den vierden van Herfstmaandt waren de Overtochten in goeden staat gebracht, en men bezocht verscheide maal post te vatten op den Wal: maar de Vyand deed zoo wackeren tegenweer, dat de aanvallers telckens te rug gedreven wierden. De volgende dagen wierden doorgebracht met *sapperen* en *mineren*, welck werck, in weerwil van de veelvuldige uytvallen der Belegerden, echter spoedig voortging. De Mynen, die men in elcke voorzyde van 't Hoornwerck gemaekt hadt, waren den zevenden gereed, en de Prins liet dezelve 's morgens te gelyck opspringen, 't gene zoo wel geluckte, dat de Belegerden, naa een hevig gevecht, uyt 't Hoornwerck gejaegt wierden. Deze in groote wanorden vlugtende naar een halve Maan voor de Ginnekens poort, en over een kleyne brug tusschen die twee Wercken willende trecken, overdrongen elkanderen, zoo dat de meeste in de Stads graft vielen, en daar in verdroncken.

Memoir: de Fr: Henry.

Aitzema.

Het Hoornwerck op die wyze, door de Franschen en Engelschen, onder 't bevel van den Oversten Maisonneuve, en den Oversten Luytenant Holles, verovert zynde, kwam de Prins van Oranjen terstont derwaerts, en de Officieren en Soldaten voor hunnen ongemeenen yver en dapperheid bedankt hebbende, geboodt hy een borstweering op te werpen, langs de Stads graft van den eenen vleugel des Hoornwerks tot den anderen. Welk werck door de Krygsknechten met zoo veel lust en wackerheid uytgevoert wierdt, dat men dien zelfden dag nog bedeckt was. Men maakte vervolgens in den bedeckten weg twee Beukeryen, eene aan de Fransche en eene aan de Engelsche zyde, yder van ses halve Kartouwen, om onder begunstiging van dat geschut de Overtogten of Galderyen over de Stads graft te brengen. Deze Galderyen wierden, op den negenden van Herfstmaandt, door 't bevel van den Prins, aan de minstbiedenden besteedt. De Fransche Galderye, welke moest overgebracht worden aan de rechter zyde van 't Bolwerck aan de Ginnekens poort, ter hoogte van agt, en ter breedte van negen voeten, wierdt aangenomen voor sestien duyzent gulden, en de Engelsche aan de linker zyde, voor zeventien duyzent gulden, om dat de Graft aldaer over de tweehondert voeten wydt was.

Graaf Willem was aan zynen kant, de Graft van 't Hoornwerck aan de Haegdyckse poort, door middel van een biesbrug, overgetogen, en liet een myn, welke hy aldaer vervaardigt hadt, springen, waar naa hy de bres door eenig Volck, onder 't bevel van den Oversten Luytenant Erskine, deed bestormen. Maar de Myn deed die uytwercking niet, die men er van verwachte, en de Vyand toeschietende om de bres te verdedigen, deinsden de eerste aanvallers te rug, doch door versch volck ondersteunt wordende, schoten zy weder moedig toe, en daar wierdt van weerkanten scherp gevochten. Na dat dit gevecht een geruymen tyd, met gelyck voordeel, geduurt hadt, waren de Belegeraers, wegens gebreck aan wercklieden om een verschantzing tot hun-

hunner bedecking op te werpen, eyndelyck genootzaakt met veel verlies af te wycken. De Belegerden oock veele Officieren en gemeenen verloren hebbende hielden dien dag 't Hoornwerck wel in, maar vreezende door de Belegeraars met meerder macht aangetaſt te worden, en zich in geen ſtaat vindende om een tweeden ſtorm uyt te ſtaen, verlieten 's nachts 't zelve geheel en al, een goet getal wapenen en anderen voorraad agterlatende. Waar naa Graaf Willem daar in eenige affnydingen met een Wachtplaets en drie Beukeryen liet maeken, om de Galderye, die hy voorhadt over de Stads graft te brengen, te begunſtigen. *Memoir: de Fr: Henry.*

Graaf Hendrick kon, als gemeld is, wegens de gemaakte affnydingen, den Dam aan 't Kaſteel niet naderen, waerom hy denzelven door eenig volck deed aantaſten, maar die wercken ſterker en de graft dieper bevonden zynde, dan men bericht was, wierden de aanvallers licht te rug gedreven, zoo dat men aan dien kant weynig vorderde.

De Stadvoogd Fourdin merckende, dat de Franſche en Engelſche Galderyen over de Stads graft met yver wierden voortgezet, en vreezende van dien kant in 't kort beſtookt te zullen worden, vondt raadzaam binnen de Stadt, ten wederzyde van de Ginnekens poort, eene affnyding te maeken, met een diepe graft daar voor, en van ſtormpalen wel voorzien. Ten dien eynde liet hy verſcheyde tuynen en erven, daarby gelegen, innemen, en elf huyſen afbreecken, onder belofte van de waarde derzelve aan de Eygenaars, ten koſten des Konings, te zullen voldoen; maar naa 't veroveren der Stadt wierdt zulks in den wint geſlagen, en naa lange aanhoudingen zyn de afgebroocke huyſen eerſt, in Oogſtmaandt 1645, van Stads wegen met ſesduyzent en vyftig gulden vergoedt geworden. *Boxhorn Obſ: Bred.* *Reſolut: der Stadt Breda.*

Middelerwyl wierden de Galderyen aan beyde de Aanvallen, zoo van den Prins van Oranjen, als van Graaf Willem, met kracht voortgezet, hoewel de Belegerden van hunnen kant niets verzuymden, om den voortgang van dien arbeyd te ſtuyten: Uyt 't grof geſchut, 't gene zy in 't Bolwerck aan de Ginnekens poort geplant hadden, en uyt 't hantgeweer der Soldaten wierdt onophoudelyck vuur gegeven, waar door veel volck aan de zyde der Belegeraars ſneuvelde. Dit wierdt eenige dagen op den zelfden voet vervolgt, en door den Vyandt by dag omvergeworpen, 't gene door de Belegeraars by nacht gemaekt was. *Aitzema.*

Aan den kant van 't Kaſteel was Graaf Hendrick, niet tegenſtaende alle de gemelde hinderpalen, die hem dus lange opgehouden hadden, tot aan de graft van 't Hoornwerck genadert, over welcke hy een brug van plancken liet ſlaan. Zoo drae zulks verricht was, deed hy door eenig Krygsvolck aan den berm van dat Werck poſt vatten, en daar in een Myn vervaardigen, welke, op den tweeden van Wynmaandt, wierdt aangeſtoken. De Myn ſprong met een gewenſchten uytſlag, en Graaf Hendrick viel daer op met zyn volck, op 't Hoornwerck en 't daar by leggende Ravelyn, zeer moedig aan. En hoewel 't Ravelyn voor 't geſchut des Vyands geheel open lag, nogtans wierden de Belegerden, naa een uur vechtens, en een geweldig vuur van weerkanten, naar de Stad gedreven, en de Belegeraars namen beyde de wercken ſtormenderhant in.

De Galderye aan de Franſche zyde was ondertuſſchen meer dan een derde over de Stads graft gebragt, Waarom de Prins, zich niet langer met 't voltooyen derzelve willende ophouden, beval 't overige gedeelte met rysboſſchen te vullen. Dit werck wierdt, onder begunſtiging van al 't grof en hantgeſchut der aanvalleren, in twee dagen verricht. De Engelſchen bragten hunne wercken mede zoo ſpoedig voort, dat zy, op den derden van Wynmaandt, aan de Stads wallen kwamen: Waar naa aan yder zyde van 't Bolwerck een Myn aangelegt wierdt, Deze gereed zynde om opgeblaſen te worden, vreeſden de Belegerden, dat zy van alle kanten te gelyck mogten beſtormt worden, en wegens gebreck aan buſpoeder naeuwelyks in ſtaat zouden zyn, om die ſtormen af te weeren. Weshalven zy, op den ſesden 's morgens omtrent zeven uuren, de trom roerden, en verzochten gemagtigden naar den Prins te mogen zenden, om wegens de Overgave der Stadt in onderhandeling te treeden. *Mem: de Fr: Henry.*

Boxhorn Obs: Bred.

De Overste Hauterive hadt dien dag in de Nadernissen de wacht, en gaf daar van ten spoedigsten kennis aan den Prins van Oranjen, welke terstont beval, dat men alle vyandlyckheden zoude staken, en de Hoplieden de Gentilot en Sombierre, als Gyzelaars, naar de Stadt zenden. Uyt de Stadt kwamen als Gemagtigden, wegens de Bezetting, de Hoplieden Marthart en Everwyn; wegens de Stadt en Borgerye, Kornelis van der Locht, Schoutet, Mr. Pieter van Hegelsom, Burgemeester; Mr. Jan van der Venne, Oudt President, en Mr. Gysbrecht Eelkens Griffier; uyt den Raadt was er mede bygevoegt Mr. Adriaen van Ryen, en uyt den Geestelycken stant Balthazar Kruyt Prooft van St. Katarinen Dal, en de Kanonnick van Maldere. Dien dag kwam men tot geen besluyt, en keerden deswegen de Oudt President van der Venne, en de Kanonnick van Maldere naar de Stadt, om met den Magistraet, over eenige voorgestelde punten, nader te spreecken; Welke des anderendaegs te rug kwamen met nieuwen last, Waarnaa, de Verschillen in der minne afgedaan zynde, 't Verdrag op de volgende wyze getroffen wierdt.

„ Syn Hoogheyt gezien ende geexamineert hebbende de Artikelen hier nevenstaende, heeft daer op verklaert, ende verklaert mits desen.

„ *Artykelen geproponeert by de Geestelykheyt, ende den Drossaert, Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raedt der Stadt Breda, aan syn Hoogheyt Myn Heere den Prince van* ORANGIEN, *Heere en Baron van* BREDA *voorsz.*

I.

„ *Dat deselve dit Artykel accordeert, mits dat alle personen daer in gementioneert sig voortaen sullen hebben te dragen als sy schuldig syn.*

I.

„ In den eersten, dat alle faulten, vyantschappen ende misdaden, hoe groot ende van wat qualiteyt die selve souden mogen zyn of gehouden souden mogen werden, sonder eenige uyt te steecken, die eenige Geestelyke of Weereltlycke persoonen der voorschreven Stadt aldaer tegenwoordich of daer buyten wezende, tzy in 't generael of in 't particulier souden mogen gedaan hebben, sullen teenemael vergeven ende vergeten blyven, als ofte die niet geschiedt en waren.

2.

„ *Dat de twee Kloosters van Nonnen en Bagynen sullen gehouden werden in sulcker manieren als sy geweest syn voor den jaare sesthienhondert vyf ende twintigh, by tyde van de Regeringhe van de Ho: Mog: Heeren Staten Generael.*

2.

„ Dat in de voorschreve Stadt Breda nu ende alle tyt voortaen sal blyven het openbaer gebruyck van de Catholyke Roomsche Religie in de groote Kercke, in de Kloosters ende Bagynhof, gelyck die nu twaalf jaaren lestleden is gebruyckt geweest, in sulckervoegen, dat niemant van wat qualiteyt hy zy, tsy civil of Militair, en sal vermogen daer inne eenich beletsel, obstaeckel of schandael te doen in de Kercken of op de straet, met woorden of met werken, op arbitrale correctie.

3.

„ *Dat de Magistraet sal* „ *gestelt*

3.

„ Dat de Magistraet sal gemaeckt worden indif- „ ferent

„ *gestelt worden uyt de best-* „ *te ende gequalificeerste* „ *personen van de Stadt,* „ *volgens de privilegien en-* „ *de Wetten van Brabandt* „ *ende van de Stadt voorsz.*

„ ferent van persoonen zoo van de Roomsche Ca- „ tholycke, als van de Gereformeerde Religie. „ Ende dat alle permanente Officien, immers die „ gene waar van de Bedienders, tot den jare sestien- „ hondert vyf en twintich geweest hebbende, zyn „ overleden, ende daer naer by den Grave Johan „ van Nassau geconfereert, mogen gecontinueert „ worden.

4.

„ *Dat alle Geestelyke* „ *Persoonen hunne goede-* „ *ren sullen mogen genieten* „ *ende administreren, soo* „ *als sy voor den jaare* „ 1625 *gedaen hebben. De* „ *gene die uyt de Stadt sul-* „ *len komen te vertrecken,* „ *sullen hunne goederen en-* „ *de meubelen mogen mede* „ *nemen, oock deselve het* „ *sy huysen of andersins,* „ *verkopen als Borgers.*

4.

„ Dat de Heeren vant Capittele met hunne Sup- „ poosten, den Prooft ende den Nonnen Clooster „ van S. Catharynendale, den Pastoor, het Collegie „ van de Societeyt Jesu, de Conventen van de Pa- „ tres Capucynen ende Minnebroeders, het Bagyn- „ hof ende de Religieusen van 't Sieck Gasthuys, „ ende alle andere Geestelyke persoonen van wat „ staat of ordre die syn, die voor date van desen by „ de Stadt geaccepteert ende aangenomen syn, sul- „ len blyven in vreedsame besittinge van allerhan- „ de goederen, Renten, Donatien, Thienden, „ Privilegien ende Inkomen, hoedanig die syn, soo „ binnen als buyten de voorsz: Stadt, sonder ex- „ ceptie, nieuwe aan te nemen oft andere surroge- „ ren, ende gelyck alle ende yegelyck deselve tot „ nu toe gehouden, beseten ende gebruyckt heb- „ ben, sonder dat yemanden hier inne eenigh „ letsel, schade of hinder gedaen werde, en sullen „ alle Canonisien ende Beneficien sullende komen „ vaceren, moeten gegeven worden aan Room- „ sche Katholycken, volgende de fondatien ende „ de oude statuyten daer af zynde.

5.

„ *Dat de goederen, col-* „ *lecten, aelmissen van de* „ *respective Armhuysen, in* „ *desen genoemt, sullen ge-* „ *bruyckt ende geadminis-* „ *treert worden, als desel-* „ *ve voor den jaare* 1625 „ *syn geweest, sonder re-* „ *gart te nemen op de Reli-* „ *gie van de Persoonen, die* „ *daer toe geëmployeert wor-* „ *den.*

5.

„ Het jaerlycx Innekomen van de goederen van „ het Weeshuys der voorsz. Stadt, soo erffelyck „ als haeffelyck, dewelcke het selve nu heeft of „ naermaels, 't sy by testamente, gifte, koop, of „ andersins sal verkrygen, sal gedeelt worden pro „ rate ende nae advenant dat de arme kinderen van „ een ende andere Religie bevonden sullen worden, „ dewelcke oock elck eene wooninge ende Meesters „ apart sullen hebben. Ende de goederen, Collec- „ ten ende aelmoessen van den H. Geest, Gasthuys „ ende Manhuys op 't Gasthuyseynde, ende op „ den Haegdyck, sullen geregeert worden ende „ gedeelt by persoonen, ende aen Armen van d'ee- „ ne ende d'andere Religie, sonder regard te ne- „ men van wat Religie sy syn, gelyck 't selve tot „ noch toe geschiedt is, aen wat zyde de Stadt ge- „ weest is.

6.

„ *Syn Hoogheyt accor-* „ *deert dit Artyckel, maar* „ *wat*

6.

„ Dat de Stadt Breda ende d'Ingesetenen van „ dien, sullen blyven by alle hunne Privilegien en- „ de

„ *wat het poinct van de Li-*
„ *centen aangaet, sal het*
„ *selve aan de Ho: Mog:*
„ *Heeren Staten Generael*
„ *ten besten recommande-*
„ *ren.*

„ de Vrydomme, ende dat aldaer geene meerdere
„ lasten en sullen mogen gestelt werden dan aldaer
„ gestelt en zyn geweest van den jare vyftienhon-
„ dert negentich tot den jare sestienhondert vyf
„ en twintich, dewyle deselve onder de Regieringe
„ van de Vereenigde Nederlanden is geweest. En-
„ de also de Stadt met dese belegeringh t'eenemael
„ is geruineert, dat se om 't selve te verhalen,
„ mochte vry zyn voor twee jaren van de Licenten.

7.

„ *Syn Hoogheyt accor-*
„ *deert dit versoek voor den*
„ *tyt van drie jaren, in-*
„ *sonderheyt mede voor de*
„ *uytgeweeckenen, mits dat*
„ *die gene die in Neutrale*
„ *Steden, ofte ten platten*
„ *lande sullen komen te ver-*
„ *trecken, ende daer na*
„ *binnen de Stadt keeren*
„ *willen, gehouden sullen*
„ *syn het selve te doen by*
„ *voorgaende kennisse van*
„ *syne Hoogheyt, ofte van*
„ *den Gouverneur.*

7.

„ Dat alle Borgeren ende Ingesetenen der voorsz.
„ Stadt present of absent zynde van wat qualiteyt
„ deselve syn, 't sy dat se geweest hebben in dienst
„ van den Coninck van Spaengien oft niet, nae
„ dit Tractaet daer uyt sullen moghen vertrecken
„ daer 't hen gelieven sal, met hunne huysgesinnen,
„ Meubelen, Papieren, ende andere roerende
„ goederen, of sullen mogen continueren hun
„ woonplaetse in de voorsz: Stadt den tyt van vier
„ toekomende jaren, omme binnen denselven tyt
„ te resolveren, of sy aldaer sullen blyven woonen
„ of niet. Ende sullen geduerende denselven tydt
„ vryelyck mogen verkeeren overal ten platten
„ Lande, soo om te besien, waar sy hunne woon-
„ plaetse sullen willen nemen, als om andere hun-
„ ne particuliere affairen. Ende ingevalle sy in
„ de voorsz. vier jaren, ofte ten eynde derselver
„ sullen willen vertrecken, sullen 't selve met
„ Vrouwen ende Kinderen ende goederen, oock
„ vryelyck mogen doen, als 't hun gelieven sal,
„ te water ende te lande, sonder in eenige Tollen,
„ Licenten, oft ondersoeck van schepen gehouden
„ te syn, alwaert oock soo dat yemandt van de-
„ selve vier voorschreve jaren eenige publicque
„ diensten bedient hadde, ende sullen mogen dis-
„ poneren van alle hunne goederen, deselve ver-
„ kopen, beswaren, transporteren, ofte wel die
„ te laten ontfangen ende administreren by sulcke
„ als hun sal goedtduncken, ende komende te
„ sterven 't sy binnen ofte buyten de voorsz. Stadt,
„ met Testament ofte niet, sullen deselve goede-
„ ren volgen aan de geinstitueerde Erfgenamen,
„ ofte aan hunne naeste Vrienden ab intestato re-
„ spective, ende sullen alle hunne meuble goede-
„ ren, koopmanschappen, ende andere mogen
„ vervoeren na hun goetdunncken, sonder dat se
„ van noden sullen hebben andere paspoort dan
„ dit tegenwoordig Tractaet, ende die gene die in
„ Neutrale Landen ofte ten platten Lande sullen
„ vertrecken, sullen wederom in de voorsz. Stadt
„ mogen komen woonen, alst hun sal gelieven, son-
„ der daer nae oock eenig consent te moeten ver-
„ soecken.

8.

„ *Sullen mogen vertrec-*
„ *ken,*

8.

„ Dat de gene die om hunne particuliere affai-
„ ren

,, *ken, geduyrende den tyt* ,, *van drie jaren in vyantlyke Landen ofte Steden, ende wederom binnen Breda mogen komen, doch by voorgaende consent des Gouverneurs.*

,, ren sullen willen gaen in de Landen ofte Steden ,, onder den Coninck van Spaengien, sullen 't selve mogen doen, geduyrende den voorsz. tyt van ,, vier jaren, soo dickwils alst hen gelieven sal, ,, ende sullen telcken reyse wederom in de voorsz. ,, Stadt mogen komen, om aldaer te blyven woonen, ofte daer uyt te vertrecken als voorsz: is.

9.

,, *Wert geaccordeert, voor soo veel de Borgers aangaet, maar de Pastoren en andere geestelycke Personen in desen geroert, sullen uyt de Stadt wel mogen vertrecken, dan daer na sich hebben te reguleren nae de Placaten van Retorsie by de Heeren Staten geëmaneert, tot dat dien aangaende een ander voet beraamt sal wesen.*

9.

,, In 't voorsz. Contract sullen begrepen zyn alle ,, Borgers ende Ingesetenen der voorschreve Stadt ,, die absent syn, oock alle de Pastoren ende Geestelycke Personen in der Stadt gevlucht zynde, ,, ende de huyslieden die van den platten Lande in ,, de voorsz. Stadt ofte elders gevlucht zyn, die ,, uyt krachte van dien vryelyck sullen mogen wederkeeren in hunne Dorpen en Wooningen, of ,, de voorsz. vier Jaren in de Stadt blyven naer ,, hun gelieven. Ende sullen de Pastoren van de ,, Baronnie van Breda present ende absent zynde, ,, ende hunne successeurs wederom in hunne Parochie kerken ende dependentien van dien mogen ,, exerceren hunne Pastorale diensten ende behouden hun inkomen, gelyck zy voor de Retorsie ,, gedaen hebben.

10.

,, *Dit Artyckel wordt geaccordeert soo het leydt.*

10.

,, Dat alle Vonnissen by de Magistraet der voorsz. ,, Stadt ende by de Hooftbancke gewesen, daer ,, af in tyts niet is gereformeert, sullen van weerden blyven, ende het effect sorteren, ende desgelyks oock alle Contracten, voor ende in de belegering gemaekt, hoedanig die zyn.

11.

,, *Dit Artyckel wort insgelyks geaccordeert soo het leyt, mits dat alle Charters, Registers ende Papieren, de Leenen, Domeynen en andere, 't zy geestelycke ofte andere goederen, syn Hoogheyt concernerende, gestelt sullen worden in handen van den genen, die syn Hoogheyt daer toe committeren sal.*

11.

,, Dat alle gedane der Stads Reeckeningen ende ,, oock alle andere die aen de Magistraet gedaen ,, zyn, sullen in hun geheel blyven ende van waerden gehouden werden.

12.

,, *Ende dit van gelyck.*

12.

,, Dat die gene die Renten ofte schulden op de ,, Stadt syn hebbende, daer af alle jaren betaalt ,, sullen worden sonder korten.

13.

„ *Die van de Stadt Breda sullen sich in desen hebben te dragen als voor den jare 1625.*

13.

„ Dat de Stadt Breda niet gehouden sal syn in
„ 't maecken, repareren, ofte onderhouden van
„ de Wallen, Vesten, Poorten, Bruggen, Corps-
„ deguardens, ende andere Fortificatie wercken,
„ noch eenich vuyr ofte licht te geven aan de
„ Corpsdeguardens, gelyck sy daer af vry is
„ geweest de leste twaelf jaren, onder den Co-
„ ninck van Spaengien.

14.

„ *De Soldaten sullen gelogeert worden op servitien, gelyck in andere Steden van de Geunieerde Provintien gedaan wert. Actum in het Leger voor Breda den sevenden October sestienhondert seven en dertich.*

14.

„ Dat al het Krygsvolck of Guarnisoen dewelc-
„ ke in de voorsz. Stadt sal gelecht worden, soo
„ te voet als te paert, sal gelogeert worden in de
„ Baracquen, ofte andersins sonder last van de
„ Stadt ofte van de Burgerie derselver. Ende in-
„ gevalle eenige op de Borgers souden moeten ge-
„ legt worden, daer af sal hen behoorlycke servi-
„ tie betaalt worden, oock sonder last van de
„ Stadt.

„ (Ende was onderteeckent:)

FRED: HENRY DE NASSAU PRINCE D'ORANGES. — FOURDIN.

(*Nog lager stont:*)

Ter Ordonnantie van syn Hoogheyt

(*En was getekent:*)

J. JUNIUS.

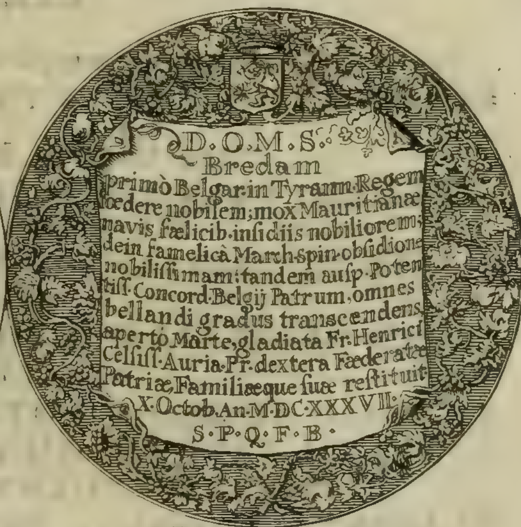
De Verdragpunten, in dier voegen van wederzyde getekent zynde, zoo wierdt den tienden van Wynmaandt bestemt tot den uyttocht der Bezetting, welke geschiede in de volgende orden. 's Morgens omtrent agt uuren kwam de Lyfwacht des Prinsen van Oranjen, geleydt wordende door den Hopman Glefer, met nog vier Kornetten Ruyteren, en vier Vaandelen Voetknechten, voor de Gasthuyseyndsche Poort, door welck krygsvolck alle de posten daar omtrent bezet wierden. Het overige heyr stont langs den weg, tot voorby Heusenhout in slagorden geschaart. Onderwyl had zich de Prins van Oranjen met Mevrouwe de Princesse, den jongen Prins, en veele hooge Krygsoversten, naar Heusenhout begeven, om den uyttocht der Spaenschen te bezichtigen. *Boxhorn Obs: Bred:*

Omtrent elf uuren kwam de Bezetting uyt de Stadt, welkers Voorhoede bestont uyt vyfhondert en sestig Vuurroers en Piecken, meest Bourgonjons en Waelen, onder negentien Vaandelen. *Aitzema.* Deze wierden gevolgt door veele wagenen met pack en zack geladen, waarop zich veele ziecken en gekwetsten bevonden. Hier naa kwamen driehondert vyf en sestig Voetknechten onder vyftien Vaandelen. Op deze volgden weder veele wagenen en karren met Oorlogs gereedschap en eenige Minderbroeders, Preeckheeren, en andere geestelycke Personen, waar van zommigen te voet gingen. Achter deze kwamen negenhondert en dartig zoo Vuurroers als Piecken, onder tien Vaandelen. Waarop volgden ses stucken grof geschut en twee Mortieren, met twaalf tonnen buspoeder en andere Krygsbehoeften op verscheyde wagenen geladen. Hierop kwam de Stadvoogd Gomar Fourdin, zittende, wegens zyne onpasselyck-

ſyckheid, in een beſlote Koets, doch omtrent den Prins van Oranjen genadert zynde klom hy te paart, en reed denzelven te gemoet: Omtrent den Prins komende ſteeg hy van 't paart, 't gene de Prins insgelyck deed, en na eenige wederzydſche plichtplegingen, nam hy met korte woorden afſcheyd. Verſcheyde wagenen en daarop eenige Jeſuiten, met hunnen huysraadt en Kerk cieraden, voorby getrocken zynde, kwamen nog tweehondert en vyftig Voetknechten onder vier Vaandelen. Waar op volgden ſeſtien Kapucynen met een groot Kruysbeeldt voor hen. Dees geheele treyn wierdt beſloten door ſes Vaandelen Spaenſchen en Italianen naeuwelyks uytmaekende hondert en vyftig koppen. Indiervoegen geſchiede de uyttocht der Spaenſche Bezetting zonder de minſte wanorden, welke door een gedeelte van 's Prinſen Ruyterye in alle veyligheid naar Lier en Mechelen begeleydt wierdt, alwaar ze den derden dag behouden aankwam.

Zoo ras de Stadt Breda aan de Staatſchen ingeruymt was, kwam de Prins van Oranjen, met een groote Stoet van hooge Bevelhebberen, daar binnen, en de wallen bezichtigt hebbende gaf hy bevel om die ten ſpoedigſten te herſtellen. Hy benoemde den Marckgraaf van Hauterive tot Stadvoogd, en naa dat hy den ouden Magiſtraet bedanckt hadt, ſtelde hy een nieuwen aan, beſtaande uyt perzoonen van den Hervormden Godsdienſt. 's Anderendaegs wierdt de Groote Kerk geopent, en daarin door D. Bergius Predikant te Wyck te Duerſtede de eerſte Leerreden gedaan, om Godt voor deze geluckige herſtelling te dancken. Men liet mede, door laſt der Algemeene Staten, wegens deze overwinning, een openbaren Danckdag door 't ganſche Landt houden, vreugde vuuren ontſteken, en de volgende Gedenkpenningen ſlaan.

I. Op de voorzyde van den eerſten ziet men aan den eenen kant eene Turfſchuyt in 't Bredaſche Slot voeren; ter gedachtenis dat op deze wyze door Mau- *Van Loon Nedel.*

Historipenn. 2 Deel Bl. 238. Maurits die Stadt eertyts gewonnen was. Voorts wordt de Bredasche Maagd door den Honger by de keel gegreepen, vermits ze Spinola sedert door 't uythongeren herwonnen hadt. Waar boven eyndelyk het Wapenschild van Fredrick Hendrick, en een sterk gewapende Arm met een bloot zwaard, onder den naam JEHOVAH, verbeeldt staan, om aan te toonen hoe altans door Fredrick Hendrick gewapender hand dezelve Stadt verovert was. Welke drie verbeeldingen dit daar rondom gestelde Randschrift opheldert:

ANTE FAME, AUT ASTU, VI MODO FACTA VIA EST.

Dat is:

VOORHEEN IS DE WEG DOOR DEN HONGERSNOOT, OF DE LIST, DOCH TANS DOOR 'T GEWELT GEBAANT.

En dewyl dees Penning met voorrecht der Staten, door den Stempelsnyder Looff te Middelburg, gemaakt is, zoo staat onder het verbeelde Turfschip op eenen steen dit Opschrift:

CUM PRIVILEGIO. J. LOOFF FECIT MIDDELBURGI.

Dat is:

DOOR J. LOOFF MET VOORRECHT TE MIDDELBURG GEMAAKT.

Verder leest men op de tegenzyde en binnen een cierlyk Loofwerck op zynen Naam zinspeelende, dit langwylige Opschrift:

DEO OPTIMO MAXIMO SACRUM.
BREDAM, PRIMO BELGARUM IN TYRANNUM REGEM FOEDERE NOBILEM,
MOX MAURITIANÆ NAVIS FÆLICIBUS INSIDIIS NOBILIOREM,
DEIN FAMELICA MARCHIONIS SPINOLÆ OBSIDIONE NOBILISSIMAM,
TANDEM AUSPICIIS POTENTISSIMORUM CONCORDIS BELGII PATRUM OMNES BELLANDI GRADUS TRANSCENDENS APERTO MARTE,
GLADIATA FREDERICI HENRICI CELSISSIMI AURIACI PRINCIPIS DEXTERA
FÆDERATÆ PATRIÆ FAMILIÆQUE SUÆ RESTITUIT.
X OCTOBRIS ANNI MDCXXXVII.

Dat is:

AAN DEN ZEER GOEDEN EN GROOTEN GOD TOEGEWYDT.
DE GEWAPENDE RECHTERHAND VAN
ZYNE HOOGHEYT FREDRICK HENDRICK, PRINS VAN ORANJEN,
TE BOVENGAANDE ALLE TRAPPEN VAN OORLOOGEN,
HEEFT ONDER HET GEZAG DER
HOOGMOGENDE VADEREN VAN 'T EENDRAGTIGE NEDERLANDT,
EYNDELYCK DE STADT BREDA,

EERST

EERST VERMAART DOOR HET VERBONDT DER NEDERLANDEREN TEGENS DEN WREEDEN KONING, DAARNAA VERMAARDER DOOR DE WELGELUCKTE LIST VAN MAURITS TURFSCHIP, EN VERVOLGENS ALLERVERMAARDST DOOR HET UYTHONGEREND BELEG VAN DEN MARKGRAAF SPINOLA EINDELYK DOOR OPENBAAR KRYGSGEWELT AAN HET VEREENIGDE VADERLAND EN ZYN EIGEN GESLACHT, DEN 10. VAN WYNMAANDT DES JAARS 1637. HERSTELT.

II. Het Voorstuck van den tweeden bevat het verheven grontbewerp der gewonne Stadt, en het Ruggestuk den Leeuw der Vereenigde Gewesten, nevens eenen stapel Wapenen, binnen en boven deze woorden tot om-en opschrift:

DEO FAVente
AUSPiciis ORDinum FOEDerati BELGii,
VIRTUTE HENrici AURiaci PRincipis,
BREDA RECEPTA,
26. SEPTembris 1637.

Dat is:

BREDA ONDER DE GUNST VAN GOD, DOOR 'T BELEYT DER STATEN VAN DE VEREENIGDE NEDERLANDEN EN DOOR DE DAPPERHEIT VAN FREDRICK HENDRICK PRINS VAN ORANJEN, DEN 26. VAN HERFSTMAANDT DES JAARS 1637. HERWONNEN.

Naa de Verovering der Stadt Breda heeft Prins Fredrick Hendrick getracht die met veele voordeelen te begunstigen; Onder andere nam hy voor in dezelve op te rechten een Illustre School en Collegie, waarin veele Edele en andere Jongelingen zouden konnen opgekweeckt worden in alle goede Konsten en Wetenschappen. Het Klooster der Premonstratenser Nonnen van St. Katarinen Dal, gelegen aan de Zuydzyde der Stadt, wierdt daar toe verordent, welkers aangename gelegentheid en ruyme Vertrecken zeer geschickt geacht wierden tot de Studien en alle zoorten van Academische Oeffeningen.

Inauguratio Illustr. Scholæ Bredanæ.

Men kwam dienvolgens met den Prooft overeen, dat hy 't Klooster met den bygang aan den Prins zoude overgeven, en op zeer goede voorwaerden, met zyne Nonnen, vertrecken naar Oosterhout. Zoo ras zulks verrigt was, wierden in alle Wetenschappen, Konsten en Taalen, beroemde Mannen tot Hoogleeraers van elders beroepen, welke alle te Breda aangekomen zynde, zoo wierdt den zeventienden van Herfstmaandt 1646, bestemt tot de plegtige inwyding van die Illustre School en Collegie. En vermits de Prins, met 't Staatsche heyr in 't velt zynde, die plegtigheid niet kon bywoonen, wilde hy echter, om aan dezelve meer luyster by te zetten, dat zyne Gemalin Princes Amelia die met hare tegenwoordigheid zoude vereeren.

En om alles met des te meer deftigheid uyt te voeren, wierden tot Curateuren of Opperbezorgers dier Schoole verkoren de Heeren Jan van den Kerckhoven,

hoven, Heer van Heenvliet, Houtvester van Hollandt, en Opperhofmeester van de Koninglycke Princes Maria, Andreas Rivet, Hoogleeraer der H. Godkunde in de hooge Schoole te Leyden, en Konstantyn Huygens Heer van Zuylichem, eerste Raad en Geheimschryver van zyn Hoogheid.

Op den zeventienden van Herfstmaandt was alles in gereedheid gebragt, en des voormiddags vergaderden alle de Hoogleeraers omhangen met hunne Tabbaerden in 't huys van den verklaarden Rector Magnificus Lodewyck van Renesse, van waar zy door de Oudt Burgemeesteren Willem Snellen en Isaac Noirot, als Afgezondenen van den Magistraet, wierden afgehaelt, en naar 't Hof geleydt, op 't welcke alle de Curateuren, Raden en Magistraten reeds by een gekomen waren. Van daar wierden zy door de gemelde Heeren in 't binnen vertreck der Princesse gebracht, wanneer 't hare Hoogheid geliefde hen op 't minnelyckste te ontfangen, en in eene korte redenvoering te betuygen hare gunst en genegentheid voor de Wetenschappen, en hare groote vreugde, dat zoo een nut en berucht werck eyndelyck zyn volkomen beslag zoude hebben.

Na dat de Hoogleeraers en verdere Heeren hun afscheyd van de Princes genomen hadden, begon men den plegtigen optocht naar de Groote Kerk, in de volgende orden. 1. De Trompetters en Hauboïsten van zyn Hoogheid. 2. De Stads Boden, hunne bussen met oranje zyde stricken op de borst dragende. 3. De Pedel of Dienaer van de Illustre School, in zyn plegtgewaadt, welke op den boord van zynen Tabbaert in zilvere letteren voerde, *Illustris Schola Auriaca Bredæ*, en met zynen schepter in de handt voortradt. 4. De aanstaande Rector Magnificus D. Lodewyck van Renesse, Hoogleeraer in de H. Godkunde, gaande tusschen de twee Heeren Curateuren Jan van den Kerkhoven Heer van Heenvliet, en den Hoogleeraer Andreas Rivet. 5. Johan Hendrick Dauber, Hoogleeraer in Regtsgeleertheid, verzelt door de Heeren Arnout van Beaumont en David de Wilhem, Raden van zyn Hoogheid. 6. Albertus Kyperus, Hoogleeraer in de Genees en Natuurkunde, gaande tusschen de Heeren Kornelis van Aerssen, Heer van Wernhout, Drossaert der Stadt en Lande van Breda, en Laurens Busero Geheymschryver van zyn Hoogheid. 7. Johan Brosterhuysen, Hoogleeraer in de Kruidkunde, en de Grieckſche taal, tusschen de Heeren Jan van Aerssen, Ridder, en Pieter van Bernagie, Borgemeesteren der Stadt Breda. 8. Johannes Pellius, Hoogleeraer in de Wiskonst, begeleydt van de Heeren Oudt Burgemeesteren Willem Snellen en Isaac Noirot. 9. Johannes Philemon, Hoogleeraer in de Historien en Staatkunde, verzelt van de Heeren Schepenen Jacob Drabbe en Willem Stas. 10. Henricus Bornius, Hoogleeraer in de Bewys en Zedekunde, aan zyne zyden hebbende de Heeren Schepenen Antoni van Buerstede en Jan van Bergen Willemsz. 11. De Heer Jan Jacob Hausman, Raad en Geheymschryver der Illustre School, begeleydt van de Heeren Schepenen Kristiaen Beens en Jan van Bergen Adriaensz. 12. De Heeren Adriaen Havermans en Jacob Hanecop, Griffier en Geheymschryver der Stadt Breda. Welke Stoet gevolgt wierdt door een groot getal Perzoonen van allerley rang en aanzien.

Van 't Kasteel langs de Katerstraet, Gasthuysstraet, Veemarkt en de Groote Markt, stont de Borgerye aan beyde zyden in wapenen geschaert, tusschen welke de gansche Stoet doorging tot in de groote Kerk, onder 't gestadig balderen van 't Geschut en van 't handtgeweer der Bezetting, en Borgerye. Ondertusschen kwam de Princes van Oranjen van 't Kasteel naar de Kerk, verzelt van de Princessen hare Dochters, de Princes Mauritia van Portugaal, en de Gravinnen van Dohna en Brederode, van Willem Fredrick Graaf van Nassau, Stadhouder van Vrieslandt, van Fredrick Graaf van Dohna, den Heer Philip Stanhope, en een groot getal Jonkvrouwen en Edellieden van haar gevolg. Haar Hoogheid wierdt aan de Kerkdeur, door de Heeren Curateuren, Raden, Magistraten en Hoogleeraers ontfangen, en naar haar gewoon gestoelte geleydt, 't gene zoo wel als de Predickstoel en andere zitplaetzen met kostelycke Tapyten omhangen was. De Princes nedergezeten zynde, wierdt een ygelyck naa deszelfs rang en staat geplaatst, terwyl ondertusschen een aangenaam Musick van stemmen en allerley soorten van speeltuygen gehoort wierdt. Naa dat zulcks geeyndigt was, beklom de Hoogleeraer Rivet den Pre-

Predickstoel, en deed van daer eene voortreffelyke redenvoering, op de tegenwoordige omstandigheid van tyden en zaeken wel gepast. De Redenvoering geeyndigt zynde, wierdt 't Musick hervat; Waarnaa de Heer Jan Jacob Hausman, Raad der Heeren Curateuren, en Geheymschryver der Illustre School, zich op den Predickstoel begaf, en naa een korte vooraffspraak, van daar verkondigde de Wetten, Rechten en Vryheden van de Illustre School en Collegie. Op 't bevel van haare Hoogheid verklaarde hy verders D: Lodewyck van Renesse tot eersten Rector Magnificus, als mede tot Opper Regent van 't *Collegium Auriacum*, en den Hoogleeraer Bornius tot Onder Regent. Deze plegtigheid wierdt besloten met een keurlyck Concert van stemmen en speeltuygen: Waarnaa zich de Princes met hare gansche Hofstoet weder naar 't Kasteel begaf, gevolgt wordende van alle de gemelde Heeren Curateuren, Raden, Magistraetsperzoonen en Hoogleeraers, op de zelfde wyze en in die orden als hier boven gemeld is.

Naa dat men op 't Hof te rug gekomen was, deed de Rector Magnificus, in de Nederduytsche taal, eene krachtige aanspraack en danckzegging aan de Princes, welke dezelve met veel vriendelyckheid en lieftalligheid beantwoorde, en alle de gemelde Heeren op een zeer prachtig gastmaal liet onthalen.

Tegen den avondt zag men door de gansche Stadt niet dan Vreugdevuuren. De groote Kerktoren was omhangen met een ontelbare menigte van lantaernen, welke eene heerlycke en wyd uytgestreckte verlichting maekten. Voor 't Stadhuys wierdt een zeer konstig Vuurwerck aangestoken. De Triomfklocken weergalmden met 't gejuych van 't Volck, en op last der Princesse wierdt 't geschut van de Wallen veelmaels gelost. Dus eyndigde die dag met blydschap, zynde alles, in goede orden en zonder de minste verwerring, afgelopen.

De twee volgende dagen wierden doorgebracht met 't aanhooren der Redenvoeringen, door de Hoogleeraeren, ter inleyding hunner bedieningen, uytgesproken: Ten welken eynde men de Kerk van 't voorschreve Klooster in drie byzondere gehoorplaetzen afgezondert hadt; En wierdt alles, ten bywezen van hare Hoogheid en deszelfs Doorluchtig gezelschap, in de bovengemelde orden en schicking, volbracht. Deze geheele plegtigheid wierdt eyndelyck, met een kostbaer gastmael, door den Magistraet op 't Stadhuys gegeven, besloten.

Vervolgens wierdt 't bovenste gedeelte der gemelde Kerk vervaardigt tot een Boekvertreck, ten gebruyck van de Illustre School en Collegie, waar in de Boekwercken van den Prins van Oranjen, als mede die van den vermaarden D: Poliander à Kerkhoven, voormaels Hoogleeraer der H. Godgeleertheid in de hooge Schoole te Leyden, geplaatst wierden. Den Kruidhof, de Ontleedkamer, en 't Ryschool wierden mede met allen yver aangelegt en in gereedheid gebragt. En met een woordt te zeggen, niets wierdt verzuymt, wat eenigzints tot vordering van zoo een nut en heylzaam werck strecken kon. Was het maar van meer duurzaamheid geweest! En hadden de volgende ongelucken des tyds, voornamentlyck veroorzaekt door de langduurige minderjarigheid van Prins Willem den III, en de opgevolgde aanhoudende oorlogen, deze beroemde instelling niet geheel en al doen vervallen!

Op den zevenden van Louwmaandt 1650, deed Willem de II. Prins van Oranjen zyne plegtige Intrede te Breda, en wierdt van zyne Onderzaten, als hunnen Heer, met veel blydschap gehuldigt. Wanneer de Prins de Stadt naderde, vondt hy den Stadvoogd Hauterive, verzelt van veele Krygsoversten, met 't meerendeel der Ruyterye, te Dongen. Van waar hy zich stedewaerts begaf, en met een groot gevolg van allerley hooge stantsperzoonen de Stadt Breda introck. De ses Compagnien Borgeren stonden aan wederzyde der straten geschaert, de Bezetting was mede onder de wapenen, zoo voor 't Kasteel, als op de Markt en andere plaetzen. De meeste huysen waren zeer aardig verciert, en op de Gasthuysbrug, de groote Markt en voor 't Kasteel hadt men Praalbogen opgericht. Terwyl de Prins door de Stadt trock, wierdt 't Geschut van de Wallen driemael gelost, de Borgeren en Krygsknechten deeden uyt hun handtgeweer verscheyde eerschoten, en na dat de Prins op 't Kasteel gekomen was, wierdt hy door den Magistraet met eene cierlycke

Resolut. der Stadt Breda.

Redenvoering begroet, en met een gefchenck van twaalf duyzent gulden, ter zake van deszelfs blyde Inkomft, befchoncken. Des avonds was de ganfche Stadt verlicht, de Triomfklock wierdt naa gewoonte getrocken, voor 't Stadhuys een konftig vierwerk afgeftoken, en alle deze vreugde, met een prachtig gaftmaal, door den Magiftraet op 't Stadhuys vervaardigt, befloten.

Holl: Mercur: Naa dat Karel de II. Koning van Engelandt, zedert zyns Vaders ellendig omkomen, veele jaaren in Franckryck en elders hadt gefworven, zonder zich ergens veylich te achten tegen de wreede vervolgingen van Olivier Kromwel, die zich, onder den glimpigen naam van Protector of Befchermer, op eene geweldige wyze, van dat Koningryck hadt meefter gemaakt, kwam hy eyndelyck in 't begin van den jaare 1660, te Breda, alwaar hy op 't Kafteel, hem van zyne Sufter de Princes van Oranjen tot zyn verblyf aangewezen, zyn intreck nam. Hy verkoos deze Plaats des te gewilliger, om dat hy van daer met meer vrucht een waakend oog zoude konnen houden op de bewegingen, die, naa de doot van den gemelden Kromwel, ten zynen voordeele, in Engelandt gemaakt wierden. Het geluckte den Koning oock, in Bloeymaandt 1660, binnen Breda de eerfte tyding van zyne volkome herftelling te ontfangen, welke hem, volgens 't befluyt van 't Parlement, op eene plegtige wyze, aangekondigt wierdt.

Zoo ras zulks verricht was kwam de Princes van Oranjen met haare twee Broeders de Hertogen van Jorck, en Glochefter, mede te Breda, die van den Koning met veel vreugde en tederheid ontfangen wierden: Middelerwyl kwamen van alle kanten zoo veele aanzienelycke en hooge Staetsperzoonen derwaerts afzacken, dat er in de Stadt naeuwelycks plaets gevonden wierdt, om die te herbergen.

Aitzema. De Algemeene Staten, als mede de Staten van Hollandt, befloten insgelycks door eenige Afgezondenen uyt 't midden hunner Vergaderingen, den Koning wegens zyne gewenfchte herftelling op den Troon zyner Voorvaderen, te begroeten, en deswegen de vereyfchte plichtplegingen af te leggen, welke, op den zeventienden van Bloeymaandt te Breda aangekomen zynde, aanftonts by den Koning ter gehoor ingeleydt, en van denzelven met de uyterfte hoogachting en erkentenis ontfangen wierden. De Koning verklaarde oock, op de fterke aanhoudingen dier Afgezondenen, dat zyn voornemen was eerftdaegs van Breda naar 's Hage te verreyfen, en aldaer zoo lang te vertoeven, tot dat de Engelfche Vloot op de kuften van Hollandt zoude genadert zyn. Dienvolgende wierdt alles tot 't vertreck van 't Hof gereed gemaekt, en veele zoo 's Lands als andere Jachten naar den Moerdyck gezonden, om de komft des Konings aldaer af te wachten.

Doch voor al eer 't Hof van Breda vertrock, wierdt, uyt zonderlinge laft van haare Hoogheid de Princes van Oranjen, op zondag den drie en twintigften van Bloeymaandt, aldaer een openbare Danckdag geviert, en in alle de Kercken God voor 's Konings geluckige herftelling gedanckt. D. Johannes Schulerus Hoogleeraer in de H. Godkunde predickte 's morgens in de groote Kerk, ten bywezen der Princeffe, en van 't ganfche Hof, mitsgaders onder eenen ongemeenen toevloedt van Hooge en Aanzienelycke Perzoonen, die van alle kanten waren zamengevloeyt, om den Koning te zien en op te wachten. 's Avonds wierdt de Triomfklock getrocken, 't gefchut van de Wallen geloft, de groote Toren met menigvuldige lantaernen verlicht, door de Stadt veele Vierwercken aangeftoken, en op 't Stadhuys een heerlyck Gaftmael gegeven.

Den volgenden dag vertrock de Koning, met de Princes van Oranjen en 't ganfche Hof van Breda, naa dat hy den Magiftraet voor deszelfs goedt onthael bedanckt, en denzelven nevens de Borgerye van zyne Koninglycke gunft verzekert hadt, en kwam des anderen daegs in 's Hage, van waer hy, naa een verblyf van tien dagen, geduurende welken tyd hy door de Staten van Hollandt heerlyck onthaelt wierdt, op den tweeden van Zomermaandt, vertrock, en dien dag nog aan boordt ging van de Vloot, welke onder 't bevel van den Zeevoogdt Montaigu voor Scheveningen ten anker lag, waar mede hy, naa eene voorfpoedige reyfe, geluckig in zyn Koningryck aanlande.

Die van Breda, vertrouwende op de gunftige toezegging des Konings, en

op de ongemeene vriendelyckheid, waar mede hy hen gedurende zyn aanwezen aldaer, bejegent hadt, lieten niet af, om door hunne aanhoudende verzoecken den Koning te bewegen, tot 't verleenen van een Verlofbrief, waar by aan die Stadt de vrye handel op Engelandt mogt toegestaan worden. Welk verzoeck door den Koning eyndelyck ingewilligt, en op deszelfs uytdruckelyck bevel de volgende Acte gemaekt wierdt.

„ In 't Hoff te Withall,
„ Den 10. October 1660.

„ Present

„ Syne CONINCKLYKE MAJESTEYT.

„ Syne CONINCKLYKE HOOGH^t. den Hertog van JORCK.

„ Lord Cancelier,
„ Lord Tresorier,
„ Hertog van *Albermarle*,
„ Marquis van *Dorchester*,
„ Lord *Steward*,
„ Lord *Chamberlaing*,
„ Graaf van *Leicester*,
„ Graaf van *Norwich*,
„ Graaf van S^t. *Albans*,
„ Graaf van *Sandwich*,
„ Lord *Robberts*,
„ M^r. *Dewel Hollis*,
„ M^r. Tresorier van 't Huys,
„ M^r. Controlleur,
„ M^r. Secretaris *Nicholas*,
„ M^r. Secretaris *Morice*,
„ M^r. *Arthur Annesley*.

„ Alzoo heden in den Raad gelesen is de ootmoedige Requeste van de Ma-
„ gistraet der Stadt Breda toebehoorende aan zyn Hoogheid den Prins van
„ Oranjen, waar in zy declareren de groote feliciteyt, die zy genoten hebben
„ in 't ontfangen van zyne Maj^t, en tot verscheyde reysen de eere van zyn
„ presentie aldaer te hebben gehadt, als mede dat zyn Maj^t op zyn vertreck
„ van daer gelieft heeft zyne gunst en particuliere inclinatie te expresseren
„ tot het goede en welvaeren van haar Supplianten, en dat zyne Koninglycke
„ gunst nimmer zoude ontbreeken aan dezelve Stadt en inwoonders van Bre-
„ da. Door zulcke minnelycke expressien van zyne Maj^t zyn de Supplianten
„ geencourageert geweest om zyne Princelyke gunst te imploreren, om haer
„ te vergunnen een Acte in forma, door kragte van welke zy ende hare mede-
„ borgeren konden geauthoriseert worden om vry gebruyck van Commercie
„ en trafyck te mogen hebben tot Londen en alle andere plaetzen en havens
„ van zyn Maj^ts gebiedt, soo binnen als buyten Europa, alleenlyk met een
„ kleyn Schip van haer eyge, toebehoorende aan dezelve Stadt Breda, ende dat
„ dezelve aldaer mogten getracteert worden met gelycke Privilegien en minne-
„ lykheyd, als syne Maj^ts eyge Onderdanen, soo wel in regard van Costumen,
„ als Tollen en andere Rechten, betalende voor het in en uytvoeren van
„ haare Goederen, als zyne Maj^ts gebore Onderdanen doen en niet meerder.
„ Ende dat alles als een Acte van speciale gunst, tot een eeuwige memorie
„ en gedachtenisse, van de goede tydinge van syne Maj^ts herstellinge, die
„ aan syne Maj^t bekent gemaekt wierdt in hare voorsz. Stadt.
„ Soo is heden geordonneert, syne Maj^t in den Raad present synde, dat
„ door syn Wel Ed: den Heer Tresorier met advys van syne Maj^t, het voorsz.
„ aan haar completelyk toegestaan en geconfirmeert werde, in sulcken manie-
„ re, als hem best bequaam sal duncken. Dat alsoo de Stadt Breda de Vruch-
„ ten daar van geniete, als een eeuwigdurende Monument van syne Maj^ts Co-
„ ninglycke gunste.

(*En was getekent:*)

RICHARD BROUWNE.

Aitzema. In 't jaar 1667, is te Breda, onder de bemiddeling des Konings van Zweeden, gehandelt over de Vrede tusschen de Kroon van Engelandt, en den Algemeenen Staet der Vereenigde Nederlanden, welke twee Mogentheden, zedert 't jaar 1665, een bloedigen Oorlog tegen elkander gevoert hadden. De Staten benoemden, tot hunne Gemagtigden op dien Vredehandel, de Heeren Adolf Hendrick van Ripperda, Hieronimus Beverning, Pieter de Hubert, Alard Pieter Jongstal, en Ludolf Tiarda van Sterckenburg, Afgezondenen der Provintien van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Frieslandt en Groningen; Uyt welke de Heeren Beverning, Hubert, en Jongstal verkoren wierden, om, in 't begin van Bloeymaandt, voor af naar Breda te vertrecken, en alles, tot het ontfangen der verdere Gezanten, en tot het houden der Vergaderingen, aldaar te vervaardigen.

Op den twaalfden dier zelfde maandt kwamen de Baron van Hollis en de Heer Hendrick Conventry, als Engelsche Gevolmachtigden, met een Jacht, van Vlisfingen te Terheyden, alwaar zy eenige dagen vertoefden, tot dat middelerwyl het Huys der Aerssens, staende binnen Breda in de St. Jans of Veterstraet, in staat wierdt gebracht, om hen behoorlyk te konnen huysvesten. Den vier en twintigsten daar aan volgende deden zy hunne plegtige intrede binnen de Stadt, welke met veel pracht geschiede, waar naa zy door den Markgraef van Hauterive, Stadvoogd van Breda, deftig onthaelt wierden.

Ondertusschen waren de Afgezanten der verdere belang hebbende Vorsten mede te Breda aangekomen, namentlyk van wegen den Koning van Zweeden, als Middelaers, de Baron van Flemming, en de Heer Coyet, welke laastgenoemde kort daer naa stervende opgevolgt wierdt door den Graef van Dóhna; Wegens Franckryck, de Graef van Estrades en de Heer Courtin; En van wegen den Koning van Deenmarken, de Heeren Klingenberg en Carisius. Naa 't afleggen der gewoone Pligtplegingen tradt men tot het verhandelen van zaecken, en men bestemde den eersten van Zomermaandt tot het openen der Vergaderingen, welke op de Groote Zaal van 't Kasteel, die men daar toe hadt vervaardigt, wierden gehouden. Aan de Gezanten der byzondere Mogentheden wierden aldaer mede afgezonderde Vertrecken aangewezen, tot het houden hunner onderlinge Byeenkomsten.

Verscheyde Onderhandelingen wierden er van tyd te tyd vervolgens gehouden, in welke alle de verschillende belangen wierden overwogen en beslist. Eyndelyk, op den drie en twintigsten van Hooymaandt, leyde men de laatste handt aan 't werck, en, naa dat alle de afgehandelde pointen waren in 't net gestelt, wierden dezelve, in een plegtige Algemeene Byeenkomst, door de Heeren Middelaers, en de verdere wederzydse Gezanten getekent.

Lettres d'Estrades Tom. V. Den vier en twintigsten van Oogstmaandt waren alle de Bekragtigingen van het geslote Tractaet reeds in de handen der Heeren Middelaers gekomen, welke ze nog dien morgen aan de verdere Afgezanten overbrachten. Naa de gedane uytwisselingen kwamen alle de Gevolmagtigden op de groote Zaal te zamen, en geduurende de wederzydse betuygingen van dankzegging aan de Heeren Middelaers, en van vreugde over den geluckigen uytslag hunner handelingen, wierdt het Geschut van de Wallen, en 't handgeweer der Ruyterye, welke op het Kasteels Pleyn geschaart stont, driemaal gelost. *Aitzema.* Omtrent vier uuren naa den middag geschiede voor de woonhuysen der Afgezanten, onder Trompetten geschal, in een ieders byzondere taal, de afkondiging der geslote Vrede, en 's avonds zag men aldaer Fonteynen van Wyn, by de Fransche uyt Lelien, by de Engelsche uyt Roosen, en by de Deensche uyt den Olifants snuyt, stroomen. De Gevolmagtigden der Staten lieten insgelyks de afkondiging, door hunnen Geheimschryver, onder het blasen der Trompetten, van het Stadhuys doen, terwyl de Markt met Ruyters en Voetknechten bezet was. Voor het Stadhuys hadt men agt staken geplant, waar van zommigen met drie, anderen met vyf reyen flambouwen, met konstige vierwerken gevult, voorzien waren; Men hadt er mede opgerecht een verheven Toneel, waar op een groote Poort stont cierlyk van groente gevlochten, boven welke een Koninglyke Kroon geplaatst was; Aan de eene zyde van de Poort zag men den Nederlandschen Leeuw met zwaard en pylen gewapent, aan de andere zyde vertoonde zich de Hollandsche Maagd in haren gevlochten Tuyn beslo-

ten,

ten, houdende in hare rechterhandt een Speer, en daar op den Hoedt der Vryheid. Uyt alle deze Cieraden gingen des avonds veele en verscheyde uytmuntende Vierwerken op; Voor het Stadhuys stonden nog drie vercierde Zuylen, bezet met de Nederlandsche Pyl-bundels, waar uyt witte en roode Wyn sprong; Van den Toren, die door een menigte Lantaernen verlicht was, waeyde de witte Vrede Vlag met Oranje streepen, en driemael hoorde men het geschut, en het handtgeweer der Bezetting losbranden. Dien avondt kwamen alle de Afgezanten, benevens veele andere aansienelyke Perzoonen van beyde de Sexen, op het Stadhuys, te zamen, en wierden aldaar door de gemelde Gevolmagtigden, in den naam der Algemeene Staten op een deftig avondmael onthaelt.

Men ziet op 't fluyten van deze Vrede de twee naavolgende Gedenkpenningen, door last der hooge Overigheid, geslagen.

I. De eerste verbeeldt op het voorstuck de Vrede, uytstortende den Hoorn van overvloedt: zy vertreedt den Oorlogsgodt Mars, en steekt de weggesmeetene Wapenen in den brant, zynde de randt omzoomt met dit Kantschrift: *Van Loon Nederl. Historipenn. 2 Deel Bl. 555. 558.*

BELLO AB ANGLIS ILLATO,
A BELGIS FORTITER GESTO;
VINDICATA MARIUM LIBERTATE,
ET QUÆSITA ARMIS PACE.
XXXI JULII: MDCLXVII.

Dat

Dat is:

*DE OORLOG DOOR DE ENGELSCHEN AANGEDAAN,
EN DOOR DE NEDERLANDERS MOEDIG GEVOERT,
DE VRYHEID DER ZEEN GEHANDHAAFT,
EN DOOR DE WAPENEN DE VREDE VERKREEGEN.
DEN* 31. *VAN HOOYMAANDT* 1667.

Het platte Grondbewerp der Stadt Breda, Handelplaats der onderlinge Afgezanten, en befaamd door 't ſluyten van eenen zoo roemruchtigen Vrede, is op de Tegenzyde, binnen dit Randſchrift afgebeeldt:

BREDA BELLONÆ SEDES,
CLANDESTINO ET APERTO MARTE CELEBERRIMA,
CONCILIANTIBUS SUECIS,
DAT PACEM GALLIS, ANGLIS, DANIS, BELGIS,
ET ORBI QUIETEM.

Dat is:

*BREDA DE ZETEL DES OORLOGS,
ZEER VERMAARD DOOR VERMOMDEN EN OPENBAAREN
KRYGSHANDEL,
GEEFT ONDER DE BEMIDDELING DER ZWEEDEN,
DEN VREDE AAN DE FRANSCHEN,
ENGELSCHEN, DEENEN EN NEDERLANDERS,
EN DE RUST AAN DE WERELT.*

II. Op de Voorzyde van den tweeden ziet men in 't verſchiet eenige Schepen in gevecht, doch voorwaart Neptuyn, op zynen Zeewagen zittende, met opgeheven Drietandt het woedende Zeekrygsgewelt beteugelen, zoo als deze ſpreuck van den Mantuaan beveſtigt:

SIC CUNCTUS PELAGI CECIDIT FRAGOR.

Dat is:

ALDUS IS AL HET ZEEGEDRUYS GEËYNDIGT.

Onder de Wapenſchilden van Franckryck, Engelandt, Zweeden, Deenmarken, en den Nederlandſchen Vryen Staat, is de Stadt Breda, boven dit Opſchrift, 't gene op den voet der Rugzyde geſtelt is, verbeeldt:

BREDA DEN 7. *SEPT*EMBER 1667.

Zynde de dag, naa dat de geſlooten Vrede aldaar met veele plegtigheden was afgekondigt, die alom door de Vereenigde Geweſten, met het doen van Danckzeggingen in de Kercken, en het branden van Vreugdevuuren langs de ſtraaten, is geſleeten. Voorts leeſt men in den randt deze ſpreuk van den zelfden Heldendichter:

NULLA SALUS BELLO, PACEM TE POSCIMUS OMNES.

Dat is:

*IN DEN OORLOG IS GEEN HEYL, WY ALLEN SMEEKEN
OM DEN VREDE.*

Om-

Omtrent dezen tyd begonnen de besmettelyke ziektens, die zedert het jaar 1659, onophoudelyk en met veel woede, binnen de Stadt Breda, geregeert hadden, eyndelyk aldaer op te houden. Men kan uyt de menigvuldige Voorzorgen en Reglementen tegen den voortgang derzelve van tyd te tyd gemaakt, en in de Stads Registers heden nog bekent, genoegzaam afnemen, dat ze in dien tyd zeer verderflyck zyn geweest, en een groot getal van Borgeren en Inwoonders weggeruckt hebben; waar door een merckelyk verval in alle neeringen en handteeringen veroorzaakt wierdt.

Willem de III, Prins van Oranje, in 't jaar 1668, meerderjarig verklaart zynde, stelde zich dienvolgens in het bezit der heerlycke en andere goederen by zynen Vader met de doodt ontruymt. Hy kwam ten dien eynde, op den festienden van Slachtmaandt, te Breda, en den zeventienden deed hy aldaar zyne blyde Intrede, wordende met de uyterste vreugde en blydschap, en met de gewoone plegtigheden door zyne Onderzaten gehuldigt.

Geduurende den Oorlog, in 't jaar 1672, tusschen den Koning van Franckryck, en den Staat der Vereenigde Nederlanden, ontstaen, is het Landt van Breda, door den aanhoudenden inval van het Fransche Krygsvolk, 't gene zich in de Meyerye van 's Hertogenbosch hadt nedergeslagen, en niet dan op roven en plonderen afgerecht was, bovenmaten gedrukt geweest. Onder andere viel een Bende Fransche Ruyteren, in Bloeymaandt 1673, uyt de Schants Crevecoeur, in de Baanderye, en was reeds tot by Oosterhout en Teteringe doorgedrongen, met voornemen, om eenige Dorpen, die geene brantschattingen wilden opbrengen, in de assche te leggen. Doch zy wierden daar in verhindert door een hoop Paardevolk, onder 't bevel van den jongen Graaf van Styrum, en van Fredrick van Nassau, hen uyt Breda tegengezonden, welke die Roovers zoo fel op 't lyf vielen, dat zy zich alle tot Krygsgevangenen moesten overgeven. De vreugde echter over dit voordeel wierdt niet weynig gematigt door het ontydig sneuvelen des Graafs van Styrum, en wegens de zwaare kwetzuur, welke Fredrik van Nassau in den schouder bekomen hadt. *Holl. Mercur. May 1673. Bl. 69.*

In 't jaar 1694, wierdt de Stadt Breda weder van een zwaar en droevig ongeluck overvallen; Want, naa dat, zedert een geruymen tyd, een buytengewoone hitte en droogte geregeert hadt, zoo ontstont er, op den elfden van Bloeymaandt, tegen den avondt, een zeer zwaar Onweder, vermengt met Donder en Blixem: Omtrent agt uuren, sloeg de Blixem met een schetterenden Donderslag, in den Lantaarn van den hoogen en schoonen Toren der Groote Kerk, welke aanstonts, eer men het bynaa gewaar wierdt, in een vollen brant stont. De vlamme verspreide zich van daer zoo schielyck, dat, niettegenstaande allen aangewenden vlyt der Borgeren, het bovenste gedeelte van dien Toren, tot aan het vaste muurwerk, binnen weynige uuren wierdt in de assche gelegt. Door dezen geweldigen brant, was het loodt, waarmede de Toren op veele plaetzen belegt was, overal aan 't smelten geraakt, en drong tot door de gewelften, daar de Speel en Luyklocken hingen, waer door de *Bellefroyen* in brant raakten, en de klocken al smeltende naar beneden vielen: Omtrent elf uuren zag men de groote Klock, gemeenlyck de Bom genaemt, door alle de gewelftens heen vallen tot in de Kerk, door welke val die klock ten hoogsten beschadigt zynde, buyten eenig gebruyck raakte. Men was niet zonder vrees, dat de vlamme zich verder verspreidende, de Kerk mede mogt aansteken; doch door het onophoudelyck aanbrengen van water met de Brantspuyten, en den onvermoeyden yver der Borgeren, wierdt de Kerk eyndelyck behouden, en omtrent middernacht was de brant teenemael gebluft. Dees Toren is kort daernaa weder heerlyk opgetimmert, welk werk in 't jaar 1702 eerst is voltooyt.

In 't jaar 1701, wierdt, volgens besluyt der Algemeene Staten, een aenmerkelyk getal Krygsbenden, zoo te voet als te paard, by een verzamelt, welke hen, den tienden van Herfstmaandt, onder het bevel van den Veltmarschalk Prins van Nassau Zarbruck, op de Heyde tusschen Breda en Oosterhout, nedersloegen. Dit Leger wierdt, op den agt en twintigsten dier zelfde maandt, nog met twaalf Engelsche Benden, tot ondersteuning van het Bondgenootschap, nieuwelings uyt Engelandt overgezonden, versterkt. Al dit Krygsvolk wierdt, in 't begin van Wynmaandt, door Willem den III, Koning van Groot Brittan-

 nien,

nien, welke, tot dat eynde, eenige dagen te Breda bleef vertoeven, met al le naeukeurigheid gemonstert; Waar naa dit Leger opbrak, en de Benden naa hunne toegewezene Bezettingen aftrocken. Niet verre van de gemelde Legerplaets, op de heyde tusschen de Stadt Breda en Dongen, wierdt, in 't jaar 1732, tot oeffening van het Staatsche Krygsvolk, weder een Kampement *geformeert*, onder het bestier van den Graaf van Hompesch, Opperbevelhebber der Ruyterye van den Staat, 't gene op den sesden van Herfstmaandt by een kwam, en den dertigsten dier maand weder scheide, geduurende welken tyd men zich met spiegelgevechten en allerley soorten van Krygsoeffeningen bezig hieldt.

In 't gemelde jaar 1732, wierden de Verschillen over de rycke naalatenschap van wylen Willem den III, Koning van Groot Brittannien, welke, zedert de doot van dien Vorst, tot dus lange gesweeft hadden, eyndelyk door een minnelyk Verdrag tusschen Fredrik Willem Koning van Pruyssen, en Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Oranje, uyt den weg geruymt; Waarnaa die Prins, als Heer der Stadt en Lande van Breda erkent zynde, den dartienden van Herfstmaandt 1737, zyne plegtige Intreede, op de volgende wyze, in die Stadt deedt.

De Prins van Oranje, met zyne Koninglyke Echtgenoot, op den elfden van Herfstmaandt van Zoestdyck vertrocken zynde, kwam nog dien zelfden avond te Oosterhout, alwaar zy door de Ingezetenen, in twee Benden verdeelt, nevens de twee Gildens der Schutters, met vliegende Vaandelen, en onder een gestadig gejuich en 't lossen van hun handgeweer, wierden ingehaalt. De Prins en Princes wierden, op hunne aankomst, door alle de Schouteten der Vryheden en Heerlyckheden van 't Landt van Breda, welke tot dat eynde aldaar beschreven waren, plegtig verwelkomt, en bleven den volgenden dag aldaer vertoeven, ten eynde aan die van Breda de nodige tyd te gunnen, om alles, tot derzelver Inhaling vereyscht wordende, in gereedheid te konnen brengen.

Op den dartienden dier zelfde maandt, voormiddags omtrent elf uuren, vertrocken haare Hoogheden weder van Oosterhout, en aan de uyterste Paalscheyding van het Regtsgebiedt der Stadt genadert zynde, vonden zy aldaar vier Afgezondenen van den Magistraet van Breda, door welke ze plegtig verwilkomt en met eene redenvoering begroet wierden. Van daar reden zy verder door het Dorp Teteringe, alwaer de Landtzaten insgelyks in wapenen langs den weg geschaart stonden, naar het Speelhuys, in welk gebouw het middagmaal vervaardigt was.

Omtrent drie uuren naa den middag trocken de Prins en Princes, met hunne gansche Hofstoet, alle zeer pragtig uytgedost, in de Stadt, onder het lossbranden van het grof geschut van de Wallen, en het luyden van alle de Klocken. Haare Hoogheden binnen de Boschpoort gekomen zynde, zagen aldaer de ses Vaandelen der Borgeren, welke van die Poort tot aan het Kasteel, in twee reyen, in wapenen gestelt waren, langs welke de gansche Stoet doortrock door vier Eerepoorten, die op vier byzondere plaetzen waren opgericht. De eerste, staande omtrent de Gasthuys of Boschbrugge, was gemaakt naa de Toscaansche Bouworden, en hadt de hoogte van vyf en dartig en de breedte van vier en dartig voeten. De tweede was gestelt aan 't eynde der Veemarkt, deze was gemaakt naa de Dorische Orden, en was zeven en dartig voeten hoog, en drie en twintig voeten breedt. De derde en aanzienelykste was opgericht aan het eynde der Groote Markt, volgens de Romeynsche Bouwkunde, en hadt de hoogte van ses en veertig, en de breedte van zeven en dartig voeten. De vierde en laaste, naa de gemengde Bouworden zamengestelt, ter hoogte van dartig en ter breedte van drie en veertig voeten, stont op het Kasteels Plein. Alle deze Eerepoorten waren zeer konstig gemaakt, en met veele en verscheyde Opschriften, Zinnebeelden enz. op de omstandigheden van tyden en zaken toepasselyck, verciert. Bovendien was de Puye van het Stadhuys zeer opgepronkt, verbeeldende het Portael van een Tempel, waar in de Godin der Gerechtigheid op haaren Throon stont geplaatst; Onder dien Throon zag men het Wapen der Stadt, ondersteunt van twee Leeuwen, uyt welkers muylen twee Fonteynen van rooden en witten wyn sprongen.

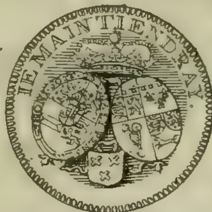
Wanneer haare Hoogheden door alle de gemelde Eerepoorten getrocken, en

en op het Kasteel in haar Vorstelyk Paleys gekomen waren, wierden ze door den Magistraet, aan hun hooft hebbende den Drossaert der Stadt en Lande van Breda, opgewacht en met eene welgepaste redenvoering begroet; Het zelfde geschiede mede door de Tienraaden, en verdere hooge en laage Stantsperzoonen, mitsgaders door alle de Predikanten en verdere afgezondene Ouderlingen, tot die plegtigheid, uyt de Stadt en 't Landt van Breda, byeengekomen.

Geduurende deze Pligtbewyzen, hadden de ses Vaandelen der Borgeren hen op het Kasteels Plein in slagorden geschaart, alwaar zy verscheyde eerschoten uyt hun handtgeweer deden. Waarnaa ze vervolgens op het Kasteel getrocken zynde, hen naar de brug van het Hof wendeden, voor welke brug zich de Prins, met eenige Heeren van zyn gevolg, hadt geplaatst, en aldaar van alle de Bevelhebberen, in het voorby trecken, met de Pieck en 't Vaandel gegroet wierden.

Tegen den avondt zag men de huysen van meest alle de Inwoonderen van eenig aanzien geillumineert, of met andere cieraden opgetoyt; de groote Kerk Toren was door eene menigte van Lantaarnen, en de Naamletters van haare Hoogheden, zeer aardig verlicht, terwyl de klocken alomme geluyd, en op het Klockenspel gestadig gespeelt wierdt. Omtrent agt uuren wierdt een uytmuntend Vierwerk aangestoken, 't gene de Magistraet, op het Buytenhof hadt doen vervaardigen. Dit Vierwerk omtrent een uur geduurt hebbende, begaf zich de Prins, verzelt van de Heeren van zyn gevolg, en de Leden van den Magistraet, naar het Stadthuys, alwaer een prachtige maaltyd was bereyd, tot welke veele aanzienelyke Perzoonen mede genodigt waren. Geduurende de maaltyd lieten zich de Trompetten en Pauken lustig hooren, en op het drincken der Gezondheden wierden telkens drie stukjes kanon, welke agter het Stadhuys geplaatst waren, gelost. Naa den maaltyd kwam zyn Hoogheid op de Puye van het Stadhuys, voor dewelke het Volk, in grooten getale, vergadert was, en strooyde onder het zelve eene aanmerkelycke menigte van zilvere Gedenkpenningen, doende ter zelver tyd aan den Magistraet, Tienraaden, en andere Amptenaren diergelycke goude Penningen uytdeelen.

Deze goude en zilvere Gedenkpenningen verbeelden op de voorzyde een Pellikaan, welke in haar nest zittende, haar borst openpikt, om met haar eygen bloedt haare jongen te voeden, met dit Omschrift:

DIVINO FAVORE.

Dat is:

DOOR GODDELYKE GUNST.

Onder staet:

INAUGURATIO, BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

Dat is:

INHULDIGING, TE BREDA DEN 12 *VAN HERFSTMAANDT* 1737.

Op de rugzyde ziet men de Wapens van de Prins en Princes met het Wapen-

penschilt der Stadt Breda daar onder, en tusschen beyden met Linten af hangende, met dit Omschrift:

JE MAINTIENDRAY.

Dat is:

ICK ZAL HET HANDHAVEN.

Ten eynde de gedachtenis van dezen doorluchtigen en gewenschten dag by de laate naakomelingschap mogte in geheugen blyven, zoo wierdt, op 't bevel van den Magistraet, de volgende Gedenkpenning geslagen.

De voorzyde vertoont haare Hoogheden te zamen zittende in een Triomfwagen, bespannen met een gekroonden Leeuw en een Eenhoorn, met dit Randschrift:

VIRTUS ET FAMA TRIUMPHANT.

Dat is:

DE DEUGD EN DE LUISTER ZEGEPRALEN.

Boven den Triomfwagen vliegen twee trompettende Engelen, die het Wapenschilt van Breda houden, by 't welke staat:

SENATUS CONSULTO.

Dat is:

VOLGENS BESLUYT DES RAADS.

Onder staet:

INAUGURATIO BREDÆ XII SEPTEMBRIS. 1737.

Dat is:

INHULDIGING TE BREDA DEN 12. *VAN HERFSTMAANDT* 1737.

Op de achterzyde ziet men de Namen en Wapenen van zyne Hoogheid WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, en van haare Koninglyke Hoogheid ANNA, Kroon Princes van Groot Brittannien.

BE-

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA.

TWEEDE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Van de Hoogheid en Gerechtigheden der Stadt BREDA.

BReda is van ouds verscheyden geweest van 't Hertogdom van Brabant, gelyck hier voor genoegzaam is aangewezen. En deswegen moet men door den *Heer van den Lande* niet verstaan den Hertog van Brabant, maar alleen den Heer der Stadt en Lande van Breda, gelyck alle de oude Brieven en Chartren, zelfs naa 't jaar 1212, wanneer Breda het Hertogdom van Brabant reeds was ingelyft, hem eenparig noemen; als zynde een Opperhoofdig Heer over zyn Landt, zoo wel als de Hertog over 't verdere Brabant, uytgezondert Hulde en Manschap, die Jan Hertog van Brabant, by den Opdrachtbrief van 't jaar 1350, alleen uytsteekt en aan zich behoudt. Weshalven oock de Heeren van Breda nooyt gewilt hebben, dat hun Landt met eenigen anderen hoogeren Eertitel zoude vereert worden, waer toe zy anderzints gelegentheyt genoeg hadden: En zulks in tegenstelling dier Heeren, welke in 't vervolg van tyden hunne Steden en Landen tot Hertogdommen, Marckgraefschappen, Graefschappen, Baronnien, enz: door eene zonderlinge gunst van hunne Opperheeren, hebben laten oprechten. Het is overzulks uyt misverstant, dat de Heeren van Breda, zedert lange jaaren herwaerts, den naam van Baronnen hebben gevoert, hoewel het waarschynelyck geschiet is uyt die reden, dat men geen recht begrip heeft gehadt van de eygentlycke hoedaenigheid der Baanderheeren van Brabant, die men genoegzaam niet heeft onderscheyden van de Baronnen of zoogenaamde Vryheeren, welke in latere tyden, van gemeene Edellieden, tot dien staat, op de eene of andere wyze verheven zyn: *J. van Vliet Recht van Successie Art: 9.*

Daar in tegendeel de oude *Baanderheeren* alleen hunnen naam ontleent hebben, van dat zy in Brabant Baniere voerden, onder welke hunne Leenmannen, wanneer zy ter heyrvaart optrocken, zich moeſten ſchaaren. Zy worden in de oude ſchriften oock *Baenrodzen*, *Bander* of *Banerheren* genoemt, als Heeren der Benden, die zy leyden, of Heeren der Banieren en Vaandelen, die zy oprichteden; Welk voorrecht alleen toekwam aan zoodanigen die Heerlykheden onder hun gebiedt hadden, waar in een genoegzaam getal van Vaſſalen was, om die Banieren op te richten en te volgen.

Le Roy Notit: M. S. R. Imp: l. 6. c. 3.

Uyt hoofde van den gemelden Vrydom, beweerde de Abtdis van Thoor voorheen, dat hare goederen, in 't Landt van Breda gelegen, 't Hertogdom van Brabant niet onderworpen waren; alzoo de Heer van Breda, met zich in 't jaar 1212 aan den Hertog van Brabant in vaſſalagie over te geven, niet meer verpligt kon hebben dan zyne goederen met alle de rechten en heerlykheden van dien, latende ongeroert de goederen, met welke Hilſondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, 't Stift van Thoor begiftigt hadt, en die te vooren aan hare Voorzaten door Zuentibold Koning van Lothryck geſchoncken waren. Waarom oock Hendrick Hertog van Lothryck en Brabant, in 't jaar 1243, ſtaande over zekeren brief, waarby Hildegond de Borne Abtdis van Thoor aan Godevaert Heer van Breda een rent beleyde, zich niet hooger heeft benoemt, dan *Beſchermheer des Stifts van Thoor in 't Landt van Breda.*

Proeven n. 11.

Naderhant is de Stadt en 't Landt van Breda, ingevolge den Verkoopbrief, door Jan van Polanen, geheel van den Hertog van Brabant, tot een recht Erfleen gehouden: gelyck oock de Hertogen van Brabant, by hunne blyde Inkomſten en 't ontfangen des Landts, binnen Breda gehuldigt zyn: Namentlyck Aertshertog Philips, op S^te^. Barbarás avondt 1494; Karel Prins van Spanjen, op den zeventienden van Hooymaandt 1515; en Philips Koning van Spanjen, op den twintigſten van Herfſtmaandt 1549. En dienvolgens zyn niet alleen de Heeren van Breda, onder den tweeden Staat van 't Hertogdom, maar de Stadt mede, onder den derden Staat, op alle Dagvaarden van tyd te tyd beſchreven, 't gene door ontelbare Beſchryfbrieven kan bewezen worden.

Jaa zelf zyn de Vergaderingen der Staten van Brabant menigwerf te Breda gehouden. Onder andere vindt men in de Kronyck van Brabant, op 't jaar 1489, dat te Breda de Munt wierdt afgezet, zoo dat een gulden, die negen ſchellingen Vlaams deed, op drie ſchellingen geſtelt wierdt, waarom te Brugge een groot oproer ontſtont, 't welke by Engelbrecht Graaf van Naſſau geſlecht en ſcherp geſtraft wierdt. Men vindt mede in de oudſte Stads Reeckeningen aangetekent, dat Aertshertog Philips, den vyfden van Wintermaandt 1496, op 't Stadhuys van Breda te recht zat, en dat door hem 't voorſtel aan de Staten van Brabant gedaen wierdt; En dat in 't jaar 1552, de Staten van Brabant te Breda beſchreven waren, en donderdag den zevenden van Oogſtmaandt aldaar op 't Stadhuys vergaderden.

De Stadt Breda heeft oock veele en verſcheyde Rechten en Privilegien van Brabant, mitsgaders Verbonden van Steden en derzelver Vryheden mede ondertekent en bezegelt, namentlyck, de Charter van Kortenberg van 't jaar 1312. Het Verbondt der Steden van Brabant van 't jaar 1354. Het Landrecht van Vrouwe Johanna Hertoginne van Brabant van 't jaar 1385. Het nader Verbondt van Vereeniging tuſſchen 't Hertogdom Brabant en 't Landt van Luyck, geſloten te Dieſt in 't jaar 1398. Het Verbondt van Vereeniging tuſſchen de Hertogdommen van Brabant en Limburg van 't jaar 1415. De Brieven en Vryheden van Hertog Jan den IV. gegeven in den jaare 1422. De Unie van Utrecht, van 't jaar 1579, als Lit van Brabant en van den Staat; Het Verbondt der overgebleve Steden van Brabant, houdende de zyde der Algemeene Vereenigde Staten, als Bergen op Zoom, Grave, Willemſtadt enz. hebben die van Breda, in 't jaar 1609, voornamentlyck gevordert en mede ondertekent.

Miræi Diplom: Belg: Tom. 1.

Proeven n. 71.

Uyt kracht van 't teyckenen der Unie van Utrecht hebben die van Breda altyt beweert, dat zy 't recht van zitting in de Vergadering der Algemeene Staten behoorden te hebben, waar toe veelmaals krachtige vertogen gedaan zyn. Onder andere wierden, op den drie en twintigſten van Sprockelmaandt 1647, deswegen by den Magiſtraet naar 's Hage afgezonden de Droſſaert

Kor-

Kornelis van Aerssen, de Oudburgemeester Pieter van Bernagie en de Griffier Adriaan Havermans, om by den Prins van Oranjen sterke aanhoudingen te doen, ten eynde de gemelde Stadt op de aanstaande Vergadering der Algemeene Staten, beroepen tegen den sesden van Lentemaandt, met de verdere Brabantsche Steden mogt beschreven worden, met verderen last, om aan de Algemeene Staten te vertoonen, dat die van Breda, uyt hoofde der voorgemelde Unie, door haare Gevolmachtigden, op den negen en twintigsten van Louwmaandt 1579, ondertekent, menigmaal ter Vergadering der gemelde Staten zyn beschreven geweest, en aldaer hunne Afgezondenen gehadt hebben, waar van verscheyde Lastbrieven nog voor handen zyn, te weten van den twintigsten van Herfstmaandt en elfden van Wynmaandt 1579, van den agt en twintigsten van Louwmaandt, vierden van Sprockelmaandt, vyftienden van Lentemaandt, elfden van Grasmaandt, zeven en twintigsten van Hooymaandt, tienden van Herfstmaandt, vyfden van Slagtmaandt, negentienden van Wintermaandt 1580, mitsgaders van den agsten van Sprockelmaandt 1581. Zedert welcken tyd de Stadt Breda, op den agt en twintigsten van Wiedemaandt daar aan volgende, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht, en geduurende den Oorlog, dan van de eene, en dan van de andere zyde belegert en verovert zynde, het oock gebeurt is, dat in 't vervolg geene Beschryfbrieven meer zyn afgezonden. Welcke geweldige veroveringen, die de Stadt Breda, tot haar smert en ongeluck, heeft moeten ondergaan, haar echter dat Recht niet konden benemen, 't gene op een wettigen titel steunt, en door haar zoo rechtmatig was verkregen.

Deze Vertoogen zonder vervolg blyvende, wierden wederom Gevolmagtigden naar den Hage gezonden, om by den Prins van Oranjen, en verders in de Provintien, by de Steden en Leden derzelve, naadere aanhoudingen te doen. Welck werck verscheyde maanden geduurt heeft, tot in 't begin van den jaare 1649, in welken tyd de Afgezondenen alle de Provintien en Steden hebben bezocht, en hunnen last aldaar uytgevoert; doch, op 't goedvinden van zyn Hoogheid, is die zaek al wederom niet vervolgt, en heeft men daarmede stil gestaan, tot dat de Staat van Oorlog by de Algemeene Staten zoude wezen vastgestelt.

Ondertusschen stierf Prins Willem de II, zeer onverwagt, op den sesden van Slachtmaandt 1650; door wiens doodt het algemeene Wezen der meeste Provintien geen kleyne verandering onderging: En deswegen wierdt er besloten, alle de Bondtgenooten plegtig te beschryven, om, tegen den vyftienden van Wintermaandt, Staatsgewyze in 's Hage te vergaderen, ten eynde eenen vasten voet omtrent den Godsdienst, 't Verbondt, en 't Krygswezen te beraemen. De Magistraet van Breda nam deze gelegentheid waer, om te gelyck, met de andere Steden van Brabant, hunne beswaernissen aan die buytengewoone Vergadering met kracht voor te dragen, en verzocht ten dien eynde aan den Magistraet van 's Hertogenbosch, om alle de Steden en Kwartieren van Brabant te Tilburg te willen beschryven, om zoodanige besluyten te nemen, die by deze tyds omstandigheden 't gemeene welwezen zouden konnen bevorderen.

Dienvolgende kwamen de Afgezondenen der voorgemelde Steden en Kwartieren, in Wintermaandt 1650, te Tilburg byeen, en naa verscheyde overwegingen, wierdt er met eenparigheid besloten een Vertoog op te stellen, waarby 't recht der Baanderheeren, Edelen, en Steden van Brabant, tot 't afzenden hunner Gemagtigden in de Vergadering der Algemeene Staten, of ten minsten tot 't bestellen van hunne byzondere huyshouding, zeer bondig aangewezen wierdt. Men zondt vervolgens wederom eenige Gemagtigden naar de byzondere Provintien, om nogmaels hun belang aldaar op 't kragtigste voor te stellen.

Middelerwyl waren de Afgezondenen mede in den Hage aangekomen, alwaar zy, op den twee en twintigsten van Lentemaandt 1651, gehoor by de Algemeene Staten verkregen hebbende, hun Vertoog in die Vergadering overgaven: Doch niettegenstaande alle de voorgemelde aanhoudingen, en dat zelf verscheyde Provintien volmacht hadden gegeven, om deswegen in onderhandeling te treden, bleef die zaek echter buyten vervolg, zonder dat er eenig besluyt *Aitzema Herstelde Leeuw.*

beſluyt van afwyzing gevonden wordt. Zedert welken tyd tot heden toe oock geene verdere bewegingen daar omtrent gemaakt zyn. Hoewel de Hooggeleerde Heer Kornelis van Bynkershoek Voorzitter van den Hoogen Rade in Hollandt, in zyne Verhandelingen van Staatszaeken, dat geſchil onderzoeckende, 't zelve niet duyſter, ten voordeele van die van Breda, beſliſt.

Bynkersh. Verh: van Staatszaken 1 Boeck. 16 Hoofdſt.

Het Landt van Breda is oock van alle oude tyden vry geweeſt van Schattingen en Hertogsbeden, en zoo 't al in eenige zonderlinge gevallen gebeurt is, dat die Beden 't eenige tyd betaalt zyn, zoo hebben de Hertogen van Brabant telkens by hunne opene brieven moeten verklaren, dat zulks alleen uyt gratie, zonder eenig gevolg daar uyt te mogen trecken, geſchiedt is; gelyck 't zelve uyt veele diergelycke ſchriften kan aangewezen worden, en voornamentlyck uyt de Acte *de non præjudicando*, door Hertog Wenſelin en Vrouwe Johanna van Brabant, aan die van Breda gegeven op den negenden van Slachtmaandt 1374.

Proeven n. 49.

Dat die van Breda behooren by arreſt te wyzen, heeft Prins Willem, in zyn Vertoog aan Keyzer Karel den V. zeer klaar aangetoont. Naderhant heeft Prins Philips Willem hem deswegen aan de Algemeene Staten beklaagt, waer over tuſſchen denzelven en den Raadt van Brabant in 's Hage geding rees, 't gene voldongen zynde, door de ontydige doodt van dien Prins aan den ſpycker is blyven hangen.

Proeven n. 85.

En vermits de Hertog, by den Verkoopbrief van den jaare 1350, niets heeft uytgeſtoken en voorbehouden, dan Hulde en Manſchap, zoo hebben de Heeren van Breda, t' allen tyden Verlofbrieven verleent, om by uyterſten wil te mogen beſtelling doen van Leenen, insgelycks brieven van Wettiging voor Baſtaerden, Vergunningen aan de Magiſtraten om laſten te ſtellen op koopmanſchappen, kwytſcheldingen van dootſlagen en andere misdaden, en zulks afzonderlyck van den Hertog. En verleenden de Droſſaerden, in den naam der gemelde Heeren, aan de rechtplegende partyen Brieven van *Dagement*, *Appel*, *Inductie*, *Relief*, en andere diergelycke.

Van alle de Rechten en Voordeelen, die de Stadt Breda geniet, zyn de twee volgende wel de voornaamſte. Eerſtelyck, dat de drinckbieren der Borgeren vry zyn van Acchyns en Gruytgelt, by zonderlinge vergunning van Jan Graaf van Naſſau, te tyde zyner blyde Inkomſt en huldiging, in 't jaar 1446, gegeven, en daarop gevolgde beveſtiging, van Maximiliaen en Maria Hertog en Hertoginne van Brabant van den jaare 1477. Ten anderen, dat uyt hoofde der Verdragpunten by 't overgeven der Stadt in 't jaar 1637, met de Algemeene Staten en Prins Fredrick Hendrick gemaekt, geene meerdere laſten over de Stadt mogen geſtelt worden, dan aldaer geheven zyn geweeſt van 't jaar 1590 tot 1625, terwyl dezelve onder de regeering der Vereenigde Nederlanden geweeſt is.

Proeven n. 58.

Proeven n. 59.

De Stadt Breda is oock van alle oude tyden geweeſt het Hooft van 't ganſche Landt, en deswegen is dezelve oock met veele en verſcheyde voordeelen boven de Dorpen verheven en bevoorrecht. Gerard van Raſſegem, Heer van Lens en Breda, gaf aan de Stadt 't Stapelrecht van alle 't goedt van den Lande van Breda, en beval, dat al 't zelve drie marktdagen aldaer ter markt moeſt komen, op eene keure van hondert ſchellingen telkens by de gebrekigen te verbeuren. De gemelde Heer heeft by de zelfde brieven nog verleent 't recht der Lakenneering, zoo dat nergens in den Lande, buyten de Stads poorten en Vryheid, eenige lakenen mogen gemaakt of verkogt worden; Welk voorrecht by Jan Hertog van Brabant, in 't jaar 1331, door Maurits Prins van Oranjen in 't jaar 1620, en by Philips Koning van Spanjen in 't jaar 1626, beveſtigt is. Graaf Engelbrecht heeft, in 't jaar 1404, in privilegie gegeven, dat nergens in 't geheele Landt van Breda opſlach van goederen mag zyn, dan binnen de Stadt; Welke vergunning Maximiliaen en Maria Hertog en Hertogin van Brabant, in 't jaar 1477, en Prins Maurits, in 't jaar 1591, by hunne opene brieven bekrachtigt hebben. Naa den ouden herkomen mag niemandt in 't Landt van Breda bieren brouwen om te verkopen, dan alleen binnen de Stadt, gelyck Prins Maurits in zynen voorgemelden brief uytdruckelyck verklaart heeft.

Proeven n. 33.

Proeven n. 41.

Proeven n. 55.

De Stadt Breda verpagt en geniet de Accynſen van de bieren, die op de Dor-

Dorpen, uytgezondert te Oosterhout, Rosendael en Dongen, by de huyslieden ingeslagen, of ten tappe gesleten worden, volgens den Giftbrief van Engelbrecht Graaf van Nassau, verleent op den zeven en twintigsten van Hooymaandt 1475. *Proeven n. 62.*

Niet alleen de Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en Vierschare van Breda, maar oock de buytengezetenen, mogen hunne schuldenaren ten platten Lande van Breda woonende, by eenen Roeydrager der voorschreve Stadt doen inhalen, dat is doen inroepen en inbieden, en dezelve dienvolgens voor Schepenen van Breda te recht betrecken en aanspreecken voor alle *Personele Contracten*, *Actien* en *Schulden*, die binnen de Stadt en Vierschaar van Breda gemaekt of aangegaan zyn.

Boven 't gemelde gezag, 't gene de Stadt over de Dorpen heeft, zoo behooren aan dezelve, en staan onder hare Vierschaar, de Gehuchten van Lovensdyck, de Molengragt en de Zantbergen, te zamen met de verdere kwartieren het Dorp van Teteringe uytmakende, mitsgaders de Haag en Vyfhuysen straat, en zoo voorts om de Stads Vesten, naa aanwyzing der bepaling van den Byvanck, hier agter op de 300 en volgende Bladzyden gemeldt. Overzulks zoo worden, by den Magistraet der Stadt, aldaar de Gemeentsluyden of Gezworens, Collecteurs, Kapelmeesters en verdere Amptslieden aangestelt. Die van Teteringe hadden oock voormaals hunne Parochie Kerk binnen Breda, doch die van de Haag en Vyfhuysen straat hadden hunne Parochie in 't Dorp de Hage.

Die van Hartel, Schimmer en Wagenberg zyn oock eertyts onder de Parochie der Stadt Breda geweest, tot 't jaar 1400. wanneer tusschen die van Breda, aan de eene, en die van Hartel, Schimmer, Heyden en Wagenberg, aan de andere zyde, een Verdrag gemaakt is, waarby die van Hartel met hunne medestanders, nu te zamen 't Dorp van Terheyden uytmakende, om redenen van de afgelegentheid der plaats, grooten noodt van Wateren, en gevaar in 't gaan en te rug keeren, van de Poorterye en Parochie van Breda gescheyden zyn, en hen vergunt wierdt een Kapel te bouwen, en die, tot onderhoudt van eenen Priester, met de nodige inkomsten te voorzien. Doch des niettegenstaende moeten zy met de Ingezetenen van Breda gelden en betalen alle accynsen en imposten: Oock zyn zy met alle hunne have onderworpen ten inhalens, en moeten insgelycks, wanneer zy verzocht worden, die van Breda te bate komen ten gerechten Landtweer, en in andere heyrvaarden, oock in schoten of andere lasten de Stadt overkomende. Gelyck zulks alles blyckt by 't gemelde Verdrag, in alle deelen goedgekeurt en bekragtigt by Hendrick van de Leck, Heer van Heeswyck en Dinter, als Momboir van Jonckvrouwe Johanna van Polanen Vrouwe van de Leck en Breda. *Proeven n. 52.*

De Rechten en Costumen van Breda grypen oock plaats en worden binnen den geheelen Lande agtervolgt, daar in tegendeel geene andere Costumen zyn. En waar van de Stadt Breda geene Costumen, Ordonnantien of byzondere Rechten heeft, daarin is men gewoon te wyzen naar de beschreve Rechten. Men is oock gewoon oude herkomens en gewoontens, die als Voorrechten gehouden worden, binnen Breda te volgen, zonder dat van noden is dezelve met andere schriftelycke Privilegien te bevestigen.

De Borgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda, hebben 't recht, om met den Drossaert alle Wetten en Ordonnantien, de Stadt en Borgerye voordeelig zynde, te maeken en vast te stellen, welke moeten onderhouden worden niet min, dan of die by den Heer van Breda gemaekt waren.

Alle kwaaddoenders en misdadigen, die by de Schouteten in den Lande van Breda, uytgezondert Oosterhout en Rosendael, worden gevangen, moeten by dezelve binnen Breda in gevangenis gebracht worden, en werden alsdan by den Schoutet van Breda geticht voor Schepenen dier Stadt, die over hen kennis en rechtspleging hebben tot veroordeeling of ontslag, zonder dat van de Vonnissen daar in gewezen eenig beroep op een hoogeren Rechter valt, maar worden die by den Drossaert en Schoutet ter uytvoer gebracht. En mogen oock binnen de Stadt en Vryheid van Breda geene getuygen gehoort, nog eenig onderzoeck gedaan worden door Buytenrechters, zonder toestaan ende bewilliging van den Schoutet, Burgemeesteren en Schepenen.

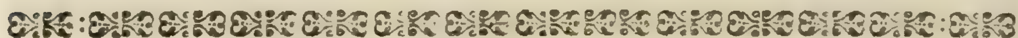
II. HOOFTSTUK.

Van de Hooft en Leenbanck 's Lands en Resforte van BREDA.

DE Hooft en Leenbanck, waar onder, by beroep, gehooren de Stadt Steenbergen met deszelfs aanhangzelen, alle de Vryheden, Heerlykheden en Dorpen in 't Landt van Breda, als mede die van Dinteloort of Princelandt, en voormaels die van Ooftmal, Schoten, Merexem, Loenhout, en Eeckeren onder beyde de Heeren, is in 't jaar 1332 op Zaturdag naa Dertiendag, eerst opgericht door Jan den III. Hertog van Lothryck en Brabant. In deze Banck worden oock ter eerster instantie aangelegt en gewezen alle geschillen spruytende ter zaeke van Leengoederen, uyt den Huyse van Breda gehouden wordende.

Proeven n. 42.

By de Ordonnantie van Procederen, door Prins Maurits, in den jaare 1606, verleent, zouden in de Hooft en Leenbanck als Regters verschynen de Heeren van den Rade, de Drossaert, de Rentmeester 's Lands van Breda, de Borgemeesteren, Schepenen en Griffier van de Stadt, oock de oude en naast verlatene Borgemeesteren en Schepenen, mitsgaders de Mannen van Leen, en de Griffier des Leenhofs van Breda. Doch op 't vertoog deswegen aan dien Prins, door den Magistraet gedaen, is die aanstelling buyten vervolg gebleven; En dus zyn tegenwoordig, gelyck van alle oude tyden, Regters in de gemelde Hooft en Leenbanck de Drossaert, de Borgemeesteren en Schepenen, mitsgaders de Griffier der Stadt Breda; En wordt van de Vonnissen by hen gewezen hervormt aan den Rade en Leenhove van Brabant in 's Gravenhage.

III. HOOFTSTUK.

Van de Hooge Amptenaeren, en hun Regtsgebiedt, en eerst van den Drossaert.

DE Drossaert der Stadt en Lande van Breda wordt by den Heer aangestelt, en doet den eedt in handen van den Heer of die van zynen Rade. Hy is Opperofficier en Superintendent over de Stadt en 't gansche Landt van Breda, in alle voorvallen verbeeldende den Persoon van den Heer. Eertyts voerde hy den naam van *Dapifer*, *Senechal*, oock wel van *Schoutet en Rechter van den Lande van Breda*, gelyck hy met die benamingen in veele oude schriften en brieven voorkomt. Prins Maurits heeft aan denzelven gegeven eene wydloopige Instructie, welke wegens de verandering van tyden, voornamentlyck zedert dat by 't nader Reglement van 't jaar 1686, alle de boeten en breucken, in de Stadt en 't Landt van Breda vallende, door den Heer aan den Drossaert zyn overgegeven, die daar uyt oock alle de kosten, ter uytvoer van halsstraffelycke zaeken, moet voldoen, voor 't grootste deel wel in onbruyck is geraakt, doch echter om zyne byzonderheden verdient alhier gemelt te worden.

„ *Instruc-*

„ *Instructie voor den Drossaert der Stadt en Lande van* BREDA.

I.

„ In den eersten sal den Drossaert gehouden syn de Stat en Landt van Bre-
„ da, met de Ingezetenen van dien, te beschutten en te bevryen van alle
„ fortsen, gewelt en overdaat, concussien, vexatien, dreygementen, en uyttee-
„ ringen, ende te onderhouden knechten en paarden, soo veel genoeg sy om
„ allen 't selve te beletten, ende desen synen last te volbrengen.

2.

„ Ende sal by hem selven ofte synen Stadhouder alle twee maanden ten
„ minsten eens ryden op alle Dorpen des Lants van Breda, en goede toesicht
„ nemen, dat hy alom de baanen en wegen veylig houde van Straatschenders,
„ Knevelaers, Moeskoppers, vreemde Spekboeven, en van alderhande mis-
„ dadigen.

3.

„ Item sal besorgen en neerstelyk toesien, dat alle Taverniers, Tappers, oft
„ andere hen ter slete of ten gelage met bier generende, geduurende dese oorlo-
„ ge, hen in den Lande van Breda onthouden binnen de Dorpen, en niet op
„ de Gehuchten, hoecken of winckelen, en dat niemandt het herberghouden
„ of tappen en werde toegelaten, dan die naa voorgaende informatien van
„ de Schoutetten en Regeerders van de voorsz: Dorpen sullen bevonden wor-
„ den te stane ten goeden naeme en fame, en sunderlinge, datter gene om-
„ trent de Stadt van Breda en worden gelogeert in eeniger manieren, al op pe-
„ ne van vyftig Carolus gulden voor de eerste reyse, en voor de tweede reyse
„ hondert Car: gulden ende arbitraire correctie, welcke penen by hem met-
„ terdaet sullen werden geinnet ende geexecuteert, mits doende hier af eerst
„ en alvoorens behoorlycke publicatien. Ende sal oock niet toelaten, dat ee-
„ nige Cagiers, Botercoopers, Poulaliers, en andere diergelycke binnen de
„ myle in 't ronde, omtrent en rondsomme de Stadt eenige opcoop van wae-
„ ren doen gedurende desen Oorloge.

4.

„ Item sal naerstelyck observeren en gadeslaen, oft de Officiers der Stadt en
„ Lande van Breda, als Schouteten, Borgemeesters, Schepenen, Secretaris-
„ sen, Rentmeesters, geswooren Clerken, Roeydragers en Vorsters, elk in 't
„ zyne, wel heur devoir doen, en hen quyten in de administratie ende be-
„ dienen van hunne officien, ende soo verre den Drossaert in eenige van dien
„ gebreck bevindt, sal 't selve den Heer en Baron, oft synen Rade aenge-
„ ven, om daar op te versien oft remedieren, soo men bevinden sal te be-
„ hooren.

5.

„ Item de Drossaert sal alderhande misdadigen, soo wel binnen der Stadt
„ ende onder de Vierschare van Breda, als buyten ten platten Lande, aantas-
„ ten, vangen, doen vangen en doen punieren ende straffen, tsy criminelyck
„ oft anders, soo hy naer heur misdaet sal bevinden te behooren, en ander-
„ sints soo hier naer werdt geordonneert tot vrede ende ruste van den Lande
„ en des Heeren eere en profyt.

6.

„ Item sal met de Schepenen binnen Breda, en met de Schepenen ten plat-

„ ten lande, in presentie van Schouteten, en in heurlieder absentien, alleen
„ informatien op alle deliĉten en mesusen mogen nemen, en op alle 't gene de
„ Hoocheyt, Domeynen en Geregtigheyt van den Heere Prince van Orangien
„ aangaet, soo verre hy bevint 't selve behoorlyk te syn.

7.

„ Item sal de gevangen by hem ten platten lande onder Breda (uytge-
„ sondert de gevange onder Oosterhoudt en Rosendael) brengen binnen de
„ Stadt Breda, ende overleveren den Schouteth van Breda, om by hem bin-
„ nen den derden dage beticht te worden naa den styl ende instruĉtie in cri-
„ minele saecken geuseert ende geobserveert, leveren van stonden aan aan
„ den Schouteth de informatie, die hy tegens denselven gevangen heeft
„ genomen. Ende sullen den Drossaert ende Schouteth van Breda met ge-
„ meynen advys ende raet ende gelyckerhant procederen ende proces instrue-
„ ren tegen alle gevangenen binnen Breda, tsy dat die by den Drossaert allee-
„ ne in absentie van den Schouteth, of Schouteth alleene in absentie van den
„ Drossaert, oft door heuren beveele binnen de Stadt en Jurisdiĉtie van Breda,
„ of buyten ten platten lande door bevel van den Drossaert of Schouteth wa-
„ ren gevangen, oft dat deselve oock by den Schouteth van Breda alleen ende
„ sonder assistentie van den Drossaert binnen de Stadt van Breda oft onder de
„ Vierschaer derselve waren aangetast ende gevangen.

8.

„ Teweten, sullen met eendrachtige communicatie, advys ende conclusie
„ tegens den gevangen nemen ende ramen, die daer nae den Schouteth alleen
„ in rechte sal overgeven en bedingen, ende sullen oock te samen spreeken
„ ende communiceren op de feyten die sy sullen poseren, ende die schriftu-
„ ren, die sy sullen willen overgeven, en wat getuygen sy in de saecke willen en
„ sullen produceren, ende in alles voorts 't samentlyk en met gemeynen ad-
„ vyse de saeken beleyden ende instrueren: En ingevalle sy niet en konden
„ accorderen, oft van diverse opinien syn, soo sullen sy terstont hun different
„ die van syn Ex^ties Raad te kennen geven, om by haer beslicht te worden.
„ En soo verre d'eene oft d'andere van Drossaert of Schouteth ten tyde van
„ apprehensie absent en weygerig waren den gevangen ter Vierschare te bren-
„ gen en te betichten, oft oock daarinne versuymich of nalatich vielen, soo sal
„ evenwel den anderen gehouden syn daar mede voort te gaan by advys van
„ de Ordinarisse Advocaten van den Heer, ende deszelfs Heeren Recht be-
„ waren, gelyck hy sal bevinden te behooren.

9.

„ Item soo verre de Gevangen ter scherper examinatie wordt gewesen, sul-
„ len den Drossaert ende Schouteth daar beyde compareren ende den Gevan-
„ gen interrogeren, en sullen oock beyde te peerde compareren, soo wan-
„ neer die Gevangen gecondemneert synde, sal geinstrueert ofte geëxecuteert
„ worden.

10.

„ Ende soo verre de Drossaert oft Schouteth om eenige nootelycke saecken
„ moest buyten de Stadt van Breda reysen, het welk nogtans syn Excellentie
„ verstaet, dat soo selden sal gebeuren als 't mogelyk is, ten tyde dat er ie-
„ mandt van den Lyve oft criminele saecken ware gevangen, soo sal densel-
„ ven, vooral eer hy uyt sal reysen, den gene die t'huys sal blyven, verclaeren
„ en in geschrifte overleveren alle de informatien, die hy aangaende den Ge-
„ vangen heeft: Verclaerende vorders syn advys, hoe en in wat manieren
„ hem dunckt, dat men in de saecke behoort te handelen, en besoigneren, op

„ dat

„ dat door zyn abſentie de ſaecke van den Gevangen niet en worde ver-
„ agtert, en hy blyve ſitten tot ſyns Princelyke Excellenties koſten.

11.

„ En ſal de gene, die t' huys ſal ſyn gebleven, de ſaecke, en proces van
„ den Gevangen naer gewoonlyke ſtyl en inſtructie voorts inſtrueren, ſon-
„ der dat eenigſints uyttefettene door d'abſentie van een van haar tween.

12.

„ Ende ſal de Droſſaert egeene van de voorſz: Gevangenen ontſlaen van der
„ gevangeniſſe, noch oock met denſelven mogen composeren, ſonder gemey-
„ nen advyſe en verdragh geſamenderhant met den voorſz: Schouteth van
„ Breda.

13.

„ Item de Droſſaert ſal neerſtigheyt doen, datter goede mutuele ende on-
„ derlingh verſtant ſy tuſſchen hem en den Schouteth van Breda, ende alle de
„ Schoutetten en Vorſteren ten platten lande, aengaende allen 't gene dat ſy t'
„ ſamen te doen hebben ter cauſe van hare officien

14.

„ Item alle compoſitien aangaende lyff en leedt, mitsgaders van Overſpel,
„ en allen anderen delicten, als vuyſt ſlagen ſonder bloet, buts ſlagen met
„ potten of ſtocken, 't ſy dat er bloet na volgt oft niet, ſullen als vooren ge-
„ daen werden by den Droſſaert in preſentie van den Schouteth en den Clercq
„ van den Bloede binnen der Stadt, ſoo verre ſy binnen de Vierſchare van
„ Breda ſyn geapprehendeert, oft anderſints van den Schouteth van de Dor-
„ pen, onder wiens bedryff deſelve delicten en misdaden ſyn geſchiet, ende
„ die mede in deſelve compoſitien en profyten daer afkomende, ſouden
„ part en deel hebben. En anders en ſal de Droſſaert egeene compoſitien
„ doen, ten ware dat die Clercq van den bloede voorſz:, in andere urgenten
„ affairen van ſyn Officie, als met den Ontfanger van de Bede oft diergelyc-
„ ke onledig moeſte weſen, in welken gevalle de Schouteth met den gecom-
„ poſeerden hen t'ſamen ſullen vinden, terſtont naa de compoſitie gedaan ſal
„ ſyn, by den Clercq, om dezelve te boek te ſetten.

15.

„ Ende ſullen de Compoſitien gemaekt worden nae de qualiteyt ende gele-
„ gentheyt van de Misdaet, en 't voorgaende leven van de genen, die gede-
„ linqueert hebben, ende niet naa de qualiteyt van het goet des misdadigen of
„ delinquants.

16.

„ En ſal de Droſſaert, binnen de maandt, naa dat van de misdaet oft de-
„ lict hem gebleecken ſal ſyn, of 't ſelve bekent, procederen tot de voorſz:
„ compoſitien, ſonder die misdadigen oft delinquanten, oft oock de Schoutte-
„ ten langer of meer naer te laeten loopen.

17.

„ Item ſoo verre die misdaden of misgreepen en delicten notoir ſulks ſyn,
„ dat er geene corporele correctie, maer alleen een pecuniaire punitie toe en
„ ſtaet, ſoo ſal de Droſſaert ten bywezen des Schouteths als voor, met een
„ vergaderinge en een tracteringe met die deſelve compoſitie aengaen, in-

„ dien dat eenigſints redelyck is, 't gene dat die misdadige ofte iemandt van ſynent „ wegen is preſenterende, afdoen, En ingevalle ſy in de eerſte Vergaderinge „ niet en accordeerden, ſullen nogh daertoe een Vergaderinge houden, in „ welke indien ſy nogh niet en accordeerden, ſoo en ſullen ſy daer op niet „ meer vergaderen; Maar ſal de Droſſaert en Schouteth t' ſamentlyk den Eyſch „ en 't gene daeraff dependeert met andere propooſten in de Vergaderinge „ gehouden, terſtont die van den Rade van ſyn Excellentie, ſoo die by der „ hant ſyn, te kennen geven oft overſchryven, om by hen daer op geordon- „ neert te worden; of ingevalle die niet by der hant weſende, daar door ee- „ nigh merckelyck dilay of vertreck mochte veroorſaekt worden, den Eyſch „ in geſchrifte en in rechte overleveren en rechtelyk vervolgen.

18.

„ De Droſſaert en ſal geene Compoſitien maecken, nogh remiſſien geven „ van Criminele ſaken, als van moorden, brantſtichten, Vrouwencrachten, „ conſpiratien, commotien, ſeditien, dootſlagen ende andere diergelyke enor- „ me deliĉten, maer ſal alle de kenniſſe daer af blyven aan ſyn Ex^tie ende ſynen „ Raedt, met ſynen ende des Schoutets advyſe.

19.

„ De Droſſaert ſal de Schoutetten op de Dorpen niet toelaten eenige com- „ poſitien te maken, oft aanveerden eeniger Baſtaerden, Drift oft onbeheer- „ de goederen, oft eenige andere diergelycke, maer ſal die ſelfs inventarieren „ oft de voorſz: Schouteten onder wiens bedryff ſulke goeden ſyn Princelyke „ Ex^tie toekomen, ſullen deſelve goeden in preſentie van twee Schepenen en „ den geſworen Clercq van der plaetſe, doen behoorlyk inventarieren, met „ clare ſpecificatie van dien, en daer nae overleveren in handen van den Rent- „ meeſter van den Quartiere, als van Breda, Steenbergen, oft Ooſterhout, „ om die tot ſyne Princelyke Ex^ties profyt te verkoopen naa ouder gewoonte.

20.

„ Ende ſoo verre deſen aangaende eenige van de Schoutetten in gebreke wa- „ ren ſulks als vooren te doene, en daer aff agterhaelt worden, ſoo ſal de „ Droſſaert gehouden ſyn te procederen tot privatie van hare Officien, en daer- „ toe tot Correĉtie, als misbruyckt hebbende en gehandelt tegens haer Com- „ miſſie en Officie.

21.

„ Item terſtont als de Droſſaert verneemt eenigen dootſlagh of ander quaad „ crimineel deliĉt, binnen de Stadt en Lande van Breda gebeurt te ſyn, ſoo „ ſal de Droſſaert by hem zelf of by den Schouteth, onder wiens bedryff ſulck „ deliĉt gebeurt ſal ſyn, terſtont en pede ſtante, informatie nemen of doen „ nemen op de toecompſte van den voorſz: deliĉte, en gelegentheyt van „ der ſaecke.

22.

„ Ende ſal de Droſſaert by hem ſelven en voor den Schouteth, alwaer ſul- „ ken deliĉt is gebeurt, van ſtonden aan behoorlyk beſchryven oft doen be- „ ſchryven in preſentie van twee Schepenen en den geſwooren Clercq aldaer, „ ofte ook van twee burgers ofte gebueren, ingevalle van haeſte, en dat de „ Schepenen niet by de hant ſyn, alle die haeffelyke goederen en gronden van „ Erven den misdadigen toebehoorende, en de haefelyke goeden ſoo doen be- „ waaren, dat deſelve niet verhandelt oft vervreemt en worden, en aangaan- „ de den gronde van Erve, ſal by openbare uytroepinge verbieden, dat nie- „ mandt hem en vervordere deſelve gronden van Erven, oft renten daar op

„ te

„ te koopen, oft by mangelinge oft by andere titulen te crygen, op pene
„ van nulliteyt van voorsz. vercoop en Conventien.

23.

„ Item de Drossaert en sal hem met civile saecken, die op de Rolle worden getracteert, ende die tot syn kennisse niet behooren, niet moeyen, nogh hem selven daer vinden, maar laten den Schouteth aldaer syn Officie exerceren, ten ware dat hem ten tyde van de Vierschare overquamen groote en sware saecken groote haeste behoevende, daer over hy met den Schouteth, de Schepenen oft anderen uyt de Wet collegialiter vergadert zynde, terst ont soude moeten spreeken.

24.

„ Maer wanneer hy zaecken heeft syn Ex^tie^ off der Stadt welvaren rakende, en noghtans soo grooten haest niet en vereyschte, soo sal hy die Weth doen vergaderen op uyren, dat men de Rolle niet houdt, oft dat de Schepenen op 't maken van hennen vonnisse niet vergadert ende geempecheert en zyn.

25.

„ Item de Drossaert sal hem niet vervorderen eenige Schepenen binnen off buyten Breda aff of aan te setten, oft te continueren, maar wanneer hy iemandt vindt onbequaem tot den Schependomme oft andere Officien, oft datter eenige Schepenen door aflyvigheyt of anderfints syn gebrekende, soo sal hy 't selve syne Ex^tie^ te kennen geven, om daer op versien te worden.

26.

„ Item de Drossaert sal alle syne neerstigheyt doen, omme de Regten, Heerlykheyt, Domeynen &c: van Mynen Heere den Prince van Oraengien Heere tot Breda, over alle het Landt van Breda te bewaeren ende te voorderen.

27.

„ Item desgelyks oock voorderen alle Confiscatien, keuren, en breucken, ende andere penningen en goeden toecomende tot profyt van syne Ex^tie^, en die doen vorderen ende innen by den Schouteth der Stadt en 's Lands van Breda, en de andere Officieren der voorsz. Stadt en Lands van dien, dien 't selve van Officie wegen toebehooren sal, ende de selve daer toe bedwingen.

28.

„ Van gelycken sal hy oock voorderen de Reparatie, die hem by syne Ex^tie^ specialyk ende schriftelyk belast wordt te doen over de Dorpen tot djenst van syne voorsz. Ex^tie^, maer gehouden syn van deselve reparatien altyt goedt bewys, reekeninge ende reliqua te doen daertoe versogt of vermaent synde, en hem wagten eenige andere te doene, als die hem by syne Ex^tie^. schriftelyk sullen worden belast, ende die hy eerst en alvoren te bevele van syn Ex^ties^ Raadt en Rekenkamer sal gehouden wesen te doen interineren, soo verre die saeke soo veel uytstels magh lyden, off anderfints binnen aght dagen daernae

29.

„ Item de Drossaert sal hem vinden by de Borgemeesters en Schepenen van Breda,

„ da, wanneer dat men ſal tracteren van eenige politicque ſaeken, oft nieu-
„ we Ordonnantien te maeken, oft oude Ordonnantien te veranderen, te ver-
„ minderen oft te vermeerderen, ende en ſal niet toelaten, dat by de Borge-
„ meeſters oft Schepenen eenige Ordonnantie werde gemaekt, verandert oft
„ gepubliceert, dan in ſyne preſentie, ende ſal neerſtigh toeſight nemen, dat
„ den Schouteth alle Ordonnantien van ſyne Pr: Ex[tie] ende der Stadt neerſte-
„ lyk doet onderhouden, en de Overtreders doet punieren als behoort.

30.

„ Ende alſoo ſyne Ex[tie]. verſtaet binnen de voorſz. Stadt, ſoo luttel als moge-
„ lyck is, toetelaten Ryffelaers, Guychelaars, Quackſalvers, en diergelycke
„ ligte ſoorten van Volken, ſoo de ſelve niet en ſyn dienende dan tot laſt
„ van de Onderſaten en Ingeſetenen, ſonder eenige nuttigheyt ofte ſtichtin-
„ ge, en dat overſulks ſoodanigh geſelſchap ſoo ſeer moet gekeert worden,
„ als mogelyk is; Verbiedt en interdiceert ſyne Ex[tie]. den Droſſaert ende
„ Schouteth ſulke perſonen, binnen de voorſz. Stadt en Lande van Breda niet
„ toetelaten, en daer ſchoon ſulks ſoude mogen werden, om merckelyke rede-
„ nen, toegelaten, dat 't ſelve voortaen geſchiede by gemeynen conſente des
„ Droſſaerts, Schouteth ende Eerſten Borgemeeſters, en anders niet, ten
„ ware in d'abſentie van een van dryen, in welken gevalle de preſente alleen
„ daar aff kenniſſe mogen nemen.

31.

„ Van gelycke verſtaet ſyn Ex[tie], dat 't luyden van de groote Klocke op vrye
„ Merkten oft ter oorſaeke van eenige publicque tekenen, ſal geſchieden by
„ voorgaende Wete, Communicatie en Reſolutie van den voorſz. Droſſaert,
„ Schouteth en Borgemeeſters, en anders niet, dan in abſentie, als in 't
„ voorgaande Art:

32.

„ Item de Droſſaert en Schouteth, onder wiens bedryff 't delict is geperpe-
„ treert, ſullen van den Delinquant ſoo meenigmael negen Stuyvers ontfangen
„ voor Wyngelt als ſyne Pr: Ex[tie]. van den ſelve delicte en compoſitie oude
„ Schilden ſal ontfangen, welke negen Stuyvers de delinquanten ſullen terſtont
„ moeten nederleggen en betalen, alwaert oock alſoo, dat de betalinge van
„ de penningen, die den delinquant tot ſyn Pr: Ex[ties]. behoeff hadde belooft,
„ waren op termynen te betalen.

33.

„ Ende van de voorſz. negen Stuyvers ſal den Droſſaert hebben de ſes Stuyvers,
„ en den Schouteth, onder wiens bedryff 't misdaet is gebeurt, de drie Stuyvers.
„ En ſal den Droſlaert van de ſomme, die den delinquant ſyne Pr: Ex[tie] ſal beta-
„ len, nogh hebben den vyfden penningh.

„ Aldus gedaan by ſyn Ex[tie] in 's Gravenhage den 19[e] dagh der maent van
„ Februario in den jaere vyftien hondert vier ent negentigh: „

(*Was geparapheert:*)

MAURICE DE NASSAU.

(*Onder ſtont:*)

Ter Ordonnantie van zyne Ex[tie].

(*En was getekent:*)

J. MILANDER.

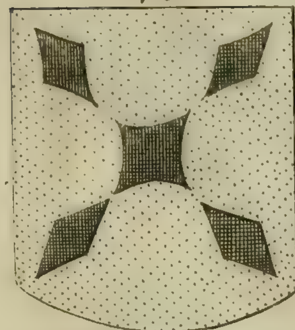
In

Drossaerden der Stadt en Lande van Breda.

1240.

Erick.

1419.

Herman van Zeelbagh.

1273.

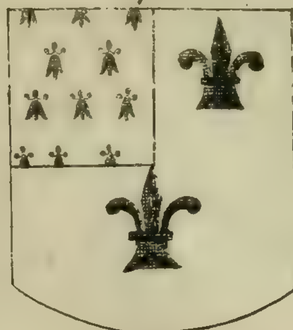
Arnout van Loven.

1328.

Klaas van Nispen.

1422.

Peter van Beversluys.

1276.

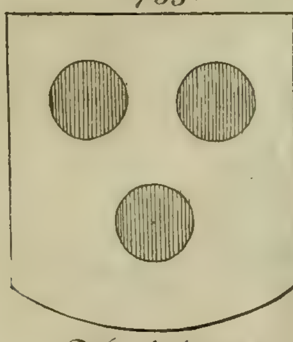
Egidius van Busingem.

1355.

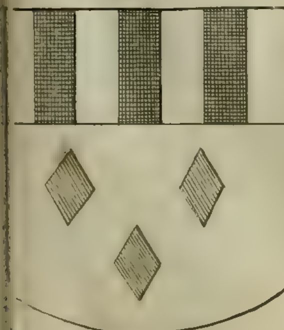
Gillis van den Wyngaarde.

1433.

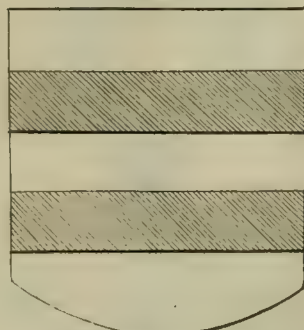
Hendrik van Ringelbergen.

1300.

Govert van Bergen.

1388.

Jan van Campen, Ridder.

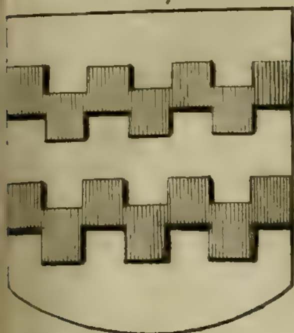
1447.

Adam van Nispen.

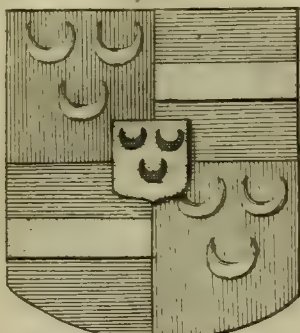
B. Fl. fec 1743

1627.

Karel Otto van Haestrecht, Heer van Druynen.

1710.

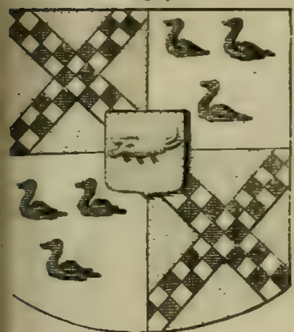
Arent, Baron van Wassenaer Heer van Duvenvoorden, Voorschoten, Veur etc.

1730.

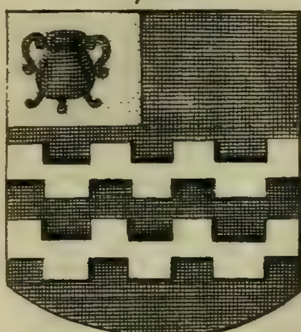
Steven, Graaf van Randwyck Hr. van Homoet en Gameren.

1637.

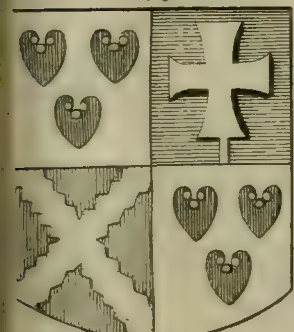
Cornelis van Aerssen, Heer van Wernhout.

1722.

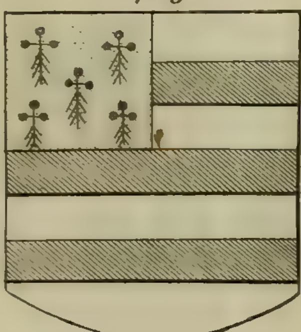
Govert van Slingelandt Heer vande Lindt etc.

1659.

Karel Hendrik van den Kerkhoven Hr. van Heenvliet Baron van Wotton.

1725.

Jan Antoni D'Averhoult Hr. van Guincourt

1674.

Willem Bentinck Graaf van Portlandt.

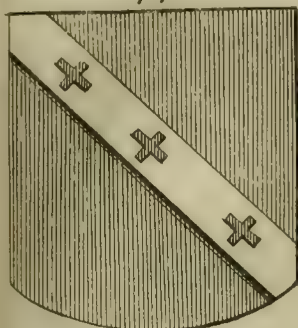
1735.

Willem Baron van Liere, Hr. van beyde de Katwyken, 't Zant, Karnis etc.

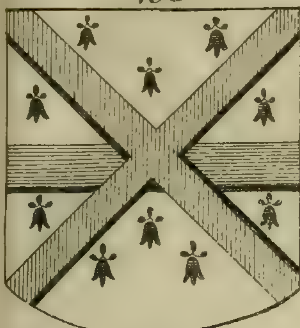
B F I. fec 1743

1470.

Hendrik Baw,
Ridder.

1493.

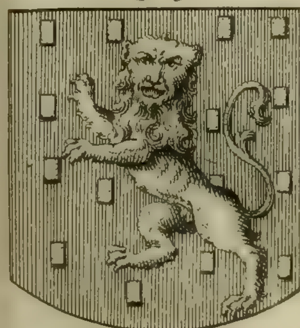
Jan Masschereel,
Ridder.

1513.

Wynandt
Masschereel.

1525.

Fredrick van
Renesse, Ridder,
Heer van Mal.

1539.

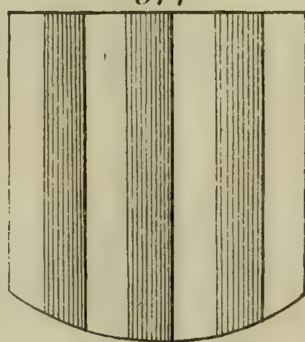
Jan van Renesse,
Ridder, Heer
van Many en Mal.

1552.

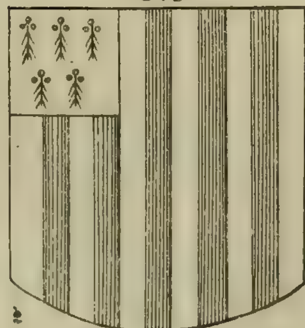
Jacob Feraerts,
Ridder.

1574.

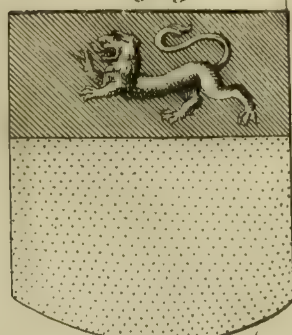
Jan van
Berchem.

1579.

Roelof van
Staekenbroek.

1583.

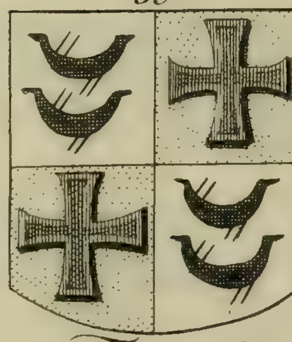
Hendrik van
Stembor.

1586.

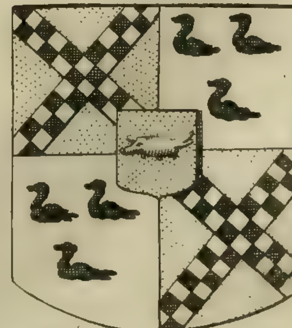
Jan van den
Wyngaarden, Hr.
van Crebbe en Mel.

1591.

Ferdinand
Bernuy.

1613.

Jan van Aerssen,
Ridder.

In 't jaar 1686 is omtrent de voorgemelde Instructie eene groote verandering gemaakt, vermits doenmaels door den Heer alle de boeten en breucken zyn gelaten aan den Drossaert. Naderhant in 't jaar 1722, is wederom het volgende by den Raad der Domeynen vastgestelt, waar by het tot heden toe gebleven is.

„ *Donderdag den* 15 *January* 1722.

„ Den Raad considererende, dat by de jegenwoordige Vacature van het Drost „ en Schout ampt der Stadt en Baronie van Breda, eenige middelen van me„ nage en van redres zouden konnen werden beraemt, en tragtende daarinne, „ zoo veel in haar is, te voorzien, heeft dienvolgende na rype deliberatie en „ overleg, by provisie goedgevonden en verstaen 't geen hier na is volgende.

1.

„ Dat de Drossaert en Schout der Stad en Baronnie van Breda, mitsgaders „ Stadhouder van de Leenen aldaer, zal moeten syn domicilie off woninge „ houden binnen de Stad van Breda.

2.

„ Dat dezelve geene onkosten van de Crimineele proceduren of Executien „ zal mogen tot laste van de Stadt of het Landt brengen, maer dezelve moe„ ten vinden uyt de Boeten en Breuken, die volgens Resolutie van den 11 „ January 1686 aan hem zyn gelaten.

3.

„ Dat deselve ten behoeve van den Heer en ter verantwoording van den „ Rentmeester sal moeten laten alle Bastaert, heerlose en geconfisqueerde „ goederen.

4.

„ Dat deselve in 't toekomende niet meer sal genieten eenig Tractement „ uyt deszelfs Domeynen, nogte ook eenig hout of Brant uyt deszelfs Bos„ schen en Moeren.

5.

„ Dat deselve den Heer en Baron van Breda en deszelfs Raed in voorval„ lende saken den Heere of den Raed concernerende en de Stadt en Baronnie „ van Breda sal moeten gratis bedienen, en geene salarissen nog vacatien dies„ wegens tot derselver laste mogen brengen.

6.

„ Dat deselve, by provisie, van de Stadt, in plaetze van een Somer en „ Winter present ider van duysent vier en negentig guld: maer zal genieten „ vyff hondert gulden voor een Somer present, en gelycke vyf hondert gulden „ voor een Winter present.

7.

„ Dat deszelfs Stadhouder by desen Raad zal moeten werden geapprobeert „ en in eedt genomen; En eyndelyck dat dezelve by 't aanvaerden van zyne „ Commissien, het nakomen en opvolgen van zyne Commissien en de voorsz. „ poincten sal hebben te besweeren.

(*Was onderteekent:*)

Accordeert met 't voorsz. Register.

J. V. SCHUYLENBURCH.

Van den Schouteth.

De Schouteth der Stadt Breda wordt insgelycks aangestelt by den Heer, in wiens handen, of in die van zynen Raad, hy gehouden is den gewoonlycken eedt te doen. Hy heeft mede zyne Instructie, tegelyck met den Drossaert, van Prins Maurits bekomen, welke oock voor 't grootste gedeelte in onbruyck is geraakt, voornamentlyk naa den jaare 1637, zedert welken tyd de Drossaert en Schoutet Ampten zyn te zamen gevoegt en door een en dezelfde Perzoon worden bedient. De Schoutet is eygentlyck maander van alle Schepenen Vonnissen en Tichter van alle halstraffelycke zaecken.

„ *Instructie van den Schouteth.*

1.

„ In den eersten sal de Schouteth van Breda de Vierschare der voorsz. Stadt „ bannen, en deselve ter gewoonelyke uyre openen en sluyten, en den Sche- „ penen om Vonnisse manen in alle saecken criminele en civile, van wat con- „ ditie en nature die oock syn, en uyt wat saecken oock spruytende.

2.

„ Ende sal tot behoorlycke executie stellen alle Vonnissen by Schepenen der „ Stadt van Breda gewesen, te weten, sal bystaen en behulpich wesen den „ Drossaert, wanneer hy ter executie stelt vonnissen in criminele saecken ge- „ wesen, en vonnissen in civile saecken in de Schepenbancke tot Breda gege- „ ven sal de Schouteth sonder den Drossaert met den Roeydrager en andere „ Dienaren ter executie stellen, tsy by gyselinge, lyfpandinge, of andere ma- „ nieren van Executie, soo wel op de Persoonen als goeden geseten, gelegen „ oft bevonden binnen den Schependomme en Vryheyt van Breda en binnen „ deselve Stadt executabel synde, en sal in persoon by de executien present „ syn, wanneer die gene die executie versoeckt begeert syn persoon aldaer te „ hebben; gereserveert den Drossaert binnen de voorsz. Stadt executie van „ vonnisse staande ter kennisse van de Hooftbanke, oft Mannen van Leene, „ met oock die ter cause van eenige reparatie gewesen worden, als over For- „ tificatien, Pioniergelden, Vragten, 's Heeren diensten, oft andere van ge- „ lyke nature, welken aangaande hy over den platten lande by syne Ex^tie^ „ specialyk gelast werdt.

3.

„ Gelyck oock Vonnissen by Schepenen van Breda gewesen daer aff exe- „ cutie moet geschieden binnen den Lande van Breda, buyten den Schepen- „ domme en Vryheyt der Stadt Breda, sullen gedaan worden by den Dros- „ saert des Lands van Breda, off door syn schriftelyke Ordonnantie by den „ Schouteth van de Vryheden ofte Dorpen, daar onder deselve executien sul- „ len behooren te geschieden.

4.

„ Item de Schouteth sal neerstigh toesigt nemen, dat alle Ordonnantien en „ politien by den Heer en de Stadt gemaekt wel en scherpelyk worden on- „ derhouden en geobserveert, en dat by hem die penen en breucken spruyten- „ de uyt politicke Ordonnantien, en uyt cragte der selver binnen der Stadt „ vallende, en tegen de Overtreders van deselve gestatueert, haer afgenomen „ worden sonder dat den Drossaert hem daer mede sal hebben te bemoeyen, „ dan in cas van negligentie, nalatigheyt en merkelyke contraventie, sulks „ dat den Schouteth daer aff geinsinueert synde in gebreke bleve deselve penen „ te executeren.

„ 5. En

5.

„ En aangaende de Politicke saecken en Ordonnantien by den Heer en de
„ Stadt gepubliceert, en daarinne de voorsz. Stadt het derdendeel is compe-
„ terende, daarinne en sal den Schouteth egeene compositien mogen aangaen,
„ nogh nopende de vervalle penen eenigh verdragh maecken, dan in presen-
„ tie van eenen van de Borgemeesters der voorsz. Stadt, by tyde dienende.

6.

„ Item sal calangieren, die in 't verkopen van hunne goeden en waeren ge-
„ bruycken minder mate off ligter gewigte, en die in haere neeringe of coop-
„ manschap tegens de keuren en breucken anders handelen, dan by syn Ex[tie],
„ Borgemeesters en Schepenen is geordonneert, wanneer hy daer toe versogt
„ sal syn van den Overdeken of Dekens van den Ambagte.

7.

„ Ende wanneer hy bevinden sal in eenigen Deken van den Ambagte negli-
„ gentie oft conniventie om de Ordonnantien en Politien van syn Ambagte te
„ doen onderhouden, ten agterdeele van de gemeyne Welvaart en Borgeren
„ van de Stadt, sal tegen den selven procederen, mitsgaders tegens de breuck-
„ agtige, soo hy naa gelegentheyt van saecken en tot onderhout van alle goe-
„ de politien sal bevinden te behooren.

8.

„ Item de Schouteth sal calangieren en composeren van allen crime, keu-
„ ren, breucken, penen en andere ongeregeltheden binnen der Stadt van
„ Breda en heurder Vierschare geperpetreert.

9.

„ Item de Schouteth van Breda sal vorderen en innen alle compositien in sy-
„ ne presentie by den Drossaert van Breda gemaeckt met die gene die gede-
„ linqueert hebben binnen de Stadt, en onder de Vierschare van Breda.

10.

„ Item sal ontfangen de Borgtogten die gestelt sullen werden voor de
„ voorsz. Compositien, ende toesien dat de borgen suffisant syn, oft sal desel-
„ ve daar voor inne staan.

11.

„ Item sal boven het Wyngelt van drie stuyvers, daer aff in de Instructie
„ van den Drossaert is gesegt, nogh hebben den 25[e] penningh van 't gene,
„ dat syne Ex[tie] van elcke compositie sal komen, en dat voor 't ontfangen
„ van de voorsz. borgtogte en innen van penningen, ende van de reeke-
„ ningh daer aff te doene.

12.

„ Item de Schouteth sal schuldig syn de penningen van Compositien, daer
„ aff den termyn is gevallen te Kersmisse oft daer te vooren, te leveren te
„ Lichtmisse daer aenvolgende in handen van den Clerck van den bloede, En
„ sal syne rekeninge van dien jare, alsdan oock gereet hebben, en die den
„ Drossaert oft die van den Rade overgeven oft senden, om tot behoorlyk
„ sluyten van dien te procederen, d'eerst dat haer sal syn gelegen.

13.

„ Item de Schouteth ſal hem wel en volkomentlyk doen informeren op alle „ gevechten en deliĉten, die binnen ſyn ampte ſullen mogen gebeuren en ge- „ perpetreert worden, en ſal metten Roeydrager byſtaen en aſſiſtentie doen „ den Droſſaert in 't vangen en ſpannen van de delinquanten, alomme bin- „ nen der Stadt en Vierſchare van Breda, naer ouder gewoonte en her- „ comen.

14.

„ Ende ſal oock ſelve vangen ende ſpannen allen de delinquanten, die „ hy binnen de Stadt en Vierſchare van Breda ſal comen aghterhalen, en die „ te rechte ſtellen en bedwingen, als vooren in de Inſtruĉtie van den Droſ- „ ſaert is begreepen.

15.

„ Item ſal nae ſyn vermogen in alle dingen bewaaren die rechte hoogheyt „ en heerlykheyt van ſyn Pr. Ex^tie ende tot deſen eynde oock mogen compa- „ reren ter Vergaderinge van den Droſſaert en Magiſtraet, ſoo wanneer de- „ ſelve over politicke ſaecken of Ordonnantien by den anderen ſyn, om 't „ regte verſtant daer aff wel te begrypen, Ende ſoo hy daertoe mede verſogt „ ſal worden, daerop te helpen adviſeren en te beſorgen, dat deſelve Ordonnan- „ tien gepubliceert, en tot volkomene en behoorlyke Executie wel worden „ geſtelt.

„ Aldus gedaan by zyn Ex^tie, enz.

Naam Regiſter van de Schouteten *der Stadt* Breda.

1429.

Willem van Alphen.

1443.

Wouter van Beverſluys.

1449.

Rudolf van Nieuwenhuyſen, *Ridder.*

1472.

Jan van der Duſſen.

1497.

Floris van Niſpen.

1513.

Pauwels van Naſſau.

1520.

Otto van Bruheze.

1523.

Jan Maſſchereel.

1530.

Jan van den Wyngaerden.

1542.

Dirk van Aſſendelft.

1554.

Klaas van Aſſendelft.

1557.

Lancelot van Wyſvliet.

1558.

Jooſt van Eyck.

1560.

Adam van Berchem.

1565.

Govert van Haeſtrecht Heer van Druynen.

1574.

Jan van Aſſendelft.

1579.

Philips de Bye.

1583.

Jan de Vos.

1591.

Jan van Aſſendelft Heer van Kralingen.

1591.

Gerard Pelgrom.

1625.

Govert van den Broeck.

1626.

Cornelis van der Locht.

1637.

Cornelis van Aerſſen Heer van Wernhout.

1659.

Karel Hendrik van den Kerkhoven, Heer van Heenvliet, Baron van Wotton.

1674.

Willem Bentinck Graef van Portlandt.

1710.

Arent Baron van Waſſenaer, Heer van Duvenvoorden, Voorſchoten, Veur, enz:

1722.

Govert van Slingelandt, Heer van de Lindt, enz:

1725.

Jan Antoni d'Averhoult Heer van Guincourt, enz:

1735.

Willem, Baron van Liere, Heer van beyde de Katwyken, 't Zand, Karnis, enz:

1736.

Stephen, Graaf van Rantwyk, Heer van Homoet en Gameren. enz:

IV. HOOFTSTUK.

Van den Binnenborgemeeſter en Schepenen.

DE Wet der Stadt Breda wierdt voormaels, naa oude gewoonte, by of van wegen den Heer van Breda, alle jaaren vernieuwt of aangehouden op den verlooren Maendag, 't gene aldus is onderhouden tot den jaare 1590, wanneer de Stadt by Prins Maurits, door middel van het Torfſchip, op den vierden van Lentemaandt, verovert zynde, zedert dien tyd de Wet oock jaarlyks op dien dag is verandert. In 't jaar 1625 is daar omtrent weder een andere ſchicking gemaekt, want als de Stadt, op den tweeden van Zomermaandt van dat jaar, door Spinola bemachtigt was, heeft men blyven den Magiſtraet, op den gemelden dag, verzetten tot het jaar 1637, wanneer de Stadt Breda laaſtelyck, door Prins Fredrick Hendrick, op den tienden van Wynmaandt, onder de gehoorzaamheid van den Vereenigden Staat herbracht zynde, de Wet voortaen altyt, op den tienden dier maandt, is verandert geworden.

De gemelde Wet beſtaat uyt eenen Binnenborgemeeſter, dien men *Preſident* noemt, en in negen Schepenen, waar van de Preſident een is; En moeten de Preſident en Schepenen, en oock alle de verdere Amptenaren in de Stadt Breda, zyn van echten bedde, gebore Brabanders, en Poorters der zelve, en mag niemandt anders eenig ampt aldaer hebben nog bekleeden.

De Binnenborgemeeſter, als Voorzitter der Schepenbanck, doet met de Schepenen den gewoonlycken eedt, die hem van den Droſſaert wordt geſtaeft, maar te zelve tyd doet hy met den Buytenborgemeeſter den eedt, als Borgemeeſter, mede ten ſtave des Droſſaerts.

Doch de Preſident heeft alleen de macht en 't gezag, om den Droſſaert, den Buytenborgemeeſter, de Schepenen en de Tienmannen, zoo wanneer het de Stads zaecken vereyſſchen, by een te roepen: Hy ontfangt alle ſmeekſchriften, en brengt voor alle zaecken de Stads regeering, de Politie en de Juſtitie aangaende. Hy neemt, in de Vergadering, de ſtemmen op, en ſtemt 't laatſt in Borgerlycke en Rechtzaecken, maar in halſtraffelycke geeft hy eerſt zyn ſtem, en verzamelt daarnaa alle andere ſtemmen: De Preſident heeft oock de bewaaring van alle Gedingen, naa dat die voldongen, en in de Vergadering by den Griffier overgebracht zyn, en verdeelt dezelve onder de Schepenen, indien zulks nodig is, om by hen onderzocht zynde, ten vermane des Preſidents, daar van in de Vergadering verſlag te doen.

De Preſident en Schepenen hebben, in de eerſte inſtantie, kennis en rechtpleging over alle Borgeren en Ingezetenen der Stadt, en hunne have en goederen, oock over die onder de Stads Vierſchaer zyn gezeten, insgelycks oock over Buytenlieden en hunne goederen, die aldaer beſlagen of ingehaelt zyn, zoo wel van halſtraffelycke als borgerlycke zaecken, ten overſtaen des Schoutets van Breda; uytgezondert, dat de Rechters der mindere Bancken in de Stadt, namentlyck de Weeskamer en de Lakenhal, in de eerſte inſtantie, kennis hebben van zaecken aan hen in 't byzonder behoorende. Welcke Rechters jaarlyks, naa het veranderen der Wet, by den Magiſtraet wierden verkooren, vernieuwt of aangehouden; doch nu alleen die van de Lakenhal; wordende die van de Weeskamer, zedert een geruymen tyd, by of van wegen den Heer aangeſtelt; en van hunne Vonniſſen beroept men aan den Preſident en Schepenen.

De Vonniſſen, by Schepenen gewezen, zyn voorheen van 't jaar 1350 tot den jaare 1500, niet beroepelyck nog hervormelyck geweeſt, doch in dat jaar heeft Keyzer Karel, als Hertog van Brabant, voor eerſt verklaart, dat die zouden beroepelyck wezen aan den Kancelier en Raden van Brabant. Dan daernaa, in 't jaar 1554, is, ten vervolge van Willem den I, Prins van Oranjen, het beroep in eene hervorming verandert, en niettegenſtaende alle de Vertoogen, by den zelven als mede by deszelfs Opvolger Prins Philip Willem, daar tegen gedaen, heeft men blyven hervormen, gelyck men nog doet, aan den Raad van Brabant in 's Hage, uytgenomen van Vonniſſen in halſtraffelycke zaecken gewezen, waar van geen beroep nog hervorming valt.

Proeven n. 85.

De Borgemeeſteren, Schepenen, Raadsmannen, Griffier, Secretaris, Stadsknaepen, nog eenige andere Stadsdienaeren mogen geene Acchynſen of Impoſten der Stadt pachten, nog daar in deel hebben, direct of indirect.

Naa het veranderen der Wet, worden jaarlyks by den Magiſtraet geſtelt vier Gezworens van de Lakenhal, waar van de Binnenborgemeeſter 't Opperhooft is. Te zelve tyd worden oock verkoren Kerk en Kapelmeeſters, Gaſthuys en Manhuysmeeſters, Regenten van Wees en Armhuyſen, Twee H. Geeſtmeeſters, of Aelmoeſſeniers, van welke altyt een blyft aangehouden, oock Erfſcheyders, Brantmeeſters, Put en Pompmeeſters, Dekens over alle Ambachten, en voorts alle onderhorige Amptenaeren.

De Preſident en Schepenen hebben niet alleen 't bewint van Rechtzaecken, maar oock kennis en 't beſtel van alle zaecken den Borgerſtaet eenigzints betreffende, ten welken eynde zy tweemael 's weeks, te weten, op Maendag en Donderdag, gewoonlyk by een komen; en mogen derhalven, met den Droſſaert en den Buytenborgemeeſter, alle Keuren en Reglementen, ten meeſten nut en voordeel der Stadt en Borgeren, maecken, ordonneren en doen onderhouden, op alzulcke Boeten en Breucken, als hen goedduncken zal daar op te ſtellen.

De President en Schepenen hebben mede de macht, om met den Drossaert en den Buytenborgemeester, mitsgaders naa ingenomen advies der Tien Raaden, de Acchynsen te vermeerderen of te verminderen, af en op te stellen, tot voordeel en oorbaer der Poorteren, zonder gehouden te zyn deswegen eenig verzoeck aan den Heer te doen, volgens het voorrecht hen, by Heer Jan van Polanen, 's Woensdags naa St. Niklaasdag 1355, gegeven. En is niemandt vry van Acchyns, dan alleen de Heer van Breda, met zyne huysgenooten, op 't Kasteel.

Om mede een goeden regel te houden in de regeering der Gilden of Ambachten, zoo wordt jaerlyks, naa 't veranderen der Wet, by den Drossaert, de Burgemeesteren en Schepenen, over elck Ambacht gestelt een Overdeken uyt den Magistraet, die met de Dekens en Gezworens van het Ambacht de betichting heeft van alle zaecken, daer die van de Ambachten tegen hunne Keuren hebben gebreuckt en hen misdragen; En zyn de Dekens verplicht, ten overstaen der Overdekens, jaarlycks hunne Reekeningen te doen en te laten sluyten.

De Binnenborgemeester, als Superintendent en Overdeken van de Lakenhal, heeft, met de Gezworens dier Halle, en met de geswoore Eyckmeesters der Stadt, de betichting van alle onechte gewichten, balancen, huysers, en ellen, die in koopmanschap gebruyckt worden, en wordt den betichten, by den Knecht der Lakenhal, dag van Rechte op de Halle betekent, en heeft de Overdeken de eene helft der boeten, en de Gezworens genieten de andere helft; wordende de Eyckmeesters met den Knecht beloont naa gelegentheid der zaecken, en naa bescheidenheid des Overdekens en der Gezworenen.

De Schepen Overdeken der Backers heeft, met hulp en bystant der gezwore Broodwegers, en eenen der Stads Roeydragers, het recht, om 't broodt, 't gene te koop wordt gebacken, te mogen onderzoeken, en heeft mede de betichting van zulcken, wiers broodt lichter, als geordonneert is, wordt bevonden: zonder dat de Schoutet tot die betichting eenig gezag heeft, 't en zy hy daer toe van de Dekens verzocht wierdt, of dat de Dekens naalatig wierden bevonden in het doen agtervolgen der Keuren van hun Ambacht.

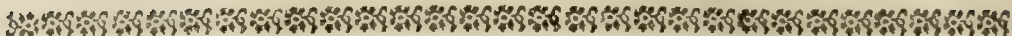
De gemelde Onderhoorige Bancken, nog oock eenige Ambachten, nog iemandt anders, wie het oock zy, mogen eenige Reglementen maecken, of keuren en breucken stellen, dan alleen de Borgemeesteren en Schepenen met den Drossaert.

Eedt van den President en Schepenen.

„ Ick N. Schepen der Stadt Breda, daer toe ick geordonneert ben, gelooве en sweere, dat ick N. N. Heere en Baron van Breda ende der voorsz. Stadt goedt ende getrouw sal syn, en de gemeene ruste en welvaert helpen bevorderen. Soo wanneer my den Regter maent, die my van regt schuldigh is te manen, ick sal wysen goedt vonnisse ende gerecht, en desgelyck alle vonnissen, die ick wys ben, uytwysen sonder vertreck. Ende dat ick nogh gelt, gifte nogh eenigerhande goetdoen nemen nogh my doen oft laten gelooven en sal, by myn selven oft ymant anders, om ymanden in syn recht te vervorderen oft te veragteren, maer dat ick een ygelyck, rycken ofte armen, nae myn beste weten rechte en vonnisse doen sal, en helpen doen, sonder anders daer in te trecken, ofte eenigerhande verwe daer tegens te soecken oft voorts te keeren. Dat ick geven en dragen sal, ende segelinge heelen, dat te heelen staet. Dat ick oock wel ende getrouwelyck sal helpen houden en blyven by deser onser Stadts recht, en der selver eere, profyt ende gemeene ruste en welvaert sal vorderen, Ende generalyck in alle saecken als Schepen my wel ende getrouwelyck sal quyten, alsoo verre in my is en naa myn beste vermogen. En desen en sal ick niet laten om maegschap, om vriendschap, en om haet off nydt, om giften ofte geenderhande goetdoen, om geenderley noot, noch om vreese van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almachtig helpen.

V. HOOFT-

V. HOOFTSTUK.

Van den Buytenborgemeester en Tresorier.

DE Buytenborgemeester en Tresorier wordt jaerlyks met de Wet verzet of aangehouden, en doet, voor al eer de Schepenen in eedt genomen worden, met den Binnenborgemeester den gewoonlycken eedt: Deswegen wordt de Buytenborgemeester geacht boven alle de Schepenen, hoewel hy zelf geen Schepen is.

In de zaecken, welke den Borgerstaet betreffen, is het ampt des Buytenborgemeesters, Stads inkomen getrouwelyck te ontfangen en uyttegeven, het recht der Stadt gade te slaen en te bewaaren, de Poorters en Ingezetenen gerechtelyck voor te staen en te beschutten, en voorts alle de Stads zaecken te verrichten, doch alles met advies en Ordonnantie van den Drossaert, President en Schepenen, indien de zaeck buytengewoon is. De Buytenborgemeester is oock gehouden, op 't bevel van den Magistraet, buyten de Stadt te reysen, alwaer het de Stads zaecken vereysschen, om deszelfs nut en voordeel te betrachten, 't en ware hy, wegens nootzakelycke bezigheden, zich daer toe niet kon ontledigen, in welk geval de Magistraet iemandt anders uyt de Wet, of een ander bekwaem persoon daer toe benoemt.

Het is mede de plicht des Buytenborgemeesters wel toe te zien, dat alle de Stads Reeckeningen, te weten van de Collecteurs der Acchynsen, van de H: Geestmeesters en hunnen Rentmeester, van Kerk en Kapelmeesters, van Gasthuys en Manhuysmeesters, van de Regenten van 't Weeshuys, Armkinderhuys, Hospitael, en andere diergelycken, binnen korten tyd, naa het vernieuwen der Wet, in de Vergadering van den Magistraet worden overgelegt, om by de genen, die uyt de Wet daer toe zullen benoemt worden, afgehoort en geslo ten te worden, waer toe de Binnenborgemeester en Schepenen zoodanige dagen zullen mogen nemen als hen goedduncken zal. Behoudelyck, dat alle de Reeckeningen binnen de drie eerste maanden, naa het vernieuwen der Wet, zonder uytstel zullen moeten worden gesloten.

De Buytenborgemeester moet mede beneerstigen, dat alle Loquateurs en andere Appostillen der gemelde Reeckeningen, die van voorige jaaren nog mogten openstaen, voldaen en gezuyvert worden binnen den tyd van drie maanden.

Wat nu betreft de Reekening des Buytenborgemeesters, dezelve is hy gehouden voor den. . . . ., naa den uytgang van zyn jaar, 't gene vervalt op den negenden van Wynmaandt, in de Vergadering van den Magistraet, over te leggen; welke alsdan, met de Tien Raaden, schuldig zyn die aftehooren en optenemen, op dat die uyterlyck binnen een maandt, naa de overgeving, moge gesloten zyn, op de verbeurte van een pont Vlaems ten lasten des Borgemeesters, die daer omtrent zal bevonden worden nalatig te zyn. En zal de Borgemeester gehouden zyn het slot zyner Reekening te zuyveren, en zulks op zyne Reeckening te doen aenteykenen binnen zekeren korten tyd, naa dat die zal wezen gesloten. De Borgemeester is oock schuldig in zyne Reeckening gewag te maecken van alle de Stads profytelycke en onprofytelycke schulden, dat is, van de genen, die men de Stadt schuldig staet, en welke de Stadt zelf aan iemandt zoude mogen schuldig wezen, op dat men daer uyt telkens den rechten staet der Stadt zoude konnen kennen.

Zoo wanneer eenig Poorter der Stadt Breda in zyn perzoon of goederen, binnen den Lande van Breda, voor perzonele schulden en Actien wordt belast, of met recht aangesproken, zoo zyn de Borgemeesteren schuldig, ten verzoeke van zoodanigen Poorter, van Stadswegen te schryven aan de Schouteten en Wethouderen der plaetzen, daar hy gemoeyt en aangesproken wordt, ten eynde zy den perzoon of goederen van hunnen Poorter, die nergens in 't Landt

Landt van Breda, over perzonele schulden en Actien mag aangesproken worden, dan binnen de Stadt, daar hy buyckvast woont, ter zaecke van alle perzonele schulden, schoten of lasten, ongemoeyt laten; en zoo iemandt dien Poorter over de gemelde schulden heeft aangesproken met recht, dat hy hem daer van kost en schadeloos ontslae, 't en ware zy eenige redenen daar tegen hadden, welcke zy de Borgemeesteren, binnen den tyd van agt dagen, 't zy mondeling of by geschrifte, zullen moeten komen opgeven. En zoo verre de Schoutet op dat schryven niet past, of dat de Wethouderen hen daar naar niet schicken, zoo wordt, ten versoecke des aangesproken Poorters, by de Borgemeesteren anderwerf geschreven: En ingevalle de Schoutet en Wethouderen alsdan nog niet gehoorzamen, zoo worden binnen agt dagen, naa die ongehoorzaemheid, de Schoutet of Wethouderen, binnen Breda komende, aldaer beslagen en in gyzeling gehouden te tyd toe, dat zy den Poorter van de rechtsvorderingen kost en schadeloos hebben doen ontslaen. Doch staet aantemercken, dat de derde brief zomwylen wel uyt beleeftheid is geschreven, voor al eer eenig beslag tegen den ongehoorzamen Schoutet en Wethouderen gebruyckt is.

De Buytenborgemeester moet oock alle de Stads Straaten en Gebouwen gadeslaan, en zorg dragen, dat die in een goeden en behoorlycken staet onderhouden werden. Hy mag egter geene nieuwe of buytengewoone wercken maecken, dan met voorgaande kennis en toestemming van den Magistraet. Hy staeft oock den eedt van getrouwigheid den genen, die Poorters der Stadt Breda begeeren te worden. Zoo wanneer eenige Poorters of Ingezetenen nodig hebben brieven van Voorschryven, om rechtelyke Weeten of uytwinningen, buyten de Stadt, te laten doen, zoo worden die by zoodanige Poorters en Ingezetenen verzogt van den Buytenborgemeester, die ze by den Griffier doet vervaardigen naar de Voorschriften, welke in de Stads Registers geboekt staen.

De Buytenborgemeester verdraegt mede, neffens den Schoutet, van alle boeten en breucken, waar in de Stadt aandeel heeft.

Eedt der Borgemeesteren.

„ Ick N. als Borgemeester der Stadt Breda, daer toe ick geordineert ben,
„ sweere en gelove N. N. Heer en Baron van Breda en der voorsz. Stadt ge-
„ trouw te syn, en hare goederen te regeren, 's Heeren hoogheyt en heerlyk-
„ heyt, mitsgaders de Stads zaken en recht na myn beste te bewaren, alle
„ poorters en ingezetenen van Breda in heur cracht en goede eenigheyt te hel-
„ pen houden, der Stads goedt, eere, en profyt, en de gemeene ruste en
„ welvaert te voorderen, en alle schaden en oneenigheyt te weiren, helen
„ dat te helen is, ende voorts al te doen, dat een goet Borgemeester schul-
„ digh is te doen. Ende dat ick diens niet en zal laten om maegschap, om
„ vriendtschap, om haet off nydt, om giften of geenderhande goetdoen, om
„ geenderley noot, nogh om vreese van de doot.

„ Soo waerlyck moet my God Almaghtig helpen.

Naam Lyst van de BORGEMEESTEREN *en* SCHEPENEN *der Stadt* BREDA, *beginnende met 't jaar* 1513, *voor welken tyt, nadien de Stads Registers met 't Stadhuis, in den jaare* 1534, *verbrant zyn, geene behoorlycke aantekening gevonden wordt.*

1513.

Borgemeesteren.

Jan van Bruheze.
Hendrick van der Daesdonck.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Nispen.
Hendr: van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adr: Clincker.
Hendrick van Reessel.

1514.

Gecontinueert.

1515.

Borgemeesteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Godert van Nispen.
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick van Reessel.

1516.

Borgemeesteren.

Hendrick van der Daesdonck.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Willem Boeykens.
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Hendrick van Halmale.
Hendrick van Nassou.
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reessel.

1517.

Gecontinueert.

1518.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Willem Boeykens, *obiit.*
Hr. Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reessel.
Jan van Nedervenne.
Mr. Roelant de Roever.
Adr: Meens, *naa de doot van* W: Boeykens.

1519.

Borgemeesteren.

Hendrick van Halmale.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Hendrick vand' Reessel.
Jan van Nedervenne.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.

1520.

Borgemeesteren.

Jan van Nedervenne.
Hendrick van d' Reessel.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelandt de Roever.
Adriaen Meens.
Mr. Jan van Hoilten.

1521.

Gecontinueert.

1522.

Borgemeesteren.

Jan van Nedervenne.
Cornelis Jacobs van Ceters, *obiit.*
Mr. Jan van Hoilten, *naa de doot van* Corn: van Ceters.

Schepenen.

Heer Jan van Diemen, *Ridder.*
Hendrick van Halmale.
Mr. Adriaen Clincker.
Adriaen Meens.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck van Oosterzeel.
Dirck Aartsz:, *in de plaats van* Mr. Jan van Hoilten.

1523.

Borgemeesteren.

Jan van Nedervenne.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Hendr: van Halmale.
Mr. Adr: Clincker.
Dirck van Oosterzeel.
Dirck Aartsz.
Jan van den Wyngaerden.
Anthonis van den Brande.

1524.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden.
Jan Roelofzone Key.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Jan van Nedervenne.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aartsz.
Jan van den Wyngaerden.
Heer Jan van Diemen, *obiit.*
Aert van Broekhoven, *naa de doot van* Hr. Jan van Diemen.

1525.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden Jansz.
Jan Roelofzone.

Schepenen.

Hendrick van Halmale.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Aert van Broekhoven.
Anthonis van den Brande.
Raphaël van Bruheze.

1526.

Borgemeesteren.

Hendrick van Halmale.
Mr. Adriaen de Clincker.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Adriaen Meens.
Jan van den Wyngaerden.
Jan Roelofszone.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buysen.

1527.

Borgemeesteren.

Jan van den Wyngaerden.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buysen.
Michiel Corn: Michielsz:

1528.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Gheraert Vinck.
Mr. Gooswyn Buysen.
Michiel Corn: Michielsz.

1529.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aartszone.
Raphaël van Bruheze.
Michiel Corn. Michielfz.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheufz.

1530.

Borgemeesteren.

Otte van Bruheze.
Mr. Jan van Hoilten.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Mr. Claas van der Heyden.
Corn: Anthonis Mattheufz.

1531.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck van Oosterzeel.
Cornelis Antoniszone.
Philips Peters Heeren.
Cornelis Keyen.

1532.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Cornelis Keyen, *obiit.*
Mr. Gooswyn Buyfen, *naa de doot van* Corn: Keyen.

1533.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaan Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Lucas de Mere.

1534.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Raphaël de Bruheze.
Dirck Aertszone.
Mr. Claas van der Heyden.
Philips Peters Heeren.
Jan Jacobs van der Byestraten.

1535.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Hendrick van Halmale.

Schepenen.

Mr. Adriaen Clincker.
Dirck Aertszone.
Raphaël van Bruheze.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van der Byestraten.

1536.

Borgemeesteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.

Mr.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan Jacopszone.
Andries Vierling.
Cornelis Anthoniſz.

1537.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Adriaen Clincker.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Claes van der Heyden.
Andries Vyerling.
Jan van Overacker.

1538.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Dirck Aertszone.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Mr. Claas van der Heyden.
Jan van Overacker.
Jacob van der Byeſtraten.

1539.

Borgemeeſteren.

Raphaël van Bruheze.
Cornelis Anthoniſz.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roemer.
Dirck Aertszone.
Jacob van der Byeſtraten.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.

1540.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis Anthonis Mattheuſz.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Philips Peters Heeren.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Mr. Jan de Hertoghe.
Cornelis van den Corput.

1541.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Philips Peters Heeren, *obiit.*
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens, *naa de doot van* Philips Peters Heeren.

1542.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Claas van der Heyden.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Cornelis van Alblas.
Hendrick Koene.
Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

1543.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Mr. Claas van der Heyden.
Roelof Pigghen.

1544.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jaſpar Wiltens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Hendrick Koene.
Severyn Montens.
Lauwereys de Vere.
Pauwels van Haeftrecht.

1545.

Gecontinueert.

1546.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Cornelis van Alblas.
Severyn Montens.
Lauwreys de Vere.
Adriaen Schoyte.
Mr. Franchoys Clincker.

1547.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.
Laurens de Vere.
Adriaen Schoyt.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen, Pauwelfz.

1548.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Severyn Montens.
Mr. Franchoys Clincker.
Godert Piggen.
Diederick Zeeffin.

1549.

Borgemeesteren.

Dirck Aertszone.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Adriaen Schoyt.
Diederik Zeeffin.
Ghoris Buyfen.

1550.

Gecontinueert.

1551.

Borgemeesteren.

Cornelis van den Corput.
Hendrick Montens.

Schepenen.

Mr. Jan van Hoilten.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Dirck Zeeffin.
Jan van Lyer Andriefz.
Jan van den Wouwer.

1552.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyfen.
Severyn Montens, *obiit.*
Ghoris Buyfen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Mr. Mattheus Vyerlingh, *naa de doot van* S. Montens.

1553.

Borgemeesteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepe-

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Ghoris Buyſen.
Bernard van Etten.

1554.

Borgemeeſteren.

Mr. Jan van Hoilten.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doirne.
Dirck Aertszone.
Mr. Gooswyn Buyſen.
Ghoris Buyſen.
Bernard van Etten.

By de gemelde zeven Schepenen beeft Willem de I. *Prins van* Oranjen, *Heer van* Breda, *volgens de Ordonnantie by hem gemaekt, op den tienden van Lentemaandt* 1554, *nog twee gevoegt, invoegen dat zedert dien tyd de Schepenbanck van* Breda *heeft beſtaen uyt den* Preſident *en* agt Schepenen; *En zyn de twee gemelde Schepenen de volgende.*

Jan van Overacker.
Adriaen Schoyt.

1555.

Borgemeeſteren.

Mr. Frans Clincker.
Severyn Montens.

Schepenen.

Mr. Gooswyn Buyſen.
Jan van Overacker.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyere.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan Jochumſz.
Willem de Roever.

1556.

Borgemeeſteren.

Dirck Aertszone.
Severyn Montens.

Schepenen.

Cornelis van den Corput.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyer.
Jan van den Wouwer.
Bernaert van Etten.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Willem de Roever.

1557.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doren.
Ghoris Buyſen.
Jan van Lyer.
Gherit van den Broeck.
Jan van den Berghe.
Cornelis Wachmans.
Cornelis Starenborgh.

1558.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Jan van den Wouwer.

Schepenen.

Dirck Aertszone.
Mr. Adriaen van Doirne.
Adriaen Schoyt.
Ghoris Buyſen.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Cornelis van Scharenborgh.
Mr. Claas van den Brant.

1559.

Borgemeeſteren.

Cornelis van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Gherit van den Broeck.
Corn: van Scharenborch.
Mr. Claas van den Brant.
Cornelis Godertſz Clock.
Peter Sprongh.
Mr. Adam van den Reeſſel.

1560.

1560.

Borgemeesteren.

Jan van den Corput.
Mr. Adriaen van Doren.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Gheraert van den Broeck.
Jan van den Berge.
Cornelis Cheeus.
Peter van Baerle.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Cornelis Montens.

1561.

Borgemeesteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Corput.
Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Cornelis Montens.
Peter van den Hagen.
Hendrick Wiltens.
Hendrick van Baerle Peterſz.

1562.

Borgemeesteren.

Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Ghoris Buyſen.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Hendrick van Baerle.
Aert van der Wercke.
Jan Willem Stevene.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1563.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyſen.
Gheraert van den Broeck.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Cornelis Wachmans.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Peter van den Hage.
Aart van den Warck.
Jan Willemſz.
Mr. Godert van Luchtenberg.

1564.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyſen.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Mr. Adam van den Reeſſel.
Jan Willem Stevene.
Godert van Luchtenberg.
Mr. Thomas Gerritz van der Vloet.

1565.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Mr. Godert van Luchtenbergh.
Mr. Claas van den Brant.
Mr. Jan van Diepenbeeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

1566.

Borgemeesteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyſen.
Jan van den Berge.
Gheraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lugtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Lanceloot van Wyfvliet.
Andries van den Kieboom.

1567.

1567.

Gecontinueert.

1568.

Borgemeesteren.

Jan van de Wouwer.
Cornelis Wachmans.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Godert van Lugtenbergh.
Mr. Thomas van der Vloet.
Gheraert van den Broeck.
Lanceloot van Wyfvliet.
Andries van den Kieboom.
Jooft Cornelis Godertfz.

1569.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Jan van de Wouwer.
Gherit van den Broeck.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Peter van Baerle.
Cornelis Govert Cheeus.
Jooft Cornelis Godertfz.
Jooft Cornelis Rovers.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Borgemeesteren.

Geerit van den Broeck.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Jan van den Wouwer.
Cornelis Montens.
Lanceloot van Wyfvliet.
Jooft Corneliszoon.
Jan Cornelis Rovers.
Mr. Jan Lemmenfz.
Godert Cornelis Cheeus.

1572.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan van Baerle Peterszoon.
Nicolaes Cornelis Claefz.
Jan Cornelis Rovers.
Geerit Cornelis Havermans.

1573.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jooft Cornelifz van den Broeck.
Godert Cornelis Cheeus.
Jan Peterszoon van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Cornelis Havermans.

1574.

Borgemeesteren.

Jan van den Wouwer.
Mr. Thomas van der Vloet.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Jooft Corneliszoon.
Jan van Baerle.
Nicolaes Corneliszoon.
Geerit Havermans.
Cornelis Geritfz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1575.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Jan Cornelis Godertszoon.

Schepenen.

Jan van den Wouwer.
Geeraert van den Broeck.
Cornelis Montens.
Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Peterszoon van Baerle.
Geerit Cornelifz Havermans.
Cornelis Gerritzoon van Baerle.
Boudewyn van der Myl.

1576.

Borgemeesteren.

Mr. Thomas van der Vloet.
Jan Petersfoon van Baerle.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Montens.
Geeraert van den Broeck.
Jooft Cornelisfoon.
Lanceloot van Wyfvliet, *obiit.*
Bernaert van Etten.
Cornelis van Ipelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.
Godert Cornelis Cheeus, *na de doodt van* L: van Wyfvliet.

1577.

Borgemeesteren.

Geraert van den Broeck.
Godert Cheeus.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Bernaert van Etten.
Cornelis Montens.
Mr Thomas van Vloet.
Jooft Cornelisfoon.
Jan van Baerle.
Cornelis van Ypelaer.
Heymerick Adr: Heymericks.

1578.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Geerit van den Broeck.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Godert Cheeus.
Claas Cornelisfoon.
Cornelis van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelisfoon.

1579.

Borgemeesteren.

Godert van Lugtenburgh.
Claas Cornelisfoon.

Schepenen.

Cornelis Wachmans.
Jooft Cornelis Godertfz.
Boudewyn van der Myl.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Godert Roelants.
Mr. Hugo van Baerle.
Godert Montens.
Mr. Cornelis Buyfen.

1580.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Claas Cornelisfoon.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Mr. Godert van Lugtenburgh.
Heymerick Adr: Heymericks.
Mr. Hugo van Baerle.
Chriftiaen Back.
Jan Maartenfz de Wilde.
Hendrick Feckens.
Anthonis Franfz.

1581.

Borgemeesteren.

Godefroy Montens.
Chriftiaen Back.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Cornelis Wachmans.
Niclaas Cornelifz.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Cornelis Buyfen.
Mr. Hendrick Feckens.
Anthonis Franfz.
Mr. Jan Henryks.

1582.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jooft Cornelifz.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Bernaert van Etten.
Mr. Godert Roelants.
Boudewyn van der Myl.
Mr. Geerit Ottens.
Jan van Oftaye.
Peter van den Broeck.
Jan Cheeus.

1583.

Borgemeesteren.

Goris Buyfen.
Johan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Geraert Ottens.
Bernaert van Etten.
Boudewyn van der Myl.
Peter van den Broeck.
Mr. Dirick van Giffen.
Mr. Sebregt 's Graauwen.
Adriaen Anthonifz.

1584.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Boudewyn van der Myle.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Mr. Godert Roelants.
Johan Cheeus.
Dirk van Giffen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.
Adriaen Anthonifz.
Jan van Mol.
Mr. Gerrit Ottens.

1585.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Boudewyn van der Myle.
Mr. Godert Roelants.
Ghoris Buyfen.
Mr. Gerrit Ottens.
Peter van den Broecke.
Thibault de Cotereau.
Matthys van der Goes.
Peter van Alphen.

1586.

Borgemeesteren.

Ghoris Buyfen.
Jooft Cornelifz van den Broeck.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Johan Cheeus.
Mr. Godert Roelants.
Bernaert van Etten.
Mr. Gerrit Ottens.
Thibault de Cotereau.
Mr. Matthys van der Goes.
Pieter van Alphen.

1587.

Borgemeesteren.

Mr. Gerrit Ottens.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Ghoris Buyfen.
Jooft Corn: van den Broecke.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Mr. Dirck Wachmans.
Pieter van Alphen.

1588.

Borgemeesteren.

Jooft van den Broecke.
Boudewyn van der Myl.

Schepenen.

Goris Buyfen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Godert Roelants.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Aert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Pieter Fray.

1589.

Borgemeesteren.

Mr. Hugo van Baerle.
Peter van den Broecke.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Thibault de Cotereau.
Mr. Hendrick Montens.
Peter Fray.
Aaert Aert Roovers.
Nicolaes Hey.
Peter van Alphen.
Jan Marceliſz.

1590.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
Jan Cheeus.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Thibault de Cotereau.
Jan Peterſz van Baerle.
Mr. Dirck Wachmans.
Jan Marceliſz.
Jan Matthyſz.
Peter Fray.
Peter van den Broeck.

1591.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoge, Heer van Ooſtmal en Steen, *en naa deszelfs reſignatie.*
Goris Buyſen.
Mr. Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marceliſz.
Hendrick Feckens.
Peter Hoevenaers.
Willem Janſz Zeepſieder.
Pauwels Jacobs van Sundert.
Johan de Loecker.
Hendrick van der Hagen.

1592.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Sebregt 's Grauwen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericks.
Jan Marceliſz.
Pauwels van Lantſchot.
Jan de Loecker.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.

1593.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantſchot.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Philips Wachmans.
Mr. Hendrick Vogelſanck.
Cornelis van Ceters.
Hendrick van der Hagen.

1594.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Martini.
Pauwels van Lantſchot.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Sebregt s' Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Jan Marcelis.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.

Mr.

Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Mr. Joachim Gillis.
Johan Cheeus.
Hendrick van der Hagen.
Jan de Loecker.
Dionys Piggen.

1597.

Gecontinueert.

1598.

Borgemeesteren.

Jonkr. Govert Montens.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Jan Marcelis.
Pauwels van Lantſchot, *obiit.*
Mr. Joachim Gillis.
Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Godert Peterſz, *naa de doot van* P: van Lantſchot.

1599.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebregt 's Graeuwen.
Govaert Pieterſz.
Dingman van der Locht.
Job Wynantſz van Ruth.
Jacob Marcelis van Deuren.
Joris Wynants van Bernagien.

1600.

Borgemeesteren.

Godevaert Montens.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Goris Buyſen.
Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Hendrick van der Hagen.
Jan Marceliſz van Zorghen.
Mr. Joachim Gillis.
Dingman van der Locht.
Jan Brantſchat.

1601.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer tot Ooſtmal, enz:
Godevaert Pieterſz.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Goris Buyſen, *obiit.*
Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Johan de Bergaigne.
Willem Beens.
Joris Wynants van Bernagien.
Franchois Backx, *naa de doot van* G. Buyſen.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Mr. Hugo van Baerle.
Mr. Hendrick van der Hagen.
Mr. Joachim Gillis.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Govaert Pieterſz.
Jan de Bergaigne.
Frans Backx.

1604.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Hendrick van der Hagen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Godevaert Pieterſz.
Dionys Piggen.
Dingman van der Locht.
Jan de Loecker.
Mr. Jan Goeswini.
Johan Brantſchat.

1605.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick van der Hagen.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Govaert Pietersz.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Bergaigne.
Jan Brantschats.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1606.

Borgemeesteren.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Jonk^r^. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.
Jan de Loecker.
Godevaert Peter Boudewyns.
Jan Brantschats.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Roeloff Bacx.

1607.

Borgemeesteren.

Jonk^r^. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris Wynants van Bernagien.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter Lantschot.

1608.

Borgemeesteren.

Jonk^r^. Willem de Hertoge.
Joris Wynants van Bernagien.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Roeloff Bacx.
Jan Matthys Dyrven.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Borgemeesteren.

Jonk^r^. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris Wynants van Bernagien.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Jan de Bergaigne.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Pieter Lanschot.

1611.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Jonk^r^. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.
Jan de Loecker.
Dr. Govaert van den Broeck.
Willem Beens.
Peter van Lanschot.
Jan Brantschats.
Mr. Ambrosius Martini.

1612.

Borgemeesteren.

Joris Wynants van Bernagien.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonk^r^. Willem de Hertoghe.
Mr. Joachim Gillis.

Dionys

Dionys Piggen.
Jan Brantschats.
Dr. Govert van den Broeck.
Mr. Ambrosius Martini.
Balthasar Baldi.
Pauwels Huybregts.

1613.

Borgemeesteren.

Mr. Joachim Gillis.
Willem Beens.

Schepenen.

Jonkr. Willem de Hertoge.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jan de Loecker, *obiit.*
Balthasar Baldi.
Pauwels Huybregts.
Jacob Boge.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan de Loecker.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe, Heer van Oostmal.
Pauwels Huybregts.

Schepenen.

Mr. Joachim Gillis.
Joris van Bernagie.
Dionys Piggen.
Willem Beens.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Adriaen Backx.
Bartholomeus Snellen.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Piggen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Adriaen Backx.
Pauwels Huybregts.
Jonkr. Eustatius Surmont.
Jan van den Corput, *obiit.*
Peter van Lanschot.
Mr. Jan Goeswini, *naa de doot van* Jan van den Corput.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Dionys Piggen.

Schepenen.

Joris van Bernagie.
Mr. Jan Goeswini.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Jonkr. Eustatius Surmont.
Adriaen Backx.
Jonkr. Johan van Hersbeeck, Heer van Brunisse.
Mr. Hendrick Bergaigne.

1620.

Gecontinueert.

1621.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepenen.

Dionys Pigghen.
Adriaen Backx.
Balthasar Baldi.
Jonkr. Eustatius Surmont.
Jonkr. Johan van Hersbeeck.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanschot.

1622.

Gecontinueert.

1623.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Joris van Bernagie.

Schepe-

Schepenen.

Adriaen Backx.
Balthasar Baldi.
Jonkr. Eustatius Surmont.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonkr. Jan van Hersbeeck.
Mr. Hendrick Bergaigne.
Jan van Lanschot.
Jan Felten de Ghintere.

1624.

Borgemeesteren.

Jonkr. Willem de Hertoghe.
Bartholomeus Snellen.

Schepenen.

Joris van Bernaige.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Balthasar Baldi.
Adriaen Backx.
Jonckr. Eustatius Surmont.
Jonckr. Jan van Hersbeeck.
Jan van Lantschot.
Jan Felten de Ghintere.

1625.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Melis Jansz.
Mr. Johan Ceters.
Jan van Putte.
Peter van den Broecke.
Jan Joosten van den Broeck.
Cornelis Hulshout.
Geraert Arendonck.

1626.

Borgemeesteren.

Mr. Hendrick Montens.
Dingman van der Locht.

Schepenen.

Dr. Godefroy van der Locht.
Johan van Putte.
Mr. Johan Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Gerard van Arendonck.
Mr. Adriaen van den Broeck.
Peter van den Broeck,
Cornelis Hulshout.

1627.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Arnold van Soust.

Schepenen.

Dingeman van der Locht.
Mr. Peter van Hegelsom.
Johan van Putte.
Mr. Vredevorst van Dalem.
Mr. Johan Cools.
Augustyn Wils.
Hendrick Antoni Wissems.
Huybrecht Sprongh.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Augustyn Wils.

Schepenen.

Johan van Putte.
Mr. Vredevorst van Dalem.
Mr. Peter van Hegelsom.
Michiel de Blione.
Mr. Christian van der Locht.
Johan Aertsen Rietmaker.
Jan Cornelis Hulshout.
Huybregt Sprongh.

1630.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.

Schepenen.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Jonckr. Peter van Gestel.
Mr. Jan van der Venne.
Mr. Maerten van Wermont.
Mr. Peter van Hegelsom.
Augustyn Wils.
Huybregt Sprongh.
Dominicus Leemputte.

1631.

Borgemeesteren.

Mr. Johan van der Venne.
Dingeman van der Locht.

Schepe-

Schepenen.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonk[r]. Peter van Gestel.
Jan van Putte.
Mr. Jan Cools.
Mr. Martin Wermont.
Dominicus van Leemputte.
Mr. Peter van Hegelsom.

1632.

Borgemeesteren.

Jonk[r]. Peter van Gestel.
Mr. Christiaen van der Locht.

Schepenen.

Mr. Jan van der Venne.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelsom.
Huybregt Spronghh.
Jonk[r]. Albregt van Dungen.
Mr. Laurens de Leeuw.
Jan Joosten de Bruyn.
Gysbrecht Eelkens.

1633.

Borgemeesteren.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Jonk[r]. Peter van Gestel.
Mr. Christiaen van der Locht.
Mr. Peter van Hegelsom.
Mr. Meerten van Wermont.
Jonk[r]. Albrecht van Dungen.
Jan Joosten de Bruyn.
Dr. Jan Montens.
Paulus van Veltwyck.

1634.

Borgemeesteren.

Johan van Putte.
Mr. Jan van der Venne.

Schepenen.

Mr. Adriaen van den Broeck.
Jonk[r]. Peter van Gestel.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelsom.
Cornelis Hulshout.
Huybregt Spronghh.
Jonk[r]. Albregt van Dungen.
Pauwels van Veltwyck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Borgemeesteren.

Mr. Peter van Hegelsom.
Johan van Putte.

Schepenen.

Mr. Johan van der Venne.
Mr. Meerten Wermont.
Jonk[r]. Albrecht van Dungen.
Mr. Paulus Leemputte.
Mr. Anthonis Lips.
Mr. Adriaen Dirven.
Dr. Johan Montens.
Jan Joosten de Bruyn.

1637.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonk[r]. Johan van Hersbeeck, Heer van Bruynisse.
Jonk[r]. Philips du Jardin
Mr. Jacob Lanschot.
Daniel Buycx.
Isaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Joosten.

1638.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jonk[r]. Johan van Hersbeeck.
Jonk[r]. Philips du Jardin.
Daniel Buycx.
Isaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Joosten.
Mr. Willem Stas.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Jonk[r]. Jan van Hersbeeck, Heer van Bruynisse.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Joosten.
Mr. Willem Stas.
Dirck van Hoorn.
Daem Jansz.

1641.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Hendrick Joosten.
Mr. Willem Stas.
Daem Jansz.
Anthony van Buerstede.
Christiaen Beens.
Jonk[r]. Willem van Lanckveld.

1642.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Jan Goris van der Wien.
Anthony van Buerstede.
Christiaen Beens.
Jonk[r]. Willem van Lanckveld.
Jan van Bergen.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Borgemeesteren.

Johan van Aersen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jonk[r]. Willem Lanckveld.
Damis Jansz.
Jan van Bergen.

1645.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Pieter van Bernage.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan van Bergen.
Christiaen Beens.
Jan Adriaansz van Bergen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan Willemsz van Bergen.
Christiaen Beens.
Jan Jacob Hausman.

1648.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Peter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas.
Anthony van Buerstede.
Jan Willemsz van Bergen.
Jan Jacob Hausman.
Daem Jansz.
Franchois Bruyninx.

1649.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Jacob Drabbe.
Mr. Willem Stas, *obiit.*
Anthony van Buerstede.
Damis Jansz.
Jan Willemsz van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Jan Adriaansz van Bergen.
Govert van Alphen, *naa de doot van* Mr. W. Stas.

1650.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Mr. Willem Snellen.

Schepenen.

Jacob Drabbe.
Johan Jacob Hausman.
Govert van Alphen.
Christiaen Beens.
Mr. Johan van Vliet.
Jacob Wachmans.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Pieter van Bernage.
Christiaen Beens.
Govert van Alphen.
Mr. Johan van Vliet.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Damis Jansz.
Jan Buycx.

1653.

Borgemeesteren.

Johan van Aerssen.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Isaac Noirot.
Pieter van Bernage.
Damis Jansz.
Christiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthony van der Noot.
Jan Buycx.
Jacob Stas.

1654.

Borgemeesteren.

Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Christiaen Beens.
Dr. Michiel Ryers.
Anthonis van der Noot.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oirschot.
Jacob Stas.
Henrick van Berlicum.

1655.

Borgemeesteren.

Isaac Noirot.
Jacob Drabbe.

Schepenen.

Johan Buycx.
Jacob Stas.
Adriaen van der Schoot.
Thomas van Oorschot.
Henrick van Berlicum.
Damis Jansz.
Mr. Willem van Beeck.
Jan Meyers.

1656.

Borgemeesteren.

Jacob Drabbe.
Isaac Noirot.

Schepenen.

Jan Buycx.
Damis Jansz.
Mr. Willem van Beeck.
Pieter van Bernage.
Jan Meyers.
Christiaen Beens.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.

1657.

Borgemeesteren.

Jacob Drabbe.
Isaac Noirot.

Schepenen.

Damis Jansz.
Johan Jacob Hausman.
David van Leeuwen.
Pieter van Bernage.
Dr. Michiel Ryers.
Jan Willemsz van Bergen.
Johan van Alphen.
Jacob de Bons.

1658.

Borgemeesteren.

Pieter van Bernagie.
Hendrick van Berlicum.

Schepenen.

Jan van Bergen.
Johan Jacob Hausman.
Dr. Michiel Ryers.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Jan Meyers.
Cornelis Vingerhoets.
Eduard van Nieuwenhoven.

1659.

Borgemeesteren.

Pieter van Bernagie.
Hendrick van Berlicum.

Schepenen.

Jan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jan Buycx.
Eduard van Nieuwenhove.
Mr. Willem Snellen.
Anthonis van Buerstede.
Jan van Alphen.
Jonk^r. Jan van der Strepen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.

Schepenen.

Pieter van Bernagie.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerstede.
Johan Jacob Hausman.
Jacob de Bons.
Jonk^r. Jan van der Strepen.
Damis Jansz.
Johan van Bergen.

1662. 1663.

Gecontinueert.

1664.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.

Schepenen.

Pieter van Bernagie.
Henrick van Berlicum.
Anthonis van Buerstede.
Jacob de Bons.
Jonk^r. Jan van der Strepen.
Damis Jansz.
Johan van Bergen.
Samuel Zuerius.

1665.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerstede.
Pieter van Bernagie.

Schepe-

Schepenen.

Mr Willem Snellen.
Jan Buycx.
Jan van Bergen.
Jacob de Bons.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Cornelis Vingerhoets.

1666.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerstede.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Jan Buycx.
Johan van Bergen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Vingerhoets.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuël Zuerius.
Johan Damisse.

1667.

Borgemeesteren.

Anthonis van Buerstede.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Cornelis Vingerhoets.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Adriaen van der Schoot.
Jonk[r]. François van Blyenburgh.

1668.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Johan Meyers.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.

1669.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Johan Buycx.
Adriaen van der Schoot.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Johan Meyers.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.

1670.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Jan Buycx.
Adriaen van der Schoot.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Johan Damisse.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Willem van Bergen.

1671.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.

Schepenen.

Adriaen van der Schoot.
Jonk[r]. Jan van der Strepen.
Samuel Zuerius.
Jan Damisse.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteyke.

1672.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Bergen.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Pieter van Bernagie.
Samuel Zuerius.
Mr. François de Bons.
Cornelis Schotte.
Cornelis Botteyke.
Henrick van Berlicum.
Hildegaert Wierts.

1673.

Borgemeesteren.

Pieter van Bernagie.
Jonkr. Johan van der Strepen.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Johan van Alphen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. François de Bons.
Willem van Bergen.
Cornelis Botteycken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Borgemeesteren.

Mr. Willem Snellen.
Mr. François de Bons.

Schepenen.

Jonkr. Jan van der Strepen.
Cornelis Botteyken.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaap.
Johan Damisse.
Mr. Engelbert Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1676.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Cornelis van Botteycken.

Schepenen.

Mr. Willem Snellen.
Damis Jansz.
Jonkr. Johan van der Strepen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Jacob Knaep.
Mr. Engelbrecht Graswinckel.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.

1677.

Borgemeesteren.

Damis Damisz, *de Oude.*
Cornelis van Botteyken.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Willem van Bergen.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Beens.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.

1678.

Borgemeesteren.

Damis Damisz.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Johan van Alphen.
Hildegaert Wierts.
Mr. Pieter van Luchtenburch.
Adriaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clercq.
Paulus Snellen.

1679.

Borgemeesteren.

Mr. Pieter van Luchtenburch.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Dr. Christoffel van Campen.
Abraham de Clerq.
Paulus Snellen.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrick Hendrick Issac.

1680.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Hendrick Damius.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrick Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Adriaen van Overvelt.
Laurens Boudens.
Cornelis Vereyck.

1681.

Borgemeeſteren.

Willem van Bergen.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts.
Pieter Rauws.
Hendrick Damiſſe.
Mr. Jacob van Buerſtede.
Mr. Fredrick Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Laurens Boudens, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
François Schagen, *naa de doot van* L. Boudens.

1682.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepenen.

Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
François Schagen.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
David Bourſſe, *d'Oude.*

1683.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob Buerſtede.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Hendrick Damius.
Adriaen van Overvelt.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Willem van Gent.
Chriſtoffel Hanecops.
Dr. Louis Le Clerq.
Jacobus Wachmans.

1684.

Gecontinueert.

1685.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Hildegaert Wierts, *obiit.*
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrik Hendrik Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Jacob Wachmans.
Johan Schouwen, *obiit.*
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Bergen, *naa de doot van* H. Wierts.
Pieter Rauws, *naa de doot van* J: Schouwen.

1686.

Borgemeeſteren.

Mr. Jacob van Buerſtede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Jacob Wachmans.
Dr. Govert van Alphen.

1687.

Borgemeeſteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerſtede.

Schepe-

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Willem van Bergen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Christoffel Hanecop.
Johan van Erfrenten.
Hendrick Kamerlingh.
Willem van Erp.

1688.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Vereyck.
Dr. Louis Le Clercq.
Johan van Erfrenten.
Hendrik Kamerling.

1689.

Borgemeesteren.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Anthony Knollaerts, *obiit.*
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Christoffel Hanecop, *naa de doot van* A. Knollaerts.

1690.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Dr. Govaert van Alphen.
Paulus van Heusden.
Gosuin Bernaige.

1691.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Willem van Bergen.

Schepenen.

Mr. Jacob van Buerstede.
Cornelis Vingerhoets.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Pieter Rauws.
Willem van Gent.
Gosuin Bernaige.
Johan Heeren.

1692.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.

Schepenen.

Willem van Bergen.
Mr. Jacob van Buerstede.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Willem van Gent.
Gosuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.

1693.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrik Hendrik Issac.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Cornelis Vereyck.
Cornelis Vingerhoets.
Gosuin Bernaige.
Johan Heeren.
Johan François de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lambt. Bernard Noortbergh.

1694.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Gosuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.

1695.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Issac.
Cornelis Vingerhoets.
Gosuin Bernaige.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb^t. Bernard Noortbergh.
Anthony Peffer.

1696.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Fredrik Hendr. Issac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.

1697.

Gecontinueert.

1698.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Johan Heeren.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.

1699.

Borgemeesteren.

Mr. François de Bons.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.
Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vereyck.
Gosuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.
Mr. Jacob van Lansbergen.

1700.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Anthony Peffer.
Nicolaes Knollaerts.
Jacobus van Bergen.

1701.

Borgemeesteren.

Paulus Snellen.
Mr. Jacob van Buerstede.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac,
Cornelis Vingerhoets.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.

1702.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Jacobus van Bergen.
Cornelis van Eyll.
Matthias van Overbeke.
Mr. Joſias Eckhardt, *en naa deszelfs reſignatie.*
Dr. Lamb[t]. Bernard Noortbergh.

1703.

Borgemeesteren.

Mr. Jacob van Buerstede.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.

1704.

Borgemeesteren.

Mr. Fredrick Hendr: Iſſac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Cornelis van Eyll.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huybrecht Jan Ooms.

1705.

Gecontinueert.

1706.

Borgemeesteren.

Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Adriaen Schagen.

1707.

Borgemeesteren.

Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Adam van Hogeveen.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1708.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Adam van Hogeveen.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Goſuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Cornelis Vereyck.
Hendrik Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

1709.

Borgemeesteren.

Goſuin Bernaige.
Mr. Johan Gerard van Goor.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Iſſac.
Joh: Franc: de Raedt van Kerkum.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lamb[t]. Bernard Noortbergh.
Mr. Jacob Artopé.

1710.

Gecontinueert.

1711.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Joh: Franc: de Raet van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrik Hendr: Issac.
Mr. Johan Gerard van Goor.
Hendrick Kamerlingh.
Dr. Lamb[t]. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé.

1712.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.

Schepenen.

Mr. Fredrick Hendr: Issac, *obiit.*
Gosuin Bernaige.
Hendrick Kamerlingh, *obiit.*
Dr. Lamb[t]. Bernard Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Jacob Artopé, *obiit.*
Mr. Antony van Buerstede, *naa de doot van* J: Artopé.
Cornelis van der Hult, *naa 't overlyden van* Fr: Hendr: Issac.
Jacob van Vechelen, *naa 't afsterven van* H. Kamerlingh.

1713.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gosuin Bernaige.

Schepenen.

Joh: Fr: de Raedt van Kerkum.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Mr. Anthony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.

1714.

Gecontinueert.

1715.

Borgemeesteren.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Gosuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Mr. Antony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1716.

Gecontinueert.

1717.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gosuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerstede.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.

1718.

Borgemeesteren.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Gosuin Bernaige.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huyb[t]. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Pesser.

1719.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Johan Fredrick Tromer.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Pesser.

1720.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Christiaen Johan Pels.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.

1721.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Mr. Carel van der Heyden de Gouda.

Schepenen.

Mr. Johan Gerard van Goor.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybt. Jan Ooms.
Jacob van Vechelen.
Pieter Snellen.
Dr. Lambt. Bern: Noortbergh.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.

1722.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Matthias van Overbeke.
Dr. Philip Willem Croyzé.
Huybert Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman, *naa de resignatie van* Overbeke.

1723.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huybt. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Johan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Hermannus Stuerman.
Thomas Ernst van Goor.

1724.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Mr. Carel van der Heyden de Gouda.
Huybt. Jan Ooms.
Cornelis van der Hult.
Jacob Pesser.
Dr. Johan George van Son.
Mr. Andreas de Bons.
Mr. Cornelis van Erfrenten.
Thomas Ernst van Goor.
Cornelis Baillet, *naa de resignatie van* Mr. C: v: Erfrenten.

1725.

Gecontinueert.

1726.

Borgemeesteren.

Gosuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepe-

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1727.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr. Abraham Santvoort.
Andries Knollaert.

1728.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Pieter Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Mr Abraham Santvoort,
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1729.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Pieter Snellen, *obiit.*
Mr. Andreas de Bons, *naa de doot van* P. Snellen.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Dr. Johan George van Son.
Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1730.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernſt van Goor.
Cornelis Baillet.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.

1731.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernaige.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernſt van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.

1732.

Borgemeeſteren.

Goſuin Bernagie, *obiit*, *en naa deszelfs doot*
Mr. Antony van Buerſtede.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Mr. Antony van Buerſtede.
Johan Fredrick Tromer.
Thomas Ernſt van Goor.
Antony Geurts.
Andries Knollaerts.
Mr. Willem Havius.
Dr. Paulus Snellen.
Johan Waelwyck, *naa 't avancement van* Mr. A: v. Buerſtede.

1733, 1734.

Gecontinueert.

1735.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Antony van Buerstede.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Johan George van Son.
Antony Geurts.
Mr. Willem Havius.
Jan Waelwyck.
Hendrick de Meni.
Thomas van Alphen.

1736.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Jan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Dr. Paulus Snellen.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.

1737.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Johan Gerard Michgorius.

Schepenen.

Huybt. Jan Ooms.
Jan Fredrick Tromer.
Dr. Jan George van Son.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Cornelis Provo.
Cornelis Gysbt. Knollaert.

1738.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Dr. Jan George van Son.
Andries Knollaert.
Antony Geurts.
Jan Waelwyck.
Thomas van Alphen.
Mr. Willem Hendrik Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.

1739.

Borgemeesteren.

Mr. Andreas de Bons.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Mr. Louis van Overbeke.
Willem Schoorn.
N. Pichot, *en naa deszelfs resignatie*
Johan Waelwyck.

1740.

Borgemeesteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Dr. Paulus Snellen.

Schepenen.

Mr. Andreas de Bons.
Jacob van Vechelen.
Thomas Ernst van Goor.
Andries Knollaert.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

1741.

Borgemeesteren.

Mr. Louis van Overbeke.
Mr. Andreas de Bons.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.

Andries

Proeven
[illegible]. 86.
87.
88.

[illegible] GRIFFIER, *met stoel en plaats in de Vergadering van den Magistraat, en met macht, om alles te doen en te passeren, wat er van en omtrent die Vergadering zoude verzogt worden en voorvallen.*

En

B. F. Immink del. et sculp. 1743.

Andries Knollaert.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Willem Schoorn.
Bernard de Bringues.

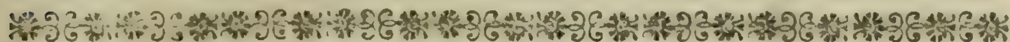
Borgemeesteren.

1742.

Mr. Andreas de Bons.
Mr. Louis van Overbeke.

Schepenen.

Dr. Paulus Snellen.
Jacob van Vechelen.
Dr. Jan George van Son.
Thomas Ernst van Goor.
Antoni Geurts.
Jan Waelwyck.
Mr. Willem Hendr: Verbrugge.
Bernard de Bringues.

VI. HOOFTSTUK.

Van den Griffier en den Secretaris.

DE Vergadering van den Drossaert, de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda wierdt voormaels alleen bygewoont van eenen Geheymschryver of Secretaris, die in de gemelde Vergadering plaats en zitting hadt, om alle de Besluyten door den Magistraet genomen, mitsgaders de verdere voorvallende zaecken in geschrift en te boeck te stellen; En buyten dezelve alle *extrajudiciele* Acten, als Vestingen, Verbanden, Schepenen geloften, en diergelycke meer verleyde.

Ter Secretarye van Breda was voorheen mede de Vestkamer van 't gansche Landt, uytgenomen van Oosterhout, Rosendael, Etten en Dongen, welkers handhaving de Heeren van Breda altyt zeer ter harte genomen hebben, gelyck, onder anderen, ten vollen blyckt uyt de beveelen by Hendrick Graaf van Nassau, op den twee en twintigsten van Herfstmaandt 1531, en by Maurits Prins van Oranjen, op den vyfden van Lentemaant 1594. uytgegeven, waar by zy, niettegenstaande de aanhoudende tegenstrevingen van de Regeerders der verdere Dorpen en Heerlykheden, uytdruckelyck gewilt hebben, dat, gelyck van oude tyden gebruyckelyck was geweest, de gemelde Vestkamer altyt zoude zyn en blyven ter Secretarye van Breda, 't gene oock in 't vervolg van tyden aldus is in acht genomen, tot den jaare 1717, wanneer, door last des Domeyn Raads van den Heer van Breda, dat groot Voorrecht is vernietigt, en aan ieder Dorp zyne byzondere Vestkamer toegewezen.

Proeven n. 86. 87. 88.

Omtrent 't gemelde Ampt van Secretaris is in den jaare 1560. een groote verandering gemaakt, gelyck uyt 't volgende kan gezien worden.

Naam Lyst van de SECRETARISSEN *der Stadt* BREDA.

1491.

Heinrick van den Wouwer.

1513.

Hendrick Montens.

1539.

Jan van den Corput.

1560.

In dit jaar is by vrywillige afstant van den gemelden Jan van den Corput, *het* Secretaris ampt *der Stadt* Breda *verdeelt tusschen zyne twee zoonen, zynde de oudste, met name* Bartholomeus, *aangestelt tot* Secretaris Politick en Judicieel, *onder de benaming van* GRIFFIER, *met stoel en plaats in de Vergadering van den Magistraat, en met macht, om alles te doen en te passeren, wat er van en omtrent die Vergadering zoude verzogt worden en voorvallen.*

En

En de ander, genaemt Niklaas van den Corput, *tot* Secretaris ten Contracten, *met macht, om alle vrywillige byzondere Contracten en diergelycke Acten, buyten de gemelde Vergadering, zonder verzoeck of voorgaande bestel van den Magistraet, ten overstaan van Schepenen, niet als Rechters, maar alleen als publicke en wettige Getuygen te verleyden; mitsgaders nog tot* Secretaris der Tienraden, van den Borger Krygsraadt, en van 't Dorp Teteringe.

Naam Lyst der GRIFFIERS.

1560.
Bartholomeus van den Corput.

1563.
Christiaen Piermans.

1578.
Bartholomeus van den Corput, *herstelt.*

1582.
Mr. Paulus Mechelman.

1590.
Barth: van den Corput, *herstelt.*

1597.
Mr. N. Goosuinus.

1607.
Mr. Gerard Havermans.

1625.
Mr. Paulus Mechelman, *herstelt.*

1627.
Mr. Willem Montens.

1635.
Mr. Gysbrecht Eelkens.

1637.
Mr. Adriaen Havermans.

1653.
Mr. Jan van Vliet.

1666.
Ananias Triglandus.

1678.
David Boursse.

1700.
Mr. Hugo Samuel Bernaige.

1712.
Mr. Johan Gerard Michgorius.

1736.
Mr. Sebastiaen Johan van Meyers.

Naam Lyst der SECRETARISSEN.

1560.
Niklaas van den Corput.

1568.
Mr. Cornelis van de Warck.

1578.
Bartholomeus van den Corput.

1582.
Mr. Peter van Hegelsom.

1590.
Bartholomeus van den Corput, *herstelt.*

1607.
Adriaen Dyrven.

1633.
Cornelis Dyrven.

1635.
Mr. Christiaen de Roy.

1637.
Jacob Hanecop.

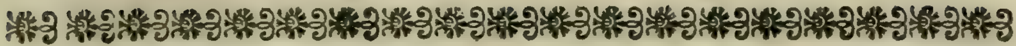
1652.
Govert van Alphen.

1675.
Niklaas Verbruggen.

1678.
Mr. Laurens Pels.

1717.
Constantinus van Vechelen.

VII. HOOFT-

VII. HOOFTSTUCK.

Van de Tien Raaden.

DE Vergadering der Tien Raaden is niet bekent geweest voor 't jaar 1541: Want in vorige tyden, indien by den Heer van Breda, of by de Stadt, eenige nieuwe lasten of schattingen op de Poorters en Ingezetenen zouden gestelt worden, was men genootzaakt de Schutten en de Dekens der Ambachten zamen te roepen, ten eynde hunne inwilliging daar omtrent te verstaen: Doch dewyl door 't groot getal derzelve dickwils veel wanorde voorviel, zoo heeft Reynier Prins van Oranjen, Heer van Breda, zulks in 't toekomende willende verhoeden, goedgevonden, op den vier en twintigsten van Oogstmaandt 1541, tien Perzoonen aantestellen, die in alle voorvallende gelegentheden de Schutten en Dekens der Ambachten zouden verbeelden, en wat die met den Drossaert en de Wet handelden, omtrent zaecken, daer de Gemeente mede wordt belast, dat zoude van weerden werden gehouden. Van deze aanstelling der Tien Raaden vindt men 't volgende in de Stads Registers aangetekent.

„ *Den* 24^en^. *dach in Augusto* 1541.

„ Nadien de borgers van Breda in grooten getale vergadert myn genadigen „ Heere den Prince van Aurangien, ter presentie van syn gen: Rade, antwoort hadden gegeven op 't gene des hen van wegen syn Gen: voorgehouden was den 21. Augusti daer te voren, soo als de antwoorde voorsz: by forme van Supplicatie breder begrypt. Ende mynen Gen: Heere de borgers, ter presentie van beyde de Borgemeesters, alle Schepenen, preter Alblas en de Corput, my oock present, weder hadde doen seggen, dat nadien de borgers niet gesint en waeren totte belastinge ofte opstel van den acchyns van den Wyn, xx stuyvers op d'Ame, noch opstel van acchyns van Biere 2 stuyvers oft anderhalven stuyver opt Vat oft diergelycx, om daer mede de Wallen &c: te maecken, met begeeren in hen oude Vryheyt te blyven. Dat hoewel syne Gen: dochte 't zelve de alderminste belastinge, ende de bequaemste maniere soude syn geweest, syn Gen: des oock te vreden waere hen te houden ende te laeten in hon oude Vryheyt. Voorts dat men de oude lasten ende resten executeren soude, &c: daer toe de beste maniere soecken, om de Fortificatien van de Stadt te doen. Onder andere, dat syn Gen: uyt seker genoemde getal van Borgers soude kiesen eenigen, die met die van de Weth letten souden op de bequaemste voegen ofte manieren daer toe dienende, te weten dat syne Gen: daer toe ordineren soude thien Borgers te kiesen uyten getal van twintich Borgers, die de Borgers in geschrifte overleveren souden, welcke Thiene soo wanneer die verseth souden werden te gesworen Maendach, noch andere thien souden overleveren, Ende uyt die thien, die dan sullen syn, ende uyt die thien, die nieuw genoemt sullen worden, thien te ordineren, ende soo voorts. Gelyck dat in 't breet by den Heere van der Raet in presentie van mynen Gen: Heere, ende van syn gen: wegen verhaelt werde. Present oock myns Gen: Heeren Raet, te weten Myn Heere van Marsny en Mal, Ros, Hocrom, Maubus, Nechteven, H. Montens, V. Bruheze, Vierling &c:

Uyt hoofde der voorgemelde aanstelling hebben de Tien Raaden nog heden hunne eyge benoeming, welke zy jaerlycks gehouden zyn, voor den tienden van Wynmaandt, aan den Drossaert van Breda over te geven, waer uyt de Heer van Breda dan vervolgens de verkiezing doet. Het ampt der Tien Raaden bestaat tans voornamentlyck daer in, dat zy moeten zorg dragen, dat de Poorteren en Ingezetenen met geene nieuwe lasten bezwaart worden, dan met hun goedvinden en voorgaende toestemming, dat zy moeten staan

over alle de Stads Reekeningen, dat zy moeten bywoonen alle Verpagtingen der Stads middelen, besteedingen, verkopingen, omschryvingen van den honderften penning en andere diergelycke zaecken, welke eenigzints de Stads geltmiddelen betreffen, in welke gelegentheden zy 't geheele lichaem der Borgerye verbeelden. Doch omtrent zaecken behoorende tot de byzondere Regeering der Stadt, daar aen hebben zy geen 't minste gezag.

Eedt der TIEN RAADEN.

„ Dat sweer ick, dat ick als Raadsman der Stadt Breda, daer toe ick geordonneert ben, N. N. Heer ende Baron van Breda, mitsgaders de voorn: Stadt in alle saken goet ende getrouw sal syn, de gemeyne welvaert en ruste helpen vorderen ende oneenicheyt en schade weyren. Dat ick in ende op alle saken, daer aff ick mette Wethouderen in Breda te rade gaen ende geroepen sal worden, sal helpen raden ende adviseren ende sluyten, 't gene dat ick naer myn beste verstant ende wetenschap sal weten dienende tot der Stadts ende gemeynte meesten oorbaer, profyt, ruste en welvaren, Helen ende secreet houden, dat behoort geheelt te worden. Ende my daerinne in alles quyten als een goet en getrouw Raetsman der Stadt Breda behoort en schuldich is te doen. Ende des en sal ick niet laten, noch yets anders daerinne voorts keeren, om Vriendschap, om gunste, om haet oft nydt, noch om myn eygen profyt oft eenige anderley saeken.

„ Soo waerlyck moet my Godt helpen.

Naamlyst der TIENMANNEN *zedert hunne Aanstelling in den jaare* 1541.

1541.

Jan van Overacker.
Pauwels van Haestricht.
Jaspar Wiltens.
Aert Gielis Woutersz.
Jacop van Baerle.
Gherit Cornelis Hubrechtsz.
Thomas van den Brande.
Adriaen Jansz van der Hulst.
Henrick van den Corput.
Cornelis Claas Gysbrechtsz.

1542.

Gecontinueert.

1543.

Jan van Overacker.
Gherit Hubrechts.
Pauwels van Haestricht.
Thomas Jansz van den Brande.
Cornelis Claas Gysbrechtsz.
Aert Gielis.
Adriaen Heymericx.
Jan Willem Roemersz.
Cornelis Godert Cheeusz.
Hubrecht Piggen.

1544.

Jan van Overacker.
Gherit Hubrechts.
Cornelis Claas Gysbrechtsz.
Cornelis Godertsz Clock.
Aert Gielis Woutersz.
Gorys Wynants.
Ghoris de Coninck.
Robbrecht Anthonisz.
Wytman van Buyten.
Godert Pauwels Piggen.

1545.

Gecontinueert.

1546.

Adriaen Boudewyns.
Jan van Overacker.
Joris van Barnagien.
Aert Gielis.
Cornelis Godertsz, in de Clock.
Peter Papenbrug.
Wouter Leyten.
Peter Henricx van Bairle.
Aert van den Corput.
Jan Meertens Jan Meertensz.

1547.

1547.

Jan van Overacker.
Adriaen Boudewyns.
Joris Wynants.
Cornelis Godertsz, in de Clock.
Peter Papenbrug.
Aert van den Corput.
Godert Ansems.
Jan Joachimo.
Mr. Peter Boghe.
Jacob van der Byestraten.

1548.

Gecontinueert.

1549.

Pauwels van Haestricht.
Cornelis Montens.
Cornelis Godertsz, in de Clock.
Jan Joachimo.
Mr. Peter Boghe.
Godert Piggen.
Joris Wynants.
Aert van den Corput.
Adriaen Boudewyns.
Henrick Wiltens.

1550, 1551.

Gecontinueert.

1552.

Jacob Willem Stevensz.
Wytman van der Hulst.
Henrick Wiltens.
Gherit van den Broeck.
Frans Boghe.
Jan Cornelis Weversz.
Herman Peter Boyensz.
Peter Pauwels Piggen.
Cornelis Montens.
Wouter Matthys Emondts.

1553.

Cornelis Godertsz, in de Clock.
Willem de Weert.
Wouter Leyten.
Andries Wiltens.
Cornelis van Ypelaer.
Jacop Willem Stevens.
Cornelis van Bairle.
Anssem Dirck Aertsz.
Wouter Matthys Embaets.
Joris Wynants.

1554.

Cornelis Godertsz.
Willem de Weert.
Jan Joachims.
Wouter Leyten.
Cornelis van Bairle.
Anssem Dyrck Aertsz.
Wouter Matthysz.
Joris Wynants.
Peter Sprong.
Henrick Cornelis Claesz.

1555.

Gherit van den Broeck.
Jacob Willem Stevens.
Adriaen Gorys de Coninck.
Jan Aertsz.
Coenraet Ewoutsz.
Cornelis Godertsz, in de Clock.
Jan Joachimo.
Wouter Leyten.
Wouter Matthysz.
Peter Spronck.

1556.

Cornelis Godertsz, in de Clock.
Peter Spronck.
Gielis Peter Ysacx.
Coenraet Ewoutszone.
Adriaen Ghoris de Conincxzone.
Jan Aertsen van den Voirtbosch.
Wouter Matthyszone.
Frans Boghe.
Henrick Wiltens.
Adriaen Boudewyns.

1557.

Cornelis Godertsz, in de Clock.
Peter Spronck.
Joris Wynants.
Gielis Ysacx.
Frans Boghe.
Adriaen Boudewyns.
Aert van den Corput.
Adriaen Ghoris de Conincxzone.
Jan Cornelisz, in den Sloetel.
Andries Wiltens.

1558.

Cornelis Godertsz, in de Clock.
Gielis Ysacx.
Frans Boghe.
Adriaen Ghoris de Conincz.
Andries Wiltens.
Jan Willem Stevensz.

Frans van den Brande.
Godert van den Broeck.
Peter Heyndricx van den Kieboom.
Jan Mercelis Jan Mertenſz.

1559.

Jacob Willem Stevenſz.
Henrick Janſz van Mereremer.
Peter Jan Adriaenſz.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Henrick Wiltens.
Gielis Yſack.
Frans Boghe.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Jan Willem Stevens.
Frans van den Brande.

1560.

Jacob Willem Stevens.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Henrick Wiltens.
Jan Marcelis Jan Mertenſz.
Jan Willem Stevens.
Adriaen Janſz Dolyeſlager.
Cornelis Claeſz.
Godert Corneliſz Boge.
Huybrecht Piggen.
Ghoris Huygen.

1561.

Jan Willem Stevenſz.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Adriaen Janſz d'Olyeſlager.
Cornelis Claas Jan Meertenſz.
Godert Boghe.
Corn: Joachims van den Berge.
Joris Wynants van Barnagien.
Willem Jaſpaers.
Cornelis Geraert Huybrechts.
Willem van Overacker.

1562.

Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Jan Mercelis Jan Mertens.
Adriaen Janſz.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Cornelis Joachims.
Jorys Wynants.
Willem Jaſpaers.
Rochier Keyen.
Anthonis Franſz.
Willem van Overacker.

1563.

Willem Montens.
Jorys Wynants.
Cornelis van Ypelaer.
Cornelis Joachims.
Adriaen Janſz.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Antonis Franſz.
Antonis Voſs.
Chriſtiaen Baers.
Jan Peterſz van Baerle.

1564.

Henrick Wiltens.
Joris Wynants van Barnagien.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Adriaen Janſz.
Godert Boghe.
Jooſt Corneliſz.
Anthonis Franſz.
Jan Peterſz van Baerle.
Symon Jan Gieliſz.

1565.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Godert van Luchtenberg.
Henrick Wiltens.
Jan Aertſz van den Voirtboſch.
Cornelis Joachims.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Jooſt Cornelis Godertſz.

1566.

Cornelis Cheus.
Peter van Baerle.
Peter van der Hagen.
Henrick Wiltens.
Jan Aertſen van den Voirtboſch.
Corn: Joachims van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Godert Boghe.
Jooſt Cornelis Godertſz.
Gheryt Havermans.

1567. 1568.

Gecontinueert.

1569.

Henrick Wiltens.
Herman Peter Hagaerts.
Cornelis van den Berge.
Cornelis van Ypelaer.
Jan Peterſz van Baerle.
Geerit Corneliſz Havermans.
Symon Jacob Betts.

Godert

Godert Cornelis Cheuszone.
Heynrick Jansz van Meer.
Jan Adriaensz Tyngieter.

1570.

Gecontinueert.

1571.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Heynricx van Baerle.
Cornelis van den Berge.
Geerit Cornelis Havermans.
Cornelis van Ypelaer.
Heynrick Jansz van Meer.
Jan Adriaensz Tyngieter.
Jan Petersz van Baerle.
Claes Cornelis Claessen.
Huybrecht Jan Roovers.

1572.

Cornelis Godert Cheeus.
Peter Henricx van Baerle.
Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Jan Adriaensz Tyngieter.
Cornelis Petersz van Baerle.
Merten Beens.
Jan Cornelis Cheeus.
Adriaen in den Keyser.

1573.

Cornelis van den Berghe.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Jan Adriaensz Tyngieter.
Merten Beens.
Adriaen in den Keyser.
Cornelis Claas Jan Mertens.
Jan Geraertsz van Baerle.
Wynant Joris van Bernagien.
Jan Godschalckz van Megen.

1574.

Godert Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.
Henrick Jansz van Meer.
Merten Frans Beens.
Jan Gerritz van Baerle.
Jan Godschalckx van Megen.
Mattheus Mattheusz, in den Biekorf.
Adriaen Joris.
Jan GerritsSoon van Merwyck.
Joachim Godertsz Vieraecke.

1575.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis van Ypelaer.
Merten Beens.
Jan Gerritsz van Baerle.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Cornelis Petersz van Baerle.
Jan Cornelis Cheeus.
Heymerick Adr. Heymericks.
Willem Jan Roovers.

1576.

Godert Cornelis Cheeus.
Cornelis Gerritsz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaensz Tingieter.
Merten Beens.
Jan van Megen.
Godert Boghe.
Willem Jan Roovers.
Gielis de Bonte.
Cornelis Hendrick Biekens.

1577.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritsz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaensz Tingieter.
Merten Frans Beens.
Jan van Megen.
Willem Jan Roovers.
Cornelis Henrick Byekens.
Anthonis Frans Anthonisz.
Jan Mateusz de Wilde.

1578.

Henrick Wiltens.
Joost Cornelis Godertsz.
Jan van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan Adriaensz Tingieter.
Anthonis Frans Anthonisz
Jan Mateusz de Wilde.
Willem Jaspaer Wiltens.
Christiaen Back Franssoon.
Cornelis Willem Beens.

1579.

Henrick Wiltens.
Cornelis Gerritsz van Baerle.
Jan Mertensz de Wilde.
Willem Jaspaers.
Rochus Keyen.
Anthonis Fransz.
Corstiaen Baek.
Cornelis Michielsz, Caesverkoper.
Matys Woutersz.
Merten Beens.

1580.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Corneliſz.
Henrick Wiltens.
Mr. Cornelis Buyſen.
Rochus Keyen.
Cornelis Janſz van Dongen.
Jan Cornelis Cheeus.
Cornelis Michielſz.
Willem Godertſz, Zeepſieder.
Matys Wouter Bemonts.

1581.

Godert van Luchtenberch.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan de Wilde.
Cornelis Janſz van Dongen.
Henrick Michielſz van den Put.
Jan Geraertſz van Baerle.
Willem Godertſz.
Jan Cornelis Cheeus.
Matys Wouter Bemonts.
Symon Wygans.

1582.

Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan Maeſſen van Megen.
Jan van Merwyck.
Peter van Alfen.
Anthonis Geert Jacobſz.
Adriaen Anthoniſz.
Mr. Sebrecht de Graeuw.
Mr. Jan Montens.

1583.

Godert Cornelis Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Mr. Godert Roelants.
Jan Maartenſz de Wilde.
Peter van Alfen.
Anthonis Godert Jacopſz.
Jan Gerritſz van Baerle.
Jan Maeſs van Megen.
Jan van Merwyck.

1584.

Godert Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Peter van den Broecke.
Jan van Oſtayen.
Jan Maeſz van Megen.
Jan Gheryts van Baerle.
Marten Beens.
Pieter Fraey.
Anthonis Godert Jacobſz.

1585.

Godert Cheeus.
Jan van Baerle.
Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Dirck van Giffen.
Mr. Sebrecht Grauwen.
Jan Gerritſz van Baerle.
Merten Beens.
Adriaen Anthoniſz.

1586.

Jan Peters van Baerle.
Godert Cheeus.
Jan van Oſtaeyen.
Dierick van Giffen.
Adriaen Anthoniſz.
Peter van den Broecke.
Merten Beens.
Mr. Jan Montens.
Mr. Sebrecht de Grauwen.
Jan Geritſz van Baerle.

1587.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Peter van den Broecke.
Mr. Jan Montens.
Peter Fraey.
Adriaen Anthoniſz.
Marten Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.
Dyerick van Giffen.

1588.

Jan Cornelis Cheeus.
Jan Jan Marceliſz.
Jan van Oſtaeyen.
Peter van den Broeck.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen
Adriaen Anthoniſz.
Heymerick Adr: Heymericx.
Peter van Alphen.
Merten Beens.
Jan Gerritſz van Baerle.

1589.

Jan Peterſz van Baerle.
Jan Cornelis Cheeus.

Heyme-

Heymerick Adr: Heymericx.
Adriaen Anthonisz.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Jan van Oltayen.
Merten Frans Beens.
Jan Geertsen van Baerle.
Mr. Dierick Waeghmans.
Cornelis van Ceters.

1590.

Gregorius Buysen.
Heymerick Adr: Heymericx.
Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Adriaen Anthonisz.
Pieter van Alphen.
Meerten Frans Beens.
Jan Gerritsz van Baerle.
Jan van Oftaeyen.
Cornelis van Ceters.
Jacob Marcelis van Deurne.

1591.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Cheeus.
Peter van den Broeck.
Cornelis Gerritsz van Baerle.
Merten Frans Beens.
Jan Gerritsz van Merwyck.
Adriaen Anthonisz.
Adriaen Frans Beens.
Cornelis van Ceters.
Job Wynants.

1592.

Peter Hoevenaers.
Willem Jansz.
Henrick van der Hagen.
Mr. Henrick Vogelsanck.
Cornelis van Ceters.
Matthys Wouters.
Jacob Abrahams Brouwer.
Mr. Marcelis van den Corput.
Jan Feltens de Ginter.
Job Wynants.

1593.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Marcelis.
Jan de Loecker.
Mr. Henrick Vogelsanck.
Peter Hoeveners.
Willem Jansz.
Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Mr. Marcelis van den Corput.
Peter Snellen.

1594.

Jan van Sorgen.
Peter Hoeveners.
Willem Jansz van Giffen.
Cornelis van Ceters.
Mr. Henrick Vogelsanck.
Job Wynants.
Dingman van der Locht.
Mr. Marcelis van den Corput.
Peter Snellen.
Cornelis Fraey.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Jan Cheeus.
Willem Jansz van Giffen.
Mr. Philips Wachmans.
Cornelis van Ceters.
Job Wynants.
Dingman van der Locht.
Mr. Marcelis van den Corput.
Matthys Wouter Bemonts.
Jan Matthys Dyrven.
Godert Petersz.

1597.

Jan Cheeus.
Jan de Loecker.
Willem Jansz van Giffen.
Cornelis van Ceters.
Jan Matthys Dyrven.
Matthys Wouter Bemonts.
Mr. Marcelis van den Corput.
Jacob Wachmans.
Willem Beens.
Joris Wynants.

1598.

Jan Cheeus.
Cornelis van Ceters.
Jan Matthys Dyrven.
Jacob Wachmans.
Jan de Loecker.
Cornelis Abrahams.
Willem Jansz van Giffen.
Mr. Arnout van Sonst.
Jan Brantschat.
Jan Marcelis van den Corput.

1599.

Gecontinueert.

1600.

Mr. Henrick Montens.
Jan de Loecker.

Mr.

Mr. Henrick Vogelſanck.
Philips Wachmans.
Cornelis van Ceters.
Joris Wynants.
Willem Beens.
Jacob Wachmans.
Jan Matthys Dyrven.
Jan van Put.

1601.

Jan de Loecker.
Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.
Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Jan Matthys Dyrven.
Jacob Wachmans.
Jacob Abrahams, Brouwer.
Franchoys Backx.
Roelof Backx.

1602.

Gecontinueert.

1603.

Job Wynants van Ruth.
Jacob Marceliſz van Deurne.
Dingman van der Locht.
Philips Wachmans.
Jan Brantſchat.
Jacob Wachmans.
Willem Beens.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Jan van de Putte.

1604.

Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Roelof Backx.
Willem Beens.
Philips Wachmans.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Jan Cheeus.
Jan Matthys Dyrven.
Gooſen Wynants van Bernagien.
Peter van Lanſchot.

1605.

Jan Cheeus.
Cornelis van Ceters.
Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Willem Beens.
Mr. Henrick Vogelſanck.
Jan Matthys Dyrven.
Peter Schuyfhil.
Peter van Lanſchot.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jan Cheeus.
Jan Brantſchat.
Dingman van der Locht.
Jan Matthys Dyrven.
Job Wynants van Ruth.
Peter Schuyfhil.
Jan Marceliſz van Sorgen.
Mr. Arnoult van Sonſt.
Adr: Anthoniſz de Haen.
Claes Aertſz Vermolen.

1608.

Jan Brantſchat.
Job Wynants van Ruth.
Peter Schuyfhil.
Adr: Anthoniſz de Haen.
Claes Aertſz Vermolen.
Govaert Peter Boudewyns.
Willem Beens.
Peter Lanſchot.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.

1609.

Gecontinueert.

1610.

Govaert Peter Boudewyns.
Job van Ruth.
Jan Brantſchats.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Adriaen de Haen.
Claes Aertſz.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.
Bartholomeus Snellen.

1611.

Govaert Peter Boudewyns.
Job van Ruth.
Roelof Backx.
Peter Schuyfhil.
Adriaen de Haen.
Claas Aertſz.
Pauwels Huybrechts.
Jacob Boghe.
Bartholomeus Snellen.
Jan Felten de Gintere.

1612.

1612.

Johan de Loecker.
Peter van Lanſchot.
Mr. Willem Hanecops.
Johan Verhoeven.
Mr. Michiel Michielſz.
Goris van der Wien.
Willem Matthyſz.
Chriſtoffel van Campen.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huybrecht Beens.

1613.

Johan Brantſchat.
Mr. Johan Goſuinius.
Peter van Lanſchot.
Claes Aertſz Vermolen.
Peter Willemſz Schuyfhil.
Jan Felten de Gintere.
Bartholomeus Snellen.
Mr. Michiel Michielſz.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huyb[t]. Beens.

1614.

Jan Brantſchat.
Peter van Lanſchot.
Nicolaes Aertſz.
Peter Schuyfhil.
Mr. Michiel Michielſz.
Jan Felten de Gintere.
Pauwels Baſtiaanſz.
Pauwels Huyb[t]. Beens.
Jan Peterſz Verhoeven.
Philips van Sonſt.

1615.

Mr. Jan Goſuinus.
Jacob Boghe.
Jan Brantſchat.
Peter van Lanſchot.
Nicolaes Aertſz.
Jacob Wachmans.
Peter Schuyfhil.
Jan Felten de Gintere.
Willem Huyb[t]. Beens.
Jacob Goris Dirven.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Mr. Jan Goſuinus.
Jacob Boghe.
Peter Schuyfhil.
Jacob Goris Dyrven.
Jan Felten de Gintere.
Mr. Willem Hanecop.
Roelof Backx.
Jan Verhoeven.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Roelof Bacx.
Peter van Lanſchot.
Pauwels Huybrechts.
Jan Verhoeven.
Mr. Willem Hanecops.
Jan Felten de Gintere.
Philips van Sonſt.
Chriſtoffel van Campen.
Jan Willemſz van de Raeck.
Huybrecht de Wyſe.

1620.

Mr. Jan Goſuinus.
Pauwels Huybrechts.
Roelof Bacx.
Jan Felten de Gintere.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.
Jan Willemſz van de Raeck.
Jan Brantſchats.
Willem Huybrecht Beens.

1621, 1622.

Gecontinueert.

1623.

Mr. Jan Goſuinus.
Pauwels Huybrechts.
Roelof Bacx.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.
Huybrecht de Wyſe.
Jan Willemſz van de Raeck.
Willem Huyb[t]. Beens.
Adriaen Janſz van den Berg.
Jan Brantſchats.

1624.

Mr. Jan Goſuinus.
Roelof Bacx.
Chriſtoffel van Campen.
Philips van Sonſt.

Huybrecht de Wyse.
Jan van de Raeck.
Willem Huybt. Beens.
Adr: Jansz van den Bergh.
Michiel Ryers.
Peter Willemsz Schuyfhil.

1625.

Augustyn Henrick Wils.
Jan Joosten de Bruyne.
Mr. Gerard van den Broeck.
Mr. Arnout Jansz van Loon.
Henrick Antonis Wyssens.
Huybt. Cornelis Spronck.
Adriaen van Geelcom.
Marten Gysbt. Stickers.
Jan Henrick Jansz.
Corn: Peter Goossens van Gilse.

1626.

Mr. Gerard van den Broeck.
Augustyn Henr: Wils.
Henr: Antonis Wissems.
Mr. Arnout Jansz van Loon.
Marten Gysbt. Stickers.
Huybt. Cornelis Sprong.
Jan Joosten de Bruyn.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Biestraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1627.

Gecontinueert.

1628.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Gerard van Arendonk.
Cornelis Hulshouts.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Aert van Loon.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan van der Biestraten.
Jan Cornelis Hulshouts.

1629.

Dingman van der Locht.
Mr. Arnout van Sonst.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Peter van den Broeck.
Mr. Jan van Ceters.
Adriaen van Gelcom.
Mr. Johan Cools.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Jan Joosten de Bruyne.
Gheleyn Popta.

1630.

Dingeman van der Locht.
Johan van Putte.
Peter van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.
Cornelis Hulshout.
Mr. Johan Cools.
Jan Aertsz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Johan Cools, Aart van Loon.
Godefroy Jansz van den Broeck.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelsom.
Huybrecht Sprongh.
Mr. Geraert van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aertsz Rietmakers.
Jan Cornelis Hulshouts.
Mr. Aert van Loon.
Godevaert van den Broeck Jansz.
Jan Joosten de Bruyn.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Adr: van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Werimont.
Dominicus van den Leemputte.
Cornelis Hulshouts.
Jan Hulshouts.
Jan Aertsz Rietmakers.
Mr. Aert van Loon.

1633.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Johan van Putte.
Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Jan Aartsz Rietmakers.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Jansz van den Broeck.
Jan Cornelis Hulshouts.

1634.

Mr. Adriaen van Ryen.
Mr. Johan Cools.
Mr. Martinus de Weermondt.
Johan Joosten de Bruyn.
Dr. Johan Montens.
Jan Cornelis Hulshout.
Jan Aertsz Rietmakers.

Mr.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Aert van Loon.
Godefroy Janſz van den Broeck.

1635.

Gecontinueert.

1636.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Johan Cools.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.
Jan Cornelis Hulshouts.
Pauwels van Veltwyck.
Godefroy van den Broeck.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1637.

Mr. Adriaen van Ryen.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Anthony Lips.
Mr. Aart van Loon.
Mr. Martinus de Weermont.
Cornelis Hulshouts.
Jan Cornelis Hulshouts.
Anthony Wiſſems.
Willem Domis.
Jan Cornelis Joris.

1638.

Jan van Landſchot.
Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Daem Janſz.
Roelant Jacobs.
Jacob Jan Goris Dirven.
Dingeman Beens.
Joris Beens.
Jan Corneliſz van Wie.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Adr: Janſz van Tongerloo.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Jan van Bergen.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Jan Anthoniſz Kick.
Sebaſtiaen Willemſz.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Marten Cornelis Spieringh.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Cornelis van den Kieboom.
Anthonis Corn: Cnollaerts.

1643.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Marten Corn: Spierincx.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Antonis Corn: Cnollaerts.

1644.

Willem van Stryp.
Michiel Ryers.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Huybt. Henricx de Wyſe.
Sebaſtiaen Willemſz.
Corn: Peter Raus.
Geraert van Campen.
Anthonis Corn: Cnollaerts.
Jan Anthoniſz Kick.

1645.

Gerard de Wyſe.
Cornelis van den Kieboom.
Abraham Kegelaers.
Sebaſtiaen Willemſz.
Gerard van Campen.
Cornelis Peter Raus.
Anthony Cnollaerts.
Jan Anthoniſz Kick.
Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.

1646.

Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaer.
Jan Anthoniſz Kick.

 Cor-

Cornelis Peter Raus.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Cornelis van Erffrenten.
Adriaen Drinckvelt.
Henrick van Berlicom.

1647.

Hendrick Jooſten.
Jan Goris van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Gerard van Campen.
Anthonis Cnollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Anthonis van der Noot.
Andries Buyſen.

1648.

Jan Goriſz van der Wien.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyſen.
Jan Adriaenſz van Bergen.
Cornelis Bouart.
Anthonis van der Noot.

1649.

Goſuinus van Bernagien.
Abraham Kegelaers.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Hendrick van Berlicom.
Andries Buyſen.
Anthony van der Noot.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Peter Leyten.

1650.

Cornelis van Erfrenten.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouart.
Willem Lips.
Geraert van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Jan Laureys Spyckers.
Willem van Gendt.
Mattheus Michielſz Smits.
Pieter Adam Leyten.

1651, 1652.

Gecontinueert.

1653.

Mr. Willem Stryp.
Corn: Michielſz van Erfrenten.
Adriaen Buyſen.
Cornelis Bouaert.
Willem Lips.
Peter Adam Leyten.
Gerard van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Mattheus Michielſz Smits.

1654.

Corn: Michielſz van Erfrenten.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Gerard van Campen.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.

1655.

Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Jan Willemſz van Bergen.
Johan Ryers.
Abraham Kegelaers.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wien.

1656.

Michiel Ryers.
Antony van der Noot.
Andries Buyſen.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemſz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Peter van der Wyen.
Adriaen van Drinckvelt.

1657.

Johan Buycx.
Anthony van der Noot.
Andries Buyſen.

Adriaen

Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Jan Willemsz Peys.
Willem van Gent.
Mr. Jacob van Bergen.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.

1658.

Mr. Gosuin van Bernagien.
Jan Ryers.
Willem Lips.
Anthony van der Noot.
Andries Buysen.
Adriaen Drinckvelt.
Jan Willemsz Peys.
Pieter van der Wien.
Jacob van Vechelen.
Mr. Jacob van Bergen.

1659.

Mr. Gosuin van Bernagien.
Anthony van der Noot.
Andries Buysen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Johan Ryers.
Mr. Jacob van Bergen.
Jacob van Vechelen.
Damis Jansz.
Anthony Knollaerts.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Andries Buysen.
Adriaen Drinckvelt.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Cornelis van Erfrenten.
Abraham Kegelaers.
Cornelis Bouaerts.
Johan Damisse.

1662, 1663.

Gecontinueert.

1664.

Hendrick van Berlicum.
Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Adriaen Drinckvelt.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan van Alphen.
Johan Battista de Leerse.

1665.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttinghs.

1666, 1667.

Gecontinueert.

1668.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Johan Roelants.
Pieter Govert Puttings.
Adriaen Beens.

1669.

Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Johan Battista de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Adriaen Beens.
Anthony van der Noot.
Cornelis van Erfrenten.

1670.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Anthoni Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Mr. Jacob van Bergen.
Jan Batt: de Leerse.
Mr. Cornelis Damisse.
Cornelis van Erfrenten.
Mr. Jacob Knaap.

1671.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Mr. Jacob Knaap.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.

1672.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis Bouaerts.
Willem Lips.
Johan Batt: de Leerſe.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.
Cornelis van Erfrenten.
Johan van Bergen.

1673.

Anthony van der Noot.
Anthony Knollaerts.
Cornelis van Erfrenten.
Cornelis Bouaerts.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Willem van Gent.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Johan Vertholen.

1674.

Gecontinueert.

1675.

Anthony Knollaerts.
Willem van Gent.
Mr. Cornelis Damiſſe.
Pieter Rauws.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Johan Vertholen.
Johan van Erfrenten.
Pieter Beens.
Cornelis Vereyck.
Govaert Veddens.

1676.

Anthony Knollaerts.
Paulus Snellen.
Willem van Gent.
Johan van Alphen.
Dr. Chriſtoffel van Campen.
Pieter Beens.
Johan Vertholen.
Govert Veddens.
Johan van Erfrenten.
Pieter Rauws.

1677.

Anthony Knollaerts.
Johan Vertholen.
Johan van Erfrenten.
Govert Veddens.
Paulus Snellen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Damiſſe.
Dr. Govert van Alphen.
Adriaen van Overvelt.

1678.

Anthony Knollaerts.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Damiſſe.
Dr. Govert van Alphen.
Adriaen van Overvelt.
Cornelis van Aertſen.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecop.

1679.

Anthony Knollaerts.
Johan Vertholen.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Adriaen van Overvelt.
Dr. Govert van Alphen.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.

1680.

Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Dr. Govert van Alphen.
Cornelis van Rotterdam.
Hendrick Buyſen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.

1681.

Willem van Gent.
Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Chriſtoffel Hanecops.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.

1682.

Johan van Erfrenten.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Mr. Johan Petrus van Bergen.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.
Adriaen Vereyck.
Willem van Erp.

1683.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Erp.
Govert Veddens.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.

1684.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck.
Govert Veddens.
Johan Schouwen.
Cornelis van Rotterdam.
Dr. Govert van Alphen.
Willem van Erp.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.

1685.

Willem van Gent.
Govert Veddens.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Willem van Erp.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſſel.
Nicolaes Knollaerts.
Roeland Roelants.

1686.

Willem van Gent.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Hendrick Kamerlingh.
Willem van Erp
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Roeland Roelants.

1687.

Willem van Gent.
Adriaen Vereyck.
Corn: van Rotterdam.
Mr. Jacob Martini.
Jeremias van Loon.
Jacobus van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Willem Provo.

1688.

Willem van Gent.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Paulus van Heuſden.
Leendert van Erfrenten.
Johan Meermans.

1689.

Johan van Erfrenten.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.
Wouter van Ryckevorſel.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1690.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Mr. Jacob Martini.
Jacob van Vechelen.

Johan van der Hult.
Nicolaes Knollaert.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.

1691.

Pieter Beens.
Adriaen Vereyck
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1692.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Dr. Lambert Bernard Noortberg.

1693.

Pieter Rauws.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.

1694.

Dr. Chriſtoffel van Campen.
Adriaen Vereyck.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.
Jacobus van Erfrenten.
Jeremias van Loon.

1695.

Cornelis Vereyck.
David Bourſſe.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Hendrick Kamerlingh.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Cornelis van Eyll.

1696.

David Bourſſe.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Jacobus van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan van der Hult.
Mr. Sebaſtiaen de Leerſe.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.

1697.

David Bourſſe.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan van der Hult.
Johan Meermans.
Jacobus Erfrenten.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1698.

Gecontinueert.

1699.

David Bourſſe.
Dr. Lamb[t]. Bern: Noortbergh.
Jacob van Vechelen.
Nicolaes Knollaerts.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Arnoldus Swaens.
Johan Vertholen.
Johan Meermans.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1700.

David Bourſſe.
Johan Heeren.
Jacob van Vechelen.
Johan Vertholen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.

Johan

Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Cornelis van Eyll.
François Beens.

1701.

David Boursse.
Johan Heeren.
Johan Vertholen.
Jacob van Vechelen.
Jeremias van Loon.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.

1702.

David Boursse.
Johan Heeren.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Johan Meermans.
Mr Sebastiaen de Leerse.
François Beens.
Mr. Johan van Bergen.
Mr. Willem Snellen.
Dr. Philip Willem Croyzé.

1703.

David Boursse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Sebastiaen de Leerse.
Johan van der Hult.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.

1704.

Gecontinueert.

1705.

David Boursse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Mr. Johan van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Steven Fiers.

1706.

David Boursse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Johan Vertolen.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis van der Hult.
Johan Hagens.

1707.

David Boursse.
Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.

1708.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Sebastiaen Roelants.
Cornelis Couwenbergh.

1709-1711.

Gecontinueert.

1712.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis van der Hult.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.

1713.

Nicolaes Knollaerts.
Cornelis van Rotterdam.
Mr. Adriaen van Bergen.

Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.

1714, 1715.

Gecontinueert.

1716.

Mr. Adriaen van Bergen.
Adriaen Waelwyck.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Johan Hagens.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.

1717.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Steven Vereyck.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.

1718.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis Couwenbergh.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.

1719-1721.

Gecontinueert.

1722.

Mr. Adriaen van Bergen.
Mattheus Smits.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.

1723.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Wasbeeck.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Leendert Waelwyck.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.

1724.

Mr. Adriaen van Bergen.
Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Cornelis Baillet.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebaſtiaen Bernaige.
Cornelis Kamerlingh.

1725.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Mr. Sebaſtiaen Bernaige.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.

1726, 1727.

Gecontinueert.

1728.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Servaes Evermans.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Dr. Paulus Snellen.

1729.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Dr. Paulus Snellen.
Gerard Johan Noortbergh.

1730.

Gecontinueert.

1731.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Steven Fiers.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.

1732.

Gecontinueert.

1733.

Cornelis van Gent.
Johan van Riel.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.
Johan Jacob van de Laer.

1734.

Cornelis van Gent.
Johan Delfziel.
Hendrick de Meni.
Johan Roelants.
Thomas van Alphen.
Adriaen Waelwyck.
Gerard Johan Noortbergh.
Carel de Swart.
Johan Jacob van de Laer.
Cornelis Gysbt. Knollaerts.

1735.

Cornelis van Gent.
Adriaen Waelwyck.
Corn: Gysbt. Knollaerts.
Adriaen van Buerstede.
Cornelis Provo.
Jan van Gronsvelt.
Jan F. de Bruyn.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
François Le Maire.

1736.

Cornelis van Gent, *obiit.*
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysbt. Knollaert.
Jan van Gronsvelt.
Jan F. de Bruyn.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
François Le Maire.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Martinus van der Hult, *naa de doot van* Corn: van Gent.

1737.

Adriaen Waelwyck.
Jan van Gronsvelt.
Hendrick Vertolen.
Gysbrecht Swaan.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Martinus van der Hult.
Pieter F. de Bruyn.
Niklaes Canters.
Jacob de Bruyn.

1738.

Dr. Philip Willem Croyzé.
Cornelis van der Hult.
Jacob van Vechelen.
Hermannus Stuerman.
Jan van Gronsvelt.
Sebastiaen van Buerstede.
Louis Provo.
Adriaen van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.

1739.

Cornelis van der Hult.
Hermannus Stuerman.
Johan Delfziel.
Johan Roelants.
Gerard Johan Noortbergh.
Sebastiaen van Buerstede.
Adriaen van Ghert.

Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.

1740.

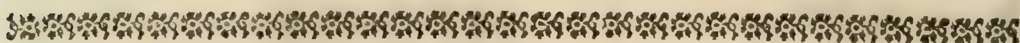
Hermannus Stuerman.
Johan Delfziel.
Johan Roelants.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaen van Buerſtede.
Adriaen van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Philip Jacob Tollius.
Baſtiaen Konings.

1741.

Gecontinueert.

1742.

Johan Delfziel.
Gerard Johan Noortbergh.
Adriaan van Buerſtede.
Adriaan van Ghert.
Pieter van Rielle.
Govert F. de Bruyn.
Mr. Jacob Tollius.
Baſtiaan Konings.
Mattheus van de Laer.
Jan Moſtman.

VIII. HOOFTSTUK.

Van de Weesmeeſters en de Weeskamer.

DE Weeskamer, die by Hendrick Graaf van Naſſau Heer van Breda, op den dartienden van Wintermaandt 1535, gemaakt en opgerecht is, beſtaat uyt drie Weesmeeſteren, welke jaarlyks daegs naa 't verzetten der Wet, voormaels by den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen vernieuwt of aangehouden wierden, doch die nu te zamen met de Wet door of van wegen den Heer van Breda worden aangeſtelt, en een gezworen Klerck, welke voor zyn leven by den Heer wordt verkoren. Deze vergaderen tweemael ter weeck, namentlyck op Woensdag en Vrydag ten Stadhuyſe van Breda, om aldaer alle voorvallende zaecken af te doen.

De Conchierge van 't Stadhuys is gezwore Bode van de Weeskamer, die op laſt der Weesmeeſteren gehouden is alle Weten, dagingen en verdere exploiĉten te doen.

Wat nu voorts de plicht van de Weesmeeſteren, hunnen Klerck en Bode aangaet, zulks kan genoegzaem gezien worden uyt het volgende Reglement.

Ordonnantie van de Weeskamer der Stadt Breda.

„ Henrick, Grave tot Naſſau, Marckgrave tot Senette, Grave van Catzenellenboghe, tot Vyanden ende tot St. Vyt, Heere tot Breda, Dieſt, Grimbergen etc: Allen den genen, die deſen mynen Brieff en Ordonnantie ſullen ſien oft hooren leſen, Saluyt; Alſoo tot mynder kenniſſe gecomen is, dat in myn Stadt en Lant van Breda de Weeskinderen, onnoſele, ſimpele en andere Perſonen heurder ſinnen nyet machtich zynde, ende inſgelyckx andere, die onnuttelyck en qualyck heur goeden regeren ende overbrengen, groote ſcade ende vermindering in heure goeden geleden hebben, ende diewils tot aermoede gecomen zyn, overmidts dat die voorſz. perſonen, dewelcke noch hen ſelven, noch heure goeden nyet en weten te regeren nyet genoech verſien en zyn geweeſt totte Tutoiren, Voochden oft Curateuren, die behoorlycken inventaris van heure goeden behoorden gemaeckt te hebben, behoorlycke cautie geſtelt, ende daer toe eedt gedaen hebbende, om de voorſz. Perſonen ende haere goeden deuchdelyck en ten meeſten oorbaer te regeren ende te adminiſtreren, ende daer van jaerlycks bewys,

„ Reec-

„ Reeckeninge ende reliqua te doene. Ende alsoo sulckx meer gebeuren soude, ten ware by my hier in versien werde. Soo ist, dat desen aengesien, begerende daer inne te remedieren, ende hier op gehadt hebbende advies, eerst van de Burgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda, ende daer naer van de Luyden van mynen Rade, geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren mitsdesen de puncten ende Articulen hier nae volgende.

1.

„ In den Eersten, dat ick, ende in myne absentie mynen Drossaert en de Luyden van mynen Rade, by advies van de Borgemeesters van Breda, van mynentwegen sullen voortaen deputeren ende ordonneren dry discrete Mannen om Weesmeesters ende Oppervoochden van alle Weeskinderen ende andere Personen, die naa de Ordonnantie hier naer beschreven, in Tutele, Voochdye oft Curatele behooren gestelt te worden, welcke Weesmeesters ick voor die eerste reyse gestelt ende geordineert hebbe, te weten *Jan van der Strepen* mynen Secretaris, en Mr. *Jan van Hoilten* ende *Roeloff de Roovere.* Ende dieselve ende andere toecomende Weesmeesters sal ick ende die voorsz. Drossaert en de Luyden van mynen Rade, by advies als voore, altyt mogen destitueren, ende andere daer toe deputeren, alst my oft hen oorbaerlyck ende goet duncken sal. Welcke Weesmrs. ende Oppervoichden sullen tot haren behulpe, ende om een Weescamere te institueren, hebben eenen gesworen Clerck, die de Registers, Inventarissen, Rekeningen, Acten, Schriftueren, Sententien ende Brieven van der Weeskamer scryven, teyckenen ende expedieren sal, die ick voor de eerste reyse stelle en ordinere *Andries Vierling.* Ende sullen oock hebben eenen gesworen Bode, om die doore van de Weescamere te bewaren, te bootschappen, weten, dagingen ende andere exploicten die hem bevolen sullen werden, en anders datter toe behoort, te doene. Welcke Bode altyts wesen sal der Stadts Cnape van Breda in der tyt synde. Ende sullen dese Weesmrs, gesworen Clerck ende Bode in 't aencomen van der voorsz. Officien ende dienste gehouden syn te doen den behoorlycken Eedt, soo in 't eynde van deser Ordonnantie verclaert wordt in handen van den Drossaert van Breda voorsz.

2.

„ Item die voorsz. Weesmrs. ende Oppervoichden met heuren Clerck sullen op de Weescamere vergaderen twee dagen in de weeke, te weten des Woendags ende Vrydags altyt van aght uren tot thien uren voor noene, Ende en sullen nae der noenen, noch oock op andere dagen nyet derven comen, ten sy dat om redenen wille hen dat goet dochte, Ende dat sy parthyen daer op bescheyden, omme heure officie te administreren. Ende sullen onder henluyden sorteren moeten alle die Weeskinderen, onnosele, simpele ofte beroofde Personen van heuren verstande, oock die blint, stom en geheel doof syn, oft andere gebreken hebben, overmits welke sy hen selven noch heure goeden nyet bequaem en syn te regeren, geseten ende woonachtigh binnen der Stadt, Prochie ende Vryheyt van Breda, Ende die van de Dorpen ende platten lande van Breda sullen daer oock mogen sorteren indien 't hen belieft, maer en sullen de Weesmrs. nyemant van buyten der Stadt, Prochie ende Vryheyd van Breda mogen bedwingen om onder hen te sorteren, ten sy dat sy van den Ouders oft naeste Vrienden daer aff versogt syn, oft dat questie ende differentie viele op de ondeuchdelyke voichdyen ende administratien van den Weeskinderen oft anderen onnosele ende gebreckelycke Personen voorsz. ende heuren goeden, waer aff sy in dien gevalle de kennisse hebben sullen, ende sulcke personen oft pupillen versien, gelyck off sy binnen der Stadt geseten waren.

3.

„ Item sullen voor de voorsz. Weesmrs. getracteert ende gehandelt wor-

„ den alle saecken der Voichdyen, Tutele en andere dingen d'Ordonnantie
„ hier naer beschreven aengaende, daer aff sy luyden de kennisse nemen sul-
„ len; Ende die Clerck sal daer af register houden; Ende ingevalle daer swa-
„ righeyd viele, soo sullen sy de saken refereren aan de Luyden van mynen
„ Rade, oft Borgemrs. en Schepenen van Breda, om by heurluyden advies
„ geordineert ende gedaen te werden, alst nae recht en redenen behooren sal.

4.

„ Item wanneer Vader oft Moeder poorter oft ingeseten van der Stadt,
„ Prochie of Vryheyt van Breda aflyvich worden ofte alreede aflyvich syn,
„ achterlatende onbejaerde Kinderen, het sy onder de festhien jaaren oft daer-
„ boven onder de vyf en twintigh jaeren oudt synde, oft simpele, onnoosele
„ oft beroofde kinderen heurder sinnen, oft die blint, stom, oft met allen
„ dooff syn ende onbequaem hen selven en heure goeden te regeren als voorsz.
„ is, soo sal de lancxlevende van hen beyden oft die besittere van den sterf-
„ huys, oft die naeste vrienden van den dooden binnen vyftien dagen daer-
„ nae moeten comen oft seynden by den Weesmrs. oft Oppervoichden voorsz.
„ ende brengen daer over de namen ende toenamen van fesse wereltlycke
„ Mansperfonen, te weten drie daer aff van 's Vaders syde, en d'ander drie
„ van 's Moeders wegen den Weeskinde ofte den onmachtigen synder sinnen
„ van bloetswegen aldernaest bestaende; op die pene van ses Carolus gulden
„ te bekeeren in drie deelen, daer aff my het een, 't ander de Stadt en 't
„ derde den Weesmrs. toe geappliceert sal worden; ende voorts op gelycke
„ pene te verbeuren van acht dagen tot acht dagen als die eerste 15 dagen
„ overstreecken syn, soo lange als sy van 't selfde te doene in gebreke bevon-
„ den sullen worden, ten ware dat sy wettelycke ende goede excusatie moch-
„ ten allegeren ende proberen, welcke penen oock verbeurt sullen werden
„ in dryen als vooren; Ende daer aff sullen de Weesmrs. de kennisse hebben, En-
„ de waeren de Ouders van alsulcke pupillen oft simpele oft andere gebrecke-
„ lycke Personen van buyten geweest, ende binnen der Stadt oft Vryheyt geen
„ vrinden oft magen en hadden, soo sullen in dyen gevalle de naeste ge-
„ bueren van sulcken overleden persoonen binnen de voorsz. vyftien dagen
„ comen voor de Weesmrs. om den kynderen ende pupillen als voor versien
„ te syne.

5.

„ Ende van desen ses personen sullen die voorsz. Weesmrs. alsdan kiesen
„ ende ordineren die drie daer aff, die hun duncken sullen aldernutst en be-
„ quaemst te wesen totter voichdyen, regimente ende besorge van den Wees-
„ kinderen oft andere Personen voorsz.; te weten den eenen ende den naesten
„ ende bequaemsten totter Voichdyen, die de administratie van den goeden
„ hebben sal, ende die andere twee toesienders. Ende totter voichdyen sal
„ die Vader oft Moeder, Oude Vader oft Oude Moeder lancxlevende altyts
„ voor yemant anders geprefereert syn, ten waere dat sy beneden haer vyf
„ en twintich jaeren oudt oft boven haer festich jaaren oudt waeren, oft dat
„ die Weesmrs. andere redenen hadden, het ware overmidts heuren tweeden
„ houwelyck oft anders, om dewelcke sy niet bequaem en waeren de tutele
„ ende administratie van heuren kynderen oft neven te hebbene, Ende wan-
„ neer die Moedere oft die oude Moedere sal totter tutelen oft curatelen van
„ heuren kinderen oft neven toegelaten werden, soo sullen syluyden gehou-
„ den syn eerst ende vooral te renunchieren by expressen eede *Senatus con-
„ sulto Vellejano*, 't welck een beneficie van Recht is, dat alle Vrouwen
„ personen hebben van haer selven nyet te mogen obligeren, sprekene, oft
„ haer verborgene voor een andere, ende insgelyks allen anderen Privilegien
„ van Rechte de Vrouwen competerende. Ende en sullen de Weesmrs.
„ egeene andere Vrouwspersoonen tot Voichden toelaten, noch oock eenige
„ Mansperfonen, die onder heure vyf en twintigh jaren oft boven hare ze-
„ ventigh jaren syn.

„ 6. Ende

6

„ Ende soo die Weesmrs. dochten, dat de ses Persoonen haer aengenoemt „ voor Momboirs soo voorseyt is, daer toe nyet wel bequaem en waren, ende „ dat sy vonden andere van den bloede van de Weeskynderen daer toe be„ quaem synde, soo sullen sy de bequaemste daer toe ordineren. Ende syn „ die pupillen vreemdt, oft dat sy geene bequaeme van haer bloede en vinden „ tot heurder Voichdye ende Momboryen, soo sullen sy dien van andere de „ bequaemste in heure conscientie versien. Ende oock soo verre die Vooch„ den naer der Institutie onbequaem worden, om vorder de Voichdye te ad„ ministreren, het ware overmits armoede, oft andere merckelycke redenen, „ soo sullen de Weesmrs. daerinne versien, hem gevende eenen helper, oft „ hem gehele verlatende oft eenen anderen totter voichdye stellende, soo hen „ naer redenen goeddunckcn sal.

7.

„ Ende en sal nyemant Voicht van eenen Weeskynde oft andere gebrecke„ lycke Persoonen voorsz. mogen syn, die van merckelycke somme Credi„ teurs oft Debiteurs van den selven syn, oock Detenteurs en Occupateurs „ van heuren goeden; Ende daerom soo sullen die Weesmrs. vragen den „ Voichden als sy geordineert sullen werden, oft sy geen Crediteurs off Debi„ teurs van de Weeskinderen off andere personen en syn, oft besitters van „ heuren goeden, daer aff sy hen sullen verclaeren by eede, Ende soo verre „ syluyden alsoo interrogeert synde 't selve versweegen, soo sullen syluyden, „ indien het Crediteurs syn, haer Actie verliesen, ende syn sy Debiteurs en „ sullen sy niet gelibereert worden, mits betalende in handen van den pupil„ len, oft andere gebreckelycke Persoonen voorsz. onder heure Voichdye „ gestelt.

8.

„ Item geene Voichden oft Toesienders en sullen mogen eenige transporten „ oft Cessien van Actie van eenige Crediteuren van heure pupillen oft andere „ gebreckelycke persoonen voorsz. verkrygen oft aen hen nemen, noch uyt „ cragte van sulcken transporten oft Cessien tegen heur pupillen ageren, maer „ indien sulks gebeurde, soo sullen sulcke Voichden ende Toesienderen van al „ sulcken transporten, Cessie ende Actie geheel gefrustreert blyven, ende die „ pupillen ofte andere persoonen voorsz. gelibereert, ende die Actie doot syn.

9.

„ Item de drie voorsz. persoonen aldus totter Voichdye ende toesiender„ schap geordineert synde, sullen binnen acht dagen gehouden wesen te com„ pareren voor Weesmrs. ende Oppervoichden, om aldaer eenen behoorlyc„ ken Eedt te doene, Ende dat op de verbeurte van drie Rynsguld: elcx die des „ in gebreke waere te doene, te appliceren in 3. deelen, als voorsz. is. Welc„ ken Eedt hier achter geinsereert staet. Ende daerenboven sal die Voicht „ oft die gene die hem tot een hulpe gegeven sal worden, ende die d'admi„ nistratie van den goeden hebben sal, gehouden zyn Cautie ende borchtoch„ te te stellen binnen de Stadt oft Lande van Breda genoech ende suffisant „ synde by estimatie van de Weesmrs., aleer hy de voorsz. administratie sal „ mogen aenvaerden. Ende hoewel die ander twee, die toesienderen syn, geen „ cautie en syn gehouden te stellene, om dat sy die goeden niet en adminis„ treren, niettemin souden sy gehouden syn, soo verre die Voicht ende ad„ ministrateur onbequaem worde, oft qualyck administreerde, oft suspect „ waere, oft groote negligentie geschiede, om *in subsidium* geconvenieert „ ende geexecuteert te worden, indien de selve Voicht en administrateur ende „ syne borchtochte nyet suffisant en waren, het en ware, dat die Toesienders „ goettyts van den voorsz. gebreke den Weesmeesters adverteerden omme

„ daer-

„ daerinne verſien te ſyne, d'welck ſy ſchuldich ſullen ſyn te doene, ende daerme-
„ de hen mogen excuſeren. Ende indien daerop queſtie geviele, ſoo ſal ſulcken
„ Voicht ende adminiſtrateur geaccuſeert ſynde, hangende deſe queſtie, ſyn
„ adminiſtratie hem geinterdiceert worden, oft eenen hulper hem gegeven
„ worden, indien den Weesmrs. nae kenniſſe van ſaecken dat goeddunckt.

10.

„ Item ſoo verre yemandt by teſtamente Voicht van eenigen Weeskinde-
„ ren oft anderen Perſoonen, gebreckelyck zynde ſoo voorſz. is, ware geinſti-
„ tueert, ſoo ſal nochtans ſulcken Voicht, aleer hy hem die Voichdye onder-
„ winden ſal, compareren voor deſe voorſz. Weesmrs., om by henlieden
„ geconfirmeert te worden, ſoo verre ſy dat goedt vynden, oft hem eenen
„ adjunct geven, oft oock geheel gerefuſeert ende die Voichdye hem geinter-
„ diceert te worden, indien de Weesmrs. redenen daer toe bevonden, als dat
„ ſulcken Voicht naer der voorſz. inſtitutie in aermoeden gecomen waere, oft
„ dat hy vyandt van den pupillen oft hem merckelyck ſuſpect waere, oft om
„ andere notabele redenen; ende dit al ten meeſten oirbare van den Weeſen,
„ welke geinſtitueerde Voichden oock ſullen gehouden ſyn behoorlycken Eedt
„ te doene, Cautie te ſtellen, Inventaris te maken, Reeckeninge ende oock
„ Reliqua te doene, het en ſy, dat hy by den teneure van der voorſz. inſti-
„ tutie ende teſtamente daer aff expreſſelyck ontlaſt ſy, in welcken gevalle noch-
„ tans ſoo blyft hy ende ſyne goeden altyts nae rechten voor die voorſz. voich-
„ dye ende adminiſtratie verbonden.

11.

„ Item de voorſz. Voichden ende Toeſienders terſtont als ſy geordineert
„ ende den Weeskinderen oft andere gebreckelycke Perſoonen gegeven ſullen
„ weſen, ſoo ſullen ſy den ſtaet van den ſterfhuyſe by den Clerck van de Wees-
„ mrs. in manieren als 't behoort doen maecken, om daer nae tegens den be-
„ ſittere oft beſitterſe van den ſterfhuyſe oft anderen Erfgenamen diet aengaet,
„ ſcheydinge en deylinge te doene van allen den goeden den ſterfhuyſe aengaen-
„ de; te weten ruerende ende onruerende, huysraet, have, uytſchulden en in-
„ ſchulden, Ende dit alſoo geſchiet zynde, ſullen ſy de ruerende ende onrue-
„ rende goeden, die den Weeſen oft andere Perſoonen te deele vallen ſullen,
„ ſetten oft doen ſetten op eenen Inventaris int geſchrifte, ende den Inventa-
„ ris brengen by den Weesmrs. ende heuren Clerck, om den Staet van de
„ Weeskinderen ende andere voorſz. Perſonen te maken, de uytſchulden en-
„ de de inſchulden tegen een te confereren, ende vergelycken, ende voorts
„ daerinne te ordineren als 't behooren ſal.

12.

„ Ende den Inventaris ſal men terſtont extraheren ende in authentyck Re-
„ giſter ſtellen, welk Regiſter onder dezelve Weesmrs. ende heuren Clerck
„ ſal blyven beruſtende, om daer nae ende den voorſz. Inventaris jaerlykx by
„ den Voichden ende adminiſtrateurs Reekeninge en bewys gedaen te werden.
„ Ende dit ſelve ſullen de Voichden gehouden weſen te doene binnen veer-
„ thien dagen, nae dat ſy luyden Voichden geordineert ſullen weſen op die
„ verbeurte van drie Carolus guld. te appliceren in drie deelen als voor. En-
„ de ſullen die Voichden noch ſtaen tot arbitrale Correctie van de Weesmrs.
„ ten ware dat die beſittere van den Weeshuyſe onwillich ware om deylinge en
„ Edicte te doene van den Goede van den Sterfhuyſe, oft dat die Voichden
„ andere goede en rechtveerdige excuſatie hadden, van welcken ſy binnen
„ de voorſz. veerthien dagen den Weesmrs. ſullen adverteren, op die pene
„ als voor, om daer inne verſien te worden, als nae recht behooren ſal. Ende
„ int overbrengen van den voorſz. Inventaris ende int maken van den State der
„ Weeskinderen, ende Regiſtere als voorſz. is, ſullen die voorſz. Voichden
„ en Toeſienders ende oock de beſitteren van den ſterfhuyſe by eede verklae-
„ ren

„ ren ende te Heyligen ſweeren, al overgebracht te hebben d'minſte metten
„ meeſten ſonder yet te verſwygene, ende indien ſy noch yet bevonden, dat
„ ſy noch ſullen overbrengen al ter goeder trouwen. Ende indien men namaels
„ bevonde, dat de Voichden, Toeſienders off beſitters van den ſterffhuyſe frau-
„ duleuſelyck yet verſwegen ende ten Inventaris nyet gebracht en hadden, ſoo
„ ſal men ſulcke verſwyginge corrigeren als meyneedigh, Ende hy ſal daeren-
„ boven uyt ſynen eygen goeden verbeuren de rechte eſtimatie van de verſwe-
„ gen goeden te appliceren in drien als voorſz. is.

13.

„ Item ſullen die voorſz. Voichden ende Adminiſtrateurs metten voorſz.
„ Toeſienders alle jaren ſchuldigh ſyn voor den voorſz. Weesmrs. te compa-
„ reren, ende aldaer verclaren den ouderdom, ſtate ende qualiteyt van de Wees-
„ kynderen oft andere gebreekelyke Perſoonen als voorſz. is, totter voichdyen
„ oft curatelen van den welcken ſy geſtelt ſyn, om by advys van de voorſz.
„ Weesmrs. voorts die te regeren tot heuren meeſten eere, welvaren ende
„ profyt. Ende ſullen alsdan die voorſz. Voichden ende Adminiſtrateurs, in
„ preſentie van de voorſz. Toeſienders, ſuffiſante ende volcomene Rekeninge,
„ bewys ende Reliqua doen van heuren Regimente ende bewynde van de
„ voorleden jaare op die pene van ſes Carolus guld. te appliceren in drie dee-
„ len als voore, welcke pene betaelt ſynde ofte nyet, ſullen nochtans reeke-
„ ninge doen, als ſy des telken jaare verſocht worden. Ende inſgelyks alle
„ acht dagen verbeuren ſes Carolus guld. ſoo lange als ſy des in gebreke ſyn
„ ſullen, die geappliceert ſullen weſen als vooren, ende daer toe noch ſtaen
„ tot arbitrale correctie, ten ware dat ſy hen met redelyke ſaken coſten excu-
„ ſeren. Ende van deſe Reekeningen, die alſoo gedaen ſullen weſen, ſal een
„ dobbel blyven by den Weesmeeſters ende heuren Clerck, ende daer toe Re-
„ giſter gehouden worden van de ſloten van dien.

14.

„ Item ſullen alle de Voichden ende Adminiſtrateurs van de Weeskinderen
„ oft andere Perſonen onder Voichdye ſtaende gehouden ſyn alle het gelt on-
„ der henlieden ſynde, den Weeſen toebehoorende daer ſy Voichden aff ſyn,
„ comende tot merckelyken ſomme, te moeten bekeeren in den meeſten oir-
„ baere van de Weeſen, in renten off anders, binnen veertien dagen ten lang-
„ ſten naer dat ſyt ontfangen ſullen hebben, ſonder 't ſelve langer te mogen
„ behouden; Ende off die voorſz. Voichden binnen de voorſz. veertien da-
„ gen dat nyet en vonden te employeren ten oirbare van den Weeſen, ſoo ſullen
„ ſy gehouden worden ſonder henlieden eenigſints te ſoeckene, dat te kennen te
„ geven, den voorſz. dagh overſtreken ſynde, den voorſz. Weesmrs. ende
„ oock den Toeſienders, om daer in by hen luyden gedaen te worden ten meeſ-
„ ten oirbare ende profyt van de Weeſen. Ende ſoo verre ſy dat niet en de-
„ den, ende daerin merckelyk negligent waeren, ſoo ſullen ſy gehouden wor-
„ den den pupillen het intreſt te betaelen van elcken ſesthien penningen een in
„ jaerlykſe Rente, nae rate van den tyde, dat ſy de penningen onder gehadt ſul-
„ len hebben, ende daer aff doen, indien des noot ſy, ſuffiſante hypotheke,
„ waer toe die Voichden by den Weesmrs. bedwongen ſullen worden by be-
„ hoorlyke Proviſie ende bedwange van Juſtitie.

15.

„ Item ſullen de voorſz. Weesmrs. den voorſz. Voichden, Toeſienders
„ ende andere Perſoonen oft Parthyen ende oock getuygen, dient behooren
„ ſal, voor hen ontbieden ende doen dagen by heuren voorſz. geſworen Bo-
„ de, die daeraff gehouden word goede relatie te doene. Ende en ſullen de-
„ ſelve Weesmrs. telken als 't nae recht behoort ende hun luyden goeddunckt,
„ Eedt mogen nemen van den ſelven Voichden, parthyen ende getuygen, ende
„ voorts in alle 't gene des der Voichden aangaet, ende der kenniſſe ende

Mm „ Judi-

„ Judicature van de queſtien, ſaecken ende geſchillen die ter cauſen der ſelver „ Voichdyen ſouden mogen ryſen ende ſpruyten, doen alle 't gene des nootelyk ſal weſen ende hen profytelyk dunken ſal gedaen te werden; Ende vielen dier ſaeken ende queſtien veele, ſoo ſullen ſy die doen ſtellen by Rolle, „ om d'een voor d'ander nae opteroepen ende te hooren. Ende ſullen de „ Weesmrs. den Momboirs ende andere perſonen mogen bedwingen tot onderhoudinge van deſe Ordonnantie by apprehenſie ende gyſelinge van heuren Perſonen ende andere behoorlycke wegen van Juſtitie, niettegenſtaande Appellatie ter contrarie gedaen oft te doen, ende ſonder præjuditie van „ dier. Ende dit op pene ſulke ende te appliceren als voorſz. is, oft meerder „ oft minder penen, ſoo den Weesmrs. dat goedduncken ſal.

16.

„ Item de Weesmrs. ſullen den principalen Voicht ende Adminiſtrateur „ van de Perſonen ende goeden van de Weeskynderen oft andere Perſonen „ voorſz. indien hys begeert, mogen toebrengen eenen redelycken loon ende „ ſalaris van heuren arbeyde, ende beſundere den genen die vreemt ſal ſyn den „ Weeſen nyet beſtaande, maer de Toeſienders en derven geenen loon oft ſalaris hebben.

17.

„ Item al iſt dat die Weeskynderen tot heuren 16. off 18. jaeren geacht „ oft gehouden mogen werden, als voljaert, ende dat de Tutele oft Voichdye nyet langer en ſoude dueren, niettemin want nae dyen tyt tot vyfentwintich jaeren toe de Jongers ſyn gemeynlyk tot heuren ſorgelykſte, want „ men dickwils ſiet, dat ſy binnen dien tyt, als ſy berooft ſyn van Vader ende Moeder, die hen veel goets achtergelaten hebben, dickwyls arm ende „ byſter worden, ſoo is van node ſulcken Jongers ende Perſoonen oock te beſorgen, ende daerom ſullen oock die gene die Momboirs ſyn geweeſt „ van ſulcken Weeskynderen gecomen ſynde tot heuren 16. off 18. jaeren, „ voortaen blyven Curateurs van den ſelven, behoudende de Curatele ende regiment van den zelven Jongers goeden totter tyt toe, dat de voorſz. Jongers „ 25. jaeren oudt ſullen ſyn. Ten ware, dat al ſulcke Jongers hen ſtelden „ tot houwelyken oft geeſtelyken ſtaete, in welken gevalle ſy ſullen mogen „ het bewynt van heuren haeffelyken goeden hebben, Ende ook van den jaerlykſen profyten ende Renten van heuren erffelyken goeden, ſonder nochtans deſelve te mogen vercopen, alieneren, verthieren oft belaſten, ten „ ware van node, oft tot merckelycken apparenten Proffyte, ende by wete en „ conſente van heuren Curateurs, dewelcke voor alle ſullen moeten komen „ by den Weesmrs. met ſulcken kynt oft Perſoon ſtaende in curatele ende „ aldaer verclaeren den noot oft proffyte en de redenen van ſulcker alienatie, „ vercoope, verthieringe oft belaſtinge ende ſulcx proberen ende houden by „ eede, ende daerop verwerven Decreet ende Acte van Conſente van de „ Weesmrs. Overmits d'welcke ende anders nyet de Schoutet en den Schepenen van der Stadt en Lande van Breda ſulcke alienatie, verthieringe, vercoop oft belaſtinge ſullen mogen paſſeren, Ende de Renten ende Erffgoeden van den Kynderen, boven heur 16. off 18. jaeren in voichdyen noch „ ſtaende, en ſullen de Voichden ende Adminiſtrateurs insgelycx nyet mogen „ vercoopen, dan in cauſe van noodt oft notoiren profyte als voorſz. by hen „ luyden ende den Toeſienders geprobeert ende by heuren eede gehouden, „ daer op ſy insgelycx Acte van Conſente ende Decreet van den Weesmrs. te voren ſullen geobtineert hebben. Ende deeden oock die voorſz. Voichden ende Adminiſtrateurs oft oock die pupillen oft andere Perſonen voorſz. ter „ contrarien, ſoo ſullen ſulcke Contracten en Conventien doodt, nul, machteloos, ende van onweerden ſyn, ende indien de Jongers oft ander Perſoonen „ voorſz. in Tutele oft Curatele ſtaende eenige penningen daerop ontfangen hadden die vertiert ende onnuttelyk doorgebracht waeren, die ſal die Cooper

„ geheel

„ geheel ende al verlooren hebben, maer waeren eenige van dien penningen „ in wesen oft bestaidt in notoiren profyte van de Weesen, die souden den „ Cooper gerestitueert ende wedergekeert worden.

18.

„ Item dat de Jongers in Voichdyen oft oock in Curatelen staende tot heuren 25. jaeren toe nyet en sullen ook mogen doen van hen selffswegen eenige Coopmanschappen oft Contracten, noch schulden macken, noch geldt, „ ware, ofte goet op borge nemen, dan van bier, broodt ende nootdienstige saecken heurs lyffs, ende dat totter somme van drie stuyvers eens, Ende „ deden sy ter contrarien dat sulcke coopmanschappen, schulden ende Contracten sullen oock nul ende van onwaerden syn, Ende hadden sy gelt „ daerop ontfangen, dat verquist ware, dat soude de parthye verlooren hebben, ende sullen de voorsz. Jongers daer aff ontlast syn.

19.

„ Item wanneer eenige Jongers onder heur 25. jaeren wesende te houwelyck gecomen syn, oft soe wanneer sy van goeden regiment ende cloeck „ van verstande syn, alsoo dat sy hen stellen tot Coopmanschap ende Neringe, „ ende mitsdien begeerden ontslagen te syn van der voorsz. voichdye, soo sullen heure Voichden ende Toesienders dan gehouden syn te ondersoecken de „ manieren, conversatie en regiment van de voorsz. Jongers. Ende soo verre sy by deugdelyke informatie bevynden, ende by eede den Weesmrs. „ certificeren, dat nae heuren besten verstande sulcke Jonger syn goeden „ wel soude regeren sonder toedoen synder Voichden, ende dat 't selve den „ Weesmrs. in heure conscientie oock dunckt, soo sullen sy dan sulcken Jongen mogen ontslaen ende stellen uyter Voichdyen ende hem daerop verleenen Acte ende bescheet. Ende sal van dan voorts aen die coopmanschap ende „ hanteringe, die hy voorts doen sal, stadt grypen ende van weerden wesen, uytgenomen altyts vertieringe oft belastinge van Erfelycke onruerende „ goeden als voorsz. is.

20.

„ Item de Curatele sal dueren tot 25. jaren incluys, ende nyettemin indien „ eenige Jongers over de 25. jaeren out synde ende nochtans dien niet tegenstaende nyet oft luttel wyser en worden, maer bleven oft scheenen te wesen „ doorslagers ende verstrooyers van heuren goeden, sullen in dien gevalle „ niettemin blyven in Voichdyen oft Curatele totter tyt toe dat heure Voichden oft Curateurs affirmeren sullen by heuren eedt, dat hen dunct, dat sy „ sonder sorge van byster oft erm te worden, heur goedt sullen wys genoech „ syn te regeren in manieren als voorsz. is.

21.

„ Item de Momboiren oft Curateuren en sullen geen lossinge van Renten mogen doen heuren pupillen oft anderen persoonen onder heure Voichdye oft „ Curatele staende, oft oock scheydinge van onruerende Goeden die pupillen „ met anderen persoonen gemeen toebehoorende ten sy by kennisse ende decreet van de Weesmrs., ende ten meesten nutte ende oirbaer van de Weesen, maer sy sullen wel sonder decreet mogen alieneren mobel goeden die „ verderffelyk syn ende niet profytelyk om te houden, als Cleederen, Vruchten en diergelyk, oock ten Weesen meesten profyte.

22.

„ Item en sullen oock de Voichden oft Curateuren geen groote ende merckelyke processen uyten name van de pupillen als Heyschers oft Verweerders mo-

„ gen aennemen fonder advys en confent van de Weesmrs., maer ingevalle „ dat den Tuteurs oft Curateurs dunckt profytelyck te fyne, fulcke proceffen „ te fuftineren, foo fullen fy te vooren den Weesmrs. exiberen die titelen en- „ de munimenten van den faken, uyt den welcken fy haer recht fouden fon- „ deren, tot dien eynde dat het Goedt van den pupillen met frivolen pro- „ ceffen niet wierde verquift.

23.

„ Ende en fullen die voorfz. Voichden oft Curateuren insgelyks geen groo- „ te ende merckelycke Edificien mogen maken voor pupillen oft andere per- „ fonen voorfz., dan by confent ende decreet van de voorfz. Weesmrs. naa „ kenniffe by hen luyden gehadt van der nootfakelykheyd oft profyte van „ dien, maer fullen wel gemeene ende nootelycke reparatien fonder decreet „ mogen en oock behooren te doene, niettemin fy mogen daer aff den „ Weesmrs. vermanen, als fy heure jaarlycxfe Reekeninge doen, om heur „ advys daer op te hebben.

24.

„ Item Jongers onder haer jaeren wefende als voorfz. is, fullen ongehou- „ den fyn eenige penningen te moeten betalen die fy op Dobbelfchoolen oft „ elders met Caertfpeelen, Closbaenen oft diergelyke fpeelen ontleent, ge- „ borcht oft verlooren hebben en fchuldich fyn gebleven. Ende hadden fy „ gehadt daer aff eenich merkelyck verlies, 't felve fullen fy met rechte mo- „ gen eyfchen ende recouvreren, maer dat die voorfz. Jongers verloren en- „ de betaelt fullen hebben met caitfen oft bal flaen tot vyff fchellingen grooten „ Brabants toe, daeraff en fal men geen reftitutie hen doen, fullen nochtans „ ongehouden fyn te betaelen 't gene des fy op fulcke fpelen fchuldich geble- „ ven fullen fyn. Ende wie Jongers betrocke tot fpeelen en haelde in ftooven „ oft bordeelen, die fal men corrigeren nae gelegentheyt der faken; boven 't „ gene dat die Jongers ontlaft fullen blyven te betalen 't gene des fy aldaer „ verteiren ende fchuldich blyven fullen.

25.

„ Ende insgelycxs, foo wie eenige Jongers tot ongelycken houwelyck „ betrocke, daer toe rieden, ende by en over waren, om fyn goets wille, „ het fy meyskens oft knechtkens, daer hen merckelyke fchade, achterdeel „ oft cleenicheyd in gelegen ware, ende het gebeurde, dat de Vrinden oft „ Momboiren daer aff 't onvreden waeren ende clachten quamen, foo fullen „ die gene, die de Jongers alfoo verleyt, betrocken, geraden oft daer by „ geweeft hebben, arbitralyk gecorrigeert worden nae gelegentheyt der faken.

26.

„ Item de Boode van de Weescamer fal gehouden fyn, als voorfz. is, alle „ weten, dagingen, bootfchappen, bevelen, executien ende andere exploic- „ ten, die fy hem bevelen, wel ende getrouwelyck te doen, ende rechtveer- „ dige relatie daer aff te doen, ende fal cautie ftellen in 't aancomen van fyn- „ der officien, foo dat behoort. Ende fullen de Officieren ende Schoutethen „ van der Stadt en den Lande van Breda, indien des noot fy, hem in fyn „ executien helpen, ende affifteren, ende hy fal hebben voor fynen falaris, te „ weten van elcke weete, bevele oft daginge te doen binnen der Stadt en Vry- „ heyd eenen halven ftuyver, ende buyten op de Dorpen ende van andere „ exploicten, als die Roeydragers van Breda, ende in 't maken ende over- „ brengen van elcken Inventaris, fal hy hebben eenen Stuyver, ende van elc- „ ken Reekeninge die gedaen fal worden, eenen halven Stuyver.

27.

„ Ende de Weesmrs. ende heuren Clerck fullen hebben in 't maken ende

„ over-

„ overbrengen van elcken Inventaris van de goeden van den Weeſen ende
„ andere Perſonen in Voichdye ſtaende, voor ſalaris, te weten van elcken
„ pont Brabants, dat ſuyver overblyven ſal van den havelycken goeden ende
„ inſchulden, de laſten ende uytſchulden afgeſlagen, twee Stuyvers eens, daer
„ aff de Clerck ſal hebben d'een derdendeel, ende die drie Weesmrs. die ander
„ twee deelen. Ende van elcke jaerlycxſe Reekeninge ſullen ſy hebben van
„ ſuyveren incomen half ſoo veele ende dat deelen als voorſz. is, maer waren
„ daer ſoo veel laſten ende uytſchulden oft bycant ſoo vele als profytelyke
„ goeden, ſoo ſullen die Weesmrs. ende heuren Clerck anderen redelycken
„ ſalaris nae heuren arbeyde mogen nemen. Ende daerenboven ſal heur
„ voorſz. Clerck van de andere geſchriften, acten, ſententien &c: geloont
„ werden gelyck der Schepenen Clerck oft Secretaris van Breda.

28.

„ Alle welcke Statuyten ende Ordonnantien, Ick Henrick Grave voorſz.
„ ende myne Nacomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, ende in myn
„ abſentie den Droſſaert en de Luyden van mynen Rade tot Breda, by advyſe
„ van Borgemeeſters ende Schepenen, ſullen altyt als 't ons oorbaerlyck, re-
„ delyk ende goedtduncken ſal, mogen interpreteren, veranderen, meerde-
„ ren ende minderen, ſoo ons den tyt en de redenen dat leeren ſullen, daer aff
„ ick de macht my ende myne voorſz. nacomelingen ende andere voorſz.
„ reſervere.

29.

„ *Den Eedt van de Weesmeeſters.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'officie van Weesmeeſter ende Oppervoocht van
„ de Weeskinderen ende andere perſoonen van de Stadt en Lande van Breda,
„ die naer der Ordonnantie van myne Gen: Grave van Naſſauw als Heere van
„ Breda, onder Voochdye oft Curatele geſtelt ſullen worden, daer toe ick nu
„ gecommitteert ſy, rechveerdelyk bedienen ende getrouwelyck exerceren
„ ſal, ende dat ick de Perſoonen ende haer goeden onder Voichdye ende
„ Momboiryen ſtaende in rechte ende goeder juſtitien nae mynder kenniſſen
„ ſal bewaren ende helpen bewaren, heuren oirbaer, bate ende proffyte
„ voorts ſtellen, ende haere ſchade ende achterdeel ende onproffyte verhue-
„ den. Ende oock rechtveerdige appointementen geven ende pronuncieren
„ al na myn vermogen ende myn beſte wetentheyt ende vyff ſinnen; Ende
„ dat ick den ſtaet van de voorſz. Perſonen ende heuren goeden heymelyk
„ ſal behouden ſonder dien yemanden te openbaren, het en ware den genen,
„ die dien van Rechtswegen behooren te weten, oft by rade ende advyſe
„ van de Luyden myns voorſz. Genadigen Heeren Raede oft van Borgemren.
„ ende Schepenen van Breda ende by bedwange van Juſticie ende anders
„ niet, Ende oft ick eenige ſaken vername, die den voorſz. Perſoonen onder
„ voichdye ſtaende oft heure goeden tegendroege, ende die ick by myn ſel-
„ ven ſoude connen remedieren, dat ick die ſelve kundighen ende laten we-
„ ten ſal den Droſſaert ende Luyden van den Rade van mynen voorſz. Gen:
„ Heere, oft den Schouteth, Borgemren. en Schepenen van Breda, om by
„ hen luyden geremedieert te worden alſt behooren ſal, Ende dat ick voorts
„ doen ſal alle tgene des een goet Weesmeeſter ende Oppervoicht voorſz.
„ ſchuldich is te doen.

30.

„ *Volcht den Eedt van den Clerck van de Weesmrs.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie van Clerck te ſyne van den Weeskinde-
„ ren ende andere Perſonen van de Stadt en Lande van Breda, die naer der
„ Ordonnantie van mynen Gen: Heere Grave van Naſſauw als Heere van Bre-

 „ da

„ da in Voichdye oft Curatele geſtelt ſullen worden, daer toe ick geordineert
„ ben, rechtveerdelyk bedienen ende exerceren ſal, dat ick haren oirbare,
„ profyte ende bate voorts ſtellen ende heure ſchade verhueden ſal nae myn
„ beſte vermogen, Dat ick alle Inventariſſen ende Staten van heuren goeden die
„ my gebeuren ſullen te maecken oft te ontfangen, ende oock alle Regiſteren,
„ Acten, Appointementen Sententien Reekeningen ende andere geſchriften
„ rechtveerdelyck ende deuchdelyck ſchryven ſal op redelyken loon ende ſala-
„ ris, Ende dat ick den ſtaet van de Weeſen ende andere Perſoonen voorſz.
„ ſal heelen ende nyemanden den ſelven noch oock myn Regiſteren, Boecken,
„ Reeckeningen, Inventariſſen oft Staten van heuren goeden, ſoo verre men
„ heuren ſtaet daer uyt ſoude mogen weten, en ſal laten leſen, ſien oft viſite-
„ ren, noch geen copye daer uyt geven, anders dan den genen, die den ſel-
„ ven Staet, Inventaris, Scriftueren ofte Reekeningen behooren ſullen te we-
„ ten van rechtswegen, ende dat by bevele ende ordonnancie van de
„ Weesmrs. oft by bedwange van Rechte ende anders nyet. Ende oft ick
„ eenige ſaken waernemen conde, die den voorſz. Weeſen en Perſonen on-
„ der Voichdye ſtaende oft heuren goeden tegensdroege, dat ick dat goets
„ tyts ſal cundighen ende laten weten den Weesmrs. voorſz., ende insgelycx
„ onderſoeken ſal, oft eenige Weeſen oft andere Perſonen voorſz., die in
„ Voichdye ende Curatele oft Tutele ſtaen ſouden, ende heuren goeden niet
„ overbracht en worden, om 't ſelve den Weesmrs. te kennen te geven,
„ Ende voorts doen ſal alle tgene des een goet ende getrouwe Clerck voorſz.
„ ſchuldich is ende behoort te doen.

31.

„ *Den Eedt van den Bode van de Weescamer.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie, daer toe ick geſtelt ben, Stadtsbode
„ te ſyn van de Weesmeeſteren tot Breda, wel ende getrouwelyck exerceren
„ ende bedienen ſal, dat ick de deure van de Weescamer wel bewaren ſal, ge-
„ trouwe bootſchappen, weten ende beveelen dragen ende rechtveerdige ant-
„ woorde daer aff dragen ſal, ende die niemanden ſeggen ſal, dan de gene
„ die dien behooren ſullen te weten, dat ick insgelycxs alle dagingen, exe-
„ cutien ende exploicten van ſulcken penen ende anders die my bevolen ſullen
„ worden, getrouwelyk doen ſal, rechtveerdige relatie daer aff brengen,
„ ende de penen oft weten die ick innen ſal, ſal leveren den genen die ſe
„ behooren te hebben, naer der Ordonnantie van myn Gen. Heere. Ende
„ van alle een deuchdelyk Regiſtre ende Boeck houden ſal, Ende voorts den
„ Staet van de Weeſen, ſoo veel als my kennelyck weſen ſal, helen ende nie-
„ manden ſeggen en ſal in eeniger manieren, dan by Ordonnantie van de
„ Weesmrs., dat ick oock der Weſen baete vorderen ende heur achterdeel
„ verhueden, ende daer ick can vernemen, dat die oft heuren ſtaet niet over-
„ gebracht en worden, dat ick 't ſelve de Weesmrs. te kennen geven ſal,
„ ende dat ick voorts doen ſal alle tgene dat een goet ende getrouw Bode
„ voorſz. ſchuldich is te doen.

32.

„ *Den Eedt van de Voochden ende Toeſienders oft Curateurs oft Tuteurs „ van de Weeskinderen ende andere Perſoonen voorſz.*

„ Ick N. ſweere, dat ick d'Officie, daer toe ick geordineert ben, te we-
„ ten Voicht te ſyn van A. B. Weeskinderen die in mynder Momboiryen
„ geſtelt ſyn, wel ende getrouwelyck bedienen ſal, dat ick de ſelve ende
„ heuren goeden naer mynder macht ende beſte wetenſchappe tot heuren
„ meeſten profyte regeren ende adminiſtreren ſal ende in allen ſaken heuren wel-
„ varen ende profyt ſal vorderen ende heure ſchaden verhueden, ende de ſelve
„ Weeskinderen, ſoo lange ſy in mynder Voichdye oft Curatele ſtaen ſullen, tot
„ allen deuchden ende eeren raeden, die ſtellen ter ſcholen, oft op ambach-
„ ten

„ ten oft neringen, oft anders bewegen nae heuren qualiteyt, faculteyt ende „ verstande, ende daer sy best toe schynen te voegen, nae mynen beste verstande. Ende sunderlinge toesicht ende bewaernisse daar voor hebben sal, „ specialyk vore die Dochters, om tot haren meesten eeren ende profyte te comen. Dat ick rechtveerdigen Inventaris van allen heuren Goeden maken, „ ende van den selven rechtveerdige goeden Rekeningh ende reliqua ter behoorlyken tyde ende als ick des versocht worde, doen sal, Ende dat ick „ geenderhande van heure onruerende goeden oft Renten en sal vercoopen, „ verthieren oft belasten, sonder merckelyke nootsake oft profyt ende dat by „ consente van de Weesmrs. Ende dat ick den Staet van den Goeden der voorsz. „ Weeskinderen secreet houden ende dien nyemanden en sal openbaren in „ geender manieren, ten sy dattet my by den Weesmrs. geordineert ende geconsenteert sal worden te doen. Ende dat ick voorts al doen sal des een goet „ ende getrouw Voicht oft Curateur &c: schuldich is ende behoort te doen.

33.

„ Ontbiede daerom ende bevele mynen Drossaert ende Schoutetten van der „ Stadt ende Lande van Breda, den Luyden van mynen voorsz. Raede, ende Borgemeesteren ende Schepenen van der Stadt en den Schepenen van de Dorpen „ des Landts van Breda, den voorsz. Weesmeesteren ende allen anderen mynen Officieren, Dienaren ende ondersaten, hoedanigh die syn, ygelyk „ int syne, dat de voorsz. Statuyten en Ordonnantien in maten soo die voore „ verhaelt syn, eerst ende te vooren gepubliceert ende uytgesproken synde, „ tot allen plaetsen daer 't behooren sal, sy de selve wel ende scherpelyck onderhouden, observeren ende achtervolgen, procederende tegens d'overtreders by executien van de penen daerinne begrepen ende andere Correctien „ als sy redelyk vynden sullen, sonder daer tegens te doene oft te laten geschieden in eeniger manieren ter contrarien. En des Toirconden hebbe Ick desen gehantteeckent met mynen name. Gedaen tot Breda den xiij^en. dach in „ Decembri, int jaar ons Heeren xv^c. ende Vyffendertich Ludicx.

(*Aldus onderteykent:*)

H. DE NASSAU.

(*Ende daer onder staet geschreven:*)

„ Dese Ordonnantie boven geschreven is tot Breda ter puyen aff, *Populo in* „ *magna multitudine congregato*, gepubliceert op den Sondag decima Januarii „ anno xv^c. sesse en Dertich Ludicx styll, ten gewoonlycker uyren als men „ publicatien ende geboden doet. Uytgelesen by my

(*En was geteekent:*)

JOH. DE CORPUT.

Naam Lyste der WEESMEESTERS, *zedert hunne Aanstelling in den Jaare* 1535.

1535.

Mr. Jan van der Strepen.
Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Roelant de Roever.

1536.

Mr. Jan van Hoilten.
Lambertus van den Corput.
Jacob van der Byestraten.

1537, 1538.

Gecontinueert.

1539.

Mr. Jan van Hoilten.
Mr. Gooswyn Buysen.
Cornelis van den Corput.

1540.

1540-1542.

Gecontinueert.

1543.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Dyrck Aertsz.

1544, 1545.

Gecontinueert.

1546.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Henrick Montens, de Jonghe.

1547, 1548.

Gecontinueert.

1549.

Mr. Jan van Hoilten.
Cornelis van den Corput.
Jan van Overacker.

1550, 1551.

Gecontinueert.

1552.

Cornelis van den Corput.
Pauwels van Haestricht.
Gheryt van den Broeck.

1553.

Cornelis van den Corput.
Cornelis Wachmans.
Gherit van den Broeck.

1554.

Gecontinueert.

1555.

Dyrck Aertsz.
Mr. Adriaen van Doren.
Cornelis Wachmans.

1556.

Mr. Adriaen van Doren.
Jan van Overacker.
Cornelis Montens.

1557, 1558.

Gecontinueert.

1559.

Mr. Adriaen van Doren.
Cornelis Wachmans.
Jan van den Berghe.

1560.

Jan van den Berghe.
Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.

1561.

Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.
Cornelis Huygen.

1562.

Cornelis Wachmans.
Mr. Claes van den Brant.
Cornelis Montens.

1563, 1564.

Gecontinueert.

1565.

Mr. Claes van den Brant.
Peter van der Hagen.
Godert van Luchtenberch.

1566.

Gecontinueert.

1567.

Godert van Luchtenberch.
Lanceloot van Wyfvliet.
Joost Cornelis Godertsz.

1568, 1569.

Gecontinueert.

1570.

Lanceloot van Wyfvliet.
Joost Cornelis Godertsz.
Jan Petersz van Baerl.

1571.

Gecontinueert.

1572.

Ghorys Buysen.
Godert van Luchtenberch.
Joost Cornelissoon.

1573.

Gecontinueert.

1574.

Jooſt Cornelis Godertſz.
Godert van Luchtenberch.
Henrick van den Broeck.

1575.

Jan van den Wouwere.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1576.

Geerit van den Broeck.
Cornelis Wachmans.
Godert van Luchtenberch.

1577.

Ghorys Buyſen.
Godert van Luchtenberch.
Cornelis Wachmans.

1578.

Ghorys Buyſen.
Jooſt Cornelisſoon.
Chriſtiaan Back.

1579.

Ghorys Buyſen.
Gheryt van den Broeck.
Chriſtiaen Baeck.

1580.

Cornelis Wachmans.
Jooſt Corneliſz.
Mr. Godert Roelants.

1581.

Jooſt Cornelifz.
Mr. Godert Roelants.
Heymerick Adr. Heymericx.

1582.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr: Heymericx.

1583.

Gecontinueert.

1584.

Jan van Baerl.
Mr. Jan Montens.
Heymerick Adr: Heymericx.

1585.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan van Oſtaeyen.
Mr. Sebrecht Grauwen.

1586.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan van Oſtaeyen.
Boudewyn van der Mylen.

1587.

Jan Peterſz van Baerle.
Boudewyn van der Myl.
Jan van Oſtayen.

1588.

Gecontinueert.

1589.

Mr. Sebrecht 's Graeuwen.
Jan van Baerle.
Jan van Oſtayen.

1590.

Goris Buyſen.
Jooſt Corneliſz.
Mr. Sebrecht 's Grauwen.

1591.

Gecontinueert.

1592.

Jan van Baerle.
Jan Cheeus.
Mr. Hugo van Luchtenberch.

1593.

Gecontinueert.

1594.

Heymerick Adr. Heymericx.
Jan van Sorgen.
Philips Wachmans.

1595.

Gecontinueert.

1596.

Jan Cheeus.
Heymerick Adr: Heymericx.
Philips Wachmans.

1597.

Gecontinueert.

1598.

Heymerick Adr: Heymericx.
Jan Cheeus.
Jan de Loecker.

1599.

Jan Cheeuws.
Jan Marcelis van Sorgen.
Mr. Henrick van der Hagen.

1600.

Jan Cornelis Cheeuws.
Mr. Philips Wachmans.
Joris Wynants van Bernagien.

1601.

Jan Cornelis Cheeuws.
Jan Marcelis van Sorgen.
Dingman van der Locht.

1602.

Jan Marcelis van Sorgen.
Dingman van der Locht.
Mr. Philips Wachmans.

1603.

Gecontinueert.

1604.

Jan Marcelis van Sorgen.
Jan Geens.
Mr. Philips Wachmans.

1605.

Jan Marcelis van Sorgen.
Mr. Philips Wachmans.
Dingman van der Locht.

1606.

Gecontinueert.

1607.

Jan Cheeuws.
Dingman van der Locht.
Godert Peter Boudewyns.

1608, 1609.

Gecontinueert.

1610.

Dingman van der Locht.
Govaert Peter Boudewyns.
Roelof Bacx.

1611.

Dingman van der Locht.
Govaert Peter Boudewyns.
Mr. Johan Gofuinus.

1612.

Dingeman van der Locht.
Mr. Jan Gofuinus.
Mr. Jan de Loeckere.

1613.

Dingman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Mr. Johan Gofuinus.

1614.

Gecontinueert.

1615.

Dingman van der Locht.
Mr. Jan Gofuinus.
Jan Brantfchatz.

1616.

Gecontinueert.

1617.

Dingman van der Locht.
Mr. Jan Gofuinus.
Govaert Peter Boudewyns.

1618.

Gecontinueert.

1619.

Dingeman van der Locht.
Job Wynants van Ruth.
Pieter van Lanfchot.

1620-1624.

Gecontinueert.

1625.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Chriftiaen van der Locht.
Adriaen van Gelcum.

1626.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Mr. Chriftiaen van der Locht.
Henrick Anthonis Wiffems.

1627.

1627.

Mr. Gysbrecht Eelkens.
Gerard van Arendonck.
Adriaen van Gelcom.

1628.

Gecontinueert.

1629.

Dingman van der Locht.
Dr. Godefroy van den Broeck.
Adriaen van Gelcom.

1630.

Dingman van der Locht.
Johan van Putte.
Jonk[r]. Aelbert van Dunghen.

1631.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Mr. Peter van Hegelſom.
Jonk[r]. Aelbert van Dungen.

1632.

Johan van Putte.
Mr. Martinus de Werimont.
Cornelis Hulshouts.

1633.

Johan van Putte.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Gysbrecht Eelkens.

1634.

Mr. Martinus de Werimont.
Mr. Gysbrecht Eelkens.
Godefroy van den Broeck.

1635.

Mr. Martinus de Weirmont.
Adriaen Dyrven.
Godefroy van den Broeck.

1636.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Huybrecht Sprongh.

1637.

Dr. Godefroy van den Broeck.
Cornelis Hulshouts.
Mr. Martinus de Weermont.

1638.

Mr. Willem Stryp.
Willem Pollet.
Dr. Michiel Ryers.

1639.

Gecontinueert.

1640.

Mr. Daniel Buycx.
Dr. Michiel Ryers.
Adriaen Janſz van Tongerlo.

1641.

Gecontinueert.

1642.

Adriaen Janſz van Tongerlo.
Henrick Jooſten.
Daem Janſz.

1643.

Gecontinueert.

1644.

Hendrick Jooſten.
Adriaen Janſz van Tongerlo.
Jan van Alphen.

1645.

Hendrick Jooſten.
Jan van Alphen.
Gerard van Campen.

1646.

Gecontinueert.

1647.

Geraert van Campen.
Hendrick Jooſten.
Hendrick van Berlicum.

1648.

Hendrick van Berlicum.
Mr. Michiel Ryers.
Anthonis Knollaerts.

1649.

Hendrick van Berlicum.
Anthonis Knollaerts.
Goſuinus van Bernagien.

1650.

Damis Janſſen.
Jacob Hanecop.
Andries Buyſen.

1651.

Gecontinueert.

1652.

Andries Buyſen.
Jan Ryers.
Jan van Alphen.

1653.

Gecontinueert.

1654.

Peter van Bernagien.
Damis Janſſen.
Johan Ryers.

1655.

Peter van Bernagien.
Johan Ryers.
Chriſtiaen Beens.

1656.

Peter van Bernagien.
Johan Ryers.
Jacob Stas.

1657.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Johan Meyers.

1658.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Abraham van der Eycken.

1659.

Anthony van der Noot.
Johan Ryers.
Damis Janſſen.

1660.

Gecontinueert.

1661.

Anthony van der Noot.
Johan van Alphen.
Eduard van Nieuwenhoven.

1662.

Anthony van der Noot.
Jan van Alphen.
Cornelis van Gent.

1663.

Anthony van der Noot.
Jan van Alphen.
Pieter Nuyts.

1664.

Anthony van der Noot.
Pieter Nuyts.
Lamb^{t}. Winckelmans.

1665.

Damis Janſſen.
Pieter Nuyts.
Cornelis Bouaerts.

1666.

Damis Janſſen.
Johan van Bergen.
Cornelis Bouaerts.

1667.

Anthony van Buerſtede.
Cornelis Bouaerts.
Cornelis Vingerhoets.

1668, 1669.

Gecontinueert.

1670.

Anthony van Buerſtede.
Hendrick van Berlicum.
Cornelis Vingerhoets.

1671.

Cornelis Vingerhoets.
Baſtiaen Bernagien.
Cornelis van Erfrenten.

1672.

Cornelis van Erfrenten.
Baſtiaen van Bernagien.
Pieter Rauws.

1673, 1674.

Gecontinueert.

1675.

Sebaſtiaen Bernagie.
Pieter Rauws.
Lenaert van Erfrenten.

1676.

Willem van Bergen.
Sebastiaen Bernagie.
Pieter Rauws.

1677.

Willem van Gent.
Hendrick Buysen.
Christoffel Hanecops.

1678.

Gecontinueert.

1679.

Johan van Alphen.
Hendrick Buysen.
Christoffel Hanecops.

1680.

Pieter Beens.
Leonard van Erfrenten.
Johan Vertholen.

1681, 1682.

Gecontinueert.

1683.

Pieter Beens.
Johan Vertholen.
Johan Schouwen.

1684.

Pieter Rauws.
Johan Schouwen.
Hendrick Buysen.

1685.

Adriaen van Overvelt.
Hendrick Buysen.
Willem van Erp.

1686.

Gecontinueert.

1687.

Dr. Christoffel van Campen.
Jacob Wachmans.
Cornelis van Bergen.

1688.

Dr. Christoffel van Campen.
Govert van Alphen.
Jacob Wachmans.

1689.

Dr. Christoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Leonard van Erfrenten.

1690.

Dr. Christoffel van Campen.
Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buysen.

1691 - 1693.

Gecontinueert.

1694.

Hendrick Kamerlingh.
Hendrick Buysen.
Johan Meermans.

1695.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buysen.
Johan Meermans.

1696.

Hendrick Kamerlingh.
Adriaen Vereyck.
Hendrick Buysen.

1697 - 1699.

Gecontinueert.

1700.

Adriaen Vereyck.
Hendrick Buysen.
Cornelis van Gent.

1701.

Dr. Lamb^t. Bern: Noortbergh.
Adriaen Vereyck.
Cornelis van Gent.

1702.

Johan van der Hult.
Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.

1703.

Cornelis van Gent.
Johan Vereyt.
Steven Vereyck.

1704.

Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.
Mr. Johan van Bergen.

1705.

Mr. Johan van Bergen.
Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.

1706.

Cornelis van Gent.
Steven Vereyck.
Cornelis Couwenbergh.

1707 - 1717.

Gecontinueert.

1718.

Cornelis van Gent.
Cornelis Couwenbergh.
Mr. Sebaſtiaen Bernaige.

1719.

Gecontinueert.

1720.

Cornelis van Gent.
Cornelis Couwenbergh.
Johan Roelants.

1721.

Gecontinueert.

1722.

Cornelis van Gent.
Johan Roelants.
Cornelis Baillet.

1723, 1724.

Gecontinueert.

1725.

Cornelis van Gent.
Johan Roelants.
Johan Delfziel.

1726 - 1734.

Gecontinueert.

1735.

Cornelis van Gent.
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysbrecht Knollaert.

1736.

Cornelis van Gent, *obiit.*
Adriaen Waelwyck.
Cornelis Gysb[t]. Knollaert.
Hendrick Vertolen, *naa de doot van* Corn: van Gent.

1737.

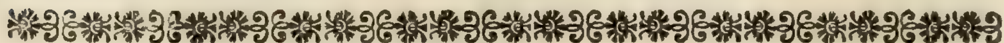
Adriaen Waelwyck.
Hendrick Vertolen.
Martinus van der Hulſt.

1738.

Johan Roelants.
Johan Delfziel.
Gerard Johan Noortbergh.

1739 - 1742.

Gecontinueert.

IX. HOOFTSTUK.

Van den Krygsraadt der Stadt BREDA.

WAnneer de Krygsraadt te Breda eerſt is opgericht, kan men, by gebreck van behoorlycke aentekening, niet wel bepalen. De oudſte Ordonnantie, die in de Stads Regiſters gevonden wordt, is van 't jaar 1568., hoewel uyt de Voorreden niet duyſter af te nemen is, dat er in vorige jaaren reeds eenige Reglementen op 't waecken der Borgeren gemaakt waren, welcke te dien tyd noch agtervolgt wierden.

Voor-

Voorheen was de Borgerye verdeelt in vyf Vaandelen, aan welcke de Wacht der Stadt toebetrouwt was; Boven dien was er nog een Vaandel Jonge Gezellen, 't gene op zich zelf bestont, en aan den Krygsraadt niet onderworpen was. Men vindt van dit Vaandel reeds gewag gemaekt omtrent 't jaar 1540., wanneer het met Reynier Prins van Oranjen optrock, om de Gelderschen uyt de Baanderye van Breda en 't Land van den Ryen, alwaar zy met branden en plonderen veel gewelt deden, te verjagen. In 't begin der Nederlantsche oorlogen heeft 't zelve zeer aanmerckelycke diensten gedaen, voornamentlyck in 't jaar 1581., te tyde der overrompeling van Breda door den Heer van Haultepenne, wanneer het met de uyterste dapperheid de vyandlycke aanvallen telkens afkeerde, in zoo verre, dat door 't sneuvelen van den Kapiteyn Hendrick Feckens, en 't grootste gedeelte der gemelde Jonge Gezellen, dat Vaandel doenmaels teenemael is vernielt geworden, zedert welcken tyd er oock niet meer van gewaagt wordt.

Naderhant zyn er weder agt Vaandelen geweest, waar van echter geen Reglement of Ordonnantie gevonden wordt: alleen blyckt 't uyt de Acte boecken der Stadt, dat naa de verovering van Breda, in 't jaar 1625., de agt Vaandelen der Borgerye door den Magistraet aan de Infante Isabella Clara Eugenia zyn aangeboden geweest. Eyndelyck is in 't vervolg van tyd 't getal dier Vaendelen vastgestelt en bepaelt op ses, waar by 't tot heden toe gebleven is, in gevolge de Ordonnantien deswegen van tyd te tyd gemaakt.

In diervoegen bestaet de Krygsraadt der Stadt Breda tans uyt den Drossaert, de Borgemeesteren en ses Kapiteynen der Borgerye, welke Kapiteynen voorheen, naa 't veranderen der Wet, jaarlyks by den Magistraet wierden verkooren of aangehouden, doch nu voor hun leven worden aangestelt, welcke Vergadering bygewoont wordt door den Secretaris der Stadt Breda, gelyck alles breeder kan gezien worden uyt de volgende Ordonnantie in den jaare 1724. vastgestelt.

Nieuwe geamplieerde Ordonnantie aangaande het Waaken van de Borgerye der Stadt BREDA.

„ Drossaert, Borgemeesteren en Schepenen der Stadt Breda ondervindende, „ dat in de Ordonnantie by haar Ed: W. Agtbare aangaende het Waaken van „ de Borgerye deser Stede, op den 21 January 1712, gearresteert ende geëmaneert, nog eenige weynige duysterheden syn, dewelke, om alle disputen voor te komen, wel behoorden geinterpreteert, en de opgemelte Ordonnantie in dese ofte gene opsichten oock behoorde geamplieert te worden. Soo ist, dat haar Ed: W. Aghtbare in aanmerckinge, en uyt consideratie voor de gemeene ruste ende welvaren hunner respective Borgeren en Ingesetenen, de opgemelte Ordonnantie al nu ten deele interpreterende „ en ten deele amplierende, geordonneert en gestatueert hebben in maniere „ als volgt.

1.

„ In den eersten sullen alle Borgeren en Ingesetenen ter wagte geordonneert, „ gehouden en verbonden wesen hen daer inne wel ende getrouwelyck te „ quyten, gelyck alle goede Borgeren betaamt, volgens den Eed van onderdanigheyt ende getrouwigheyt daer toe staande, ende soo als elck Capiteyn syne onder deszelfs Compagnie gehoorende sal gelasten ende bevelen „ op de naavolgende penen.

2.

„ Alle Manspersoonen getrouwt of ongetrouwt boven de twintig jaren, en „ onder de seventig jaren, bequaem synde ter Ordonnantie van den Crygsraad, die by hen selfs op een styl, handwerck, Renten ofte revenues bestaan, „ sonder onderscheyd of sy in een anders brood syn of niet, en het sy daer

„ in

„ in een of meer in een en dezelfde huyshoudinge werden gevonden, fullen
„ fchuldig ende gehouden fyn, om den twaalfden nagt de ordinaire Nagt-
„ waghten op het Stadthuys, ofte wanneer het den tour van de felve wagten
„ fal requireren, waer te nemen of anderfins gehouden fyn met den Capiteyn
„ daer over te compoferen, met dien verftande noghtans, dat wanneer Ou-
„ ders en Kinderen, ofte Sufters en Broeders een en defelve negotie ofte
„ handwerck in 't felfde huys fyn doende, ofte van gemeene revenues op
„ haer felfs fyn beftaende, alsdan maar twee van de felve gehouden fullen fyn
„ op de Waghten te komen, ofte wel daer over te compoferen.

3.

„ Gelyck mede als van outs, met den Capiteyn voor de gemelte ordinaire
„ waghten fullen konnen ofte moeten compoferen alle Mansperfoonen boven
„ de feventigh jaren, mitsgaders de Weduwen en Quefels, ende andere dogh-
„ ters, in maniere als in den voren ftaenden Articul, op haer felfs beftaen-
„ de, ter arbitragie van de Magiftraet, het fy daer een ofte meer in een
„ huyshoudinge werden gevonden, fonder onderfcheyd of fy in een anders
„ brood fyn of niet, onder de limitatie als in den vooren ftaanden Articul, ge-
„ lyck mede de publique nering doende, gegageerde Militairen, als mede
„ Militaire Vrouwen ofte Weduwen, mitsgaders die fomers in het Leger gaen
„ foetelen, of hen elders ophouden.

4.

„ Niemand fal vry fyn van Ordinaire of Extraordinaire dienften, Toghten,
„ of Waghten, als alleenlyck de Heeren van de Magiftraet, Griffier en Secre-
„ taris, mitsgaders de voorgenoemde afgegane Heeren en der felver Wedu-
„ wen, foo lange die Weduwen mogten blyven, als mede de regerende Tien-
„ raadsmannen en Weesmeefters defer Stede.

5.

„ Item fullen van de Ordinaire en Extraordinaire dienften, Toghten en
„ Waghten vry fyn, en als *Emeriti* geconfidereert worden alle Mansperfoonen
„ boven de 70. jaren oudt, welcke dertigh jaren de Borgerwaghten, Toghten
„ en dienften perfoneel hebben waergenomen.

6.

„ Van Extraordinaire Waghten of dienften fullen vry fyn alle Perfoonen,
„ fonder onderfcheyd, boven de 70. jaren, de Regenten van de Godshuyfen,
„ de Aelmoeffeniers, de Diaconen en de Brandmeefters defer Stede.

7.

„ Alle die gene, die vrydom van de Waghten of Extraordinaire dienften
„ pretenderen te hebben, ofte namaels verkrygen fullen uyt gunfte van den
„ Heer en Baron van Breda, off van haar Ed: Wel Agtbaere de Heeren van
„ de Magiftraet, fullen fchuldig fyn hun befcheet, 't welk fy daar van heb-
„ ben ofte bekomen, ten allen tyden, des vermaent fynde, te vertoonen aen
„ den Krygsraed.

8.

„ Elck Borger of Ingefeten (hier voren in den tweeden Articul gemelt, en
„ met hen Capiteyn niet gecompofeert fynde voor de Ordinaire Waghten)
„ fal fchuldign ende gehouden fyn in perfoon, ten ware by fieckte, 't welk
„ fal ftaen tot kenniffe en jugement van den Capiteyn, of in fyn abfentie by
„ den Officier de Waght commanderende, en in cas van difpuyt ter arbitragie
„ van

„ van den Cryghsraed, ſigh ſelfs te laten vinden, met behoirlyck geweer en
„ wapenen, ter ordinaire plaetſe op het Stadthuys, wanneer het ſyn tour, als
„ in den tweeden articul om te waeken op de ordinaire waght is, en dat des
„ avonds quart voor tien ueren, op pœne, dat de Adelborſten ſullen verbeu-
„ ren ſes ſtuyvers, de Schildergaſten negen grooten, ende die na het ophou-
„ den der klocke te tien uuren niet ſullen bevonden werden, ſullen dubbelt
„ verbeuren, welcke abſenten 's anderendaegs door den Sergeant of Com-
„ mandeur aen den Capiteyn ſullen opgegeven worden, omme vervolgens de
„ ſelve boeten te doen ophaelen, en daer van by tyd en gelegentheyt de Adel-
„ borſten en Schildergaſten haar aendeel te laten geworden.

9.

„ Een ieder ſal op de Waghten moeten blyven in de maenden van October,
„ November, December, January en February tot vyf uuren, en in de an-
„ dere maenden, tot dat de trommel van Reveille geſlagen ſal ſyn by de Mi-
„ litaire Hooftwaght, op pœne van twaelf ſtuyvers by de Adelborſten, en ne-
„ gen ſtuyvers by de Schildergaſten te verbeuren, en by de Onderofficieren
„ daer tegens contravenierende dubbelde pœne, boven de arbitraire Correctie,
„ ten ware ſy op Ronde, ofte ander employ by den Capiteyn, of in ſyn ab-
„ ſentie by den Officier van de Waght waren gecommandeert; Maer als er ee-
„ nige extraordinaire toevallen van Brandt, Allarm, Gevangens, ofte ander-
„ ſints mogten ſyn, alsdan ſal elck op de Waghten moeten blyven, tot dat
„ ſy door ordre van den Capiteyn ofte commanderenden Officier ſullen worden
„ ontſlagen, op pœne als vooren.

10.

„ Ten tyde van voorvallen van Allarm of ſolemnele parade, wanneer, by
„ ordonnantie van de Magiſtraet, de geheele Compagnie in de wapenen moet
„ werden gebragt, ſal een ieder Borger of Ingeſeten (uytgenomen die gene
„ dewelke in den vierden, vyfden en ſesden Articul daer van geexcuſeert
„ ſyn) met behoorlyck geweer ſelfs in perſoon, precies op het bevel van
„ de Capiteynen, ofte ſoo haeſt de trommel geroert, of de allarm Klock ge-
„ luydt, ofte andere teeckenen gedaen ſullen worden, hen moeten begeven
„ op de ordinaire Vergaderplaetſen by het Vaandel, met ſyn behoorlyck ge-
„ weer, ofte in tyt van allarm op de hier nae gedeſigneerde Loopplaets,
„ prompt ende gewilligh om te pareren de Ordres, die alsdan by de Ma-
„ giſtraet ſullen werden gegeven, op pœne van arbitraire Correctie.

11.

„ Op ordre van de reſpective Capiteynen moeten oock alle Borgeren en In-
„ geſetenen, in den tweeden Articul hier vooren gemelt, het ſy dat ſy
„ gecompoſeert ſyn of niet, by tyde van Extraordinaire Waghten op den Trom-
„ melſlagh, ſelfs in perſoon met behoorlyck geweer en Wapenen, hen be-
„ geven op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel precies op den geſtel-
„ den tyt prompt ende gewilligh, om te gehoorſamen de ordres van den Capi-
„ teyn of commanderenden Officier, op pœne dat die abſent is verbeurt drie
„ guldens: Maer de Weduwen of Doghters onder de 70 jaeren ſullen alleen-
„ lyk, en geene andere, konnen volſtaen met bequame perſoonen in haare
„ plaetſen te ſenden, ten genoegen van de reſpective Capiteynen, of com-
„ manderende Officieren, op pœne als vooren.

12.

„ Niemand ſal in het vergaderen, optrecken, of blyven ter Wagte, of
„ daer af ſcheydende mogen maeken eenigh rumoer, twiſt of kyvagie, ofte
„ ongeregeltheyt van ſweeren, vloecken, dreygementen of veghteryen, nog-
„ te met ſingen, roepen ofte anderſints, op de pœne van drie guldens en ar-

„ bitraire Correctie; Ende of ſulcx mogte gebeuren tegen den Capiteyn ofte „ eenige ſyner Officieren, dat ſal ſtaen op dubbelde pœnen, en daerenbo- „ ven nogh op arbitraire ſtraffe na gelegentheyt der ſaecke.

13.

„ Niemand ſal droncken op de Ordinaire of Extraordinaire Wagten mo- „ gen ſyn, nogh oock op de Parade mogen verſchynen, op pœne van arbi- „ traire Correctie.

14.

„ Sal oock niemand op de Waghten mogen drincken, nogte brengen ee- „ nigerhanden dranck, 't ſy Bier, Wyn of Brandewyn, als alleenlyck met „ permiſſie en communicatie van den commanderenden Officier, op pœne „ als boven.

15.

„ De Wagtmeeſter over de Borgerye deſer Stad ſal gehouden ſyn alle avon- „ den het Woord te brengen aan den Ed: Heer Droſſaert, Preſident ende „ Borgemeeſter, mitsgaders aan alle de reſpective Capiteynen, en ſal de „ Waght niet beſwaert ofte verandert mogen werden, als met ordre van de „ Magiſtraet, ende kenniſſe van den Cryghsraad, en met wetenſchap van de „ Capiteynen.

16.

„ Het ſal de Capiteynen vryſtaen om Luytenants en Vaandrigs, mitsgaders „ Tamboers, by aflyvigheyt van de tegenwoordigen, te maeken, edogh ten „ genoege ende met approbatie van de Wel Edelen Geſtrengen Heer Collonel: „ Dogh de aanſtelling van de verdere Onderofficieren ſal, als van outs, ſtaen „ ter diſpoſitie van de reſpective Capiteynen.

17.

„ Geen Officier of Onderofficier en ſal vermogen het Woordt vergeten, „ nogh oock van hem geven aen iemandt die daer toe niet geregtigt is, op „ pœne van tien gulden ende arbitraire Correctie ter diſcretie als voren.

18.

„ Een ieder ſal ſchuldigh ſyn de Capiteynen, Luytenants, Vaendrigs ofte „ mindere Officieren van de Waght te toonen behoorlyck reſpect, en te ge- „ hoorſamen, oock ſpecialyck wanneer hy ſal belaſt worden de Ronde te gaan, „ of op ſchiltwagt te ſtaen, en ſal oock niemant van de Schiltwagten mogen „ vertrecken, voor dat hy ſal weſen afgeloſt, op pœne van drie guldens en „ arbitraire Correctie.

19.

„ Den Officier van de Waght ſal niemant meer als een of twee uuren ten „ hoogſten agter malkanderen op ſchiltwagt vermogen te ſetten, ten ware uyt „ nootſakelykheyt ende met kenniſſe van den Capiteyn.

20.

„ Soo wie op Schiltwagt ſtaande ſlapende wert bevonden, ſal verbeuren „ ſyn geweer, 't welck ſal geloſt konnen werden met twintigh ſchellingen, „ en boven dien vervallen in eene boete van twee guldens.

„ 21. In

21.

„ In tyde dat gecommandeert of de Trom geroert sal worden om te ysen;
„ sullen alle Borgeren en Ingesetenen, uytgenomen die hier vooren in de 4e,
„ 5e. en 6e. Articulen daer van bevrydt syn, gehouden wesen selfs in persoon te
„ komen, of in hun plaets te stellen een bequaem Persoon boven de agtien jaren,
„ ten genoegen van den Capiteyn, met een behoorlycke byl of haeck voor-
„ sien, ten bestemde tyt op de ordinaire Vergaderplaets by het Vaendel, op
„ pœne van drie guldens.

22.

„ Ingevalle iemandt van de voorgemelte Borgeren en Ingesetenen, ofte den
„ Persoonen die sy gesonden hebben, sigh absenteert onder het ysen, of niet
„ present is als de Lyst gelesen wordt, het sy by het Vaendel voor, onder,
„ of na het ysen, sal mede verbeuren de voorgemelte pœne.

23.

„ Een ieder van de voorgemelte Borgeren en Ingesetenen sal moeten instaan
„ ende betalen de gelt pœne of breucke, die de in syn plaats gesondene per-
„ soon verbeurt.

24.

„ Niemand van de voorgemelte Ysbreeckers sal vermogen ten tyde van het
„ ysen op schaetsen te ryden, en ingevalle als iemand van de Ysbreeckers van
„ d'eene Compagnie onder de andere mogte komen te ryden, soo sal de Ca-
„ piteyn, onder wiens Compagnie hy bevonden werd, den selven mogen ca-
„ langeren voor de boete van drie guldens, ten behoeven van het Rot, on-
„ der wien hy bevonden werdt.

25.

„ Een ieder die den Capiteyn, de Officieren of Onderofficieren niet prompt
„ gehoorsaemt ten tyde van het ysen, of andere ordinaire of extraordinaire
„ gevallen, als de Compagnie of een gedeelte van dien onder de wapenen is,
„ sal verbeuren drie guldens, en arbitraire Correctie na gelegentheyt van
„ saeken.

26.

„ Niemand en sal eenige vergaderinge, byeenkomst ofte allarm maeken
„ sonder expres consent ende voorweten van den Capiteyn ofte Bevelhebber
„ van de Waght, op sulcke pecuniaire boete en arbitraire Correctie, als na ge-
„ legentheyt van saeken bevonden sal worden te behooren.

27.

„ Tot dien eynde werdt de Loopplaets van de Compagnie voerende het
„ Witte Vaendel met het devies, streckende langs de Suydsyde van de Brug-
„ straet ende soo voorts langs den Haegdyck gedesigneert en aengewesen op
„ de Marckt voor het Stadhuys.
„ Van de Compagnie insgelycx voerende een Wit Vaendel, streckende langs
„ de Noortsyde van de Brugstraet en soo voorts, op de Tolbrugh, met toe-
„ sight op de Hoogebrug.
„ Van de Compagnie voerende het Blaeuw Vaendel, beginnende van de
„ Westsyde van het Ginnekens eynde soo voorts, op de Ginnekens eyntse brug,
„ met toesigt op de Keysersbrugge.

„ Van de Compagnie mede voerende het Blauw Vaendel, loopende langs
„ de Ooſtſyde van het Ginnekens eynde en ſoo voorts, aan den Gevangen to-
„ ren en het Nonnevelt.

„ Van de Compagnie voerende het Oranje Vaendel, ſtreckende langs de
„ Noortſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op het Kaſteel pleyn.

„ Van de Compagnie oock voerende een Oranje Vaendel, ſtreckende langs
„ de Suydſyde van het Gaſthuys eynde en ſoo voorts, op de Gaſthuys eynd-
„ ſche of Bosbrugge.

28.

„ Ende ſal elck aan ſyn huys, by tyde van Allarm, moeten uythangen light
„ in een bequame lantaaren, op pœne van twee guldens en arbitraire Cor-
„ rectie.

29.

„ Niemand ſal by dage of anderſints mogen ſchieten naar eenige gevels
„ van huyſen, ſchouwen, of uythangborden en diergelycke, daar door iemand
„ ſchade ſoude komen te lyden, op pœne van dartigh ſchellingen, boven de
„ ſchade, en arbitraire Correctie naer gelegentheyt der ſaeke.

30.

„ Sal oock niemand mogen ſchieten na eenige Vaendels, ſulcx dat daar door
„ het Vaendel ſoude konnen beſchadigt worden, op pœne van tien guldens,
„ boven de reparatie van ſchade, en arbitraire Correctie als vooren.

31.

„ Niemand ſal ter Waghte komen met geleent of ander geweer, dan met
„ behoorlycke ſnaphaenen en een goeden degen of houwer, en ſal een yder
„ gehouden ſyn, ſyn ſnaphaen en verder geweer wel te moeten onderhou-
„ den, en op de Waght komende ten minſten voorſien ſyn met ſes ſchooten
„ kruyd en bequaem loot, op pœne van tien ſtuyvers.

32.

„ Een ieder Borger of Ingeſeten ſal gehouden ſyn hem te voorſien en altyt
„ voorſien te blyven, ten minſten met een half pond goed buſpoeder en twee
„ pond lood, op pœne als voor, ſoo dickmaels anders werd bevonden.

33.

„ Eens anders Roer en ſal niemand op de Waghten mogen handelen, af-
„ ſchieten of ongereet maeken, op gelycke pœne als voor, en nogh van ar-
„ bitraire Correctie.

34.

„ En ſal yder dagh des avonds de Waght op 't Stadhuys moeten beſet wor-
„ den ten minſten met een Sergeant, Commandeur en ſes Adelborſten boven,
„ en met een Corporael, Landspeſſaet, en agtien Schildergaſten beneden,
„ welck boven genoemde getal de reſpective Capiteynen van half tot half jaar
„ gehouden ſullen ſyn op de Waghten te beſorgen.

35.

„ En indien het getal van de Waekers ofte van die gene dewelcke op de
„ Waght komen, door ſterfte als anderſints ſoodanig moghte komen te ver-
„ minderen, dat de Capiteyn het opgemelte vaſtgeſtelde getal, in den 34en.

„ Arti-

„ Articul gespecificeert, op de Waght niet soude konnen leveren, soo sal 't den
„ Capiteyn in sulcken geval vrystaen uyt de Composanten soodanigen op de
„ Waght te commanderen, dewelcke hy de bequaemste daer toe sal oordee-
„ len, op de pœne als in den vorigen sevenden Art: mits deselve alsdan oock
„ vry en gelibereert sullen wesen van het half jaar beloofde compositie pen-
„ ningen.

36.

„ Alle Capiteynen, Luytenants en Vaendrigs sullen gehouden syn alle dagen
„ hun zydgeweer te dragen.

37.

„ De Compositie gelden, de Breucken en boeten sullen paratelyck mogen
„ afgepant worden door den Borger Provoost op ordre van den Capiteyn, me-
„ de voor de kosten, ende sullen de afgepande goederen publickelyck mogen
„ werden verkogt voor de Compositie gelden; Breucken en Boeten met de
„ kosten, indien deselve binnen veertien dagen na de pandinge niet werden
„ gelost, als van outs; Edogh het surplus daar van provenierende sal aen den
„ Eygenaer gerestitueert worden.

38.

„ Soo wie den Borger Provoost injurieert of resistentie doed, of ook de af-
„ geeyschte panden weygert te laten volgen, sal verbeuren drie guldens t'elc-
„ ken reyse, boven arbitraire Correctie, en sal eghter de pandinge voort-
„ gaen.

39.

„ De mindere of andere Officieren hen tegens de voorschreve Articulen
„ misgrypende sullen moeten betalen dubbelde breucken.

40.

„ Ende sullen alle de voorsz. breucken, voor soo veel die seecker gestelt,
„ ende niemand hier voren syn toegevoegt, syn tot behoef van de Rotten of
„ Corporaelschappen, daer onder die gevallen syn, die dit gelt met kennisse en
„ goedvinden van den Capiteyn sullen mogen verleggen en besteden na hun wel-
„ gevallen.

41.

„ En al ist, dat by elck Articul niet is specialyck bygevoegt de arbitraire
„ Correctie, soo is noghtans de intentie ende meyninge, dat alle mesuses en-
„ de overtredingen van dese ordonnantie, in elck Articul begrepen, boven de
„ gestelde ende uytgedruckte pecuniele boete, sullen staan tot arbitraire Cor-
„ rectie, sullende speciael reguard genomen worden, of iemand impertinent,
„ by moetwille, ende opsettelyck heeft gepecceert ende gecontravenieert,
„ dan wel by onnoosel versuym.

42.

„ Daerom dan oock van arbitraire pœne ofte correctie geen remissien sullen
„ vallen, of Compositien werden gedaen, dan by Convocatie ofte Vergaderin-
„ ge van de Edele Heeren Drossaert, beyde de Borgemeesters, met alle de Ca-
„ piteynen, ofte het meestendeel der selve: Behoudens oock de Actie aan den
„ Heer Officier competerende voor alle atroce delicten, ende voorvallen,
„ om die te institueren voor de Ordinaire Justitie alhier, die daar van de ken-
„ nisse en Judicature competeert.

43.

„ De refpective Capiteynen fal het vry ftaen haere Compofanten te taxe-
„ ren na hunnen ftaet ende Conditie, daer in altyt betraght ende de equiteyt
„ ende redelyckheid, dogh ingevalle eenige van hen haer by alfulcke Taxa-
„ tie moghten vinden befwaert, fullen hen daar over konnen en mogen ad-
„ dreffleren aen de Heeren van de Magiftraet, om by haer Ed: daer over als-
„ dan gedifponeert te worden nae behooren.

44.

„ Ende omme alle difordres voor te komen, en de Contraventeurs defer
„ Articulen behoorlyck te doen ftraffen, foo fal op den eerften Dingsdag in
„ yder maend Krygsraad gehouden worden, 's morgens ten elf uuren op den
„ Stadhuyfe alhier, in welcke alle de Capiteynen fullen moeten compareren,
„ op een boete van twaelf ftuyvers, en fullen dan op alle voorgevalle dif-
„ ordres en mefufes gedelibereert, ende de Contraventeurs geftraft worden
„ na behooren.

45.

„ Ingevalle dat er difpuyt ontftaet tuffchen de Capiteynen en Borgeren of In-
„ gefetenen, ter faecke van het executeren en inmaenen van de Compofitie
„ gelden, of over den Vrydom en de exemptie van het felve, mitsgaders
„ over de breucken, of boeten of andere diergelycke voorvallende faecken,
„ foo fullen parthyen de faecken eerft brengen moeten ter decifie van den
„ Krygsraad, en wanneer imand by de uytfpraake van den Krygsraad mogte
„ fuftineren benadeelt te fyn, die fal het vryftaan figh ten fine van redres als-
„ dan te addrefferen aan de opgemelte Heeren van de Magiftraet, omme by
„ haer Edele Wel Aghtbare, na examinatie van faecken, daerop finalyck,
„ fonder figuur van proces, te werden gedifponeert na æquiteyt en be-
„ hooren.

46.

„ Behoudelyck den Heer en de Stadt hun authoriteyt, van defe Ordonnantie
„ en Articulen te veranderen, te hermaken, 't fy in 't geheel of ten deelen
„ aftedoen, foo haer Ed: in 't toekomende na gelegentheyt der faeken en ty-
„ den fullen bevinden te behooren.

„ Gelaftende en bevelende, dat een yder in defe Ordonnantie begrepen,
„ voor foo veel defelve hem aangaet, defe onfe Ordonnantie, op de pœnen
„ daar by geftatueert, exactelyck fal hebben na te komen en te obferveren.

„ Ende op dat niemand van de felve eenige ignorantie foude konnen præ-
„ texeren, foo is goedgevonden defe te doen publiceren en te affigeren.

„ Aldus gedaen, gearrefteert ende geresfumeert in 't Collegie van de opge-
„ melte Heeren van de Magiftraet der Stadt Breda op heden den 20 Maert
„ 1724. (*Onder ftont:*) My prefent

(*En was getekent:*)

J. G. MICHGORIUS. Griffier.

X. HOOFT-

X. HOOFTSTUK.

Van de Binnen en Buyten Poorters, hunne Rechten en Gerechtigheden.

SOo wie binnen de Stadt Breda van Ouders, Poorters zynde, geboren wordt, die is Poorter en geniet alle de Voorrechten daer toe ſtaende; Doch wordt hy geboren buyten de Stadt, onder deszelfs Regtsgebiedt, 't gene zich uytſtreckt over Teteringen, Molengracht, Zantbergen, en voorts rondom de Stadt, binnen de ſcheyding en palen daar van zynde, hier nae aangenoemt, ſoo is hy Buyten Poorter.

En iegelyck mag als Poorter en Poorteres ontfangen worden, mits dat hy by wettige certificatie ofte anderzints volkomelyk doe blycken van zyne laaſte woonplaets en goedt gedrag, dat hy de vereyſchte borg van drie hondert gulden ſtelle, en de rechten betale, en bovendien in handen van den Buytenborgemeeſter, ten vermanen van den Binnenborgemeeſter of een der oudſte Schepenen, den gewoonlycken eedt aflegge.

Alle Poorteren, 't zy die binnen of buyten gezeten, geboren, ofte geëert ſyn, genieten alzulcke Vrydommen en andere Voorrechten als hier nae volgen.

Behoudelyck dat de Buyten Poorters, als zyn die van Tetering, Molengracht, of anderen by de Stads poorten woonende, geen Vrydom van Tollen, Acchynſen of Ambachten genieten, ſoo lang zy buyten de Stads wallen blyven woonen.

Soo wie, man of wyf, Poorter of Poorteres wordt, en wettige kinderen buyten geboren heeft, alle hunne kinderen, zeven jaeren oudt en daer onder wezende, worden mede Poorters, maar die ouder zyn blyven onvry.

De kinderen, alsdan Poorters of Poortereſſen geworden zynde, behouden hunne Poorterye, al waer 't zoo dat hunne ouders daer nae hunne Poorterye opſeyden, of naer elders vertrocken.

Een Poorter trouwende eene vreemde huysvrouwe, 't zy jonge dochter, 't zy weduwe, zoo wordt dezelve Poorteres, en blyft naa de doot van haren man de Poorterye behouden; ten ware zy eenen anderen man, geen Poorter zynde, troude: Maar een in of Buytengezeten, trouwende eene Poortereſſe, wordt daarom geen Poorter.

Een Poorter van Breda mag zyn eygen drinckbier brouwen, of doen brouwen, zonder daer af aan den Heer of de Stadt eenige acchyns te betalen, volgens 't groot Voorrecht by Jan Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in 't jaar 1446, aan hen verleent.

En nadien de Stadt Breda by Philips Koning van Spanjen als Hertog van Brabant, met toeſtemming der Staten van den Lande, en by advies van Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, als mede van den Kancelier en de Raden en Rekenkamer van Brabant, ter relatie van den Aertshertog Matthias als Opperlandvoogd der Nederlanden, en van den Raad van Staten nevens hem zynde, is opgericht tot eene vrye Stadt van Brabant, genietende alle de Vryheden en Voorrechten, welcke de Steden van Thienen, Dieſt, Leeuwe en Nivelle gebruycken: zoo hebben dienvolgens de Poorters van Breda 't recht, dat de gene die aldaer eenig ambacht geleert hebben, in alle andere vrye Steden geacht en gehouden werden, als of zy 't Ambacht in de zelfde Stadt geleerd hadden: En zyn oock de gemelde Poorters vry van den Brabantſen Tol; 't gene alles breeder blyckt by de opene Brieven van Octroy daar van verleent in Lentemaandt 1581. welcke naderhant by de Algemeene Staten, in den jaare 1643, bekragtigt zyn.

Een Poorter van Breda mag, nergens in 't Landt van Breda, ter eerſter inſtantie

ſtantie van hals en have, in rechten betrocken worden, dan voor de Schepenen van Breda: En indien hy binnen 't gemelde Landt ergens, van hals of have, wordt aangeſproken, zoo mag hy van de Borgemeeſteren der Stadt uytſchryfbrieven verzoecken, waar by de Wethouderen der Plaetzen, daar zulcke Poorter is aengeſproken, gelaſt worden alle de proceduren, deswegen aangelegt, koſt en ſchadeloos aftedoen: gelyck hier van, boven, onder den titel van den Buytenborgemeeſter, in 't vyfde Hooftſtuk, breeder gehandelt is.

Insgelycks mag een Poorter van Breda, ter ſaecke van alle contracten, ſchulden en geloften, by iemanden van de Dorpen 's Lands van Breda, uytgenomen Ooſterhout en Roſendael, binnen Breda gemaekt en aangegaen, zynen ſchuldenaer door eenen Roeydrager van Breda doen inhalen, en hem voor den Preſident en Schepenen dag beſcheyden, om in rechte te verſchynen en te aanhooren den eyſch, die tegen hem ſal worden genomen, en ingevalle van Contumacie, dat tegen hem als gecontumacieerden ſal worden geprocedeert tot uytwinning van zyne haefgoederen, en voorts van zyne andere goederen, zoo als naa rechten zal behooren.

En mag een Poorter van Breda de Ingezetenen van Terheyden, ter zaecke van alle Contracten, ſchulden en geloften, 't zy die binnen de Stadt of daer buyten gemaekt zyn, op de voorgemelde wyſe doen inhalen; volgens 't Accoord tuſſchen die van Breda en Terheyden gemaakt, op den elfden van Slachtmaandt 1400.

Een Poorter van Breda mag voor civile zaecken op de Poort of gevangenis niet gelegt worden, indien hy borg kan ſtellen, en er geen twyffel is, of de zaecke halsſtraffelyck is dan niet.

Oock is geen Poorter of Ingezeten der Stadt ſchuldig eenig Iſſuegelt binnen de Stadt Antwerpen te geven van de goeden, die hem daer aenkomen of beſterven.

Wanneer een Poorter opruymt van Schulden, die en ſal geen Poorter meer zyn nog worden.

En of 't gebeurde, dat eenig jong kint, binnen de Stadt en Lande van Breda, door brandt, water of anderzints onnoſel ſtierf, en verzuymt wierdt, daer af en beurt de Heer geen breucke.

Geene Borgeren mogen hen mede tegen den Officier Politick, of tegen de gewoone Juſtitie, behelpen met eenig Militair Voorrecht, ten zy die Borger ten minſten den tyt van ſes weecken is aangenomen en onder eedt in vaſten dienſt ontfangen geweeſt, voor en aleer hy van zaecken van misdaed door den Politicken Officier wordt aengeſproken, en dat hy dienvolgens heeft gedaen tocht en wacht en andere Krygsbedryven, volgens het bevel, by den Prins van Oranjen aan den Stadvoogdt van Breda gegeven, op den twaalfden van Bloeymaandt 1593.

De Borgerye der Stadt Breda beſtaat tans uyt Dartig byzondere Gildens of Ambachten, en drie Kamers der Schutteren, welcke door de Heeren van Breda, of by den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen in derzelver naam, van tyd te tyd opgericht, en met veele rechten en voordeelen boven andere voorzien zyn.

Lyſte der GILDEN'S *of* AMBACHTEN *binnen de Stadt* BREDA, *geſtelt naa den tyd hunner Oprechting.*

1. Timmerluyden, opgerecht den 25 Juny. . . . . . . 1443.
2. Kramers, den 6 April. . . . . 1447.
3. Lakenkopers, den 14 September. . . . . 1537.
4. Silverſmeeden, den 2 December. . . . . 1552.
5. Schrynwerckers, den 19 Auguſtus. . . . . 1555.

6. Brou-

6. Brouwers, den 25 January. . . . . 1561.
7. Kuypers, den 3 Meert. . . . . 1561.
8. Smeeden, den 11 Mey. . . . . 1571.
9. Mandemaeckers, den 2 January. . . . . 1581.
10. Vischkopers, den 16 Mey. . . . . 1591.
11. Hoedemaeckers, den 26 July. . . . . 1591.
12. Schippers, den 15 Juny. . . . . 1592.
13. Schoenmaeckers, den 9 September. . . . . 1598.
14. Chirurgyns, den 24 January. . . . . 1599.
15. Metzelaers, den 3 December. . . . . 1601.
16. Backers, den 8 Augustus. . . . . 1602.
17. Kleermaeckers, den 24 October. . . . . 1604.
18. Glazemaeckers, den 16 April. . . . . 1612.
19. Linnewevers, den 18 Meert. . . . . 1616.
20. Korenmeters, den 9 October. . . . . 1618.
21. Brandewynstokers, den 15 December. . . . . 1633.
22. Kraankinders, den 6 February. . . . . 1638.
23. Houtkopers, den 16 Juny. . . . . 1648.
24. Knoopmaeckers, den 10 December. . . . . 1658.
25. Vleyschhouwers, den 29 Mey. . . . . 1671.
26. Binnen Voerlieden, den . . . . 1671.
27. Buyten Voerlieden, den . . . . 1671.
28. Tinnegieters, den 12 Mey. . . . . 1681.
29. Wynkopers, den 24 Juny. . . . . 1681.
30. Bierkruyers, den 24 Juny. . . . . 1681.

Van de Schutteryen.

Binnen de Stadt Breda zyn mede nog drie Gilden of Broederschappen van Schutteren, welcke door de Heeren van Breda van tyd te tyd zyn opgericht, en met veele rechten en voordeelen begunstigt.

1.

De eerste en alderoudste is de *Kamer of Broederschap van den Edelen Hantboog*, anders gezegt *van St. Sebastiaen*, hoewel men den rechten tyd niet kan bepaalen door wien en wanneer die is ingestelt, naadien alle de Voorrechten en Oprechtingbrieven, of door de ongelucken des tyds, of door 't verzuym der Re-

geerders, verloren zyn. Deze Schutten hebben tans hunne Vergaderplaets op de Kamer boven de Wage, aan hen ten dien eynde door den Magiſtraet vergunt: zy hadden hunnen Doelen voorheen buyten de oude Gaſthuyspoort, doch hebben die nu omtrent de Gaſthuysvelden, gelyck mede hunnen Schutsboom buyten de Ginnekenspoort in de Zantbergen; alwaer zy op St. Jans dag gewoon zyn den Vogel te ſchieten. Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda hield deze Kamer in zulcken waerde, dat hy, in 't jaer 1609. zelf met de Schutten optrock, en te zamen met dezelve naer den Papegaey ſchoot. Deze Kamer wordt beſtiert door eenen Overdeken, welke jaarlyks, naa 't veranderen der Wet, uyt den Magiſtraet daer toe benoemt of aangehouden wordt, twee Dekens en twee Oudermannen, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die tegen de Wetten van 't Gildt gebreuckt en overtreden hebben. Bovendien zyn er nog twee Busmeeſters, welke verplicht zyn de inkomende penningen te ontfangen, en die getrouwelyck gade te ſlaen.

2.

De *Kamer van de Voet of Kruysboog*, gemeenlyck in de Stads Schriften, de *Oude Schutten*, of het *oudt Gildt van St. Joris* genaemt, is reeds zedert eenige eeuwen door de Heeren van Breda ingeſtelt geweeſt. De oudſte Kaart die men voor handen heeft, is wel zonder eenige bepaling van dag en jaar, doch men kan echter uyt dezelve genoegzaem beſpeuren, dat die omtrent 't begin der vyftiende eeuw reeds moet verleent zyn.

Men vindt, dat door de opkomende Nederlandſche beroertens, en het veranderen der Regeering dezer Landen, deze Kamer oock een geruymen tyd is vernietigt geweeſt. Doch Philip Willem Prins van Oranjen, Heer van Breda, heeft dezelve, by zyne Ordonnantie, gegeven den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1617, weder opgerecht, en in haren vorigen ſtant herſtelt.

Deze Oude Schutten waren eertyts in een groot aanzien, tot zoo verre, dat de Tienraaden, alvoorens te beſluyten op de pointen, hen door den Magiſtraet voorgeſtelt, dickwils met dezelve begeerden te raadplegen; zy wierden oock gewoonlyck op de Stads gemeene Maeltyden genodigt; in den jaerlyckſen Omgang hadden zy den rang voor de verdere Schutteryen, en moeſten dien bywoonen in 't harnaſch, met een rapier of lang mes, en een gereckten booge.

Zy hadden voorheen een Kapel in de Lieve Vrouwe Kerck, waar in, ter eeren van St. Joris, een Prebende of Beneficie geſticht was, welckers inkomſten zy tans nog bezitten. Hunne Vergaderplaets was voorheen op 't Stadhuys, welke Kamer zy naderhant, wegens hun verval, hebben verloren, en die in 't vervolg van tyd is gegeven aan de *Kloveniers*. Doch by de wederoprechting van het St. Joris Gilde, hebben zy, op den zevenden van Slachtmaandt 1617, van den Magiſtraet verkregen de Kamer boven de doenmaels nieuwgeboude Vleyſchhal, waar op zy hunne gewoone Vergaderingen nog houden. Eertyts hadden zy hunnen Doelen aan 't eynde der Doelſtraet, ter plaetze alwaar de Kapucinen Hof nu gelegen is; Maar vermits dien grondt, tot het maken van den gemelden Hof, wierdt ingenomen, en vervolgens, naa het vertreck der Kapucinen, aan den Heer van Breda verviel, zoo heeft de Magiſtraet aan hen, op den tienden van Wynmaandt 1644., van Stadswegen vergunt een Erf, by den ouden Volmolen, omtrent de Ginnekenspoort, 't gene zy tot eenen Doelen hebben vervaardigt, en alwaer zy hen nog heden in 't boogſchieten oeffenen.

Deze Schutterye wordt geregeert by eenen Overdeken, uyt den Magiſtraet daer toe verkoren wordende, twee Dekens, vier Oudermannen en een Busmeeſter, aan dewelcke de betichting ſtaat der genen, die hen tegen de Wetten van 't Gilde hebben misdragen.

3.

De *Nieuwe Schutten of Kloveniers*, anders genaemt het *St. Antonis Gilde*, wiers Kamer, door Willem den I. Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar

jaar 1565, eerst opgerecht is, gebruycken de hedendaegse manier van Wapenen, te weten de Busse, en hebben hunne Vergaderplaets op de bovenzaal van 't Stadhuys, die, door 't verval van het St. Joris Gilde, ledig staende, aan hen, te tyde hunner instelling, op 't verzoeck van den gemelden Prins, door den Magistraet vergunt is. Zy hebben hunnen Doelen omtrent de Gasthuys velden, werwaerts die, zedert de nieuwe Omwalling der Stadt Breda, in 't jaar 1682, van het Gasthuyseynde, aan welcken oort de Doelens, zoo van den Edelen Hantboog, als van de Kloveniers, voormaels stonden, verplaatst is.

Deze Schutters hebben tot hunnen Hooftman of Overdeken, den Drossaert van Breda, dewelke, met twee Dekens, vier Oudermannen en eenen Busmeester, het bestier heeft over 't Gilde, en de uytvoering der Artikelen in de Kaart, aan hen door Prins Willem verleent, vervat.

De Kamer van Rhetorica *genaemt* Vreugdendal.

Op wat tyd, binnen de Stadt Breda, opgerecht is de *Kamer van Rhetorica*, weet men niet, doordien alle de oude Schriften en Papieren, in den grooten brandt van 't jaar 1534, te gelyck met de Kamer verteert zyn. Alleen vindt men aangetekent, dat ze geweest is een der oudsten van gansch Brabant, en geene in ouderdom boven haer erkende, dan de *Roode Roose* te Loven.

In de Nederlanden zyn de Kameren van *Rhetorica*, reeds voor veele eeuwen, naa 't voorbeeldt van die van Sparten, Athenen, en der oude Romeynen, ingestelt, en met veele Voorrechten by de Prinsen van den Lande begiftigt geworden, door welcke Kameren, in de voorlede tyden, niet alleen de bedorve tucht, en de kwade zeden dapper zyn over den hekel gehaelt, maar oock van tyd te tyd gelegt de beginselen en gronden der Kristelycke Hervorming. En of wel de Geestelycken dezer Landen, vooral in 't begin der Nederlandsche Beroerten, zeer geyvert en getracht hebben de gemelde Kameren te dempen en af te schaffen, onder voorwendzel, dat ze al te vryborstig en aan de Roomsche Kerck ergerlyck waaren door Vertooningen, Zinnebeelden, en andere Verhandelingen; zoo hebben zy echter tot hun oogwit niet konnen komen, nademael de Kameren by de Overheden zoodanig gestyft en gehandhaaft wierden, dat by de Pacificatie van Gent, door de Staten van den Lande, bevolen is, dat de Kameren en verdere loffelycke gewoonten in haaren ouden staet zouden herstelt worden.

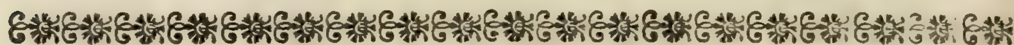
Zedert dien tyd heeft de Kamer van *Rhetorica* binnen deze Stadt mede haren adem beginnen te scheppen, doch alleen voor eenen korten tyd: Want de Stadt Breda, in 't jaar 1581, door den Heer van Haultepenne, by verrassing ingenomen zynde, zoo is dezelve door den Koning van Spanjen in den ban en te niet gedaan, mitsgaders by opene brieven verklaert scandaleus en verderffelyck te zyn, om de ergernissen tegen den Roomschen Godsdienst gepleegt. Vervolgens is ze, naa de verovering van Breda door Prins Maurits, in den jaare 1590, weder herstelt, En in 't jaar 1625, wanneer de Stadt door den Marckgraef Spinola was ingenomen, mits 't vertreck der oudste en voornaemste Leden, teenemael onderdruckt geweest. Eyndelyck is deze Kamer, naa de herwinning der Stadt, in 't jaar 1637, volgens 't besluyt der Overheid van den veertienden van Slagtmaandt 1644, en naader by dat van den negentienden van Sprockelmaandt 1646, weder in haren voorigen bloeyenden staat herstelt.

Deze Broederschap is, by de Heeren van Breda, en byzonder by Jan en Hendrick, Graven van Nassau, met veele aenzienelycke Voorrechten begiftigt, en onder andere aan dezelve vergunt, eene zekere menigte van Bieren te mogen brouwen, zonder daar van eenig Accyns of Gruytgeld te betalen. Van Stadswegen was oock aan elcken Gezelle toegelegt een Tabbertlaken, 't gene naderhant, in 't jaar 1613, geschat is op vyftig gulden, jaerlycks by den Buytenburgemeester te betalen: En zulks ten aanzien der zware kosten, die zy gewoon waren te doen, by de inkomsten der Heeren van Breda, met Triomfvieringen, speelen van zinnen, en andere verhandelingen: Zelf is deze Kamer by de Heeren van Breda in zoo groote achting geweest, dat verschey-

de derzelve die met hunne tegenwoordigheid wel hebben willen vereeren. Onder andere kwam Prins Maurits, verzelt van zyne ganſche hofſtoet, op den dartigſten van Bloeymaandt 1620. derwaerts, en wierdt van de Leden met veel vreugde en erkentenis ontfangen.

Deze Kamer was *Vreugdendal* genaemt, beſtaande uyt de voornaemſte borgeren der Stadt, en hadt ymandt uyt de Wet tot Overdeken. Haar Zinſpreuck was, *Wy vaten genucht*; het Wapen, *Een Berckenboom*. De Vergaderplaets was in het huys ſtaande aan de Zuidzyde van de Veemarkt ſtraet, op den hoeck der groote Marckt, 't gene haar in eygendom toebehoorde. In volgende tyden is deze Kamer teenemael in verval geraakt, en eyndelyck, door 't uytſterven der nog overige Leden, ganſch vernietigt, waar naa het huys, aan de Stadt vervallen zynde, in den jaare 1738, is verkogt.

Men vindt, dat voorheen binnen Breda nog een Kamer van Rederyckers geweeſt is, doch die is voor veele jaaren reeds vernietigt. Zy voerden den naam van *Oraigners*, en hadden tot hun Zinſpreuck, *Uyt rechter liefde*, en tot hun Wapen, *Een Oranjeboom*.

XI. HOOFTSTUK.

Van de Ingezetenen, mitsgaders van de Vierſchaar en Vryheid der Stadt BREDA.

ZOo wie binnen de Poorten van Breda buyckvaſt zyn woonende, die houdt men voor Ingezetenen der gemelde Stadt, en genieten alle de Vrydommen, en Gerechtigheden, even als de Poorters, uytgezondert de Vryheid van den Tol, der Accynſen, en van zyn perzoon of goederen te doen uytſchryven, als mede van eenige ambachten of neeringen te mogen doen, welke alleen aan de Poorters worden toegelaten.

„ *De Vierſchare en de Vryheyt der Stadt* Breda *is ſtreckende buyten de*
„ *Stads poorten, volgens de verclaringe van oude Luyden daar van*
„ *kenniſſe hebbende, als volgt:*

„ Jan Aernoutsſone van der Vloet *out omtrent* 82 *jaren*, Peter Marten Claas
„ Stickerſz *out 66 jaeren*, Sebaſtiaen Rombout 's Graeuwen *out* 71 *jaaren*,
„ Heymerick Adriaen Heymericks *out omtrent 69 jaaren*, en Adriaen Rom-
„ bout 's Graeuwen ſone *out omtrent* 48. *jaaren*. Ende hebben by hon man
„ waerheydt eedt preſenterende des verſocht ſynde, voor waerachtich ver-
„ claert getuycht ende geaffirmeert, als dat de palen ende limiten der Stadt
„ Breda en des Dorps de Hage, buyten de Haechdyckſe poorte ſyn ſchey-
„ dende ſoo als hier naer is geſtelt. Actum deſen 1 Meerte anno xv^c. ſeven
„ en tnegentig, in preſentie van Goris Buyſen Schepen in Breda ende van my.

(*En was ondertekent:*)

A. DYRVEN.

„ *Buyten de* Haechdykſe Poort.

„ Streckt de Vyerſchare en de Vryheyt van de Stadt, tot op den Water-
„ ſloot int geſcheyt van den polder van d'Abroek onder Breda en de Hage
„ gelegen, comende uyten Marck nae de Vyfhuyſen ſtraet.

„ In de Vyfhuyſen ſtraet tot drye of vier Roeden Noortooſtwaerts over
„ den Waterſloot comende van den Kerckacker over den Wech van de voorſz.
„ ſtraet.

„ In

„ In de Haechstrate aan de Westzyde tot Geeryts van den Broeck erfgena-
„ men erve onder de Hage, neffens Frans den Oliflagers erve onder Breda
„ gelegen.

„ Aen de Suytsyde totten bogaert van Jan Cornelis Cheeuws, van Aart
„ Aart Rovers onder de Hage, neffens Aert Ruysseners erve onder Breda
„ gelegen.

„ Op ten Rysberchsen wegh aen de Westzyde tot Jan Vervloets erve was,
„ nu Jehenne Anthonis van Wilts weese erve onder de Hage, neffens Hen-
„ rick Ruysseners erve onder Breda.

„ Aan de Suydoostzyde tot het weechsken daer Aert Rovers zynen ge-
„ bruyck wech over heeft nae synen beempt onder Breda gelegen.

„ Op ten Boeymeerschen wegh aan de Suytsyde totten Waterloop comen-
„ de uyt de Vriesdonk, neffens het huysken genaemt de Fuyck, lopende na
„ de Marck aldaer.

Buyten de Ginnekenseyndsche Poort.

„ Jan Cornelis Swavaerts, *out* 65 *jaren*, Jacob Wytman Peeter Vlaminx
„ *out* 46 *jaren*, Jan Lauwreysz *out* 48 *jaren*, Cornelis Henrick Anssem Stoops
„ *out* 48 *jaren*, Anthonis Cornelis Cornelifs *out* 45 *jaren*, Willem Steven Henricx
„ *out* 40 *jaren*, ende Cornelis Anthonifs van der Heyden *out omtrent* 40 *jaren*, alle
„ op ende omtrent de Meulengracht woonende, hebben eendrachtelyk by
„ honnen eede, hen daerom nu behoorlyk gestaeft zynde, verclaert, als dat
„ de palen en limiten alsoo syn staende ende scheydende, behoudelyk dat van de-
„ selve palen, mits dese troublen, twee palen wech oft genomen syn, soo sy
„ verclaerden, sonder argelist. Actum den xxvj[en]. February anno xv[c]. seven
„ en tnegentich. Present Buysen, Lantschot Schepenen in Breda ende ick.

(*Ende was onderteykent:*)

A. Dyrven.

„ Streckt de Vyerschare en de Vryheyt van Breda neffens de Marck totten
„ Sloot tusschen Jacob Rombout Lips kinderen beempdt op ten Marck gelegen
„ comende teynden de Santbergen opte Meulenvloet, ende voorts tot vyer
„ steenen palen.

„ Den iersten paal staande op den cant van den Molenvloet aan de Noort-
„ syde getekent met een half kruys.

„ Den tweeden geteeckent met een half cruys staande in den Lovensdyck
„ omtrent Laureys Lenaerts Kynderen stede.

„ Den derden oock met een half cruys, staende int gescheyt Dingen Keyen
„ erfgen. ende Maeyken van der Biestraten erven in den Lovensdyck
„ gelegen.

„ Den vyerden staande int lant alnu behoorende aan Cornelis Beljaerts erf-
„ gen. omtrent den Heusenhoutschen pat.

„ Ende van daer voorts is de Jurisdictie en de Vierschare van de Stadt strec-
„ kende na den Teteringschen Dyck tusschen Quiryn Claefs erf plech te syn
„ onder Ghinneken ende Adriaen Laureys erf onder Breda gelegen.

„ Om voirts te weten het gescheyt van de Vierschare van Breda ende
„ Ghinneken is omtrent Quiryn Claefs erve was naest den Heusenhoutschen
„ wech eenen pael gestelt op ten Teteringschen dyck tegens Adriaen Michielsz
„ erve over streckende voorts naer Heusenhout, tot eenen pael gestelt int erff
„ van Pauwels van der Biestraten ende Michiel Menjaerts erve, streckende
„ voorts nae den achtersten blick ende aen dbosken tot Ghinneken.

Buyten de Gasthuyseyntsche Poorte.

„ Streckt de Vyerschare van Breda van den voorsz. achtersten blick onder
„ Ghinneken, voirts tusschen Bartel Jansz Weyde onder Breda, ende synen
„ groo-

„ grooten Acker onder Ghinneken, na den berfchot onder Oyfterhout gelegen, „ ende daer d'oude gericht van Breda plach te ftaen nae Ceters ende den „ Oofterfchen Eyckdyck, van daer op te wegen die foo nae der Aelft, als „ nae het groot blick, eensdeels onder Breda ende Oyfterhout gelegen, co- „ mende, van daer om d'Abtshoeve onder Breda tot d'erffeniffe van Jan Wil- „ lemfz erfgenamen onder Breda ende Godert Willemfz erve onder Terhey- „ den. Voorts tuffchen d'Abtsbeemden nae de Cruysvaert, van daer is voorts „ den Schouwfloot comende uyte Cruysvaert in de Vucht loopende over den „ Terheydenfchen wegh, daer het Meyskens Cruys plach te ftaen, in den „ Marck is het gefcheyt tuffchen de Stadt en Terheyden.

In 't vervolg van tyden, veele verfchillen gerezen zynde, wegens de nieuwe van de Heyde ingenome landen, welke op de paling van Teteringen en Oofterhout waren gelegen, zoo is er eyndelyck, op den zevenden van Oogftmaandt 1725, een nadere Limietfcheyding gedaen tuffchen de Vierfcharen van Breda en Oofterhout, en ten eynde voor 't toekomende alle oneenigheden deswegen te vermyden, vondt men goedt drie fteene paelen te zetten, waarop aan de eene zyde de Wapenen van Breda, en aan de andere die van Oofterhout afgebeeldt wierden; De eerfte pael ftaet aan den berg daar 't oude Gericht van Breda voormaels ftont, De tweede op den hoeck van de middelfte weg of ftraet uyt Ceters naar de heyde inloopende; En de derde op den uyterften hoeck van het Poortiers hoefken. Deze drie paelen, geftelt op eene rechte doorgaende linie, wyfen tans 't waere gefcheyt aan der twee voorgemelde Regtsgebieden.

„ Maer de Vryheyt der Stadt Breda en ftreckt buyten de Gafthuyspoorte „ op ten Teteringfchen Dyck nyet voirder dan aen feker huysken leftmael „ toebehoort hebbende aen Aechte Jan Jacobs Weduwe, dwelck aen de Suyt- „ fyde van den Teteringfchen Dyck noes tegens de Lazarye geftaen heeft en- „ de men te noemen plach het Mesmakers huysken al te famen deur verfchey- „ den accidenten van belegeringe ende fortificatie der voorfz. Stadt anno xv^{c}. „ zeven en negentich, ende daernae afgebrant ende gebroken zynde foo ende „ gelyck dat eertyts by vyer verfcheyden doch confonante ende wittige tur- „ ben is beleyt in feecker proces dwelck tuffchen wylen Coenraet Ewouts „ aenlegger ter eenre, ende Corneliffen van Oeteren als man ende Vooght van „ Marie Henricx Wilricx dochter ter andere zyde voor Wethouderen in Bre- „ da gemoveert is geweeft, om te bethoonen dat de goeden buyten de Vry- „ heyt onder Teteringen en in de Vucht gelegen nae den Lantrechte van „ Breda tochtbaer zyn; Soo dat de Vucht ende Teteringhen liggen buyten de „ Vryheyt van Breda.

Ende volgen hyer nae de Schouwefloten *die by de Regeerders ende Gefwoorens van der* Vucht *met goede toezicht alle jaer fullen onderhouden worden, Ende oock de gene die onder de Vierfchare van de Stadt gelegen zyn, daer Schouteth ende Schepenen 'sjaers eens de Vifitatie over te doen hebben, zoo met de Regeerders van der* Vucht, *Gemeentensmrs. van den* Meulengracht, *ende den Gezworens van den Polder van* Abroek.

„ In den yerften in de Vucht den Schouwefloot in de leege Vucht leggen- „ de int gefcheyt van de Vyerfchare van Breda ende Terheyden ftreckende „ op te Cruysvaert.

„ Item de Schouwefloot genaemt de Cruysvaert comende uyte leege Vucht „ van de Seepten tot in den Schouwefloot van den Swarten Dyck.

„ Item den Schouwefloot in de leege Moeren tuffchen de erffeniffe vant „ Convent van Tongerlo ende het gebuerlandt ftreckende van den Berchfen „ pat tot in der Cruysvaert voorfz.

„ Item den Schouwefloot aan de Suytzyde van het Moerdycxken van het „ cleyne

„ cleyne dycxken aen Peeter Adriaen Claesz erfgen. erve, streckende tot achter het Moerdycxken.

„ Item de Schouwesloten aen de Westsyde ende Suytsyde van den Swarten Dyck, soo verre als die syn streckende.

„ Item noch den Schouwesloot, tot berief van de Galdersche Vucht, geordineert tusschen den Beemdt van Tongerlo en de Weeskynderen van Adriaen Aertsz van Meer, van den Swarten Dyck tot den Groenen Dyck.

„ Ende ten eynde de Wateren uyt de Galdersche Vucht te beter loop totter Sluys souden mogen hebben, is geordineert, dat door den Groenen Dyck tegens den voorsz. Schouwesloot een syl sal geleecht ende onderhouden worden comende in de Schouwesloot aen de Westsyde van den voorsz. Dyck.

„ Item de twee Schouwesloten aen de Westsyde ende Suytsyde van den Groenendyck comende op Maesdyck.

„ Item eenen Schouwesloot aen de Suytsyde van Maesdyck streckende van het Bylken in sHeeren hueren aen de Lazarye Stege tot den Swartendyck.

„ Noch eenen Schouwesloot aen de Westsyde van Maesdyck streckende van den Gasthuysen geer totten Swartendyck.

„ Item eenen Schouwesloot deur 'sHeeren beempden streckende van Joos Cornelissen tot den Maesdyck.

„ Item noch eenen Schouwesloot streckende van het Vesgat oft Verbosche Stege tot de Lazarye Stege.

Buyten de Gasthuys poorte.

„ Eenen Schouwesloot aan de Suytsyde van den Teteringschen Dyck comende van de Heusenhoutsche Stege oft wech tot in de Stads Vesten.

„ Noch den Schouwesloot comende teynden den Schouwesloot van de Vucht eyndende aen de Lazarye Stege, van daer streckende door de Biesdonck en Speurdonck tot de Sluys achter 't Casteel.

Buyten de Ghinnekenseyntsche poorte.

„ Eenen Schouwesloot beghinnende omtrent de erfenisse van Jan Peetersz van Baerle achter den Molengracht streckende tusschen den Molengracht en den Leuvensdyck tot in der Stadts vesten.

„ Item noch eenen Schouwesloot achter den Leuvensdyck beghinnende aen den steenen pael tusschen het gescheyt der Stadt ende Ghinneken comende aen de erffenisse van Maeyken Mr. Thomas van der Wege Weduwe door het hooch hout tot in de Wateringe tegens de Lazarye Stege over.

„ Ende is noch eenen Schouwesloot die syn beghinne heeft van den Molengraftschen Wech door Pauwels Biestraten erve na de Munt door Lambrechten Vermolens erve, loopende in den Merck.

Buyten den Haegdyck.

„ Eenen Schouwesloot comende van den Kerckacker over den wech van de Vyfhuysen straet door den Polder van de Abroeck tot in den Merck.

XII. HOOFTSTUK.

Vertoog der Geleerde en Beroemde Mannen binnen de Stadt en 't Landt van BREDA *geboren.*

RODULPHUS VAN DER BEKE, gezegt A RIVO, in zyn leven Deken van 't Kapittel te Tongeren, is een zeer voornaem Dichter en Histori-schryver geweest. Hy heeft zynen meesten levenstyd te Romen doorgebracht, al- *Valer. Andrea Biblioth. Belgic.*

waar hy oock, in 't jaer 1403, zyne dagen heeft geeyndicht. Men heeft van hem verscheyde Wercken in druck uytgegeven, namentlyck

De Canonum Observantia. 8°, Col: 1568. Romæ 1510, & Paris. Tom 6. Biblioth. Patrum.

Historia Episcoporum Leodiensium, ab anno 1327. *usque ad annum* 1360, in Tomo tertio Rerum Leodiensium à Joanne Chapeavillio editarum.

Martyrologium, versibus complexum.

Calendarium Ecclesiasticum, Lovan.

ANSELMUS SMIT, anders genoemt FABER, Deken van Antwerpen, Protonotaris van den Apostolischen Stoel en Aertsdiaken van Henegouwen in de Kerck te Luyck, heeft een grooten naem verkregen door zyne uytmuntende geleertheid en godvruchtig gedrag. Hy is te Florencen, in 't jaer 1449, overleden. By zynen uytersten wil, aldaer in 't Klooster van St. Antoni gemaekt, heeft hy verscheyde Godsdienstige instellingen gedaen, en onder andere gewilt, dat zyn huys staende te Breda op den Haegdyck zoude werden opgericht tot een Gasthuys voor oude Mannen, tot welkers onderhoudt hy genoegzame inkomsten bewees.

GUILLELMUS ABSELIUS, Prior van 't Kartuysers Klooster te Brugge, en aldaer, in 't jaer 1471, overleden, is geweest een Man, zoo door zynen Adelycken afkomst, als wegens zyne nagelate Schriften zeer beroemt. Hy heeft geschreven,

Tractatus de Oratione Dominica, Carmine eleganti.
De Vera Pace.
Epistolæ complures.
Dialogus inter Patrem & Filiam spiritualem.
Vita D. Egidii, Rythmo dulcissimo.
De Officio Marthæ, Lib. 1.

En nog verscheyde andere Werken, die door den tyd in vergetelheid zyn geraeckt.

GERARDUS DE BREDA, van de Orden der Kartuysers in 't Konvent van O. L. V. Kapelle by Enghien in Henegouwen, heeft zich door zyne wonderlycke geleertheid en kennis in de Heylige Bladeren zeer beroemt gemaeckt, wordende van hem getuygt, dat hy was een Man van eene voorbeeldige Godvruchtigheid, van eene diepe Godgeleertheid, en van eene uytnemende Welsprekentheid. Hy heeft in schrift naegelaten.

Vita Domini nostri Jesus Christi, rythmo.
In Psalmum lxvij, Exurge Domine.
De Religiosorum Professione.
De Septem Horis Canonicis.
De Sacramento Altaris, seu Eucharistia.

En nog veele andere met de hant geschreve boecken, welcke met agting in de boekzaalen der Geleerde Mannen bewaert worden.

LAURENTIUS VAN ROSENDAEL, eerst Onder Prior van 't Kartuysers Klooster te Luyck, genaemt 't Huys aller Apostelen, naemaels Prior der Kartuysers te Romen, is een doorgeleert Man geweest, en heeft geschreven

De Votis Monasticis, Lib. 1.
Sermones de tempore & Sanctis, de præcipuis anni Solennitatibus.

Welcke Wercken by de Kartuysers te Luyck in groote weerde gehouden, en in derzelver Boeckzaal nog ongedruckt bewaert worden.

ANTONIUS BUYSEN, genaemt BUSENIUS, eerst een voornaem Arts te Antwerpen, en naderhant Hoogleeraer der Geneeskunde in de Hooge Schole te Loven, heeft onder de Geleerde Mannen van zynen tyd grooten lof verdient wegens zyne buytengewoone kennis der Oostersche taalen Hy was een groot voorstander der Griekche Geneeskundigen als Hippocrates, Galenus,

nus, enz. en daer en tegen een hevig tegendinger der Arabische Schryvers. Hy heeft uytgegeven

Commentarius in Galenum de inæquali tempore, Lovan: 1548.

THOMAS VLAS, gezegt LINEUS, Raad van Hendrick Graaf van Nassau, Heer van Breda, heeft geschreven

Oratio in laudem Belli, Parisiis 1531.

Annotationes in Institutiones Juris Justinianei, fol: Francof: 1553.

JACOBUS ZEVITIUS, eerst Bestierder der Latynsche Scholen te Hoogstraten, vervolgens te Breda, een zeer voornaem Dichter: men heeft van hem

Ruth, *Comœdia ex Veteri Testamento*, Antwerp: 1533.

Ovis perdita, *ex Novo Testamento*, ibidem 1534.

Hy is in den bloey zyner jaaren te Breda gestorven in den jaare 1536.

ADAM KEZELIUS, of VAN DER KEZEL, heeft in zynen tyd veel opgang gemaeckt door zyne Latynsche Dichtwercken. Hy was een boezemvriendt van den vermaerden Gilbertus Cognatus, en heeft uytgegeven

Poëmata, *edita à Joanne Paræo.* Basil: 1556.

MELCHIOR NEIPERUS, was een groot voorstander der gedachtenis van den beroemden Erasmus, en heeft, in naavolging van denzelven, als mede van Junius en anderen, veele spreucken verzamelt. Men heeft dus van hem

Adagia, *cum Chiliadibus Erasmi*, fol: Paris: 1571.

Adagia, *cum iis quæ Victor Giselinus collegit*, Antwerp: 1578.

HUBERTUS RIETMAKERS, uyt een oudt geslacht voortgesproten, heeft tot voortzetter in zyne Letteroeffeningen gehadt den vermaarden Thomas Fienus, Hoogleeraer in de Geneeskunde te Loven, van wien hy oock byzonder gelieft en geacht is geweest. Hy was een voornaem Geneesmeester te Thienen, en heeft een grooten roem naegelaten, wegens zyn doordringend oordeel, verstant en geleertheid, waer van hy blycken heeft gegeven in zyne twee volgende Wercken,

Tractatus de Nephritico dolore, *de causis*, *signis*, *prognosticis*, *& remediis Calculi & Arenarum*, 4°. Lovan: 1622.

De Cura Sanitatis, *Libri tres*, Lovan: 1624.

EMANUEL VAN METEREN, zeer beroemt Historieschryver der Nederlantsche Oorlogen, moet met recht genoemt worden onder de befaamde Mannen te Breda geboren, alzoo hy van Vaders en Moeders zyde van die Stadt voortgesproten zynde, alleen by toeval te Antwerpen geboren was. Zyne huysvrouw was Esther van den Corput, dochter van Niklaas van den Corput Secretaris van Breda, en afkomstig uyt een der oudste Geslachten van die Stadt.

JAN VAN HEGELSOM, uyt een Borgemeesterlyck geslacht te Breda geboren, is een doorgeleerdt Man geweest, Priester in de Groote of St. Lamberts Kerck te Luyck, alwaer hy, in 't jaer 1632, gestorven is. Hy heeft uytgegeven

Panegysticum Ferdinando Bavaro Episcopo Principi Leodiensi. Leod. 1613.

ADRIAEN HAVERMANS, Rechtsgeleerde, uyt een oudt Brabantsch Edel geslacht gesproten, wierdt, in 't jaer 1637, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft zich, door zyne groote geleerdheid, en voornamentlyck door zyne uytnemende kennis der Brabantsche Oudheden, welke hy met veel moeyte en naeukeurigheid hadt verzamelt, zeer vermaert gemaeckt. Hy is te Breda, in den jare 1653, gestorven, nae dat hy hadt in 't licht gegeven

Kort Begryp en Bericht van de Historie van Brabant / Leyd: 1652.

JAN VAN VLIET, by de Geleerden meest bekent onder den naem van JANUS VLITIUS, was een voornaem Rechtsgeleerde, eerst Schepen, en nader-

derhant, in 't jaar 1653, Griffier der Stadt Breda. Hy heeft onder de beroemde Mannen van zynen tyd niet weynig uytgeblончken, met dewelke hy in eene naeuwe verſtandhouding heeft geleeft. Syne uytgegeve Wercken leveren een genoegzaem blyck uyt van zyne grondige kennis der Taalen, van zyne Rechtsgeleerdheid en Hiſtoriekunde en van zyne alom vermaerde Dichtkunde. Hy is te Breda geſtorven, in 't jaar 1666. Naalatende de volgende ſchriften,

> *Quinquatruum Bredanarum Deſcriptio, ſive in Inaugurationem Athenæi Arauſiaci Bredæ ſolenniter inſtaurati, Poëma.* Bredæ 1647.
>
> 't Recht van Successie volgens de Costumen der Stadt ende Lande van Breda / Bred: 1666.
>
> Chronyck van Breda / ibid. 1665.
>
> *Gratius de Re Venatica, cum notis Jani Vlitii.*
>
> *Sylvarum Bredanarum prima & altera*, Bred: 1648.

Kristoffel van Campen, een ervare Geneesmeeſter te Breda, en aldaer uyt een oudt geſlacht geboren, heeft in zyne geboorte Stadt veele jaaren de Geneeskunde geoeffent, en geduurende dien tyd overvloedige blycken gegeven van zyne groote bekwaemheid. Hy is, nae verſcheyde mael 't Schepens ampt aldaer bedient te hebben, in 't jaer 1696. geſtorven; By zynen uyterſten Wil heeft hy gewilt, dat alle zyne fraeye Boekwerken aen de Stadt Breda zouden blyven, welke tans nog op 't Stadhuys bewaert worden. Men heeft van hem

> *Collectanea Therapeutica de Pleuritide & Apoplexia*, Bred: 1691.

Willem Keyen, een voornaem Schilder en boezemvriendt van den geleerden Arias Montanus, is te Breda geboren, en heeft naderhant zyn Woonplaets te Antwerpen gehouden, alwaar hy oock, vyftig jaren oudt zynde, geſtorven is. Hy was een groot liefhebber van zyn Vaderlandt, en betreurde zeer de ongevallen die 't zelve door de wreedheid des Hertogen van Alba overkwamen: Als hy te Bruſſel de Graven van Egmondt en Hoorn hadt zien onthalſen, keerde hy terſtont onder een geſtadig zuchten te rug naar Antwerpen, en dien zelfden nacht ſtierf hy aldaer van droefheid. Hy heeft verſcheyde uytmuntende Schilderſtucken naegelaten, welcke by de Liefhebbers in hooge waarde zyn, en onder anderen een Kriſtus aen 't Kruys tuſſchen de twee Moordenaers, 't gene van een wonderlycke kracht en uytvoering is.

Matthys Bril, een beroemt Fruytſchilder, is mede te Breda geboren. Hy heeft eenen Soon naegelaten, met name Paulus Matthyſz Bril, welcke een der uytnemenſte Landſchapſchilders te Romen geweeſt is.

Germ: Brice Deſcript: de Paris, Tom. 1. pag. 211. Tom. 2. pag. 50.

Meerten Verhof, geboren te Breda, omtrent 't midden der voorlede eeuw, is, nadien hy zynen meeſten levens tyd in Franckryck heeft doorgebracht, voornamentlyck bekent geweeſt met den naam van Des Jardins; Hy was een zeer konſtig Beeldhouwer en Metaalgieter, en heeft zich zeer beroemt gemaakt door 't uytvoeren van verſcheyde verwonderingswaerdige Konſtſtucken, welke heden nog te Parys, in veele Kerken en Kapellen, gezien worden. Hy heeft, onder andere, in 't jaar 1685, gemaakt alle de ſchetſen van 't alom beruchte Gedenkteken, door den Hertog van La Feuillada, ter eeren van Lodewyck den XIV, te Parys, in 't midden van de Plaats der Overwinningen, opgericht. En vervolgens heeft hy 't Stantbeeld des Konings, met alle de aanmerckelycke Bywercken en Cieraden, zeer heerlyck in metaal gebracht. Welk werck, wiers gelycke, tot dien tyd, in Franckryck nog niet was uytgevoert, hem een onſterffelycken naam verzorgt heeft.

XIII. HOOFTSTUK.

Costumen, Keuren, Ordonnantien, en Reglementen der Stadt BREDA.

Costumen van de Stadt ende Lande van BREDA.

Vytgesonden aan Myne Heeren den Cancellier, ende Rade in Brabant den xix. Augusti xv^c xlvii.

Dit syn alsulcke Costuymen als men in de Stadt ende Lande van BREDA heeft onderhouden.

I. CAP.

Aengaende de Successie van Goeden.

I.

„ IN 't scheyden van den Houwelycken bedde, gaen, ende succederen „ allen de erffelycke goeden, soo wel losrenten, als erffrenten ende „ gronden van erffven, daer oock onder gerekent huysinghen, hovinghen, en- „ de erffenissen, ter zydewaerts van daer die ghekomen syn, soo wel die „ erffgoeden die staende den Houwelycke eenighe van de houwelyckx luyden „ aengestorven zyn, als die sy ten houwelyck ingebrocht hebben.

II.

„ Behoudelyck den langhstlevende syn tocht in d'eene hellicht van den eerst „ aflyvighe oude erfgoeden buyten der Stads Vryheyt van Breda ghelegen, „ indien den langhstlevende sulcken tocht begheert ende aenveert, in welcken „ gevalle den langhstlevende soude verspaeren ofte verbinden oock syn selffs „ erfgoeden tot behoef van syn Kinderen soo van den voorbedde als van den „ naerbedde, indien daer Kinderen zyn van den selven bedde, daer de tocht „ wordt afgehouden, soo als hier af by een vonnis der Hooftbancke van „ Breda eertyts is gewesen, hoewel te voorens verscheydentlyck daerinne was „ gedeponeert, langhen tyt eer 't Vonnis der Hooftbancke voorsz. wert „ gewesen.

Dit Hooftvonnis sal men vinden in 't Regijter van de Renthen op 't Corpus van de Stad verleden.

III.

„ Item aengaende erfgoeden van d'een zyde, oft van d'ander inghebrocht, „ oft aengestorven, die binnen staende houwelyck ten erve uytgegheven wor- „ den voor renthe, ofte daer men andersints by erff voorwaerde renthe op is „ blyven heffen, die niet vertiert en is, die renthen worden gehouden, ende „ men hout voor recht, dat die souden hebben de nature van erfgoeden, ofte „ gronden die uytgegheven worden, ofte daer men sulcke renthen op heft in „ erff voorwaerden.

 „ IV. Ins-

IV.

„ Insgelycx wordt gehouden van erfgoeden, ende renthen, die voor ande-
„ re erfgoeden, ofte renthen vermangelt zyn, soo verre daer van suffisante-
„ lyck by brieven blyckt.

V.

„ Item soo wanneer Man oft Wyff, malkanderen in den coop, ofte vestin-
„ ghe, ende verkryghen van eenighe erfgoeden opentlyck consenteren, ofte
„ willecoren, dat sulcke erfgoedt, ofte renthe binnen staende houwelyck ge-
„ kocht, staen ende gaen sal, ghelyck des eens ingebrocht erfgoet in plaetse
„ van andere erfgoet, ofte renthe vertiert synde, oft door andere goede re-
„ denen; men heeft de brieven, ende willecoor daer van achtervolgt.

VI.

„ Item alle verkreghen erffgoeden, soo die genoemt zyn, midtsgaders alle
„ haeffelycke, ofte ruerende goeden, weder die haefgoeden ingebracht, oft
„ aengestorven ofte verkreghen zyn, hoedanigh die zyn, worden in 't schey-
„ den van den bedde ghedeelt, half ende half, behoudelyck den langhstle-
„ vende syn voordeel in de kleederen, ende huysraet naer de Stads Keur, ofte
„ Statuyt, d'welck geschreven is van het voordeel voorsz. *in 't kleyn Keur-*
„ *boeck fol: XVI.*

VII.

„ Item alle personele schulden en Actien, worden in 't Scheyden van den
„ bedde betaelt, half ende half, uytgescheyden de uytvaert, Kerckrechten,
„ ende legaten van den dooden, die worden by de doodt zyde alleen betaelt,
„ ende ten last ghenomen, dies isser een Keur, oft Statuyt gemaeckt anno
„ 1476, by het welck verklaert wordt onder andere, dat der huysvrouwe
„ erfgoeden niet en moghen worden voor des Mans schulden uytghewonnen
„ oft verkocht: des Mans erfgoeden, ende heurder beyde haven, ende ver-
„ kreghen goeden en souden eerst daerom verkocht, ende in de schulden van
„ den Man bekeert zyn. *In 't groot Keurboeck fol: XVII.*

VIII.

„ Item de Natuerlycke, ofte bastaertkinderen en succederen den Vader
„ niet, maer wordt voor een ghemeyn voix gheseght, dat Moeders in den
„ lande van Breda gheen bastaerden en maecken: Te weten dat sy in heurs
„ Moeders goeden succederen, maer niet in de goeden van hunne Vrienden
„ van 's Moeders zyde, naer dat de Moeder doodt is, noch oock van de
„ Vrienden van hun Vaders syde.

IX.

„ Item de goeden van de natuerlycke persoonen en succederen aen hunne
„ Vrienden, ofte maeghschap niet, noch aen 's Moeders noch aen 's Vaders
„ zyde, maer is gecostumeert dat den Heere van den lande die aenveert, ten
„ waere dat sulcken bastaerde by suffisant Octroy hadden gedisponeert.

X.

„ Item in successien, ende andere rechten van hanteringhe van Leengoe-
„ den, heeft men van ouders tot ouders hooren segghen, ende oock onder-
„ houden, dat de selve rechten ende Costumen die men in 't Leenhof van
„ Brabant onderhout, oock onderhouden worden in 't Leenhof van Breda,
„ in de Hoven, ende Achterleenen oft Manschappen daer onder sorterende.

„ XI. In

.XI.

„ In andere chyns goeden leen wefende, daer man, oft wyf uyt verfter-
„ ven, gheheylicht oft ongheheylicht, daer komen alle de kinderen ende er-
„ ven tot de fucceffien van des aflyvighe goeden, haeff oft erff, ende deylen die
„ evenghelyck indifferent, foo wel dochteren als foonen, hooft voor hooft,
„ ende is eenich van die Kinderen aflyvich, foo ftaen de Kinderen van den
„ aflyvighen al te famen voor een cluft in de plaatfe van den dooden.

XII.

„ Dies moeten de gheheylichte Kinderen, voor ende eer fy mede deylen
„ fullen, innebrenghen allen 't gene zy voor te houwe, ende andersfins
„ ewech hebben gehadt van hunne Ouders, of d'andere moeten daer eerft
„ tegens verleken zyn.

XIII.

„ Maer gelieft het de houwelyckfche, fy mogen uytblyven met het gene,
„ dat hun te houwelyck is ghegheven.

XIV.

„ Item wanneer Man, oft Wyf fterft, die in ftaende houwelyck eenighe
„ Kinderen uytgheheylicht hebben, foo en zyn de gehouwelyckte niet verbon-
„ den naer den eerft aflyvigen doot meer intebrengen, dan d'een hellicht
„ van den houwelycx goet, dat hen ghegheven is van Vader ende Moeder,
„ maer naer des lanckslevendes doodt moeten fy d'ander hellicht oock inne-
„ brenghen, ofte ftille ftaen tot dat d'andere daer teghen verleken zyn.

XV.

„ Item de Ouders afcendenten en fuccederen niet hunne oiren defcendenten
„ in deel, oft in 't gheheel, dan foo wanneer Vader ende Moeder eenich
„ Kindt uytgheheylickt hebben, indien fulcken Kindt fonder oir fterft, foo
„ fullen de goederen by fulcken Kindt achtergelaten verfterven op de Ouders,
„ indien fy leven, oft is d'een doodt, d'een hellicht aen de lanckftlevende.
„ Daer is een gefchreven Statuyt af, daar men hier toe des gedraeght. *Zie*
„ *Houteboeckskenp*: 5.

XVI.

„ Dit uytheylicken verftaet men, als de Ouders de Kinderen uytheylicken
„ met des Ouders goedt, ende niet van de Kinderen, die by den lanckftleven-
„ den Ouders, met de goeden die den felven Kinderen van hun felfs weghen
„ toebehooren, uytgheheylickt worden.

XVII.

„ Item foo wanneer ymandt fterft, fonder oir, foo fal fyn goet fuccederen
„ ende ghedeylt worden aen ende by fyn broeders ende fufters, ofte aen hun-
„ ne oiren, die in des aflyvighe plaetfe ftaen hooftsgewys in ftirpes te deylen.

XVIII.

„ Indien fulcke aflyvighe gheen broeders ofte fufters en heeft van vollen
„ bedde, noch oiren die daer aff gebleven zyn, foo heeft het goet van den
„ dooden twee fyden, uytghefcheyden die oude ingebrachte ende aenghefter-
„ ven erfgoeden, ende renthen die in wefen zyn ten fterfdaeghe des aflyvi-
„ ge, dewelcke fuccederen ter zyden daer die afgekomen zyn.

XIX.

„ Soo daer tweederhande Kinderen zyn, d'een den dooden van den hee-
„ len bedde, ende d'ander van halven bedde beſtaende van bloede, ſoo ſullen
„ de broeders ende ſuſters van heelen bedde, oft hunne oiren, van allen de
„ deelbaar goederen hebben voor af d'een hellicht, ende d'ander hellicht ſul-
„ len ſy met de broeders ende ſuſters van den halven bedde deylen een yege-
„ lyck hooft voor hooft, de Oiren van de aflyvighe broeders ende ſuſters,
„ altyt hunne Ouders repreſenterende.

XX.

„ Item ſoo wanneer iemant ſterft ſonder oir, ende ſonder levende broeders
„ ende ſuſters, ofte hunne oiren, te hebben, achterlatende Oomen ende
„ Moeyen, dewelcke Kinderen hebben, ſoo ſal het goet van ſulcken aflyvi-
„ ghen koomen aen de Oomen ende Moeyen die noch leven, ende niet aen
„ hunne Kinderen, nietteghenſtaende dat men ſeght, dat goet niet achter-
„ waerts en ſterft, want men ſulcke ſucceſſie *in collaterali linea* niet en re-
„ kent achterwaerts te ſterven, wel verſtaende ofte eenighe Oomen ofte
„ Moeyen geſtorven waeren, Kinderen achterghelaten hebbende, dat de
„ Kinderen mede ſouden deylen mette Oomen ende Moeyen die noch levende
„ waeren, ſtaende in de plaetſe ende repreſenterende hunne aflyvighe ouders.

XXI.

„ Item oft by houwelyckſche voorwaerden, ofte tractaet antenuptiael, ter
„ contrarien van den Coſtumen voorſz, ofte oock eenighe andere rechten,
„ Keuren, ofte Ordonnantien, waere wettelyck gecaveert, bevoorwaert,
„ ofte gheconvenieert, men ſoude houden dat men de houwelyckſche voor-
„ waerden achtervolghen ſoude moeten.

XXII.

„ Item al iſt ſoo dat eenighe Keuren oft Ordonnantien eertydts zyn ghe-
„ maeckt, van dat Man ende Wyf, te gader woonende binnen Breda, mal-
„ kanderen ſouden moeten maecken de lyftocht en van hunne huyſinghe met
„ henne toebehoorten, ende daer en t'eynde te gaen daer ſy ſchuldich is te
„ gaen, ende oock ſeecker onder Keur ofte Ordonnantie, dat niemant ſyn
„ goet ewech maecken ſoude moghen, ten ware by den Heere voor ſyne
„ Mannen, ende voor ſyne Schepenen op ſekere penen, ſoo is gecoſtumeert,
„ ende onderhouden, dat het ghene dat Man ende Wyf malkanderen oft oock
„ andere perſoonen niet ghehouwelyckt zynde, als ſy bequaem zyn om te
„ teſteren, wettelyck ende valide by teſtamente maecken ende ordonneren
„ voor Schepenen, oft voor Notaris ende ghetuyghen, dat 't ſelve wordt van
„ weerden ghehouden, den Oiren deſcenderende altydt hunne legitime portie
„ ghereſerveert generalyck te ſpreken.

II. Cap.

Aengaende Naderſchappe.

XXIII.

„ Is gecoſtumeert, ende wordt ghehouden voor recht, dat Naderſchap van
„ alle erfgoeden, pachten ofte renthen niet te loſſen zynde, die verkocht
„ worden, openſtaet, om die te moghen verſoecken ende obtineren ter tydt
„ toe van ſulcke erfgoet dry ſondaeghſche proclamatien ſyn gheſchiet, ende
„ daer over 't ſelve erfgoet oft erffrente overgeveſt is met opdracht ende ver-
„ thydeniſſe van den vercooper met Schepenen vonniſſe, ſoo dat ghewoonlyck is.

„ XXIV. In

XXIV.

„ In gelycke maniere plach de Naderſchap openteſtaen van losrenten totten
„ jaere 1531 toe, in welcken jaere ſeecker Statuyt oft Ordonnantie is ghe-
„ maeckt, van dat men van losrenthen egheen dry ſondaeghſche proclamatien
„ en derft doen.

„ Op den 29 September 1599, is by Borgemeeſteren ende Schepenen in
„ Breda atteſtatie ghepaſſeert, ten verſoecke van Adriaen Adriaen Claeſſen
„ van Bieſtraeten, als dat aen losrenten egheen Naderſchap en is vallende.

XXV.

„ In 't ſelve jaer 1531 is gheordonneert, dat men van huyſen binnen der
„ Stadt Breda ſtaende, die openbaerlyck met voorgaende proclamatien ver-
„ kocht worden, egheen Naderſchap hebben en ſal, welcke twee Ordonnan-
„ tien t'ſedert zyn onderhouden.

XXVI.

„ Den ghene die naeſt van bloede is den vercooper, deſen ſoude den naeſte
„ zyn om Naderſchap te obtineren, ten waere van erffrenthen ofte erfpach-
„ ten, daer ſoude den uytreycker worden ghepreferecrt allen den ghene die
„ van bloede beſtaen.

XXVII.

„ Oft den Naerderer den Verkooper beſtont in een graedt ghelyck den Coo-
„ per, men houdt dat den Cooper ſoude werden ghepreferecrt.

XXVIII.

„ Ende insgelyckx houdt men, ofte Naerderers waren, in *eodem gradu* den
„ Vercooper beſtaende, dat den ghene die voor, oft eerſt, ghenaedert had-
„ de, 't ware Man ofte Vrouwe, jonck oft oudt, ſoude preferentie hebben
„ tot de Naderſchap.

XXIX.

„ Men houdt dat de ghene die erfven in handen hebben, medepant weſende
„ van eenighen commer daer 't verkochte goet mede belaſt waere, geen Nae-
„ derſchap en competeert, noch oock den ghenen die erfven in handen hadde,
„ hebbende ſervituyt, 't zy dominante oft ſerviente, metten gront die ver-
„ kocht wordt, hoewel men verſtaet, dat in ſommighe andere plaetſen ſulcken
„ perſoonen naderſchap ſoude competeren.

XXX.

„ Nochtans waert goedt daar by verſien, dat den Cooper van ſulcke goe-
„ den, oft den Naerderer van bloede, ſoude moeten des anderen grondt die
„ medepant is in dien gevalle verſekeren, van niet beſchadigt te worden van
„ de rent daer 't medepant af is, ſoo verre alſt naer den Landtrechte niet en
„ waere genoegh verſekert.

XXXI.

„ Soo wie naerderſchap begheeren wilt, komt voor Schouteth ende Sche-
„ penen, ende ſtelt onder den Schouteth ſilver ende gout, met cautie van
„ genoech te doene van den coop, lyfcoop, Godtspenninck ende alles des
„ den Cooper, ter ſaecke van den coop, heeft voldaen, ofte ſoude moeten
„ vol-

„ voldoen, ende dat wordt op den Sondagh daer naer gepubliceert, dat de „ Naerderschap voorsz. is versocht, ende worden t'eenen sekeren daeghe in „ de weke naestvolghende verdachvaert cooper ende vercooper, ende de ghe- „ ne die daer present zyn gheweest, om den coop te verklaeren, ten welcken „ daeghe den cooper ende vercooper de naerderschap moeten bekennen, of- „ te moghen oppositie daer teghens nemen, soo verre hun goetdunckt, ende „ dan daer inne te procederen soo het behoort.

XXXII.

„ Indien het versocht wordt, soo behoort de Naerderer by synen eede te „ verklaeren, dat sulcken naerderschap by hem ghedaen is voor hem selven, „ ende niet voor eenen anderen, noch daertoe gesubborneert, gehuert, oft ver- „ kreghen by iemanden, om dat voor eenen anderen te doen.

III. Cap.

Van Preferentie.

XXXIII.

„ Van ouden tyde is onderhouden, dat soo wie op eenighe goeden voor- „ komt in besettinghe, ende die besettinge voort vervolgt, soo recht is, tot „ volcomen uytwinninghe toe, dat die ghepreferereert wordt andere crediteu- „ ren die naer besetten, ende soo voorts dien daer naest beset.

XXXIV.

„ Uytghenomen 's Heeren ende der Stadts Domeynen ende goeden, ende de „ ghene die ghelycke natuer hebben, als zyn penningen van haefgoeden, die „ by subhastatie, dwelck men noemt sterfhuysen, verkocht worden, item „ die obligatie hebben voor Schepenen gepasseert met verbintenis van des de- „ biteurs goeden, al en is die oock maer generael. Item ende oft men eenighe „ andere bevondt die preferentie behoorden te hebben, 't waere van Vonnis- „ sen eertyts by voorsaeten ghewesen, oft andersints naer Recht, daer af „ ghedraegt men ten rechte.

XXXV.

„ Item die van huyshuere ten achteren zyn, worden ghepreferereert aen de „ haefgoeden op den gront wesende.

XXXVI.

„ Item soo wanneer de goeden, die beseth zyn, ontseth zyn onder cautie „ suffisant van te rechte te staen ende 't ghewysde te voldoen, generalycken „ te spreken, soo soude den ghene, die proprietaris is, de selve goeden mo- „ ghen verkoopen ende syn erfgoeden transporteren ende overvesten, sonder „ dat den eersten besetter op sulcke goeden, die naer den ontseth vercocht „ ende overghevest ofte getransporteert worden, soo behoort, executie sal „ moghen doen.

XXXVII.

„ Maer soo verre den besetter teghens den ontsetter volkomen mach syne „ Actie, soo soude hy d'executie daer af doen op alle de goeden van den ont- „ setter, doen in wesen onverkocht ende onverthiert zynde, en waer daer „ faulte aen, aen den borghe in de ontsettinge geseth.

IV. Cap.

IV. CAP.

Van Maniere van Procederen.

XXXVIII.

„ In de Stadt van Breda zyn onder andere twee ghemeyn manieren van
„ Procederen, d'een is by gedaginge ofte citatie, ende d'ander is by besettinge.

XXXIX.

„ Soo wie den anderen wilt doen ghedaeghen ende soo te recht betrecken,
„ sal dat doen op den Genechtdach, tegens den Genechtdach dan naestco-
„ mende. Den gedaechde mach dat eerste genecht doen ophouden, oft moet
„ ten selven genecht naestkomende compareren, oft ten lanckften, indien hy
„ 't eerste genecht heeft doen ophouden, ten genechtdaeghe dan naestcomen-
„ de merckelycke nootsaecken, sieckte, absentie buyten de Stadt ofte Vier-
„ schare, oft diergelyken gevallen cesserende.

XL.

„ De Gedaeghde die niet en compareren worden ten daege dienende, ter
„ instantie van de heyschers, met eenen ghemeynen vonnisse van Schepe-
„ nen verclaert verreyckt, ende verhaelt van den heysch op hun ghedaen,
„ ende op dat Verreyck mach den aenleggere oft heysscher procederen tot
„ pandinge ende executie van syn schult, daer hy het daeghsel voor ghedaen
„ heeft, ende soo wanneer daer pandinghe af wordt versocht, soo wordt
„ daer af eerst heuschen pandt gelevert, ende staet dan XIV. dagen, sonder
„ daer en tusschen reële executie te doene.

XLI.

„ Compareert den Verweerdere oft Gedaeghde voor Recht, soo procede-
„ ren partyen by aensprake, antwoort en voorts soo recht is.

XLII.

„ D'andere maniere van procederen is by besettinge, het sy voor personee-
„ le oft reële schult, ende dient meest om den aenleggere oft Crediteure ver-
„ sekeringe te krygen van syn schult, die hy eyscht.

XLIII.

„ Soo wie eenighe goeden, haef oft erfve doet besetten, moet den ghene,
„ die de besette goeden toebehooren, een wete doen doen binnen de eerste
„ XIV. daeghen dan naestcomende, soo verre sy binnen 's Lands ende vindt-
„ baer zyn, maer soo verre de goeden daer en tusschen niet en worden ont-
„ seth, soo moet den besetter in XIV. daeghen daer naer syn besettinghe
„ vernieuwen als anderwerff, ende in XIV. daeghen daer naestvolghende als
„ derde werf.

XLIV.

„ Soo verre men de leste XIV. daeghen laet overgaen sonder te ontsetten,
„ soo mach den besetter 's anderendaechs naer dat overstaen is, oft soo wan-
„ neer het hem daer naer ghelieft, daer af versuecken kennisse van Schepe-
„ nen, ende wordt dan den besetter oft heysscher totte goeden ghedaen, ende
„ staet dan noch veerthien daeghen, welke XIV. daeghen omghegaen zyn-
„ de, indien de goeden haven zyn, soo wordt daer eenen Coopdach af ge-
„ leght ter puyen af t'eenen sekeren daeghe, ten welcken daeghe den Cre-

„ diteur ofte besetter de opghewonnen goeden coopt uyt 's Heeren handt, en-
„ de de Schouteth van Officie weghen, soo verre de besetter den hoochsten
„ Cooper blyft, gheeft hem daer af den slach, behoudelyck eenen ieghelyck
„ syn voorrecht tot synen gebreecken toe.

XLV.

„ Ten waere oft daer iemandt quaeme, die den Coop verdierde, in welc-
„ ken gevalle den Verdierder soude moeten voldoen den Opwinner van allen
„ synen gebreecke mette kosten daeromme ghedaen.

XLVI.

„ Indien de opghewonnen Goeden syn erfgoeden, soo worden daer af dry
„ Sondaeghsche proclamatien ghedaen achter een ter puyen af, ofte op te
„ Dorpen ter Kercken uyt, ende daer en teynde op eenen Sondagh daer
„ naestvolghende, soo wordt daer eenen Coopdach af geleecht tegens eenen se-
„ keren geleghen dach, ende dien Coopdach wordt gehouden ten selven dae-
„ ghe in der manieren soo van de have is gesecht, behoudelyck altyt een ie-
„ ghelyck syn voorrecht, ende den Heere wordt warand als van bedinghde
„ goeden.

XLVII.

„ Daer en teynde soo wordt den Opwinner, achtervolgende synen Coop,
„ in 't opghewonnen erfgoet ghevest ende gheërft by vonnisse oft decreet van
„ Schepenen, ende krycht soo perfectie van den opghewonnen erfgoet.

XLVIII.

„ Indien den Debiteur noch niet en schickt te betalen, ende soo verre het
„ Personele schult is, soo behoort den Opwinner van het opghewonnen erf-
„ goet openbaerlyck te sitten, mette gewoonlycke voorgaende proclamatien,
„ ter ghesetter ure ende plaetse, ende alsdan te vercoopen de opghewonnen
„ erfgoeden den meestbiedende, ende daer af neemt hy syn ghebreck met
„ alle kosten, ende 't Surplus blyft den proprietaris, ofte den naerbesetter die
„ daer best recht toe heeft.

XLIX.

„ Item in opwinninghe van onderpanden voor renthen oft pachten, die
„ men jaerlyckx heffende is, procedeert men op de selve onderpanden met
„ besettinge in alder maniere, soo 't boven is ghesegt van opwinninghe van
„ erfgoeden.

L.

„ Salvo dat men van opwinninghe voor renthen ofte pachten van binnen 's
„ jaers niet en derft eenighe sondaegsche proclamatien naer der opwinninghe
„ doen, noch Coopdach legghen.

LI.

„ Maer naedien de besettinghe alle dry overstaen syn, en den opwinner
„ daer toe ghedaen is, soo mach den opwinner daer aff opwinninghe brieven
„ doen maecken, ende wordt dan daer inne by vonnisse van Schepenen ghe-
„ decreteert de opghewonnen onderpanden te hebben, te houden ende te
„ ghebruycken, gelyck syn andere eyghen goeden, behoudelyck eenen ie-
„ ghelycke syn voorcommer.

„ LII. Men

LII.

„ Men verstaet, dat men hier voormaels strack placht te onderhouden, soo
„ wie alsoo syn onderpanden voor renthe binnen 's jaar opghewonnen hadde,
„ dat die syn handt toe soude hebben moghen sluyten, ende dat sulckx eer-
„ tyts wel ghedaen soude syn.

LIII.

„ Maer wordt nu *passim* onderhouden oock in opwinninghe van erfgronden
„ voor rente van binnen 's jaers, gelyck van renthen van buyten 's jaers, ende
„ voor andere personele schulden, dat den opwinner, naer de volcomentheyt
„ van syn recht, twee oft drymael met voorgaende Sondaeghsche proclama-
„ tien openbaerlyck sit om te vercoopen den meestbiedende.

LIV.

„ Ende soo verre dan niemandt en quame, die den Onderpandt wilde coo-
„ pen, oft den Opwinner handtvullinghe doen, men houdt dat den Opwinner,
„ allen weten ende Insinuatien den proprietaris ende naheffer van renthen, off
„ sy handtvullinghe doen willen, ghedaen ende andere ghewoonelycke solem-
„ niteyten daer op wel gheobserveert synde, soude syn handt moghen toe-
„ sluyten, en dat men, *viâ ordinariâ*, die niet wel weder open en soude kon-
„ nen ghekrygen.

LV.

„ Niettemin deselve toesluytinghe wordt selden geuseert, alsoo dat quade
„ betaelders oft quaetwillighe dickwils luttel achten op uytwinninghe.

LVI.

„ Aengaende de opwinninghe van Onderpanden voor renten van buyten
„ 's jaers, dat is te weten die naer den verschyndach verjaert zyn, daer wor-
„ den de manieren van procederen toe geobserveert, ghelyck in de opwin-
„ ninghe van erfgoeden voor personele schult alsoo boven ghesegt is.

LVII.

„ Want het is te verstaen, dat renten van buyten 's jaers, in den Lande
„ van Breda, hebben eensdeels de nature van personele schulden, emmers in
„ sulcken effect, als naer beschreven volght.

LVIII.

„ Te weten dat men daer voor soude oock moghen impeteren by gheda-
„ ginghe, arrest, oft besettinghe, den persoon die den onderpandt als pro-
„ prietaris ghebruyckt, ende geblaeyt heeft in 't jaer daer men de gheeysch-
„ te rente oft renten van buyten 's jaers af betaelen moet.

LIX.

„ Insgelycx soude men daer voor moghen impeteren by besettinghe oft ar-
„ restemente allen goeden, haeven, ende erfven van den selven ghebruyc-
„ ker ende blayer die proprietaris is, soo als boven van personele schulden is
„ ghesecht.

LX.

„ Maer op den onderpandt en soude men niet gefondeert zyn de renten van

„ buyten 'sjaers te winnen, naerdien den felven onderpandt in een anders handt
„ wettelyck waere ghetranfporteert, eer den heyffcher daer op befeth ghe-
„ daen hadde, ofte eer den heyffcher andere verbinteniffe daer op verkreghen
„ hadde.

LXI.

„ Soo als men oock op den onderpandt niet meer en foude winnen als een
„ rente van binnen jaers, inghevalle daer een oft meer naerrentiers op ftonden,
„ die oock t'achter waeren, ende foo verre die van hun achterwefen,
„ te weten van de principale rente, niet en fouden moghen voldaen wefen,
„ foo dat de Naerheffers gheftaen fouden, mits doende handtvullinghe de
„ Voorheffers met een rente die van binnen jaers is als de inftantie ghebeurt,
„ mette koften daer op ghedaen, ende met de rente daer naer verfchenen.

LXII.

„ Maer foo verre als er gheen naecommer op en ftaet, ende den onderpandt
„ noch is in handen van den ghene die den onderpandt ghebruyckt heeft in
„ den jaere daer men de gheeyfchte rente af fchuldich is te betaelen, oft als
„ den Voorheffer den Naerheffer wil fyn rente laeten heffen op den onder-
„ pandt, foo foude men moghen alle achterftellen haelen ende winnen op den
„ onderpant.

LXIII.

„ Item foo wie renten heeft op verfcheyden Onderpanden, allen die On-
„ derpanden worden ghehouden, *pariter & in folidum*, verbonden voor fulcke
„ renthe, ende al worden de Onderpanden ghefplift, den heffer en derft fyn
„ rente niet fpliffen noch fyn betaelinghe, maer moeten hem de geheele rente
„ feffens betaelen, oft mach met recht op alle de onderpanden procederen.

LXIV.

„ Item al waert foo, dat iemandt veel jaeren lanck, al waert oock langher
„ als den tydt van prefcriptie, de betaelinghe van fyn renthe, op verfchey-
„ de panden fprekende, hadde ontfaen op ofte van den befitter van eenen
„ fingulieren pandt, foo en foude daeromme oft daer mede fyn recht, om oft
„ op de onderpanden *in folidum* fyn recht te moghen hebben fonder de be-
„ taelinghe te fplitten, niet verloren hebben, maer foude fyn brieven moghen
„ achtervolghen.

LXV.

„ Item foo wie heeft bypandt van eenighe rente tot oft by den principalen
„ onderpandt ghefet, dien bypandt wordt ghehouden als borghe, alfoo dat
„ men de bypandt niet en mach oft en behoort te impeteren, te befetten,
„ oft excufferen, men moet eerft den principaelen onderpandt gheproeft heb-
„ ben. Maer des ghedaen zynde, foo wes gebreeckt aen den onderpandt,
„ valt van der principaelder renten, ende van de rente van binnen 'sjaers,
„ ten tyde doen men begonft heeft den Onderpandt te foecken met inthima-
„ tie daer aff den befitter van den bypandt ghedaen, ende mette koften van
„ recht, mach men op den bypandt verfuecken ende verhaelen, ende daer
„ op procedeert men dan by befettinge, ghelyck op den Onderpandt.

LXVI.

„ Maer uyt 't ghene voorfz. is volght, dat men achterftellighe renten van
„ buyten jaers op den Onderpandt niet en foude moghen verhaelen genera-
„ lyck te fpreken.

„ LXVII. Soo

LXVII.

„ Soo wie heeft generale obligatie ende ghelofte van Onderpandt, altyt goet
„ genoech te houden ende te maecken, met alle des ghelovers andere goe-
„ den, teghenwoordich ende toecomende, die soude op den ghene die sulcx
„ gheloofte heeft, ende op syne erfghenamen, ende op alle hunne goeden, die sy
„ dan hebben, als daer op versueck ende instantie ghedaen wordt, wel ghe-
„ fondeert zyn te verhaelen de principale rente, met de rente van binnen
„ jaers, ende met de costen daerom ghedaen, ende de renten van buyten 's
„ jaers soude men op den ghebruycker van de Onderpanden verhaelen mo-
„ ghen.

LXVIII.

„ Maer soo wie specialen pandt, onderpandt, ofte bypandt heeft, sonder
„ clausule generael, moet te vreden zyn met den Onderpandt ende bypandt,
„ oft met het ghene, dwelck hem voor hypotheque specialycken gheset is,
„ sonder op den vercooper, ofte syne andere goeden, ofte syn erfghenamen
„ daer af iet te mogen winnen, ten waere dat den Vercooper van de renthe
„ eenighen commer, last, oft calaengie versweghen hadde, oft ander bedroch
„ hadde ghecommitteert, oft iet anders voortsghekeert, uyt oorsaecke van
„ den welcken den vercooper van de rente oft syn erfghenamen ghehouden
„ souden syn.

LXIX.

„ Item voor rente van binnen 'sjaers mach men panden aen alsulcke haeffe-
„ lycke goeden, als men op den Onderpandt bevint, sonder voorgaende in-
„ stantie daer op te derven doen, met beset oft anderfints.

LXX.

„ Item die van den Capittel van Breda, hun suppoosten, ende andere Geeste-
„ lyckheyt hebben geuseert, dat sy voor hun achterstellige renten moghen
„ panden, soo wel van buyten als binnen 's jaers, van geamortiseerde goe-
„ den, welck recht men verstaet hun eertyts ghegunt te zyn, ten eynde dat
„ sy voor renthen van buyten 'sjaers de Ondersaeten niet en souden trecken
„ ten Gheestelycken Hove.

LXXI.

„ Item 't selve recht useren nu oock de H. Geestmeesters, Gasthuysmees-
„ ters, ende andere regeerders van arme menschen, uyt sekere constitutie
„ ende Ordonnantie, in sekere jaeren, te wetene omtrent den jaere 1536,
„ by den Heere van Breda gemaeckt, ende daer noch *in Judicio* niet sonder-
„ linghs teghens en is gesecht noch geobtineert, daer men af weet.

LXXII.

„ Item soo wanneer men renten van binnen 'sjaers eyscht, ende daer voor
„ instantie doet, daer men by Schepenen brieven ofte oude Manualen, re-
„ gisteren, ofte andere authentique bescheeden af doceert, dat den eyscher
„ die schuldich is te heffen, soo wordt den ghebruycker van den pandt ghe-
„ houden te thoonen de betalinghe daer af, oft moet daer af den eyscher
„ voldoen.

LXXIII.

„ Maer is onderhouden van renten buyten 'sjaers, dat den ghebruycker ende
„ houder van den Onderpandt hem daer af mach ontschuldigen by synen eedt,

„ ten waere den eyſſcher hadde innovatie oft recognitie van ſulcke renthen
„ van buyten 's jaers, oft ander ſulcken beſcheedt, daer van den eyſſcher den
„ eedt ſoude moghen defereren, oft ten waere dat den eyſſcher daer voor
„ inſtantie hadde ghedaen, eer de rente verjaert, oft buyten 's jaers waere.

LXXIV.

Item boven de twee manieren van procederen, te weten by ghedaginghe,
„ ende by beſettinghe voorgheruert, is noch een ander maniere van inſtantie
„ te beghinnen, en dat by arreſtement op den perſoon, oft haefgoeden van den
„ debiteur, van alle perſonele Actien, ende voor ſaecken hebbende de nature
„ van perſonele Actien, ter plaetſen, daer men ſulcken perſoon oft ſyn haef-
„ goeden bevindt, welck arreſt duert XXIV. uren lanck, naer welcke XXIV.
„ uren den ghearreſteerde ende ſyn goeden weder ontſlaghen ſoude zyn van
„ den arreſte, ten waere den heyſſcher daer en tuſſchen hadde andere inſtan-
„ tie ghedaen van beſeth, hem willich ghevende van den arreſt, oft dat den
„ ghearreſteerde ghelooft hadde intehouden, oft tot eenen ſekeren daeghe van
„ Recht te recht te komen, oft diergelycke.

LXXV.

„ Maer in deſen is van oude tyden ende hercomen onderhouden, dat alle
„ poorters der Stadt van Breda van hunnen halſe, have, ende alle perſonele Ac-
„ tien, moeten te recht geſtelt worden voor Schouteth, Borghemeeſter ende
„ Schepenen in Breda, ende dat men deſelve poorters oft hunne goeden
„ voor perſonele Actien niet en mach arreſteren, beſetten, oft te recht be-
„ trecken in den lande van Breda elders, dan voor Schouteth, Borgemeeſte-
„ ren ende Schepenen in Breda.

LXXVI.

„ Item boven deſen zyn tot Breda noch verſcheyde manieren van inſtantien
„ te doen, Te weten van arbeytsloon, ende van goeden die opgheſlaghen
„ worden, ofte die teghens vremde luyden worden ghekocht, alle dewelcke
„ men binnen de Stadt van Breda eyſſchen mach met ſommierlyck recht,
„ doende den debiteur verdachvaerden, ende voor ooghen komen, ſonder de
„ maniere van beſettinghe ofte ghedaginghe voorſz. daer inne te derven ob-
„ ſerveren.

LXXVII.

„ 't Selve recht ende Coſtume is oock ſeecker jaeren 't ſy XVIII, XIX,
„ oft XX. jaeren oft wat meer gheleden, gheintroduceert van montkoſt, oft
„ verteerde ghelaegen.

LXXVIII.

„ Item ſoo wie eenighe goeden met eenen oft meer ghemeyn heeft, tſy
„ naer de doodt van iemanden, oft anders, die mach eyſchen ſcheydinge van
„ ſulcke goeden, tzy haef oft erve, oft van beyde, ende daer af wordt dan
„ de wete ghedaen openbaerlyck ter puyen af, teghen eenen ieghelyck, die
„ tot den Sterfhuyſe oft ongedeelde goeden recht of intereſſe hebben, om te
„ compareren 't eenen gheleghen daeghe in de weecke daer aen volghende, ende
„ wordt daer af oock wete ghedaen in perſoon, ſoo verre en daer 't aen ver-
„ ſocht wordt, ende dan procederen partyen daerinne by aenſpraecke, ant-
„ woort, ende anderſints, gelyck in andere ſaecken; die heyſcher van ſchey-
„ dinghe, ſoo verre als 't is op den ghene, die in 't Sterfhuys van eenen
„ dooden blyft, mach oock eyſchen inventaris ende anderſints, ſoo hy te ra-
„ de bevindt.

„ LXXIX. Soo

LXXIX.

„ Soo verre als niemant daer teghens en compareert, om die fcheydinghe „ voorfz. te doen, oft daer teghens te fuftineren, foo bedinght den heyffcher, „ dat den Schouteth, van zynder Officie wegen, ftaen moet in der onwilligher „ plaetfe, d'welck oock foo wordt gedecreteert by Schepenen, ingevalle hier „ af den partyen, dien het aengaet, wete fuffifant ghedaen zy, ende dan be- „ hoort den Schouteth, ten koften van de partye niet comparerende, de faec- „ ke te bedinghen ende te fuftineren in den naem der abfenten niet compare- „ rende, foo hy tot derfelver partyen meeften oirbaer bevindt, ende wordt „ daer inne recht ghedaen foo 't behoort, ende 't vonniffe ghegaen zynde, foo „ deelt ende ftaet den Schouteth in plaetfe van den onwillighen, doende ende „ latende den heyffcher fyn rechte gedeelte volgen.

LXXX.

„ Item foo wie erfpenninghen te heyffchen heeft, mach dat doen met ghe- „ dachvaerdinghe, oft voor oogen ghebiedinghe, fonder de maniere van be- „ fettinghe oft ghedaginghe te moeten onderhouden.

LXXXI.

„ Item veftinghe van erfgoeden die verkocht zyn, ruyminghe oft handt- „ lichtinghe van goeden, erfpandinghe ofte openinghe van weghen, ruyminghe „ van Vuylicheyt ofte onbehoorlyckheyt, ftooringhe teghens de erfweghen oft „ ghebruyck dat een ander foude willen nemen, 't zy van Waterleydinghe, „ Waterval, te nae timmeringhe oft metferye, oft meer diergelycke faecken „ mach men begheeren oft intenteren by gedachvaringhe oft voor ooghen „ ghebiedinghe, fonder te derven doen inftantie van befeth oft ghedaginghe „ met treyn van Ghenechten, maer in fulcke faecken procedeert men voort, „ naer ordonnantie van der Wet ende ghelegentheyt der faecken, 't fy fom- „ mierelyck oft by ordinarife weghen.

LXXXII.

„ Item foo wie poorter is tot Breda, foo wanneer hy fyn goeden ontfet „ heeft, ende het in 't genecht gheboirt, foo dient den dach van Recht in 't „ genecht naeftkomende, maer 't eerfte genecht ghepaffeert, alsdan in 't ge- „ necht naeftvolghende den genecht naeftcomende, ende is den ontfetter geen „ poorter, foo dient den dach van Recht ten derden daeghe naer de ont- „ fettinghe.

LXXXIII.

„ Ende foo wie ontfet, doet daer af de wete den heyffcher of befetter, om „ te weten wanneer den dach van recht dient, ende dan procedeert men by „ Aenfpraecke, Antwoort, Replycque, Duplycque &c.

LXXXIV.

„ Item foo wanneer iemandt eenighe fchult eyfcht, die hy met obligatie, oft „ wettighe documenten, oft met levenden perfoon kan doen blyken, daer af „ moet den verweerder ter contrarie doen blycken betalinghe oft andere ex- „ ceptie, die daer teghens peremptoir waeren, oft wordt ghehouden de fchult „ te betaelen.

LXXXV.

„ Maer foo wanneer den Heyffcher gheen fchriftelyck befcheedt oft levenden „ thoon en heeft van fynre fchult, foo mach hy het feyt daer af ftellen ten „ eede, om by den Verweerdere eedt te fufcipieren, ende doende daar voor „ onfchult doorgaen, oft den aenlegghere den eedt te refereren, ende foo „ mach den aenlegghere obtineren.

„ LXXXVI. 't Is

LXXXVI.

„ 't Is van oude tyden, ſoo men verſtaet, geobſerveert ofte gheintrodu-
„ ceert, dat ſoo wanneer iemandt eenighe ſchult eyſſchende is hem compete-
„ rende op eenen dooden perſoon, al iſt ſoo dat hy daer af gheen obligatie oft
„ ſchriftelyck beſcheedt en heeft, noch oock levende kenniſſe, dat hy ſulcke
„ ſchult mach obtineren met ſynen eedt ende met twee volcheeden, dat is,
„ dat twee perſoonen weerdich van geloove met hem ſweeren, dat ſy den
„ heyſſcher voor ſulcx houden ende kennen, dat hy gheenen quaden eedt
„ doen noch ſchult metter eedt haelen ſoude willen, dien men hem niet ſchuldich
„ en waere, hier op is dickwils ghecommuniceert, om reghel daer op te ſtel-
„ len, want in *omnibus generaliter* toetelaeten ſchynt *iniquum*, heel af te ſtellen,
„ ſchynt oock wat inconvenient te hebben, beſonder in kleyne peynewaerden
„ van Victualien ende daghelycxſche waere, die gebrocht worden.

LXXXVII.

„ Item onder de Hooftbancke van Breda ſorteren ende komen ter appella-
„ tien allen de Bancken van de Dorpen 's Lants van Breda, Item die van
„ Steenbergen, die van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Mercxem
„ ende Schooten, die van Ooſtmale ende Loenhoudt.

LXXXVIII.

„ Item meeſt alle de Coſtuymen van Succeſſie, ende andere die tot Breda
„ worden onderhouden voor recht, worden oock in de Dorpen 's Lands van
„ Breda onderhouden voor recht, behoudelyck dat die erfgoeden, die onder
„ die palen van de Hoeven tot Etten gheleghen zyn, d'welck een Banck is
„ van de twee Bancken tot Etten, ſyn haefdeylich ende ſuccederen in 't ſchey-
„ den van den bedde ten beyde zyden, naer uytwyſen van de Charte daer af
„ ſynde.

LXXXIX.

„ Item, ende men verſtaet, dat onder het Dorp van Dongen oock een ge-
„ huchteken ſoude zyn, daer die nature van erfgoeden wat anders ſoude zyn
„ dan elders in den Lande van Breda, ofte van de Coſtume, 't waere by in-
„ troductie, ignorantie, oft anderſints, daer af ghedraegt men ter Waerheyt.

„ Deze Coſtuymen boven geſchreven zyn by my ter ordonnantie van Myn
„ Heere Schouteth, Borghemeeſter ende Schepenen in Breda, volghende de
„ brieven van bevel der Con: Majeſteyt, tot verſcheyden tyden hier gheſon-
„ den, by een gecolligeert, ende hebbe deſelve eerſt den XXII. in Junio An-
„ no XV^c. XLVII, Mercurii gheleſen ende laeten hooren, preſent *Wyck*,
„ Schouteth, *& omnibus Schabinis preter Montens*, ende doen waeren daer ſom-
„ mighe dinghen by gheſet, ſoo van correctien ofte verbeteringhen op ſommi-
„ ghe ſaecken, ſoo oock van eenighe daer *dubium* in ſoude moghen weſen,
„ ſoo dat in myn Minute is te ſien, die ick daer af ghemaeckt hebbe, dewelc-
„ ke ſom achterghelaten zyn; Ende hebbe die doen ſtellen in 't klaer *ut ſupra*,
„ ende hebbe die wederom gheleſen ende laeten hooren de Hooftbanck van
„ Breda op Donderdach den 18. July 1547, Daer preſent waeren Myn Hee-
„ ren den Droſſaert, *Wyck* zynen Stadhouder, Schouteth, Mr. *Steven Hoil-*
„ *ten*, *Aertſſen*, *Schoit*, *Piggen*, Schepenen, *Nedervenne*, *Haeſtricht*, *Loec-*
„ *ker*, ende hebben overdraghen, dat men ſe ſoo overſeynden ſoude *ut ſupra*.

„ Achtervolgende d'welck ick die wederom hebbe doen ſtellen in 't net,
„ ende is daer voor aengeſchreven een Miſſive aen Myn Heere den Cancellier,
„ ende Rade van Brabant, ſoo dat achter in myn Minut ſtaet gheminuteert, in
„ date op den 17. Auguſti Anno 1547. Ende ſoo uytgheſonden *per Jan* de
„ Stadt-

„ Stadtbode den 19. Augusti, *de scitu & ordinatione*, present *Hoilten*, *Corput*, „ *Aertzen*, *Montens*, *Clinckert*, *Schoot*, *Piggen*. By my, (*ende was getekent*)

JOH. DE CORPUT.

Costumen ende Municipaele Rechten, die binnen de Stadt ende Jurisdictie van BREDA, *in plaetse van geschreven Rechten gheobserveert worden, aen Myn Heere den Cancellier, ende Raede ons Heere des Koninckx gheordonneert in Brabant, overghesonden, volghende den Placcaete van zyne Majesteyt, van den* 13. *Martii* 1570.

I.

„ In den eersten is tot Breda een Hooftbancke, daer by appel sorteren alle „ de Bancken van de Dorpen 's Landts van Breda, die van Steenbergen, die „ van Eeckeren onder de twee Heeren, die van Merckem, ende Schooten, „ die van Loenhout, ende die van Oostmalle, in welcke Hooftbancke, als „ oock in de Schepenen bancke wordt gheprocedeert ter Rolle, volgens d'Or- „ donnantie daer of by den Heer daerop ghemaeckt, daer af die Copye hier „ mede wort overghesonden, in welcke Hooftbancke voorsz. oock ter eerster „ instantie worden gheintenteert processen spruytende ter oorsake van Lee- „ nen, die ghehouden worden uyt den huyse ende Leenhove van Breda.

II.

„ Item in 't scheyden van den Houwelycken bedde, soo gaen die erfgoeden „ oft onruerlycke goeden, Renten quytbaer ende onquytbaer, ter zydewaert „ van daer die ten houwelyck inghebrocht, aenghestorven, ghelegateert, ofte „ ghegeven zyn, ende alle gheconquesteerde ofte veroverde goeden, ende „ alle haeffelycke ofte verruerlycke goeden worden ghedeylt half ende half, „ behoudelyck den lanckstlevende seker voordeel, d'welck hy vooruyt mach „ nemen uyten huysraet, ende uyt synen kleederen.

III.

„ Ende de huysen worden ghehouden voor erve, ofte erffelycke goeden.

IV.

„ Oock mach die lanckstlevende, indien het hem gelieft, nemen ende hou- „ den in tochte oft by leven, die hellicht in des eerst aflyvighe inghebrochte „ ende aenghestorve goeden, die buyten der Stadts Vryheyt in den Lande van „ Breda gheleghen zyn, maer in goeden binnen der Stadt, ende Vryheyt ghe- „ leghen en mach hy gheen tochte oft byleven houden, en den ghene die de- „ se tocht neempt, ende kinderen heeft van den selven bedde, die moet syn „ eyghen goeden oock in tochte besitten, ende en mach die niet vercoopen, „ ofte daer af disponeren.

V.

„ Item worden eenighe quytbaer Renten binnen staende houwelyck afghe- „ quyt, ofte worden eenighe onquytbaere Renten ofte gronden van erven oft „ huysen vercocht om penninghen, ende al worden om die penninghen ande- „ re erfgoeden ghecocht, dat is ghemeyn goet ende deylbaer. Ten waere „ dat eenighe huysen ofte gronden van erven ten erve uytghegeven werden om „ Rogpacht, ofte Renten; sulcken Roghpacht oft Renten souden staen ter selver „ nature als die uytghegeven huysen oft erven stonden, ende in 't scheyden van „ den houwelyckx bedde gaen ter sydenwaert, daer af die huysen oft erven „ ghekomen waeren, desgelyckx soude syn van mangeling van erven om erven.

VI.

„ Item in de goeden van den Vader ende Moeder deylen die Kinderen, 't ſy „ ſoonen 't ſy dochteren, alle even gelyck, ende is eenigh van de Kinderen „ gheſtorven, die eenighe kinderen achter hem levende ghelaeten heeft, die „ kinderen, repreſenterende heure Vader ofte Moeder, ſtaen ende deylen in „ de ſtede van heuren Vader oft Moeder.

VII.

„ Desgelyckx oock in alle deylinghen, die van beſyden verſterven, heeft re- „ preſentatie plaetſe.

VIII.

„ Behalven in Leengoeden, daer inne wordt gheuſeert 't ghemeyn Leen- „ recht van Brabandt.

IX.

„ In alle andere ſucceſſien daer gheen wettighe Kinderen en zyn ofte Kints- „ kinderen, ende voordere deſcendenten, komen de naeſte Erfghenamen, en- „ de daer gheen broeders oft ſuſters, broeders oft ſuſters kinderen oft kints- „ kinderen en zyn, daer comen *Agnati & Cognati*, oft de erfghenamen van „ 's Vaders ende van 's Moeders zyde ter ſucceſſien, elck in de erfgoeden „ ende renten, die van hun lieden zyde ghekomen zyn, ende in de verkre- „ ghen goeden ende haefgoeden even ghelyck, ende dat in *ſtirpes*.

X.

„ Item die baſtaerden ende natuerlycke kinderen ſuccederen in haers Moe- „ ders goeden, in have ende erve.

XI.

„ Item ſterft een perſoon die heeft broeders oft ſuſters van vollen bedde, „ ende oock broeders ende ſuſters van halven bedde, in de erfgoeden gheko- „ men van der ſyde, daer af de halve broeders en ſuſters niet en beſtaen, daer- „ inne en ſullen de halve broeders ende ſuſters niet deylen, maer die erfgoe- „ den ghekomen van der ſyde, daer af de halve broeders en ſuſters beſtaen- „ de zyn, ſullen zy allen ghelyck deylen, ende in de haeffelycke ende be- „ ruerlycke goeden, ende oock in de goeden die ſulcke perſoonen ghecon- „ queſteert hadden, daerinne ſullen die geheele broeders ende ſuſters voor af „ deylen die hellicht, ende in de andere hellicht die geheele ende halve broe- „ ders ofte ſuſters evenghelyck.

XII.

„ Item hebben Vader ende Moeder een Kint uytgeheylicht, ende dat Kindt „ ſterft ſonder wettighe Kindt ofte Oir, dat goet ſal ſterven op Vader ende „ Moeder, ende op niemandt anders, ende is een van beyde 't ſy Vader ofte „ Moeder doodt, d'ander levende deylt die hellicht.

XIII.

„ Maer dit en heeft gheen ſtadt, daer maer een van de Ouders en leeft, die „ ſyn kint met des kints eyghen goeden beſteet.

XIV.

„ Item men en mach in der Stadt ofte Lande van Breda gheene Renten hef-

„ fen

„ fen op borchtochte, maer die Renten moeten vèrpant zyn op goede onbe-
„ rueriycke onderpanden.

XV.

„ Ende in ghebreke van betalinghe van Renten oft Rogpachten, foo mach
„ men voor die Rente van binnen 's jaers pandinghe begheeren aen eenigh
„ beruerlyck goet, dat men op den Onderpant bevinden can.

XVI.

„ Ofte men mach den Onderpant met befetting recht vervolgen van 14
„ daeghen tot 14 daeghen, tot dry befettinghen toe, voor die onbetaelde Ren-
„ ten van binnen ende van buyten 's jaers, ende in foo verre dien Onderpant
„ binnen den tyt van feffe weken niet ontfet en wort, foo wort die heffer
„ van de Renten daer toe ghedaen den felven onderpant te hebben, te hou-
„ den ende te ghebruycken, gelyck zyne andere eyghen goeden.

XVII.

„ Ende oft iemant eenighe nae Rente op den felven onderpant heeft, wil
„ hy fyn rente behouden, foo moet hy den Voorheffer voldoen van fyn rente
„ van binnen 'sjaers, ende nemen overdracht van den opwinner van zynen
„ opghewonnen onderpant, maer waere die opwinner veele Renten van buy-
„ ten 'sjaers t'achter, ende hy die aen de beterniffe van den Onderpant, boven
„ die naer Renten, foecken wilt, foo moet hy den naerheffer van binnen
„ 'sjaers voldoen.

XVIII.

„ Maer alfoo men ghewoonlyck is den uytreycker van Renten twee pach-
„ ten onder te laeten tot voordeel van de Debiteurs, waer door die Credi-
„ teurs, ende heffers van de Renten, van hunne reële Actien worden gefruf-
„ treert, ende op de befitters van de panden in perfoonen moeten ageren,
„ foo waer feer goet, foo wel voor die Debiteurs als Crediteurs (onder cor-
„ rectie van den Hove) dat de hefferen van Renten werde geaccordeert
„ op hunne panden dry oft ten minften twee pachten *Actione in rem hypothequa-*
„ *ria* te moghen halen.

XIX.

„ Ende wanneer die opwinder fyn Renten van buyten 's jaers wilt foecken,
„ aen die beterniffe van den Onderpant boven alle Naerrenten, foo doet men den
„ Onderpant veylen met dry Sondaeghfche gheboden, fegghende, die oft die
„ perfoon heeft ghewonnen met vonnis ende met recht zynen Onderpant daer
„ ghelegnen, die A. oft B. in handen heeft, die veyle ick als eerftwerff &c.,
„ ende naer die dry Sondaeghfe gheboden foo lecht men een Sondaegfe ge-
„ bodt, ende daer naer wordt hy in den Onderpant ghevesft.

XX.

„ Item van fchatfchult, oft ghemeyn fchult op iemant te ghekryghen, foo
„ ufeert men twee weghen, de eerfte is by ghedaginghe, dat men den Debi-
„ teur doet ghedaghen, op den Genechtdaghe, ende dat mach die Debiteur
„ eens op doen houden aen den Officier, ende ten naeften Genechte moet hy
„ te recht komen, oft hy wort by contumatie verwonnen, ten ware abfentie
„ ofte nootfaeke.

XXI.

„ D'ander is by befettinghe, dat den Crediteur doet met recht befetten de

„ goeden van den Debiteur voor zyn schult, ende die vervolght hy met dry
„ besettinghen, ten ware dat die Debiteur die ontsette op eenen borghe, die
„ hy ghehouden is te setten aen den Officier, ende die ontsettinghe ghedaen
„ zynde, soo bescheyt hem die Officier dagh van recht, ende soo verre hy niet
„ en ontsette ende borghe en stelde, soo soude die Crediteur procederen tot
„ uytwinninghe, eerst van de haeffelycke goeden ende by ghebreke van
„ dien, oft dat die insufficient zyn, voort totter erffelycke goeden, daer aff
„ dry Sondaeghs geboden ghedaen worden, ende voort Coopdagh ghehouden,
„ ende tot vestinghe gheprocedeert, ende naer die uytwinninghe vercoopt men
„ de haefgoeden voor het Stadthuys openbaerlyck den meestbiedende, en-
„ de van opghewonnen erfgoeden vercondight men eenen Sondagh, ende
„ noemt een herberghe, daer die uytwinder des Maendaghs sal sitten, om den
„ meestbiedende te vercoopen alsulcke opghewonnen goeden, ende dat tot
„ twee oft dry oft meer sitdaghen toe, ende moet die Uytwinder met
„ syn schult, ende die costen van Recht, ende van te gheboden te sitten,
„ te vreden zyn, ende en mach op elcken sitdach, ten coste ende laste
„ van den Debiteur, niet meer verteert worden dan twelf stuyvers eens.

XXII.

„ Item van alle Contracten, Gelooften, ende schulden by iemanden van de
„ Dorpen des Lants van Breda, uytghesteken de Vryheyt van Oosterhout,
„ binnen der Stadt van Breda ghecontracteert, ghedaen, ende ghemaekt,
„ mach den Crediteur synen Debiteur mette Roeydraghers van Breda doen in-
„ halen, denwelcken by den Roeydragher dagh bescheyden wort, om voor
„ Schouteth ende Schepenen in Breda voor recht te compareren, oft wordt
„ teghens deselve als ghecontumacieerde gheprocedeert, ende worden heu-
„ re haeffelycke goeden daer voor gheexecuteert, ende tot Breda ver-
„ cocht.

XXIII.

„ Item van alle vercochte erfgoeden, gheen leen wesende, ende Renten
„ oft Corenpachten, 't zy dat die uytterhandt, oft by openbare sitdaghen
„ den meestbiedenden vercocht syn, hebben die Maeghen van bloedtsweghen
„ Naderschap, om die voor den selven prys te hebben soo die vercocht zyn,
„ binnen de dry Sondaeghsche gheboden die daer af ter Puyen af ghedaen wor-
„ den, ende tot der veste toe incluys.

XXIV.

„ Ende aen alle Renten ende Corenpachten hebben die uytreyckers der
„ selver haer naderschap voor alle andere, die van bloetsweghen bestaen.

XXV.

„ Maer aen huysen in der Stadt staende, in soo verre die by openbare ver-
„ condinghe ende sitdaghen vercocht worden, ende daer af men twee oft dry
„ sitdaghen in verscheyde weecken, ende by Sondaegsche vercondinghe ghe-
„ houden heeft, daer aen en heeft niemant Naderschap.

XXVI.

„ In saeken van scheydinghe ende deylinghe, van openinghe van weghen,
„ van erfpenninghen te begheeren, van bekrooninghe van ghebruyck van
„ weghen, van arbeytsloon te begheeren, &c: mach men alle dagen beghee-
„ ren behalven des Sondaeghs, ende wordt partyen daer af de wete ghe-
„ daen, om te recht te komen naer des Officiers moet naer ghelegentheyt
„ der saeken.

„ XXVII. Een

XXVII.

„ Een Vrouwe Coopmanſchap doende ende ſchulden maekende ter cauſe „ van heure Coopmanſchappe, verbint heuren Man voor deſelve ſchulden, „ ende moghen ſulcke ſchulden vervolght worden al ſoo wel teghen den Man „ ende zynen goeden, als teghens de Vrouwe ende heuren goeden.

XXVIII.

„ Item niemant onder de Stadt ende Lande van Breda goeden ende erven „ beſittende, en mach deſelve ſynen erve ende goederen in egheenderhande „ manieren bekommeren, ofte verthieren, met eenighe brieven oft voor- „ waerden, dan met brieven van der bancke des Landts van Breda, daer on- „ der deſelve gronden van erven gheleghen zyn; Ten waere met Amptmans „ brieven der Stadt van Antwerpen, volghende de Concordaten daer af tuſ- „ ſchen den Heere van Breda ende de Stadt van Antwerpen ghemaekt.

XXIX.

„ Item een Man en mach ſyn Wyfs erfgoet binnen der voorſchreve Stadt „ ofte Lande ghelegen, ſonder conſent, niet vercoopen oft belaſten, ende „ en mach men deſelve erfgoeden voor haer Mans ſchulden oock niet uytwin- „ nen oft vercoopen, des mans erfgoet, heure beyde have, ende verkreghen „ goeden en ſullen eerſt daerom vercocht ende in de voorgaende ſchulden be- „ keert moeten zyn.

XXX.

„ Item is oock langhen tyt binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda „ voor recht gheobſerveert, dat men naer de doodt van eenighen perſoon heeft „ moeten heyſſchen ſchulden, daer af den Crediteur gheen obligatie noch an- „ der wettigh beſcheet is hebbende, preſenterende ende doende den Credi- „ teur eedt, met twee volch eeden, die ſweeren dat ſy den heyſſcher houden „ voor ſulckx, ende van ſulcken ſtaete, conditie, ende converſatie, dat hy „ gheenen eedt en ſoude willen doen, ten ware hem die ſchult rechtveerde- „ lyck ware competerende, welcke Volcheeden ende Obſervantie voorſchre- „ ven, oock by Apoſtille van Myn Heere den Prince van Oraignien voorts „ is gheaboleert ende afghedaen gheweeſt, als oick by ſekeren vonniſſe by „ den Rade van Brabant, tuſſchen Dierick Seſyns aenlegghere, ende d'erf- „ ghenamen Zegher van Alviren ghegheven.

XXXI.

„ Item is tot noch toe binnen de Stadt ende Juriſdictie van Breda voor „ Coſtume gheobſerveert, ſoo wanneer iemant is fugitif, ofte gheworden „ inſolvent, ſtervende oft te lyve blyvende, dat de Crediteuren eerſt beſet- „ tinghe ghedaen hebbende op des fugitif oft inſolvents goet, van hunne ghe- „ heyſchte ſchult zyn ghepreferéert, uytgheſcheyden 's Heeren ende der Stads „ penninghen, huyshuere van haefgoeden, die op den pant ſyn, ende ande- „ re ghepriviligieerde ſchulden.

XXXII.

„ Maer alſoo Borghemeeſters, Schepenen ende Raet der Stadt van Breda aen „ den Prince van Orangien, als Heere van Breda, Requeſte hadden gepreſen- „ teert, dat de preferentie van voorſchreve beſettinge van ſchulden niet ge- „ priviligieert weſende ſoude worden gheaboleert, ende afgedaen, ende dat con- „ currentie plaetſe ſoude hebben in ſaeken daer concurrentie naer recht plaet- „ ſe behoort te hebben, volghende den Mandamente der Keyſerlycke Majeſ-

„ teyt in den jaere 1531 uytghegeven, daer op by mynen Heere den Prince
„ voorſchreve op den 14 Juny anno 1556, was gheappoſtilleert, blyckende
„ by ſeker Acte hier mede overghelevert dat de voorſchreve preferentie ſou-
„ de worden afgedaen, ende gheaboleert, ende dat men daer af eene ghemee-
„ nelycke Acte ſoude concipieren, die ſyn Gen: onderteekenen ende beſeghe-
„ len ſoude, maer alſoo 't ſelve noyt en is gheeffectueert gheweeſt, ſoo bid-
„ den Borghemeeſteren, Schepenen ende Raet der Stadt Breda ſeer ootmoe-
„ delyck dat de preferentie aengaende de beſettinghe voorſchreven by zyn
„ Majeſteyt worde afghedaen ende gheaboleert, als oock de volch eeden,
„ daer af in de voorghenoemden Articule mentie ghemaeckt is, ende dat con-
„ currentie plaetſe hebbe, daer deſelve naer recht behoort te hebben.

XXXIII.

„ Item wordt binnen de Stadt Breda voor Coſtume gheobſerveert, dat een
„ Vrouwe gheen Coopwyf weſende, naer de doodt van haeren Man haer be-
„ duchtende van inſolventie van den Sterff huyſe heurs Mans, uyt den ſterf-
„ huyſe mach ſcheyden, ſonder iet met haer draghende, ende den ſleutel op
„ 't graf ſtekende, met ſulcken effecte, dat de Vrouwe daer mede blyft on-
„ ghehouden ende onghemoleſteert van de Crediteurs, al waert ſoo, dat ſy na-
„ maels quame tot beter fortune, oft dat haer by ſucceſſie eenigh goet
„ verſtorve.

Aengaende de Criminele ſacken.

XXXIV.

„ Item voor ſoo veele de criminele ende hooghe Juſtitie aengaet, is te we-
„ ten dat over de Stadt ende den geheelen Lande van Breda is eenen Droſſaert,
„ denwelcken is Superintendent, ende mach overal vangen, ende den
„ Schouteth ſoo wel van der Stadt als andere van den platten Lande van Bre-
„ da belaſten ende bevelen te vanghene die hem, ende dat met goede infor-
„ matie, goetduncken ſal.

XXXV.

„ Item alle ghevangenen by den voorſz. Droſſaert, ofte Schoutethen van
„ de Dorpen, uytgheſondert Roſendael ende Ooſterhout die ſelve hooge Juſ-
„ titie hebben, werden geſtelt in handen van den Schouteth van Breda, de-
„ welcke deſelve ghevangenen voor Borghemeeſter en Schepenen van Breda
„ ghehouden is te tichten volghende d'informatie hem by den voorſchreven
„ Droſſaert ofte andere Officieren ghelevert, ende dat binnen den derden da-
„ ghe, indien de ghevanghene dat verſocht, ende moet oock alsdan die ge-
„ vanghene daer op insgelycks binnen den derden daghe antwoorden, welcke
„ procedure wordt ghemeynlyck ghedaen verbalyck.

XXXVI.

„ Item ende bevinden de Schepenen, dat die materie den lyve niet aen en
„ gaet, ſoo wordt die gevanghene, indien dat van zynent weghen bedinght
„ wordt, gerelaxeert onder cautie van te recht te ſtaen ende 't ghewyſde te
„ voldoen, ende wort daer nae in de ſaeke ſommierlyck gheprocedeert van
„ derden daghe tot derden daghe, 't zy in *ſcriptis*, oft verbaelyck naer
„ ghelegentheyt derſelver.

XXXVII.

„ Item aengaende de Torture worden alle Knevelaers, Moortbranders,
„ Kerckdieven, Straetſchenders, Moeſcoppers, ende Vagabonden, ſonder fi-
„ gure

„ gure van proces, by advys ende ter presentie van Schepenen, die men d'in-
„ formatie precedente, (blyvende secreet onder hun lieden) in handen
„ gheeft, even verre deselve informatie by hun lieden suffisant bevonden wordt,
„ ter scherper examinatie ghestelt, uytghenomen de Poorters ende Landtsa-
„ ten, die men daer toe openbaerlyck bedinghen moet, ten ware enorme fey-
„ ten daer men van stonden aen die complicen af soude moeten vervolghen.

XXXVIII.

„ Item moet oock die ghevanghene die feyten over hem, by informatie
„ precedente ghebleken, selfs door synen halse, met goede circumstantie en-
„ de reden van wetenschap bekennen, soo wel in de pyne, als binnen 24
„ uren daer nae, onder den blauwen hemel, vry, los, ende onghebonden,
„ al eer Borghemeester ende Schepenen tot condemnatie van deselve proce-
„ duren, ten waere saeke, dat den selven ghevangen frivolyck, nu bekennen-
„ de, ende dan ontkennende, tergiverseerde ende merckelyck calumnieerde,
„ soo dickwils ghebeurt, in welcken ghevalle, ende synde de feyten, by den
„ Schouteth gheposeert, soo klaerlyck ghebleken datter niets op te segghen
„ valt, en werdt by den Borghemeester ende Schepenen op des Gevanghen
„ ontkennen ende afgaen niet veele geleth, maer recht ghedaen over 't ghe-
„ ne klaerlyck ghebleken is.

XXXIX.

„ Item ende soo wat feyten by de delinquanten in de pyne, ende daer
„ naer onder den blauwen hemel als voor, ter presentie van twee Schepe-
„ nen, bekent worden, wordt ghehouden voor volle ende suffisante ken-
„ nisse, ende wordt daer op recht ghedaen naer exigentie van den cas, soo
„ verre de feyten ende de delicten klaerlyck blycken gheperpetreert te zyn by
„ informatie precedente, ofte andere notoirlycke kennisse.

XL.

„ Item aengaende Keuren ende breucken, civile ende criminele, daer af
„ en mach gheen Schouteth, in den gheheelen Lande van Breda, compose-
„ ren, dan myne Heere den Drossaert, uytghenomen alleen den vuystslagh
„ sonder bloedt.

XLI.

„ Item alle breucken ende Keuren ghecomposeert zynde met den Drossaert
„ als voor, daer af wordt dagh ghegeven van betalinghe een kennisse twee
„ oft dry, nae de grootte van de ghecomposeerde breuck, beloofde pennin-
„ ghen, ende faculteyt van den persoone, ende moet den Schouteth van der
„ plaetse borghe stellen van de termynen te voldoene, welcke penninghen by
„ ghebreke van betalinghe worden gheexecuteert sonder Rechtsvoorderinghe
„ daerom te moeten doen.

XLII.

„ Ende in andere saeken, concernerende de Policye ende welvaren van de
„ Stadt, worden by Drossaert, Schouteth, Borghemeesteren ende Schepe-
„ nen in Breda Ordonnantien op sekere penen ghemaekt ende ghestatueert,
„ welcke penen op de overtreders worden met heerlycke ende parate execu-
„ tie gheexecuteert.

„ Ende des t'Oirconden hebben *Gregorius Buysen*, ende Mr. *Thomas van der*
„ *Vloet*, Borghemeesters, ende *Christiaen Piermans* Secretaris der Stadt Breda
„ deze geteekent, ter Ordonnantie van Drossaert, Schouteth, Schepenen
„ ende Raet der voorschreve Stadt, desen 9 July 1570.

Ordon-

Ordonnantie ghemaeckt by den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furst MAURITZ, *geboren Prince van* Orangie, *Grave van* Nassau *&c: als Regent ende Administrateur van de Heerlicheden ende Goeden van den Doorluchtigen Hoochgeboren Furst den Prince van* Oraengie, *Grave van* Nassau *&c: opte stuck van Evictie, ende uytwinninge van huysen, ende gronden van Erven, binnen der Stadt ende den geheelen Lande van* Breda, *voortaen te observeren, ende t'achtervolghen.*

„ MAURITS, gheboren Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catzenellenboge, Dietz, Vianden, Marcgrave van der Vere, ende van Vlissinghen, Heere van St. Vyt, Doesburch, der Stadt Grave, ende van den Lande van Cuyck, Monster, Gouverneur ende Capiteyn Generael over Gelderlant, Hollant, Zeelant, Westvrieslant, Zutphen, Utrecht ende Overyssel, ende van de Steden ende Stercten van Brabant, ende Vlaenderen, in de Unie wesende, Admirael Generael van der Zee, Regent ende Administrateur van de Heerlycheden, ende goeden van den Doorluchtigen, Hoochgeboren Furst, den Prince van Oraengien, Grave van Nassau onsen weerden seer geliefden Broedere. Allen den genen, die dese onse opene brieven sullen sien, oft hooren lesen, ende namentlic den Drossaert, Schoutethen, Borgemeesters, Schepenen, Regeerders, ende gemeyne Officieren, onderdanen ende ingesetenen van de Stadt, Vryheden, dorpen, ende platten lande van Breda, Saluyt. Alsoo over veele jaren binnen der Stadt, ende den lande van Breda, ghespeurt ende bevonden wort, dat de evictien, oft opwinningen van huysen ende gronden van erven aldaer, voor de invincenten ende opwinders van cleynen ghevolge, ende genoechsaem onprofytelick zyn, ende oversulcx by de quade rent, oft roggelderen, ende andere debiteuren seer weynich worden geacht: Midts dat den eygenaer, ende Proprietaris van de geevinceerde huysen, ende gronden van erven, (naer dat hen de selve met alle solemniteyten daer toe staende, behoorlic ende volcomelyc, tot vestens toe incluys, zyn ontwonnen: ende den Evincent by voorgaende drie Sondaechse Proclamatien openbaerlycken, nae't gebruyck, ende costume daer over hier voormaels onderhouden, heeft geseten, om syn opgewonnen recht den meestbiedende te vercoopen) t'allen tyde vry heeft gestaen, ende gheoirloft was by voldoeninge vant gene waer voor zyne huysen, ende gronden van erven alsoo waeren opgewonnen, ende refusie van costen daeromme gedaen, deselve syne ontwonnen huysen, ende gronden van erven, wederomme naer hem te nemen, ende den Evincent te doen doene Rekenninghe, bewys ende reliqua, van 't ghene hy (gheduerende syne possessie) van de gheevinceerde goeden ghenoten, ontfanghen ende daer aen uytghegeven hadde, indervoegen, dat den evincent, oft opwinder nemmermeer by eenige middelen tot eene vaste possessie ende volcomen dominie van de opgewonnen huysen, ende gronden van erven (ghelyck dat de geschreven Rechten, ende alle goede Politicque ordre wel zyn vereysschende) en heeft connen geraken; Alle t welck veroirsaeckt heeft, dat de Rentghelders, ende andere Hypothecaire schuldenaren nyet en hebben gheacht, de Renten, Pachten, Chynsen ende andere reële schulden op henne goeden uytgaende, ende staende: Ende dat de Evincenten alsulcken sorghe nyet en hebben ghedraghen int repareren ende onderhouden van den opgewonne huysen, ende gronden van erven, alst in eene gereglеerde Stadt, ende landen wel behoorde, ende sy in hen eyge vaste, ende seker goeden wel souden doen, Tot grooter ruine, ende verderf van de huysen, ende gronden van erven, ghelyck by experientie binnen de Stadt ende lande van Breda bevonden is gheweest, ende noch daghelycx bevonden wort. Soo eest dat (om alle de voorsz inconvenienten wechtenemen, ende in toecomenden tyden te weeren) wy by deliberatie ende advys van onse lieve, ende ghetrouwe de lieden van onsen Rade ende Rekeninge, daer oppe ghehoort die van der Hooftbancke der Stadt ende lande van Breda, ende van den Magistraet ende Raedt derselver Stadt, willende versien ter „ ge-

„ gemeyner welvaert der voorsz. Stadt, landen ende ondersaten, hebben ghe- „ boden, gheordonneert ende gestatueert, ghelyck wy ghebieden, ordonne- „ ren ende statueren by desen, Dat van nu voortaen, int evinceren, ende „ opwinnen van huysen, ende gronden van erven, binnen der Stadt ende den „ gheheelen lande van Breda, de poincten ende articulen hier naer volghende, „ gheobserveert, ende achtervolcht sullen worden: Ende dat alle huysen ende „ gronden van erven in dier voegen ende manieren gheevinceert zynde, den „ evincenten ten eeuwigen dagen sullen vast, ende seker blyven, sonder dat „ den eyghenaers, Proprietarissen, oft andere daer op recht hebbende, oft „ pretenderende, daer aen (by wat middele het waer) meer sullen moghen „ pretenderen, oft gheraken, maer daer van altyts versteken sullen blyven, „ op dat de possessie, ende dominien van alsulcke goeden niet voorders onse- „ ker blyven, maer eenmael vast, ende seker wesen moghen, in conformi- „ teyt van de geschreven Rechten, ende alle Politissche ordre.

I.

„ In den eersten, soo wie voortaene, binnen der Stadt, oft den gheheelen „ lande van Breda, eenighe huysen, gronden van erven, geltrenten, ende „ rogpachten pretendeert te evinceren, ende optewinnen, die sal schuldich en- „ de ghehouden zyn, binnen de voorsz. Stadt, ten registere oft boeck van den „ Griffier, ende ten platten Lande, by den Secretaris, in presentie ende ter „ manisse des Schouteths ende wysen van Schepenen respective, daer die huy- „ sen oft gronden van erven ghelegen zyn, voor d'eerste zyne Acte van be- „ settinghe te doen annoteren, met pertinente ende perfecte designatie van „ de Hypotequen, onderpanden, ende goeden die hy besetten wilt, ende „ met expressie van den naem ende toenaem van den Proprietaris ende eyghe- „ naer derselver, De somme, schult oft actie, die de besetter daer op is pre- „ tenderende, ende waer uyt, oft waer van deselve is toecomende.

II.

„ Van welcke besettinghe aen den eyghenaer in persoone, oft zynen huy- „ se, indien hy binnen der Stadt, ende lande van Breda woonende is, Ende „ ingevalle van zyne uytlandicheyt, aen zynen Procureurs, Facteurs, oft an- „ dere bewindt van hem hebbende, oft by gebreke van dien, aen den Huer- „ man, oft ghebruycker van de selve besette huysen oft goeden; Ende by „ faulte van Huerman oft ghebruycker, aen de naeste ghebueren, ende voorts „ daer beneffens by Edicte ter Puyen aff, oft Kercken uyt, wete, ende insi- „ nuatie binnen de eerste veerthien daghen, by eenen ghesworen Roeydra- „ ger, Vorster, oft anderen dierghelycken Gherichtsbode, ghedaen sal moe- „ ten worden, die daer van schriftelicke Memorie houden, ende relaes ma- „ ken sal moeten: Inhoudende den dach aen wien, ende in wat voegen, de „ wete ghedaen, ende wat antwoorde hem ghegheven is.

III.

„ Ende in soo verre de Goeden, binnen de voorsz. veerthien dagen niet en „ worden ontset, soo sal de besetter schuldich zyn, deselve zyne besettinge, „ precieselyck op ten XIV. dach, naer date van de besettinge, als anderwerff, „ en voor de tweede reyse, in manieren al als voor, ter manisse van den „ Schouteth, by Schepenen te doen wysen, waer van insgelycx, als boven, „ binnen XIV. dagen daer naer, by eenen Roeydrager, oft anderen Gerichts- „ bode, aen den Proprietaris, oft andere van synent wegen, gelyck als voorsz. „ is, wete ghedaen sal moeten worden, Oock daer van gehouden Memorie, „ ende relaes gemaect, soo als van de eerste Wete, ende insinuatie ge- „ segt is.

IV.

„ Ende sal deselve besettinge daer naer, precise op ten veerthienden dach,

„ naer date van de vernieuwinge als anderwerff (indien de besette goeden „ binnen middelen tyde noch niet ontset en zyn) ter Griffie van Breda, oft „ in de Secretarie van de Dorpen sLants van Breda, als derdewerff vernieuwt „ worden, ende den besetter daer over laten manen, ende wysen, daer „ van insinuatie doende doen, memorie houden ende relaes maken, alles ge- „ lyc van de besettinge, ende vernieuwinge als anderwerff gesegt is.

V.

„ Alle welcke vernieuwinghen, als anderwerff, ende derdewerff, precise, „ respective op ten veerthienden dach als voor sullen gedaen, aengeteekent, „ ende daer over gemaent moeten worden, sonder die dagen te moghen voor- „ comen, oft laten overstrycken, op pene van nulliteyt van alle voorgaende „ solempniteyten, ende rechtsvoorderinghen: Wel verstaende, dat de ver- „ nieuwinge als anderwerff ende derdewerf, op alsulcken dach van der we- „ ke, tsy maendach, dynsdach, woonsdach, oft andere, als de besettinge „ begonst, ende gedaen is, sullen moeten gedaen, ende gecontinueert wor- „ den, Ten ware, by Acte van Schepenen, daer toe anderen dach werde „ verordonneert, dwelck sonder goede oorsake niet sal mogen geschieden.

VI.

„ Item alsoo hier voormaels bevonden is geweest, dat de Rentgelderen en- „ de andere Debiteuren henne goeden, als voor beset zynde, niet en hebben „ geacht de selve t' ontsetten, dan int leste van de ses weken, ende also „ recht voor de Schepen kennis leydinge, op dat sy, by middele van dien, „ henne Crediteuren in langhduerich proces souden brengen, wel wetende, „ dat men hen, (al waert oock also, dat sy binnen d'eerste XIV. dagen ont- „ setten, ende men uyt suyver ende liquide Obligatie procedeerde) binnen „ drye maenden tot geene antwoorde en hadde connen gebrengen: soo sal „ voortaen elcke vernieuwinghe haer default ende profyt mede brengen, als „ te weten, dat de gene, die de eerste XIV. dagen laet overstrycken, sonder „ te ontsetten, sal zyn versteken van alle exceptien declinatoir: Indervoe- „ gen, dat soo wanneer yemant na de vernieuwinge als derdewerf, de voor- „ gaende besetting eerst ontset, deselve in de sake ten eersten dage ter rolle „ dienende, sal moeten aennemen, om ten naestvolgenden Rechtdach daer „ aen, op des besetters eysch *peremptorie* te antwoorden, op versteck, doch „ sal, (sonder prejuditie van dien) wel mogen versoecken Procuratie, en- „ de cautie voor de costen.

VII.

„ De voorsz. vernieuwinge als derdewerff gedaen zynde, soo sal de beset- „ ter op ten XIV. dach daer na, te rekenen van des anderen dachs, na ver- „ nieuwinge als derdewerf, daer over gehouden zyn te versoecken, ende te „ beleyden kennisse van Schepenen, ende daer af als voren Acte nemen.

VIII.

„ Maer en sal de besetter de voorsz. kennisse niet mogen versoeken, ende „ leyden, noch oock Schepenen daer af hem Acte laten gheven, Ten sy hy „ yerst ende voor al deuchdelyckheyt van syn schult den voorghenoemden „ Schepenen sal hebben ghebleken, ende ghewetticht, naer welcke Schepe- „ nen kennis leydinge de Debiteuren hunne besette goederen, onder geen „ borgen meer en sullen moghen ontsetten, dan mits namptiserende tghene, „ daer voor die beset zyn.

IX.

„ Dese Schepenen kennisse als voor beleydt zynde, so sal de besetter t'eyn-
„ den

„ den XIV. dagen daerna, maer nyet eer, by drie Sondaechſe proclamatien
„ achter den anderen, alhier binnen de Stadt ter Puyen aff, ende op te Dor-
„ pen, ter Kercken uyt, moeten doen condighen, wat goeden hy beſet heeft,
„ deſelve beſette goeden circumſtantierende, ende duydelyck deſignerende,
„ waer die ghelegen zyn, ende hoe die ghenoempt zyn, met adjunctie van
„ den naem ende toenaem van den Proprietaris derſelver, ende van de Actie
„ oft ſchult, daer voor hy die beſet heeft.

X.

„ Ende de voorſz. drie proclamatien gedaen zynde, ſo ſal ten naeſtvol-
„ ghenden Sondach, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, eenen Coopdach
„ van de beſette goeden ghelegt worden, teghens eenen ſekeren gheleghen
„ daghe, Ten welcken daghe de beſetter de opgewonnen goeden uyt 's Hee-
„ ren hant ſal moghen coopen, ende hem den ſlach daer van, by den Schou-
„ teth *nomine officii*, (behoudelyck eenen yeghelycken ſyns rechts ende
„ voorcommers) laten geven, ſoo verre hy beſetter daer aff hoochſte coo-
„ per blyft.

XI.

„ Maer by aldien daer yemandt anders compt, die den coop dede oft ver-
„ dierde: Soo ſal in dien gevalle de cooper oft verdierder den opwinder moe-
„ ten voldoen van allen ſynen gebreken, mette coſten daeromme ghedaen.

XII.

„ Ende ſal oock alſulcke verdierder, ende Cooper, den opwinder (indien
„ hy de huyſen oft gronden van erven voor t verloop van Renten, Pachten,
„ oft Chynſen, die hy daer op is heffende, heeft opghewonnen) daernae
„ ſyne Renten, Pachten, ende Chynſen, die van dan voortaen verſchynen
„ ſullen, van jaere tot jaere moeten betalen ende uytreycken.

XIII.

„ Naer de voorſz. uyt 's Heeren handt coopinghe, ſoo ſal de veſte ende
„ goedeniſſe van de gheevinceerde ende ghecochte huyſen ende erfgoeden
„ (op dat nyemant te precipitantelyck en worde gedepoſſideert, ende ver-
„ reict, ende de voorgaende Coſtume dien aengaende onderhouden, van nu
„ voortaene by alle billicke maticheyt worde gemodereert) by tyde van
„ Vrede, een jaer, ende by tyde van Oorloghe, twee jaren, openſtaen,
„ maer ſal de Cooper niettemin terſtont treden in de Poſſeſſie van den opghe-
„ wonnen goeden, om die by hem bewoont, gebruyct, oft (inghevalle die
„ verhuyrt zyn) de hueren daer van genoten te worden.

XIV.

„ Nochtans met ſulcker mate ende Rekeninghe, dat de Opwinderen, oft
„ hunne Actie hebbende, voor den inganck ofte loop van de voorſz. een, oft
„ van de voorſz. twee jaren reſpective, gehouden ſullen ſyn by den Griffier
„ der voorſz. Stadt, oft ten platten lande by den Secretaris aldaer, op be-
„ hoorlycken ſalaris, ter Puyen aff, oft Kercken uyt, tot meerder waer-
„ ſchouwinge van de Proprietariſſen, en andere goede luyden, ſchultbrieven,
„ obligatien, ſpeciale oft generale hypothecque, op te opghewonnen goeden
„ hebbende, tot drie malen toe, te weten van twee maenden tot twee maen-
„ den, d'een achter den anderen volgende, de coopdagen by hen gehouden,
„ in der manieren als voren, te doen condigen ende publiceren, dat ſy al-
„ ſulcke huyſen, oft gronden van erven, Renten oft Pachten, opgewonnen
„ ende uyt 's Heeren handt gecocht hebben gehadt, ende deſelve drie condin-
„ gen oft publicatien gedaen zynde, ſal daer en t'eynde het voorſz. een jaer,

„ oft twee jaren, blyven ftille ende open ftaen, totte expiratie van de felve „ jaren refpective toe.

XV.

„ Ende fullen de Griffier, Secretariffen, ende Vorfteren refpective gehouden zyn den Schouteten, Borgemeefteren, ende Schepenen der voorfz. Stadt ende ten platten lande refpective te adverteren, ende indachtich te houden van de dagen, op de welcke men de voorfz. drie publicatien van de Coopdaghen fal moeten doen.

XVI.

„ Ende fal de Proprietaris, ende andere Actie totte opgewonnen goeden hebbende, defelve goeden binnen de voorfz. een, ende twee jaren refpective, dat de vefte openftaen fal (te rekenen nae expiratie van de voorfz. driemael twee maenden, oft eens fes maenden) weder crygen ende aenveerden mogen, mits betalende oft voldoende den opwinder fynen geheelen achterftel oft fchult, daer voor d'erfgoeden opgewonnen zyn, mette rechtelycke koften, ende nootlycke reparatien daer omme, ende aen gedaen; Ten ware d'Evictie voor verloop van Renten, Chynfen, oft Pachten waer gefchiet, ende de voldoeninge oft hantvollinge werde gedaen by eenen jongeren Rent oft Pachtheffer. In welcken gevalle den Evincent alleen fal moeten worden voldaen een Rente of Pacht van binnen jaers, ende een van buyten jaers, te weten, de twee lefte verfchenen jaren voor de inftitutie der Evictie.

XVII.

„ Ende fal den Opwinder aen den genen, die hem, als voor, van fyne t'achterheyt hantvollinghe fal doen, fchuldich fyn te doen Rekeninge, bewys ende reliqua, van 't gene hy, gheduerende den tyt van fyne poffeffie, van de opgewonnen goeden heeft genoten.

XVIII.

„ Soo verre daer niemandt binnen de voorfz. een oft twee jaren en compt, die den opwinder, oft fyne Actie gecocht hebbende, handtvollinge (te weten, gelyck voorfz. is) begeert te doen, foo fal defelve opwinder, oft die de Actie van hem gecocht ende vercregen, oft die hem de handtvollinge gedaen heeft, na de voorfz. een, oft twee jaren refpective, by drie Sondaechfe proclamatien, ter Puyen aff, oft ter Kercken uyt, van acht dagen tot acht dagen, alnoch moeten doen vercondigen, dat de vefte ofte goedeniffe van fynen opghewonnen goeden, nu een, oft twee geheele jaren open geftaen heeft gehadt, ende dat hy overfulcx, na de eerfte, tweede ende derde publicatien al nu noch te doen, hem, by vonniffe ende decreet van Schepenen, in fyne opgewonnen goeden fal doen, ende laten veften ende erven na den lantrechte; Ten ware hem, binnen middelen tyde, alnoch by den Proprietaris, oft andere naerdere actie daer op hebbende oft pretenderende, handtvollinge oft voldoeninge, gelyck voorfz. is, gedaen werde.

XIX.

„ Ende op dat den Proprietaris, ofte andere, actie totte opgewonnen goeden pretenderende, ten overvloet van alles mogen wefen gewaerfchout, foo fal den Roeydrager, Vorfter, oft andere Gerichtsbode, de publicatie voorfz. doende, des anderen daechs na de eerfte publicatie, fchuldich zyn, van de voorfz. fyne publicatien een pertinent ende leesbaer Billet te maecken, ende 't felve voor de puyen van den Stadthuyfe, oft voor de Kerckdeur te plecken, oft te affigeren, dwelck aldaer fal moeten hangen, ten uyteynde van de voorfz. drie weken toe.

„ XX. De

XX.

„ De voorsz. drie weken overstreken synde, sonder dat hem by den Proprietaris, ofte andere, actie op te opgewonnen goeden hebbende oft pretenderende, handtvollinghe werde gedaen, soo sal den opwinder daer en teynden, soo wanneer het hem belieft, by vonnisse ende decreet van Schepenen in de opgewonnen goeden gevest ende geerft worden, gelyck als voor, sulcx dat se hem sullen zyn ende blyven seker ende vast, behoudelyck eenen yegelycken syns rechts ende voorcommers.

XXI.

„ Welcke veste, van nu voortaene, van alsulcken effecte sal wesen, dat den evincent daernae, ten eeuwigen dagen, van syne opgewonnen goeden, voor hem, ende syne oiren, erven, ende nacomelingen sal syn ende blyven volcomen ende paisibel Heer ende Meester, sonder dat daer na yemant, wie hy oock sy, den Evincent sal mogen oft connen gedepossesseren.

XXII.

„ Wel verstaende, dat den Evincent, indien hy syne evictie ofte opwinninghe, voor personele schult heeft gedaen (daerinne, oft onder worden begrepen buytenjarige Renten) in sulcken gevalle schuldich sal syn, na voorgaende proclamatien openbaerlyck, tot eene gesette ure ende plaetse te sitten, om die opgewonnen erfgoeden den meestbiedende te vercoopen, waer aff hy alsdan sal nemen syn ghebreck ende costen, daeromme gedaen; Blyvende het surplus voor den Proprietaris, oft andere daer best recht toe hebbende.

XXIII.

„ Wat aengaet de Huysen ende gronden van erven voor date van desen opgewonnen ende geevinceert, Is onse Verstaen, Meyninghe, ende Ordonnantie, dat de Evincenten sullen schuldich ende gehouden syn te observeren, tachtervolgen, ende te gebruycken de solemniteyten by ons hier voren ghe-ordonneert, naer den tyt, dat de goeden ende gronden van erven uyt 's Heeren hant gecocht sullen zyn, als namentlyck, dat sy voor d'eerst sullen moeten doen de drie proclamatien van twee maenden tot twee maenden, als boven breeder gesegt is, Ende deselve alsoo voorts ter volcomender uytwinninge ende veste toe continueren.

XXIV.

„ Ende soo verre, geduerende deselve solemniteyten, de Proprietaris, noch oock yemant anders, recht tot de geevinceerde goeden hebbende oft pretenderende, en compt, die den Evincent hantvollinge doet als boven gesegt is, soo sal den Evincent in dien gevalle, op synen Evictie brief, ter presentie van Schepenen, by den Secretaris de veste gepasseert hebbende, moeten doen dorsseren, ende int registre margineren, dat by hem alle solemniteyten, volgende dese Ordonnantie, na date des briefs, van nieus zyn gedaen ende geplogen, maer dat hem niemant hantvollinge heeft comen doen.

XXV.

„ Welk endorssement ende registreringe indervoegen voorsz. gedaen zynde, sullen den Evincent (achtervolgende ende uyt crachte deser Ordonnantie) ten eeuwigen dagen, voor hem, zynen oiren, erven, ende nacomelingen, d'opgewonnen goeden seker ende vast blyven.

XXVI.

„ Maer inghevalle de Proprietaris, oft yemandt anders, recht totte geevinceer-
„ de goeden hebbende oft pretenderende, geduerende ende hangende de voorſz.
„ ſolemniteyten, den Evincent hantvollinge compt doen, ſal alsdan de ſelve
„ Evincent ſchuldich ende gehouden ſyn, van d'opgewonnen goederen ten
„ doene ende behoeve van den ghenen, hem hantvollinge gedaen hebbende,
„ te treden, te wycken, ende afſtant te doene, in aller voeghen ende ma-
„ nieren, ghelyck als hier voren gheſegt is.

XXVII.

„ Ende alſo in alle Veſtbrieven van alle opgewonnen goeden wort gheinſe-
„ reert deſe Clauſule, Te weten, *behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts ende voor-*
„ *commers*; Welcke clauſule wy verſtaen hier voren in verſcheyden manieren
„ gheinterpreteert gheweeſt te zyn, ende overſulcx vele queſtien veroorſaect
„ te hebben, ſoo wordt by deſen verclaert ende geſegt, dat deſelve Clauſule
„ ghene Renthefferen oft andere hypotecaire ſchuldenaeren tegens den Evin-
„ centen te ſtade, ende bate en ſal comen, dan den genen, wiens Renten,
„ Chynſen oft Pachten ouder van date zyn, dan de Rente oft hypotecaire ſchult,
„ daer voor de opwinninge gedaen is, in ſulckervoegen, dat den Evincent de
„ oudere Rentieren een jaer renten van binnen, ende een van buyten jaers,
„ te weten die waren verſchenen immediate voor de uyt 's Heeren hant coo-
„ pinghe, ſal moeten betalen, midtsgaders oock alle de Renten, die naer da-
„ te van dien, ende van de volcomen Evictie, voorts verſchynen ſullen.

XXVIII.

„ Waer uyt volght, ende by deſen verſtaen ende verclaert wordt, dat jon-
„ gere Rentieren ende alle ander jongere hypotecaire Crediteuren ſchuldich
„ zyn den Evincent (op pene, dat ſy van henne Renten ende Actien ten
„ eeuwighen dage verſteecken ende ghepriveert ſullen blyven) te comen doen
„ hantvollinge van ſynen Chyns, Rente, oft Pacht, eenen van binnen ende
„ eenen van buyten jaers als voor, ende van de coſten van recht, ſonder
„ meer: Maer eenen anderen, geen Rentier noch hypotecaire Crediteur we-
„ ſende, ſal ſchuldich zyn den Evincent van ſyn geheel gebreck, mette coſ-
„ ten daeromme gedaen, te voldoen.

XXIX.

„ Sal oock by de voorſz. Clauſule (*behoudelyck eenen yghelycken ſyns rechts*
„ *ende voorcommers*) verſtaen worden, dat de ghene die voor eenige Renten
„ van buyten jaers alleen, oft andere Perſonele ende Schatſchulden, eenighe
„ huyſen ende gronden van erven heeft geevinceert, oft noch begeert te evin-
„ ceren, deſelve Evincent de Rentieren, ſoo wel jonghere als oudere, van
„ hunne Renten van binnen jaers, ende andere naer de Evictie ende gedue-
„ rende ſyne poſſeſſie te verſchynen, ſchuldich ſal zyn te blyven betaelen,
„ ſonder eenige contradictie, ſoo dat de ſelve Renthefferen aen alſulcke
„ Evincenten geene hantvollinge en ſullen gehouden ſyn te doen, Ten ware
„ hen ſulcx goet dacht ende geliefde.

XXX.

„ Hier mede derogerende, doot, ende te niet doende 't ghebruyck oft de
„ poſſeſſie, die deſen aengaende ter contrarien tot noch toe in de voorſz.
„ Stadt ende Lande van Breda onderhouden is gheweeſt.

XXXI.

„ Ende belangende d'opwinninghen van meubele ende haefgoeden, daer in
„ ſal

„ ſal achtervolcht worden den ſtyl ende manier van procederen, hier te voo-
„ rens daer inne gepleecht ende gheobſerveert.

„ Ordonneren ende bevelen daeromme den voorſz. Droſſaert, Schouteth,
„ Borgemeeſteren, Schepenen der voorſz. Stadt, met den Schoutetten, Sche-
„ penen ende Regeerders van de Vryheden, Dorpen in den Lande van Breda,
„ ende allen anderen Juſticieren, Officieren, Magiſtraten, Dienaeren ende
„ Onderſaten, Dat ſy elcx van hen, ſoo hen toebehoort, onderhouden ende
„ achtervolgen, doen onderhouden ende achtervolgen 't geene voorſz. is,
„ ſonder yet te doen oft te laten gheſchieden (niet tegenſtaende alle andere
„ oft oude poſſeſſie, ghebruycken oft coſtumen, daer oppe wy willen ende
„ verſtaen dat voortaene niet en ſal gelet noch gheacht worden) ter contra-
„ rien. Ende ten eynde niemant van deſe onſe Ordonnantie ende bevelen ig-
„ norantie en pretendere, dat ſy deſelve ter gewoonlycke plaetſe ende ure,
„ den Volcke meeſt vergadert ſynde, condighen, uytroepen, ende publice-
„ ren: Want wy ſulcx tot welſtandt, oirboir, ende nut der voorſz. Stadt en-
„ de Landen bevonden hebben te behooren. Ghegeven, onder onſen Name
„ ende Segel hier op gedruckt in Placcate, den vyffentwintichſten dach der
„ maent van Februario, in den jaere XV^c. ſeven en tnegentich. (*Onder ſtont:*)
„ MAURICE DE NASSAU. (*Ende opt Spatium was gedruckt den Segel van zyn-*
„ *der Princel: Ex^cie. in roode waſſe. Nog ſtont onder geſchreven:*) Ter Ordonnan-
„ tie van ſyne Ex^cie. (*Ende was onderteykent:*) MELANDER. (*Noch was on-*
„ *der 't voorſz. Placcaet geſchreven aldus:*) Deſe Ordonnantie ende Placcaet is
„ tot Breda ter Puyen aff gepubliceert, 't volck aldaer, by het luyden van
„ het Clocxken, in grooten getalle vergadert zynde, des Dyensdachs den
„ XVIII. Meerte Anno XV^c. ende XCVII, omtrent thien uren voor noen.
„ Preſent myn Heere de Droſſaert, Schouteth, *van der Haegen*, ende *Loecker*,
„ Schepenen der Stadt van Breda. Uytgeleſen, By my als Subſtituyt des
„ Griffiers. (*En was onderteeckent:*)

BRANTSCHATS.

Ordonnantie op het Stockhouderſchap der Stadt BREDA, *en hoe hem de Stockhouder in ſynen dienſt ſal gehouden ſyn te reguleren.*

„ In den eerſten, ſoo wanneer ymand ſal oft ſullen begeeren van ſyne oft
„ heure Meubelen goeden koopdach oft ſterffhuys te houden, ende tot voor-
„ ſichticheyt van de betalinge van die penningen die van den koopdach beſom-
„ met ſal worden, aan den Stockhouder verſoeckt oft verſoecken hem daer
„ vooren particuliere ende ſuffiſante borge geſtelt te worden, dat de Stock-
„ houder gehouden ſal ſyn 't ſelve tot heuren contentemente te doen.

„ Item al waert alſo, dat hy Stockhouder des niet konde doen, ſal noch-
„ tans gehouden ſyn, hy Stockhouder des verſocht ſynde, ſulcke koopdae-
„ gen oft ſterffhuyſen te houden, ende de meubelen, die men hem ſal
„ voortbrengen, wel ende getrouwelyck ten hoogſten ende meeſtbiedenden
„ uytteroepen ende te vercoopen, mits hy vercooper oft vercooperen betae-
„ lende ſoo veel, als men den Geſwooren Clercq oft Opſchryver van de Coop-
„ daegen ende ſterffhuyſen tot noch toe gewoonelyck is geweeſt te betaelen
„ ende te geven, van de vercochte goeden op te ſchryven, ende daer aff
„ boeck te houden, te weten den tweehonderſten penninck, ende dan den
„ boeck te laeten volgen den geenen, die den Coopdach oft ſterffhuys hebben
„ doen houden, omme die Cooppenningen daer aff ſelve, oft by yemanden
„ anders, die hy dat toevertrouwt, te doen collecteren.

„ Item ſal den voorſz. Stockhouder gehouden ſyn allen 't gelt op de Coop-
„ daegen gemaekt op den geſetten tyt te betaelen, maar 't gene gereedt ont-
„ fangen wordt, promptelyck overteleveren ende te laeten volgen den genen
„ die de Coopdaegen ſullen hebben doen houden, gelyck ſulckx tot noch toe ge-
„ daen is geweeſt, ſonder dat hy Stockhouder ſal vermogen 't ſelve gelt onder
„ hem te houden dan tot den dagh oft daegen ende terminen by den Vercoo-
„ pers toegelaeten ende geadmitteert.

Item

„ Item fullen gehouden fyn den Stockhouder ende die gene, die het officie „ daer aff fal bedienen, eedt te doen, alle de goeden die vercocht fullen „ worden, fo lange uytteroepen, ende fyn debvoir te doen, om die ten „ hoogften te brengen ende te vercoopen, min oft meer, als oft hem defelve „ goeden toebehoorden, fonder fimulatie oft heymelyck verftandt met yeman- „ den anders te hebben, tot proffyte van hem felver, oft yemanden anders, „ ende dat hy geen flach van de felve goeden geven fal, fonder 't felve eerft „ den genen, die den Coopdach oft fterffhuys houden, gevraegt en hen con- „ fent daer toe gehadt te hebben: Ende voorts dat hy hem in alles van fyn „ Officie voorfz. ende int onderhouden van defe tegenwoordige Ordonnantie „ ende Inftructie quyten ende dragen fal, fo als een goedt Stockhouder ende „ Uytroeper fchuldich is ende behoort te doen.

„ Item oft gebeurde dat eenige goeden in den oproep geveylt zynde niet „ genoechfaem mochten gelden, dat in fulcken gevalle de gene die den Koop- „ dach oft fterfhuys houden fullen oft doen houden, defelve goeden aen hen „ fullen mogen behouden indien hen belieft, fonder ter faecke van de uytroe- „ pinge oft veylen van dien, den Stockhouder oft Schryver yets daer van „ te geven.

„ Item fal den Stockhouder gehouden zyn de Cooppenningen in ende op „ eenige Coopdagen oft Sterffhuyfen gemaeckt wordende, daer van op dach te „ betaelen befproken wordt, te innen, op te haelen, ende te betaelen bin- „ nen fes Weecken naer den befproken verfchyndach van den gehouden Coop- „ dach, ende de penningen procederende van de goeden die verkoft worden „ met gereeden gelde, fal de voorfz. Stockhouder insgelyckx gehouden we- „ fen defelve op te brengen ende te betaelen, ten langften binnen veertien da- „ gen naer de voorfz. Coopdach oft fterffhuys, als voorfz. is, en indien hy „ hier inne gebrekich valt, foo fullen die gene, die den Coopdach oft Sterff- „ huys hebben doen houden, hem daerenboven daer vooren mogen doen exe- „ cuteren met pant als gereed gelt, dies foo fal defelve Stockhouder op eenen „ yegelycken, die iets in eenige Coopdagen oft Sterffhuyfen befchult oft gekofft „ fal hebben, oock hebben reële executie met pant als gereed geldt, fonder „ daer voor gerechtelycke pandinge te derven verfoecken, foo dat 't felve „ tot hier toe oock gedaen ende geplegen is.

„ Item en fal de voorfz. Stockhouder verfocht zynde by eenige Borgers, „ Poorters oft Ingefetenen, oft andere uytheemifche perfoonen, om eenige „ huysraedt oft andere, te fchatten, te deylen, uyttefetten, te verkoopen, „ niet vermogen aldaer te gaen, noch 't felve te mogen doen, dan ter pre- „ fentie van den gefwooren Clercq, by Borgemeefteren, Schepenen en Raed „ defer Stadt daer toe geordineert, welcke voorfz. Clercq fal gehouden zyn „ de voorfz. fchattinge, deylinge, uytfettinge en verkoopinge wel ende recht- „ veerdelyck te fchryven ende goedt regifter ende boeck daer aff te houden „ op den loon ende falaris hier vooren verklaert, ende onder behoorlycke Ee- „ de, die hy daer van ten aenkomen van fyn officie voor Borgemeefteren, „ Schepenen en Raed fal hebben gedaen.

„ Ende fo wanneer van nu voortaen eenige borgers, poorters, ende inge- „ fetenen fullen begeeren eenig Sterffhuys te houden, ende heure goeden ver- „ koft te hebben op dagen, naer haer goeder geliefte, fal de Stockhouder „ daer voor genieten ende hebben voor falaris, naer ouden herkomen, den „ twintigften penninck voor 't felve te innen, ende daer voor in te ftaen, maer „ fo wanneer yemant fyn goedt begeert te verkoopen met gereedt gelt, daer „ aff fal den Stockhouder maer hebben ende genieten voor falaris den dartig- „ ften penning, ende dat by provifie alleenlyck; Blyvende voorts de voorfz. „ Ordonnantie overal in haer geheel ter tyd toe, op alles oft ten deele van „ dien, anders nae gelegentheyt ende verloop van tyden, ter meerder voor- „ derniffe ende verfekerheyt van den Heer, ende van der Stadts borgeren en- „ de ingefetenen fal fyn geordonneert.

„ Aldus gedaen tot Breda in fyne Maj[ts] Reeckenkamer, met advys van Bor- „ gemeefteren, Schepenen ende Raed der voorfz. Stadt, XXIX. dagen in Julio, „ Anno 1582.

Ordon-

Ordonnantie op het Eycken der Stads Maeten en Gewichten.

„ Ten eynde de Gezwoore Eyckmeesters deser Stadt mogen juster ende seкerder alle cleyne droge maten eycken en gelyck maecken nae het Stads oude Metalen gegoten Loopen van den jare 1437, soo syn den tegenwoordigen Eyckmeesters *Joannen Wouters van den Beemden*, Schrynwercker, ende *Peter Aertssen*, Smith, tot het voorsz. oude Lopen gelevert van Stadswegen nogh meer kopere kleyne maten, als te weten van Een quartier en een half quartier, ende het sestiende deel van het voorsz. oude Lopen; Ende daer en boven nogh gelycke vier Soutmaten tegens den Loopen geeyckt, een 31e Deel, als 't selve van ouden tyden, soo men verstaet, is geuseert geweest; Omme daer nae voortaen geeyckt te worden alle cleyne Maten, die men binnen deser Stadt sal mogen gebruycken. Ende syn de voorsz. Copere maten, soo voorsz. is, geeyckt ende geprobeert met het voorsz. Stads oude Loopen, ende daer mede bevonden te accorderen in eene oprechte Balance oft Schale daer toe gemaeckt, in presentie van Twee Schepenen ende den Substituyt van den Griffier daer toe gecommitteert zynde, ende dat in manieren navolgende.

„ In den eersten soo is in presentie van Schepenen onderſz. geprobeert de Balancie, die bevonden is wel, juyst, ende gelyck te zyn, gelyck oock van gelycken de houte Schalen daer aen gehangen synde, dese bevonden syn just ende rechtveerdich, ende even gelyck tegens den anderen opwegende.

„ Ende daer na soo is tot twee distincte reysen vol gemeten met Spurrie saet, dat van oude tyden daer toe bewaert is, ende afgetrocken het voorsz. oude Loopen, ende elks eens uytgegoten in elck van de voorsz. schale is bevonden, dat d'een tegens de andere evengelyck was opwegende, soo dat 't selve regtveerdigh wordt bevonden.

„ Ende 't selve gedaen zynde, soo is d'een Loopen saets uyt eene van de voorsz. schalen laten loopen in sekeren houten back, het andere Loopen saets gehouden in d'andere schale, ende daer tegens geprobeert het voorsz. nieuw Coperen quartier, en 't selve tot vier distincte reysen vol gemeten met 't spurrie saet voorsz. en uytgegoten in de voorsz. ydele schale, soo syn de voorsz. vier quartieren bevonden 't voorsz. Loopen just op te halen, en tegens het selve gelyck op te hangen.

„ Item daer nae wederomme de voorsz. vier quartieren saets in den voorsz. back uytgelopen synde, is geprobeert het voorsz. koperen agtendeel, en 't selve tot agt distincte reysen vol gemeten synde met saet, als voor, ende uytgestort in de voorsz. ydele schale, is 't selve bevonden juyst mettet voorsz. oudt Loopen in der voegen voorsz. gelyck te syn nae proportie.

„ Item is daer nae de voorsz. Schale wederom van de agt Deelen uyt laten loopen, ende geprocedeert tot proberinge van het voorsz. nieuw kopere sestiende deel, en 't selve tot sestien reysen distinctelyck vol gemeten met saet als voor, ende in de voorsz. ydele schale gegoten, is tegens d'oudt voorsz. Loopen bevonden juyst accorderende.

„ Aldus gedaen tot Breda, op de oude Veemerkt in de huysinge genaemt 't Slot, op sekere boven kamere aldaer agter aan den Hoff, daer men gewoonlyck is de Eyckkamere te houden, den 4. Juny 1587, in presentie van *Ghoris Buysen* en *Thibault de Cotereau*, Schepenen in Breda, ende de voorgemelte Eyckmeesters.

„ Item 's anderendaegs wesende den 5 Juny 1587, soo syn op de voorsz. Eyckkamere wederomme met de geswoore Eyckmeesters gecompareert Mr. *Sebregt 's Graeuwen* Borgermeester, ende Mr. *Hendrick Montens* en Mr. *Dirick Wachmans* Schepenen in Breda, om te proberen de Soutmaten, Ende om 't selve te mogen effectueren, is wederomme *de novo* geprobeert de voorsz. Balancie oft Schale elks appart en distinctelyck, en 't selve als voorgent. bevonden just ende equabel. Naa 't welke soo is 't voorsz. gegoten oud Metalen Loopen tot twee distincte reysen gemeten vol spurrie saads, ende in

„ elck van de voorsz. schale eenen gegoten, ende daernae uyt eene van de voorsz. „ schalen genomen een sestiende deel van 't voorsz. Spurrie saedt, het welke van „ oude tyden het Loopen van Soutmaten minder is dan de Roghmate; soo is „ het ander geheel Loopen in den voorsz. houten back uyt laten loopen, ende „ alsoo voorts geprocedeert tot probatie van een nieuw Koperen Quartier, en- „ de 't selve tot vier malen distinctelyck met 't voorsz. Spurrie saedt gevult „ synde, ende metten streeckel afgestreecken, is telkens in de voorsz. schale „ gegoten, ende is ten lesten bevonden met het voorsz. Loopen regtveerde- „ lyck te accorderen.

„ Item daer nae deselve quartieren wederom uyt synde laten loopen, is ge- „ proeft een nieuw Coperen agtendeel ende 't selve tot agt distincte reysen „ vol gemeten metten Saedt voorsz. en telkens uytgegoten in de voorsz. ydele „ schale, is bevonden 't selve met het voorsz. Loopen oock juyst overeen te „ komen.

„ Item daer nae alsdoen wederom uyt laten loopen de voorsz. achste dee- „ len, en de voorsz. schale wederom gevult *de novo* met een nieuw kopere „ sestiende deel, als 't selve tot sestien diverse reysen vol gemeten ende in de „ voorsz. schale uytgestort synde, is het voorsz. sestiende deel met het voorsz. „ Loopen bevonden juyst ende rechtveerdelyck overeen te komen.

„ Ende op den 7 July 1587, daer nae syn op te voorsz. Kamere gecompareert „ met de voorsz. Eyckmeesters, *Hugo van Baerle*, ende *Heymerick Adriaen* „ *Heymericks*, ten eynde omme te proberen seker houte Loopen, wesende „ den ycker van de Calckmate, houdende juyst 19½ Potten met Saedt, als „ voor de Balance en Schalen nou eerst geprobeert ende juyst bevonden syn- „ de, En desen ycker tot twee distincte reysen vol gemeten met saedt als voor, „ ende telkens uytgestort in de schalen, is bevonden 't selve Loopen juyst en- „ de rechtveerdich: Ende daernae Een van de Schalen hebbende laten uyt- „ lopen in den voorsz. houten back, is daer tegens geprobeert een nieuw an- „ der houte Loopen van de Calckmate, ende 't selve met saedt gevult ende in „ de voorsz. ydele schale uytgegoten, is metten voorsz. ycker bevonden juyst „ te accorderen.

„ Aldus geprobeert, geproeft ende geexamineert ten dage, maende ende in „ presentie en plaetse als voorsz. is, My Substituyt des Griffiers alomme „ present ende tegenwoordich geweest synde, (*Ende was onderteeckent.*)

BAERLE.

„ Omme voor seker te weten het gebruyck van al der Stads maeten ende „ gewichten te eycken ende te proberen, soo hebben Borgemeesters ende „ Schepenen de geswoorenen Eyckmeesters op ter Stadhuyse ontboden, ende „ hebben elcken van hen scherpelyck ondervraegt ende geexamineert, Waer „ nae dat sy hen reguleren in 't eycken van maeten ende gewichten, daer sy „ op ten antwoordt hebben gegeven onder den Eedt tot hunder officie gedaen, „ 't gene hier nae beschreven volgt.

„ *Jan Wouters*, Schrynwerker, ende *Peter Aertsen*, Smit, Eyckmeesters „ van de Korenmate, Soutmaet, Calkmate, ende Smedecoolmaten, hebben „ verklaert, dat sy alle de voorsz. Maten, des versocht synde, eycken ende „ proberen met suyver droogh spurrie saedt dat sy daer toe bewaren, in aller „ manieren als sy onlangs in presentie van Schepenen hebben geeyckt de kley- „ ne Coremaeten en Soutmaeten, daer van hier vooren Memorie is gemaeckt, „ dat al tegens de gelycke Maten, die hen tot dien eynde van Stadswegen „ syn gelevert geweest.

„ Als het oude Metalen gegoten Corenloopen getekent met het getal 1437, „ Ende vier kopere mindere maeten, te weten een van Een quartiere, Een „ van een half quartier, ende Een van een sestiende deel van een quartier van „ het voorsz. Loopen.

„ Met den Corenmate worden alderhande Granen, boonen, erweten, saedt „ ende diergelycke Coopmanschappen, binnen Breda en den Lande van Bre-

„ da,

„ da, gemeten, behalven de Haver en Spelde, die met een besundere maete
„ werden gemeten.

„ Om de Haver en Speltmate te eycken hebben de Eyckmeesters verklaert
„ van Stadswegen ontfangen te hebben een gelycke Mate van een Loopen,
„ waer nae dat sy alle Haver ende Speltmaten eycken, en dat 't selve Loopen
„ is houdende 15 Bredaesche Potten en anderhalf beduyt saets, soo dat het
„ Haver en Spelt Loopen meer is houdende dan het Koorenloopen anderhalven
„ pot en een half beduyt saedts.

„ Van den Soute hebben de Eyckmeesters verklaart van Stadswegen geen
„ seker mate ontfangen te hebben, dan hebben naa den ouden hercomen ende
„ het aangeven van henne Voorsaten het Loopen van den Soute gemeten
„ een 32^e deel min dan het Corenloopen.

„ Om gevoegelycker de Soutmaten te mogen eycken, syn den Eyckmeesters
„ van Stadswegen gelevert vier kopere Soutmaten, metter Stads merck gete-
„ kent, Een van een Quartier, Een van een half quartier, Een van een sestiende
„ deel, en Een van een 32^e deel van het Loopen Souts voorsz. al behoorlyck
„ gelyck synde.

„ Om de Calckmaten te eycken syn de Eyckmeesters gelevert twee Mae-
„ ten, d'een houdende 19½ Bredaesche potten saedts, en d'ander half soo
„ veel.

„ Om de Smedecoolmaten te eycken is den Eyckmeesters gelevert een Ma-
„ te van eender hoogte en dikte van duygen naer een yseren patroon gemaekt,
„ om daer nae alle Smeekoolmaten te eycken, en is de voorsz. Mate houden-
„ de twaelf Bredaesche potten en een half beduyt saets, wordt opgehoopt
„ gemeten. Van dese mate is een Ordonnantie.

„ De Steenkoolen werden verkogt met den Gewichte ende in de Stads
„ Wage gewegen met 144 ponden tsessens, die genaemt werden een Waage
„ Coolen.

„ Syn binnen deser Stadt nogh besunder maten gebruyckt geweest, die men
„ heeft genoemt gehadt Watermaten, waermede alderhande goedt behalven
„ 't sout, kalck oft smeekoolen, uyt de schepen wordt gemeten, de Dobbel-
„ mate meerder wesende dan de gemeyn dobbel soldermate omtrent een half
„ quartier half, 't welk was gerekent voor de onkosten van de Coopers. Ten
„ versoecke van den Buytenman syn die voorsz. Watermaten verboden te ge-
„ bruycken, den 7 September 1588.

„ Hebben de voorsz. Eyckmeesters verklaert, dat alle de Stadts Maeten
„ worden gebrant met 't Stads merck, binnen ende buyten, op den bodem,
„ daer men deselve mede sal bekennen.

„ Den 13^e February 1587, is geordonneert, dat de Eyckmeesters voor hen-
„ nen loon van Maeten te eycken, te branden met der Stads Merck ende te
„ teeckenen met de Letteren van dien jaare, van elcke dobbelmate sullen
„ hebben vier stuyvers, van elk Loopen 3 stuyvers, ende van elcke minder
„ Mate 2 stuyvers.

„ Den 8^e February voorsz. is geordonneert geweest den Coorenkoopers
„ Soutkopers ende elk ander, die in hen Coopmanschappen syn de voorsz.
„ Maten gebruyckende, sy waren groot oft kleyn, deselve te moeten doen
„ vereycken.

„ By der Stads oude Ordonnantie bevindt men, dat men overmits de groote
„ gebreken, die in de Maeten waren bevonden, alle de voorsz. Maten 's jaars
„ eens heeft moeten vereycken, en proberen, ende telker reyse teykenen
„ met een nieuw teecken, en de Stads maeten alle twee maenden eens.

„ De Craenmeesters syn van Stadswegen gelevert tot behoeff van de Ge-
„ swoore Meeters twee dobbel gelycke Corenmaten, en twee dobbel Haver
„ en Speltmaten, om alle graenen ende Coopmanschappen naer Stads Ordon-
„ nantie ende den ouden hercomen daer mede gemeten te worden.

„ Syn de Craenmeesters gelevert een Calckmate houdende 19½ Bredaesche
„ Potten saedts, ende is geordonneert, dat de geswoore Meters ende alle an-
„ dere die Calck verkoopen, in 't meten van de Calck de maeten sullen heb-
„ ben gelyks der aerden, Ende dat sy lieden de maten sullen gelyks vol maken,
„ al eer sy deselve sullen mogen strycken.

„ De Pagters van den Vertreckgelde van den Soute, ſyn van Stadswegen
„ gelevert twee Soutmaten, elk houdende een Vat ſouts, dat ſyn vier Loo-
„ pen, Ende twee vaten maecken een ſack ſouts met den block en den ſtreec-
„ kel, daer mede ſy ſyn gehouden te meten met twee geſwoore Meters alle 't
„ ſout, dat binnen deſer Stadt komt te landt oft te ſchepe, 't ſy vercogt oft
„ onvercogt, volgens de Ordonnantie van den 8 February 1587.

„ Item den voorſz. block wordt alleenlyck gebruyckt by de geſwoore Me-
„ ters in 't meten van Vaten ſouts, ende anders niet, alle minder maten is
„ men ſchuldigh gelyks ter aerden te ſtellen ende te meeten.

„ De Dekens van den Smeeden Ambacht is gelevert van Stads wegen een
„ geeyckte Smeecoolmate, om by den Knaep van hennen Ambachte, die daer
„ toe wordt geſet, alle ſmeedecoolen gemeten te worden.

„ De Dekens van 't Cuypers ambacht ſyn Eyckmeeſters van heel en half
„ tonnen ende minder nae advenant te ycken, daer toe ſy gebruycken eenen
„ yſeren beugel ende een yſere lange mate, ſomtyts oock water oft Cooren.

„ *Herman Janſz van der Duſſen* ende *Nicolaes Renaerts* Geſwoore van den
„ Cuypers Ambachte van deſen tegenwoordigen jaare 1588, hebben verklaert,
„ dat ſy als Eyckmeeſters alle tonnen half en heel en mindere nae advenant
„ eycken en branden met der Stads Merck, op de grootte nae beſchrevene,
„ volgende de Inſtructie ende declaratie van hennen Voorſaten hen achter-
„ gelaten.

„ De Bredaeſche Biertonne. „ De Afyn tonne. „ De Meede tonne.	Elck op hondert Bredaeſche Pot- ten, Een oft twee potten onbegre- pen meer.

„ De Ame van den Wyn 92 Potten, ende van Olie 90 Potten, hoewel dat
„ deſe twee Amen worden by de Eyckmeeſters van de Potten geeyckt, ſuſti-
„ neren de Dekens voorſz., dat ſy die behoeven te eycken, als oock alle
„ Maeten, die by hen worden gemaeckt.

„ De Harincktonne, Honinghtonne, Traegeltonne, Elck op 75 Potten, de
„ half en Vierendeelen nae advenant.

„ De Zeeptonne op 68 Potten en een half, de halve nae advenant.

„ De Ajuyntonne op 75 potten, ende wordt op het hoop gemeten.

„ De Torfftonne, de Appeltonne, de Toltonne, elck op eenhondert en
„ twee Bredaeſche Potten, ende worden al op 't hoop gemeten.

„ De Houte Coolen worden gemeten met de Harinck oft Bredaeſche tonne,
„ ſoo dat by den Cooper ende Vercooper werdt geconditioneert, ende wor-
„ den op 't hoop gemeten.

„ De Schorstonne, daer mede men ontfangt, genaemt de Landt tonne,
„ houdt ſeven Loopen Corens, ende anderhalf quartier.

„ De Schorstonne, die men noemt de Craentonne, daer men de ſchorſe
„ mede uytlevert, houdt ſes Loopen, een quartier en een ſeſtiende Deel van
„ een Loopen Coorens, ende worden alle Schorstonnen op het hoop gemeten.

„ De Meeltonne, daer men de gemaele ſchorſen mede uytlevert, houdt een
„ Veertel 1½ Loopen en 1½ quartier Rogs, daer deſelve op behoort geeyckt
„ ende gebrandt te werden.

„ De Zeeptonne behoort te houden 250 ponden Zeeps, de half ende Vie-
„ rendeel nae advenant.

„ De Delffe Botertonne op 100 Potten, ende moet houden 300 ponden Bo-
„ ter, de half en Vierendeelen naer advenant.

„ *Peter Yſack*, Tinnegieter, is geſwooren Eycker van Potkannen van meer-
„ der ende minder diergelycke maten te eycken, heeft verklaert, dat hem
„ tot dien eynde van Stadswegen ſyn gelevert geweeſt vyff gegote Metaele
„ Maten, met Stads wapen geteeckent, de twee grootſte Maten elck van een
„ Bredaeſche Pot, Een van een halven Pot, Een van een Beduyt, ende Een
„ van een half Beduyt, ende verklaert, dat den halven pot houdt juyſt de ge-
„ rechte helft van den voorſz. Pot.

„ Ende dat de Beduyt, die gerekent wordt het Vierendeel van den Pot, meer
„ houdt,

„ houdt, dan het geregte Vierendeel van de pot een festiende deel van defelve
„ beduyt, maekt op den pot meer een half beduyt half.

„ De halff Beduyt houdt juyst de helft van een beduyt, En dat de minder
„ Maten als het Vierendeel, Agste deel, en festiende deel, van de voorsz.
„ beduyt, worden geeyckt naer de grootte van de beduyt.

„ Is de voorsz. *Peter Tjack*, oock Eyckmeester van de Gewichten, ende heeft
„ verklaert van Stadswegen hem gelevert te syn Twee pylen gewichts van ge-
„ goten Koper, elck pyl van agt ponden Coels gewicht, waer aff den Eenen
„ pyl is gedateert de date 1523, in Cyffer letteren, geteeckent met het wa-
„ pen van Ceulen, Antwerpen, en Breda; Den anderen die den oudsten
„ schynt te syn, is sonder Merk off Wapen, en syn in swaarte accorderende.

„ Alle goeden en Coopmanschappen, die binnen de Stadt ende Lande van
„ Breda worden gecogt oft vercogt met gewicht, moeten werden gewegen
„ met Ceulschen gewichte voorsz., Behalven Goudt, Silver, Peerlen, en dier-
„ gelycke Baggen ende Jouwelen, dewelke al by de Goudsmeden ende Jou-
„ weliers worden gewegen met het Trois gewichte, op 't pondt een Once
„ swaerder wesende dan het voorsz. Coels gewichte.

„ Item wordt binnen der Stadt ende Lande van Breda by veele particuliere
„ Personen gebruyckt de Huysels gewichte, wesende seer onseker, ende wordt
„ geprobeert met het Gewichte; Ende oock in manieren hier nae beschreven
„ volgens het verklaren van *Pieter Vingerhoets*, geweest hebbende een exper-
„ te meester van Huysels en Balancen te maecken.

„ In den eersten, sal men den schaft oft stuck van den Huysel hangen in
„ syn Waterpasse ende brengen den pyrael oft cloot op den eersten steeck,
„ daer den selven Huyssel syn beginsel neemt, omtrent den Haeck, en geno-
„ men den yersten steeck uytbrengt agt steenen, dan sal men hangen aen den
„ haeck even veel gewichts, soo verre dat dat accordeert, is een teecken,
„ dat den eersten steeck wel geset is, anders moet den steeck geset syn, daer
„ den cloet syn plaetse neemt. Van daer sal men voortgaen tot aan den der-
„ den steeck uytbrengende tien steenen, en hangen daer nogh twee steenen
„ aen den Haeck behoorlyck gewicht, accordeert dit, soo is den steeck van
„ tien steenen oprecht, oft anders moet men dit corrigeren ende teeckenen
„ de plaetse daer den Cloet komt. Dan sal men den passer gebruycken ende
„ deylen den agsten ende tienden steeck op den steeck in twee gelycke dee-
„ len, ende sal wesen den elfden steen. Ende dese distantie sal dienen wer-
„ kende voorts met den passer tot date het eynde van den voorsz. Huysel, uyt-
„ brengende in alles vyf en twintig ende dartig, min ofte meer steenen, nae
„ de lengte van de steeke van den Huysel. Aldus te doen aen de ligte syde,
„ ende andere diergelycke Huysels, met de grootte ende eysch van dezelve.

„ De Lant Roede oft Lantmate van Breda, die binnen der selver Stadt ende
„ Jurisdictie van Breda, ende alomme op alle Dorpen des Lants van Breda,
„ behalven te Etten, gebruyckt wordt, is langh twintigh Voeten, elke Voet
„ een geregt twintigste deel van de selve Roede, ende vierhondert gelyke Roe-
„ den voor het buynder gereekent.

„ Hier aff heeft de Stadt een halve ysere Roede in tien gelycke deelen oft
„ voeten gedeelt: Dese halve Roede is oudt ende over alle memorialen tyde
„ vast gemaekt geweest op den Steyger van desen Stadhuyse, daer een yge-
„ lyck, des van doen hebbende, de mate daer aen is halende.

„ Item den Voet van dese heel roede is daer aff een geregte twintigste deel,
„ en den selven voet magh gedeelt worden, om daer mede bequaemlyck alle
„ fractie, ende al dat minder oft korter is dan een Voet te meeten in twaelff
„ gelycke deelen, hoewel de meeste menigte dien oft gelycken Voet deylen
„ in elff duymen.

„ Item de Stadt heeft nogh van seer oude tyden sekere vierkante ysere El-
„ le ofte Maete, behalven de Elle op de Lakenhalle, gedeylt synde in aght
„ gelycke deelen, ende dese Elle is oock uytgemaekt tot gerieve van eenen
„ ygelyken op de deure van desen Stadhuyse by den Steyger.

„ Ter syden van dese Elle staen geteyckent tweederhande Voetmaten, d'Een
„ is den voorsz. Lantvoet oft twintigste deel van de voorsz. Lantroede, staen-
„ de beneden van deselve Elle, Ende den tweeden oft d'ander Voet staende

„ boven den Lantvoet, is den Houtvoet van dese Stadt; En desen is langer „ dan den voorsz. Lantvoet styff het agt en twintigste deel van den selven „ Lantvoet. Desen voorsz. Houtvoet of te lengte daer aff gebruycken de Tim- „ merluyden, Schreynwerkers, Metsers, en Schaliedeckers ende diergelycke „ Ambachten, behalven dat de Glasemaekers den voorsz. Lantvoet gebruyc- „ ken, soo men verstaet.

Ordonnantie der Stadt BREDA *op de Dienstboden.*

„ Drossaert, President, Borgemeester ende Schepenen der Stadt Breda, in „ consideratie nemende de clachten, die by verscheyden van haer Ingesete- „ nen, van tyt tot tyt, syn gedaen over de groote licentie, ongeregeltheyt, „ ende quaet comportement, het welck hedensdaechs by de Knechts, Dienst- „ maegden en Minnens, omtrent haeren Dienst werden gepleegt, tot groote „ vexatie en ongerief van haere Meesters ofte Vrouwen, hebben, tot voor- „ cominge van soodanige inconvenienten, by desen geordonneert ende gesta- „ tueert, gelyck haer Ed: ordonneren en statueren mits desen.

I.

„ Eerstelyck, dat alle Knechts, Dienstmaegden en Minnens, die haer in „ dienst van iemandt verbonden, ende daer toe een Hantpenningh ontfangen „ hebben, gehouden sullen syn, binnen den ghewoonelycken ende gepre- „ figheerden tyt, in haere Huyre of dienst te treden, sonder dat deselve sullen „ vermogen, desen haeren dienst te verlaeten, op te seggen, ofte den Handt- „ penninck weer te brengen, veel min haer binnen den selven tydt aen andere „ te moghen verbinden, op pœne van ses gulden boven arbitrale correctie „ naer gelegentheyt der saecke, ende daerenboven evenwel ghehouden bly- „ ven den voorschreven dienst te presteren, op pœne dat sy van den Officier „ of desselfs Dienaers, of wel van de Roeydragers, tot haeren kosten, date- „ lyck uyt den huyse gehaelt ende tot haren vorigen dienst ofte eersten aen- „ ghenomen dienst, gheconstringeert sullen worden, mede op arbitrale „ Correctie.

II.

„ Dat reciproquelyck de Meesters en Vrouwen de voorschreve Dienstboden, „ als sy deselve in Huere hebben aengenomen, ende een Handtpenninck ghe- „ geven, niet en sullen vermogen de Huere op te seggen, nemaer gehouden „ syn deselve, op den behoorlycken en bestemden tyt in haeren Dienst ofte „ Huere te laten comen ofte in te nemen, op pœne van een halff vierendeel „ jaers Huere by de Meesters ofte Vrouwen, in cas van contraventie, aen de „ voorsz. Dienstboden te voldoen.

III.

„ Dat de voorsz. Knechts, Dienstmaechden, ofte Minnens gehouden sullen „ wesen, binnen den derden dagh dat de Huere ingaet, hun in haeren dienst te „ begeven, op pœne van eenen gulden ieder dach, die sy naer den geprefi- „ geerden tyt in den dienst comen sullen, te verbeuren, welke Boete by hun „ Meesters ofte Vrouwen aen het bedongen Loon sal worden ghekort ende „ ingehouden.

IV.

„ Dat alle ende een ieder van de voorsz. Dienstboden, hun eens in hunnen „ dienst begeven hebbende, gehouden sullen syn den selven doorgaens in alle „ getrouwicheyt ende neersticheyt waar te nemen, ende haere Meesters en „ Vrouwen, als mede die van hare Familie, met behoorlyck respeckt, ende

„ ghe-

„ ghehoorsaemheyt te bejegenen, ende te dienen, ende voorts hun in stilheyt, „ eerbaerheyt ende maticheyt sulckx te ghedragen, dat haer Meesters en Vrou- „ wen in haren handel en wandel een goet genoegen comen te nemen.

V.

„ Ende by aldien eenige Meesters ofte Vrouwen in den Dienst ofte Com- „ portement van desselfs Knecht, Dienstmaeght ofte Minne geen contente- „ ment maer misnoegen heeft, soo sal in sulcken gevalle de voorschreve Mees- „ ter ofte Vrouw, vermoghen aenstonts de Huere aan soodanighe Knecht, „ Dienstmaeght, ofte Minne op te seggen, ende haer laten gaen, mits als- „ dan aen deselve betalende haer verdient Loon tot den uyteynde van het hal- „ ve Vierendeel jaers, daer inne deselve getreden sullen syn, te reeckenen „ naer de proportie van de bedonghen Huerpenninghen, waermede de voor- „ schreve Meester, ofte Vrouw, sal moghen bestaen, sonder ghehouden „ te syn daer van redenen te geven, ende sal de voorschreve Knecht, Dienst- „ maeght ofte Minne daer op datelyck moeten vertrecken, blyvende sooda- „ nighe gecasseerde Knecht, Dienstmaeght, ofte Minnemoer, ingevalle sy „ haer moetwillig aenstellen, weygheren te vertrecken, ofte eenighe inso- „ lentie pleeghen omtrent haere Meesters ofte Vrouwen, ofte die van de „ Familie, subject de straffe in den volgenden Artikel gestatueert.

VI.

„ Dat voorders deselve Dienstboden niet en sullen vermogen haren dienst, „ sonder wettige redenen, te verlaten, ofte voor den tyt daer uyt te loopen, „ op pœne van een Vierendeel jaers ofte half jaer Loon ter arbitragie van „ d'Heeren van de Magistraet, de Meesters ofte Vrouwen te adjudiceren, en- „ de daerenboven op de clachte van de selve Meesters ofte Vrouwen op den „ Tooren te Water ende te Broode geset, tot discretie van de Heeren van de „ Magistraet voorschreve, ende sullen alvoren daer van te mogen gaen, de „ Costen daer en boven moeten betalen, oft dat deselve van de Huerpenninghen „ sullen werden afgekort.

VII.

„ Dat de voorsz. Dienstboden willende naer expiratie van haren Dienst, haer „ in anderen dienst begheven, ghehouden sullen syn haeren dienst drie Maen- „ den, voor elcken termyn van Verhuystyt, op te seggen, ghelyck oock in „ soodanige gelegentheyt gehouden sal syn Meester ofte Vrouwe, niet ghe- „ negen synde haere voorschreve Dienstboden in den dienst te continueren, op „ pœne dat by stilswygen van Parthyen den dienst wordt gehouden gecon- „ tinueert.

VIII.

„ Dat mede de Besteders oft Besteedsters, oft die gene die hen behelpen „ met Knechts oft Meysjens te verhueren, niet vermogen sullen deselve voor „ de voorschreve drie Maenden, dat sy haren tyt uytgedient ende voldaen „ sullen hebben, op een ander te besteden, daer toe te raden of te helpen di- „ rectelyck oft indirectelyck, nochte deselve uyt hunne huere geloopen we- „ sende te assisteren, te huysen, of te bergen, nemaer dat sy alvooren by de „ Meesters ofte Vrouwen sullen onderstaen, ofte de Huere van de voorschre- „ ve Dienstboden, ten uyteynde van de selve drie Maenden sal expireren, „ ende of de Huere van een van beyden de zyden is opgesegt, alles op pœne „ van twintigh gulden by de Besteders ofte Besteedsters, ten behoeve van den „ Officier te verbeuren.

„ Aldus ghedaen ende ghearresteert in Collegio van de opghemelte Heeren, den „ vierden February 1677. (*Onder stont*) In Absentie des Griffiers, (*En was getekent.*)

G. VAN ANDEL.

Ordon-

Ordonnantie van de Stadt BREDA *op den Brandt.*

„ De droevige ervaringe genoechſaem, leyders! hebbende te kennen ge-
„ geven, hoe dat door loſſicheyt ende onachtſaemheyt der Borgerye ende In-
„ geſetenen, menichmael Brandt comt te ontſtaen ende te cauſeren, mitsga-
„ ders oock beſpeurt werdende, wat voor diſordres ende ongebondentheden ge-
„ pleegt werden omtrent den Brandt, ſoo hebben Myne Ed: Heeren den
„ Droſſaert, Preſident, Borgemeeſteren ende Schepenen der Stadt Breda hen
„ genootſaekt gevonden daer omtrent behoorlycke voorſieninge te doen, ende
„ om alle ongelucken ende diſordres, ſoo veel mogelyck is, voor te comen,
„ de volgende Brandtordres op te richten ende te ordonneren, op dat een
„ yeghelyck ſich punctuelyck naer de ſelve ſal hebben te reguleren.

1.

„ Statueren ende ordonneren myne Edele Heeren dien volgens voor eerſt,
„ dat niemandt van de Backers eenigen barne als Tacken, Mutſaerts ende
„ anderſints boven of ter zyde de Ovens naerder als drye a vier Voeten ver-
„ mogen te leggen, op pene van drie gulden, die ter contrarie bevonden ſal
„ worden gedaen te hebben.

2.

„ Ende ſullen geene Backers eenighe Colen mogen dooven als in ſteene
„ Backen, Aerde, oft in Copere, Yſere oft diergelycke Potten van harde
„ Materie gedeckt met yſere oft copere deckſels, ende de Colen gedooft
„ ſynde, en ſullen insgelycx noch by Backers noch iemandt anders gehaelt,
„ anders bewaert mogen worden als in Backen in de Aerde, oft in Steenen,
„ Copere, Yſere oft diergelycke Potten van harde materie, mede gedeckt als
„ boven, alles op de pene van ſes guldens t'elckens te verbeuren, als mede
„ te vergoeden de ſchade die men daer door ſal comen te lyden.

3.

„ Oock ſal niemant van nu voortaen eenighe Heyde, Torff, Tacken oft
„ Mutſaerts, Vlas, Hennipe, Linden, Papier, off eenich ander goet dat
„ lichtelyck kan in brandt comen, op twee of drye voeten naer aen de pyp
„ van eenige ſchoorſteenen mogen leggen, op een boete van ſes gulden te
„ verbeuren, als mede te vergoeden de ſchaden, die men daer door ſal comen
„ te lyden.

4.

„ Item ſoo wanneer by teeckenen bevonden wordt, datter in het huys ofte
„ ſtallinge aen poſten of anders Keerſſen daer tegens ſyn gepleckt geweeſt, ſal
„ den bewoonder des huys verbeuren tien guldens, dewelcke hy weder ſal
„ verhalen aen die gene van ſyn geſinde die het ſelve gedaen heeft.

5.

„ Wordt mede eenen jegelycken verboden eenich Peck, Teir, Swavel, Olye
„ of Traen in plaetſe daer vier off licht gebruyckt wordt, te leggen op de
„ boete als voor.

6.

„ Sullen mede voortaen in deſe Stede geen Eſten mogen werden gebruyckt,
„ dan met yſere latten off met ſteen beleyt, ſonder dat ſy op eenich hout
„ mogen beruſten, op pene van vyf en twintich guldens.

„ 6. Ende

7.

„ Ende des morgens voor daege, ende by avondt vlaſſende ende hekelen-
„ de, en ſal men geen licht mogen gebruycken, dan in beſloten hangende
„ Lantaerne op een boete van drye guldens te verbeuren.

8.

„ Sullen oock de Vlaſſers, ſoo lange ſy by de keerſſe wercken ende vlaſ-
„ ſen, in geenderley manieren eenich vier by haer mogen hebben ofte ge-
„ bruycken, op pene van drye gulden by den bewoonder des huys te ver-
„ beuren, die den ſelven weder ſal mogen verhalen aen die gene, die con-
„ trarie deſer eenich vier by haer gehadt ofte gebruyckt hebben, op de boe-
„ te als voor.

9.

„ Ende om alle peryckel van brandt beter te verhoeden, ende deſelve ont-
„ ſtaen ſynde, te voorſien, hebben myne Ed: Heeren voorſchreven goetge-
„ vonden in elcke Wycke der Stadt Brantmeeſters te nomineren.

10.

„ Sullende de Brantmeeſters opſicht nemen op de brandtemmers, leeren, en-
„ de haecken, om de ſelve in goeden ſtaet ende reparatie te onderhouden,
„ ende te verdeelen ter plaetſen daer ſy ſulcx nodich achten ſullen.

11.

„ Ende op dat de ſelve Brandtemmers leeren en haecken by brandt en-
„ de noodt te beter metter haeſt gecregen worden, ſullen de voorſchreve
„ Brandtmeeſters de ſleutelen van de ſloten der brandtleeren geven te bewae-
„ ren aen de naeſte buerhuyſen daer die hangen, die ſchuldich ſullen ſyn de
„ ſleutels ſoodanich te bewaeren, dat ſy op het ſpoedigſten in tyt van
„ brandt becomen connen worden, op pene van arbitrale correctie.

12.

„ Ende ten eynde alle plaetſen van behoorlycke brandtgereedſchap ende
„ Emmers mogen werden voorſien, ſoo werden de Brandtmeeſters geautho-
„ riſeert jaerlyks viermael de viſite te doen, mitsgaders pertinente notitie
„ te houden.

13.

„ Ende eenich ongeluck van brandt ontſtaende, ſullen de voornoemde
„ Brandtmeeſters, ſoo haeſt ſulcx tot hun lieder kenniſſe gecomen ſal weſen,
„ hen naer den Brandt vervoegen, by haer hebbende ſekere langen ſtock met
„ deſer Stede teecken, ten eynde by eenen jegelycken daer voor bekent en-
„ de behoorlycken gereſpecteert te werden, ende ſullen de ſelve alsdan de
„ voorſieninge doen, dat by den Brandt alles in goede ordre wert gehouden
„ ende geobſerveert.

14.

„ Soo daer Brandt comt te ontſtaen, ſal den Torenwachter naeuwkeurig
„ achting geven om door het cleppen van de Brantclock daer van aen de
„ Borgerye datelyck kenniſſe te geven, op pene van caſſatie, ende daer en
„ boven een boete van vyftich guldens, ende wanneer de Borgerye by den
„ brandt ſal ſyn, ſal den Torenwachter niet geſtadich kleppen, ten ſy den
„ Brandt comt te verwackeren.

15.

„ Oock in wiens Huys den Brandt ontſtaet, ſal den inwoonder daer van ge-
„ houden ſyn aenſtonts op ſtraet te roepen, *Brandt*, *Brandt*, ende in cas van
„ verſuym verbeuren vyf en twintich guldens.

16.

„ Soo drae de Brandtclock gehoort off anderſints van vier gewagh gemaeckt
„ wordt, ſal aenſtonts de geheele Stadt Compagnie Burgers, wiens beurte
„ het is op het Stadthuys te waecken, aldaer compareren op de verbeurte van
„ drye guldens, by een ieder die niet en ſal compareren.

17.

„ Ende ſoo het gebeurde, dat die Compagnie waeckt off waecken ſoude
„ in wiens ſtraete off wycke den Brandt ontſtont, ſullen de Burgers der ſelver
„ ſtraet by den Brandt mogen verblyven, ende de haer volgende Compagnie
„ op het Stadthuys compareren, op de boete als voren, ende aldaer ordre ver-
„ wachten wat haer te doen ſyn ſal.

18.

„ Sullende ondertuſſchen een ander Compagnie, ſoo de waeckende volge,
„ metter ſpoedt in de Wapenen comen voor het Stadthuys, ende aldaer de
„ ordre van haeren Colonel afwachten, ende met den ſelven naer den Brandt
„ affmarcheren, om aldaer in alles goede ordre te houden, op de pene als
„ voren.

19.

„ De Borgerye ende ingeſetenen ſullen aenſtonts op het hooren van de Brandt-
„ clock lanternen voor haer deure hebben te hangen op dat een jeder veiligh
„ naer den Brandt magh comen, op de boete van ſes guldens, die daer aen
„ naerlatigh ſal bevonden worden.

20.

„ Item ſullen op het gehoor van de Brandtclocke aenſtonts alle Timmerlie-
„ den, Metſelaers, Bierdragers, Schaliedeckers, Smits ende Craenkinderen,
„ als oock de Slepers (uytgenomen die geemployeert worden tot den dienſt
„ van de Brandtſpuyten ofte Brandtbacken) met hunne reſpective breeckyſers
„ ende gereedtſchappen, ſich naer de plaetſe van den Brandt begeven, om al-
„ daer op de ordre van de Brandtmeeſters met alle diligentie den Brandt ſoec-
„ ken te bluſſen, op de pene van dry guldens te verbeuren by die gene die
„ naerlatich ſal bevonden worden.

21.

„ Mitsgaders ſullen oock de overighe Borgerye die niet in de Wapenen co-
„ men, ſich naer den brandt begeven, om alle nodige aſſiſtentie te doen, op
„ de verbeurte als voor.

22.

„ Ende ſullen de Brandtmeeſters bevoorderen, dat de aanweſende Borgerye
„ haer rangheren in twee ryen, van den Brandt tot aen het Water, ſoo dat
„ van de eene ſyde het Water door de emmers aengebracht ende aen d'an-
„ dere zyde de ledighe emmers naer het water te rugghe gevoert worden, en-

„ de

„ de sulckx met goede ordre, op verbeurte dat de contraventeurs sullen ge-„ straft worden met een boete van ses guldens.

23.

„ Alle die gene die Brandtemmers in haer huys hebben, sullen gehouden we-„ sen deselve aenstonts op de strate voor de deure te brengen, om sonder tyt „ verlies naer den Brandt gebracht te worden.

24.

„ Ende sal niemandt van de plaetse, daer den Brandt is, vermogen te schey-„ den, voor ende aleer hem sulckx by de Brandtmeesters sal wesen geper-„ mitteert.

25.

„ Die de opsicht aenbevolen is van de Brandtspuyten, mitsgaders die gene „ van de Craenkinderen off Slepers daer toe geordonneert, sullen hen ten spoe-„ dichste vervoegen naer den Brandt met de Brandtspuyten, ende aldaer de „ nodige ordres verwachten, op pene van cassatie.

26.

„ Ende op dat alle disorders, soo op straete als by den Brandt, mogen „ werden voorgecomen, sullen alle Vrouwspersonen, Maeghden en Jongens „ sich hebben te onthouden van de plaetse daer de Brandt is, op de boete en-„ de verbeurte van drye gulden in cas van contraventie, voor welcke boete „ henne respective Meesters ofte Ouders sullen moeten instaen.

27.

„ Ende op dat by den Brandt behoorlyck licht mach wesen, sal aen een ie-„ der Brandtmeester een Flambauw in verwaringe gegeven worden, om in „ tyt van noodt sich daer van te dienen.

28.

„ De Borgerye, die by den Brandt is, werdt geordonneert, dat sy zich be-„ leefdelyck ende voorsichtelyck in het gebruycken der Brandtemmers sullen „ hebben te dragen, ende in het nederwerpen der selve, op dat de goede luy-„ den beneden staende daer door niet en werden beledicht, op pene dat sy „ nae behooren sullen werden gecorrigeert.

29.

„ Imant syn devoir doende tot uytblussing van den Brandt, ende gequetst „ wordende, sal deselve alsdan by den genen, uyt wiens huys den Brandt is „ gecomen, off by de eygenaers ende inwoonders van de gebuerhuysen, daer „ den Brandt wesen sal, bevrydt worden van 't Meesterloon, ende gerecom-„ penseert van syn smerte, ende voorts, tot onderhoudinge van Vrouw ende „ Kinderen, betaelt worden van alsulcke winst ende daghgelden, als hy by „ de voorschreve quetsinge ende smerte soude mogen hebben versuymt, ende „ dit tot arbitragie ende goetduncken van myne Ed: Heeren.

30.

„ Ende ten eynde de Brandtemmers, Leeren, ende Haecken naer den „ Brandt bequamelyck mogen werden vergadert, ende op hare plaetse ge-„ bracht, syn daer toe specialyck geauthoriseert de Brandtmeesters, ende

„ voorts fulcke andere perfoonen, die tot haer lieder hulp geftelt fyn, Ver-
„ biedende alle andere hen fulckx te onderwinden, ofte eenige derfelver wegh
„ te dragen off te verfteecken, op pene van aen den lyve ende goet als open-
„ bare dieven geftraft te werden.

31.

„ Item, die eenige goederen uyt het Huys van den Brandt off daer omtrent
„ van de huyfen van de Borgerye gebergt off gehuysveft heeft, fal defelve
„ binnen vier en twintich uren wederom moeten leveren in handen van den
„ eygenaer, ofte wel op den Stadthuyfe, op de pene als voor.

32.

„ Item foo gedurende den Brandt iemandt fich vervordert te vechten off
„ iemandt te quetfen, by daege off by nachte, fal boven het dubbel van de
„ boete, by Placcate geftatueert, daer en boven arbitralyck geftraft werden.

33.

„ De naefte gebueren van den Brandt fullen gehouden fyn op het verfoeck
„ van de Brandtmeefters te leenen wat diens ten bluffen van den brandt foude
„ werden vereyfcht.

34.

„ Die door onachtfaemheyt off anderfins den Brandt veroorfaeckt, fal niet
„ alleen de fchade aen fyne gebueren, die fy daer door fouden comen te
„ lyden, vergoeden, en alle onkoften daer omtrent aengewendt voldoen;
„ maer oock fyn vervallen in de boete van hondert gulden.

„ Aldus gedaen, geordonneert, ende geftatueert by myne Opgemelte Hee-
„ ren tot Breda in Collegio, op huyden defen 22ᵉ Juny 1693. (*Onder ftont:*)

Ter Ordonnantie van myn Edele Heeren.

(*En was getekent:*)

D. BOURSSE, Griffier.

Ordonnantie op het Staalen en Looden, mitsgaders Verwen der Laeckenen binnen de Stadt BREDA, *raeckende foo wel de plicht van de Gefwoore Staalmeefters, als de Verwers ende derfelver Knechten.*

I.

„ Eerftelyck fullen ten minften twee Staalmeefters gehouden fyn te ftaalen,
„ driemael ter weeck, namentlyck Dingsdag, Donderdag en Saturdag voor
„ de middagh van tien uyren tot elf uyren op den Staalhove, fonder dat fy
„ fullen vermogen op eenige andere plaetfen eenige blaeuwe geverfde Lakens
„ te vifiteren, ofte te ftaalen, als op het voorfchreve Staalhoff.

II.

„ De Staalmeefters ter eenre, ende de Verwers, ofte der felver Knegten,
„ dewelcke hunne Laekens willen doen ftaalen, ter andere fyde, fullen uy-
„ terlyck een quartier na tien uyren op de voorfchreve drie ordinaire dagen
„ op

„ op den Staalhove ofte Laeckenhalle prefent moeten wefen, op een boete
„ van drie ftuyvers, over ende weder aen malkanderen te verbeuren.

III.

„ De Staalmeefters fullen niet alleen vifiteren, off de Laeckenen blaeuw ge-
„ verft fynde de behoorlycke hoogte van de geordonneerde Staalen, op de
„ Lakenhalle beruftende, hebben, neen maer infonderheyt ende voor al oock,
„ off het blaeuw alleen is fuyver Indigo fonder opfetfel.

IV.

„ Ende fullen de Staalmeefters niet alleen aan geen der Verwers eenige de
„ minfte gunft off voordeel mogen bewyfen, maar oock den Verwer, die
„ eerft op het Staalhoff, ter geftelder uyre, comt, met fyne Laeckenen, aldaer
„ eerft helpen ende depecheren, ofte ieder van de felve overhand.

V.

„ De Staalmeefters fullen ontfangen eenen Stuyver voor ieder Lood dat ge-
„ fchroeft werdt, ten behoeve van de Stadt, en drie Stuyvers voor de Staal-
„ meefters voor het Staalen ende fchroeven van ieder Laecken, het fy van
„ heele halve quarten, off lappen, ende op extraordinaire dagen, indien
„ fulcx by de Verwers of Coopluyden gerequireert wordt, dubbelt, foo wel
„ voor de Stadt als voor de Staalmeefters.

VI.

„ De Staalmeefters fullen geen Laeckenen ftaalen, als alleen die door de
„ onder Eede fynde Verwers off Knegts op het Staalhoff, om te ftaalen, ge-
„ bragt werden.

VII.

„ De Staalmeefters fullen moeten pertinent Regifter houden van de Laec-
„ kens, die door haer geftaalt ende gelooyt werden.

VIII.

„ De Staalmeefters fullen geen Laeckenen ftaalen, voor dat aen haer over-
„ gegeven is een briefje van de quantiteyt en qualiteyt der felver, van den
„ Verwer.

IX.

„ De Staalmeefters fullen figh voorts int geheel, voor foo veel haer aen-
„ gaet, reguleren na defe Ordonnantie, en acht geven, dat defelve door de
„ Verwers werdt nagecomen.

X.

„ De Staalmeefters fullen aengeftelt worden door den Heer Superintendent,
„ als van outs, en op defe Ordonnantie den behoorlycken Eed moeten doen,
„ in handen van den felven Heer Superintendent van de Laeckenhal, ten
„ bywefen van den Heer Griffier, dewelcke daer van aenteeckeninge ende
„ Notulen fal moeten houden.

XI.

„ De Staalmeesters, die sigh niet behoorlyck sullen hebben gequeten naer 't
„ voorschrift van dese Ordonnantie, sullen boven ende behalven de penen, by
„ de Wetten ende Placcaten van den Lande tegens het perpetreren van dus-
„ danige mesuses en fraudes gestatueert, vervallen syn van hun voorschreve
„ Staalmeesters Ampt.

XII.

„ Wanneer de Laeckenen op de Halle sullen syn gekomen, sal de Verwer
„ off syn Knecht gehouden wesen over te geven een Notitie briefje van de
„ Laeckenen, stuck voor stuck, met de nummers en Staal, welck briefje
„ de Staalmeesters sullen visiteren tegens de Laeckenen, om te sien, off de
„ Nummers ende de Staalen accorderen, ende als wanneer deselve d'accord
„ sullen werden bevonden, en eerder niet, soo sal daer aen het Stadts Loot ge-
„ schroeft werden, omme alsdan swart geverft te connen werden.

XIII.

„ Ende off het gebeurde, dat de Staalmeesters bevonden, dat het Laecken,
„ off de Laeckenen syn, off hare behoorlycke hoogte van blaeuw, off quali-
„ teyt van Indigo blaeuw niet heeft, ofte hebben, soo sullen die alsoo bevon-
„ dene Laeckenen, wel ende ordentelyck gemarqueert en in agtingh genomen
„ synde, boven ende behalven, dat de Verwers voor ieder afgekeurt Laec-
„ ken verbeuren een boete van ses Stuyvers ten behoeve van het Staelhoff,
„ niet eerder op de Halle ten tweedemael mogen werden gebragt, dan eerste-
„ lyck op den daer aen volgenden geordonneerden Staeldagh; ten ware om
„ pressante redenen op een extraordinairen dagh, als wanneer deselve op
„ nieuws sullen moeten werden gevisiteert, sonder dat, om eenige redenen
„ ter werelt, die afgekeurde Laeckenen, off aen het huys van den Verwer,
„ of op eenige andere plaetsen sullen mogen werden ten tweedemael gevisi-
„ teert ende gestaalt, als op den Staalhove voornoemt.

XIV.

„ Ende of het moghte comen te gebeuren, dat door de Verwers baasen
„ meerder dan een loot aen een stuck Laecken wierde versogt, soo sal den
„ Verwer een briefje off billiet van den Coopman, dat die sulcks eyscht ende
„ versoeckt, moeten vertoonen, het welck oock dan by de Staalmeesters
„ naeuwkeurig sal werden aengetekent.

XV.

„ Gelyck oock den Verwer selfs, ofte in syn afwesen desselfs Knegt sal
„ schuldigh ende gehouden wesen, in cas, dat een Laecken in het Ketelen
„ ofte swart verwen, syn loot verloren mogte hebben, op syn Eed te vercla-
„ ren, dat het voorschreve Laecken het selfde is, waer aen het Loot geweest
„ en daar van verloren is, ende sal alsdan het selve Laecken moeten accor-
„ deren met het briefje van de Nummer hier boven gemelt, ende dat het sel-
„ ve by gevolge te voorens de Halle gepasseert is, sonder eenige fraude off
„ bedrogh, op de verbeurte van, boven en behalven de arbitraire Correctie,
„ een boete van hondert en vyftigh gulden, te appliceren een derde ten be-
„ hoeve van den Heer Officier, een derde aen den Aanbrenger, en het reste-
„ rende derde, ten behoeve van den Armen.

XVI.

„ Ende ingeval oock dat iemand der Knegten op een quaedaerdige wyse,
„ buy-

„ buyten kenniſſe van hare Baſen, eenige falſiteyten omtrent de Looden mog-
„ ten comen te plegen, ſoo ſal ſoodanigen Knegt off Knegten moeten over-
„ gelevert worden door den Baas, ende overtuygt ſynde als een meyneedige
„ ende falſaris werden geſtraft.

XVII.

„ Den Heer Superintendent ſal altyt weſen en blyven ſcheydsman tuſſchen
„ de Staalmeeſters en de Verwers reſpective, mits dat die gene, dewelcke
„ vermeynt by ſoodanige uytſprake ofte afdoeninge gegraveert te ſyn, ſyn re-
„ cours ſal vermogen te nemen by de Heeren van de Magiſtraet deſer
„ Stede.

XVIII.

„ De Verwers ofte hare Kneghten ſullen geen Laeckenen, als ſchoon ge-
„ ſpoelt, op de Halle mogen brengen, op pene van twee guldens op ieder
„ Stuck, ten behoeve van de Lakenhalle, te verbeuren, ende derhalven ſul-
„ len de Staalmeeſters wel onderſoecken en examineren, datter geen andere
„ Laeckens, als ſchoon geſpoelt, op de Halle werden gebragt, ende oock
„ niet anders van de ſelven mogen werden gelooyt.

XIX.

„ De Verwersbaaſen ſullen alle jaren haaren Eed afleggen ende vernieuwen
„ in handen van den Heer Superintendent, ten byweſen van den Heer Grif-
„ fier ende de Geſwoorens van de Laeckenhalle, namentlyck, dat ſy geen
„ heele ſtucken, halve, ofte quarten, oock geen lappen, twaalf, vyftien el-
„ len, ofte meerder groot ſynde, ſullen mogen verwen, om alhier op 't
„ Staalhoff met Stadts Stempel, 't ſy als groot Staal, dubbeld Staal, ofte enckel
„ Staal &c. geſtaalt ende gelooyt te werden, als na dat het in de Kuyp in
„ ſuyver Indigo, naer vereyſch van de geordonneerde Staalen, op de Laec-
„ kenhalle beruſtende, blaeuw ſal geverft weſen, op pene van als meyneedi-
„ ge te ſullen worden geſtraft, na de Placcaten van den Lande, ende boven
„ dien te verbeuren een ſomme van een hondert en vyftigh guldens, te ap-
„ pliceren als vooren.

XX.

„ Ende ſullen ten dien eynde, ende tot beter nakoming van dien, oock ieder
„ Knegt of Knegten der reſpective Werckbaaſen, dewelcke in de Verwe-
„ ryen wercken ende gebruyckt worden, insgelycx onder Eede ſtaen, ende
„ den ſelven alle jaren vernieuwen in handen van den Heer Superintendent
„ van de Laeckenhalle, ter preſentie als vooren, ende verclaren, dat als ſy
„ ondervinden, dat haer reſpective Verfbaaſen contrarie aen deſe Ordonnantie
„ comen te handelen, ſullen ſchuldigh ende gehouden ſyn het ſelve aen te
„ brengen aen den Officier alhier, op pene, dat ſy bevonden werdende het
„ ſelve geſecreteert off daer in de behulpſame hand geboden te hebben, insge-
„ lycx arbitralyck te ſullen werden gecorrigeert.

XXI.

„ De Verwers dewelcke komen te pecceren off valſch gebruyck te maken
„ in haer verwen, ſullen boven de boeten by de Ordonnantie geſtatueert,
„ aanſtonts boven dien niet vermogen te verwen, ofte de exercitie van de
„ Verwerye te doen, binnen den tyt van een jaer en ſes weecken.

XXII.

„ Deſe Ordonnantie ſal van alle die gene, dewelcke deſelve eenigſints con-

„ cer-

„ cerneert, ſtiptelyck moeten nagekomen werden, op de pene, hier voo-
„ rens breeder vermelt, ende ſal derhalven deſelve ſoo aan de Geſwoorne
„ Staalmeeſters, als aan de Verwers ende hunne Knegten, op 't doen van
„ hunnen Eed, dat ſy deſe Ordonnantie preciſelyck ende exactelyck ſullen ob-
„ ſerveren, en ſoo veel in haar is, doen obſerveren, van woorden tot woor-
„ den voorgeleſen worden.

„ Eyndelyck reſerveren de Heeren van de Magiſtraet aan haar de Amplia-
„ tie, correctie, verminderinge, ende vermeerderinge, mitsgaders de interpre-
„ tatie van deſe Ordonnantie.

„ Aldus gereſumeert ende vaſtgèſtelt in 't Collegie van de Heeren Droſſaert,
„ Preſident, Borgemeeſter ende Schepenen der Stadt Breda, op Donderdag
„ den 29 Mey 1721.

(*En was ondertekent*:)

J: G: MICHGORIUS.

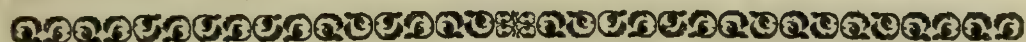
BESCHRY-

NIEUWE VERBETERDE KAART VAN HET LANDT EN DE BAANDERYE VAN BREDA
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
LANDT EN BAANNERYE VAN BREDA
GRAAFSCHAP HOLLANDT
MAYERYE VAN HERTOGENBOS
MARQUISAET VAN BERGEN
CRUYSLANDS POLDER
HERTOGDOM en MAYERYE VAN HOOGSTRATEN
T LANDT VAN RYEN
MAYERYE VAN TURNHOUT
Het Oude Landt van Sevenbergen
De Oude Maas
Willemstad
Klundert
Sevenbergen
Oudenbosch
Nieuw Gastell
Out Gastel
Roosendaal Vryh
Oosterhout Vryh
Liesbosch
Kruysland
Hoogerheyde
Huybergen
Achterbroek
Wuestwesel
Loenhout
Minderhout
Hoogstraten
Wortel
Merksplas
Brecht
S Lenaert
Rykvorsel
Alphen
Riel
Hulten
Gilse
Dongen
Rave
Weld
Poppel
Gourle
Tilborgh
Heerl
Ravels
Strybeek
Meer
Meerel
Masbergh
Bavel
Teteringen
Heusenhout
Princenhage
Etten
Adama
Den Eimer
Polder
Jeffers Polder
Jacobs Land
Noort Polder
Landt over den Dwers dyck
Ambacht van Nedderveen
Heyde
Woenfdrecht

NDT EN DE
1½ Gemeene Duijtsche Myle van 15 in een Graad. 1½
Fransche Mylen ofte Uren Gaans van 20 in een Graad.
De Oude Maas
Doinse Hoogte
De Suyvel Wyck
Het Oud Kerkhof
Kleen Waspik
Ambacht van Nederveen
Drongele
Hantdeel
Raemsdonk
Oude Straat
Waspik
Vrijhoeven
Vaart van 's Gravemoer
de Ruycht
Willems Polder
't Rys broek
De Keys Dyk
't Huys te Stryen
Oosterhout Vryh.
Holendonk
Meerdyck
Gravemoer
Kaetsheuvel
Spring
Kleyn Dongen
Heyde
MAYERYE
Klooster van St Katarinen Dal
Venl oon of Loon op 't Zant Heerl.
't Huys
T
Water Molen
Dongen
Ceters

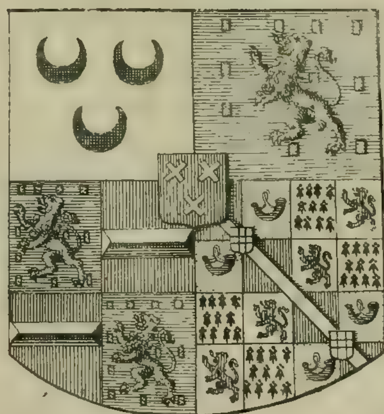
BESCHRYVING DER STADT EN LANDE VAN BREDA.

DERDE BOEK.

I. HOOFTSTUK.

Vervattende eene Algemeene Beschryving van 't Landt van BREDA.

HEt Landt van Breda, zoo als het zedert de laatste Afdeeling, in 't jaar 1290, bepaalt is, grenst ten Noorden aan Zuidhollandt, ten Oosten aan de Meyerye van 's Hertogenbosch, ten Zuiden aan 't Landt van Turnhout en Graafschap Hoogstraten, en ten Westen aan 't Markgraafschap van Bergen op Zoom en 't Landt van Steenbergen. Men rekent deszelfs lengte van 't Oosten naar 't Westen op negen uuren, de breedte van 't Noorden naar 't Zuyden op zeven uuren, en den geheelen omtreck op omtrent agt en twintig uuren.

De eerste algemeene benaming van 't Landt van Breda vindt men in den brief, waar by Godevaert de II, Heer van Breda, zich met zyne Landen en Mannen, in 't jaar 1212 in Vassallagie overgeeft aan Hendrick Hertog van Lothryck; in welcken brief, onder anderen, gewaagt wordt van de *Twaalf Dorpen 's Lands van Breda.* Het is met geene zekerheid te bepalen, welke die twaalf Dorpen geweest zyn: Alleen kan men uyt de gemelde afdeeling, in 't jaar 1290, tusschen de Heeren van Breda en Bergen aangegaan, afnemen, dat doenmaels onder 't Landt van Breda behoorden Oosterhout, Nispen, Rosendael, Gilze, Ginneken, Bavel, Ryen, Dorst, Dongen, Hage, Etten, Terheyden en Teteringe; zonder dat te dier tyd eenige melding wordt gemaakt van de verdere Dorpen, namentlyck Alphen, Baerle, Chaam, Zundert, Rysbergen en Sprundel: Doch daer omtrent staat aan te merken, dat verscheide dier laastgenoemde Dorpen doenmaels door byzondere Heeren wierden bezeten, en de andere onmiddelyck van den Hertog van Brabant afhingen, gelyk zulks in derzelver nadere beschryving zal aangewezen worden. Welcke Dorpen echter alle, in 't vervolg van tyd, zoo door erfvolging, Koop, Pandschap, als anderzints, aan de Heeren van Breda gekomen zyn, die ze vervolgens den Lande van Breda ingelyft hebben.

Preuven n. 8.

De Rouck, Nederl. Herauld. Bl. 287.

Deze Landtstreeck is, wegens deszelfs aangename gelegentheid, t' allen tyde zeer geroemt geweest als in zich vervattende alles, 't gene tot nut, voedzel, en verlustiging der Inwoonderen, strecken kan. Zy wordt door drie rivieren, de Mark, de Aa of Weerreys, en de Donge, met nog vele mindere Beecken en Wateren besproeit, langs welcke zeer schoone Weylanden en beemden gelegen zyn. Aan de eene zyde heeft men vette Kley, en aan de andere vruchtbare Zavel landen, die een overvloedt van rogge en boeckweit voortbrengen. Men vindt er oock wyduytgestreckte Heyden en Wilderden, waarop dagelycks een ontelbare menigte van Schapen geweidt wordt, en welke met een den Liefhebberen een wiltrycke Jacht verschaffen. Overal ziet men eene wonderlycke verandering van Bouw- en Weylanden, Heyden, en Beplantingen; het hout wascht er weelig, en geeft te gelyck voordeel en vermaak. Alphen roemt op zyne vette Hamels. Chaam, Zundert en Rysbergen op de alomberuchte Kapoenen. Zoo dat Maurits, Prins van Oranjen, Heer van Breda, dit Landt, niet te onrecht, *zyne Brabantsche Tempe* pleegde te noemen.

Het Landt van Breda bevat tans in zynen omtreck twee voorname Vlecken of Vryheden, namentlyck Oosterhout en Rosendael, en vyftien Heerlykheden, te weten, Etten, Leur, Sprundel, Hage, Dongen, Gilze, Nispen, Zundert, Ginneken, Rysbergen, Alphen, Baerle, Chaam, Terheyden en Teteringe.

Het gemelde Landt is doorgaens, daer het beteult en met geene Heyden bezet is, zeer volkryck. Men kan 't getal der Inwoonders gevoegelyck opmaken uyt de Lysten van het Gemael, welke jaerlyks by de Regeerders der gezamentlycke Vryheden en Heerlykheden moeten opgeschreven, en aan den Ontfanger van 's Landts gemeene Middelen ter hant gestelt worden; konnende uyt dezelve mede, met eenige zekerheid bepaelt worden de uytgestrektheid en macht van yder byzonder Dorp. In 't jaar 1742. behelsde dus het gansche Landt van Breda dartig duyzent agt hondert zeven en dartig Menschen, namentlyck

Oosterhout.	4767.
Rosendael en Nispen.	4337.
Etten, Leur en Sprundel.	3150.
De Hage.	3180.
Dongen.	2124.
Gilze.	1685.
Zundert.	2352.
Ginneken.	2101.
Rysbergen.	1100.
Alphen.	1004.
Baerle.	1608.

Chaam.

Chaam.	824.
Terheyden.	1604.
Teteringe.	1001.
	f 30837.

Deze Dorpen maken te zamen elf Dingbancken uyt, welcke, in 't jaar 1328, door Klaas van Niſpen, Schoutet van den Lande van Breda, uyt hoofde eener byzondere volmacht, hem ten dien eynde by den Hertog van Brabant verleent, eerſt aldaer opgerecht zyn. Yder der gemelde Ding of Rechtbancken beſtaat uyt eenen Schoutet, zeven Schepenen, en eenen Secretaris, voor welcke, ter eerſter *inſtantie*, alle de Ingezetenen in 't borgerlycke te recht ſtaan, en van wiers gewyſdens men beroept aan de Hooftbanck te Breda: Doch omtrent halsſtraffelycke zaecken hebben zy geen gezag, en daar van ſtaat 't beſtel alleen aan den Preſident en Schepenen der Stadt Breda, uytgezondert de Vryheden Ooſterhout en Roſendael, die hoog, laag, en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen, en van welkers vonniſſen, in halsſtraffelycke zaecken gewezen, geen beroep nog hervorming valt. *Proeven, n. 38.*

Men vindt echter, dat, te tyd als de Stadt Breda, in 't jaar 1625, onder de macht des Konings van Spanjen gebracht was, daaromtrent eenige verandering gemaakt is door Fredrick Hendrick Prins van Oranjen, Heer van Breda, die by zyne Ordonnantie, gegeven den drie en twintigſten van Lentemaandt van 't zelfde jaar, heeft gewilt, dat alle halsſtraffelycke zaecken ten platten Lande, waar van 't Regtsgebiedt, niettegenſtaende 't overgaan van Breda, aan hem voorbehouden bleef, voortaan niet meer zouden beticht worden voor de Schepenen van Breda, maar voor de Schouteten van Ooſterhout, Roſendael, Etten, Hage, Zundert en Rysbergen, Dongen, Gilze en Ginneken, Alphen, Baerle en Chaam, en Terheyden; welcke Schouteten geſtelt wierden in de plaats der gemelde Schepenen, om hunne Vierſchaer te houden binnen Geertruidenberg: Doch na de herwinning van Breda, in den jaare 1637, is alles weder op den ouden voet herſtelt, en die nieuwe Rechtbanck te Geertruidenberg vernietigt. *Reglement op de crim. Juſtitie in de Baronnye van Breda. MS.*

Aan de gemelde Schouteten en Schepenen ſtaat mede de beſtelling van 't gene het welwezen van 't Gemeene Landt van Breda aanbelangt. Ten dien eynde wordt tweemael 's jaars, te weten in 't begin van Bloey- en Slachtmaandt, binnen Breda een Landsvergadering gehouden, welke by den Droſſaert of deſzelfs Stedehouder vier weecken te vooren wordt uytgeſchreven, en daar van den Schouteten en Magiſtraten kennis gegeven, met byvoeging der pointen, welke op die Vergadering in overweging gebracht en verhandelt zullen worden. *Reglement op de Politie en Finantie in de Baronnye van Breda.* cap. 4.

Op deze beſchryfbrieven worden, tegen den beſtemden dag, uyt ieder Rechtbanck de Schoutet en twee Schepenen afgezonden, om de Landsvergadering by te woonen, die dan met den Droſſaert of deſzelfs Stedehouder, welke in die Vergadering voorzit, de macht hebben, om alles te verhandelen, en by meerderheid van Stemmen te beſluyten, wat ten meeſten nutte van 't Gemeene Landt geoordeelt wordt dienſtig te zyn, van welke beſluyten, door den Landſchryver of Secretaris der Landsvergadering, aan ieder Rechtbanck een afſchrift, tot derzelver naaricht, wordt afgezonden.

Den volgenden dag worden alle de Reeckeningen, zoo van byzondere Perzoonen, als van eenige Leden der Vergadering, die ietwes tot laſte van 't Gemeene Landt te vorderen hebben, ingebracht, en naa onderzoek afgedaan. Welke penningen dan verders over alle de Dorpen verdeelt worden, volgens de *Repartitie* daar van laaſt in den jaare 1712, gemaakt, en geven overzulks tot vinding van een hondert gulden.

Ooſterhout.	*f* 16 - 0 - 10.
Roſendael.	*f* 13 - 18 - 4.
Etten.	*f* 16 - 18 - 5.
Hage.	*f* 11 - 5 - 4.
Dongen.	*f* 3 - 15 - 8.

Gilze.	*f*	4	17	12.
Zundert.	*f*	6	14	10.
Ginneken.	*f*	5	12	15.
Rysbergen.	*f*	3	7	4.
Alphen.	*f*	3	8	8.
Baerle.	*f*	4	3	4.
Chaam.	*f*	2	4	12.
Terheyden.	*f*	4	15	4.
Teteringe.	*f*	2	17	12.
	f	100	0	0.

Alle de gemelde Dorpen hebben 't beſtel hunner eyge geltmiddelen, welke door een Ontfanger, die by den Heer van Breda in ieder Plaats aangeſtelt wordt, beheert worden. Om de vereyſchte penningen op eene ordentlycke wyze te vinden, zyn de Magiſtraten gehouden, in 't begin van yder jaar, te maken een behoorlycken Staat hunner gewoone Laſten, als Verpondingen, Beden, Intreſſen der opgenome hooftzommen, Jaarlykze Wedden, enz:, met en benevens 't gene, by giſſing naa gelegentheid van tyden en zaecken, nog voor buytengewoone koſten dient beraamt te worden. Welke Staat, ten overſtaan van den Droſſaert of van deſzelfs Stedehouder opgeſtelt, en by denzelven, mitsgaders by den Schoutet en den Ontfanger onderteykent, te gelyck met een behoorlyck ontwerp van Omſlag, tydig moet overgebracht worden aan de Rekenmeeſters van den Heer van Breda, om by dezelve, naa bevinding, te worden goedgekeurt. Waarnaa dan oock de Quohieren van den Omſlag, zoo over de Landen en Huyſen, als over de Hoofden, door de Gezworens of Kwartiermeeſters van ieder Wyck, te gelyck met den Schoutet en Schepenen worden opgemaakt, en aan den Ontfanger overgelevert, die gehouden is dezelve in te vorderen, en daar van jaarlycks behoorlycke Reekening te doen.

Reglement op de Politie en Finantie. cap. 2.

De Droſſaert is Hooftofficier over 't ganſche Landt van Breda, en verbeeldt in alle voorvallende gelegentheden den Heer, Hy beëedigt alle de Magiſtraten, welke jaarlycks, in yder Dorp, by den Heer benoemt worden. Hy ontfangt alle de Placaten en bevelen, zoo van de Algemeene Staten, als van de verdere hooge Overigheden, en doet die op alle Plaatzen afkondigen en agtervolgen. Hy is Stadhouder van de Leenen, uyt den Huyſe van Breda gehouden wordende. Hy heeft alleen halsſtraffelyck Regtsgebiedt over de geheele Baanderye, uytgezondert de Vryheden Ooſterhout en Roſendael, tot welkers bevordering, van wegen 't gemeene Landt van Breda onderhouden worden ſes Soldaten van de Roode Roede, welke voor dezen in grooter getal waren, en waar van, tot dienſt des Droſſaerts of van deſzelfs Stedehouder, twee moeten te paardt dienen.

Reglement voor de Schouten in de Baronnye van Breda. Art. 1. 5.

Om nu de byzondere beſchryving van 't Landt van Breda in een geſchickte orden te verhandelen, zal men niet volgen den rang, welke de Dorpen onder elkander houden, maar veel liever in acht nemen den ſtant en de gelegentheid derzelve. En derhalven zal 't niet ongevoeglyck zyn die te beginnen van den rechter Oever des Markſtrooms, welke 't ganſche Landt in twee deelen ſcheidt, en van daar van Plaats tot Plaats voortgaande, die weder aan den linker oever van die rivier te eyndigen.

II. HOOFT-

II. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheden TERHEYDEN *en* TETERINGE.

TERHEYDEN.

OP den rechter oever der rivier de Mark, omtrent anderhalf uur van Breda, legt de Heerlykheid Terheyden, aldus, gelyck zommigen willen, genaemt, om dat ze aan 't eynde der Heyde gelegen is. Voor den jaare 1400. was dit Dorp een aanhangzel van Breda, behoorende onder deszelfs Parochie, van dewelcke het in dat jaar gescheiden is. By 't verdrag deswegen tusschen die van Breda, en de Schepenen en Gebuermannen van Hartel, Schymaer, Heyden en Wagenberg, op den elfden van Slachtmaandt 1400, gesloten, wierdt aan de laastgenoemde toegestaan, dat zy, om redenen van de wydheid des wegs, en den grooten noodt van wateren, een Kapel mochten bouwen, en die met de nodige inkomsten, tot onderhoudt eens Priesters, voorzien, welcke Kapel altyt onderhorig zoude blyven aan de Moederkerck van Breda. Waar tegen de gemelde Schepenen en Gebuermannen hen ten eeuwigen dagen verbinden, dat zy voortaen zullen de Stads acchyns uytreycken, gelyck zy te vooren gedaen hadden; dat zy binnen der zelver Vierschaer nimmermeer opslach hanteeren nog houden zullen van eenigerhande Koopmans goederen, die van daar voort vertiert of vervoert zullen worden; En dat zy en hunne naakomelingen altyt zullen verbonden blyven ten inhalens. *Proeven* n. 52.

De Kerck, welcke onder de benaming der Kerke van Zonzeel mede voorkomt, is in 't jaar 1400, met toestemming des Bisschops van Luyck, gesticht ter eeren der H. Maagd Maria en van den H. Antoni. In dezelve stonden, voor de Hervorming, verscheyde Outaren, die daar in van tyd te tyd gefondeert waren, namentlyck: *Proeven* n. 89.

Den Outaar van *Jesus Christus en Maria*, gesticht in 't jaar 1400, met *seștien Rhynsgulden* aan Jaarlycks inkomen.

Den Outaar van de *H. Maria*, gefondeert in 't jaar 1410, met *twintig Rhynsgulden* aan erffelycke renten.

Den Outaar van de *H. Drievuldigheid*, gesticht in 't jaar 1488, met *negentien Rhynsgulden* aan Jaarlykse Renten.

Den Outaar van 't *H. Kruys*, gefondeert in 't jaar 1519, hadt twee fondatien ieder van *twintig Rhynsgulden* 's jaars.

Tans wordt in deze Kerk, zynde een fraay en sterk gebouw, met een Toren voorzien, de Godsdienst verricht by een Predikant staande onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* TERHEYDEN.

1639.

Carolus Gortzenius.
Gestorven. . . 1661.

1662.

Alexander van der Lith.
Gestorven. . . . 1675.

1676.

Matthias Knaaps.
Gedeporteert. . . . 1680.

1680.

Cornelius Dons.
Emeritus. . . . 1711.

1711.

Hugo Plassius.
Gestorven. . . . 1738.

1738.

Jacobus Montanus.

Men heeft hier eene oude overlevering, dat die van Terheyden voormaals het recht van de Kraan gehadt hebben, 't gene zy, in den jaare 1400, aan die van Breda zouden hebben overgegeven: Doch van deze Overgift wordt geen 't minste blyck gevonden, oock word 'er niets van gewaagt in 't bovengemelde Verdrag, alleen vindt men dat die van Terheyden daar in aan de Stadt Breda afstaan, dat 'er geen opslach van goeden binnen derzelver Vierschaar voortaan zal gehouden worden, maar of daar door 't recht van de Kraan moet begrepen worden, zulks zoude te bewyzen staan. Dit is echter zeker dat nog heden niet verre van 't Dorp de *Kranesluys* en de *Kranevliet* bekent zyn.

Onder 't gebiedt van Terheyden behoort *Wagenberg*, een Gehucht, zich uytstreckende tot aan de Hooge Zwaluwe. Het was voorheen een hooge Heerlykheid, waar van Jan de III. Hertog van Brabant, op Vrydag naa Maria Hemelvaert 1349, het hooge en neder gerecht geeft aan Willem van Duvenvoorde Heer van Oosterhout, onder voorwaarde, dat by aldien dezelve zonder wettige geboorte aflyvig wierdt, die Heerlykheid zoude komen op Jan van Polanen, Heer van de Leck. Hier van was mede afkomstig 't vermaarde geslacht van Wagenberg te Lier, waar uyt, onder anderen, voortgesproten is Anselmus van Wagenberg, een zeer dapper Krygsoverste, die te tyde des Aertshertogs Maximiliaen leefde, en Kastelein was van Rupelmonde.

P. Nuyts Bred. Klio. Bl. 89.

Grammaye Ant. bred. cap. 18.

Op den rechter Oever der rivier de Mark, onder dit Regtsgebiedt, leggen nog twee Schantzen, beyde tans vervallen. De eene, genoemt de *Groote Schants*, is gelegen aan de Warande van den Heer van Breda, tusschen die Stadt en Terheyden, welke aldaer, in 't jaar 1639, tot verzekering der rivier gebouwt is. De andere, gemeenlyck de *Kleyne Schants* genaamt, legt naby 't Dorp, en is aldaar eerst opgeworpen in den jaare 1590, doch zedert verscheide mael, zoo van de eene als van de andere zyde verovert zynde, geslecht en weder opgemaakt.

De Rechtbanck van Terheyden bestaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, met nog zeven Gezworens, die telkens over de Dorps geltmiddelen moeten gehoort worden. Boven dien heeft men hier nog een Dyckgraef, die 't bestier heeft over de vier Polders onder 't Regtsgebiedt van Terheyden leggende, te weten *Zonzeel*, *Crauwelsgorsch*, de *Binnenpolder* en *Hartel*, welcke Polders door byzondere Gezworens en Penningmeesters geregeert worden.

TETERINGE.

Ten zuiden van Terheyden, tegen den Byvanck of Vryheid der Stadt Breda, grenst de Heerlykheid Teteringe, Arnout van Loven en zyne Huysvrouw Elisabet, Heer en Vrouw van Breda, hebben, in 't jaar 1280, op St. Severynsdag, aan die van Breda geschoncken alle de gemeyne Weyden en Wilderden gelegen tusschen Emelenberg en den Ypelaer tot aan den Gracht streckende naar

Preuven. n. 22.

naar den Molen, en tot aan 't Bosch, 't gene *Verdebosch* genaamt wierdt. Deze gift heeft voornamentlyck 't begin gegeven aan Teteringe, 't welcke, uyt dien hoofde, oock behoort onder 't Regtsgebiedt der Stadt Breda.

Dit Dorp bestaat tans uyt vier Kwartieren of Gehuchten, namentlyck *Teteringe*, *Lovensdyck*, *Molengracht*, en *Zantbergen*, en heeft boven dien nog drie Polders, te weten de *Vucht*, de *Marckhoeck* en de *Kruchten*, waar in meest Wey en Hooylanden gelegen zyn.

Waar van *Teteringe* den naam ontleent heeft, is gansch duyster en met geene zekerheid naa te gaan. De *Lovensdyck*, eertyts *Lovensdonck* genaamt, heeft zynen naam van Hendrick of Arnout van Loven, Heeren van Breda verkregen. De *Molengracht* voert den naam naa een Beeck, heden nog de *Molenley* genaamt, die zynen oorsprong in de Heyde nemende, omtrent de Zantbergen in de Mark valt. Op deze Beeck heeft van ouds, tusschen Breda en Ginneken, een Watermolen gestaan, welke in de belegering van het jaar 1624. afgebroken is. De bergen, waar van de *Zantbergen* hunnen naam hebben, zyn voorheen, tot verzekering der Stadt Breda, geslecht, en hebben plaets gemaekt voor een fraey getal huysen, die aldaar van tyd te tyd gebouwt zyn, en aan die zyde als eene kleyne Voorstadt verbeelden. Eertyts was de gansche streek tusschen de Gasthuys en Ginnekenspoorten met Speelhoven en Lustplaetzen bezet, die alle in 't begin van den inlantschen Oorlog, en voornamentlyk geduurende de belegering van 't jaar 1624. verwoest zyn.

Onder dit Regtsgebiedt, op den rechter oever der rivier de Marke, legt de kleyne Warande, behoorende aan den Heer van Breda, welke van ouds *Emelenberg* genoemt, den naam zoude ontleent hebben van de H. Amelberga, suster van Pepyn van Landen.

Die van Teteringe hebben altyt hunne Parochie binnen Breda gehadt, en wierden als Buytenpoorters dier Stadt aangemerckt, doch tot gerief der Ingezetenen was aldaer een Kapel gebouwd, welcke door een Kapellaan, die ter benoeming stont van den Pastor of Cureyt van Breda, bedient wierdt. Men vindt, dat in deze Kapel drie Outaaren gesticht zyn geweest, namentlyck

Den Outaar van *O. L. V.* in drie fondatien, gesticht in 't jaar 1450, hadt jaarlyks *twaalf gulden* aan erffelycke renten.

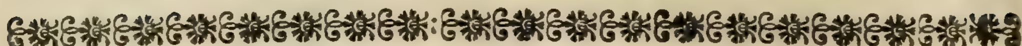
Den Outaar van 't *Hoogweerdig Sacrament*, gefondeert in den jaare 14...., hadt insgelyks *twaalf gulden* aan jaerlyks inkomen.

Den Outaar van *O. L. V. St. Martinus en Job*, gesticht in 't jaar 1505, hadt *tien Rhynsgulden* aan erffelycke renten.

Tegenwoordig wordt in die Kapel, welke met een fraey Torentje en Uurwerk voorzien is, des zomers de Godsdienst verricht by de Predikanten van Breda.

Teteringe heeft geen Rechtbanck, maar behoort onder die van Breda, alleen worden 'er jaarlyks door den Magistraat van Breda ses Gezworens aangestelt, die met den Drossaert, den Buyten Borgemeester en twee Schepenen dier Stadt, het bestel hebben over alle zaken dezen Dorpe eenigzints betreffende.

III. HOOFT-

III. HOOFTSTUK.

Beschryving der Vryheid OOSTERHOUT.

OOsterhout, een zeer aangenaam Vleck, veele kleyne Steden in uytgestrektheid en fraeye gebouwen overtreffende, legt omtrent een uur ten Noordoosten van Teteringe, en twee uuren van Breda. De oorsprong van deszelfs naam is buyten twyfel afkomstig van 't veelvuldig Hout en Bosschen, die voormaals in deze Landtstreek gevonden wierden.

De Rouck Ned. Her. Bl. 287. Deze Vryheid was van ouds den Lande van Breda onderhorig, gelyck zy daar onder reeds vermelt staat by de verdeeling van 't zelve Landt tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale in 't jaar 1290. gedaan: Doch is vervolgens voor een tyd daar van gescheiden, en door byzondere Heeren bezeten geweest.

Proeven n. 35. Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, in 't jaar 1300, ten tweeden huwelyck getreden zynde met Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, gaf aan dezelve 't Nedergerecht van Oosterhout. En in 't jaar 1325. schonck Adelise, Vrouw van Liedekerke en Breda, met Gerard van Rassegem, Heer van Lens, haren Man, het Dorp van Oosterhout met 't hooge Gerecht van dien aan Heer Willem van Duvenvoorde, die in 't jaar 1358, zonder wettig oir naa te laten, overleden zynde, 't zelve, by zynen uytersten wil, naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, door wien het wederom den Lande van Breda ingelyft is.

Oosterhout heeft in 't jaar 1314. met de andere Steden van Brabant, mede *Proeven* n. 18. ondertekent en gezegelt de blyde Inkomst van Jan den III. Hertog van Brabant. En in den jaare 1272. verklaarde Arnout van Loven, Heer van Breda, by zyne opene brieven, gegeven den negen en twintigsten van Zomermaandt, dat zyne mannen van Oosterhout, door gansch Brabant, vry zyn van alle Tollen, Weg en Gruytgelt, en dat zy, gelyck de andere Steden van zyn Landt, zullen hebben een vrye Week en Jaarmarkt.

Le Roy Not. M. S. R. Imp. l. 9. cap. 2. De Kerk van Oosterhout is een groot en deftig gebouw, voorheen gesticht ter eeren van den H. Oelbert, die omtrent deze plaats zoude om 't leven gebracht zyn. De Toren daar aan staande is niet voltrocken, doch uyt de zwaarte der grondvesten en van 't verdere getimmerte kan men genoegzaam afnemen, dat indien dezelve tot volkomentheid was gebracht, zyne hoogte zeer aanmerckelyck zoude geweest zyn. In deze Kerk wordt tans de Godsdienst verricht by een Predikant behoorende onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* OOSTERHOUT.

1625.

Arnoldus Martini, *Gestorven* 1640.

1641.

Tilemannus Walraven, *Gestorven* 1657.

1658.

Theodorus Winckelmans, *Gestorven* 1688.

1689.

Martinus van Hoeke, *Vertrocken naar* Gornichem. 1694.

1694.

Willem van Erfrenten, *Gestorven* 1720.

1720.

Eco Ecoma.

Het Raadhuys, staande aan de Zuidzyde van de Markt of den Heuvel, is een fraey Gebouw met een Toren. Voor 't zelve staat een buytengewoone groote Lindeboom, welke wegens deszelfs cierlyke form en gedaante zeer geroemt wordt. In dit Raadhuys wordt 't Recht bedient by een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt oeffenen. In halsstraffelycke zaeken valt 'er geen beroep nog hervorming, maar van borgerlycke zaeken beroept men aan de Hooftbanck te Breda. Behalven de gemelde Schepenen zyn 'er nog twaalf Gezworens, welke zoo veel als den Raad dezer Vryheid uytmaken, en telkens over belastingen, ontlastingen en alle andere zaeken, de geltmiddelen eenigzints betreffende, moeten gehoort worden.

Men zegt voor zeker, dat binnen deze Vryheid zich voorheen veele Ridderlycke Geslachten zouden onthouden hebben; 't geene nog eenigzints af te nemen is van de omwaterde Sloten of Kasteeltjens, die voormaals hier gebouwd, en waar van 'er heden nog eenige in wezen zyn. *Gramaye Ant. Bred.* cap. 18. 22.

De Koophandel, bestaande voornamentlyck in de Lakenhandel en Graanneering, mitsgaders in de Pottebackeryen, bloeyt alhier nog tamelyck; waartoe van groot nut is de Vaart, welke van hier tot in de Donge gegraven is, en waar langs men met gelade Schepen naar Hollandt en Zeelandt kan vaaren.

De Abtdis en 't Kapittel van Thoor heeft binnen deze Plaats mede een kleyne Rechtbanck, bestaande uyt twee Schepenen en eenen Griffier, die een gedeelte uytmaken van 't Laathof van Gilze, voor dewelke alle de goederen, onder dit Hof behoorende, moeten geërft en onterft worden. Van de Rechten van dit en de andere Laethoven der Abtdis van Thoor zal nader en uytvoeriger onder Gilze en Baerle gehandelt worden.

Niet verre van Oosterhout, omtrent de Vaart, zyn nog te zien de overblyfzelen van 't Huys te Stryen, anderzints mede wel de *Burgt van Oosterhout* genaamt, 't gene door Heer Willem van Stryen, eersten Heer van Zevenbergen, aldaar in 't jaar 1290. gebouwd is. Het was een hooge Heerlykheid, en voerde galg en put, doch is nu 't hooge Gerecht van Oosterhout ingelyft, uyt welcken hoofde de Schoutet aldaer nog heden den titel van Schoutet en Kastelein van Oosterhout voert. *S. van Leeuwen, Bat. Illust.*

Deze Heerlykheid is in 't geslacht der Heeren van Stryen gebleven tot den jaare 1324, wanneer Gye van Vlaenderen, Heer van Ryckenborg, als in huwelyck hebbende Beatrix, Vrouwe van Putten en Stryen, 't steene Huys en zyne wooninge te Oosterhout, die men noemde het Huys te Stryen, met alle de goederen daertoe behoorende, gelegen te Dongen, Dorst, Ulvenhout, Wernhout, Steelhoven, Oosterhout en Zundert, in erfpacht geeft aan Heer Willem van Duvenvoorde, die, naa zyn afsterven, 't zelve met de Heerlykheid van Oosterhout, naaliet aan Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda. Aan dit Huys was eertyts door Heer Willem van Duvenvoorde een zeer fraay Park of Diergaarde aangelegt, 't geene de lengte hadt van vyfhondert Roeden, en alomme met staketzels omheint was. Doch in 't vervolg van tyd is dit Parck t'eenemaal vervallen, en heeft plaats gemaakt aan een zeer aange- *Proeven n.* 34.

 naam.

naam Bosch, 't gene van tyd te tyd merkelyck vergroot en verbetert wordt, en geen kleyne luyster en cieraad aan de Vryheid Oosterhout toebrengt.

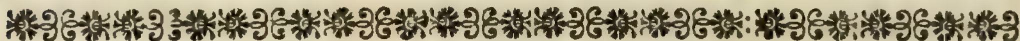
Oudh. en Gest. van Zuid-Holl.

Naaby het Huys te Stryen, aan de Oostzyde van de rivier de Donge, onder 't Gebiedt van Raamsdonck, heeft Heer Willem van Duvenvoorde, ter eeren van den H. Bartholomeus gesticht een Karthuysers Klooster, genaamt 't *Huys des Bergs*, of anders 't *Hollandsch Huys*, 't welcke in den beginne der Nederlandsche beroertens door 't krygsvolck is aangestoken en verbrant. De steenen van de Kerk zyn naderhant, op 't bevel van Willem den I. Prins van Oranjen, naar Geertruidenberg gevoert en gebruykt ter opbouwing van het Hof aldaar. Aubertus Miræus in zyne *Oorsprong der Karthuysers*, gewaagt met veel lof van dit Klooster en van den gemelden Heer Willem van Duvenvoorde.

Aan deze Vryheid is mede Oostwaarts gelegen 't Klooster der Premonstratenser Nonnen van *St. Katarinen Dal*, 't gene in den jaare 1646, van Breda herwaarts is overgebracht; van welckers stichting en verdere lotgevallen, hier voor, onder het VIII. *Hooftstuk van 't Eerste Boeck*, breeder gehandelt is.

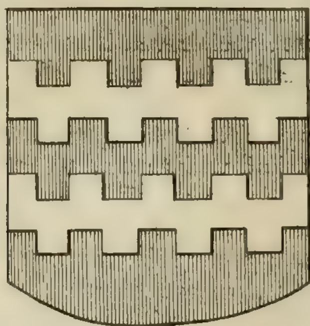
Onder 't Regtsgebiedt van Oosterhout behoort *Den Hout*, voormaals de Stamplaats der oude Ridderen van den Houte, of Uutenhoute, welke lange jaaren de Heerlykheid van Etten bezeten hebben. Alhier staat nog een Kapel, welcke by Heer Willem van Duvenvoorde op den eersten van Wynmaandt 1336. gesticht is, met een Gasthuys aan den H. Antoni toegewyd.

Dorst is mede een Gehucht onder Oosterhout, met een Kapel aldaar, ter eeren van den H. Marcoen, gesticht door N. van Dorst, Kanonick van Utrecht, die by zynen uytersten wil aan dezelve veele goederen bewees.

IV. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheid DONGEN.

OMtrent een uur ten Zuidoosten van Oosterhout, en twee uuren ten Oosten van Breda, legt de Heerlykheid Dongen, welke den naam voert van de rivier de Donge, die niet verre van Turnhout uyt de Heyde voortkomende daar midden door stroomt, en zich by Geertruidenberg in den grooten verdronken Waart van Zuidhollandt ontlast. Voormaals was ze een gedeelte van 't Landt van Breda, doch is in 't vervolg van tyd daar van gescheiden, en by eenige byzondere Heeren bezeten geweest.

Recueil van Havermans.

In 't jaar 1281. vindt men, dat Geraert van Ylga, op Donderdag naa grooten Vastenavond, voor Willem, Heer van Altena en Hoorne de goeden te Dongen opdraegt ten behoeven van Wouter Volkaerts: Dan des Zaturdags naa St. Laurens 1329. geeft Geraert Heer van Hoorne, Perweys en Herlaer 't hooge Gerecht van Dongen aan Willem van Duvenvoorde Heer van Oosterhout, welke gifte by Willem, oudsten zoon des Heeren van Hoorne, Zondag naa St. Pieter en Pauwels 1329, bekrachtigt is.

Willem van Duvenvoorde heeft, als Heer van Dongen, by zyne opene brieven, gegeven des Zaturdags naa Pinxteren 1350, aan zyne dochter Beatrix, huys-

huysvrouwe van Heer Roelof van Daelhem, verkogt en opgedragen zyne Wooninge te Dongen met de Hofstadt, te houden te leen van hem en zyne nakomelingen, uytgezondert het hooge en middele Regtsgebiedt, 't welcke hy aan zich behieldt, en zulks voor de zomme van tweeduysent zevenhondert twee en twintig gulden, agtien stuyvers, een helling zwarte Tornoisen, onder uytdruckelyck bespreck, dat ingevalle zyne dochter Beatrix, zonder wettig oir naa te laten, aflyvich wierdt, hy of zyne nakomelingen 't gemelde goedt weder zouden mogen lossen.

Le Roy, Not. March. S. R. Imp. l. 9. cap. 3.

Deze Beatrix was mede Vrouwe van de Hooge en Laage Zwaluwe, gelyck zulks blykt by de brieven, door haar in 't jaar 1376. gegeven, waar by zy, met haaren oudsten zoon Willem van Daelhem, Heer van Dongen, het goedt van de Hooge Zwaluwe, met alle deszelfs toebehoorten, opdraegt aan Margriet van der Lippe, Vrouwe van de Leck en Breda, en haaren zoon verwekt by Heer Jan van Polanen. Van dewelcke 't Dorp de Zwaluwe verders afgekomen is op 't Huys van Nassau.

Vrouw Beatrix heeft by Heer Roelof van Daelhem verscheide kinderen gewonnen, door welcke en derzelver naakomelingen de Heerlykheid van Dongen en de Laage Zwaluwe een geruimen tyd in 't geslacht van Daelhem is gebleven, gelyck uyt de naagemelde Erfvolging kan gezien worden.

- ROELOF van DAELHEM *getrouwt met* Beatrix, *dochter van Hr.* Willem van Duvenvoorde, *wierdt Heer van* DONGEN *in 't jaar* 1350, *en sterft in 't jaar* 1403.
  - WILLEM, Heer van DONGEN en de Laage ZWALUWE, *getrouwt* 1. *met* Elisabet, Wierıcx *dochter, met kinderen.* 2. *met* Justina Sophia van Salms, *zonder kinderen. Hy gaf aan die van* Dongen *'t gebruik van 'sHeeren Vroentens, en sterft in 't jaar* 1413.
    - WILLEM van DAELHEM, Hr. van DONGEN en de ZWALUWE, *zonder oir gestorven in 't jaar* 1438.
    - ROELOF, *na zyns broeders doot*, Heer van DONGEN, *getrouwt met* Jutte van Diemerbroek, Vrouwe van Vloten, *sterft in 't jaar* 1479.
      - ODELIE, *getrouwt met* Herman de Heyger.
      - JOOST, Heer van DONGEN, *getrouwt* 1. *met* Lysbet, *dochter* Jans van Gilse, *zonder kinderen.* 2. *met* Adriane Monincx.
        - ROELOF, Heer van DONGEN, *getrouwt* 1. *met* Elisabet Cruesius. 2. *met* Anna van Berlaer, *zonder oir gestorven.*
        - JOSYNE, *getrouwt met* Steven Justiniani.
      - CORNELIA, *getrouwt met* Wemmer Zweerts.
      - JOHANNA, *getrouwt met* Willem van Gaesdorp.
    - BEATRIX, *getrouwt met* Gilis Willemszoon van Wyndelnesse.
    - ERMIZONT, *getrouwt met* Jan van Woudenborch, *Knape.*
    - JAN, *naa zyns broeders* Willems *doot*, Heer van de ZWALUWE, *getrouwt met* Margriet van Haren, *sterft in 't jaar* 1448.
      - JAN van DAELHEM, Heer van de ZWALUWE, *sterft in den jaare* 1480.
        - WILLEM, Heer van de ZWALUWE, *sterft in den jaare* 1503.
          - JAN van DAELHEM, *erfde van Hr.* Roelof *de Heerlykheid* DONGEN, *en is geweest de laatste Heer van* Dongen *en de* Laage Zwaluwe.
  - HELENA *getrouwt met* Gysbert van Heukelom, *Knaap.*
  - JAN.
  - AECHT, *getrouwt met* Otto van Gellichem, *Ridder.*
  - LYSBET, *getrouwt met* N. Wisschel.

Doch de gemelde Jan van Daelhem, Heer van Dongen en de Zwaluwe, een manslag begaan hebbende aan Karel van Lier, Onderschout van Turnhout, met noch verscheide andere zware feyten, zoo zyn alle de Leengoederen, die hy van den Huyse van Breda te leen hield, by Vonnis der Hooft en Leenbanck aldaar, op den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt 1513, verbeurt verklaart ten behoeven van Hendrik, Graaf van Nassau, als Heer van Breda; Gelyck hy dienvolgens oock, by Vonnis van 't Hof van Hollandt, wegens Felonie veroordeelt is, en alle zyne goederen, die hy van den Graef van Hollandt te leen hield, insgelyks verbeurt verklaart zyn. Welke goederen, bestaande in Landen, Gorschen, Aanwasschen, Visscheryen enz., nu de Laage Zwa-

Vonnis der Hooft en Leenbank van Breda. MS.

Le Roy, Not. March. S. R. Imp. l. 9. c. 3.

Zwaluwe genaamt, by Keyzer Karel den V., als Graaf van Hollandt, in 't jaar 1518, gegeven zyn aan den gemelden Hendrik, Graaf van Naſſau, die dan oock daarmede, in 't jaar 1531, verleden is. In diervoegen is de Heerlykheid Dongen, als zynde een Achterleen van Breda, door Graaf Hendrick weder aan 't zelve Landt gehecht, zonder dat dezelve, zedert dien tyd, afzonderlyck dan met 't geheele Landt van Breda te zamen is verheven geworden.

De Kerk van Dongen is een zeer oudt en ſterk gebouw met een hoogen Torenvoorzien: zy was voortyts gewyd ter eeren van den H. Laurens, doch wordt nu, naa de Hervorming, bedient by een Predikant, behoorende tot het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DONGEN.

1644.

Alexander vander Lith, *Vertrocken naar* Terheyden. 1662.

1662.

Carolus Backer, *Geſtorven* 1664.

1664.

Eleazar Lootius, *Geſtorven* 1672.

1674.

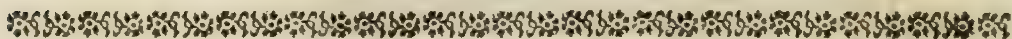
Simon van Hamerſtede, *Emeritus* 1724.

1724.

Godefridus van Andel.

De Rechtbanck beſtaat mede uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, aan dewelke, tot 't verhandelen der Dorps geltmiddelen, toegevoegt zyn alleen twee Geſwoorens.

Niet verre van de rivier de Donge ſtont voorheen 't Slot der Heeren van Dongen, gemeenlyck het *Huys te Dieren* genaemt, aldaar by Heer Willem van Duvenvoorde gebouwd, 't gene door 't verloop van tyden nu ganſch geſloopt legt, zoo dat 'er niet dan een ſtuck van een toren meer van overig is.

V. HOOFTSTUK.

Beſchryving der Heerlykheid GILZE *en* RYEN.

GIlze, omtrent anderhalf uur ten Zuiden van Dongen, en drie uuren ten Zuidooſten van Breda gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene onder den naam van *Gilleleyela* reeds bekent ſtaat in den Stichtbrief van Thoor van 't jaar 992, waarby Hilſondis, Gravin van Stryen, 't zelve, met zyne aanhangzels ſchenkt aan 't Konvent van Thoor. *Proeven.* n. 4.

De Abtdis en 't Kapittel van Thoor hebben uyt dien hoofde, alhier noch veele goederen en Rechten behouden, onder anderen heeft de Abtdis binnen deze

deze Plaats een Rechtbanck, *'t Oude Hof*, of wel *'t Laethof* genaemt, bestaende in een Meyer, die van de Abtdis gestelt wordt, en zeven Schepenen of Laeten, door den gemelden Meyer verkoren wordende, namentlyk drie van Gilze, twee van Oosterhout, een van Ginneken, en een van de Hage; doch zoo in de Hage geen bekwame stof is, word 'er een van Rysbergen genomen. Welke Schepenen alle onder den Ouden Hove moeten gegoedt zyn. Deze Meyer en Schepenen vergaderen tweemaal 's jaars te Gilze, en houden hun Genecht 's Maandags naa belooke Paesschen, en op St. Denysdag, en doen alsdan alle voorkomende zaeken sommierlyk af. De gemelde Schepenen doen, by 't aanvaarden hunner Ampten, den eedt, dat zy aan de Genadige Vrouwe van Thoor zullen goedt en getrouw zyn, en de vervallende Hofrechten aan haaren Meyer te kennen geven. In dezen Hove vest men goederen, daar onder behoorende, en die aan de Abtdis of 't Kapittel eenigen Chyns of Rogpacht geven. Men bant de Vierschaar in den naam der Genadige Vrouwe van Thoor, om een ygelyck vonnis en recht te doen; men bezet goederen onder 't Laethof leggende, met vernieuwing en verders tot den koopdag toe; men doet deeling en Erfpaling; men geeft Voogden aan Weesen; men doet panding en uytwinning; men dagvaerdt over arbeydsloon; men verleyd naderschap; men maakt Poorters onderhevig van hals en have aan deze Vierschaar, enz. *Ordonnantie van den Ouden Hove te Gilze.*

Dees Banck is gansch verscheiden van die gene, welke de Heer van Breda te Gilze heeft, bestaande uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Ginneken is, en zeven Schepenen, voor welke alle de Ingezetenen ter eerster instantie te recht staan, en by dewelken, tot het behandelen van Dorps penningen, nog gevoegt zyn negen Gezwoorens. Eertyts hadt de Abtdis geen recht om de Vonnissen van haar Hof ten uytvoer te brengen; Doch in 't jaar 1472. heeft ze zulks van Jan, Graaf van Nassau, Heer van Breda, verkregen, gelyck uyt den volgenden Brief blyckt.

„ JOHAN Greve te Nassouw, tot Vyanden en tot Dyetze, Heere tot Breda, doen cond allen luden; Want van wegen der Eerweerdiger Abdissen ende Vrouwen, en de gemeynen Capittel van Thoorn ons te kennen gegeven is, dat vele van onsen Ondersaten, ende anderen, die Erfgoede ende chynsgoede besitten en gebruycken binnen onsen voorsz. lande van Breda gelegen, die de voorsz. Abdissen ende Capittel zekere erffelycke grontchynse daer aff schuldich syn, ende oock zekere hoofrechten, verschynende altyt als die selve goede by versterffen, by coope oft anderlints worden verandert oft vertiert. Ende al eest soo dat der voorsz. Abdissen ende Capittels Rentmeester voor de voorsz. Erfchinsen ende hoofrechten vele van de voorsz goeden voir hunnen Meyer ende Schepenen in hunnen Hove van Gilse ende van Baerle, dair van ouden tyden die selve goede te rechte hebben behoort ende noch behooren, heeft uytgewonnen met alle rechte, Dat nochtans de besittende van de voorsz. uytgewonnen goeden, dair en boven die selve goede gebruycken, gelyck oft de voorsz. uytwinning niet en ware gesciet, sonder de voorsz. Abdissen ende Capittel oft hunnen voorsz. Rentm^er van de voorsz. hunnen gebreecken eenige betalinge te doene, oft op de voorsz. uytwinninge te achten, in grooter versmadenissen ende vercortingen van den rechte, ende niet alleene van der Heerlicheyt der voorsz. Abdissen ende Capittels, maar oock van onser hooger Heerlicheyt, tegen dewelcke, op dat soo is, alle de besittende van den voorsz. uytgewonnen goeden grotelicx hebben misdaen ende gebrueckt, dwelck ons niet vuechlick en ware te laten lyden, Te vorder, want ons als Voogdt der voorsz. Abdissen ende Capittels toebehoort hunne goede onder ons gelegen te bescher- men ende in hunnen rechten te houden. Soo eest, dat wy ontbieden ende bevelen allen onsen Schouteten van onsen voorsz. Lande van Breda, ende elck van hun besonder onder welker bedryff eenige gronden syn gelegen, dair de voorsz. Abdisse ende Capittel eenigen grontchyns ende bedryf schuldich syn op te heffen ende te hebben, dat sy ten versueck van der selver Abdissen ende Capittels Rentm^r gebieden ende bevelen van onsen wegen in oorconden van tween oft dryen goede mannen, den besittenden van den selven gronden, die hen die voorsz. Rentm^r sal noemen, dat sy den selven „ Rent-

„ Rentmeeſter vernuegen ende voldoen terſtont van allen ſynen gebreken ;
„ dair hy de voorſz. gronde voor heeft uytgewonnen, alſoo dat hy des te vre-
„ de moghe ſyn, oft dat ſy hem die ſelve gronde totter voorſz. Abdiſſen en-
„ de Capittels behoeff laten volgen, ſonder die meer te gebruycken oft hen
„ dyer meer tonderwinden in eeniger manieren, op te pene van tzeſtich pon-
„ den zwertte tot onſe Heerlicheyt behoeff dair aen te verbueren. Ende oft
„ daer en boven den voorſz. uytgewonnen goede voordaen worden gebruyckt
„ tegen den wille ende danck van den voorſz. Rentm[r], dat ſy dan de gebruyc-
„ keren van den ſelven goede dair aff van onſen wegen calangieren ende hen
„ den voorſz. breuck van tzeſtich ponden zwertte affnemen met rechte, ſon-
„ der dat te laten oft yemande dair in verſchoonen in eeniger manieren, ende
„ dat ſy dair en teynde den voorſz. Rentm[r] totter voorſz. Abdiſſen ende Capit-
„ tels behoeff de ſelve uytgewonne goede ſullen doen gebruycken in de ſtad
„ van hunnen chynſe ende gebreken voorſz., ende hen dair inne van onſet we-
„ gen houden, beſchudden ende beſchermen, ende alle hulpe ende byſtant
„ doen die hy ſal behoeven, ſonder eenich wederſeggen, Behoudelyck oft
„ eenige van den voorſz. beſitteren, mits eenige redenen, hen hier tegen op-
„ poneren ende weiren willen met rechte, dat ſy dair op tegen den voorſz.
„ Abdiſſen ende Capittels Rentm[r] voor ons gerichte, dair de voorſz. gronde
„ onder ſyn gelegen, yerſt gehoort ende met rechte dair aff beſlicht ſullen
„ worden ten beſorge van een yegelycx rechte. Des toirconden hebben wy
„ onſen Zegel aan deſen brieve doen hangen, opter xv[e] dach van Meye in 't
„ jaer ons Heeren duyſent vierhondert twee en tzeventich".

De Abtdis van Thoor erkent, omtrent haare goederen, geen Regtsgebiedt van den Heer van Breda, en is oock niet verplicht haare Chyns en Leenrechten van ymanden te verheffen, of deswegens hulde te doen.

Deze goederen beſtaan, voor 't grootſte gedeelte, in aanmerkelyke Thienden onder Etten, de Hage, Gilze, Ginneken, Alphen, en elders gelegen, als mede in veele en verſcheyde Leenen, Rogrenten, Chynſen, enz., tot welkers beſtier een byzondere Rentmeeſter te Breda wordt gehouden. De gemelde Thienden worden gemeenlyck, door de Gemagtigden van de Abtdis en het Kapittel, in Rogge by ſeſters, uytmakende vier Veertelen, verpagt, doch egter in gelt voldaan, naa de Thoorſe Markt, welke jaarlyks in Wintermaandt, op Dingsdag naa Ste. Lucie, door den Droſſaert, de Burgemeeſteren en Schepenen der Stadt Breda, naa het houden van drie voorgaande weeckelykſe Marktdagen, by openbare afkondiging, wordt vaſtgeſtelt: Naar welke zetting dan oock meeſt alle de Rogrenten, in de Stadt en Lande van Breda geheven wordende, geſchickt en betaalt worden. Tot meerder verklaring zal men hier laten volgen een Lyſt der gemelde Thoorſe Markten, zoo als die zedert den jaare 1535. jaarlyks gezet zyn, en waer uyt met eenige zekerheid de prys der granen in die jaaren kan opgemaakt worden.

Markten van THOOR, *zoo als die, door den Magiſtraet der Stadt* BREDA, *jaarlyks op Dingsdag naa* Ste. Lucie, *gezet worden.*

		Guld. St. Oort.		Guld. St. Oort.
1535	De Veertel.	0 - 19 - 0	1547	0 - 9 - 0
1536		1 - 4 - 3	1548	0 - 9 - 0
1537		0 - 15 - 3	1549	1 - 2 - 3
1538		1 - 13 - 0	1550	1 - 0 - 2
1539		1 - 2 - 2	1551	1 - 13 - 1
1540		1 - 2 - 2	1552	1 - 11 - 1
1541		1 - 9 - 2	1553	1 - 13 - 1
1542		1 - 0 - 0	1554	0 - 18 - 2
1543		1 - 7 - 0	1555	1 - 7 - 1
1544		1 - 8 - 1	1556	2 - 11 - 1
1545		1 - 11 - 1	1557	1 - 5 - 1
1546		1 - 4 - 1	1558	1 - 4 - 1

	Guld.	St.	Oort.
1559 Veertel	1	5	0
1560	0	19	1
1561	1	6	1
1562	2	0	1
1563	1	4	0
1564	1	4	1
1565	2	12	0
1566	1	10	2
1567	1	8	1
1568	1	16	0
1569	1	5	1
1570	1	15	0
1571	2	14	0
1572	3	11	1
1573	2	12	1
1574	2	2	0
1575	1	5	3
1576	2	6	1
1577	2	15	1
1578	2	12	1
1579	2	7	1
1580	2	10	0
1581	2	5	0
1582	2	3	3
1583	1	18	3
1584	2	10	0
1585	4	10	1
1586	5	15	1
1587	4	1	1
1588	2	4	1
1589	2	12	0
1590	2	19	0
1591	2	2	0
1592	2	0	0
1593	2	8	0
1594	8	4	0
1595	4	10	0
1596	3	18	3
1597	4	10	0
1598	4	10	0
1599	3	15	0
1600	3	15	0
1601	2	17	0
1602	2	12	0
1603	3	1	0
1604	2	3	0
1605	1	17	0
1606	1	18	0
1607	2	17	0
1608	4	2	0
1609	3	1	1
1610	2	11	0
1611	3	10	0
1612	3	6	0
1613	2	12	0
1614	2	9	0
1615	2	16	2
1616	3	8	2
1617	3	6	0
1618 Veertel	2	11	0
1619	2	5	0
1620	2	4	0
1621	2	14	0
1622	4	6	0
1623	6	0	0
1624	4	0	0
1625	5	15	0
1626	4	18	0
1627	3	7	1
1628	4	4	0
1629	5	9	0
1630	7	2	2
1631	4	15	0
1632	3	15	0
1633	4	8	0
1634	4	8	3
1635	4	0	1
1636	4	5	2
1637	4	15	0
1638	3	5	0
1639	3	0	0
1640	4	5	0
1641	3	15	0
1642	3	11	0
1643	4	6	0
1644	4	5	0
1645	3	7	2
1646	2	14	0
1647	3	19	0
1648	4	18	2
1649	6	13	2
1650	6	1	0
1651	7	1	2
1652	5	2	2
1653	3	8	0
1654	2	4	0
1655	3	7	1
1656	3	12	0
1657	4	0	3
1658	3	13	1
1659	3	17	0
1660	5	7	2
1661	7	4	0
1662	7	11	0
1663	3	17	0
1664	2	17	2
1665	3	14	2
1666	3	1	0
1667	3	1	2
1668	2	9	2
1669	2	10	3
1670	2	14	1
1671	3	8	3
1672	3	8	3
1673	3	17	0
1674	4	19	0
1675	5	13	2
1676	4	12	2

	Guld.	St.	Oort.		Guld.	St.	Oort.
1677 Veertel.	3	15	0	1710 Veertel.	3	18	1
1678	2	14	2	1711	3	10	3
1679	2	11	0	1712	3	8	2
1680	2	7	1	1713	3	16	2
1681	2	18	0	1714	3	11	0
1682	3	2	0	1715	2	13	0
1683	2	14	0	1716	2	12	0
1684	4	11	2	1717	3	1	0
1685	2	14	0	1718	2	19	1
1686	2	8	2	1719	3	7	0
1687	2	7	0	1720	2	10	2
1688	2	7	2	1721	2	2	0
1689	2	17	0	1722	1	19	0
1690	2	16	2	1723	3	1	1
1691	2	17	0	1724	4	12	0
1692	4	4	1	1725	3	3	0
1693	5	12	0	1726	3	9	2
1694	4	0	0	1727	3	5	0
1695	3	4	0	1728	3	2	0
1696	4	6	0	1729	2	10	1
1697	4	18	0	1730	1	13	2
1698	8	4	0	1731	1	17	3
1699	6	1	0	1732	1	18	0
1700	3	7	3	1733	2	10	2
1701	3	13	3	1734	2	8	2
1702	2	15	2	1735	2	2	1
1703	3	1	1	1736	2	5	1
1704	2	18	2	1737	2	9	2
1705	3	4	2	1738	2	9	0
1706	2	9	0	1739	3	9	3
1707	2	4	0	1740	5	17	0
1708	3	9	0	1741	3	8	2
1709	8	14	3	1742	2	10	1

De Kerk van Gilze, ter eeren van St. Pieter gesticht, is van oude tyden af de Moederkerk geweest van Etten, Ginneken, Mertersfen of de Hage, en Bavel, welcke Parochien daaronder behoorden, en als deszelfs aanhangzels geacht wierden. Doch in 't jaar 1261 heeft de Bisschop van Luyck, ten verzoeke van de Abtdis van Thoor, de Kapellen der gemelde aanhangzelen tot halve Kerken verheven, en daar in Stedehouders gestelt, om de sacramenten te bedienen, die hunne voorstelling van den Parochiaen van Gilze, als Pastor van de Moederkerk, en hunne instelling van 't Stift van Thoor, als Patroon dier Kerk, zouden ontfangen, en uyt de vruchten der kerken, t' hunner behoef en nootdruft eenige ponden Lovens trecken. Daarnaa, in 't jaar 1316, zyn de gemelde halve Kerken, met bewilliging van Adulfus Bisschop van Luyck, en op 't verzoeck van Margriet van Petershem Abtdis van Thoor, van haare Moederkerk in 't geheel gescheiden. In 't vervolg van tyd heeft Paus Pius de IV het Patronaetschap van Gilze en de Hage, met de Thienden van de Hage, Molenschot en Bavel, geschonken aan de Graduate Kanonniken van 's Hertogenbosch. In de gemelde Kerk wordt tans de Godsdienst verricht by een Predikant staande onder 't Classis van Breda.

Proeven n. 31.

Lyste

Lyste der PREDIKANTEN *van* GILZE.

1646.

Johannes Hamerstede, *Vertrocken naar* Heusden 1651.

1653.

Henricus Mispelblom, *Vertrocken naar* Breda 1666.

1666.

Simon van Hamerstede, *Vertrocken naar* Dongen 1674.

1674.

Guillelmus Hanecops, *Gestorven* 1688.

1689.

Joh. Guill. Dukerus, *Vertrocken naar* de Leur 1690.

1691.

Jonas Paling, *Gestorven* 1693.

1694.

Petrus Pronck, *Vertrocken naar* den Oudenbosch 1706.

1707.

Arnoldus Loyting, *Gestorven* 1716.

1716.

Arn. Hub. van der Donk, *Vertrocken naar* Geertruidenberg 1738.

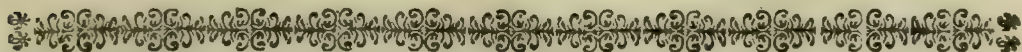
1738.

Albertus Schadde.

Onder de Rechtbanck van Gilze behoort *den Ryen*, 't gene een oudt Dorp is, doch nu met Gilze zoo in 't kerkelyke als 't wereldlyke te zamengevoegt. De Kerk, zynde mede een oudt gebouw, is voormaals gesticht ter eeren van de H. Magdalena.

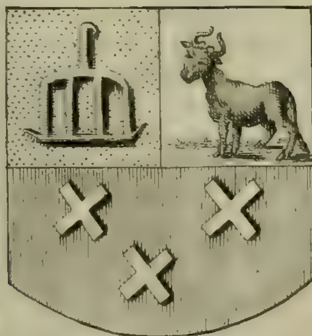
Moleschot is mede een Gehucht onder Gilze met een Kapel aldaar voorheen gebouwt ter eeren van de H........

Gelyck mede *Hulten*, een Heerlykheid eertyts toebehoort hebbende aan Heer Wouter van Diedegem, die dezelve op den vyfentwintigsten van Lentemaant 1368 verkogt aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, ten behoeven van zynen derden zoon Willem van de Leck, Kanonnik te Luyck.

VI. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheden GINNEKEN *en* BAVEL.

GInneken is een zeer vermakelyck Dorp, gelegen aan den Markstroom, omtrent een half uur ten Zuiden van Breda, van waar men derwaarts gaat langs een breede Straatweg aan wederzyde met olme en lindeboomen beplant.

Den naam van Ginneken vindt men niet altyt in de oude Schriften vermelt, vermits deze Heerlykheid voorheen dien van *Ulvenhout* mede gevoert heeft, gelyck zulcks door veele oude brieven kan bewezen worden. Verſcheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben daar van oock den titel gedragen, en nog laaſtelyck Philips van Liedekerke, Heer van Ulvenhout, naamaals van Breda. Deze Heeren hadden hier oock hun ſlot en woonplaats, tans niet meer in wezen, doch 't welcke men, op niet ongegronde redenen, vertrouwt geſtaan te hebben aan de rivier de Marke, achter de Hoeve van den Heer van Breda, gemeenlyck de Hoeve van Ulvenhout genaamt, alwaar voormaals de grontveſten ontdeckt, en oock een yzere deure, met nog eenige andere gedenkſtucken uytgegraven zyn. Uyt dien hoofde zyn de Ingezetenen van Ginneken nog heden aan die Hoeve verſcheide dienſten en hofrechten verſchuldigt.

Naa dat Jan Hertog van Brabant, de Stadt en 't Landt van Breda van Heer Gerard van Raſſegem hadt gekogt, verzette hy in den jaare 1334. aan Raſo Heer van Liedekerke, het Dorp van Ulvenhout, nevens die van Baerle, Alphen en Gilze, te loſſen met duyzent ponden Pariſis; welke Dorpen naderhant, naa 't affterven van den gemelden Raſo, door de uytvoerders van deszelfs uyterſten wil, met kennis van den Hertog van Brabant, in 't jaar 1342, weder overgegeven zyn aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve ſtelde in handen van Jan van Polanen Heer van de Leck, door wien ze in 't vervolg den Lande van Breda weder ingelyft zyn.

Proeven n. 31. De Kerk aan den H. Laurens toegewydt, was oudtyts een aanhangzel der Moederkerk van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316. met bewilliging van Adulfus, Biſſchop van Luyck, geſcheiden is. Deze Kerk is een aanzienelyk gebouw, waar in onlangs een fraey Orgel geplaatſt is, en wordt bedient door een Predikant, behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* GINNEKEN *en* BAVEL.

1638.	1672.
Nathanaël Rombius, *Vertrocken naar* Cillershoek 1641.	Robertus de Gier, *Vertrocken naar* Breda 1674.
1641.	1675.
Chriſtianus Loſecatius, *Geſtorven* 1650.	Theodorus Santvoort, *Geſtorven* 1721.
1650.	1722.
Theodorus van Eyl, *Geſtorven* 1672.	Sebaſtianus Anemaet.

Over de rivier de Marke, niet verre van Ginneken, legt het *Maſtboſch*, groot tweehondert en ſeſtig buynderen, beſtaende meeſt uyt Maſt en Pynboomen, 't gene Hendrick Graaf van Naſſau, Heer van Breda, in den jaare 1505. eerſt heeft begonnen te planten. Ten Ooſten van dit Boſch, aan den lincker oever van den Markſtroom, is gelegen 't Kaſteel van *Boevenjen*, voorheen aldaar gebouwd en bezeten by 't oude Geſlacht van Boevenjen, 't welcke in de dartiende eeuw reeds zeer vermaart is geweeſt, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Het tegenwoordige Slot is getimmert door Heer Jan Baptiſt Keermans, Eerſten Raad van Philip Willem, Prins van Oranjen, van wien het dees Prins op den agſten van Wynmaandt 1614. gekogt, en naa zyn overlyden, op de volgende Heeren van Breda, die het nog bezitten, overgebragt heeft.

Aan de Weſtzyde van den Straatweg, die verder van Ginneken tot voorby 't Ulvenhoutſche Boſch, in de jaaren 1713. en 1714. gelegt, en aan weerzyden mede beplant is, ſtaat een ſterk gebouw, *Grimbuyſen* genaamt, aldaar geſticht by de Heeren uyt 't oude Geſlacht van Grimhuyſen, waar van het oock

oock den naam behouden heeft, doch naderhant hertimmert by Justinus van Nassau, Stadvoogd van Breda, van wien het in 't vervolg van tyd gekomen is op den Heer Jan de Wyse, voornaam Handelaer te Breda, door wiens erfgenamen het nog bezeten wordt.

Over dit Huys ziet men 't *Ulvenhoutse Bosch*, werwaarts men door een vierdubbelde Laan van Eyckeboomen gaat. Het beslaat eenhondert agt en zestig buynderen Lands, meest beplant, en met veele Laanen van Eyke en Beuckeboomen verciert. Daar aan paalt het *Annabosch*, beyde behoorende aan den Heer van Breda.

Onder de Parochie van Ginneken behooren de Gehuchten van *Galder*, *Strybeeck* en *Heusenbout.*

Galder, op den linker oever der rivier de Marke gelegen, heeft een Kapel, geweyd aan den H. Jacobus, met een stercken Toren. Hier legt de oude Hofstadt *Daasdonck*, een achterleen van den Huyse van Breda, voorheen 't Erfgoedt van 't vermaarde Geslacht der Daasdoncken, in de Regeering van Breda en elders zeer bekent; waar uyt die, door verkoop in verscheide andere Huysen gekomen zynde, nu bezeten wordt by de Erfgenamen van den Graaf van Bochoven, Heer van Loon op 't Zant. *Gramaye Antiquit. Bredan. cap. 18.*

Strybeeck, op den rechten oever der Marke, aldus, gelyck zommigen willen, genaamt, om dat 't Landt van Stryen aldaar door een Beeck wierdt gescheiden van 't Landt van Hoogstraten, daar 't tegen aan paalt, heeft mede een Kapel, voormaels ter eeren van St. Hubert gesticht, Op de grensen van dit Gehucht, onder 't gebiedt van Meersel, in den Lande van Hoogstraten, staat een vermaart Klooster der Kapucynen, aldaar in 't jaar 1688. gebouwd, werwaarts van alle kanten, voornamentlyck uyt Hollandt, veel toeloop is. In den jaare 1739. is dit Klooster zeer pragtig vertimmert en aanmerckelyk vergroot.

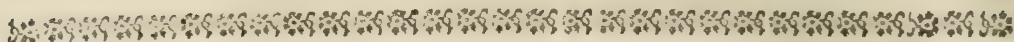
Heusenbout, leggende naar den kant van Teteringe, heeft insgelycks een Kapel, waar in de H. Anna eertyts geviert wierdt. Hier by staat 't Huys te *Ypelaer*, mede een achterleen van het Leenhof van Breda, 't gene zeer oudt en al genoemd is in den Brief, waar by Arnout van Loven en Elisabet zyn Wyf, Heer en Vrouwe van Breda, op St. Severyns dag 1280, aan die van Breda schencken alle de Landen, en Wilderden, gelegen tusschen Emelenberg en Ypelaer. Hier van zyn oock afkomstig de oude Heeren van Ypelaer, die dat huys zeer lang bezeten hebben, en door gansch Brabant zeer vermaart geweest zyn. De tegenwoordige bezitter is de Graaf van Fonseca te Brussel. *Proeven n. 22.*

Onder Ginneken behooren nog eenige Achterleenen, van den Huyse van Breda verheven wordende, namentlyck *Köckelberg*, *Schoonendonck*, *Nieuwenhuys*, enz. die alle hunne byzondere Leen en Chynsboecken hebben.

Bavel, tans met Ginneken, zoo in 't geestelycke als in 't wereldlycke, vereenigt, was voormaels een Heerlykheid op zich zelve. De Kerk, die zeer oudt is, en een aanhangzel was der Moederkerk van Gilze, waar van ze, met de verdere Kerken, in 't jaar 1316, gescheiden wierdt, is nog een aanzienelyck gebouw met een hoogen Toren, waar in de H. Maagd eertyts geviert wierdt. Men hadt in dezelve twee Outaren door Pieter Lybrechts van Ulvenhout in de jaaren 1313. en 1342. gesticht. *Proeven n. 31.*

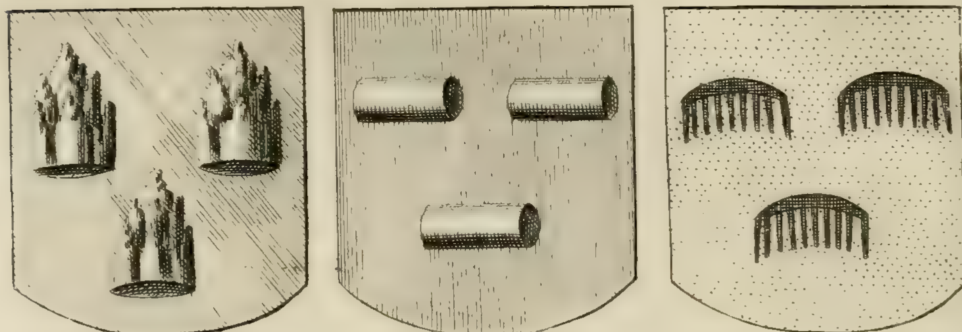
Op de hoeve van *Wuestenberg*, onder 't gebiedt van Bavel, heeft Maria van Loon, Weduwe van Jan, Graaf van Nassau, met haaren zoon Engelbrecht, in 't jaar 1476, gesticht een Klooster van Reguliere Nonnen, volgende den regel van den H. Augustinus, en 't zelve met veele goederen en inkomsten begiftigt. Welk Klooster naamaels verplaatst en gebouwd is te Boeymeer, op den linker oever der Marke, onder de Hage, waar van hier naa onder het XIe Hoofdstuk breeder zal gehandelt worden. *Proeven n. 63.*

De Rechtbanck van Ginneken en Bavel bestaat uyt eenen Schoutet, die te gelyck Schoutet van Gilze is, en seven Schepenen, by dewelke, tot het behandelen der Gemeentens geltmiddelen gevoegt zyn tien Gezworens.

VII. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheden ALPHEN, BAERLE *en* CHAAM.

ALphen, ruim drie uuren ten Zuidoosten van Breda, op de grensen der Meyerye van 's Hertogenbosch gelegen, is een zeer oudt Dorp, 't gene te tyde der Francken al in wezen is geweest; immers vindt men, dat Engelbrecht de Salische Franck 't zelve, in 't vyftiende jaar der regeering van Childebert, Koning der Francken (712.), heeft gegeven aan den H. Willebrord, die by zynen uytersten wil, gemaakt in den jaare 726, dat wederom schenckt aan 't Klooster van Epternaken. Naa verloop van eenige eeuwen heeft 't gemelde Klooster het Dorp van Alphen, onder eenen jaarlykzen chyns, tot een eeuwigdurend gebruyck overgegeven aan 't Konvent van Tongerlo, aan 't welke Lodewyk, Abt van Epternaken, te tyde van Wipert, derden Abt van Tongerlo, die in 't jaar 1178. gestorven is, oock de Kerk van Alphen geschonken heeft, om die door hunne Afgezondenen te doen bedienen.

Proeven n. 1. n. 2. *Le Roy, Not. March. S. R. Imp.* l. 9. c. 4.

Naderhant is Alphen gekomen aan de Heeren van Breda; want Godevaert de II. Heer van Breda, geeft in den jaare 1216. de hoeve van Nieulandt aan 't Klooster van Tongerlo. En Arnout van Loven en Elisabet, Heer en Vrouwe van Breda, schencken aan 't zelve Klooster, te tyde van Jan van Berlaer, den dartienden Abt, zestig buynderen in losschen en Woestynen, gelegen tusschen de hoeve van Nieulandt en 't bosch der Tempelieren.

Proeven n. 9. *Le Roy, ibidem.*

Verscheide jongere zoonen der Heeren van Breda hebben zich voormaals den titel van Heeren van Alphen aangematigt. Onder andere vindt men, op 't jaar 1229, Gillis van Breda, Heer van Alphen, vermelt, welke naaliet Isentrudis Vrouwe van Alphen, eerst gehuuwd met Gillis van Oudenaerde, en naa deszelfs doodt met Godevaert van Wesemale. Vervolgens heeft Philips van Liedekerke, zoon van Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, den naam gevoert van Heer van Ulvenhout en Alphen; doch, naa zyns broeders afsterven, Heer van Breda geworden zynde, gaf hy die Heerlykheden over aan zynen jongsten broeder Raso, die zich daar naa mede heeft doen noemen. Dees Heer Philips heeft, in 't jaer 1309, aan den Abt en 't Konvent van Tongerlo, tot eene aelmisse, kwytgescholden een Rent van een wagen broods, die 't gemelde Klooster, uyt hoofde van deszelfs Landen, aan den Heer van Alphen, als hy verpligt was ter heirvaert op te trecken, schuldich was uyt te reycken.

Le Roy, ibidem.

Boven dien vindt men, dat Heymericus, zoon van Jan Heer van Alphen, in 't jaar 1370, op zyn goedt, gezegt *de Brake*, gelegen onder de Parochie van Alphen, voor Schepenen van Bosschoven een rent verleyde van een veertel rogs ten behoeven van Willem, gezegt van Riel, welke gift Waltherus Heer van Alphen, by zynen brief gegeven vyf dagen naa St. Severyns dag 1379, nader bevestigt heeft.

Deze

Deze Heerlykheid is in 't jaar 1334, onder andere, door Jan Hertog van Brabant, mede verpant geweest aan Raso Heer van Liedekerke, doch, gelyck hier boven breeder gemelt is, in den jaare 1342. weder overgegeven aan Heer Willem van Duvenvoorde, die dezelve in handen gaf van Jan van Polanen Heer van de Leck, en door wien dit Dorp naamaels weder aan 't Landt van Breda gehecht is.

De Kerk is by deszelfs stichting aan den H. Willebrord toegewydt, en wierdt bedient by eenen Afgezondenen uyt 't Klooster van Tongerlo: tans wordt de Godsdienst daar in verricht by een Predikant, staande onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* ALPHEN.

1653.

Johannes Dabel, *Vertrocken naar* de Hage 1659.

1659.

Adrianus van Hagendyck, *Vertrocken naar* Chaam 1670.

1672.

Johannes Magerman, *Gestorven* 1702.

1703.

Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Etten 1705.

1705.

Theodorus Akkersloot, *Gestorven* 1711.

1712.

Sebastianus Anemaet, *Vertrocken naar* Ginneken 1722.

1722.

Petrus Haak, *Gestorven* 1736.

1736.

Petrus Becude.

De Rechtbanck van Alphen is zaamgevoegt met die van Chaam, en bestaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Baerle is, en zeven Schepenen, waar van 'er vier uyt Alphen en drie van Chaam genomen werden, doch yder Dorp heeft zyne byzondere Finantie, tot welkers bestiering jaarlyks aangestelt worden uyt Alphen ses Gezwoorens.

Alphen heeft niet weinig deel gehadt aan de ongelucken des tyds, want in den jaare 1542. wierdt 't zelve door Meerten van Rossum gansch afgebrandt, en in de volgende oorlogen heeft het door plondering, brantschatting en verwoesting veel moeten lyden.

Onder 't Regtsgebiedt van Alphen legt de Hoeve, *de Braake* genaamt, alwaar voorheen stont de Hofstadt der Tempelieren, namaels, naa derzelver uytroeying, bezeten by de Malteezer Ridders, die hier eene Commanderye hadden, waar van nog heden de overblyfzels gezien worden, met een Kapel, ter eeren van St. Jan Baptist gesticht. Aan deze Commanderye behooren nog veele Landen en Thienden onder Alphen, Oosterhoudt, Dongen en elders gelegen, die tans alle by den Heer van Breda bezeten worden, en welke ze door eenen byzonderen Rentmeester laat bestieren. In 't begin dezer eeuw was deswegens verschil gerezen tusschen den Ridder de Fourneau, als zich den titel toeeygenende van Commandeur der Braake, in den naam der Ridderorden van Maltha, en de Raaden der Domeynen by den Koning van Groot Brittannien naagelaten, welk verschil by verdrag geslist is, op die voorwaarde, dat de Heer van Breda aan de Ridderorden van Malta, of wel, in derzelver naam, aan den zoogenaamden Commandeur van de Braake zoude betalen een jaerlykse rent van drie duyzent ses hondert ses en sestig gulden, elf stuyvers, agt penningen, 't gene heden noch achtervolgt wordt.

B a e r l e.

Proeven n. 4.

Baerle, een uur ten Zuidweften van Alphen, en vier uuren ten Zuiden van Breda gelegen, wordt 't aldereerft genoemt in den Stichtbrief van Thoor van den jaare 992, by dewelcke Hilfondis, Gravin van Stryen 't zelve, met den Outaar, door haar ter eeren van den H. Martelaar Remys gefticht, aan 't Konvent van Thoor fchenckt.

Miræi Op. Diplom. part. 2. pag. 947.

Miræus, in zyne byeenzameling der Fondatien, brengt een ouden brief voor, van 't jaar 1026, waar by Eremboldus zyn aloudt vry goedt in Baerle geeft aan de Abtdye van St. Pieter te Gent, alwaer de H. Amelberga begraven legt.

Hildegond, Abtdis van Thoor, heeft in 't jaar 1261. 't recht der begeving van de Kerk van Baerle aan 't Kapittel gefchonken, en aan den Paftor dier Kerke jaerlyks vyftien ponden Lovens bezet.

De Abtdis van Thoor heeft hier mede, gelyk als te Gilze, een Rechtbanck of Laathof. Tot dezen ouden Hove behooren alle de goederen gelegen te Chaam, Alphen, Goirle, Welde, Merksplas, en binnen Baerle, Naffau en Hertog, die in den zelven Hove chyns of Rogpacht geven. Dees Vierfchaar beftaat insgelyks uyt een Meyer en zeven Schepenen of Laeten, waar van 'er vier moeten woonen te Baerle, een te Welde, een te Goirle en een te Merksplas. Deze houden mede tweemaal 's jaars hun Genecht te Baerle op Dingsdag naa belooke Paeffchen, en daags naa St. Denys dag: zy trecken geene Wedden of Jaergelden, dan worden op de gemelde Genechten, ten koften van de Abtdis en 't Kapittel, heerlyk onthaelt.

Baerle is in twee Regtsgebieden, tuffchen den Hertog van Brabant en den Heer van Breda, verdeelt, waar van *Baerle Hertog* behoort onder 't Kwartier van Turnhout, en *Baerle Naffau*, zynde 't voornaamfte gedeelte, onder 't Landt van Breda.

De Kerk, gefticht ter eeren van St Remys, is een aanzienelyck gebouw met een hoogen fchoonen toren, ftaande op den grondt van Baerle Hertog, en behoort deswegens aan de Roomfchgezinden. Naa het fluyten der Munfterfche Vrede is alhier de eerfte Hervormde Predikant geplaatft, die zynen dienft verricht in de Kapel van St. Salvator.

Lyfte der Predikanten *van* Baerle.

1650.

Johannes Pool, *Vertrocken naar* de Hage. 1653.

1653.

Abraham Santvoort, *Vertrocken naar* Chaam. 1659.

1659.

Matthias Knaaps, *Vertrocken naar* Terheyden. 1676.

1676.

Johannes van Vechelen, *Geftorven* 1720.

1722.

Jacobus Coets.

Niet verre van Baerle ten Weften legt *Looveren*, een zeer vermakelyck Gehucht, alwaar een kafteel ftaat, *'t Huys te Bruheze* genaamt, voorheen by de Heeren uyt dat Geflacht gebouwd en bezeten, doch nu in eygendom toebehoorende aan den Heer Haffelaer.

Gramaye Ant. Bred. cap. 18.

Uylekoten, leggende omtrent een uur ten Weften van Baerle, behoort mede onder deszelfs Regtsgebiedt, en heeft een Kapel voorheen aan den H. Bernard toegewydt, dog nu mede bedient wordende by den Predikant van Baerle.

Zonderhagen heeft mede een Kapel, ter eeren van den H. Rumold gefticht. In dit gehucht heeft Philips de Goede Hertog van Bourgondien en Brabant, in 't jaar 1443., aan Dirk van Haren, vyf-en-twintigften Abt van Tongerlo, vergunt,

gunt, om ses Schepenen of Laeten aan te stellen, die hunne Rechtbanck aldaar zouden houden om te erven en te onterven.

Castelre, gelegen op de uyterste grensen van 't Landt van Breda tegen 't Graaffschap Hoogstraten, behoort mede onder Baerle, en heeft insgelyks een Laetbanck, genaamt *Wesemael*, toekomende aan den Graaf van Hoogstraten, waar onder veele gronden van Erven dingplichtich zyn. Zoo wanneer 'er over dezelve eenig geschil ryst, staat zulks ter beslissing van den Schoutet, de Leenmannen en den Secretaris van Hoogstraten, voor dewelcke oock alle vestingen, erffenissen enz. moeten verleden worden. Dees Banck strekt zich oock verder uyt onder de Parochien van Minderhout en Meer in 't gemelde Landt van Hoogstraten gelegen.

Baerle heeft den oorsprong gegeven aan een zeer oudt Geslacht, 't welcke reeds in de dartiende eeuw bekent staat. Onder andere vindt men, dat Hendrick van Baerle, in 't jaer 1243., mede ondertekent heeft den Brief, waarby Hildegond de Borne, Abtdis van Thoor, aan Godevaert den IV., Heer van Breda, een rent van vyf Keulsche Marcken, uytgaande op haar Hof te Baerle, verkogt.

De Rechtbanck van Baerle Nassau, bestaat uyt een Schoutet, die te gelyck Schoutet van Alphen en Chaam is, en zeven Schepenen, waarby gevoegt zyn nog twaalf Commerzetters of Gezwoorens, aan welke 't bestel gelaten is over alle zaken, de Geltmiddelen van dezen Dorpe betreffende.

CHAAM.

Chaam, by de oude Schryvers *Cambe* en *Cham* genaamt, is een der oudste Dorpen van deze Landtstreek, en in de Salische Wetten reeds bekent, als een der Maelsteden of Plaatzen, alwaar de Francken, naa dat zy, in de vyfde eeuw naa de geboorte des Heylands, zich in deze Landen nedergezet hadden, hunne vergaderingen hielden. *Wendelin. de Lege Salica.*

Deze Heerlykheid is altyt een gedeelte van 't Landt van Breda geweest, doch in 't jaar 1243. geeft Godevaert de IV., Heer van Breda, de Landtbouwing van Chaam, ten erffelycken rechte, aan Willem, brenger van den brieve, gelyck hy hem noemt, op den last van jaerlyks aan den Heer van Breda, in den naam van Bede, te betalen twee festeren Rogge, vier festeren Garst en ses schellingen Lovens, met verdere voorwaarde, dat Willem gehouden zoude zyn, gelyck de andere Luyden van 't Landt van Breda, hem Godevaert en zyne naakomelingen te helpen in krygstochten, als hy beoorlogt wierdt, of zyne Dochter ten huwelyck besteede, of als zyn Perzoon in gevangenis gehouden wierdt. *Kronyck van Breda.*

Het blyckt niet, hoe lang dit Dorp van Willem en zyne naakomelingen in Erfpacht is gehouden, immers by de Limietscheyding en paaling tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale in 't jaar 1290. gedaan, wordt het nog onder de Dorpen 's Lands van Breda niet opgenoemt. Echter is het zeker, dat 't zelve in latere tyden den gemelden Lande is ingelyft, en te gelyck met de andere Dorpen verheven geworden.

De Kerk, met een zwaren steenen Toren voorzien, was voormaals ter eeren van den H. Antoni gewydt, en wierdt bedient door eenen Afgezondenen uyt de Abtdye van Tongerlo, welke alhier en te Alphen nog veele goederen bezit: Doch naa de invoering van den Hervormden Godsdienst, wordt de dienst daar in verricht door een Predikant staande onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* CHAAM.

1643.

Paulus Episcopius, *Vertrocken naar* 's Gravemoer 1648.

1649.

Theodorus Winkelmans, *Vertrocken naar* Oosterhout. 1658.

1659.

Abraham Santvoort, *Gestorven* 1669.

1670.

Adrianus van Hagendyck, *Gestorven* 1703.

1697.

Theodorus van Hagendyck, *eerst Adjunct*, *Gestorven* 1714.

1715.

Petrus Becude, *Vertrocken naar* Alphen 1736.

1736.

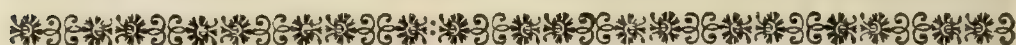
Antonius Soutkast, *Vertrocken naar* Indien 1741.

1743.

Johannes Huyberts.

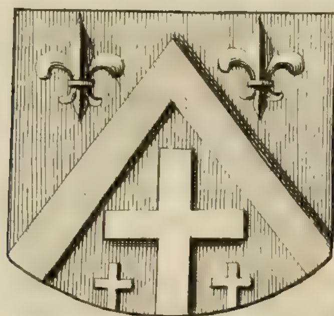
Onder deze Heerlykheid behoort *Snyders Chaam*, een Gehucht met een Kapel ter eeren van de H......... gesticht, welke tans een aanhangzel van de Kerk van Chaam is, en by eenen en den zelfden Predikant bedient wordt.

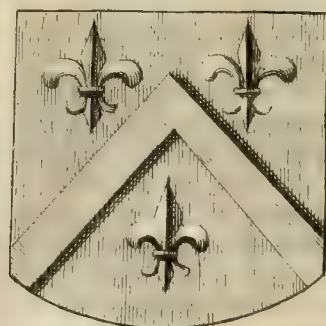
De Rechtbanck van Chaam maakt uyt een gedeelte van die van Alphen, doch de geltmiddelen van dit Dorp worden in 't byzonder bestiert door ses Gezwoorens.

VIII. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheden ZUNDERT *en* RYSBERGEN.

ZUndert, een vol Leen van Brabant, 't gene byzonder verheven wordt, legt omtrent drie uuren ten Zuidwesten van Breda, aan de heirbaan naar Antwerpen, en is een groote Heerlykheid, voor veele eeuwen verscheiden in twee Regtsgebieden, welke door de Heeren van Breda, voor een gedeelte in pandschap, en voor een gedeelte in eygendom bezeten worden.

Proeven n. 50. Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, verkreeg het eene gedeelte, in 't jaar 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, mits aan haar verstreckende duyzent Francken, munte des Konings van Franckryck, waar voor zy aan den zelven haare Heerlykheden van Groot en Klein Zundert, enz. verpande. Uyt dien hoofde gaf Antoni, Hertog van Brabant, namaels in 't jaar 1409, aan Engelbrecht, Graaf van Nassau, de macht, om te Zundert onder den Hertog Rechten en Rechtbancken aan te stellen.

Het

Het andere gedeelte was van overlange tyden 't Erfgoedt van 't Riddermatig Huys van Schoonhoven, en niet, als zommigen willen, van 't Geslacht van Coudenberg, gelyk zulks uyt den volgenden brief genoegzaam blyckt.

„ Cont si allen luden, die desen brief sullen sien oft horen leesen, dat ic Jan „ van Coudenbergh noch Heer der heerlycheyt, noch patroon noch gifter der „ Kercken van Zundert en bin, noch noeyt in tiden voerleden en was, noch „ myn ouders mede, maer die heerlycheyt ende die ghiften van der Kercken „ van Zundert voorscreven behoren Jane van Scoenhoven Borchgrave tot Dor- „ mael toe, gelyc als sy hem van Heeren Jane van Scoenhoven sinen vader „ bleven, Ende hy houdende es teenen gerechten leen van mynre liever Vrou- „ wen van Brabant. In kennissen der waerheyt so heb ic Jan van Coudenber- „ ge voorscreven minen propren zegel aan desen brief gehangen. In 't jaer „ ons Heeren dusent drie hondert tnegentich en twee op den sesten dach van „ Julio. (*En was bezegelt met een cleyn uythangend zegel in groenen wassche.*)

Dit Huys van Schoonhoven is zeer oudt en in de Brabantsche Gedenkboecken zeer vermaart geweest. Onder andere vindt men Jan van Schoonhoven Heer van Zundert al opgenoemt onder de Edellieden van Brabant, welke de beruchte Charter, in 't jaar 1372, te Kortenberg tekenden. In dien Stam is deze Heerlykheid gebleven tot 't jaar 1460, wanneer Johanna, eenige overgebleve Erfdochter van Jan van Schoonhoven, met haaren man Willem van der Marck, zoon des Heeren van Arenberg, het Dorp en 't Goedt van Zundert in wisseling overgaf aan Jan Graaf van Nassau en zyne gemalin Maria van Loon, tegen 't Dorp, 't Landt, en de Heerlykheid van Lumpmen by Thienen gelegen. Welck Verdrag Karel Hertog van Bourgondien en Brabant, by zyne opene brieven, gegeven den negenden van Sprockelmaandt 1470. nader bekrachtigt heeft.

Miræi Diplom. Belg. l. 1. cap. 113.

Le Roy Not. March. S.R. Imp. l. 9. c. 13.

Het onderscheid dier twee Rechtsbedwangen, wordt noch heden in acht genomen, want over Zundert-Hertog wordt 't Recht bedient op den naam van Meyer en Leenmannen, en over Zundert-Nassau, van Schoutet en Schepenen. Voorheen was over de paaling dezer twee byzondere Regtsgebieden veelmaels verschil gerezen, 't gene, in 't jaar 1551, eyndelyk op de volgende wyze geslist is.

„ Op ten achtentwintichsten dach der maent van Augusto a°. xv^c. een en „ vyftich zoo hebben M^r. Steven van den Berge Raedt ende Rentm^r. ende „ Michiel Piggen Greffier van de Rekeningen mynen Geneden Heeren den „ Princen van Oraengien &c. gereyst wesende tot Sundert om hen te doen in- „ formeren ende kennisse te nemen aengaende de Gehuchten aldaer genaempt „ onder den Hertoge, en waer deselve scheydende syn van de Gehuchten al- „ daer genaemt onder Nassou, voir hen doen roepen de nagenoemde Officie- „ ren, Wethouderen en eenige van den oudtsten Ingesetenen van den voorsz. „ Dorpe van Zundert, die kennisse van der selver saecken hebben souden mo- „ gen, te weten, Jacoppen Jan Kerstiaens sone out omtrent 40. jaeren, Scoutet, „ Cornelissen Gheryt Stoops sone out omtrent 70. jaren, Henricken Aert „ Lodders sone out in de 70. jaren, Schepenen in der Eenigen van Rysbergen, „ Anthonisen Laureys Hoesschaerts sone out omtrent 50. jaren, Man in de „ bancke gen. onder den Hertoge te Zundert, Anthonissen Marss out omtrent „ 50. jaren, Secretaris, Joossen Joos sone out omtrent 40. jaren, Vorster tot „ Zundert, ende Wouteren Jan Wielmans sone out omtrent 80. jaren, Leen- „ man onder mynen Gened. Heere den Prince van Oraengien, metten welc- „ ken de twee Commissarissen myns Gen. Heeren des Princen van Oraengien „ voirsz. gegaen syn ten plaetsen daer deselve gehuchten scheydende syn, so „ als henluyden dat by de voirgen: personen gewesen wert: Ende alsdoen en- „ de oick daerna wederom ten huyse ende herberge van den voirgen- Joos- „ sen Joos sone Vorster gekeert wesende, ende aldaer persoenlyck compare- „ rende de personen boven genoempt, hebben by de voorsz. Commissarissen „ geinterrogeert ende gehoort wesende op ende aengaende der saken boven „ gementioneert by den eede die sy luyden respective tot honne Officien en „ anderssins den voorsz. mynen Gen. Heere gedaen hebben, eendrachtelyck „ getuygt, geaffirmeert ende verklaert, dat sy honnen Ouders, ende anderen „ van oude tyden altyt hebben hooren seggen, ende dat syluyden binnen den

„ tyde ſy kenniſſe ende verſtant van ſaecken gehadt hebben, altyt gehouden
„ hebben ende houdende ſyn, dat het huys van wylen Gerit Boons Weduwe
„ tot Zundert op ten hoeck van den Waterlaet is het uyterſte huys onder
„ den Hertoge, ende coompt aen de Langereeck gelegen onder Culenborch,
„ tſelve huys comende metten voirſten eynde aen sHeeren ſtrate, ſtreckende
„ neffens deſelve Langereeck, ende d'waterloopken daer neffens loopende ne-
„ derwaerts in de grote beke, genaemt de Wegereyſe, ende ſtreɛt voerts van
„ des voirſz. Gerit Boons huyſinge over de ſtrate, doir het ſtraetken daer te-
„ gens over liggende. Ende is thuys ſtaende tegens over des voorſz. Gerit
„ Boons huyſinge aen de noortſyde van der ſelver ſtrate oick d'uyterſte huys
„ onder den Hertoge, ende de erven liggende over het ſtraetken daer beneſ-
„ fens liggende, loopende recht op na den Rootvenne, ſyn gelegen onder
„ Naſſou, behalven een huysken met een Schuere nu ter tyt toebehoirende
„ Peteren Maes Cornelis Ghys ſone, ende van daer weſtwaerts uut beneden
„ den Engelſchen dyck, tot op t'Blondeels wielken liggende, op t' cleyn
„ beecxken, daer alrenaeſt woont Gelis Aerts aen d'een ſyde, ende Jan Buer-
„ ſtedens aen d'ander zyde van den ſelven beecxken, beyde gelegen onder
„ Naſſou, Ende gaet van daer de paelſceydinge voirts ooſtwaerts op langs tſel-
„ ve beecxken na Stuvezande toe., totter voorſz. grooter beke toegen: de
„ Weeghreyſe. Ende niettegenſtaende de paelſceydinge voorſz. gaet gelyc
„ boven geſcreven is, dat nochtans binnen de voorſz. palen onder den Herto-
„ ge gelegen zyn eenige huyſen ende diverſe gronden van erven, die van al-
„ len ouden tyden behoirt hebben ende behoiren onder Naſſou en Culenborch, en
„ dat van gelycken buyten de voirſz. palen onder de Heerlycheit van Breda
„ eenige huyſen, ende diverſe gronden van erven gelegen zyn behoirende on-
„ der den Hertoge, die te lang ſouden ſyn alle alhier verklaert ende geſpecifi-
„ cëert te worden, overmits de cleynheit van deſelve parcheelen.

„ Verklarende en affirmerende voorts de Deponenten voorgen: dat aen-
„ gaende den goeden voorſz. gehouden worden diverſe Vierſcaren by diverſe
„ Officieren ende Wethouderen, te weten aengaende de ghene die gelegen
„ ſyn onder Naſſou en Culenborch by Schoutet ende Scepenen, ende aengaen-
„ de de gene die gelegen ſyn onder den Hertoge by Meyer ende Mannen, En-
„ de dat de goeden, die onder Naſſou behoiren, geveſt worden voor Scepe-
„ nen in der Eenigen van Ryſbergen, ende dat men in ſaicken van appel-
„ latien van de ſelve gaet te hoode aen de Hooftbanck van Breda, Ende dat
„ de goeden gelegen onder den Hertoge geveſt worden voor Mannen tZundert,
„ en dat men in ſaecken van Appellatien van deſelve gaet te hoode tot Sant-
„ hoven.

„ De voirgen. Jacob Jan Kerſtiaens ſone Scoutet, Anthonis Mars Secreta-
„ ris, ende Jooſt Joos ſone Vorſter, verclaerden en affirmeerden noch by
„ honnen eede voirſz., dat binnen den Dorpe ende Heerlycheit van Clein Sun-
„ dert gelegen ſyn deſe nabeſcreven Hoeven oft Steden ende erven, te we-
„ ten de Hoeve oft Stede die Aert Peter Jan Rombouts ſone, de Hoeve oft
„ Stede die Dirc Cornelis Roevers ſone alias Teermans, de Stede die Wilbort
„ Peter Jan Rombouts ſone, de Stede die Anthonis Stevens, de Stede die
„ Cornelis Cornelis ſone Vervloet, die Stede die Cornelis Beatris, de Stede
„ die Heylwich Buerſtedens, de Stede die Jan Merceliſſen, ende de Stede
„ die Dyrc Dyrch ſone, die men noempt Broexkens, reſpeɛtive in der tyt
„ beſittende ſyn, van alle dewelcke de huyſen met eenige parcheelen van den
„ erven daer toe behoirende, gelegen ſyn en reſorteren onder den Hertoge,
„ ende mede onder Culenborch ende Naſſou.

„ Ende de voirgen. Cornelis Gheryt Stoops ſone, ende Hendric Aert Lod-
„ ders ſone verclaerden noch voorts by honnen eede voirſz. dat ſy honnen
„ Ouders ende anderen van ouden tyden altyt hebben hooren ſeggen, dat
„ den Heere van Breda competeert de hooge Heerlycheyt op te Heyrbaen,
„ ſo wel onder Cuylenborch, als onder den Hertoge, ende dat deſelve Heyr-
„ baen behoirt te weſen breet veertich voeten, Ende dat ſyluyden altyt geſien
„ en geweten hebben, dat de Scoutet oft Vorſter by den Heere van Breda
„ geſtelt, ende niet de Officieren onder den Hertoge of Cuylenborch, de
„ bruecken op te ſelve Heyrbaen gevallen uytgericht heeft.

„ Al

„ Al aldus gedaen ten dage jare ende plaetse voirsz. daer by ende over syn „ geweest als getuygen Jan Back ende Willem Adriaen Heymericx sone, Ende ick gesworen Clerck der Stadt Breda ondergetekent, mette getuygen „ voorsz. daer toe zunderling geroepen ende gebeden,

(*Ende was ondertekent*)

CORPUT.

De Kerk van Zundert is een aanzienelyk gebouw met een hoogen Toren, voorheen gesticht ter eeren van den H. Trudo. Tans wordt de Godsdienst daar in verricht by een Predikant behoorende onder 't Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* ZUNDERT.

1639.

Henricus Heinsbergius, *Vertrocken naar* St. Annelandt 1642.

1643.

Johannes Schulerus, *Vertrocken naar* Princelandt 1647.

1647.

Samuel Pistorius, *Vertrocken naar* de Made 1655.

1656.

Petrus Becude, *Gestorven* 1690.

1691.

Cornelius Zeylmans, *Gestorven* 1739.

1741.

Johannes Wilhelmus Coets.

Binnen deze Plaats stont voorheen nog een Gasthuys, 't welk aldaar gesticht was by Heer Jan van Nederven en Margriet van Laar zyne huysvrouw.

In voorige tyden was alhier een groote handel door de menigte van Wollelakenwevers en Leerbereyders, die weekelycks op de Markten der omleggende Plaetzen stonden, als maendags te Rosendael, dingsdags te Breda, woensdags te Hoogstraten en vrydags te Antwerpen. Doch in den jare 1584, geduurende 't beleg van Antwerpen, ontstont te Zundert een groote brandt, waardoor wel tweehondert huysen in de asche gelegt wierden; door welk ongeval die neeringen teenemael verloopen zyn.

De Rechtbanck dezer Heerlykheid is vereenigt met die van Rysbergen, en bestaat uyt eenen Schoutet en zeven Schepenen, waar van er altyt twee uyt Rysbergen genomen worden. De andere vyf worden uyt Groot en Klein Zundert gekosen, die oock, met nog twee anderen, te gelyck Mannen van Leen zyn onder Zundert Hertog: Boven dien zyn 'er nog tien Gezworens, die telkens over de belastingen en verdere Geltzaecken dezer Heerlyckheid moeten gehoort worden.

In deze Parochie hadt de Abt en het Konvent van St. Bavo te Gendt voormaels eene kleine Heerlyckheid van Renten en Hergeweyden, naamaels, in 't jaer 1523, verkogt aan Hendrick Graef van Nassau, Heere van Breda. Deze Heerlyckheid voerde den naam van *Zombeecke*, en hadt insonderheid dit volgende Recht. Over andere jaaren, s'avonds op St. Severyns dag, waren de Leenmannen verpligt aldaer aan hunnen Heer te geven een eerlycke maeltyd van twaelf Perzoonen, te eten en te drincken gesoden ende gebraden, gelyck te dien dage getydig zoude zyn. Ses mochten komen te paard en hunne paarden bestelt hebben van hooy, strooy, enz. en over dag en nacht een loopen haver. De andere ses komende te voet, mochten met hen brengen jaagende honden en vliegende vogelen, welcke insgelycks moesten verzorgt worden, den honden broots, en den vogelen aas genoeg: De ses komende te paard moesten noch hebben over den maeltyd ses kwarten wyns, en drie tot hunnen slaepdranck. Een diergelycke maeltyd wierdt den volgenden dag tegen den avondt weder bereydt, wanneer de gemelde twaalf Perzoonen van Rysbergen

te Zundert te rug kwamen. In het Bosch op de geweze Hoeve van den Heer, was voorheen nog te zien de plaats, alwaer de Burgt van Zombeecke eertyts gestaen hadt.

Niet verre van Zundert, omtrent de Weerreys, legt het *Huys te Laer*, anders *'t Hof* genaemt, wel eer, gelyck verhaelt wordt, de Woonplaets der Heeren van Breda, voornamentlyck te tyde, als de Deenen of Normannen den Burgt aldaer inhielden. Dit Huys heeft den naam gegeven aan een vermaert Geslacht, 't gene menigwerf in de oude Brieven voorkomt: Zelf vindt men dat Hilsondis Gravin van Stryen, in den Stichtbrief van Thoor, by haar gegeven in 't jaar 992, G: de Zundert haaren Kastelein noemt. Naderhandt is het lang bezeten geweest by de Adelyke Geslachten van Wyngaerden en Nederven. Tegenwoordig behoort het in eygendom aan de Weduwe en Erfgename van den Heer Arnout Otto, Oversten van een Bende Ruyteren in dienst der Algemeene Staten, die 't zelve, voor eenige jaaren, merkelyck verbetert, en met veele aangename tuynen en beplantingen verciert heeft.

Aan deze Heerlyckheid paalt mede het Dorp *Wernhout*, 't welk een hooge Heerlyckheid is op zich zelf. In den jaare 1453, was er Heer van de Graef van Oostervant, en in 't jaar 1487, de Heer van Kuylenburg. In latere tyden is het veele jaaren bezeten geweest door 't Geslacht der Aerssens, van dewelcke het, in 't laatst der voorlede eeuw, door koop gekomen is aan Willem den III. Koning van Groot Brittannien. Wernhout is een Opper-of Hooftleen van het Leenhof van Brabant, waar onder veele Leenen, en zelf eenige Achterleenen behooren, die daar van afhangen: Deze Agterleenen hebben hunne byzondere Leenhoven, voor dewelke men niet alleen de onderhorige Leenen verheft, maer oock verbintenissen en uytwinningen doet. De gemelde Heerlyckheid, hoewel omtrent de Verpondingen en andere Lasten met Zundert vereenigt, heeft echter zyn eygen Rechtbanck, bestaande uyt een Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag, en middelbaer Rechtsgebiedt oeffenen, en die te gelyck Meyer en Leenmannen zyn; van welckers vonnissen men voormaels beriep aan de Mannen van Leen 's Lands van Mechelen, naamaels aan de Hooftbanck van Santhoven, doch nu aan die van Breda: Wordende echter de Costumen van Santhoven aldaer, zoo wel als te Zundert onder den Hertog, heden nog achtervolgt. Van Lyfstraffelycke zaecken, in deze Rechtbanck gewezen, valt geen beroep nog hervorming.

Omtrent een vierendeel uurs ten Noordwesten van Zundert legt *Klein Zundert*, een Parochie op zich zelve, en voorheen behoort hebbende aan 't Klooster van Epternaken. Naderhant is ze door Arnout van Loven, Heer van Breda, geschoncken aan den Abt van Tongerlo, die met het Konvent aldaer nog veele goederen bezit. De Abt van St. Bavo te Gendt hadt in voorige tyden daar op wel eenig recht voorgewent, doch, in 't jaar 1265, heeft hy daar van, ten behoeven van 't Klooster van Tongerlo, afgestaen. *Proeven n. 78.*

De Kerck, die nog in wezen is, en een fraeyen Toren heeft, was eertyts aan den H. Willebrord toegewyd, doch is tans buyten eenig Geestelyck gebruyck.

RYSBERGEN.

Ten Zuidwesten van Breda, tusschen de Hage en Zundert, op beyde de oevers der rivier de Aa of Weerreys, is gelegen de Heerlyckheid Rysbergen, waar van men zegt dat de H. Bavo eertyts Heer zoude geweest zyn. In 't vervolg van tyd is ze bezeten geweest door den Abt en de Geestelycken van St. Bavo te Gendt: Immers vindt men, dat Keizer Otto de I, in 't jaar 965, de bezittingen dier Abtdye bevestigende, daar onder voornamentlyck opnoemt het Dorp Rysbergen, gelegen op de rivier de Aa, met den Molen, enz. Naderhant, omtrent de twaelfde eeuw, behoorde ze aan Bernerus de Risebergen, die, in den jaare 1158, verscheide goederen onder Esschen en Kalmthout gelegen, aan 't Konvent van Tongerlo heeft geschoncken, welke gift Godevaert, Hertog van Lothryck en Brabant, by zyne opene brieven gegeven te Loven in 't jaar 1179, nader bevestigt heeft. Zommigen willen, dat dees Bernerus uyt het Huys van Brabant afkomstig, en een zoon zoude geweest zyn van Arnulfus, toegenaemt de Brabander. *Gramaye Antiq. Bred. Cap. 2.* *A. Wichmans Brab. Mar. l. 2. c. 61.*

Hoe

Hoe lang Rysbergen in dat Geslacht gebleven is kan men, by gebreck van behoorlycke aanteekening, niet melden. Echter is het zeker, dat die Heerlyckheid namaels gekomen is aen den Heer van Breda; hoewel de gemelde Abt en 't Konvent van St. Bavo daer in noch behielden eenige heerlycke Rechten, bestaende in Renten, Chynsen, de Jacht, enz. welke ze eyndelyck, op den negen en twintigsten van Slachtmaandt 1523, aan Hendrick Graef van Nassau, Heer van Breda, overgaven in mangeling tegen een erflycke Rent van drie ponden groot Brabants, die de gemelde Graef hen bezette op de Halle van Diest, genaemt de Colve, staende binnen de Stadt Antwerpen; en onder voorwaerde dat aan den Abt zoude blyven het Recht, om de Pastorye en Vikaryen te begeven. Deze Overeenkomst is, in alle deszelfs deelen, door Keyzer Karel den V. in 't zelfde jaar bekragtigt.

Le Roy, Not. Mar. S. R. Imp. l. 9. c. 11.

Rysbergen is een vermakelyck Dorp, bewoont by veele Kooplieden, die een grooten handel op Brabant dryven. In 't jaar 1572. wierdt het door de Spaanschen t'eenemaal in de assche gelegt, doch namaels door de inwoonders weder herbouwt.

De Kerck, ter eeren van den H. Bavo gesticht, doch nu meerendeels vervallen, was eertyts een Prooftdye van de Abtdye van St. Bavo te Gendt, en is in 't vervolg met een Persoonschap en twee Vikaryen voorzien. Naa het invoeren van den Hervormden Godsdienst wierdt ze bedient by een Predikant behoorende tot het Klassis van Breda, die aldaer den dienst verricht heeft tot het jaar 1675; wanneer die Kerck met die van Zundert vereenigt is.

Lyste der PREDIKANTEN *van* RYSBERGEN.

1648.

Johannes Zas, *Vertrocken naer* Westmaes 1648.

1650.

Josue de la Cave, S. S. Th. Dr. *Gestorven* 1661

1663.

Cornelius van Bergen, *Vertrocken naer* Maestricht 1673.

1674.

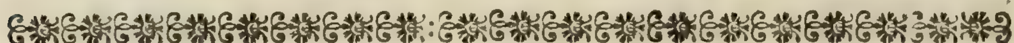
Theodorus Santvoort, *Vertrocken naer* Ginneken 1675.

De Rechtbanck dezer Heerlyckheid is wel, gelyck hier voor gemeld is, vereenigt met die van Zundert, doch omtrent de Geltmiddelen heeft dit Dorp zyn eygen bestel, ten welken eynde alhier jaarlyks door den Heer aangestelt worden tien Gezworens.

Onder Rysbergen behooren *Tichelt*, een Achterleen van het Leenhoof van Breda, 't gene zyn byzonder Leenhof heeft, en *Kaerschot*, alwaer, zedert lange jaaren, een Watermolen op de Aa of Weerreys heeft gestaen, welcke Arnout van Loven, Heer van Breda, in 't jaar 1279, te leen uytgaf, waer van de twee volgende Brieven nog voor handen zyn.

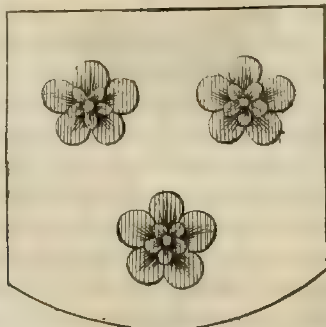
„ Ic Arnoud van Lovene, Heer van Breda, en ic Ysabiaul zyn Wyf, Vrouwe van Breda, makent cont allen den ghenen die dese lettren selen sien en hoeren, dat wi hebben ghegheven Heinreeke die men seit den Langhen, onsen knape, onse hoeve te Karleschot, ende die Molen en al dat daer toe behoert in al diere manieren dat wi ende onse Voerseten dien Heeren waren van Breda hebben ghehouden, ende die Vesghere, ende sesse sesteren Corens die ons Jacob van Tighelt schuldich is jaerlich, Ende al dit hebben wi hem ende sinen hoere ghegheven te houdene van ons ende van onsen hoere te leene, Ende by die dat wi willen dat dit vaste si ende gestade, so hebben wi dese lettren beseghelt met onsen seghelen, Hier over waren Myn Har Franke van Wesemale, Myn Har Gilis van Businghen Ridderen, Gilis van Breda, Gheraert van Tighelt, Coele van der Dilst, Willem syn broeder, Willem van den Hoegenhus, Willem Zyrichsoens, ende Hughe Lat. Dit was ghedaen in 't jaar van der incarnacien ons Heeren dusentech twe hondert seventich ende neghene es Manendachs in die Chincssen daghe.

„ Jhan bi der gratien ons Heren Hertog van Lothryck, van Brabant en van
„ Lemborgh, doen cont hen allen die dese lettre selen sien en hoeren lesen,
„ dat is comen vore ons en voer onse Mannen van leene die hier na syn bescre-
„ ven, Her Heinrec gheheten van den Mortiere, Priestere, en heeft ons opge-
„ dragen in onse hant overmits die maninge van ons en den Wisdom van
„ onsen Mannen van leene, die hier nae genoemt syn, alselke goeden alse
„ hier na syn bescreven, die hi van ons plach te houdene in rechten leene,
„ dats te wetene, In den eersten een hoeve also groot en also cleine alse hi hem ae n-
„ quam en verstarf van Beatrisen Scavarduine synre Moeder en gelegen es
„ te Tighelt in die prochie van Rysberghe, met allen haren toebehoerten,
„ Item half die Molen te Karlschot met allen haren rechten en toebehoerten,
„ ende visscherien die der voerseider Molen toebehoerdt, Item vyff sistere ou-
„ der rogghe ende gherste jaerlics, en alle die mannen en alle de rechte die daer toe
„ behoeren, leggende te Karlschot, Ende den ceyns te Tighelt in die prochie
„ van Rysberghe met allen sinen toebehoerten ende met allen dien manieren,
„ dattene Heinrec die Langhe voermaels te houdene plach, te Heeren Willems
„ behoef van Duvenvoord Heren van Oesterhout ons liefs ridders ende mans
„ die aldaer tegenwerdegh was, ende warp ende verteech aen alle de voer-
„ seide goede ende onderwes hem gelyc dat recht wysde met sinen vrien
„ wille sonder enich recht daer in te behoudene in negheenre manieren.
„ Ende alle dese voerseide dinghe wel en na recht ghedaen met maninghen en
„ met wysdoeme ghelyc dat voerseid es; negheenen poente van rechten daer
„ in achtergelaten. Soe ghaven wi den voerseiden Heren Willeme alle de
„ voerseide goede gelyc datse voergenoemt syn, ende sinen oer ende naco-
„ melingen erfeleke en emmermeer in rechten leene, van den welcken goeden
„ hi ons manscap dede, gelyc dat hi schuldich was te doene, ende wi
„ ontfinghenne daer af in onsen hulden ende manscape. In orconscape van
„ welken dingen wi hebben den voerseiden Heren Willeme ghegheven dese
„ lettren beseghelt met onsen segele, hier over waren onse Man van leene,
„ dats tewetene Her Louys van Crayenhem, Her Adaem van Helleke, Her
„ Herman van Os, ridderen, Jhan Rikier van Mechlene ende Diederec die
„ Loese van Bruesselle, dewelcke hebben hare seghele gehangen ane dese lettren
„ met den onsen seghelen, In kinnissen van allen den voerseiden dingen. Dit
„ was ghedaen ende gegheven te Bruessele des donredaegs naer Sinte Peters-
„ dach in Sporkille in den jare ons Heren dusentegh ccc. sesse ende dertigh
„ Bi den Hertoge en bi sinen Raad.

IX. HOOFTSTUK.

Beschryving der Vryheid ROSENDAEL *en Heerlykheid* NISPEN.

ROsendael, zoo veel gezegt als het Dal der Roosen, is een zeer aanzienelyck Vleck met hoog, laag, en middelbaar Regtsbedwang, 't welck in grootheid, macht, en gebouwen voor weynige middelbare Steden behoeft te wyc-

wycken, en ſtreckt zich Weſtwaarts uyt tegen de grenſen van 't Markgraafſchap van Bergen op Zoom, van welke Stadt het drie uuren, en van Breda vyf uuren gelegen is.

Deze Vryheid is van aloude tyden geweeſt een gedeelte van 't Landt van Breda, en is oock door de Heeren van Breda bezeten tot Godevaart den IV, in wiens tyd men vindt, dat Arnout van Gaasbeke, die deszelfs dochter ten huwelyck hadt, zich in 't jaar 1260. heeft geſchreven wettig Momboir en Heer van den Lande van Breda, als daar in hebbende, uyt hoofde van zyne gemalin, Kalſdonck, Hulsdonck, Langdonck en Roſendael. *Proeven. n. 17.*

Raſo van Gaveren, Heer van Liedekerke en Breda, by Adewyne, dochter van Heer Willem van Stryen, zyne tweede huysvrouwe, onder andere kinderen verwekt hebbende eene dochter met name Geertruid, welke trouwde met Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, bewees aan haar, met bewilliging van Raſo van Gaveren, Heer van Boelaer, zynen oudſten zoon, in 't jaar 1290, onder meer andere goederen de erffelykheid en 't inkomen van Roſendael, met de middele en laage Heerlykheid van dien, het hooge Regtsgebiedt aan zich behoudende. Uyt dit huwelyck zyn voortgeſproten de Heeren van Lodyck in Zeelandt, die oock vervolgens Heeren van Roſendael zyn geweeſt, tot den jaare 1501, wanneer Klaas van Rymerswale, Ridder, Heer van Lodyck, zyne Heerlyckheid van Roſendael en Niſpen, op den eerſten van Grasmaandt, verkogt aan Engelbrecht Graef van Naſſau, Heer van Breda, door wien dezelve weder aan 't Landt van Breda gehecht is. *Le Roy, Not. Mar. S. R. Imp. l. 9. c. 17.*

De voorgenoemde Heeren hadden, niet verre van deze Vryheid, aan den Noorden kant van den weg naar Niſpen, een omwatert Huys, voorheen *'t Huys te Roſendael*, doch nu gemeenlyck *'t Leengoedt* genaemt, verheven wordende van 't Leenhof van Breda, 't gene, tans meerendeels geſloopt, door de eerſte Heeren van dat Geſlacht gebouwd, en by derzelver opvolgers, zelf naa de bovengemelde verkoping, is bezeten geweeſt. Het zelve behoort tans nog aan de Erfgenamen van Jonkr Nicolaes Roccox, Heer van Heetvelde. Boven dien bezit de Markgraef van Eſpinay, als Heer en Baron van Boisgrout, Lodyck en Rymerswael, uyt dien hoofde, alhier de helft der Molens, mitsgaders een groot getal Weylanden, de *laage Vrouwe Made* genaemt, welke goederen insgelyks van 't gemelde Huys afgekomen zyn, en van den Heer van Breda te leen gehouden worden.

Deze Vryheid is begiftigt met veele voorrechten. Gerard van Raſſegem, Heer van Lens en Breda, heeft aan dezelve, op St. Bavos dag 1321, gegeven den vrydom van Acchyns. Engelbrecht Graef van Naſſau vergunde haar, in 't jaar 1502, boven de gewoonlycke Jaermarkt, een maendagſe Weeckmarckt. Boven dien heeft Jan, Graef van Naſſau, by opene brieven, gegeven den twee en twintigſten van Zomermaandt 1451, die van Roſendael vry verklaart van alle Hofdienſten welcke de verdere Dorpen van 't Landt van Breda aan hunnen Heer van ouds verſchuldigt zyn. Alle welcke Voorrechten Willem de I, Prins van Oranjen, Heer van Breda, in 't jaar 1561, naader heeft beveſtigt, en daerenboven, in 't jaar 1578, aan hen vergunt, dat zy eene belaſting zouden mogen leggen op alle vreemde inkomende Bieren.

De Inwoonderen van Roſendael van tyd te tyd in menigte en macht toenemende, beſloten, tot voortzetting van hunnen Koophandel, een Vaart te graven, waar langs zy hunne goederen te water naer Hollandt, Zeelandt, en elders zouden konnen vervoeren. Dienvolgens begon men, in 't jaar 1451, de Vliet of Beeck van Roſendael te delven, waer door de Koophandel aldaer veele jaaren gebloeyt heeft, doch nu, by gebreck van water, zeer begint te vervallen. Dees Vliet kwam voormaels uyt in 't Diep van den Appelaer, tegen over de Stelle van den Fynaert, doch loopt nu langs den Dyck van Kruyslandt, Noordwaarts in 't Volckerack.

Roſendael heeft mede geen klein deel gehadt aan de ongelucken des tyds: want in 't jaar 1572. verbrande de Kerck met de Marckt, en alle de huyſen, tot aan de Haven. In den jaare 1590. wierdt de Kerck wederom door het Spaanſch Krygsvolck aangeſtoken en verbrant. En ten derdemael is ze nogmaels, op den agt en twintigſten van Zomermaandt 1600, door de vlamme *Gramaye, Antiq Bred c. 19. 22.*

ver-

verteert. Waer op, in 't jaer 1603, een hevige Peſtziekte volgde, door welcke veele honderden menſchen wierden weggeruckt.

Proeven n. 17. De Kerck van Roſendael is eerſt gebouwd in 't jaer 1268, wanneer die met toeſtemming van Arnout, Heer van Gaesbeke, tot eene Parochiekerck wierdt opgerecht. Voormaels was hier alleen een Kapel, welcke wierdt bedient door eenen Afgezondenen van den Parochiaen van Niſpen, waar van ze een aanhangzel was. Deze Kapel was ter eeren van de H. Maagd Maria geſticht, en ſtont ter begeving van den Abt en 't Kapittel van Tongerlo, van welcke de Parochiaen van Niſpen mede afhing. Uyt dien hoofde bezitten de gemelde Abt en het Kapittel aldaer nog veele goederen.

In de gemelde Kerck, die door de voorverhaelde ongelucken nog eenigzints vervallen legt, wordt zedert de invoering van de Hervormde Leer, de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende tot het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* ROSENDAEL.

1638.	1694.
Henricus Mispelblom, *Geſtorven* 1653.	Arnoldus Henricus Sagius, *Vertrocken naar* Geertruidenberg 1702.
1653.	1704.
Johannes Schulerus, *Vertrocken naar* Breda 1656.	Johannes Cuylenburg, *Geſtorven* 1721.
1658.	1723.
Johannes Pool, *Geſtorven* 1679.	Iſaac Faeſſe, *Geſtorven* 1739.
1679.	1740.
Henricus van Eſſen, *Geſtorven* 1693.	Samuel François de Moraas.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 22. Binnen deze Plaats is van oude tyden nog een Gaſthuys geſticht geweeſt, 't gene merckelyck vergroot en verbetert is door Arnout van der Neſte, Niklaas Hendrickſz., en Jan Buſe, die 't zelve geſchickt hebben tot een verblyfplaets voor arme Reyzigers, welcke Fondatie by Jan van Polanen, Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1363, en by den Biſſchop van Luyck, op den twee en twintigſten van Slachtmaandt 1380, nader beveſtigt is.

Roſendael is voorzien van een aanzienelyck Raadhuys, ſtaande aan de Ooſtzyde van de Marckt aldaar, 't gene in den jaare 1730, zeer verbetert is. Daar in wordt 't Recht bedient by eenen Schoutet en zeven Schepenen, die hoog, laag en middelbaar Regtsgebiedt hebben. Boven dien zyn 'er nog tien Gemeentsluyden, of Gezworens, die over 't behandelen der Vryheidspenningen en belaſtingen telkens moeten gehoort worden.

De Gehuchten van *Haynck*, *Vinckebroeck*, *Vroenhout*, *Boeyinck* en *Waesberg* zyn gelegen onder 't gebiedt van Roſendael, doch hebben hunne Parochie te Woude in 't Markgraeffſchap van Bergen op Zoom. Hier over is veelmaels geſchil ontſtaan, 't gene eyndelyck, door 't volgende verdrag, in 't jaar 1485, beſliſt is.

„ Wy Michiel Denis ſone, Cornelis Jacobſen, Rombout van Niſpen, Maeſ-
„ ſen, ende Jacob Jan Lienſſen, Schepenen ons lieffs Heeren van Naſſau tot
„ Roſendael, Ende wy Jan Jacobs, Harman Spronck, Anthonis Jooſſen ende
„ Jan Willemſſen, Schepen, ons lieffs Heeren van Bergen tot Wouw, ken-
„ nen ende maecken condt allen den gene die deſe ons tegenwoordige letteren
„ ſullen ſien oft hooren leſen, dat om alle beters wille, ende om eendracht en-
„ de minne te onderhouden, ſyn tot meer ſtonden vergadert geweeſt de on-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau geſeten onder de Parochie van Wouw,
„ te weten Hayncк, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck en Waesberch

„ ter

„ ter eenre, ende de onderſaten van de Parochie van Wouw geſeten onder
„ onſen lieven Heeren van Bergen ter andere ſyden, op hunnen hoeck aldaer
„ ſy dachvaerden met malcanderen gehouden hebben, en ſyn ter ſtoote over-
„ comen, dat die onderſaten geſeten onder de Parochie en de Vierſchare
„ van Wouw niet en ſullen mogen houden, hechten noch arreſteren de
„ voorſz. Onderſaten van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhout, Boeyinck
„ ende Waesberch noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten
„ noch becommeren, noch doen beſtellen, beſlaen, belaſten noch becom-
„ meren van eenige gebreken oft ſchulden die ſy oft eenige van hen eyſſchen-
„ de ſouden mogen ſyn. Desgelycx en ſullen de voorſz. Onderſaten ons lieffs
„ Heeren van Naſſau van Haynck, Vinckebroeck, Vroenhoudt, Boeyinck
„ ende Waesberch niet mogen hechten, houden, noch arreſteren den On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Bergen van de Parochie ende Vierſchaere
„ van Wouw noch heure goederen mogen beſtellen, beſlaen, belaſten noch
„ becommeren, noch doen beſtellen, belaſten, beſlaen noch becommeren,
„ maer ſullen de voorſz. Onderſaten ten beyden ſyden van heuren gebreken
„ oft ſchulden ſy ende heure nacomelingen tot eeuwigen dagen d'een den an-
„ deren mogen ſoecken ende volgen te rechte ter plaetſe ende ter Vierſcha-
„ re daer ſy onder geſeten ſyn, ende mitsdeſen ſoo hebben de voorſz. On-
„ derſaten ons lieffs Heeren van Naſſau onder de voorn. Parochie van Wouw
„ geſeten mede gelooft te contribueren ende te geldene in alle ſchoten ende
„ laſten nu ende tot eeuwigen dagen van de Kerck oft Thoren van Wouw
„ voorſz. ende in alles daer aen cleven mach. Behoudelycken de voorn.
„ Heeren beyde heuren goede Recht, ſonder te prejudicieren oft te hinde-
„ ren 't conſent by denſelve Heeren in deſen gegeven. In kenniſſe der
„ Waerheyt, ſoo hebben wy Schepenen voorſz. by conſent van onſen Hee-
„ ren ende oock verſoecken van de voorſz. Onderſaten ter beyder ſyden on-
„ ſe ende onſer mede Schepenen gemeyne Segelen hier aen gehangen ende
„ deſen Brieff beſegelt. Gedaen in 't Jaer ons Heeren duyſent vierhondert
„ vyff en tachtentich, drye dagen in Novembri. *Ende was beſegelt met twee*
„ *Segelen van groenen waſſche uythangende in dubbele ſterte.*

Daerentegen heeft 't Dorp Segge, gelegen in 't Markgraeffſchap van Bergen op Zoom, zyne Parochie te Roſendael.

Onder 't Regtsgebiedt van Roſendael, zyn nog twee Achterleenen van het Huys van Breda, te weten *Langdonck* en *Borteldonck*, die hunne byzondere Leenhoven hebben.

NISPEN.

Niſpen, eertyts Niſipa genoemt, is een zeer oudt Dorp, 't gene aan 't eynde van 't Landt van Breda, op de grenſen van 't Markgraeffſchap van Bergen op Zoom, en omtrent vier uuren van Antwerpen, gelegen is. Het zelve behoort tans onder 't Regtsgebied van Roſendael, waer mede het in 't wereldlyke te zamengevoegt is. *Auguſt. Wichmans Brab. Mar.* l. 2. c. 61.

Deze Heerlykheid was, onder andere, mede door Johanna Hertogin van Brabant, in 't jaar 1387, aan Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, voor duyſent Francken verpant.

Arnout van Loven en zyne Gemalin Eliſabet, Heer en Vrouwe van Breda, geven in 't jaar 1269, alle de nieuwe Thienden te Niſpen aan 't Konvent van Tongerlo. Men vindt nog, dat door Hendrik, Biſſchop van Luyck, aan 't gemelde Konvent, alhier verſcheyde goederen, met de begeving der Kerk, in 't jaar 1157, toegewezen zyn, in beveſtiging der gifte voorheen door Arnulfus, toegenaemt de Brabander, aan de Kerk van Tongerlo gedaen. *Proeven* n. 79.

De Kerk is ſeer oudt, en geſticht ter eeren van de H. Maagd Maria.

Dezelve wierdt voormaals by die van Tongerlo bedient. In vorige tyden hadt de Parochiaan van Niſpen de begeving der Kerke van Roſendael en Kalmthout, die in 't geeſtelycke van de Kerk van Niſpen afhingen, en wierden gewoonlyk by den Abt van Tongerlo twee of drie Kanunnicken afgezonden, die de gemelde Kerken, zonder eenige voorgaande toeſtemming van den *Le Roy Not. Mar. h. S. R. Imp.* l. 9. c. 16.

den Aertsdiaken van Luyck, bedienden, gelyck uyt den brief door den Kardinael Reinaldus S. Hadriani, als Aertsdiaken van Luyck, in 't jaar 1368. gegeven, genoegzaem aftenemen is.

Naa de Munſterſche Vrede, is alhier, gelyck in de andere Plaetzen dezer Landſtreeck, een Predikant aangeſtelt, behoorende onder 't Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* NISPEN.

1648.

Angelus van Aken, *Vertrocken naer de* Nieuwe Tonge 1653.

1654.

Petrus Becude, *Vertrocken naer* Zundert 1656.

1658.

David Loſecatius, *Geſtorven* 1686.

1687.

Samuel van der Hagen, *Geſtorven* 1720.

1722.

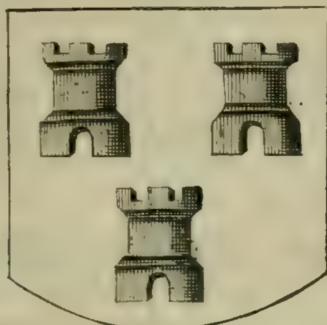
Zacheus de Jongh, *Geſtorven* 1742.

X. HOOFT-

X. HOOFTSTUK.

Beschryving der Vryheid ETTEN, *mitsgaders der Heerlykheden* LEUR *en* SPRUNDEL.

ETten, een zeer oudt Dorp, in de Salische Wetten reeds bekent, alwaar het als een der Maelsteden of Vergaderplaetzen der Francken, omtrent de vyfde eeuw, al opgenoemt wordt, is een groot en volckryck Vleck, omtrent twee uuren ten Westen van Breda gelegen. Het voert den naam van *Vryheid*, hoewel geen hoog Gericht hebbende, en behoorde van alle oude tyden aan 't Landt van Breda, waaronder het oock by de verdeeling tusschen de Heeren van Breda en Bergen, in 't jaar 1290, gedaen, mede getelt wordt. *Wendelin de Lege Salica.*

Naderhant is Etten geweest 't Erfdeel van het oude Geslacht van den Houte of Uutenhoute, waarin het veele jaaren geweest is, gelyck uyt 't volgende Geslachtregister kan gezien worden.

Jan van den Houte of *Uutenhoute*, Ridder, getrouwt met *Katrine van Brecht*, sterft den 4. van Wiedemaandt 1366.	*Jan*, Ridder, was met Hertog *Wenselin* in den slag te Baeswylre.	*Jan*, Heer van *Etten*, getrouwt met *Katrine* . . . . . stichte 't Gasthuys te *Etten*, sterft zonder oir.	
		Katrine getrouwt, 1. met *Wouter van der Meer*, 2. met *N. Steenwech.*	*Hendrick Steenwech.*
	Aart.		
	Godevaert.		
	Hendrick.		
	Peter.		

Doch in 't jaar 1450, wierdt deze Heerlyckheid, door Hendrick Steenwech, aan Jan Graaf van Nassau, op den sesden van Wynmaandt, verkogt onder voorwaerde, dat Jan van den Houte zyn Oom zoude behouden het recht om de Kapellanie en het Gasthuys aldaer te begeven.

Het gemelde oudt Ridderlyck geslacht heeft hunne Woonplaats mede te Etten gehadt op 't slot door hen aldaer gesticht, 't geene deswegen nog het *Kasteel van den Houte* genoemt wordt. Het zelve is door den tegenwoordigen bezitter Kornelis Cornkoper, Schoutet van Etten, voor weynige jaaren weder prachtig opgebouwd.

Arnout van Loven en Elisabet zyne huysvrouw, Heer en Vrouwe van Breda, verkopen, in 't jaar 1277. de geheele Thiende van Etten aan Guda Abtdis van Thoor, welcke tans nog by de Abtdis en 't Konvent van Thoor bezeten wordt. *Proeven n. 21.*

De Kerck is gesticht ter eeren van de H. Maagd Maria, en was voormaels een Aenhangzel van de Moederkerck van Gilze, waar van ze in 't jaar 1316, mede gescheiden is. Door de ongelucken des tyds legt dezelve nog voor een gedeelte vervallen met den Toren, die, in 't jaar 1733, gansch ingestort is. De Godsdienst wordt tans verricht in het Koor, 't gene een ruym gebouw en met een Orgel voorzien is, door een Predikant staande onder het Klassis van Breda.

Lyste der PREDIKANTEN *van* ETTEN.

1648.

Bartholomeus van Wesel, *Vertrocken naar* Willemstadt 1654.

1654.

Petrus Plasschaert, *Gestorven* 1685.

1686.

Fredericus van Hermikhuysen, *Vertrocken naar* Asch 1691.

1691.

Jeremias Mees, *Gestorven* 1703.

1703.

Marcus Boerhaven, *Vertrocken naar* Breda 1705.

1705.

Gabriel van den Velde, *Vertrocken naar* Breda 1711.

1711.

Arnoldus Noortbergh, *Gestorven* 1717.

1717.

Lambertus te Winckel, *Vertrocken naar* Goes 1722.

1724.

Wigbold Muilman, *Vertrocken naar* Brielle 1732.

1732.

Gerardus Fabritius.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Binnen deze Plaats staet nog een Gasthuys, 't gene door Heer Jan van den Houte Ridder, en Katarine zyn Wyf, aldaer gesticht is ter eeren van St. Jan Baptist en Evangelist, S. Katarina en Barbara, om daer in de zeven Wercken der barmhertigheid te oeffenen, vyf Armen te onderhouden, mitsgaders alle nachten twee Reyzigers te herbergen, volgens hunnen uytersten Wil, gemaakt den zevenden van Grasmaandt 1454. Dit Gasthuys wordt tans bewoont by oude Vrouwen.

De Rechtbanck van Etten, waar onder Leur en Sprundel mede behooren, bestaet uyt een Schoutet en zeven Schepenen, waarby, tot het behandelen der Dorps Geltmiddelen, mede gevoegt zyn elf Gemeentsluyden of Gezworens. Deze houden hunne Vergaderingen op het Raadhuys dezer Vryheid, 't gene een fraay gebouw is, met bequame vertrecken voorzien.

Etten is zeer verscheiden omtrent deszelfs Plaatzelycke Rechten. Het eene Gedeelte gebruyckt de Rechten en Costumen van Breda. Het andere gedeelte, gemeenlyck, *Etten onder de Palen van de Hoeven*, genaemt, heeft zyn byzondere Rechtbanck mede bestaande uyt zeven Schepenen, en een gansch verscheiden Landrecht, dat men de Hoevensche Charter noemt, 't gene aan hen by Hendrick den IV. Heer van Breda, in 't jaar 1267. gegeven is, in manieren als volgt.

„ Allen Kersten ghelovigen menschen, die dese tegenwoordige letteren sullen sien oft hooren lesen. Wy Heynrick Heere van Breda, saluyt in onsen Heere, en te kennen die waerheyt. Om dat die dingen die geschiet syn in der tyt nyet vergaen en sullen met loope des tyts, daerom sullen wy worden besorget in der eeuwicheyt met vasticheden der Schriftueren, want die gedenckenisse der menschen lydende is en vallende, Hierom doen wy te weten allen lieden met inhouden deser lrn:, dat wy in der tyt doen wyt doen mochten bey-

„ de

„ de by consente en toedoen des edels mans Heere Wouter Berthout Heere
„ van Mechelen, Sophien ons Wyfs vader, hebben gegeven ende verleent den
„ lieden by Etten die Witte ende sorge oft voorwaerde die in desen tegen-
„ woordigen Sarterie bescreven staet, woonende van den Bossche dat men
„ heet *Liesche* totten watere dat men heet die Marcke, ende tusschen den ter-
„ men van den Haenberge ende Halderberge totten bossche dat men heet *Voch-*
„ *te*, ende onse eerde meer ontfangen hebben, wes dat sy in de voorsz. stede
„ blyven oft en doen euwelick te besittene. By alsoo dat in elcker hoeve
„ erffs een wooninge van drie ß Lovens sal worden getimmert, ende in elc-
„ ker wooninge een mensche ten minsten dagelycx sal woonen ende blyven.
„ Item die voorsz. lieden sullen jaerlycks van elcken buynder des erffs voorsz.
„ betaelen twaelff penningen erffchyns ons ende onse nacomelingen ende erff-
„ genamen die nae ons comen sullen, alle jaer op Ste. Maertensdach in den
„ winter. Ende een yegelick nae de grootheyt syns erffs, dat hy besit van
„ den erven voorsz, maar wie oock dese Chynspennin. Lovensche niet en be-
„ taelde op ten voornoemden dach, die sal se betaelen op ten naesten dach vol-
„ gende met een boete van drie schellingen Lovens met desen Chynse, soo sul-
„ len dese lieden vry syn ende quyt van allen beden ende ongewoonelicke
„ costuymen ende allen gemeenen arbeyt ende dienste, het en waere dan sake,
„ dat wy oft eenich Heeren van onsen nacomelingen oft kynderen te hylyck
„ brochten, oft Ridders worden gemaect, oft oock wel onversienelick gevangen,
„ oft dat de Hertoge van Brabant (dat Godt verbieden wille) van ons behoeffden
„ gemeyn diensten om dye Vyanden die onse vaderlycke lant vernielen wouden, ten
„ wederstaen ende te verdryven, In dese saken en sullen dese goede lieden nyet uyt-
„ genomen worden, Voortane ware yemant van desen lieden voorsz, die dat er-
„ ve dat hy besittende is in den goeden voorsz. vercoft oft voor ander erve
„ verwisselde, oft een deel daer aff eenich van synen kynderen te hylyck ga-
„ ven, van elcker verhandelinge oft verthieringe der goeden voorsz. sal geven
„ den genen die hem des goeden uyt ende quyt maeckt xviij pennin: Lovens
„ ons oft onse nacomelingen, maer wie oock de gifte der erffgoeden voorsz.
„ ontfanght, die sal voldoen de Scepen: van den kennispenn:, soo wie oock
„ van dese lieden sterft van dien soo behoort ons oft onse nacomelingen te heb-
„ bene aghtien penn: Lovens, te gelden van den genen die des doots erffelyck-
„ heyt ontfaen, Ende een erffgenaem alleen mach ontfaen die gifte van erffe-
„ lyckheyt met eendrachtigen consente ende wille alle der erffgenamen die
„ daer toe behoorende syn, soo wanneer dese erffgen: selver gedaen willen
„ syn tot desen erve dan sullen sy haer rechten der erffelyckheyt voorsz. op-
„ dragen den Heere ende der Schepen: met allen rechte dat daer toe behoo-
„ rende is, ende aldus sullen sy worden gedaen tot haeren erve van den kyn-
„ deren deser lieden voorsz. soo sullen die soonen ende dochteren deelen die
„ erffelyckheyt haars vaders oft moeders, in gelycken deelen ende elcx deel
„ even groot, ware sake dat oock ymant van dese lieden voorsz. hylyck de-
„ den ende die een van beyden storve, alle dat erve dat sy te gader beseten
„ hebben sal men in tween deelen, ende dat een deel sal toebehooren ende be-
„ houden die levende, ende dat ander deel des doots erffgen: Item wie oock
„ syne erve vercoopen wille die salt openbaeren in die Kercke binnen drie son-
„ dagen in tegenwoordigheden van Schepen: oft ymant van synen naesten oft
„ van synen erffgen: dat erve begeerende te coopen dat hy wiste dat open-
„ baerlycken dat erve te coop waere, Waer oock saecke dat nyemant van
„ synen naisten dat erve en cochte binnen den termyne van de drie sondaechse
„ geboden ende den tyt over waere ende dat erve anderfins vercoft waere,
„ tot dien erve sal nyemant geen recht hebben te wederroepene oft weder aen
„ te comene, maer die gene die dat erve gecoft heeft, sal tot dien erve ge-
„ daen worden, behoudelick des Rechts, dat in al sulcken saken behoorlyk is
„ te geschiene. Schepenen sullen worden gesedt ende ontsedt nae dat den
„ Heere genoecht ende in Schepenen Ambacht en sal nyemandt geërft syn,
„ Die boete van claginge van schulde oft van anderen dagelycxe saecken is ge-
„ sedt tot twee schellingen Lovens aen den Heere te betaelene van den genen
„ die in de saecken verwonnen wordt, Waer oock dat sake dat hooge saecken

„ geviele, daer aff ſal die gene die verwonnen wort in de ſaken beteren den
„ Heere nae gelegentheyt der ſaecken daer die clachte oft gedinge aff comen,
„ Ware ſoo wie vonniſſe van Schepenen wederſegget, die ſal verbeuren twin-
„ tich ſchellingen ons oft tot onſen nacomelingen te gevene, ende elcken
„ Schepen drie ſchellingen Lovens, Soo wie den anderen ſchade dede met crach-
„ te oft met wille, hy ſal ſyn op de boete van twintich ſchellingen Lovens,
„ ons oft onſen nacomelingen te gevene, ende den genen die ſchade gedaen
„ waere tweevout ſyn ſchade te beteren, Soo wie int ſtryden den anderen
„ den yerſten ſlach gave ſonder bloet te laten ſal betaelen voore die boete vyff
„ ſchell:, worde oock bloetreyſe gedaen ſonder ſcherp yſer, dat is op de boete
„ van xx. ſ. Lovens te betaelene van den genen diet gedaen heeft ons oft onſen
„ nacomelingen, Waer oock een ſweert getrocken wort in ſtryde oft uyter ſcheyde
„ gedaen oft een ſtock met nagelen oft een knyff die ſtrengelyck verboden
„ wordt, die met eenich van deſen ymanden wondede, iſt metten ſweerde,
„ dat is op die boete van hondert ſchell: Lovens ons oft onſen nacomelingen te
„ betaelene, maer iſt met eenen knyff oft met eenen ſtock met nagelen ge-
„ lyck voorſz. is, dat is geſedt op die boete van tien pont der munte voor-
„ noempt, te betaelene gelyck voorſz. ſtaet, Die in ſtryde den eerſten ſlach
„ geeft ſall alle die gene die daer aff beſchaedt worden haer breucke ende
„ ſchade wedergeven ende betaelen ende doen heelen ende geſondt maecken
„ alle die wonden des geens die daer gequetſt is, ſonder coſte oft ſchade des ge-
„ quetsdens ende alle die ſchade die de gequetsde leydt binnen den tyde ſyner
„ ſieċtheden die ſal hem weder voldoen die gene die en gequetſt heeft, by or-
„ dineeringe van Schepenen, Pays ende vriendſchap te makene van allen ſtry-
„ de ſal men doen met ordinantien der Schepenen, Iſt ſake dat die naeſte par-
„ thyen den pays niet gemaken en konnen, ſoo wie den anderen quetſte dat hy
„ verleempt waere die is op achtalf pont te gevene den gequetsden ende den
„ Heere hondert ſ. Lovens, Soo wie den anderen dootſloege, die is op te pe-
„ ne van den dootſlage, Ende die tot des anders huys quame loopende binnen
„ den palen voorſz. met grammen moede ende om quaet te doene, iſt ſake dat
„ hy binnen den vadergetuynte des huys quame ende daer aff verwonnen
„ worde, hy is op die pene van xx. ſchell. Lovens ons oft onſen nacomelingen
„ te betaelen, Soo wie dat dan aant huys loopt oft clopte oft ſtake op die dore
„ van den huyſe al ſoo menichwerven als hy dat dede ende daer aff verwon-
„ nen wordt, al ſoo dick is hy op te boete van xx. ſchell. Lovens te betaelen
„ ons oft onſen nacomelingen, Dewelke iſt ſake dat hy thuys dan breeckt oft
„ die dore des huys ende ginge daer binnen met crachte, die verbeurt hon-
„ dert ſchell. Lovens te betaelen gelyck voorſz. is, Ende iſt ſake dat hy dan
„ ymant van den huyſe quetſte tot bloetryſen, voor die maniere ende voor
„ die daet der quetſuren ſal hy betalen den Heere ende den gequetsden dob-
„ bel bloet, Ende iſt ſake dat hy ymanden doode in den ſelven huyſe voorſz,
„ ſoo ſal hy ſtaen in pericule ſyns lyffs ende alle ſyn goet tot 's Heeren wille,
„ Soo wie kennis droege aen hem ende ten verſuecken van den Heere nyet
„ over en gave ende wederſeyde, al ſoo dicke als hy des weygerde ende daer
„ aff verwonnen worde, ſoo is hy op xx. ſchell. Lovens den Heere, Brant-
„ ſtichters, Dieven, Dootſlagers, Roovers, Vercrachters der Vrouwen op
„ lyff en goet den Heere, Die wegen van deſen goeden int midden door-
„ gaande ſullen ſyn halff buenders breet ſonder verminderen dan der wege, En-
„ de de graften oft ſlooten die men heet watergangen doorgaende deſen goe-
„ den voorſz. ſullen worden gemaect met ordinantie der Schepenen ende ons
„ Richters. Ende om dat alle deſe dingen ſaken ende punċten van allen men-
„ ſchen ende van ons ende onſe nacomelingen onwederroepen ende onbeſmet
„ eeuwelick ſullen blyven ende worden gehouden, ſoo hebben wy met voor-
„ ſieniger deliberatien oft vryheyden deſen tegenwoordigen Charter beſegelt
„ met onſen ſegele. Ende dit was gedaen int jaer ons Heeren Duyſent ii^c. lxvii.
„ in de Loumaent.

Die van Etten hebben mede verſcheyde Rechten van der zelver Heeren uyt 't geſlacht van den Houte verkregen, gelyck, onder andere, uyt den volgenden brief blyckt.

„ Cont

„ Cont ſy allen lieden, die deſen brieff ſullen ſien oft hooren leſen, dat wy
„ Jan van den Houte Ridder gelooft hebben ende gegeven tot eeuwigen dagen, al-
„ len den goeden luyden van den Vierſchare van Etten ende in de palen van
„ de hoeven tot Etten, dat ick noch myn oor noch oock myn nacomelingen
„ nyemandt panden en ſullen mogen noch doen panden hy en ſy voor van der
„ ſaken verwonnen met vonniſſe ende met Rechte. Voorts ſoo geven wy en-
„ de geloven voor ons, voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen den goeden luy-
„ den van Etten ende in de palen van de Hoeven tot Etten voorſz, dat wy
„ van geenderhande twiſte die onder ons vallen mach geen waerheyt gebie-
„ den en ſullen noch doen gebieden nyemandt van onſen wegen, voorder dan
„ van den genen die daer by ende aen geweeſt zyn. Voort zoo hebben wy
„ gelooft ende gegeven voor ons voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen, dat
„ wy geenen Schouteth ſetten en ſullen ten ſy by der gemeenten ende by der meeſ-
„ ter menichten, Voort ſoo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor onſe
„ oor ende voor onſe nacomelingen, dat wy ſullen houden ende doen houden al-
„ ſulcken keuren als tot Etten gemaeckt ſullen worden by onſen Richter ende Sche-
„ penen ende by der Gemeenten van Etten voorſz. tot dier tyt dat die affgeleyt wor-
„ den by der gemeenten ende by der meeſter mennichte. Voort hebben wy
„ gelooft ende gegeven voor ons voor onſe oor ende voor onſe nacomelingen,
„ dat wy geen Spoyweerders ſetten en ſullen noch doen ſetten binnen den Dor-
„ pe voorſz, dan by der meeſter mennichte die gegoet ſyn ende gemoert op
„ deſe vaarde. Voort ſoo hebben wy gelooft ende gegeven voor ons voor
„ onſe oor ende voor onſe nacomelingen, dat wy geen dagelycxſe boeten en
„ ſullen nemen noch doen nemen binnen der Vierſchare van Etten anders dan
„ men neemt binnen den gemeenen Lande van Breda. Ende om dat wy Jan
„ van den Houte Ridder voorſz. willen dat alle de voorſz. punčten wel ende
„ getrouwelick gehouden worden, van ons van onſe oir ende van onſe nacomelin-
„ gen den goeden lieden van Etten ende in der palen van de Hoeven tot Etten
„ hen ende haren oir ende haren nacomelingen, Ende in kenniſſe der Waer-
„ heyt ſoo hebbe ick Jan van den Houte Ridder voorn[t] deſen brieff beſegelt
„ met mynen properen ſegele onder uyt hangende. Gegeven int jaar ons Hee-
„ ren duyſent iii[c] en vyffentſeventich des Sondaechs nae ſinte Jacobsdach.

De Leur.

De Leur, omtrent een half uur ten Noorden van Etten gelegen, onder wiens Rechtbanck 't zelve oock behoort, is een kleyn Dorp, alwaer een Vaert is, die in de rivier de Marke, by het Zwartenbergſche Veer, zynen uytloop heeft. Door middel van deze Vaert is alhier een groote Koophandel in Granen, Rys, enz., Waar door deze Plaats in een tamelyken bloeyenden ſtaat is.

De Kapel, by de inwoonderen, in 't jaar 1284. ter eeren van de H. Maagd Maria geſticht, behoorde onder de Parochie van Etten, en wierdt by een Kapellaen van den Paſtor aldaer bedient. In 't jaar 1714. is dezelve zeer cierlyck herbouwd en met een fraey Torentje en Orgel voorzien; daer in wordt tans de Godsdienſt verricht by een Predikant behoorende onder het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DE LEUR.

1653.

Vincentius van Deurn, *Vertrocken naar* Amersfort 1661.

1661.

Carolus Schulerus, *Geſtorven* 1689.

1690.

Joh: Guillelmus Dukerus, *Vertrocken naar* Berkel 1700.

1700.

Chriſtianus Lentfrinck, *Vertrocken naar* Geervliet 1715.

1715.

Ludovicus Bonnet, *Geſtorven* 1739.

1741.

Ludovicus Lolkama.

SPRUNDEL.

Sprundel, mede behoorende onder de Rechtbanck van Etten, waar van het een aanhangſel is, legt omtrent drie uuren ten Zuidweſten van Breda, en twee uuren ten Noordooſten van Roſendael. Het is een zeer oudt Dorp, alwaer
Proeven n. 4. eertyts een Kaſteel geſtaen heeft, *Sprundelheim* genaemt, gelegen aan de rivier Moerwater, 't gene Hilſondis Gravin van Stryen, in 't jaar 992, onder meer andere Goederen, aan het Konvent van Thoor ſchenkt. Van dit Kaſteel worden de Grondtveſten, zoo men zegt, nog hedendaegs aan het Voorendt getoont, en de gemelde rivier Moerwater is, naa alle waerſchynelykheid, zedert lange jaaren weder opgeruymt, en naar het Dorp de Leur geleyd, waer van ze nog heden den naam van de *Leurſe Vaert* draegt.

Proeven n. 50. Deze Heerlykheid heeft Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, in 't jaar 1387, mede van Vrouwe Johanna Hertogin van Brabant in pandſchap bekomen, en op die wyze aan het Landt van Breda gehecht.

De Kerk was voormaels een groot en ſterk gebouw, ter eeren van de H. . . . . geſticht, met een hoogen toren, doch door de ongelucken des tyds is ze voor een groot gedeelte vervallen. Daar in wordt tans de Godsdienſt nog verricht by een Predikant ſtaande onder het Klaſſis van Breda.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* SPRUNDEL.

1648.

Hermannus Hoorn, *Geſtorven* 1654.

1658.

Johannes de Maubus, *Gedeporteert* 1672.

1673.

Henricus van der Linden, *Geſtorven* 1716.

1716.

Jacobus Coets, *Vertrocken naar* Baerle 1722.

1722.

Johannes Huyberts, *Vertrocken naar* Chaam 1743.

XI. HOOFTSTUK.

Beschryving der Heerlykheid DE HAGE.

DE Hage, eertyts *Merterſen* of *Mertersheim* genaamt, waarſchynelyck naa deſzelfs Beſchermheylig S^t. Meerten, voert den naam van Hagen of Heggen, om dat deze ſtreeck voorheen met veel hout en hagen bezet was. Het is een zeer vermakelyck Dorp een half uur ten Weſten der Stadt Breda gelegen, van waar men langs een aangename breede Straatweg, aan weerzyden met olmeboomen beplant, derwaarts gaat.

Voormaals wierdt dit Dorp voor een gedeelte van den Hertog van Brabant en voor een gedeelte van den Heer van Breda bezeten; Doch Jan van Polanen Heer van de Leck en Breda, het eerſte gedeelte, onder anderen, op den agſten van Grasmaandt 1387, van Johanna Hertogin van Brabant, voor duyſent Franken, mede in pandſchap bekomen hebbende, heeft 't zelve den Lande van Breda ingelyft. *Proeven* n. 50.

De Kerk was zeer oudt, en is ongetwyffelt al in de dartiende eeuw gebouwd geweeſt. Eerſt was 'er alleen een Kapel, die in 't jaar 1261, door den Paſtoor van Gilze tot eene halve Kerk en als een aanhangzel van de Moederkerk van Gilze verheven wierdt, van welke ze in 't jaar 1316. weder geſcheiden is. De tegenwoordige Kerk, ter eeren van den H. Martinus gewyd, is een zeer ſterk en aenzienelyck gebouw met een Koor en Orgel voorzien. De Toren heeft een naald of ſpits, die wegens zyne aanmerckelycke hoogte en fraeye bouworden, zeer geroemt wordt. De Godsdienſt wordt tans aldaar verricht by een Predikant behoorende onder 't Klaſſis van Breda. *Proeven* n. 31.

Lyſte der PREDIKANTEN *van* DE HAGE.

1648.

Johannes Lampe, *Vertrocken naar* Obdam 1652.

1653.

Johannes Pool, *Vertrocken naar* Roſendael 1658.

1659.

Johannes Dabel, *Geſtorven* 1671.

1671.

Mauritius Reignac, *Emeritus* 1676.

1676.

Hermannus van Eſſen, *Vertrocken naar* Roſendael 1679.

1679.

David van Krombrugge, *Vertrocken naar* Delfshaven 1681.

1681.

Gerardus Jeremias Step, *Vertrocken naar* Willemſtadt 1695.

1695.

Johannes Junius, *Vertrocken naar* Loenen 1702.

1702.

Erneſtus Ludovicus Diederix, *Vertrocken naar* Hulſt 1711.

1711.

Lambertus te Winkel, *Vertrocken naar* Etten 1717.

1718.

Tiberius Arnoldi, *Vertrocken naar* Katwyk op Rhyn. 1722.

1722.

Johannes Peyſel.

De Parochie van de Hage ſtrekte zich in voorige tyden wyd en zyd uyt, en onder dezelve was mede begrepen al 't gene binnen de Stadt Breda, tot aan de rivier de Marke, gelegen was. Doch nadien de Haegdyck naderhant met de S^t. Meertens poort geſloten wierdt, is er op de zamenvloeying van de Marke en Aa, in 't jaar 1362, een Kapel, ter eeren van de H. Maagd Maria, gebouwd, die deſwegens oock den naam van *Markendaal* bekomen heeft. Deze Kapel wierdt echter door eenen Afgezondenen van den Parochiaan van de Hage bedient, welke oock uyt de middelen dier Paſtorye wierdt onderhouden. Op den Fellen oort wierdt vervolgens mede, in 't jaar 1382, een Kapel geſticht, en aan den H. Antoni toegewyd, welke insgelyks ter begeving ſtont van den gemelden Parochiaan. Naa de Hervorming is dit aanhangzel van de Parochie van de Hage afgezondert.

Gramaye Antiq. Bred. cap. 17.

Van dit Dorp gaat men, door twee ſchoone Laanen of dreeven met Eyckeboomen beplant, ten Zuiden naar het *Maſtboſch*, waar van reeds onder het VI. Hoofdſtuk gehandelt is, en ten Weſten naar het *Liesboſch*.

Het Liesboſch, dus genaamt naar de ſtreek, waar in het gelegen is, beſlaat eenhondert vyf en vyftig buynderen Lands, en heeft de gedaente van een langwerpig vierkant, in verſcheyde Parken, die door byzondere recht doorgaande Laanen afgeſcheiden worden, verdeelt. Een derzelve, de Torendreef genaamt, heeft de lengte van omtrent driehondert Roeden, en uyt dezelve ziet men recht op den Toren van Breda. Het ganſche boſch beſtaat meeſt uyt Eyckeboomen, waar van er zommigen van eene buyten gewoone hoogte en dickte zyn, en verſtrekt den inwoonderen van Breda en der omgelege Plaatzen voor eene zeer aangename verluſtiging. In dit boſch waren voormaals veele Harten, die door de Heeren van Breda aldaar, tot hun vermaak, onderhouden wierden, doch, naa 't overlyden van Willem den III. Koning van Groot Brittannien, zyn dezelve meeſt uytgeroeyt en verjaacht. De Prins van Oranjen, heeft echter voor de jacht aldaar weder aantekweecken en in zynen voorigen ſtaet te herſtellen.

Proeven n. 63.

Te Boeymeer, op den linker oever der rivier de Marke, tuſſchen de Hage en Ginneken, heeft eertyts geſtaan een beſloote Klooſter van Jonckvrouwen, 't gene Maria van Loon weduwe van Jan Graaf van Naſſau, met Engelbrecht haaren zoon, in 't jaar 1476, met bewilliging van Lodewyck van Bourbon Biſſchop van Luyck, op de Hoeve van Wueſtenberg te Bavel opgericht hadt, en 't welcke naderhant herwaarts overgebracht is. Dit Klooſter was *Vredenburg* genaemt, en beſtont uyt vyf en twintig Nonnen volgende den regel van den H. Auguſtinus.

De gemelde Maria van Loon gaf, op den negen en twintigſten van Slachtmaandt 1484, aan 't zelve Klooſter een ſtuck erve, beempd en boſch, groot twee en een half buynder, gelegen te Boeymeer, met nog een Seſter Rogs erffelyck, tot een prove voor eene eerbare arme maagd, waer toe zy haare Nicht Jonckvrouwe Eliſabet van Naſſau Beilſtein, nog onbejaert zynde, benoemde.

In den Stichtbrief van dit Klooſter was bevoorwaert, dat de Nonnen in erffelycke goederen en Renten, in 't Landt van Breda, zouden mogen verkrygen en bezitten de waarde van Vierhondert Rhynsgulden, 't gene Karel Koning van Kaſtilien, als Hertog van Brabant, niettegenſtaande den veertienden en vyftienden artikel der byvoegzelen van zyne Inkomſt, ten verzoeke van Hendrick Graaf van Naſſau, beveſtigt heeft.

De

De Prior of Abt van den *Throon* (voorheen een Klooster der Reguliere Kanonniken volgende den regel van den H. Augustinus, gelegen naaby Grobbendonck aan de Nethe) was haaren Overste, de Pater, die oock *Rector* en *Confessor* genaamt wierdt, was een Geestelycke van die Abtdye. De gemeene Susters wierden geregeert door de Mater of Priorin, Sub Priorin en Procuraterse.

Geduurende de belegering van Breda, in 't jaar 1577, is dit Klooster geplondert en verbrant, en hebben de Nonnen daar naa zich eenigen tyd binnen die Stadt opgehouden, alwaar zy eyndelyck, in 't jaar 1610, uytgestorven zyn. Zedert dien tyd is 't gemelde Klooster overgebracht naar Lier, daar het tans nog in wezen is.

Onder 't Regtsgebiedt van de Hage behoort *de Beeck*, een Gehucht met een Kapel, voormaels door de inwoonders aldaer gebouwd, en aan de H. Geertruid, eerste Vrouwe dezer Landen, toegewyd, welke door den tyd vervallen zynde, op 't bevel van Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda, weder herbouwd is.

Niet verre van daar ten Oosten legt *Gageldonck*, tans vereenigt met *Hambroeck*, zynde een Achterleen van den Huyse van Breda, alwaar voorheen een omwatert Slot gestaan heeft, gelyck uyt de oude grondtvesten en de overgebleve muurwercken nog kan bespeurt worden. Het zelve behoorde eertyts aan 't aloude Geslacht van Gageldonck, 't gene reeds in de twaalfde eeuw zeer beroemt is geweest, en in Brabant veele Ridders uytgelevert heeft. Onder andere vindt men, dat Hugo van Gageldonck, Ridder, en zyne Zusters Beatrix en Sophie, in den jaare 1253, veele goederen, te Tilborg gelegen, aan 't Klooster van Tongerlo schencken. Hier staat nog een Kapel, wel eer aan de H. Maagd Maria toegewyd, doch nu buyten eenig geestelyck gebruyck. In deze Kapel was voorheen een Kapellanye gesticht, die ter begeving stont van den Heer van Gageldonck. *Miræi Don. Belg.* lib. 2. cap. 115. 116.

Men vindt, dat 't Goedt van Gageldonck met de Hoeve, 't Kasteel, de huyzinge, Nederhoven en den Hasenberg, daar de Kapel op staat, groot in huyzingen, landen, beempden en bosschen, twee en zeventig buynderen, omtrent 't jaar 1430, verheven en bezeten is geweest by Willem van de Leck Heer te Bergen, die het met zynen zoon Otto te leen heeft gehouden van 't Leenhof van Brabant te Brussel. Dees Willem van de Leck heeft deze Heerlykheid, in 't jaar 1435, verkogt aan Willem de Bye, die in den jaare 1450. van den Hertog van Brabant verkreeg, dat zyne Heerlykheden van Gageldonck en Hambroeck te zamen gevoegt wierden om een Laethof uyttemaecken, waarvan de volgende Brief nog voorhanden is. *Everardi Consil.* 124.

„ Wy Philips bi der gracien Gods Hertoghe van Bourgoingen, van Lothryck van Brabant ende van Limborch, Greve van Vlaenderen van Artois „ van Bourgoingen Palatyn van Henegouwe van Hollandt van Zeelandt ende „ van Namur, Mercgreve des heylichs Rycks, Heere van Vrieslandt, van „ Salins ende van Mechelen, Allen den ghenen die desen brief selen sien of „ hooren lesen, saluyt. Want onse lieve getrouwe Willem de Bye ons heeft „ te doen toenen, hoe dat hy van ons te leen houdende is twee heerlycke „ hoven, den enen geheten den hof van Gageldonck, Ende den anderen geheten den hof van Hambroeck, gelegen deen bi den anderen in de prochie van „ der Hagen by Breda, met alrehanden bedrive ende rechte van heerlicheden dair aen behorende, By redenen van welken hoven hy ende syn „ voirsaten van ouden tyden af gehadt hebben ende hy noch tegenwoordighs „ heeft in elck van denselven hoven 't bedryf van heerlicheden ende rechten „ ende onder dandere eenen Meyer die met sine Laten gewoenlyck is geweest „ te hebben die kennisse ende berechtinge van syne laetgueden aldair als van „ erven, onterven ende vonnissen dair op te geven tallen tyden als des gebuert. Ons oetmoedelyck biddende want sine Laten van sine voirsz. hoven „ van Gageldonck ende Hambroeck dicwile also zeere onbereet syn dat onse „ goede lieden ende andere die heurre ende heurs gerichs behueve, mits heurre absentien te meer stonden groot ongerief ende achterdeel hebben gehadt, „ Ende dat oick die voirsz. Laten inne ghene van den voirsz. hove tot her toe

„ den

„ den rechte eedt gedaen en hebben gehadt, Alsoe dat na die brieve van on-
„ ser blider incoemst in onsen lande van Brabant soude behoire, Wy sine Laten
„ voirsz. van beyden den voirsz. sinen hove van Gageldonck ende Hambroeck
„ soude versamenen willen ende die te stellen onder eene Meyer ende dair
„ af maken een hof, ende hem voirt consenteren ende verleenen, dat hi en-
„ de sine nacomelinghen besitters der voirseider hoven van nu voirtaen tot ewi-
„ gen dagen uut sine voirseyde Laten zeven gezwore Laten zoude mogen kie-
„ sen, setten ende eeden of by hore Meyer aldair doen kyesen, setten ende
„ eeden, die weder ontsetten ende andere aldair setten alsoe dicke ende me-
„ nichwerve als hen dat nut ene oirbaerlyck soude duncken wesende om tbe-
„ dryf van den voirseyden heerlicheden ende rechte met heure voirsz. Meyer
„ te moghen houden ende hantieren gelyck sy dat van ouds herbrecht ende
„ geploghen hebben gehadt. Soo doen wy te weten, dat wy aangesien den
„ redene voirsz. en beden des voirsz. Willems geneygt, hebben syn voirsz. ho-
„ ve van Gageldonck ende Hambroeck van sonderlingen gracien versament
„ ende vereenicht, versamenen ende vereenighen met desen onsen brieve om
„ die voirtaen by eene Meyer ende by die Laten dair af samentlyck ende on-
„ versceyden te worden gehouden tot een hof alsoe dat een Meyer dair inne
„ sal moghen manen ende die Laten die dair in der maniere hier onder bescre-
„ ven gestelt sullen worden recht selen doen onverscеyden van alle saken tot
„ heurre kennissen behoirende, gelyck diezelve Laten in elken hove dair af tot
„ her toe geploghen hebben te doen, ende dat die voirsz. Willem ende syne
„ nacomelinghen van nu voirtaen tot ewighen daghen uut ende van sine voirsz.
„ Laten der voirsz. synre hoven van Gageldonck ende Hambroeck sellen mo-
„ ghen kyesen setten ende eeden of by hore Meyer doen kyesen setten ende
„ eeden zeve goede eerbaire mannen die wyste ende rechtverdichste die sy sel-
„ len connen ende moghen, die alle of die zommige van hen ontsetten ende an-
„ dere in heure stat wedersetten, alsoe dicke ende menichwerve als hen dat
„ nut ende oirbairlyck sal dunken wesende. Welcke gheeyde Laten overmidts
„ den voirsz. Meyer sellen hebben die hanteringhe ent bedryf van allen laetgoe-
„ den totte zelven hove behoirende als van erven onterven vonnissen te rey-
„ ken ende allen anderen saken te doene synder voirsz. heerlicheyt ende rech-
„ ten aengaende gelyck sy van ouds herbracht ende geploghen hebben te doe-
„ ne. By alsoe dat die voirsz. Meyer ende Laten tot heuren aencommen bo-
„ ven den eet dat sy anders den Gherechte doen sellen, zweren sullen lyflick
„ aen den heylegen ende des begairende van saken tot heurre kennissen behoi-
„ rende guet recht redene ende bescheyt te doene, Ende voert dat si gelt guet
„ ghifte noch geenrehande guetdoen noch dienst nemen en sellen noch by hen
„ doen noch laten geloven by hen zelve oft yemande anders om yemande in
„ den rechte te vorderen ofte achteren, mer dat sy eene yegelyke arme ende
„ rike evengelycke recht ende vonnisse doen zellen sonder yet anders dair in-
„ ne te trecken oft enighe verwe dair tiegen te sueken oft voorttekeeren in
„ enigher manieren. Ende of die voirsz. Laten oft eneghe van hen onwil-
„ lich waren die voirsz. eede te doen, soe willen wy die dair toe bedwon-
„ ghen te worden met horen live ende gueden ende allen andere maniere dair
„ toe dienende. Ontbieden hieromme ende bevelen onse Drossaet van Brabant
„ onsen Schouthet van Antwerpen ende Mercgrave ons lants van Rien ende
„ allen anderen onsen Ambachteren Richteren ende dienaren van den Smale
„ Heeren in den selven onsen Lande gelegen ende hoire Stedehouderen nu syn-
„ de ende namaels wesende ende allen anderen dien dat aengaen mach, dat
„ sy den voirsz. Willeme ende sine nacomelingen onsse gracien vereeringen en-
„ de verleeninghen voirsz. rustelyck ende vredelyck doen ende laten gebruyc-
„ ken sonder hen enighen hynder commer of letsel dair inne te doen ofte la-
„ ten gescien in enigher manieren. Ende des torconden hebben wy onsen ze-
„ gel aan desen brief doen hanghen. Gegheven zesse daghen in Augusto
„ int jair ons Heeren Dusent Vierhondert ende Vyftich.

Willem de Bye deze Heerlykheid eenige jaaren bezeten hebbende, droeg die, in den jaare 1459, weder over aan Jan Graaf van Nassau, Heer van Breda. Zedert dien tyd is Gageldonck gebleven in 't Huys van Nassau tot Willem den I. Prins van Oranjen, welke 't laast daar mede voor 't Leenhof van Brabant,

op

op den drie en twintigsten van Louwmaandt 1544, verleden is. Prins Willem gaf die wederom tot een agterleen uyt aan zynen vertrouweling Antoni van der Straelen, Borgemeester van Antwerpen, naa wiens ongeluckige doodt, deze Heerlyckheid ten behoeven des Konings van Spanjen wierdt verbeurt verklaart. Naderhant is ze zoo by koop als by erffenis in verscheide Huysen en Geslachten geweest, tot dat ze eyndelyck is gekomen aan de Graven van Vertaing, van wiers Erfgenaem François Philip Prins van Rubempré en Everberg, dezelve tans nog bezeten wordt.

Tusschen Gageldonck en de Beeck legt de Heerlyckheid *Burgst*, mede een Achterleen van den Leenhove van Breda, 't gene insgelycks een Laethof en verscheide heerlycke Rechten heeft. Het is een aanzienelyck Goedt, in zynen omtreck bevattende een hondert vyf en twintig buynderen Lands, en behoorde voorheen aan 't Geslacht der Nobelaeren, van dewelcke het de tegenwoordige bezitter Ferdinand van Arkel, Heer van Broeckhuysen, by erffenis verkregen heeft.

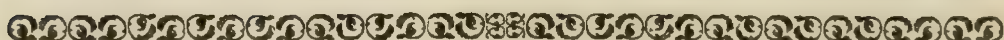
Omtrent een half uur beneden de Stadt Breda, op den linker oever des Mark Strooms, staat 't Huys *den Emer*, zynde een oudt Brabantsch vol Leen, voormaels van den Hertog verheven wordende, doch nu van 't Leenhof van Brabant in 's Hage. Het is een omwatert Slot, 't gene eertyts een gedeelte maakte van de Heerlyckheid Gageldonck, waar van het, ten behoeven van Johanna van Gageldonck, getrouwd met Godevaert van Hambroeck, omtrent 't jaar 1450, gescheiden is. Deze liet het naa aan hare dochter Elisabet van Hambroeck, die daar mede, tegelyck met haaren Man Jan van Wyck, op den vyftienden van Grasmaandt 1482, voor 't Leenhof van Brussel verleden is. Zedert dien tyd is dat huys lange jaaren in 't geslacht der van Wycken gebleven tot 't jaar 1559, wanneer dat Leen, op den agtienden van Louwmaandt, by koop gekomen is aan Jonk^r Claude Michault, die het naaliet aan zynen zoon Jonk^r Wynand Michault; van wien het verder gekomen is op Hendrick van Wyngaerden, Heer van Heeraertsbergen, Ammers, Westkercke enz., welke het in 't jaar 1629. verkogt aan Adriaen Kornelisz. van Kleef; naa wiens doodt, het op den dertigsten van Louwmaandt 1642, by koop kwam aan Jonk^r Hendrick Cannaerts, die het eyndelyck verkogt aan Roelant vanden Brandeler, in wiens stam het tot heden gebleven is, en tans wordt bezeten by Michiel Samuel Mestral, Oversten L^t. van een Regiment Zwitzers, in dienst der Algemeene Staten.

De Rechtbanck van de Hage bestaat uyt een Schoutet en zeven Schepenen, aan dewelcke, tot 't bestieren der Dorps Geltmiddelen, toegevoegt zyn zeven Gezwoorens.

BESCHRYVING
DER
STADT EN LANDE
VAN
BREDA.

VIERDE BOEK.

Vervattende veele Privilegien en oude Brieven, mitsgaders Vryheden, Rechten, Costuymen, en andere zoo algemeene als byzondere Stucken, betreffende de Stadt en 't Landt van BREDA, *meest dienende tot bewys en opheldering der Geschiedenissen en zaecken in de drie voorgaande Boecken verhandelt.*

N°. I.

Giftbrief van *Engelbrecht de Salische Franck*, waar by hy 't Dorp *Alphen* schenkt aan den *H. Willebrord* en 't Klooster van *Epternaken.*

IN Xsti nomine, Domino sanctissimo & dilectissimo, Patri W. Episcopo, Engelbertus filius Gaotberti quondam Donator.

Dum leges & jura sinunt, & convenientia Francorum est, ut de facultatibus suis, quisque quod facere voluerit, libe-

IN den naam van Christus, aan den heyligsten en zeer geliefden Vader Willebrord Bisschop, Engelbrecht de zoon van Gaotbert eertyts gifter.

Terwyl 't de Wetten en rechten toelaten, en de gewoonte der Franken medebrengt, dat een yder de vrye

liberam habeat potestatem, & necesse est, ut quisque pro incerto hujus vitæ exitu de rebus suis aliquid ad Dei partem committat, ut per hoc indulgentiam facinorum suorum percipiat.

vrye macht heeft, om naa zyn welgevallen van zyne middelen te bestellen, en het nodig is, dat een ygelyk, gemerkt den onzekeren uitgang zyns levens, ietwes van zyne goederen voor God aanlegge, op dat hy daar door de vergeving zyner misdaden moge erlangen.

Idcirco Ego Engelbertus pro remedio animæ meæ seu retributione æterna aliquid tibi Domine Pater & Pontifex W. de rebus meis donare decrevi, quod & ita feci, hoc est in Pago Taxandriæ, *in loco nuncupato* Alphein, *quod mihi ex paterno jure legitime provenit, hoc est, casatas xj, cum sala & curticulo meo, quem ad presens habere visus sum, cum mancipiis & omni peculio eorum.*

Daerom heb ik Engelbrecht, tot baate myner ziele, en tot eene eeuwige vergelding, ietwes aan u Vader en Bisschop W. uyt myne goederen besloten te schenken; gelyk ik ook heb gedaen; te weten in 't Land van *Taxandrie*, ter plaatse genaemt *Alphen*, die my door vaderlyk recht wettig is aangekomen, namentlyk 11. Wooningen en Erven met myn Huys en de Hoffstede die ik tegenwoordig bezit, met de lyfeigenen en alle hunne goederen.

Hæc omnia tibi a die presenti trado atque transfundo, cum omni integritate vel adjacentiis eorum, hoc est, casis, curticlis, silvis, terris, pratis, pascuis, & aratoria terra, aquis, aquarumque decursibus, mobili & immobili, egressu vel ingressu & Warischalo.

Dit alles geef ik u heden in 't geheel over, met alle derzelver toebehoorten, bestaende in Huysen en Erven in Hoffsteden, in Bosschen, in Landeryen, in Beempden, in Weyden, in Bouwlandt, in Wateren, en Waterloopen, in roerende en onroerende, in Uytgangen en Ingangen, en den Watergang.

Hæc omnia tibi do, donatumque esse perhennis temporibus volo. Hoc habeas, teneas, possideas, tuisque ad possidendum relinquas, & quidquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, Ego ipse..... in ferat tibi una cum cogente fisco auri liberas v, argenti pondo x. & nec sic quod repetit evendicare valeat: Sed firma & stabilis hæc nostra Donatio permaneat adstipulatione subnixa. Actum publice Tilliburgis xij. Kal. Julias, anno xv. Childeberti gloriosissimi Regis. (711.)

Dit alles schenk ik u, en wil dat het u ten eeuwigen dagen zal geschonken blyven. Dat gy dit zult hebben, houden, bezitten, en aan de uwen in eigendom naalaten, en eene vrye en bestendige macht hebben om verders daer mede in alle deelen te handelen naa uw welgevallen. Zoo ymandt echter, 't gene ik niet geloof te zullen geschieden. Ik zelf . . . . . die zal u geven en toebrengen door dwang der Bedienden van den Schatkist, 5. ponden goudt, 10. ponden zilver, en zich niet mogen toeeygenen 't gene hy in dier voegen wedereischt: maar deze onze Gift, met ons woord bekrachtigt, zal vast en bestendig blyven. Gedaen in 't openbaer te Tilburg den twintigsten van Zomermaandt in 't xv. Jaer des roemruchtigsten Konings Childebert. (711).

Et do tibi in pago Testerventi super Mosam, loco Birni, casatam unam cum omni peculio.

En ik geef u in 't landt van Teisterbant op de Mase, in de plaets Birni, een Huys en Erve met alle deszelfs vruchten.

Ego Vigilius Presbyter scripsi. Engelbertus,

Ick Vigilius de Priester heb het geschre-

bertus, *Warengato frater ejus*, *Paulus Presbyter*, *Aldrayo*, *Alduino*, *Nardgavio*, *Egisgaro*, *Nandivono*.

schreven. Engelbrecht Warengato zyn broeder, Paulus de Priester, Aldrayo, Alduino, Nardgavio, Egisgaro, Nandivono.

N°. 2.

Uyterste Wil van den *H. Willebrord* Aertsbisschop van *Utrecht*, en Verkondiger van 't Kristen Geloof in deze Landen.

In Christi nomine. Oportet Christianos viam veritatis agnoscere, per quam creatori suo digne meritis suis servire possint, ut oblatio eleëmosynarum eorum & devotio perveniat ad salutem: ipso summo dicente; Date, & dabitur vobis, & facite eleëmosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.

In den naam van Christus. Het betaamt de Christenen den weg der Waerheid te kennen, door welke zy hunnen Schepper waardiglyk met hunne goede werken mogen dienen, op dat de offerhande hunner Aelmoessen en hunne Godsdienstigheid strekken tot hunne Zaligheid, dewyl de Alderhoogste zelf zegt, *Geest, en u zal gegeven worden, doet aelmoessen, en ziet alles zal u reyn wesen.*

Idcirco ego in Dei nomine Clemens Willibrordus Episcopus, cogitans casum humanæ fragilitatis, qualiter peccata mea possim abluere, & donante Domino ad æterna gaudia pervenire, dono à die presenti, donatumque esse perennis temporibus volo, hoc est, ad Monasterium Epternacum, quod est constructum super fluvio Sura *in Pago* (1) Bedensi. *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, & SS. Petri & Pauli Apostolorum, & Sacrati Joannis Battistæ, vel cæterorum omnium Sanctorum, ubi ego ipse Clemens Willibrordus custos vel gubernator præesse videor, &, si Christo placet, corpus meum ibidem requiescere debet.*

Daerom ick, in den name Gods, Klemens Willebrord Bisschop, overdenkende de broosheid der menschelyke natuur, hoe dat ik myne zonden zou mogen afwasschen, en door Gods goedheid tot de eeuwige vreugde geraaken. Zoo geef ik op den huydigen dag, en begeere dat 't zelve zal gegeven blyven ten eeuwigen tyden, te weten aan het Klooster van Epternaken, 't welk gesticht is op den Stroom *Sura*, in 't landt van *Beden*, in den naam des Vaders, des Zoons, en des H. Geests, der H. Apostelen Petrus en Paulus, en Johannes des Doopers en aller andere Heyligen; alwaer ik Klemens Willebrord zelf bewaerder en bestierder ben, en, zoo 't Christus behaagt, myn lichaam ook moet rusten.

Hoc est quod dono vel trado ad ipsum sanctum locum Epternacum, omnem rem vel Villas, seu mancipia, quæ mihi ingenui Franci, pro amore eorum & salute, tradiderunt vel condonaverunt.

Dit is 't gene, dat ik geef of schenke aan die heylige plaets van Epternaken, alle have, of plaetzen, of lyfeigenen, welke my de vrygebore Franken naa hunne liefdadigheid, en tot hunne Zaligheid geschonken ofte vereert hebben.

Similiter illas res quas Domnus Pipinus mihi condonavit, vel delegavit, seu Matrona sua Plictrudis, sive filius suus Domnus noster Karolus Major Domus, quas res ipsas Domnus Karolus, & genitor Pipinus, tam me vivente, quam de ista vita migrante, pro eorum mercede condonaverunt. *Et*

Mitsgaders de have, welke Heer Pepyn my gegeven of geschonken heeft, of zyne Huysvrouw Plictrudis, of zyn zoon Karel Grootmeester van 't Paleys, onze Heer, welke zelve goederen de Heeren Karel en zyn Vader Pepyn my zoo wel gedurende myn leven, als naa myne aflyvigheid, uit vryen wille geschonken hebben.

En

(1) *Bedensi*, hodie Bisburg apud Treveros.

Et illas alias res ex parte ego denomino, vel homines qui mihi eas tradiderunt vel delegaverunt, id est, ut hæc ſcriptura ſolemniter pro temporum ſerie confirmare debeat, & hi ſunt homines nominibus his nominati.

En de andere goederen die ik voor een gedeelte opnoeme, of wel de menſchen die my dezelve gegeven of vereert hebben, op dat namelyk dit ſchrift, naa verloop van tyden, plegtig moge zyn en ſtand grypen; en dit zyn de Perzonen, zoo als zy met hare naamen benoemt zyn.

Rauchingus mihi condonavit vel tradidit eccleſiam aliquam, quæ eſt conſtructa in Andverpo Caſtello, ſuper fluvio Schalde in Pago Renenſium, cum appendiciis ſuis, villas denominatas his nominibus, (1) Bacualdus, (2) Winnilencheimo, (3) Furgalarus, *& in ipſo Caſtello Andverpo tertiam partem de illo teloneo.*

Rauchingus heeft my gegeven of vereert zekere Kerk, ſtaande in den Burgt van Antwerpen op de Rivier de Schelde, in 't landt van Ryen, met haare aanhangzels, de Dorpen genaemt *Bacualdus*, *Winnilencheimo*, *Furgalarus* en 't derde deel van den tol in den zelven Burgt van Antwerpen.

Et Heribaldus Clericus mihi condonavit & tradidit eccleſiam aliam in Pago Marſum, ubi Moſa intrat in mare, cum appendiciis ſuis, & Mariſcum unde Berbices naſcuntur.

En Heribald de Klerk gaf en ſchonk my eene andere Kerk in 't Landt Marſum, daar de Maas in de Zee valt, met haare toebehoorten, en een Moeras, 't welk Schapen voortbrengt.

Et Angibaldus mihi condonabat vel tradebat villam quæ vocatur Wadradoch in pago Taxandrio, ſuper flumine (4) Duthmala.

En Angibald heeft my vereert en gegeven een Dorp, 't welke genaemt wort Wadradoch, in 't landt van Taxandrie, op de rivier de *Dommel.*

Et Ansbaldus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in villa quæ vocatur Buſloth, in pago Taxandrio.

En Ansbald gaf of ſchonk my al zyn aandeel in 't Dorp genaemt Busloth in 't landt van Taxandrie.

Et Berethinda, Deo ſacrata Femina, mihi condonabat vel tradebat omnem portionem ſuam in villa (5) Hokanſchot, *in pago Taxandrio.*

En Berethinda, eene aan God gewyde Vrouw, gaf of vereerde my haar geheel aandeel in 't Dorp *Hokanſchot*, in 't landt van Taxandrie.

Et Henricus mihi condonabat in villa, quæ vocatur (6) Peplo.

En Henrik ſchonk my (zyn aandeel) in 't Dorp geheten *Poppel.*

Et Engelbertus mihi quondam condonabat, vel tradebat omnem portionem ſuam in Villa quæ vocatur Heineſloth, in pago Taxandrio,

En Engelbrecht gaf of ſchonk my eertyts zyn geheel aandeel in 't dorp genaemt Heineſloth, in 't landt van Taxandrie.

Item quod Engelbertus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (7) Alphein, *in ipſo pago Taxandrio.*

Insgelyks gaf of vereerde my Engelbrecht het dorp, 't welke genoemt wordt *Alphen*, in 't zelfde landt van Taxandrie.

Item Ansbaldus Clericus mihi condonabat vel tradebat Villam quæ vocatur (8) Diosna, *in pago Taxandrio ſuper fluvio Digenâ.*

Insgelyks Ansbald de Klerk gaf of ſchonk my het dorp genaemt *Dioſna*, in 't landt van Taxandrie, op den vloedt Digena.

Et En

(1) *Bacualdus*, hodie Boecholt.
(2) *Winnilencheimo*, Weynegem.
(3) *Furgalarus*, nunc Vogelaer.
(4) *Duthmala*, hodie de Dommel.
(5) *Hokanſchot*, hodie Berſchot.
(6) *Peplo*, nunc Poppel.
(7) *Alphein*, Alphen prope Bredam.
(8) *Dioſna*, hodie Dieſſen in Majoratu Silvaducenſi.

Et Tiethbaldus mihi condonabat vel tradebat Ecclesiam aliquam quæ est constructa in Villa Multnaim, quæ Araride vocatur, cum appendiciis suis.

En Thietbald gaf of vereerde my zekere Kerk, welke gebouwd is in 't dorp Multnaim, en Araride genoemt wordt, met deszelfs aanhangzels.

Et illuster vir Hedenus mihi condonabat vel tradebat omnem portionem suam in Villa quæ vocatur Armistadi super fluvio Witheo in pago Thuringasnes.

En de doorluchtige man Hedenus gaf of schonk my al zyn aandeel in 't dorp genaemt Armistadi, op den stroom Witheo, in 't landt van Thuringasnes.

Superius nominatas vel scriptas ego Clemens Willibrordus trado atque transfundo, ad illam casam Dei superius nominatam Epternacum, vel ad illam sanctam congregationem Fratrum ibidem Deo servientium; eâ vero ratione, ut quidquid de iisdem rebus superius nominatis facere decreverint, in omnibus habeant potestatem faciendi, ut & ibidem omni tempore pro nostra mercede, vel seniore nostro Karolo Majore domus, seu eorum hominum qui mihi suas res tradiderunt, proficiant in augmentis.

Alle deze bovengenoemde en beschrevene goederen geef en overlevere ik Klemens Willebrord aan 't voorgemelde Godshuys Epternaken, of aan die heylige Vergadering der Broederen welke God aldaer dienen, onder deze voorwaerde, dat zy zullen vermogen met alle de voorschreve goederen te handelen naa hunnen vryen wil, en dat zy aldaer t'allen tyden, tot onzer zaligheid, of die van onzen Heer Karel Grootmeester van 't Paleys, of ook van die lieden, welke my hunne goederen geschonken hebben, zouden toenemen en vermeerderen.

Et illud placuit nobis inserendum. Si fuerit ullus de heredibus vel proheredibus meis, seu quælibet opposita aut extranea persona, seu judiciaria potestas, quæ contra hoc testamentum vel donationem meam, quam ego Clemens Willibrordus Episcopus sanâ mente, plenoque consilio & devotione integrâ fieri jussi, venire aut agere, vel eam infringere voluerit, & si ista charta ei ostensa ad relegendum fuerit præsentata, se ipse exinde compescere noluerit: inprimis iram Dei omnipotentis incurrat, & sanctorum Angelorum, & ab omnibus Ecclesiis, vel consortio Christianorum efficiatur extraneus, & habeat partem cum Judâ, qui Dominum tradidit, & cum Dathan & Abiron, quos terra vivos deglutivit, & insuper inferat cum forio fisco auri libras decem, argenti pondo quinquaginta coactus exsolvat, & quod repetit evindicare non valeat. Actum anno VI. regnante Theodorico Rege (726.)

En dit hebben wy willen daar by voegen. Indien er ymandt mogt wezen van myne erven of erfgenamen, of eenige tegenspreekende of vreemde perzoon, of rechtelyke Overheid, welke tegen dezen mynen uytersten wil of Schenking die ik Klemens Willebrord Bisschop, wel bedacht, met rypen rade en oplettentheid heb laten opmaken, zoude willen opkomen, of handelen, of die verbreken, en dat hem dit schrift om te lesen, getoont en aangeboden zynde, hy zich egter niet wilde bedwingen, over dien kome eerst wel de toorn van God Almachtig, en van de H. Engelen, hy zy gescheyden van alle Kerken en uitgesloten van het gemeenschap der Christenen, en zyn deel zy met Judas, den verrader onzes Heeren, en met Dathan en Abiram, welke de aarde levendig heeft verslonden, En daer en boven zal men hem dwingen te geven in den Schatkist tien ponden gout, vyftig ponden zilver, en 't gene hy wederom eyscht, zal hy niet verkrygen. Gedaan in 't VI. jaar der regeering van Koning Theodoric (726.)

3. Brief

N°. 3.

Brief, waar by Keyzer *Otho de I.* aan de Kerk van *Nivelle* alle haare bezittingen, oock in 't Landt van *Stryen* gelegen, bekragtigt.

Otto, divinâ favente clementiâ, Imperator Augustus Romanorum ac Francorum.

Quædam Abbatissa de Monasterio constructo in honore S. Petri Apostoli, Sanctæque Virginis Gertrudis, pariter cum sanctimonialibus, nomine Adelberina, nostram adiit Serenitatem, rogans, ut auctoritatis nostræ præceptum vel confirmationem donavissemus.

Nos vero, interventu nostræ Conjugis Adelheidis, Filiique nostri, Regis scilicet Ottonis, petitioni ejusdem Abbatissæ assensum præbuimus, & quidquid Reginarius Comes, pro se, conjuge, filiisque ejus, ad prædictum Monasterium, ubi S. Gertrudis corporaliter requiescit, tradidit in pago Ardenna super fluvio Aisna, in Comitatu Waudrichia, in villa quæ dicitur Villare, mansas xij. Ecclesiam unam cum ædificiis, terris cultis & incultis.

Similiter quidquid prædicti Reginarii filius, nomine Liechardus, tradidit in pago Hasbaniensi, in Villa quæ dicitur Guigolonchian, mansas novem, mancipia xxxv. molendinum & cambam unam.

Rodolphus Comes tradidit in Villa, quæ dicitur Lentlo, mansas vj, silvam ad porcos lx. Joannes pariterque Rotboldus pro anima Sigefridi mansas tres, in Villa quæ dicitur Lupponio, super fluvio Tier molendinum unum, mancipia x.

Hillinus tradidit in Villa, quæ dicitur Gislebiernoz, Ecclesiam unam, silvam ad porcos quingentos, pro anima Gisleberti genitoris sui.

Joan-

Otto, door de Goedertierentheid Gods, Keyzer der Romeynen en Franken, Vermeerderaer des Ryks.

Zekere Abtdis van het Klooster, gesticht ter eeren van den H. Apostel Petrus en van de H. Maagd Geertruid, genaemt Adelberina, te gelyk met haare geestelyke Susters, is tot onze Hoogheid genadert, biddende dat wy door ons gezag haer een gebod en bevestiging wilden verleenen.

Wy derhalven, door voorspraak van onze Echtgenoot Adelheidis, en van onzen Zoon, te weten den Koning Otto, hebben aan het verzoek dier Abtdis onze toestemming gegeven, en al 't gene de Graaf Raginer voor zich, voor zyne vrouw en voor zyne zoonen, aan het voornoemde Klooster, alwaer het lichaam der H. Geertruid rust, heeft overgegeven in 't landt van Ardenne, op de rivier de Aisne, in 't Graafschap Waudrichia, in 't dorp gezegt Villare, te weten 12. Huyzen en Erven, eene Kerk met de gebouwen en de beteulde en onbeteulde landen.

Gelyk ook al 't geene de zoon des gemelden Raginers, met name Liechardus, heeft gegeven in 't landt van Hasbain, in 't dorp genaemt Guigolonchian, namelyk 35. lyfeigenen, den Molen en eene Brouwery.

Graaf Rudolf heeft gegeven in 't dorp, 't welke genoemt wordt Lentlo, 6. Huyzen en Erven, een bosch voor 60. verkens. Joannes en te gelyk Rotbold, voor de ziel van Sigefrid, drie Huyzen en Erven in 't dorp genaemt Lupponio, op den stroom Tier een Molen en 10. lyfeigene.

Hillinus heeft gegeven in 't Dorp, gezegt Gislebiernoz, eene Kerk, een bosch voor vyfhondert Verkens, tot laeffenis der ziele van zynen vader Gislebert.

Joan-

Joannes & Uxor sua Hachunda mansum unum in Villa Tongrinas, Hadebranda prata & silvam super fluvio Til, Honolfus pro anima genitricis suæ Helisguindæ mansam unam in Comitatu Testrebatensi, super fluvio Huoltena. Adelardus mansam unam in Verechaim super fluvio Sambra, in Villa quæ dicitur Culiaco, mansas duas, Roculfus Comes mansam unam in Villa Nerebach super fluvio Tenara.

Joannes en zyne Huysvrouw Hachunda, een Huys en Erve in 't dorp Tongrinas. Hadebranda beempden, en een bosch op de rivier Til. Honolfus, voor de ziele zyner moeder Helisguinda, een Huys en Erve in 't Graafschap Teisterbant op den Stroom Huoltena. Adelard, een Huys en Erve in Verechaim op de rivier de Sambre, in 't dorp genaemt Culiaco, twee Huyzen en Erven. Graaf Roculfus een Huys en Erve in 't dorp Nerebach op den stroom Tenara.

Similiter tradidit Robertus, uxorque ejus nomine Gena, cum Filio suo Regenario, mansas quatuor in pago Hainaco, in Villa quæ dicitur Haina. Hillinus tradidit, pro anima Lietgardæ, in Pago Brabantinse, super fluvio Ippingehaim mansas quinque, silvas ad porcos centum. Reginwaldus Presbyter stadium unum in Bruocsella, super fluvium Brania, mansas septem, Ecclesiam matriciam, silvam & prata.

Insgelyks gaf Robert en zyne Huysvrouw genaemt Gena, met haren zoon Raginer twaalf Huyzen en Erven in 't landt Hainaco, in 't dorp genaemt Haina. Hillinus heeft gegeven, voor de ziele van Lietgarda, in 't landt van Brabant, op de rivier Ippingehaim vyf Huyzen en Erven, een bosch voor hondert Verkens. Reginwald de Priester eenen Boomgaert in Bruocsella op de rivier Brania, zeven Huyzen en Erven, de Moederkerk, het bosch en de beempden.

Anno centesimo vicesimo septimo post transitum S. Gertrudis, tradidit quædam puella, nomine Ricburgis, omnem hereditatem suam in terra Ribuariensi in Villa Buczefelt. Hereditas S. Gertrudis sita in Pago Tessandria super fluvio (1) Struona, *in Villa quæ dicitur* (2) Bergom, *cum integritate sua illic aspiciente: insulæ tres, prima Bieveland, secunda Spiesant, tertia Gerselre.*

In het hondert en zeven en twintigste jaar naa het overlyden der H. Geertruid, heeft zekere jonge dochter, met name Ricburgis, gegeven haare geheele nalatenschap in het landt van Ribuarien in 't dorp Buczefeldt. De Erffenis van de H. Geertruid gelegen in 't landt van Taxandrie op de rivier de *Streene*, in de Stadt, welke gezegt wordt *Bergom*, met allen deszelfs toebehooren, drie eylanden, 't eerste Bieveland, 't tweede Spiesant, 't derde Gerselre.

Villam Merbeckam cum omni integritate quædam Goisinar in Villa Ramnesbecka mansas xxx. Ecclesiam matriciam, in Honsa mansam unam, & quidquid pertinet ad mensam & utilitatem Fratrum & Sororum Deo, sanctæque Gertrudi, Fratribus & Sororibus famulantibus donavimus, & nostro præcepto confirmavimus.

Zekere Goisinar gaf het dorp Merbecka met alle deszelfs toebehoorten, in 't dorp Ramnesbecka 30. Huyzen en Erven, de Moederkerk; in Honsa een Huys en Erve, en al 't gene behoort tot de tafel en 't gebruyk der Broederen en Susteren, hebben wy gegeven aan de Broeders en Susters God en de H. Geertruid dienende, en hen 't zelve met dit gebod bevestigt.

Luicolpus Cancellarius, ad vicem Willelmi Archicapellani, recognovi.

Luicolpus de Kancellier, in plaets van Willem den Aertskapellaen, heb het naagezien.

Datum ix. Kal. Februarii, anno Dominicæ

Gegeven den vier en twintigsten van Louw-

(1) *Struona*, Fluvius Streene quondam in Pago Stryensi.

(2) *Bergom*, hodie Bergen op Zoom.

minicæ incarnationis nongentesimo sexagesimo sexto. Indictione ix. anno regni Ottonis xxxj. Imperii iv.

Actum Trajecto.

Louwmaandt, in 't jaar naa de Menschwording des Heeren, negen hondert ses en sestig, de ix. Indictie, het xxxj. van het Koningryk, en het iv. van het Keyzerryk van Otto.

Gedaan te Tricht.

N°. 4.

Stichtbrief van 't Klooster van *Thoor*, door *Hilsondis* Gravin van *Stryen*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Ego Hilsondis Comitissa terræ de Stryen; sequi cupiens eum qui est sponsus Virginum, de consilio Domini mei Ansfredi, Ecclesiam construxi in alodio meo de Thorne, ubi Ego & filia mea Benedicta sub regula sanctæ obedientiæ ita viveremus in hoc seculo, ut mereamur in futuro amictæ stolis albis inter Angelos comparere in districtu Justi Judicis. Itaque amicos mibi faciens de mammona iniquitatis, attuli ad dictam Ecclesiam omne allodium, quod in terra mea de Stryen gloriosus Rex Zuentiboldus olim perdonaverat, inprimis ipsam Ecclesiam de Stryen, *quæ est consecrata in honore B. Mariæ Virginis;* Montem littoris, *ubi Beatissima Gertrudis corporaliter conversata est, & cellam habet à B. Amando consecratam; Villam* Gilleleyela *cum appenditiis; Villam* Baerle *cum altari in honore Sti. Remigii Confessoris à me constructo; Castellum* Sprundelheim *cum omni integritate, sicut situm est super fluvium Moerwater, silvam ad porcos alendos, quemadmodum jacet inter* duas Marcas, *cum omni jure, Waricapio, teloneo, molendino, censu, pedagio & aquagio, in pratis, silvis, agris cultis & incultis, Wastinis, moris, humido, sicco, alto, basso, prout eadem Ego Hilsondis Christi famula & parentes mei tenuerunt. Non sit ullus Advocatus nisi quem Fratres & Sorores Cœnobii de Thorne elegerint. Adjuro quoque heredes meos Stryen Dominos per eum, qui fuit & venturus est, ne ullam guerram aut malum consilium faciant huic meæ donationi, sed filiam meam ejusque congregationem defendant in armis & justitia. Datum apud Thorne anno* DCCCCXCII. *Kalendis Junii, Indictione quartâ. Testes fuerunt, Johannes Abbas Sti. Pantaleonis, F. Balduinus Præpositus de Dirtha, G. Decanus, Et de militibus nostris Franco de Dun-*

In den naam der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ik Hilsondis Gravin van het landt van Stryen, trachtende hem te volgen die een bruydegom is der Maagden, heb, met raad van mynen Heer Ansfrid, een Kerk gebouwd in myn eygen Goedt van Thorne, alwaer ik en myne dochter Benedicta, onder den regel der heylige gehoorzaamheid, dus in dezen tyd zouden leven, dat wy in den toekomenden, bekleed met witte kleederen, mogten verwaardigt worden onder 't getal der Engelen te verschynen in 't gebiedt des rechtveerdigen Rechters. Derhalven my vrienden makende uyt den onrechtveerdigen Mammon, heb ik tot de voorgemelde Kerk aangebragt al het vrye goedt, 't gene de roemruchtige Koning Zuentibold eertyts in myn landt van Stryen geschonken hadt, voornamentlyk de *Kerk van Stryen*, welke is gewydt ter eeren der H. Maagd Maria, den *Berg des Oevers*, alwaar de H. Geertruid lichamelyk verkeert heeft, en een Kapel heeft door den H. Amandus ingezegent. Het dorp *Gilleleyela* met deszelfs aanhangzels, het dorp *Baerle*, met den Outaer ter eeren van den H. Belyder Remys door my gesticht. Het Kasteel *Sprundelheim* met alle deszelfs toebehoorten, gelyk het gelegen is op de rivier Moerwater; het bosch om Verkens te voeden, zoo als het legt tusschen de *twee Marken*, met alle rechten, Wateringen, Tollen, Molens, Chynsen, Weggelden, Sloten en Grachten, in beempden, in bosschen, in bebouwde en onbebouwde landen, in woestynen, in moeren, in natten, in droogen, in hoogen, in laagen, zoo als Ick Hilsondis, dienstmaagd van Christus, en myne voorouders die bezeten heb-

 ben.

Dungha, H. de Emelberga, G. de Zundert Castellanus noster. J. Dapifer. Et de ministerialibus Episcopi Christophorus Girardus. In Domino feliciter.

ben. Geen Voorspraek zal er wezen dan de gene, welken de Broeders en Susters van 't Klooster van Thorne zullen verkoren hebben. Ick bezweer ook myne Erfgenamen, Heeren van Stryen, by den genen die was en die komen zal, dat zy geen twist of kwaade onderneming beginnen tegen deze myne gifte, maar myne dochter en haare vergadering beschermen met de wapenen en met gerechtigheid. Gegeven by Thorne in 't jaar 992, den eersten van Zomermaandt, de vierde Indictie. Getuygen waren Johannes Abt van St. Panthaleon, F. Balduinus Prooft van Dirrha, G. Deken. En van onze Ridderen, Franco van Dungha H. van Emelenberg, G. van Zundert onzen Kasteleyn, J. Hofmeester. En van de bedienden des Bisschops, Christophel Girardus. In den Heere geluckiglyk.

N°. 5.

Brief, waar by *Engelbrecht van Scoten*, al zyn Oudt Goedt, 't gene hy te *Scoten* hadt, geeft aan de Kerk van *Villers*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Ego Godefridus gratiâ Dei Dux Lotharingiæ, omnibus quæ justa sunt custodientibus & diligentibus, pacem in perpetuum. Ad hoc nos divina bonitas in terreno principatu & honore constituit, ut justitiæ serviamus, & præceptum charitatis in omnibus impleamus: sic decet nos hominibus imperare & eis præesse in terris, quatenus humilitatis & justitiæ merito beatorum numero sociemur in celis. Hæc itaque dictante justitiâ, si recte sapimus, si saluti nostræ consulimus, causas Ecclesiarum & utilitates presentium fideli discretione componimus, pacique & utilitati futurorum eâdem diligentiâ providemus. Itaque satisfacientes necessitati præsentium, pacemque & quietem generationi quæ ventura est preparantes, hoc presentis paginæ testimonio notum facimus, quod Engelbertus de Scotis *totum Allodium suum, quidquid in agris, aquis, terris, silvis, pratis, pascuis, Schotis tenebat, omnem quoque familiam suam, quæ trans Lotharingiam manebat, tribus tantum puellis exceptis, quas etiam Engelbertus Deo & Ecclesiæ de Schotis donare decreverat, de cetero omnes reditus suos & quidquid prorsus in prefato Allodio, jure*

In den name der Heylige en Onverdeelde Drie-eenigheid.

Ick Godevaert, door de genade Gods, Hertog van Lothryck, allen den genen, die de rechtvaerdigheid bewaren en liefhebben, altoosdurende Vrede. De Goddelycke goedheid heeft ons daer toe in het aerdsche Vorstendom en aanzien gestelt, op dat wy de geregtigheid zouden dienen, en in alles vervullen het gebodt van liefdadigheid: dus betaamt het ons zoodanig over de menschen te heerschen, en over hen op aerden te regeeren, dat wy, door de verdiensten van nedrigheid en rechtveerdigheid, in den hemel onder het getal der gelukzaligen mogen geplaatst worden. Dewyl dan de gerechtigheid ons zulks voorleert, zoo wy recht wys zyn, indien wy zorg voor onze zaligheid dragen, zullen wy de belangen der Kerken en de nuttigheid der levenden met een getrouwe bescheydenheid voorstaen, en aan den Vrede en het voordeel der nakomelingen, met dezelfde neerstigheid voorzien. Derhalven voldoende aan de nootzakelykheid der tans levenden, en willende aan

re hereditario possidebat, totum Ecclesiæ Beatæ Mariæ de Villari, & Fratribus Deo ibi famulantibus pro salute sua & prædecessorum suorum contulit: & ut illud Villariensi Ecclesiæ conservemus, in manu nostra legitimâ donatione contulit & jam dictis Fratribus assignavit.

aan de nakomelingschap Vrede en rust bezorgen, zoo maken wy, door de getuygenis van dit tegenwoordige schrift, kond en kennelyk, dat Engelbrecht van *Schoten* al zyn vrye Goedt, 't gene hy in akkers, in wateren, in landen, in bosschen, in beempden, en in weyden te Schoten bezat, oock alle zyn huysgezin, 't welke aan geene zyde van Lothryck zyn verblyf hadt, alleen uytgezondert drie jonge dochters, welke dezelve Engelbrecht hadt besloten aan God en de Kerk van Schoten te schenken, voor 't overige alle zyne inkomsten, en 't gene hy verders in 't gemelde vrye Goedt erffelyk bezat, geheel en al aan de Kerk van de H. Maria te Villers, en aan de Broeders die Godt aldaer dienen, voor zyne en zyner voorzaten zaligheid, heeft geschonken: En op dat wy zulks aan de Kerk van Villers zouden bewaren, zoo heeft hy 't zelve door eene wettige gift in onze handt gestelt, en aan de voornoemde Broeders bewezen.

Authoritate igitur & potestate Nobis traditâ præfatum Allodium sicut diffinitum, eidem Ecclesiæ in perpetuum confirmamus, sub nostra illud custodia & protectione suscipimus, auxilium & defensionem in necessitate promittimus. Et ut hoc ratum & immobile apud posteros habeatur, presentem paginam sigilli nostri impressione cum assignatione testium communimus, quorum ista sunt nomina. Godefridus de Breda & Henricus frater ejus, Willelmus de Donglebert & Gerardus frater ejus, Gerardus de Marbais, Balduinus frater ejus & Paganus de Marbais, Gosuinus de Haverech, Henricus Magthoc, Gerardus Tacon Firmianus. Actum est hoc, Verbi Incarnati anno M. C. LX. concurrente sexto, Indictione nonâ.

Wy dan, door de macht en 't gezag, ons verleent, bevestigen aan dezelve Kerk voor altyt het gemelde vrye Goedt, zoo als het hier boven beschreven staat, nemen het in onze hoede en bescherming, en belooven aan 't zelve alle nodige hulp en bystant. En op dat dit vast en onverbrekelyk by de nakomelingschap moge gehouden werden, zoo hebben wy dit tegenwoordige schrift met het opdrukken van ons zegel, en de onderteikening der getuygen bekragtigt; welkers namen deze zyn. Godevaert van Breda, en zyn broeder Henrik, Willem van Dongelberg, en zyn broeder Gerard, Geraerd van Marbais, zyn broeder Boudewyn, en Paganus van Marbais, Goswin van Haverech, Henrick Magthoc, Gerard Tacon de Pachter. Dit is gedaen in 't jaar der menschwording van Christus 1166. de negende Indictie.

N°. 6.

No. 6.

Hendrick, Hertog van *Lothryck*, geeft aan *Godevaert*, Heer van *Breda*, het Goedt van *Breda* te leen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego Godefridus de Scoten, omnibus in perpetuum notum esse volumus tam posteris quam præsentibus, quod ego G. de Scoten Castellum de Breda, cum omni Allodio quod tenui & teneo infra locum, qui Haga dicitur, libere in manu Domini Ducis Henrici, Dominæ Ducissæ M., & eorum hæredis resignavi; ipsi vero, quia mei prædecessores à suis prædecessoribus sic tenuerant, idem Allodium totaliter in feudum mihi contulerunt, & præterea homines Advocatiarum suarum ibidem jacentium, immo quidquid ibi possidebant; feodis hominum suorum ministerialium locis judicii quæ Arlua *vocantur exceptis: insuper vero liberum & absolutum præstiti hominium, & ipsi certum contra quemlibet mihi promiserunt auxilium, ubi de jure meo confisus, ad diem præfixum vel ad judicium vocatus venire non recusarem; uxori meæ si decederem sine hærede, in bonis meis eisdem usufructum recognoverunt, ut autem hæc rata, &c. Testes Galterus Berthout, Henricus de Cuch, Gerardus de Grimberg, Arnoldus frater ejus, Arnoldus de Diest, Willelmus de Bierbais, Henricus de Haso, Arnoldus de Winsemale, Alardus Rapa, Gosuinus de Hyscha, & hujus cartæ confectores, Gerardus, Raynerus.*

In den naam der Heylige en Onverscheyde Drie-eenigheid. Ik Godevaert van Scoten begeere dat voor altoos kennelyk zy allen tegenwoordigen en toekomenden, dat ik G. van Scoten den Burgt van Breda, met al het vrye Goedt, 't gene ik heb bezeten en nog bezit beneden de plaets welke Hage genoemt wordt, vryelyk in handen van Heer Hertog Henrick, van Vrouwe de Hertogin M., en van haaren erfgenaem, gestelt heb, maar dat zy, om dat myne voorouders van haare voorzaten het zoo gehouden hadden, my dat zelve vrye Goedt geheelyk te leen gegeven hebben, en boven dien de Mannen van haare Voogdyen aldaer leggende, zelf alles wat zy daer bezaten, alleen uytgezondert de leenen haarer bedienden in de rechtplaetzen, welke *Arlua* genoemt worden. Vervolgens heb ik den vryen en onbepaelden eedt van hulde en manschap gedaen, en zy hebben my vaste en zekere hulpe belooft tegen een yder, zoo ik, op myn recht betrouwende, tegen den gestelden dag, of in rechten gedaegt zynde, niet weygere te verschynen. Aan myne huysvrouwe, indien ik zonder erfgenaem aflyvig worde, hebben zy in de zelve goederen het vrugtgebruyk bewezen, en op dat dit vast en bestendig zy, enz. de Getuygen waren. Wouter Berthout, Henrik van Cuyk, Gerard van Grimbergen, Arnout zyn broeder, Arnout van Diest, Willem van Bierbais, Henrik de Hase, Arnout van Wesemale, Alard Rapa, Goswin van Hysch, en de opstellers van desen brief, Gerard, Reynier.

* * * * * * * *

Henricus Dei gratiâ Dux Lotharingiæ. Notum esse volumus tam futuris quam præsentibus, quod Godefridus de Scota Allodium de Breda nostrum esse recognovit, & omnem Allodium, quod habet intra Indaginem quod vulgo Hagen dicitur, in manus nostras resignavit, & à Nobis in feudo recepit, præterea Venne us-

Wy Henrik, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, willen dat aan toekomenden en tegenwoordigen kennelyk zy, dat Godevaert van Scoten erkent heeft, dat het vrye Goedt van Breda aan ons toebehoort, en dat hy allen het vrye Goedt, 't gene hy heeft onder den omtrek, welke Hage genoemt

usque Strine & conductum de Breda. Et insuper quidquid juris in terra prædicta habere debemus (exceptis ministerialibus nostris & feodo ministerialium & hominum nostrorum) ei & hæredibus suis in feodo concessimus; si verò prædictus Godefridus de Scota absque prole decesserit & uxor sua superstes fuerit, usumfructum in omnibus bonis suis quamdiu vixerit, de nostra concessione obtinebit; quod si aliquis injuriam vel gravamen, &c. Testes, Henricus de Cuyck, Arnoldus de Wesemale, Walterus Alph, Alardus Rapa, Walterus Bach, Willelmus de Ekerne (1169.)

noemt wordt, in onze handen heeft overgegeven, 'en weder van ons te leen ontfangen, met de Veenen tot by Stryen, en den Geleytol van Breda. En boven dien al het recht, 't gene wy moeten hebben in 't gemelde Landt (uytgezondert onze bediendens, en de leenen onzer dienaren en mannen) hebben wy hem en zynen erfgenamen te leen gegeven. Zoo egter de voornoemde Godevaert van Scoten zonder kinderen aflyvig wierdt, en eene Vrouwe naaliet, zoo zal dezelve, gedurende haar leven, van alle de gemelde goederen het vruchtgebruyck hebben. Indien ymandt eenig ongelyck of moeyenis, enz. Getuygen, Henrik van Cuyck, Arnout van Wesemale, Wouter Alph, Alard Rapa, Wouter Bach, Willem van Ekeren (1196.)

N°. 7.

Brief, waarby *Dirk de VII*, Graaf van *Hollandt*, afstaat van al 't Recht, 't gene hy meende te hebben op 't Landt van *Breda*.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Ne presentis ætatis negotia consumat oblivio, literarum indiciis solent æternari. Notum sit igitur tam futuris quam presentibus hujus paginæ inspectoribus, quod discordia fuerat à multis temporibus inter Henricum Ducem Lotharingiæ & suos prædecessores & inter Theodoricum Comitem Hollandiæ & suos prædecessores, de terra inter Mosam & Scaldim, de qua eatenus processum est, quod illa discordia consilio hominum utriusque tali modo sopita est. Comes resignavit in manus ipsius Ducis oppidum Dordracense ex utraque parte aquæ, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Dussen, ac totam Terram inter Stryen & Waelwyck, usque ad terram Ducis. Hanc quoque terram recepit Comes in feudum à Duce, & factus est homo suus ligius. Juravit etiam, quod de prædicta terrâ, & in propria persona, dicto Duci de cetero serviet, tanquam homo ligius domino suo, contra omnes homines, excepto Imperio, sicut jus suum est erga Imperium. Nec hoc detur oblivioni, quod Dordrecht, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, & Dussen datum est concambium Duci & heredibus suis, pro terra illa quam Dux & sui prædecessores calumniati sunt super Comitem & suos prædecef-

In den naam der Heylige en Onverscheide Drie-eenigheid.

Ten eynde de handelingen der tegenwoordige tyden niet in vergetelheid zouden raken, is men gewoon die door de Schriften te vereeuwigen; Het zy dan kennelyk allen toekomenden en tegenwoordigen, die dezen brief zullen zien, dat er zedert lange jaaren verschil is geweest tusschen Henrik Hertog van Lothryk en zyne voorouders en Diderik Graaf van Hollandt en deszelfs voorzaten over het Landt gelegen tusschen de Maas en Schelde, waar omtrent zoo verre is gevordert, dat die tweespalt, door raad van weerzydze mannen, op deze wyze is beslist. De Graaf heeft in handen des Hertogs overgegeven de Stadt Dordrecht aan beyde zyden van 't water, Dordrechtswaerde, Hereswaerde, Dussen, en 't geheele Landt tusschen Stryen en Waelwyck, tot aan het landt des Hertogs. Dit voornoemde landt heeft de Graaf mede van den Hertog te leen ontfangen, en is dus deszelfs Leenman geworden. Hy heeft ook gezworen dat hy, uyt hoofde van 't gemelde landt, voor 't overige den Hertog in eygen perzoon zoude dienen, gelyk een Vassal zynen Heere, tegen

Fff

decessores, ultra versus Zelandiam. Per hoc quoque remanserunt & sopitæ sunt omnes discordiæ, calumniæ & quæstiones, inter eos. Hæc bona concessit Dux Comiti jure Brabantino, ita videlicet, quod nullus heres inde exheredabitur. Similiter Dux juravit, quod Comitem juvabit contra omnes homines, tanquam hominem suum ligium, quamdiu consilio suo acquiescere, vec Juri Curiæ suæ stare voluerit, & hoc excepto Imperio, sicut jus suum est erga Imperium. Præter hoc dimisit Comes Duci & heredibus suis, quod omnes mercatores eorum per terram Comitis transeuntes, tam in aquis, quam in terris, manebunt in omni eo Jure theoloniorum, quo theolonia fuerunt à principio instituta: idem verò vice versâ Dux Comiti fecit. Præterea Comes renuntiavit omni juri quod habere se dixerat in Breda. *Insuper conditum est, quod Comes non retinebit aliquem in terra sua, qui damnum faciat Duci vel suis heredibus quamprimum hoc perceperit; & idem Dux observabit. Omnes homines meliores Comitis juraverunt, quod hæc concordia stabilis permanebit; similiter homines Ducis. Sane quidquid Duci continget humanitus, Comes & heredes si juvabunt heredes Ducis conservare terram, & ligium præstabunt eis homagium, ut supra dictum est: Similiter Dux & sui heredes juvabunt heredes Comitis, si Comes decedat: quod si Comes & Dux moriantur, uxores & heredes eorum sibi invicem assistent & juvamen præstabunt. Hæc autem ut inposterum rata permaneant, sigillorum appositione tam Ducis quam Comitis sunt inviolabiliter roborata, testibus his. Theodoricus Trajectensis Episcopus, Mathildis Ducissa, Henricus Dux de Limborch, Albertus Comes de Daesborg, Philippus Comes Namurcensis, Willelmus frater Ducis, Henricus de Kuyck, Albertus filius ejus, Walterus Berthout,* Godefridus de Scoten, *Arnoldus de Grimbergen, Arnoldus de Diest, Leonius de Aa, Godefridus Castellanus de Bruxella, Arnoldus de Wesemale, Arnoldus de Waelhem, Willelmus Vulpes, Walterus Bac. Hi sunt homines Comitis. Rutgerus de Meerhem, Hugo de Voern, Theodoricus de Altena, Gerardus de Horst, Willelmus de Theylingen, Simon, Joannes & Isbrandus de Haerlem, Albertus Bernardi, Walterus de Egmonde, Florentius de Welde, Philippus de Wassenaer, Arnoldus, Henricus & Joannes de Ryswyck, Theodoricus de Bockel, hi etiam & alii quamplures juraverunt. Data sunt*

tegen allen, uytgezondert het Keyzerryk, gelyk zyn recht omtrent 't Ryck is. En dit moet niet vergeten worden, dat Dordrecht, Dordrechtswaerde, Heresfwaerde en Dussen, by verwisseling, zyn gegeven aan den Hertog en zyne Erfgenamen, voor het landt naar den kant van Zeelandt, 't gene de Hertog en zyne voorzaten van den Graaf en deszelfs voorouders ten onregte hadden gehouden. Hier door zyn ook alle de tweedragten, krakkeelen en geschillen tusschen hen ter nedergelegt. Deze goederen heeft de Hertog aan den Graaf verleent naa het Brabantsche recht, zoodanig dat geen erfgenaam daar van zal onterft worden. Insgelyks heeft de Hertog gezworen, dat hy den Graaf, als zynen Leenman, zal helpen tegen allen en een ygelyk, zoo lang hy zich aan zynen raad gedragen, of voor zyn Rechtshof verschynen wil, wel te verstaen uytgezondert het Keyzerryk, zoodanig als zyn recht omtrent het Ryck medebrengt. Bovendien heeft de Graaf den Hertog en zynen Erfgenamen toegestaan, dat alle hunne Kooplieden door de landen des Graafs treckende, zoo te water als te landt, behouden zullen het recht omtrent de tollen, zoo als het zelve is bedongen wanneer die tollen eerst zyn opgerecht geworden; het zelfde heeft ook de Hertog wederom aan den Graaf belooft. Daerenboven heeft de Graaf vertegen al het recht 't gene hy voorgaf te hebben op *Breda*. Bovendien is bevoorwaert, dat de Graaf niemant in zyn Landt zal houden, die den Hertog of zynen erfgenamen eenige schade zoude toebrengen, zoo ras hy daar van kennis zal bekomen; en de Hertog zal van gelyken doen. Alle de voornaemste Mannen des Graafs hebben gezworen, dat deze overeenkomst bestendig zal blyven. Insgelyks hebben de Mannen des Hertogs gedaan; zullende dit verdrag stand grypen, alhoewel de Hertog mogte aflyvig worden, by aldien de Graaf en zyne nakomelingen de Erfgenamen des Hertogs helpen het Landt voor hen behouden, en hen hulde en manschap doen, gelyk boven gemeld is; Insgelyks zal de Hertog en zyne nakomelingen, indien de Graaf komt te sterven, de erfgenamen des Graafs helpen. Indien beyde de Graaf en de Hertog stierven, zoo zullen hunne Vrouwen en

sunt hæc anno Dominicæ Incarnationis M. CC. III. *tertio Nonas Novembris.*

en Erfgenamen elkanderen alle hulp en byſtant doen. En op dat dit alles voortaen vaſt en beſtendig blyve, zoo is het door de opdrucking der zegelen zoo van den Hertog, als van den Graaf onverbrekelyk bekragtigt, hebbende daar over als Getuygen geſtaan, Diderik Biſſchop van Utrecht, de Hertogin Mathildis, Henrik Hertog van Limburg, Albert Graaf van Daesborg, Philips Graaf van Namen, Willem broeder des Hertogs, Henrik van Kuyck, Albert zyn zoon, Wouter Berthout, *Godevaert van Scoten*, Arnout van Grimbergen, Arnout van Dieſt, Leeuwe van der Aa, Godevaert Kaſteleyn van Bruſſel, Arnout van Weſemale, Arnout van Waelhem, Willem de Vos, Wouter Bac. Dit zyn de Mannen des Graefs; Rutger van Meerhem, Hugo van Voorn, Diderik van Altena, Gerrit van der Horſt, Willem van Teylingen, Simon, Jan, en Ysbrandt van Haerlem, Albert Barenden, Wouter van Egmond, Floris van Welde, Philips van Waſſenaer, Arnout, Henrik, en Jan van Ryswyck, Diderik van Bockel. Deze en nog meer anderen hebben mede den Eedt gedaen. Gegeven in 't jaar der Menſchwording ons Heeren 1203. den derden van Slachtmaandt.

No. 8.

Godevaert Heer van *Breda*, geeft zich met zyn Landt over, in *Vaſallagie*, aan *Hendrick* Hertog van *Brabant*.

In den naam des Alderhoichſte Onverſcheyden Drievoldigheyt.

Henrick, Hertoge van Lothryck, Allen in eeuwicheyt. Want 't geene, dat alleene der ſterflycker memorien gecommandeert wordt, midts lyentheyt des tyts lichtelyck verſtryct: oirboirlyck geſien iſt, op dat tgene, dwelck der memorien werdich is, by ſchriften wordde geperpetueert. Daeromme mits deſen tegenwoordigen blade condt willen wordden toecomenden ende tegenwoordigen, Dat den Mannen die den Toll der ſchepen door den Rhyen ende der Schelde van ons te leene hielden, om heure onbehoirlicheyt ende violentie, die zy den voorlydenden aandeden, mits vonneſſe onſer Mannen ende heuren genooten, hebben doen abjudiceren. Van welcken Toll wy (de helft ons reſerverende) hebben de ander hellicht onſen geminden verluchtigen Mannen Godfroide van Breda in rechten leene geconfereert, met ſulcker conditien, dat die ſelve Godfroidt met zyn crachten ende machten alleen door die voorſz. Wateren lyende, alſoe verre ons geleyt reyckt, vrede doen ſal, ſonder onſen labeuren ende coſten, ten waere hem lichts tſegen reeſe ſoo groote macht, dat openbaer waere hem te behoevene onſer hulpe, alsdan met onſen eygenen lichaeme ende allen onſen Lande, op dat noot zy, hem aſſiſteren moeten. Van allen ſchepen Toll ſchuldich zynde, wy d'een deel, ende d'anderdeel die voorſz. Godfroidt heffen ſullen, maer voor den Wyn, die men hier voormaels van den

ſcepen wyn brengende, ontamelyck placht te nemene, drie alleene penningen Coolſcher munte, van elcken vate te vorene, hebben wy gedecerneert, van dewelcken wy die twee hebben behouden, den derden den voorſz. Godfroidt in leene confererende. Tot deſen Toll te nemene ſullen wy hebben eenen eygen Scip, ende eenen eygenen Tollenaer; desgelycx die voorſz. Godfroidt ſal hebben een eygen Scip ende eenen eygen Tollenaire; Ende elck van ons ſal, daert hem believen ſal, nemen zynen Toll op 't Watere, dat genoempt wordt die Schelde. Ende op dat alle quade coſtume van nemen ende drinckene Wyn ceſſere, decerneren, dat elck die Adminiſtrateur ons ende des voorſz. Godfroidts Tols weſen ſal, van de Coiplieden wyn exigeerde, oft in dancke geoffereert dien name, ſyn lichaeme ſal onder ons macht ſyn, en ſonder hoope van reſtitutien ſal onterft wordden, Ende die Coipman die hem den Wyn geſconken heeft oft geoffereert, dat cuſtbaerſte vat Wyns, dat int ſcip wordt gevonden, ſal hy verlieſen. Voirtaen den Mannen die Scakerloe van ons in leene hielden; om die injurien ende vyolentien die zy ſoe wel te water als te lande den luyden aendeden, alle tleen van Scakerloe om heure verdienſten by Vonniſſe van heuren genooten, hebben wy doen abjudiceren, ende tſelve met alle geheelheyt hebben wy Heeren Godtfroide te leene geconfereert; Ende desgelycx dleen van Oſſendrecht, gelyck de ghene die dat ſelve te vooren van Ons hielden, den ſelven Godfroiden hebben geconfereert te leene met alſulcker aengeſetter conditien, dat van Scakerloo ende Oſſendrecht hy oft zyn Erfgenamen die Breda oft Schothe hebben ſal, dit leen altyt van ons ſal hebben, ende nyet ſal mogen eenen anderen daerin inherederen. Item ſoe wie van onſen Mannen quame in den Lande van den ſelve Heere Godfroidt om te woonene, hy ſal die in vrede poſſideren, ten ware dat zy Ridders of Ridders zoonen oft van onſen Familien waren, ſoe verre ſy wederom tot ons keeren wouden, alsdan ſullen zy ons weſen als te vooren. Op die ſelve forme ſal men obſerveren van der Mannen des voorſz. Godfroids by alſoe van den onſen zy hen tot ons transfereerden om te woonen; Ende by alſoe van den onſen gingen van ons tot Godefroiden ende Landt onder ons hadden, ſullen wy dienſt van dien landen ſoo tamelyck nemen, gelyck van onſs Mannen, in gelycke gebuerlyke valeure ſullen wy hen doen. Ende 't ſelve behoirt te doene die ſelve Godfroidt van zynen landen, zynen Mannen tot ons comende, op dat de gene, die van ons willen gaen tot hem, ende van hem tot ons, in egeens daeromme nyet en wordden van enich van Ons gedeterioreert. Want by alſoe dat eenige van den eenen van Ons beyden vertogen totten anderen van Ons, ende van te voren geexceſſeert hadde, oft van enigen dingen hem bedroch opgeleyt ware, nae der gelegentheyt van den exceſſe oft bedroge, by Vonniſſen ſullen zy ons emende doen. Item alle die Mannen des voorſz. Godfroidts die in den dage van deſe Conventien vrye Steden, die van nyeuws hadden gemaeċt, ingegaen waren om te woonen, te wetene Oiſterwyck, Arendonck, Herentals, Turnhout, Hoichſtraten, op dat zy willen, daer altyt ſullen woonen, Ende Heer Godfroidt van heuren Landen in ſyn Heerlicheyt liggende, alſoe tamelyck dienſt nemen ſal gelyck van de Landen van ſynen Mannen in gelycker weerde hy pleecht te nemene, alſoe dat zy daerom gheen behynderheyt en lyden; oft zy wederom keeren wilden, met gelycken moede laten wy hen weder wechgaen; maer waert ſaecke, dat zy na den tyt van deſer Conventien wilden gaen om te woonen tot nyeuwe Steden, oft ander die wy maeċten vry, ende ten ware by conſente des voorſz. Godfroidts, ende daer aff by zyn wille dat deden, hen goeden ſullen weſen in de macht deſſelfs Godfroids, ende daer aff ſal zynen wille doen, alſoe dat hy by dien ons nyet en ſal offenderen. Item in al desgelycx iſt te obſerverene van onſen Mannen, by alzoe zy lichts boven onſen wille tot vryen Steden nu des voorſz Godfroids, hen transfereerden, maer willen eenige van den Mannen deſſelves Godfroidts hen transfereren om te woonen tot ouden onſen Steden van oudts geëdificeert, gelyck ſyn Boſch, Sichnen, Liere, Arſchot, Antwerpen, Loven en diergelycken, dat ſullen ſy vry mogen doen met ſulcken rechte als zy van oudts ſoe plegen te gaene. Dit alle gelyċt voorſz. is Wy onſen Maegh ende getrouwen verluchtigen Man Godfroiden van Breda ende zynen erfgenamen in rechten leene hebben geconfereert om te houdene

dene van Ons ende onsen erfgenamen. Wederomme de voorgenoemde verluchtige ons Man Godfroidt heeft ons als zynen verluchtigen Heere gelooft met synen eede geconfirmeert, dat hy ende zyne erfgenamen voirtane met heuren Casteelen, Landen, Mannen, Ambachtsluyden ende eygenen lichaemen Ons ende onsen Erfgenamen getrouwelyck dienen sullen. Ende ter confirmatien van desen dingen, uyten gebode des voorsz. Godfroidts specialyck, alle Ridders en Ridders zoonen allen zyns Lands twee hondert ende veertich Mannen van de twelf dorpen hier toe gecoren, hebben gesworen ende hon ende honnen erfgenamen daer toe geobligeert, oft licht deselve Godfroidt oft zyn Erfgenamen 't gene dat voorsz. is infringeerden, off (gelyck voor getauxeert is) ons nyet getrouwelyck dienden, sy alsdan met alle heure crachten ende goeden Ons oft onsen Erfgenamen tsegen den selven Godfroiden oft zyn Erfgenamen sullen dienen, ter tyt toe, dat zy den selven oft zyn Erfgenamen tot onsen getrouwen dienst wederbracht sullen hebben. Wederomme waert dat yemandt den voorsz. Godfroiden tonser saecken oorloghe attempteerde te moverene, Wy sullen hen met allen manieren assisteren; oft waert dat yemandt hem onrechtelyck onterven wilde, zoe lange hy bereet waere den rechte te obedieren, ende tot onsen Rade te stane, wy en sullen den selven als onsen verluchtigen Man nyet affwesen, dwelck met allen voorgaenden artikelen wy met onsen eedt confirmeren. Ende op dat tblat van desen onser Constitutien hier naemaels onbevleect ende onbesmet gehouden wordde, hebben dien doen beschryven ende met aensettens ons Segels met ooick onderschrifte van Getuygen roboreren. Die namen der Getuygen zyn dese. Wouter Berthout, Geerdt van Grimbergen, Aerdt van Ranst, Godfroid Casteleyn van Bruessel, Aert van Wesemale, Aert Dapifer, Robyn van Thienen, Willem van Ekeren, Willem van Liere, Wouter de Ruman, Amptman van Antwerpen, Willem van Halle ende veele andere. Dese dingen syn geschiedt in 't jaer der incarnatien ons Heeren duysent twee hondert twelve, vj. Kalendas Martii.

N°. 9.

Gifte der Hoeve van *Nieulandt* te *Alphen* aan 't Klooster van *Tongerlo.*

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.

Ego Godefridus Dominus de Breda notum esse cupio tam presentibus quam futuris, quod Ego in remissionem peccatorum meorum, & præcipue pro anima Patris mei & in die sepulturæ ejus, divisi Ecclesiæ Stæ. Mariæ de Tongerlo, mansum unum in Villa de Alphen, liberum ab omni onere & exactione in perpetuum. Ut autem hoc ratum & inconvulsum permaneat, præsens scriptum sigillo meo & sigillo matris meæ de Breda feci confirmari. Actum anno Dominicæ Incarnationis millesimo, ducentesimo decimo sexto.

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Ik Godevaart Heer van Breda begeere aan tegenwoordigen en toekomenden kennelyk te zyn, dat ik, ter vergeving myner zonden, en voornamentlyk voor de ziele myns Vaders en op den dag zyner begraving, heb gegeven aan de Kerk van de H. Maria te Tongerloo een Huys en Erve in 't dorp van Alphen, om dezelve ten eeuwigen dagen vry van alle lasten en schattingen te bezitten. En op dat dit bestendig en onverbrekelyk blyve, zoo heb ik den tegenwoordigen brief met myn zegel en met 't zegel myner Moeder (Vrouwe) van Breda doen bekragtigen. Gegeven in 't jaar na de Geboorte onzes Heeren duyzend twee hondert en seftien.

N°. 10.

Overeenkomst tusschen den Hertog van *Brabant*, en den Heer van *Breda*, wegens de Stadt en den Burgt van *Breda.*

In nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti. Amen.

Sciant tam futuri quam præsentes, quod Henricus Dux Lotharingiæ & Godefridus de Scoten in hunc modum convenerunt. Castrum & Villa de Breda Allodia Ducis sunt, & Godefridus pater dicti Godefridi ab ipso Duce ea in feodum tenebat, & idem Godefridus filius ea ab ipso Duce cum omni Allodio quod pater suus infra locum qui dicitur Haga habebat, in feodum tenet, tanquam ligius homo, &c. Testes, Joannes Præpositus Antverpiensis, Ægidius Berthout, Raso de Gavera, Galterus de Bierbeek, Galterus de Campenholt & Gisbertus Frater ejus, Walterus de Pulle, Arnoldus de Walhain, Bastinus de Berlaer &c. Actum apud Liram anno MCCXXIII.

In den Naam des Vaders, des Zoons en des H. Geests, Amen.

Het zy kennelyk aan toekomenden en tegenwoordigen, dat Henrik Hertog van Lothryk en Godevaert van Scoten in dezer voegen zyn overeengekomen. De Burgt en de Stadt van Breda zyn een eygen goedt des Hertogs, en Godevaert, Vader van den gemelden Godevaert, hield dezelve van den Hertog te leen, en Godevaert de zoon houd ze van den gemelden Hertog, met al het vrye goedt, 't gene zyn Vader beneden de plaets, welke Hage genoemt wordt, bezat, te leen als zyn Vassal, enz. De Getuygen zyn Joannes Prooft van Antwerpen, Gillis Berthout, Raso van Gaveren, Wouter van Bierbeeck, Wouter van Campenhout, en Gysbert zyn broeder, Wouter van Pulle, Arnout van Walhain, Bastiaan van Berlaer, enz. Gedaen te Lier in 't jaar 1223.

N°. 11.

Hildegond Abtdis van *Thoor* noemt den Hertog van *Brabant* haren *Advocaat.*

Omnibus hoc scriptum videntibus, Hildegondis Abbatissa & totum Capitulum de Toren, salutem in vero salutari. Notum facimus universis, quod nos promisimus Illustri Principi Advocato nostro *Duci Lotharingiæ, quod bona Ecclesiæ nostræ in Baerle & in Gilse & in confinio de Breda jacentia, nulli ad firmam dabimus, nulli procuranda concedemus, sed per nos personaliter vel per proprium nuntium ea procurabimus &c. Actum anno gratiæ* MCCXXXI.

Allen den genen, die dit Schrift zullen zien, Hildegond Abtdis en 't gansche Kapittel van Thoor, heyl in den waaren Heyland. Het zy kennelyk aan allen, dat wy hebben belooft aan den Doorluchtigen Prins, *onzen Advocaet*, den Hertog van Lothryk, dat wy de goederen van onze Kerk, gelegen in Baerle, in Gilze, en in de nabuurschap van Breda, aan niemant zullen in pacht of te bedryven geven, maar door ons persoonlyk of door onzen eygen afgezondenen zullen bedryven enz. Gedaan in 't jaar der Genade 1231.

N°. 12.

Verdrag tusschen *Hendrik* Hertog van *Brabant* en Heer *Gillis van Breda*, ter beslissing der verschillen onder hen gerezen.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis.

Talis inter Dominum Henricum Ducem Lotharingiæ & Egidium de Breda compositio est ordinata. Ipse Dominus Dux hominium suum recognovit, Domino Egidio, & omnibus coadjutoribus suis & fautoribus offensam suam remisit: & idem Egidius fautoribus Ducis simile fecit vice versâ. Omne spolium hominibus Ducis ablatum, idem Egidius in manus Abbatis S. Michaëlis in Antverp. restituet, ita quod si Dominus Henricus & Godefridus filii Ducis hanc compositionem approbaverint & per suas litteras patentes affirmaverint, præfatus Abbas ablata restituet spoliatis, & si quid fuerit distractum, secundùm dictum Alberti de Kuyck, Arnoldi de Wesemale, & Abbatis Antverp., & aliorum qui huic interfuerunt compositioni, idem Egidius recompensabit; quod si alter vel uterque præfatorum Nobilium huic dicto interesse non poterit, alius loco ipsorum eligetur. De excessu spoliationis factæ hominibus Ducis emendam præstabit sæpedictus Egidius idem Duci, secundùm dictum Alberti de Kuyck & Arnoldi de Wesemale prædictorum: Si verò alter vel uterque filiorum Ducis dictæ compositioni contradixerit, præfatum spolium sæpedicto Egidio apud Crudebeke restituetur, & ipse cum suis cum securo conductu Ducis transibit ad locum tutum. Dominus Dux Castrum de Breda tenebit, salvo jure omnium hæredum Domini. Raso de Gavera & Arnoldus de Walein, W. de Pulle, & W. Dapifer sumptus Castri de Breda taxabunt & de redditibus terræ de Breda tantum assignabunt quantum sufficiet ad necessariam & honestam custodiam prædicti Castri. Cartæ & Scripta de Conventionibus inter Ducem & Dominum de Breda confectæ in loco suo apud Breda reponentur.

W. de

In den Naam der Heylige en onverdeelde Drie-eenigheid.

Tusschen Heer Henrick Hertog van Lothryk en Gillis van Breda is het volgende verdrag gesloten. De Heer Hertog heeft Heer Gillis in zyn hulde genomen, en aan hem, als ook aan alle zyne helpers en medestanders hunne schult vergeven; en de gemelde Gillis heeft 't zelfde gedaen aan de begunstigers des Hertogs. Allen den buyt aan de Mannen des Hertogs ontnomen, zal dezelve Gillis stellen in handen van den Abt van St. Michiel te Antwerpen: zoo dat, by aldien de Heeren Henrick en Godevaert, zoonen des Hertogs, dit verdrag goedkeuren en met hunne opene brieven bevestigen, de gemelde Abt de ontnomene goederen zal wedergeven aan den genen dien zy ontweldigt zyn, en zoo er iets vermist mogt worden, dat zal dezelve Gillis, volgens de uytspraek van Albert van Kuyk, Arnout van Wesemale, den Abt van Antwerpen, en van anderen, die by dit verdrag tegenwoordig zyn geweest, vergelden. Zoo een of meer der voornoemde Edelen by de uytspraek niet kon tegenwoordig wezen, zoo zal er een ander in deszelfs plaets verkoren worden. Wegens de buytensporigheid der plondering, gepleegt aan de Mannen des Hertogs, zal de gemelde Gillis aan den Hertog boete betalen, ingevolge de uytspraek der boven gemelde Albert van Kuyck en Arnout van Wesemale; Maar indien een of beide de zoonen des Hertogs dit Verdrag tegenspraken, zoo zal de voorschreve buyt aan den meergemelden Gillis by Crudebeke wedergegeven worden, en hy zal met de zynen, onder vry geley des Hertogs, tot een veylige plaats konnen overgaen. De Heer Hertog zal den Burgt van Breda behouden, onvermindert het recht van alle de erfgenamen van den Heer. Raso van Gaveren, en Arnout van Walein, W. van Pulle, en W. Dapifer zullen de kosten van den Burgt van Breda waardeeren, en daar toe, uyt de inkomsten van 't

Landt

Landt van Breda, zoo veel bewyzen, als er zal vereyscht worden tot de noodige en bekwame bewaaring van den gemelden Burgt. De Brieven en Schriften behelsende de overeenkomsten, tusschen den Hertog en den Heer van Breda gemaakt, zullen te Breda op haar plaets bewaart worden.

W. de Borde & alii custodes terræ de Breda, sæpefato Egidio de Breda & præfatis quatuor de receptis terræ de Breda rectam reddent computationem, & quod in usus præfati Castri, vel in utilitatem Ducis versum est ratum habebitur, residuum restituent ad mandatum prædictorum. Nulla occasio frivola adversum sæpedictum Egidium requiretur, sed si excesserit, citatus tractabitur per sententiam parium suorum; terram prope Some, præter Wolde quod Boidinus tenebat, statim rehabebit, quousque taxatores dictum suum promulgaverint, qui plus vel minus ei assignabunt, pro necessitate Castri conservandi. Insuper si infra tempus tutelæ relicta Domini de Breda debitum carnis persolverit, sæpefatus Egidius terram quam nomine dotis possidet, tanquam tutor possidebit. Datum in Festo B. Nicolai anno Domini MCCXXXII.

W. de Borde en de andere bewaerders des Lands van Breda zullen gehouden zyn aan meergemelden Gillis van Breda, en aan de gezeyde vier anderen, van de inkomsten des Lands van Breda goede rekening te doen, en 't gene tot dienst van den gemelden Burgt of tot voordeel des Hertogs is aangelegt, zal goedgekeurt werden, het overige zullen zy uytkeeren volgens 't bevel der voorgenoemde. Men zal geene opgeraepte oorzaak van verschil tegen den meergemelden Gillis van Breda opzoeken, maar zoo hy zich mogt hebben misgaan, zal hy, gedaagt zynde, van zyne mede Ridders gevonnist worden. Hy zal het Landt omtrent de Zoom, uytgenomen Wolde, 't geene Boidinus bezit, aanstonts wederhebben, zoo draa de voornoemde Waardeerders hun vonnis zullen hebben uytgesproken, die hem of veel of weynig zullen toeleggen, naa 't gene er nodig zal wezen tot bewaring van den Burgt. Daerenboven, indien de overgebleve Weduwe van den Heer van Breda geduurende den tyt van het Momboirschap mogt komen aflyvig te werden, zoo zal de meergemelde Gillis het Landt, 't gene hy onder den naam van Huwelyks goedt bezit, als Voogd blyven bezitten. Gegeven op St. Niklaas dag in 't jaar ons Heeren 1232.

N°. 13.

Uyterste Wil van *Godevaert den IV.* Heer van *Breda.*

In nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti.

Ego Godefridus Dominus de Breda, ob remedium animæ meæ, Parentumque meorum, tale condidi testamentum. Prædicatoribus in Antwerpen, apud quos sepulturam elegi, centum libras Lovaniensium, in decem annos solvendas, pro quibus annuatim apud Hildernisse 50. sextaria avenæ infra dictum terminum accipiant in eleëmosynam

In den Name des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

Ik Godevaert Heer van Breda, heb tot zaligheid myner Ziele, mitsgaders die myner Voorouderen, den volgenden uytersten Wil gemaakt. Aan de Preekheeren te Antwerpen, by dewelke ik myn begraafplaets verkoren heb, geef ik tot een aelmoes hondert ponden Lovens binnen tien jaaren te betalen,

nam contuli. Item in subsidium Terræ Sanctæ, pro redemptione Crucis in terra de Breda 100. *Marcas Sterlingorum. In molendino cum ductibus & 20. sextariis siliginis & 20. sextaria hordei* . . . *tam à me quàm à Patre & Matre* . . . *Insuper Arnoldo de Diest Fratri meo* 1000 *libras Lovaniensium in eleëmosynam contuli super Villas Schoten, Mercxem & Eeckeren, quas cum omni integritate & jure tenebit, salvo Testamento prænotato & salvo jure Uxoris meæ, fructibus in sortem non computandis, donec dictæ* 1000 *libræ Lovanienses à meis heredibus ipsi Arnoldo totaliter fuerint persolutæ. Insuper cuilibet Ecclesiæ in terra mea sita ad faciendum reparandum viginti solidos Lovanienses contuli. Sacerdotibus verò istarum Ecclesiarum trecennalem. Monialibus de Borchflito centum solidos Lovanienses.* Hospitali de Breda *tres libras Lovanienses; Hospitali de Bergen tres libras Lovanienses, Hospitali Antverpiensi viginti solidos Lovanienses annuatim, quos nobis super diversa bona in censu solvere tenebantur. Ita tamen, quod in recognitione dominii inde heredibus solvere tenentur sex denarios Lovanienses, & pro ista eleëmosyna anniversarium meum in perpetuum servabunt & de his denariis in die anniversarii mei pauperes reficient. Leprosis ibidem quadraginta solidos Lovanienses. Beginis clausis ibidem viginti solidos Lovanienses; Mechliniæ Leprosis* 50 *solidos Lovanienses; Hospitali triginta solidos Lovanienses. Ad Fabricam Ecclesiæ Fratrum Minorum ibidem* 50 *solidos Lovanienses; Sacerdotibus ibidem triginta solidos Lovanienses. Ad Fabricam B. Catharinæ ibidem viginti solidos Lovanienses. Beginis decumbentibus ibidem* 20 *solidos Lovanienses; Ecclesiæ B. Mariæ ibidem* 5. *solidos Lovanienses. Ecclesiæ B. Rumoldi* 5. *solidos Lovanienses; in Valle Liliorum* 100. *solidos Lovanienses; in Valle Rosarum* 100. *solidos Lovanienses; ad Fabricam Monachorum S. Bernardi* 100. *solidos Lovanienses; ad Fabricam Ecclesiæ de Schoeten* 30. *libras Lovanienses; Decimam meam de Santvliet, Conventui B. Michaëlis in Antverpen in eleëmosynam contuli. Ita videlicet, ut si Ego, vel aliquis Antecessorum meorum, Conventum illum turbavi, vel damnificavi, per dictam eleëmosynam absolvamur, & quod anniversarium ibidem observent. Item Abbati de Conventu Villariensi* 100 *Marcas Sterlingorum in eleëmosynam contuli. Ita videlicet, ut si ego vel aliquis Antecessorum meorum ipsos in aliquo damnificavimus, vel molestavimus, per istam eleë-*

talen, waar voor zy jaarlyks, binnen den gestelden termyn, by Hildernisse zullen ontfangen vyftig festers haver. Insgelyks tot bystant van het Heylige Landt, en lossing van het H. Kruys in 't Landt van Breda hondert Mark Sterlings. In den Molen met de Waterleidinge, en 20 Sesters rogge en 20 Sesters gerst . . . zoo van my als van myn Vader en Moeder . . . Daerenboven heb ik aan mynen broeder Arnout van Diest 1000. ponden Lovens tot een aelmoes gegeven, op de dorpen Schoten, Mercxen, en Eeckeren, welke hy met alle regt in 't geheel zal bezitten, behoudens den voorgemelden uytersten Wil, en behoudens het recht van myne Vrouw, zullende de inkomsten niet mogen in rekening gebracht worden, voor en al eer de gemelde 1000. ponden Lovens door myne Erfgenamen aan den zelven Arnout ten vollen zullen betaelt zyn. Boven dien heb ik aan yder Kerk in myn Landt gelegen twintig schellingen Lovens, tot derzelver onderhoudt, gegeven; en aan de Pastors dier Kerken drie Jaaren inkomsten; aan de Nonnen van Borchfliet hondert schellingen Lovens; Aan het *Gasthuys te Breda* drie ponden Lovens; Aan het Gasthuys te Bergen drie ponden Lovens; Aan het Gasthuys te Antwerpen jaarlyks twintig schellingen Lovens, welke zy aan ons wegens verscheyde goederen tot een chyns gehouden waren te betalen, zoodanig egter dat zy daar van, tot erkentenis van ons Erfrecht, aan onze Erfgenamen zullen betalen ses penningen Lovens, en voor die aelmoes zullen zy gehouden zyn myn Jaergetyde ten eeuwigen dagen te houden, op welken dag zy ook uyt die penningen den Armen eenige verkwicking zullen geven. Aan de Leproosen aldaer veertig schellingen Lovens; Aan de geslote Beggynen aldaer twintig schellingen Lovens; Aan de Leproosen te Mechelen 50 schellingen Lovens; Aan het Gasthuys dartig schellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der Minderbroeders aldaer 50. schellingen Lovens; Aan de Priesters aldaer 30. schellingen Lovens; Tot den opbouw van de Kerk der H. Katarina aldaer twintig schellingen Lovens; Aan de Beggynen aldaer woonende 20. schellingen Lovens; Aan de Lieve Vrouwe Kerk aldaer 5. schellingen Lovens; Aan de Kerk van St. Rombout 5. schellingen Lovens; in Lelien-

dal

eleëmosynam inde absolvamur. De controversia autem, quæ inter ipsos & nos vertitur, in Abbatem S. Michaëlis in Antverpen & Priorem Fratrum Prædicatorum in Antverpen sic compromittimus, ut ipsi diligenter & fideliter inquirant jus Monasterii Villariensis & nostrum, & quæcunque de jure habebuntur, eis libere assignent. Homines verò in terra nostra manentes, & servilis conditionis existentes, liberos dimittimus; tali conditione, ut post obitum eorum singuli 12. *denarios Lovanienses pro turmodo persolvant à Fryssendyck.* 10. *Libras Lovanienses ad Capellanum meum* in domo mea Schoeten *assigno; ita videlicet, ut ego, vel Successores mei, vel Uxoris meæ, dum ibidem non manemus, Capellanus in Ecclesia de Schoeten ad Altare B. Virginis tenebitur deservire; & si Uxor mea medietate istorum proventuum noluerit carere, ipsi rerum pensatio fiat ubicunque rationabiliter elegerit in terra nostrâ. Item* Henrico Filio meo unico 100. *Marcas Colonienses in eleëmosynam contuli super medietate conductus de Breda, & super tres mansas, videlicet Wyllybanck, & Henrico Vulpis & Joanne de Colonia. Anselmo dicto Heya pro servitio suo dedi* 20 *libras Lovanienses; Daniëli de Zela* 20. *libras Lovanienses; Henrico de Baerle decimam de Ginneken, quam à me in pacto habuit, liberam dimitto. Rogero* 100. *solidos Lovanienses; Conæ* 100. *solidos Lovanienses; Nicolao de Beke Notario meo* 10. *libras Lovanienses; Joanni Garcioni meo* 3 *libras Lovanienses. Hujus igitur Executores Testamenti duxi eligendos Viros Religiosos, Abbatem videlicet de Villers, & Abbatem S. Michaëlis in Antverpen; quibus eò libentius, ut fideliter pro Testamento meo laborarent, eleëmosynam meam contuli; cùm hoc etiam facere teneantur, cùm sim cruce signatus; Insuper cum eis Executores meos elegi Viros Nobiles, Aencotam Beth. D. H. etiam Bertbout, & D. W. de Grimbergen; quibus humiliter pro animæ meæ remedio supplico intuitu divinæ pietatis, ut hoc Testamentum meum fideliter exequantur cum Viris Religiosis prænotatis. Et si aliquem de prænominatis Executoribus præpeditum negotiis abesse contigerit, & Abbates vel Prior unum de suis Fratribus per litteras suas ad executionem hujus Testamenti pro se miserint, in omnibus potestatem ipsorum contineant, ac si Abbates & Prior essent præsentes. Si tamen Nobiles tum etiam aliquando interesse non poterunt, quoscunque etiam per Litte-*

dal 100. schellingen Lovens; In Rosendael 100. schellingen Lovens; tot den bouw der Monnikken van St. Bernard 100. schellingen Lovens; Tot den opbouw der Kerk van Schoten 30. ponden Lovens; Aan het Klooster van St. Michiel te Antwerpen heb ik myne Thiende van Sandvliet tot een aelmoes gegeven, met dien verstande egter, dat indien ik, of ymandt myner voorzaten, dat Klooster hadt gestoort of benaadeelt, wy door middel van dit aelmoes mogen vergeving bekomen, en zy ook myn Jaergetyde aldaer zullen moeten onderhouden. Insgelyks heb ik aan den Abt en het Klooster van Villers 100. Marken Sterlings tot een aelmoes gegeven, behoudens dat zoo ik of ymandt myner Voorzaten hen in eenige zaken mogten beschadigt of gemoeyt hebben, wy door deze aelmoes daar van mogen vrygesproken worden. Aangaende de verschillen, welke tusschen dezelve en ons zwevende zyn, hebben wy ons in dezer voegen aan den Abt van St. Michiel en den Oversten der Preekheeren te Antwerpen willen gedragen, dat zy neerstelyk en getrouwelyk ons recht, en dat van 't Klooster van Villers, zullen onderzoeken, en 't gene zy naar rechten zullen bevinden, aan hen vryelyk toewyzen. Den Mannen in ons Landt woonende en lyfeigenen zynde, schenken wy hunne vryheid, op die voorwaerde, dat zy naa hunnen doodt yder 12. penningen Lovens voor....... zullen betalen te Fryssendyk. Aan den Kapellaen *in myn Huys te Schoten* geef ik 10. ponden Lovens, zoodanig nochtans, dat wanneer ik of myne of myner Vrouwen Erfgenamen ons verblyf aldaer niet mogten houden, de Kapellaen gehouden zal wezen den dienst te doen in de Kerk van Schoten voor den Outaer der H. Maagd; En zoo myne Vrouw niet wilde de helft dier inkomsten missen, zal haar daar voor vergoeding gedaen werden op zulke plaets, als zy in redelykheid in ons Landt zal willen verkiesen. Insgelyks heb ik aan *mynen eenigen zoon Henrik* 100. Keulsche Marken tot een aelmoes gegeven, op de helft van den Geleytol te Breda, en op drie Hoeven, te weten Willybanck, en Henrik de Vos, en Jan van Keulen. Aan Anselmus, gezegt Heya, heb ik voor zynen dienst 20. ponden Lovens gegeven; Aan Daniël van

teras suas patentes pro se transmiserint, potestatem eorum in his exequendis obtinebunt. Testes autem, qui huic facto interfuerunt, scilicet Magister God-fridus Decanus Lovaniensis, Frater Wilhelmus de Eekerna & Frater Lambertus suus socius, D. H. de Berthout, & D. Wilhelmus de Grimbergen, & D. Ægidius de Berchlaer, Nicolaus Canonicus de Beke, Anselmus Heya &c. Ne igitur &c. cum appensione sigillorum nostrorum testamur, Godefridum istud condidisse testamentum &c. . . . . & quia ego pro Domino Abbate S. Michaëlis &c. . . . . . Actum anno M. CC. XLVI. *ipso festo S. Marci Evangelistæ.*

van Zela 20. ponden Lovens; Aan Henrik van Baerle schelde ik quyt de Thiende van Ginneken, welke hy van my in pacht gehadt heeft. Aan Rogier 100. schellingen Lovens; Aan Cona 100. schellingen Lovens; Aan Niklaas van Beke, mynen Notaris, 10. ponden Lovens; Aan Jan mynen Jongen drie ponden Lovens. De naagenoemde Geestelyken heb ik goetgedacht tot Uytvoerders van dezen uytersten Wil te verkiesen, te weten den Abt van Villers, en den Abt van St. Michiel te Antwerpen, aan dewelke ik des te gewilliger myne aelmoessen heb gegeven, op dat zy des te getrouwer voor mynen uytersten Wil zouden waken, 't gene zy ook gehouden zyn te doen, om dat ik met het Kruys getekent ben. Daerenboven heb ik benevens hen tot myne Uytvoerders verkoren de Edele Mannen Ancota Beth: ook Heer Hendrik Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, dewelke ik nedrig bid en smeek voor myner zielen zaligheid, dat zy volgens hunne Godvruchtigheid, dezen mynen uytersten Wil, te gelyk met de voorgemelde Geestelyken, getrouwelyk uytvoeren. En zoo het geviel, dat ymandt der voorgenoemde Uytvoerders wegens nootwendige zaken moeste afwezig zyn, en de Abten of de Overste eenen hunner Broederen, met hunne Brieven voorzien, tot uytvoering van dezen uytersten Wil in hunne plaets zonden, zoo zullen die in alles dezelfde macht hebben, even of de Abten en de Overste zelf aldaer tegenwoordig waren. Indien de Edelen mede zomwylen niet konden tegenwoordig wezen, en ymandt in hunne plaets met volmacht kwamen te zenden, zullen dezelve even gelyk gezag ter uytvoering der bovengemelde saken hebben. De Getuygen welke by deze handeling zyn tegenwoordig geweest, te weten, Mr. Godevaert Deken van Loven, Broeder Willem van Ekeren, en Broeder Lambert zyn medegezel, Heer H. van Berthout, en Heer Willem van Grimbergen, en Heer Gillis van Berchlaer, Niklaas Kanonnik van Beeck, Anselmus Heya, enz. Op dat egter enz.... zoo getuygen wy met het aanhangen onzer zegelen, dat Godevaert dezen uytersten Wil heeft gemaakt, enz.... En om dat ik voor den Heer Abt van St. Michiel, enz..... Gedaan in 't jaar 1246. op St. Marcus Evangelist dag.

N°. 14.

Privilegie, waarby de Poorters van *Breda* vry verklaart worden van alle Schattingen.

Univerſis præſentes literas viſuris & audituris, Henricus Dominus de Breda æternam in Domino ſalutem. Noverit univerſitas veſtra, quod nos talem libertatem Oppidanis noſtris de Breda conceſſimus tenendam & habendam, videlicet quod dicti Oppidani ad nullam nobis vel ſucceſſoribus noſtris tenebuntur exactionem, niſi ad militiam filiorum noſtrorum & ad maritationem filiarum noſtrarum, nec non ad deliberationem captivitatis noſtræ, ſi fortaſſe contingeret nos captivari. Inſuper dicti Oppidani, cùm neceſſe habuerimus, ad defenſionem terræ noſtræ venire tenebuntur. Conceſſimus etiam eiſdem, ut omnes ſententias ſuas, de quibus dubitaverint, apud Antverpiam requirant. Ut verò præmiſſa omnia rata & firma permaneant, præſens ſcriptum ſigilli noſtri munimine roboravimus. Datum & Actum in Vigilia B. Joannis Baptiſtæ. Anno Domini M. CC. LII.

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren zullen zien en hooren, Henrik Heer van Breda, eeuwig heyl in den Heere. U lieden gezamentlyk zy kennelyk, dat wy zoodanige vryheid aan onze Poorters van Breda hebben vergunt te hebben en te houden, te weten, dat de gemelde Poorters geene Schatting zullen gehouden zyn te geven aan ons of onze nakomelingen, ten zy tot de Ridderſchap onzer zoonen, en tot het huwelyk onzer dochters, alsmede tot onze verloſſing uyt de gevangenis, indien 't geval wilde dat wy gevangen wierden. Daerenboven zullen de gemelde Poorters gehouden zyn, als wy het van noden oordeelen, tot beſcherming van ons Landt op te komen. Wy hebben hen mede vergunt, dat zy van alle hunne vonniſſen, waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwerpen zullen mogen beroepen. En op dat al het voorſchrevene moge vaſt en beſtendig blyven, zoo hebben wy dit tegenwoordig Schrift met ons zegel bekragtigt. Gegeven en gedaan op St. Jans Baptiſt avond, in 't jaar ons Heeren 1252.

N°. 15.

Brief, waarby *Hendrick*, Heer van *Breda*, 't Beggynhof aldaer begunſtigt.

Univerſis præſentes Litteras inſpecturis, Henricus Dominus terræ de Breda ſalutem & rei geſtæ noſcere veritatem. Præſentium teſtimonio notum facimus univerſis, quod Nos ob remedium animæ meæ & Parentum noſtrorum, omne domiſtadium, in quo Beginæ de Breda ad præſens habitant, quod hactenus à Nobis & Prædeceſſoribus noſtris ſub annuo cenſu jure hereditario poſſidebant, conferimus eiſdem in recto allodio ulterius poſſidendum, quitas clamantes dictas Beginas ab omni jure & ſervitio, quod Nobis huc uſque dare conſueverunt, & quantum in Nobis eſt, Capellam & Cœmeterium ibidem fieri licentiamus. Volumus etiam, quod quidquid ibidem ulterius conſtructum ſeu ædificatum

Allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien. Hendrik Heer van 't Landt van Breda, heyl en de waerheid te kennen. Wy maken, door de getuygenis dezer, allen en een ygelyk kond en kennelyk, dat wy, om onzer en onzer ouderen zielen zaligheids wille, alle de Gebouwen en 't Hof, waar in de Beggynen te Breda tans woonachtig zyn, welke zy tot nog toe van ons en onze voorzaten op een jaerlykſen chyns erffelyk bezaten, haar gegeven hebben om ze voortaen als een vry eygen goedt te bezitten, dezelve Beggynen vry verklarende van alle rechten en dienſten, die zy ons tot hier toe gewoon waren te

catum fuerit, ibidem permaneat in usus & utilitatem supervenientium Beginarum. In cujus rei testimonium & munimen præsentem Litteram sigilli nostri munimine contulimus eisdem Beginis roboratam. Datum feriâ tertiâ post Dominicam Oculi, anno millesimo ducentesimo sexagesimo sexto.

te bewyzen, en, zoo veel in ons is, vergunnen wy haer, dat zy aldaer een Kapel en een Kerkhof mogen maken. Wy willen ook, dat al 't gene aldaer verders zal gebouwt en opgerecht worden, daar ter plaatze zal moeten blyven tot gebruyk en nuttigheid der opvolgende Beggynen. Tot blyk en bekrachtiging van dit alles hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons zegel beveſtigt zynde, aan de gemelde Beggynen gegeven. Gedaan 's Woensdags naa den Zondag Oculi, in 't jaar duysend tweehondert ſes en ſeſtig.

No. 16.

Beveſtiging van den voorgemelden Giftbrief door *Hendrick* Biſſchop van *Luyck*.

Henricus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, dilectæ in Christo novellæ Congregationi Beginarum in una Curia apud Bredanos commorantium salutem, & sponsum apprehendere quem sequuntur. Piæ vestræ devotioni congaudentes, quâ sæculi vitando contagia secretæ conversationis insignia suscepistis, ut sponso cælesti tantummodo placeatis, eâ volumus paci vestræ providere cautelâ, quod obsequiis vacando divinis, spiritus unitatem servare possitis. Authoritate igitur quâ fungimur, locum vestrum cum personis in eodem commorantibus sub B. Lamberti & nostra protectione præsentium tenore suscipimus. Viro discreto Decano Consilii Bekensis nostris dantes Litteris in mandatum, quod deinceps vos molestari ab aliquo non permittat: molestatores, si qui fuerint, per Censuram Ecclesiasticam compescendo. Et ut vos à nocivis discursibus obtemperare possitis, concedimus vobis, quod in loco vestro habeatis Oratorium, in quo (salvo jure Parochiali) à proprio Capellano dumtaxat vel alio Catholico divina valeant suo tempore officia celebrari. Concedimus insuper vobis in Religionis assumptæ favorem, quod apud vos proprium habeatis cœmeterium ac propriam sepulturam absque juris Parochialis præjudicio. In cujus rei testimonium præsentem Litteram vobis tradimus, sigilli nostri appensione roboratam. Datum anno Domini M. CC. LXX. *in festo B. Leonardi.*

Hendrik, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, aan onſe in Chriſtus zeer beminde nieuwe Vergadering der Beggynen, hen in zeker Hof te Breda ophoudende, heyl, en den Bruydegom, welken zy volgen, vaſt te houden. Wy ons zeer verheugende over uwe Godvrucht, waar door gy de beſmettingen des werelds willende vermyden, het teken van eene afgezonderde gemeenſchap hebt aangenomen, ten eynde gy alzoo den Hemelſchen Bruydegom alleen zoudt behaaglyk wezen; hebben zoodanig aan uwe ruſt en vrede willen voorzien, dat gy de Goddelyke plichten waarnemende, den geeſt der eenigheid moogt behouden. Wy dan, door de macht welke wy gebruyken, nemen, door den inhoud van dezen Brief, uw Hof, met de perzoonen daar in zich ophoudende, in des H. Lamberts en onze beſcherming, bevelende, door onzen Brief, aan den zeer diſcreten Deken van het Kapittel te Beeck, dat hy voortaen niet dulde dat u van ymandt eenige moeyenis worde aangedaen, en zoo ymandt daar tegen mogt handelen, de overtreders door Kerkelyke ſtraffen in den toom te houden. En op dat gy u zoudt konnen onthouden van ſchadelyke redenvoeringen, zoo vergunnen wy u, dat gy in uwe wooning moogt hebben een Kapel, waar in (behoudens het recht der Parochie) door een eygen Kapellaen of anderen Catholyken Prieſter de Goddelyke dienſten op

den behoorlyken tyd mogen gedaen worden. Daerenboven ſtaan wy u toe, uyt aanmerking van den aangenomen Geeſtelyken ſtaat, dat gy by uwe wooning moogt hebben een eygen Kerkhoff en een eygen begraafplaets, zonder naadeel van het recht der Parochie. Ten oirkonde van welke dingen, hebben wy u den tegenwoordigen Brief, met het aanhangen van ons zegel bekragtigt zynde, verleent. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1270. op St. Leenderts dag.

N°. 17.

Brief, waarby *Arnout van Gaesbeek* goedkeurt de oprechting der Kerk van *Roſendael* tot eene Parochie kerk.

Univerſis præſentes Litteras viſuris. Arnoldus de Gaſebeke Tutor legitimus & Dominus terræ de Breda, *ſalutem & noſcere veritatem. Univerſitati veſtræ notum fieri cupimus, quod homines noſtri de Calfdonck, de Hulſdonck & Langdonck conſtituti in noſtra præſentia, Capellam ſitam in loco dicto Roſendale ab eis inceptam & conſummatam in honore Dei Genitricis Sanctiſſimæ, per conſenſum & voluntatem ſuorum Prælatorum, propter remotionem viæ à Matrice ſua Eccleſia de Niſpen, & defectum non ſolùm in divinis officiis, ſed in neceſſariis Eccleſiaſticorum Sacramentorum, dotaverunt novem bonariis terræ, prati & nemoris, jacentium in locis vulgariter dictis Schage, Haverdonk, & alibi: quam terram ſub ſuis cuſtibus propriis, infra triennium inſtans arabilem procurare promiſerunt, ipſamque ſimul cum prato & nemore ſub ſuis propriis expenſis claudere promiſerunt & ſepire. Cenſus verò prædictorum terræ, prati & nemoris ſuper ſuas proprias hereditates redigerunt, & dictam dotem liberam effecerunt. Nos verò deſiderantes augmentationem & promotionem divini ſervitii, hanc donationem factam, firmam & ratam habemus & præſentibus confirmamus; in cujus rei teſtimonium præſentem litteram ſigilli noſtri munimine duximus roborandam. Datum & Actum in Woude anno Domini milleſimo, ducenteſimo, ſexageſimo octavo, feriâ ſecundâ poſt S. Huberti.*

Allen den genen die dezen tegenwoordigen brief zullen zien, Arnout van Gaſebeke, *wettig Momboir en Heer van 't Landt van Breda*, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat ulieden gezamentlyk bekent zy, dat onze Mannen van Kalfdonck, van Hulsdonk en Langdonk, in onze tegenwoordigheid verſchenen zynde, de Kapel, gelegen ter plaetze genaemt Roſendael, by hen begonnen en voltrocken, ter eeren der allerheyligſte Moeder Gods, met toeſtemming en weten hunner Prelaten, om de verafgelegentheid van haare Moederkerk te Niſpen, en wegens het gebrek niet alleen van den Goddelyken dienſt, maar ook de nootzakelykheid der Kerkelyke Sacramenten, hebben begiftigt met negen buynderen Landt, Beempden en Boſch, gelegen ter plaetzen gemeenlyk genaemt Schage, Haversdonck, en elders; welk Landt zy belooft hebben, op hunne eyge koſten, binnen den tyd van de eerſte drie jaaren, tot Bouwlandt te maken, en het zelve, met den beempt en 't boſch, op hunne eyge koſten, te ſluyten en te beheynen. Den chyns van het gemelde Landt, Beempdt, en Boſch, hebben zy op hunne eyge erven geſtelt, en dus de gemelde gift vry gemaakt. Wy dan begeerende den Goddelyken dienſt te vermeerderen en te bevorderen, verklaren die gedane gift voor vaſt en bondig, en bekragtigen dezelve mits dezen. In ooirkonde waar van wy dezen tegenwoordigen brief met ons zegel heb-

hebben bevestigt. Gegeven en gedaan te Woude, in 't jaar ons Heeren duysend twee hondert en agt en festig, den tweeden dag naa St. Huybert.

N°. 18.

Arnout van Loven, Heer van *Breda*, geeft aan die van *Oosterhout* den vrydom van alle Tollen, enz.

Ego Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, notum facio tam præsentibus quàm futuris, quod homines Villæ de Oosterhoudt sunt & debent esse liberi per totam terram Brabantiæ, ab omni Telonio, Pedagio, grutta camba, & habebunt diem mercatus in octiduo & francum forum in anno, sicut alia bona oppida terræ nostræ. Datum in Rosendale tertio Kalendas Julii, anno Domini M. CC. LXXII.

Ik Arnout van Loven Heer van Breda, make bekend en doe te weten allen tegenwoordigen en toekomenden, dat de Mannen des dorps van Oosterhout door het geheele Landt van Brabant vry zyn en moeten wezen van alle Tollen, Weg- en Gruytgelt, en dat zy zullen hebben een Week- en een vrye Jaarmarkt, gelyk de andere goede Steden onzes Lands. Gegeven te Rosendael den negen en twintigsten van Zomermaandt 1272.

N°. 19.

Arnout van Loven noemt zich *Rechter* of *Drossaert van den Lande van Breda.*

Arnoldus de Lovanio Dominus de Bruhames, *universis præsentes litteras visuris salutem & scire veritatem. Noverit universitas vestra, quod nos tanquam* Judex *ex parte fratris nostri Henrici de Lovanio Domini de Breda, contulimus jure feudali Joanni de Langdonk & Willelmo fratri suo & Willelmo filio dicti Willelmi, septem mansos mori jacentes ante bona eorum in Langdonk, & ipsi recipient dicta bona in feudum à præfato fratre nostro Domino de Breda, cum ipsos ad præsentiam suam contigerit venire &c. Datum anno Domini* M. CC. LXXI. *in Octavâ Epiphaniæ.*

Arnout van Loven Heer van *Bruhames*, allen den genen die dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden allegaer zy kennelyk, dat wy, als *Rechter*, van wegen onzen broeder Hendrik van Loven Heer van Breda, tot een Leen hebben opgedragen aan Jan van Langdonck en Willem zynen broeder, en Willem den zoon van den gemelden Willem, seven hoeven Moers, leggende voor derzelver goederen in Langdonck, en zy zullen de voorgenoemde goederen van onzen voorgemelden broeder den Heer van Breda zelf te Leen ontfangen, als 't hen gebeuren zal in zyne tegenwoordigheid te verschynen, enz. Gegeven in 't jaar ons Heeren 1271. in de Octaaf van Drie Koningen dag.

N°. 20.

Brief, by welke *Arnout van Loven* veele goederen ſchenckt aan 't Klooſter van *St. Katarinen Dal.*

Nos Arnoldus de Lovanio Dominus terræ de Breda & Eliſabeth ejus Uxor ejuſdem terræ Domina, notum facimus univerſis tam præſentibus quàm futuris, quod Nos divinæ remunerationis intuitu, & ut plenam participationem omnium bonorum, quæ faciunt, vel in poſterum Domino largiente ſunt facturi, per Dei gratiam obtinere poſſimus, contulimus perſonis Religioſis, videlicet Præpoſito & Conventui Monialium Vallis S. Catharinæ, juxta Woude, Ordinis Præmonſtratenſis, Leodienſis Diæceſis, quadraginta bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacientia inter Steele & locum qui dicitur Hongerdsbergh, tendentia verſus Ooſterhout, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis, in Feſto Beati Remigii & Bavonis apud Ooſterhout perſolvendis. Item contulimus eiſdem in Parochia de Ooſterhout viginti quatuor bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum, jacentium circa locum qui dicitur Roete Monialium, ſub duobus denariis Flandrenſibus veteris monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore ſolvendis. Item contulimus eiſdem quindecim bonaria terræ incultæ ſive pratorum, jacentia retro ſylvam de Ooſterhout, in parte Orientali, tendentia verſus Donga, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris modò prædicto tempore & modo perſolvendis. Item contulimus eiſdem quatuordecim bonaria terræ cultæ & incultæ ſive pratorum in Parochia de Merterche, in loco qui dicitur Lies jacentia, ſub duobus denariis prædictæ monetæ cenſus annui, Nobis & Succeſſoribus noſtris à prædictis Religioſis feſto prædicto apud Bredam perſolvendis. Prædicta verò bona ſingula & cuncta nec non & manſionarios in prædictis bonis manentes ab omni exactione & ſervitio, ob Divinam remunerationem, perpetuæ libertati donantes. In cujus rei teſtimonium præſentem eis Litteram dedimus, ſigillorum noſtrorum appenſione munitam. Datum anno Domini milleſimo ducenteſimo ſeptuageſimo nono, in Nativitate Mariæ Virginis.

Wy Arnout van Loven Heer des Lands van Breda en Eliſabeth zyn Wyf, Vrouw van 't gemelde Landt, doen kond en te weten allen en een ygelyk, zoo tegenwoordigen als toekomenden, dat Wy, uyt inzicht der Goddelyke belooning, en op dat wy, door Gods genade, volkomen deel mogen verkrygen aan het goed 't welke zy doen, en in 't vervolg door des Heeren gunſt noch doen zullen, den Geeſtelyken Perzoonen, te weten den Prooſt en 't Konvent der Nonnen van St. Katarinen Dal van de Premonſtratenſer Orden, gelegen by Woude, onder het Bisdom van Luyck, hebben gegeven veertig buynderen Wilderden of Beempden, leggende tuſſchen Steelo en de plaats genaemt Hongertsberg, ſtreckende naar Ooſterhout, op een jaerlykſen chyns van twee penningen Vlaams oude munte, aan ons of onze nakomelingen by de voorſz. Geeſtelyken op St. Remys en St. Bavôs dag binnen Ooſterhout te betalen. Insgelyks hebben wy haar gegeven in de Parochie van Ooſterhout vier en twintig buynderen Bouwland en Wilderden of Beempden, leggende omtrent de plaets genaemt Nonnen Roete, op een jaarlykſen chyns van twee penningen Vlaems oude munte, aan ons en onze nakomelingen op den gezetten tyd te voldoen. Voorts hebben wy haer gegeven vyftien buynderen Wilderden of Beempden, gelegen agter het Boſch van Ooſterhout aan de Ooſtzyde, ſtreckende naar Dongen, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voornoemder munte, aan ons en onze nakomelingen op den voorgemelden tyd en plaats te betalen. Noch hebben wy haer gegeven veertien buynderen Bouwlanden en Wilderden of Beempden in de Parochie van Merterche (*de Hage*), gelegen ter plaetze welke Lies genoemt wordt, op een jaerlykſen chyns van twee penningen der voorſz. munte, ons en onzen nakomelingen by de gemelde Geeſtelyken op den meergenoemden dag binnen Breda te betalen: Alle de voorſz. goederen, zoo wel gezament-

zamentlyk als in 't byzonder, mitsgaders de huysluyden op de zelve goederen woonende, uyt inzigt der Goddelyke vergelding een eeuwigduurende Vrydom van alle schattingen en diensten schenkende. Ten ooirkonde van 't welk hebben wy haar dezen tegenwoordigen brief gegeven, en met het aanhangen onzer zegelen bekragtigt. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duysent twee hondert negen en zeventig, op den dag van Maria Geboorte.

N°. 21.

Arnout van Loven verkoopt aan de Abtdis van *Thoor* de Thienden van *Etten.*

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda, & Elizabeth ejus uxor ejusdem terræ Domina, universis quibus præsens scriptum hoc videre vel audire contigerit salutem, & præsenti testimonio Litterarum scire veritatem. Noverit universitas vestra, quod Nos vendidimus Dominæ . . . Dei gratiâ Abbatissæ Thorensi & suo Conventui decimas Villæ de Etten, tam antiquas quàm novas, quas hactenus tenuimus vel inposterum tenere possumus, infra metas & limites Parochiæ de Etten, pro certa summa pecuniæ jam in nostros usus conversa, nihil juris in eisdem decimis, ac earum attinentiis Nobis aut nostris Heredibus reservantes. In cujus rei testimonium, ne aliqua materia quæstionis inposterum super præmissis verteretur, eidem Abbatissæ & ejus Conventui dare Litteras decrevimus sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo septimo, in Vigilia B. Joannis Baptistæ.

Arnout van Loven Heer van Breda, en Elisabet zyn wyf, Vrouw van het zelve Landt, allen den genen, die dit tegenwoordig Schrift zullen zien of hooren, heyl, en door de getuygenis dezer Letteren de waerheid te kennen. U lieden allegaer zy kennelyk, dat wy verkogt hebben aan Vrouwe . . . door Gods genade, Abtdis van Thoor en aan haar Konvent, de Thienden van het Dorp Etten, zo wel oude als nieuwe, welke wy tot nog toe bezeten hebben, en in 't toekomende nog zouden mogen bezitten, binnen de palen der Parochie van Etten, voor zekere somme van penningen, welke wy tot ons gebruyk reeds bekeert hebben; op dezelve Thienden en derzelver toebehoorten, voor ons of onse Erfgenamen, geen het minste recht behoudende. In kennisse dezer dingen, op dat er geen stoffe van eenig verschil over het voorschrevene namaels mogt overblyven, zoo hebben wy besllooten aan de gemelde Abtdis en haar Konvent dezen brief te verleenen, met onze Zegelen bekragtigt zynde. Gegeven in 't jaar ons Heeren duyzend, twee hondert zeven en zeventig, op St. Jans Baptist avond.

N°. 22.

Brief, waarby *Arnout van Loven* aan die van *Breda* geeft 't Landt gelegen tusschen *Emelenberg* en den *Ypelaar*.

Arnoldus de Lovanio Dominus de Breda & Elisabeth ejus Uxor ejusdem terræ Domina. Universis præsens scriptum visuris salutem & scire veritatem. Noveritis quod nos de consilio proborum & voluntate nostrâ dedimus omnibus in Breda commorantibus & suis successoribus in perpetuum possidenda, habenda & tenenda à Nobis & nostris Successoribus, omnia communia pascua & Wilderde, quæ jacent inter Emerberge *&* Ypenlaer *usque ad fossam tendentem versus Molendinum & usque ad silvam quæ dicitur* Verdebos. *Insuper contulimus & conferimus prædictis de Breda omnia novalia in præfatis locis & terminis quæ data sunt ex parte nostra infra tres annos transactos usque ad hunc diem ad sua communia pascua perhenniter libere possidenda. In cujus rei testimonium præsens scriptum sigillis nostris confirmavimus. Datum in die Servatii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo.*

Arnout van Loven Heer van Breda, en Elisabeth zyn Wyf, Vrouw van het zelve Landt. Allen den genen die dit tegenwoordig schrift zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. U lieden zy kennelyk, dat wy, op den raad van vroome Mannen, en uyt onze vrye wil, den Inwoonderen van Breda en hunnen nakomelingen voor altoos hebben gegeven alle de gemeene Weyden en Wilderden, gelegen tusschen *Emelenberg* en *Ypelaer*, strekkende tot aan den Molengracht, en tot het bosch, 't gene *Verdebosch* genaemt wordt, om die ten eeuwigen dagen van ons en onze nakomelingen te bezitten, te hebben en te houden. Daerenboven hebben wy vergunt en gegeven aan de voornoemde Inwoonderen van Breda alle de Velden binnen de gemelde plaetzen en palen gelegen, welke van onsentwegen, binnen de laatste drie jaaren, tot dezen huydigen dag, uytgegeven zyn, om die als hunne gemeene Weyden ten eeuwigen tyden vryelyk te bezitten. In kennisse dezer dingen hebben wy den tegenwoordigen brief met onze zegelen bekragtigt. Gegeven op St. Servaes dag in 't jaer ons Heeren Duysend twee hondert en tagtig.

N°. 23.

Jan Hertog van *Brabant* geeft aan *Arnout van Loven* 't Landt van *Breda*, om 't zelve, geduurende zyn leven, te gebruycken.

Jean Duc de Brabant à tous &c. Comme il soit ensi, que la Terre de Breda nous soit issue par la mort de Isabelle femme d'Arnou de Lovain nostre Cousin, jadis Dame de Breda, pour le service qu'il nous ât fait nous li avons donné la Terre de Breda, sa vie durante &c. Tesmoins Willaume Sire de Horne, Jean Sire de Cuyck, Thiery Sire de Herlaer, Chevaliers; Godefroy de Brebant Sire d'Aerschot & de Virson nostre Frere, Henry de Lovain nostre Cousin & Wautier

Jan, Hertog van Brabant, aan allen enz. Nademael het Landt van Breda ons bevallen is door de doodt van Isabelle, gemalin van Arnout van Loven onzen Neef, voormaels Vrouwe van Breda, zoo hebben wy hem, om den dienst welken hy ons gedaan heeft, het Landt van Breda, geduurende zyn leven, geschonken, enz. Getuygen, Willem Heer van Hoorn, Jan Heer van Kuyck, Dirk Heer van Herlaer, Ridders, Godevaert van Bra-

tier Berthout Sire de Malines. Faict en l'an 1281, *Jeudi après Pasques.*

Brabant Heer van Arſchot en Virſon, onzen broeder, Hendrik van Loven onzen Neef, en Wouter Berthout Heer van Mechelen. Gedaan in 't jaar 1281. donderdaegs naa Paeſſchen.

N°. 24.

Afdeeling van *Breda* en *Bergen op Zoom*, tuſſchen Heer *Raſo van Gaveren*, en Hr. *Gerard van Weſemale.*

Joannes, Dei gratiâ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgi Dux, Univerſis has literas viſuris & audituris ſalutem & noſcere veritatem. Noverit univerſitas veſtra, quod propter obſequium quod Gerardus de Weſemale Miles frequenter nobis impendit, & frequenter adhuc nobis impendet, proborum uſi conſilio, eidem recognoſcimus tanquam ſuam veram hereditatem ac legitimam majorum, dimidietatem totius Terræ de Breda, prout infra circulum ſeu diſtrictum Terræ noſtræ Brabantiæ ſita conſiſtit, cum omnibus juribus & omnibus pertinentiis ad præfatum Dominium & ipſam Terram de Bredâ ſpectantibus, poſt deceſſum nobilis Viri conſanguinei noſtri Arnoldi de Lovanio Domini de Breda, habendam & libere poſſidendam, in hunc modum, quod Raſo Dominus de Liedekercke habebit oppidum de Breda & relevabit omnia feuda ad dictam Terram de Breda ſpectantia, à quibuſcunque Dominis teneantur & deſcendunt; & reſpectu dicti oppidi de Breda & dictorum feudorum habebit dictus Gerardus de Weſemale, pro ſe & parte ſua, ex parte quondam Matris ſuæ proveniente, ad dictam Terram de Breda jus habente, bona his oppido de Breda & feudis equivalentia, & hoc facto participabit reſiduum ſæpedictæ Terræ de Breda præfatus Gerardus de Weſemale cum dicto Domino de Liedekerke, de pede ad pedem, in alto & baſſo, in humido & ſicco; ſimiliter Domino de Liedekerke prænotato, omnibus cavillationibus & malo ingenio penitus excluſis, acceptante & indulgente, eidem Gerardo Domino de Weſemale conceſſimus, quod hæc bona quæ ſibi de dicta Terra de Breda cedent, & ſuæ parti, ut eſt prædictum, ipſe Gerardus & ſui ſucceſſores de Nobis & noſtris ſucceſſoribus ſecundùm jus & conſuetudines Terræ noſtræ Brabantiæ in feudum tenebunt & libere poſſidebunt; Promittentes eidem contra quoſcunque de dictis bonis de Breda ad jus & diem comparere. Volentes tanquam Dominus rectam Warandiam præſtare præſentium teſtimonio

Jan, by der gratien Gods, Hertog van Lothryk, van Brabant en van Limburg, allen den genen die deze letteren zullen zien en hooren, heyl en kenniſſe der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat, om de dienſten welke Gerard van Weſemale, Ridder, ons menigwerf heeft gedaan, en nog ſtaat te doen, wy hem, op den raad van vroome Mannen, toeleggen, als zyne rechte erffenis ende wettig kindsgedeelte zyner voorouders, de helft van 't geheele Landt van Breda, zoo als het binnen den kring en begrip van ons Landt van Brabant gelegen is, met alle de rechten en toebehoorten tot de gemelde Heerlykheid en 't Landt van Breda ſpecteerende, om het, naa de doodt van den Edelen Man onzen Neve Arnout van Loven Heer van Breda, te hebben en vry te bezitten, in der voegen, dat Raſo Heer van Liedekerke zal hebben de Stadt van Breda en verheffen alle de Leenen tot het gemelde Landt van Breda behoorende, van wat Heeren dezelve gehouden worden en afhangen; En ten aanzien der voornoemde Stadt van Breda en der gemelde Leenen, zal de voorſz. Gerard van Weſemale voor hem en zyn aandeel, uit hoofde van zyne moeder voortſpruytende, die tot het voorſz. Landt van Breda recht hadt, goederen hebben de Stadt Breda en dezelve Leenen in waardye gelyk wezende, en dit gedaan zynde, zal gemelde Gerard van Weſemale met den voorſz. Heer van Liedekerke het overige van het meergemelde Landt van Breda deelen van voet tot voet, in hoogen en laagen, in natten en droogen. Insgelyks hebben wy, met toeſtemming en overgifte van den voornoemden Heer van Liedekerke, alle liſt en bedrog t'eenemaal daar buyten geſloten, aan den zelven Gerard van Weſemale vergunt, dat de gemelde Gerard en zyne nakomelingen de goe-

nio litterarum sigillo nostro sigillatarum. Et ut præmissa singula & universa, quemadmodum conscripta sunt superius, sæpedicto Gerardo de Wesemale & suis successoribus à nobis & nostris successoribus rata in perpetuum teneantur & firma, ad majorem evidentiam & securitatem præmissorum rogamus charissimum fratrem nostrum Godefridum Dominum de Arschot & de Virson, & dilectum consanguineum nostrum Waltherum Berthout Dominum Mechliniensem, Arnoldum Dominum de Wesemale, Arnoldum Dominum de Walheim, Gerardum Dominum de Rotselaer, Henricum Dominum de Bauterssem Walterum Volkaert, & Iwanum de Meldert milites nostros, ut sua sigilla unà cum sigillo nostro præsentibus apponant & appendant. Et nos Godefridus &c. ad preces & instantiam dilecti Domini nostri Ducis memorati, nostra sigilla cum sigillo suo præsentibus duximus apponenda. Datum anno Domini M. CC.LXXXVII. *Dominicâ ante Nativitatem.*

goederen welke hem in het Landt van Breda voor zyn aandeel zullen aankomen; gelyk voorgemeld is, van ons en onze nakomelingen zullen te leen houden en vry bezitten, naa het recht en de costumen van ons Landt van Brabant; Belovende dezelven wegens de voorsz. goederen van Breda, tegen een ygelyk in rechten, ten gezetten dage te verschynen: Willende wy ook, als Heer, door dezen brief met ons Zegel bezegelt zynde, daar voor rechte waerborg stellen. En op dat alle het voorschrevene, in diervoegen als het hier boven is ter nedergestelt, aan den meergemelden Gerard van Wesemale en zynen nakomelingen, van ons en onze nakomelingen, ten eeuwigen dage vast en bestendig werde gehouden, zoo versoeken wy, tot meerder blyk en zekerheid van het bovenstaande, onzen zeer geliefden broeder Godevaert Heer van Arschot en Virson, en onzen lieven neef Wouter Berthout Heer van Mechelen, Arnout Heer van Wesemale, Arnout Heer van Walheim, Gerard Heer van Rotselaer, Hendrik Heer van Boutersfem, Wouter Volkaert en Jan van Meldert, onze Ridderen, dat zy hunne Zegelen te gelyk met onzen Zegel aan dezen tegenwoordigen brief willen hangen. En wy Godevaert enz. ter beden en verzoek van onzen lieven Heere den gemelden Hertog, hebben wy onze zegelen by zyn Zegel aan dezen brief doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren 1287. Zondag voor Kersmis.

N°. 25.

Limietscheyding tusschen de Heeren van *Breda* en *Bergen op Zoom.*

Wy Her Jan de Bere ende Everdey Schouteth van Antwerpen, maken condt allen den ghenen, die dese Lren. sullen sien oft hooren lesen. Dat wy by heeten ons Heeren des Hertogen van Brabandt, hebben gedaen ende gewyst te houdene eene Limitatie ende een palinge tusschen den Heere van Breda ende den Heere van Bergen op ten Soom, van der vorscher wildert in derre manieren die hier naevolcht. Dat es te verstaen dat die eerste pael sal zyn tHuys daer de besiecte man in woont buyten Halstren op Diericx huys gaende van den Dycke, ende van Diericx huys van den Dycke tot Doerlicht, ende van Doerlicht totten hogesten Halderberge, ende van den hogesten Halderberge toten pale die staet toten overster Maere, ende van daer ten uytersten huyse te Sprundele dat Hermans is tsFalkeners, ende van daer opten Puesberge toten eygen van Akeren, ende alsoe neder ter Schelt toegaende, dat den Heere van Breda toegehorich was. Dat es all myns Heer Geraerts van Wesemale Heere van Bergen, uytgenomen den Moer die leeght boven Calfsdonck van Doerlicht toten wege die gaet tot Sprundelwaert, daer off van defs Moere soo es die helft, dat es te

te verstane, die Noortzyde, die es myns Heeren Geraerts Heere van Bergen, ende dander helft van desen Moer Suydewaerts, die es tsHeeren van Breda. Ende elck Heere die heeft zyn gerechte hoge ende nedere binnen zynen palen van den Wildert. Voirt sal elck Heere hebben ende behouden voor syn oorthoift van desen voorss Moere die Wildert die leecht tusschen dit Moer ende Calfsdonck tdorp met zynen gerechte ende die Wildert die leecht int eygen van Akeren die es sHeeren van Breda, ende die Wildert die leecht te Schooten ende te Mercxem, die es myns sHeeren Geraerts Heere van Bergen. Dese Limitatie ende Palinge hebben wy gedaen ende gewyst te houdene behoudelyks yegelycx mans rechte. In oirconden van desen dingen ende om kennisse der waerheyt hebben wy onse segelen gehangen aan desen Lren. Dese Lren waren gegeven in 't jaer Incarnation: ons Heeren Duysent twee hondert tnegentich, des Maendachs voor Sinte Marcus dach.

N°. 26.

Brief, waarby *Raso van Gaveren* aan de Stad *Breda* geeft 't recht om Kasseygelt te vorderen.

Wy Raso van Gaveren Heere van Liedekercke ende van Breda, maecken kondt, alle de ghene, die dese Lettre seulen sien ende hooren, dat wy der Poort van Breda ende onss lieden van Breda hebben gegeven ende geven, by rade goederliede, wy ende onse nacomelingen der voorgeseygde Vryheide van Breda, om de port te betren, dat zy mogen nemen Cauchidegelt te haeren oirboire, de Cauchide te houden en te betren in weselyken stuckx als men geeft in andren Vryheyden van Brabant boven ende beneden van allen den ghenen die comen in de Vryheyt van Breda, zonder die wy hebben gevriet met onsen opene brieve. Ende om dat wy willen, dat dier vaest ende gestade zy ten ewelycken dage, soe hebben wy dese letteren gezegelt met onsen proper uythangenden Zegel. Dese Lre. waes gescreven ende gemaeckt doen men screef van ons Heren jare Dusente twee hondert ende negentche, in sente Marchz dage Eevangeliste.

N°. 27.

Uytgift van *Sevenbergen*, door *Willem* Heer van *Stryen*, aan zynen Neef *Willem Hugemans*.

Allen den genen die desen Letteren sullen sien ofte hooren lesen, maken kont en kenlyk, wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene, dat alle dat Land, Mour en Gors, dat leget tussen Okerlake en Lindonk aan beyden zyden, en tussen Marke en Swaluwe aan beyden eynden, alsoo als de Okerlake uyter Marken Westwaert loopt, en wyst den rechten Ree en Drieboom op ter Sprange, die haer alrenaest is: En alsoo alse die Sprange uyter Zwaluwen, weder tegens de Okerlake komt geloopen, den rechten Ree en Drieboom: Ende van deser genoemder Sprangen Zuydwaart loopende langs der Zwaluwen kant, tot aan sHeeren goet van Breda: Dat dit voorschreven Land, Mour en Gors, Willem Hugemanssone, onsen Neve ofte syne oudsten Oir, die na hem komen mach kindskind te latene, en immers den oudsten Oir, mogen verkoopen en wettelyken waren soo wien dien sy willen, en haren wille mede doen, alse met haren vryen Leengoede. Ende want ons Wilhelm Ridder Heer van Stryene voorschreven, te pynlyke en te moeyelyke is, elke mense sonderlingen synen brief te bezegelen, soo hebben wy hen allen, zyn zy uyt Vlaanderen, of uyt wat andere Landen dat sy zyn, die 't Land, Mour, of Gors gekocht hebben of koopen sullen, jegens Willem Hugemanse onsen Neve, ofte oock syn Oir voorscreven, binnen desen voorgenoemden palen, desen jegenwoordigen gemeenen brief in kennisse en wetenisse bezegelt met onzen Zegele. En wy Wilhelm,

helm, Ridder, Heer van Stryene voorschreven, beloven voor ons en onsen Oir, die na ons komen mach, allen den genen die tegens Willem Hugemanse of synen Oir voirschreven, Land, Mour of Gors binnen desen voorgenoemden palen gekocht hebben, of koopen sullen, te houdene en te doen houden, te vryen, te wetten, en te waren tegens allen mensen, Overheere van desen goede voorschreven. En om alle dese dingen te blyven vast ende gestade, soo hebben wy Wilhelm, Ridder, Heer van Stryene voorschreven, desen brief bezegelt met onzen Zegele uythangende. Dit was gedaen als men schreef in 't jaer ons Heeren 1290. op sint Lambertus dag.

N°. 28.

Brief, waarby blyckt, dat de Kerk van *Gilze* is geweest de Moederkerk van *Etten* en *Merterſen* of *de Hage*.

Nos Raso de Gaveren, Dominus de Liedekercke, & de Breda, universis præsentes Litteras visuris salutem & cognoscere veritatem. Universitati vestræ notum esse cupimus, quod cùm discretus Vir Jacobus Consey, Bekensis Decanus, Investitus Ecclesiarum de Gilze & de Mertersen, Nobis non semel sed pluries quæstiones movisset super eo quod ipse Investitus affirmabat jus præsentandi ad Ecclesiam seu appenditium de Ettene, quod est membrum Ecclesiæ de Mertersen collatio seu præsentatio ad ipsum Investitum pertinere dignoscitur, de jure ad ipsum etiam præsentatio seu collatio Ecclesiæ seu appenditii de Ettene spectare deberet; & licet Nobilis Vir Henricus quondam Dominus de Breda, & Investitus Ecclesiæ de Gilze (quæ est matrix Ecclesia dictarum Ecclesiarum seu appenditiorum de Mertersen & de Ettene) authoritate Domini Episcopi Leodiensis, propter pericula vitanda & propter commoditatem & Divinum cultum augmentandum, dictam Ecclesiam seu appenditium de Ettene per sectionem à dicta Parochia de Mertersen extractam esse, per se Parochiam esse impetraverit, salvo jure Matricis Ecclesiæ, tanquam Investitus ibidem, quodque Dominus Arnoldus bonæ memoriæ, Dominus quondam in Breda, ad ipsam Ecclesiam seu appenditium de Ettene, in præjuditium & in injuriam ipsius Investiti prædicti de facto præsentavit, ipso Investito reclamante & contradicente. Nos cùm tandem ad querimoniam prædicti Investiti compertâ veritate à quamplurimis probis testibus terræ nostræ, sub suo sacramento examinatis, ita esse, ut prædictum est, recognoscimus & per præsentem expresse profitemur, Nos & Successores nostros nullum jus habere in Ecclesia seu appenditio de Ettene prædicto, sive in collatione sive in jure Patronatûs Ecclesiæ seu appenditii ejusdem, volentes quod præ-

Wy Raso van Gaveren, Heer van Liedekerke en van Breda, allen den genen, die dezen brief zullen zien, heyl en de waerheid te kennen. Wy begeeren dat Ulieden gezamentlyk kennelyk zy, dat nademael wy niet eens, maar te meermaalen met den discreten Man Jacob Consey, Deken van Beeck en Pastor der Kerken van Gilze en Mertersen, verschil gehadt hebben, doordien dat hy Pastor beweerde, dat het recht van voorstelling tot de Kerk of aanhangzel van Etten, welke een lit is van de Kerk van Mertersen, van welke Kerk van Mertersen de begeving of voorstelling aan hem Pastor werkelyk toebehoorende, van rechtswegen aan hem oock behoorde toe te komen de voorstelling of begeving der Kerk of aanhangzel van Etten; en alhoewel de Edele Man Henrick, voormaels Heer van Breda, en de Pastor van Gilze (welke de Moederkerk is der gemelde Kerken of Aanhangzels van Mertersen en Etten) door het gezag des Heeren Bisschops van Luyck, tot vermeyding van gevaren en om grooter gemack, en vermeerdering van den Godelyken Dienst, de gemelde Kerk of aanhangzel van Etten, door een scheyding van de voorschreve Parochie van Mertersen hebben afgetrokken, en verkregen dat ze tot een eige Parochie is opgerecht geworden, behoudens het regt der Moederkerk en des Pastors aldaer, en dat Heer Arnout, goeder gedagtenis, eertyts Heer van Breda, tot naadeel en ongelyk van den gemelden Pastor, en niettegenstaande deszelfs wederspraak en tegenzeggen, tot de voornoemde Kerk of aanhangsel van Etten dadelyk ymandt heeft voorgestelt: Zoo hebben wy eyndelyk, op de klagten des gemelden Pastors, uyt veele

prædictus Investitus & sui successores, sine aliqua contradictione nostra vel successorum nostrorum, de ipsa Ecclesia seu appenditio de Ettene, & de jure præsentandi seu Collatione ejusdem Ecclesiæ sive appenditii, ipse & sui successores libere gaudeant nunc & in futurum. Et ne præmissa, vel aliquid præmissorum, à Nobis vel aliquibus successoribus nostris (quod absit) valeat inposterum calumniari, præsentes Litteras prædicto Investito & ejus successoribus contulimus, sigilli nostri munimine roboratas. Datum anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo nono, feriâ quintâ ante Ramos Palmarum.

veele eerlyke getuygen uyt ons Landt, onder eede gehoort zynde, bevonden hebbende de waerheid alzoo te wezen gelyk hier boven is gemeld, willen erkennen en mits dezen bekennen, dat wy en onze nakomelingen geen recht hebben tot de voorsz. Kerk of aanhangzel van Etten, zoo omtrent de begeving als het recht van Patronaetschap der gemelde Kerk af aanhangzel. Willende dat de voorschreve Pastor en zyne Opvolgers, zonder eenig tegenzeggen van ons, of van onze Nakomelingen, het recht van Voorstelling of begeving der gemelde Kerk of Aanhangzel van Etten, nu en in 't toekomende vry zullen hebben en gebruyken. En op dat de voorschreve dingen, of ietwes der zelve, door ons of door eenigen onzer navolgers, ('t gene verre van ons zy!) in 't toekomende niet zouden kunnen tegengesproken werden, zoo hebben wy dezen tegenwoordigen brief, met ons Zegel bekragtigt zynde, aan den gemelden Pastor en zyne Opvolgers verleent. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, twee hondert, negen en negentig, op den vyfden dag voor Palme Zondag.

No. 29.

Uyterste Wil van Heer *Jacob* Deken van *Beeck*, waar by hy de Parochie Kerk van *Breda* oprecht tot eene Collegiale Kerk.

In Nomini Domini. Amen.

Quoniam morte nihil certius, nihilque incertius horâ mortis, Ego Jacobus Presbiter investitus de Ghilze, Decanus Consilii Bekensis Leodiensis dyocesis. compos mei & sanæ mentis, sciens quod vita hominis brevis est, per modum testamenti mei seu ultimæ voluntatis meæ, de bonis meis disponens, Ordino sub hac forma, Quod cùm in terra de Breda, à qua pro parte oriundus sum, & in qua bona mea pro majori parte consistunt, cultum divinum cupio ampliare, Et propterea, prout sæpius cùm Domino Rasone, Domino de Breda, aliisque probis tractavi, affectavi & affecto, desiderans quod Ecclesia de Breda, fiat Ecclesia Conventualis & Collegiata, & quod in eadem Ecclesia sint octo prebendæ, ad quas prebendas habendas mea bona confero & consigno.

Se-

In den Name des Heeren. Amen.

Nademael niets zekerder is als de doodt, en niets onzekerder dan de ure van dien, zoo heb ik Jacob, Priester, Pastor van Gilze, Deken van 't Kapittel van Beeck onder 't Bisdom van Luyck, myne zinnen en verstant wel machtig, wetende dat 's menschen leven kort is, by wege van Testament of uytersten Wil van myne goederen bestellende, in dezer voegen geordineert. Dat nademael ik in het Landt van Breda, waer uyt ik gedeeltelyk oorspronkelyk ben, en waer in myne goederen voor het grootst gedeelte mede gelegen zyn, den Goddelyken dienst begeere te vermeerderen, en derhalven, gelyk ik menigwerf met Heer Raso Heer van Breda, en andere deugtzame Mannen overlegt heb, altoos verlangt hebbe en noch verlange, dat de Kerk van Bre-

Breda tot een Collegiale Kerk werde opgerecht, en dat in die Kerk zouden gestelt worden agt Proven, tot dewelke uyt te vinden ik myne goederen opdrage en bewyze.

Sequitur assignatio bonorum ad dictas Prebendas habendas &c.

Volgt de aanwyzing der Goederen tot de gemelde Proven enz.

Quorum quidem bonorum meorum assignatione factâ, Ordino & dispono sic de eisdem, videlicet quod quilibet Canonicus de septem Canonicis antedictis viginti libras Turonen: nigrorum habebit perpetuò & annatim de bonis meis & reditibus supradictis & octavus Canonicus Dnus. Hugo de Merterss. decem libras, nam totidem idem Hugo ad suam prebendam de bonis suis propriis assignavit. Et sic dicta octava prebenda cuilibet aliarum septem prebendarum est in omnibus adèquata, Et de illis octo Canonicis unus erit Decanus dictæ Ecclesiæ, qui ultra portionem prebendæ suæ ratione sui decanatûs habebit decem libras Turonen. nigrorum. Præterea volo & ordino, quod dicti Canonici semper resideant personaliter in ipsa Ecclesia, & quod qui ex ipsis non residerit non habeat de prebenda sua, nisi viginti solidos Turonen. nigrorum, Et constituetur semper Vicarius loco absentis & non residentis, qualis debuit esse absens, cui Vicario debebuntur duodecim libræ Turonensium de prebenda absentis, Si verò contigerit Vicarium esse Presbiterum, loco Canonici Presbiteri absentis, ille Presbiter Vicarius habebit quindecim libras Turonen. de prebenda Presbiteri Canonici absentis, pro anno quo deservierit pro absenti, Cetera verò pars fructuum prebendæ Canonicorum absentium cedet Capittulo Ecclesiæ supradictæ, nec poterit nec debebit Capitulum ipsum alicui non residenti Canonico gratiam facere ultra dictos viginti solidos propter preces vel minas alicujus vel aliquas alias rationes. Item ordino disponens, quod de dictis octo Canonicis tres erunt Presbiteri, tres Dyaconi & duo Subdyaconi, & tenebunt sigillatim in offitiando in divinis & Horis Canonicis suas septimanas, videlicet Presbiter in Presbiteratu, Dyaconus in Dyaconatu & Subdyaconus in Subdyaconatu, Offitiis, & quâlibet die cantabunt Missam cum Dyacono & Subdyacono vestiti in habitis debitis consecratis, & aliquo vel aliquibus ipsorum Canonicorum absent. eorum Vicarii facient sua offitia in ordinibus antedictis. Si autem eorum aliquis negligens esset in præmiss. adimplendis, Canonicus careat cotidianis distributionibus illius diei, & Vicarius restituet de Salario

Deeze opnoeming myner goederen gedaan zynde, zoo bestel en beschikke ik in dezer voegen van de zelve. Te weten, dat yder der zeven voorsz. Kanonniken uyt myne bovengemelde goederen en inkomsten ten eeuwigen dagen jaarlyks zal hebben twintig ponden zwarte Tournoisen, en de agste Kanonnik Heer Hugo van Merterssen tien ponden, naadien dezelve Hugo, uyt zyne eyge goederen, mede zoo veel tot zyne Prove heeft bewezen, en op deze wyze is de gemelde agste Prove met de andere zeven in alles gelyk gemaakt. En van die agt Kanonniken zal er een Deken dier Kerke wezen, die uyt aanmerking van zyn Dekenschap, boven en behalven zyne gemelde Prove, zal hebben tien ponden zwarte Tournoisen. Daerenboven wil en begeer ik dat de voorschreve Kanonniken altyt in persoon in de gemelde Kerk hun verblyf zullen houden, en dat die aldaer zyn verblyf niet houdt, van zyne Prove alleen zal trecken twintig schellingen zwarte Tournoisen, en daar zal altyt een Vikaris of Stedehouder in plaatze van den afwezigen gestelt worden, even zoodanig als de afwezige moest zyn, aan welken Vikaris, uit de Prove des afwezigen, zullen moeten gegeven worden twaalf ponden zwarte Tournoisen. Indien het egter geviel, dat die Vikaris Priester was in de plaats van een afwezigen Kanonnik en Priester, zoo zal die Priester Vikaris uyt de Prove van den afwezigen Priester Kanonnik, voor het jaar dat hy voor den afwezigen dienst zal doen, trecken vyftien ponden Tournoisen; maar het overige gedeelte van het inkomen der Proven van de afwezige Kanonniken zal komen ten behoeven van 't Kapittel der bovengemelde Kerk, en het Kapittel zelve zal niet konnen of mogen, om eenige beden, of dreygementen van wie het zy, of om eenige andere redenen, aan ymandt der niet verblyfhoudende Kanonniken, eenige de minste gunst bewyzen boven de voorsz. twintig schellin-

rio suo duodecim denarios Turonen. nigror. nihilominus puniemtur ad arbitrium Decani & Capituli prædictorum, nisi fortè legitimo impedimento detenti per alium ydoneum illâ die sua offitia fecerint ministrari. Præterea ordinatum est, quod cum in ipsa Ecclesia sint due Capellanie, quarum cujuslibet proventus valent quadraginta libras Turonenses vel circiter annatim, post decessum Capellanorum eorundem, vel alterius eorundem decedentis, vel cedentis, portio ipsius decedentis vel cedentis Capellani dividetur, & fiant de illa portione duæ prebendæ Canonicorum, ita quod numerus dictorum octo Canonicorum augmentetur, sic quod cum essent primò octo Canonici, uno Capellano decedente fiant decem, vel alio cedente fiant duodecim prebendæ, quorum quidem Canonicorum qui fient prebendæ debent adæquari aliis octo, & debent omnia bona ipsorum esse privata, videlicet & omnia in communi, quia non efferunt prebendæ eorum aliquatenus distinctæ. Insuper preordinatum & conceptum, est etiam, quod vacante Ecclesiâ in ea ponetur Rector, qui curam recipiet à Decano dicti Consilii, prout moris erit, & erit de gremio dictæ Ecclesiæ Collegiatæ & de Jurisdictione Decani & Capituli, & frequentabit omnes Horas Canonicas prout alii Canonici & Vicarii facere tenebuntur, & habebit de reditibus dictæ Ecclesiæ usque ad valorem quadraginta librarum Turonen. de quibus solvet jura Episcopi, Archidyaconi & Superiorum suorum debita à Rectore Ecclesiæ memoratæ, cetera verò pars fructuum dictæ Rectoriæ cedet Capitulo dictæ Ecclesiæ Collegiatæ. Ita quod de ipsis augmentatus erit numerus Canonicorum dictæ Ecclesiæ, & erit Canonicus ejusdem decimus tertius vel undecimus, qui habebit unam prebendam equalem aliis in reditibus dictæ Rectoriæ. Decanus idem etiam habebit de reditibus dictæ Rectoriæ in augmentationem sui Decanatus, decem libras redituum annuatim, & superexcrescentia cedent tunc in communes usus Canonicorum residentium ibidem, Oblationes siquidem altarium tauxabuntur rationabiliter dicto Rectori pro certa summa deducenda de dictis quadraginta libris, Et si ipsi Decanus & Capitulum ex una parte, & dictus Rector ex altera, in dicta tauxatione non possunt concordare, dictus Rector habebit de aliis ipsorum Canonicorum reditibus suas quadraginta libras, & tunc illæ oblationes cedent Capitulo prædicto. Et debet fieri tauxatio supra dicta per Decanum Consilii Bekensis, & alios duos probos Investitos dicti Consilii, viciniores dictæ villæ de Bre-

lingen. Insgelyks wil en beveel ik, dat van de voorsz. agt Kanonniken, drie Priesters, drie Diakenen, en twee Onderdiakenen zullen wezen, en dat zy in het verrigten van den Goddelyken dienst en het waarnemen der geestelyke Getyden op vaste uuren, hunne weekbeurt zullen hebben, te weten een Priester in 't Priesterschap, een Diaken in het Diakenschap, en een Onderdiaken in het Onderdiakenschap, elk in zynen dienst, en dat zy op yder dag zullen een Misse zingen, met een Diaken en Onderdiaken, in behoorlyk gewyd gewaad. En eenig of eenigen der zelve Kanonniken afwezig zynde, zoo zullen hunne Vikarissen hunnen dienst waernemen in de bovengemelde order. Indien egter ymandt derzelver verzuymde het voorgemelde te agtervolgen, zoo het een Kanonnik is, die zy versteken van de dagelykse uytdeelingen van dien dag, en indien een Vikaris, zal hy van zyn loon uytkeeren twaalf penningen zwarte Tournoisen, en zy zullen niet te min gestraft worden naa het goedvinden van den Deken en 't Kapittel, ten ware zy, door een wettig belet verhindert zynde, hunnen dienst dien dag door een ander bekwaam persoon hadden laten verrigten. Bovendien is vastgestelt, vermits in de voorschreve Kerk twee Kapellanyen zyn, van welke elke jaarlyks tot veertig ponden Tournois of daer omtrent, aan inkomen heeft, dat naa de doodt of afstant der gemelde Kapellanen, of van eenen der zelve, de Portie van zoodanigen gestorvenen of afstand doenden Kapellaan zal gesplist, en daar van twee Proven zullen gemaakt, en het getal der gemelde agt Kanonniken aldus vermeerdert worden; zoo dat 'er te vooren agt Kanonniken zynde, by aflyvigheid van eenen Kapellaen, tien, en by afstant des anderen, twaalf Proven zullen wezen, welke Proven van zoodanige nieuwe Kanonniken met de andere agt evengelyk gemaakt zullen worden, en alle derzelver goederen moeten vry en in 't gemeen zyn, om dat hunne Proven eenigzints afgezondert niets zouden uytbrengen. Daarenboven is beschikt en beslooten dat, by het ledig staan der Kerk, in dezelve een Rector of Bestierder zal aangestelt worden, welkers aanstelling, zoo als 't gebruyckelyk is, door den Deken zal geschieden, en hy zal moeten genomen worden uyt den

Breda, vel alios in quos partes ipsæ voluerint concordari. Si autem Rector prædictus velit esse contentus oblationibus prædictis, habeat ipsas pro dictis quadraginta libris: Legata verò facta dictæ Ecclesiæ Conventuali cedant eidem, & alia legata facta dicto Rectori, cedant sibi; Legata insuper facta generaliter dictæ Ecclesiæ, cedant Capitulo antedicto.

Ca-

den boesem der gemelde Collegiale Kerk, staande onder het rechtsgebiedt van den Deken en het Kapittel, hy zal moeten bywoonen alle de geestelyke Getyden en Diensten, gelyk de andere Kanonniken en Vikarissen gehouden zyn te doen, en hy zal uyt de inkomsten dier Kerk trecken tot de waerde van veertig ponden Tournois, waar uyt hy de rechten des Bisschops, van den Aartsdiaken, en zyne Oversten, staande tot het Rectorschap der gemelde Kerk, zal voldoen; Het overige gedeelte der inkomsten van 't Rectorschap zal aan 't Kapittel der voorschreve Collegiale Kerk volgen, zoodanig dat uyt dezelve het getal der Kanonniken aldaer zal vermeerdert worden, en daar een dartiende of elfde Kanonnik wezen, die uyt de inkomsten van 't 't gemeld Rectorschap eene Prove zal hebben, de anderen in baten en profyten gelyk wezende. De Deken zal mede uyt de inkomsten van 't zelve Rectorschap, tot vermeerdering van zyn Dekens Ampt, aan jaarlyks inkomen trecken tien ponden, en het overschot zal verstrekken tot gemeen gebruyck der verblyfhoudende Kanonniken. De offerhanden op de Outaren geschiedende zullen redelyker wyze gewaardeert worden, om den voornoemden Rector daar voor zekere somme aftetrecken van de gemelde veertig ponden; En indien de Deken en 't Kapittel aan de eene, en de gezegde Rector aan de andere zyde, over de gemelde waardeering niet konnen overeenkomen, zoo zal de voorschreve Rector uyt de andere inkomsten der Kanonniken, zyne veertig ponden trecken, en dan zullen die offerhanden het bovengemelde Kapittel toebehooren. En die waardeering zal moeten gedaan werden by den Deken van 't Kapittel van Beeck en twee andere deugdzaame Priesters van 't zelve Kapittel, welke 't naast by de Stadt Breda zullen wezen, of by zoodanige anderen als partyen zelf zullen eens worden: Maar indien de gemelde Rector wilde te vreden zyn met de voorschreve Offerhanden, zoo zal hy die genieten in de plaets der bovengemelde veertig ponden; maar de Legaten aan de gemelde Collegiale Kerk gemaakt, zullen by dezelve blyven, en de andere Legaten aan den voornoemden Rector gemaakt, zullen voor hem zyn; en de Legaten aan gemelde Kerk in't ge-

gemeen gemaakt zullen het Kapittel toegeweezen worden.

Capellani etiam dictæ Ecclesiæ qui sunt & erunt, de jurisdictione dictorum Decani & Capituli erunt, & intererunt horis Canonicis cum Decano & Capitulo prædictis, & si non interessent, debent puniri per Decanum & Capittulum prædictos. Collatio verò Prebendarum predictarum omnium spectabit ad Dominum de Breda, patronum dictæ Ecclesiæ, & collatio Capellaniarum ad dictos Decanum & Capittulum, Decanus verò ipse eligetur à Capitulo dicto & presentabitur Domino Leodiensi Episcopo confirmandus. Regimen autem Scholarum Matricularum & aliorum offitiorum dictæ Ecclesiæ conferent idem Decanus & Capittulum conjunctim. Item ordino quod nullus poterit inibi esse Decanus, quin sit Canonicus ipsius Ecclesiæ, Canoniam habebit à Domino de Breda, Decaniam verò per electionem canonicam dicti sui Capittuli obtinebit. Insuper ordinans dispono & volo, quod si Dominus de Breda præmissis nollet consentire, aut sustinere præmissa adimpleri, ita quod effectum non haberent; vel si per Episcopum Leodiensem, aut alios, ad quos hoc pertinet, præmissa non fuerint confirmata, ita quod effectum debitum non haberent, vel ordinatio mea in præmissis esset impedita, tunc volo, quod præsens ordinatio nulla sit, & quod Executores mei in præmissis, quos eligo, (videlicet vir Venerabilis & discretus Magister Macarius de Buscho, Canonicus Leodiensis, & Venerabilis Domina Abbatissa Monasterii de Thoren, & Frater Joannes dictus de Rotselaer, quondam Abbas Monasterii Averbodiensis, nec non Dominus Henricus Ecclesiæ de Gilse Plebanus) habeant potestatem plenariam dicta mea bona assignandi aliis piis locis, construendi Hospitalia, Ecclesias Collegiatas, Altaria & alia ordinandi in piis locis, prout saluti animæ meæ visum fuerit expedire. Volo tamen quod præmissa fiant tunc in aliqua Ecclesia spectante ad collationem seu præsentationem dictæ Abbatissæ, si voluerit consentire.

Om-

De Kapellanen der gemelde Kerk, welke tans zyn en namaels wezen zullen onder het gebiedt der gemelde Deken en Kanonniken, zullen met den voorsz. Deken en Kapittel zig laten vinden by de Kerkelyke Getyden; en zoo zy daar niet tegenwoordig zyn, moeten zy door den gezeiden Deken en 't Kapittel gestraft worden. De Begeving van alle de voorgemelde Proven zal staan aan den Heer van Breda, als Patroon der voorschreve Kerk, en de begeving der Kapellanyen aan den voorsz. Deken en het Kapittel. De Deken zelf zal door het voornoemde Kapittel verkoren en aan den Heer Bisschop van Luyk ter bevestiging aangeboden worden. Het bestier der Scholen, der Godshuyzen en andere bedieningen der gemelde Kerk, zullen de Deken en het Kapittel te zamen begeven. Insgelyks gebiede ik, dat niemandt aldaer zal Deken wezen, ten zy hy Kanonnik zy dier Kerke, zyne Kanoninksdye hebbe van den Heer van Breda, en het Dekenschap by eene wettige Kerkelyke verkiezing van het voorsz. Kapittel bekome. Voorts zoo wil en bevele ik, dat ingevalle de Heer van Breda aan het geen voorsz. is zyne toestemming weygerde te geven, of niet wilde dulden dat het nagekomen wierd, zulks dat het zelve niet tot stand kon gebracht worden; of indien door den Bisschop van Luyck, of anderen aan welken het behoort, het bovenstaande niet wierde bevestigt, zoo dat het niet ter uytvoering gestelt, of myne voorsz. beschikking anderzins belet wierdt, dan begeer ik dat de tegenwoordige instelling nul en van geener waerden zal zyn, en dat de Uytvoerders, welke ik over het voorsz. verkiese, (te weten de Eerwaardige en Discrete Mr. Macarius van den Bosch, Kanonnik van Luyk, de Eerwaerdige Vrouw Abtdis des Stifts van Thoor, en Broeder Joannes, gezegt van Rotselaer, voormaels Abt van 't Klooster van Averboden, als mede Heer Hendrik, Plebaan der Kerk van Gilze) volkome macht zullen hebben, om myne voornoemde goederen tot andere Godvruchtige werken aan te leggen, om Gasthuysen te bouwen, Collegiale Kerken, Outaren en andere zaken te stich-

 ten

ten op Godsdienftige plaetfen, zoo als tot myner zielen Zaligheid beft zal bevonden worden. Ik verftaa egter, dat het voorfz. alfdan gefchiede in eenige Kerk ftaande ter begeving of voorftelling der gemelde Abtdis, indien zy daer in wil toeftemmen.

Omnia etiam alia bona mea mobilia & immobilia, de quibus non ordinavi, aut non ordinabo expresse, volo quod ad augmentationem cedant dictarum prebendarum, si eas contingat ad effectum perduci. Sin autem . . . . sint in dispositione meorum Executorum, prout superius est expressum; protestans quod prædictam meam Ordinationem volo valere loco Testamenti seu ultimæ voluntatis meæ, vel alterius, quæ de jure poterit melius valere, volens quod dicti Executores mei omnia mea bona apprehendant ad faciendum præmissa, prout eis saluti animæ meæ visum fuerit expedire. Et si dicti Executores mei omnes non potuerint aut noluerint interesse, tres vel duo ex eis nihilominus exequantur, volens ut ubicumque duo ex eis posuerint diem ad aliquid exequendum, & alii vocati ad hoc non venerint, aut noluerint, vel non potuerint interesse, reliqui duo procedant & faciant quod incumbit, aliorum duorum absentiâ non obstante. Nomina verò illorum qui nominati sunt ad illas prebendas sunt hæc, videlicet

Alle myne andere, zoo roerende als onroerende goederen, waer van ik niet beftelt hebbe, of niet uytdruckelyk zal beftellen, wil ik dat aangelegt worden tot vermeerdering der voornoemde Proven, zoo het gebeurde, dat zy ter uytvoer gebragt wierden. Zoo egter niet . . . . zullen zy in de macht myner Uytvoerders blyven, gelyk hier boven is uytgedrukt. Ik betuyge te willen, dat deze myne beftelling zal ftrekken voor myn Teftament of uyterfte Wil, of voor zoodanige andere handeling als in regten beft kan beftaan, begeerende, dat de gemelde Uytvoerders alle myne goederen onder hen nemen, om het voorfchrevene uyttevoeren, zoo als hen, tot myner zielen zaligheid zal duncken dienftig te wezen. En by aldien myne Uytvoerders alle niet konden of wilden daar by tegenwoordig zyn, zoo zullen twee of drie derzelve niettemin de uytvoering konnen waernemen; willende ik, dat alwaer twee derzelve een dag, om zaaken te doen, hebben vaftgeftelt, en de andere daer toe geroepen zynde niet kwamen, of niet wilden of niet konden daar by zyn, de overige twee egter zullen voortgaen, en doen 't gene vereyfcht wordt, niettegenftaande de afwezigheid der twee anderen. De Namen der genen die benoemt zyn tot de gemelde Proven zyn deze, te weten

D. Henricus, Grusere, Decanus; — Heer Hendrik Grufere, Deken;

D. Henricus, dictus Grusere, ejus Frater; — Heer Hendrik, gezegt Grufere, deszelfs Broeder;

D. Winricus de Eyke; — Heer Wynrik van Eyke;

D. Hugo prædictus, Presbiteri; — Heer Hugo voornoemt, Priefters;

Walterus & Jacobus, filii Joannis de Byen; — Wouter en Jacob, Zoonen van Jan de Bye;

Et Joannes filius Wiconis de Camera. — En Joannes, zoon van Wico van de Kamer;

Supplicans Venerabili in Christo Patri ac — Biddende den zeer Eerwaerden Vader

ac Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, & ejus Officiali, ac aliis omnibus, quorum interest, ut præmissis tam piè conceptis consentiant, ea laudent, approbent, & suâ auctoritate confirment. In cujus rei testimonium sigillum meum, unà cum sigillis virorum discretorum Domini Danckini, Scholastici Ecclesiæ Bekensis, & Domini Henrici, Executoris mei prædicti, quæ his apponi petivi, appono. Et nos Danckinus & Henricus prædicti, qui præmissis interfuimus, cum aliis multis probis, sigilla nostra, ad suam petitionem dicti Domini Jacobi, præsentibus duximus appendenda. Datum anno Domini miliesimo trecentesimo tertio, in Vigilia Dionysii.

der in Kristus, Heer Theobald, door Gods genade, Bisschop van Luyck, en zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, dat zy aan de voorsz. zoo Godvruchtige ontwerpen hunne toestemming geven, dezelve billyken, goedkeuren, en met hun gezag bevestigen willen. In kennisse van alle 't welk, heb ik myn Zegel, te gelyk met de Zegelen der discrete Mannen, Heer Danckin, Scholaster der Kerk van Beeck, en Heer Hendrik, mynen voorgenoemden Uytvoerder, welke ik verzogt heb dat aan deze mogen gezet worden, hier aan doen hangen. En wy Danckin, en Hendrik voornoemt, by het voorsz. met meer andere vroome lieden tegenwoordig geweest zynde, hebben onze Zegelen op het versoek van den gemelden Heer Jacob, aan deze tegenwoordige wel willen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duysend driehondert en drie, op St. Denys avondt.

* * * * * *

Venerabili in Christo Patri ac Domino suo, Domino Theobaldo Dei gratiâ Leodiensi Episcopo, ejusque Offitiali, & aliis quorum interest, Raso Dominus de Breda, patronus Ecclesiæ Parochialis de Breda, Leodiensis dyocesis, reverentiam & noscere veritatem. Noveritis quod nos dispositionibus & ordinationibus prebendarum, & aliorum, de quibus fit mentio in literis Domini Jacobi, Investiti de Ghilse, Decani Consilii Bekensis, nostrum in omnibus adhibemus consensum, ea quantum in nobis est laudando, disponendo, ordinando & per omnia approbando. Supplicantes Vobis in Christo, quatenus præmissa approbetis & auctoritate vestrâ ordinariâ confirmetis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus literis duximus appendendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tertio, Dominicâ ante festum Katherinæ Virginis.

Aan den zeer Eerwaarden Vader in Kristus, Heer Theobald door Gods genade, Bisschop van Luyck, aan zynen Officiael, en allen anderen dien 't aangaet, Raso Heer van Breda, Patroon der Parochiekerk van Breda, behoorende onder 't Bisdom van Luyck, eerbieding en de waerheid te kennen. Ulieden zy kennelyk, dat wy de instellingen en begevingen der Proven, en andere dingen, waar van gewaagt wordt in de brieven van Heer Jacob, Pastor van Gilze, Deken van het Kapittel van Beeck, in alle deelen toestemmen, dezelve, zoo veel in ons is, billykende, vaststellende en t'eenemael goedkeurende. Biddende Ulieden om Kristus wille, ten eynde gy het beloofde goedkeurt, en met uwe gewoone macht wildt bekrachtigen. In kennisse waar van hebben wy onsen Zegel aan de tegenwoordige brieven doen hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duysend driehondert en drie, op Zondag voor 't feest van de H. Katarina.

* * * * * *

Universis præsentes Litteras inspecturis, Officialis Leodiensis salutem in Domino sem-

Allen en een ygelyk die deezen Brief zullen zien, de Officiael van Luyck eeu-

ſempiternam. Noverit univerſitas veſtra, quod factâ nobis fide per Viros diſcretos Dominum Danckinum, Scolaſticum Eccleſiæ Bekenſis, & Dominum Henricum, Plebanum Eccleſiæ de Ghilſen, de Teſtamento ſeu ultima voluntate Domini Jacobi, Decani Concilii Bekenſis, unà cum ſigillis eorundem præſentibus appenſis, ipſum Teſtamentum ſeu ultimam voluntatem, quantum in nobis eſt, per omnia laudamus, approbamus & confirmamus. In cujus rei teſtimonium ſigillum Officialatûs Leodienſis duximus apponendum. Datum anno Domini milleſimo trecenteſimo tertio, in Octavis B. Andreæ Apoſtoli.

wig heyl in den Heere. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de diſcrete Mannen Heer Danckin, Scholaſter der Kerke te Beeck, en Heer Hendrik Plebaan der Kerk tot Gilze, ons vertoont hebbende het Teſtament of den uyterſten Wille van Heer Jacob Deeken van het Kapittel van Beeck, met hunne Zegelen daer aan hangende, wy het zelve Teſtament of uyterſten Wille, voor zoo veel in ons is, in alle deſzelfs deelen billyken, goedkeuren en bekrachtigen. Ten ooirkonde van dien heeft ons goedgedacht het Luykſche Officiael Zegel daar aan te hangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyſend driehondert en drie, in de Octaaf van den Heyligen Apoſtel Andries.

N°. 30.

Hervorming van 't Kapittel der Collegiale Kerk te *Breda.*

Magiſter Macharius de Buſco Canonicus Leodienſis, Diſcretis & honeſtis viris Decano & Capitulo Beatæ Mariæ in Breda Leodienſis Dioceſeos, ſalutem in Domino. Litteras Reverendi in Chriſto Patris Domini Theobaldi Epiſcopi Leodienſis, quas legiſtis, audiviſtis atque recepiſtis in his verbis: Theobaldus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, Venerabili Viro Machario de Buſco, Canonico Leodienſi, ſalutem in Domino ſinceram. De veſtra diſcretione plenius confiſi, vobis committimus & mandamus, quatenus ad Eccleſias de Corters, de Dieſt, de Beeck, de Oorſchot, de Rode & de Breda Collegiatas, nec non ad Monaſterium de Hodonk Ordinis Sti. Benedicti noſtræ Dioceſeos, perſonaliter accedendo, officium Viſitationis exerceatis in eiſdem, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spiritualibus quàm in Temporalibus, corrigendo, ſtatuendo, ordinando, & reformando, quæcùnque in dictis Eccleſiis & Monaſterio corrigenda, ſtatuenda, ordinanda & reformanda inveneritis, ſecundùm quod vobis videbitur expedire; Contradictores & Rebelles, ſi qui fuerint, per cenſuram Eccleſiaſticam compeſcendo vice & auctoritate noſtrâ, in quibus vobis committimus vices noſtras. Datum anno milleſimo trecenteſimo nono, in Vigilia Sacramenti. Harum autem Litterarum auctoritate acceſſimus perſonaliter ad Eccleſiam veſtram de Breda, Sabbatho poſt Feſtum Petri & Pauli Apoſtolorum, anno prædicto, & ipſam plenius viſitavimus, tam in Capite quàm in Membris, tam in Spi-

Mr. Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, aan de diſcrete en eerſame Mannen den Deken en het Kapittel van O. L. V. te Breda onder 't Biſdom van Luyck, heil in den Heere. Gylieden hebt gezien, geleſen en gehoort de brieven des Eerwaerdigen Vaders in Kriſtus, Heer Theobald Biſſchop van Luyck, welke gy ontfangen hebt, zynde van dezen inhoudt: Theobald, door Gods genade, Biſſchop van Luyck, aan den Eerwaerden Man Macharius van den Boſch, Kanonnik van Luyck, oprecht heil in den Heere. Op uwe beſcheidenheid t'eenemael betrouwende, zoo dragen wy u op en bevelen u, dat gy u in Perſoon begeeft naar de Collegiale Kerken van Korters, Dieſt, Beeck, Oorſchot, Rode, en Breda, als mede naar het Klooſter van Hodonk van de Benedictiner Orden, behoorende onder ons Bisdom, en aldaer het ampt van Onderzoeker oeffent, zoo wel omtrent het Hooft als de Leden, zoo wel in 't geeſtelyke als in 't wereltlyke, verbeterende, inſtellende, beveelende en hervormende, 't gene gy in de gemelde Kerken en Klooſter zult bevinden verbetert, ingeſtelt, bevolen en hervormt te moeten werden, naa 't gene u dunken zal te behooren; als mede van onſent wegen en door ons gezag de tegenſtrevers en wederſpannigen, zoo er eenigen mogten wezen, door de Kerkelyke ſtraffen bedwingende,

Spiritualibus quàm in Temporalibus. Et quia invenimus plura in dicta Ecclesia reformanda, ad reformationem ipsius, de consensu & consilio vestro statuimus & ordinamus, auctoritate in hac parte nobis commissâ, quod nullus Canonicus, vel Capellanus, vel vester Choralis, intret Chorum vel Ecclesiam vestram, præcipue quum divina & Horæ Canonicæ celebrantur, nisi induto superpellino.

de, als waar toe wy u onze macht verleenen. Gegeven in 't jaar Duyzend driehondert en negen, op den avond voor Sacramentsdag. Wy dan, door de macht ons by dezen brief gegeven, zyn in Persoon gekomen tot uwe Kerk van Breda op Saturdag naa St. Pieter en Paulus in 't voorschreve jaar, en hebben de zelve naauwkeurig onderzocht, zoo omtrent 't Hooft als in de Leden, zoo in 't geestelyke als in 't wereltlyke; en nadien wy verscheyde zaken hebben gevonden, welke in de gemelde Kerk dienen hervormt te worden, zoo gebieden en bevelen wy tot derzelver hervorming, met uwe toestemming en goeden raad, volgens de macht ons in dezen gegeven, dat geen Kanonnik of Kapellaan, of ymant uwer Koorzangers, in het Koor of in uwe Kerk zal mogen komen, voornamentlyk als de Goddelyke Dienst en Kerkelyke Getyden gehouden worden, ten zy hy een Koorkleedt aanhebbe.

Item statuimus & ordinamus, quod habeatis quolibet anno Generale Capitulum, videlicet in crastino Servatii, in quo omnes Canonici præsentes, sine aliqua vocatione, poterunt & debebunt statuere vel ordinare de negotiis dictæ Ecclesiæ & regimine ipsius, qualiter ipsa Ecclesia pro anno futuro sit regenda, Et quidquid statutum fuerit per presentes ratum & firmum habebitur, & in dicto Capitulo fiet computatio de bonis Ecclesiæ totius anni, & qualiter bona ipsius ad dictum annum fuerint consumpta. Et quia nonnulli Viri Canonici decesserunt debitis obligati diversis, ita quod Creditoribus de bonis decedentium satisfieri non potuit, statuimus & ordinamus, quod ulterius Canonicus decedens habebit annum gratiæ, ita quod Executores ipsius decedentis recipient omnes fructus prebendæ decedentis per illum annum pro solvendis debitis suis, quotidianis distributionibus & anniversariis exceptis, quas non habebit decedens, & Executores decedentis dabunt Ecclesiæ predictæ centum solidos magnorum Turonensium de fructibus dictæ prebendæ, pro cappis seu ornamentis emendis.

Insgelyks bevelen en gebieden wy, dat gylieden jaerlyks een algemeen Kapittel zult houden, te weten daegs naa St. Servaes, waar in alle tegenwoordig zynde Kanonniken, zonder daar toe geroepen te zyn, zullen konnen en moeten beramen en vaststellen, de zaken der voorschreve Kerk, en derzelver regeering, op wat wyze namelyk die Kerk voor het aanstaande jaar zal moeten bestiert worden. En al't gene by de daar tegenwoordigen zal beraamt zyn, zal voor vast en bestendig gehouden worden. En in 't gemelde Kapittel zal rekening gedaan worden van de goederen van de Kerk voor het geheele jaar, en in hoe verre haare goederen voor dat jaar besteedt zyn. En naadien zommige Kanonniken gestorven zyn, belast met verscheyde schulden, zoodanig dat men de schuldeyschers uyt de goederen der overledene niet heeft konnen voldoen, soo bevelen en ordineren wy, dat een Kanonnik, hier nae stervende, zal hebben een jaar van gratie, zoodanig dat de Uytvoerders van dien aflyvigen zullen genieten alle de inkomsten zyner Prove voor dat jaar, om daar uyt zyne schulden te betalen, uytgezondert egter de dagelykse uytdeelingen en jaargetyden, welke den aflyvige niet zullen te goed komen, en de Uytvoerders des afgestorvenen zullen aan de gemelde Kerk geven hondert schellin-

Item gen

gen groote Tournoifen, uyt het inkomen der gemelde Prove, om kappen en andere cieraden te kopen.

Item ftatuimus & ordinavimus, quod Canonici dicti Loci poffunt habere infra annum duos menfes pro negotiis ordinandis, conjunctim vel divifim. Ita quod ipfe Canonicus qui recedere velit, petet licentiam à Decano & Capitulo fuo, quod, fi jufta fuerit caufa, non denegabitur eidem, nec dies quibus recedunt à Villa de Breda & revertentur ad eandem non computabuntur; Et abfentes tempore abfentiæ non habebunt quotidianas nec anniverfaria; fcribentur dies abfentium.

Insgelyks ftellen en ordineren wy, dat de Kanonniken van die Plaets in het jaar twee maanden mogen hebben om hunne zaken te verrichten, 't zy met eens of in verfcheide reizen, zoodanig dat een Kanonnik willende van daar trecken, zal moeten verlof vragen van zynen Deken en 't Kapittel, 't gene, indien hy daer toe wettige reden heeft, hem niet zal geweygert worden, en de dagen, op welke zy van Breda vertrekken en aldaer wederkeeren, zullen niet mede gerekent worden; en de afwezigen zullen gedurende den tyd hunner afwezentheid niets genieten van de dagelykfe uytdeelingen of jaargetyden; men zal regifter houden van den tyd hunnes uytblyvens.

Item ordinamus, quod Scholares frequentantes Scholas ibidem, ibunt in Ecclefia prædicta in Collegio Canonicorum, præcipue in feftis novem lectionum, ad Horas Canonicas, prout vifum fuerit expedire.

Voorts verordineren wy, dat de Scholieren aldaer ter Scholen gaande, zullen in de voorgemelde Kerk gaan in de vergadering der Kanonniken, voornamentlyk op de Feeftdagen der negen Leffen en op de Kerkelyke Getyden, zoo als zulks zal dienftig geoordeelt worden.

Item ftatuimus & ordinamus, ne aliquis Canonicus, vel alter de Capitulo exiftens, tractata in Capitulo & fecreta ejufdem audeat alicui extra Capitulum revelare contra Decani prohibitionem, Et fi quis contrarium fecerit, & convictus fuerit, per unum menfem careat prebendâ & convertatur in communem ufum Capituli.

Verders ftellen en ordineren wy, dat geen Kanonnik, nog iemant tot het Kapittel behoorende, eenige zaken of geheymen in 't Kapittel verhandelt, aan iemant buyten het Kapittel, tegen het verbod des Dekens, zal mogen openbaren, en zoo iemant het tegendeel dede, en daar van overtuygt wierdt, die zal voor een maandt zyne Prove verbeuren, welke zal bekeert worden tot gemeen voordeel des Kapittels.

Ordinamus etiam, quod Capellani dictæ Parochiæ, quum fubfint Capitulo, vadant ad Horas Canonicas, diebus & horis, quibus commode poffunt, Et Capitulum in refectionibus & aliis curialitatibus honefte eos contractet.

Wy ordineren mede, dat de Kapellanen der gemelde Parochie, tot het Kapittel behoorende, zullen moeten tot de Kerkelyke Getyden gaan, op de dagen en uren als hen beft zal gelegen komen, en op tyden van vermaak en andere uytfpanningen zal het Kapittel dezelven eerlyk onthalen.

Item ftatuimus & ordinamus, quod Decanus in duplicibus & majoribus feftis debeat celebrare fummam Miffam, nifi impeditus fuerit legitimo impedimento, & tunc per Canonicum vel Capellanum magis ydoneum procurabit eam celebrari.

Quæ

Insgelyks ftellen en verordineren wy, dat de Deken, op de dubbelde en groote Feeftdagen, zal moeten een hooge Miffe doen, ten zy hy door een wettige verhindering belet zy, en dan zal hy bezorgen dat zy door den bekwaam-

kwaamsten Kanonnik of Kapellaen gedaan worde.

Quæ Statuta & Ordinationes nostras præcipimus in virtute sanctæ obedientiæ firmiter observari, Volentes quod Decanus & Capitulum, rebelles, si qui fuerint, compellent censurâ Ecclesiastica ad observantiam præmissorum. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus litteris est annexum. Datum anno & die Sabbathi prædictis.

Welke onse instellingen en verordineringen wy bevelen, dat, uyt kracht der heylige gehoorsaemheid, vast en bestendig zullen onderhouden worden, willende dat de Deken en het Kapittel de wederstrevers, zoo er eenigen mochten wezen, met de Kerkelyke straffen, tot onderhouding van het bovenstaande zullen bedwingen. Ten ooirkonde waar van hebben wy ons zegel aan desen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven in het jaar en op Saturdag hier boven gemeld.

N°. 31.

Scheyding der Kerken van *Ginneken*, *Merterfsen*, *Etten* en *Bavel*, van de Moederkerk van *Gilze*.

In nomine Domini. Amen. Universis præsentes litteras inspecturis, Magister Franco de Semblaco, Canonicus Ecclesiæ Sti. Martini Leodiensis, Commissarius ad infrà scripta Reverendi Patris & Domini D. Adulphi Dei gratiâ Leodiensis Episcopi, salutem, cum notitia veritatis. Noverit universitas vestra, quod cum nobilis & venerabilis Domina Margareta de Pitresem, Abbatissa Thorensis, Patrona Ecclesiæ de Gilze Leodiensis Diœcesis, & Rutgerus, ejusdem Ecclesiæ de Gilze Investitus, seu Rector, supplicaverunt eidem Reverendo Patri sub hac forma.

In den Name des Heeren. Amen. Allen den genen, welke dezen tegenwoordigen Brief zullen zien, Mr. Franco van Semblais, Kanonnik der St. Meertens Kerk te Luyck, Gevolmagtigde tot het ondergeschrevene by den Eerwaerden Vader en Heer Adolf, door Gods genade, Bisschop van Luyk, heyl en kennisse der waerheid. Ulieden allegaer zy kennelyk, dat de Edele en Eerwaerde Vrouw Margriet van Pitresem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Kerk van Gilze, onder 't Bisdom van Luyck, en Rutger, Pastor of Bestierder der gemelde Kerk van Gilze, gemelden Eerwaerden Vader een Smeekschrift hebben overgegeven aldus luydende.

Reverendo in Christo Patri ac Domino suo Adulpho, Dei gratiâ Episcopo Leodiensi, Margareta de Pitresem, Abbatissa Thorensis, Patrona Ecclesiæ Parochialis de Gilze vestræ Diocesis, & Rutgerus ejusdem Ecclesiæ Investitus seu Rector, quidquid possunt reverentiæ, obsequii & honoris. Significamus vestræ reverendæ Paternitati, quod dicta Ecclesia de Gilze quatuor habet appenditia, *consueta per Vicarios perpetuos, ab ipso Investito præsentandos, deserviri, his distincta nominibus, videlicet* Ginneken, Merterfsen, Etten, & Bavel, *quorum quemlibet per se sufficit, bona habens discreta à Ma-*

Aan den Eerwaerden Vader in Kristus en Heer Adolf, by der gratien Gods, Bisschop van Luyck, Margriet van Pitresem, Abtdis van Thoor, Vrouwe der Parochiekerk van Gilze, behoorende onder uw Bisdom, en Rutger, Pastor of Bestierder der zelve Kerk, alle bedenkelyke eerbied, dienst en eere. Wy maken aan uwe Eerwaerdigheid bekent, dat de gemelde Kerk van Gilze *vier aanhangzels heeft*, gewoon door vaste Vikarissen of Stedehouders, by den gemelden Pastor voorgestelt, bedient te worden, zynde dezelve aldus genaemt, te weten *Ginne-*

Matrice Ecclesia, & reditus abundantiam sufficientem pro Investito seu Rectore qui curam gerit, & ad omnia onera tam episcopalia quàm archidiaconalia & alia supportanda, quæ dum vacant viri potentes illarum partium, suarum importunitate precum, quâ multoties non concedenda conceduntur, quibus ipsi Investiti resistere non poterant nec audebant, instare consueverunt apud Investitos dictæ Matricis Ecclesiæ, ac ipsos astringere pro suis Clericis vel familiaribus, ac aliis, quibus eis placebat, providendis de eisdem, adeo quod nunquam vel rarò licebat ipsis Investitis personas, quas sciebant idoneas, de illa providere, ex quibus sequebantur inconvenientiæ, quod personæ minus idoneæ ad regimen ipsorum Appenditiorum assumebantur, quod magis officit in Ecclesia Sancta Dei, divinum negligebatur officium, ac ipsi Investiti iram, indignationem & offensam ipsam Potentium sæpius incurrebant, in suum & Ecclesiæ suæ grave dispendium & jacturam. Quare nos, pro commodo & utilitate, tam Investitorum quàm Matricis Ecclesiæ & appenditiorum prædictorum, unanimi consensu vestræ supplicamus Venerandæ Paternitati humiliter & devote, quatenus dicta appenditia dividere ac separare dignemini ab ipsa Matrice Ecclesia, & constituere Ecclesias Baptismales, proprios ac perpetuos habentes Investitos seu Curatos Loci, Archidiacono, dum vacaverint, præsentandos, & per istum instituendos in eisdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera tenebuntur supportare, earum collatione, seu præsentatione ad easdem, soli Abbatissæ Thorensi, quæ pro tempore fuerit, à Vobis perenniter attributâ. Vobis etiam Venerabili Viro Domino Neapolioni, Dei gratiâ Archidiacono Leodiensi, in cujus Archidiaconatu dicta Matrix Ecclesia & appenditia consistunt, supplicamus attentius, quatenus præmissis vestrum dignemini consensum benigniter impertiri. In cujus rei testimonium litteris præsentibus sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, Sabbatho post nativitatem Beati Joannis Baptistæ.

ncken, *Merterfen*, *Etten* en *Bavel*, van welke elk op zich zelf bestaat, hebbende goederen verscheyden van de Moederkerk, en genoegzame inkomsten voor een Pastor of Bestierder, welke die Pastorye zoude waarnemen, en om alle de lasten, zoo van den Bisschop, als van den Aartsdiaken en anderen te dragen; welke terwyl ze ledig staan, zoo zyn eenige vermogende Mannen dier plaatzen, door hunne overlastige verzoeken, waar door menigmael verkregen worden zaken welke niet behoorden toegestaan te worden, en welken de Pastors zelve niet konden nog durfden wederstaen, gewoon geweest by de Pastors der gemelde Moederkerk aan te houden, en dezelve te noodzaaken, om hunne Klercken en huysgenoten, en anderen die het hen behaagde, daar mede te voorzien, zoodanig dat het nooyt of zelden aan dezelve Pastors geoorloft was, eenige personen, welke zy bekwaam oordeelden, daar toe aan te stellen. Waar uyt die ongelegentheid voortkwam, dat onbekwame personen tot het bestier dier Aanhangzels aangenomen wierden, en het gene nog aanstootelyker is, dat in Gods heylige Kerk de Goddelyke dienst verzuymt wierdt, en de Pastors zelve zich menigmael den toorn, den haat en de vyantschap der Grooten op den hals haelden, tot groot naadeel en schade van hen en van hunne Kerk. Waarom wy, tot gemack en voordeel, zoo wel der Pastors, als van de Moederkerke en de voorgemelde Aanhangzels, met eenparige toestemming, Uwe Eerwaerdigheid zeer nedrig en gedienstig bidden, ten eynde gy de gemelde Aanhangzels van de voorschreve Moederkerk wilt scheyden, en die opregten tot Doopkerken, hebbende haare eyge en vaste Pastors, aan den Aartsdiaken, als zy mogten ledig staan, voor- en by hem daar werkelyk intestellen, welke die Pastoryen zouden waarnemen, en gehouden zyn alle de lasten daer toe staande te dragen, zodanig egter, dat aan de Abtdis van Thoor, welke in der tyd zyn zal, alleen de begeving of voorstelling der gemelde Kerken, ten eeuwigen dagen door U toegewezen worde. Wy bidden ook u, Eerwaerdig Heer Neapolion, door Gods genade, Aartsdiaken van Luyk, in wiens Aartsdiakenschap de

de gemelde Moederkerk en Aanhangzels gelegen zyn, ten eynde het u behaage aan het voorschrevene uwe toestemming goedgunstiglyk te verleenen. In kennisse dezer dingen hebben wy aan den tegenwoordigen brief onze zegelen doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heeren Duyzend, driehondert en festien, op Saturdag naa St Jans Baptist geboorte.

Idem Reverendus Pater Venerabili Viro Decano Ecclesiæ S. Pauli Leodiensis in negotio hujusmodi commisit totaliter vices suas, mandans eidem, quatenus super præmissis, inquisitione factâ & habitâ diligenti, ad divisionem & separationem dictorum appenditiorum à dicta Matrice Ecclesia, & ad alia contenta in dicta supplicatione procederet prout justum foret & ei visum expedire. Inquisitio igitur auctoritate dicti Reverendi Patris de præmissis per Dominum Wilhelmum, Investitum Ecclesiæ de Raemsdonck, Inquisitorem ad hoc ab eodem Reverendo Patre deputatum, à testibus in forma Ecclesiæ juratis & receptis, vocatis omnibus qui sua dicentur vel credentur interesse, ad videndum eos jurare, & dictâ inquisitione eidem Decano reportatâ, riteque publicatâ, citatis generaliter in facie Matricis Ecclesiæ & appenditiorum prædictorum coram dicto Decano, omnibus qui sua interesse dicentur vel credentur, ad videndum reportationem & supplicationem dictæ inquisitionis, dicendum contra ipsam & testes in ea productos, & procedendum ulterius ad divisionem & separationem prædictorum appenditiorum à Matrice Ecclesia prædicta, ac alia in dicta supplicatione contenta, ut jus esset, cum intimatione debita, legali & consueta, & nomina qui sua dicentur interesse. Præfatus Reverendus Pater dicto Decano agenti in remotis, nobis in hujusmodi negotio vices suas commisit per hæc verba:

De gemelde Eerwaerde Vader heeft dan den Eerwaerden Deken der St. Paulus Kerke te Luyk, tot deeze zaak, in zyne plaets, volkomen gemagtigt, hem gelastende, dat hy omtrent het voorschrevene een neerstig onderzoek gedaen hebbende, zoude voortgaan tot de afdeeling en scheyding der gemelde Aanhangzels van haare voornoemde Moederkerk, en de andere zaken in het gemelde verzoekschrift vervat behandelen, zoo en in diervoegen als hem rechtmatig en goed zoude duncken. Het onderzoek derhalven omtrent het voorsz., door last des gemelden Eerwaerden Vaders, gedaan zynde door Heer Willem Pastor der Kerk van Raemsdonck, als Onderzoeker daer toe by denzelven Eerwaerden Vader benoemt, en de Getuygen, naa Kerkenorden beëedigt, daar op gehoort, en daar by geroepen zynde allen die daar tegen iets in te brengen, of daar by eenig belang mogten hebben, om die getuygen te zien zweeren; voorts van de gemelde onderzoeking aan den voorsz. Deken verslag gedaan, en zulks behoorlyk bekend gemaakt zynde, ook allen die vermeenen zouden daer by belang te hebben, in de Moederkerk en de voornoemde Aanhangzelen opentlyk ingedaegt zynde om voor gemelden Deken te verschynen, en het verslag der voorschreve Onderzoeking en Verzoek te zien, en daar tegen, als mede tegen de daar in voortgebrachte getuygen het nodige te zeggen, om verders naar rechten te treeden tot afdeeling en scheyding der gemelde Aanhangzelen van haare voorschreve Moederkerk, en tot de andere zaken in het gemelde verzoekschrift vervat, met behoorlyke, wettige en gewoone Waarschouwing en benoeming der genen die zeggen zouden daar by belang te hebben; zoo heeft de meergemelde Eerwaerde Vader, de gemelde Deken af-

afwezend zynde, ons in defzelfs plaats hier toe gemagtigt, luidende defzelfs Volmagt aldus:

Adulphus Dei gratiâ Leodienſis Epiſcopus, diſcreto Viro Magiſtro Franconi de Semblaco, Canonico Eccleſiæ S. Martini Leodienſis, ſalutem & omne bonum. De veſtra diſcretione confidentes, in negotio ſupplicationis nobis factæ ex parte nobilis & venerabilis Dominæ Margaretæ de Pitreſem, Abbatiſſæ Thorenſis, & Rutgeri, Inveſtiti Eccleſiæ de Gilze, noſtræ Diœceſis, ad collationem ſeu præſentationem dictæ Abbatiſſæ pertinentis, ſuper diviſione & ſeparatione quorundam Appenditiorum dictæ Eccleſiæ de Gilze, faciendum ab ipſa Matrice Eccleſia & Jure Patronatus dictorum Appenditiorum, ſeu præſentandum ad eadem, dum vacabunt, attribuendo dictæ Abbatiſſæ, vices noſtras (quas aliàs à Nobis commiſſas Venerabili Viro Decano Eccleſiæ S. Pauli Leodienſis, nunc agenti eo in remotis, ad nos revocamus) vobis committimus per præſentes, mandantes vobis, quatenus ſecundùm inquiſitionem ſuper dicta ſupplicatione de mandato noſtro factam, & dicto Decano reportatam vel remiſſam, ulterius in præmiſſis, ratione præviâ, procedatis ad ſtatuendum ac decernendum quod juſtum fuit & vobis viſum expedire, ac faciendum quod decreveritis auctoritate noſtrâ per cenſuram Eccleſiaſticam firmiter obſervari. Jn cujus rei teſtimonium litteris præſentibus ſigillum noſtrum eſt appenſum. Datum anno Domini milleſimo, trecenteſimo, ſexto decimo, feriâ ſecundâ poſt Epiphaniam.

Adolf door Gods genade, Biffchop van Luyk, aan den difcreten Man Mr. Franco van Semblais, Kanonnik van St. Meertens Kerk te Luyck, heyl en alles goeds. Betrouwende op uwe befcheidenheid, zoo hebben Wy in de zaak, rakende 't verzoek aan ons gedaen van wegen de Edele en Eerwaerde Vrouwe Margriet van Pitrefem, Abtdis van Thoor, en Rutger Paftor der Kerk van Gilze, behoorende onder ons Bifdom, en ftaande ter begeving en voorftelling der gemelde Abtdiffe, wegens de te doene afdeeling en fcheyding eeniger Aanhangzels der voornoemde Kerk van Gilze van hare Moederkerk, en betreffende het recht van begeving dier Aanhangzelen, of het voorftellen van der zelver Paftoren, wanneer die Kerken zullen ledig ftaan, aan de voorgenoemde Abtdis toe te wyzen, u in onze plaats aangeftelt (welken laft, door ons aan den Eerwaerden Deken der Kerk van St. Paulus te Luyk, te voren gegeven, vermits hy tans afweezend is, wy ten dezen herroepen) en mits dezen gemagtigt en bevolen, dat gy, volgens het onderzoek door ons bevel, over het meergemelde Verzoekfchrift, gefchiedt, en waar van aan den gemelden Deken verflag is gedaan, omtrent het voorgemelde verders voortgaet, met naa recht en reden te doen en te befluyten 't gene billyk is, en u zal duncken dienftig te wezen, en 't gene gy vaftgeftelt hebt, in onzen naam, door middel van het Kerkelyk bedwang te doen onderhouden. In ooirkonde dezer dingen is aan den tegenwoordigen brief ons zegel gehangen. Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyfend, driehondert en feftien, den tweeden dag naa Drie Koningen.

Nos igitur, auctoritate dicti Reverendi Patris nobis commiſſâ, ulterius procedentes in præmiſſis, dictâ inquiſitione, totoque proceſſu ſuper præmiſſis facto, à nobis inſpectis & examinatis, diligenter ſecundùm ea quæ vidimus, audivimus & recognovimus, conſideratâ utilitate Inveſtitorum Matricis Eccleſiæ & appenditiorum, hujusmo-

Wy dan, van wegens en volgens den laft van den gemelden Eerwaerdigen Vader aan ons opgedragen, met de voorgemelde zaak voortgaende, en al het geen nopens het voorverhaelde gedaan is, by ons gezien en neerftig onderzogt zynde, zoo hebben wy, in gevolge van het gene wy gezien, gehoort en

modi dicta appenditia de Ginneken, de Mertersen, de Etten & de Bavel, de consensu Patronæ & Investiti dictæ Matricis Ecclesiæ, auctoritate prædictâ decrevimus dividenda & separanda esse, dividimus & separamus ab ipsa Matrice Ecclesia de Gilze prædicta, & constituimus Ecclesias Baptismales, proprios ac perpetuos habentes & habituras Investitos seu Curatos loci, Archidiacono, dum vacaverint, ab Abbatissa Thorensi decreto præsentandos, & per ipsum Archidiaconum instituendos in eisdem, qui curam illarum gerant, ac omnia onera teneantur supportare. Nos enim jus Patronatus dictorum appenditiorum, ad præsentandum ad eadem, Abbatissæ Thorensi, quæcunque fuerit pro tempore, & eidem Ecclesiæ Thorensi, prædictâ auctoritate attribuimus, annectimus & incorporamus per præsentes, inhibentes sub pœna excommunicationis in his scriptis, ne quis contra præmissa quidquam deinceps attentare præsumat, ac decernentes irritum & inane, quidquid contra ea in posterum contigerit attentari.

en bevonden hebben, het voordeel der Pastors van de Moederkerk en der Aanhangzels betragtende, de gemelde Aanhangzels van Ginneken, Mertersen, Etten en Bavel, met toestemming van de Gifterse en den Pastor der gemelde Moederkerk, uit name en van wegens gelyk voorsz. is, besloten dat dezelve van de voorsz. Moederkerk van Gilze behooren afgezondert en gescheyden te wezen, gelyk wy dezelve van haare voorsz. Moederkerk van Gilze afzonderen en scheyden by dezen, en dezelve oprechten tot Doopkerken, hebbende en zullende hebben haare eyge en vaste Pastoren of Bedienaers, welke, de plaatze komende open te vallen, aan den Aartsdiaken, op 't bevel der Abtdis van Thoor zullen moeten aangeboden, en door den zelven Aartsdiaken aldaar ingestelt worden, en welke de diensten zullen moeten waarnemen, en alle de lasten daar toe staande dragen. Want wy het recht van Patronaetschap der gemelde Aanhangzels, om de Pastoren aldaar te benoemen, aan de voornoemde Abtdis van Thoor in der tyd, en de gemelde Kerk van Thoor, uyt hoofde van onze voorschreve volmagt, toewyzen, aanhegten en inlyven, mits desen, op straffe van den Kerkelyken Ban verbiedende, dat niemant tegens het voorschrevene ietwes besta te doen, en voor nul en van onwaerde verklarende 't gene hier tegen namaels mogt ondernomen worden.

* * * * * * * *

Et Nos Adulphus Dei gratiâ Leodiensis Episcopus, nostrâ Pontificali auctoritate; Nos etiam Neapolio de filiis Universi, eâdem gratiâ Leodiensis Archidiaconus, authoritate nostrâ ordinariâ, ad supplicationem vestram Dominæ Abbatissæ Thorensis Patronæ, & Investiti, præmissis unà cum eorum consensu scriptis, patrocinio approbamus & etiam confirmamus perpetuis temporibus duratura. In quorum omnium testimonium & munimen ad perpetuam rei memoriam, Nos Episcopus, Archidiaconus, & Franco Commissarius antedicti, sigilla nostra præsentibus litteris duximus appendi. Datum anno Domini millesimo, trecentesimo, sexto decimo, feriâ quintâ post Octavas Purificationis Mariæ Virginis.

En wy Adolf, door Gods genade Bisschop van Luyck, uyt onze Bisschoplyke macht; en ook wy Neapolio . . . door dezelve Genade, Aartsdiaken van Luyck, uyt ons gewoon gezag, hebben, ter bede der Vrouwe Abtdisse van Thoor, als Gifterse, en des Pastors voornoemt, en op derzelver schriftelyke toestemminge, het voorschrevene goedgekeurt en bevestigt, om ten eeuwigen dagen onderhouden te worden. In ooirkonde en ter bekragtiging van al 't welk, en ter eeuwiger gedagtenis dezer dingen, hebben wy, Bisschop, Aartsdiaken, en de Commissaris Franco voornoemt, onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaan in 't jaar ons Heeren Duysend driehondert en sestien, op den vyfden dag naa de Octaef van Maria Lichtmis.

N°. 32.

Gerard van Raſſegem vergunt aan die van *Breda*, dat zy binnen de Stadt mogen Acchyns heffen.

Wy Gherart Here van Raſſeghem, van Lens, van Liedekercke ende van Breda: Orconden ende kinnen med deſen brieve, dat wy, overmidts orbare ende nutſcap van onſer porten van Breda, hebben geconſenteert ende gewilcoort. Dat Achiſe ſullen gaen in onſe porte van Breda voirgen. in alle diere manieren, dairt onſen porters orbaerlicke dunct weſen, duerende toe te haren wederſeggene ende nyet langer. Ende omme dat wy dit vaſte ende geſtade willen houden, ſoe hebbe wy deſs Brief beſegelt met onſen propre ſegele uythangende, in 't jaer ons Heeren, alſe men ſcreeff Duſant driehondert ende een en twintech, des Dyncendaghes na Sente Bavesdach.

N°. 33.

Verlegging der Weeckmarkt te *Breda* van Maandag op Dingsdag, met 't recht der Lakenneering aldaar.

Wy Gheraert Heer van Raſſegem, van Lens, van Liedekerke ende van Breda. Oirconden en kennen met deſen Brieve, dat wy overmidts orbare en nutſchap onſer Porte van Breda hebben die Wekemerct van Breda die plach te ligghene oppe den Manendach, ſal voordane meer weſen oppe den Dincendach, dien dach al uut, Ende geven haer alſolke vryheit, dat nyemant den anderen en mach beſetten van ſcoude van Dincendaghes ſon opgange, tote Woenendaeghes noene, ten ware dat die ſchoud oppe den Merctdach gemaeket ware. Voert wille wy dat alle goedt ter marct come dry Marctdaghen op enen core van hondert ſcellingen, al ſoe dicke als ment brake. Ende dat nieman in onſen Lande enighen ſnede van Laken houden ſal, noch gheen getouwe ſetten en ſal, noch meeſterye van vollene, anders dan binnen der porte van Breda. Ende om dat wy willen dat deſe voorſz. dinghen vaſte ende geſtade bliven, ſoe hebben wy deſen brieff beſegelt met onſen propere ſegele uythanghende. Gegheven int jaer ons Heeren als men ſcreef Duſent CCC. ende een en twintich, des Dincendages nae Sente Baves dach.

N°. 34.

Willem van Duvenvoorde verkrygt in Erfpacht 't Huys te *Stryen*.

Wy Gye van Vlaenderen Heere van Ryckenborgh, van Putte ende van Stryen, en Wy Beatrice Vrouwe van Putte ende van Stryen, maken kondt ende kennelyk allen lieden, die deſen brieff ſelen ſien oft hooren leſen, dat wy hebben verpacht onſen goeden vrienden Willem van Duvenvorden Kamerlinck ons liefs Heeren 's Graven van Henegouwe ende van Hollandt, ende ſyne kinderen die van hem komen ſellen, eſt ſoen oft dochter, in een Erfpachte onſe Steenhuys ende onſe Wooninge te Ooſterhout, die men heyt *het Huys te Stryen*, ende alle onſe goet, dat daer toe behoort, iſt in Landen, iſt in Beemden, oft in Pachte, oft in Chynſe, oft in Molenen, oft in Thienden, oft in Moere, oft in Laeten, oft in Mannen, ende allen vervallen ende oirbare die daer aff comen mogen, uytgenomen de Herghewaerden van den Mannen, die onſe Voorooirders den Canonicken van Geervliet gegeven hebben, eſt binnen Dongen, eſt tot Dorſte, eſt tot Ulenhout, eſt tot Wierenhoute, eſt tot Steele, oft tot Ooſterhout, oft tot Sundert, ende maecken hem des

des machtich gyelyck ons selven te verhuerene, te verpachtene en de Manne daer aff te ontfaene ende in te ervene, al soo lange ende al soo kort alst hem oirboir sal duncken, ende dat geloven wy hem voor ons ende onse nacomelingen vast ende gestade te houdene hem ende syne nacomelinghen. Ende van dese goede voorsz. sal hy ofte syne Erffghenaemen geven tot elcken jare te St. Martyns Misse in den winter, hondert pont swerter Tornoisen, eenen grooten Tornoise over 16. penningen gerekent, oft die weerde daer aff in anderen goeden pajemente, die genge ende gave is. Ende waer oock saecke, dat Willem voorgen. geen kinderen en liete, soo soude dat voorsz. goet blyven in sulcken pachte als voorsz. es, op Jan van Polanen synen brueder, oft op syn oudste wettachtige kindt, waert sone, waert dochtere ende op ten oudsten ende op ten naesten, die van Heeren Philips van Duvenvorden komen ware. Ende waer oock dat saecke dat hem yemant des goets onghebruyck maeckte, oft schade dede aen dat voorsz. goet, aen eenigherhande saecken, die ons ofte van onsen voirderen ruerde, soo verbinden wy ons ende onse nacomelinghen goede Warant daer aff te syne, hem ende syne nacomelinghen oft die schade op te rechten sonder eenighe cavellatie oft argelist. In kennisse der waerheyt ende oirkonde van dese dinghen, hebben wy desen brieff open besegelt met onsen segelen. Ende om die meerder sekerheyt hebben wy gebeden onsen lieven Heere Heer Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslandt, ende Heer Gerarde Heer van Rassegem, van Lense, van Liedekercke ende van Breda, ende Vrouwe Adelise synen Wyve, als Heeren van desen goede, daert aff ruert, dat sy desen Brieff besegelen willen mit ons ende mit haeren segelen. Ende wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, Heere van Vrieslant, ende Geeraert Heere van Rassegem, van Lense, van Liedekercke ende van Breda, ende Adelise onss Wyff, alse Heeren daer aft ruert, om beden ende versoecke van Edelen luyden Heeren Gyen van Vlaenderen ons Neven ende Vrouwen Beatricen syns Wyfs onser Nichten voorsz. hebben desen Brieff besegelt met hem in kennissen met onsen segelen, Ghegheven in 't jaer ons Heeren Dusent dryhondert ende vier en twintich, des Maendachs in de Paeschdagen.

N°. 35.

Gifte van 't hooge en neder Gerecht van *Oosterhout* aan Heer *Willem van Duvenvoorde.*

Wy Adelise Vrouwe van Liedekercke en van Breda, ende wy Geraerd Heere van Rassegem, van Lens, van Liedekercke en van Breda, als wettighe Momboir Adelisen voorgen., maken kondt en kennelyck allen den genen, die nu syn ende namaels wesen sellen, dat wy omme getrouwen dienst, die ons Willem van Duvenvoorde ons liefs Heeren sGraven Camerlinck van Henegauwen en van Hollant gedaen heeft, hem gegeven hebben en geven ons Dorp ende alle onse Gerechten hooge en neder, ende alle onse renten van Oosterhoudt geheelyck ende met alle heure heerlykheyt ende toebehoorte, hoe dat sy gelegen syn, al soo groot ende al soo veele als wy se daer hebben, ende nyet uytgescheyden, hem ende syne nacomelingen erffelyck ende emmermeer, sonder eenigerhande argelist. Ende in oirconden van desen dinghen ende in vestinge ende te emmermeer behoef, soo hebben wy desen letteren besegelt met onse segelen in kennisse der waerheyt. Ende om de meerdere sekerheyt ende vestinge den voorsz. Willemen te doene ende syne naercomelingen, waer by dat hem alle de voorsz. dingen emmermeer vast ende gestade blyven sullen; soo bidden wy ende versoecken den hoogen Prince ende eenen Edelen Man onsen lieven Heere den Hertoge van Brabant, dat hy als overste Heere van desen goede, synen segel metten onsen in vestinge te emmermeer behoeff ende te meere sekerheyt, wille doen hangen aen de tegenwoordige Letteren. Ende Wy Jan by der gratien Gods Hartogh van Brabant, van Lothrycke en Lemborgh, om-

omme beden wille ende versoecke van Adelyse Vrouwe van Liedekerke ende van Breda, en myns Heeren Geraerds Heere van Rassegem en van Lens, van Liedekerke en van Breda, heur wettich Momboir en Man voorgen., soo loven wy ende confirmeren alle dese stucken voorgen. en beschreven, ende hebben onsen segel doen hangen aen dese Letteren met haeren voorsz. segel in kennisse en bevestiginge der waerheyt. Dit was gedaen ende gegeven int jaer ons Heeren als men schreef Dartienhondert vyf en twintich, de, Woensdachs naer Ste. Jans daghe Baptist, te midden somere. Besegelt met drye kleyne segelen, uythangende aan dobbelen groenen syde lintkens in geluwe wassche, den eersten wesende langwerpich en de andere twee ronde.

N°. 36.

Gerard van Rassegem verkoopt 't Landt van *Breda* aan *Jan den III.* Hertog van *Brabant.*

Roegier van Levedale Heere van Oirschot en van Percke, Roeloff van Pypenpoy Drossete van Brabant, Arnoudt Proost van Wassenberge, Herman van Osse, Gielis vander Boeveryen, Mr. Dirck van Beke en Ludeken van Uden, Allen den ghenen die dese Letteren selen sien ende hooren lesen saluyt, met kennisse der waerheyt. Condt zy eenen yegelycken, dat des maendachs die naest geleghen es nae Ste. Valentyns dach, onse Heere de Hertoge quam in een Hoff dat geheeten es Yetterbeke by Bruessel, dat behoirt ten Gasthuyse Ste. Goedelen van Bruessel, En ter selver uren quam aldaer Heer Geraerdt van Rassegem, van Liedekerke en van Lens, en verkochte onsen Heere den Hertoge vooregenoempt de Heerlicheyt en 't goedt van allen den Lande van Breda met allen synen toebehoirten in hogen en in nederen, ende in allen dien dat gelegen es en gelyck dat myn Vrouwe zyn Wyff en Hy alse haere wittige Manboire en Man van onsen Heere den Hartoge houdende waren te Leene. En daer aff soe gaff heme onse Heere eenen Goodtspenninck in wittigen en gerechtegen Erfcoope, denwelken Goodtspenninck de Heere van Liedekercke vooregenoempt ontfinck en nam, en sloech en droech heme dat selve goedt op met zynre handt en met zynre slippen temmermeer behoeff ende erfleck, ende geloofde aldaer onsen Heere den Hartoghe, dat hy Vrouwen syn Wyff soude brengen voor onsen Heere den Hertoge, en haer doen verthyen op alle dat goet van Breda voorsz. tons Heeren sHertogen behoef, alsoe dat vaste ende gestadigh soude syn ende blyven erflec heme ende zynen oir, ende oick alsoe ende met dien voerwaerden, dat onse Heere den Hertoge voorn. van desen daghe voirt die bovengenoempt es, syne handt soude slaen ende mach ane d'Landt ende Goedt van Breda voregenoempt, en heme daer aff onderwynden, gelyck en alsoe alse de Heere van Liedekerke ende de Vrouwe van Liedekerke syn Wyff voormaels hadden gedaen, Ende met dien selven goede voirtaen doen soude al zynen wille en mach, in wat manieren dat hy woude, gelyck dat een Heere schuldich es te doene en mach doen met zynen goede, En want wy hier over waren alse Mannen ons Heeren sHertogen, en der Vrouwe en sHeeren van Liedekerck als haere wettech Man, soe hebben wy dese Letteren en dese Vorwaerden bezegelt met onsen propren segelen in kinnessen der waerheyt, en by bede en versoecke ons liefs Heeren sHertogen voorn. Gegeven op dien selven Maendagh voregenoempt in 't jaer ons Heeren als men screef Dusentech driehondert ende ses ende twintech.

N°. 37.

Aanſtelling van *Klaas van Niſpen* tot Schoutet van den Lande van *Breda.*

Wy Jan bi der gracien ons Heren, Hertoghe van Lothrike, van Brabant ende van Lemborgh, maken kont allen den ghenen, die deſe Letteren ſelen ſien en horen leſen, dat wy hebben gegeven ende geven Clauſe van Nyſpen onſen *Schoutethe van onſen Lande van Breda*, volcomene macht voert doen te eyſſcene ende eyſchen van onſen wegen van allen ſaken ende dingen die te verdeilene ende te verwiſene toebehooren alle die ghene die mesdadech zyn jegen ons binnen onſen Lande van Breda van den dingen voirgenoemt, ende onſe Scepenen daer op te maenne van onſen wegen, Ende wat maninghe ende wysdoeme, dat onſe vorſeide Schoutette en Scepenen hier op doen van onſen wegen, dat geloven wi vaſt ende geſtadech te houdene, ſonder dair yeghen yet te ghane noch te doene inne gheenre manieren. In orkenſchape van welken dingen wi hebben onſen ſegel doen hanghen ane deſe Letteren in kinneſſen der wairheyt, dewelke waern gemaeƈt ende gegeven te Brueſſele des Goensdaeghs nae Sente Remys dach in den yare ons Heeren Duſentegh driehondert twintegh ende achte.

N°. 38.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* aan *Klaas van Niſpen* volmagt geeft, om Schepenen en Dingbancken te mogen aanſtellen in 't Landt van *Breda.*

Wy Jhan bi der gratien ons Heeren Hertoghe van Lothrike, van Brabant en van Lemborgh, maken kont allen den ghenen, die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen, dat wy hebben gegeven ende geven Clauſe van Nyſpen onſen Schoutete van onſen Lande van Breda, volcomene macht te ſettene ende te makene Scepenen ende Dingebanghe in allen onſen dorpen van onſen vorſeiden Lande van Breda van onſen wegen, gelikerwys ende in diere manieren ochte wi ſe ſelve dair geſet ende gemaeƈt hadden, omme te wiſene ende te doene van allen dinghen dat Scepenen toehoort nae maenneſſe ons Rechters, en es dat ſake, dat ſy gelaſt werden van eenegen dingen, dies ſy niet vroet ſyn, ſoe ſelen ſi comen ane onſen Scepenen van Breda, alſe ane haer hoet. Ende wat ſi hen daer aff wiſen, dat ſelen ſi voertgheven en dat ſal geſtadech bliven, en ſyn gehouden van onſen wegen. In orkenſcape van welken dingen wy hebben onſen ſegel doen hangen ane deſe Letteren in kenniſſen der waerheyt, dewelcke waren gegeven te Brueſſele des Woendaegs nae Sente Remys dach in den jaare ons Heeren Duſentegh driehondert twintich ende achte.

N°. 39.

Overdracht tusschen den Hertog van *Brabant* ende Jonckvrouwen *Marie* en *Margriet van Liedekercke*, wegens 't Landt van *Breda.*

Het sy condt allen lieden, dat wy gemeene Magen van de Joncvrouwen Marie en de Joncvrouwe Margriete myns Heeren Philips kinderen wylen Heer van Liedekerke, vergadert waren voor onsen Heer de Hertoge van Brabant, begerende aan hem ende biddende, dat hy de Joncvrouwen assigneren wilde en goeden int goet van Breda, welk was myns Heeren van Liedekercke der Joncvrouwen Vader voorsz. Waer op onsen Heere den Hertoge antwoirden, dat hyt geerne wilde doen, en gaf de Magen ceure, weder sy wilden by den Lantrechte, of by de gemeene Magen: hier op vergaderden Wy de gemeyne Magen van de Joncvrouwe voorsz. ter eenre Stede, en droegen over een met een gemeyn accordt, dat ons wel mogelyck dochte ende redelyk wesen, dat Joncvrouw Marie en Joncvrouw Margriete souden hebben en gebruycken deene helft claerlyk doorgaens van de goeden van Breda, gelyk alst myn Heere van Liedekercke haer lieder Vader, daer Godt de siele af moet hebben, besittende en houdende was op den tyt dat hy leeffde, Waer ook dat saecke dat myn Vrouw van Liedekercke die nu es der Joncvrouwen Sustere voorsz. of myn Heere Geraert haer Man, dit voorsz. goet gemindert hadden in eenigen deele, of wechgegeven of vercocht, daeromme en soude der voorsz. Joncvrouwen deel niet wesen te minder, maer souden dat goet inbrengen geheel, gelyk dat was op den tyt dat myn Heer van Liedekercke der voorsz. Joncvrouwen Vader leefden. Ende over dese dingen voorsz. ende overeendragen waeren wy als gemeene Magen van de Joncvrouwen voorsz., myn Heer Geraert van Liedekercke, den Heere van Adingen, den Heere van Mechline, de Borchgraeve van Haveretz, myn Heer Seger van Gent, den Heer van Duffele, den Heer van Cranendonck, myn Heere Florkyn tsHeeren soone van Machline, myn Heere van Scoonhove, myn Heere Golan van der Tumben, en myn Heer Symon van Maelstede, Ridderen: Hendrick van Liedekercke, Wulpaert Vylain, Louis vander Aa, Geraert van Duffelen, en Wouter Vilain. Ende om dat wy voiren ter stede waeren, daer wy onsen Heere den Hertoge dese voirsz. woirden hoirden spreken, soo hebben wy in deser voorsz manieren hier af gesegt ons goetduncken, biddende en versoeckende oitmoedelick onsen Heere de Hertoge, dat hyt in dese manieren wille consenteren, en de arme Joncvrouwen helpen, dat sy worden geassigneert en gegoet in hare vaderlyke versterffenisse, want Edel Heere aen u staet hier af allen haeren troost en eere, hier mede doet al uwen wille. En om dat dit was gedaan by gemeynen accorde van ons voorsz., soo hebben wyt gesegelt elck van ons met synen segel uythangende. Dit was gedaen in 't jaer 1328. op St. Jacobsdach en St. Christophori.

N°. 40.

N°. 40.

Acte van Legitimatie van Heer *Willem van Duvenvoorde*, door Keyzer *Lodewyck van Beyeren.*

Ludovicus Dei gratiâ Romanorum Imperator semper Augustus, nobili Viro Wilhelmo de Duvenvorde, militi suo & Imperii fideli dilecto, gratiam suam & omne bonum.

Licet primevus tuæ nativitatis ortus, qui non est de legitimo matrimonio procreatus, à quibuslibet actibus legitimis, & civilibus honoribus te excludat, quia tamen bonæ conversationis habes testimonium & virtutis, ut erga te clementia clareat Augustalis, cùm nasci ex illicito coitu non sit culpa geniti, sed potius generantis, veniâque digni sunt, qui vitio elaborant alieno, Te legitimamus, habilitamus & restituimus ad omnes singulos & singulas honestates & honores, dignitates, & actus legitimos & civiles, tollentes & auferentes à te quamlibet illegitimitatis maculam atque notam, tecum in his & omnibus aliis super dicto defectu ex certa nostra scientia dispensantes. Ita quod succedere valeas, & heres ex testamento & ab intestato existere parentibus tuis, aut quibuscunque aliis seu alio quocunque relicti titulo recipere vel habere, & omnia alia exercere, & ad ea assumi ut legitimus, & quæ rite cadere possent, si ab origine fuisses legitime procreatus, non obstante aliquâ lege Juris vel Statuti generali vel speciali, & specialiter illâ lege, quæ spurios Manzeres nisi ex certa scientia legitimare prohibet, & quibuscunque aliis, quorum in præmissis fieri deberet mentio specialis. Quibus omnibus, quoad præmissa, de plenitudine Imperatoriæ potestatis ex certa scientia derogamus, omnique erga te exceptione & objectione prolis legitimæ quiescente. In quorum testimonium præsentes conscribi majestatisque nostræ sigillo jussimus communiri. Datum Papyæ, undecimâ die mensis Augusti, anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo nono, Regni nostri anno quinto decimo, Imperii verò secundo.

Erat-

Lodewyk, by der gratien Gods, Roomsch Keyzer, altyt Vermeerderaer des Ryks, Aan den Edelen Man Willem van Duvenvoorde, zyne gunst en alles goeds.

Niet tegenstaende uwe oorspronkelyke geboorte, welke uyt geen wettig huwelyk is voortgesprooten, u van alle wettige handelingen en eerampten uytsluyt, vermits gy echter de getuygenis hebt van een goed gedrag en deugdzaamheid, op dat onze Keyzerlyke goedertierentheid omtrent u zoude uytblinken, naadien gebooren te worden uyt een onwettige byslaap, geenzints de schult is der kinderen, maar veel meer der ouders, en dat zy weerdig zyn vergiffenis te erlangen, welke door eens anders schult lyden; zoo wettigen wy u, maken u bequaam en herstellen u tot alle en eene ygelyke eere en eerampten, weerdigheden, wettige en burgerlyke handelingen, van u wegnemende alle smet en blyk van onwettigheid, in deze en in alle andere zaken u van het bovengemelde gebrek, uyt onze rechte wetenschap, teenemael vry verklarende. Zoo dat gy moogt erven en erfgenaem wezen, by of zonder testament, van uwe ouders, of 't geene u, van wie het anders zyn mag, op eenige andere wyze wordt naagelaten, moogt hebben en houden, en alle andere zaken verrichten en daar toe aangestelt worden, gelyk een wettige, en gelyk zulks naa rechten zoude konnen geschieden, indien gy uyt een wettig huwelyk waert voortgesproten; en dit niettegenstaande eenige wet van 't Recht, of van eenige algemeene of byzondere Lands of Stads keuren, en byzonderlyk die wet, welke verbiet de bastaerden en buyten huwelyk geteelde kinderen, niet dan uyt eene zekere wetenschap te wettigen, en wat voor andere zaken meer zyn, waar van hier voor een byzonder gewag zoude moeten gemaakt worden, welke alle, zoo veel het voorgemelde aangaat, wy uyt onze Keyzerlyke volle macht te niet doen, alle uytzondering

ring en tegenwerping van eene onwettige geboorte tegen u doende ophouden. In kennisse van welke dingen wy dezen tegenwoordigen Brief hebben doen opstellen en met ons Keyzerlyk zegel bekragtigen. Gegeven te Pavia den elfden van Oogstmaandt, int jaar ons Heeren, Duysend driehondert en negen en twintig, het vyftiende jaar van ons Koningryk, en van ons Keyzerryk het tweede.

Eratque obsignatum majori sigillo, de sericiis frangiis viridis & flavi coloris propendente, in quo impressus Imperator in solio sedens, manu dextrâ tenens baculum, & sinistrâ orbem, & ab utroque latere, sicut & à tergo sigilli, Grypho.

En was bezegelt met het groot zegel, onder uythangende, aan een groene en geele zyde koord, verbeeldende het zegel den Keyzer zittende op zyn throon, in zyne rechterhandt den Scepter, en in zyne linkerhandt een Wereldkloot houdende, en aan byde zyden, gelyk oock op den rug des zegels, een Griffioen.

Supradicta collata cum Instrumento principali, quod inter Archiva Principis Auriaci servatur, concordat, per me Graphiarium urbis & territorii Bredani, die xxviij Junii aº xvjc xliv.

Het voorsz. vergeleken zynde met het Oorspronkelyke Schrift, 't gene onder de Archiven des Princen van Oranje bewaert wordt, is daar mede bevonden overeen te komen, door my Griffier der Stadt en van den Lande van Breda, den 28. Juny 1644.

(Et erat subsignatum)

A. HAVERMANS.

(*En was getekent*)

A. HAVERMANS.

Nº. 41.

Privilegie, dat alle 't Wollewerck inkomen moet binnen de Poort van *Breda*.

Jhan bi der gratien ons Heren, Hertoge van Lothryck, van Brabant ende van Lemborgh, doen cont allen den ghenen, die dese Letteren selen sien ende horen lesen, dat wi hebben gegeven ende geven voor ons, vore ons Oir ende voir onse nacomelinge, erflike endeemmermeer onsen lieven ende getrouwen lieden van onser Poort van Breda, dats te wetene onsen Scepenen, Geswoernen en allen onsen Poorteren van onser voorseider Poort, die nu syn ende naemaels syn selen, dat alle dWollewerck incomen moet binnen onser vorseider Poort van Breda, dat es te verstane, dat niemen Lakene maken en mach, noch binnen landts doen maken, noch weven noch vollen en sal, noch scherdesch houden, noch laken snyden en mach, hi en wone binnen onser voorseider Poort van Breda, en hi en sy Poorter daarbinnen. Ende ware dat sake, dat yemen wye dat hi ware eenech van desen vorseiden poenten brake ochte dair yegen yet dade in wat manieren dat ware, ende hoe dickwyle dat geschiede, hy soude verboren altoes alsoe menegewerf alst geviele vyff pont zwerter Tornoyse, den ouden groten Conings Tornoysen voir sesthien penninghe gerekent, van welken boeten voirseit wy, onse Oer ende onse nacomelinghe

melinghe ſelen altoes hebben die eene heleft, ende onſe vorſeide Poort van Breda die ander heleft. Ende alle deſe voorſeide poenten ende elck by hem mach een van de Gezworen van onſer voorſeider Poort calangieren ane die ghene die ſe breken ende verboren ſelen, oft dair yegen yet doen ofte gaen; En waer hyt op hem met tween wettegen Cnapen vertughen mach en wettelike betoenen, daer moeten ſys pleghen ſonder enege eedt dair yegen te doene, daer hys oock op hem wettelike niet en mach betoenen, daer mogen ſys hem ontſchuldegen met haire eet. Voort gheven wy ende hebben gegheven onſer voorſeider Poort van Breda alle haere gemeinte, die onſer voorſeiden Poort toebehoort, uutteghevene tot erffeliken cheynſe, ende haren vryen wille dair mede te doene, dat es te verſtane de koet, den art, de heide bi den Molenvloet ende hore Viſſcherie.

Ende ontbieden en bevelen ernſtelike onſen Droſſaten, onſen Schouteten, ende allen onſs Rechteren van onſen Lande van Breda, die nu ſyn ende namaels ſyn ſelen, dat ſy ſonder enegh wederſeghen alle deſe voirſeide poente onſer voirſeider Poort vaſt ende geſtadech houden ende doen houden en paiſleke doen gebruken, alſoe dickewyle alſe ſys verſocht ſelen ſyn van onſer voirſeider Poort wegen. Ende alle de voirſeide boeten ute te reiken te onſen behoef ende tot ons vorſeider Poort behoef, alſoe dickewyle alſt ſal geſchien, ende gevallen. Ende omme dat wy willen dat alle deſe vorſeide ende elc bi hem vaſt ende geſtadech blive en wel gehouden tot eweliken dagen van ons, van onſe oir en van onſen nacomelinghen, ſoe hebben wy gegheven onſer voirſeider Poort van Breda deſe letteren beſeghelt met onſen ſeghele, in kinneſſen der wairheit. Dit was gedaen ende gegeven tot Brueſſele in sHeilegs Kerſts avonde, in den yare ons Heeren Duſentegh dryehondert dertich en een.

N°. 42.

Jan Hertog van *Brabant* maakt de Schepenbanck der Stadt *Breda* 't Hooft van 't geheele Landt.

Wy Jan, bi der gracien ons Heren, Hertoge van Lothrike, van Brabant ende van Lemborgh, doen condt allen den ghenen die deſe Letteren ſelen ſien ende horen leſen, want wi hebben gemaeċt onſe Scepenen van onſer Stad van Breda 't hoet van allen den Scependoeme van onſen Lande van Breda, En ſoe wat onſe Scepenen van Breda vorſeyt wiſen ende uuttegeven op hare eet, ende op hare beſte eendrachtelyc onſen anderen Scepenen van buten, als ſy tote hen comen alſe tot haren hoode, dat dat vaſt ende geſtadich blive ende gehouden werde van elcker manlyc, Voort ſoe en willen wy niet, dat de manne van onſen voirſeyden Lande van Breda yet ter Scepenvonneſſen comen noch gaen en ſelen, en ſi dat ſake, dat ſi bi conſente ende wille ons Rechters, die nu daer es ochte naemaels weſen ſal. En deſen Brief willen wi dat hi dure te onſen wille en te onſen wederſegghene. In orkenſchape van welcken dingen wi hebben onſen Segel doen hangen ane deſe Letteren. In kinneſſen der waerheit. Dit was gedaen ende gegeven te Vuren, des Saterdaeghs nae Derthiendagh in den yare Duſentegh driehondert twee ende dertich.

N°. 43.

Vonnis en Uytfpraak van *Philips van Valois*, Koning van *Franckryck*, tusfchen *Jan* Hertog van *Brabant* en *Gerard* Heer van *Rasfegem*, wegens de Verkoping van 't Landt van *Breda*.

Philippe par la grace de Dieu, Roy de France, savoir faisons à tous, que comme desfors querele & comptention fuissent née entre nostre très chier & feal Cousin le N. Duc de Brebant dune part, & Guerardt Seigneur de Rassenghien, Chevalier, pour luy & pour Aelipz sa fame, entant comme à eulx & à chacun deuls puet touchier daultre part, pour cause de la terre de Breda, assyse au Duchaume de Brebant, & laquelle ledit Seigneur de Rassenghien disoit appartenir à luy à cause de sa femme, Et laquelle il disoit ledit N. Duc avoir tenu par plusieurs années sans cause raisonnable. Les gens dudit N. Duc de Brebant disans au contraire, que à juste & loyal titre dachapt l'avoit tenu & tenoit, Et que ledit Seigneur de Rassenghien la li avoit vendue pour certain pris, lequel il avoit eu & receu dudit Duc. Ledit Seigneur de Rassenghien replicant au contraire, que celle terre estoit de l'heritage de sadite fame, & que celle vendition il avoit fait sur condition, se elle plaisoit à sa dite fame, laquelle ne li avoit pas pleu. Finablement nous & les dites parties estans à Amiens, nous desirans à accorder lesdis discors & mettre bonne paix & bon accort entre ycelles parties, Envoiasmes nos amez & feaulz Larchevesque de Roën, Levesque d'Arras, le Seigneur de Gennille & aulcuns autres nos feaulx Conseilliers, à nostre dit Cousin le N: Duc dessus dit, liquelz estoit lors malades, & ne povoit bonnement venir en nostre presence, pour savoir sa entention sour ce, liquel nous reporterent que ledit.... Duc voult & accorda par devant eulx à ce deputez par nous & en nostre nom, que ledit Seigneur de Rassenghien paye & delivre audit ... Duc, ou à son commandement, toute la somme de pecune que il avoit eu & receu dudit ... Duc pour ladite terre, Et que ledit Seigneur de Rassenghien entre en la foy & homaige dudit ... Duc de la terre de Breda. & de tous les drois, appartenances & appendances dicelle, Et lidiz ... Duc le en recoive en sa foy & hommaige, Et que parmy ce lidiz ... Duc renderoit, delivreroit & restitueroit & promist. rendre, delivrer & restituer toute ladite terre de Bre-

Philips by der gratien Gods, Koning van Franckryck, doen te weten aan allen, dat nadien er zedert eenigen tyd verfchil en twift was ontftaan tusfchen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, aan de eene, en Gerard Heer van Rasfegem, Ridder, zoo voor hem als voor Adelife zyne gemalin, in zoo verre het haar of ymandt van den haaren mag aangaan, aan de andere zyde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, het gene de gemelde Heer van Rasfegem zeide hem toe te komen uyt hoofde van zyne Vrouwe, en by den Hertog nu veele jaaren, zonder eenige wettige oorzaak bezeten te zyn geweeft: De Lieden des gemelden Hertogs daar tegen zeggende, dat hy het voorfz. Landt hadde gehouden en nog hieldt by een rechmatigen en wettigen titel van koop, en dat gemelde Heer van Rasfegem 't zelve aan hem hadt verkogt voor zekere fomme van penningen, welke hy ook van den Hertog hadt ontfangen: Waer tegen de voorfz. Heer van Rasfegem weder antwoordde, dat het voornoemde Landt was het Erfgoedt van zyne Vrouwe, en dat hy de verkooping hadt gedaen op voorwaerde, indien ze aan zyne Vrouw behaagde, maar dat zy haar niet hadt behaagt. Eyndelyk wy en de gemelde Partyen wezende te Amiens, en begeerende die twift uyt den weg te ruymen, en tusfchen de voorfz. partyen de vrede en eendracht te herftellen, zonden wy onfe lieven en getrouwen, den Aertsbisfchop van Roan, den Bisfchop van Arras, den Heer van Gennille, en eenige andere onze getrouwe Raden, aan onzen gemelden Neef den Hertog voorgenoemt, welke te dier tyd ziek lag, en daar door verhindert wierd by ons te komen, om zyne meening daar omtrent te verftaan; Welke ons dan verflag deden, dat de gemelde Hertog, in tegenwoordigheid van hen, als daar toe by ons en in onzen naam afgezonden,

Breda audit Seigneur de Raſſenghien, avecq tous les drois appartenances & appendances dicelle entierement, en auſſi bon point & eſtat comme elle eſtoit au tamp que lidiz... Duc la priſt & miſt ou fiſt mettre en ſa main, En telle maniere toute voyes que ledit Sire de Raſſenghien ne puet ne ne doit, pora ne debvera jamais riens demander audit... Duc, ſes hoirs ne ſes Succeſſeurs, ne à ſes gens, des levées, yſſues & biens, que il a pris & levé par luy ou par aultres de la dite terre, ou tamps paſſé, juſques au jour de huy; Ainz en eſt & demeure lidiz... Duc pour li, ſes hoirs & Succeſſeurs, ſes gens & tous ceulz qui ont cauſe de luy tous quietes & delivrés perpetuelment. Et auſſi en telle maniere & condition, que ſi lidiz Sires de Raſſenghien, ſadite fame, leurs hoirs, ou leurs Succeſſeurs, & de chaſcun deulz, voloient vendre ladite terre de Breda & les appertenances ou appendances dicelle, il le deveront faire ſavoir audit N. Duc de Brebandt, avant que il la vendent à aucune perſonne, Et lidiz... Duc, ſes hoirs & ſes Succeſſeurs la pouroient & devetoient avoir devant toutes aultres perſonnes ſe il leur plaiſt pour tel pris comme lidiz Sires de Raſſenghien, ſadite fame, leurs hoirs ou leurs Succeſſeurs en pourroient avoir dautre perſonne, quelle que elle ſoit, De rechief que ledit Sire de Raſſenghien doibt rendre audit N. Duc, les miſes & deſpens pourfitables faiz par ledit N. Duc en amendement des edifices & maiſons de ladite terre, Et ſe les dictes parties neſtoient à accort ſur les miſes & depens deſſus dits, nous en ferions ſavoir la verité par certain ou certains Commiſſaires que nous deputerions à ce, ſans tout plait & hors de tout jugement, Et ce que trouvé en feroit rapporté à nous, nous par nous, ou par aultre ou aultres, en ordonnerons ou ferons ordoner & determiner, ſelonc ce que bon nous ſemblera, & à noſtre pure volonté, Et aux choſes deſſus dites ſe conſent lidiz N: Duc, & icelle promiſt tenir & garder pour luy, ſes hoirs & ſes Succeſſeurs perpetuellment. Et auſſi ledit Seigneur de Raſſenghien eſtablis en noſtre preſence par devant nous, les choſes deſſus dits promiſt pour luy, & priſt en main pour ſadite fame, leurs hoirs & leurs Succeſſeurs tenir & garder fermement & perpetuelement, ſans aller encontre; Et voult & accorda que de ceſt accord nous donniſſions nos Lettres ouvertes à l'une partie & à l'aultre. En teſmoignage deſquelles choſes nous avons fait mettre noſtre Seël pendant en ces preſentes Lettres faictes à

den, verklaart hadt te vrede te zyn dat de voorſz. Heer van Raſſegem aan hem Hertog, of aan zyn ordre, zoude betaalen en overgeven de geheele ſomme van penningen, welke hy van den gemelden Hertog hadt ontfangen voor het voorſz. Landt, en dat de Heer van Raſſegem wegens het Landt van Breda met alle deſzelfs rechten en toebehoorten, zoude hulde en eedt doen aan den Hertog, en dat de Hertog hem zoude ontfangen in zynen eedt en manſchap. En dat hy zulks doende, de Hertog aan den gemelden Heer van Raſſegem zoude wedergeven en uitkeeren, gelyk hy beloofde weder te geven en uit te keeren het ganſche Landt van Breda met alle deſzelfs rechten, aanhangſelen en toebehoorten, in 't geheel en in zoo goeden ſtaet, gelyk het was te tyde als het de Hertog in zyn bezit overnam of deed overnemen; zoodanig egter, dat gemelde Heer van Raſſegem niet kan of mag, nog niet zal konnen of mogen ietwes eyſſchen van den Hertog, zyne oiren en nakomelingen, nog van zyne bedienden, wegens de inkomſten en rechten, welke hy, het zy zelfs of door anderen, uyt het gemelde Landt, in den voorleden tyd, tot den huydigen dag toe heeft genomen en geheven; zulks dat de gemelde Hertog, voor zich, zyne oiren en nakomelingen, zyne bedienden, en alle de genen welke van zynent wege aangeſtelt waren, ten eeuwigen dage vry en onaanſpreekelyk blyven: Voorts oock onder deze voorwaerde, dat indien de voorſz. Heer van Raſſegem, zyne Vrouw, hare oiren en nakomelingen, of iemant van hen, het Landt van Breda, met alle deſzelfs toebehoorten t' eeniger tyd wilden veylen, zy dat zullen moeten bekent maken aan den gemelden Hertog van Brabant, voor en al eer zy het aan iemant verkoopen; En de voorſz. Hertog, zyne oiren en nakomelingen zullen het konnen en mogen koopen voor alle anderen, zoo het hen behaagt, voor zoodanigen prys, als de gemelde Heer van Raſſegem, zyne Vrouw, haare oiren en nakomelingen, daar voor van ymandt anders, wie hy oock mogt wezen, zouden konnen bedingen. Eyndelyk, dat de gemelde Heer van Raſſegem aan den Hertog zal wedergeven de nodige en voordeelige onkoſten by den gemelden Hertog gedaen tot verbetering

à Amiens le xxxe jour d'Aouſte Lan de grace mil ccc. *trente & quatre.*

tering der gebouwen en huyſen van het voornoemde Landt, En indien de voorſz. partyen niet konden overeenkomen wegens die koſten, dat wy daar van de waerheid zouden laten onderzoeken door een zekeren of zekere Gevolmagtigden die wy daar toe zouden afzenden, buyten eenige rechtspleging of geding; en van het gene zy bevinden zouden, aan ons verſlag gedaan zynde, zoo zullen wy zelve, of door een ander of anderen, zoodanig beſluyten en beſchikken, of doen beſluyten en beſchikken, als ons zal goeddunken, naar onzen eygen vryen wil. En aan de bovengemelde zaken heeft de Hertog zyne toeſtemming gegeven, en belooft die te houden voor zich, zyne oiren en zyne nakomelingen ten eeuwigen dagen. En desgelyks heeft de Heer van Raſlegem in onze tegenwoordigheid, belooft voor hem, voor zyne Vrouwe, voor haare oiren en nakomelingen, de voorſchreve dingen te houden vaſt en ten eeuwigen tyden, zonder iets daar tegen te doen; willende en ſtaande toe dat wy van deze overeenkomſt onze opene brieven zouden geven aan de eene en de andere partye. In ooirkonde dezer zaken hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gedaen te Amiens den 30. van Oogſtmaandt 1334.

N°. 44.

Vidimus van 't Appointement, uytgegeven by *Philips* Koning van *Franckryck,* ter beſliſſing der verſchillen gerezen tuſſchen *Jan* Hertog van *Brabant*, en *Gerard* Heer van *Raſſegem*, wegens 't Landt van *Breda.*

A tous ceulz qui ces Lettres verront, Pierre Belagent Garde de la Prevoſté de Paris, Salut. Sachent tous que nous lan mil trois cens trente quatre le Merquedi vingt ung jour de Decembre, veiſmes unes Lettres ſcellées du grand ſeel noſtre Sire le Roy à double queue & en cyre jaune, contenant cette forme.

Aan alle de genen die dezen zullen zien, Pieter Belagent, Bewaarder van 't Ambacht van Parys, ſalut. Het zy kennelyk aan allen, dat wy in 't jaar Duyſend driehondert vierendartig, op Woensdag den enentwintigſten van Wintermaandt, hebben gezien zekeren brief, gezegelt met het groot zegel van onzen Heere den Koning, in geel waſch en dubbele ſteerte, luydende als volgt.

Philippes par la grace de Dieu Roys de France, A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront & orront, Salut. Savoir faiſons à tous, que pour appaiſer les diſcords, que-

Philips, by der gratie Gods Koning van Franckryk, allen den genen, die dezen Brief zullen zien en hooren, ſalut, Doen te weten aan allen, dat wy,

querelles conceulx dentre nostre tres chier & feal Cousin le Duc de Brabant dune part, & Guerardt Sr. de Rassenghien, Chevalier, pour luy & Aalis sa femme entant comme à ceulx & chacun de eus peult toucher daultre part, pour cause de la terre de Breda assize au Duchié de Brebant, Avons ordonné en la manière que sensuyt, C'est assavoir, premièrement que ledit Seigneur de Rassenghien payera à nostre chier & feal Cousin le Duc dessus dit la somme de pecune que il avoit receue de luy pour la dite terre de Breda, & que nostre dit chier Cousin le recevera en homage de ladite terre & len mettera ou fera mettre en possession corporelle. Avons ordonné que ledit Seigneur de Rassenghien rapportera en la main de nostre dit chier Cousin ladite terre de Breda, & sera deputé par nous certain Commissaire pour scavoir & enquerre la verité des coustz & des mises raisonnables faictes à cause desdites reparations, pour loyaulment rapporter tout ce que il en aura trouvé à nous, pour en faire & ordonner ce que bon nous semblera. Item que ledit Seigneur de Rassenghien joira & resploictera des fruits de ladite terre en la maniere que ses devanciers en ont joy & resploicté, jusques à doncq que nous avons ordonné de la somme que deue sera à nostre dit chier Cousin le Duc, pour les coustz & mises raisonnables faictes à cause des dictes reparations, Et au cas que ledit Sr. de Rassenghien seroit defaillant de payer à nostre dit chier Cousin le Duc la somme par nous ordonné à lui estre rendue pour les dictes reparations, nous voullons que nostre dit chier Cousin lieve ou fache lever & exploicter les fruicts de ladite terre jusques à la value dicelle somme par nous ordonnée si comme dict est. En tesmoing de laquelle chose nous avons faict mettre nostre seël à ces presentes Lettres. Donné au Bois de Vicennes le xvij^e jour de Decembre l'an de Grace Mil trois cent trente quatre.

wy, om te bevredigen de twist en verschillen welke geresen waren tusschen onzen zeer lieven en getrouwen Neef den Hertog van Brabant, ter eenre, en Gerard Heer van Rassegem, Ridder, voor hem ende voor Adelise zyne gemalinne, zoo verre het hen of iemandt van hen mag aangaan, ter andere zijde, wegens het Landt van Breda, gelegen in 't Hertogdom van Brabant, daar van hebben bestelt op de volgende wyze; te weten eerstelyk, dat de gemelde Heer van Rassegem aan onzen lieven en getrouwen Neef den Hertog voornoemt zal betalen zoodanigen somme van penningen, als hy van hem heeft ontfangen voor het voorschreve Landt van Breda, en dat gemelde onze lieve Neef hem zal ontfangen in eedt en hulde wegens het gemelde Landt, en hem stellen of doen stellen in het dadelyke bezit van dien. Insgelyks hebben wy goedgevonden, dat de gemelde Heer van Rassegem het voorschreve Landt van Breda zal stellen in handen van onzen voornoemden lieven Neef, en zal van onzent wegen afgezonden worden zeker Gemagtigde, om te weten en te onderzoeken de waerheid der redelyke kosten gedaan ter zake der nodige verbeteringen, ten eynde ons opregtelyk verslag te doen van al het gene hy daar omtrent zal hebben bevonden, om verders daar in te doen en te beschikken 't gene ons zal goed dunken. Insgelyks dat de Heer van Rassegem zal genieten en heffen de inkomsten van 't zelve Landt, even als zyne Voorzaten die genoten en geheven hebben, ter tyd toe dat wy zullen begroot hebben de somme, welke onzen gemelden lieven Neef den Hertog zal behooren toegelegt te worden voor de redelyke onkosten by hem gedaan ter zake der voorschreve verbeteringen. En ingeval de Heer van Rassegem in gebreke bleef aan den gemelden onsen lieven Neef den Hertog te betalen de somme die wy zullen goedvinden dat aan hem uitgekeert worde voor de voorschreve verbeteringen, zoo willen wy dat onze gezeide lieve Neef heffe of doe heffen de inkomsten van het voornoemde Landt, tot zoo lange hy daar uyt van de door ons vastgestelde somme voldaan zy, gelyk gezegt is. In ooirkonde dezer zake, hebben wy ons zegel aan dezen tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven te Bois

de Vicennes den 17. van Wintermaandt, in 't jaar ons Heeren Duysend, driehondert vier en dartig.

Desquelles Lettres estoient escriptz en la marge de soubz les mots qui sensuyvent. Par le Roy, à la relation de Larchevesque de Reins. P. Caisnot, *Et nous en cest present transscript avons mis le seël de la Prevosté de Paris, Lan & le Merquedy dessus dits.* (*Signé.*) VIVIER.

Beneden op den kant van welken Brief geschreven stonden de volgende woorden, *By den Koning, op het verslag gedaan door den Aartsbisschop van Rheims. P. Caisnot.* En wy hebben aan het tegenwoordige affchrift het zegel des Ambachts van Parys doen hangen, in 't jaar en op den Woensdag voornoemt. (*geteikent*) VIVIER.

N°. 45.

Brief, waarby Jonckvrouw *Marie van Liedekercke* aan Heer *Willem van Duvenvoorde* al haar recht overgeeft, 't gene zy op 't Landt van *Breda* nog voorbehouden hadt.

Allen den ghenen die dese Letteren selen sien ende horen lesen. Ic Mari van Liedekerke, dochter wilen Heeren Philips, Heer van Liedekerke ende van Breda, saluyt met kennissen der waerheyt. Ic doe cont ende kenlyc allen lieden, dat ic hantghemeene met Diericke Starke, die my met den rechte ende met enen vonnisse geghe ven was ende gelevert te enen Mombor, ende met wysdoeme der Mannen uuten Huyse van Breda, myns dunes ende met mynen vryen wille hebbe opghedragen ende quytgeschouden Heeren Willeme van Duvenvoerde, Heer van Oisterhout ende nu ten tyde van Breda, alle mynen goede ende versterften die my verstorven ende aneghecomen mochten wesen van mynen lieven Heer ende Vader Heeren Philips van Liedekerke voirges. ende van myne liever Vrouwe ende Moeder sine Wyve, der God die ziele af hebben moete, gheleghen in den Lande van Breda oft toebehoerende den Lande van Breda, ofte in wat manyeren dat si gheleghen mogen syn negheene poente van rechte after ghelaten, dat dair in sculdigh was te ghesciene, ende scelde dair af quite voir my ende voir myne erfghenamen Heeren Willemen voirgenoemt ende sine erfghenamen toete eweliken daghen, overmids twintich Ponden grooten Tornoysen, eenen golden ouden Scilt van goude voir achtien penninghe gerekent, die hi my jairlix dair voer bewyst heeft, ghelikerwys also die brieve inhouden ende begripen die dair op gemaect syn, en die ic nu hebbe, Ende want ic dit ghedaen hebbe wetende mynre sinnen ende met minen vrien wille, so hebbe ic desen Brief bezeghelt met minen zeghele in kennissen der waerheyt, ende omme der meerre sekerheyt, so hebbe ic ghebeden mynen lieven vrienden den Mannen uuten Huyse van Breda, die dair ane ende met waren, dair alle dese uoirseyde dinghen met rechte ende met vonnisse geschieden, dats te weten Heeren Janne sone Heeren Arnouts Uutenhoute, ende Heeren Janne sone Wouters Uutenhoute, Ridders; Gielysse van den Boeverien ende Gielyse van den Wyngairde, Cnapen, dat si desen Brief met my bezeghelen willen. Ende wy Jan Heeren Arnouts sone Uutenhoute, Jan Wouters soen Uutenhoute, Ridders, Gielys van de Boeverien ende Gielys van den Wyngaerde, Cnapen, om beden wille onss liever Joncvrouwen Marien van Lyedekerke voirseyt, hebben onsen Zeghele ghehanghen ane desen Brief metten haren Zeghele, in kennissen ende in orconscape van allen den dinghen die hier voere syn bescreven. Dat was ghedaen ende ghegheven in Sinte Jans daghe ter decollatien, in 't jair ons Heeren Dusent dryehondert neghene ende viertich.

N°. 46.

N°. 46.

Jan Hertog van *Brabant* verkoopt 't Landt van *Breda* aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck.*

Jan by der gratien ons Heeren Hertoge van Lothrycke, van Brabant, van Lemborch, ende Mercgrave des Heilichs Rycx, en Godevaert van Brabant zyn foone, allen den ghenen die de Letteren felen fien oft hooren lefen, falut, met kenneffen der waerheyt. Wy doen cont en kenlyk allen lieden, dat wy met groetere voorfienicheyt ende goedere deliberatien met onfen Raede gemeynlick daer op gehadt, en omme fonderleken en openbaren oorboire ende proffyt ons, onfere oir, onfere nacomelingen ende oick gemeynlick onfer Lande, hebben vercocht met confente ende willecore Johannen van Braband Gravinnen van Henegouwe ende van Holland onfere lievere oudfter dochter, ende fufter ons Godevaerts van Brabant voorfeeght, in rechten en wettegen vercope voore ons ende voore onfe oir ende voore onfe naecomelinge, Heeren Johanne van Polanen Heer van der Lecken, zynen oir, zynen Erfgenamen en zynen naecomelingen, nae hem erfflycken ende emmermeer te befittene ons Landt van Breda geheelick en all, met allen den dingen die daer toe behooren ende fchuldich zyn te behooren in Heerheyden, in Manfcappen, in Vryheden, in Dorpen, in Lande, in Beempden, in Boffchen, in Wateren, in Viffcherien, in Moere, in Moerdycken, in Souten, in Verfchen, in Natten, in Drogen, in Ceynfen, in Renten, in Watermolen, in Wintmolen, in Forfaiẞten, in Ganfen, in Capoenen, in Hoenderen, ende in allen anderen dingen des voorfz. Lande van Breda toebehoorende, hoe gedaen dat zy zyn oft wefen mogen, oft hoe dat fy genaemt zyn oft genaempt mogen worden, nyet uytgefcheyden, gelyck en alfoe verre ftreckende tot dien felven, alfoe Heer Philips van Liedekercke Heer van Breda wylen, en zyne Voorders voore hem dat voorfz. Landt van Breda geheelicke voormaels van ons en van onfen Voorderen Hertogen van Brabant plaghen te houdene in rechten Erffleene omme een zekere fomme gelts, dats te verftane om Drie en veertich dufentich guldenen Hallinge, welcke fomme gelts de voorfz. Heer Jan ons wel en wettelyck betaelt heeft ende vergouden, ende daer af volcomelyck genouch gedaen, alfoe dat wy hem daer aff quite fcelden voor ons, voore onfe oir ende voore onfe naecomelingen tote euwelycken tyden, die welcke fomme gelts voorfz. wy voorfienechlyken geleecht hebben ende bekeert in openbaren en meerren oorboire en proffite ons felfs, en onfer oir en onfere nacomelinge, ende oick fonderlinge daer toe alles ons gemeyns Landts, Ende hebben dat Landt van Breda voorgenoempt met allen fynen toebehoorten opgedragen met eenre volcomenre giften ende verleent, gefet ende geerft, zetten ende erven volcomelicke voor ons, voore onfe oir ende voor onfe nacomelinge Heeren Janne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoempt, zyne oir, zyne Erfgenamen en zyne nacomelingen nae hem erffleken ende emmermeer ende fonderfi in allen den Lande en in alle de Heerheyt van den Lande van Breda, met allen en yegelycken goeden die daer toe behooren ende behooren mogen; En dat te houdene van ons, van onfen oir, ende van onfen nacomelingen voordaene erffleken en emmermeer in rechten Erffleene ten Brabantfchen rechte, gelyck en in alle dien manieren, dat die Heeren van Liedekercke en van Breda dat voorfz. Landt ende Heerlicheyt van Breda met allen den toebehoorten, nyet uytgefcheyden, geheelyck van ons ende van onfen Voorderen Hertogen van Brabant voormaels plagen te houdene in rechten leene. Ende hy Heer Jhan van Polanen voorgegenoemt hevet ontfaen van ons Hertoge voorgenoempt te houdene van ons, van onfen oir, ende van onfen nacomelingen erfleken ende emmermeer, hy, zyne oir ende fyne nacommelinghen in rechten Erffleene ten Brabantfchen Rechte, ende heeft ons daer aff gedaen Manfchap, hulde en Eede, ende al dat hy ons fchuldich was te doene, gelyck dat een Man van Leene fchuldich es te doene zynen gerechten Heere; Ende wy hebbene daer aff ontfaen in onfen manfchap alfe onfen Man, met alle de folempniteyt daer toe behoorende,

ende fonder eenegen poente van rechte in defen dingen aftergelaten, dat daer toe behooren mochte, ende met zelcken conditien ende voorwaerden, dat wy Heeren Jhanne van Polanen Heeren van der Leeken voorgenoempt hebben gelooft ende geloven, dat wy negeene Mannen ontfaen en zelen die binnen der Heerfcappien van Breda woonen en namaels wonen felen, noch negeene Poorters ontfaen ter Capellen, op ten Bofch, noch te Merchtcenen, noch in negeenen anderen onfen Dorpen, noch henne geene andere Vryheyt geven die tegens Heeren Jhans van Polanen voorgenoempt Heerlicheyt gaen mogen, En fchelden hem quite ende ontfeggen alle haere Vryheyt, die zy op defen tyt hebben van Poorterfcapen buyten der Heerheyt van Breda, ende van allen anderen Poorteryen, alfoe Heer Philips Heere van Liedekercke en van Breda en zyne Voorvaders Heeren van Breda voormaels dat voorfz. Landt van Breda van ons ende van onfen Voorderen plagen te houdene, Ende willen dat zy hem voordane quite en vry bliven ende ongepoortert. Voorts zo geven wy hem ende willen, wat dat fyne Scepenen oft zyne Mannen van Vonneffe wyfen felen, dat dat nyemanden fal mogen beroupen voore negeene andere Rechten ofte Wyfere, Ende ware dat fake dat zy wysdoms behoefden, foo mogen zy hen beraden ende bevroeden aene onfe Scepenen van Antwerpen. Ende wy bevelen yegelycken van de Ridderen, Cnapen, Mannen, Scepenen en allen anderen Luyden den Lande van Breda toebehoorende en wat ftate dat zy fyn, dat zy den voorfz. Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke zynen oir en zynen nacomelingen nae hem, hulde, manfcap ende eedt doen, ende gehoorfaem voordaene fyn ende emmermeer in allen manieren, gelyck dat zy haeren gerechten Heere van den Lande van Breda fchuldich fyn te doene; Behoudelyck altoos Heeren Willeme van Duvenvoorde Heere van Oifterhoudt onfen lieven Riddere en Man zynre lyftocht, die wy Hertoge hem bekent hebben met onfen openen brieve bezegelt, in allen den Lande ende Heerheyden van Breda voorgenoemt. Ende hebben gelooft ende geloven voor ons, voor onfe oir ende voor onfe nacomelingen den voorfz. Heer Jhanne van Polanen Heere van der Lecke onfen Man, van den voorfz. Lande van Breda warant te zyne ende rechte waerfcap daer aff te doene, en alle calaengien afftedoene tegens allen Creatueren, fyn zy wyff, zyn zy manne, in wat manieren dat zy of yemandt daer toe fpreken ofte eyfchen mochten, waert van fchoude of van befterften oft in wat manieren dat die calaengie toequaeme ofte toecomen mochte, Ende hem alle cracht ende gewonte afftedoene in felcken manieren, dat hy Heer Jhan van Polanen voorgenoemt, fyne Oir, fyne Erfgenamen ende zyne Nacomelinghe nae hem des voorfz. Landts van Breda met allen zynen toebehoirten gebruycken felen peyfeleke ende vredeleke in euweleken tyden. Ende want alle defs voorfz. dingen wetteleke gefchiedt fyn ende nae den rechte, ende by den rade onfer Mannen van Leene, die daer met ons over en tegenwoordich waeren, dats te weten Otte Heere van Kuyc, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytvliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coslaer Heere van Witham, Ridderen, Alard van Os Prooft van Lovene, ende onfe Rentmeefter van Brabandt, ende oock Geraert van der Heyden onfe Droffart van Brabant, alffe Mans man, negeene poente van rechte afftergelaten, dat daer met rechte toe ende in fchuldig was te gefchiene: Soe hebben wy in oircondfcape daer aff onfen zegele met fekere fcientien doen hangen aene defe Letteren in kenneffen der waerheyt. Ende willen ende begheren dat Johanne van Brabandt Gravinne van Henegouwe ende van Hollandt onfe oudfte dochtere ende fufter ons Godevaerts voorgenoempt, gelove ende fekere by haere Kerftelyckere trouwen, Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leck voorgenoemt, zynen oir en zynen Erffgenamen alle de voorfz. pointe ende geloften vaft ende geftade te houdene ten euweleken dagen, Ende alles des Rechts dat zy naemaels hebben mochte, eyffchen oft calangieren in eenigen manieren in den voorfeyden Lande ende Heerlecheyden van Breda ende in den toebehoren vryleke, Ende fonder anders eenich Recht daar in te behoudene dan fimpeleken de Manfcap, gelyck dat voorfz is, affgae ende vertye. Ende in kenneffen daer aff haaren zegel hange met onfen zegelen aen defe Letteren in oorkenfcape van allen defen voorfcreven dingen. Ende want wy Johanne van Brabant Gravinne van Hene-

Henegouwe en van Hollandt voorgenoemt kinnen ende aenſien openbaerlyk, dat onſen lieve ende geminde Heer ende Vader Jhan, by der gratien ons Heeren, Hertoge van Lothryk, van Brabandt, van Lemborch ende Marcgrave des Heylichs Rycx, ende Godevaert onſe broeder voorgenoemt, deſe voorſcreven dingen gedaen hebben voorſienechleken omme ſonderlingen grooten ende openbaren oorbore ende profyte haers ſelfs, onſer oir ende onſere nacomelingen, Ende oock gemeenleke alles haers Landts. Soe hebben wy gelooft ende geſekert by onſer Kerſtelekere trouwen Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorgenoemt, ſynen oir ende zynen nacomelingen nae hem, alle deſe voorſcreven Voorwaerden, poente ende gelooften vaſte ende geſtede te houdene te euweleken dagen, Ende vryleke ons danex ende ons willen vertegen ende afgegaen alles des Rechts, dat wy, onſe oir ofte onſe erfgenamen nae ons heyſchen mochten, hebben oft calaengieren in den voorſz. Lande, Heerlyckheyden ende goeden van Breda, in wat manieren dat dat geſchien mochte ofte gevallen. Ende geloven voor ons, vore onſe oir ende vore onſe naecomelinge Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecke voorgenoemt, zynen oir ende zynen naecomelinghen warandt te zyne ende rechte waerſcap daer aff te doene in allen tyden, tegen alle creatueren, in allen den voormen ende manieren als hier voorens geſcreven es. Ende hebben onſen zegel met den zegelen ons liefs ende geminds Heeren en Vaders, ende Godevaerdts ons broeders voorgenoemt, gehangen aene deſe Letteren, in oorconſcape ende in veſtingen van allen deſen voorſchrevenen dingen. Ende wy Jhan by der gratien ons Heeren, Hartoge van Lothrycke, van Brabandt, van Lemborch ende Merckgrave des Heylichs Rycx voorgenoemt, bidden ende verſoecken eernſteleke onſen Mannen van Leene voorgenoemt, dats te wetene Otten Heere van Kuyck, Gysbrecht van Apcoude Heere van Gaesbeke, Jhanne van Wytfliet Hr. van Blaersvelt, Lodewycke Heere van Diepenbeke, Jhanne van Coſlaer Heere van Witham, Alaerdt van Os, Prooſt van Lovene, en onſen Rentmr. van Brabant, ende oick Geraerdt van der Heyden onſen Droſſate van Brabant alſe Mans man, want ſy daer over ende by waren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, dat zy in getuyge daer aff haeren zegele met den onſen ende met den Godevaerdts ende Johannen onſer lievere kindere voorſz. hangen willen aene deſe Letteren. Ende wy Otte Heere van Cuyck, Gysbrecht van Abcoude Heere van Gaesbeke, Jhan van Wytfliet Heere van Blaersvelt, Lodewyck Heere van Diepenbeke, Jhan van Coſlaer Heere van Witham, Alardt van Os Prooſt van Loevene, en de Rentmeeſter van Brabant ende Geraerdt van der Heyden Droſſate van Brabant alſe Mans man voorgenoemt, want wy daer over ende by waeren, daer alle deſe voorſcrevene dingen geſchieden, met vollen ende volcomen rechte, gelyck datſe hier vooren ſyn beſcreven, negeenen poente van rechte afftergelaten, dat daer in ende toe ſchuldich was nae vorme van rechten te geſchiene, ſoe hebben wy overmidts zynen verſoucke alſe zyne Mannen ende zyne getuygen onſe zegele met zynen zegele gehangen ane deſe tegenwoordege Letteren in oorcondſcape van alle deſen voorſcrevenen dingen. Ende omme dat wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabandt met herten willen ende begeeren, dat Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Leeken voorgenoemt, ſynen oir ende ſynen naecomelingen alle deſe voorſcrevene dingen in euweleken tyden vaſte, geſtade ende wel gehouden worden van ons, van onſen oir ende van onſe naecomelinghen ſonder daer tegen yet te doene off te gane in eenegen manieren by ons oft by yemende anders, wie dat hy zyn mochte. Soe bidden wy ende verſoecken vriendelycke ende neernſteleke onſen lieven Mannen ende Vrienden, dats te wetene Jhanne van Loon Heere van Agimont, Heinricke Berthoud Heere van Duffele ende van Gele, Coſtine van Ranſt Heere van Bergem, Geraerde Heere van Vorſlaer, Jhanne van Meldert ende Jhanne van Wynegem, Ridderen, ende onſen lieven ende geminden Steden van Lovene, van Brueſſele, van Antwerpen ende van Thienen, hoe dat zy nyet tegenwerdich en waeren, daer deſe voorſz. dingen geſchieden, dat zy nochdan in oorcondſcape ende kinneſſen daer aff haere ſegelen met den onſen ſegelen willen hangen aene deſe tegenwerdige Letteren, ende Heeren Jhanne van Polanen Heere van der Lecken voorſeeght, zynen oir ende zynen nacomelingen nae hem, hou-

houden ende ſtercken in allen den coopen, vorwaerden ende giften, die hier voren zyn geſcreven, te eeuweleken dagen, gelyck ons ſelven ofte wy dLandt van Breda voorgenoomt ane ons behilden. Ende wy Jhan van Loon Heere van Agimont, Heinrick Berthout Heere van Duffele, Coſtin van Ranſt Heere van Berghem, Gerardt Heere van Vorſlair, Jhan van Meldert ende Jhan van Wyneghem, Ridders; Ende wy Scepenen. Raed ende gemeine Stede van Loevene, van Brueſſel, van Antwerpen ende van Thienen, omme de beede ons liefs Heeren sHertogen voorſz., Godevaerts ende Vrouwen Johannen van Brabant ſynder voorgenoemder kynder, ſoe hebben wy onſe ſegele met haeren zegelen gehangen aene deſe tegenwerdeghe, Letteren, in veſtingen en in kenneſſen van allen ſaecken die hier voorſz. ſyn. En ware dat ſaecke, dat een ofte meer zegele van den voorgenoemden zegelen ane deſe tegenwerdege Letteren gebraken, en daer nyet ane gedaen en worden, oft van ouderdom ofte met anderen misvalle gebroken ofte gequetſt, ſoe willen wy Hertoge, Godevaert ende Johanne van Brabant voorſcreven nochdan, dat deſe tegenwerdige Brieven in hare macht blyven eeuweleke ende altemale, gelyck ofte van alle deſe voorſz. ſegele daar ane gans en ghene waeren gehangen. Dit was gedaen ende gegeven tot Brueſſele des donredaechs nae Paeſſdach den eerſten dach van Aprille in den jaere ons Heeren Duyſentich Driehondert en Vyfftich. *Beſegelt den Brieff voorſz. met eenen grooten uythangenden zegele ende met noch derthien andere zegelen.*

N°. 47.

Jan van Polanen Heer van de *Leck* en *Breda*, geeft aan die van *Breda* de Halle en Wage, en recht de Lakenhal op tot een Rechtbanck.

Wy Jan van Pollanen Here van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden, dat wy hebben gegeven ende gheven voer ons ende voer onſe nacomelingen onſer liever Poerte van Breda, die Halle van Breda met allen haren toebehoerten, die gelegen is by der Corenmarckt alrenaeſt Jorys erve dye men heit Matthys die Smit an die Oeſtzide, ende Jans Conincx erve was aan die Noertzide, ende aan die Zuytzide ende ane die Weſtſide ſtreckende neffens die ſtrate, gelyck als zy daar betymmert ende bepaelt is; over vyff Pond grote t'sjaers erffchyns moente dair d'een Coman den anderen tallen chynsdagen mede betalen mach, altoes te geldene op Kersavond, met alſulcken recht, als hier nae beſcreven ſtaet; Dats te wetene, dat die Deken van den Wolwerck met ſinen Geſwoerenen berichten ſal alle die poynten, die den Wollwercke toebehoerende ſyn, gelikerwys dat die Scepenen ende die Geſwoernen over een dragen ſullen; Maar van den broeken die dair aff vallen ſullen, dair aff ſullen wy altoes hebben een derdendeele, onſe Poerte vorſeit dander derdendeele, ende die Deken met ſinen Geſwoernen dat derde derdendeele, gelyck dat die coeren van den Wollwercke daar af begripen, welcken Deken wy ſetten ſullen alle jaere bi den Scepenen en Geſwoernen der Poorte voirſeit, die hen oirbairlyck dair toe ſal duncken op haren eet. Voert ſo ſullen die Vleyſſchouders ſtaen gelyck dat ſy nu ſtaen beneden in die Halle, ende geven van elcker bancke alſe die Scepene en die Geſwoerne met hen over een ſullen dragen, ende metten anderen eynde van der Halle beneden, daar ſal die Poerte hen orbair mede doen, alſe ter Hallen behoef voorſz. Voert ſoo geven wy erfflike voer ons ende voer onſe nacomelinge onſer liever Poerte voerſeit alle die zamecoopen die binnen der vryheit van Breda vallen mogen, En oec die Waghe te verwaren bi haren Eede ter Poorten behoef voirſeit, ende tots Comans behoef beide te hoegen ende te leegen tonſer Poerte orbaer voerſeit. Voert ſoo geloven wy, ſoo wanneer Jan onſe oudſte Sone bejaert ende tſinen daghen comen is, dat wi hem alle deſe voorſz. voerwaerden en gelooften ſullen doen houden ende confirmeren met ſinen ſegele, overmits de meerre ſekerheyt onſer voornoemder Poerte, alſo dat ſy hier aen ſeker ſy en wale ge-

hou-

houden. In orconden der waerheit hebben wi desen Brief besegelt met onsen segele, En omme die meerre sekerheyt onser Poerte voorseit, soe hebben wi gebeden eersamen luden Gillise van den Wyngaerde onsen Drossate, Diederick Starken Rentmeester van den Lande van Breda, ende Jonaesse van der Elst onsen Mannen uuten Huse van Breda, dat si desen Brief met ons besegelen willen. En wy Gillis, Diederick en Jonaes, Manne ons lieves Heren van der Lecke en van Breda voorsz., om beden wille van hem, soe hebben wy desen Brief met hem besegelt met onsen segelen. Gegeven in 't jaer ons Heren Dusent CCC. vyftigh en vive, zeven daghe binnen Gherstmaent.

N°. 48.

Vergunning aan de Stadt *Breda* om den Acchyns te mogen hoogen en laagen.

Wy Jan van Polanen, Heere van der Lecke ende van Breda, doen cond allen luden die desen Brieff sullen sien oft horen lesen, want onse goede luden van onser Poerte van Breda hare Ascynsen hebben gehoget ende gemeerret ome orbair en nutschappe der Poerte, ende sonderlinge omme die Poerte mede te vesten ende te sterken, soe hebben wy hen gegeven ende geven, dat zi die Ascyse weder neder mogen setten en hoghen totte haere Poert orbare, sonder enich versoeken an ons dair aff te doene oft yemende van onsen wegen. En omme dat wy dat willen houden vaste ende gestade, soe hebben wy desen Brieff besegelt met onsen segelle, int jaer ons Heeren M. CCC. vyftech en vive, des woendages nae Senter Claus dach.

N°. 49.

Acte, waarby *Wenselin* en *Johanna*, Hertog en Hertogin van *Brabant*, verklaren, dat die van *Breda* geene bede aan den Hertog schuldig zyn.

Wenceslaus van Behem, bi der gratien Gods Hertoge van Lucemburch, van Lothryck, van Brabant, van Lymburch, Mercgr: des Heylichs Rycx, ende Jehanne, bi derselver gratien, Hertoginne des Hertoghdom: ende Marcgravinne des Marcgreffcaps voirsz, doen kond allen luden, want ons die Stadt ende Landt van Breda gheen bede noch settinge schuldich syn van recht, gelyck dat hoir caerten, die zy dair op van ons besegelt hebben, clairlic inhouden ende begripen, Soe bekennen wy ende lyen, dat si ons dese hulpe op desen tyt van gratien ghedaen hebben en van goeder gunste, ende niet om enichs rechts wille, dat wy tot henwairt te seggen hebben, of om eniger saken wille, die wi of onse Steden van Brabant geordineert oft overdragen mochten hebben, maer properlic om dieswille dat ons selfs lyf gevangen was in den stride van Baistwilre, ende sonderlingen om te beleggen ende succours te doen Heren Janne van der Leck oudtste sone tsHeeren van der Lecke en Breda, die in den selven Kieve mit ons nederlach, welcke hulpe en succours dat onse dese werf die Stadt ende sLant van Breda gedaen hebben van gratien; behoudelyk altoos hoiren goeden rechte en de Brieven die sy van ons besegelt hebben, die wy hen gelooft hebben ende geloeven in goeden trouwen voir ons, onse oir ende nacomelingen wail ende onverbrekelic te houden, sonder eenigh settinge of bede voort meer te eysschen ofte doen eyschen der Stad ende Lande van Breda voirsz, om negheenrande noedsaken wille, die ons opcomen mochten. In orconde des Briefs besegelt met onsen segelen. Gegeven ter Vueren IX dagen in November in 't jair ons Heeren Dusent CCC tseventich ende vier.

N°. 50.

Verpanding der Heerlykheden *Groot en Kleyn Zundert, de Hage*, *Sprundel* en *Nispen*, aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck* en *Breda*.

Nos Decanus & Capitulum Ecclesiæ collectæ Beatæ Mariæ in Breda, notum facimus universis, nos vidisse, legisse, manutenuisse & inspexisse literas quasdam illustrissimæ Ducissæ Brabantiæ, sigillo suo, unà cum sigillis Domini Johannis de Bouchout & Reyneri Hollant sigillatas, non vitiatas, non cancellatas, sed prorsus omni vitio carentes, & tenorem, qui sequitur, continentes.

Wy Deken en 't Kapittel der Collegiale Kerk van O. L. V. te Breda, maken kond en kennelyk aan allen, dat wy gezien, gelesen, in handen gehadt en bezichtigt hebben zekeren Brief der Doorluchtigste Hertoginne van Brabant, met haar zegel, te gelyk met de zegels der Heeren Jan van Bouchout en Reynier Hollant bezegelt, ongeschonden, zonder eenige daar in gemaakte verandering, maar t'eenemael van alle gebreken vry zynde, en van den volgenden inhoudt.

Jehane, bi der gratien Goods, Hertogynne van Luxemburg, van Lothryck, van Brabant ende van Limborch, Marcgrevynne des Heylichs Rycx, doen cont allen Luyden, dat want tot onsen versuecke ende vriendelycker beden, onse lieve getrouwe Raith Heer Jan van Pollanen Heer van de Lecke en van Breda ons geleent heeft de somme van Duysent Francken der munte des Conincx van Vranckryck, goet van goude ende gewichte. Soo eest dat wy hem dair voor in handen hebben gesedt ende verpant, in handen setten ende verpanden mit desen Brieve alle onse Heerlicheyt van Groot Suitdert, van Cleyn Sundert, van der Hage, van Sprundel ende van Nyspen, gelyck ende in derselver vuegen, dat wi in den selven Dorpen gehouden hebben op alle Goede, Straten, Beemden ende Heyden, wair ende hoe dat sy daer bynnen de vyff Prochien syn mogen gelegen, om alle broken opteheffen, ende alle Richten ende Ambachten te setten, ende te versetten, alsoo wy tot her toe gedaen hebben. Behoudelyck dien, dat hi noch syn hoir ende naecomelingen onsen goeden luden bynnen den selven vyff Prochien geseten oft noch te sitten niet en sal mogen beeden, noch setten, buyten onsen consente, het en weer oft sy mit onsen gemeyne Lande beede golden, Ende oock dat hy die buyten recht en vonnisse nyet en sal laten hanteren. Ende hebben alsulcken conditien daer toe gedaen, dat wy, onse oir ende naecomelingen alle die Heerlicheyt weder lossen selen mogen mit Duysent Francken der munten voorsz, ende dat die Heerlicheyt der voorghen: vyff Prochien dan los ende leedich aen ons, onsen hoir ende naecomelingen Hertogen in Brabant dair meede ganssclic wedercomen sal in onsen handen, alsoo die te vooren stont. Geloovende in goeden trouwe hem Janne Heer van der Lecke, sinen hoir ende naercomelingen dese saken gelyck sy staen voorgesz. vast ende van stede te doen houden, allen argelist uytgescheyden, In oirconden des Brieffs, daer wy onsen segel aan hebben doen hangen, Ende hebben voirt gebeden onse getrouwe Raidslude als Heeren Janne Heere van Bouchout ende Borcgreve van Bruessel, ende Reynier Hollant onsen Rentmeester van Brabant, dat sy om die meerder sekerheyt wille hoere segelen hier mede aenhangen willen. Ende wy Jan Heere van Bouchout Borchgreve van Bruyssel, ende Reynier Hollant Rentmr. van Brabant, ten bevele onser genediger Vrouwen d'Hertogynnen van Luxemborch ende van Brabant voirsz, om dat wy hier aen ende by syn geweest, daer dese voorsz. saecken ende dingen alsso geschieden, hebben onse segele hyer mede aen gehangen. In getuyge der Waerheyt, gegeven te Bruessel acht dagen in Meert int jaer ons Heeren 1387, nae costume des Hoofs van Camer:

Qua-

Quarum Literarum visionis, lectionis & inspectionis testimonio sigillum nostrum præsentibus duximus apponendum. Anno à Nativitate Chr. Millesimo C. C. C. C. decimo sexto, mensis Marcii die quarta, secundùm stylum Curiæ Leodiensis.

Tot getuigenisse dat wy den gemelden brief gezien, gelesen en bezichtigt hebben, hebben wy ons zegel aan den tegenwoordigen doen hangen, in 't jaar naa Kristus geboorte, Duysend vierhondert en sestien, den vierden van Lentemaandt, naa den styl des Hofs van Luyck.

N°. 51.

Jan van Polanen sticht in de Kerk te *Breda* een Capellanye.

Universis Joannes Dominus de Lecka & Breda salutem. Cupientes divinum cultum adaugere, Capellaniam seu Præbendam de bonis propriis de novo creamus, fundamus & dotamus, in hunc modum, quod ejusdem Capellaniæ collationem Nobis & nostris successoribus Dominis de Breda perpetuò reservamus. Insuper ille, cui continget de præfata Capellania provideri, sit sub tutela Decani & Capituli Ecclesiæ B. Mariæ in Breda; Veruntamen tenebitur Nobis & successoribus nostris singulis diebus Missam celebrare in Castro nostro de Breda, seu in Capella nostra Choro Capituli contigua. Assignamus autem ad dotem decimas nostras de Spranghe prope Besoyen, easdem per præsentes amortizantes, ac eisdem exfestucando renuntiantes in perpetuum. Actum anno MCCCLXXXVIII. *Maii die* VI.

Jan Heer van de Leck en Breda, allen en een ygelyk, heyl en zaligheid. Willende den Goddelyken dienst vermeerderen, zoo hebben wy een Kapellanye of Prove uyt onze eyge goederen van nieuws opgerecht, gesticht en begiftigt op deze wyze, dat wy aan ons en onze nakomelingen Heeren van Breda ten eeuwigen dagen behouden de begeving dier Kapellanye. Daerenboven zal de gene die met de gemelde Kapellanye zal begiftigt wezen, staan onder de bescherming van den Deken en het Kapittel der Lieve Vrouwe Kerk van Breda. Nochtans zal hy gehouden wezen voor ons en onze nakomelingen dagelyks een Misse te doen in onzen Burgt van Breda, of in onze Kapel naast het Koor van 't Kapittel. Voor de inkomsten van welke Capellanye wy bewyzen onze Thienden van Spranghe naaby Besoyen, dezelve door dezen tegenwoordigen in een doode handt stellende, en daar van voor altyd afstaande. Gegeven in 't jaar 1388. den sesden dag van Bloeymaandt.

N°. 52.

Verdrag tusschen die van *Breda* en *Terheyden.*

Wy Scepenen, Gezwoerne ende ghemeyn Stad van Breda op die een zyde, Wy Jan van Oesterhoudt, Claes Buyse, Jan Gysbrechts zone, Jan Gheerst, Jan Ryck Alsteen Peters soen, Laureys Wynricx sone, Schepenen in de Vierschare van Hertel, Ende Jan van den Moer, Herman Peters zone, Herman Seben soen, Gheryt Coelmans, Elias Jans sone, Boudyn Gruten, Willem Jans soen, Claes van Tuyl, Peter Scaerts soen, Florens van Ryswyck, Henrick van den Brugge, Peter Damaes soen, Herman Andries sone, Tyelman Gerouts, Peter Domaes soen, Nys Hugen zoen, Claes Block, Jan Claes Elen zoens zone, Jan Henricx soen, Peter Coelman, Berthout Berwouts zoen, Bazelys Michiel die Man, Claes Wouters soen, Jacop Thier, Aernd Wou, Gheryt Voet, Jan Boet, Peeter Hugen zoen, Diedric Veenlant, Ghebuerman ter selver Vierscaren van Hertel op d'ander syde, Doen cond allen Luden, Dat wy om kenliken orbair ende groter nootsaken wil, elc met andren verdragen ende geaccordeert zyn, by Rade en Consent ons lieven Heren, Heren Hen-

rick van der Lecke Here van Heeſwyck, als Momboer onſer liever Jouffrouwen van der Lecke ende van Breda, op zulcke pointen, voirwairden ende geloften, als hier na geſcreven ſtaen. Dat es te wetene, dat wy Scepenen en Gezwoerne ende die gemeyn Stadt van Breda kennen ende aenzien door God ende doer mededoeghen van rechter Kerſtenheyt wegen, Al eeſt dat die goede ende die geſeten ſyn te Hertel, te Schynmaer, Terheyden en op Wagenberch, altoes als mede Prochiaens van rechtswegen verſocht hebben die Moederkercke te Breda, met haire ſepulturen, met kinderen te kerſtenen, met bruyden ende met anderen ſolempniteyten van den heyligen Sacramente te vercrigen, Dair hem dagelycx mits verheyt des weges ende grooten noet van Wateren, ſwair periculen en herden láſt is wedervaren. Soe iſt dat wy hem geconſenteert hebben van gratien onthengt ſoe verre als onſer Stadt aenroert, dat zy binnen haerre Vierſcharen een Cappelle funderen mogen ende doen wyen, mogelyk gedoteert van zekeren renten tot eens Prieſters behoeff, die hem daer uyt diene van Doopſele van ſepulturen en anderen ſolempniteyten ende toebehoerten den heiligen Sacramente. Dairom hebben wy Scepenen ende Gebuermanne van der Vierſchare van Hertel voirſz. gelooft ende gewillecoort voir ons ende voir onſe naecomelingen op ons ende op al onſe goeden, die wy hebben of vercrigen mogen, der Stadt van Breda en haren nacomelinghe, want onſe Cappelle altoes bliven moet een Appendys der Moederkerken van Breda, oft ſoe geviele, dat God verhoeden moet, dat op gewiede van der Capellen enech ongevalle van dootſlage, van quetſure of ander violencien geſchieden, dair de Biſſchop van Ludick of Prelate toe ſeggen of broeken aff eyſſchen mochte, met ſwairniſſe van geboden, dat dair af die Moederkerc tot Breda ende die dair onder horen, nemmermeer laſt noch commer liden en ſullen, mer wy ſullenſe dair aff ſcadeloes houden en vryen, des ſullen wy ſulke brieven werven van den Prelaten dat zy des verzekert zullen bliven. Voort kennen wy Scepen ende Gebuermanne in der Vierſcharen van Hertel geſeten ons ſelven ende onſe nacomelinghen tote ewigen dagen verbonden te ſine in der uytreikinge van der Stadt Achiſe van Breda, ende van die te ghelden ende te betalen als wy ende onſe Voorvordere te hier toe gedaen hebben, ſonder enech wederſeggen. Voort en ſal men binnen onſer Vierſchare van Hartal nimmermeer opſlach hantieren, noch houden van gheenrehande Comans goede, dat van dair voirt verthiert ofte gevoert ſal worden. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinghe binnen onſer Vierſcare van Hartel ſittende altoes der Stadt van Breda te baten comen als wy des verſocht worden, ter gherechter lantwere, ende in anderen Heervaerden, in Scoten, in anderen laſte, als wy tot noch toe gedaen hebben. Deſgelycx ſullen wy ende onſe nacomelinghen altoes verbonden bliven ten inhalens, beide wy en onſe have als haercomen is. Voort ſullen wy ende onſe nacomelinge, die binnen der Vierſcare van Hartel geſeten zyn, altoes den wech tuſſchen Hartel ende Amelberge cuſtberlyk maken ende houden, ſoe dat men dair gevuegelic varen ende keren mach; Behoudelic dien, dat die hoge brug dair die vaert doergaet gehouden ſal wordden van den ghenen, die ſe noch toe gehouden hebben. Voort es vorwairde, dat wy Scepenen, Gezwoerne ende gemeyn Poorte van Breda, deſe goede lude die in der Vierſchaer van Hertel wonachtich ſyn altoes houden ſullen in der Protectie ende beſchermte als zy tot hier geweeſt hebben: Behoudelic dien, dat van deſer tyt voert nummermeer man, die dair geſeten is ontfangen ſal worden in Poorterſchapen tot Breda, mer die nu Porters ſyn, die mogent bliven haer leefdage lanck, ende die dair nae Poorter ſyn ſal, die moet binnen der Stad vriheyt woenen. Op dat deſe voirſz. Voirwaerden ende geloeften aen elcker ſyden tot ewigen dagen vaſt ende onverbrekelyck gehouden moghen werden, ſoe hebben wy Scepen, Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda deſen brieff in kenniſſen der wairheit open beſegelt met onſer Stad zegel. Ende wy Scepen der Vierſcharen van Hertel hebben onſe propre zegle dair aen gehangen, ſoo voer ons ſelven, ſoe voer die gemeyn Gebuermanne der Vierſchare van Hertel toebehorende, Want een openbair wilkoer met vonniſſe dair op geſtaedt waerdt, dair die gemeyn Gebuere van Hertel in verwilcoerden ende geloofden op hem ende op hair goet, dat ſy vaſt ende geſtade houden ſouden ſoe wes die Schepen van Hertel in de voirſz. ſtucken voertſetten ende begrepen. Ende

de dairom hebben wy Scepen en Gezwoerne ende gemeyn Stadt van Breda op die een ſyde, ende wy Scepen ende gemeyn Ghebuermanne van Hertel op d'ander zyde, gebeden ende verſocht onſen lieven Here, Haren Henricken van der Lecke Hr. van Haeſwyck als Momboir Jouffrouw Johannen Vrouwe van der Lecke ende van Breda onſer liever Jouffrou, dat hi ter confirmatien van allen pointen voorſz. om der meerder zekerheyt ſinen ſegel aen deſen brieve willen doen hangen, Ende ons aen beyden ſyden daer toe dwingen met onſen live ende met onſen goede, dat alle vorwairden ende geloften voorſz. vaſt ende geſtade gehouden werden. En wy Henrick van der Lecke Heer van Haeswyck als Momboir onſer liever Nichten voirſz., hebben overmids bede ende verzoeck der partyen voirgenoemt onſe conſent gegeven tot allen den pointen ende voirwairden voirſz. ende confirmeren met onſen ſegele hier aen gehangen, En geloven die parthyen voirſz. in dien te hebben met horen live ende met haren goede, dat zy alle ſaken voirſz. vaſt ende onverbrekelyk houden zullen: Behoudelyck onſer liever Nichten voirſz. hare Heerlicheyt in allen ſtucken voergeroert. En hebben overmids verzoec der partyen voorſz., en om der meerder kenniſſe wille gebeden, Eerbairen ende Wyſen onſs liever Nichten Manne uyt den Huyſe van Breda, te weten Willem van Dalem Heer van Donga, Gielys van den Campe, Boudyn van Tychelt, dat zy deſen brieff met ons beſegelen willen. En wy Willem, Gielys, Boudyn voerſz., uyt verzoeck der parthyen voorgenoemt, overmids begharte ons liefs Heeren voerſz., hebben onſe ſegele bi den ſinen als Manne onſer liever Jouffrouwen voirſz. aen deſen brieve gehangen. Dit was gedaen in 't jaer ons Heren Duſent vierhondert, Elf dagen in Novembri.

N°. 53.

Stichtbrief van een Outaer in de Parochie-kerk te *Ooſterhout.*

Venerabili Viro Domino Archidiacono Campaniæ in Eccleſia Leodienſi, Henricus de Lecka Miles, Tutor Domicellæ Joannæ Dominæ temporalis Dominiorum de Lecka, Breda & Ooſterhout. Dudum recolendæ memoriæ Wilhelmus Dominus temporalis de Ooſterhout, conſanguineus noſter, in Eccleſia Parochiali de Ooſterhout in honore B. Mariæ & S. S. trium Magorum unum altare dotavit, & antequam hujuſmodi Altaris dotatio confirmaretur, idem conſanguineus noſter ex hac luce eſt ſubtractus, dictaque Domicella Neptis noſtra in Dominio de Ooſterhout ſucceſſit. Volentes igitur dicti conſanguinei noſtri ordinationem pie inchoatam ad effectum deducere . . . . . Datum apud Caſtrum de Breda, M. CCCC. II. *Junii die* XXII.

Aan den Eerwaerden Man, den Heer Aertsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, Hendrik van de Leck, Ridder, Momboir van Jonkvrouwe Johanna Vrouwe der Heerlykheden van de Leck, Breda en Ooſterhout. Over lange heeft Willem Heer van Ooſterhout, onze Neef, zaliger gedagtenis, in de Parochie Kerk van Ooſterhout, ter eeren der H. Maagd Maria en van de H. Drie Koningen, een Outaer geſticht, en voor aleer de gifte van zoodanigen Outaer beveſtigt wierdt, is de gemelde onze Neef uyt dit leven geſcheyden, en de voornoemde Jonkvrouw onze Nicht is hem in de Heerlykheid van Ooſterhout opgevolgt. Wy dan willende de inſtelling van onzen gemelden Neef, zoo Godvruchtig begonnen, ter uytvoer brengen enz. . . . . . Gegeven in den Burgt van Breda in 't jaar 1402. den 22. van Zomermaandt.

N°. 54.

Inkomst van *Engelbrecht* Graaf van *Nassau*, en *Johanna van de Leck*, als Heer en Vrouwe van *Breda*.

Engelbrecht Jongreve to Nassau Here ter Lecke ende to Breda, en Johan Vrouwe van der Lecke ende van Breda syn wittige wyf, doen cond allen luden, Want van ouden tiden soe hercomen is, dat onse Voervadere die Heren tot Breda syn geweest, alle wege gratie ende genade gedaen hebben tot haere incoemst. Soo eest, dat wy onser Voervaderen waeldaden ende saligen wegen gherne natreden souden, soo wy best conden; wair by dat wy tote onser incoemst voir ons en voir onsen nacomelingen Heren tot Breda sulke gracie gedaen hebben ende in privilegien gegeven der Stad ende den gehelen Lande van Breda, ende haren nacomelingen in ewigen tiden te houden ende te gebruken sulcke ponten als hier nae bescreve staen. Eerst, off eenen Man een ongeval geschiede, daer hi syn lyff aen verboerde, dat hi dan van den alingen goede, dat hi met den Wive besat, niet meer dan die een helft verboren en sal, behoudelyck den Wive haerre wederhelft, mer men sal uut den geheelen goede alle wittige kenlyke schult betalen; desgelycx salt syn van den Wive, oft hair so geviele, mer wairt dat sulcke fayt een ongeheilicten Persoen overviele, het ware Man ofte Wyf, die sal verboren allet goedt dat hem toebehoirt. Voort hebben wy der Stadt en den gehelen Lande voorsz. in rechter gracien gegeven, dat die broeke van enen onwetende Vrede sonder dootslach sal staen op t'sestich pont ouder zwerter tornoysen, dair aff sal die onwetenschap staen in deser manieren. Ofte een Vrede stonde tusschen partyen, ende een Persoen die dair in ruerde twistich worde op enen anderen, die oec in dien selven Vrede rueren mochte, mer dese twister hadde soe uutlendich geweest, dat hi van den Vrede niet en wiste, ofte hi wair binnen Landes geweest, mer hem en ware niet condich, dat die ghene dair hi op getwist hadde, soe verre binnen maescappen ware der eenre partyen, dat hi in den Vrede rueren mochte, dat sou heiten een onnosel oft een onwetende Vrede. Ende woude die Heer oft syn Rechter op dien twister proeven, dat hem die Vrede oft die Maesschap kenlyc geweest hadde, des mach hem die twister affnemen met sinen eede, ende met hem twee wittige onberuste Manne, die des gheen partye en dragen, dair en sal sorpel noch argelist in gesocht worden aen geenre zide, mer valt dair een doetslach van dien twiste, dat sal staen tot sinen rechte. Item gheven wy onser Stad en Lande voirsz. dat die broeke van enen bekenden steke sal staen op tzestich pont ouder zwerte. Op dat der Stad ende den geheelen Lande van Breda voirsz. dese gratien en privilegien voirsz. wael ende onverbrekelyck gehouden woirden in allen toecomenden tiden, soe hebben wy hen dese openen brief daer af gegeven met onsen segelen besceghelt. Dit was gedaen in 't jair ons Heeren Duysent vierhondert ende vyer op Sente Bertolomeeus dach.

N°. 55.

N°. 55.

Engelbrecht Graaf van *Nassau* geeft aan die van *Breda*, dat nergens opslach van goede zyn mag in 't geheele Landt, dan binnen de Stadt *Breda* en derzelver Vryheid.

Engelbrecht Jongreve te Nassou, Heere ter Lecke ende te Breda, ende Johanne Vrouwe van der Lecke ende van Breda syn wittige Wyf, doen condt allen luden, dat wy verclaert hebben ende in previlegien gegeven voir ons ende voir onse nacomelingen Heren tho Breda, Onser Stadt van Breda en haren nacomelinghen, om getrouwen dienst, dien si ons gedaen hebben, want si 't hoet van den gehelen Lande syn, Dat nergens opslach van goede syn en sal in den geheelen Lande, dan binnen der Stadt Vryheit van Breda gelyc alst van ouder coustume haircomen is, dair wy onse voirsz. Stad in geloofT hebben en geloven te houden ende te starken tote allen tyden. In kennesse van deser gratien en ghiften hebben wy onse segelen aan desen brieff daen hangen. In den jair ons Heren Dusent Vierhondert en vier, op Sente Bertelmeeus dach.

N°. 56.

Kwytbrief waar by *Engelbrecht* Graaf van *Nassau*, van die van *Breda* bekent ontfangen te hebben Twee duyzent Rhynsgulden.

Wy Engelbrecht Joncgreve te Nassouwe Heer ter Lecke en tho Breda, doen condt allen luden, dat ons onsen lieve getrouwen Borghermeysters, Sceppenen ende ganse gemeynheit onser Staet van Breeda, wael betaelt hebben twee dusent goede swair Reynsche gulden tot onser Incoemste en onser liever ghesellyne hilix wegen, Ende scelden se alle voirsz. hier aff quyt, ledich ende loes, overmids desen brieve ende quitancie sonder ierhande arghelist. Ende hebben dyss to thuyge in orcoende der waerheit onse segel aen desen selve brief gehangen. Gegeven in 't jair ons Heeren Dusent vierhondert ende vive, opten XXI. dach in Novemb. na costume des hoefs van Ludyck.

N°. 57.

Raming en Middeling gedaen by de goede Steden van *Brabant*, tusschen de Stadt *Breda*, en de Dorpen van *Alphen*, *Gilze* en *Baerle*, wegens het Brouwen, Weven enz.

By den Hertoghe ende by synen Raedt.

Dit is alsulcken raminge ende middelinge als de goede Steden van Brabant, te weten Loven, Brussele, Antwerpen, Thienen, Leeuwen, Nyvele, Diest, Herentals, Lyere, Vilvoirden, Sichenen, Aerschot en Halen, versamentlyk in der Stadt Loven opten xxviij^{en} dach van November in 't jaer ons Heren duysent iiij^{c} en xviij. gemaeckt hebben, geordineert ende by willecoren der Gedeputeerden der Stadt van Breda, ende den dorpen van Alphen, Ghilse en Baerle die daer by en over waren, gesloten op alsulcken geschilde, als de voorgenoemde Stadt ende die dorpen voorgenoemt onderlinge hadden van haerder Brouweryen, Weveryen, Schoenmaeckerye ende oock van heure Weeckmerckt. In den yersten, op 't punct van der Brouweryen is geraemt ende gesloten, dat de voorgenoemde Dorpen elck besunder Brouwen sullen mogen in haren Dorpe alrehande Bier tot heur selfs drinken sonder enigen acchyse daer af te derven geven der Stadt van Breda, soo wes Bier dat sy alsoo brouwen om dat

dat int gros te vercoopen oft te tappen, daer fullen fy aff geven half accyfe ende daer mede fullen fy geftaen. Item op dat punct van der Weveryen is geordineert, dat foo wie laken oft ftucken op de voorfz. Dorpen maken, het fy tot haer felfs dragen, oft om voort te vercoopen, daeraff fullen fy geven van der ellen een lichten Engelfchen Brabants, fonder daer boven vorder gelaft te fyn. Item op dat punct van Schoen te maken is desgelycx gefloten, dat die voorgenoemde Dorpen ende Ingezetenen daer aff Schoen fullen mogen maken tot heurs felfs flyten ende oock om te vercoopen fonder yet daer aff te geven en fonder afffpraeck der Stadt Breda, foo wat Schoen oft Leder dat fy brengen fullen willen tot Breda ter merct om aldaer te vercoopen, die fal de Stadt van Breda voorgenoemt mogen doen koren, gelyk den Leder ende Schoenen aldaer gemaect ende gekoert worden. Ende worden die voorfz. Schoenen oft Ledere cusbaer bevonden, foo fullen dan die mogen vercoopen gelyk den Ingefetenen der Stadt voorgenoemt, worden fy oock oncusbaer gevonden, dat fy nae der Stadt Coor aldaer gecoort fullen worden. Item als op 't poynt van der Weeckmerct foo is overdragen en gefloten, dat de voorgenoemde Dorpen haer goeden in den penin. weerden fullen moogen tot alle merćten ende plaetfen, daert hen genuecht, voeren, fonder daer af van de Stadt van Breda off ymant anders gecalengieert te fyne. Ende want om des gefchils wille voorfz. eenige van de onderfaten der voorfz. Dorpen gearrefteert fyn geweeft binnen der Stadt van Breda, mits dat fy niet en hebben willen gheven van de voorgenoemde puncten die hen die Stadt van Breda heyffchende was, ende daer aff in gebreke ende tachter fynde van drie jaeren, Soo ift dat de voorfz. Steden geordineert hebben, dat die gearrefteerde ontflaen fullen fyn ende quyt van den voorfz. achterftel van drie jaeren, ende van allen calengieren die men hen daerom doen mochte, behoudelyk dyen dat fy haren coft betalen fullen, ende voortaen geven gelyk boven voorfz. is.

N°. 58.

Jan Graef van *Naffau* geeft aan die van *Breda* het Voorrecht, om hun eygen Bier te mogen Brouwen, fonder daar van eenig Gruytgelt te betalen.

Wy Johan Greve te Naffouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Droffet van Brabant, doen cont alle luden, Alfoe onfe lieve getruwe ende zeer gemynde Porteren ende Ingefetenen gemeynlyck onfer Stad van Breda, ons op huden datum des briefs, als zy ons voir hueren rechten geboiren Heer zeer blydelyck ontfanghen ende gehult hebben met eede en geloften van trouwen, gelyck dat behoirde, zeer oitmoedelick gebeden ende by onfen getruwen de Borgermeefteren, Scepenen ende Raide der felver onfer Stad hebben doen bidden, dat wy ter eeren van onfer incompft ende blyder ontfangeniffen voorgenoemt hen genedichlick zouden willen ontlaften van alfulcken Gruytgelde ende Affizen, als fy van hueren Drincbier hadden plegen te geven. Dair toe wy feer willichlic ende met goeder herten geneycht zyn geweeft, bedenckende de hertelycke mynne en de groete gunfte, die fy met goeder meyningen ende volcomender gehoirfaemheyt tonswaert hebben ende dragen ende altoos gehadt ende gedragen hebben, alzoe ons dat wail kenlic is; Wair by wy hen recht vruntlik ende met zeer goeder ende gunfteger hertten, op dat fy ende hunne nacomelingen hen te bat in onfe vorfz. Stad fullen mogen behelpen ende geven, ende zoo vele te meer tonswaert verbonden ende gehouden fyn, gegeven ende verleent hebben de gracie ende vryicheyt hier naer befcreven. Te weten dat alle onfe Poirteren en Ingefetene van onfer Stadt en Vierfcharen van Breda vorgenoemt nu fynde ende altoos hier naemaels wefende, altyt van nu voordaen fullen mogen bruwen oft doen bruwen in huers felfs bruwgetouwe huer Drincbier voir hen felven ende voir huer gebroodde huyfgefin, zonder ons oft onfen naercomelingen Heeren tot Breda eenich Gruytgelt, ende onfe voorfz. Stad eenige Affize daar aff te geven oft te betalen, op te manieren

ende

ende condicien hier nae volgende. Te weten oft yement ware, die felve geen bruwgetouw en hadde, dat die geen en fal mogen hueren om gelt noch om geenrehande goetdoen, maer wail mogen ontleenen op dat hy can; Item dat nyement fyn Borgerbier en fal mogen ewech leenen, vercoopen, vermangelen voir geldt off ander ware, noch oick finen dienende off werckende geven in afflage van hueren loone ende arbeyde. Item dat een yegelic fyn Borgebier fal moeten bruwen op hem felven alleene, het en ware, dat yement zoe arm ware, dat hys niet wal gedoen conde, ende alfulcken armen perfoen fal dat yerft onfen Droffet ende Burgemeefteren van Breda te kennen geven, ende alzoe verre als hem dan die felve onfen Droffet ende Burgemeefteren van onfen wegen confenteren hem ander te bruwen ofte te doen bruwen, zo fall hyt mogen doen, maer anders niet. Ende zoe wie de contrarie van eenich van de voirfz. pointen dede, en al zo dicke als hy dair in bevonden fal worden, die fal van dien volcomen Gruytgeldt en Affize moeten geven, gelyck off wy geene vryicheyt dair af gegeven en hadden, ende dair toe verbeuren drie oude Schilde, den eenen tot onfer heerlicheyt behoef van Breda, den anderen tot onfs voirfz. Stad behoef, ende den derden ouden Schilt tot behoef van den genen diet voert fal brengen. Voort hebben wy hier in claerlyc onderfcheyden en befproken, fo wie anders waer dan bynnen onfs vorfz. Stad van Breda Poirter ware, oft eenige andere vryheyt hadde oft aenname nu oft in toecomenden tyden, dat wy dien de voorghen. vryicheyt niet gegeven en hebben noch en geven, ende dat hy dyer in geenre manieren genieten noch gebruycken en fal, maer fal alle fyn leefdage voir hem felven ende fyn huyfgefyn tvorfz. Gruytgelt ende Affize geven ende betalen, gelyc oft defe onfe tiegenwoordige ghifte ende verleeninge niet gefchiet en ware, het en zy dat wy oft onfe nacomelingen Heeren te Breda by funderlinge gratien hen des gonnen ende verleenen willen. Ende oft by gevalle eenige die anderffins Porteren waren oft andere vryicheyt hadden, een wyle tyts bleven fitten zonder Gruytgelt of Affize te geven, foe en fal hen nochtan dat geen recht noch poffeffie maken nogh geven, maar al fo geringe als ment can bevynden, zullen zy van dan voerdaen ende oick van allen den vorleden tyde, diewyle fy andere vryicheyt gehadt ende geen Gruytgelt noch Affize gegeven en hebben, volcomen Gruytgelt ende Affyze moeten geven ende betalen van allen den Biere, dat zy dair en bynnen hadden doen bruwen ende gefleten, zonder eenich verdrach. Ende want wy willen, dat onfs voorgenoemde Porteren ende Ingefetenen onfs voorfz. Stad en Vierfcharen van Breda defe onfe ghifte en verleeninge boven gefcreven vaft, ftede en onverbrekelic gehouden fal worden tot eewegen dagen op te manieren ende condicien voir verclaert, by ons, onfen Erven en naecomelingen Heeren tot Breda, dwelcke wy hen alfo in goeden trouwen gelooft ende toegefeeght hebben, geloven ende toefeggen met defen onfen brieve, Soe hebben wy voir ons ende onfe voorfz. Erven ende nacomelingen onfen fegel hier aen doen hangen, ende voirt begert ende verfocht de Burgemeefteren, Schepenen ende Raide onfer Stad van Breda vorfz., dat zy om der meerder fekerheyt wille defe onfe tiegenwoordige ghifte ende verleeninge, metten condicien en vorwaerden bovengefcreven ende alle punten dair inne begrepen, met ende gelyc ons in den name van onfe voirfz. Stad, ende al fo verre alft derfelver onfer Stad in eeniger manieren aengaen mach, bewillegen willen ende geloven te houden, zonder emmermeer daar tiegen te doen ofte te doen doene in eeniger manieren, dwelck zy alfoo gerne met onfer begerten ende verfuecke gedaen hebben; Behoudelic dat midts defen onfe vorfz. Stad Breda in hur rechten ende previlegien gheenfins vercort en fal zyn, maer defelve heure rechten en previlegien in allen anderen faken ende punten ganffelic ende volcomelic gebruycken na inhout van hunne Previlegien, Keurboecken ende Brieven, die zy dair af heeft ende huer by onfen Ouderen Heeren te Breda vortyts gegeven, gemaect ende verleent zyn, gelyc oft defe onfe ghifte ende verleeninghe niet gedaen noch gefchiet en ware, fonder eenich argelift. Ende wy Burgemeefteren, Schepenen ende Raide der Stad van Breda voorfz. bekennen openbaerlyck, dat wy ter begeerten ons liefs ghenedichs Jonckeren, Jonckeren Johans Greven te Naffouw, tot Dyetze ende tot Vyanden, Heer tot Breda, Droffet van Brabant voorgenoemt in den name van zynder

der voorgenoemder Stad van Breda, ende alsoe verre alst derselver zynre Stad aangaen mach, sine ghifte ende verleeninge bovengescreven met allen den onderscheyde punten, condicien ende in der manieren boven verclaert, geerne bewillicht ende belieft hebben. Gelovende in goeden trouwen voir ons ende alle onse nacomelingen in den name van derselver Stad, die altyt van weerden ende in huerder volcomender macht alzoe te houden, ende dair tiegen nemmermeer te doene oft laten geschien by ons selven off yemen anders van onser oft van der voorsz. Stad wegen in geenre manieren. Ende hebben dairom derselver Stad groeten zegel ten saecken by den zegel ons liefs genedichs Jonckeren vorgenoemt doen hangen aen desen brief, in kennissen ende oircondschapen aller der saken bovengescreven. Gegeven opten lesten dach in Julio int jair ons Heeren, Duysent vierhondert sesse ende veertich.

N°. 59.

Bekrachtiging van 't gemelde Voorrecht by *Maximiliaen* en *Marie*, Hertog en Hertoginne van *Brabant.*

Maximiliaen ende Marie, by der gratien Gods, Hertoge ende Hertoginne van Oostryck, van Bourgoignen, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, van Luxemborch en van Gelre, Greve ende Grevinne van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignen, Palatyn ende Palatine van Henegouwe, van Hollant van Zeelant, van Namen ende van Zuytphen, Merckgreve ende Merckgrevinne des Heylichs Rycx, Heere ende Vrouwe van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen dien desen brieff sellen sien ende hooren lesen, Saluit: Want onsen geminde die Borgemeesteren, Schepenen ende Raide der Stadt van Breda, in den naeme ende van wegen der selver Stadt ons hebben doen thoonen eenen openden gesegelden brieff, inhoudende alderhande diverse poincten van gratie ende vryheden, hen by wylen onsen lieven Neve, ende getrouwe Jonckere Johan Greve te Nassauw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Drossaert van Brabant, by maniere van Privelegien ende ter eeren van syne incompste ende by der ontfanckenisse in deselve syneStadt gegeven ende verleent; den welcken wy hebben doen oversien ende visiteren by onsen lieven getrouwen Cancelier ende Raetsluyden van Brabant, en diest die teneur van woorde te woorde hier naer volght, ende is aldus:

> Wy Johan Greve te Nassouw, tot Dietze ende tot Vyanden, Heere tot Breda, Drosset van Brabant, doen cond alle luden, Alsoe onse lieve getruwe enz. enz.

Ons ootmoedelyck biddende, de voorsz. Burgemeesteren, Schepenen en Raade van der Stadt van Breda, dat wy hen den voirsz. brieff met allen de poincten, gratien en vryheden daer inne begrepen, in meerdere bestendicheyt wouden confirmeren, ratificeren ende approberen. Soo doen wy te weten, dat wy tot heuren bede geneyght, die ons redelyck dunckt, ende op dat sy te meer tonswaerts gehouden ende verbonden syn ons in dienste te comen, Hebben den voorsz. brieff met allen den poincten ende gratien hen dair inne gegeven ende beweert, van sonderlinge gratien voor ons, onsen Erven ende nacomelingen, Hertogen ende Hertoginnen van Brabant geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeren, ratificeren ende approberen mits desen onsen brieve, willende dat die den voorsz. Stadt van Breda van maghten ende van weerden gehouden worden ten euwigen dagen, sonder breken. Ontbieden daerom en beveelen seer eerenstelyk onsen Drossaet van Brabant, Schouteth van Antwerpen ende Merckgrave ons Lants van Ryen, ende alle anderen onsen en der Smaelre Heeren Ambaghten Officieren, Richteren ende Dienaren ons voorsz. Lants van Brabant ende allen anderen die dat aengaen magh, dat sy den voorschreven van der Stadt van Breda der voorsz. giften ende previlegien ende dese onse confirmatien, ratificatien ende approbatien,

daer aene gevolght, ruftelyck ende vredelyck voortaen doen ende laten gebruycken, fonder iet daer tegen te doene, ofte laten gefchieden in eeniger manieren; Want wyt alfoo gedaen willen hebben. Behoudelyck ons in allen anderen faecken onfer Heerlykheyt ende Regts, ende eenen ygelyck anderen des fyns. Ende des toirconden foo hebben wy den fegel van ons Marie Hertoginnen voorfz., denwelcken men gebruyckt in onfen voorfz. Lande van Brabant, hier aen doen hangen. Gegeven in onfe Stadt van Loven op den fevenden dagh van Decembris int jaar ons Heeren Duyfent Vierhondert feven en feventich. (*Op de Plycke ftont*) By mynen Heer den Hertoghe ende myne Vrouwe de Hertoghinne, ter relatie van den Rade. (*Ende was onderteeckent*) PETHIELT. (*Ende was gefchreven op franchynen, onder uythangende eenen Segel in roode waffche aen dobbelen ftaerte van franchyne.*)

N°. 60.

Brief, waar by de Hertog van *Brabant* den Heer van *Breda* vry verklaert van alle Tollen, zoo te water als te lant.

Philips by der gratien Gods Hertoge van Bourgondien, van Lothryk, van Brabant ende van Limburg, Greve van Vlaenderen, van Artois, van Bourgondien, Palatin van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt ende van Namen, Marcgreve des Heylighs Rycx, Heere van Vrieflant, van Zalins ende van Mechelen. Allen ende yegelycken onfen Tolnaeren in onfen Lande van Brabant, beyde te lande ende te water, ende oock den Tolnaeren alom opten rivieren van den Schelden ende den Mazen, byde den ghenen die van onfen weghen aldaer geftelt ende anderen aldair geftelt van weghen der gheenre die eenige Tollen by Octroye van ons oft onfen vorderen Hertoghen van Brabant dair af hebben, Saluit. Want wy verftaen hebben van onfen lieven Neve getrouwe Raide ende Droffate van Brabant, Janne Greve te Naffouw ende te Vianden, Heere tot Breda &c. Dat hy in meyningen is te doen bringen ende veuren beyde te water ende te lande tot Breda alderhande fteenwerck en andere ftoffen dienende tot eenigen Toiren, metfelrien ende anderen werken die hy tegenwoerdelic begonnen heeft, ende in meyningen is te doen volmaken aen fynen flot ende woeningen tot Breda metten toebehoirten, van den welcken na oude rechten *alle de Baenrodfen* ons voirfz. Lants van Brabant, ende Marckgraefffchaps ons Lants van Ryen fchuldich fyn van allen Tollen vry ende ongelaft te wefen. Soo eeft dat wy u allen ende elcken bifonder ontbieden ende bevelen, dat gy elc int zyne alle die voirfz. ftoffen van fteenwerck ende anders hoedanich die zyn, zoe verre die toebehoeren onfen voorfz. Neve van Naffouw, ende u by fynen brieven van certificatien onder fynen fegel blyct, dat die toebehoeren hem en niemandt anders, ende dat die zyn omme te bekeeren in zyns felfs en nyemants anders wercken, voir ende by onfen ende anderen voirfz. Tollen laet varen vry ende los, fonder dair af eenigen Tol te eyffchen off te nemen, off den Vrachtenen of Schipluden dair inne te beletten in eeniger manieren. Ende des niet en laet, want dat van rechtswegen behoirt, ende wy 't alfoe gedaen willen hebben. Gegeven in onfen Stad van Bruffel, zeven dage in Februario int jaer ons Heeren duyfent vierhondert twee ende tfeftich na coftume ons Hoeffs. (*Onder ftont*) By mynen Heere den Hertoge, ter relatien van den Rade. (*Ende was onderteekent*) BRUGMAN.

N°. 61.

Blyde Inkomst van *Engelbrecht den II.*, Graaf van *Nassau*, als Heer van *Breda*.

Engelbrecht Greve tot Nassouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen cond allen luden, want onse lieve en getruwe Ingesetene ende Ondersaten gemeynlic onser Stad, Dorpen en Lants van Breda voirgenoemt na doode wylen des Edelen en Wailgeborenen Johans Greven te Nassouw, tot Vyanden, tot Dietze, Heeren tot Breda, ons lieffs Jonckeren ende Vaders, dien onse Lieve Heere God genedich sy, ons zeere willichlic en blydelic voir heuren rechten geboren Heer ontfanghen ende gehult hebben. Soe doen wy te weten, dat om die selve onse Ingesetene ende Ondersaten weder behoirlic te gelieven ende te verblyden, Wy tot huer oetmoediger beden ende tot gemeynen orboir, nutscap ende prouffyt van hen allen ende van allen hueren nacomelingen, Ingesetenen onser Stad, Dorpen en Lands voirsz., hem volcomelic confirmeert ende gevesticht hebben, confirmeren en vestighen met desen onsen brieve, voir ons ende allen onss nacomelingen Heeren ende Vrouwen van Breda, alle alsulke goede oude Rechten, Previlegien, Gewoenten en Hanteringen, als hen voortyts by onsen Voirvorderen Heeren van Breda gegont en verleent syn geweest, om die voirtaen te moigen houden ende hanteren, gelyc zyse tot her toe hebben gebruyckt. En dat wy hen oic dairenboven tot heuren ernstigen versueke van nyeuws gegondt, gegeven en verleent hebben, gonnen, geven en verleenen met desen onsen brieve de punten hier naevolgende. Te weten in den yersten, dat wy noch onse Erven Heeren oft Vrouwen van Breda voirdaen nyemande van onse voorsz. Ingesetenen oft Onderseten onser voirgenoemde Stad, Dorpen ende Landt van Breda niet en sullen bedwingen om eenige maeghsoene te dorven geven tegen hueren wille. Item oft gebeurde dat eenige jonge kynderen bynnen onse voirsz. Stad oft Lande van Breda by brande, water off anderssins onnoselic storven ende versuymt wordden, dat ons noch onse nacomelingen gheen bruecken dair aff en sullen verschynen. Ende alsoe wylen onse lieve Joncker en Vader bovengenoempt bynnen synen tyden tot diversene plaetsen in den voorsz onsen Lande van Breda, veel eyken heeft doen setten, daer de onderseten vele hulpen en arbeyts toe hebben ghedaen, Soe es onse wille ende meyninghe, dat alle eeckelen die opte voirgenoemde Eyken sullen wassen, gemeyn sullen bliven totter voirgenoemde Onderseten verckenen en beesten behoef, sonder datse yemandt sal moigen rapen, afslaen oft schudden, oft anderssins doen oft laten gebruycken. Ende want wy willen en uterlic begeren, dat alle de punten voirscreven, gelyc zy hier boven staen verclaert, van ons, onsen Erven en naecomelinghen Heeren oft Vrouwen tot Breda der voirgenoemde onss Stad, onsen Dorpen en Lande voorsz. en alle den Ingesetenen ende Onderseten der selver en allen hueren nacomelingen tot eeuwigen dagen vast en onverbrekelic gehouden sullen worden, Soe hebben wy in oirconden van dien onsen segel aen desen brief doen hangen, die gemaect was opten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Dusent vier hondert viventzeventich.

N°. 62.

Engelbrecht Graaf van *Nassau* bevestigt aan die van *Breda* alle hunne voormaels verkrege Voorrechten.

Engelbrecht Greve te Nassouw en tot Vyanden, Heer tot Breda, doen condt allen luden, Want wy onsen geminden den Burgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingeseten en Onderseten onss Stad, Vryheit ende Vierscharen van Breda, en desgelycx onsen geminden den Ingeseten ons Lands van Breda voirgenoemt generalic gelooft, geconfirmeert en belieft hebben alle alsulcke goede oude Gewoenten, Rechten, Privilegien ende Hantvesten, als zy hebben gebruyct nae uytwysen der brieve die wy hen dair aff hebben verleent; Soe eest dat uyt sunderlinger lieffden, gunsten en affectien die wy hebben ende dragen tot onser voorsz. Stadt, ende totten Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingeseten en Ondersaten derselver, gemerct de goede willege gehoirsaemheit, trouwe ende diensten, die zy ons ende onse Voorvorderen gedaen ende bewesen hebben, ende in toecomenden tyden noch doen en bewysen sullen moghen. Wy hen in 't speciael ende insonderheit voor ons ende onse nacomelinghen Heeren en Vrouwen van Breda geconfirmeert, bewillicht, gegeven ende gegont hebben, confirmeren, bewilligen, geven en gonnen met desen brieve: Dat de voirgenoemde onse Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingesetenen en Onderseten voirdaen tot onser voirsz. Stad behoef ten eeuwigen daigen toe sullen hebben, houden en gebruyken alle derselver Stad Goeden, Renten, Opcommingen en Proffyten van der Laken Assizen, van der Waghe, van den Kraen, van den Cautzy gelde, en van allen anderen ghelden ende onghelden der voorsz. onser Stad toebehoorende, die sy by levenden live wylen ons lieffs Jonckeren en Vaders, dien onse lieve Heere God genedich zy, hebben gehadt ende plegen te gebruyken, oock de Assizen van allen Wynen en Bieren, die in de voirgenoemde onse Stad, Vryheit ende Vierschare van Breda ende oic in onse Dorpe van der Heyden ten tappe vercocht ende gesleten sullen worden. Believende ende confirmerende oic mede onser voorsz. Stad ende onsen Borgermeesteren, Scepenen, Poirteren, Ingesetene en Onderseten der selver alsulcken recht als zy tot desen daige toe useert en gebruyct hebben, als de Assizen tontfangen van allen den Biere, dat in onsen Dorpen van der Haghe, van Etten, van Zonzeele, van Rysbergen, van Ghilze, van Gynneken, van Alffen en van Baerle ten tappe gesleten sall wordden, ende oic van allen den Biere, dat de Onderseten van den selven onsen Dorpen sullen leggen in hueren huysen, ende selve sullen drincken sonder vercopen, behoudelik dat de Ingesetene van den selven onsen Dorpen niet meer en sullen geven van den voirsz. Assizen onser voirsz. Stad, dan zy by tyden van wylen ons liefs Jonckeren en Vaders voirgenoemt gewoonlic en hebben geweest te betalen. Ende noch tot desen geven en gonnen wy onser voirsz. Stad alle alsulcken recht, als onse Voirvorders Heeren van Breda gehadt mogen hebben, oft ons noch hudendaiges mach toebehoiren in de Assizen en Goeden voirscreven. Believende, willende en consenterende dat deselve onse Stad heur dair mede behelpen sal moghen ende des gebruyken, Want wi boven de confirmatie van hueren ouden gewoenten voirgenoemt huer dat gegont en gegeven hebben, gonnen en geven met desen brieve, Gelovende in goeden trouwen voir ons, onse Erven ende nacomelinghen Heeren tot Breda de voirsz. onse Stad in 't gebruyck van dien altyt tonderhouden ende daer inne ende in allen anderen hueren Goeden, Renten, Rechten, Privilegien, Vryheyden, Hercomen en goeden Gewoenten voorsz. te helpen bescermen nae onsen vermogen. Ende want wy willen ende uterlic begeren, dat alle de punten voirsz, gelyc zy hier boven staen verclaert, van ons, onsen Erven ende nacomelingen tot eeuwigen daghen vast ende onverbrekelic gehouden sullen wordden, soe hebben wy in orconden van dien onsen segel aen desen brief doen hanghen, die gemaect was op ten xxvij. dach van Julio int jaer ons Heeren Dusent vierhondert viventseventich.

N°. 63.

Maria van Loon Gravin van *Naſſau* ſticht het Klooſter van *Vredenburg* op de Hoeve van *Wueſtenberg* te *Bavel.*

Univerſis & ſingulis præſentes Litteras ſive præſens publicum Inſtrumentum viſuris ſeu audituris, Maria de Loen, relicta quondam Illuſtris Joannis Comitis de Naſſau, de Vyanden & de Dietze, Domini de Breda, & Engelbertus Comes de Naſſau & de Vyanden, Dominus de Breda, ejus filius, ſalutem in Domino cum notitia veritatis. Notum facimus, quod nos de noſtra, noſtrorumque Parentum & Primogenitorum ſalute cogitantes, ac terrena prò cæleſtibus felici commercio commutare, Monaſteriumque perpetuum ſanctarum Virginum ſeu Sanctimonialium numero xxv. de ordine & obſervantia Regulari S. Auguſtini ac ſub clauſura monaſtica, ubi Divinæ Majeſtatis laus è virgineis organis aſſidue reſonet, animæque prædicti quondam Johannis Comitis de Naſſau ipſarum Religioſarum devotis orationibus fervens memoria habeatur, erigere cupientes in loco vulgariter nuncupato Wueſtenberghe, infra manſum ab eodem loco ſimiliter dictum, in prædicto territorio ſituatum, omnibus melioribus viâ, modo, jure, cauſâ & formâ, quibus melius & efficacius potuimus & debuimus, poſſumus & debemus, dedimus, contulimus & aſſignavimus, ac preſentium ſerie damus, conferimus & aſſignamus perpetue & irrevocabiliter ad opus erectionis Monaſterii hujuſmodi manſum prædictum, cum omnibus & ſingulis ſuis pertinentiis, ac eis modo & formâ, quibus quondam Johannes filius naturalis de Lecka, nominatus de Wueſtenberghe, ipſum manſum tempore vitæ ſuæ tenere & poſſidere ſolebat, ſub annuo onere unius ſextarii ſiliginis pauperibus in Bavel juxta teſtamentariam ordinationem præfati Joannis de Lecka, in die obitus ſeu anniverſarii ſui ſingulis annis erogandi & diſtribuendi in panibus ex eadem ſiligine coctis vel piſtis. Nec non ſub aliis cenſibus ex oneribus & ipſo manſo ab antiquo exeuntibus, & quæ prædictus Johannes de Lecka ex illo annuatim ſolvere & portare conſuevit. Sub tali conditione præmiſſis innixa, poſtquam prædictæ Religioſæ infra Dominium prædicti totius Territorii de Breda, cujus membra inter alias partes deputantur Dominia de Steenbergen & de Ooſterhout, in bonis ſeu redditibus hæreditariis ſummam ſeu valo-

Allen en een ygelyk die deze tegenwoordige Letteren, of dit openbaer Schrift zullen zien of hooren, Maria van Loon naagelate Weduwe van wylen den Doorluchtigen Jan Graaf van Naſſau, Vianden, en Dietz, Heer van Breda, en Engelbrecht Graaf van Naſſau en Vianden, Heer van Breda deſzelfs zoon, heyl in den Heere met kenniſſe der waerheid. Wy maken kennelyk, dat wy bezorgt zynde voor onze zaligheid als mede voor die van onze Ouders en Voorouders, en begeerende het aardſche voor het Hemelſche, door eene geluckige ruiling, te verwiſſelen, en voor altoos een Klooſter van heylige Maagden of Nonnen, ten getale van 25. van de reguliere Orden en Regel van den H. Auguſtinus, en onder een beſlooten Klooſter leven, alwaer de lof der Goddelyke Majeſteyt door maagdelyke ſtemmen geduurig zoude weergalmen, en in de aandachtige gebeden dier Geeſtelyken een ieverige gedachtenis gehouden werden der ziele van wylen den voorgemelden Jan Graaf van Naſſau, op te rechten, in de plaats gemeenlyk genaemt Wueſtenberg, beneden de Hoeve mede naa die plaats dus benoemt, en gelegen in de voornoemde Landtſtreek, zoo hebben wy op alle de beſte wegen, wyze, recht en manier, als wy beſt en krachtigſt hebben vermocht en gemoeten, vermogen en moeten, gegeven, overgedragen en bewezen, gelyk wy by dezen tegenwoordigen geven, overdragen en bewyzen, onherroepelyk en ten eeuwigen dagen, tot oprechting van zulk een Klooſter, de voorgemelde Hoeve met alle en een ygelyke toebehoorten van dien, en op die vorm en wyze, als wylen Jan, natuurlyke zoon van de Leck, toegenaemt Wueſtenberg, die Hoeve by zyn leven gewoon was te houden en te bezitten, op den jaarlykſen laſt van een Seſter rogge aan de Armen te Bavel, volgens den uyterſten wil van den gemelden Jan van de Leck, op den verjaardag van zyn affterven in brooden uyt de zelfde rogge gebacken, jaarlyks uyttekeeren; en uyttedeelen; Als mede

valorem quadringentorum florenorum aureorum Rhenensium habuerint seu acquisierint, quam summam hujusmodi transire non poterunt, hoc est plura bona seu redditus viâ donationis, seu emptionis, aut alio modo acquirere seu apprehendere infra limites Territorii hujusmodi existentia, sed cum summa & quantitate hujusmodi contentæ esse tenebuntur. Quod quidem mansum cum suis pertinentiis antedictis nos Maria Comitissa & Engelbertus Comes præfati pro nobis nostrisque heredibus & successoribus ad opus prædictum resignavimus, ac illi omnique juri quod in illo habuimus vel habere potuimus renunciavimus pure effestucando & amortisando, sub modis & moribus prænarratis. Rogantes Reverendum in Christo Patrem & Dominum nostrum D. Ludovicum de Bourbon, Dei gratiâ, Episcopum Leodiensem quatenus omnia & singula præmissa suâ auctoritate Episcopali roborare & confirmare dignetur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium præmissorum, has præsentes Litteras sive hoc præsens publicum Instrumentum per Notarium infra scriptum exinde fieri & subscribi, nostrisque & testium inferius nominatorum sigillis roborari jussimus. Datum & actum in Oppido de Breda, Leodiensis diocesis, in ecclesia collegiata ibidem, sub anno à nativitate Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, Indictione nonâ, die verò Martis, mensis Junii vicesimâ quintâ, horâ decimâ vel circiter ante meridiem, Pontificatûs Sanctissimi in Christo Patris ac Domini nostri Domini Sixti divinâ providentiâ Papæ quarti, anno quinto. Præsentibus ibidem venerabilibus Viris Domino & Magistro Rasone Vooght Presbytero Decano prædictæ Ecclesiæ, & Gosuino de Roma Burgimagistro dicti opidi de Breda, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

de van andere chynsen en lasten, op die Hoeve van ouds gevest, en welke de voorschreve Jan van de Leck uyt de zelve jaarlyks gewoon was te dragen en te betalen. Echter onder die voorwaerde, dat het voorzeyde eerst plaats zal hebben, na dat de gemelde Geestelyken binnen het Regtsgebiedt van 't voorschreve gansche Landt van Breda, tot het welke de Heerlykheden van Steenbergen en Oosterhout onder anderen mede behooren, in goederen en erffelyke renten zullen bezitten of verkregen hebben de somme of de waarde van vierhondert goude Rhynsgulden, welke somme zy niet zullen mogen te boven gaan, dat is, meer goederen of inkomsten binnen de palen van het gemelde Landt gevonden wordende, by wegen van gifte, of koop, of op andere wyze aan zich trekken of zich toeëigenen, maar gehouden zyn zich met de gemelde somme te vergenoegen. Welke voorschreve Hoeve met alle zyne gemelde toebehoorten, wy Maria Gravin, en Engelbrecht Graaf voorgenoemt, voor ons, onze erfgenamen en navolgers tot het voorgemelde werk hebben afgestaen, en daar van, als mede van alle het recht, 't gene wy daar op gehadt hebben, of konden hebben, gerenuntieert, met dezelve op de voorverhaelde wyze te ontslaen, en in een doode handt te stellen. Biddende den Eerwaerdigen Vader in Kristus, onzen Heer Lodewyk van Bourbon, door Gods genade Bisschop van Luyck, ten eynde hy alle en een ygelyke der voorgemelde zaken met zyn Bisschoppelyk gezag gelieve te bevestigen en te bekragtigen. In kennisse en oirconde van al 't gene voorschreven staat, hebben wy dezen tegenwoordigen brief, of dit tegenwoordig openbaer schrift by den hier naa gemelden Notaris doen opstellen en ondertekenen, en met onse, en der naagenoemde getuygen zegelen doen bevestigen. Gedaan en gegeven in de Stadt Breda, onder het Bisdom van Luyck, in de Collegiale Kerk aldaer, in 't jaar naa de geboorte des Heeren, Duysend vierhondert en ses en zeventig, de negende Indictie, op Dingsdag den vyf en twintigsten van Zomermaandt, te tien uyren of daar omtrent voor den middag, in 't vyfde jaar van het Pausschap van onzen Heer den Alderheyligsten Vader in Christus, Sixtus de IV, door de voorzie-

Et

zienigheid Gods, Paus, in de tegenwoordigheid der eerwaerde Mannen de Heer en Mr. Raso Vooght, Priester, Deken der voornoemde Kerk, en Gosuin van Roma, Burgemeester der gemelde Stadt Breda, als getuygen tot het voorgeschrevene insonderheid verzocht en geroepen.

Et ego Johannes Gruyter de Lovanio Presbiter Leodiensis diocesis, publicâ sacrâ Imperiali auctoritate ac Venerabilis Curiæ Leodiensis Notarius Juratus, quia premissis omnibus & singulis, dum modo & formâ fient & agerentur, predesignatis unà cum prenotatis testibus personaliter interfui, eaque omnia & singula sic fieri vidi & audivi, idcirco hoc presens publicum Instrumentum manu alterius, me aliunde occupato, fideliter scriptum exinde confeci & in hanc publicam formam redegi, signoque ac nomine meis solitis & consuetis signavi & subscripsi, unà cum appensione sigillorum Illustrium Personarum Donantium nec non Testium prescriptorum, rogatus & instanter requisitus in fidem & testimonium omnium & singulorum premissorum.

En ick Jan de Gruyter van Loven, Priester onder het Bisdom van Luyck, door openbaar Keyzerlyk gezag, en des Eerwaerden Hofs van Luyck gezwore Notaris, nadien ick by al het voorgemelde, zoo en in diervoegen als het geschiedt en verhandelt is, te gelyk met de voornoemde getuygen, in persoon ben tegenwoordig geweest, en ick 't zelve alzoo heb zien en hooren gebeuren, zoo heb ick dit tegenwoordig openbaer geschrift, ik zelve elders bezig zynde, door een ander getrouwelyk geschreven, daar van gemaakt, en in deze openbare vorm gebragt, ook met mynen gewoonen naam en zegel ondertekent en bezegelt, te gelyk daar aan hangende de zegelen der Doorluchtige schenkende Personen, en der voornoemde Getuygen, daer toe behoorlyk verzogt en geroepen, in oirkonde aller dezer voorschrevene dingen.

N°. 64.

Philips Aertshertog van *Oostenryck*, Hertog van *Brabant*, stelt die van *Breda* en *Bergen* buyten bedwang van alle Heeren, Bancken en Rechteren.

Philips by der gratien Gods Eertshertoghe van Oostenryck, Hertoghe van Bourgoignen, van Lotheringen, van Brabant, van Stier, van Carnten, van Crain, van Limborch, van Luxemborch ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, van Hapsburg, van Tirol, van Fernette, van Arthoys, van Bourgoignen, Palatin van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende van Zutphen, Merckgrave des Heylich Roomschen Rycx, Lantgrave in Elsaten, Heere van Vrieslant, van Opper Windisch Merck, van Porterant, van Salins ende van Mechelen. Allen den genen die nu syn oft namaels syn sullen, Saluyt. Alsoe onse lieve ende getrouwe Neve, Raide, Camerlinghen ende Ridderen van onse Ordine, Heer Engelbrecht Grave tot Nassouw, tot Vyanden, Heere van Breda enz., ende Heer Jan Heere van Berghen op ten Zoom, van Waelhem enz., ons te kennen gegeven hadden, hoe dat van seer ouden tyden boven allen memorien van menschen, de Landen van Breda ende Berghen een Landt heeft geweest toebehoirende eenen Heere, tot eenen vryen Leen gehouden van den Hertoghen van Brabant, na den welcken de voorsz. Landen by authoriteyt ende consent wylen Hertoch Jans van Lothringen ende van Brabant in den jaare 1287. des Sondachs voir St. Jans Baptiste gescheyden syn geweest tusschen Heer Raesse van Liedekercke ter eenre, ende Heere Geraerde van Weesmale ter anderer syde, in sulcker vueghen ende conditien, dat de voorsz. Heere Raes van Liedekercke ende syne nacomelin-

linghen de Stadt ende Landt van Breda met heure manſchappen ende toebehoirten, ende de voorſz. Heer Geraerdt van Weesmale ende ſyne nacomelinghen de voorſz. Stadt ende 't Landt van Bergen met heure toebehoirten hebben, houden ende beſitten ſouden van ons ende onſen nacomelinghen Hertoghen van Brabant, ende na den rechten ende coſtumen ons Lants van Brabant, als vrye Leenen, ende op de voorſz. manſcap, hulde, eedt, ende dienſten, Ende dat ſy alſoe behoiren te ſyn vrye, exempt ende onbelaſt van allen Steden, Bancken ende Gerichten, ende heure reſſort, ſubjectie ende onderdanigheydt ſonder middele aan ons te hebben ende te nemen; deſen niettegenſtaende zoe hebben hen eenighe Steden, Bancken ende Gerichten over langhe tyden gepynt deſelven Steden ende Landen van Breda ende van Berghen ende de onderſaten der ſelver te brengen ende te ſtellen tot ende onder haren bedryven, jurisdictien ende onderdanicheyt, 't reſſort van de ſaken van hen ende voir heuren Bancken ende Gerichten, by appellatien oft ſupplicatien, de correctien ende de executien van de Contracten ende Schepenen brieven voir hen gepaſſeert te uſurperen, ende andere diverſche ſaken ende materien te berichten, ende judicaturen derſelver Heeren behoorende, aen hen te nemene, ende heure onderſaten buyten de Vryheyden ende bedryfve derſelver Steden geſeten daer op te beſchryven ende by indirecte ende ondeuchdelycke weghen te bedwinghen voir hen rechts te pleghen, ten groten affnemen van de Rechten, Hoochheden ende Heerlycheden in ende over de voorſz. Steden ende Landen toebehoorende, Ons oitmoedelyk biddende hier op te willen verſien. Doen te weten, dat aengemerct de grote menichfuldighe dienſten dye de voorſz. Grave van Naſſou ende Heere van Bergen ons ende onſe voirvaderen ende ſonderlinge onſen lieven Heere en Vadere den Roomſchen Coninck gedaen hebben ende daghelycx doen, ende zoe wy hopen noch meer doen ſullen, hebben by rypen raide, advys ende deliberatien van onſen voorſz. lieven Heere ende Vadere, den Heeren van onſen Bloede, Orden ende Raide by ons weſende, uyt onſer Princhelycke macht, gerechte wetentheyt ende ſonderlinghe gratie de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Steden, Landen ende Heerlycheden in 't gemeyne, ende elck byſondere, geſet ende geſtelt hebben, ende by deſen ſetten ende ſtellen in alſulcken Rechten, Vryheden ende Exemptien, Staten ende Conditien als de voorſz. Steden, Landen ende Heerlycheden hier voirmaels waeren ende behoirden te ſyne, ende nyettemin henluyden van nyeuws gevende ende verlenende by de ſelver onſer Princelycker macht, dat de voorſz. Heeren van Breda ende van Berghen, ende elck van hen, ſoe verre dat hen aencleeft ende na hen heure oiren ende nacomelinghen tot ewigen tyden, heuren voorſz. Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheden hebben, houden ende beſitten ſullen vry, exempt ende onbelaſt van allen onſen anderen Steden, Bancken ende Gerichten, ende van de bedryve, jurisdictien, bedwanghe ende correctien der ſelver oft hennen Dienaren ende Officieren, ende dat de ſelve Heeren van Breda ende van Berghen ende heure Bancken ende Gerichten van nu voirtaen egheen reſſort in cas van Appellatien, Relatien, Supplicatien oft anderſints, noch egheen andere ſubjectien oft onderdanicheyt hebben oft halen en ſullen aen enighe van onſen Steden, Bancken ende Gerichten in egheene ſaken, criminele, civile, reëele oft perſonele, van wat ſtate ofte conditien dye weſen mogen, maer ſullen ingevalle van de voorſz. Appellatien, Relatien, Supplicatien ende anderſſins, als des van noode weſen ſal, heure hooft ende reſſort nemen, hebben ende verſuecken ſonder middel aen ons ende onſen Raide in Brabant, ende nyemanden anders, nyettegenſtaende ennighen Statuyten, Ordonnantien, Privilegien oft Diſpoſitien, die wy oft onſe Voirvaders Hertoghen oft Hertoghinnen van Brabant oft Marckgraven des Heylichs Rycx daer teghen gedaen, verleent ofte gegeven moghen hebben, oft andere couſtumen ofte heircomen ter contrarien van dyen geuſeert ende onderhouden, Dewelcke wy deſen aengaende, ende hoe verre dye de voerſchreve Heeren van Breda ende Berghen, heuren Steden, Landen, Luyden ende Heerlycheyden ennichſins ſouden moeghen prejudicieren, gerevoceert, gecaſſeert ende te nyete gedaen hebben ende by deſen uyt onſe Princhelycker macht ende gerechter wetentheyt revoceren, caſſeren ende doen te nyete, Ende oft ſake waere dat hier naemaels by ons ofte onſe nacomelinghen

ghen by inadvertentie ofte anderssints enighe Privilegien, brieven, gratien oft behulpen verleent oft gegeven waeren voer den ennighen van onsen Steden oft yemanden anders, teghen dese onse gratie ende exemptie, ende tot prejuditie ende achterdeel van de voorsz. Heeren van Breda ende van Berghen, heuren Landen, Luyden ende Heerlycheden ofte heuren naecomelinghen, wy willen ende verclaeren nu voir alsdan ende alsdan voir alsnu, Dat dye van egheender weerden zyn en sullen, Ende dat deselve Heeren van Breda ende van Berghen tsamen ende bezundere dyen nyet en sullen obedieren, maer dat sy dyen sullen wederstaen, keeren ende weeren met allen behoyrlycken manyeren als des zal moghen behoeven ende noot syn, sonder daer aff te worden gestelt tot enighen ondancke oft misgrype van ons ende onsen oiren ende naecomelinghen, Ontbieden daeromme ende bevelen onsen Drossart van Brabant, onsen Meyer van Loeven, onsen Amptman van Bruessele, onsen Schouteth van Antwerpen ende Marckgrave ons Landts van Ryen, onsen Schouteth van den Bossche, onsen Baillu van Nivelle ende van onsen Walsschen Lande van Brabant, den Borghemeesteren, Schepenen ende Raide onser Hooftsteden ende smalen Steden, ende allen Officieren ende Ambachteren ons Lants van Brabant ende heuren Stedehouderen, dat zy den voirschreven Heeren van Breda ende van Berghen, heuren oeren ende nacomelinghen van onser tegenwoirdigher gratien, ghiften, ordinantien ende vryheden ende exemptien doen ende laten peyssefeycken ende vredelycken useren ende gebruycken, Want ons alsoo gelieft. Ende op dat dit vast ende gestentich sy, blyve ende gehouden worde tot euwighen daghen, Soe hebben wy den zeghel van onser voorschreven aldergenadichsten Heere ende Vadere ende van ons hier aen doen hanghen. Gegeven in onse Stadt van Antwerpen op ten achtsten dach van September in 't jaer ons Heeren Duysent vyerhondert vyerentnegentich. (*Boven op te Plycke stont geschreven aldus*) By myne Heere den Eertshertoge tot relatien. (*Ondertekent*) J. STYVEN.

N°. 65.

Blyde Inkomst van *Hendrick* Graaf van *Nassau*, als Heer van *Breda*.

Henrick Grave tot Nassou, tot Catzenelboge, tot Vyanden ende tot Dietze, Heer tot Breda ende tot Grimbergen, Borchgrave van Antwerpen, enz. Doen condt allen luyden, want onse lieve en getrouwe Ingesetenen ende Ondersaten gemeynlyck onser Stadt, Dorpen en Lants van Breda voorgen. nae doode wylen des Edelen geboren Heeren Heer Engelbrechten Grave tot Nassou ende Vyanden, Heere tot Breda, onsen lieven Ooms, dien onse Lieve Heere Godt genadich sy, ons seer willichlyck ende blydelyck voor heuren rechten gebooren Heer ontfangen en gehult hebben. Soo doen wy te weten, dat om deselve onse Ingesetenen ende Ondersaten weder behoorlick te believen ende te verblyden, wy tot heurer oodtmoediger beden ende tot den gemeynen oirbaer, ende nutschap ende proffyt van hen allen ende van allen heuren nacomelingen ende ingesetenen onser Stadt, Dorpen ende Landts voorsz. geneycht wesende, hen volcomentlyck geconfirmeert ende gevesticht hebben, confirmeren ende vestigen met desen onsen brieve voor ons ende allen onsen nacomelingen Heeren en Vrouwen van Breda, alle alsulcke goede oude Rechten, Privilegien, gewoonten en hanteringen, als hen voortyts by onsen Voorvaderen Heeren van Breda gegondt, gegeven ende verleent hebben geweest, om die voortaen te mogen houden ende hanteren gelyck sy se tot hyer toe hebben gebruyckt, Ende hebben hen oock daarenboven tot heuren ernstigen versuecke van nieuws gegondt, gegeven en verleent, ende mits desen onsen brieve gonnen, geven ende verleenen de punčten hier nae volgende. In den yersten, dat voortaen gheen Borger opte poorte oft in eenige gevanckenisse geleyt en sal worden dewelcke borge gestellen connen van eenigen civilen saken, alsoo verre daer geen twyffel in en is, oft crime sy oft nyet. Item ten tweeden, dat voortaen geen Poorteren eenich schot of bede geven en sullen dan

dan daer fy buyckvaft fyn, ende dat fy niet vorder gehouden fullen fyn van heuren goeden onder ons gelegen meer te betalen in des Hertogen fchote oft bede, dan 't vierendeel van den taix, en in onfe bede 't derdendeel, gelyck dat voorheen na den ouden hercomen by onfen Voorfaten onderhouden is geweeft. Item ten derden, foo willen ende confenteren wy, dat een ygelyck fyn Landt fal mogen gebruycken foo als men dat by tyden van den Edelen Welgeboren Jonkr. Johan en Graven Engelbrechten, Graven tot Naffou ende Vyanden, Heeren tot Breda, onfe Vader ende Heer Oome, beyde faliger gedachten, gedaen heeft, fonder die gaten te mogen ftoppen. Item ten vierden, willen ende confenteren wy, dat nyemandt eenen anderen fyn goet en fal ontweyden, ende dat die gene die den anderen fyn goet ontweyt hadde ende alfoo fchade dede, gehouden fal fyn 't felve by fynder eedt alfulcken fchade te grooten ende te weerderen. Item ten vyfden, confenteren wy, oft ymant, tfy man off wyff off kint int water viele, dat men dien fonder oirloff van ons oft onfer Officier uyten water fal mogen nemen, ende na dien men fchuldich fal fyn tfelve ons oft onfen Officier te kennen te geven. Item ten feften, oft ymandt voortaen overlaft worde met affdragende woorden, ende den felven floech met vuyften fonder bloet laten, dat men tfelve nyet en fal derven vreden. Item ten fevenden, foo willen wy en confenteren oock, dat voortaen alle Geeftelycke Perfoonen mede fullen contribueren in allen beden en fchoten van allen heuren goeden, fonder die geamortifeert fyn. Item ten achtften, willen en confenteren wy oock, dat voortaen nyemant geen kynderen cloofteren en fal mogen, daer fy eenige Erfgoeden mede geven fullen, die aldaer na de doot van de felven gecloofterde Perfoonen blyven fullen, maer fullen die felve Erfgoeden fchuldich fyn alsdan weder te keeren aen die gerechte weerlycke Erffgenamen, ende van gelycken alle befterffen van Erffelycke goeden, dat die nae de doot van de gecloofterde Perfoonen wederkeeren fullen aen heur gerechte Erffgenamen als voore. Item ten negenden, confenteren wy, dat van nu voortaen een Man, nae dat hy fyn huysvrou getrout fal hebben, fal van der felver Voight fyn, ten ware dat by fynen confente een ander Voight geftelt worde Ende want wy willen ende uyterlyck begeren, dat alle de punčten voorfz. gelyck fy hier boven ftaen verclaert, van ons, onfen Erven ende naercomelingen Heeren ende Vrouwen tot Breda, der voorgenoemde onfe Stadt, onfen Dorpen en Lande voorfz. ende voorts allen den Ingefetenen ende Onderfaten derfelver ende allen heuren nacomelingen tot eeuwigen dagen vaft ende onverbrekelyk gehouden fullen worden, foo hebben wy Henrick Grave voorgenoemt in oirconden van dien onfen fegel aen defen brieff doen hangen, die gemaeckt was opten Eenentwintichften dach van Julio int jaer ons Heeren Duyfent vyff hondert ende viere.

N°. *66*.

Fundatie by *Hendrick* Graaf van *Naffau* gedaen, om hondert arme Perfonen jaerlyks te kleeden enz.

Kont en kennelyk fy by defen allen ende een yegelycken dien dit openbaer Inftrument fal worden gethoont, dat de Edele ende Hoochgeboren Heere, Heere Henrick Grave tot Naffau, Marcgrave tot Zenetten, Grave tot Catfenelleboge, tot Vyanden, tot Dietze, Heere tot Breda, Dieft, Grimbergen, &c. mynen Genaden Heere, in proper perfoon ten dage ondergefz. in tegenwoordicheyt van de getuygen hier onder getekent ende hier toe funderlinge geroepen ende verfocht, en van my Notarius openbaer gefworen Clerck der Stadt van Breda ondergetekent, comparerende, aldaer te kennen gegeven heeft, dat fyne Genade ter eeren van Godt Almachtich, ende in laeffeniffe oft vertrooftinge van fynder Genaden, en fynre Genaden Ouders en Voorfaten fielen, ende ter falicheyt van fyne nacomeren, met goeder ryper voorgaende deliberatien ende raden begrepen, geordineert ende ingeftelt hebben een eeuwige aelmoeffe van hondert arme luyden alle jaer eens te cleeden van twee Hemden,

den, eenen Tabbaert, een paer Hosen, een paer Schoen, en een Bonette, oft Hoet, ende daer toe jaerlycx elcken van de hondert Personen 20. stuyvers ende een roggen Broot van een stuyver te geven, in voorwaerde, formen ende manieren hier naer breeder verclaert. Te weten, in den eersten heeft myn Genade Heere de Graaf van Nassou voorsz. om dese Aelmoessene te fonderen ende te doteren, daer toe bewyst ende gegeven, geeft ende bewyst met desen 500 Rhynsguldens al nu geëvalueert synde ende loop hebbende, oft die waerde daer voor jaerlycker ende erfflycker Renten, alle jaer ende euwelyck by hem en syne Genaden oiren ende nacomelingen uytgereyct te worden. Ordinerende, dat hier aff elck van de voorsz. 100 arme menschen sal hebben tot twee Hemden ses ellen Lynen laken, de elle ten pryse van derdehalve stuyvers oft daer omtrent, dwelck voor elcken gedragen sal 15 stuyvers. Item elck tot eenen Rock oft Tabbaert, ende tot een paer Hosen, vyftalve elle grauw wolle Laken, elck elle van 10. stuyvers oft daer omtrent, gedraegende voor elcken persoone twee Rhynsguldens en vyf stuyvers. Item voor elcken een grauwe Bonet oft Hoeyken, ende daer voor te betaelen vyf stuyvers oft daer omtrent. Item voor het maecken van den Hemden, Rock ende Hosen voorsz. voor elcken Persoon ses stuyvers oft daer omtrent. Item voor elken van de hondert arme voorsz. een paer Schoen die men voor ses stuyvers oft daer omtrent sal mogen coopen, Ende sal soo tsamen met den twintich stuyvers in gelde ende metten broode van een stuyver als voorsz. is, beloopen voor elcken Persoone vier Rhynsguldens ende achtien stuyvers sjaars oft daer omtrent. Item sullen de voorsz. hondert arme menschen gehouden syn alle jaer op Aldergodsheyligen avont te Bichten te gane, ende op Alresielen daer nae te ontfangen tHeylich Sacrament des Lichaems ons Heeren Jesu Christi, ende sullen hier toe twee Priesters worden genomen, die haer Bichte hooren en 't Heylich Sacrament administreren sullen, dwelcke twee Priesters oock op Alresielendach sullen elck een Misse lesen, die de voorsz. hondert arme Menschen sullen hooren lesen elck van haer ten minsten vyff Pater Noster ende vyff Ave Maria, al ter vertroosting van des Fondatoirs voorsz. en syn Genaden Ouders ende Voorsaten Sielen, oock voor syn Genaden Nacomelingen, die hier nae in der tyt overleden sullen wesen ende voor alle geloovige Sielen, welcken tween Priesters voorsz. men van 't gene dat voorsz. is te doen, geven sal elcken van hen beyden 25. stuyvers alle Jaer, ende daer over sullen syt selve dat voorsz. is doen moeten, sonder yet meer van de hondert armen Menschen voorsz. te mogen nemen. Item sullen die Deken, Prochiaen, de Drossaert, de Schouteth ende beyde de Borgemeesters der Stadt van Breda inder tyt synde, alle Jaer kiesen ende nomineren de hondert arme Menschen, die de Aelmoessen voorsz. hebben sullen, welcke ses voorsz. mynen Genaden Heere de Grave van Nassou daer toe stelt ende committeert, Te weten dat de ses Gecommitteerden voorsz. alle Jaer in scriften stellen ende 14. dagen voor Alreheyligendage byeen brengen sullen elck van hen de namen van hondert arme Menschen die by hen hier toe sullen syn gerecommandeert, uyt alle dewelcke sy ses samentlyck ende eendrachtelyck sonder gunste, hondert van den armsten, als oude, crancke, siecke ende andere, die aldermeest deser Aelmoessen syn behoevende, ende die gene die hen broot by ouderdom oft andere merckelycke inconvenienten nyet en connen gewinnen, kiesen sullen ende nomineren die dat Jaer de Aelmoessen voorsz. hebben ende ontfangen sullen, wel verstaende dat de Arme die dese Aelmoessen sullen ontfangen, sullen eerlycke oft deuchdelyke huys Armen wesen, die nyet gewoonelyck en syn dagelycx voor de deuren te bedelen, woonende binnen der Stadt van Breda oft ander landen mynen Genaden Heeren den Grave van Nassou toebehoorende, ende syne Genaden Ondersaten wesende, daer aen de ses Gecommitteerde in honne conscientien bevynden sullen die Aelmoessen voorsz. besteet te syne, ende men sal de hondert arme Menschen voorsz. alle jaer veranderen, ten waere datter eenige waren van de hondert armen die t'sjaers te vooren de Aelmoessen voorsz. hadden gehadt, die derselver Aelmoessen veel meer behoeffden dan andere, Ende offer eenige waeren even arme oft bequaem om dese Aelmoessen te hebben, dat alsdan daerinne geprefereert sal werden die gene die de voorsz. Aelmoessen noyt oft in lange Jaren daer te voren nyet gehadt sal hebben. Ordinerende oock de voorsz. mynen Genaden Heere de

Grave

Grave van Naſſou, dat de voorſz. ſes Gecommitteerden altyt regarde ſullen hebben, dat de Aelmoeſſen voorſz. nyet al oft veele en worden gedeelt aen Perſoonen in oft van eenen huyſe. Item de voorſz. ſes Gecommitteerden ſullen alle Jaer eenen in der Stadt van Breda nut ende bequaem weſende deputeren, die den armen Menſchen voorſz. de Lakenen, Schoenen ende andere dingen voorſz. coopen, beſorgen ende doen maecken ſal, ende de ſelve Gedeputeerde ſal alle Jaer goetstyts proviſie doen om 't gene des hier toe van noode ſal ſyn ten minſten coſten dat men can opbrengen, ende ſal voorts in deſen doen ſoo als hem dat by den ſes Gecommitteerde voorſz. ſal worden geordineert, ende anders niet. Item de voorſz. Gedeputeerde ſal alle Jaer de diſtributie van de Aelmoeſſen voorſz. doen, te weten hy ſal de Cleederen, Schoenen ende andere Habyten voorſz. elcken van de hondert armen Menſchen voorſz. leveren op Aldergodsheyligen avont na der Veſperen, ende de 20. ſtuyvers ende het roggen Broot voorſz. op Alreſielendach na dat ſy dat Heylige Sacrament ontfangen hebben, ende dit in de tegenwoordicheyt van de ſes Gecommitteerden voorſz. oft den tween van hen die beſt daer toe ſullen mogen verſtaen. Ende om alle bedroch hier inne te ſchouwen, heeft myne Genade Heere den Grave van Naſſou voorſz. geördineert ende wilt, dat men maken ſal tweederhande ſoorten van Looden, te weten de hondert daer aff van eender ſoorten, die de voorſz. Diſtributor van de ſes Gecommitteerde voorſz. ontfangen ende voort uytleveren ſal alle Jaer den hondert arme Menſchen, die by den ſes Gecommitteerden voorſz. genomineert ende gecoren ſullen ſyn, welcke hondert arme Menſchen leveren ſullen den Bichtvader, ſoo wanneer ſy ter Bichten komen, ende die andere hondert Looden die men maken ſal van een ander ſoorte, ſal men leveren den Bichtvader, om die voort te leveren den hondert arme Menſchen voorſz. ſoo wanneer ſy hon Bichte hebben geſproken, ende abſolutie van honnen ſonden ontfangen ſullen hebben. Ende die Diſtributor en ſal nyemanden van den armen Menſchen voorſz. de Cleederen oft Aelmoeſſen voorſz. geven, ten ſy dat hy voortbrenge het Loot d'welck hy van den Bichtvader ontfangen ſal hebben in teecken dat hy te Bichte ſy geweeſt. Item alſoo in de eſtimatie boven gedaen van de vyff hondert guldens voorſz. boven de Aelmoeſſen ende laſten voorſz. overſchieten ſal een reſte van omtrent 7 Rhynsguldens ende 10 ſtuyvers, ſoo wilt ende ordineert de voorſz. myn Genade Heere de Grave van Naſſou, dat de Gedeputeerde totter Diſtributien voor ſynen laſt ende loon hebben ſal alle Jaer tſelve Reſt van ſeven Rhynsguldens ende thien ſtuyvers, ten eynde hy hier inne te neerſtiger ende te getrouwer zy alle ſaken ten meeſten proffyt van den Armen te beſtellen, Ende deſelve myn Genade Heere heeft voor dit Jaer XV^c XXXII. daeraff de diſtributie die op Alreheyligen avondt ende Alreſielen dach naeſtcomende ſal gebeuren, gedeputeert Cornelis Keyen nu ter tyt Schepen in Breda. Item al iſt ſoo dat elck parcheel van de Aelmoeſſen voorſz. boven geſtelt ende geëſtimeert is eenen ſekere pryſe, is de wille ende ordinantie van mynen Genade Heere den Grave van Naſſau voorſz. dat in ſoo verre men de Lakenen ende andere dingen voorſz. op eenich Jaer te minderen pryſe dan die getaxeert ſyn coopen ende vercrygen mochte, men van 't gene daer aff overen ſal, ſal roggen brooden doen backen, 't ſtuck van eenen ſtuyver, die de Diſtributor voorſz. alle Jaer op Alreſielendach andere arme Menſchen des meeſt behoevende deelen ende om Godts willen geven ſal. Ende ſal de Gedeputeerde totter diſtributien voorſz. alle Jaer den ſes Gecommitteerden boven genoemt doen wittige rekeninge, bewys ende reliqua van ſyne diſtributie ende adminiſtratie op de Rekencamere myns Genade Heeren des Graven van Naſſou op de Borch te Breda. Item myn Genade Heere de Grave van Naſſou voorſz. wilt ende ordineert, dat die hondert arme Menſchen voorſz., die de Cleedinge ende andere Aelmoeſſen ontfangen ſullen hebben, ſullen die dragen ende behouden moeten tot hen ſelfs verdoen ende nootorft, ſonder die te mogen vercoopen, verſetten, verwiſſelen oft wechgeven, ende ſonder dat hen die voor eenige ſchulden oft andere ſaken affgepant ofte affhendich gemaeĉt ſullen mogen werden. Ende oft eenige van den Armen voorſz. de Cleedinge ende Aelmoeſſen vercochten, verwiſſelden, verſetten, verſpeelden oft wechgaven, dat die niet meer ontfangen oft gecoren en ſal mogen werden, om van deſelve Aelmoeſ-

 ſen

fen yet te hebben. Item voort ordineert ende wilt expreffelyck de voorfz. mynen Genaden Heere de Grave van Naffou, dat de Rentmeefter van Breda van fyne Genade ende van fyne Genade Oiren oft Nacomelingen in der tyt wefende, de vyffhondert Rhynsgulden voorfz. erffelyck ende alle Jaer volcomelyck, fonder eenige faute oft gebreck daer aen te fyn, uytreyckende fal fyn ende betalen tot twee termynen, te weten driehondert ende vyftich Rhynsgulden daer aff te Meye, ende dandere hondert en vyftich Rhynsgulden op Sinte Baven dach, van den welcken de Rentmeefter van Breda in der tyt fynde alle Jaer uytgeven fal maken in fyne rekeninge, daerinne mede overbrengende een billet, inhoudende de verclaringe en de namen van de armen Menfchen, die in 't felve Jaer gecoren fullen fyn geweeft ende de Aelmoeffen voorfz. ontfangen hebben, onderteeckent by den fes Gecommitteerden, op dat die Auditeuren mynes Genade Heeren voorfz. rekeningen altyt oock kenniffe mogen hebben van den voorfz. Diftributien. Item voort heeft mynen Genade Heere de Grave van Naffou voorfz. den fes Gecommitteerden die in der tyt wefen fullen voorfz. macht, authoriteyt ende bevel gegeven, om by hen aangaende defen te voorfien ende te fluyten, indien fy bevonden yet meer van defe van noode te wefen oft oirbaerlyck tot eeuwige onderhoudinge van defen Aelmoeffen, heeft oock de voorfz. myn Gen. Heere de Grave van Naffou aan fynen Genade Perfoon, fynre Genade leven alleenlyck geduerende, behouden, aengaende de Diftributie van de Aelmoeffen voorfz. ende de ordinantie ende maniere van die te doen, volcomen macht dien aff ende toe te mogen doen, die te interpreteren, extenderen, veranderen ende anders daer aff difponeren, foo fyne Genade goetduncken ende believen fal, blyvende niettemin de fondatie ende dotatie van de 500. Rhynsgulden jaerlycker ende erffelycker Renten totter Aelmoeffen voorfz. geheellyck, altyt ende eeuwelyck in heure volle macht ende weerde. Willende voorts dat die interpretatien ende veranderingen, vermeerderingen, verclaeringen ende andere difpofitien, indien fyne Genade binnen fyne Genade leven eenige aengaende de diftributien, ordinantien ende manier van dien te doen voorfz. naemaels deden, van weerden fullen fyn ende altyt onderhouden worden ende achtervolgt gelyck defe tegenwoordige gifte ende ordinantie. Ende want mynen Genade Heere uyterlycke wille is, dat defe fondatie ende dotatie ten eeuwigen daege volbracht ende volcomelyck onderhouden worden, foo hebben fyne Genade in der beften vuegen ende maten men dat doen mach, in goeder geftadiger ende onwederroepelycker giften ende donatien, die men noemt tuffchen den levenden, daer toe gegont, ende gegeven ende getranfporteert, gonnen, geven ende tranfporteren met defen de 500. guldens jaerlycker ende erfflycker Renten voorfz. by fyne Genade ende fyne Genade oiren ende nacomelingen na hem alle jaer den termyn voorfz. te betaelen uyt ende op fyne geheele Heerlyckheyt van der Hooger Swaluwe, met allen den goeden daer toe behoorende, hoe oft in den welcken die gelegen fyn, ende gelyck fyne Genade die nu ter tyt befittende is, welcke Heerlyckheyt en goede van der Hooger Swaluwe voorfz. myne Genade Heere den Grave van Naffou voorfz., mits dat die de fekerfte ende de befte goede fyn, die fyne Genade voor de Aelmoeffen voorfz. eeuwelyck ende erffelyck ende wel te verzekeren, te weten voor de vyff hondert Rhynsguldens erffelycker Renten voorfz. als goede gerechte onderpant gehypotheceert ende verbonden heeft, hypotheceert ende verbynt met defen, Renuntierende ende verthyende voorfz. myne Genade Heere de Grave van Naffou voor hem ende voor fyne Genade oiren ende nacomelingen in prefentie van de nabefz. getuygen ende voor my Notarius gefworen Clerck der Stadt van Breda, hier ondergenoempt tfelve wettelyck ftipulerende ende ontfangende tot behoeff van den Armen voorfz. ende allen diet aengaet oft aengaen fal mogen op ende van de voorfz. 500. Rhynsguldens jaerlycker ende erffelycker Renten fonder eenich recht daer aen te behouden, hem felven ende fyne Genade oiren ende nacomelingen tot eeuwige onderhoudinge van defe donatie ende betalinghe van de 500. Rhynsguldens erffelycker Renten voorfz. verbyndende. Ende oft gebeurde, dat God verhoede, dat eenige oiren oft nacomelingen myns Genade Heeren des Graven van Naffou voorfz. honne Rentmeefters ende andere dient aengaen mochte, namaels gebreckelyck ende verfuymelyck

lyck waeren de 500. Rhynsguldens erffelycker Renten voorfz. jaerlycx te betaelen tot behoeff als voor, ende de fundatie van den Aelmoeffen voorfz. te onderhouden, heeft mynen Heere de Grave van Naffou voorfz. daer op willende voorsien, expreffelyck ende fpecialyck bevolen, gelaft ende gecommitteert by defen, beveelt, laft ende committeert met defen den Deken ende Prochiaen der Kercken van Breda, Droffaert, Schouteth, Borgemeefteren, Schepenen, ende Regeerders van den Huysarmen der Stadt Breda in der tyt fynde ende elcken van hen, de betalinge van der Renten voorfz. tot onderhoudinge van defe Fondatien ende Aelmoeffen te verfuecken, te eyfchen ende oft noot fy met recht te vervolgen ende te crygen, tot behoeff van den Huysarmen voorfz. op fyne Genaden oiren ende nacomelingen ende op honne Rentmeefters van Breda in der tyt wefende, ende oock op de onderpanden voorfz. die fyne Genade daer voir namelyck verbonden hebben, ende dat om geenrehande faken te laten. Ende tot vafter onderhoudeniffe ende fekerheyt heeft de voorfz. myne Genade Heere de Grave van Naffou verfocht ende begeert, verfueckt ende begeert met defen onfen Alregenaden Heere den Keyfer, dat fyne K. M. de fundatie, dotatie ende donatie van den Aelmoeffen voorfz. ende befondere de onderpandinge van de 500. Rhynsguldens Erffrenten op ter Heerlykheyt ende goeden van der Hooger Swaluwe met heure toebehoorten voorfz. confenteren, approberen, auctoriferen, ende ratificeren, ende mynen Genade Heere den Grave van Naffou voorfz. ende fyne Genade oiren ende nacomelingen in het onderhouden van dien condemneren willen Op ende van alle welcke faken bovengefz myn Genade Heere de Grave van Naffou voorfz. van my Notarius gefworen Clerck der Stadt van Breda hier onder geteeckent verfocht heeft, gemaekt ende uytgelevert te wordene, tot behoeff van de genen diet aengaet oft aengaen fal mogen, een oft meer openbare Inftrumenten in der befter formen. Ende tot meerder gelove ende vafteniffe ende fekerheyt van allen defen, heeft fynre Genade gelieft dit tegenwoordich Inftrument met fyne eygen hant te onderteeckenen ende met fynen Genaden zegelen te bezegelen. Defe dingen fyn al te famen aldus gefchiet ende gefloten by mynen Genaden Heere den Grave van Naffou voorfz op fyn Genaden Borcht tot Breda, op ten feften dach der maent van Januario ten elff uren opte middach oft daer omtrent, in den jaer der geboorte ons Heeren Duyfent vyffhondert ende twee en dertich, ter vyffter Indictien, na coftume van fchryven sHoofs van Ludick, daer by ende over waeren de Vrome, Eerweerdige, Wyfe ende feer Voorfienige Jonker Fredrick van Renefle Heere van Malle Droffaert s' Lants van Breda, Heer Charles Carondelet Heere van Patelles, Jonker Johan van Reneffe, Henrick Montens Rentmeefter, Jan van der Strepen Secretaris, Nicolaes Vierling Griffier van de Rekencamer, ende Dirick Zezyn Rentmeefter Generael van Breda, myns Genaden Heere de Grave van Naffou voorfz. als getuygen hier toe funderinge geroepen ende verfocht. (*Aldus onderteeckent.*) H. DE NASSAU. (*Onder ftont*)

Ende want ick Jan van den Corput van Breda, Clerck des Bisdoms van Ludick, by der Paufelycker macht openbaer Notaris, ende gefworen Clerck der Stadt Breda, daer mede over ende perfonelyck tegenwoordich ben geweeft, daer de fundatie, dotatie, donatie, commiffien, ordinantien, renunciatien ende alle andere faken boven breeder gemelt by myn Genaden Heere de Grave van Naffou voorfz. gedaen ende bekent fyn, dewelcke ick alfoo hebbe fien, weten ende hooren gefchien ende in note genomen, foo heb ick daer aff dit tegenwoordich Inftrument by eenen anderen, my daer en tuffchen tot andere wittige laften vacerende, gefchreven, gemaeckt ende in defen openbare forme geftelt, welck Inftrument ick met myn eygen hant ondergefz. ende met mynen grooten gewoonelycken teeckene onderteeckent hebbe, In oirconden ende getuygeniffe van allen den faken bovengefz. daer toe funderling geroepen ende verfocht.

(*Ende was geteeckent*)

JOH. DE CORPUT.

N°. 67.

Ordonnantie, gemaeckt by *Hendrick* Graaf van *Naſſau*, op de Timmering der afgebrande Huyſen en Hofſteden binnen de Stadt *Breda*.

Myn Genaden Heere de Grave van Naſſou &c. aenſiende de groote ende ontallicke ſchade die ſyne Genaden Stadt, Borgeren ende Ingeſetenen van Breda by den brande in deſen Somer leſtleden gebeurt is, by den welcken den meeſtendeel van de Borgeren ende Ingeſetenen voorſz. ſoo verarmt ende verdorven ſyn, overmits dat ſy niet alleen heur Huyſen verloren hebben, maar oock den meeſtendeel van haren Huysrade, Coopmanſchappen en ruerende Goeden, dat ſy naeuwelyck oft nemmermeer ſulcke ſchade ſullen mogen verhalen, toecomende de grootheyt ende geweldicheyt van den ſelven brant, uyt dien dat den meeſtendeel van de Huyſen die verbrant ſyn met Rietdack gedeckt ende met Houtwerck in de mueren (dwelck al lichtelyk ontſteekt ende den brant baert) getimmert ſyn geweeſt. Daeraff ſyne Genaden hertelyk ſeer bedroeft ſyn, ende beclagen meer het verlies van der voorſz. Stadt, en beſundere van de voorſz. Borgeren ende Ingeſetenen, dan ſynder Genaden eygen ſchade. Begerende hier in te verſien ende der voorſz. Stadt ende Borgeren te hulpen te comen, ſoo wel om beter, ſtercker ende geduriger Huyſen tot heuren verſekertheyt ende om in toecomende tyde van grooten brande bewaert te ſyn, te maken, als ook een neringe ende hanteringe binnen der voorſz. Stadt, tot welvaren ende vorderinge van den Borgers voorſz. te crygen, hebben ſyn Genaden yerſt ende voor al geſchreven aen de Keyſerlycke Majeſteyt ende oock geſproken mynder Genaden Vrouwe der Coninginne, om te hebben quytſcheldinge, gratie ende exemptie van der beden der Stadt portie, ende oock van den tolle van Hollant en Zeelant, Dwelck ſoo ſyne Genaden ontwyfelyck hoopt ende genoch verſtaen heeft, alſoo geſchieden ſal, tot groote vorderinge van der Stadt ende den Borgeren voorſz. ende daerenboven om noch voorder den Borgeren te helpen ende te aſſiſteren.

Soo heeft ſyne Genaden gegunt allen den genen die Huyſen timmeren ſullen, binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der voorſz. Stadt, met harden dake ende met ſteenen gevelen oft met ſteenen mueren voor aen de ſtraten ende met ſteenen doorcaſynen ende venſtercaſynen, te geven den vierden penninck van 't gene dat die ſteenen doorcaſynen ende venſtercaſynen aen de ſtrate ſtaende coſten ſullen, Ende ſullen ſyne Genaden beſtellen dat alhier tot Breda genoech Witwercx totten voorſz. caſynen tot redelycken pryſe te vynden ſal ſyn.

Ende noch hebben ſyn Genaden allen den genen die haer Huyſen verbrant ſyn ende wederomme in manieren als voorſz. is timmeren ſullen, quytgeſchouden heurlieden portie die ſy binnen vier jaren naeſtcomende in ſyne Genade bede ſouden moeten contribueren.

Item de Stadt ſal alſulcke Perſoonen die twee viercant hooch timmeren ſullen, geven tot hulpe van Leydack op elcke roede van twintich voeten in 't vierkant xv^c. leyden, ende voor elck duyſent alſe ſyn groen oft blauw Marten Vos, thien ſchellingen grooten Vlaems, ende alſſe pers ſyn, ſeven ſch. grooten Vlaems, off die Stadt ſal die leyen gheven, daer aff ſy den keur hebben ſal.

Ende den geenen die maer een viercant hooch timmeren ende met leyen decken ſullen, die ſullen op elcke roede dacx alleenlyk hebben ſeven hondert en vyftich leyen ten pryſe ende tot keure van der Stadt als vore.

Ende die gene die met tichelen decken ſullen, ſal de Stadt gheven op elcke roede dacx drie duyſent tichelen oft voor elck duyſent xiiij. ſtuyvers, daer aff de Stadt oock de keure hebben ſal, daer op men ſulck ley ende tegeldack altyts ſal moeten onderhouden.

Ende deſe hulpe tot dack ſal de Stadt geven den genen die binnen vier jaeren, te weten binnen den jaere xxxv. xxxvj. xxxvij. en xxxviij. heuren Huy-

ſen

sen timmeren sullen, ende nae dien tyt nyet. Ende sal nyettemin een yegelyck nae de vier jaeren voorsz. timmerende, syn Huysen in harden dacken decken moeten, sonder eenich voordeel nae de voorsz. vier jaeren te hebbene van der Stadt, ende de Huysen op heur selfs cost altyt t'allen dagen in harden dacke moeten houden.

Ende wort scerpelyck van wegen myns Genaden Heeren geboden, dat alle die ghene, die nae Lichtmisse naestcomende eenige Huysen, Achterhuysen, Stallen, Schueren oft Logien timmeren sullen oft maecken, die sullen moeten decken alle met harden dake, en dat men geen gelinten, heynselen oft tuynselen tusschen Huysen oft Hoven en sal mogen maken van riet oft stroo oft diergelycken, noch oock die gelinten daer mede mogen decken.

Item dat alle Huysen, hoedanich die syn, nu staende binnen den nieuwen begrype ende ingravinge van der Stadt ende met riet gedeckt synde, die niet verbrant en syn geweest, sullen moeten binnen vier jaeren gedeckt worden met harden dake; Ende sullen de Proprietarissen van der selver Huysen hebben van der Stadt tot voordeel van dat sy heure Huysen onder hart dack stellen sullen, halff soo veel als de gene die affgebrant syn hebben sullen als voorsz. is, te betaelen binnen vier jaeren nae den tyt sy heure Huysen onder hart dack gestelt sullen hebben, by gelycke portie.

Item is by mynen Genaden Heere geordineert, dat alle die gene die enige verbrande Huysen oft die Hoffsteden van verbranden Huysen wederom sullen optimmeren, ende in herde dake stellen, sullen hebben den tyt van ses jaeren lanck geduerende alle en elcke jaer quytsceldinge van der helft van den Renten uyter voorsz. Hoffsteden uytgaende, hoedanich die syn gestelt, geestelyke oft weerlycke, oft de hefferen van den voorsz. Renten mogen de Renten van den yersten twee jaren quytscelden int geheel, ende daer mede gestaen, Ende van desen tween manieren van quytscheldingen sullen de hefferen van den Renten die keure hebben, alleen den Heere chynse uytgescheyden.

Item wordt geadverteert eenen yegelycken die nieuwe Huysen binnen 't begryp van den nieuwen graven ende besonder opt Gasthuyseynde timmeren sullen, dat sy die hooch setten, boven de groote vloeden die geweest syn, want die straten oock gehoocht sullen moeten worden.

Item heeft myn Genaden Heere geordineert oft eenige Proprietarissen van Hoffsteden van verbranden Huysen oft oock eenige Persoonen Renten daer op hebbende, dien de selve Hoffsteden met heuren erven in handen comen sullen, die selve Hoffsteden ende erven nyet en betimmeren in harden dake, binnen den naesten twee jaeren van 35 en 36, dat die gehouden sullen syn te Bamisse in den jaere van 36. die Hoffsteden ende erven te vercoopen anderen luyden die deselve Hoffsteden en erven betimmeren sullen int naeste volgende jaer van xxxvij. Ende sy daerinne gebreckelyck wordende bevonden, sal men in dyen gevalle sulcke Hoffsteden ende erven van 's Heeren wegen vercoopen om te worden betimmert als vore.

Item is noch geordineert, dat in gevalle ymant eenige Hoffstede ende erve gecoft hadde, die daer op geen Huys van twee viercant hooge en soude timmeren, ende een ander waere, die opt selve erve een Huys twee viercant hoog wilde timmeren, die sal naderscap aen alsulcken Hoffstadt ende erven hebben, om die Hoffstede ende erven te hebben voor den anderen, om den selven prys daer vore d'yerste Cooper die gecoft hadde, jae al ware d'eerste Cooper daer inne gevest.

Item dat men sal moeten betimmeren al sulcke enge ende naeuwe plaetsen als tusschen die Huysen gelegen hebben, die alleen totter oseldrop van den selven Huyse gedient hebben, met eenen gemeenen muer ende tot gemeene costen, ende met goten tusschen beyde de daken, indien des noot sy, oft gelyck de Geërffden aen beyden syden sullen connen overeencomen, Ende in gevalle d'een van den voorsz. twee Geërffden willich waere te timmeren, soo sal d'ander hem volgen, hy en hadde al sulcke merckelycke redenen die den Erffscheyders die geordineert sullen worden oft die van der Weth met hem luyden, genoch ende suffisant sullen duncken te syne.

Item, als yemandt begeert op eenen muer met synen Nabuer te timmeren, ende den Nabuer niet wel de macht van timmeren hebbende, consenteerde dat

sulc-

ſulcke begeerder op ſyns naeburich muer metſen ende die en opvuerde op ſy-nen coſt, en dat hy in ſtede van dien halven coſten hadde ſyns Naebuers deel van den erve, dat tuſſchen beyden henlieden Huyſen gelegen hadde tot verbreedinge van ſynen Huyſe, ſal die begeerder dat gehouden ſyn te doene.

Item, daer twee Huyſen getimmert hebben geweeſt ende geſtaen hebben op een gemeene muere, en die Proprietaris van der eender ſyde gereet waere oft timmeren wilde, als die Proprietaris van der ander ſyde alnoch vertreck nemen wilde van timmeren, ſal nochtans de gene die vertreck begeert moeten tot halven coſt opmaken den gemeenen muer van den ſelven Huyſen oft erven ſonder wederſeggen, ende in gevalle van weygeringen daer toe ſonder vertreck bedwongen worden.

Item, en ſal d'een Huys niet voorder, hoe luttel dat ſy, ter ſtratenwaert mogen gemetſt oft getimmert wordden dan d'ander, maer ſullen in alle ſtraten de Huyſen gemetſt moeten worden oft getimmert nae der linien ende richten, die hen luyden, by den Erfſſcheyders ende Gedeputeerden daertoe gelaſt, geordineert ende gewyſe ſal worden; ende ſal den metſers 't ſelve bevolen worden op ſekere penen, ende oock op de penen van de mueren wederomme af te breken ende te hermetſen ſonder loon, ſoo verre ſy, buyten der linien ende richten, hen geordineert ſynde, gemetſt hadden.

Item, want ſommigen ſtraeten nyet wyt en ſyn, is geordineert dat nyemandt aldaer bancken ſal mogen ſetten ter ſtratenwaert inne ofte over de gooten, maer alleenlyck neffens ende aen de Huyſen.

Ende dat nyemant eenighe keldermonden, oft deuren oft trappen van kelderen oft vauten en ſal mogen ſetten die boven oft beneden buyten de mueren van den Huyſe ter ſtratenwaert inne ſtaen ſullen.

Item, dat geen Hoefſlagers heure oiſtallen nyet voorder buyten heuren Huyſen ter ſtratenwaert inne met den alderuyterſten van den ſelven oiſtallen en ſullen mogen ſetten dan hen luyden by den Schouteth ende Borgemeeſteren geconſenteert en ſal ſyn, op dat die ſtrate noch oock de gebueren daer by geen gebreck en hebben.

Item, dat geordineert ſullen worden twee oft drie goede Mannen hen metſens oft timmerens verſtaende, oft die Metſers oft Timmerluyden geweeſt hebben, die genoemt ſullen worden Erfſſcheyders, ende ſullen eenen behoorlycken eedt doen, eenen yegelycken recht te doene, dewelcke alle geſchillen den erven ende timmeringen aengaende beſlichten ſullen, op dat ſy connen, ende ingevalle van ſwaricheyt tſelve rapporteren aen den Schouteth ende Wethouderen van Breda.

Item, dat de ſelve goede Mannen oock op ſekere tyden omgaen ſullen ende beſien oft yemandt onbehoorlyck ter ſtratenwaert inne metſt oft timmerde, ende dat calengieren en verbieden, ende voorts dien van der Weth te kennen geven. Ende dat die ſelve goede Mannen oock beſien ſullen oft die Metſers oft Timmerluyden in dachhueren werckende getrouwelick wercken ende der luyden Werck nyet en bederven, ende die ſy bevynden luyelyck, traechelick ende onbehoorlycke werckende, ſullen ſy vermanen dat te beteren, Ende den genen die ſy bevynden ſullen gebreckelick blyvende oft der luyden Werck bedervende, ſullen den ſelven Wercklnyden in d'eynde van haere werck doen doene affſlach ende oock reparatie van verdorven Werck, nae dat ſy ſullen vynden behooren.

Alle welcke Ordonnantien myn Gen. Heere voorſz. ſal mogen veranderen, meerderen, ende minderen, ſoo ſyne Genaden bevynden ſullen tot welvaren van ſynder Gen. Stadt ende den Borgeren ende Ingeſetenen van dien proffytelyck ſynde, Ende viel hier in eenige ſwaericheyt, die ſullen wy interpreteren ende verclaren als behooren ſal. Ende willen ſyne Gen. voorts ſyner voorſz. Stadt ende Borgeren van Breda alle behulp ende aſſiſtentie doen in alle andere saecken hem mogelyck ſynde tot heuren proffyte, welvaren ende tot verhalinge van heurer ſchaden ſoo veele des doenlyck ſyn ſal. Gedaen tot Breda by myn Gen. Heere in preſentien van den Luyden van ſyn Gen. Rade, ende van den Droſſaert en Borgemeeſteren van Breda, xxij. dach Novembris, Anno xv^{c}. xxxiiij. (*Ende was onderteeckent*)

H. DE NASSAU.

N°. 68.

N°. 68.

Keyzer *Karel de V.* ontflaet die van *Breda*, voor den tyt van agtien jaren, van het betalen der Tollen, wegens den grooten Brandt, enz.

Charles, par la divine clemence, Empereur des Romains, toujours Auguste, Roy de Germanie, de Castille, de Leon, de Grenade, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicile, de Majorque, de Sardaigne, des Isles, Indes & Terre ferme, de la Mer Oceane, Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, Conte de Flandres, d'Artoys, de Bourgoigne, Palatin d'Hainaut, d'Hollande, de Zeelande, de Fernette, de Namur, Prince de Suave, Marquis du St. Empire, Seigneur de Frise, de Salins, de Malines, Dominateur en Asie & en Afrique. Aux amez & feaulx les Sieurs Tresorier general & Commis de nos Domaines & Finances, salut & dilection. De la part de nostre tres cher & feal Cousin, Chevalier de nostre Ordre & premier Chambellain, Monsr. Henry Conte de Nassau, Marquis de Zenette, Seigneur de Breda &c. &c. nous a été exposé, comme par Requeste à Nous presenté en son absence par ses Commis par deça, pouvons avoir assez entendu, que apres que les Bourgeois & Manans de sa dicte Ville de Breda & des Villages à l'environ avoyent estez travaillez de Peste & autres maladies contagieuses par l'espace de six ou sept ans, la dicte Peste, dont ils esperoyent estre supportez en la saison passée, s'est reprinse es Villaiges & subsiste en la dicte Ville trop plus aspre & rigoureuse que auparavant. Et que le 23. *de Juillet dernier que grand quantité de ses Manans, pour evader la dicte Peste, s'estoient absenté de la Ville, & autres en fussent morts, feu de meschief s'est prins en icelle Ville, & à faulte de resistence, selon l'advertissement que les Commis lors en eurent, ils furent bruslées & au Faulbourgs vers Hollande de douze & quatorze cens Maisons & l'Eglise de Sainct Jehan, l'Eglise de l'Hospital & celle des Sœurs noires, la Chapelle de Sainct Wendelin & les Edifices du Monastère des femmes, dict le viel Cloitre, hors la dite Ville, saulf l'Eglise & le Dortoir. Et que le dit feu eust ainsi bruslé inestimable quantité de bledz & autres grains, & d'autres diverses Marchandises,*

Karel, door de Goddelyke goedertierenheid, Roomsch Keizer, altyt Vermeerderaer des Ryks, Koning van Germanien, van Kastilien, van Leon, van Granada, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Majorca, van Sardinien, van de Eylanden Indien en het vaste Landt, van den Oceaan, Aartshertog van Oostenryck, Hertog van Burgondien, van Lothryck, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg, Grave van Vlaanderen, van Artois, van Burgondien, Palsgraaf van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Fernette, van Namen, Prins van Suaben, Markgraaf des H. Ryks, Heer van Vrieslandt, van Salins, van Mechelen, Heerscher in Asie en Afrika. Aan onze lieve en getrouwe de Heeren Thesaurier generael ende Commissen van onze Domeynen en Finantien, Salut, en toegenegentheyt. Van wegen onzen zeer lieven en getrouwen Neef, Ridder onzer Orden, en Groot Kamerlinck, Heer Hendrik Graaf van Nassau, Markgraef van Zenette, Heer van Breda, enz. enz. is ons te kennen gegeven, gelyk wy uyt het Requeft aan ons, in zyne afwezigheid overgegeven door zyne Gemagtigden van herwaerts over, genoegzaam verstaan hebben, Dat naa dat de Borgers en Inwoonders van zyne gemelde Stadt Breda en van de Dorpen daar omtrent gelegen, geduurende den tyd van ses of zeven jaaren bezocht waren geweest met de Pest en andere besmettelyke ziektens, de gemelde Pest, waar van zy hoopten in 't voorleden jaargetyde te zullen verlost zyn geweest, zich wederom in de Dorpen heeft geopenbaert, en binnen de voorsz. Stadt veel harder en strenger woedt dan voorheen: En dat op den 23. van Hooymaandt laestleden, wanneer eene groote menigte van derzelver Inwoonderen, om de Pest te ontwycken, zich buyten de Stadt hadt begeven, en anderen gestorven waren, in die Stadt door ongeluk brandt is ontstaen, en, by gebrek van tegenstant, naa het

ses, & comme les meubles & autres biens estans es dits maisons: chose pitoyable à ouir, non seulement l'indicible interest de nostre dit Cousin le Conte de Nassau & des Manans du dit Breda, & l'apparente ruine de la dite Ville; mais aussi en grand diminution de nostre Domaine de Toulieux, le droit des quelz les Bourgeois du dit Breda souloyent payer y passans avec leurs marchandises, aussi en diminution de nos Aides en Brabant, desquels les Bourgeois de la Ville de Breda & du Terroir ont accoustumez contribuer bonne portion, & icelle pour la pluspart payer capitalement; Pour autant que plusieurs des dits Bourgeois ayans de quoy vivre, pour evader la contribution capitale des dits Aides & de Toulieux, puis le dit feu se sont retirez & retirent en Anvers, Boisleduc, Berges, Sinte Geertruyenberge, Zevenbergen & autres Villes, les Bourgeois desquelles sont francs de Toulieux & si paient les Aides à la charge du corps d'icelles Villes, Et est vraysemblable, que les Bourgeois du dit Breda qui encores y sont, à semblable occasion abandonneront la dite Ville, sans espoir qu'ilz y doibvent retourner, & moins qu'ils y doibvent redifier leurs maisons bruslées, ne que Nous en l'advenir y debvions profiter de Toulieux, ny Aides, ne fust moiennant prompt remede, & que sur la quitance de la portion de la Ville, Echevinage & Franchise de Breda & des habitans, de tous Toulieux & de tous Aides accordez & echouez & que accorder & echeoir se poulroient, pour le temps d'ung an requise par les dits Commis par maniere de provision, Il nous ait plu faire tenir en surceance le paiement de ce que la dite Ville pouvoit devoir de sa portion de lui decourant du terme de Sainct Jehan & de ce que en echerroit au Noël dernierement passez, tant seulement jusques autrement en seroit ordonné. En oultre Nous a estez exposez par notre dit Cousin le Conte de Nassau, que en l'an quatrevingt & neuf dernier furent bruslées du feu de meschieff en la dite Ville de Breda en la Rue du Marchez aux poissons tirant à la porte vers Anvers, environt cent soixante dix Maisons, & que par la Hertelinge de Brabant, que lors se renouvella, furent trouvez dedans la muraille du dit Breda cinq cens soixante quatorze Maisons, & hors de la dicte muraille es faulxbourgs à la Heyde & Teteringe qui sont de la franchise d'icelle Ville, six cens cinquante & trois, Revenans par ensemble à douze cens vingt sept Maisons; Et

het bericht, 't gene de Commisen doen ter tyd daar van hadden, aldaar en in de Voorsteden, naar de Hollandsche zyde, verbrant zyn tusschen de twaalf en veertien hondert huysen; mitsgaders de Kerk van St. Jan, de Kerk van 't Gasthuys en die van de Zwarte Zusters, de Kapel van St. Wendelin, en de Gebouwen van het Nonnen Klooster, gemeenlyk het oude Klooster genaemt, gelegen buyten de Stadt, uytgenomen de Kerk en de Slaapplaetzen. En dat die brandt ook eene onwaerdeerlyke menigte van Koren en andere Granen, en verscheyde zoorten van Koopmanschappen, als mede den Huysraedt en andere goederen in de gemelde Huyzen wezende, hadt verslonden. Een erbarmelyke zaak om te hooren! niet alleen tot onnoemelyke schade van onzen gemelden Neef den Graaf van Nassau, en der Inwoonderen van Breda, en waarschynelyk tot verderf en ondergang der voorsz. Stadt; maar ook tot groote vermindering van ons Domeyn der Tollen, welk recht de Borgers van Breda gewoon waren te betalen als zy met hunne goederen daar voorby kwamen, Alsmede tot vermindering van onze Beden in Brabant, waar van de Borgers en Inwoonders der Stadt en des Lands van Breda gewoon zyn een goedt deel, meerendeels hooft voor hooft op te brengen; Nademael ook verscheide dier Borgeren, hebbende middelen om te leven, om die hoofdelyke schatting der gemelde Beden en Tollen te ontgaen, zich, naa den voorsz. brandt, van daar hebben begeven, en nog dagelyks vertrecken naar Antwerpen, 's Hertogenbosch, Bergen, Geertruidenberg, Zevenbergen en andere Steden, welkers Borgeren vry zyn van Tollen, en alwaer de Beden betaelt worden uyt de gemeene inkomste dier Steden, En het waarschynelyk is, dat de Borgers van Breda, welke daar nog zyn, by diergelyke gelegentheid de gemelde Stadt mede zullen verlaten, zonder hoop dat zy daar weder zullen komen, veel min hunne verbrande Huysen weder opbouwen, nog dat wy voor het toekomende aldaar zouden genieten eenige Tollen en Beden, 't en ware by tyds daar in werde voorzien, en dat, op den Kwytbrief van het aandeel der Stadt, Schependom en Vryheid van Breda en derzelver Inwoonders, van alle

Et que la portion d'icelle Ville en l'Aide de cent mille livres fut taxé à treize cens cinquante deux livres huit soulz Tournoys, que en l'an Vint six dernier, que les Maisons auparavant bruslées à Breda estoyent reddifiées, la Hertelinge de Brabant fut derechef renouvellé, & que dedans la Muraille de Breda furent trouvées sept cens quarante ung Maisons & aux Faulxbourg à la Heyde & Teteringe & hors la dite muraille de la franchise dicelle onse cens vingt & une, Revenans à dixhuit cens soixante deux Maisons, & que lors la portion de la dite Ville en l'Ayde de cens mille livres fut haulsée de treize cens cinquante deux livres, sept soulz, huit deniers. Qu'à la dite Ville de Breda à l'occasion de la perte d'environ cent soixante dix maisons par le premier feu, furent faites graces de tous Aides pour le temps de nœuf ans; que en l'Aide courant de deux cens mille livres par an, six ans durant, en regard aux grosses charges, grace luy a eté fait durant les quatre premiers années de leur portion par chacung an, & les deux dernieres années de trois pars, & que avant le dit premier feu de Breda les Bourgeois de la dite Ville avec leurs denrées & marchandises & toujours puis jusques ores ont passé par devant le Toulieux de Geervliet & les membres dicelluy, moiennant la somme de six vingt livres Tournois par an de ferme, qui a à durer toujours jusques à l'an quarante, Nous requirant en toute humilité nostre dit Cousin de Nassou, consideré ce que dessus, & que par le feu du 23e Juillet ont esté bruslées en ladite Ville par compte fait cinq cens quatre vingt une Maisons, trois Eglises & une Chapelle, Et aux Faulxbourgs vers Hollande deux cens soixante & dixhuit, revenans à huit cens cinquante nœuf Maisons, & inestimable quantité de grains & autres denrées & marchandises, & comme tous les meubles estans es dits Maisons comme dit est, & ne sont demeurez en ladite Ville que la Grand Eglise & cens soixante maisons, perte inestimable & à laquelle interest du premier feu ne faict à comparer. Et eu par Nous singulier regard à ce que les Bourgeois dudit Breda retirez es Villes dessus nommées, & autres franchises de Toulieux & Aides comme dit est, ne retourneront au dit Breda subject audit Toulieux & Aides, & ny a espoir de redification d'icelle Ville, ains apparence de totale ruine, non seulement à l'insupportable perte dudit Exposant, & de ses Bourgeois la povre destruction, mais aussi à nostre interest en la manier dicte, & outre ce en diminution de

alle Beden reeds toegestaen en verschenen, en welke zouden konnen werden toegestaen en verschynen, voor den tyd van een jaar, by de gemelde Gemagtigden voor eerst verzogt, het ons mogt behagen de betaling van 't gene de. voorsz. Stadt zoude mogen schuldig wezen van haar aandeel, loopende van den termyn van St. Jan, en verschenen op Kersmis laastleden, op te schorten, alleen tot dat anders daar omtrent zoude wezen beschikt. Voorts is ons by onzen voornoemden Neef, den Graaf van Nassau, te kennen gegeven, dat in 't jaar veertien hondert negen en tagtig, in die Stadt van de Visser Straet tot aan de Antwerpsche Poort, door een ongelukkige brand, vernielt zyn omtrent hondert en zeventig Huysen, en dat by de Herteling van Brabant, welke doenmaels wierdt vernieuwt, binnen de muuren van Breda gevonden wierden vyfhondert vier en zeventig Huysen, en buyten de gemelde muuren, in de Voorsteden als mede in Terheyden en Teteringe, welke onder de Vryheid der Stadt behooren, ses hondert drie en vyftig Huysen, te zamen uytmakende twaalf hondert zeven en twintig Huysen; En dat het aandeel dier Stadt in een Bede van hondert duysend ponden gestelt was op dartien hondert twee en vyftig ponden en agt stuyvers Tournois, dat in 't jaar vyftien hondert ses en twintig, wanneer de voorheen verbrande Huysen weder waren opgebouwt, de Herteling van Brabant weder wierdt vernieuwt, en dat binnen de muuren van Breda doenmaels gevonden wierden seven hondert een en veertig Huysen, en in de Voorsteden ook in Terheyden en Teteringe, buyten de muuren, onder deszelfs Vryheid, elf hondert een en twintig, makende te zamen agtien hondert twee en sestig Huysen, en dat alsdoen het aandeel dier Stadt, in de Bede van hondert duysend ponden, was verhoogt met dartien hondert twee en vyftig ponden seven stuyvers agt deniers. Dat aan de gemelde Stadt van Breda, ter oorzaek van haer verlies van omtrent hondert en zeventig Huysen, door den eersten brandt, voor den tyd van negen Jaaren kwytgescholden zyn alle de Beden; dat in de loopende Bede van tweemael hondert duysend ponden, toegestaan voor den tyd van ses agtereenvolgende Jaaren, haar, gemerkt den zwaaren last die haar drukt,

de service que firent les predécesseurs dudit Exposant, & luy à raison de la dicte Ville ont accoustumé faire, s'il ny est remede. Et mesmement que de grace especial il Nous plaise accorder audit Suppl. pour sa dicte Ville, Echevinaige & franchise de Breda, support & quitance de tous Aides, accordez & que en l'avenir par les Etatz de Brabant à quelque occasion que ce soit accorder se pouront, & des arrieraiges d'iceux, Ensemble de Toulieux de Geervliet, de la ferme d'iceluy & de ce quilz en polroyent debvoir, & du droit de Toulieux de Ysekeroort, du quel en navigant de eau douce en eaux salée ilz sont francs & payent seulement en navigant d'eaux salée en eaux douce, que est peu souvent, & que petit Nous prouffite; Et outre plus de droit de tous Toulieux à nous apartenant, & ce pour le temps & terme de vingt ans prochainement venans du jour dudit dernier feu, & de ce que dessus luy faire expedier nos Lettres patentes pertinentes.

Sca-

drukt, Kwytschelding is gedaan van haar geheele aandeel geduurende de vier eerste Jaaren, en van drie vierdens in de twee laeste jaaren, en zulks van haar aandeel in ieder Jaar. En dat voor den eersten brandt te Breda, de borgers dier Stadt, zoo wel als zedert altyt tot nu toe, met hunne Eet- en Koopmans waaren, den Tol van Geervliet en deszelfs Comptoiren zyn voorby gevaren, voor eene jaarlykse uytreyking van hondert en twintig ponden Tournois aan pacht, welke pacht nog moet duuren tot het jaar vyftienhondert en veertig; de gemelde onze Neef van Nassau ons in alle nedrigheid biddende, dat, in aanmerking van al 't geen voorsz. is, en dat door den brandt van den 23. van Hooymaandt in de gemelde Stadt, volgens de nette Lyst daar van gemaakt, verbrant zyn vyf hondert eenentagtig Huysen, drie Kerken, en een Kapel, en in de Voorsteden, naar den kant van Hollandt, twee hondert agt en zeventig, te zamen uytmakende agt hondert negen en vyftig Huysen, en eene onnoemelyke menigte van granen en andere waaren en Koopmanschappen, mitsgaders alle den Huysraedt in de gemelde Huysen wezende, gelyk voorsz. is, zoo dat 'er in de gemelde Stadt niet meer dan de groote Kerk en hondert en festig Huysen zyn overgebleven. Een onwaerdeerlyk verlies, en by 't welke de schade des eersten brandts niet is te vergelycken. En by ons zonderling in opmerking genomen zynde, dat de Borgers van Breda, welke hen, zoo als gezegt is, naar de bovengemelde Steden en andere Plaatzen, vry van Tollen en Beden wezende, begeven hebben, niet licht zullen naar Breda te rug keeren, welke Stadt aan de voorschreve Tollen en Beden onderhevig is, en 'er dus geen hoop van wederopbouwing dier Stadt meer overig, maar in tegendeel haar geheele ondergang te verwachten is, niet alleen tot een onherstelbaar verlies van den gemelden Suppliant, en het droevig verderf der voorsz. Borgers, maar ook tot onze merkelyke schade, gelyk boven gezegt is, en boven dien tot vermindering van den dienst welke de Voorzaten des voorsz. Suppliants, en hy zelve zyn gewoon geweest te doen uyt hoofde van dezelve Stadt, 't en ware daar in werde voorzien; En dat het ons behage uyt een byzondere

gunst

gunst, aan den Suppliant voor zyne gemelde Stadt, Schependom en Vryheid van Breda, te verleenen onderstant en kwytschelding van alle de Beden reeds toegestaan, en welke verders by de Staten van Brabant, by wat gelegentheid het oock zy, zouden mogen toegestaan worden, met alle derzelver agterstallen, en te gelyk van den Tol van Geervliet en de Pacht van dien, met het gene zy deswegen nog mogten schuldig wezen, als mede van de Tollen van Ysekeroort, van de welke zy, uyt het zoet in het zout water varende, vry zyn, dezelve alleen betalende als zy uyt het zout water in het zoete varen, 't gene zelden gebeurt, en voor ons van weynig belang is, en boven dien noch van alle Tollen aan ons toebehoorende, en zulks voor den tyd van twintig naastkomende Jaaren, te rekenen van den dag van den laesten brandt, en van het gene voorsz. is hem te doen uytvaerdigen onze opene brieven daer toe dienende.

Sçavoir vous faisons, que ces choses considerés & sur icelles eu l'advis premiers de Jehan Moies Receveur General de nos Aides de Brabant, & de Gens de nos Comptes à Bruxelles, & iceulx veux & sur le tout ouiz par nostre tres chere & tres aymée Sœur la Roine Douagiere de Hongrie, de Boheme, pour Nous Regente de par deça, & par elle aussy ouy nostre dit Cousin le Conte de Nassou, Nous inclinans favorablement à la supplication & Requeste de nostre dit Cousin Conte de Nassou, en consideration mesmement des grands, notables & agreables services, qu'il nous a faict en plusieurs & diverses manieres, Et à fin qu'en l'avenir il soit tant plus enclin d'y continuer, & que nos successeurs Ducz & Ducheßes de Brabant puissons prouffiter de la portion d'Aides en sa dicte Ville, Echevinaige & Franchise de Breda. Avons à luy & aux inhabitans dicelle Ville, Echevinage & Franchise octroyé, consenti & accordé, octroyons, consentons & accordons par forme de Don & quitance, par grace especial, par ces presentes. Que pour dix huit années à venir, & trente six termes du jour de Saint Jehan Baptiste dernier inclus, pour le premier terme, en avant ilz seront, demeureront quites & dechargées de leur entiere portion de tous Aides accordées & à accorder à nostre prouffit par les Etats de nostre Pays & Duchié de Brabant, que icelle Ville prent à sa charge selon la Herte-lin-

Doen u te weten, dat wy alle deze zaken in aanmerking genomen, en daar op alvorens gehadt hebbende het advies van Jan Moies Ontfanger Generael van onze Beden van Brabant, en van de luyden van onze Rekeningen te Brussel, en dezelve gezien en op alles gehoort zynde by onze zeer lieve en geminde Suster de Koninginne Weduwe van Hongaryen en Bohemen, van onzent wegen Regente dier Landen, en by de zelve mede gehoort zynde onze gemelde Neef de Graaf van Nassau, en wy genegen zynde, ter bede van onzen voornoemden Neef, den Grave van Nassau, wegens de groote, aanmerkelyke en aangename diensten, welke hy ons op veele en verscheyde wyze gedaan heeft, en op dat hy in 't toekomende des te meer genegen zoude zyn om daar in te volharden, en onze nakomelingen de Hertogen en Hertoginnen van Brabant zouden konnen genieten het aandeel zyner voorsz. Stadt, Schependom en Vryheid van Breda in de Beden, hebben aan hem en aan de Inwoonders dier Stadt, Schependom en Vryheid, by wyze van gifte en kwytschelding, uyt eene zonderlinge gunst vergunt, toegestaen, en verleent, vergunnen, staen toe en verleenen by dezen tegenwoordigen, dat zy voor den tyd van agtien naastkomende jaaren, zynde ses en dartig ter-

lingen dernierement faicte, tant pour la portion du Corps de la Ville, comme pour l'Echevinage & Franchise d'icelle comprinse en la dicte Hertelingen seulement, sans toucher aux Villages, nommé le Païs de Breda, qui ont leur Hertelingen à part. Si vous mandons par ces dits presentes, que faisant les dits du Breda ioyr de notre grace, Don & quitance, & accord, vous les tenez & par notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & advenir faictes tenir quittes & dechargées de leur portion de tous Aides accordez & à accorder en notre dit Pays de Brabant, comme dit est. Au quel notre Receveur General de nos Aides de Brabant present & à venir mandons par ces dites presentes lettres ainsi le faire. Et par rapportant du premier terme Copie Autenticque des ces mesmes, & à chacun terme lettres & recognoissance des dits de Breda d'avoir jouy de notre dite grace & quitance, Et au dernier terme ces mesmes Originables pour étre cassées à notre seureté. Nous voulons la somme à quoy notre dite quitance aura monté étre passée & alienée es Comptes & rabatue de la recepte de notre Receveur General des Aides de Brabant present & à venir qu'il appartiendra par les dits de nos Comptes à Bruxelles. Aux quels mandons semblablement ainsi le faire sans difficulté, car ainsi nous plait il, nonobstant quelconques Ordonnances, Restrictions, Mandemens ou Defenses à ce contraires. Donné en nostre Ville de Bruxelles le xvj. jour de Febvrier, l'an de Grace Mil cinq cens trente cinq, de nostre Empire le 15me, Et de nos Regnes de Castille & autres le 19me. Ainsi signé, par l'Empereur, la Royne &c. Le tres Reverend Archevesque de Palerme Chieff du privé Conseil, le Duc d'Aerschot &c., le Conte de Hoochstrate & Seigneur de Molembais, Chieffs, Messires Jehan Raffault Sr. de Neufville Tresorier General, Hugues de Grammaez Sr. de Wingene, Chevaliers Commis des Finances & autres presens. (Seelé en simple queue, Et escrit au doz) *Les Chieffs, Tresorier General & Commis des Domaines & Finances de l'Empereur nostre Sire consentent, autant que en eulz est, que le contenu au blanc de cestes soyt furni & accompli tout ainsi, selon & par la mesme forme & maniere, que Sa Majesté le veult & mande estre faict par icelles. Fait au Bureau des Finances à Bruxelles le* 25e *jour de Febvrier, Mille cinq cens trente cinq.* (Et signé) A. de Lalaing, Philippe de Lannoy. Ruffault, H. de Grammez.

termynen, den dag van St. Jan laastleden voor den eersten termyn gereekent, en zoo voort, zullen zyn en blyven vry en ontslagen van haar geheel aandeel in alle de Beden reeds toegestaan en verders toe te staan tot onzen profyte by de Staten van ons Landt en Hertogdom van Brabant, welke die Stadt tot haren laste neemen, volgens de Herteling laast gemaakt, zoo voor het aandeel van de Stadt zelve, als van het Schependom en Vryheid van dien in de gemelde Herteling begreepen, egter voor die alleen, en zonder dat uit te strekken tot de Dorpen, gemeenlyk het Landt van Breda genaemt, welke haar Herteling byzonder hebben. Willen en bevelen u derhalven by dezen tegenwoordigen, dat gylieden, die van Breda latende genieten onze gunst, gifte, kwytschelding, en vergunning, hen vry houdt, en door onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, doet vry houden en ontslagen van hun aandeel in alle de Beden toegestaan en nog toe te staan in ons Landt van Brabant, gelyk hier voor gezegt is. Aan welken onzen Ontfanger generael van onze Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, wy mits dezen bevelen zig daar na te gedragen; zullende op den eersten termyn, een Copye authenticq van deze brieven moeten werden overgelegt, en op yder termyn een recognitie van die van Breda, waar by zy erkennen dat zy deze onze gunst en kwytschelding hebben genooten, en op den laesten termyn deze oorspronkelyke Brief zelve overgegeven worden, om te worden doorgeslagen en vernietigt tot onze zekerheid. Willende wy dat de somme, welke de gemelde onze kwytschelding zal komen te bedragen, zal worden in rekening geleden, en afgetrocken van den ontfangst van onzen Ontfanger generael der Beden van Brabant, tegenwoordig en toekomende, by hen welken het zal behooren, in onze Rekenkamer te Brussel, welken wy insgelyks bevelen alzoo te doen, zonder eenige zwarigheid, want ons alzoo behaagt, niet tegenstaende eenige Ordonnantien, Bepalingen, Mandementen of Verbooden aan deze tegenstrydig wezende. Gegeven in onze Stadt Brussel den festienden van Sprockelmaandt, in 't jaar Duysend vyf hon-

hondert vyf en dartig, van ons Keyzerryck het vyftiende, en van onze Koningrycken van Kastilien en anderen het negentiende. Aldus getekent, by den Keyzer, de Koningin, enz. de zeer Eerwaarde Aertsbisschop van Palermen, Hooft van den geheimen Raad, de Hertog van Aerschot, enz. de Graaf van Hoogstraten, en de Heer van Molenbais, Hoofden, de Heeren Jan Raffault Heer van Neufville, Thesaurier generael, Hugo van Grammaez Heer van Wingene, Ridders, Commisen ter Finantie, en anderen daar by tegenwoordig zynde. (*Gezegelt aan een enkelde steert, en op den rug stont geschreven*) De Hoofden, de Thesaurier generael, en de Commisen der Domeynen en Finantien van onzen Heer den Keyzer, bewilligen, zoo veel in haar is, dat den inhoudt in 't witte dezer brieven vermeld, worde nagekomen en uytgevoert, zoodanig, en in dier voegen, als zyne Majesteyt daar in wil en beveelt te geschieden. Gedaen ten Comptoire der Finantien te Brussel den vyf en twintigsten van Sprockelmaandt, Een duysend vyf hondert en vyf en dartig. *En getekent*) A. DE LALAING, PHILIPS DE LANNOY, RUFFAULT, H. DE GRAMMAEZ.

N°. 69.

Octroy, waarby de Stadt *Breda* wordt opgericht tot eene Vrye Stadt, en voor altyt ontheven van den *Brabantschen* Toll.

Philippe, by der gratien Godts, Coninck van Castillien, van Leon, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicilien, van Maillorke, van Sardeynen, van de Eylanden Indien en de vasten landen der Zee Oceane, Ertshertoge van Oistenryck, Hertoghe van Bourgoingnen, van Lothryck, van Brabant, van Limborgh, van Luxemborgh, van Gelre ende van Melanen, Grave van Hapsborch, van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoignen, Palsgrave van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Zutphen, Prince van Suave, Marckgrave des Heylich Rycx, Heere van Vrieslandt, Salins, Mechelen, van der Stadt, Steden ende Landen van Utrecht, Overyssel ende Groningen, ende Dominateur in Asie ende in Affricke, Doen te wetene alle jegenwordige ende toecomende, dat wy ontfangen hebben die oitmoedige Supplicatie van die Superintendent Drossaert, Schouteth, Burgemeesteren, Schepenen ende Raad der Stadt van Breda, inhoudende hoe dat de voorsz. Stadt wesende een Frontierstadt van onsen landen ende Hertogdomme van Brabant duerende den tyt van de voorgaende troubelen ende Spaensche Regeringe, altyt belast is geweest met sware garnisoenen boven die dagelyxe contributie beloopende tot groote excessive sommen, dewelke ende meer andere lasten soo groot en swaer syn gevallen, en alnogh jegenwoirdelyk syn, dat de selve Stadt gecomen is in geheele decadentie, ende die neringe seer vermindert, ende geschapen is voirts t'eenemael gedesoleert te wordene; dwelck aenmerkende, hebben die voornoemde Supplianten onderlinge geadviseert eenige

nige middelen die souden mogen dienen tot conservatie ende vermeerderinge van de neeringe der voorsz. Stadt, ende ten eynde de selve te meer ende beter souden mogen werden gepopuleert, d'welck niet alleenlyck prouffytelyck en soude wesen voir de voorsz. Stadt, maer oock voor onsen landen ende Hertoghdomme van Brabant ende die Generaeliteyt, aengesien dat de voorsz. Stadt synde wel gepopuleert ende goede neeringe ende prosperiteyt hebbende, middel soude hebben om de voorsz. Stadt, die als voiren moet bewaert worden als een Frontierstadt, hen selven te bewaren ende onderhouden, sonder dat van noode soude syn deselve te bewairen ende onderhouden met vrempde garnisoenen, ende om daer toe te comen, en hebben die Supplianten geen beter middel cunnen geadviseren 't welck ten meesten prouffyte van den Supplianten ende advanchemente van de voorsz. Stadt soude mogen geadmitteert worden, dan dat die voorsz. Stadt van Breda mede soude worden geerigeert tot een Hooftstadt onses voorsz. Lants van Brabant, ende dat hen worde geoctroyeert, dat alle de gene die aldaer eenige Ambagte souden leeren, den behoorlyken tyt voleynt hebbende over al souden syn vry, in aldervuegen al oft sy die selve Ambagten in eenige andere vrye Stede souden hebben geleert gehadt, ende dat daer en boven d'Ingezetenen des voorsz. Stads van Breda souden worden vry ende exempt van onsen Brabantschen Thol, alles in consideratie van de groote diensten den Landen gedaen ende noch dagelyx doende syn, als soo by den onderhout van de garnisoenen, als in de jegenwoordige Fortificatie der voorsz. Stadt, grootelyx dienende tot conservatie van de nader geunieerde Provincien, te meer, geconsidereert dat voirtyden het Landt van Breda is geweest een Landt ende Jurisdictie apaert, gesepareert ende distinct van den Lande van Brabant ende gebeneficieert van veele schoon previlegien ende exemptien, blyckende by seekere contracten gemaeckt ende aengegaen tusschen onsen Voorsaeten zaliger gedacten, Henrick, Hertogh van Lothryck ende van Brabant ter eenre, ende Godefroide van Breda ter andere zyden, in dato Duysend tweehondert twalff sexta Calend. Martii, ende daerenboven en hebben die Hertoge van Brabant over het Landt van Breda geen beden gehouden, maer hebben die van Breda altyt vry ende exempt geweest van beden, sonder oyt eenige gegeven oft betaelt te hebben, ten tyde toe, van den Hertoch Wenselaus, die welcke yerst heeft verworven, dat men hem uyt gratie ende nyet van Rechtswegen heeft geaccordeert seker beden, blyckende by vier diversche brieven daer op den Ingesetenen van den Lande van Breda by den selven Hertoch Wencelaus verleent, in date respective den vyfthiensten Novembris Duysend dryehondert ende seven en vyftich, ende den twaelfsten Jannuary Duysent dryehondert ende drye ent sestich, en den negenden Novembris Vierentzeventich, ende mitsdien 't voorsz. Landt van Breda is separaet geweest van den voorsz. Lande ende Hertochdomme van Brabant, soo hebben die van Breda gewesen by arrest, sonder dat men van de Vonnissen by Schepenen van Breda gewesen heeft mogen appelleren oft reformeren aen die van onse Cancelrye van Brabant oft elders, oock naerdyen 't voorsz. Landt is gecomen aen den Hertoch van Brabant, noch oock naerdyen den Hertoch 't selve Landt heeft vercocht aan Jan van Polanen Heere van der Leck, blyckende by de brieven van vercrygen by den voorsz. van Polanen tegen den Hertoch gedaen, in date den eersten dach Aprilis Duysend dryehondert ende vyftich, gelyck men van den vonnisse by de voorsz. Schepenen gewesen nooyt en heeft gereformeert, dan tzedert dat onsen seer lieven ende getrouwen Neve, Ridder van onser Orden, Gouverneur van Brabant, Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt ende Utrecht, Heeren Willem Grave van Nassou, Prince van Orangnen &c. minder van jaeren zynde, is geordonneert dat die van Breda souden syn reformable by provisie, by welcke brieven van Vercryge van Polanen blyckt oock, dat die Hertoch van Brabant thunwaerts nyet en heeft gereserveert dan simpele homaige, indervuegen dat men int gene des voorsz. is den Supplianten wel soude mogen accommoderen, aengesien dattet selve soude geschieden sonder onse schade als Hertoch van Brabant ende van den Lande, maer ter contrarie tot grooten voordeel van den selven, soo 't selve soude tenderen tot meerdere digniteyt van onsen voorsz. Lande van Brabant, besundere nu ter tyt, in den afval van eenige van de principael Steden, ende andersints uyt dien comende de voorsz. Stadt gepopu-

gepopuleert te worden ende crygende prosperiteyt van neeringe, beter middel sal hebben om occurrerende lasten te helpen dragen, daer deure de voorsz. Stadt oock des te beter sal worden gepræserveert ende gedefendeert tegens die vyanden in allen tyden, tot groot voordeel van de gemeynen Ingezetenen van Brabant ende omliggende Landen, Soo hebben de voornoemde Supplianten ons seer ootmoedelyk gebeden, dat ons gelieven sal, regard nemende op 't gene voorsz. is, ende andere goede considiratien, de voorsz. Stadt van Breda te willen erigeren tot een Hooftstadt, ende selve te maecken een Vry Stadt, soo dat de gene die aldaer eenig Ambacht sullen leeren, alomme sullen werden gehouden, al oft sy 't selve in eenige andere vrye Steden geleert gehadt hadden, ende tot dyen d'Ingezetenen der voorsz. Stadt van Breda van nu voortaen ten eeuwigen daghe te houden vry ende exempt van onsen Brabantschen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, ende hen op alles verleenen ende te doen expedieren onsen opene brieven daer toe dienende. Soo ist, dat wy 't gene voorsz. is overgemerckt, ende hier op gehadt hebbende 't advis, eerst van onsen voorsz. Neve den Prince van Orangien als Baenreheer van Breda, daernae van onsen lieven ende getrouwen die Cancelier, Præsident ende Luyden van onsen Raeden ende Reekeningen in Brabant, metgaders van den Hooft en de Gecommitteerde van onsen Domeynen en Financien, die welcke oock daer op gehadt hebben 't advis zoo van die van den Rade als Reekencamer tot Breda voorsz., ende consecutivelyck 't advis ende consentement van onse lieve ende wel beminde die Staeten ons voorsz. Lants van Brabant, genegen wesende ter beden ende begeert van de voorsz. van Breda, Supplianten, zunderlinge regard nemende op den voorsz. consente der voorsz. Staten ons Lants van Brabant hier inne gedregen, ende op de goede ende seer getrouwe diensten, groote schade, verlies ende cost by de voorsz. Supplianten, ende haere gemeyne Borgeren ende Inwoonderen der voorsz. Stadt van Breda, duerende dese troublen gedaen ende geleden, hebben oock by advyse ende deliberatie van onsen seer lieven ende seer beminde Neve ende Broeder den Ertshertoge van Oistenryck Hertoge van Bourgoignen enz. Gouverneur ende Capityn Generael van onse Landen van herwerts overe, ende van onse seer lieve ende getrouwe die Luyden van onsen Raeden van Staten neffens hem wesende, uyt onser rechten wetentheyt, auctoriteyt ende volle macht de voorsz. Stadt van Breda opgerigt ende geërigeert, oprichten ende erigeren by desen een Vry Stadt, octroyerende ende accorderende de voirnoemde Supplianten, soo voor hen, haere nacomelingen in wette, als alle Borgeren ende Ingezetenen der voorsz. Stadt van Breda, dat deselve van nu voortaen sal wesen en gehouden syn voor een vrye Stadt, ende sal genieten van alle vryheden, Rechten ende præeminentien, gelyck onse Steden van Thienen, Diest, Leeuwe ende Nyvele genieten ende gebruycken, ende namaelyck, dat alle die geene die aldaer eenich Ambacht geleert sullen hebben, sullen in alle andere Vrysteden geacht ende gehouden wesen, al oft sy tselve Ambacht in de selve andere Steden geleert hadden. Behoudelyck ende op expresse conditie, dat daer duer trecht dat die van onse Stad van Brussele pretenderen te hebben by evocatie van de persoone ende saken van haer luyden Borgers ende de ghene aengaende de Drapperye, die sy noemen uytschryvinge, geensints verandert noch gederogueert en sal wesen, hebben oock by advyse ende deliberatien als boven den voorsz. Supplianten geconsenteert ende geaccordeert, consenteren ende accorderen oick by desen, dat de Burgers ende Inwoonders der voorsz. Stadt van Breda van nu voortaene ten eeuwigen dagen vry ende exempt sullen wesen van de Brabantschen Thol gelyk andere Steden van Brabant, behoudelyk ook dat die voornoemde onse Financien de Rentieren geassigneert wesende op den voorsz. Thol versien sullen, in dien 't noot sy, van anderen onderpant oft hypotheke, naer advenant dat bevonden sal wesen den voorsz. Thol vermindert te syne by de exemptie van die van Breda voorsz., achtervolgende 't gene de voorsz. Thol van Breda in eenige jaeren herwaerts gedragen sal hebben, ook dat de voorsz. vrydom oft exemptie niet eer beginnen en sal dan nae de expiratie van den loopenden pacht van de voorsz. Brabantschen Thol, oft ten minsten dat die niet sal wesen in diminutie oft vercortinge van den selven, Ordonnerende ende bevelende daeromme den Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Wachten

van onsen voorsz. Brabantschen Thol, jegenwoordige ende toecomende, ende elcken van hun besundere dien 't selve aengaet oft raeckt, ende namaels aengaen ende raecken sal mogen, dat sy die Borgers ende Inwoonders der voorsz. Stadt van Breda van nu voortaene ten eeuwigen daghe op de conditien in der vuegen ende manieren voorsz. laeten vry, vranck gaen, comen ende passeren, sonder hen ter causen van onsen Brabantschen Thol yet te heysschen oft eenich belet aen te doene oft laten geschien in eeniger manieren; Sullen oock de voornoemde Supplianten gehouden wesen desen onsen jegenwoordigen brief te draegen oft seynden soo in de Raetcamer van onse voorsz. Finantien, als in onsen Rekencamer van Brabant, om aldaer insgelycx geregistreert, geverificeert ende geïnterineert te worden. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorsz. van onsen Raede van Staete, Cancelier ende Luyden van onsen Raede in Brabant, den voorsz. van onse Financien ende Rekeningen in Brabant, ende allen anderen onsen ende onser Vasallen Smalreheeren, Rechteren, Justicieren, Officieren ende Onderfaten dien dit aengaen mach, metgaders den voorsz. Pachteren, Collecteuren, Ontfangeren oft Waghten van onsen voorsz. Brabantschen Thol, ende elcken van hen besundere soo hem toebehooren sal, dat sy de voorsz. Supplianten mitgaders hare Borgers ende Inwoonders der voorsz. Stadt Breda van dese onse jegenwoordige Gren. Actie, Octroy, Vrydom en consent op de conditien in der vuegen ende manieren voorsz. doen, laeten ende gedoogen rustelyk, vredelyk, volcomelyk ende eeuwelyk genieten ende gebruycken, sonder hen te doen noch laten geschien, nu nog in toecomende tyden eenig hinder, letsel oft moeyenissen ter contrarien, want ons alsoo gelieft. Ende ten eynde dat dit goet, vast ende onverbrekelyck gestadich blyve ten eeuwigen dage, soo hebben wy onsen zegel hier aen doen hangen. Behoudelyk in andere saken ons Recht ende een ygelyk 't zyne. Gegeven in onse Stadt van Antwerpen in de maent van Martio, int jaer ons Heeren Duysend vyffhondert ende een en tachentich, van onse Rycken, tewetene Spaegnien, Sicilien enz. 't xxvj^e^, ende van Napels 't xxviij^e^. (*Onder op de spatium dubbelt omgeslagen stont*) Dese tegenwoordige Brieven syn gesien geweest in de Cameren van de Rekeningen ons Heeren des Conincx &c. in Brabant, ende achtervolgende den innehouden van deselve aldaer geënregistreert ende geïnterineert, int Registere metter lettre P. beginnende, in Februario xv^c^ lxxiiij, cxij, xiij. den lesten van Martio xv^c^ een en tachentich. (*Was onderteekent*) Wouwere. (*Ende daer nevens aen stont*) By den Coninck. (*Ende was ondertekent*) Pantasseliers. (*Ende op den rugge stont*) Die Hooft ende Gecommitteerde van de Domeynen ende Finantien ons Heeren des Conincx consenteren voor soo vele alst in hen is, dinhouden int witte van desen te worden gefurniert ende volbracht in zulcker vuegen ende manieren als syn Majesteyt dat wilt ende beveelt gedaen te wordene by deselve. Gedaen t'Antwerpen ten Bureele van de voorsz. Finantien, onder de hantteeckeninge van den voorsz. Hooft ende Gecommitteerde, den twintigsten dagh in Meerte, xv^c^ een en tachentigh. (*Was ondertekent*) Jan de Bonz, Boeyenbrugge, de Ronck. (*Ende aenhangende eenen Zegel in groene Wasschen met twee steerten.*)

No. 70.

N°. 70.

Bekrachtiging van 't voorgemelde Octroy en Vrydom, door de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den genen die desen sullen sien oft hooren lesen, Saluyt. Doen te weten, Dat wy ontfangen hebben d'ootmoedige supplicatie aen ons gepresenteert by de Magistraet der Stad Breda, inhoudende, hoe dat sy aen den Raad van Staeten der Vereenigde Nederlanden by occasie van Verpachtinge van den Brabantschen Landtthol vertoont hebben, dat op den naam van Coninck Philips, by advys van den Ertshertog Matthyas Gouverneur Generael van de Nederlanden, ende van Prins Willem van Oraignen, Hooghloffelyker Memorie, mitsgaders van de Staten van Brabant ende meer andere, in den jaere 1581. in Meerte, by formeel Octroy (waer van de Copye auctentyck mette interinementen in dorso ons is geexhibeert) om groote en merckelycke redenen daerinne vermelt, ende bysonderlingh in regarde van Prins Willem Hoochloffelycker Memorie, als Baenderheere van Breda, die (gelyck de woorden luyden van 't advys van den Breeden Raedt van Antwerpen, by Copye aen ons vertoont) sy naest Godt Almachtigh noemen den eenigen middel van de beschermenisse van de Landen ende Hertogdomme van Brabant, de Stadt geconsenteert ende geaccordeert is, dat de Inwoonders van de selve ten eeuwigen dage vry ende exempt souden wesen van den Brabantschen Thol, gelyk andere Steden van Brabant, tot verclaeringe van welcke woorden sy Supplianten bewesen hebben, dat door het simpel woordt van Thol nootsaeckelyck verstaen moet worden den Swygenden Landt Thol (want den Hertoge van alle oude tyden geenen anderen Thol en treckt) met het Geley en Peerdegelt, welcke vonden tot verhooginge ende beswaerenisse van den Thol ingebracht, altyt tot op den dach van heden indistincte daer mede verpacht worden, oock dat de clausule, gelyk andere Steden van Brabant, beduyt, invoegen ende manieren gelyk andere Steden die den selven Vrydom hebben, welcken Vrydom de Inwoonderen van die Steden van haere goederen alleen genieten op Tholbrieven, en hebben sy Supplianten dienvolgende versocht, dat de Stadt Breda van den gemelten Thol by den voorsz. Raedt over Brabant indistinctelyk verpacht, soude exempt gehouden worden, ende alsoo andere Steden aen den meergemelde Raedt quamen doleren over d'exactien van de Pachters, heeft den selven Raedt tselve by beslotene Missive aen ons gecommuniceert, als wanneer wy goetgevonden hebben de voornoemde Thol int generael aff te doen; Doch alsoo der Supplianten versoek daer mede niet voldaen en is, dewelcke in desen met de andere Steden geenen particulieren Vrydom hebbende, in gelyken graet gestelt worden, Behalvens dattet aen der Supplianten Vrydom van den Thol geen geringh nadeel soude connen geven, dat die over de Stad Breda verpacht waere geweest, ende uyt crachts van dyen verscheyde Executien gepleeght, sonder dat aan de Supplianten daer voor eenige reparatie voor het toecomende waere gedaen, dat ook den gemelde Raedt van Staete, nae kennisse van saecken, de Supplianten aen ons gerenvoyeert hebben, om aggreatie van 't voorsz. Octroy te versoucken, volgens derselver Resolutie in date ix January lestleden, Soo keerden de Supplianten haer tot ons, met alle eerbiedinge versoeckende, dat wy 't voorgaende Octroy aggreërende, geliefden met duydelyke woorden te verclaeren, dat de Inwoonders van de Stad Breda ten euwigen dagen sullen vry syn en exempt gehouden worden van den Brabantschen Swygenden Landt Thol, Geley ende Peerdegelt. Welcken aengemerckt, soo ist, dat wy hier op gehadt hebbende het schriftelyk berigt van de Eerste presiderende ende andere Raden van Brabant, geformeert alhier in den Hage den xxx. January lestleden, ons ter bede van de Supplianten genegen vindende, dienvolgens voor goet, bestendich ende van weerden hebben verclaert te houden ende te sullen houden, gelyk wy voor goet, bestendich ende van weerden houden ende verclaeren, oock confirmeren by desen het voornoemde geallegueerde Privilegie,

Octroy ende Exemptie van den Brabantschen Thol, by Hertoch Matthias ende de Staeten van den Lande, naer voorgaende behoorlyke solemniteyten aan de meergenoemde Stad van Breda vergunt, in recompensie van de onuytspreke-lyke diensten van den hoochgemelden Heer Prins Willem, Prince van Oraignen ende Baron van Breda dese Landen ende den Staet van dien gedaen, Sonder dat deselve Stadt onder prætext van retorsie oft andersints in de possessie ofte gebruyck van dien sal worden geturbeert, veel min het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie van den Brabantschen Thol geinfringeert, ende in cas deses aengaende ter contrarien van dyen yetwes waere voorgenomen off gedaen, alle 't selve sal ilico worden gerepareert ende herstelt in de voornoemde paisible possessie; Waeromme wy ontbieden, lasten ende bevelen respectivelyk allen Justicieren, Officieren, Magistraten ende Inwoonders van de gemelde Hartochdomme ende Lande van Brabant, ende voorts allen anderen in onsen dienste ende onder onse gehoorsaemheyt wesende dien dit eenigsints aengaen mach, dat se respectivelyck de meer opgemelde Stadt Breda het volcomen effect van het meergemelde Privilegie, Octroy ende Exemptie, ende vervolgens van dese onse confirmatie rustelyk ende vredelyk doen ende laten genieten, sonder daer tegens te doen off gedoogen gedaen te worden eenigh hinder, letsel, empeschement ofte moeyenisse, ende in cas dies aengaende ter contrarie van dien yetswes ware voorgenomen ofte gedaen, alle 't selve invoegen als vooren ilico te doen repareren ende herstellen in de meergenoemde paisible possessie, sonder daer van in gebreecken te blyven, want wy sulcx bevonden hebben alsoo te behooren. Gegeven onder onsen Cachette, Paraphure, ende Signature van onsen Griffier, in den Hage op den derden February xvj^c. drie en veertich. (*Onder stont*) Ter Ordonnantie van de Hooghgemelte Heeren Staten Generael. (*Ende was onderteeckent*) CORNELIS MUSCH. (*Ende nogh op 't selve spatium stondt gedruckt een Zegel in roode Wassche*, *Ende daar benevens was geteeckent*) W. RIPPERDA.

N°. 71.

Verbondt der Steden van *Brabant* houdende de zyde der Algemeene Staten.

Alsoe tsedert de leste propositie ende onderhandelinge van eenen gemeenen Vrede tusschen de Ertshertoghen van Oostenryck en de Coninck van Spaengien ter eenre, ende de Heeren Staeten Generael van dese geunieerde Provintien ter anderen syden, ende daer naer opten gemeynen voorslach van Trefves voor vele jaeren, daer op tegenwoordelyck noch aangehouden ende door intercessie van de Ambassadeurs van de Majesteyten van Vranckryck, Engelant ende andere Potentaten erenstelyk ghebesoigneert wordt de Respective overgheblevene Steden van Brabant houdende de parthye van de voorsz. gheunieerde Provinctien, als Breda, Bergen opten Zoom, Grave ende Willemstadt, door haere Ghedeputeerde seecker schriftlyck vertooch ende Remonstrantien hadden overgegeven, oock langhduerich vervolgh gedaen aen de gemelte Heeren Staeten Generael, op dat de selve in de voorsz. onderhandelinge mede nominatim ende specifice souden uytgedruckt ende begrepen worden tot maintenemente van der selver Steden Previlegien ende oude Gerechticheden, om als lidmaten ende bontgenooten van de gemeene Unie tot Utrecht besloten (daer onder de voorsz. Steden mede syn begrepen) mochten aengenomen ende erkent worden, Ende dienvolgende in de Generaliteyt Sessie ende Stemme hebben, ende geensints onder eenigen titel oft prætext gepreterieert oft vervangen worden, velemin dat men over de voorsz. Brabantsche Steden mette Landen, Dorpen, Quartieren ende Limiten van dyen, resorterende onder de voorsz. Respective Steden ofte Leen ende Hooftbancken van de voorsz. Steden ende Landen van dyen yetwes in heure prejuditie ongehoort en sonder hunne bewillinge ende consent soude mogen resolveren, Ende naerdyen op het voorsz. langduerigh vervolgh niet anders en is vercregen dan alleenlyck dat de voorsz. Gede-

Gedeputeerden hebben gerapporteert seeckere Acte van Resolutie der voorsz. Heeren Staten Generael, van date den xv January lestleden, gelyck hier naer van woorde tot woorde is volgende.

Die Staeten Generael van de Vereenichde Nederlanden hebben verclaert ende verclaeren mits desen, dat by besluyt van het Tractaet van Bestant voor veel jaeren tusschen de Ertshertogen van Oostenryck, soo in haeren name als in den naem van den Coninck van Hispanien, ende haer Ed. Mog., de Steden, Dorpen, Gehuchten ende platten Lande van Brabant, die haer Ed. Mog. houden ende besitten, daer inne oock begrepen sullen wesen; Ende dat sy luyden oversulcks oock sullen genieten den inhoude van de selve handelinge, ende soo geduerende het Bestant als daer naer by de Generaliteyt beschermt ende gehanthout worden in de gedecreteerde oude gebruyckte Vryheyt. Gedaen in den Haege ter vergaderinge van de Ed. Mog. Heeren Staeten Generael, den xv. Jannuary 1609. (*Geparapheert*) SLOOT. (*Ende onderteeckent*) AERTSSENS.

Welcke voorsz. Acte geexamineert ende in deliberatie gestelt synde van de Respective Magistraten, breede Raeden ende Vroetschappen der voorsz. Steden, mitsgaders de voorgaende Acten ende Resolutien voormaels in desen gegeven, en hebben deselve niet konnen oft mogen aennemen mits de verscheyde redenen daer toe moverende, breeder in de generale remonstrantie gededuceert. Ende besunder dat in de voorsz. leste Acte geinsereert staen dese woorden, *die Haere Ed. Mog. houden ende besitten*, als wesende duyster, ende naermaels tot haeren naerdeele ende prejuditie notoirlycke geinterpreteert souden worden, al oft de boovengemelte Heeren Staeten de Brabantsche Steden met meerdere Aucthoriteyt ende prerogativen souden houden ende besitten als d'andre Steden ende Leden van de andre Provintien, 't welck soude stryden niet alleen tegens deffect ende inhoude van de voorsz. Unie, ende verscheyden Geloofte ende Acten van de voorsz. Heeren Staeten in den jaere xv^c lxxxviij, ende daer naer respectivelyck aen de voorsz. Steden vergunt, maer oock tot merckelycke prejuditie van der voorsz. Steden privilegien ende de gemeene vercregene vryheyt, daer aen de voorsz. Steden moeten en behoren te participeren, ende geensints onder titele van protextie oft andersints gehouden oft beseten te worden, maer als alle de andere Provintien, Steden ende Leden van de voorsz. gemeene Unie sonder onderscheyt gehandelt ende getracteert te worden, gelyck dat by eendrachtige Resolutie van de voorsz. Magistraeten, van date den eersten February lestleden, onder henne respective segel is besloten, dewelcke oock aen de voorsz. Staeten Generael was ingedient; Ende alsoo hier op voorder vervolgh gedaen ende aengehouden sal moeten worden sonder eenich afscheyt, omme tot een resolutiff besluyt te comen, besonder in dese tegenwoordige rype conjuncture. Soo ist, dat de voorsz. Steden ende Leden hier boven genoemt met hunne Ingesetenen goetgevonden ende geresolveert hebben, hier op voorders aentehouden ende dese sake ten uyteynde te vervolgen. Omme waer toe te geraecken, ende de voorsz. Generaele Unie te mainteneren met 't gene daer aen dependeert, als namentlyck feyt ende hanthoudinge sonder eenige veranderinge van de Waere Christelycke Gereformeerde Religie, ende de voorsz. gemeene vercregene oock gedecreteerde ende gebruyckte Vryheyt, hebben hen de voorsz. Steden gesamentlyck ende van nieus, in conformiteyt van de voorgaende Acte van Verbondt, in date den 2. September xvj^c seven, by de Gecommitteerde van de Respective Steden besloten ende geteekent oock by henne Principale geaggreëert, verbonden, verplicht ende geconfedereert, gelyck sy hen verbinden ende verplichten mits desen, dat se tot genen tyde van de voorsz. gemeene Unie ende Religie, noch oock van malcanderen als Brabantsche Steden met honne respective onderhoorige Dorpen ende Resorten niet en sullen scheyden, separeren oft demembreren, doen noch gedogen te laeten scheyden oft separeren in 't geheel noch in deel in eeniger manieren directelyck nog indirectelyck, oock omme wat oorsaecken oft pretext tselve soude mogen geschieden oft voorgeslagen worden, oft dat sy lieden dese voorgenomene sollicitatie voorders gelyckelyk sullen uytrechten ende malcanderen in desen assisteren met gemeynen advyse, raet ende resolutien, sonder

eenige veranderinge oft refuys, daer vooren hen met mutuelen eede verplicht houdende. Ende op dat allen 't gene voorsz. is vast ende bondich soude mogen syn ende blyven, hebben wy dese Acte by de voorsz. breede Raeden ende Vroetschappen laeten agreëren ende confirmeren, ende mette segelen der voorsz. Steden ende signatueren van hunne Secretarissen doen bevestigen, desen 18. Martii Anno 1609. (*Op de pliecke stont aldus*) Ter Ordonnantie van Drossaert, Borgemeesteren, Schepenen en Tienraetsmannen der Stadt Breda. (*Ende was ondertekent*) A. Dyrven. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magistraet ende Bredenraet der Stadt Bergen op Zoom. (*Ondertekent*) A. van de Perre. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie v an 't samentlicke Magistraet der Stadt Grave. (*Ende was getekent*) In absentie van den Secretaris Wouter van Riemsdyck. (*Noch stont aldaer*) Ter Ordonnantie van de Magistraet der Stede Willemstadt. (*Ondertekent*) And. de Vos. (*Ende was den voorsz. brieff besegelt met de respective vier segelen van de vier voornoemde Steden onder uyt hangende in groenen Wassche aen dobbele Francynen Steerten.*)

N°. 72.

Aentekening der Bedycking van verscheyde Polders in en omtrent het Landt van *Breda* gelegen.

1356. Zaturdag naa St. Lucie in Wintermaandt, geeft Jan van Polanen Heer van Breda, en Hendrick van Bouterssem met Maria van Mercxem syn Wyf, Heer en Vrouwe van Bergen, uyt om te bedycken aan Pieter van der Dilft en verscheyde anderen, den *Ouden Cromwiel* by Steenbergen.

1367. Is bedyckt het *Westlandt* aldaer, en andermael naa deszelfs overstrooming, in 't jaer 1420.

1376. Op den eersten van Bloeymaandt is uytgegeven om bedyckt te worden het *Oude Landt* by Steenbergen.

1380. De *Moerdyck*, als mede de *Steenbergse Moer* boven Vlasselt.

1380. De *Fynaert*, uytgegeven by Jan van Polanen en Hendrick van Bouterssem, op Vrydag na St. Pauwels, ten behoeven van Jan Boudewyns Soons-zone, en Geraert Willemsz cum suis.

1385. *Moermans Dyck*, op St. Meertensdag, aan Cornelis Jacobsz en syne medestanders.

1409. De *Hoevensche Beemden.*

1410. *Vosmert* of *Vosmaer*, uytgegeven om te bedycken by Willem Graef van Hollandt.

1427. Het *Neerlandt* te Woensdrecht.

1436. De Heerlykheid van *Stryen.*

1444. De *Nieuwe Cromwiel* by Steenbergen, uytgegeven by Johanna van Polanen Gravin van Nassau, op den ses en twintigsten van Lentemaandt.

1482. *St. Oncommers* of *St. Guilgeforts Polder* by Steenbergen, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Nassau, Heer van Breda.

1483. *St. Meertens Polder*, by den Ouden bosch.

1487. Het *Nieuw Ooslandt*, nu genaemt 't *Kruyslandt* by Steenbergen, uytgegeven by Engelbrecht Graaf van Nassau.

1507. *Swartenberg* onder Etten, uytgegeven, om tot een versch Korenlandt bedyckt te worden, by Hendrik Graaf van Nassau.

1515. De *Polder van der Heye*, by Steenbergen, mede uytgegeven by den gemelden Graaf Hendrik.

1521. *Stant daer buyten.*

1528. *Kerkengors* en *Silverhoeck*, nu *Graaf Hendriks Polder*, uytgegeven by Reynier Prins van Oranjen.

1533. Het *Oude Landt* van Zevenbergen.

1548. *Vrouw Jacobs Landt*, of den *Ouden Fynaert.*

1551. *Nieuw Gastel* of *Heer Jans Landt*, andermael bedyckt in 't jaer 1591.

1557. De *Klundert*, *Kleyne Fynaert*, *Groote Zantberg*, en de *Nieuwendyck.*

1564. Den

1564. Den *Ruygenhil*, of het *Landt van de Willemstadt.*
1565. De *Nieuwe Heye*, by Steenbergen, uytgegeven by Willem den I. Prins van Oranjen.
1572. *Schuddebors* en den *Appelaer.*
1582. De *Heyningen.*
1598. Den *Ouden Appelaer.*
1605. Het *Princelandt.*
1610. De Gorffinge, genaemt *de Heene*, by Steenbergen.
1615. Den *Nieuwen Appelaer*, genaemt *Juffrouwen Polder.*

N°. 73.

Oude Munten waar van in de voorgemelde Brieven gewaagt wordt, met derzelver evaluatie, naa de tegenwoordige waarde.

	guld.	ſtrs.	den.
Een Hollandſche gulden	0	16	0
Een Arnoldus gulden	0	15	0
Een lichter gulden	0	10	0
Een Beyerſche gulden	1	4	0
Een Philips gulden	1	5	0
Een goude gulden	1	10	0
Een groote gulden	1	8	0
Een Poſtulaats gulden	2	0	0
Een oudt ſchilt	1	8	0
Een Boergoenſch ſchilt	2	15	0
Een Franſch ſchilt	2	2	0
Een oudt Frans ſchilt	2	6	6
Een goudt Wilhelmus ſchilt	1	12	0
Een goudt Hollandſch ſchilt	1	13	0
Een goudt ſchilt	2	8	0
Een pont zwerte	1	6	4
Een pont zwarte Tournoyſen	5	4	0
Een pont Tournois	1	0	0
Een pont Pariſis	0	10	0
Een pont Vlaems	6	0	0
Een pont Brabants	4	0	0
Een pont Lovens	2	7	6
Een pont Payements	2	5	0
Een pont Hollandſch	0	15	0
Een pont goet gelts	1	0	0
Een goude Leeuw	2	4	0
Een goude Bourgoenſche Leeuw	2	0	0
Een goude Engelſche Nobel	3	15	0
Een Vlaemſche Nobel	4	0	0
Een ouden groote	0	1	6
Een ouden Engelſche	0	0	10½
Een Schelling grooten payements	0	2	4
Een Schelling Tournois	0	1	6
Een Schelling Lovens	0	2	4½
Een Peterfas	0	18	0
Een Franſche Kroon	1	4	0
Een roode Sperwer.	4	0	0
Vier gulde Hallingen, maken	5	0	0
Vyftig Philips Klinkaerts, maken	42	0	0
Een Ryder	4	7	0
Een Vieryzer	0	2	4
Een goude Penning	2	2	0
Een Philips penning	0	1	6
Een oudt Denier, Hollandſch	0	0	4½
Een Denier, Tournois	0	0	1½

N°. 74.

Eedt van den Heer der Stadt en Lande van *Breda.*

Ick geloove en ſweere, dat ick alle Poorteren ende Ingeſetenen der Steden, Vryheyt ende der Vierſcharen van Breda ſal houden ende doen ende helpen houden als een goet ende gerecht Heere ſchuldich is te doen, alle heure Rechten, Previlegien, Charteren, Statuyten, Coſtuymen ende Herbrenge, gelyck als hen die by onſen Voirvaderen Heeren van Breda gegondt ende verleent ſyn, ende gelyck ſy die herbracht hebben, Ende dat ick alle Ingeſeten van den Dorpen sLants van Breda insgelycx ſal houden ende doen houden heure Rechten, Previlegien ende Coſtumen, gelyck ſy die geuſeert hebben, Ende allen Poorteren ende Ingeſetenen der Stadt ende Dorpen voirſz. ende eenen yegelycken Vonniſs en Recht te doen geſchieden, Ende daer tegens nyet te doene noch te doen doene noch te laten doene in gheender manieren.

Alſoo helpe my Godt.

N°. 75.

Eedt van de Poorteren en Ingezetenen der Stadt en Lande van *Breda.*

Wy alle gemeynlyck ende elck van ons ſunderlinge ende voor hen ſelven ſekeren ende ſweeren, dat wy onſen Genedigen Heere den Prince van Oraignen als Heer van Breda, die hier tegenwordelyck zynen Eedt gedaen heeft, ſullen van nu voortaen goet ende getrouw zyn, ende in allen redelycken ſaken onderdanig ende gehoorſaem, hem dienen ende doen in allen faecken als goede getrouwe luyden haeren Heere ſchuldigh zyn te doene.

Alſoo moet ons Godt helpen.

N°. 76.

Affchrift van 't gene geſchreven ſtaet onder de Schilderye van 't zoogenaemde *Sacrament van Mirakelen van de Niervaert,* tans noch bewaart wordende op 't Stadhuys te *Breda,* voor zoo veel 't zelve in wezen is.

t Sacramēt begoſt te bloeyē	't Sacrament begoſt te bloeyen
Doē hyt mʒ ter hant āeverde	Doen hy 't metter hant aanveerde,
Hē nʒ meer ē dorſt moeyē	Het niet meer en dorſt moeyen,
Liet wed' vallē in derde	Liet weder vallen in d'eerde
Soot die Here begerde.	Soo 't die Heere begeerde.
Die Vroukes liepē op de Niuvaert	Die Vroukens liepen op de Nieuvaert,
Dē Paſtoer vōdē ſy ſaē	Den Paſtoor vonden ſy ſaen,
Dmirakel hebbē ſy hē v̄claert	D'Mirakel hebben ſy hem verclaert,
En hy is vā ſtōdē aen	En hy is van ſtonden aen
Devotelyk dw̄erts ghegaē.	Devotelyk derwaerts gegaen.

Die Die

Die Paſtor en tvolc vol ʒmociē	Die Paſtoor en 't volck vol commocien
Knielēdē uut vieriger mīnē	Knielenden uyt vieriger minnen,
Hief op tSacramēt mʒ devociē	Hief op 't Sacrament met devocien,
Te deū ſīgēde mʒ bliē ſīnē	Te Deum ſingende met blien ſinnen;
Ēn brachtēt ter Kerkē bīnē	En brachten 't ter Kerken binnen.
Alſt dꝰ jāmerlyck was geproeft	Als 't dus jammerlyck was geproeft,
Wiert geſtelt op ſȳ ſtede	Wiert 't geſtelt op ſyne ſtede;
En heeft daer 13 jaer getoeft	Ende heeft daer 13 jaer getoeft,
De Nieuvaert noch ſtaēde ī vrede	De Nieuvaert noch ſtaende in vrede,
En es ꝟgaen doer ſwaters ſtuerhede.	Ende is vergaen door 'swaters ſtuerhede.
Doē mē xiiii^{c} ēn xxi ſcreef	Doen men xiv^{c}. ende xxi ſchreef
Brackt d'lāt ī twas jāmer groot	Brack 't lant in, 't was jammer groot,
Dʒter huys noch hof ē bleef	Datter Huys noch Hof en bleef,
Veel mēſchē ꝟdrōckē ē blevē doot	Veel menſchen verdroncken en bleven doot,
Sy warē al ī grooter noot.	Sy waren al in grooter noot.
Veel dorpē ſtōdē ī dit lāt	Veel Dorpen ſtonden in dit Lant,
Mē dreefter doer wagē ēn vee	Men dreefter door Wagen ende Vee,
Twas Hollāt eē coſtelyck pāt	't Was Hollant een coſtelyck pant,
Ēn nu es ien wilde zee	Ende nu iſt een wilde zee,
Beter cāp dā hals ontwee.	Beter camp dan hals ontwee.
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
. . . .	. . . .
Een antwōrt es terſtont gegevē	Een antwoort is terſtont gegeven
Aē Graef Jā tot Breda here	Aen Graef Jan tot Breda Here,
Ēn hebbē enē brief geſcrevē	Ende hebben eenen brief geſcreven
Mʒ dē bode reyſende zere	Met den bode reyſende zere;
Eē kov̄ bode is wert grote ere.	Een gauw bode is weert groote eere.

Twas Graef Jā een blide tydīge	't Was Graef Jan een blyde tydinge
Doē hy dē bode hadde gheſiē	Doen hy den bode hadde geſien,
Sȳ hert ſtōt in v̄'blydīge	Syn hert ſtont in verblydinge,
Hor̄n des Biſſchops bedien	Horende des Biſcops bedien,
Scryvēde tſal alſoe gheſchien.	Schryvende 't ſal alſoo gheſchien.
Des Biſcops raet accordeerde	Des Biſcops raet accordeerde,
Om te halē tot Breda ī der Kerkē	Om te halen tot Breda in der Kerken,
Dwelck Graef Jā ꝯfirmeerde	D'welck Graef Jan confirmeerde,
Sāt uut ſcuttē eñ clerkē	Sont uyt Schuyten en Clerken,
Seer coſtelyck na der Merkē.	Seer coſtelyck na der Merken.
An^{o} xiiii^{c} xlix hier op let	Anno xiiii^{c} xlix hier op let
Twas voor Breda grote glorie	't Was voor Breda groote glorie,
Wert mꝫ revēcie geſet	Wert met reverencie geſet
In deſelve Cyborie	In deſelve Cyborie,
Noch jaerlicx houdēde memorie.	Noch jaerlyks houdende memorie.
Veel Miraculē dē boeck narreert	Veel Miraculen den boeck narreert
Hevꝫ gedaē ī ald' ſtōt	Hevet gedaen in alder ſtont,
Eēs deels hier gefigureert	Eensdeels hier gefigureert,
Veel mēſchē ghemꝫ gheſōt	Veel menſchen gemaeckt geſont,
Mē ſalt u makē cōt.	Men ſal 't u maken cont.
Alle Reliquiē v̄ſaēt aē ſcakulē	Alle Reliquien verſaemt aen ſcakulen,
En ſȳ by deſe geē ꝯparacie	En ſyn by deſe geen comparacie,
Gheē meerd' vā Miraculē	Geen meerder van Miraculen
Dā Got ſelve tes ſchoō fōdacie	Dan Got ſelve dees ſchoon fondacie,
Eñ Beevaē vā adminiſtracie.	En Beevaert van adminiſtracie.
O Got ōder ſchȳ des broots	O Got onder ſchyn des broots
Dꝯ wōd'lyck ghevōdē nu	Dus wonderlyck gevonden nu,
Verloſt ons des ewich doots	Verloſt ons des euwichs doots,
Roepēdē tot allē u	Roepende tot allen u,
Remiſſie vā allē ōdē ruu.	Remiſſie van allen ſonden ruu.

N°. 77.

Affchrift van een met de hant gefchreve Rym Kronyck, behelfende de Afkomft en de Opvolging van het oudt Doorluchtig Geflacht van *Naffau.*

Als *Julius Cefar* met groot Heirscracht
Gallia overtrock, om hen ondert jouck te brengen
Des *Roomfchen* Senaets, waer tegens fy met macht
Hen ruften, naer verbuntenis haer vermengen
Aen *Ariovifius* den *Duytfchen* Coninck fier,
Die *Franckryck* niet en wilde in fulck dangier
Verlaeten, fyn garnifoen daer liggende dier tyt,
Hem ruftende met een Heir groot, twas te laeven,
Daer toe quam hem affiftentie feer fubyt,
Van Nassou en *Simerius* Overfte der *Swaven.*

Des twee Helden met heirscracht fyn gearriveert by
Ariovifius, grootmoedich en obftinaet,
Die *Cefars* goetheyt verachte, daer met hem omtrent hy
Wilde tegen wil ende danck des *Roomfchen* Raet
In *Vranckryck* trecken, fyn heir wart gans verflagen,
Met groot verlies der *Duytfen*, twas te beclagen,
Niet tegenftaende was dit Hooch Edel Geflacht
Van Nassau doen ter tyt bekent, theeft gefloreert
Int gebruyck der Wapen, als Helden onverjacht,
Gelyck ons die affcompfte hier van informeert.

Haere groote daeden fouden onvermelt by defen
Nyet hebben gebleven, maer den tyt ignorant
Heeft fulcx beleth, foo wy bevinden en lefen,
Dat voor *Carolum Magnum* den Keyfer valiant,
Duytslandt is fonder kenniffe van letteren geweeft,
Nochtans ift blyckelyck dat Godt, diet al geneeft,
Door fyne goedertieren genaedt en voerfichticheyt,
Dit Hooch Edel Nassau Geflacht ons heeft bewaert,
Daer foo menich ftoudt Edel Helt de dapperheyt
Syner daden door den doot fyn bracht onder d'aert.

Uyt defen Edelen Stamme is geboren,
Adolff van Nassau, *Roomfch* Keyfer, den ftrytbaer Helt,
Otto Coerforft van *Ments*, ick falt u doen hooren,
Die Hertoghen van *Gelre* fyn oock getelt,
Dryhondert fes en veertich jaeren met voorfpoet
Hebben Nassausche Vorften *Gelderlandt* behoet,
Al eeft dat nu het Geflacht is uutgeftorven,
En de Graven van *Egmondt* daer inne gefuccedeert,
Nassaus wapen zyn daer bleven onverdorven,
t'Eeuwiger memorien fullen fy werden geëert.

Princen van Orangien fyn uyt defen bloet
Geboren, die voer die Vryheyt van 't Vaderlandt
Als getrouwe dappere Helden vrom ende goet,
Hebben geftreden om te weeren den Tyrant,

Daer over soo goetwillich stortende hen bloet,
Maer Godt die ons allen door syn Croist behoet,
Wil dese twee Princen van ORANGIEN excelent,
Philips Willem in *Spanien* behaff relaxeren,
En *Maurits* regeringe segenen tot dyen ent,
Op dat dese Landen in vrede mogen floreren.

Anno 1588.

OTTO Graef van NASSAU.

Otto Graef van NASSAU, soo die Cronycke vermelt,
Was den eersten daer aff wy vinden en lesen,
Nochtans lange te voeren, het moet syn vertelt,
Syn dese Graven bekent geweest, besunder desen,
Onder Keyser *Henryck Auceps*, den strytbaer Helt,
Was hy Veltoverst in den *Ongerschen* Crych gestelt,
Dieselve overwonnen door syn groot ervaren,
Hierom die Keyser te *Meyborch* een Tornoy vermelt,
Als men schreef negen hondert twintich seven jaeren,
Daer dees Graeff hem Ridder thoonde, syn speer gevelt,
Syns gelycx men noyt vant in wapenhanteren,
Hy bleeff ins Keysers dienst getrouw synder eeren,
Halp die *Wenden* en *Slaven* dempen te gronde,
Daer door sy tot Christen geloove syn bekeert,
Hy troude een Egemael tot dyer stonde,
Een Graffinne hooch Eedel uyt *Swaven* geëert,
Sy was van des Keysers bloede, soo ick meyne,
En crech by haer een Soen, twee Dochteren reyne,
Graeff *Walraven*, die naer hem heeft gesuccedeert,
Hy is gestorven, tot *Nurenborch* geinhumeert.

Anno 972.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot NASSOU is nae Vaders doet
Erfgenaem ende Successeur geweest, dat is claer,
In deucht, vroemheyt, daer toe in wapen stoudt van moet,
Is beroempt geweest voer een Helt, dat is voerwaer,
Onder Keyser *Otto* den jiersten van dyen naem,
Die den tweeden Tornoy verschreeff met grooter faem,
Tot *Rodenborch* aen die *Tauber*, alwaer sich scherden
Veel Ridders en Graven met schilt en wapen goet,
Daer dese Grave prys gewan groot van werden,
Hy verliet den Keyser nyet, wesende van syn bloet,
Hoe periculoes oock was de oorloch ofte tocht,
In *Franckryck*, *Hongeryen* en *Bohemen* versocht,
Syn navolgers, twee Gebroeders van Eedel greyn,
Den iersten *Walraven*, nae syn Vader gehult,
Die tweede *Otto* genaemt, glooff my, tis certeyn,
Waert Graef van *Gelre*, soo gy nae hooren sult,
Dese Graven, oudt van jaeren, lang geregeert,
Is door den doot uyt desen leven gepasseert,
Licht binnen *Nurenborch* by syn voorouders daer
In Synt *Chatryen* Clooster in een Tomb eerbaer.

Anno 1020.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Na d'overlyden des Vaders is Graeff *Walraven*
In al ſyn patrimoniael Landt als Heer gehult,
Hy volgden in deucht ſyn Voorouders voetſtaven,
Als Ridder valiandt, gelyck gy nae hooren ſult,
Te houwelyck nam hy eene geſelinne
Van Edelen Geſlachte, eene Gravinne
Van *Aruſtyn*, ſchoon met deucht en eer becleedt,
Sy bracht ter werelt twee Soonen haren Heere,
Den eerſten *Robert*, ſtarck van lyff, ſoo men weet,
Arnoult, den tweeden, verciert met deucht en eere,
Otto, deſes Graven Broeder, hadde getrout
D'eenige Erffdochter des Vooghts van *Gelre* ſtout,
Adelheyda genaempt, wardt het Landt ſyn erve, als men ſcreef
Duyſent ſeventich en negen jaren
Maeckte Keyſer *Henrick* de vierde, ſyn Neef,
Dees Voochdy tot een Graefſchap, die corts daer naere
Tot een Vorſtendom wardt, nyet ſonder reden groet,
Als Graeff *Walraven* ſyn Lande met voorſpoet
Hadde geregeert veertich en acht jaeren net,
Starff, en is tot *Nurenborch* onder d'arde geſet.

Anno 1068.

ROBERT Graef van NASSAU.

Als nu Graeff *Walraven* was overleden,
Syn bey ſyne Sonen hem geſuccedeert,
Ende gehult in alle Landen en Steden,
Hebben beyde in eer en deucht geproſpereert,
In hanteren der wapenen als Ridders coen
Ten dienſte der hooger Keyſerlycke Croen,
Waer door ſy oyck hebben recompenſy ontfaen
Van den Keyſer, dat heerlyck ende ſchoone Landt
Om *Nurenborch* gelegen, 't es hen onderdaen,
Deſe twee Broeders hebben tſamenderhandt
Gebout dat ſchoone en ſterck Huys van NASSOUW,
D'welck deſen Stamme altyt is bleven trouw,
Arnoult is geſcheyden uut deſen leven,
Sonder achterlatende wittige geboorte,
Graeff *Robert* is alleen int Regument bleven,
En heeft ſyn Landt geregeert in goeder tſoorte,
In ſtaende Echt heeft hy verweckt eenen Soen,
Walraven, ſyn naevolger als Regent ydoen,
Geregeert hebbende twee en veertich jaer,
Is te *Nurenborch* ter eerde gedragen, en leecht daer.

Anno 1110.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven, een Graeff tot NASSAU triumphant,
Is een Erffgenaem geweeſt ende Succeſſoir
Van alle Heerlyckheeden, Steden ende Landt
Dat hem van ſyn Vader toequam, als recht oir,
Een Ridder coen was hy onder Keyſer *Coenraet*,
Dyer tyt geweeſt by hem een Crysman met der daet,
Hy hadde in ſtaender ee by ſyn Edel Vrouwe
Twee Soenen, ſchoon, ſtarck van lyve, en exelendt,
Den ierſten *Henrick*, den Vaderlandt getrouwe,
Robert, den tweeden, van ſyn kinsheyt op gewent
Wapenen te hanteren, gelyck ſulcx wel betaempt,
Waer door hy naermaels wyt en breet wardt beſaempt,
Graeff *Walraven* regeerde ſyn Landt met luſt,
Daer door hy leefde in voerſpoet en ruſt,
Juſtitie en recht doen ſyn onderſaten,
Dit tot exempel ſyne kinderen gelaten,
Geregeert hebbende veertich en ſes jaer,
Is verſcheyden van hyer doer des doots gevaer,
Leeght binnen der Stadt *Nurenborch* begraven,
In Sint *Chatrynen* Clooſter, in een Tomb verhaven.

Anno 1156.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

HENDRICK Graef van NASSAU.

Nyet lank naar d'overlyden van *Otto* voernaempt
Is Graeff *Henrick* als eenigh Erfgenaem gehult
In Graeffſchappen, Heerlykheden, gelyk ſulcx betaemt,
Godt heeft hem geſegent, en vermenichfuldt
Syn Domeynen, den rycken Graeff wardt hy geacht,
Hy was den leſten geweeſt van ſyn Geſlacht
Die allen die Landen tſamen geſegent heeft,
En geregeert ſonder imans beſtooren.
Hy trouwden een Egemael ſchoon en beleeft,
Adelheyda, Gravinne van *Gelre* gebooren,
Sy was ſyns Geſlachts, van Wapen en Naem
Uyt NASSAU geſproten, leefden in vreden tſaem,
Hebben in ſtaender Ee t'ſamen geprocureert
Twee Soonen, ſtarck van lyve, en groet van moet,
Den ierſten *Walraven* genaempt, hooch geëert,
Otto, den tweeden, een dapper Helt een Ridder goet:
Deſe twee hebben den NASSOUSCHEN naem vermeert.
Graeff *Henrick* hebbende geregeert met voerſpoet
Veertich ende twee jaren, ſyn Landen wel behoet,
Is doer den doot uyt deſen leven gepaſſeert,
En leegt te *Naſſou* begraven onder d'eerd.

Anno 1254.

WALRAVEN Graef van NASSAU.

Walraven Graeff tot NASSOU, naer syn Vaders overlyden
Heeft met *Otto* syn Broeder gedeylt het Landt,
Den *Laenstroom* was haren scheydtpael ten dyen tyden,
Sulcx onverbreekelyk bevesticht wardt met handt,
Dat *Walraven* hebben soude en besitten
Voer syn paert en aendeel, sonder verwiten,
Alle die Landen boven die *Lane* gelegen,
Als *Weylborch*, *Etsteyn* ende *Weysbaden*,
Beneden die *Laen* was *Otto* deel bedegen,
Dillenborch, *Sighem* ende *Bylsteyn*, sulcx sy daden,
Op dat 't Huys ende Graeffschap *Nassou* onbedeylt bleven,
Vry een Graefelyck stant van niemant verheven.
Graeff *Walraven* was van groot vermoghe,
Hy trouwde een Gravinne Edel en schoen,
Geboren van 't Huys van *Catsenellenboghe*,
Daer by hy verwekte dry Soonen coen;
Adolph, den iersten, die Keyser waerdt gecooren,
Philips en *Dirick*, naer hem gebooren,
Geregeert hebbende dertich en vier jaeren net,
Is gestorven, te *Nassou* onder d'arde geset.

Anno 1288.

ADOLF Graef van NASSAU.

Graeff *Adolf*, van wegen syner dapperheyt
En grote daden in feyt van Oorlogh gedaen,
Te tyde Keyser *Rodolf van Hapsborch*, tRyck heeft belyt,
Is hieromme by den seven Koervorsten saen
Roomsch Keyser gecoeren, nyet sonder groot benyden
Van Hertoch *Aelbrecht* van *Oistenryck* syden,
Quam tegens den Keyser te velde met heirscracht,
Als een Rebel, by *Wormbs* met verbitterheyt groot,
Den Keyser is alder gebleven in den slacht,
Corts hyer naer waerdt Hertoch *Aelbrecht* geslagen doot
Van synen Neve, aenmerckt Gods wonderwarck,
Die alle Rebellen straft, al syn sy noch soo starck.
Veel oorloch had de Keyser als hy ontfinck de Croen
Int Landt te *Duringen*, *Meyssen* en *Elsaten*,
Een Gravinne van *Limborch* was syne Vrouwe schoen,
Van hen syn verweckt drie Graefelycke geslaechten,
Weylborch, *Weysbaden*, *Sarbrucken*, NASSOUS bloet,
Dye noch jegenwoordich regeren met voorspoet;
De Keyser gebleven synde met groten beclagen,
Leegt te *Spyer* by synen Vyandt begraven.

Anno 1298.

OTTO

Otto Graef van Nassau.

Wy keeren tot Graeff *Walraven*, aenmerkt die vlyt,
Als men fcreef duyfent twee hondert vyftich en vyff
Werdt *Otto* gehult in fyn aendeel doen ter tyt
Dat hem gekomen was van fyn Vaders lyff,
In fyn Landt tot aen die rivier van de *Laen*,
Dit alles was hem getrouw en onderdaen.
Hy hadde eene Gefellinne uytvercoeren
Schoon, Edel ende met deugdfaemheyt becleyt,
Agnes, eene Gravinne van *Solms* geboeren,
Die hem ter werelt bragt dry Soons vol eerbaerheyt,
Dirick, *Johan*, *Henrick*, fy waren genaempt,
Drye ftoute en dappere Helden befaempt,
Henrick heeft fyn Vader gefuccedeert,
Om dat fyn oudfte Broeders fonder manlyck faet
Geftorven waren, heeft hy 't Geflacht vermeert,
Ende onderhouden den Graeffelycken ftaet.
Graeff *Otto*, veertich en acht jaren met voerfpoet
Geregeert hebbende, fyn Landen wel behoet,
Is door den wegh alles vleys van hier gepaffeert,
En leegt te *Dillenborch* begraven onder d'eert.

Anno 1294.

Henrick Graef van Nassau.

Als *Otto* waes geftorven met beyde fyne Soonen,
Soo heeft Graef *Henrick* fyn patrimonie aenvaert,
Hy heeft loffelyck geregeert, ick falt bethoonen,
Als een vroom Heer fyn onderdanen lieff en weert,
Daer toe was hy een Helt in wapen onverjacht,
Een Ridder ftout, die menich fpeer brack met cracht.
Met groot luft hy had wedrum gerepareert
Dat wyt beroempte Huys *Dillenborch* tfynder tyt,
Dwelck doer Vyanden brant was geruineert,
In voergaender geftalt gebracht met grooten vlyt,
Adelheyda, een Jonckvrouw van Graeffelycke ftam
Van *Arufteyn*, hy tot fyne Huysvrouw nam,
Ende is van hender byden lyff gebooren
Twee Soonen, den ierften was genaempt
Otto, den anderen *Henrick*, foo ghy macht hooren,
Van dyer quamen de Graven van *Bylfteyn* wyt befaempt,
Welk Geflacht is wederom uytgeftorven onlanck,
Waren des Graefffchap *Dillenborch* annex, fonder dwanck,
Twintigh negen jaren duerden 's Graven regument,
Te *Dillenborch* begraven, fyn Vader omtrent.

Anno 1323.

OTTO Graef van NASSAU.

Als Graeff *Hendrick* ſyn leven dus hadde gelaten,
Heeft ſynen Soon, Graeff *Otto*, aenveert metter ſpoet
Syn landt, wardt daer in gehult van d'Onderdanen,
Die hy geregeert heeft als Regent vroem ende goet,
Met juſtitie ende recht, 't welck dede vercieren.
Deſen Graeff wardt voirſpoedich in alle manieren.
T'houwelyke hy nam tot ſyn eelicke Huyſvrouwe,
Een eenige Erfdochter ſchoon en delicaet,
Was Gravinne van *Vyanden*, gaff haer ſyn trouwe;
Welck den Huyſe van NASSAU was een cyeraet.
Doer deſen houwelyck is de Graeffſchap van *Vyanden*,
De Stadt van *Sent Vyt*, met die ſchoone Landen,
Aan 't Huys van NASSAU gekomen, des ſekerheyt:
Daer toe heeft deſe ſyn Gemael hem gedragen,
Dry Soons *Jan*, *Henrick* en *Otto* ſeer verblyt,
Syn opgewaſſen tot haren volcomen dagen.
Graeff *Otto* hebbende veertich ſes jaer ſyn Landt
Geregeert, ſyn Onderdanen met goedt onderſtandt,
Is doer den doot wechgenomen: dees Graeff gepreſen,
Leegt te *Dillenborch* begraven, ſoo wy leſen.

Anno 1369.

JOHAN Graef van NASSAU.

Graef *Otto* ſynde doer den doot wechgenomen,
Quam ſyn oudſte Soen Graef *Jan*, als ſucceſſoir,
In ſyn Landen, van Vader en Moeder gecoemen,
Heeft hy deſelve beërft als een recht oir.
Deſe Graeff was den ierſten van ſynen Stam,
Die den titel van Grave van *Vianden* aannam:
Hy wardt by alle ſyne Onderdanen gehult,
Op dat juſtitie in ſyn Landt woirde verfult,
En voor gewalt geſchut die hem waren onderdaen,
Waer doer ſy in vreede leefden ſaen.
Uyt hoochgeboren Stam nam hy tot eender Vrouwe,
Van der *Marck* en *Cleef*, die men hem ſach trouwe,
Margrieta genaempt; een Gravinne deuchſaem ſchoen,
Die haren Heere droech vier Sonen triumphant,
Adolff, *Johan*, *Engelbrecht* en *Jan*, Helden coen
In feyt van Wapenen, Ridders ſtout en valiant.
Des Graeff hebbende ſyn Landen wel voergeſtaen,
Is door den doot van hier uyt deſen leven gegaen,
Als hy regeert hadde dertich en een jaer,
Wordt te *Dillenborch* begraven, en leecht daer.

Anno 1400.

ADOLF Graef van NASSAU.

Adolf Grave tot NASSAU ende *Vyanden*,
Is naer d'overlyden ſyns Vaders geſuccedeert;
In beyde deſe Graefſchappen en Landen
Wardt hy gehult, en heeft daer in geproſpereert,
Met deucht vermeert, als een vroem Graeff oprecht.
Hy hyliĉten aen een Froulyn van Graeffelyck geſlecht,
Een eenige Erfdochter deuchſaem van goeder manier,
Des Graeven van *Diets*, *Jutta* was ſy genaempt,
Haer ſchoonheyt was wyt vernaemt, een Gravinne fier:
Sy leefden in vreden t'ſamen, als ſulcx betaempt,
Ende verweckten een eenige Dochter t'ſaem,
Een Froulyn ſchoon, *Jutte* was oyck haer naem,
Die naermaels vertrouwt wardt, het is certeyn,
Met vollen conſent van Vader ende Moeder,
Aen *Godtfriedt*. . . . .
Die was. . . . .
Dees Graeff *Adolff* hebbende geregeert,
Twintich jaeren ſyn Landen gefloreert,
Is doer den doot verwonnen, en leeght begraven
Te *Dillenborch*, by ſyne Voerſaeten verhaven.

Anno 1420.

ENGELBRECHT Graef van NASSAU.

Graeff *Adolff* ſynde deſer werelt overleden,
Sonder achter te laten Mannelyck Oer,
Is Graeff *Engelbrecht* ſyn Broeder doen getreden
In 't regument, weſende een recht Succeſſoer.
Hy trouwde eene Welgeboren Frouw met gedogen,
Een eenige Erfdochter, ryck ende ſeer vermogen;
Van *Johannen* Heer vander *Leck* ende *Pilanen*,
Quamen dees Heerlykheden, met *Breda* dat ſchoon Lant,
Aen 't Huys van NASSAU vermeert aen onderdanen,
Die ſy geregeert hebben met wysheyt en verſtant,
Doer juſtitie, dwelk dees Landen dede floreren,
En deſe geheele Stam hilde in eeren.
Deſe Graeff verweckte by ſyne Geſellinne,
Dry edel Soonen, oyck een Dochter fier en ſchoen,
Jan, *Henrick*, *Otto*; *Maria* wardt Gravinne,
Vertrouwt Graeff *Jan* van NASSAU *Wysbaden* coen.
Dees Graeff geregeert hebbende, ſoe wy leſen,
Ses en twintich jaer met loff en eer gepreſen,
Is verſcheyden uyten leven, door des doots gevaer,
Leegt tot *Breda* begraven in een Tomb eerbaer.

Anno 1446.

JOHAN Graef van NASSAU.

Engelbrecht fynde in den Heere ontflapen,
Heeft fyn outfte Soon Graeff *Jan* fyn lant aenveert,
En is gehult in alle fyn Erfflantfchappen,
Gelyck hem dat was van rechts befcheert.
Hy trouden een Welgeboren Frou. . . . . . .

N°. 78.

De Abt en 't Konvent van St. *Bavo* te *Gendt* verklaren, dat het Recht ter begeving der Kapel van *Kleyn Zundert* behoort aan 't Konvent van *Tongerlo.*

Univerfis præfentes Litteras vifuris, in Dei permiffione Abbas, & Conventus Monafterii Sancti Bavonis Gandenfis, Ordinis Sancti Benedicti, falutem in Domino. Noveritis, quod nos, habitâ deliberatione, & veritate inquifitâ, jus Patronatûs Capellæ de Parvo Sonderde ad Viros Relligiofos, Abbatem, & Conventum Beatæ Mariæ de Tongerloo, Ordinis Præmonftratenfis, Cameracenfis diocœfis, recognofcimus pertinere, & nos nullum jus habere in eodem. In cujus rei teftimonium, figilla noftra præfentibus literis duximus apponenda. Datum Anno Domini Millefimo ducentefimo fexagefimo quinto, feriâ fextâ poft feftum beati Mathæi, Apoftoli. (Sigillata erant Originales duobus figillis ex viridi cera in duplicibus caudis pergamenaceis dependentibus.)

Allen den genen die deze tegenwoordige Letteren zullen zien, door Gods toelating de Abt en het Konvent van St. Bavo te Gendt, van de Benedictiner Orden, heyl in den Heere. Ulieden zy kennelyk, dat wy, naa rype overweeging, en onderzoek der waerheid, hebben ondervonden, en erkennen, dat het Recht der begeving van de Kapel van Kleyn Zundert behoort aan de Geeftelyke Mannen, den Abt en het Konvent van O. L. V. te Tongerloo, van de Premonftratenfer Orden, in het Bisdom van Kameryk, en dat wy daer toe geen Recht hebben. In kenniffe dezer zake, hebben wy onze zegelen aan den tegenwoordigen brief doen hangen, Gegeven in 't jaar ons Heeren Duyzend tweehondert en vyfenfeftig, den fesden dag aan het Feeft van den Apoftel St. Mattheus. (*De Oorfpronkelyke Brief was bezegelt met twee Zegels in groenen wasfche, aan twee dubbelde perkamente Steerten nederhangende.*)

Wy Burgemeefteren, Schepenen, ende Raet der Stadt Antwerpen, Doen condt ende kennelycken allen den geenen, die defe letteren fullen fien, ofte hooren leefen, Dat wy op heden date defer gefien, ende gevifiteert hebben feeckeren brieve, gefchreven ende befeegeldt, als vooren. Ende bevonden de felfde noch ter tyt gans gave, geheel, ende ongecancelleert: fonder Argelift. Ende des ten oirconden hebben wy den zegel ter faecken defer voorfchreve Stadt van Antwerpen defe Letteren doen opdrucken, op den achften dach der maent van Augufti, van den jaere onfes Heeren Duyfent fes hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de boven ftaende Copye met den felven Originelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was onderteeckent.*) DELLA FAILLE. (*Hebbende nevens de Marge een Cachet, gedrukt in groenen Waffche, met een viercante papieren ruyte overdeckt.*)

N°. 79.

Verklaring van *Hendrick den II.* van dien naam, Bisschop van *Luyck*, wegens de Kerken en Thienden van *Nispen* en *Sundert.*

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis Ego Henricus hujus nominis secundus, gratiâ Dei Leodiensis Episcopus, omnibus Christi fidelibus, tam præsentibus quam successuris. In perpetuum officii nostri ratio exigit, ut omnibus Christi fidelibus, in quantum possumus, consulere, & prodesse studeamus: Inde est, quod petitione Fratris Huberti, venerabilis Abbatis de Tungerlo, chartulam presentem conscribi fecimus, in testimonium confirmationis super Allodio, quod Tungerlensis Ecclesia possidet in Nisipa: Arnulphus enim, qui Brabantinus cognominabatur, curtile unum libere & legitime Tungerlensi Ecclesiæ affectavit pro remedio animæ suæ, & predecessorum suorum. Postea verò prædicti Arnulphi filius Arnulphus, duas partes decimarum de Nisipa, & conductum ipsius Ecclesiæ, & simili modo duas partes decimarum de Sunderda, & conductum ipsius Ecclesiæ, quæ ad ipsum pervenerant Hereditario jure, utpote, quæ de patrimonio ejus erant, per manum liberi hominis, Gothofridi de Breda, sæpedictæ Tungerlensi Ecclesiæ tradidit, & legitime affectavit, & post in brevi, divinâ inspiratione permotus, in eadem Ecclesia se ipsum reddidit. Hujus rei testes sunt Henricus de Scoten, Reingotus de Suindrecht, Sigerus de Berga, Herimannus, Wilhelmus, Usmarus, Thibaldus. Quod autem à prædictis fidelibus factum est salvo Episcopali jure, presenti chartula & sigillo nostro confirmamus, & auctoritate Dei, & nostrâ, ratum haberi præcipimus. Actum est hoc anno ab Incarnatione Domini Millesimo centesimo quinquagesimo septimo, Indictione quartâ. (Sigillatæ erant Originales majori sigillo ex cera dependenti, duplici caudâ per sigillum quondam transfixâ, quod propter vetustatem corruptum est.)

In den name der Heylige en Onverdeelde Drieëenigheid. Ick Hendrick, de tweede van dien naam, door Gods genade, Bisschop van Luyck, aan alle gelovigen in Kristus, zoo tegenwoordigen als toekomenden. De plicht van ons Ampt vereyscht altyt dat wy ons bevlytigen, om aan alle gelovigen in Kristus, zoo veel wy immers kunnen, vorderlyk en van nut te mogen wesen; Daarom is 't, dat wy, ter bede van Broeder Huybrecht, Eerwaerdig Abt van Tongerlo, dit tegenwoordig blad hebben doen beschryven, in getuygenis der bevestiging van het vry goedt, 't gene de Kerk van Tongerloo in Nispen bezit: Want Arnulfus, toegenaamd de Brabander, heeft een hoeve vry en wettig aan de Kerk van Tongerloo bewezen, voor zyne en zyner Voorouderen zielen Zaligheid: Naderhant heeft Arnulfus, zoon van den gemelden Arnulfus, twee gedeeltens der Thienden van Nispen, en het bestier der Kerke aldaar, insgelycks ook twee gedeeltens der Thienden van Zundert, en het bestier dier Kerke, welke by erfrecht aen hem gekomen waren, als zyn vaderlyk goedt zynde, door handen van Godevaert van Breda, aan de meergemelde Kerk van Tongerloo overgegeven, en aan dezelve wettig bewezen. En kort daar nae, door Goddelyke ingeving bewogen zynde, heeft hy zich zelve tot de gemelde Kerk begeven. De getuygen dezer zaak zyn, Hendrik van Schoten, Reynier van Zwyndrecht, Zeger van Bergen, Herman, Willem, Usman, Thibald. Het gene nu dus door de voornoemde gelovigen gedaan is, behoudens het recht des Bisschops, hebben wy met dezen tegenwoordigen brief bevestigt, en van Gods en onzentwegen bevolen, dat het zelve zal vast en bestendig wezen. Gedaen in dit jaar, naa de geboorte des Heeren Duysend, eenhondert en seven en vyftig, de vyfde Indictie (*De oorspronkelyke brief was bezegelt met een groot zegel in wassche nederhangende, 't geen eer-*

eertyds met een dubbelde ſteert doorſtoken was, maar door ouderdom vergaan is.)

Wy Burgemeeſteren, Schepenen, ende Raet der Stadt van Antwerpen, doen condt ende kennelycken allen den geenen, die deſe letteren ſullen ſien, ofte hooren leeſen, dat wy op heden date deſer geſien, ende geviſiteert hebben ſeeckeren brieve, geſchreven ende beſegelt als vooren, ende bevonden den ſelven noch ter tyt gans gave, geheel, ende ongecancelleert, ſonder argeliſt. Ende des t'oirconden hebben wy den ſegel ter ſaecke deſer voorſz. Stadt van Antwerpen deſe letteren doen opdrucken, op den achſten dach der maent Auguſti, van den jaere onſes Heeren Duyſent ſes hondert ende acht en veertich. Ende verclaeren de bovenſtaende Copie metten ſelven Origineelen brieve van woorde tot woorde te accorderen. (*Ende was geteyckent.*) DELLA FAILLE.

N°. 80.

Willem Graef van *Holland* geeft aan *Willem van Duvenvoorde* het Scout Ambacht van *Geertruidenberg* enz.

Wy Willem Grave van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, en Here van Vrieſlant, maken condt ende kenlic allen luden, Dat wy om menigen trouwen dienſte, die ons Willem van Duvenvoirde, onſe trouwe Kamerlinc, gedaen heeft ende noch doen ſal, hem gegeven hebben ende geven hem mit deſen brieve, te ſinen live, al ſo lange als hy levet, onſe Scoutambochte van onſer poirte van Sente Gheerdenberge, metten boete van twee ſcelling, vertychte ende vordebanne, ende alle boeten van tien ſcellinc, ende voirt van allen anderen boeten, ende vervalle die dair boven ſyn, ende daer bynnen vervallen, dair ſal hy aff hebben den derden pennige in diere manieren alſe andere ambachtsheid hebben bynnen onſen Landen van Zuuthollant. Ende van de andere deele van den boeten ende van den vervalle die ons aencomt, ſal hy off die ghene dien hy dair ſetten ſal, ons off onſen Bailliu van Zuuthollant goede Rekeninge doen als wys begeren. Voirt ſo hebben wy hem gegeven alle onſe quaveele die wy hebben doin maken tot Sente Gheertruydenberge, in manieren als dat hy dair mede ſal doen maken een Steenhuys, ende eene veſte, dair hy aen leggen ſal van ſyns ſelfs gelde, bynnen twee jaren naeſtcomende tote duyſent ponden tornoyſe (den groten over ſeſtien penninge gerekent;) ende was dat ſake dat hy dair meer aen leyde ter goeder Rekeninge, dat ſouden wy hem off onſe erfgenamen betalen. Ende dit voirſz. Huys ende veſte ſal hy en ſyn erfgenamen van ons houden te rechten leene, ende alſet gemaict is bi onſer poirte van Sente Gheertrudenberge voirſeit, ſal hyt houden ende verwaren op ſinen koſt, het en ware offer oirloge in den Lande quame, dat ons off onſen nacomelingen aenghinge, ende wys behoefden te beſetten, dat ſoude ſyn op onſen koſte. Ende wy beloven in goeden trouwen voir ons ende voir onſe erfgenamen Willaem voirſeit ende ſinen erfgenamen hier in te houden, ende te waren in ſulker maniere alſt voirſeit is. Omme dat wy willen dat dit vaſte ende geſtade blive gehouden, ſonder enech gebreck, ſo hebben wy deſen bryff beſegelt met onſen ſegelen, Ende in orkondſcapen ende te meerre veſteniſſe, ſo hebben wy gebeden onſen lieven ende getruwen Heeren Jacop bi der gnaden Gods Biſſcop van Suden, onſen lieven ende getrouwen Heren Colyn Abt van Middelborch, onſen trouwen Manne Heren Symon van Benthem, dat ſy deſen bryff met ons beſegelen willen met hoere ſegelen. Ende wy Jacop bi der gnaden Gods Biſſcop van Zuden, Colyn Abt van Middelborch ende Symoen van Benthem, Ridder, hebben, in kenniſſen dat wy dair over waren, deſen brieff beſegelt mit onſen ſeglen: Gegeven in die Hage, oppe Sente Bartelmeus daghe int jair ons Heren M. CCC. drie ende twintich.

N°. 81.

Willem Graef van *Hollandt,* geeft aan *Jan van Polanen* Heer van de *Leck,* den Borcht van *Geertruidenberch.*

Willem Grave van Heynegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heer van Vrieslant, maken cond ende kenlic allen luden die desen brieff sullen sien ofte hooren lesen, Dat wy voir ons ende voir onse nacomelinge gegeven hebben ende geven onsen lieven ende getruwen Ridder, Manne en Raet, Heren Janne van Pollanen Heer van der Leck, ende sinen nacomelinge, omme menigen truwen dinst die hy, sin Ouders, ons ende onsen Voirvorders dicwile gedain hebn, ende noch doin sullen, onse borch tot Sente Gheertruden Berge, borchsate dair aff te sine, met dien hondert ponden Hollandse penninge sjaars, alle jare tot Bamisse te betalen, die wy hem geven voir sinen wedden, ende die wy hem bewisen op dat broeck dat Gheerits van Wieldrecht, dair Godt die ziele aff hebn moet, plach te wesen, liggende tusschen den wegh dairmen gaet tot Oesterhoutwairt aen die een side, ende onse borch tot Sente Gheertruden Berge voregenoemt ain dander zyde, die Heer Willem van Duvenvorde, Heer van Oesterhout, onse trouwe Kamerlinc, op desen dagh opheft, Ende metten Gerechte tot Sente Gheertruden Berge voirsz. Scoutete ende Schepenen dair te setten, na sinen wille ende goeduncken, also dicwile alst hem goet ende orberlic dunct syn, mit alrehande forfayte, boete ende vervalle, die bynnen der Vryheyt van Sente Gheerden Berge voirsz. verschynen sullen, en die men metten Schepen van Sente Gheertruden Berge voirsz. bedinge sal, off sculdich is te bedinge, Dats te weten, In den ersten, so sal Heer Jan van Pollane voirgenoemt hebben alle die boeten ende vervalle tot thiene scellinge Hollands toe, ende dair beneden, voort so sal Heer Jan van Pollanen voirgesz. hebben dat derdendeel van al den groten boeten en forfayten, die bynnen der Poirten en Vryheyt van Sente Gheertruden Berge vursch. verschynen sullen, ende die men metten Scepenen van Sente Gheertruden Berge bedingen sal, off sculdich is te bedinge, als voirsz. is, gelik andere Ambochtsheren in onsen lande van Zuuthollant, gelikerwys dat die brieve houde, Dat Heer Willem van Duvenvorde Heere van Oesterhout voirsch. dair off heeft, van onsen lieven Heere ende Vader, dair Godt die Siele aff hebben moet, besegelt met sinen segele. Welke Borch, Renten, Heerlichede ende Vervalle vurgesz. met allen horen toebehoren, Heer Jan van Pollanen Heere van der Leck voirsz. houden sal van ons ende onsen nacomelinge in allen maniere, alse hy van ons houdende is die Heerscapie van der Lecke, gelikerwys als die brieve spreken, die wy Heren Janne van Pollanen vurgesz. dair aff gegeven hebben, met onsen segele besegelt. In orconde desen brieve besegelt met onsen segele. Gegeve int jair ons Heren Dusent driehondert vier ende veertich, des Dinxdaechs voir Bamisse. (*Aldus geteykent*) *De Jussu Domini Comitis*, *præsentibus Domino Tielmanno Moelen & Hermanno de Zwete.* S. Lais.

N°. 82.

No. 82.

Bulle van *Nicolaes den V.*, Paus van *Romen*, waar by hy aan *Maria van Loon*, Gravinne van *Nassau*, verschei-de gunsten verleent.

Nicolaus, servus servorum Dei, Dilectæ in Christo Filiæ, nobili mulieri Mariæ de Loz Comitissæ de Nassouwen, Leod. Dioc, Salutem & Apostolicam benedictionem. Provenit ex tuæ devotionis affectu, quo Nos & Romanam Ecclesiam revereris, ut petitiones tuas, illas præsertim quæ animæ tuæ salutem respiciunt, ad exauditionis gratiam admittamus. Hinc est, quod nos tuis supplicationibus inclinati, ut Confessor ydoneus, secularis vel regularis, quem duxeris eligendum, omnium peccatorum tuorum, de quibus corde contrita & ore confessa fueris, semel in vita & semel in mortis articulo duntaxat, plenariam remissionem tibi, in sinceritate fidei, unitate Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac obedientia & devotione nostra, vel successorum nostrorum, Romanorum Pontificum canonice intrantium, persistenti, Apostolicâ auctoritate concedere valeat, devotioni tuæ, tenore præsentium, indulgemus. Sic tamen, quod idem Confessor de his, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, eam tibi, per te, si supervixeris, vel heredes tuos si tunc fortè transieris, faciendam injungat, quam tu vel illi facere teneamini, ut præfertur. Et ne, quod absit, propter hujusmodi gratiam reddaris proclivior ad illa imposterum committenda, volumus, quod si, ex confisantia remissionis hujusmodi, aliqua forsan committeres, quoad illa prædicta remissio tibi nullatenus suffragetur. Et insuper quod per unum annum, à tempore quo præsens nostra concessio ad tuam notitiam pervenerit, computandum, singulis sextis feriis, sine impedimento legitimo jejunes, quod si prædictis feriis, ex præcepto Ecclesiæ, regulari observantiâ, pœnitentiâ injunctâ, voto vel alias jejunare tenearis, unâ aliâ die singulari Septimanarum ejusdem anni, quo ad jejunandum ut præmittitur, non sis astricta, jejunes. Et si in dicto anno, vel aliqua ejus parte, esses legitime impedita, anno sequenti, vel alias qua primum poteris, modo simili supplere hujusmodi jejunium, in toto vel in parte, quandocunque commode adimplere non potueris, eo casu Confessor ydoneus, quem ad hoc elegeris, jejunium in alia pietatis opera, prout animæ tuæ saluti videbitur expedire, commutare valeat, quæ

Nicolaes, knegt der knegten Gods, aan onze zeer geliefde dochter in Kristus, de Edele Vrouwe Maria van Loon Gravinne van Nassau, in 't Bisdom van Luyck, heyl en onzen Apostolischen zegen. Het is om de opregte genegentheid, waar mede gy ons en de Roomsche Kerk eert, dat wy uwe beden, voornamentlyk die welke uwer zielen zaligheid betreffen, gunstiglyk wel willen verhooren. Daarom is 't dat wy, ter uwer beden geneygt wezende, aan uwe Godtsvruchtigheit, mits deezen, vergunnen, dat een bekwaam wereltlyck of Geestelyck Biechtvader, dien gy daer toe zult willen verkiezen, door onze Apostolische macht zal vermogen, u, eens gedurende uw leven, en eens in uw sterfuur, te verleenen een vollen aflaet en vergeving van alle uwe zonden, welke gy met een boetvaerdig hert zult hebben gebiecht en met den monde beleden, by aldien gy namelyk in de oprechtigheid des geloofs, in de gemeenschap der H. Roomsche Kerk, en in de gehoorzaemheid en aenkleving aan ons of onze navolgers de Pausen van Romen, door een wettige Kerkelyke verkiezing den H. Stoel beklimmende, zult volharden; zoodanig egter, dat de zelfde Biechtvader, wegens zaken, waer omtrent aan een derde voldoening moet gegeven worden, u zal opleggen, die, of zelven, zoo gy in 't leven blyft, of door uwe Erfgenamen, indien gy aflyvig wierdt, te geven, dewelke gy of zy lieden oock gehouden zullen wezen na te komen, gelyk voorsz. is. En op dat gy door dusdanige gunst niet des te ligtvaardiger moogt worden om diergelyken in 't toekomende wederom te doen, zoo willen wy, indien gy, u op de kragt en het vermogen van zoodanige kwytschelding verlaatende, misschien op nieuw iets diergelyk kwaamt te doen, dat die vergeving u alsdan geenzins zal te stade komen. Daarenboven zult gy ook gedurende een jaar, te rekenen van den tyd dat deze onze ver-

quæ tu pari modo adimplere debeas. Alioquin præsens nostra concessio nullius sit roboris vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis infringere, vel ei ausu temerario contra ire. Si quis autem hoc attemptare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, Anno incarnationis Domini Millesimo quadringentesimo octavo, Quinto Kalend. Julii, Pontificatûs nostri Anno secundo. (Et erat subsignatum) A. DE FLORENTIA.

vergunning tot uwe kennis zal gekomen zyn, telkens om den fesden dag 't en ware gy daar van wettelyk verhinderd wierde, vasten; doch zoo gy op de voornoemde dagen, het zy volgens het gebod der Kerk, of uit hoofde der penitentie u in de biecht opgelegt, ofte wel wegens een gedaane gelofte, of anderzints reeds gehouden waart te vasten, zult gy in dat jaar op eenen anderen byzonderen dag der weke vasten, op welken gy niet verplicht zyt om eene der voorsz. oorzaaken de vasten te onderhouden. En indien gy geduurende dat jaar, of een gedeelte van dien, wettig verhindert waart, zult gy in het volgende jaar, zoo ras gy zult vermogen, de gemelde vasten op de voorsz. wyze gehouden zyn te vervullen. Verders, indien gy misschien de voorgemelde Vasten in het geheel of ten deele niet kondt houden, in dat geval zal een bekwaam Biechtvader, welken gy daer toe zult verkoren hebben, dien Vasten in andere Godvruchtige werken, zoo als het tot uwer zielen Zaligheid best zal schynen, mogen verwisselen, welke gy alsdan insgelyks zult moeten vervullen, zullende anderzints deze onze vergunning van geene kracht en waarde zyn. Het zal derhalven aan niemant ter weerelt geoorloft zyn dezen onzen vergunbrief te verbreken, of lichtvaerdig iets daar tegen te doen: zoo echter iemandt zich wilde verstouten zulks te ondernemen, die zy mits deezen gewaarschouwt, dat hy zich de gramschap van Godt Almachtig, en van de Heylige Apostelen Pieter en Paulus, daar door zal op den hals haalen. Gegeven in Romen te St. Pieter, in 't jaar naa de geboorte des Zaligmakers Duyzend vierhondert agt en veertig, den agt en twintigsten van Zomermaant, in 't tweede jaar van ons Pausschap. (*En was ondertekent*) A. DE FLORENTIA.

N°. 83.

Brief van *Jan* Hertog van *Brabant*, waar by hy *Engelbrecht* Graaf van *Nassau* vryspreekt van 't gene denzelven te laste was gelegt.

Jan bi der Gracien Gods, Hertoge van Lotharinge, van Brabant ende van Lymborch, Marcgreve des Heylichs Rycs, Greve van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, ende Heer van Vrieslant, Allen den genen die desen brieff ful-

fullen fien, Saluit, Wy doen te weten, ende kennen openbaerlic mit defen Brieve, dat wy nie gevuelt en hebben noch gewaer worden en fyn, dat onfe lieve Neve, getruwe Raet ende Kamerlinck, Engelbrecht Greve tot Naffow, Heere ter Leck ende tot Breda, hem gepynt mucht hebben enige ftucken voirt te fetten, of te helpen voirtfetten, die ons jegen dragen of te weder wefen muchten, of dair mit wy ons felfs, onfs lande of onfs vortliker mogentheyt onmechtich wefen muchten in enigerwys, ende off hem dat yemant opgefeecht hedde, of feggen muchte, fo kennen wy dat hy des onfchuldich is, ende hem dair aff ontfchuldige, verdragen wy hem des, Want wy hem altyt goet ende getruwe, willich ende bereet vonden hebben, onfs te dienen ende alle faken te doen, tot defen dage toe, Ende des torconden hebben wy onfen fegel aen defen Brieff doen hangen. Gegeven in onfe Stad van Nyvel, den xxix[ste] dach in Merte, int jair onfs Heeren Dufent CCCC. twee ende twintich, na gewoenten onfs Hoefs. (*Onder ftont*)

By minen Heere den Hertoge, dair by waren van finen Rade, die Joncheer van Zeyn, die Heer van Rotzelair, Johan van Glymes, ende die Proifft van Cameryck.

N°. 84.

Verklaring der Baenrodzen, Ridderfchap en Steden van *Brabant*, ten voordeele van *Engelbrecht* Graef van *Naffau* enz.

Wy Baenroitfen, Ridderfchap, Stede ende Vryheyden des Lants van Brabant, doen cond ende kenlic allen den ghenen die defen Brieff fullen fien oft horen lefe, dat wy nye gevuelt noch gehoirt en hebben, noch in eenigen faecken gewaer en zyn worden, dat die Edele onfe lieve Neve, Swager ende Joncheer Engelbrecht Greve tot Naffow, Heere ter Leck ende tot Breda, alfulcken verbont ende verbynteniffe als voirmaels de drye State des Lants van Brabant voirfz., ter eeren onfs liefs Heere Gods, en tot orbore, profyt ende tot behoef des Hoge geboren Vorften ende Heeren Hertoge van Brabant ende van Lymberch, Grave van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, onfe genadigen Heer, en des gemeynes Lants, onderlingen ende famentlic gemaect hebben ende overcomen fyn, nu of in enegen tyt gebroken heeft, of geftoort zoude hebben . . . . . . het fy int principael of in enigen van finen articulen gedaen, mer heeft die voorfz. Joncheer Engelbrecht tvoorfz. Verbont wael getruwelic ende geftentelic gehouden, ende alle wege dair toe gedaen ende noch dagelicks doet, gelyc hy na inhebben des felven Verbonds fculdich is te doen. Ende of Heer Reyner van Berge, Ridder, die tvoirfz. Verbont gelyc ons lyflyc ten Heyligen gefwore heeft te houden, ende die op tfelve Verbont alrehande fcrift ende redene gefchreven ende gefeeght heeft, op enigen dien dat gedoert als wy verftaen, dat felve Verbont wael gehouden heeft alfo dat behoirt, der die voirfz. Heer Reyner felve wael weten. Gegeven onder fegel der Stat van Loven *ad caufas* hier aen gehangen, Des wy famentlic in defen felen gebruyken, Thien dage in Aprille, int jair ons Heeren Duyfent vierhondert dry ende twintich.

N°. 85.

Requeſt, by Prins *Willem den I.* aan den Keyzer overgegeven, om de Appellatie van de Hooft- en Schepenbancken te *Breda* in eene Reformatie te veranderen.

Aan den Keyser

Vertoont in aller ootmoet uwen ootmoedigen Vaſſal ende Dienaer Willem Prince van Aurange, Grave van Naſſou, Baender Heere van Breda, dat in de jare Duyſent dryehondert vyftich tuſſchen Hertogh Jan van Brabant ende ſyne Kinderen ter eenre, ende Heer Jan van Polanen ter anderen, ſynde coop geſchiet van de Baanderye, Stadt, Landt en Heerlyckheyt van Breda, onder verſcheyde andere beſonderheden aldaer voorgevallen, uytdruckelyk gehandelt en overcommen is, dat van alle tgene by Schepenen of Mannen van Leenen van den voorſz. Heer Jan van Polanen, alſdan Cooper van de gemelde Baenderye, ſoude geweſen worden, men niet en ſoude connen provoceren noch appelleren aen eennige anderen Rechteren, na welcke overeencomminge alle Vonniſſen geweſen by de Schepenen van de voorſz. Stadt Breda, twelck men heyt in de Schepenenbanck, en oock de geweſene by de Mannen van Leenen van de voorſz. Baenderye, 't welck men heyt in de Hooftbanck, hebben gehadt plaetſe en cracht van Arreſt, ſonder dat deffect oft executie van die oyt ſyn beleth door appellatie oft anderſſins, behalvens dat eennige tyt herrewaerts de Officieren Fiſcalen van Uwe Cancellerye in Brabant gepooght hebben, de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen en Hooftbancke van Breda appellabel te maecken en doen reſſorteren onder den Rade van Brabant, Ende terwylen dat den Remonſtrant in Voochdye was, mits ſyne jonge jaaren, hebben ſy ſulcken vervolgh en moeyte aengewent, dat eyndelyck Uw Majeſteyt in 't jaar 1550. op ſyn laetſte vertreck uyt deſe Landen nae Duytſchlant, appointeerden, by proviſie alleen, en tot dat anders ſoude ſyn gediffinieert nae volcomere kenniſſe van ſaecken, dat men ſoude connen appelleren aen Uwe Cancellerye van Brabant van de Vonniſſen van de voorſz. Schepenen, ſonder voorders uyttedrucken oft ſpreken, en ſonder daer onder te begrypen de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke. Ende des niettegenſtaende hebben eennige onder decxſel van Uw voorſz. proviſioneel Appointement, hen vermeten te appelleren van de Vonniſſen van de voorſz. Hooftbancke, dewelcke in de voorſz. Cancellerye aengenomen ſyn, waer door de executien van de voorſz. Vonniſſen beleth ſyn: Uwen Procureur Fiſcael pretenderende, dat Uw proviſioneel Appointement daer in ſoo wel plaetſe moet grypen als in de Vonniſſen van Schepenen: Den Suppliant ſuſtinerende het tegendeel; door welck verſchil, en andere dergelycke die dagelycx connen overcomen, en oock door ſoo veel beuſelachtige Appellatien, die de quaetwillige daegelycx aenvangen, ſelfs in ſaken van ſeer clyne en byna van geene gewichte, den loop van Rechtspleginge tot Breda ſulcx is beleth, dat alles blyft ſonder effect en executie, en eyndelyck ſoude weſen den heelen ondergang van de voorſz. Plaetſe.

Om waer inne te voorſien, ten eynde de Juſtitie aldaer beter ſoude mogen werden bedient ende geëxecuteert, ende om het voorſz. incidentele verſchil te dooden, en andere diergelycke, ſoo ſoude den voorſz. Remonſtrant toeſtaen, dat terwyle 't verſchil over 't principael ongeſliſt is hangende, en ſonder prejudicie van dien, Uw voorſz. proviſionele Ordonnantie plaetſe ſoude hebben, ſoo wel in Vonniſſen van de voorſz. Hooft- als Schepenenbancke, mits in deſen en d'andere den wegh van Appellatie ſy verandert in Reformatie, ſoo wel voor de Vonniſſen alreede geweſen, en daer van geappelleert is, als die noch te wyſen ſyn, en dat door Uw Majeſteyt alſoo werden verclaert tot den uyteynde van de principalen queſtie, die door deſen middel niet minder als door den wech van Appel ſal van Uwen wegen voorſien ſyn tegens de misbruike oft andere ongeregeltheden die ondertuſſchen commen voorvallen in de voorſz. Vonniſſen, om te ſyn verandert en gereformeert door de Uwe, indien het alſoo behoort,

hoort, ende ſal den loop ende executie van de Juſtitie tot Breda voorſz. niet beleth worden.

Den voorſz. Remonſtrant bidt ootmoedelyck aan Uwe Majeſteyt de voorſz. bewillinge te willen aennemen, onder de proviſie en modificatie voorſz., ende doen opmaecken Acten in behoorlycke maniere, dobbel voor de eene en d'andere van de Parthyen.

(*Onder was aldus geapoſtilleert:*)

Geſien d'Advys van die van den Raedt van Brabant op deſe Requeſte, en nae gedaen rapport van alles aen den Keyſer, ſyn Majeſteyt bewillicht aen de Suppliant, dat ſyn Hooftbanck van nu aff aen ſal weſen reformabel, en dat de Appellatien aengevangen van Vonniſſen alreede gegeven by ſyn voorſz. Hooftbanck, ſullen veranderen in Reformatie en geëxecuteert, ſoo wel die gegeven ſyn als gegeven ſullen worden, behoudelyck cautie, ſoo verre als 'er executie valt: mitsgaders oock ten inſichte van Vonniſſen, die in toecommende by de Schepenen gegeven ſullen worden, behoudelyck dat de Vonniſſen van Schepenen, daer van alreede geappelleert is, niet en ſullen geëxecuteert worden, noch de Appellatie van deſelve verandert in Reformatie, maer ſullen haer gedragen na de cracht van Appellatie tot uyteynde van de ſaecken. Gedaen tot Bruſſel den 21. dagh van December, int jaer 1554. (*Synde geparapheert*) V. vt. (*en noch leeger*) MARIE.

N°. 86.

Ordonnantie van *Hendrik* Graef van *Naſſau*, aangaende de Veſtkamer te *Breda*, enz.

Den Grave van Naſſou, onſen Droſſaert van Breda, Salut. Alſoo wy by deliberatie van Rade en daer op gehad d'Advys van de Borgemeeſteren, Schepenen en Rade onſer Stadt Breda voorſz., geordonneert en geſtatueert hebben, tot vermeerdering van de gemeene welvaert ende vordering van de neeringe binnen onſen voorſz. Stadt, oock tot onderhoudinge van onſe Rechten en Domeynen, dat men voortaen Losrenten en Lyfrenten ſal mogen verkopen, ende die goeden en veſten, ſonder deſelve by Kerckgeboden oft anderſints te derven publiceren, Dat men oock van Huyſen, ſtaende binnen de voorſz. Stadt van Breda, die by voorgaende Publicatien en openbare Zitdagen verkogt ſullen worden, egeen Naderſchappe van bloetswegen en ſal mogen leggen, maar dat deſelve den Kooper ſonder eenige veranderinge blyven ſullen, het en ware dat deſelve uyterhant oft heymelyck, ſonder openbare Proclamatie ende Zitdagen verkoft worden, In welken gevalle de Naderſchap ſtadt grypen ſal, in manieren ſoo dat tot nu toe geuſeert is geweeſt. Dat om te verhueden vele frauden en bedrogh, ende onder andere verſteeckinge van onſen Veſtgelde ons toebehoorende in onſen Lande van Breda, men alle Contracten van Vercoope van Erven, ende van Belaſtinge van dien met Erf-, Los- oft Lyfrenten, Erffmangelingen ende andere Contracten daer Veſtinge toe behoort, ſoo wel van onſer voorſz. Stadt, als van de Dorpen ons Lants, ter Veſtinge van derſelver onſer Stadt van outs ſtaende ende behoorende, doen ſal binnen derſelver onſer Stadt by de Schepenen, tzy van de Stadt oft van de Dorpen voorſz., ſoo dat behooren ſal, ende metten Secretaris derſelve Stadt, ende egeenen anderen, die gewoonlyck is de voorſz. Veſtinge te doen, ende ons van den Rechten van dien te reſponderen. Ende om dat van noden is, dat een iegelyck kennis hier aff hebbe, en dat de voorſz. Ordonnantien ende Statuyten onderhouden worden, Bevelen wy u ſeer ernſtelyck, dat gy deſelve Ordonnantien ende Statuyten doet publiceren ende openbaerlyck doet uytroepen, ſoo in onſe voorſz. Stadt, als anders in onſe Landen van Breda, daer dat behooren ſal, dat gy oock deſelve doet inſchryven in de boecken ende regiſteren daer het van no-

de wesen sal, en dat gy, op sekeren groote peenen tot onsen behoeve te verbeuren, doet verbieden allen onsen Schoutethen, Schepenen en Secretarissen oft Clercquen, ende oock Onderzaten, soo van onser voorsz. Stadt Breda, als van de Dorpen daer onder ressorterende, dat zy deselve agtervolgen, sonder daer tegens te comen in quader manieren, procederende en doende procederen tegens de Overtreders by executie reëel, ende by effect van deselve peenen, en daer toe soo verre deselve Overtreders onse Officiers oft Dienaren syn, deselve van heure officien ende diensten destituerende, en dat gy merckelycke suspicie hebben soudet, tsy op eenige van onse Schoutethen, Schepenen, oft Clercquen van onse voorsz. Dorpen, van dat sy contrarie gedaan souden hebben, deselve in dien gevalle bedwingende met heuren Eede hen te verclaeren. Des te doene geven wy u volcomen macht, authoriteyt en bevel, gebiedende allen anderen onder ons geseten, u, dit doende, gehoorsaem te syn. Gegeven in onse Stadt van Breda voorsz., den 22. Septembris, anno xv^{c} xxxj. (*Aldus ondertekent*) H. DE NASSAU. (*Onder stont*) J. STREPEN.

N°. 87.

Nadere Ordonnantie van *Maurits* Prins van *Oranjen*, nopens de Vestkamer ter Secretarye van *Breda*.

Maurits, geboren Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Catsenellenboge, Vyanden, Dietz, Marquis van der Vere en Vlissingen, Heere van St. Vyt, Daesborch, der Stad Grave ende Lande van Kuyck &c. Gouverneur ende Capiteyn Generael van Gelderlandt, Hollant, Seelant, Westvrieslandt, Sutphen, Utrecht ende Overyssel, Admirael Generael, Regent ende Administrateur van de Heerlykheden en Goeden van den Huysen van Nassou, toebehoorende den Prince van Oraengien onsen geliefden Broedere, gevangen is in Spaengien. Alsoo tot onsen kennisse gecomen is, dat binnen sekeren jaeren herwaerts eenige Secretarisen van de Dorpen 's Lants van Breda, welke Dorpen gewoonlyck syn geweest van alle oude tyden tot Breda in de Secretarye oft Vestkamere ter Veste te komen, oft hon Substituyten oft Clercken, en oock eenige Notarisen, binnen de Stad ende Lande van Breda gezeten, hen vervordert hebben, ende noch dagelycks vervorderen, Erfgoeden, Renten ende Pachten, soo wel losbaare als erffelycke, te laten oververvesten, transporteren, mangelen en verbynden, mitsgaders oock scheydinge ende deylinge van sulcke Erfgoeden te passeren, niettegenstaende deselve altyts van alle oude tyden gewoonlyck zyn geweest, ende behooren gedaen ende gepasseert te worden in de voorsz. Secretarye oft Vestcamere tot Breda op ter Stadhuyse voor Schepenen van den Dorpe, onder dewelke deselve gelegen zyn, ende voor den Secretaris der Stadt en 's Lants van Breda aldaer, d'welck eensdeels toegekomen is door deze tegenwoordige troublen, ende andersins doordyen dat de Raden by den Coninck van Spaengien aldaer gestelt in absentie van den Hooghgeboren Prince van Oraengien, onsen lieven Heer ende Vader, hooger Memorie, ende nu van onsen gelieffden Broedere voorsz., eenige Dorpen, als Alphen, Baerl ende Chaem, sulcx etlycken tyt lange, om redenen, op sekere restrictie toegelaten off geconsenteert hebben gehadt, door d'welck nyet alleenlyck onse voorsz. Heere Broedere van zyn Vestgelt en Chynsen, uyt de vercofte goederen gaende, versteecken wordt, ende syne Grontchynsen ende Heeren Chynsen daer aff is verliesende, Want die alsoo nyet aengenoemt, de Panden daer aff verdunckert, ende de Luyden onkenbaer gemaekt worden, Maar worden daer door oock vele luyden gebracht in groot verdriet, schaade, verliesinge van hon Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynsen, die zy luyden gecoft hebben gehadt, om dat dezelve hen niet behoorlyk overgevest, getransporteert ende verbonden zyn geweest, comende oock dickwils tot hen laste verholen commer, verbyntenissen, medepantschappen, bypantschappen, en andere lasten ende servituyten, die hen by de Vercoperen niet aengenoemt, ende in de brieven, die daer aff gepasseert worden, nyet uytgesteken en zyn ge-

geweest, daar aff de Cooperen eenige goeden oock nyet en konnen weten off onderricht off gewaerschouwt worden by den Secretaris der Stat en 's Lants van Breda, die gewoonlick is, als voor, de Brieven daer aff te depescheren, passeren ende registreren, als daer aff geen kennisse gehadt hebbende, Oock worden hier door de Rentiers, die eenige Pachten off Renten op sommige goeden zyn heffende, daer aff versteken, met meer andere inconvenienten, die hier uyt geschapen souden zyn op te staen ende te rysen, ten waare by ons hier inne behoorlyk voorsien worde. Soo ist dat Wy, hier op gehadt d'Advys van de Luyden van onsen Rade en Rekeninge, wel scherpelyck geinterdiceert ende verboden hebben, interdiceren ende verbieden mits desen, dat nyemant van de Secretarysen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Substituyten ende Clercken, oock van de Notarisen binnen der Stat ende Lande van Breda geseten, uytgenomen alleenlyck den Secretarysen van Oosterhout, Rosendael, Etten, Dongen ende Zundert onder den Hertoge, die tot hyer toe altyd gewoonlyck zyn geweest honne Vestingen, Goedingen, ende andere sulcke gelycke Contracten te doen ende te passeren voor de Schepenen ende Secretarisen van deselve Dorpen, hen en vervoorderen voortaen eenige brieven van Vestingen, Goedingen, Mangelingen, Transporten, Opwinningen, Scheydingen off Deylingen van ennige Erfgoede, Paghten, Renten off Chynsen te depescheren, oft passeren op ennige Dorpen des Lants van Breda, uytgenomen de voorsz. Dorpen van Oosterhout, Rosendael, Etten, Dongen, ende Zundert onder den Hertoge, oft anderfins, hoe 't selve soude mogen wesen in enniger manieren, Maar sullen zy luyden die alle moeten laeten comen gedaen ende gepasseert worden in de Secretarye oft Vestcamere der Stad van Breda, voor Schepenen van de Dorpen daar onder dezelve gelegen zyn ende resorteren, en voor den Secretaris der Stat ende des Lants van Breda, off synen gesworen Substituyt, nae dyen de voorsz. Schepenen, Secretarisen ende heuren Substituyten, soo van de voorsz. Stat van Breda, als van de voorsz. vier Dorpen, yerst en alvoren gebleken sal zyn by handen van de Rentmeesters van de respective Domeynen, dat den achterstel van de Chynsen uyt de vercofte goederen gaende, betaalt, ende deselve te Chynsboeck op des Kopers naem sullen zyn overgezet, en zoo als sulcks van oudts altyds aldaer gewoonlyck is geweest te geschieden, op dat deselve Schepenen en Secretaris van alle dezelve kennisse nemen en dragen, onsen geliefden Heer Broedere recht daer in bewaeren, ende den goeden luyden van alle bedroch, verswegen commeren, verbynteniſſen, servituyten ende anderfins waerschouwen ende adverteren mogen, voor zoo veel hen mogelyck sal zyn, nae de kennisse die zy luyden daer aff hebben en dragen sullen, op dat deselve goede Luyden niet bedrogen en worden, ende oock om dat onsen geliefden Heere en Broedere van syne behoorlycken Chyns en Vestgelt nyet en worde gefraudeert noch versteken oft onterft, op pene ende verbeurte, soo verre men nae dese tyt yemanden van de Secretarisen, hon Substituyten ende Clercken, ende oock van de Notarisen bevinden mochte, die contrarie van desen gedaen hadde, van zyn Ampt en officie vervallen te zyn, ende die binnen de Stat ende Lande van Breda van nu voortaen nyet meer te mogen doen off exerceren, ende daer en boven van arbitrale correctie, nae gelegentheyt van zaken, ende oock zulcke Vestingen, Transporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen ende Deylingen van Erfgoeden, Pachten, Renten ende Chynsen, weder erflycke oft losbaer, sullen zyn en blyven nul, machteloos, ende van onweerden, gelyck Wy oock met desen casseren, doot ende te niet doen, nul, machteloos ende van onweerden verclaeren alle alsulcke Vestingen, Transporten, Mangelingen, Verbynteniſſen, Scheydingen, Deylingen, ende andere Contracten, Erffgoeden aengaende, die voor ennige Secretarysen van de Dorpen des Lants van Breda, honne Substituyten off Clercken, voor ennige Notarisen 't sedert de reductie van de Stadt van Breda, gevallen den 4. Martii Anno Vyftien hondert 't negentich, gedaen ende gepasseert mogen zyn, uytgesteken in de voorsz. geannomineerde Vryheden ende Dorpen, Bevelende daeromme den Drossaert der Stadt ende 's Lants van Breda, den Schouteth van Breda, ende oock den Schoutethen van de voorsz. Dorpen wel expresselyck hyer op goeden toesigt, ooge ende regard te nemen, ten eynde sulckx niet meer en geschiede, ende

 dat

dat deze Ordonnantie in alle heure punsten agtervolgt worde, tot welken eynde zy luyden deselve, soo binnen de Stadt van Breda, als op de voorsz. Dorpen des Lants van Breda, van stonden aen by Copye autenticq behoorlyck sullen doen publiceren ende affigeren, ten eynde nyemant daer aff ignorantie en hebben te pretenderen, Want Wy sulcx in onsen Rade voorsz. nootelyck bevonden hebben alsoo te behooren. Dus ten oorkonden hebben Wy dezen ondertekent met onsen Name, ende met onsen Cachette hyer oppe doen drucken in placcate. Gegeven tot Breda, den vyfden dach van Meert, in den jaare Vyftienhondert vier en 't negentich. (*En was ondertekent*) MAURICE DE NASSAU. (*Ende was met een Cachet van zyne Exelentie in rooden Wassche, op 't Spatium gedruckt, gecachetteert. Onder stont geschreven*) Ter Ordonnantie van zyne Exelentie. (*Ende was ondertekent*) J. MILANDER.

N°. 88.

Vonnis van den Raad van *Brabant*, belangende de Vestkamer ter Secretarye der Stadt *Breda*.

In der saecken hangende voor den Ed: Raede van Brabant tusschen de Wethouderen der Stadt Breda, eerst Rescribenten ende Gerequireerdens in cas communicatoir, ende nu Eyschers in cas petitoir, ende Aenleggers in Reconventie, ter eenre, Ende de respective Schoutethen, Schepenen en Secretarissen van Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert en Rysbergen, alle Dorpen in de Baronnie van Breda, eerst Supplianten ende Requiranten, ende nu Verweerders in Conventie ende Eyschers in Reconventie, ter andere syde. Den Raedt met rype deliberatie van rade doorgesien ende overwogen hebbende allen 't gene ter materie dienende was, ende in desen heeft connen oft mogen moveren, Verclaert d'Eysschers in Conventie alleen ende privativelyck geregtigt te syn, van dat alle Vesten, Scheydingen, Deelingen, reële Verbanden ende Hypothecatien van Erfgoederen onder Terheyden, Ginneken, Baerle, Alphen, Chaam, Gilze, de Hage, Sundert ende Rysbergen, moeten werden gedepecheert, gepasseert ende geregistreert ter Vestkamer in de Secretarye van Breda, Interdiceert de voorsz. Verweerders, voortaen ende in toecomende geene diergelycke Acten, realiteyt importerende, anders te depecheren, passeren ende registreren, als alleen ter Vestkamer van de voorsz. Baronnie van Breda, ten overstaan van de Schepenen van de respective Dorpen, ende den Secretaris der voorsz. Stadt ende Landen van Breda. En doende recht in Conventie, ontseyt de Eysschers haaren Eysch ende Conclusie in 't selve cas op en tegen de Verweerders gedaen en genomen. Ende compenseert de kosten, om redenen den Raedt daer toe moverende. Actum & pronunt: Mercurii 14. July 1660. (*Onder stont*) Accordeert met het Register van de Dictums in den Raedt berustende. (*Ende was ondertekent*) CORN. GILLIS.

N°. 89.

Brief van *Jan van Beyeren*, Bisschop van *Luyck*, waar by die van *Hertele*, *Seymaer*, *Heyde* en *Wagenberg*, nu te zamen het Dorp en Heerlykheid van *Terheyden* uytmakende, tot een Parochie worden opgericht.

Johannes de Bavaria, Electus confirmatus Leodiensis, & nos Archidiaconus Campiniæ in Ecclesia Leodiensi, Universis & singulis, presentes litteras inspecturis, in Domino Salutem. Ex parte Venerabilium & dilectorum nostrorum, Domini Henrici de

Jan van Beyeren, verkore en bevestigt Bisschop van Luyck, en wy Aartsdiaken van Kempenlandt in de Kerk van Luyck, allen en een ygelyk die deze tegenwoordige letteren zullen zien, heyl in den Heere. Van wegen

de Lecka, Mamburni & Administratoris Dominii temporalis de Breda, ad quod pertinet jus Patronatûs Canonicatuum & Prebendarum, ac Curæ seu Rectoriæ Ecclesiæ collegiatæ & parochialis Beatæ Mariæ in Breda, nostrorum Diocesios & Archidiaconatûs, nec non Decani & Capituli ac Martini Florentii, Rectoris curati ejusdem Ecclesiæ, nobis est demonstratum, quod villa ruralis de Hertele, cum tribus suis Appendiciis, de Seymaer, de Heyda, & de Waghenberch, quæ sunt de integritate dictæ Ecclesiæ parochialis de Breda, & communiter quingentos Parochianos, salvo pluri, noscuntur habere, à dicta eorum Ecclesia distans per unam magnam leucam aquatici itineris & palustris, adeo quod pluviâ inundante, seu crescente fluvii marino, & præcipuè tempore hyemali, Parochiani dictarum villarum de Hertele, Seymaer, Heyda & Waghenberch, ad dictam eorum Ecclesiam parochialem, pro ecclesiasticis Sacramentis recipiendis, & pro ecclesiastica sepultura facienda, vix accedere valent, & sepius non possunt, Unde hactenus gravia incommoda, tum in confessionibus, tum baptismo, tum sepulturis mortuorum, ac ceteris juribus parochialibus sunt perpessi. Quare nobis, quatenus iisdem Parochianis, & dictis eorum periculis providere curaremus, extitit ex parte prædictorum Supplicantium. Nos igitur hujusmodi Supplicationi, tamque juri & rationi conformi, annuentes, ac dictorum Parochianorum commodis prospicere cupientes, per diligentem inquisitionem super præmissis, nostrâ auctoritate factam, repperimus præmissa in omnibus & per omnia veritate fulciri, ac dictis Parochianis, tam presentibus quàm futuris, justum & rationabile fore concedere subscripta. Quocircà Nos sepe dictis Parochianis de Hertele, Seymaer, Heyda & Wagenberch, cum suis appendiciis, tenore presentium concedimus & ordinamus, ut Capella, quam dicti Parochiani inter villas de Heyda & Seymaer, infra Parochiam de Breda edificari fecerunt & construi in honore Beatæ Mariæ Virginis gloriosæ, quæ est Patrona dictæ matricis Ecclesiæ de Breda, pro dictis ruralibus villis de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Wagenberch, cum dependentibus, unà cum cymeterio eidem annexo, dedicetur & consecretur, & in illa Baptisterium à Rectore curato dictæ Ecclesiæ de Bredâ, seu per ipsum ad hoc deputando pro tempore, singulis annis, in signum subjectionis dictarum villarum & Coadjutoris sui subscripti, temporibus perpetuis benedicendum, sepultura ecclesiastica, Sacramen-

gen de Eerwaerde en onze geliefde, den Heere Hendrik vander Leck, Momboir en Bestierder der tydelyke Heerlykheid van Breda, aan dewelke behoort de begeving der Kanoniksdyen en Proven, als mede der Pastorye van de Collegiale en Parochie Kerk van O. L. V. te Breda, gelegen in ons Bisdom en Aartsdiakenschap, mitsgaders den Deken en het Kapittel, en van Meerten Florisz., Pastor der gemelde Kerk, is ons vertoont, dat het Dorp van Hartel, met zyne drie Aanhangzels van Seymaer, Heyden en Wagenberg, welke behooren tot de gemelde Parochie Kerk van Breda, en gemeenlyk gerekent worden ten minsten vyfhondert Dorpelingen te hebben, van de gemelde haare Kerk een groot uur afgelegen, en door een moerassigen en met water bezetten weg gescheiden zynde, zoodanig, dat by overstrooming van regen, of hoogen vloed der rivier, voornamentlyk in 't winter saisoen, de Inwoonderen der gemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg naeuwelyks, en dikmaels in 't geheel niet, konnen komen tot haare gemelde Parochie Kerk, om de Kerkelyke Sacramenten te ontfangen, en de Kerkelyke Begraaffenisse te doen, Waar door zy tot hier toe zeer zware ongemacken, zoo omtrent het biechten, en doopen, als in het begraven der dooden en verdere Kerkrechten, hebben geleden; waarom ons van wegen de gemelde Supplianten is voorgehouden, ten eynde wy voor de gemelde Dorpelingen en hunne gevaaren wilden zorg dragen. Zoo hebben wy derzelver bede, als met het recht en de reden overeenkomende, billyk agtende, en begeerende aan het gemak der gemelde Dorpelingen te voorzien, naa een neerstig onderzoek nopens het geen voorschreven is te hebben laaten doen, bevonden, dat het voorgemelde in alles op de waerheid steunt, en dat het billyk en redelyk zoude zyn, aan de gemelde Dorpelingen, zoo tegenwoordigen als toekomenden, de navolgende zaken te vergunnen. Weshalven wy dan aan de voornoemde Inwoonderen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, en hunne Aanhangzels, mits deezen vergunnen en toestaan, dat de Kapel, welke de gemelde Dorpelingen, tusschen de Dorpen van Heyden en Seymaer, onder de Parochie van Breda,

mentum Euchariſtiæ, extrema Unctio, ac cetera Jura & Sacramenta Eccleſiaſtica imponantur & conſerventur. Quodque Rector curatus dictæ Eccleſiæ parochialis de Breda annuatim Preſbiterum idoneum Coadjutorem pro dictis Parochianis, & qui ipſis dicta Sacramenta eccleſiaſtica miniſtrare valeat & adminiſtrabit, aſſumet, abſque conſenſu noſtro, aut alterius noſtrorum, ſuper hoc requirendo aut obtinendo, illumque in fine cujuslibet anni amovere, & alium in ſuum Coadjutorem hoc modo aſſumere, ſi ſibi placuerit & expedire videatur, poſſet & valeat, Qui Coadjutor perſonalem in loco apto, prope dictam Capellam, ſeu una dictarum Villarum, faciet reſidentiam, Et nihilominus dictus Rector curatus ſepedictæ Eccleſiæ parochialis de Breda Incolis earundem villarum, ſi velit, Jura & Sacramenta eccleſiaſtica perſonaliter poſſit & valebit miniſtrare. Inſuper volumus & ordinamus, quod redditus annui & perpetui, viginti quatuor florenorum Renenſium, aut veterum, fortis monetæ, quos Parochiani dictarum villarum pro ſuſtentatione dicti Coadjutoris, ac dote dictæ Capellæ, ad & ſupra bona pro ipſis ypothecata & inferius annotata, aſſignarunt, cedant Preſbitero Coadjutori ſupradicto, qui cum eiſdem pro ſua ſuſtentatione ſit contentus, nihil ultra, à Rectore Eccleſiæ de Breda, qui eſt aut pro tempore futuro fuerit, petiturus Et ſi Rector curatus ſepedictæ Eccleſiæ parochialis de Breda negligens fuerit Preſbiterum in ſuum, quoad dictas villas, aſſumere Coadjutorem, aut talem aſſumpſerit, qui in dicto loco perſonaliter non reſederit, quod extunc Decanus & Capitulum Eccleſiæ de Breda, pro illo anno hujuſmodi negligentiam poſſint & debeant ſupplere, ac Preſbiterum idoneum, pro illo anno, aſſumere, eligere & deputare, qui, ut prefertur, reſidentiam in dictis villis faciet perſonalem, hujusmodi verò Coadjutore deficiente, ſeu perſonaliter, ut prefertur, non reſidente, dicti redditus annui, pro rata hujusmodi non reſidentiæ ſeu defectûs, cedent in dictorum reddituum augmentum convertendi. Præterea prædicti Parochiani ad omnem Jurium parochialium præſtationem, ad quæ ipſi de jure, vel laudabili conſuetudine ſeu obſervantia, eorum matrici Eccleſiæ de Breda, ac ejus Rectori & Matriculario prius tenebantur, illa ipſis & eorum Succeſſoribus perpetuis temporibus integrè ſolvere & ſatisfacere debeant & teneantur, ſalvo etiam Domini Decani & Capituli dictæ Eccleſiæ de Breda jure percipiendi & levandi decimas, tam

Breda, hebben doen bouwen en opregten ter eeren van de H. Maagd Maria, als Patroneſſe van de gemelde Moederkerk van Breda, tot gerief van de bovengemelde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden, Wagenberg, en derzelver Aanhangzelen, te gelyk met het Kerkhof daar aan gelegen, gewydt, en in dezelve een Doopvondt geſtelt worde, by den Paſtor der gemelde Kerk van Breda, of by den genen, die daar toe telkens by hem zal gemagtigt worden, en dat ten eeuwigen dagen, jaarlyks, tot een teken der onderhoorigheid van de gemelde Dorpen, en van hem die den Dienſt aldaar waarneemt, dezelve ter bepaalde tydt op nieuw zullen ingezegent worden, ten eynde aldaar de Kerkelyke Begraeffeniſſen, het Sacrament des Outaers, het laaſte Olyſſel, en de verdere Rechten en Kerkelyke Sacramenten mogen werden gebruikt en toegedient. En dat de Paſtor der gemelde Parochie Kerk van Breda, zonder onze toeſtemming, of die van ymandt onder ons daar toe noodig te hebben, zal vermogen jaarlyks een bekwaam Prieſter of Vicaris voor de gemelde Dorpelingen aantenemen, welcke hen de voorſchreve Kerkelyke Sacramenten zal bedienen, en bevoegt zyn denzelven, telkens na verloop van een jaar, wederom af te zetten, en een anderen in zyne plaats tot Vicaris op de voorſz. wyze aantenemen, zoo als het hem zal behagen, en hem zal duncken dienſtig te wezen; Welcke Vicaris in perſoon, op een bequame plaats, naby de gemelde Kapel, of in een der voornoemde Dorpen, zyn verblyf zal moeten houden; zullende niettemin de gemelde Paſtor der meergenoemde Parochie Kerk van Breda, wanneer hy wil, aan de Inwoonders der voorſz. Dorpen de Kerkelyke Rechten en Sacramenten zelve konnen en mogen bedienen. Daer en boven willen en beveelen wy, dat de jaarlykſe en eeuwigdurende inkomſten van vier en twintig Rhynsgulden, of van oude zwaare munte, welke de Inwoonders der gemelde Dorpen, tot onderhoud van den voornoemden Vicaris en tot een gifte aan de gemelde Kapel, boven en behalven de goederen voor dezelve veronderpandt, en hier naa genoemt, hebben bewezen, zullen betaalt worden aan den voorſchreven Prieſter Vicaris, welke met dezelve tot

tam majores quàm minores, in dictis locis, prout eas hactenus percipere & levare consueverunt, quibus dictis Decano & Capitulo non intendimus, neque volumus per presentes, in aliquo derogari. Insuper volumus, concedimus & ordinamus, quod si in dicta Capella consecranda, aut in aliquo loco dictarum villarum ruralium, homicidium, mutilatio, aut sanguinis effusio, seu alter excessus committatur, unde secundùm Statuta Sinodalia, aut alias, fortè à divinis cessandum, seu locus ecclesiastico interdicto supponendus, quod præterea in eisdem Capella & locis ruralibus duntaxat, & nequaquam in Breda, & aliis locis Parochiæ ejusdem, erit à divinis cessandum, nisi ex culpa Domini temporalis, seu Justiciæ secularis, aut Opidi de Breda, hujusmodi excessus fuerit perpetratus, aut aliàs dictum interdictum Ecclesiasticum de jure fuerit ampliandum. Per premissa verò, quæ approbamus, laudamus & ratificamus, non volumus neque prohibemus, quin indigenæ seu Parochiani sepedictarum Villarum de Hertele, de Seymaer, de Heyda & de Waghenbirch, & quilibet ipsorum in dicta Ecclesia Parochiali de Breda, & ab ejus Rectore Ecclesiastica Sacramenta & eorum jura percipere valeant seu valeat, si velint, aut velit, quoties ipsis & eorum cuilibet fuerit utile seu oportunum. Bona ypothecata, de quibus supra fit mentio, sunt hæc. Inprimis quatuor bonaria prati, situata in Parochia de Zonzele, juxta prata Jacobi dicti Coppentier, ab uno latere, & prata Ziberti dicti Tierloet, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in jam dicta Parochia, juxta pratum Johannis Ghiselberti, ab uno latere, & pratum Danielis de Baerle, ab alio latere; Item duo bonaria prati, sita in eadem Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys, ab uno latere, & transitum aquæ, dictum vulgariter des Heeren Vaert, *ab alio latere; Item unum bonarium cum dimidio prati, situm in antedicta Parochia, juxta pratum Nicholai dicti Buys prædicti, ab uno latere, & pratum Petri dicti Hazeleer, ab alio latere; Item viginti duo grossi veteres hereditarii censûs, quos Alstenus Petri Ziberti, Scabinus de Hertele, habet in Villa de Heyda ad certas ypothecas ibidem, prout in litteris Scabinalibus Scabinorum de Hertele, super hoc confectis, plenius continetur. In quorum omnium robur & testimonium, ac ampliorem firmitatem, presentes litteras sigillis nostris fecimus communiri. Datum anno à nativitate Domini Millesimo quadringen-*

tot zyn onderhoudt zal moeten te vrede zyn, en niets boven dezelve van den Pastor der Kerk van Breda, tans aldaar zynde, of in toekomende tyden zullende wezen, mogen eysschen. En indien de Pastor der meergemelde Parochie Kerk van Breda nalatig bleef een Priester, voor zoo veel de gemelde Dorpen aanbelangt, tot zyn Vicaris aantestellen, of zoodanig een verkoos, welke in de voornoemde plaats niet in persoon zyn verblyf hieldt, dat alsdan de Deken en 't Kapittel der Kerk van Breda, voor dat jaar zullen konnen en moeten dat gebreck vervullen, en een bekwamen Priester, voor dat jaar, aanstellen, verkiezen en derwaarts zenden, welke, gelyk hier voor gemeld is, in persoon zyn verblyf houde in de voornoemde Dorpen. En als 'er geén zoodanig Vicaris is, of dezelve in persoon zyn verblyf aldaer niet houdt, zullen de voorschreve jaarlykse inkomsten, naar evenredigheid van dat niet verblyfhouden of gebreck, bekeert worden tot vermeerdering der boven gemelde inkomsten, voorts zullen de voornoemde Dorpelingen schuldig en verpligt zyn, alle Parochiale Rechten, tot dewelke zy van te voren, het zy van rechts wegen, of door eene lofselyke gewoonte en gebruyk, aan hunne Moederkerk van Breda, en deszelfs Pastor gehouden waren, aan hen en hunne Naavolgers ten eeuwigen dagen in 't geheel te voldoen en te betalen, behoudens mede het Recht van den Heer Deken en 't Kapittel der gemelde Kerk van Breda, om ter gemelde plaatsen te mogen heffen en ontfangen de Thienden, zoo grove als smalle, zoo en indiervoegen als zy die gewoon zyn geweest te heffen en te ontfangen, als waar omtrent wy niet verstaan of willen dat den gemelden Deken en Kapittel mits deezen iets worde onttrokken. Bovendien willen, vergunnen en ordineren wy, indien in de gemelde te wydene Kapel, of op eenige plaets der gemelde Dorpen, een doodslag, verminking, bloedstorting, of andere buytenspoorigheid voorviel, waar door men, volgens de Sinodale wetten, verpligt mogt zyn den Goddelyken dienst aldaer opteschorten, of die plaats gereekend worden onder het Kerkelyk verbod te leggen, dat alsdan alleen in de gemelde Kapel en Dor-

gentesimo primo, mensis Aprilis die vicesimâ secundâ.

pen, maar geenzints in Breda en andere plaatzen dier Parochie, met den Goddelyken dienst zal opgehouden worden, ten ware zoodanig feyt begaan was door toedoen van den Tydelyken Heer, of van het Wereldlyck Gerecht, of van de Stadt van Breda, of dat anders het gemelde Kerkelyk verbod zig van rechtswegen verder zou moeten uytstrekken. Door al het geen voorsz. is, en door ons goedgekeurt, vastgestelt en bekragtigt wordt, is egter onze meening geenzints, te verbieden dat de Inwoonders of Dorpelingen der meergenoemde Dorpen van Hartel, Seymaer, Heyden en Wagenberg, of elk van hen in 't byzonder, niet zouden mogen in de gemelde Parochie Kerk van Breda, en van derzelver Pastor, de Kerkelyke Sacramenten en de Kerk Rechten ontfangen, indien zy willen, maar dat zy zulks zullen mogen doen, zoo dikmaels hen, of ymandt van hen, dat zal gelegen komen, of zy zulks dienstig zullen oordeelen. De veronderpande goederen, waar van hier boven gewaagt wordt, zyn als volgt. Eerstelyk vier buynderen beempden, gelegen in de Parochie van Zonzeel, aan de eene zyde naast de beempden van Jacob, gezegt Coppentier, en aan de andere zyde de beempden van Zibert, gezegt Tierloot; Insgelyks twee buynderen beempden, gelegen in de voornoemde Parochie, aan d'eene kant bezyden den beempdt van Jan Gysbertsz, en den beempdt van Daniel van Baerle aan de andere; Nog twee buynderen beempden, gelegen in dezelfde Parochie, hebbende den beempdt van Niklaas, gezegt Buys, aan de eene zyde, en den Waterloop, gemeenlyk genaemt *des Heeren Vaert*, aan de andere zyde; Voorts anderhalf buynder beempden, gelegen in de voorgemelde Parochie, naast den beempdt van Niklaas, gezegt Buys voorsz., aan de eene zyde, en den beempdt van Pieter, gezegt Hazeleer, aan de andere zyde; Insgelyks twee en twintig oude grooten erffelyken Chyns, welke Alsteen Pietersz Ziberts, Schepen van Hartel, heeft in het Dorp van Heyden, op zekere onderpanden aldaer, zoo als in de Schepene Brieven der Schepenen van Hartel, daar van gemaakt, breeder vervat is. In kennisse en bekrachtiging van alle deze zaaken,

ken, en tot meerder bestendigheid van dien, hebben wy dezen tegenwoordigen Brief met onze zegelen doen versterken. Gedaan in 't jaar naa de Geboorte ons Heeren Duyzend vierhondert en een, den twee en twintigsten van Grasmaandt.

N°. 90.

Uytspraak van de Heeren van *Dongen*, van *Zelbach*, van *Assche* enz., als verkore Scheydsmannen, tot beslissing der Verschillen, gerezen tusschen *Engelbrecht* Graef van *Nassau*, en *Hendrick* Heer van *Bergen*, over het Landt en Heerlykheid van *Breda*.

Allen den genen die onse jegenwerdige Lettren suelen sien en hoeren lesen. Jan van Grymbergen Heer van Assche, Willem van Dalem Heer van Donga, Gherit van Cockelberghe, Herman van Zelbach, geheyten van der Loe, Henric van de Water, ende Jan Jansoen van Overheffelic, Saluyt met kennisse der Waarheyt. Want de Edele ende Vermogende onse lieve ende gemynde Joncker, Joncker Engelbrecht Greeve van Nassou, Heer van der Lecke ende van Breda, an d'een side, ende onse lieve ende gemynde Heer, Heer Henric van Bergen, Heer van Grymbergen ende van Melyn, in d'ander side, van alsulcken twiste ende gescille, als enen langen tyt van jaren tusschen hen gestaen en gehangen hebben, om der Erftalen wille, die Heer Henric voergesz. en mit hem Heer Floris van Borssel, Heer van Sente Martensdyck, als Man ende Momboir Vrouwe Oeden van Bergen, syne wettige Gesellinne, Suster Heeren Henrics voorsz., geeyscht ende gevolght hebben op en aen de Stadt, d'Lant ende Heerlycheyt van Breda, met hueren toebehoirten, en ooc om alrehande dootslagen en gevechten wille, die gesciet syn te Steenbergen, te Rosendael en daer omtrent, en van allen anderen twiste ende discorde tussen hen wesende, hoedanich sy syn oft geweest hebben, en waer af en uyt wien dat sy geruert, geport, of toecomen syn, hen geheellic ende al in ons gekeert hebben, ende mit opgerichten vingheren lyfflic ten heyligen gesworen, ewelyck vaste, gestede, onverbrekelyc te houden en te doen houden, wes wy daer af en daer uyt seggen, ordineren ende uytgeven souden, gelyc als heure opene besegelde Brieven, die wy daer af t'onswairts hebben, clairlyc ende mit meer woirden inhouden ende begrypen; Ende Heer Henric voerghen: in den saken van de voirsz. Erftalen vervangen heeft en geloeft te vervangen myn Vrouwe syn Suster, ende Heeren Floris hueren Man voirgen: So doen wy te weten eenen iegelycken, tugen ooc ende dragen openbaerlic mit desen onse opene letteren, dat wy van de voorsz. Erftalen ons besproken ende bevroedt hebben mitten wysen ende vroeden van de Lande en van de Bancken daer de voorsz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda mit heure toebehoirten gelegen syn, en hebben ons oock geinformeert ende besonnen uyt den opene Brieve daer mede saliger gedenkenissen Hertoge Jan van Brabant d'Lant ende de Heerlycheyt van Breda voirsz. mit hueren toebehoirten hier voormaels verleende wilen Heeren Janne van Polanen Heer van der Lecke, Oudervader Heeren Henrics van Bergen, en zyne Suster voregen:, ende oock myn Joffrouwen de Greevynen van Nassou, wittige Gesellinne myns Jonckeren van Nassou voirsz., ende daer mede deselve Lant en Heerlycheyt bi den voirsz. Heer Janne van Polanen vercregen waren; en diesgelycs uyt anderen clairnissen ons daer af gedaen, en hebben uyt desen bevonden en bevynden, dat de voorsz. Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda, in hogen, in nederen, in naten, in droegen, mit renten, mit cheinsen, mit maelen, mit moeren, mit moerdyken, en mit allen hueren anderen toebehoirten en aenhangingen, mit wat namen sy genaemt, en hoe die gelegen syn, altoes van ouden tyt hier af geweest hebben en noch syn een

Brabantſch Leen, ruerende ende afcomende of nedercomende, ende te leene gehouden van onſen genedigen Heer myn Heer den Hertoge van Brabant, en van ſinen hogegeborenen Vorderen Hertogen en Hertoginnen van Brabant ſaliger gedenkeniſſen, dat es te weten, uyt huere Camere van Brabant en uyt egheene anderen Hove of anderen Bancken, Ende daerom of mits deſe redene en anderen ons daer toe porrende en beruerende, Soe hebben wy van deſer voorſz. Erftalen, mit eendrachtigen accoirde van ons alle openbaerlyk geſeyt, gepronuntieert en uytgegeven, ſeggen, pronuntieren en uytgeven mit deſen geſcrifte, ende mit deſen onſen jegenwoirdigen ſeggen, dat Heer Henric van Bergen, Vrouwe Oede ſyn Suſter, en Heer Floris huer Man voerghen:, in de Stadt, in d'Lant, in de Heerlycheyt en in den goeden van Breda voerſz., en in hueren toebehoirten, en aenhangingen, of in eenige van hen, of tot eenigen van hen, recht, deel noch aenſprake en hebben, noch hebben en ſuelen, noch ſculdich en ſyn te hebben, van eenigen voerleden tyden, noch huer Nacomelinge en Erfgenamen dieſgelycx in eeniger manieren, Ende dat ſy en huer Nacomelingen en Erfgenamen voirſz. minen Joncker van Naſſou voerghen:, en myn Joffrouwe Johanne van Polanen, ſine wettige Geſellinne, en derſelver haire Nacomelingen en Erfgenamen, van allen deſen voortaen laeten ſuelen en ſculdich ſyn te laeten in ruſten, in vreden, ongemoeyt en onvervolcht, en dat myn Joncker en myn Joffrou van Naſſou voirſz., en heur Hoire en Erfgename, die alle gemeynlic los, vry, ruſtelyc en vredelyc houden, hanteren, beſigen ende beſitten, ende dierre nae hueren vryen eygenen wille, en na huerre genueghen voertmeer altyt gebruycken ſuelen, gelyc als ſy mit rechte doen moigen en ſculdich ſyn te doen, ongehindert, onbelet, ongecalengiert en onbeſtuert, van Heeren Henricke en ſynre Suſter en hueren Mannen voerghen:, en van heuren Hoiren en Erfgenamen, ſonder eenigerhande fraude of argeliſt, Behoudelic ende gereſerveert Heeren Henric voerghen: ſine jaerliken en erflike Rente van Vyffhondert guldene Hellingen, die hy heeft ende ſculdich is te hebben van de Huwelic-goede wylen mynre Vrouwe ſynre Moeder, op de Stadt, Lant en Heerlycheyt van Breda voirſz., en op hueren toebehoirten, en behoudelic alſulcken achterſtelle als myn Joncker voirſz. Heeren Henricke voerghen: daer af ſculdich is, nae begrype van den zeggen, dat onſe genedeghe Hertogh van Brabant van deſelve achterſtellen geſeyt heeft en uytgegeven. Ende om dat onſe begeerte en meyninge es, dat dit onſe jegenwoirdige ſeggen ewelic, vaſt en onverbrekelic gehouden blive, ſoe bidden wy ootmoedelyc en vriendelyc mynen Joncker van Naſſou en Heeren Henrick voerghen:, eyſſchen hen ooc en verſuecken mit alle ernſticheyt, op ten eedt die ſy ons, als voorſz. es, daer toe gedaen hebben, gelyc als heur voirſz. Brieve clairlyc uytwyſen, dat ſy in d'een ſide en in d'ander bi deſen ſelven onſe voirſz. ſeggen, en by allen dien dat daer in begrepen es, vaſt en geſtentich bliven, en dat wael en getrouwelic houden en doen houden van allen den genen dient aengaet en aengaen mach, in allen der maten, formen ende manieren die boven verclairt ſyn en beſcreven, En dat ſy daer tegens niet en comen en doen, noch en laten geſchien mit woirden of mit wercken, by hen ſelven of by iemant anders, of voor hen ſelven, of voor iemants anders, ſonder argeliſt, in eenige toecomende tyden, Ende ſo hebben wy in oirconde, getuygeniſſe, en ewige veſticheyt onſs voirſz. ſeggenen, en alre dingen voirſz., onſer alre ſegele doen hangen aen deſen onſen opene en jegenwoirdigen letteren, die gemaect en gegeven waren in der Stadt van Mechlen, des Donresdaeghs nae Sente Martensdagh des heyligen Biſſcops en Confeſſoers, op den vyfftienden dach der maent November, int jaer onſs Heeren als men ſcreef Duſent vierhondert en veerthien. (*Ende was beſegelt met ſes uythangende ſegelen van groenen waſſche.*)

N°. 91.

N°. 91.

Oprechting en Fondatie van het Manhuys op den *Haegdyck* te *Breda*, door de Uytvoerders der uyterste Wille van Heer *Anselmus Smit*, gezegt *Fabri.*

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti, Amen.

Universis & singulis Christi Fidelibus, presentibus & futuris, Petrus Cant, Cantor, Johannes Braxatoris, Tesaurarius, & Johannes Figuli, Canonici Ecclesiæ Beatæ Mariæ Antverpiensis, Cameracensis Diocesis, Executores Testamenti & ultimæ voluntatis quondàm Reverendi in Christo Patris & Domini, Dni. Anselmi de Breda, Sanctæ Sedis Apostolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apostolicarum Correctoris, & Decani dictæ Ecclesiæ Antverpiensis, Salutem in Domino sempiternam, cum infra scriptorum notitia veritatis.

Cum nuper, videlicet anno Dni. Millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, die primâ mensis Augusti, Florentiæ, apud Monasterium Sancti Anthonii, præfatus quondàm Reverendus Pater, Dominus Anselmus, Prothonotarius, suum in ejus ultima voluntate condens Testamentum, inter cætera plenam & liberam nobis dederit potestatem, facultatem & auctoritatem, ordinandi & disponendi de omnibus & singulis bonis suis mobilibus & immobilibus, ubicunque & in quibuscunque consistentibus, salvis suis in eodem Testamento expressis particularibus ordinatis & legatis, prout nobis & conscienciis nostris in hac parte videretur expedire; Nos, singulis legatis particularibus & aliis in dicto Testamento expressis ordinationibus, juxta ultimam voluntatem hujusmodi deliberatis, solutis & adimpletis, de residuis etiam & supercrescentibus ejusdem quondàm Domini Testatoris bonis & rebus repertis, collectis & ad manus nostras deductis, nonnullis miserabilibus ac piis, ac aliis personis & locis, pro ejus animæ salute, quemadmodum conspeximus id juxtà rei qualitatem expedire, factis subsidiis & elar-

In den Naeme der Heylige en onverdeelde Drievuldigheid, des Vaders, des Zoons en des Heyligen Geestes, Amen.

Allen en een ygelyk Gelovigen in Christus, zoo wel tegenwoordigen als toekomenden, Pieter Cant, Zangmeester, Jan de Brouwer, Tresorier, en Jan de Potter, Kanonniken van O. L. V. te Antwerpen, onder het Bisdom van Cameryk, Uytvoerders van het Testament en den laaste Wille van wylen den Eerwaerdigen Vader in Christus, Heer Anselmus van Breda, Prothonotaris van den Heyligen Apostolischen Stoel, Corrector der Apostolische Brieven en Deeken der gemelde Kerke in Antwerpen, eeuwigduurend Heyl in den Heere, met kennisse der waerheid van het geen hier na geschreven staat.

Nadien onlangs, te weten in 't jaar ons Heeren Duysend vierhondert en negen en veertig, op den eersten dag van Oogstmaandt, wylen de gemelde Eerwaerdige Vader, Heer Anselmus Prothonotaris, zyn Testament of uytersten Wil makende te Florencen in 't Klooster van St. Antoni, onder anderen aan ons de volkome en vrye macht, vermogen en gezag heeft gegeven, om van alle ende ygelyke zyne goederen, zoo roerende als onroerende, waar ter plaetze en waar in oock bestaande, te mogen ordineren en bestellen, behoudens de byzondere in het gem. Testament uytgedrukte Legaten en Makingen, zoo en in diervoegen het by ons in gemoede zoude bevonden worden te behooren, En wy, alle de byzondere Legaten, en andere in het Testament uytgedruckte beschickingen volgens den gemelden uytersten Wil, vol daan en vervult hebbende, voorts van de overige goederen en verder bevondene zaken des gemelden Heere Testateurs, welke by ons verzamelt en in onze handen gestelt zyn, voor

elargitionibus, Tandem præmeditantes tremendi & districti Judicis sententiam, quâ ipse de dispensatione bonorum, maximè ab his qui plus cæteris in hoc seculo aliquid dispensandum acceperint, rationem petiturus est, considerantesque, inter salutifera dispensationis & pietatis opera nulla præstantiora & validiora ad promerendam salutis gratiam, quàm quæ in hospitalitate miserabilium, egenarum & pauperum personarum impendentur, cum vix suavius & delectabilius thurificium potest facere quisque Deo, quàm curam gerere infirmorum, pauperibus & indigentibus subvenire; Revolventes etiam præfati quondàm Domini Prothonotarii & suorum progenitorum caritatem, compassionem & favorem singulares, quos in hoc seculo erga valetudinarios, confractos, impotentesque pauperes viros, misericordiâ & pietate moti, exercere, dirigere & administrare visi sunt, volentesque & desiderantes, caritatem, compassionem, & favorem hujusmodi insequi in hac parte, ac tantò ampliùs, quantò exinde relicta & adhuc superexistentia præfati quondàm Domini Prothonotarii bona salubrius dispensari, pauperesque valetudinarii, debiles & egeni ab incommodis relevari, & pietatis ac misericordiæ opera adimplere valeant, dictique Domini quondàm Prothonotarii & primogenitorum suorum salus crescere possit; Ideo, anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, die Veneris, tricesimâ mensis Maji, horâ primâ ejusdem diei, vel quasi, Pontificatûs Sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri, Domini Calixti, divinâ providentiâ Papæ tertii, anno primo, in Notarii publici & testium infrascriptorum, ad hoc specialiter rogatorum, præsentiâ, ad laudem Domini nostri Jhesu Christi, suæque benedictæ Genitricis Virginum Virginis Mariæ, ac duodecim Apostolorum ejus, in remedium quoque & salutem animarum præfati quondàm Domini Anselmi Prothonotarii, & suorum primogenitorum, omnibus melioribus modo, viâ, jure, causâ & formâ, quibus potuimus & deberemus, possumus & debemus, quandam Domum sitam apud oppidum de Breda Leodiensis Diocesis, in vico dicto den Haechdyck, *spectantem ad dictum quondàm Dominum Anselmum Prothonotarium, pro loco hospitio & habitatione tredecim pauperum Virorum, successivis futuris temporibus ibidem sub vita & forma inferiùs annotata recipiendorum, ordinamus & deputamus; Ita tamen, quod ob egalitatem redditnum in hoc exordio ordinationis hujusmodi, dumtaxat octo personæ,*

voor deszelfs zielen zaligheid, eenige onderftanden en mildadigheden gedaan hebbende aan ellendige, godvruchtige en andere perfoonen en plaetfen, zoo als wy, ten aanzien van 't gevecht der zake hebben bevonden te behooren; Eyndelyk overdenkende het vonnis des ontzaggelyken en geftrengen Rechters, waarby hy zelf Reekening wil eyffchen van de befteeding der goederen, voornamentlyk van die genen, welke meer als andere in deze wereld, om mede te deelen, verkregen hebben, En overwegende, dat onder de heylzame werken van mededeelzaamheid en liefdadigheid geene uytmuntender en kragtiger zyn, omde Zaligheid te verdienen, dan die aangelegt worden tot het Herbergen van ellendige, behoeftige en arme perfoonen, alzoo men God geen aangenamer nog lieffelyker reukoffer kan toebrengen, als zorge te dragen voor kranken, en de armen en behoeftigen te onderfteunen; Overwegende mede de byzondere liefdadigheid, mededoogentheid en gunfte, welke wylen de gemelde Heer Prothonotaris en zyne Voorouders, door medelyden en Godsvruchtigheid bewogen zynde, omtrent ziekelyke, onmachtige en onvermogende arme Mannen, in deze wereld geoeffent, betoont en beweezen hebben; Willende voorts en begeerende zoodanige liefde, medelyden en genegentheid, in dat ftuk opvolgen, zoo veel te meer, dewyl de nagelate en nog overfchietende goederen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris niet heylzamer als tot laaffenis en onderftand van arme, ziecke, zwacke en behoeftige lieden zouden mogen befteedt, nog de wercken van Godsvrucht en barmhertigheid waardiger geoeffent, en dus de zaligheid van wylen den gemelden Heer Prothonotaris en van zyne Voorouders beter bevordert werden. Daerom hebben wy, in 't jaer Duyfend vierhondert en vyfenvyftig, op Vrydag den dartigften van Bloeymaandt, s'middags om een uur, of daer omtrent, in 't eerfte jaar des Pauffchaps van den Alderheyligften Vader in Kriftus, onzen Heer Kalixtus den derden van dien naam, door de voorzienigheid van God, Paus van Romen, in de tegenwoordigheid van de ondergefchrevene openbaren Notaris en getuygen, daer toe infonderheid verzogt, ter eere van onzen Heere Jefus Kriftus, deszelfs gezegen-

næ, aut pauciores recipientur, quæ quidem personæ erunt viri bonorum nominis, conditionis & famæ, sub & cum modis & formis viventes, & Deum colentes, prout inferiùs declaratur, Domumque prædictam pro receptaculo dictorum Virorum, nec non redditus, bona & pecuniarum summas infrascriptas assignamus, ac eisdem in & ad opus dictorum Virorum, realiter & cum effectu pro futuris perpetuis temporibus effestucando renunciavimus, præfatorumque pauperum Virorum congregationem & receptaculum, de & mediantibus Domo, redditibus, bonis & pecuniarum summis hujusmodi fundamus ac ordinamus, deputamus, assignamus, renunciamus & fundamus per presentes, stipulatione per nos in manibus Notarii publici infrascripti, vice & nomine omnium quorum interest, seu interesse poterit, quale in recipientium præstita subsecuta. Rogantes in visceribus caritatis, & requirentes Reverendum in Christo Patrem & Dominum, Dominum Episcopum Leodiensem, ut fundacionis hujus partes velit auctoritate suâ ordinariâ confirmare & approbare, nec non Illustrem & præpotentem Dominum Johannem Comitem de Nassou, de Dietze & de Vianden, ac Dominum patriæ de Breda, honestosque, prudentes & circumspectos Burgimagistros, Scabinos, Juratos & Consules dicti Oppidi de Breda, quatenus ordinacioni, assignacioni & fundacioni hujusmodi annuere & consentire, ipsasque admittere, defendere & manutenere, ac ut participes esse valeant bonorum operum dictorum fundatorum pauperum, eisdem aliquid gratiæ & privilegii, pro relevamine & subsidio eorum majori, caritativè impendere velint, prout & quemadmodum in quâdam papiri carta, desuper in vulgari Theutonico, pro laycorum pleniori intellectu, conscripta & confecta, plenius continetur & habetur, cujus tenor de verbo ad verbum sequitur, & est talis:

zegende Moeder en Maagd der Maagden Maria, en van zyne twaalf Apostelen, en tot zaligheid der zielen van wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anselmus en zyner Voorouders, op de allergevoegelyste wyze, wege, recht en voorm als wy zouden hebben konnen en mogen, konnen en mogen by deze, zeker Huys gelegen by de Stadt Breda, onder 't Bisdom van Luyck, in het Vlek genaemt den *Haegdyck*, behoorende aan wylen den gemelden Heer Prothonotaris Anselmus, opgerecht en bestelt tot een Gasthuys, Herberg en Woonplaets voor dartien arme Mannen, welke in toekomende tyden, op de hier naagenoemde levens wyze en vorm, daar in opgenomen zullen worden; zoodanig egter dat, om de gelykheid der inkomsten, in 't begin dezer instelling, alleen agt of weyniger persoonen daar in zullen worden aangenomen, welke persoonen moeten wezen Mannen van goeden naam, staat en faam, God vreesende, en op de naabeschrevene wyze hun leven en wandel aenstellende; En wy bewyzen het voorgemelde Huys tot een verblyfplaets der gemelde Mannen, als mede de inkomsten, goederen en gereede penningen hier naa genoemt, dezelve, ten behoeve der gemelde Mannen, wezentlyk en metter daet ten eeuwigen dagen vry verklaarende, en van dezelve afstant doende; welke verblyfplaets en vergadering der gemelde arme Mannen, met de voorsz. huysinge, inkomsten, goederen en gereede penningen, wy funderen, bestellen, afzonderen, en bewyzen, ook daar van afstand doen by deze tegenwoordige, volgens de belofte en toezegging daar van by ons in handen van den ondergenoemden openbaren Notaris gedaen, in den naam van allen die het mogt aangaen, of die in 't vervolg daarin belang mogten hebben, Biddende en verzoekende, om de ingewanden van liefdadigheid, den Eerwaerden Vader in Kristus den Heere Bisschop van Luyck, ten eynde hy deze stichting in alle deszelfs deelen, met zyn gewoone macht en gezag, gelieve goedt te keuren en te bevestigen, als mede den Doorluchtigen en Mogenden Heer Jan Graef van Nassou, Dietze en Vianden, en Heer van het Land van Breda, en de Eerzame en Voorzienige Burgemeesteren, Schepenen, Gezworenen en Raaden der ge-

gemelde Stadt Breda, dat zy aan deze bestelling, bewyzing, en fundatie hunne toestemming geven, en dezelve inwilligen, beschermen en handhaven willen, en ten eynde zy deelagtig mogten wezen aan de goede werken der gemelde arme personen, dat zy aan dezelve eenige gunsten en voorrechten, tot derzelver hulp en onderstand, mildadiglyk gelieven te verleenen. Zoo en in diervoegen als in zeker papier, deswegen in de gemeene Nederlantsche tael tot beter verstant der Lecken, beschreven en gemaakt, begrepen is, welkers inhoud van woordt tot woordt hier naa volgt en aldus is luydende:

In den name Goyds des Vaders, des Soens, ende des Heilichs Gheests, Amen.

Cont sy allen ende ygelicken gelovigen menschen, die nu syn ende namaels wesen sellen, Dat wy Petrus Cant, Cantor, Johannes de Brouwere, Treforier, en Johannes de Brouwer, die men heet de Potter, van Breda, Canoniken in onser Vrouwen Kerken te Antwerpen, Testamentoirs ende Hanttrouwige, geset ende gestelt by saligen gedachten wilen des Eerwerdichs Vaders in Gode ende Heeren Meesters Anselmi Fabri van Breda, Choordeken van Onser Vrouwe Kerken voorscreven, Prothonotarys ende Correctoirs des Heilichs Stoels van Romen, in synen uytersten wille ende Testamente, gemaect tot Florencen in Synte Anthonys Cloestere, in den Jare ons Heeren Dusent vierhondert negen en veertich, des Vrydaechs, yerste dach van Oeghstmaent, In den welcken Testamente ten lesten hy ons gegeven heeft volle ende vrye machte van allen en de yegelicken synen goede, ruerlike ende onruerlike, waer ende in wat manieren die syn, Behoudelic andere poynten te voren gemaeckt, te ordineren, te bewisen ende te bestellen, alsoe ons ende onser Consciencien dat goetdunken sal, ende gelikerwys hy ons volcomelic betroude. Aensiende des voorseyts Heeren ende synre Ouders saliger gedachten groete medoect, liefheyden ende sonderlinge gonste, die sy by haren levenden live gehadt ende gedragen hebben altyt tot ouden, onmachtigen ende crancken armen menschen, alsoe te volbrengen de wercken van ontfermherticheyt, ende ter salicheden ende laeffenissen der zielen tsHeeren ende synre ouders voorschreven, Hebben geordineert ter eeren Goyds, ons liefs Heeren Jhesu Christi, synre gebenedyde Moeder en Maget der maechden Marie, ende synre heileger tweeleve Apostelen, in den huyse gestaen tot Breda op ten Haechdyck, wylen den Heeren voorsz., ontfaen te wordene in toecomenden tyden derthiene mannen, wesende als na bescreven staet. Ende overmids dat omme soe vele persoenen te voedene noch niet Renten genuech en syn, soe sal men metten yersten beginnen mer met achte persoenen oft min tontfane, maer als men alsoe vele Renten vercregen heeft, dat elken persoen, tot xiij persoenen toe, als voersz. staet, een pont groot Vlaems erfelyc sal mogen hebben boven anderen commeren ende lasten, soe sal men volbrengen tgetall tot derthien persoenen toe, ende nyet meer. Ende desen voersz. persoenen sellen moeten syn van eerliker namen ende famen, vreedsammen ende kerstelikenlevene, na de geboden der heiliger Kerken, oyten Ingesetenen der Stadt ende der Vryheyt van Breda, ten ware also dat men in der selver Stadt en Vryheit alsulcker armer lude niet genoech en vonde, als die provenden verschenen waren, soe soude men van alsulken geliken armen luyden als voorsz. staen opten Dorpe des Lants van Breda mogen nemen, sonder de yerste ghyfte die wy Testamentoirs sellen mogen doen tot tween personen toe van Breda geboiren, als en woene sy nu ter tyt daer niet, Dewelke sellen syn onbelast van religioser ordine, huweliken, kynderen, schulden, calaengien oft anderen commer, van de welken den Godhuyse ende bruederen moysel, scade oft last comen mochte, Dewelcke oic niet sellen syn onnutten parsoenen oft van anderen onbe-

onbehoerliken levene, mer anders cranck, ende alſo onmachtich ſyn dat ſy haer broet ende nootdorfte niet gewinnen en connen, oic niet gewoonlyc en hebben gheweeſt voer der goeder luyden doeren broet te biddene, ende anders behoeftich ende arm, ende tſeſtich jaer out, oft anders jongher oft ouder, dien den Ghyfters der provende van noode ende behoerlyc ſal duncken gegeven te wordene, Dewelke armen uyt rechter medoechſaemheden, caritaten ende ontfermherticheyden, uytgeſteken alle beeden, gonſten, gedranghe ende ghyften, oft andere genieten, ſellen worden gecoren ende in deeſen Gaſthuyſe ontfaen by den parſoenen oft Prochiaens van onſer liever Vrouwen Kerken van Breda ende van der Hagen, als ſy oft eenich van hen reſideren ſellen, oft anders by een oft tween van der Capitulen aldaer, die by den Deken ende Capittelen daer toe ſellen worden geſtelt, ende oic by twee Kercmeeſters van onſer Vrouwe voorſz. ende twee Heilige Geeſtmeeſteren aldaer, Ende in twydrachte van hen luyden ſellen die Heeren, die Deken en Capittele voirſz., Overmans ſyn ende ſluyten. Behoudelyc dat wy Teſtamentoirs voerſz., alſo lange als wy, oft yemant van ons, by der gracien Goyds leven ſellen, ſelve Ghyfters ſyn ſellen op dat wy willen. Ende om dit Gaſthuys ende arme Brueders ter eeren Goyds ende gemeynen profyte der Stadt ende tsLants voirſz. wel te regeeren, ſoe ſalt gelieven den Eerbaren Heeren Droſſet, Schoutet, Burgemeeſteren ende Schepenen der ſelver Stadt, te kieſen, te ordineren ende te ſetten twee eerbair, zedige ende van goeden levene Knapen ende Mannen uyter Stadt ende Vryheit voerſz. dewelke Momboirs ende Proviſoirs ſellen ſyn des Huys ende der Brueders voerſz. Ende deſe Momboire ſellen kieſen eenen uytten Brueders, die dair nutſte toe ſal ſyn, die men Beſorger heeten ſal, om te regeerne ende te beſtuerne alle dingen, oic te gebiedene den Brueders tot dat ſy te doen ſellen hebben, oerlof te gevene opt beſcheyde, dewelke oic vreedſam ſyn ſal, ende nyement verdrucken, ſorge ende laſt dragen van allen dingen gedaen te wordene. Deſe Momboiren ſellen altyt toeſien, oft Gaſthuys wel geregeert wort van den genen diet binnen Huys te regeren hebben, ſonderlinge dat men gheen overtollicheyt en doe, daer men mede tachter ſoude comen ende tſchanden. Oec ſal men alle ſaken, welkerhande dat ſe ſyn, het ſyn van goeden, van perſoenen, van geſchille, van diſcorde, van twiſte, oft van eenige ſaken die den voerſz. Gaſthuyſe, oft eenige werliken perſoenen, die daer toe hooren ſellen, in eeniger manieren aenruerende, by deſer Momboiren beſcheyden, ordineren, verclaren ende beſtellen, oec alle meſdaden metten Brueders corrigeren na alle gelegentheyden der ſaken, het en ware dat de ſaken hen te ſwaer oft te laſtich worden, die ſouden dan uytgerecht, gecorrigeert ende gedoemt worden by den Droſſet, Schoutet, Burgemeeſteren ende Scepenen voirſz., ſonder yemant anders toofzichten, toedoene, onderwindens, oft anders recht daer toe te hebben. Voert ſoe en ſellen die Brueders niet beclappen heymelyc oft openbaer haren Momboren, Proviſoren, Regenten oft Beſorgeren gheenſins, mer onderdanich ſyn ende gehoerſam in doen ende laten, maer bevonden die Brueders openbaer gebreck oft laſt in de voirſz. Momboirs ende Beſorgere, dat ſellen ſy hen ſelve guetelyc ende zedichlyc ſeggen, oft den voirſz. Droſſet, Schouthet, Burgemeeſteren ende Schepenen, dewelke daer om dan andere Momboire ſellen mogen ordineren ende ſtellen. Noch ſal men kieſen by den Momboirs, Toeſienders ende Brueders, twee uyten Brueders die daer toe profytelyc ſullen ſyn, Ontfanghers geheyten, dewelke ontfaen ſellen alle renten, goeden ende profyten, hoetaenich die ſyn ſellen, toebehoorende den voirſz. Gaſthuyſe, ende voert uytgeven by rade ende conſente des Toeſienders, verſien ende bewerven ſpyſe, dranck, hout, torff, wullen ende lynen laken, ende alles des men daer redelyc behoeven ſal, ten meeſten profyte ende ter goeder tyt. Ende om deſe dingen trouwelyc ende wittelyc te doene, ſellen ſy ſunderlinge eet doen, ende allen halven jare, oft van jare tot jare, rekeninge doen voer die Momboirs ende gemeyne Brueders, daer yegelyc redelyc ende zedichlyc af ende toe ſal mogen ſpreken, ende calengeren totten meeſten profyte, ſonder argeliſt. Deeſe Ontfangers ſal men tallen drie jaren den outſten affetten ende eenen anderen metten genen die blyft aanſetten, het en waere dat yemant gebreekelyc waer, dien mach men altyt affetten ende corrigeren, verdient hy des. Mede ſal men dair oic hebben ende hueren een ſterck, eerbaer,

baer, doechdelyc Joncwyf, die haer verſtaen ſal van des men daer te doen ſal hebben, ende dat te doene, die oic ter mercht viſch, vleyſch ende anders ſal coepen, trouwelyc ende altyt by rade ende byſyne der Ontfangers, oft ten minſte horer eenre. Ende waert dat yemant van den Brueders tſelve Joncwyf, oft andere Dieners voirſz., met achterſpraken, quaden worden oft ſlagen overloede, dien ſal men corrigeren na gelegentheyt der ſaken, maer bevonde men in der waerheit dat yemant van den Brueders met haer oft met andere vrouwen vleyſchelyc te doen hadde, ſoe ſoudſe men uyten huyſe doen, ende oerloven, ende die Brueder ſoude verliefen die provende, ende al dat hy dair in 't Gaſthuys gebracht hadde. Ende voer eer yemant als Brueder hier in ſal worden ontfaen, ſal hy inbrengen, bewiſen ende overdragen, eewelyc ende erfelyc te hebbene, met veſtingen, Scepenbrieven oft anders, alſo dat behoerlyxte ſal mogen ſyn ende vaſte, alle ſyn erfelicke goede ende have, oec alle goeden die hem by verſterven oft anders toe ſellen mogen comen in eeniger manieren, tot behoef van 't Gaſthuys voerſz., om die onder die Brueders in 't gemeyne te bruykene, ſoe dat na hoer doot van hene niemende niet ſal mogen verſterven. Sellen oec deſe Brueders, na dat verſleten ſellen ſyn haer oudſte cleederen daer ſy yerſt mede in 't Gaſthuys comen ſellen, moeten dragen oec haer oudſte cleden ende crapoenen van graeuwen wullen lakene, Ende des ſellen die Beſorgers ende Ontfangers uyten gemeynen goeden elken Broeder beſorgen, na dat hy des noottelyc ende te goederwys behoeven ſal, welke cleden men ſal doen maken ſlechtelyc, ſonder niewicheyden, even gelyc maecſel op allen reiſen, dlaken te verboerene. Ende elc van dyen ſal oec in ſynre incoemſt inbrengen een bedde, twee paer ſlapenlaken, ſargie oercuſſens, ende andere daer toe behoerende, alſoe hy daer op cuyſſchelyc ſlapen ende liggen ſal willen, oec den Gaſthuys te bliven na hare doot. Ende voert ſal het Gaſthuys verſien, behoudelyc dat yegelyc ſyndere cleedingen ende andere gewaden geraedſamlyc, ſpaerlyc ende cuyſſchelyc ſal dragen, verwaren ende hanteren. Oec ſullen ſy alle dage, tot behoerliken tyden, als men daer toe luyden ſal metter belle, van geliken ſpyſen ende drancke, daer nyemant gheen ſunderlinge voerdeel hebben en ſal mogen, te ſamen in eenen Reefter eten ende drincken, ſedichlyc, ſonder clappen oft gerucht te maken, Ende dan in der ſtadt van der Benedictie yegelyc leſen een Pater noſter ende Ave Maria, ende voer die gratie oec een Pater noſter ende Ave Maria, Ende ſunderlinge alle avonde, deeſe gratie geſeit, ſal een van hen, dient toebehoert, een belle luyden, ende dan ſellen ſy noch Goyde loven, ende ſeggen aldus: Ontfermhertige Heere God, Sceppere des hemels ende eertryx, geloeft ende bedanct moeſtu ſyn van allen dine goeden die du ons armen ſondigen menſchen gedaen ende verleent hebſt, wy bidden dy oec by der verdienten ende middelingen dynre gebenedider Moeder ende Maghet der Maechden, ende aller dynre liever Heiligen, dattu onſer ontfermen willes, ende vryen van allen ſunden, Wy bidden dy oec voer onſen edelen Heer ende Vrouwen tsLants van Breda, ende hair Geboirten, Raide, Rechters ende Ingeſetene tsLants, oec voer die lieven zielen sHeeren ende Meeſters Anſelmi, Funderer ende Ghyfter deſer aelmoeſſen, ſynre Teſtamentoirs, als ſy te zielen comen ſellen ſyn, oec voer alle gelovige zielen die van deſer werelt geſceyden ſyn, daer die heilige Kerke voer gebiedt te biddene, ende alle andere levende ende doode, die ons goet gedaen hebben, ende dagelicx doen, dattu lieve ontfermhertige Heere God dier ontfermen willes. Ende ſpreken dan te ſamen Pater noſter en Ave Maria. Als men ter tafelen geſeten ſal ſyn, ſellen dienen twee van de Bruedere, dewelke namaels eten ſellen, ſeggende oec Pater noſter ende Ave Maria als voirſz. is, ſpyſe ende dranck thamelyc opſettende ende afdragende, die ſcotelen, potten ende anders dat gebeſicht is waſſchen ende ſchickelyc opſetten, Ende dit ſellen ſy doen met weken, te wetene twee oudſte in den Huyſe ontfaen deen weke, ende alſoe vervolgende ander twee, met welken ouderdomme ſy hem oec hebben ſellen in gane ende ſtane, ende doen d'een den anderen eere. Ende niemant die geſont is en ſal alleene in ſynre cameren maeltyt houden, het en waere dat yemant proeffelyc ziec waere, Ende die ziecke ſellen die Brueders alle, ende mede ſonderlinge twee daer toe geordineert, dies macht hebben, viſenteren van den troeſten, heffen, leggen, byſtaen, ende anders na der zieckten bruederlyc, mynlyc ende Kerſtelyc hanteren

ten tot der doot toe, eest dat Gode alsoe gelieft, Ende so wie in aldusdanigen ende anderen werken van Ontfermhertigheyden hem weygerde ende wederspenich maecte, die soude men uyten Huyse doen, sonder weder te hebben dat hy daer inbracht hadde. Boven al sal men neerstelyc in 't begin van der ziecten besorgen, dat sy haer Sacramenten van der heiliger Kerken mogen hebben, sellen oec tsavonts, tot poynteliker uyren, sedichlyc slapen gaen, ende elc voer syn bedde lesen op syn knyen vyfwerf Pater noster ende Ave Maria, al mede ende desgelyc tot haren opstaen, voer hem ende voer dye voirseit syn, ende neerstelyc ende scerpelyc toesien vier ende kersen sekerlyc bewaert te wordene altyt, houdende puntelyc ende boven al bedden, lywaet ende al dat dair toebehoert, sinnelyc ende cuyslyc, lywaet oec te wasschen te dragene, ende weder te halene, alst noot sal syn. Oec ummer onderlinge met haeren boeden ende met elken menschen sellen sy verkeeren, sonder yemant te slane, te quetsene, te verdruckene, oft eenich mesweynden te doen in woerden oft in werken, eenige onhoesche, onbehoerlike, partylike oft onteemelike worden te sprekene, oft gehengen onderlinge gesproken te wordene, mer leven in caritaten, oetmoedeliker ende bruedeliker mynnen, sonder achtersprake, sonder kyven, oft yet te verwytene, ende neerstelyc altyt niet dan van Gode ende yet anders goets te sprekene ende te denckene. Item sal niemant van hem in tavernen, ten danse, noch tot geender werliker feeste oft anderen rumoeren gaen, maer sullen in huys bliven, het en waere dat sy eenige nootsaken te doen hadden, dewelke sy haren Ousten te kennen sellen moeten geven, eer hy hem eenige oerlof sal derven geven, ende alsoe oerlof hebbende, sullen sy hem ander mogen uytgaen, ende dan terstont wederom thuys moeten comen, sonder met yemende onderwegen eenige ydele woorden oft onbehoirlike clappagien te hebbene. Niement van hen sal sunderlinge honden houden, oft oec andere messen dan redelike broetmessen dragen. Want oec ledicheyt wortele ende oerspronck is van allen sunden ende quaetheden, soe sal yegelyc, uytgenomen ziecke, moeten arbeyden ende last dragen, sunderlinge om die Huyse ter goeder tyt in goeden staet te houdene, Hove, Lande, Beemde, Dyke, Heyningen ende anderen den Godshuyse toebehoerende beesten stouwen, gens ende weder brouwen, backen, water, torff ende hout te halene, vloere ende cameren te keerene ende te reparerene, ende voert alle dinc te doen dat noottelyc, orboirlyc ende profytelyc syn sal, ongeheyten oft by bevele, soe dat niement na den anderen wachten, oft op den anderen hem verlaten sal mogen yet te doene, het en waere hem verboden. Voertane en sal men in dit Godshuys niet mogen houden Feesten, maeltyden van Bruloften, oft anders van buyten, Oec en sal niemant van den Brueders eenige gaste van Vrienden oft Magen aldaer sunderlinge mogen herbergen, om daer te vernachten oft in synre camere houden, maer wilde yemant spyse ende dranck om Gode hem geven, die soudmen ter gemeynder tafelen ontfaen vriendelyc, ende dancken, Gode voor hem te biddene. Item sullen de voirsz. Brueders, tot eerbaren luden huyse genoidt synde, mogen gaen eten des noenens, niet alleene, mer heuren twee tsamen, ende met orlove des Meesters. Sellen oec die Brueders met ordinancien ende behoerten ter weeke eens, des vrydachs, twee te gader, die daer toe sterck genoech sellen syn, binnen der Vryheit van der Stadt, voer der goeder luden doeren broot moeten bidden, ende oec tot allen spynde ende deylinge die men over dooden oft anders doen sal in der Vryheit voirsz. aelmoessen moeten halen, ende dat hen gegeven sal worden, sonder eenich behendicheyt daer in te hebbene, brengen haren Ontfangers, om dat voert in 't gemeyne te bekeerne, Ende waert dat yemant in 't Godshuys ontfaen, namaels bevonden werde met eenige quaden, feyten oft openbaer alsoe moeylyc, pynlyc, scaeylyc, dronken, dicwille onbesceyden, dieff, ongetrouwe, ongehoersaem oft anderlins van also quade pytsen ende fame, dat hy onder die Brueders niet behoerlyc oft vredelyc en waere te bliven, dien sal men oyten Gasthuys ende geselschap van den Brueders doen, nochte sal daer bliven dat hy dair inbracht sal hebben, oft van sinen wegen noch toe mach comen, Maer waere yemant in 't Gasthuys die bevonden worde verwoet, sinloes, lazers, oft van ander wreeder oft vreeseliker ziecten, van eenigen evele besmet, oft anders also besiect daer andere menschen af besmet mochten worden, soe dat hy onder die Brueders voersz. niet en behoert te blivene, dien sal men uyten Gasthuyse ende

Bruederschappe doen, maer wat finen wegen in den Gasthuyse comen soude syn, oft toecomen soude moghen, sonder dat verfleten oft verbesicht waere, soud men hem wedergeven, by raide van de Momboiren ende Brueders, behoudelyc dat dese besiecte Man oft Mannen, by ordinancien der voirsz. Momboiren, van den getale der voirsz. derthiene persoenen sal oft sellen bliven, maer hem sal dan volgen, na gelegentheyt synre siecten, syn leven lanc, buyten den voersz. Godshuyse, het sy een pont groot Vleems, oft een half pont, oft een derdendeel, gelyc den voirsz. Momboiren redelyc duncken sal. Woude oec yemant van de Brueders, in 't Gasthuys ontfaen synde, uyttrecken om elders beter henecomen te hebbene, dat mocht hy doen, maer dan soude den Gasthuyse bliven, als hy wech waere, wat van finen wegen incomen waere, oft noch toe mocht comen. Ghevielt oec dat yemant van de Brueders hyer in ontfaen, namaels also vroem ende sterc worde, dat hy yet mochte winnen binnen den Huyse oft buyten, dat sal hy moeten doen, ende syn winnynge, sonder yet af te doen, in 't gemeyn profyt brengen den Ontfangers, die oec dair af rekeninge doen sellen, behoudelyc dat nyemant buyten en sal moghen trecken om yet te winnene, sonder oerloff van den Momboire ende Regeerders van den Bruederen, ende soe wie dit niet doen en wilde, dien soude men uyten Huyse ende Bruederscap doen, ende soude oec daer laten tselve dat dair van finen wegen comen was. Ende waer yemant van den Bruederen, overmits correctien oft anders, uyten Gasthuyse ende Bruederscap ghedaen ende beroeft, dien en soude men nummermeer, om yemans beden, gebeden, oft gheenrehande saken wille weder in mogen nemen. Oec overmids dat elc van den menschen der Vryheit ende tsLants voirsz. deser aelmoessen deelachtich sal mogen werden, soe sellen die Brueders in 't gemeyne alle jaere een bede mogen hebben binnen der Vryheit van der Stadt ende Dorpen tselfs Lants, sonder yemant hier namaels yet aentesien, Ende om dese bede sellen omgaen twee Momboiren ende twee Brueders binnen der Vastenen, oft alst hem gelieven sal, ende dien dach sal men in der Kerken doen condigen tot Breda, ende anders daert behoeren sal, Voertane om te verdienen dese aelmoessen hier gesticht oec metter goeder luyden toedoene, sellen die Brueders hem Gode, synre gebenedide Moeder, den tweelleve Apostelen, ende allen Heiligen pynen optedragene, ende hem te dienen altyt met innyger hertten, hoerende te mynsten alle dage den Heyligen dienst van der Misse daert hem gerieffelyxte sal mogen syn. Ende sellen voertaen dagelycsche Getyden sculdich syn te lesene, te Mittentyden, Missen ende Vesperen, voer elx seven Pater Noster ende alsoe veele Ave Maria, Ende ten anderen cleynen Getyden, te wetene Prime, Tertie, Sexte, Noene ende Completen, telken Getyde drie Pater Noster ende drie Ave Maria, hem niet tonschuldigen, maer goeder bedingen ende werken te doen mogen sy voer levenden ende dooden voirsz. Ummer sellen sy oec ten Sermone gaen daert hem sal mogen geboiren, ende te gader met haren Besorgers oft Meesters, ende by een bliven, ende als die Sermone oft Diensten sullen syn gedaen, wederom thuyswaert comen, Ende waert dat haer Meesters oft Besorgers met eenen oft met tween langer bleve, soe sellen dander tsamen thuyswaert gaen zedichlyc ende thamelyc, alst behoeren sal. Sellen oec by raide van haeren Prochiaen hem stellen ende sitten dickwyle te biechtene, ende alle jare, principalyc te Paesschen, ende ter anderen drie Hoechtyden, te weten Sinxen, Alreheiligermisse ende Kersavonde, totten Heiligen Sacramente te gane, ende dat werdelyc te ontfane als Kerstelike goede luyden, het en waere dat yemant van crancheiden, siecten oft om anderen wittige nootsaken ontschult hadde om dese naeste poynten voirsz. niet te mogen doen. In der Kerken sellen sy altyt by een sitten en staen, daer sy gerieffelyxte sellen mogen. Alst oec by der gracien Gods gevallen sal, dat yemant van den Brueders aflivich worden sal, dien sellen sy alle, oft eenich van hem, ende niemant anders, in haren bruederlike grauwen clederen voirsz., Kerstelyc ende minlyc voer syn ziel bedende ende lesende, ten grave dragen, ende begraven daer dat in der Prochien van der Hagen behoeren sal, Doende daer voer haerre zielen uytvaerde metter behoerten, tamelyc, na den armen staet der arme Gasthuys-bruederen, sonder maeltyden, het en waere dat eenige vrienden van des doots wegen dat anders costeliker doen wouden, sonder des Gasthuys last oft cost. Sellen oec alle te gader syn in 't begraven ende uytvaerden voersz. die gene die geen ont-

schult

ſchult en hebben. Ende om deſe Ordinancie des te beter ende vaſter gehouden te ſyne, ſal yegelyc geloven in 't yerſt van ſynre incomſt, in goeder trouwen, elc der voirſz. punten na ſyn beſte ende vyff ſinnen als een goet menſche te houdene, ende te doen houden na ſyn macht, onderdanich te ſyn den Momboirs, Beſorgers, ende allen anderen dienen, ende trouwelyc te helpen behouden die goede den Gaſthuyſe toebehoerende, ende die verloren ſouden mogen worden weder helpen vercrigene, met recht oft metter minnen, heymelike ſaken van den Huyſe oft der Brueders heymelyc te houden ende niet te openbaren, ſyn medebrueders voer niemant anders te rechte te treckene dan voer die Momboirs ende Brueders, te houdene dat ſy luyden ordineren ſellen, dongehoerſame Brueders, alſo dat behoeren ſal, te helpen doemen ende rechten, haet ende nyt uytgeſteken, ſonder om eeniger ſaken voregenoempt dat te laten, ſyne correctie aentenemene oetmoedelyc, het waer van uyten Huyſe ende Bruederſcap gedaen te wordene oft anders, ſonder met yemant in 't openbaer, oft anders eenigen magen oft vrienden daerom te moeyene, Ende ſoe wie behoerlyc gewaerſchout dair tegen dede, ſoudmen uyten Huyſe ende Bruederſcap doen, ende Godshuys ſal behouden ſyn goet dat daer van ſinen wegen comen ſoude ſyn. Sellen daerom geheelic hem ſcicken om alles met doechden te volbrengene ter eeren Gods, ſoo dat hy hem, ende alle Kerſtelike levende ende doode Ghyfteren ende Beſorgeren deſer aelmoeſſen in ſyn eewige Ryke ontfaen gewerdige, Amen. Tot welker fondacien ende ſtichtingen, goedingen ende der armen Bruederen behoeff als voer, bewyſen wy ende geven over met deſen brieven, in der beſter formen alſt wy beſt mogen van rechts wegen, alle alſulken erfelike goeden als die Eerwerdige Heer Meeſter Anſelmus hadde ende houdende was binnen der Stadt ende tsLants van Breda, nabeſcreven, met allen haeren rechten, toebehoerten ende brieven daer op gemaeċt, en oec met alle renten ende penningen die toecomen ende verſchynen ſellen in eewigen toecomenden tyden. In den yerſten die nieuwe ende die oude Huyſen, metten plaetſen, ſchueren, erven ende metter hofſtat die tegen Aert de Bruyne vercregen is, liggende ende ſtaende op deynde van den Haechdycke weſtwaert &c. &c. &c. Ende om deſe fundacie, ſtichtinge, ende makinge te bat gehouden, beſcudt ende beſchermt te mogen werden, Bidden wy oetmoedelike om Gods wille, den Hoegeboirnen ende Eedelen Johan Greve tot Naſſow, tot Dietze ende te Vianden, Heere des Lants van Breda &c. en de Eerbairen, Wyſen ende Beſcheydenen Burgemeeſteren, Scepenen, Gheſwoernen ende Raidsluyden der Stadt van Breda, dat ſy deſe fondacie, ſtichtinge ende makingen metten armen luyden in der manieren voerſz. conſenteren, aennemen ende gehengen, beſcermen ende beſcudden willen, na der beſter formen ende rechte dat dat beſte ſal mogen ſyn, tot eewigen dagen, Verleenende oic uyt hoer gonſte eenige privilegien tot voerdering der ſelver fondacien, ende den armen luyden voirſz. te baten, om alder goeder werken medeelachtig te mogen worden.

In quorum omnium & ſingulorum fidem & teſtimonium præmiſſorum, preſentes litteras, ſive preſens publicum Inſtrumentum etiam fieri, & per Notarium publicum infraſcriptum ſubſcribi & publicari petivimus; noſtrorumque ſigillorum fecimus appenſione communiri. Datum & actum in Oppido Antwerpienſi, Cameracenſis Dioceſeos, in Eccleſia Beatæ Mariæ, propè Altare trium Regum ibidem, ſub anno, indictione, die, menſe, horâ & Pontificatu ſupradictis, ibidem preſentibus circumſpectis & diſcretis Viris, Dominis & Magiſtris Johanne de Platea, alias de Lira, Officiali Cameracenſi in Bruxella, Gysberto van den Werve, Petro Tonys, Canonicis, Johanne Mathie, Thomâ van den Leene & Huberto Cuper, Capellanis dictæ Eccleſiæ Beatæ

In kenniſſe van alle en een ygelyke dezer dingen, wy de tegenwoordige Brieven, of dit tegenwoordig openbaer Geſchrift hebben verzocht gemaakt te worden, en door den onderſz. openbaren Notaris doen ondertekenen en authentiſeeren, als mede met het aanhangen onzer zegelen bekragtigen. Gegeven en gedaan in de Stadt van Antwerpen, onder het Bisdom van Kameryck, in O. L. V. Kerk, by het Outaer der Drie Koningen aldaer, in het jaar, indictie, dag, maandt, ure & Pausſchap voornoemt, aldaar tegenwoordig zynde de Voorzienige en Diſcrete Heeren en Meeſters Jan vander Straten, gezegt van Lier, Officiael van Kameryck te Bruſſel, Gysbert van de

Beatæ Mariæ Antwerpienſis, *Teſtibus ad præmiſſa vocatis ſpecialiter & rogatis.*

de Werven, Pieter Tonys, Kanonniken, Jan Mathysz, Thomas vanden Leene, en Huybert Cuper, Kapellanen der gemelde Lieve Vrouwen Kerk te Antwerpen, als Getuygen tot het voorgemelde zonderling verzocht en geroepen.

Et ego Theobaldus Symonis de Warda, Clericus, Trajectenſis Dioceſis, publicus Apoſtolicâ & Imperiali auctoritatibus Notarius, quia ordinacioni, deputacioni, aſſignacioni, renunciacioni, fundacioni eiſdem, ac aliis & ſingulis præmiſſis, dum ſic ut præmittitur per Venerabiles & circumſpectos Viros, Dominos Petrum Cant, Cantorem, Johannem Braxatoris, Teſaurarium, & Johannem Figuli, Canonicos, Executores & Teſtamentarios ſupradictos, agerentur, & ſicut unà cum prænominatis teſtibus interfui, eaque fieri vidi & audivi, idcircò preſens publicum inſtrumentum, per alium fideliter ſcriptum, exinde confeci, publicavi, & in hanc publicam formam redegi, ſignoque & nomine meis ſolitis & conſuetis, unà cum appenſione ſigillorum Perſonarum Donantium, nec non Teſtium præſcriptorum, ſignavi & ſubſcripſi, in fidem & teſtimonium omnium & ſingulorum præmiſſorum, rogatus & requiſitus.

En ick Theobald Symonſz. van Warden, Klerck, onder 't Bisdom van Utrecht, door het Apoſtoliſch en Keyzerlyck gezag openbaer Notaris, om dat ick by de gemelde inſtelling, afzondering, bewyzing, afſtant en fundatie, en andere byzondere voorbeſchrevene zaken, zoo als ze door de Eerwaerde en Voorzienige Heeren Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken, Uytvoerders van den gemelden uyterſten Wil, gedaen wierden, te gelyk met de bovengenoemde Getuygen, ben tegenwoordig geweeſt, en dezelve heb zien en hooren geſchieden, heb ik daar van dit tegenwoordig openbaer Geſchrift, door een ander getrouwelyk uytgeſchreven zynde, opgeſtelt, geauthentiſeert, en in deze openbare vorm gebracht, en met myn gewoon teken en naam, te gelyk met het aanhangen der zegelen van de ſchenkende Perſoonen, als mede der voorgemelde Getuygen, gemerkt en ondertekent, in oorkonde en kenniſſe aller dezer bovengemelde zaken, daar toe verzocht en geroepen zynde.

Johannes, Dei graciâ, Epiſcopus Leodienſis, Univerſis & ſingulis preſentia viſuris ſeu audituris, ſalutem in Domino. Inter cetera pietatis opera, quibus Altiſſimum placari credimus, id maximè arbitramur acceptum, ſi miſerabilibus perſonis, pio compaſſionis affectu, propenſiùs ſuccurratur, ſanè exhibita pro parte Dilectorum nobis in Chriſto, Petri Cant, Cantoris, Johannis Braxatoris, Theſaurarii, & Johannis Figuli, Canonici magnificæ Eccleſiæ Beatæ Mariæ Antwerpienſis, Cameracenſis Dyoceſis, peticio continebat, Quod ipſi, veluti Executores Teſtamenti ſeu ultimæ voluntatis quondàm Venerandi Patris Anſelmi de Breda, dum vixit & deceſſit Sanctæ Sedis Apoſtolicæ Prothonotarii, ac Literarum Apoſtolicarum Correctoris, ſimiliter in ſpectabili Eccleſia noſtra Leodienſi Archidyaconi, vulgariter Hannoniæ nuncupati, dictæque Eccleſiæ Antwerpienſis Decani, votum ejuſdem exequendo, quandam manſionem

Jan, by der gratien Gods, Biſſchop van Luyck, allen en een ygelyk, die deze tegenwoordige zullen zien ofte hooren, Heyl in den Heere. Onder andere Godvruchtige werken, waar mede wy geloven den Alderhoogſten te konnen verzoenen, achten wy een der alderaangenaamſte te zyn, als men, door een godvruchtig medelyden aangedaan zynde, de ellendigen gaarne te hulpe komt, Het verzoek aan ons overgegeven van wegen onze geliefden in Kriſtus, Pieter Cant, Zangmeeſter, Jan de Brouwer, Theſaurier, en Jan de Potter, Kanonniken van de voortreffelyke Kerk van O. L. V. te Antwerpen, onder 't Bisdom van Kameryck, behelſde, dat zy, als Uytvoerders van het Teſtament of uyterſten Wil van wylen den Eerwaerden Vader Anſelmus van Breda, in zyn leven Prothonotaris van den H. Roomſchen Stoel,

nem illius in Opido de Breda, nostræ Diocesis, pro habitatione & hospitali quodam pauperum virorum deputarunt & ordinarunt, atque bonis ejusdem competenter dotarunt, quemadmodum in patentibus litteris, quibus presentes nostræ litteræ transfiguntur, latius vidimus contineri. Quare pro parte Executorum prædictorum fuit nobis humiliter supplicatum, quatenus ad honorem Ecclesiæ militantis, de cujus corpore pauperes existere dinoscuntur, ea quæ in dictis litteris continentur laudare, confirmare & auctorizare dignaremur, Nos igitur salubri considerationi Executorum prædictorum in Domino annuentes, ordinacionem hujusmodi, ac omnia & singula in eadem contenta, cui etiam patentes litteræ Illustris Johannis Comitis de Nassouwe &c. ac Domini temporalis de Breda, impendent, modo & formâ melioribus quibus possumus & debemus, laudamus, confirmamus & auctorizamus, jure matricis Ecclesiæ loci semper salvo. In quorum fidem & testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus apponi mandavimus, sub anno à Nativitate Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, mensis Novembris die sextâ.

Stoel, en Corrector der Apostolische Brieven, mitsgaders Aartsdiaken van onze Aenzienelyke Kerk te Luyck, gemeenlyk van Henegouwen genaemt, en Deken van de gemelde Kerk te Antwerpen, in nakoming van deszelfs gelofte, zekere Huysinge, hem toebehorende, in de Stadt Breda, onder ons Bisdom, geschikt en opgerecht hebben tot eene wooning en Gasthuys voor eenige arme Mannen, en dat met deszelfs goederen behoorlyk begiftigt, indiervoegen als wy bevonden hebben in de opene Brieven aan welke onze tegenwoordige Letteren gehecht worden, breeder vervat te zyn. Weshalven wy van wegen de gemelde Uytvoerders zeer nedrig gesmeekt zyn, dat wy, ter eeren der Strydende Kerk, tot welkers lichaem de Armen als leden behooren, al 't gene in de gemelde Brieven vervat is, wilden goedkeuren, bevestigen en bekrachtigen. Wy dan aan het heylzame oogmerk der gemelde Uytvoerders in den Heere toestemmende, keuren goed, bevestigen en bekrachtigen, op de allerbeste wyze en vorm als wy konnen en moeten, de gemelde instelling, en alle ende ygelyke zaken daar in vervat, zynde daar aan ook de opene Brieven van den Doorluchtigen Graaf Jan van Nassau enz. tydelyk Heer van Breda, mede gehangen, behoudens egter altyt het recht der Moederkerk van die plaats. In kennisse van welke dingen hebben wy ons publicq zegel op de tegenwoordige bevolen te drucken, in 't jaar naa de Geboorte des Heeren, Duysend vierhondert en vyfenvyftig, den vyfden van Slachtmaandt.

Johan Greve te Nassouw, tot Vyanden ende tot Dyetze, Heer tot Breda, Allen Kerstenen geloiveghen Menschen, ende sunderlinge onsen Ingesetenen ende Onderseten gemeynlyc onser Stad ende Lants van Breda, nu synde ende namaels wesende, ontbieden wy onse groete, met kennissen der waerheyt, Ende want onse zeer geminde in Gode, Heer Peter Cant, Canter, Jan de Brouwer, Tresorier, ende Meester Jan de Brouwer, die men heyt de Pottere, van Breda, Canonicken in onser liever Vrouwen Kerke van Antwerpen, als Executeurs ende handttrouwege van den Testamente wylen des Eerweerdigen Vaders in Gode, ende Heeren Anselmi Smit, van Breda, Koordeken der selver onser liever Vrouwen Kerke, Prothonotarys ende Correctoir des Heylichs Stoels van Romen selegher gedachten, geordineert ende gesticht hebben ter eeren Goods, synre gebenedider Moeder Maeght der Maeghden Sente Maria, ende der tweleve Heyligen Apostelen Goods, Een Huys opten Haeghdyck in onse Stad van Breda vorsz., om dair in ontfangen te worden zekere arme manne personen, en oic dair toe zekere erfgoede ende somme van penningen, Renten, ende des dan ter noot sal mogen syn mede te coopen ende te vercrigen, overgegeven ende bewyst. Ende sy ons oetmoedelic om Goods wille hebben gebeden, dat wy de vorsz. Ordinancie, makinge, stichtinge ende fondacie der armer

armer lude voirſz. ſouden willen conſenteren, believen, aennemen, beſchermen ende beſcudden, ende by ons Stad van Breda vorſz. doen believen, aennemen, beſchermen ende beſchudden, in alle der vormen ende manieren als de vorſz. Executeurs dat begert ende geordineert hebben, ende haere opene Brieven, met hueren ſegelen beſegelt, daer op gemaect, gehouden ende begrepen. Soo eerſt dat wy, die altyt na onſen vermogen alle Godlike werken ende aelmoeſſenen der armer menſchen begeeren te voorderen ende te meerderen, die ſelve Ordinancie, makinge, ſtichtinge ende fundacie, na inhout der Brieve vorgenᵗ, voir ons ende onſe nacomelingen conſenteren, believen, ende in onſe ende onſer nacomelingen beſchudt ende beſchermen nemen ende ſetten, van nu voortaen tot eewegen dagen, in alle der beſter vormen ende manieren dat wy connen ende mogen. Verleenende voort van ſunderlinger gracien, ende om Goods wille, voir ons ende alle onſe nacomelinge, den vorgen: armen luden die in de vorgen: Huyſe altoes ontfangen ſullen weſen, eewelic geduerende, dat ſy van de vorgen: Huyſingen, erven ende anderen hueren goeden ende haven, die ſy nu hebben ende namaels ſullen mogen vercrigen, toter weirden toe van hondert Engelſche Nobelen jaerliker ende erfeliker renten, boven tHuys ende tHof met ſynre toebehoirten voirſz., gheen ſchot, lot, bede noch egheene andere laſten geven noch betalen en ſullen, noch ooc ſelver waken noch waecgelt geven, maer dair af ende van diergelike laſten altoos vry, ongemoeyt ende ongelaſt bliven, Ende dat ſy altoos voir hen ſelven ende huer huysgeſin ſullen mogen backen ende brouwen broot ende bier, ſo hen dat gelieven ſal, ſonder emmermeer eenich ongelt oft eenegen oncoſt dair af te betalen. Alle argeliſt uutgeſcheiden. Ende op dat deſe onſe conſenteringe, believinge ende verleeninge voirſz. te bat ſtentich ende tot eewegen dagen onvermindert moge bliven gehouden, ſo hebben wy des torconden, voir ons ende onſe nacomelinge, deſen tegenwoirdigen Brief, doir den principalen Brief van der Fondacien voirſz. doen ſteken, ende met onſen ſegele beſegelen. Ende om der meerdere zekerheit wille begert ende verſocht aen onſe lieve ende geminde Burgermeeſteren, Scepenen ende Raid onſer vorgen: Stad van Breda, dat ſy oic van der ſelver onſer Stad wegen de vorſz. conſenteringe, believinge ende verleeninge willen doen, in alle der ſelver vormen ende manieren als wy die hier boven in deſen Brieve hebben gedaen, ende in kenniſſen van dyen deſen ſelven Brief met onſer vorgen: Stad ſegel oic doen beſegelen, Dewelke wy Burgermeeſteren, Scepenen ende Raid terſtont vorgen: bekennen, dat wy ter liefden ende begerten ons liefs genedichs Jonkeren, ende ter vruntliker beden van den Executeuren vorſz., gerne alſo van der vorſz. Stad wegen van Breda gedaen hebben. Ende in orconden ende kenniſſe van dyen, hebben wy der vorgen: Stad ſegel by den ſegel ons liefs genedichs Jonkeren voirgen: doen hangen aen deſen Brief, die geſteken is doir die principale Fondacie vorgen:, ende gemaect was op ten ſeſſentwintichſten dach der maent van Julio, in 't jair ons Heeren Duſent vierhondert vivenvyftich.

N°. 92.

Engelbrecht Graef van *Naſſau* zegt aan *Jan*, Biſſchop van *Luyck*, zyne Manſchap op.

Den Hogeborenen vermogenden Hertogen Johan van Beyeren, Elect van Ludick, en Greven van Loon, mynen genedigen Heere. Ic Engelbrecht Greve to Naſſow, Heere ter Leck ende to Breda, begere Uwer Genaden to weten, alſo ic derſelver Uwer Genaden Man en Raet ben, gelyc ghi weten meught, dat mi op deſe tyt alſo gelegen is mit de Hogegeborenen vermogenden Here den Hertoghen van Brabant ende van Lymborch, Greve van Henegow, van Hollant ende van Zeelant, dat ic die Manſchap ende Raetſchap, ende alle die verbynteniſſe, hulde ende eede, dair mit ic u verbonden ben ende weſen magh, op deſe tyt all opſegge, mit deſen jegenwerdigen Brieve, ende en wille u te deſer tyt nyet langer verbonden ſyn, dwelc u gelieven wille in 't guede te nemen. Gegeven onder minen ſegel, op 't ſpacium des Briefs gedruct, op ten yerſten dagh van Meerte, in 't jair ons Heeren Duſent vierhondert ende zeventien.

N°. 93.

Brief, waarby *Jan*, Hertog van *Brabant*, den Grave van *Nassou* schadeloos houdt wegens 't opzeggen van zyne Manschap aan den Bisschop van *Luyck*.

Jan, bi der gracien Gods, Hertoge van Lothryck, Brabant ende van Lymborch, Mercgreve des Heylichs Rycx, Greve van Henegouwe, van Hollant ende van Zeelant, en Heere van Vrieslant. Doen cont allen luden, alfo onse lieve Neve ende getruwe Raet, Engelbrecht Greve te Nassouw, Heere van der Leck ende van Breda, nu tot onsen ernstigh versueke ende begeerten onse hulper worden is, jegen onsen Oem Hertoge Johan van Beyeren, Eleċt van Ludick en Greve te Loen, so bekennen wy voir ons ende onse erven, met desen onsen openen Brieve, dat wy alsulcken Mangele als die voirsz. onse Neve jaerlicx te leen heeft van onsen Oem voirsz., gelyc syne Brieve, die hy dair aff van hem heeft, wael claerlic begripen, dair aff hy hem nu om onsen wille die Manscap heeft moeten opseggen, den selven onsen Neve jairlicx selve geven ende betalen sullen, alfo lange als deze onse vrede dueren sal, Ende weert sake dat onsen voirsz. Neve eenige Renten, hem ende synre Gesellynne toebehorende onder onsen voirsz. Oem gelegen, genomen, onthouden oft ontweldicht worden, so selen wy die selve Renten den voirsz. onsen Neve, die voirsz. onse vrede durende, jairlicx oic selve doen geven ende wael betalen, sonder enich wederseggen. Ende ten eynde van onser voirsz. vreden selen wy denselven onsen Neve helpen dat hem 't voirsz. Mangele van onsen Oem weder gegeven ende verleent sal werden, ende dat oic hem ende sinen erve die voirsz. Renten, onder onsen Oem voirsz. gelegen, jairlix ongemyndert weder selen worden betaelt, na inhout synre Brieven dair af wesende, Off wair wy hem dair toe niet gehelpen en konnen, soo selen wy hem dan die voirsz. Mangele ende Renten selve jairlicx geven ende bewysen, mit goeden Brieven, op sekere steden, dair hem die seker ende vast syn soelen, Ende soo wes kost oft schade onse voirsz. Neve om deser onser vreden wille lede oft gewonne, die selen wy hem wael doen verrichten, ende dair aff goet Hoeftheere wesen, alsoo dat hy des billix te vreden sal wesen. Ende wy en selen onse vrede voirsz. niet soenen, noch laten zuenen, noch die bestant maken, wy en selen den voirsz. onsen Neve ummers daer in besorgen gelyc ons selven, alsoo dat hy dair mit wael bewaert sal wesen. Alle dese voirsz. pointen, stucken ende articlen hebben wy geloeft ende geloven in goeden trouwen voir ons ende onse erven stede vast ende onverbrekelic te houden ende te voldoen, sonder enigerhande argelist. Ende des torconde hebben wy onsen segel aen desen Brieff doen hangen. Gegeven in onsen huyse in den Hage in Hollant, xviij dagen in Meerte, in 't jair ons Heeren m. cccc. en seventhien, voir Paesschen, na gewoenten onss Hofs van Brabant. (*Aldus getekent*) By minen Heere den Hertoge, dair by waren Heer Henric van der Leck, Willem Blondeel, en Willem van den Berge. (*Ondertekent*) C. DE DINTER.

EYNDE.

DRUK- en andere FEYLEN,

Dus te verbeteren.

Fol. 7. *regel* 5. *ſtaat*, Ernelenberg, *lees*, Emelenberg.
- - - - - - - - - 12. *ſtaat*, Boſſehoven, *lees*, Boſchoven.
Fol: 8. *regel* 28. *ſtaat*, een eenigen zoon, *lees*, eenen zoon.
Fol: 20. *regel* 3. *ſtaat*, Zout en Wildert, *lees*, zouten Wildert.
- - - - - - - - - 44. *ſtaat*, 1203, *lees*, 1303.
- - - - - - - - - 46. *ſtaat*, 1203, *lees*, 1303.
Fol: 31. *regel* 33. *ſtaat*, Stadt Landen, *lees*, Stadt, Landen.
Fol: 33. *regel* 59. *ſtaat*, voor aan, *lees*, voortaan.
Fol: 34. *regel* 14. *ſtaat*, Chalons, *lees*, Chalon, *en insgelyks op alle andere plaetzen, daar dat woordt zoodanig geſpelt wordt.*
Fol: 35. *regel* 44. *ſtaat*, Biſſchop van Utrecht, *lees*, Biſſchop van Atrecht.
Fol: 40. *regel* 16. *ſtaat*, Prins Oranje, *lees*, Prins van Oranje.
Fol: 48. *regel* 56. *ſtaat*, Van Donk, *lees*, van de Donk.
Fol: 59. *regel* 43. *ſtaat*, Bergen op Zoom mede drie zilvere Kruyſſen op een rood velt, *lees*, Bergen op Zoom mede drie roode Kruyſſen op een zilver velt &c.
Fol: 63. *regel* 23. *ſtaat*, die mergen, *lees*, drie mergen.
Fol: 295. *regel* 7. *ſtaat*, En iegelyck, *lees*, Een iegelyck.
Fol: 370. *regel* 37. *ſtaat*, Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
- - - - - - - - - 38. *ſtaat*, Boevenjen, *lees*, Boeveryen.
Fol: 409. *regel* 3. *ſtaat*, Veenen, *lees*, Vennen.
Fol: 420. *regel* 21. *ſtaat*, waar in zy meenen benadeelt te zyn, naar Antwerpen zullen mogen beroepen, *lees*, waar in zy zwarigheid vonden, raad zouden mogen halen by die van Antwerpen.

URNN

182

vignets & initials
large fold. map
3 double-page tables
& 18 engrav. pll (14 fold.)
& 26 engrav. in text
With 55 ill. of coat of
arms, coins, medals &
Seals. XXVIII, 545, (1) pp.
5.000,-